Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

1964
UNIVERS

1

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 JANUÁR

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

NEMES DEZSŐ: Pártunk VIII. kongresszusa — — — — — — — 1
HETÉNYI ISTVÁN — VÁLYI PÉTER: Húszéves népgazdaságfejlesztési tervünk néhány kérdése — — — — — — — — 11
GÖNCÖL GYÖRGY: A mai kapitalizmus alapadottságai és a szocializmusért folyó harc új feltételei — — — — — — — — 30
BALLÓ ISTVÁN: Tegyük általánossá a szocialista társadalom erkölcsi normáit — — — — — — — — — — — — 44

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A társadalmi fejlődés irányításának tudományos alapja és a társadalomtudományok feladatai. (L. Iljicsov előadása, a Szovjet Tudományos Akadémia ülésszakán.) — — — — — — — 57

SZEMLE

A lakásépítés időszerű feladatairól (TRAUTMANN REZSŐ) — — 70
A nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának tapasztalatai Fejér megyében (ALMÁSI GÁBOR) — — — — — — — — — 76

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa (ÓVÁRI MIKLÓS) — 86

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948. (SZABÓ BÁLINT) — — — — — — — — 95
Dr. Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan rövid története a marxizmus létrejötte előtt (SZIGETI ENDRE) — — — — — 103

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hirlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hirlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1962. december 22.
Megjelent 35 100 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

626369/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

HX9
T3
v.18:1-6

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

XVIII. ÉVF. 1. SZ. BUDAPEST 963. JANUÁR HÓ

Pártunk VIII. kongresszusa

Írta
NEMES DEZSŐ

Rendkívül nagy dolog egy nép történetében, egy ország fejlődésében, ha napirendre tűzheti *a szocialista társadalom teljes felépítését.* Pártunk VIII. kongresszusának jelentősége mindenekelőtt abban van, hogy e nagy cél elérését tűzte napirendre, mint olyan célt, amelyet fejlődésünk jelenlegi szakaszában kell megvalósítani. Nincs megszabva a pontos idő, nincs meghatározva az esztendő, amelyben e célt elérjük. Aligha kétséges azonban, hogy a békés alkotó munka feltétele mellett a jelen évtizedben valóra válik. Aligha kétséges ez bárkinek, aki csak tárgyilagosan is követi hazánk fejlődését, s még kevésbé annak, aki maga is tudatosan részt vesz az építő munkában.

Bármilyen jelentős azonban, hogy fejlődésünk jelen szakaszában a kongresszus már ilyen cél megvalósítását tűzhette napirendre, mégsem okozott ez sem a párt tagjai között, sem a pártonkívüli néptömegek körében váratlan meglepetést. Sokkal inkább az mutatkozott meg már a Központi Bizottság kongresszusi irányelveinek múlt év szeptember—október havi vitájában is, hogy e cél napirendre tűzését természetesnek veszik, bíznak elérésében és vállalják azokat a feladatokat, amelyeknek megoldásával elérjük. Az ország ügyeivel foglalkozó, politikusan gondolkozó emberek értik, hogy amikor a szocializmus *alapjainak* lerakása befejeződött, akkor a szocialista építés további szakasza következik, melynek célja messzebb megy a korábbinál.

A szocializmus teljes felépítéséhez vezető úton a közvetlen nagy feladat továbbra is: a *második ötéves terv* teljesítése. S bár a terv egyik alapvető feladata, a falu szocialista átszervezése, már a terv kezdeti szakaszában valóra vált, és megtörtént a messzebbmenő cél kitűzése is társadalmunk fejlődésében — a közbenső cél a második ötéves terv maradt. A terv „csak" annyiban változott, hogy a termelőszövetkezetek megszilárdításában messzebb juthatunk, az ipari terveket minden bizonnyal túlszárnyaljuk, lakás-

Digitized by Google

építési programunkat megemeltük, az iskolai és egyetemi oktatás fejlesztési programját szintén növeltük, és társadalmi életünk más területein is gyorsíthatjuk előrehaladásunkat. A VIII. kongresszus jó eszmei-politikai fegyvert ad pártunk tagsága és a szocializmus minden tudatos építője kezébe.

1. Az MSZMP politikájának töretlen vonala

A VIII. kongresszus az elmúlt három év nagyszerű eredményeit összegezhette. Ezek között elsősorban azt a nagy átalakulást, amely a falu szocialista átszervezésével ment végbe társadalmunk fejlődésében. E három év története azonban szerves folytatása az előző három esztendőnek; az utóbbi három évben követett politika folytatása és továbbfejlesztése annak a politikának, amelyre pártunk hat évvel ezelőtt tért rá. Az ellenforradalom leverését követő fejlődés mérföldköve az a *három országos tanácskozás*, amely állást foglal a követendő politikai irányvonal alapvető kérdéseiben és megszabja a további harc fő feladatait.

Az első: *az 1957. évi országos pártértekezlet.* Ez a tanácskozás magasra emeli a kétfrontos harc lenini zászlaját és jóváhagyja a Kádár János elvtárs vezetésével kidolgozott, az Ideiglenes Központi Bizottság által elfogadott és követett politikát, s befejezi a párt újjászervezését. A pártértekezlet megerősíti az 1956 decemberi, alapvető fontosságú határozatot, amely elemzi az ellenforradalom kitörésének okait; e határozat megerősítésével együtt összegezi az ellenforradalom leverésének tanulságait is, meghatározza a népi hatalom erősítésének és a szocializmus építésének további feladatait.

A kétfrontos harc lenini politikája az ellenforradalom leveréséért és belső okainak kiküszöböléséért folyó küzdelemben fejlődött ki. Mint ismeretes, egyrészt a munkáshatalmat cserbenhagyó és hátbatámadó revizionisták, másrészről a szocializmus ügyének óriási kárt okozó dogmatikusok ellen kellett egyidőben harcolni. Nem elvont elméleti vitatkozás ez, hanem nélkülözhetetlen eszmei-politikai feltétele annak, hogy pártunk sikerrel mozgósítsa a munkásosztályt és szövetségeseit a néphatalom megvédéséért és megerősítéséért, a szocialista építés újabb fellendüléséért. Kétfrontos harcban szerveződik újjá a párt, majd az ifjúsági mozgalom. Kétfrontos harcban tisztul meg a néphatalom, szilárdul meg az iparban a termelés rendje, s vesz új lendületet az egész gazdasági élet, beleértve az egyéni parasztság termelését és a magánkisipar bizonyos fellendülését is 1957—1958-ban. Kétfrontos harcban erősödnek meg a szakszervezetek és szerveződik újjá a Hazafias Népfront. A kétfrontos harc: a párt eszmei tisztaságáért vívott küzde-

Digitized by Google

lem, amely legyűri a tömegkapcsolatok elmélyitésének útjában álló akadályokat és kifejleszti e kapcsolatok új vonásait. A kétfrontos harcban kovácsolódik ki a vezetés új stílusa, amely mindenekelőtt a meggyőzés módszerével mozgósít és irányít, a forradalmi határozottságot a forradalmi meggyőzés és lelkesítés módszereivel egyesíti.

A Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XX. kongresszusának általános érvényű elvi tételeit és politikai tanulságait elfogadva és a konkrét magyarországi viszonyokra körültekintően alkalmazva, pártunk a pártértekezletet követően teljes győzelmet arat az eszmei-politikai harcban mind a proletárhatalmat eláruló revizionizmus, mind pedig a szocializmus ügyét megcsúfoló és végtelenül megkárosító dogmatizmus ellen. Amikor ezt ismét megállapítjuk, arra is emlékezzünk, hogy az eszmei-politikai harcban világos határvonalat húztunk a tudatos ellenség és az általa megtévesztett jóhiszemű emberek között. Az eszmei-politikai harc *alapvető* célja éppen az, hogy segítsen az utóbbiaknak felismerni a tévedést és helyes útra térni, ezáltal izoláljuk a tudatos ellenséget, akit ártalmatlanná kell tenni. E politikával válik pártunk eszmei-politikai egysége erősebbé, mint bármikor előzőleg, kapcsolata a munkásosztállyal és a többi dolgozók nagy tömegeivel elmélyültebbé, mint valaha. Voltak, akik kezdetben jóhiszeműen kételkedtek a kétfrontos harc helyességében, a jobboldali útra tévedők azért, mert holmi „dogmatikus restaurációtól" féltek, a szektás hibákkal terheltek pedig „jobboldali engedményt" láttak benne. A tapasztalatok viszont meggyőzték mind az előbbiek, mind az utóbbiak túlnyomó többségét, hogy a párt politikája az egyedüli helyes, sikerekre vezető politika.

Csakhamar a bizalom és biztonság légköre lesz uralkodóvá a pártban és az országban. A szocialista fejlődés lendületet vesz a társadalmi élet majdnem minden területén.

Az 1957-es pártértekezlet már párttörténeti esemény, de az a politika, amelynek alapelveit ez a tanácskozás erősítette meg, döntő eszmei-politikai biztosítéka egész további fejlődésünknek. S miután ez *lenini* politika, tehát nem merevedik meg, hanem továbbfejlődik; megtart mindent, ami ebben a politikában *maradandó,* s ugyanakkor gazdagodik az új tapasztalatok általánosításával és az új feladatokra való felkészüléssel. Ennek beszédes megnyilvánulása az, hogy 1959 elején már kibontakozik a falu nagy szocialista átalakulása is. Mint ismeretes, az 1959—61-es átszervezés első és egyben sokatígérő szakasza még a VII. kongresszus előtt megy végbe.

A második országos tanácskozás: *a VII. kongresszus,* amely a párt hároméves tevékenységének, az ország hároméves fejlődésének tapasztalatai alapján állapítja meg, hogy az 1957-es pártérte-

Digitized by Google

kezlet által jóváhagyott politikát az élet minden várakozást felülmúlva, messzemenően igazolta. Ez a kongresszus fogadja el a második ötéves tervet, amely közvetlen célként tűzi ki, hogy hajtsuk végre a soron következő legnagyobb feladatot: a mezőgazdaság szocialista átszervezését, fejezzük be a szocializmus alapjainak lerakását, gyorsítsuk hazánk szocialista fejlődését, teremtsünk biztos alapokat a lakosság életviszonyainak további javításához. Mikor a kongresszus meghozza döntését e nagy fontosságú kérdésekben, már támaszkodik a szocialista ipar fejlődésének újabb tapasztalataira, köztük a szocialista munkaverseny fellendülésére, továbbá azokra a nagyszerű tanulságokra, amelyeket a falu szocialista átszervezésének fent említett első szakasza nyújtott. Ez a körülmény természetesen hozzájárult ahhoz, hogy a kongresszus tanácskozását a nagy bizalom és egyöntetűség szelleme hatja át, s e szellemben hozza meg határozatát. E döntést követi pártunk tevékenységének és országunk fejlődésének az a három éve, amelynek eredményeit és tanulságait a harmadik országos tanácskozás: *a VIII. kongresszus* összegezi.

E három év fejlődése kapcsán hadd szóljak arról az egyszerű igazságról, hogy a párt eszmei-politikai fejlődése és a szocialista építés egymással szervesen összefügg, állandó kölcsönhatásban van. Ezt illetően van bőviben saját tapasztalatunk az utóbbi másfél évtizedből, mint pozitív, mind negatív értelemben, társadalmi életünk minden területén. Itt most csak az agrárpolitika példáját említem, amely egyébként közismerten alapvető fontosságú.

Ismeretes, hogy az MDP Központi Vezetősége 1948 őszén napirendre tűzte a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését, de képtelennek bizonyult arra, hogy kidolgozza e feladat megoldására az elméletileg helyes és a hazai viszonyok között gyakorlatilag célravezető politikát. A munkás-paraszt szövetség egyik alapvető követelménye a népi államban a parasztok *termelő* tevékenységének támogatása. E támogatás érleli és erősíti a dolgozó parasztok bizalmát a népi állam és annak vezető ereje, a párt iránt. A Rákosi-féle vezetés azonban feladta ezt a politikát, s egyben megingatta a parasztság bizalmát, amelyre a szegény- és középparasztok meggyőzését alapítani kell. Gazdasági és adminisztratív kényszereszközökkel akarta pótolni a hiányzó meggyőző erőt a termelőszövetkezeti mozgalom szervezésében. Ennek gyászos következményei és visszahatásuk mind a mezőgazdaság helyzetére, mind pedig az ország egész fejlődésére nagyon is ismeretesek.

Az MSZMP helyreállította és megerősítette a munkás-paraszt szövetséget, a lenini elveknek megfelelően. Ebből következik, hogy őszintén támogatta a parasztság termelő tevékenységét, amit az egész ország érdeke követelt, s persze a parasztok érdeke is. S

Digitized by Google

megállapíthatjuk, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom fellendülésének feltételei csakis azért érlelődhettek meg — gyorsabban és mélyrehatóbban, mint ezt 1957-ben bárki is gondolhatta volna —, mert pártunk következetesen kitartott az egész parasztság termelő tevékenységét segítő politikája mellett. A párt meggyőző politikája, a parasztok megszilárdult bizalma a párt iránt, a megerősödött termelőszövetkezetek példája megnyitotta és kiszélesítette az utat a termelőszövetkezeti mozgalom fellendüléséhez.

Ez is kétfrontos harcban fejlődött. Pártunk legyőzte a jobboldali kishitűséget, amely évtizedekre akarta kitolni a termelőszövetkezeti mozgalmat; ez egyet jelentett volna avval, hogy fokozódik a magyar mezőgazdaság elmaradása a fejlett országoktól és növekszik az ország gondja a mezőgazdasági termékek elégtelensége miatt. Határozott elutasításban volt része a „baloldali" kishitűségnek is, amely a parasztok túladóztatásának a receptjét szedte elő, mondván, hogy másképp a paraszt nem fog bemenni a termelőszövetkezetbe. Mind a jobboldali, mind pedig a „baloldali" kishitűséget azért sikerült legyőzni, mert pártunk, a hazai viszonyok gondos tanulmányozásával, kidolgozta a termelőszövetkezeti mozgalom fellendítésének célravezető politikáját, mégpedig oly módon, hogy a falu szocialista átszervezésével egyidőben a mezőgazdasági termelés is emelkedjen. Így határozta meg e feladatot a VII. kongresszus is. S amikor e döntést a kongresszus meghozta, pártunk agrárpolitikájában az eszmei-politikai fejlődés, amely a szocialista forradalom győzelmét biztosítja a falun, már nemcsak szükséglet volt, hanem élő valóság. És mint minden, ami eleven — ez az eszmei-politikai fejlődés sem elvont elméleti vitában történt, hanem a legszorosabb kapcsolatban az élet követelményeivel.

A falu átszervezését az állam, tudvalevően, nagyon jelentősen támogatta. A támogatásnak alapvető jellege továbbra is a parasztság *termelő tevékenységének segítése*. Ezt azonban most már a termelőszövetkezetek részére nyújtja a szocialista állam, tehát eredménye sokkal jelentősebb. Közismert, hogy a termelőszövetkezeteknek különösen a megszerveződés és a nagyüzemi gazdaság kifejlesztésének időszakában kell jelentős anyagi és egyéb segítséget nyújtani, hogy a szocialista falu megerősödjék, és a mezőgazdaság kihasználatlan tartalékait növekvő mértékben hasznosítsuk az ország számára. A szocialista falu fejlődését szolgálja, hogy az ország traktorállománya, mely 1958-ban (15 lóerős egységekben számítva) 27,5 ezer volt, 1962-ben mintegy 62 ezer. A kombájnállomány növekedése tette lehetővé, hogy az aratási munka gépesítése, amely 1958-ban nem érte el a gabonaterület 20 százalékát, 1962-ben már több mint 70 százalék. Utalhatunk a műtrágyahasználat emelkedésére — egy hektárra 1958-ban 86 kg, 1962-ben

Digitized by Google

már 241 kilogramm jutott — és több más tényezőre, amely mind arról beszél, hogy az állam állja adott szavát és biztosítja a szocialista útra tért parasztoknak a kellő segítséget a nagyüzemi gazdálkodáshoz. S ha a falu szocialista átszervezésének három évében a mezőgazdaság átlagtermése — két aszályos esztendő ellenére! — 8,5 százalékkal felülmúlta a megelőző három év átlagát, ebben a szövetkezeti parasztság összefogott erejének és a célirányos állami támogatásnak együttes hatása mutatkozik meg, mind a falu népe, mind az egész ország javára.

A szocialista falu segítésében természetesen nagyon jelentős a társadalombiztosítás kiterjesztése a termelőszövetkezeti tagokra, a falu kulturális igényeinek jobb kielégítése és más támogatás is. A termelő tevékenység segítése azonban a döntő, mert így fejlődik ki jobban a szocialista falu képessége arra, hogy saját erőforrásaiból merítve gyorsítsa fejlődését. A termelés fellendítése tehát alapvető feladat.

Az MSZMP politikájának eszmei fejlődése és gyakorlati eredménye mindenekelőtt a döntő jelentőségű dolgokban mutatkozik meg. Az ellenforradalom leverése és a néphatalom megerősítése, a párt újjászervezése, tömegkapcsolatainak helyreállítása és elmélyítése, a hároméves terv teljesítése és túlszárnyalása, a munkaverseny új lendülete és a szocialista brigádmozgalom kialakulása, a munkás-paraszt szövetség helyreállítása és a parasztság átvezetése a kisárutermelés útjáról a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság útjára, a szocializmus alapjainak lerakása — mind megannyi gyakorlati eredménye a lenini politikának. S folytathatnánk közoktatásunk fejlődésével, az irodalom és a művészet új fejlődésének kezdeti eredményeivel, a tudományos élet fellendülésével. Politikánk eszmei fejlődésének két példáját említettem a legfontosabbak közül: a kétfrontos harc lenini elvének érvényesítését és eredményét, s az agrárpolitika fejlődését. Ugyanezt látnánk más döntő fontosságú kérdésekben is és látjuk kihatását életünk minden területére, bár természetesen különböző mértékben. E politika követésével vezeti el pártunk a magyar népet fejlődésünk új szakaszának céljához: a szocializmus teljes felépítéséhez.

2. A szocializmus teljes felépítésének alapvető feladata

Gyakran felvetik a kérdést, hogy mit jelent konkrétan a szocializmus felépítése, mit nyújt a népnek e nagy cél valóra váltása. S a kérdezőket általában nem az érdekli, hogy milyen további fejlődést jelent társadalmunk osztályösszetételében — bár ez is felvetődik —, hanem az, hogy az anyagi és kulturális életszínvonal

Digitized by Google

emelkedésében meddig jutunk el, amikor a szocialista társadalom már teljesen felépült. Az emberek jól tudják, hogy tovább fog javulni az élet, előbbre megyünk a bőséghez vezető úton, — de meddig jutunk? A jelenlegi jövedelmi színvonalnak mennyivel kell emelkednie, a kulturális és egészségügyi ellátottságnak mennyivel kell bővülnie, amikor a szocialista társadalom teljesen felépült? Vajon 40—45 százalékkal-e, vagy 60—65 százalékkal talán? Nem tudunk ma erre válaszolni.

Ismert az életszínvonal emelkedésének előirányzata a második ötéves tervben, tehát 1965-ig. Ez az emelkedés viszonylag szerény. Tudott dolog azonban, hogy pártunk inkább szerényebb az ígéretekben, és csak azt veszi programba, aminek teljesítése kellően biztosított. Inkább túlszárnyaljuk a programot, ha erre lehetőség nyílik, amint ez a lakásépítés terén is történik, s történhet más tekintetben is, ha az építőmunkában előbbre jutunk a tervezettnél. Ismeretesek az előzetes elgondolások a húszéves terveket illetően, amelyek a fogyasztás három és félszeres emelkedésével számolnak. E cél elérése azonban már a kommunizmus építésének időszakára esik, a szocializmus teljes felépítése viszont minden bizonnyal még ebben az évtizedben valóra válik. Azt a kérdést, hogy a szocializmus teljes felépítésével a jelenlegi életszínvonal hány százalékkal lesz magasabb, az építés egész menete fogja megválaszolni. Most a második ötéves terv előirányzatai az elérendők és túlszárnyalandók. A további konkrét előirányzatokat a harmadik ötéves terv fogja meghatározni és alapvetően az fog választ adni a fenti kérdésekre.

Közismert, hogy a szocialista építés döntő területe a termelés, amely létrehozza az anyagi javakat a társadalom növekvő szükségleteinek a kielégítésére. *A termelékenység* emelkedésével dől el elsősorban az életviszonyok alakulása, a szocializmus teljes felépítésének ügye. Ez elemi igazság volt eddig is, az marad ezután is. A falu szocialista átszervezése után ennek az elemi igazságnak a követelményei az eddiginél hatékonyabban érvényesülhetnek egész népgazdaságunkban. Ebből is adódik, hogy az osztályharc fő frontja — amint ezt a kongresszusi referátum hangsúlyozta — a gazdasági építőmunka. Hiszen elsősorban ez szélesíti ki az ország további felvirágzásának alapjait, és csak ez biztosíthatja a győzelmet a fejlett tőkésországokkal való gazdasági versenyben.

Az utóbbi három évben megoldott legnagyobb feladat, a falu átszervezése, egész népgazdaságunk fellendülésére támaszkodott. E fellendülésben az ipar játszotta a döntő szerepet. 1962-ben az ipari termelés összvolumene — előzetes számítás szerint — mintegy 70 százalékkal múlja felül az 1957. évi szintet (amely mintegy 5 százalékkal magasabb az 1955. évinél). A mennyiségi emelkedés jelentőségét növeli, hogy párosul az ipar számottevő minőségi fej-

Digitized by Google

lődésével, bár az utóbbi korántsem kielégítő. Közismert, hogy az ellenforradalom előtti időszakban, mindenekelőtt az első ötéves terv idején, az ipar nagyarányú mennyiségi fejlődése igen súlyos gazdasági hibákkal volt terhes, amelyeknek következményeit még nem tudtuk teljesen felszámolni. A régi vezetés gazdaságpolitikája nemcsak súlyos aránytalanságokat idézett elő a népgazdaságban, hanem az ipar szerkezeti fejlődésében, a gyártmányösszetétel alakításában és több más tekintetben is halmozta a hibákat, amelyek nagy kárt okoztak az országnak. Ismeretes, hogy ez az ország adottságainak nem kellő figyelembevételéből fakadt, a szocialista országokkal való gazdasági együttműködés lebecsüléséből és nem kellő szorgalmazásából (amit nem ment az, hogy ilyen tendenciák másutt is érvényesültek és kárt okoztak), s talán legáltalánosabban a *gazdaságosság* követelményeinek elhanyagolásából. A gazdaságosság követelményeinek nem kellő számbavétele egyben a magasabb termelékenységért való harc elhanyagolását jelentette.

Iparunk szerkezetének, ágazati megoszlásának olyan irányú fejlesztésében, hogy az jobban idomuljon az ország természeti és egyéb adottságaihoz, jelentős a már elért eredmény, amit különösen a vegyipar fejlődése mutat, viszont még sok a tennivaló is, így például a legjelentősebb ipari minisztérium, a Kohó- és Gépipari Minisztérium területén. Az ipar szerkezeti fejlődése — Kádár elvtárs szavaival élve — a fejlődés egyik kulcskérdése. E tekintetben egyrészt az eddiginél következetesebben, hatékonyabban kell dolgozni a régi gazdaságpolitika káros örökségének teljesebb felszámolásán, másrészt az új feladatok legjobb megoldásán. Nem egy-két év munkája egy felfejlesztett ipar későbbi szerkezeti átalakítása, de bármilyen sok is e téren a tennivaló, mégis az új iparfejlesztési feladatok megoldása, az új üzemek legkorszerűbb tervezése és kivitelezése válik egyre nagyobb jelentőségűvé. Az ipar szerkezeti fejlesztése az iparfejlesztés állandó kérdése, a fejlődés egyik kulcskérdése lesz a jövőben is.

Közismert, hogy az iparfejlesztés állandó feladata *a gyártási folyamat, a gyártmányösszetétel és az egyes gyártmányok korszerűsítése is.* S amíg az egész ipar szerkezeti fejlesztése és részben a gyártmányösszetétel változtatása is elsősorban a központi gazdasági szervek, a Tervhivatal és a minisztériumok feladata, a gyártási folyamat és az egyes gyártmányok korszerűsítése az ipar minden ágazatára és minden üzemére kiterjedő feladat.

Mind az ipar szerkezeti fejlesztése, mind pedig a gyártási folyamat korszerűsítése *a termelékenység emeléséért* való küzdelem alapvető területe. Aki kitér e feladat elől, az feladja a termelékenység emeléséért való harcot, ha százszor hangoztatja is Lenin nagy elvi tételét, mely szerint a szocializmus végső fokon a magasabb termelékenységgel győzi le a kapitalizmust.

Digitized by Google

A gyártmányösszetétel fejlesztése — ami szorosan összefügg a nagyszériás termelés fokozásával — és az egyes gyártmányok korszerűsítése szintén szerves része *a termelékenység* emelésének. Hiszen régi termelési berendezésekkel is lehet korszerű gyártmányt készíteni, de korszerű berendezést is fel lehet használni korszerűtlen gyártmányok termelésére. S ha a munka gyümölcse elavult termék, amely korszerűtlensége miatt csak rövidebb ideig marad használatban, raktárban porosodik és esetleg egészen felhasználatlanul elvész, akkor a társadalmi munka bizonyos hányada szégyenletesen veszendőbe megy. Aki ezt passzívan szemléli, megint csak kitér a termelékenység emelésének feladata elől. Közönyösségből-e, az anyagi ösztönzés fogyatékosságának a hatására-e, avagy egyszerűen az elégtelen felkészültség miatt — ez szubjektív tekintetben különbözik egymástól, de objektív tekintetben következménye ugyanaz.

A termelékenység emelése a szocialista országok általános feladata, amelyet — különösen a kisebb országok — csak közös erőfeszítéssel, a gazdasági együttműködés széleskörű kifejlesztésével tudnak kellően megoldani. A szocialista országok munkamegosztásának kell elősegítenie az ipar ágazati szerkezetének fejlődését, a kooperációt a gyártmányösszetételben (ami a nagyszériás termelés fokozásához nélkülözhetetlen), a műszaki fejlesztésben, a tudományos és műszaki kutatómunkában és más területeken. A fejlődés lehetőségei széleskörűek. Ez az együttműködés mindenekelőtt a KGST keretében fejlődik, s a fő feladat a központi gazdasági szervekre hárul. S miután közös feladatról van szó, minden szocialista országnak kötelessége, hogy kezdeményezzen, átgondolt javaslatokat készítsen, az elfogadott megállapodásokat gondosan és lelkiismeretesen hajtsa végre. Ezzel kapcsolatban is hangsúlyoznunk kell viszont azt, hogy saját iparunk műszaki színvonalának emelésével, irányításának és szervezettségének javításával, korszerű gyártmányok gazdaságos termelésével növelhetjük csak azt a képességünket, hogy hatékonyabban részt vegyünk a nemzetközi munkamegosztásban.

Nagyon szívós, állandó munkát igényel az, hogy a termelés minden területén és a termelő munkát segítő minden munkakörben a szocializmus minden tudatos építője levonja a megfelelő gyakorlati következtetéseket abból, hogy az osztályharc fő területe a gazdasági építés, a szocializmus új győzelmeinek alapvető feltétele a termelékenység emelése, a gazdaságosság követelményeinek hatékonyabb érvényesítése egész népgazdaságunkban. De ne azt a következtetést vonjuk le ebből, hogy a gazdasági életben elsősorban az osztályellenséget kell keresni. Még akad ugyan

Digitized by Google

elszórtan s itt-ott kis csoportocskákban osztályellenség is, akit félre kell seperni az útból, azonban mindenekelőtt az alkotó munka fegyverével kell ezt a csatát vívni. Az alkotó munka lendülete a leghatékonyabb fegyver az ellenséges elemek teljes elszigetelésében is.

A termelékenység emeléséért, a gazdaságosság követelményeinek hatékonyabb érvényesítéséért folyó harc eredménye dönti el elsősorban a szocialista építés menetét, amely választ ad arra a kérdésre, hogy Magyarországon milyen fokra emelkedik a nép életszínvonala, amikor a szocializmus teljes felépítése valóra válik. Ez ugyanis függ az ország történelmi adottságaitól, a szocialista építés nemzetközi körülményeitől és természetesen a szocialista építés menetétől a szocialista világrendszer minden egyes országában. A történelmi adottság, amely mellett egy nép elkezdi a szocializmus építését, örökül maradt tényező; a nemzetközi körülmények alakulásának kisebb-nagyobb mértékben részese minden ország; a szocialista építés belső menetét viszont elsősorban az illető nép alkotó munkájának fejlődése dönti el minden szocialista országban.

Az egyes országok fejlődésbeli különbsége lényegesen csökken a szocialista építés menetében, de a szocializmus teljes felépítésével még nem szűnik meg. Csak a kommunizmus építése során válhat valóra az általános kiegyenlítődés. De hogy a szocializmus teljes felépítéséig mekkora lépést teszünk előre ezen az úton itt, Magyarországon, az döntően a mi belső fejlődésünktől, s ugyanakkor nagy mértékben a szocialista országok nemzetközi együttműködésének előrehaladásától függ.*

* Nemes Dezső elvtárs cikkének második részét lapunk februári számában közöljük.

Digitized by Google

Húszéves népgazdaságfejlesztési tervünk néhány kérdése

Írta:

HETÉNYI ISTVÁN és VÁLYI PÉTER

Az MSZMP VIII. kongresszusa hosszú időre megszabta a társadalmunk előtt álló feladatokat. Különösen lelkesítő perspektívát tártak fel hazánk széles közvéleménye előtt a húszéves népgazdaságfejlesztési terv előirányzatai. A kongresszusi határozat kimondja: „Az 1961—80-as időszakban a nemzeti jövedelmet négyszeresére emeljük. Népgazdaságunk szerkezetét — benne az ipari és mezőgazdasági termelés összetételét — úgy alakítjuk, hogy a termelés növekedési üteme gyors legyen... Az ipari termelést legalább ötszörösére emeljük... A mezőgazdasági termelést országunk kedvező adottságainak maximális kihasználásával 20 év alatt két-, két és félszeresére emeljük... Az egy főre jutó fogyasztás 1980-ban magasabb lesz, mint a fejlett tőkés országokban".

A húsz évre való tervezés, a tervezés új, magasabb fokú formája, amely kiegészíti és tovább fejleszti az ötéves és éves tervezés eddigi rendszerét. A húszéves tervezés fő célja, hogy az eddiginél hosszabb perspektíva ismeretében hozzájáruljon *a fejlődés leghatékonyabb irányainak, a legkedvezőbb gazdasági struktúrának a megállapításához* és ennek révén a népgazdaság gyors fejlődéséhez.

A technika fejlődését korunkban az jellemzi, hogy egyre növekszik a felépülő termelő egységek mérete és költsége. A legnagyobb objektumoknál a beruházási döntéshez, a műszaki tervezéshez, a kivitelezéshez és az üzembehelyezéshez szükséges idő meghaladja a távlati tervezés eddigi ötéves időszakát. Különösen azokban az ágazatokban okoz ez problémát, amelyeknek fejlesztése tervszerű műszaki kutatómunkát, speciális káderképzést igényel, mert az meghosszabbítja az „elgondolástól a megvalósításig" terjedő ciklust.

Ugyanakkor a fejlődő népgazdaságban egyre szélesebb körű ágazati és területi munkamegosztás alakul ki. A technika fejlődése (gondoljunk pl. a vegyipar, s különösen a műanyagok termelésére), gyors ütemben változtatja meg az ágazatok hagyományos kapcsolatait, s új arányokat követel a termelésben. Az egyik ágazat termelésének új összetétele, megváltozott részaránya a felté-

Digitized by Google

tele, illetve a szükségszerű következménye annak, hogy valamely másik ágazat *új, magas technikai színvonalon fejlődjék* (pl. a vegyipar fejlődése feltétele a mezőgazdaság fejlődésének). Mindez nélkülözhetetlenné teszi a népgazdaság egészére kiterjedő, összehangolt, hosszútávlatú terv kidolgozását.

Funkcióját és jelentőségét tekintve a húszéves terv nagyon lényegesen különbözik az éves, hároméves és ötéves tervektől. Az éves tervekben a figyelem előterében a távlati tervek koncepcióinak gyakorlati végrehajtása és a népgazdasági egyensúly biztosítása áll, s az adott feltételek lényegében meghatározzák az előirányzatokat. Az ötéves tervben már jelentősebb változások tervezhetők, de e változások helyessége, indokoltsága csak hosszabb távlat felmérése alapján állapítható meg. A húszéves terv alkalmas arra, hogy *kialakítsa népgazdaságunknak azt az objektíve legelőnyösebb szerkezetét, amellyel optimálisan hasznosíthatjuk hazánk munkaerő- és természeti adottságait,* s adott társadalmi munkaráfordítással a legmagasabb nemzeti jövedelmet állíthatjuk elő.

Az elmúlt hosszabb időszak tapasztalatai, a keresők számának, a nemzeti jövedelem és a fogyasztási és felhalmozási alap várható alakulása alapján a húszéves terv választ ad a fejlődés ütemének kérdésére. Magukat az 1980. évi előirányzatokat azonban a húszéves terv természetesen nem határozhatja meg aprólékos pontossággal és részletességgel. Hiszen két évtized távlatában sok olyan műszaki és tudományos esemény következhet be, amely módosítja mai gazdasági elképzeléseinket, s ezeknek a gazdaságra gyakorolt konkrét hatásait nem lehet részleteiben előre látni. A bekövetkező változásokat az éves és ötéves tervekben kell figyelembe venni. De fontos, hogy a húszéves terv *kulcsot* adjon a változások megtervezéséhez. Ezt pedig azzal adja meg, hogy következetesen arra az elvre épül, hogy *a rendelkezésünkre álló társadalmi munka legjobb hatásfokú hasznosítását kell elérnünk.*

A társadalmi munka hatékonyságának leggyorsabb emeléséhez nélkülözhetetlen a szocialista országokkal való gazdasági együttműködésünk szorosabbra fűzése. A társadalmi munka-ráfordítás hatékonyságát meghatványozhatja az, ha a fejlesztés előirányozásánál nem egy-egy ország szükségleteiből és lehetőségeiből, hanem mindenekelőtt a *KGST-ben tömörült országok,* majdan pedig az egész szocialista világrendszer *szükségleteiből és lehetőségeiből indulunk ki.* Ez lehetséges is, mert a KGST 1957. évi VII. ülésének határozata alapján a többi KGST-ország is készíti a maga húszéves népgazdasági tervét. A húszéves terveket a KGST-országok két- és többoldalúan egyeztetik egymással.

A terv-koordináció nemrég még csak viszonylag szűkkörű tevékenység volt, az 1958—60-as, de még az 1961—65-ös időszakra

Digitized by Google

vonatkozóan is csaknem kizárólag a kölcsönös áruszállítások összehangolására irányult. A termelés nemzetközi szakosítása, a termelési kooperáció sok esetben különvált a tervek készítésétől, és ez nemegyszer azzal a következménnyel járt, hogy ésszerű szakosítási elképzelések nem érvényesültek, sőt a szocialista munkamegosztás elveivel ellentétes intézkedések is történtek. A tervegyeztetés bilaterális formái között sok olyan elgondolás nem volt megvalósítható, amelyet több ország közös erőfeszítésével el lehetett volna érni.

A húszéves tervek egyeztetése már sokkal átfogóbb. Itt az a feladat, hogy az egész KGST-n belül biztosítsuk a közös gazdasági fejlődés tervszerűségét és arányosságát. Ez a feladat messze túlnő a nemzeti tervek érintkező felületeinek összecsiszolásán. Egyeztetni kell a külkereskedelmi szállításokat, a termelési programokat, a beruházásokat és a fontosabb kutatási feladatokat is. A nemzetközi tervegyeztetésben az új és a fő elem azonban a *beruházási politika közös kialakítása.* A közös perspektíva kialakítása szempontjából ez áll az előtérben, mert a beruházási elhatározások hosszú évekre meghatározzák a gyártmányprofilt, a műszaki színvonalat és a lehetséges munkamegosztást. Hazánk húszéves terve is csak a nemzetközi egyeztetés befejezésével lesz teljes.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy a húszéves tervnek mindenekelőtt a fejlődés *irányát és ütemét* kell kijelölnie, a fejlődés kulcskérdéseire kell a legnagyobb súlyt helyeznie. Fő jellegzetessége éppen az, hogy *irányelv* a fejlődésre. De miből induljanak ki maguk az irányelvek? Abból a párt által meghatározott alapvető politikai feladatból, hogy a húszéves terv időszakában *meg kell valósítanunk a szocializmus termelőerőinek teljes kiépítését, a szocialista gazdasági rendszer betetőzését, majd a kommunista társadalom építésének előkészítését.* S ezt a szocializmus és kapitalizmus világméretű gazdasági versenye közepette kell megvalósítanunk, amikor a szocialista országok gazdasági tömörülésükkel is gyorsítani akarják azt a folyamatot, amelyben a kapitalizmussal szemben gazdasági túlsúlyra jutnak, dolgozóiknak a világ legmagasabb életszínvonalát teremtik meg.

E legfőbb politikai cél ismeretében kell a húszéves tervnek meghatároznia a fő előirányzatok teljesítéséhez legszükségesebb távlati feladatokat és az elérésükhöz vezető utakat. Enélkül a terv csak határozatlan, feltételes elgondolás volna, s nem adna gyakorlati segítséget az éves és ötéves tervezéshez. A hosszútávlatú terv irányelv-jellegéből egyáltalán nem az következik, hogy kidolgozása nem követeli meg a problémák alapos, részletes vizsgálatát. Ellenkezőleg: a távlati tervezésben jóval kevesebb mutatót kell ugyan jóváhagyni, mint az éves tervben, de a megvizsgálandó té-

Digitized by Google

nyezők és a szükséges számítások sokkal szélesebbkörűek. Minél hosszabb ugyanis a tervidőszak, annál több változó tényezőt kell számításba venni.

•

A hosszútávlatú terv kidolgozását 1960-ban kezdtük el. Az Országos Tervhivatal által kidolgozott hipotétikus kiinduló adatok alapján 18 bizottságot bíztak meg a legfontosabb kérdések és irányelvek kidolgozásával. Az utolsó két évben kialakultak az előzetes elgondolások a gazdasági fejlődés fő irányairól és hazánknak a KGST-ben perspektivikusan betöltendő szerepéről, sőt megkezdődött ezeknek az elgondolásoknak a műszaki, a gazdasági felülvizsgálata is. Folyamatban van a húszéves terv kétoldalú és sokoldalú egyeztetése is. Húszéves tervünket előreláthatólag csak e munkák befejeztével egy-két év múlva állíthatjuk véglegesen össze.

A növekedés ütemét a következő húsz évben a VIII. kongresszus határozatai szerint az alábbi fő előirányzatok jellemzik:

	Évi átlagos növekedés üteme (%)	
	1951—1960 (tényszám)	1961—1980 (a kongresszus határozata szerint)
Ipari termelés	9,6	8,4—9,0
Mezőgazdasági termelés	2,3	3,6—4,7
Nemzeti jövedelem	6,5	7,0—7,2

Megjegyzés: Az ipar adatai 1951—60-ra a nettó termelés alapján, 1961—80-ra a teljes termelés alapján vannak kiszámítva. A mezőgazdaság 1951—60. évi adata — az éves ingadozások kiküszöbölése céljából — az 1949—51. és az 1959—61. évek átlagának összevetése alapján van kiszámítva.

A fejlődés üteme tehát — a mezőgazdaságétól eltekintve — hasonló az elmúlt tíz év fejlődési ütemához. Helytelen volna azonban azt gondolni, hogy a húszéves terv feladatait az eddigi tapasztalatok kivetítésével állapíthatjuk meg. Ellenkezőleg: a fejlődésre ható tényezőkben az eddigiektől lényegesen eltérő feltételekkel kell számolnunk.

A fejlődés üteme, a termelőerők helyzete nagymértékben a felhalmozás nagyságától függ. De helytelen volna túlbecsülni a beruházásoknak a fejlődés ütemére gyakorolt hatását. Sok más tényezőt is számításba kell venni, a többi között a beruházások hatékonyságát, a rendelkezésünkre álló munkaerő mennyiségét és képzettségét, s más kérdéseket.

Célszerűnek látszik, hogy mi is a munkaerő és a termelékeny-

Digitized by Google

ség kérdésével kezdjük a húszéves terv problémáinak tárgyalását. E mellett szól egyrészt az, hogy a foglalkoztatható munkaerők távlati száma a leginkább adott eleme a tervnek, másrészt az, hogy itt lényeges lesz a változás az előző évtizedhez képest.

Számítások szerint a népesség foglalkoztatása hozzávetőleg a következőképpen alakul:

	1949.		1960.		1980	
	1000 fő	százalék	1000 fő	százalék	1000 fő	százalék
Népesség	9295		0 021		11 000—11 500	
Munkaképes korú népesség (15—59 éves férfiak és 15—54 éves nők)	5728		5930		6400—6500	
Keresők	4077	100	4538	100	5400—5600	100
Tanulók (14 éven felüliek)	230		379		700	
A keresők számából						
ipar	790	19	330	29	1900—2100	35—38
mezőgazdaság	2105	52	676	36	800— 900	15—16
egyéb termelő ágak	507	12	849	19	1400—1600	26—29
nem termelő ágak	675	17	733	16	1100—1300	20—24

Az iparban dolgozók száma húsz év alatt előreláthatólag mintegy 700 ezer fővel emelkedik. Mit jelent ez az ipari munka termelékenysége szempontjából? Azt, hogy amíg az ipari munka termelékenysége a legutóbbi tíz évben évente átlag 4,2 százalékkal nőtt, addig 1961 és 1980 között átlagban évi 6 százalékkal kell hogy növekedjék. Emellett ebben az időszakban a munkaidőt is jelentősen csökkenteni akarjuk. Ha azt tételezzük fel, hogy 1980-ig a munkaidő 20 százalékkal csökken (ez az előirányzat még nincs tudományosan megalapozva), akkor az egy órára jutó termelést évente 7—8 százalékkal kell emelni és az egy órára jutó termelés növekedést kb. 90 százalékában a termelékenység növekedéséből kell fedezni. Ha a termelékenység csak olyan mértékben nőne, mint az utóbbi tíz évben, akkor a munkaidő 20 százalékos csökkentése esetén 1980-ra csaknem 4 millió ipari dolgozóra lenne szükség, hogy a termelési előirányzatot megvalósítsuk; ez azon-

Digitized by Google

ban mind a foglalkoztatás struktúrájának, mind pedig a kiképzésnek a szempontjából tekintve teljesen irreális célkitűzés volna.

A munkaképes korúak jövőbeli száma lényegében adva van, mert túlnyomórészt a ma élő lakosságból kerülnek ki. A foglalkoztatottak száma a munkaképes korú népességen kívül a dolgozó öregek, a tanulók és a háztartásban dolgozó nők számától is függ. Számításaink szerint valamelyest nő majd a nyugdíj-korhatáron felüli dolgozók száma. A tanulók száma a középiskola általánossá válása és az egyetemi oktatás kiszélesedése révén erőteljesen fog nőni. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a gyermekintézmények fejlődése, a munkaidő rövidülése és más okok következtében a háztartásban dolgozó munkaképes korú nők száma mintegy a felére csökken. Ilymódon a keresők számának egymilliós növekedéséből 70 százalékot a kereső nők számának növekedése tesz majd ki.

Az összes keresők közül kitűnik a mezőgazdaságban dolgozók számának gyors csökkenése. Ezt mindenekelőtt a mezőgazdasági munka termelékenységének gyors, húsz év alatt mintegy 4—5-szörös növekedése teszi lehetővé. Számottevően fog nőni a nem termelő ágak dolgozóinak létszáma, mert gyorsan növeljük a szolgáltató intézmények hálózatát, másrészt javítani akarjuk a nyujtott szolgáltatások minőségét.

Ezzel a sok vonatkozásban leegyszerűsített számítással azt akarjuk szemléltetni, hogy az ipari termelés növelése a termelékenység igen gyors növekedése nélkül, a foglalkoztatott munkaerő növelésének korlátai miatt bizonyos ponton szinte leküzdhetetlen nehézségbe ütközne. Távlati tervünknek tehát a termelés növelését illetően az a fő feladata, hogy *megtalálja azokat az utakat-módokat, amelyekkel a termelékenység a legnagyobb mértékben és leggyorsabban növelhető.*[1] Ebből a szempontból a húszéves tervidőszak két szakaszra oszlik: ebben az évtizedben még viszonylag jelentős munkaerőforrásaink vannak, a következő évtizedben azonban — a munkaidő-csökkentést is szem előtt tartva — lényegében nem számíthatunk az ipari munkaidő-alap emelkedésére.

A termelékenység növekedési ütemének további gyorsítása minden területen újszerű közgazdasági nézőpont kialakítását teszi szükségessé. Többek között már ma nagyobb figyelmet kell fordítani az automatizálás alkalmazására, távlati termelési programjaink összeállításánál pedig gondosan mérlegelni kell a munkaigényesség fokát.

[1] A termelékenység kiemelkedő fontosságát természetesen semmi esetre sem lehet úgy érteni, hogy egyoldalúan az élő munkára számított mutatók emelkedése a fontos. A fő kérdés az egy termelőre jutó nemzeti jövedelem növelése, amelyben az anyagokkal és az állóeszközökkel való takarékosság is elsőrendű szerepet kap.

Digitized by Google

A termelékenység tekintetében hatalmas feladatot kell megoldanunk: túl akarjuk szárnyalni a fejlettebb kapitalista országok termelékenységét.[2] Ez a fő kérdése húszéves tervünknek és nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a fejlettebb tőkés országokat a fogyasztás terén is túlszárnyaljuk.

A termelékenység gyors növelése, a világon élenjárónak elismert termelékenység megközelítése, a népgazdaság *termelési szerkezetének* olyan módosítását feltételezi, amelynek révén maximálisan kihasználjuk országunk gazdaságföldrajzi, geológiai, káder- és egyéb adottságait, a nemzetközi munkamegosztást és az egyes ágakban végrehajtandó nagyarányú műszaki fejlesztést.

Ilyen módon a termelékenység gyorsabb növelése a legszorosabban összefügg a terv egészével. A beruházási tevékenység mértéke és iránya, a szakképzettség növelése, a termelés szervezettségének javítása, a termelőerők területi elosztása közvetlenül vagy közvetve erősen befolyásolják a termelékenység emelésének lehetőségeit. E tekintetben van mit tanulnunk azoknak az országoknak a tapasztalataiból, amelyekben a munkaerő-források ma is csak jelentéktelen mértékben fedezik a termelés növelését (mint pl. az NDK-ban és Csehszlovákiában).

A termelés struktúrájának kialakításában a technika általános irányzatából (pl. a gépgyártás és a vegyi ipar nagyarányú fejlesztése), továbbá az ország adottságainak legjobb kihasználásából kell kiindulnunk. Az adottságok közül a természeti és a földrajzi tényezők mindenekelőtt a nyersanyag-termelést és a mezőgazdaság fejlesztését befolyásolják. *Hazánkról elmondhatjuk, hogy — legalábbis a gazdaság jelenlegi szükségleteit és szerkezetét ismerve —, egyes kivételektől eltekintve, nyersanyagban szegény ország s geológiai adottságai kedvezőtlenek.* Nemcsak az probléma tehát, hogy miből fedezzük a szükségletet, hanem az is: hogyan szorítsuk le a lehető legkisebbre a kedvezőtlen természeti viszonyoknak a nyersanyag-ellátás költségeire gyakorolt hatását. Ehhez tisztáznunk kell, hogy milyen nyersanyagok és energia-fajták termelését valósítsuk meg itthon s melyek azok, amelyekben az import a célszerűbb, akár azért mert nem rendelkezünk velük, akár azért, mert termelési feltételeink még perspektivában sem közelítik meg más baráti országokét.

A nyersanyag-kitermelés legtöbbször viszonylag nagy beruházásokat, nagyarányú eszköz-előlegezést igényel, amelyek ráadásul lassan térülnek meg; ezért a nyersanyag-fejlesztési elgon-

[2] Az ipari távlati tervezés módszereitől és különösen a termelékenység színvonala tervezésének módszertani problémáiról lásd Sik György és Jánosi Ferenc: „Az iparfejlesztés módszereinek továbbfejlesztése" c. tanulmányát a Társadalmi Szemle 1962. 6. számában.

Digitized by Google

dolásokat a szocialista tábor, vagy legalább a KGST egésze szempontjából kell vizsgálnunk.

A nyersanyagellátás megoldására irányuló erőfeszítések nem szorítkozhatnak csupán a termelési és import-lehetőségek kihasználására, hanem legalább ilyen mértékben kell hogy kiterjedjenek a felhasználási célok és struktúra vizsgálatára is. Húszéves tervünkben például — kiindulva hazánk energiaszegénységéből és abból, hogy az energiahordozókat a szocialista táboron belül nagy távolságról kell szállítani —, követendő elvnek tartjuk, hogy lehetőleg eleve minimálisan állapítsuk meg az energiaigényeket, s a legkevésbé energiaigényes iparágakat fejlesszük. Ez azért is fontos, mert Magyarország gazdasági fejlődésének egyre fontosabb kulcskérdése az energiaellátás. 12—15 éve — a mainál lényegesen alacsonyabb termelési szinten — még egyensúlyban volt az ország energiamérlege. Energiahordozó-forrásaink azonban igen korlátozottak, a széntermelés emellett jórészt igen rossz feltételek között és gazdaságtalanul növelhető. Az ipari termelés emelkedésével együtt energiahiányunk is nő. Pedig jelentős összegeket fordítunk az energiabázis növelésére, különösen a szénhidrogén-kutatásokra és feltárásokra. Geológusaink már eddig is országos jelentőségű eredményeket értek el újabb alföldi földgáz-mezők felkutatásával és az ismert kőolajvagyon növelésével. A szénhidrogének megkutatottságát tekintve hazánk ma — területéhez viszonyítva — az elsők között van az európai országok között. Tüzelőanyag-termelésünk azonban húsz év alatt előreláthatólag csak 20—30 százalékkal fog növekedni, s ez messze elmarad a szükséglettől.

A hazai lehetőségek ésszerű kihasználása mellett tehát erősen növelnünk kell a behozatalt. Ma energiaszükségletünknek egynegyedét fedezzük behozatalból. 1980-ban a behozatal aránya az összes felhasználásnak előreláthatólag legalább a felét fogja kitenni. Itt azonban sok műszaki és gazdasági variánst kell mérlegelnünk ahhoz, hogy a baráti országok energialehetőségeit figyelembevéve, a legcélszerűbb együttműködés alakuljon ki. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság irányításával kiterjedt számítások és tanulmányok készülnek a távlati szükségletek meghatározására és a legésszerűbb nemzetközi együttműködés kialakítására. A KGST tervezéssel foglalkozó szervei pedig a KGST-szintű energiagazdálkodás lehetséges változatainak elemzésével foglalkoznak.

Arról van itt voltaképpen szó, hogy a Szovjetunió keleti részein nagyarányú olcsó és relatíve leterheletlen energiaforrások vannak. A Szovjetunió népgazdaságának területi elosztása a következő periódusban az energiának kelet—nyugat irányú mozgását teszi szükségessé. Az a kérdés, hogy milyen formában és összetételben a legcélszerűbb az olaj-, gáz-, szén-, villamosenergia-to-

Digitized by Google

vábbítás hozzánk és a többi, bizonyos mértékben szintén energiaszűkében levő európai népi demokratikus országba, hogy milyen ütemben és mértékben építhető ez ki és milyen együttműködést kíván meg. Össze kell hasonlítani tehát a szállítási, továbbítási, beruházási és üzemeltetési költségeket, össze kell vetni ezeket a belföldi ráfordításokkal, figyelembe véve a különböző energiafajták hasznosítási hatásfokát is. Ma már elmondhatjuk, hogy *a KGST-országok a világ legnagyobb arányú energia-kooperációjának a küszöbén állnak*, amelynek kezdeti mérföldkövei: a Barátság Kőolajvezeték, a villamosenergia-rendszerek összekapcsolása, a magyar—román földgázvezeték.

Az energia-kérdés átvezet a magyar gazdasági perspektíva egy másik jellegzetes területére: az alumíniumiparhoz. Jelentős bauxit-vagyonunk erőteljesebb kihasználását a múltban is az energiahiány korlátozta és ma is ez gátolja. Ipari villamosenergia-felhasználásunknak azonban így is jelentős részét (1960-ban mintegy 18 százalékát) vette igénybe 50 000 tonnás alumíniumfémtermelésünk. Pedig az alumínium a jövő féme, a műszaki haladás fontos eszköze, keresett cikk a szocialista országokban és a tőkés világpiacon is. Technikai hagyományaink, kiépített kutatói és ipari termelési bázisunk országunkat alkalmassá teszi arra, hogy az alumíniumkultúra központjává váljék. A nemrég megkötött nagy jelentőségű magyar—szovjet timföld- és alumíniumipari együttműködés az alumíniumipari vertikum legenergiaigényesebb lépcsőjét, a timföld elektrolizisét oldja meg olyan módon, hogy a szovjet vízienergia-telepeken gazdaságilag rendkívül előnyös lehetőséget ad alumíniumtömb termelésére. Az együttműködés nagyon nagyvonalú. Végső kifejlődésében lehetővé teszi, hogy évente 330 000 tonna magyar timföldet vigyünk ki a Szovjetunióba, és a belőle nyert teljes fémmennyiséget, vagyis 165 000 tonna alumíniumot visszaszállítsuk.

A KGST-országok közösségének, valamint Magyarországnak és a Szovjetuniónak egyaránt előnyös ez az alumíniumipari kooperáció. Egyben fontos része ez a hazai energia- és nyersanyag-probléma hosszútávú megoldásának is. A kooperáció révén lehetővé válik az alumínium-feldolgozás széles kiépítése, ami tovább hat iparunk szerkezetének korszerűsítésére, meggyorsítja a járműiparnak, a gépiparnak, a csomagolástechnikának, az építőiparnak és általuk kisebb-nagyobb mértékben minden termelő ágazatnak a műszaki fejlesztését, s lehetőséget nyújt új, modern műszaki megoldásokra.

Népgazdaságunk nyersanyag-kérdései között meg kell említenünk a vegyipar fejlesztését. A vegyipar tervszerűen, gazdaságosan fejleszthető lényegében hazai nyersanyagbázison. A modern szintétikus szerves vegyipar kiépítésének fő területe: a kőolajból

Digitized by Google

és földgázból kiinduló vegyületek családfája. A petrokémia, az az új, haladó termelési ág országunkban is gazdaságosan és világszínvonalon építhető ki, mert kiinduló nyersanyagát a hazai földgáz-kitermelés és a kőolaj-feldolgozás megtermeli. Második ötéves tervünk vegyipari programja biztató kezdete azon nagyarányú műanyag- és műszálipar kialakításának, amely népgazdaságunk távlati struktúrájában fontos szerepet játszik majd. Az egy főre jutó műanyag-termelés az 1960. évi 1 kg-ról 1980-ban előreláthatólag 50—60 kg-ra fog nőni.

Beruházási és előállítási költségeiknek alacsonyabb szintje miatt, korrozióállóságuk és egyéb fizikai állandóik révén a műanyagok sok esetben a fémeknél lényegesen gazdaságosabban használhatók szerkezeti anyagokként, vagy bevonatként is. Feltevéseink szerint az 1980. évi műanyagtermelésünk térfogatában megegyezik majd acélfelhasználásunkkal.

A könnyűipari nyersanyagok bőségének megteremtésében és a mezőgazdasági termelés növelésében is nagy feladatai vannak a vegyiparnak. A vegyipar rohamosan növekvő szerepe is arra inti a tervezőket, hogy a távlati szükségletek meghatározásában nem lehet a jelenlegi helyzet egyszerű kivetítéséből kiindulni s az iparilag fejlett országok jelenlegi felhasználásának szerkezetét sem lehet lemásolni, mert a korszerű vegyipari termékek alkalmazási területének viharos szélesedése miatt minden „szokványos" prognózis irreálisan alacsony előirányzatokra vezetne.

Az acélfelhasználás ezzel szemben minden valószínűség szerint az eddiginél kisebb arányban fog világszerte növekedni. Még inkább figyelembe kell venni ezt hazánkban, ahol a szocialista nemzetközi munkamegosztás elvei alapján — még az sem célszerű, hogy az acélszükséglet mértékéig továbbfejlesszük a vaskohászati bázist, legfeljebb valamelyik közbenső termékből (nyersvasból, acélöntecsből vagy bugából) kiindulva.

Akármilyen felhasználási szerkezetet alakítunk is ki húszéves tervünkben, előre látható, hogy a növekvő nyersanyag- és energiahordozó-szükséglet döntő részét külföldről kell megszereznünk. A szocialista országokkal való együttműködés e tekintetben is növekvő jelentőségű. Együtt kell tehát munkálkodnunk a kooperáció kiszélesítésén. Az együttműködés szélesítésének azonban elengedhetetlen feltétele, hogy az a részvevő országok mindegyikének előnyös legyen. Jelenleg a nyersanyagtermelő ágazatok gyorsabb fejlesztését bizonyos fokig fékezi, visszatartja a nagyobb tőkeigényesség. Azzal számolunk azonban, hogy a KGST fejlődésének közvetlenül előttünk álló szakaszában az együttműködésnek olyan fejlett formái alakulnak ki, amelyek gazdasági ösztönzőkkel és az együttműködés más tényezőivel (pl. közös beruházásokkal) alapot adnak a nyersanyag-szükségletek optimális fedezésére. Egy-

Digitized by Google

egy nagyobb arányú nemzetközi gazdasági-együttműködési konstrukció kialakításában egyaránt számításba kell venni minden lényeges szempontot: az időfaktort, a KGST-szinten mért gazdaságosság és a KGST-n kívüli országokkal való kereskedelem fejlesztését.

A hosszú időre való előrelátásnak a *feldolgozóiparok* legtöbbjében is nagy a jelentősége.

A feldolgozóiparok között távlatilag is *kiemelkedő helye van a gépiparnak.* A gépipar ma az ipari termelésnek 27 százalékát, 1980-ban előreláthatólag mintegy 40 százalékát állítja elő. Más feldolgozó iparágakban — mint az építőanyag-gyártásban, a könnyűiparban és egyebütt — szintén kialakulnak ugyan újabb belső súlypontok, nő a nemzetközi kooperáció, de ezeknek az iparágaknak a népgazdaság egészéhez való kapcsolódása sokkal kevésbé bonyolult, arányaik változása kevésbé gyökeres, mint a gépiparé.

A gépiparnak — élve a szocialista nemzetközi munkamegosztás, a mélyebb specializáció és kooperáció lehetőségeivel —, be kell rendezkednie arra, hogy mind több hazailag gazdaságosan és a világszínvonalon gyártható termékből a hazai szükségleten kívül teljesen vagy részben, kielégítse a baráti országok szükségleteit is, s ezzel egyidejűleg a munkamegosztás elmélyülése alapján — jelentősen fog növekedni a gépimportunk is. Előzetes számítások szerint a gépipar termelését húsz év alatt több mint nyolcszorosára célszerű növelnünk. Ágazatonként azonban nagyok a különbségek a fejlődés ütemét illetően. A gyártmányok és termelési ágak egy részében rá fogunk térni a nemzetközi szintnek megfelelő sorozatgyártásra, a legkorszerűbb technikai módszerek alkalmazására, és világviszonylatban kiemelkedő paramétereket érünk el, ezzel egyidejűleg pedig beszüntetjük egyes gazdaságtalanul gyártott cikkek termelését. Gyors (mintegy 30-szoros), fejlesztést irányozunk elő például a műszeriparban, a híradástechnikában (mintegy 15-szöröst), továbbá a szerszámgépek, a vegyipari és az élelmezési berendezések, az autóbuszok gyártásában. Egyes ágakban viszont az átlagosnál lényegesen kisebb lesz a termelés növekedése; így pl. a hajó-, a mezőgazdasági gép-, a vasúti járműgyártásban. Megjegyzendő azonban, hogy az egyes iparágakon belül sem egyforma arányban, hanem nagyon is eltérő mértékben fognak fejlődni az egyes gyártmányok és gyártmánycsoportok, minthogy a nemzetközi szakosodás sem iparáganként, hanem gyártmányonként és gyártmánycsoportonként fog megvalósulni. A gépipari fejlődés új csomópontjainak kialakításában már most nagy erőfeszítést kell tennünk, hogy meggyorsítsuk a műszaki fejlesztést, megteremtsük a műszaki fejlesztés erős bázisait és meggyorsítsuk a tudományos kutatómunkát.

A feldolgozó ipar többi ágát is úgy akarjuk fejleszteni, hogy

Digitized by Google

lehetőleg minél jobban hasznosítsuk a nemzetközi munkamegosztás előnyeit. Jelenlegi ismereteink szerint elsősorban a gyógyszeripar, a konzervipar és a ruházati ipar egyes ágai — amelyben értékes hagyományaink és adottságaink vannak —, játszhatnak jelentős szerepet az export növelésében és választékának bővítésében.

A húszéves terv ipari fejlődésének eredményeképpen iparunk szerkezete feltehetően a fejlett országok ipari struktúrájához lesz hasonló. Így például a gépiparnak és a vegyiparnak az ipar termelésében való együttes részesedése alighanem meg fogja haladni az 50 százalékot. Az ipar népgazdasági súlya is megnő, a nemzeti jövedelemben való részesedése hozzávetőleg mintegy 70 százalékot ér el.

Húszéves tervünkben *nagy feladatok várnak a mezőgazdaságra.* Népgazdaságunk fejlesztésének alapkérdése: az ipari és a mezőgazdasági termelés fejlődésének helyes aránya. A kapitalista és a szocialista országok történelmi tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy az ipari termelés évi 8—9 százalékos növelése mellett a mezőgazdasági termelésnek évi 4—4,5 százalékos növelése a mezőgazdaság gyorsított fejlesztését jelenti. Ez az előirányzat azért indokolt, mert a mezőgazdasági termelés mind hazánkban, mind a szocialista országok összességében elmaradt a növekvő szükségletek és a termelési lehetőségek mögött. Terveinkben ezért azt kell előirányozni, hogy a mezőgazdasági termelés gyorsan növekedjék, különösen a húszéves terv első évtizedében. A második évtizedben — ahogyan az élelmiszer-fogyasztás fokozatosan a teljes kielégítés felé halad — valamivel lassabb lesz a növekedés üteme. Húszéves tervünk folyamán a mezőgazdaság abban az értelemben is fokozatosan leküzdi az ipartól való elmaradását, hogy technikai és szakképzett munkaerővel való ellátottsága fokozatosan közeledik az ipar színvonalához, fokozódik a mezőgazdasági munka ipari jellege, ennek alapján gyorsan csökkennek a falu és a város közötti különbségek.

A nemzetközi szakosodás tág lehetőségeire támaszkodva azt tervezzük, hogy mezőgazdaságunk érje el, sőt haladja meg a hasonló természeti adottságokkal rendelkező, de jelenleg nálunk fejlettebb országok növénytermelési és állattenyésztési eredményeit. Bizonyos, hogy a húszéves terv során a mezőgazdasági termékek cseréje is sokkal nagyobb arányú lesz, mint ma. Mégis feltehető, hogy az ország évről évre növekvő élelmiszer-szükségletének nagy, vagy túlnyomó részét saját termelésünkből fedezzük, s ezzel egyidejűleg a mezőgazdasági eredetű termékek exportját is növelni tudjuk. A tőkés országokba irányuló export növelése jelentős technikai és szerkezetbeli javulást követel a mezőgazda-

Digitized by Google

ságtól, részben azért, hogy leküzdjük a nyugat-európai piaci csoportosulások által támasztott nehézségeket, részben azért, hogy megszervezzük a fejlődésben levő országok új, várhatóan növekvő piacát. Erősen növekedni fog a jelentősége az olyan szocialista országokba irányuló mezőgazdasági exportnak is, amelyeknek klimatikus adottságai nem teszik gazdaságossá, hogy termelésüket szükségleteik növekedésének arányában növeljék. Mindenekelőtt a zöldség- és gyümölcsexport jelentős növelését akarjuk előirányozni; ezzel jól kihasználhatjuk klimatikus és munkaerő-adottságainkat és egyben racionalisabbá válik a munkamegosztás a szocialista országok között.

Minthogy az élelmiszer-fogyasztás tekintetében a következő időben a fogyasztás struktúrájának további javítása a fő feladat, a mezőgazdaságnak a mainál lényegesen több húst, tejet, tojást, tehát állati fehérjét tartalmazó élelmiszert, továbbá zöldséget és gyümölcsöt kell termelnie. A mezőgazdaság másik nagy felvevő piaca az ipar. A technika és főleg a vegyipar fejlődésével csökkenni fog ugyan a mezőgazdasági eredetű ipari nyersanyagok jelentősége, de iparunk még hosszú ideig a mainál nagyobb igényeket fog támasztani a mezőgazdasággal szemben. A húszéves tervben mindenekelőtt a gyapjúipar, továbbá a papíripar hazai nyersanyagbázisának kiszélesítését tűzzük ki célul.

Távlati tervünk a nagyarányú növeléshez szükséges anyagi- és technikai eszközöket is előirányozza. Az előzetes számítások szerint a mezőgazdaság gépesítése húsz év alatt mintegy 3-szorosára, műtrágya-ellátása pedig 8—9-szeresére fog növekedni. Ebben az időszakban befejezzük az összes javításra szoruló talajok feljavítását és az öntözési lehetőségeink maximális kihasználását. Számítunk arra, hogy a tudomány újabb eljárásokat és újabb kedvező tulajdonságú fajtákat fog a mezőgazdaság rendelkezésére bocsájtani.

•

A húszéves tervben nagy figyelmet fordítunk a kutatás és a szakemberellátás fejlesztésére, továbbá a beruházási terv helyes arányainak a kialakítására. A hosszabb távlatok elképzeléseit ugyanis feltétlenül összhangba kell hozni a *tudományos kutatómunka* tervezésével. A tudományok jelentősége és szerepe az utolsó évtizedekben a termelés csaknem minden területén megnőtt. Ez összefügg a gyártási technológiák gyors változásával, az iparági összetétel arányainak átalakulásával (pl. a híradástechnika súlyának növekedésével, a kémia behatolásának meggyorsulásával), a termékek minőségi jellemzőinek ugrásszerű javulásával.

A társadalmilag szükséges kiadások között emelkednek a tudományos kutatómunkára fordított kiadások. Az USA-ban 1955-

Digitized by Google

ben a nemzeti jövedelem 1,4, 1960-ban 2,5 százalékát, a Szovjetunióban 1955-ben a nemzeti jövedelem 1,5, 1960-ban 2,5 százalékát, nálunk 1955-ben 0,7, 1960-ban pedig 1,3 százalékát használták fel fejlesztési és kutatási költségekre. Egyes iparágakban a fejlesztési kiadások aránya különösen kiugró a termelési értékben, nálunk a híradástechnikában 6, a műszeriparban 4,5 százalék. Ugyanakkor igen erősen megnőtt a tudományos munkaerő kiképzésének időtartalma és a tudományos specializálódás mélysége.[3]

A tudományos kutatásban különösen nagy a felelősségünk azoknak az ágazatoknak, amelyek a szocialista nemzetközi munkamegosztás alapján *hazánk termelési profiljába tartoznak*, illetve fognak tartozni. Itt nem elégedhetünk meg azzal a tudományos perspektivával, hogy másutt elért eredményeket reprodukálunk műszaki-tudományos kooperáció útján és licencia-vásárlásokkal, hanem egyes, jól kiválasztott és nekünk alkalmas területeken (amilyen például a *híradástechnika*, az *aluminiumfeldolgozás*, a *gyógyszeripar*, illetve ezen belül a megfelelő gyártmánycsoportok), — valóban az élre kell törnünk.

Az eredmények szempontjából döntő jelentőségű, hogy a tudományos munka területén is érvényesüljön a szocialista országok közötti együttműködés, hogy néhány legfontosabb kutatási célra koncentráljuk az erőket, végül pedig: hogy tervszerűen megteremtsük az összhangot a kutatás különböző fázisai és a termelésben való alkalmazásuk között.

A szakképzett munkaerő iránti szükséglet megállapítása és a szakképzés tervezése eddig — tizenöt-húszéves terv hiányában — viszonylag elhanyagolt területe volt a népgazdasági tervezésnek.[4]

Az előzetes vizsgálatok szerint a népgazdaság szakképzett munkaerő iránti szükséglete lényegesen gyorsabban fog nőni, mint az összes foglalkoztatottak száma. Ennek oka részben a technika általános fejlődése, részben pedig iparfejlesztésünk itt ismertetett iránya. Számolnunk kell azzal, hogy gyors ütemben növekszik a mezőgazdaságnak a szakmunkások iránti igénye is, mert a régi paraszti gazdálkodás formái lényegében megváltoztak, s a technikának a mezőgazdaságba való behatolása fokozatosan ipari jelleget ad a mezőgazdasági munkának.

Reálisan azzal lehet számolni, hogy a szakképzett munkaerők száma az iparban dolgozók számának jelenlegi mintegy 35 szá-

[3] A kérdést részletesen tárgyalja Szakasits Györgynek „A kutató- és fejlesztő kapacitások hosszútávlatú tervezése" című tanulmánya. (Közgazdasági Szemle, 1962. évi 9. szám.) Az idézett adatokat a tanulmányból vettük át.

[4] A szakképzett munkaerő iránti szükséglet és az ezzel összefüggő iskolázási problémákról lásd Ballai—Timár: „Népgazdaságunk szakember ellátottságának problémái" (Társadalmi Szemle 1961. 12. sz.) és Timár: „Távlati szakemberszükséglet — szakemberkiképzés". (Közgazdasági Szemle, 1962. 11. sz.)

Digitized by Google

zalékáról legalább 45 százalékra emelkedik. A mezőgazdaságban azonban lényegesen nagyobb lesz az emelkedés mértéke. Ma mindössze az összes mezőgazdasági dolgozók 2 százalékának van szakképzettsége, húsz év múlva azonban várhatóan legalább minden negyedik dolgozónak meglesz a kellő szakképzettsége ahhoz, hogy a növekvő gépesítés, kemizálás és egyéb eljárások adta lehetőségek valóban hatékonyan felhasználhatók legyenek.

Számszerűen kisebb, de a problémákat tekintve nagyobb kérdés a közép- és felsőfokú képzettségű szakemberek iránti szükséglet kielégítése. Előzetes számítások szerint a felsőfokú képzettségű szakemberek száma húsz év alatt több mint a kétszeresére kell, hogy emelkedjék, közülük a mérnökök száma pedig csaknem megháromszorozódik. Kívánatos, hogy a középfokú képzettségű szakemberek száma (ide értve a felsőfokú technikumot végzőket is), ennél még nagyobb arányban fejlődjék, mert akkor a magas képzettségű szakemberek tudását is jobban hasznosíthatjuk. Emellett a középiskolai képzést is kiszélesítjük és a jövő évtizedben általánossá tesszük.

A húszéves tervnek ezek a meggondolásai már a legközelebbi évekre határozott követelményeket támasztanak gazdasági terveinkkel szemben. Már a második ötéves tervben nagyobb arányban kell fejlesztenünk a közép- és felsőfokú oktatást, mint ahogyan azt eredetileg előirányoztuk. Fel kell használnunk az esti- és levelező úton történő továbbképzés minden racionális lehetőségét és emellett a közép- és felsőoktatási beruházásokat a harmadik ötéves tervben a második ötéves tervhez képest mintegy 2—3-szorosukra kell növelnünk.

A termelés és termelékenység fejlesztésében elsőrangú szerepe van a felhalmozásnak. Természetesen a felhalmozásnak és ezen belül a beruházásoknak nemcsak a mértékét, hanem a hatékonyságát is szem előtt kell tartanunk. Jelenleg a nemzeti jövedelemnek mintegy 25—27 százalékát halmozzuk fel.

Az előzetes számítások szerint ezt a felhalmozási részarányt a következő években mérsékelt ütemben, de tovább kell növelnünk azért, hogy a termelés és a termelékenység a kívánatos mértékben növekedjék. Várhatóan az lesz célszerű, ha a nemzeti jövedelem mintegy egyharmadának felhalmozását irányozzuk elő. Ez az összeg biztosítja az állóalapok nagyarányú növekedését és összeegyeztethető a népgazdaság rendelkezésére álló anyagi és szellemi kapacitással.

A rövidebb időre szóló tervezésben műszaki és gazdasági számításokkal tételesen megállapítható a termelő beruházásoknak a termelésre és a termelékenységre gyakorolt hatása. Távlatilag is szükség van arra, hogy konkrét műszaki-fejlesztési elképzelések alapján állítsuk össze a beruházások tervét, mert csak így teremt-

Digitized by Google

hetünk összhangot a termelés és a felhasználás előirányzatai között. Az előzetes elgondolások szerint a húszéves terv időszakában az iparban úgy változik meg a termelés és az állóeszközök viszonya, hogy valamelyest növekszik az 1 forint állóeszközre jutó termelés. Ez a tendencia megegyezik az utolsó tíz év tendenciájával és más országok tendenciájával is.

•

Húszéves tervünk végeredményben a lakosság életszínvonalának emelését célozza, eredményeit ezen mérhetjük le. A nemzeti jövedelem 4-szeres emelkedése a fogyasztás olyan színvonalát biztosítja majd, amellyel felülmúljuk a fejlett kapitalista országokét.

Az életszínvonalnak ez az emelkedése a fogyasztás arányaiban, módjaiban is minőségi változást követel. A munkaidő csökkentése és a műveltségi színvonal nagyarányú emelkedése alapján a lakosság *életmódja* is jelentősen megváltozik. A városi lakosság számának növekedése már az utóbbi tíz évben is nagymértékben megváltoztatta a lakosság életkörülményeit, fogyasztási szokásait. A városi és a falusi életmód jelentősen közeledett egymáshoz és ez a tendencia folytatódik.

A fogyasztás távlatai előirányzatának tervezése számos területen széles tudományos bázison nyugszik. Az orvostudomány és a táplálkozástudomány vizsgálatai alapján, pl. megállapítható, hogy különböző életkörülmények között mi az egyes tápanyagok iránti szükséglet optimális mértéke. Természetes azonban, hogy az élelmiszerfogyasztás konkrét tervét más körülmények, köztük a nép élelmezési szokásai, továbbá a gazdaságosság, a termelés lehetőségei is befolyásolják.

A húszéves tervezés során különböző tudományos intézmények által készített számítások szerint — a tápanyag-szükséglet optimális kielégítését véve alapul —, a következőképpen irányozható elő a fontosabb élelmiszerek 1 főre jutó fogyasztása.

	Mérték-egység	1960.	1980.
		évi fogyasztás 1 főre	
Őrlemények	kg	147	95—100
Hús	kg	47	75— 80
Tej és tejtermék (vajjal)	lit.	148	300—340
Tojás	db	156	280—300
Zsiradék (vaj nélkül)	kg	20	17— 19
Cukor	kg	26	35— 40
Gyümölcs	kg	54	110—130
Zöldség	kg	80	120—130

Digitized by Google

Bonyolultabb és igen sok szubjektív mérlegelést is megkövetelő közgazdasági alapokon nyugszik az iparcikk-fogyasztás távlati terve. Az iparcikkek egy részét tekintve több-kevesebb biztonsággal megállapítható a racionális maximumnak nevezhető fogyasztási szint. Ilyenek: a háztartások energiaszükséglete (ha meg van adva a lakások száma), a ruházati szükséglet, a mosószer-szükséglet stb. Ezeknek a tervezése részben közgazdasági számítások, részben nemzetközi összehasonlító adatok alapján történik. A fejlett országok adatait természetesen csak rendkívül óvatosan szabad alapul venni, mert a hasonló fejlettségű országok között nagyok a különbségek a társadalmi berendezkedés, a gazdaság struktúrája, a klimatikus viszonyok, a történelmi hagyományok következtében. Semmi esetre sem másolhatjuk le egyszerűen a fejlett országok fogyasztási szerkezetét, s nem vehetünk zsinórmértékül kiragadott adatokat.

Előzetes irányzataink szerint a ruházati ellátást 1980-ig úgy fogjuk fejleszteni, hogy ne csak a legszükségesebb ruházati cikkekkel legyen ellátva a lakosság, hanem választékosan és divatosan öltözködhessék.

Lényeges változást irányozhatunk elő a háztartási és a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátásban is. A jövedelmek emelkedésével ezeknek a fogyasztása nő a leggyorsabban, s a technika fejlődése új meg új szükségleteket tud e téren kelteni és kielégíteni.

Ma még korai volna, hogy minden egyes árucikkre pontos mennyiségi adatokat határozzunk meg, mert a tartós fogyasztási cikkekben végbemenő műszaki fejlődés megváltoztathatja a keresletet és a ma mégoly gondosan kidolgozott előirányzatokat is. Az ellátottság mértékére azonban rámutatnak azok a számítások, amelyek szerint például minden családot el lehet látni televízióval és mintegy 1,5 rádiókészülékkel (minden második családnak tehát táska- vagy zsebrádiója is lesz), s a háztartások nagyobb felét hűtőszekrénnyel, porszívóval, mosógéppel is. A tervezésnek azonban nemcsak egyes kiragadott előirányzatok maximális szintjét kell meghatároznia, hanem azt is, hogy a szükségletek kielégítésének módjai közül melyiket milyen mértékben kell megvalósítani, figyelembe véve a népgazdaság erőforrásait, a gazdaságosságot, a lakosság kényelmét, hajlamait és más tényezőket. Így például mérlegelni kell a háztartásban géppel végzett mosásnak és a mosodák fejlesztésének arányát stb.

Helytelen volna azonban, ha csupán az egy főre jutó fogyasztáson mérnénk le az életszínvonal fejlődését. Az anyagi fogyasztás biztosításán kívül a társadalomnak meg kell oldania a lakásellátást, az oktatási hálózat és az egészségügyi ellátás továbbfejlesztését, az öregekről és a gyermekekről való fokozott gondoskodást is. Az ilyen jellegű problémáknak egy része (lakás, oktatás)

Digitized by Google

elsősorban a beruházásokkal függ össze, de nagyon sok, például (a nyugdíj, az ösztöndíj) a jövedelemelosztáshoz, kisebb-nagyobb állami pénzügyi intézkedésekhez kapcsolódik. Ez utóbbiak látszólag nem szerves részei a hosszútávlatú tervezésnek, hiszen sem szükség, sem lehetőség nincs arra, hogy tíz-húsz évre előre pontosan eldöntsük a pénzügyi, bérezési és hasonló kérdéseket. De az életszínvonal tervezésének látszólag különálló részletkérdései is csak az egységes perspektivikus életszínvonal-politikába beágyazva oldhatók meg helyesen.

Az imént említett feladatok közül a lakásszükséglet kielégítésének van a fejlesztés költségeit és a lakosság mindennapos helyzetére gyakorolt hatását tekintve a legnagyobb jelentősége. A húszéves terv időszakában nemcsak azt akarjuk elérni, hogy már a hetvenes évek elején minden család önálló lakáshoz jusson, hanem annak a feltételét is megteremtjük, hogy az elavult lakások egy részét megszüntessük és a lakások átlagos nagyságát is jelentősen növeljük.

E cikkben nem ismertethetjük a szociális és kulturális ellátás minden ágazatának várható fejlődését. Számos területen elérjük a fejlett országok színvonalát, sőt egyes vonatkozásokban — különösen az oktatás fejlesztésében — lényegesen túl is fogjuk haladni a kapitalista országokat.

A szociális, kulturális és lakásviszonyok megjavítása azonban nagy beruházásokat követel. A fejlettebb országok nemcsak abban járnak előttünk, hogy nagyobb a nemzeti jövedelmük, hanem abban is, hogy hosszú évtizedek folyamán ezeknek az intézményeknek széleskörű hálózatát építhették ki. Hogy tehát utolérjük és elhagyjuk őket, ahhoz nagyarányú fejlesztést kell e tekintetben végrehajtanunk, s a beruházások között növelnünk kell a nemtermelő beruházások arányát. Így is valószínű, hogy egyes területeken (például az élelmiszerfogyasztásban), előbb fogjuk elérni a legfejlettebb országok színvonalát, mint például a lakáskérdés vagy a távbeszélőhálózat vonatkozásában.

* * *

Húszéves tervünk kidolgozásának eddigi munkái lehetővé tették, hogy nagy vonásokban kialakítsuk népgazdaságunk fejlődési ütemének és távlati szerkezetének legfőbb irányzatait. A következőkben — a terv fő kereteivel összhangban — meg kell határoznunk az egyes gazdasági területek alapvető műszaki-gazdasági koncepcióit és az előirányzatok végrehajtásának főbb feltételeit. Ebben a munkában a tervezés dolgozóin kívül különösen a tudományos dolgozókra vár nagy feladat. Hazánkban széleskörű kutatóintézeti hálózat épült ki. A hosszútávlatú tervezés műszaki-

Digitized by Google

gazdasági problémái (mint például a világszínvonal elemzése, a szükséges nemzetközi összehasonlítások elvégzése, a termelékenységnövelés tényezőinek kutatása, az optimális struktúra és üzemnagyság elemzése), elsősorban ezen intézetekre támaszkodva dolgozhatók ki, még ha ma ezeknek az intézeteknek egy része nincs is felkészülve műszaki-közgazdasági típusú kutatásokra. Úgy véljük, hogy szükség esetén szervezeti intézkedésekkel is elő kell segíteni ezeket a munkákat. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság e tekintetben fennállásának rövid ideje alatt is sok jó példát mutatott, de feladatkörénél fogva csak egyes, sokoldalú problémakörökkel foglalkozik, egy-egy ágazat kérdéseivel nem.

A tervező szerveknek elsősorban az a feladatuk, hogy körültekintő munkával állapítsák meg a kutatásra váró tervezési feladatokat, segítsenek ezek kidolgozásában, használják fel előítéletek nélkül a műszaki-gazdasági vizsgálatok eredményeit, s gondoskodjanak ezek alapján olyan összehangolt terv kidolgozásáról, amely valóban optimálisan felhasználja adottságainkat, fejleszti az ország termelő erőit és alapja lesz az életszínvonal gyors emelésének.

Húszéves tervünk fő előirányzatai azt mutatják, hogy hazánk kiveszi a részét a szocializmus és a kapitalizmus világméretű békés versenyéből. Hazánk gazdasági fejlődése a következő évtizedekben egyre szervesebben kapcsolódik majd a szocialista országok fejlődésének közös vonalához. Népünk előtt nagyszabású, nagy eredményekkel biztató munka távlatai bontakoznak ki. Bizonyos, hogy nemzedékünk gazdagabban, egészségesebben és kulturáltabban éri meg az 1980-as esztendőt.

Digitized by Google

A mai kapitalizmus alapadottságai és a szocializmusért folyó harc új feltételei

Írta
GÖNCÖL GYÖRGY

A marxista közgazdászok 1962 őszén a Béke és Szocializmus c. folyóirat és a moszkvai Világgazdasági Intézet közös rendezésében fontos tanácskozást tartottak Moszkvában. A tanácskozás horderejét az adja meg, hogy témája korunk kapitalizmusának két egymással szorosan összefüggő központi kérdése volt.

A monopolkapitalista államkapitalizmus történelmi helye

A monopolista államkapitalizmus és a monopoltőkés integráció a kapitalizmus nemzeti, illetve nemzetközi fejlődésének meghatározott fokát jelzi. A jelenkori tőkés integráció abban különbözik a tőke nemzetközivé válásának megelőző formáitól, hogy ennek eredményeként most már nem egyszerűen nemzetközi kartellek vagy trösztök alakulnak ki, hanem a monopolista államkapitalizmus nemzetközi vetületei és képződményei.

Fordítva is: az integrációs törekvések a maguk részéről erőteljesen fokozzák az államkapitalista tendenciákat az egyes kapitalista országokban. Ennek szembeszökő példáját adták az 1960. évi belga fejlemények. Aligha fér kétség ahhoz, hogy a nagy belga általános sztrájk egyik legfontosabb kiváltó tényezője a belga monopoltőkés államnak az a törekvése volt, hogy felkészüljön a nyugat-európai integráció várható fejleményeire, és a belga monopoltőke számára a Közös Piacban bizonyos előnyös kiinduló pozíciókat biztosítson, mégpedig a számára egyedül lehetséges módon: a munkásosztály rovására. Visszavágásában a munkásosztály nem egyes monopoltőkés érdekeltségekkel ütközött meg, hanem a monopóliumok állami erőszakszervezetével. Az osztályharc formáját és terepét itt világosan az határozta meg, hogy az állam a munkásosztályra akarta hárítani az integrációnak és Kongó elvesztésének a következményeit. Ezt az előzte meg, hogy az 1958-as szénválság a belga bányászokat érintette a legérzékenyebben; a Montánunió

Digitized by Google

keretein belül a belga bányászoknak kellett volna a válság levét meginniuk.

Nyilván a szénbányászat államosítása lett volna akkor a helyzetnek legjobban megfelelő harci jelszó. Az államosítás természetesen mit sem változtatott volna a monopolista államkapitalizmus lényegén, az állam monopóltőkés jellegén; sőt még erősítette volna is a monopolista államkapitalizmus tendenciáit. A monopóliumok uralma alatt az államosítás sem lehet más, mint monopoltőkés államosítás. Mégis az ilyen, a munkásosztály által kiharcolt államosítás gyöngíti a monopóliumok uralmát és erősíti a munkásosztály további harcának kiinduló pozícióit. A finánccoligarchia általában nem híve az államosításnak. Azt tartja — és joggal —, hogy ez igen rossz precedens, igen szemléletes ellenérv a magánvállalkozás üdvözítő voltáról szóló tannal szemben. Az államosítás aláássa a tőkemonopólium szentségébe és szükségességébe vetett hitet, s ezt abban a korszakban teszi, amelyben gyakorlatilag már bebizonyosodott, hogy a termelési eszközök magántulajdona kerékkötője a termelőeszközök fejlődésének, és az is bebizonyosodott, hogy a monopóliumok hatalmának megtörése utat nyit a termelőerők minden addiginál gyorsabb fejlődésének.

Ilyen történelmi helyzetben, a kapitalizmus általános válságának ebben a szakaszában csak dogmatikus szemellenzővel lehet vitatni az államosításért folytatott komoly harc jelentőségét. Ha ez a jelszó tömegeket mozgósít a monopóliumok elleni harcra, akkor közelebb hozza a burzsoá rendszer megdöntését, még akkor is, ha siker esetén közvetlenül csak a monopolista államkapitalizmus szerkezetében ér el bizonyos változtatást.

Némelyek attól tartanak, hogy ez a jelszó illúziókba ringathatja a munkásosztályt az állam és az államosítás osztályjellegét illetően; azt azonban nem gondolják meg, hogy milyen következményekkel jár az, ha nem adják ki ezt a jelszót és nem szerveznek érte tömegharcot.

A reformok a forradalmi harc melléktermékei. Ez a tétel mit sem veszített érvényéből azóta, hogy a század elején Rosa Luxemburg a német reformisták mellének szegezte. Csakhogy azóta sokat változott a világ és benne a kapitalizmus. A kapitalizmus fejlődésében bekövetkezett legfontosabb változást Arzumanjan a moszkvai tanácskozáson tömören így jellemezte: „Nem túlzás azt állítani, hogy az állami monopolkapitalizmus befolyásának figyelembevétele, annak helyes analízise nélkül nem lehet helyesen értékelni az imperialista világ egyetlen számottevő gazdasági és politikai jelenségét sem, és nem lehet meghatározni a munkásmozgalom stratégiai és taktikai feladatait a kapitalizmus megdöntéséért és a szocializmusba való átmenetért folyó harcban."

Digitized by Google

A kapitalizmus fejlődésének ezen a fokán, a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének ebben a szakaszában a munkásosztály harca — az olasz párt vezető teoretikusainak találó kifejezésével élve — *strukturális reformok* kivívására irányul. Olyan forradalmi harc ez, amelynek során megszilárdul és kiszélesedik a munkásosztály és szövetségesei közötti osztályszövetség, és amelynek sikere lépésről lépésre aláássa a fináncoligarchia pozícióit és gyengíti a monopóliumok uralmát. Zárszavában Arzumanjan még egyszer aláhúzta ennek az álláspontnak elvi és gyakorlati helyességét: „Teljes mértékben egyetértek Sereni elvtárssal, aki azt mondotta, hogy nem szabad a monopolista államkapitalizmus elemzését elszakítani a munkásosztály harcától."

Ahhoz, hogy a mai kapitalizmus e központi jelenségét tekintve ideológiailag felvértezzük magunkat az imperializmus propagandistái és a revizionisták által terjesztett illúziók ellen, ahhoz, hogy helyesen körvonalazzuk a további fejlődés perspektíváit, végül — de nem utolsó sorban — ahhoz, hogy minden eltérő nemzeti sajátosság figyelembevételével, beható marxista—leninista elemzés alapján kikovácsolhassuk a munkásosztály nemzetközi stratégiájának egységes és közös platformját, mindenekelőtt a monopolista államkapitalizmus történelmi helyét kell meghatároznunk.

A monopolista államkapitalizmus a monopóliumok uralmának kiteljesedett formája, a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének produktuma, s egyben a burzsoá rendszer történelmileg utolsó mentsvára.

Ezt tudni kell. Azt is tudni kell: milyen életbevágó érdeke a fináncoligarchiának, hogy elkendőzze ezt az alapigazságot, a monopolista államkapitalizmus iránti illúziókat terjesszen, átmázolja a monopolista államkapitalizmus egész épületét és rá olyasfajta hangzatos feliratokat tegyen ki, mint „jóléti állam", „népi kapitalizmus" stb. Az apologetikának éppen ezt a feladatát igyekeznek teljesíteni napjainkban a revizionisták. A marxizmus—leninizmus híveinek és művelőinek e tekintetben az a dolguk és kötelességük, hogy rámutassanak: „Vigyázat mázolva!" — és ne csak rámutassanak erre, hanem a tények marxista elemzése alapján meggyőző módon ki is mutassák ezt.

A monopolista államkapitalizmus mélységesen reakciós jellegét és lényegét illetően ne legyenek senkinek semmiféle illúziói. Az illúziók elleni harc fontosságát nem hangsúlyozhatjuk eléggé. De ha a párt csak ennyit tenne, akkor puszta propagandává fokozná le tevékenységét, sőt hatékonyságát tekintve propagandája is pusztába kiáltó szóvá süllyedne.

Mi következik a monopolista államkapitalizmus történelmi helyének előbbi meghatározásából?

A munkásosztály történelmi útja a monopolista államkapita-

Digitized by Google

lizmustól nem visszafelé vezet, hanem előre, a szocializmus felé. A monopolista államkapitalizmus és a szocializmus között nem létezik valamiféle átmeneti forma, valami olyan közbülső formáció, amely már nem kapitalizmus, de még nem is szocializmus. Az ilyen forma feltételezése puszta agyrém, vagy tudatos reformista csalás. Nem, a monopolista államkapitalizmusból a szocializmusba való átmenet: harc a monopóliumok uralma ellen és harc a szocializmusért. A tömegmozgósításnak és a harcnak a formái igen változatosak ebben az átmeneti időszakban. Ebben a harcban az elvi szilárdságnak nagyfokú taktikai rugalmassággal kell párosulnia ahhoz, hogy a demokratikus követelésekért síkra szálló tömegmozgalmak állandóan eleven kapcsolatban maradjanak a szocializmusért folyó harccal, hogy a kettő egymással a legszorosabban összefonódjék. Szem előtt kell tartani Lenin útmutatását: „Igazán demokratikus irányban végrehajtott politikai átalakulások s annál inkább politikai forradalmak semmi esetre, soha, semmilyen körülmények között sem homályosíthatják el, vagy gyengíthetik a szocialista forradalom jelszavát. Ellenkezőleg, mindig közelebb hozzák ezt a forradalmat, kiszélesítik számára a terepet, a kispolgárságnak és a félproletár tömegeknek újabb rétegeit vonják be a szocialista harcba."

Hogyan kell a mai helyzetben, a kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszában értelmezni és érvényesíteni ezt a lenini útmutatást?

A monopolista államkapitalizmus történelmileg közvetlenül napirendre tűzi ugyan a szocializmusért folyó harcot, de e harc konkrét formáinak kidolgozása, a demokratikus vívmányok megőrzéséért és kiszélesítéséért folytatott harccal való szoros összefüggése a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazását és a tömegmozgósítás rendkívül rugalmas módszereit követeli meg.

A monopolista államkapitalizmus létrejöttének alapvető gazdasági és politikai okait is magában foglalja az előbb adott meghatározás. A monopolista államkapitalizmus kialakulásának az a kapitalizmus általános válságának elmélyülésével kapcsolatos alapvető oka, hogy a monopóliumok már nem képesek a régi módon uralkodni és a tömegeket már nem lehet a hagyományos módszerekkel alávetni a monopóliumok uralmának.

A kapitalizmus általános válságának elmélyülését nem szabad azonban összetéveszteni azzal, amit Lenin össznemzeti vagy forradalmi válságnak nevezett. A második világháborút közvetlenül követő időszakban Európa jó néhány országában (Franciaországban, Olaszországban, Görögországban) össznemzeti, forradalmi válságban robbant ki az előbb jellemzett ellentmondás. Ismeretesek ennek az időszaknak fejleményei: hogyan keresett kiutat ebből a

Digitized by Google

helyzetből a különböző országok nemzetáruló fináncoligarchiája az amerikai imperialisták aktív politikai, gazdasági és katonai segédletével. Átmenetileg úrrá is tudtak lenni a forradalmi válságon, de az ezt szülő ellentmondás és ellentét megmaradt: a kapitalizmus általános válságának korszakában permanens módon be van ez ágyazva a monopolista államkapitalizmus egész rendszerébe.

A harc végső kimenetelét az dönti el, hogy képes-e a monopolista államkapitalizmussá szerveződött fináncoligarchia — reformista segédcsapataival és külső imperialista támogatóival együtt — megbénítani vagy akcióképtelenné tenni a demokratikus alternatíváért küzdő tömegmozgalmat. Ennek a demokratikus alternatívának a platformját fogalmazta meg Togliatti és ezt idézte a moszkvai tanácskozáson az olasz küldöttség: „A dolog lényege tehát: a harcok és az ellentmondások; az, hogy a tömegeket arra indítjuk: ragadják meg az iniciatívát az országos méretű harcban — nem pedig az, hogy valamilyen nem létező közbülső formációkat keressünk. A cél: a demokratikus és szocialista mozgalom közötti megbonthatatlan egység biztosítása. Ugyanakkor olyan reformok elérésére kell törekednünk, amelyek kordában tartják és végül is derékba törik a monopóliumok hatalmát".

A monopoltőkés integráció helye a kapitalista világgazdaság fejlődéstörténetében

Mint a monopolista államkapitalizmus kérdésében, úgy a monopoltőkés integráció kérdésében is határozottan állást kell foglalni az ellen a legenda ellen, amelyet az imperializmus propagandistái és a revizionisták terjesztenek, s amely a monopoltőkés integrációt úgy szeretné feltüntetni, mintha ez a világkapitalizmusnak valami új, nem rothadó és halódó, hanem haladó, egészségesen és dinamikusan fejlődő rendszere volna.

Erről természetesen szó sincs. *Az integrációs törekvések — a monopolista államkapitalizmus nemzetközi ikerjelenségei — a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének tünetei és egyben kísérletek a kapitalista világgazdaság bomlásának orvoslására.*

Hogy felvértezzük magunkat az integráció iránti illúziókkal szemben, hogy helyesen ítéljük meg a perspektívákat és aktívan be tudjunk avatkozni a dolgok menetébe, ahhoz szem előtt kell tartanunk a történelmi helyzetnek azokat az alapvetően új vonásait, amelyek rányomják bélyegüket a jelenkori integrációs törekvésekre. Mindenekelőtt azt kell figyelembe vennünk, hogy az integrációs törekvések olyan világhelyzetben folynak, amelyet a szocialista világrendszer megszilárdulása és az imperialista gyarmatrendszer megszűnése jellemez. Ezek a tényezők határozzák ugyan-

Digitized by Google

is alapvetően meg ma az integráció politikai és gazdasági oldalainak összefüggését.

A dolog jobb megértése végett emlékezzünk az első világháború idején fennállott helyzetre, már csak azért is, hogy érzékeljük az azóta végbement gyökeres történelmi változást.

Lenin akkor azt mondotta, hogy politikai oldalát tekintve az „Európai Egyesült Államok" jelszava az adott helyzetben. — amikor ez a cárizmus, a német császárság és az osztrák-magyar monarchia forradalmi úton történő szétzúzását jelenti — mindenképpen haladó. Hozzátette azonban ehhez: „De ha a Köztársasági Európai Egyesült Államok jelszava, összekapcsolva Európa három legreakciósabb monarchiájának, elsősorban az orosznak, forradalmi megdöntésével, mint politikai jelszó teljesen megtámadhatatlan is, fennmarad még az az igen fontos kérdés, hogy *mi e jelszó gazdasági tartalma és jelentősége*". Ezt vizsgálva pedig arra a következtetésre jutott, hogy „az Európai Egyesült Államok a kapitalizmus fennállása mellett vagy lehetetlen vagy reakciós", s ezért „az Európai Egyesült Államok jelszava helytelen".

Azóta nagyot változott a világ, nagyot fordult az idők kereke, mégpedig éppen a Lenin megjelölte forradalmi irányban. A mai történelmi helyzetben a monopoltőkés integráció mind politikailag, mind gazdaságilag egyaránt mélységesen reakciós. Antiszocialista és neokolonialista célkitűzése a napnál is világosabb. Politikai gerince a Párizs—Bonn tengely (gondoljunk csak Adenauer látogatására Franciaországban, ahol majdnem hogy elénekelte az „Allons enfants"-t és De Gaulle látogatására Nyugat-Németországban, ahol majdnem hogy elénekelte a „Deutschland über Alles"-t, de mindenesetre lándzsát tört a legszorosabb francia—német katonai együttműködés mellett). A moszkvai tanácskozáson a nyugatnémet küldött nagyon meggyőzően domborította ki a nyugateurópai integrációnak e fő jellemvonását; a nyugatnémet imperialista hegemónia kialakulását és az egésznek döntően agresszív katonai jellegét. Az integráció fő politikai szervezője és mozgatója az antikommunizmus és a neokolonializmus reakciós zászlóvivője, az imperialista Egyesült Államok.

Az integrációs törekvések gazdasági oldalának megítélésében két szempontot kell figyelembe venni, mégpedig úgy, hogy ne keverjük össze a kettőt egymással, de lássuk a kettő közötti, meglehetősen bonyolult összefüggést is. Az egyik szempont az, hogy a termelőerőknek a modern technika alapján végbemenő fejlődése, s a termelés ennek megfelelő méretei szükségszerűleg és elkerülhetetlenül túlhajtanak az országhatárokon. A termelés nemzetközivé, világméretűvé válásának tendenciája történelmi és gazdasági törvényszerűség. A másik szempont az, hogy a kapitalizmus-

Digitized by Google

ban a tőke integrálódik és a tőke integrál; a monopolkapitalizmusban a monopóltőke integrálódik és a monopoltőke integrál.

A monopoltőke nemzetközi összefonódása, a tőke nemzetközivé válása nem új jelenség, hanem az imperializmus egész korszakát jellemzi, mint erre Lenin rámutatott. A moszkvai tanácskozáson a kanadai párt főtitkára, Tim Buck elvtárs igen érdekesen szemléltette, miként integrálódott az USA monopoltőkéje a kanadai tőkével és ennek során, ennek következményeként hogyan integrálta, hogyan olvasztotta be az USA finánctőkéje úgyszólván az egész kanadai gazdaságot. Vagy vegyük a Közös Piac felé evező svéd kapitalizmus példáját. Hogy szinte kizárólagosan a monopoltőke az, amely integrálódik és amely integrál, az kiderül a svéd Nemzeti Bank egyik tanulmányából. „Nem megalapozatlan annak feltételezése — állítja a tanulmány —, hogy ha eltekintünk a nagyvállalatok által, vagy azokkal összeköttetésben eszközölt alapításoktól, Svédországban csökken az új iparvállalatok alapításának száma." Ezt a megállapítást alátámasztja a többi között a Svédországban benyújtott szabadalmak évi átlagának statisztikája:

	1945—49	1951	1961
Svéd szabadalmak	6596	5410	3804
Külföldi vállalatok által benyújtott szabadalmak	4797	5833	9382

„A felére csökkent tehát a hazai vállalkozók tevékenysége, kétszeresére emelkedett viszont a külföldieké. A tendencia világos és aggasztó — szögezi le mélabúsan a tanulmány —, ha a fejlődés ilyen irányzatának okairól lehet is vitatkozni."[1]

Mik a perspektívák?

Az Európai Közös Piacnak — minthogy ipari termelése és exportja gyorsabban növekszik, mint a rajta kívül álló kapitalista országoké — igen nagy vonzó hatása van a fejlett kapitalista országokra és igen nagy taszító hatása a fejletlen, nyersanyagtermelő, adós országokra.

Mi magyarázza a monopoltőkés integráció taszító hatását a fejletlen országokra? Röviden a következők: A kapitalizmus általános válságának korszakában a monopolista verseny világpiaci mechanizmusai a nemzetközi munkamegosztásnak olyan rendszerét alakítják ki, amelyben a nyersanyagtermelő adós országok

[1] Arne Ogren: Das Eigenkapital bei der Unternehmungsfinanzierung. Skandinaviska Banken. Jahrg. 43, Nr. 3. 1962. 96. o.

Digitized by Google

világpiaci helyzete szükségszerűleg egyre hátrányosabbá, az iparilag fejlett hitelező országoké pedig egyre előnyösebbé válik.[2] Ez az imperialista világgazdasági rendszerbe mélyen beleágyazott strukturális egyensúlytalansági tendencia tükröződik abban is, hogy hosszabb időt tekintve romlanak a nyersanyagtermelő országok reális cserearányai s ezzel együtt jár az is, hogy a nyersanyagtermelő adós országok importképessége csökken és importszükséglete növekszik, az iparilag fejlett hitelező országokban pedig fordított az irányzat.

A tőkekivitel a világpiac hálózatába bevont nyersanyagtermelő országok kiszipolyozásának eszköze; de ugyanakkor az említett strukturális egyensúlytalanságnak ellenére ható, illetve ezt áthidaló tényező is. A fejlődésnek azon a pontján azonban, amelyen fokozódik az elmaradt országok kizsákmányolása, mégpedig ugyanakkor, amikor a tőkekivitel is csökken — és a kapitalizmus általános válságát ez jellemzi —, a fejlett hitelező és a fejletlen adós ország közötti viszony elviselhetetlenné, a helyzet tűrhetetlenné válik: üt a kisajátítók órája! Ez az egyik legfontosabb gazdasági alaptényezője a gyarmati és félgyarmati népek szabadságharcának, az imperialista gyarmatrendszer széthullásának és felszámolásának.

Szemléltetően mutatja ezt a latin-amerikai országoknak és az USA-nak a viszonya a második világháborút követő évtizedben:

A DÉL-AMERIKAI ÁLLAMOK
NEMZETKÖZI TŐKE- ÉS KAMATMÉRLEGE[3]

(millió dollárban)

	A tőkeáramlások egyenlege	A külföldnek szolgáltatott nettó kamat
1945	— 252	543
1946	+ 236	697
1947	— 363	770
1948	+ 304	841
1949	— 433	610
1950	— 25	787
1951	— 321	805
1952	— 491	709
1953	— 344	812
1954	— 297	792
1955	— 319	862

[2] Erre vonatkozólag l. Ripp Géza cikkét is lapunk decemberi számában. — A szerkesztőség.

[3] Fritz: Abb: Der Einfluss der Aussenwirtschaft auf das ökonomische Wachstum, — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 114. Band, 4. Heft. 670. o.

Digitized by Google

Látjuk, hogy az átszivattyúzott gyarmati extraprofit összege évről évre növekvő mértékben haladja túl a tőke kivitelét. Ennek a fonák tőkemozgásnak az ellentételéül legalábbis arra volna szükség, hogy az elmaradott országok exportja jóval gyorsabban növekedjék, mint a fejlett országoké. Ennek azonban éppen az ellenkezője áll:

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM ÉVI SZÁZALÉKOS NÖVEKEDÉSE 1952—61.[4]

Világkereskedelem	4,3
Fejlett országok:	5,2
Nyugat-Európa	6,1
USA—Kanada	3,4
Japán	11,4
Fejletlen országok:	1,7
Latin-Amerika	1,4
Egyéb	1,9

Milyen irányban befolyásolják az integrációs törekvések ezt a folyamatot?

E tekintetben talán az a legmeggyőzőbb, ha egy-két tekintélyes polgári véleményt idézünk. A Brit Nemzetközösség nemrég lezajlott viharos értekezlete után a londoni New Statesman c. folyóirat „A nemzetközi osztályrendszer" című cikkében foglalta össze a fejleményeket. Ebben kifejti, hogy Angliának a Közös Piachoz való csatlakozása esetén „a szegényebb nemzetek nehézségei még súlyosbodni fognak", s ennek okát a következőkben látja: „A kiszélesített Közös Piac a cserearányokat még súlyosabban a nyersanyagtermelő országok kárára fogja eltolni és ugyanakkor gátolni fogja iparosításukat és gazdasági struktúrájuk változatosabbá tételét. Vak gazdasági erők osztják fel a világot fehér burzsoáziára és színesbőrű proletariátusra. Végső soron mind a béke, mind pedig a prosperitás attól függ, hogy képesek leszünk-e feltörni ezt a nemzetközi osztályrendszert. A Közös Piacnak nem lehet más hatása, mint az, hogy megerősítse".[5]

Harrod, a neves angol közgazdász pedig a londoni Economist c. folyóiratban a következőkben foglalta össze lesújtó véleményét a Közös Piachoz való angol csatlakozásról: „Ami az iparcikkeket illeti, szem előtt kell tartani, hogy a fejlődésben lévő országok számára életbevágóan fontos, hogy emelkedő exportbevételeket érjenek el; ehhez pedig a »hagyományos« gyártmányok exportjára van szükségük. Nem élhetnek csak segélyből... Vajon kerek e világon mi késztet bennünket arra, hogy a fejlődő országokból szár-

[4] A Bank for International Settlements évi jelentése, Genf, 1962. 103. old.
[5] New Statesman, 1962. szeptember 21.

Digitized by Google

mazó iparcikkekre vámot rakjunk, s ugyanakkor a kontinentális Európa gazdag országaiból származó iparcikkek tekintetében az import szabaddá tételére térünk át? A »vedd el a szegénytől, add oda a gazdagnak!« elv ilyen nyílt kimondására nehéz volna példát találnunk."[6]

Mi indokolja hát mégis a hangadó angol imperialista köröknek azt a szándékát, hogy Angliát a Közös Piac részesévé tegyék, és ezzel maguk is siettessék a brit birodalomnak már amúgy is eléggé előrehaladott bomlási folyamatát, vagy éppenséggel megadják a kegyelemdöfést a Nemzetközösség egyébként is lazuló gazdasági egységének? Ennek a „rejtélynek" a nyitját talán úgy találjuk meg legkönnyebben, ha ismét azt nézzük meg, hogyan ítélte meg Lenin Anglia világhatalmi pozícióját egy másik, a maitól gyökeresen különböző történelmi helyzetben.

Az első világháború idején írt „Imperializmus" c. művében Lenin — Kautskyval vitázva — kiemeli Anglia világgazdasági pozíciójának azt a sajátosságát, hogy ipari fölénye megszűnt ugyan, de *gyarmati monopóliuma megmaradt!*

S valóban, a kapitalizmus általános válsága első szakaszának egész tartama alatt alapjában véve ez az ellentmondásos tényállás határozta meg Anglia pozícióját az imperialista ellentétek kiharcolásának világgazdasági és világpolitikai erőmezőnyében. Az akkori körülmények között az egyenlőtlen fejlődés abban nyilvánult meg, hogy az ipari termelés kapacitása tekintetében az Egyesült Államok és Németország rohamléptekkel hozta be Angliát. A német imperializmus ennek megfelelően növelte katonai erejét is. Az egyenlőtlen fejlődésnek ezek az oldalai és folyamatai vezettek végül az első világháború vérözönén át a gyarmatok újrafelosztásának kísérletére.

A két világháború között az amerikai rivális mindent elkövetett, hogy megtörje az angol gyarmati monopóliumot, szétszakítsa a brit gyarmatbirodalmat. Erre az időszakra a többi között ez az imperialista ellentét nyomta rá bélyegét: egyrészt az északamerikai imperializmusnak a brit gyarmatbirodalom ellen irányuló gazdasági és politikai manőverei, másrészt az angol imperializmus védelmi rendszabályai, amelyek a gazdasági világválság mélypontján a birodalmi kedvezmények ottawai szerződésében csúcsosodtak ki. Az angol kül- és gazdaságpolitika fő célja akkor a gyarmatbirodalom védelme volt. Ennek a fő irányvonalnak a tartozéka volt a szárazföldi Európától való elzárkózás, a „splendid isolation" politikája is, amely az akkori történelmi körülmények között nem volt és nem is lehetett más, mint spanyolfal az angol uralkodóosztály Hitler-, Mussolini- és Franco-barát politikája számára. Ez a

[6] Economist, 1962. okt. 13.

Digitized by Google

szovjetellenes, fasisztabarát külpolitika a második világháború előkészítésének egyik rendkívül fontos mozzanata volt.

A második világháború alatt is tovább parázslott ez az angol—amerikai ellentét az „atlanti szövetség" kulisszái mögött. Emlékirataiban Churchill elmondja, hogy Roosevelt elnök egyszer szkeptikus megjegyzéseket tett előtte a brit birodalom jövőjéről, s erre ő dühösen ezt válaszolta: „Nem azért lettem őfelsége miniszterelnöke, hogy segédkezet nyújtsak a brit birodalom likvidálásához!"

A második világháború utáni helyzet egyik fontos folyamata azonban éppen a brit birodalom likvidálása — az amerikai és a német riválisok és NATO-szövetségesek „gyarmatellenes" demagógiájának kísérőzenéjével. A második világháború utáni időszakot ennek a folyamatnak a kiteljesedése jellemzi: *megszűnt Anglia gyarmati monopóliuma.* Anglia ezzel másodrangúból harmadrangú imperialista nagyhatalommá degradálódott. A Közös Piachoz való csatlakozásának eltökélt szándéka egyrészt ezt a befejezett tényt húzza alá, másrészt kísérlet arra, hogy ismét másodrangú nagyhatalommá lépjen elő.

Az itt vázolt folyamat dialektikájához ugyanis az is hozzátartozik, hogy amilyen mértékben az angol burzsoázia elvesztette gyarmati monopóliumát, olyan mértékben igyekezett — igen nagy és nem is teljesen sikertelen erőfeszítések árán — visszaszerezni, helyreállítani azt az ipari potenciálját, amely ha nem is ipari fölényét, de legalább világpiaci versenyképességét biztosítja. A gyarmati monopólium megszűntével a „splendid isolation" politikájának még a látszata is teljesen értelmét vesztette. Szétesző gyarmatbirodalmára támaszkodva Anglia nem védheti meg ipari potenciálját és világpiaci versenyképességét: saját porondjukon kell a közelharcot megvívnia az egyesülő európai riválisokkal. Kívülállásának eddig mindössze annyi hatása volt, hogy megnőtt a riválisok versenyképessége, az angol fejlődés pedig viszonylagosan vesztegelt:

AZ EGY FŐRE ESŐ BRUTTÓ TÁRSADALMI TERMÉK ALAKULÁSA (ANGLIÁÉHOZ MÉRTEN)[7]

	1950	1955	1961
Anglia	100	100	100
Franciaország	79	84	92
Nyugat-Németország	66	86	102
Olaszország	40	47	60
Belgium	95	96	87
Hollandia	75	82	99

[7] A BIS évi jelentése, 1962. 36. old.

Digitized by Google

Az egyenlőtlen fejlődésnek és a nivellálódásnak ez a tendenciája szükségszerűleg a nemzetközi konkurrencia erős kiéleződésére vezet, mégpedig mind a Közös Piacon belül, mind a Közös Piac országai és a kívülállók között. Néhány példa erre: a tartós háztartási cikkek olasz export-offenzívája nagy gondot okoz a franciáknak, mert az olasz termelési költségek kb. egyharmaddal alacsonyabbak, mint a nyugatnémet vagy francia termelési költségek. A francia kormány már bejelentette a Közös Piac illetékes hatóságánál, hogy a nemzeti ipar védelmére hatékony protekcionista ellenrendszabályokat foganatosít az olasz konkurrencia ellen.[8]

A francia acélkapacitás 1950 óta több mint kétszeresére emelkedett. Az USA belpiacán is számottevő exportlehetőségei voltak a francia acéliparnak mindaddig, amíg az Egyesült Államok kormánya az amerikai acélipar védelmében a dömping vádját nem emelte a francia, a belga, a nyugatnémet és a japán acélexportőrök ellen. Ugyanakkor az angol acélexport forszírozása heves tiltakozást keltett a francia acélgyárosok körében! „A képet kikerekíti, ha hozzátesszük, hogy a Közös Piac hat résztvevője között is ugyanilyen civakodások és kölcsönös dömping-vádaskodások folynak".[9] Más szóval: a Közös Piac létesítése és eddigi működése által felszított konkurrencia és az e konkurrencia kilátásaira alapozott fölös kapacitások a Montánunió felrobbantásával fenyegetnek.

Michel Maurice Bokanovski francia iparügyi miniszter a francia—amerikai kereskedelmi kamara évi közgyűlésén élesen kikelt Kennedy kereskedelemfejlesztési törvényjavaslata (Trade Expansion Act) ellen. Kijelentette, hogy ez veszélyezteti Európa gazdasági fellendülését; Amerika szabadkereskedelmi célkitűzése éket ver a Közös Piacba és a fokozott amerikai konkurrencia hatékonyan vethet gáncsot a Hatok távlati gazdaságfejlesztési terveinek.[10]

Mennyiben segítheti elő a Közös Piac létesítése a kapitalizmus piacproblémájának megoldását?

A moszkvai tanácskozáson Varga Jenő akadémikus, a kiváló marxista, kissé talán túlságosan leegyszerűsített negatív választ adott erre a kérdésre. Azt az elméleti tételt állította fel, hogy két piac összetétele semmiképpen sem eredményezhet a két eredeti piac összegénél nagyobb piacot. Ebben a felfogásban azonban bizonyos statikus szemlélet tükröződik. Ha ugyanis a piacok egyesítése élezi a nemzetközi konkurrenciát, ha továbbá ez az éleződő nem-

[8] Neue Zürcher Zeitung, 1962. szept. 7.
[9] Manchester Guardian, 1962. okt. 30.
[10] New York Herald Tribune, 1962. okt. 26.

Digitized by Google

zetközi konkurrencia fokozott akkumulációhoz vezet, akkor a piac tágul. Elméletileg feltétlenül azt kell szem előtt tartanunk, hogy *nincs semmiféle logikai ellentmondás a piac tágulása és a piacprobléma egyidejű éleződése között,* sőt a kapitalista termelési mód lényegéből és működési módjából éppen az adódik, hogy a piac tágulását előidéző módszerek és eszközök egyszersmind oda is vezetnek, hogy éleződik a piacprobléma, a kapitalista társadalom termelő és fogyasztó ereje közötti ellentmondás.

Talán hozzájárulhatnak a kérdés tisztázásához a következő történelmi és elméleti meggondolások: A kapitalista világpiac egyrészt a belpiacok és külpiacok antagonisztikus egysége, másrészt a kapitalista nemzetgazdaságok világgazdasági egységbe fűzésének közege. A kapitalista fejlődés fölfelé ívelő szakaszában a nemzeti burzsoáziák által monopolizált belpiacok gazdasági-politikai támaszpontjairól folyik a nemzetközi konkurrencia, a világpiaci verseny. Ebben a monopólium-előtti szakaszban még a világpiac a „közös piac", az arany a világpénz, a font sterling a világvaluta, s az egész világ úgyszólván egyetlen „fontövezet". A táguló világpiacon a kellő hatékonysággal működnek a nemzetközi termelési anarchia kiegyensúlyozó automatizmusai (mint pl. az aranystandard).

A monopolkapitalizmusba való átmenettel, a piacproblémának a monopóliumok uralma folytán bekövetkező hallatlan mérvű kiéleződésével egyre funkcióképtelenebbé válik ez az univerzális „közös piac", maga a kapitalista világpiac — egészen addig a fokig, amikor az akuttá váló piacprobléma már a világpiac egységét robbantja, amikor a piacprobléma akuttá válása abban is megnyilvánul, hogy felmondják a szolgálatot a nemzetközi termelési anarchia kiegyensúlyozó automatizmusai, s amikor a világpiac autarchikus valutaövezetekre esik szét. Pontosan ez történt a két világháború közötti válság évtizedében.

A belpiacnak a monopóliumok által való monopolizálása és a monopóliumoknak a külpiacok monopolizálására (gyarmati bekebelezésére) irányuló törekvése teszi elkerülhetetlenné a dolgoknak ezt a kimenetelét; ez élezi ki a külpiacok és belpiacok antagonizmusát (konkrétan: a belpiacok védelmét és a külpiacok meghódítását egyidejűleg szolgáló imperialista protekcionizmust), annyira, hogy ez már nem egyeztethető össze a világpiac egységével és a világpiaci mechanizmusok működőképességével.

A második világháború után — a Marshall-tervtől a Közös Piac létrehozásáig — tulajdonképpen a kapitalista világpiac részleges helyreállítására történtek kísérletek, mégpedig a monopolista államkapitalizmus keretei között és ennek eszközeivel. Ezek a kísérletek távlati célként egyben a kapitalista világpiac teljes egységének megteremtését, a részleges integrációról az úgyneve-

Digitized by Google

zett teljes integrációra való fokozatos áttérést is magukban foglalják. Nem tagadható, hogy a vezető imperialista hatalmak hangadó politikusai és közgazdászai többé-kevésbé felismerték ennek szükségszerűségét, azt ugyanis, hogy a kapitalista világpiac egységének helyreállítása nélkül a legerősebb fináncoligarchia sem képes érvényesíteni tőkefölényét riválisaival szemben, s azt is, hogy az egységes, funkcióképes kapitalista világpiac a szocialista világrendszerrel folyó versenynek is nélkülözhetetlen feltétele. Ezért helytelen volna, ha ezeket a célokat és az elérésükre bevetett eszközöket semmibe vennénk, vagy akár csak le is becsülnénk.

Más lapra tartozik, hogy ha a kapitalista világgazdaság működőképességének ezek a minimális feltételei meg is valósulnak, szüségszerű, hogy új formákban és magasabb szinten reprodukálják azokat az ellentmondásokat, amelyeknek kiküszöbölésére irányulnak. Itt utalnunk kell arra, amit elöljáróban mondottunk: a kapitalista integrációnak a második világháború után az az új vonása, hogy ez már a monopolista államkapitalizmus nemzetközi vetülete és képződménye. A nemzetközi monopolista államkapitalizmus pedig egyrészt megvalósíthatatlan ábránd, akárcsak Kautsky „ultraimperializmus"-a; másrészt a megvalósítására tett kísérletek szükségszerűleg súlyos nemzeti és nemzetközi megrázkódtatásokra és újabb és újabb ellentmondások és ellentétek keletkezésére vezetnek. Az integráció nehézségei olyan mértékben fognak fokozódni és bonyolódni, amilyen mértékben a piacprobléma éleződése arra kényszeríti a részvevő monopolista államkapitalizmusokat, hogy az egyszerű vámunión túl gazdaságpolitikájuk nemzetközi koordinálása felé haladjanak. A kapitalista termelési mód semmiféle közös piac segítségével sem képes átugorni a maga korlátain; amit az integrációval elérhet, az mindössze a tőkék nemzetközi centralizációja.

Az imperialista integráció reakciós irányzatával szemben az a demokratikus alternatíva, hogy kiharcoljuk és biztosítsuk a két rendszer békés versenyének megfelelő és ezt előmozdító nemzetközi feltételeket, tökéletesítsük a szocialista országok gazdasági együttműködésének módszereit, az integrációba bevont kapitalista országok munkásosztálya pedig kibontakoztassa antimonopolista harcát és nemzetközi akcióegységét mindazokban a közös problémákban, amelyeket az integráció vet fel.

Digitized by Google

Tegyük általánossá a szocialista társadalom erkölcsi normáit

Írta:
BALLÓ ISTVÁN

A szocializmus teljes felépítése összetett társadalmi folyamat, amely sokféle feladat megoldását kívánja meg. Pártunk VIII. kongresszusa sokoldalúan elemezte ezeket a feladatokat és rámutatott arra, hogy egész további előrehaladásunk egyik központi kérdése a szocialista nevelőmunka mindenoldalú kibontakoztatása, „az emberek szocialista gondolkodásának, tudatának, erkölcsének formálása és a következetes harc a polgári-kispolgári ideológia ellen". Ez a feladat magában foglalja a szocializmus eszméinek elterjesztését az emberek gondolkodásában és a szocialista együttélés követelményeinek általánossá tételét a gyakorlati magatartásban. Szemléletesen fejezi ki ennek a munkának a célját az a követelmény, hogy „tanítsuk meg az embereket szocialista módon élni, dolgozni és gondolkozni".

1. Az erkölcsi nevelés fokozott jelentősége a szocializmus teljes felépítésének időszakában

A szocializmus teljes győzelmének kivívásában elsőrendű fontosságú a termelőerők fejlesztése. Ezért az osztályharc fő frontja a gazdasági front. Ehhez azonban nem elég a fejlett technika, a jobb üzemszervezés és munkaszervezés. A technika önmagában, a technikát mozgásba hozó ember nélkül — holt dolog. A szocializmus fölényének érvényesülése az emberektől függ; a szocializmus teljes győzelme elképzelhetetlen tehát a dolgozók szocialista szemléletének megszilárdulása és továbbfejlődése, a tudat forradalmi, szocialista átalakulása nélkül. *A szocialista eszmék, a szocialista életszemlélet elterjedése, általánossá válása hazánkban is nélkülözhetetlen feltétele a további szocialista fejlődésnek és olyan aktív erővé válhat, amely jelentősen meggyorsítja a szocializmus teljes győzelmét.*

A marxizmusnak alapvető tétele, hogy az emberek tudatát társadalmi létük határozza meg, és ha megváltoznak társadalmi körülményeik, életmódjuk, akkor lassabban vagy gyorsabban —

Digitized by Google

átalakul gondolkodásuk is. A tudat alakulása azonban nem spontán módon és nem automatikusan követi a társadalmi változásokat, nem is egyszerűen kísérőjük, passzív tükröződésük ezeknek. Az új eszmék harcban törnek utat maguknak és az eszmék, a kialakult és elterjedt magatartási követelmények aktívan visszahatnak a társadalom életére. Ez különösen érvényes a társadalom forradalmi átalakításának korszakára, amikor a néptömegek milliói tudatosan vesznek részt a történelem alakításában. Ebből a szempontból a szocialista forradalom új korszakot nyit meg az emberiség egész történetében. Amikor — az emberiség történetében először — a dolgozók tudatosan formálják sorsukat, tervszerűen építik a jövő társadalmát, akkor rendkívüli mértékben megnövekszik a tudati tényezők, az öntudat, a szocialista szemlélet jelentősége.

A szocialista tudatformálásban jelentős helyet foglal el az erkölcsi nevelés. Az erős erkölcsi meggyőződés a cselekvésnek nagy befolyásolója. A mély erkölcsi meggyőződés — ahogy ezt sok példa mutatja — gyakran még az önfenntartás ösztönénél is erősebb lehet. Ezt bizonyítja például a kommunista mozgalom mártírjainak helytállása, egyéni sorsuk tudatos alárendelése a nép ügyének. Nem felelőtlen vakmerőség, hanem a tudatos felelősség kifejezője volt a fasizmus elleni harcban az ellenállási mozgalom hőseinek vagy a bátor szovjet partizánoknak az áldozatvállalása. Matrozov, a szovjet hadsereg egyszerű katonája, testével fedte el a fasiszták géppuskafészkének lőrését, hogy társai kisebb véráldozattal győzzenek a csatában. Senki nem vonta volna felelősségre, ha nem teszi meg ezt, de az életösztönt legyőzte benne az a tudat, hogy az igaz ügy győzelmét segíti.

A szocialista társadalom erkölcsi normáinak, magatartási szabályainak ereje abban van, hogy a munkásosztály és a többi dolgozó osztály érdekeit, a szocialista fejlődés követelményeit teszik tudatossá. A szocialista erkölcsi nevelés arra irányul, hogy tudatossá, a dolgozók belső meggyőződésévé tegye ezeket az érdekeket és követelményeket, hogy ezek belülről hassák át az emberek életét, munkáját, gondolkodását.

A párt kongresszusi határozata megfogalmazta azokat az erkölcsi tulajdonságokat, amelyeknek az elterjesztéséért küzdünk: „a kizsákmányolás elleni harc; mindenféle elnyomás és társadalmi igazságtalanság szenvedélyes gyűlölete; odaadás a szocializmus ügye iránt, a szocialista haza szeretete; testvéri szolidaritás minden ország dolgozóival, minden néppel; harcos internacionalizmus; a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka; a közügyek iránti szenvedélyes érdeklődés; kérlelhetetlenség a társadalom és az egyes emberek kárára elkövetett visszaélésekkel, az önzéssel, a becstelenséggel, a karrierizmussal, a hatalommal való visszaéléssel,

Digitized by Google

az önteltséggel és kritikátlansággal szemben; erkölcsi tisztaság, egyszerűség és szerénység a társadalmi és magánéletben."

Az erkölcsi nevelést természetesen nem lehet leegyszerűsíteni egy erkölcsi kódex tízparancsolatának bemagoltatására. A mi társadalmunk erkölcsét nem lehet egyszerűen könyvből megtanítani, nem tárgyi ismeretek összegyűjtött foglalata ez. Hiába tanulta meg valaki a kommunista elveket, a marxizmus klasszikusainak tételeit, ha nem vesz részt a gyakorlati megvalósulásukért folyó harcban és munkában. „Munka nélkül, harc nélkül fabatkát sem ér a kommunizmusnak . . . bemagolt ismerete" — mondotta Lenin. A határozatban megfogalmazott erkölcsi elveinket és magatartási szabályokat is úgy kell elterjeszteni, hogy azok ne bemagolt elvek, holt ismeretek maradjanak, hanem alakítsák át az emberek magatartását, a munkában, az életben érvényesüljenek, segítsék szocialista fejlődésünket.

Az erkölcs nem önmagában, önmagáért létezik. Erkölcsi normáinkban a munkásosztály céljainak és a célok eléréséhez szükséges eszközöknek egysége fejeződik ki. A szocialista céljainkkal és törekvéseinkkel való erkölcsi azonosulás feltételezi a megvalósításban való részvételt. Csak ez szilárdítja meg igazán az erkölcsi azonosulást, ez teszi még mélyebb belső meggyőződéssé. Lenin a legélesebben fellépett a „tiszta erkölcs" és az émelygős moralizálgatás ellen. Az erkölcsi nevelés tehát a szocialista céljainkkal és törekvéseinkkel való azonosulás érdekében történik és harcot követel minden ellen, ami akadályozza ezt.

2. A szocialista nevelés céljainak realitásáról

A szocialista nevelés céljainak realitását, az emberek erkölcsi tudatának és magatartásának megváltoztatását illetően gyakran találkozunk pesszimizmussal és kétkedéssel. Sokan hajlanak arra, hogy egy-egy kirívó, nehéz eset után, a nehézségek láttán rögtön azt az általános következtetést vonják le: nem érdemes bajlódni az emberekkel, az emberek természetüknél fogva rosszak, nem lehet megváltoztatni őket.

A kommunisták optimizmusát ebben a kérdésben nem az utópista álmodozás táplálja, hanem a történelmi tapasztalatok, a tények. Ilyen tényeket országunk kapitalista múltjából is ismerünk. Már az ellenforradalmi Horthy-rendszer ideje alatt is sok egyszerű munkás és paraszt formálódott, edződött öntudatos osztályharcossá, olyan kollektivista emberré, akinek életében, munkájában és harcában a munkásosztály erkölcsének követelményei belső meggyőződéssé váltak és aki vállalta az ezzel járó nehézségeket, üldöztetéseket is.

Digitized by Google

A kapitalizmusban az embertelen kapitalista viszonyok ellenére, az uralkodó ideológiával szemben nehéz körülmények között tört magának utat a munkásosztály új erkölcse. Ma azonban, amikor a nép került hatalomra és a társadalmi-gazdasági viszonyokban mélyreható szocialista forradalom megy végbe, az erkölcsi fejlődésnek is új társadalmi feltételei jönnek létre. *A társadalmunk életében végbement nagy változások az objektiv alapját alkotják annak, hogy megváltozzék az emberek erkölcsi tudata és magatartása is.* A megváltozott körülmények és a szocialista nevelés eddigi eredményei alapján tűzhette a párt maga elé célul, hogy „általánossá tegye az emberek közötti kapcsolatok új szabályait, a szocializmus erkölcsi normáit".

Társadalmunk erkölcsi fejlődését leginkább népünknek a szocializmus építésében tanúsított helytállása bizonyítja. A szocializmus építésének élén a munkásosztály jár, ő vállalta magára az utóbbi esztendőkben megoldott feladatok fő terhét is. A munkások legjobbjai — a Szovjetunió és más szocialista országok példájára — megindították a szocialista munkabrigád-mozgalmat. A pártkongresszus tiszteletére minden felülről jövő kezdeményezés nélkül országosan kibontakozott és nagy sikereket ért el a kongresszusi munkaverseny. 31 ezer brigád csaknem 400 ezer taggal versengett a „szocialista brigád" cím elnyeréséért. Háromszáz körül van azoknak a műhelyeknek a száma, amelyek a „szocialista műhely" vagy „szocialista üzem" cím elnyeréséért dolgoznak. A munkásosztály hősi munkával segítette a testvéri paraszti dolgozókat abban, hogy rátérjenek a szocialista útra. Szövetkezeti parasztságunk is a helytállás sok példáját tanúsította. Egyre több az olyan szövetkezeti tag, aki, ha nehezen lépett is a közösbe, most derekasan dolgozik a közös gazdálkodás megerősítésén. Parasztságunk „a léleköló szárazsággal is dacolva" bizonyította be, hogy beilleszkedett a szocialista nagyüzemi termelésbe. Értelmiségünk nagy többsége a munkásokkal és parasztokkal vállvetve, öntudattal, bizakodással, lelkesedéssel dolgozik. Népünk tudatának magas fokát tükrözte — mint azt kongresszusi vitazáró beszédében Kádár elvtárs hangsúlyozta — az a nyugodtság is, amelyet a lakosság az Egyesült Államok Kuba elleni agressziójának kritikus időszakában tanúsított.

Társadalmunkban új szocialista közvélemény van kialakulóban, amelynek az erkölcsi nevelésben is növekszik a szerepe. A közvélemény erkölcsi hatalom, állásfoglalása, ítélete nagy hatással van az egyes emberek cselekvésére, formálja az emberek erkölcsi felelősségérzetét. A pesszimista álláspont hívei általában olyan kirívó esetekre, társadalomellenes cselekedetekre szoktak hivatkozni, amelyeknek széles körben hírük fut, s amelyek elemi

Digitized by Google

erővel idézik elő a közvélemény erkölcsi felháborodását. Természetesen az ilyen súlyos esetek a múlt terhes örökségét és a feladat nehézségét mutatják. De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a közvélemény határozott erkölcsi ítéletében az jut kifejezésre, hogy a közvéleményt ma már egyre inkább szocialista társadalmunk formálja. Ez nemcsak abban látható, hogy egy-egy huligán banda garázdálkodásának leleplezése nyomán országos felháborodás támad. *A dolgozók növekvő szocialista felelősségtudatát fejezi ki az is, hogy egyre több dolgozó ítéli el erkölcsileg is a társadalom megkárosítását, a naplopást, a szocialista együttélés szabályainak megsértését.* Egyre több az olyan üzem és szövetkezet, ahol a dolgozók nem mennek el szó nélkül a herdálás, a naplopás mellett, ahol elítélik a sógorságot, komaságot. Arra is fel kell figyelni, hogy sok, általunk most negatívnak ítélt jelenség a kapitalizmusban szinte természetes volt, s ma a közvélemény éles ítéletét, elemi felháborodását váltja ki, mert az emberek szocialista rendünkkel és szocialista erkölcsi felfogásunkkal összeegyeztethetetlennek tartják azokat. Olyan pozitív erő ez, amelyet a szocialista nevelőmunkában messzemenően fel tudunk használni.

A mindennapi élet ezer jele mutatja, hogy egyre többekben válik kötelező normává a közösségi érzés. Sok üzemben vezették már be az önkifizetési rendszert, és soha nem hiányzik egy forint sem. A Soproni Ruhagyár egyik szalagjának dolgozói között már 2 millió körüli értéket fizettek így ki. Ha valakit egyéni csapás, családi gyász, betegség ér, számtalan megnyilvánulását, tapasztalhatja dolgozótársai együttérzésének, segítőkészségének. A közösségi tudat erősödését, a közérdek iránti felelősséget fejezi ki az is, hogy sok munkás marad gépe mellett néhány percig a munkaidő után is, hogy befejezze a műveletet, vagy hogy váltótársát figyelmeztesse, ha a géppel valami baj van. Ezek mind annak a bizonyítékai, hogy hazánkban nemcsak új társadalom épül, de új embertípus is van kialakulóban. S ez mind azt bizonyítja: igenis, reális az a cél, hogy társadalmi méretekben általánossá tegyük a szocializmus erkölcsi normáit, magatartási szabályait.

De ez egyben harc kérdése. A múlt maradványai — a kapitalizmus „anyajegyei" — talán ezen a területen a legmélyebbek és a legszívósabbak. Nálunk is megtalálható még az önzés, a karrierizmus, a társadalom iránti közömbösség. Az új és a régi sokszor éles formában ütközik össze. Egy építkezésen például egy munkás abbahagyta munkáját, hogy egy közeli tűzesetnél segítsen oltani. A tüzet sikerült gyorsan megfékezni és ezzel megakadályozni a nagyobb anyagi kárt. Művezetője azonban dicséret helyett összeszidta azért, mert elhagyta munkahelyét. Szerinte semmi köze nem

Digitized by Google

volt ahhoz, hogy mi történt a szomszédban és büntetésként béréből levonatta az „igazolatlan mulasztást". Az adott esetben a közvélemény, amikor erről tudomást szerzett, jogosan ítélte el a művezető álláspontját. De a társadalom, a közösség iránti közömbösségnek sok kevésbé kirívó esete is van, amelyekre ma még alig figyelnek fel az emberek. Előfordul még rosszul értelmezett szolidaritás; „ne szólj szám, nem fáj fejem" vallják egyesek. Még jócskán vannak olyanok, akik kevés munkával akarnak sokat keresni, vagy akik kárt okoznak a nép vagyonában.

Leraktuk a szocializmus alapjait, de ezzel nem szüntettük meg egycsapásra a maradiságot, a konzervativizmust, a hanyagságot, a felelőtlenséget. Lenin sokszor figyelmeztetett arra, hogy a szocializmust nem lehet más emberanyaggal felépíteni, mint amelyet a kapitalizmus teremtett meg. „Amikor elérkezik a forradalom — mondotta —, az nem olyan, mint amikor egy ember meghal, és kiviszik a hulláját a temetőbe. Amikor a régi társadalom pusztul, tetemét nem lehet koporsóba zárni és elhantolni. Ez a tetem itt oszladozik közöttünk, rothad és megfertőz bennünket is." Ezt a bűzlő hullát alapjában eltakarítottuk, de mérgező maradványai még vannak.

Ezért harcolni kell azok ellen a gyengések és fogyatékosságok ellen, amelyek a dolgozók körében is megvannak, amelyek a dolgozó osztályokat is visszafelé húzzák. Jelenleg ez a harc az osztályharc egyik legfontosabb területe. A szocialista nevelés tehát egyben harc a kapitalizmus egyik legveszélyesebb maradványa, a szocializmus ellenségeinek utolsó mentsvára, a polgári ideológia és erkölcs ellen. Ebben a harcban ma már nem ellenséges osztályokkal állunk szemben, hanem olyan ideológiákkal, életfelfogásokkal, magatartásokkal, amelyeknek társadalmi forrását alapjában felszámoltuk, megnyilvánulásaik azonban még megtalálhatók a dolgozó osztályok, rétegek soraiban is. A polgári-kispolgári ideológia és erkölcs hatása sok olyan ember gondolkodásában és magatartásában is érvényesül, aki politikailag a mi rendszerünk híve és munkájával a szocializmust építi. Ezek a dolgozók kispolgári előítéleteiktől, az elkülönülésre hajló, régi kistulajdonosi szokásoktól és erkölcsöktől, attól a felfogástól, hogy „ki-ki magáért, isten mindnyájunkért" — Lenin szavaival élve — „nem egyszerre, nem csoda útján, nem a szűzanya parancsára, nem valami jelszó, határozat, rendelet parancsára szabadulnak meg, hanem csak a kispolgári tömegbefolyások ellen folytatott hosszú és fáradságos tömegharc útján".[1] Ennek a harcnak a fő módszere: a meggyőzés, a példamutatás, a szocialista szemléletmód tudatos terjesztése.

[1] Lenin Művei 31. kötet. Szikra 1951. 108. oldal.

Digitized by Google

3. Az MSZMP politikájának humanizmusa — a szocialista erkölcsi nevelés alapvető tényezője

Népünk szocialista erkölcsi fejlődésének egyik legfőbb biztosítéka az, hogy pártunk politikája és a szocializmus erkölcsi normái összhangban vannak, egy irányban hatnak. Pártunk határozottan elveti a politika és az erkölcs bármiféle szembeállítását. Hamis az a nézet, hogy politika és erkölcs összeférhetetlen egymással, erkölcsös magatartás, erkölcsi fejlődés tehát csak a politikán kívül, a közélettől elfordulva lehetséges. Ez a nézet nemcsak azért veszélyes, mert egy kalap alá veszi a különböző osztályok és pártok politikáját, megrágalmazza a kommunista politikát, a szocializmus győzelméért vívott harcot, hanem azért is, mert elszakítva egymástól a politikát és az erkölcsöt, hamis vágányra tereli az emberek erkölcsi nevelését, passzivitásra, magunkba zárkózásra ösztönöz, az individualizmust erősíti. A személyi kultusz éveiben — annak a régi hamis nézetnek a hatására, hogy a politikában a cél szentesíti az eszközt —, elterjedt az a felfogás, amely szerint politikai tettekre nem lehet erkölcsi mértéket alkalmazni. Ez a nézet tulajdonképpen azt leplezte és igazolta, hogy a személyi kultusz gyakorlatában súlyosan megsértették a kommunista erkölcs elveit. A politika és az erkölcs ilyenfajta szembeállítása is elfogadhatatlan a kommunisták számára.

Pártunk politikájának és a kommunista erkölcsnek a szoros egységét fejezi ki politikánk mélységes humanizmusa. „A párt egész tevékenységét — állapítja meg a kongresszus határozata — a szocialista humanizmus hatja át, amely az elvhűség, a forradalmi következetesség és erély mellett a szocializmus építésén munkálkodó emberek iránti megbecsülést és figyelmességet, türelmet és gondoskodást jelent."

Nehéz volna — és nem is feladata ennek a rövid cikknek —, hogy kimerítően jellemezzük ezt a humanizmust, bemutassuk a polgári és a szocialista humanizmus gyökeres különbségét. A párt politikájában érvényre jutó humanizmusnak csak néhány, jelenleg különösen előtérben álló vonására akarunk rámutatni. Pártunk VIII. kongresszusa ismételten leszögezte, hogy a párt egész munkája: a munkásosztálynak, a népnek a szolgálata. Pártunknak nincsenek más céljai, tevékenységének nincsenek más indítékai, mint a munkásosztály, a nép érdeke. Ez az igazi marxista—leninista politika, ezt fejlesztjük tovább, és ettől nem engedjük eltéríteni magunkat, bárhonnan próbálkozzanak is meg ezzel. A kommunistáknak már sokszor vetették a szemükre, hogy az osztályharc talaján állnak, az osztályharc pedig ellentétes az emberiességgel. Pár-

Digitized by Google

tunk egész tevékenysége azt bizonyítja, hogy az osztályharc nem öncél a kommunisták számára, hanem elkerülhetetlen útja annak, hogy örökre megszüntessük a kizsákmányolást és az osztályelnyomást, megvessük alapjait az új, osztálynélküli társadalomnak, amelyben az emberek boldogan és szabadon élhetnek, dolgozhatnak. Pártunk humanizmusának legfőbb bizonyítéka, hogy következetesen harcolt mindenféle kizsákmányolás felszámolásáért hazánkban, vezetésével népünk lerakta a szocializmus alapjait, és ezzel egyszer s mindenkorra megszüntette annak a lehetőségét, hogy egyik ember kizsákmányolja a másikat.

Rendszerünk és politikánk erkölcsi magasabbrendűségét, igaz humanizmusát bizonyítja az is, hogy miután felszámoltuk a volt kizsákmányoló osztályokat és megfosztottuk őket a kizsákmányolás forrásaitól, lehetőséget adunk a volt kizsákmányolóknak és még inkább leszármazottaiknak arra, hogy beilleszkedjenek az új társadalomba. Mi nem azért szüntettük meg a régi osztálykiváltságokat, hogy most újakkal helyettesítsük. Semmilyen tekintetben sem vagyunk hívei semmiféle osztálykiváltságnak — hangoztatta kongresszusi vitazáró beszédében Kádár elvtárs. Célunk: maguknak az osztályoknak a megszüntetése. Tudjuk, hogy az osztálykülönbségek teljes megszüntetéséhez még hosszú utat kell megtennünk. De az út legnehezebb szakaszán már túlvagyunk: osztálypolitikánk következetes érvényesítésének eredményeképpen hazánkban már nincsenek kizsákmányoló osztályok, társadalmunk valamennyi osztálya és rétege egyre fokozódó mértékben szocialista dolgozó osztállyá, réteggé válik. Ebben a helyzetben minden feltétele megvan annak, hogy az emberek megítélésében munkájuk, magatartásuk, képességeik és tulajdonságaik kerüljenek előtérbe. Ez egyben a szocialista humanizmus követelménye is.

A kommunista emberszeretet megnyilvánulása a dolgozókról való szakadatlan gondoskodás. Gazdasági terveink és egész gazdasági munkánk középpontjában az ember, az ember életkörülményeinek megjavítása, életének szebbé tétele áll. A kommunizmus építésének jelmondata: „mindent az emberért, az ember javára!" — ránk is vonatkozik. Szociális és kulturális intézkedések egész sora szolgálja már ma is dolgozó népünk felemelkedését. Legnagyobb eredményünk a társadalmi létbizonytalanság megszüntetése, a biztos és egyre magasabb szintű megélhetés nyújtása. Csak az elmúlt hat évben 34 százalékkal emelkedett 1956-hoz képest a bérből és fizetésből élők reáljövedelme, s 21 százalékkal a parasztság fogyasztásának reálértéke. Nagy vívmányunk az egész népet átfogó társadalombiztosítási rendszer és nyugdíj-rendszer. De az egyes dolgozók egyéni gondjainak, bajainak megértő kezelése, emberi méltóságuk, önérzetük tiszteletben tartása is lényeges vonása a párt tevékenységének.

Digitized by Google

A szocialista humanizmus erejét mutatja az is, hogy pártunk határozottan leszámolt a személyi kultusszal és a vele kapcsolatos káros jelenségekkel. Kötelességének tekinti a szocialista törvényesség védelmét, a szocialista demokrácia érvényesítését és továbbfejlesztését. A közelmúltban kommunista elvszerűséggel lezárta a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen lefolytatott törvénytelen perek ügyét. Ezzel a párt nemcsak arra törekedett, hogy jóvátegye mindazt, ami a személyi kultusz idején keletkezett törvénysértő perekből jóvátehető, hanem minden szükséges intézkedést megtett azért is, hogy ne ismétlődhessenek meg a törvénytelenségek, hogy bűn nélkül senkit el ne marasztaljanak. Ma nyugodtan elmondhatjuk, hogy országunkban törvényes rend van, szabadon, nyugodtan és biztonságban élhet és dolgozhat mindenki, aki nem emel kezet a nép hatalmára. Ez az egészséges légkör pedig a szocialista erkölcsi nevelésnek is nagy emeltyűje.

A szocialista humanizmus hatja át pártunk állásfoglalásait a legfontosabb nemzetközi kérdésekben is. Pártunk feladatának tekinti, hogy segítsen megőrizni és megvédeni az emberiség számára a békét. *Az igazi humanizmus kifejeződése, hogy olyan nemzetközi erőviszonyok között, amikor a szocialista világrendszer katonailag erősebb a kapitalista világrendszernél, a szocialista országok az általános és teljes leszerelésért harcolnak.* Tények sokasága bizonyítja, hogy az Egyesült Államok 1945 után, az atommonopólium birtokában, egészen más célokat melengetett, és nem rajta múlt, hogy ezek sikertelenségbe fulladtak. Most is sorozatos provokációk mutatják agresszív törekvéseiket. Ha lett volna elég erejük hozzá, már régen elpusztították volna a szocialista országokat. E kalandorpolitikával szemben a szocialista országok nemcsak saját népeiknek, de a világ minden népének érdekeit is szolgálják azzal, hogy fokozzák védelmi erejüket, felkészülnek az esetleges agresszió megakadályozására, és töretlenül harcolnak a békés egymás mellett élés politikájának győzelméért. A Kuba térségében kialakult feszült helyzetben a Szovjetunió nagyszerű példáját adta az egész emberiség békéje és a kubai nép forradalmi érdekei iránti felelősségérzetének. Pártunk és kormányunk ebben a kérdésben is teljes erejével támogatja a Szovjetuniót.

Pártunk politikájának ezek a vonásai a párt egész tevékenységének humánus jellegét mutatják és kifejezik fejlődő szocialista társadalmunk mélységes humanizmusát. Nem kétséges, hogy ez a humanizmus már önmagában is nevelő hatású, a szocialista erkölcsi tulajdonságokat erősíti az emberekben. De mindez nem teszi feleslegessé a szocialista erkölcs elterjesztéséért folyó széles körű nevelőmunkát.

Digitized by Google

4. Az erkölcsi nevelés módszerének néhány időszerű kérdéséről

Az a cél, hogy tegyük általánossá a szocializmus erkölcsi normáit, az egész társadalomra vonatkozik, minden dolgozó osztályra és rétegre, a fiatalságra és a felnőtt nemzedékre is. Mégis két megkülönböztetést tehetünk abból a szempontból, hogy milyen rétegeknek van különösen nagy szerepük az egész lakosság erkölcsi fejlődésében.

Osztályszempontból a munkásosztályt kell kiemelnünk. A munkásosztály a szocializmusban is társadalmunk vezető osztálya. A munkásosztály vezető szerepének konkrét formái azonban változnak. A vezető szerep érvényesülésében megnő az erkölcsi tulajdonságok jelentősége. A munkásosztály vezető szerepe ma többek között abban jut kifejezésre, hogy ez az osztály jár az élen a szocialista életforma és erkölcs kialakításában és elterjesztésében. A magyar munkásosztály a gyakorlatban bizonyítja be, hogy ezen a téren is megállja a helyét, és példát mutat valamennyi dolgozónak. Elég, ha csak a szocialista brigádmozgalomra hivatkozunk. De hogy megnövekedett feladatainak megfeleljen, ahhoz a munkásosztálynak a maga soraiban is harcolnia kell a polgári és kispolgári szemlélet maradványai ellen. Az egész osztályt az élenjáró munkások színvonalára kell felemelni. Ezért a párt különös figyelmet fordít a munkások szocialista szellemű erkölcsi nevelésére.

Más szempontból *az ifjúság erkölcsi nevelését* kell kiemelnünk. Számunkra is figyelemre méltó módon tette fel a kérdést Hruscsov elvtárs: mi nehezebb dolog, nevelni vagy átnevelni? Nyilvánvaló, hogy nehezebb dolog megváltoztatni az emberek kialakult, sokszor már megcsontosodott tulajdonságait, mint a felnövekvő nemzedékben kialakítani az új, szocialista erkölcsi tulajdonságokat. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy eleve mondjunk le a felnőtt nemzedék erkölcsi neveléséről, hanem csak azt, hogy kettőzött figyelemmel ügyeljünk a fiatal, felnövő nemzedék nevelésére, mert ha itt most elrontunk valamit, később — amikor a mai fiatalok már felnőttekké lesznek — sokkal nehezebb lesz helyrehozni ezt.

A szocialista erkölcsi nevelés legfontosabb célja és döntő tényezője: a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka. A munka, amely az emberi élet alapfeltétele, az osztálytársadalmakban kényszerré vált, és az emberek erkölcsi fejlődésében sem tölthette be igazi szerepét. A szocializmus megszünteti a munka kényszer-jellegét, a kizsákmányolók részére végzett munkát, s lehetővé teszi a munka alkotó jellegének kibontakozását. A szocializmusban a társadalom és minden személyiség fejlődésének és virágzásának alapja a munka. „... Ellentétben a régi társa-

Digitized by Google

dalommal — írta Marx —, amelynek velejárója a gazdasági nyomor és a politikai téboly — egy új társadalom születik, melynek nemzetközi elve a *béke*, mert minden nemzetnél ugyanaz az elv uralkodik: *a munka!*"[2] Lenin azt az elvet, hogy „aki nem dolgozik, ne is egyék", a szocializmus első, alapvető, legfőbb elvének nevezte. „Ez az egyszerű, lehető legegyszerűbb és legnyilvánvalóbb igazság — a szocializmus alapja, a szocializmus kiapadhatatlan erőforrása, végső győzelmének elpusztíthatatlan záloga." A cél, amely felé törekedni kell, a kommunista munka. „A kommunista munka, a szó szűkebb és szorosabb értelmében, ingyenes munka a társadalom javára, olyan munka, amelyet nem bizonyos kötelezettség lerovása, nem bizonyos termékekre való jog megszerzése céljából, nem előre megállapított és törvényesített normák szerint teljesítenek; a kommunista munka — önkéntes munka, norma nélküli munka, díjazásra nem számító, díjazási feltétel nélküli munka, a közösség javára megszokásból végzett, a közösség javára szolgáló munka szükségességéhez való öntudatos (szokássá vált) viszonyból fakadó munka, az egészséges szervezet szükségleteként végzett munka."[3] Az ilyen munka tömeges, valóban széles körű alkalmazásához azonban még igen hosszú az út: ez csak a felépült kommunista társadalomban valósulhat meg. A szocializmus fokozatosan teremti meg ennek a feltételeit, és ennek során szervesen összekapcsolja a munka erkölcsi ösztönzését az anyagi érdekeltség elvével.

Ennek megfelelően jelenleg kettős feladatunk van a szocialista munkára való nevelésben. Fel kell használni és növelni kell az erkölcsi ösztönzés erejét, erősíteni a munkához való szocialista viszonyt, a munkáért való erkölcsi felelősség és kötelesség érzetét, a munka társadalmi megbecsülését. Másrészt: gondoskodnunk kell a munka szerinti elosztás szocialista elvének érvényesüléséről. Ez az elv a szocializmusban nemcsak gazdasági szükségszerűségből fakad, hanem a szocialista munkára nevelésnek is fontos eszköze. Ahogy a VIII. kongresszus határozata megállapítja: „A munka szerinti elosztás a szocialista társadalomnak erkölcsi elve is."

A szocialista erkölcsöt formáló tényezők között jelentős szerepe van a szocialista demokrácia fejlődésének. A társadalomért érzett felelősséget, a közösségi érzést növeli, hogy a szocialista demokrácia mindenoldalú kibontakoztatása folytán egyre több dolgozó vesz részt aktívan a közéletben, a társadalmi élet különböző területein, az államigazgatásban, a társadalmi szervek munkájában. Mindez közvetlenül is alakítja, formálja az épülő szocialista társadalomban élő emberek gondolkodását. A szocialista demokrá-

[2] Marx—Engels Válogatott Művei I. kötet Szikra 1949. 472. oldal.
[3] Lenin Művei 30. kötet. Szikra 1953. 525. oldal.

Digitized by Google

cia érvényesülésének tehát nemcsak politikai, hanem közvetlen erkölcsi jelentősége és hatása is van. Külön ki kell itt emelnünk a társadalmi bíróságok és a népi ellenőrzés intézményét, amelyekben legközvetlenebbül érvényesülhet a közvélemény erkölcsformáló ereje. A társadalmi bíróságok tárgyalásainak nemcsak azokra van nevelő hatásuk, akiknek az ügyét tárgyalják, hanem általában az egész kollektívára.

A szocialista erkölcs elterjesztésében *a kommunistákat mélyen áthatja az emberekbe vetett bizalom.* A párt bízik a néptömegekben. A nép iránti bizalomnak pedig összhangban kell lennie az egyes emberek iránti bizalommal. A kommunizmusért nem harcolhatunk úgy, hogy eltűnik a szemünk elől az egyes ember — tanítja Lenin. Ebből következik az is, hogy szerintünk nincsenek javíthatatlan emberek; nem kell elejtenünk vagy éppen megsemmisítenünk a megtévedt embereket, hanem segítenünk kell abban, hogy megtalálják helyüket az új társadalomban. Azt a dolgozót, aki vétett a társadalom ellen, kárt okozott a közösségnek, természetesen felelősségre kell vonni az általa elkövetett cselekmény súlyosságának megfelelően. De amikor elszenvedte megérdemelt büntetését, akkor könnyítsük meg számára, hogy visszatérjen a helyes útra, és senki ne kezelje őt „lepráskénť", akitől óvakodni kell. Ha becsületesen él és dolgozik, idővel teljesen törölni kell múltjának a foltját.

Nem kevésbé fontos, hogy a szocialista nevelés az emberek értékes, jó tulajdonságaira támaszkodjék, ezeket erősítse. A rossz tulajdonságok és szokások lefaragása önmagában még nem elég. Ennél többre, aktív cselekvésre van szükség, ezt pedig az segíti elő legjobban, ha hozzájárulunk a jó tulajdonságok kibontakoztatásához, fejlesztéséhez. A VIII. kongresszuson is sok szó esett például az ifjúságról; arról, hogy mennyire helytelen, ha csak külsőségek (modor, öltözködés stb.) alapján ítélik meg az ifjúságot, és felnagyítva hibáit, általános következtetéseket vonnak le az „ifjúság cinizmusáról", „erkölcstelenségéről". Koránál fogva az ifjúság valóban még sok vonatkozásban kiforratlan, magatartása és gondolkodása sokszor szertelen, de ez a kiforratlanság nem fedheti el előttünk ifjúságunk nagy értékeit, azokat a pozitív tulajdonságait, amelyekre nevelésükben is támaszkodhatunk. A KISZ „Ifjúság a szocializmusért!" mozgalma keretében évente több százezer fiatal végez társadalmi munkát. Ennek értéke 1960 óta több mint 500 millió forint. A nyári táborokban 5 év alatt 10 km utat, 197 km hosszú csatornát építettek, 41 000 hold földet tettek termővé, 72 000 q gyümölcsöt szedtek le stb. Világos, hogy anyagilag nagy értékek születtek e munkából. De még nagyobb értékek születtek azzal, hogy a mozgalom erősíti ifjúságunkban a közösség, a társadalom iránti felelősséget, a munka megbecsülésének tudatát.

Digitized by Google

A szocialista nevelésben — különösen az ifjúságéban — szinte alapvető követelmény az, hogy ne melegházi viszonyokat teremtsünk hozzá. Ez ugyanis a „sültgalambra várást", a „mindig csak kapni, sohasem adni" nézeten alapuló tulajdonságokat erősítené. A szocializmus azonban a dolgozó emberek társadalma, amelyben maguknak a dolgozóknak az aktív tevékenysége valósítja meg a jólét emelkedését, az előrehaladást. Ehhez pedig szilárdságra, állhatatosságra van szükség, ez pedig csak edzett, a nehézségektől meg nem riadó, előttük meg nem hátráló embereknek a tulajdonsága.

Nem kis feladatok megoldásán vagyunk túl, de nem kisebbek az előttünk álló feladatok sem. Ha csak a legközelebbiekre, az 1963-as népgazdasági terv végrehajtásának feladataira utalunk is, ezeknek megvalósításáért nagyon keményen meg kell küzdenünk. A távolabbi jövőben sem úgy alakul majd a fejlődés, hogy a mai nemzedék mindent megteremt, a jövő nemzedékeknek pedig csak élvezniök kell a készet. A felnövő nemzedéknek kétségtelenül jobb lesz a helyzete, mint a mainak, jobb feltételek között indul el és él, de a jólét akkor sem az égből pottyan majd le.

A szocialista nevelés reális talajon mozog. Csak olyan feladatokat tűzünk magunk elé, amelyek teljesítésének megvannak a feltételei. Hazánkban a szocializmus alapjainak lerakása lehetővé, a szocializmus teljes felépítéséért folyó küzdelmünk pedig szükségessé teszi a nevelőmunka erősítését. A párt tudja, hogy nem könnyű dolog eloszlatni a régi szokásokat, a konzervatív hagyományokat. De a kommunistákat a Szovjetunió példája lelkesíti abban is, hogy ki lehet alakítani az új típusú közösségi embert.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A társadalmi fejlődés irányításának tudományos alapja és a társadalomtudományok feladatai

Részletek L. Iljicsoynak, a Szovjet Tudományos Akadémia 1962. október 19-i ülésszakán elhangzott előadásából*

1.

Korunk egyik jellemző vonása, hogy rendkívül megnövekedett a tudomány szerepe a társadalom életében, a kommunizmus építésében. Jelentősen fokozódik a társadalomtudományok szerepe is.

A társadalomtudományok szerepe elsősorban azért nőtt meg a szovjet társadalom életében, mert jelentősen emelkedtek az ország fejlődésének tudományos irányításával, valamint a párt egész ideológiai munkájával szemben támasztott követelmények.

Lehet-e társadalmat építeni tudományosan előre kidolgozott terv alapján? Igen, lehet — válaszolják a marxisták—leninisták, s egész tevékenységük ezt bizonyítja. Ha figyelemmel kísérjük a szocializmus építésének történetét a Szovjetunióban, láthatjuk, hogyan növekedett V. I. Lenin útmutatásai, a párt tervei szerint évről évre, munkában és harcban a szocializmus épülete!

A társadalomról szóló marxista—leninista tudomány alkotja a párt bel- és külpolitikájának tudományos alapját. Pártunk politikáját, akárcsak a testvéri marxista—leninista pártok politikáját is, nem szubjektív, hanem tudományosan megalapozott elképzelések diktálják, ez a politika a társadalmi fejlődés objektív törvényeinek mélyreható ismeretére támaszkodik.

A szocializmus győzelméért vívott harc időszakában is sok olyan elméleti kérdés merült fel, amelyeket a párt a lenini eszméktől és a nép alkotó tevékenységének tapasztalataitól vezérelve oldott meg. De különösen most, amikor hazánk belépett a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába, a párt előtt sok olyan új elméleti kérdés is felmerül, amely a marxizmus klasszikusai előtt még egyáltalán nem vetődött fel, vagy amelyet ők csak a legáltalánosabb formában vizsgáltak. Minél tovább halad országunk a kommunizmus útján, annál több lesz az ilyen kérdés.

Ebből ered pártunk és vezérkara, a Központi Bizottság elméleti tevékenységének szüntelen növekedése. A történelmi események bebizonyították, hogy a párt és Központi Bizottsága — élén N. Sz. Hruscsovval, a kiváló leninistával, akinek kezdeményezésére alkotóan oldották meg a kommunista építés elméletének rendkívül fontos kérdéseit — az élenjáró marxista—leninista gondolat elismert központja.

* A teljes szöveg megjelent a Kommunyiszt 1962. évi 16. számában.

Digitized by Google

A társadalomtudományi dolgozók és intézmények a párt aktívan tevékenykedő segítőtársai a szovjet társadalom irányítása tudományos alapjainak kidolgozásában. Az a tény, hogy a marxista—leninista tudomány fejlesztése az egész párt ügye, egyáltalán nem csökkenti a tudományos szakintézmények, a szovjet tudósok szerepét, akiknek munkáira a párt az elméleti problémák kidolgozásában támaszkodik. A szovjet nép nagyra becsüli mind a természettudományok és a műszaki tudományok, mind a társadalomtudományok művelőinek munkásságát.

Csak sajnálhatjuk tehát, hogy még ma is találkozhatunk a társadalomtudományok jelentőségének — hogy élesebb kifejezést ne alkalmazzunk — helytelen megítélésével. Vannak olyan emberek, bár csak egyesek, akik úgy vannak a társadalomtudományokkal, mint annak idején a kispolgár a politikával: szavakban tagadják, lelkük mélyén félnek tőle, valójában pedig semmit sem értenek belőle.

Egyes kritikusok így gondolkoznak: A tudomány fejlettségének színvonalát, fokát eredményekkel mérik, azzal, hogy milyen hasznot hajt az embernek. Vegyük például az egzakt tudományokat, a természettudományokat, a műszaki és más tudományokat — ezek valóban kimagasló sikereket értek el. De mit adott a filozófia, a politikai gazdaságtan és a többi társadalomtudomány? A társadalomtudományokban nem látni nagy eredményeket, képviselőik nem hökkentették meg az embereket egyetlen tudományos felfedezéssel sem. Sőt — emlékeztetnek ezek a kritikusok — a filozófia egyes művelői annak idején tévesen vélekedtek a relativitás elméletéről, s nem mindjárt foglaltak el helyes álláspontot a kibernetikát illetően sem. Egyszóval azt a következtetést vonják le, hogy a társadalomtudományoknak és képviselőiknek nincs mivel dicsekedniük. Ez azonban legalábbis furcsa megközelítése ennek a fontos kérdésnek.

Először is: nem szabad az összes tudósokat hibáztatni egyes kollégáik tévedéseiért, nem lehet kiterjeszteni egyes tudósok hibáit és tévedéseit magára a tudományra. Az a bírálat, amelyben a párt az egyes társadalomtudományi intézmények és tudósok tevékenységében valóban előforduló komoly hiányosságokat részesítette, alkotó, pozitív kritika, s nem azt fejezi ki, mint „a társadalomtudományok pangásának" fogalma.

De ami a legfontosabb: a társadalomtudományok fejlesztése nem egyes tudományos kollektívák és tudósok privilégiuma, hanem az egész nép, az egész párt ügye, a párt elméleti vezérkarának, az SZKP Központi Bizottságának ügye. A társadalomtudományok fejlettségének színvonalát országunkban nemcsak egyes monográfiák és cikkek alapján kell megítélni, hanem elsősorban a párt kollektív alkotó gondolata alapján, egész elméleti tevékenysége alapján, azon társadalmi és politikai átalakítások alapján, amelyek a marxizmus—leninizmus zászlaja alatt valósultak meg.

A legutolsó évszázad hatalmas társadalmi és politikai haladása, amely megváltoztatta bolygónk társadalmi arculatát, hazánknak a társadalmi élet minden területén, a kultúra, a tudomány, a technika fejlesztésében elért kolosszális sikerei — a marxista—leninista tanítás valóraváltásának közvetlen eredményei. Helyes lesz, ha így mondjuk:

Digitized by Google

szputnyikjaink és űrhajóink nemcsak a természettudományok tekintélyét emelték magasra, hanem a társadalomtudományokét is, nemcsak a szovjet tudományos gondolat sikereit demonstrálták, hanem az országunkban létrejött társadalmi struktúra sikereit is.

Megelégedésre ad okot az a tény, hogy az ország szellemi, eszmei életének az utóbbi években bekövetkezett általános fellendülésével együtt kétségkívül aktivizálódott a társadalomtudományi intézmények és dolgozók tevékenysége is. Sok fontos és értékes mű jelent meg a mai kor legaktuálisabb problémáiról.

A szovjet közgazdászok előbbre haladtak a társadalmi termelés fejlődése fontos kérdéseinek kidolgozásában. Kutatásaik eredményeit számos módszertani útmutatásban általánosították, s ezek a munkák meghonosodnak a tervező, tudományos és kutató szervezetek gyakorlati tevékenységében. Monográfiák jelentek meg a szocialista újratermelés ütemeről és arányairól, a szovjet népgazdasági tervezés elméletéről és szervezéséről stb.

A filozófiai gondolat sem áll mozdulatlanul. A jelentősnek ígérkező kutatások közül nevezzük meg „A szocializmus és a kommunizmus" című többkötetes, még befejezetlen munkát. Hozzájárult a filozófia történetének tudományos kidolgozásához „A filozófia története" című ötkötetes munkának és a „Filozófiai enciklopédia" első kötetének a kiadása. Megmozdult a szociológiai gondolat is. Haladás történt a jelenkori természettudomány filozófiai problémáinak vizsgálatában.

Történészeink is számos nagy művel gazdagították a társadalomtudományt. Befejezik a tízkötetes „Világtörténelem" kiadását, megjelent a „Történelmi enciklopédia" első két kötete, „A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja történetének" négy alapvető kötete, általánosító jellegű kollektív munkák az Egyesült Államok, Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, Argentína, Mexikó történetéről, folytatódik „A világ népei" című sorozat kiadása stb.

Hasznos tudományos művek láttak napvilágot az irodalomtörténet, a nyelvtudomány területén, megélénkült a jogtudomány művelőinek tevékenysége is. Számos tankönyv jelent meg a marxizmus—leninizmus alapjairól, a párt, a filozófia, a politikai gazdaságtan történetéről, konkrét közgazdasági problémákról, s ez szintén a társadalomtudományok művelőinek aktivizálódásáról tanúskodik. Ma nálunk gyakorlatilag már lekerült a napirendről a társadalomtudományi tankönyvek hiányának problémája. És ha még van is itt probléma, ez csupán e tankönyvek javításának, eszmei és elméleti színvonaluk emelésének a problémája.

Valamennyien érezzük, hogy most, az SZKP új programjának elfogadása után különösen kedvező feltételek alakultak ki a tudományos alkotó munka számára.

2.

Vizsgáljuk meg az egyes társadalomtudományok legfontosabb feladatait. Beszéljünk először a **közgazdaságtudományról,** amelynek most döntő jelentősége van.

A közgazdaságtudománynak az a feladata, mondja az SZKP prog-

Digitized by Google

ramja, hogy általánosítsa a társadalom gazdasági életének új jelenségeit, feltárja azokat a népgazdasági problémákat, amelyeknek megoldása elősegíti a kommunizmus sikeres építését. A gazdaság — a kommunizmusért vívott harc döntő fontosságú területe. A közgazdaságtudomány különös jelentőségét a társadalomtudományok rendszerében az is magyarázza, hogy tárgyát a kommunista építés meghatározott — gazdasági — feladatai adják meg. Idézzük itt V. I. Lenin szavait „A szovjetnatalom soron levő feladatai" című cikk nemrég közzétett első fogalmazványából: „Az »igazgatás« szóval rendszerint éppen és elsősorban főleg, sőt kizárólag politikai tevékenységet kapcsolunk össze. Holott a szovjethatalom alapjai, a szovjethatalom lényege — mint ahogy általában a kapitalista társadalomból a szocialista társadalomba való átmenet lényege — éppen az, hogy a politikai feladatok a gazdasági feladatokhoz képest alárendelt helyet foglalnak el."[1] Amint látjuk, V. I. Lenin a szovjethatalom első napjaitól kezdve a párt egész munkájának középpontjába, következésképpen tudományos és elméleti tevékenységének központjába is a gazdaság irányításának, az ésszerű gazdálkodásnak a kérdéseit állította. Ez méginkább érvényes a jelenkori viszonyok között.

Miért becsülte le hosszú évekig, s miért becsüli le itt-ott még ma is közgazdaságtudományunk a gyakorlati gazdasági problémákat?

Számos ok játszott itt közre; elsősorban jelentős szerepet töltöttek be J. V. Sztálin nézetei, amelyek objektíve odavezettek, hogy a közgazdasági elmélet elszakadt a népgazdaság gyakorlatától. A személyi kultusz időszakában nagymértékben csökkent a közgazdasági kérdésekkel, különösen a konkrét gazdaság problémáival foglalkozó könyvek kiadása. Felszámoltak csaknem minden korábban működő közgazdasági tudományos kutatóintézetet, beszüntették a tudományos vitákat. Az országban a politikai gazdaságtannak húsz éven át nem volt tankönyve.

Azokban az években behatoltak a közgazdaságtudományba a tudományos munka nem-lenini módszerei. Mint ismeretes V. I. Lenin közgazdasági munkái — akár a kapitalizmus, akár az imperializmus vagy a szocializmus gazdasági elemzéséről szólnak — mindig pontos számításokon, bőséges tényanyagon épülnek fel. Sztálin közgazdasági munkáiban azonban nehezen találnánk gazdasági számításokat, tényadatok elemzését; túltengenek bennük a következtetések — és nem is mindig helyes következtetések —, s gyakran hiányoznak az érvek.

A személyi kultusz időszakának az volt az egyik legkárosabb jelensége a közgazdaságtudományban, hogy olyan közgazdászokat támogattak, akik nem tudták ugyan elemezni a konkrét tényanyagot, de ügyesen tudtak idézetekkel manőverezni.

Objektíve a tudomány eltávolodott a termelési kérdésektől; a közgazdászok elszakadtak a reális élettől. Nem az volt a fő gondjuk, hogy a gazdasági gyakorlatot összhangba hozzák a gazdasági törvények követelményeivel, hanem az, hogy a politikai gazdaságtan kategóriáit a gyakorlatban előfordult súlyos hibákhoz „igazítsák" és igazolják azokat. Különösen káros volt az agrár-szakemberek álláspontja az ön-

[1] Társadalmi Szemle, 1962. évi 11. szám, 78. oldal.

Digitized by Google

költség kategóriájának kérdésében. Minthogy abban az időben — a helytelen árpolitika következtében — a mezőgazdasági termények felvásárlási ára jóval alacsonyabb volt a termékek önköltségénél, egyszerű „kiutat" találtak; kijelentették, hogy a kolhoztermékek önköltsége és az önálló gazdaságos elszámolás kategóriáinak — a mondabeli hőshöz hasonlóan — „nincs alakjuk".

Így bántak gyakran a közgazdaságtudomány objektív kategóriáival. Az elmélet fejlesztését sokszor kinyilatkoztatások helyettesítették.

Az SZKP programja lefektette a közgazdaságtudomány új fejezetének, *a kommunista építés időszaka politikai gazdaságtanának alapjait.* Ennek tárgya: a szocialista társadalom kommunista társadalommá való átalakulásának gazdasági törvényszerűségei. Hogy a közgazdaságtudomány megbirkózzék az előtte álló feladatokkal, ahhoz a politikai gazdaságtan területén működő és az ágazati közgazdaságtan területein munkálkodó közgazdászok összehangolt tevékenységére van szükség. Így tudjuk — először is — általában emelni a közgazdasági munka elméleti színvonalát, másodszor: növelni a közgazdasági kutatások gyakorlati eredményességét.

Most arra van szükségünk, hogy megszilárduljanak a közgazdaságtudomány kapcsolatai a népgazdasági gyakorlattal, az üzemek és a népgazdasági tanácsok tevékenységével, hogy mélyrehatóan elemezzük a tényeket, a számadatokat, a gyakorlati tapasztalatot, kísérletileg ellenőrizzük a közgazdasági számításokat, s konkrét gyakorlati javaslatokat dolgozzunk ki. „A jó közgazdász — mutatott rá V. I. Lenin — mit sem érő tézisek gyártása helyett a tényeket, a számokat, az adatokat tanulmányozza, elemzi gyakorlati tapasztalatainkat és megmondja a hiba itt és itt van, kijavítani így és így kell."[2]

A szovjet közgazdászok számára rendkívül kedvező feltételek alakultak ki. Most a tudósok — nem is szólva a tudományos munka általános légköréről, a statisztikai adatok hozzáférhetőségéről — a közgazdasági kutatások új technikájára támaszkodhatnak, felhasználhatják a matematikai módszereket, az elektronikus számlálóberendezéseket.

De még korántsem mindegyik közgazdász és közgazdasági intézmény használja fel ezeket a kedvező feltételeket. Sok közgazdász máig is a politikai gazdaságtan tárgyáról, a szocializmus gazdasági alaptörvényéről és a kapitalizmus gazdasági alaptörvényéről, a politikai gazdaságtan kategóriáinak logikájáról, az árutermelésről és az értéktörvénynek a szocializmusban való működéséről stb. folyó vitáknak szenteli legfőbb erőfeszítését. Ezek természetesen fontos kérdések. De az a baj, hogy a vitákban olykor nem a gyakorlat, a tapasztalat, a kísérlet adatai adják a legfőbb érveket, hanem logikai elmefuttatások, idézetek, tekintélyekre való utalások. Röviden szólva: „Szavakon rágódva vitáznak, s a szavakból rendszereket csinálnak." Az ilyen vitákból gyakran a skolasztika szelleme árad, nempedig az eleven alkotó tevékenységé.

Az SZKP Központi Bizottságában 1958-ban megrendezték az agrárközgazdászok tanácskozását. A tanácskozás egyes részvevői arról

[2] Lenin művei, 32. kötet. Szikra, 1953. 142. oldal.

Digitized by Google

panaszkodtak, hogy hiányzik a problémák kidolgozására adandó előzetes állami megrendelések rendszere. N. Sz. Hruscsov nem értett egyet ezzel a leegyszerűsített nézettel. S csakugyan; ha a tudomány szerepét egyszerűen csak megrendelések teljesítésében látjuk, akkor a végletekig leszűkítjük a tudományos tevékenység fogalmát, amelynek meghatározó vonásai — az alkotás, az előrelátás, a kezdeményezés, az új bátor keresése.

Az állami határozatok elfogadását előzze meg a gazdasági és műszaki problémák tudományos kidolgozása — így határozta meg a feladatot N. Sz. Hruscsov. Ez a kulcsa annak, hogy a közgazdaságtudomány a gyakorlat felé forduljon. Nem az tehát a lényeges, hogy egyszerűen gazdasági szempontból kommentáljuk az elfogadott határozatokat, hanem az, hogy tanulmányozzuk a gazdasági jelenségeket és segítsük a kormányt a gazdasági és műszaki határozatok hozatalában.

A párt felhívja a közgazdászok figyelmét olyan, a kommunizmus anyagi-technikai bázisának létrehozásával kapcsolatos időszerű elméleti kérdésekre, mint a technika fejlesztése és a termelési viszonyok tökéletesítése közötti szerves kapcsolat, a kommunista munkaformák fejlesztése, a népgazdasági tartalékok tudományos megalapozása, az árképzés elméleti alapjai és módszertana, a gazdaságos elszámolásnak és a termékek önköltségének problémája, a dolgozók anyagi ösztönzésének problémája stb. Az a lényeges, hogy tanulmányozzuk az objektív gazdasági törvények legcélszerűbb realizálásának útjait-módjait, tökéletesítsük felhasználásuk mechanizmusát. Most nem az áru- és pénzviszonyokról folyó viták a fontosak, nem az, hogy léteznek-e országunkban ilyen viszonyok és milyen a jellegük (ez már túlhaladott szakasz). Az a fontos, hogy kidolgozzuk e viszonyok legmegfelelőbb felhasználásának módjait.

Országunkban — ahol először szilárdultak meg és kezdtek működni a szocializmus gazdasági törvényei — a tudósoknak megvan a kellő lehetőségük a széles körű általánosításra, arra, hogy — V. I. Lenin javaslatai szerint — kidolgozzák a tudományos ismeret igen fontos területeit: a tervezés tudományát, a népgazdaság irányításának tudományát.

Máig sincsenek például komoly közgazdasági munkák, amelyek a társadalmi termelés struktúrájának változásával kapcsolatban ismertetnék a legkedvezőbb népgazdasági arányokat.

Sokat írnak nálunk arról, hogy a népgazdaság tervszerűen fejlődik, s megvannak a meghatározott arányok az iparon és a mezőgazdaságon belül és a kettő között is. De próbáljunk magyarázatot találni arra, hogy miért ezek a legracionálisabbak és más arányok miért nem racionálisak? Nincsenek-e más, jobb arányok? Erre a kérdésre nem kapunk választ. A párt és a nép azonban konkrét javaslatokat vár a közgazdaságtudománytól a gazdaságpolitika számára.

Komoly kutatómunkát kell folytatni a többi között a munkatermelékenység emelkedése egyik legfontosabb tényezőjének: a műszaki haladásnak a gazdasági megalapozása terén is. A gyakorlat világos választ követel arra a kérdésre, hogy milyen feltételek között, milyen időpontban, milyen új technika meghonosítása hatékony gazdaságilag, hogy melyek a műszaki haladás kollektív és egyéni anyagi ösztönzé-

Digitized by Google

sének legcélszerűbb formái, hogy miképpen használhatjuk fel legjobban azt az óriási mennyiségű új technikát, amelyet a termelésben meghonosítunk.

Az országunkban folyó kommunista építés elméleti problémáinak tanulmányozása a közgazdászok munkásságának az egyik legfontosabb, de nem az egyetlen tárgya.

Minden helyeslést megérdemel az az alapos munka, amellyel a szovjet közgazdászok a szocialista világgazdasági rendszerben végbemenő folyamatokat tanulmányozzák. Ma különösen aktuális a nemzetközi szocialista munkamegosztás legésszerűbb irányzatainak, a szocialista országokban folyó termelés szakosításának és kooperációjának a tanulmányozása.

A szovjet közgazdászok jelentős része tanulmányozza a mai kapitalizmus gazdaságát. Az utóbbi években figyelemre méltó munkák jelentek meg nálunk az imperializmus problémáiról. Ezek a művek figyelmet keltettek érettségükkel és az imperializmus gazdaságának és politikájának elemzéséhez való alkotó közeledésükkel. A szovjet tudósok jelentős mértékben járultak hozzá a kapitalizmusbeli úgynevezett „integráció" lényegének vizsgálatához is. A kapitalizmus általános válságának problémáit azonban még gyengén tárgyalják, hogy többet ne mondjunk. A monopolkapitalizmust gyakran nem olyannak ábrázolják, amilyen ma a valóságban, hanem olyannak, amilyen a XX. század első felében, vagy inkább a század elején volt. Nem tanulmányozzák és általánosítják kellőképpen azokat a mélyrehato folyamatokat, amelyek a gyarmati elnyomás alól nemrég felszabadult országokban mennek végbe, ezen országok nem-kapitalista fejlődési útjának problémáit, amelyekről a kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960. évi tanácskozásán új, alkotó gondolatok hangzottak el.

Térjünk most át **a filozófia tudományára.** A pártprogram megköveteli, hogy a továbbiakban is képviseljük és fejlesszük a dialektikus és történelmi materializmust. A jelenkori viszonyok között különösen jelentősek a kommunista építés alapvető törvényszerűségeinek feltárásával kapcsolatos problémák, a társadalmi haladás problémái, bár természetesen a filozófia-tudományt nem korlátozhatjuk a társadalmi jelenségek területére.

A szovjet filozófusoknak, és nemcsak a filozófusoknak, hanem talán elsősorban a történészeknek legyen belülről fakadó igényük, hogy amikor megtisztítják az elméleti területet a személyi kultusz maradványaitól, akkor hangsúlyozottan szóljanak a néptömegeknek a társadalmi haladásban betöltött döntő szerepéről, dolgozzák ki mélyrehatóan a pártok, az osztályok és a tömegek viszonyának problémáját. A marxizmus—leninizmus sarkalatos tétele: „a nép a történelem igazi alkotója" — ez az a talaj, amelyből tudományunknak ki kell indulnia, ez az egyetlen helyes nézőpont, amelyről az emberiség múltját, jelenét és jövőjét, a kommunista életmód fejlődésének és a szovjet emberek kommunista öntudata fejlődésének egész kérdéskomplexumát vizsgálnunk kell.

A filozófia-tudománynak egyik döntő problémája, hogy tanulmányozza a kommunista társadalom kialakulásának eleven dialektikáját. Vajon nem követünk-e hibát el, amikor minőségileg új társadalmi

Digitized by Google

jelenségeket olykor régi kategóriák keretei közé akarunk szorítani, amikor új folyamatokat régi fogalmak segítségével próbálunk értelmezni? A dialektikának alapvető követelménye ugyanis az, hogy ne csak az objektív világot, hanem az azt tükröző fogalmakat és kategóriákat is állandó fejlődésükben, változásukban vizsgáljuk. „... Az emberi fogalmak — állapította meg V. I. Lenin — nem mozdulatlanok, hanem örökös mozgásban vannak, átmennek egymásba, átfolyik egyik a másikba, enélkül nem tükröznék az eleven életet."[3]

Ha lenini módon nézzük a jelenségeket, akkor feltétlenül fel kell ismernünk, hogy minél közelebb kerülünk a kommunizmushoz, annál inkább különbözik a társadalmi fejlődés • dialektikája nemcsak az előző formációk dialektikájától, hanem még a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti időszak dialektikájától is. Tovább vizsgálva a dialektikának az összes társadalmi formációkban ható törvényeit, most különös figyelmet kell fordítanunk a kommunizmus építésének viszonyai közötti megnyilvánulásuk sajátosságára úgy, hogy a reális folyamatok tanulmányozására és általánosítására helyezzük a hangsúlyt.

Sok filozófusunkból azonban éppen ez a felfogás hiányzik. Emlékezzünk rá, hogy néhány évvel ezelőtt a filozófusok milyen hevesen törtek lándzsát a szocialista társadalom ellentmondásainak problémája körüli vitában. De úgy látszik, papírlándzsák voltak ezek, mert a vita nem járt semmiféle pozitív eredménnyel. A Voproszi Filoszofii szerkesztősége gyakorlatilag kitért az általa kezdeményezett vita eredményeinek összegezése, a maga álláspontjának kifejtése elől. Azt mondják: a folyóirat munkatársai azzal a tréfás mondással vigasztalták magukat, hogy könnyebb felülni a tigrisre, mint leszállni róla.

Századunkban, a tudomány viharos fejlődésének századában nagyon időszerű a jelenkori természettudomány filozófiai problémáinak kidolgozása. Engelsnek az a gondolata, amely szerint a materializmus formái minden új, nagy természettudományos felfedezéssel változnak, még soha nem volt olyan helytálló, mint korunkban ,a tudományos és technikai forradalom korában. Most különös erővel csendülnek fel Lenin szavai arról, hogy „filozófiai megalapozottság nélkül semmiféle természettudomány... nem állhatja meg a helyét".[4] A természettudománynak és a filozófiának Lenin által számunkra végrendeletként hagyott szövetsége jellemző fejlődési sajátossága a szocialista társadalom tudományának.

Hogy ma a szovjet tudomány kimagasló sikereiről szólhatunk, annak nem utolsósorban az az oka, hogy a szovjet természetkutatók és filozófusok, akiknek alkotó erőfeszítései előre viszik a tudományos gondolatot, túlnyomó többségükben mindig egymással szoros kapcsolatban dolgoztak, mentesek voltak a durva hibáktól, idejében vissza tudták verni azokat a tendenciákat, amelyek ellentmondtak a természettudomány és a dialektikus materializmus alapelveinek.

Az utóbbi években a filozófusok és a természetkutatók szövetségének alapján előrehaladás történt a relativitás-elmélet, a kvantum-

[3] Lenin művei, 38. kötet, 1961. 237. oldal.
[4] Lenin művei 33. kötet. Szikra, 1953. 225. oldal.

Digitized by Google

mechanika, a kibernetika, a fiziológia, a pszichológia, az űrhajózás, a biológiai tudományok legfontosabb módszertani problémáinak felvetésében és kidolgozásában.

Természetes, hogy a filozófusok és a természetkutatók alkotó együttműködése nem zárja ki, hanem éppen feltételezi az alkotó tudományos vitákat, a különböző nézetek szembekerülését. De a különféle szakkérdésekről szóló nézetek, hipotézisek, bátor elméleti koncepciók sokfélesége nem okoz ingadozást és zűrzavart a tudományos kutatásban, a világnézet alapvető elveiben. A szovjet tudósoknak azonos talaj van a lábuk alatt. Sokféle egyéni véleményünk van a tudományos szakkérdések lényegét illetően, de valamennyiünket egy éltető nap egyesít: az egységes, teljes, tudományos világnézet — a marxizmus —leninizmus.

A tudomány védelmezésében és fejlesztésében következetesnek kell lennünk, mert óvatosságra intő előjelek is mutatkoznak. Azelőtt egyes olyan filozófusok, akik nem tudták elválasztani a búzát a konkolytól, a legújabb természettudományos felfedezéseknek burzsoá ideológusoktól származó idealista értelmezésére hivatkozva, hajlamosak voltak arra, hogy magukat a felfedezéseket is kritika alá vegyék. Ugyanezek a tudósok az őket ért igazságos bíráló megjegyzések után most az ellenkező végletbe esnek vagy — mondjuk enyhébben — eshetnek: a legújabb természettudományos adatok bármilyen értelmezését marxista értelmezésnek igyekeznek nyilvánítani. Nem lehet azonban egyik végletből a másikba esni. Filozófiánk erőforrása az igazi elvhűség, pártosság.

A mai viszonyok között a **történettudománynak** fontos feladatokat kell megoldania. Elsősorban: tanulmányoznia és általánosítania kell a kommunista pártnak és a szovjet népnek az élet által ellenőrzött, diadalmas történelmi tapasztalatait.

Sajnos, a történettudomány még mindig nem oldja meg kellőképpen ezt az alapvető feladatát. Be kell ismernünk, hogy a történészek még kevés figyelmet szentelnek a szocialista és kommunista építés tapasztalatainak megvilágítására.

Most, amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója felé közeledünk, eljött az ideje annak, hogy teljességében általánosítsuk a dicső lenini párt világtörténelmi tapasztalatait. Pártunk történetének kidolgozásában annak a mélyreható elemzése álljon a középpontban, hogy miért győzhettük le a legnagyobb nehézségeket és veszélyeket, mi a szocialista társadalmi rendszer, a kommunista párt erejének forrása.

Elkészültek az irányelvek az SZKP többkötetes történelmének összeállítására. Itt különös figyelmet kell fordítani arra, hogy betartsuk a pártosság lenini elvét, amely szervesen egybekapcsolja a legszigorúbb tudományosságot, a mély eszmeiséget és elvhűséget. Meg kell szabadítani a párttörténet-tudományt a tényeknek és dokumentumoknak a személyi kultusz időszakában kialakult hamis, a történelmi igazságnak ellentmondó értelmezésétől.

A személyi kultusz időszakában J. V. Sztálin magasztalása céljából, sajnos, nagyon sokszor eltávolodtak a történelmi igazságtól. Mindenekelőtt mesterségesen leszűkítették a történelmi kutatások temati-

Digitized by Google

káját, s azokat az eseményeket állították előtérbe, amelyekben valamilyen módon Sztálin is részt vett. Ezt a vonalat követték a párttörténet alapvető szakaszainak, így a többi között az 1917. évi eseményeknek, a polgárháború történetének stb. jellemzésében. Egy ember magasztalása végett megsértették a párt történetének periódizálását is; a párt megalakulását a prágai konferenciától számították, vagyis attól az időponttól, amikor Sztálin a Központi Bizottság tagja lett.

Ez a légkör odavezetett, hogy kisebbítették a marxizmus—leninizmus klasszikusai eszmei örökségének, V. I. Leninnek pártunk történetében betöltött szerepét. A szocializmus felépítésének lenini terve idővel az ország iparosításának és a mezőgazdaság kollektivizálásának sztálini tervévé, a kommunizmus építésének sztálini tervévé változott. A párt és a nép világtörténelmi győzelmeit egy embernek tulajdonították.

A történészeknek a lenini követelmények szigorú betartásával teljes egészében helyre kell állítaniok a történelmi igazságot. Különös figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy megmutassák: a személyi kultusz nem állíthatta meg a szovjet társadalom előre irányuló fejlődését, nem változtathatta meg a szocialista rendszer jellegét, nem ingathatta meg a nagy Lenin által létrehozott és forradalmi szellemben nevelt párt szervezeti, politikai és elméleti alapjait.

Történészeink becsületbeli ügye, hogy eredményesen befejezve az SZKP Központi Bizottságának határozata alapján megkezdett munkát, elkészítsék a Szovjetunió többkötetes történelmét a legrégibb időktől napjainkig. Magas színvonalon kell létrehozni ezt az első olyan általánosító jellegű marxista munkát, amely részletesen és rendszeresen ismerteti országunk sok évszázados történelmét.

A történészeknek nagyobb figyelemmel kell foglalkozniuk az európai és ázsiai népi demokratikus országokban folyó szocialista építés tapasztalatainak tanulmányozásával és általánosításával. Nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a nemzetközi munkásmozgalom történetének kidolgozására. A gyarmati és függő országokban élő népek nemzeti felszabadító mozgalma történetének tanulmányozása szintén rendkívül fontos feladatuk történészeinknek. A szovjet tudósoknak kötelességük, hogy segítsenek Kelet népeinek a kolonializmus eszmei szétzúzásában, a népek által vívott nagy felszabadító küzdelem igaz történetének létrehozásában.

Tanulmányozzák a történettudósok a szovjet külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok problémáit, leplezzék le az imperialista államok agresszív külpolitikáját, cáfolják meg eszmei ellenfeleik hamisító „elméleteit".

Növekszik a **marxista jogtudomány** szerepe is. Mint a társadalomtudományok más területein, itt is teljesen fel kell számolni a személyi kultusz időszakából visszamaradt jelenségeket, egyebek között le kell leplezni Visinszkij hibás jogi koncepcióit, amelyek még máig is jogtudományunkban fészkelnek.

A jogtudomány a Szovjetunió új Alkotmányának előkészítésével tesz érettségi vizsgát. Előtérbe került a szocialista államiság kommunista társadalmi önigazgatássá való átalakulása problémáinak kidolgozása, a szocialista demokrácia fejlődési útjainak, a jogi és erkölcsi

Digitized by Google

normák változásainak, a közvélemény növekvő szerepének elemzése. Igen fontos, hogy kidolgozzuk az államigazgatás és a népgazdasági irányítás további tökéletesítésének jogi vonatkozású kérdéseit.

Köztudomású, hogy a szovjet törvénykezés milyen hatalmas szerepet tölt be a kommunizmus építésében, s így az új ember nevelésében is. A párt és a szovjet kormány óriási jelentőséget tulajdonít a törvényesség megszilárdításának, annak, hogy fokozódjék a törvényesség szerepe a szovjet társadalom életében. Fontos feladat áll a jogtudomány előtt: fel kell tárnia a jogi normák kommunista erkölcsi normákká való átalakulásának útjait. A nemzetközi jog kidolgozásának területén is nagy feladatok állnak a szovjet jogászok előtt.

Mondjunk el néhány gondolatot a szovjet nyelvtudományról is. Az 1950-ben rendezett nyelvészeti vita betöltötte a maga szerepét és elősegítette, hogy megszabaduljunk a nyelvi jelenségek számos helytelen értelmezésétől. A személyi kultusz azonban a nyelvtudománynak is súlyos kárt okozott. J. V. Sztálinnak a vitában elhangzott felszólalása több helytelen és zavaros tételt tartalmazott, cikkeiről azonban azt hirdették, hogy a szovjet nyelvtudomány új, legmagasabb fejlődési szakaszát alkotják. Eközben elfeledkeztek Marxnak, Engelsnek és Leninnek a nyelvről és a nyelv társadalmi szerepéről szóló tételeiről.

Azt gondolhattuk volna, hogy a személyi kultusz tudományos és ideológiai téren fennmaradt következményeinek leküzdése a nyelvtudomány területén is gyökeres változást idéz elő és az egész tudományos munka, a nyelvészeti kutatás szorosabb kapcsolatba kerül az élettel. A tudományos közvélemény azonban joggal fejez ki bizonyos nyugtalanságot azért, mert ezen a téren még mindig nem történt radikális változás. Az a benyomásunk, mintha egyes nyelvészek igyekeznének, hogy kikerüljék az új elméleti problémák felvetését és megoldását. Ahelyett, hogy elmélyülten foglalkoznának a szovjet nyelvtudomány időszerű problémáival, tanulmányoznák a mai nyelvek kölcsönhatásának törvényszerűségeit, további fejlődésük perspektíváit, nyelvészeink szívesebben foglalkoznak tőlünk időben nagyon távoli nyelvi jelenségek tanulmányozásával.

A nyelvtudomány területén át kell szervezni a tudományos kutatómunkát. A nyelvészeknek elsősorban az olyan problémák tanulmányozására kell összpontosítaniuk figyelmüket, mint a nyelv és a társadalom, a nyelv és a gondolkodás, a nemzeti irodalmi nyelvek és a dialektusok, a nemzeti nyelvek fejlődése és kölcsönös gazdagodása, a nemzeti kultúrák és nyelvek közeledésének útjai országunkban, az ábc-k, a helyesírás és a terminológia kérdései a Szovjetunió népeinek nyelveiben stb.

A nyelvművelés kérdései a szovjet nyelvészek munkájának nagyon fontos fejezetét kell hogy alkossák. Ismeretes, hogy a sajtóorgánumok sok olyan levelet közöltek, amelyekben a levélíró jogosan veti nyelvészeink szemére, hogy teljesen lebecsülik a nyelvművelés kérdéseit. De a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának irodalmi és nyelvészeti tagozata, elsősorban pedig Orosz Nyelvészeti Intézete, ahol a beszédkultúrának külön részlege van, eddig még semmit vagy szinte semmit nem tett ebben az irányban. Pedig köztudomású, hogy beszédkultúra nélkül nincs gondolkodáskultúra sem. Itt hivatkoznunk kell V. O.

Digitized by Google

Kljucsevszkij találó mondására: „Könnyű nehézkesen írni és beszélni, de könnyedén írni és beszélni nehéz dolog."

A mai körülmények között, amikor gyakorlatilag megvalósul az új ember nevelésének feladata, növekszik a marxista—leninista etika tudományának szerepe is.

A munkások, a parasztok, a mérnökök, az írók, a tudósok, a szó szoros értelmében az összes szovjet emberek igyekeznek minél világosabb képet alkotni maguknak arról, hogy milyennek kell lennie a ma már nem is olyan távoli kommunista jövendő emberének, milyenek lesznek ennek az embernek a jellemvonásai, magatartási normái, milyen lesz viszonya a társadalom többi tagjához, milyen lesz cselekvés- és gondolkodásmódja stb. A kommunista társadalom embere: sokoldalúan fejlett, egész ember, akinek tudományos világnézete, széles körű képzettsége, magasszínvonalú belső és külső kulturáltsága, fejlett esztétikai ízlése van, olyan ember, akiben harmonikusan egyesül a szellemi gazdagság, az erkölcsi tisztaság és a fizikai tökéletesség. Abból indulunk ki, hogy az új ember jellemvonásainak már most ki kell alakulniuk, hogy a kommunizmust építő ember erkölcsi kódexének normái — a társadalom mai követelményei.

Nézzük meg, mit tesznek itt a társadalomtudományok művelői. Őszintén és becsületesen szólva — nagyon keveset. Természetesen van néhány érdekes könyvünk, ügyes, népszerű brosúránk. De az etika kérdéseiről szóló irodalomnak egy nagy része száraz, kifejezéstelen, általános igazságokat fejteget, s ezért kevéssé foglalkoztatja és ragadja meg az embernek, különösen az ifjúságnak a képzeletét.

Az erkölcs, az etika területén még nemigen dolgoztuk fel az új, érdekes, létfontosságú kérdéseket. Nem előzi-e meg etikával foglalkozó tudósainkat a szovjet sajtó, amely igen gyakran nagyon élesen veti fel az erkölcsi-etikai kérdéseket, a kommunista erkölcs kialakításának kérdéseit? Nincs-e már ideje abbahagyni az olyanféle vitákat, mint az, hogy mi az oka a kapitalista maradványok létezésének? Hiszen ezeknek a vitáknak nagyon gyakran az a lényegük, hogy újabb meg újabb mentő körülményeket keresnek az emberi tudatban élő maradványok számára. Nem kellene-e inkább áttérni arra, hogy tudományos javaslatokat dolgozzunk ki e maradványok felszámolására?

Szólnunk kell a **társadalompszichológia** problémáinak kidolgozásáról, amely lényeges szerepet tölthet be a szovjet ember eszmei és erkölcsi formálásában.

Köztudomású, hogy az Egyesült Államokban és más tőkés országokban gyakran tartanak úgynevezett „szociálpszichológiai" viszgálatokat. E kutatások titkos indítéka az, hogy javaslatokat dolgozzanak ki olyan módszerek és eljárások alkalmazására, amelyek leghatékonyabban szolgálják a lakosság egész rétegeinek és csoportjainak pszichikai befolyásolását. Olyan szigorúan gyakorlati feladatokból kiindulva, mint a reklám, a biztosítás, a burzsoá ideológia propagálása, a közvélemény formálása, a „pszichológiai háború", a más országokban folytatott felforgató tevékenység. A burzsoá propaganda nagy reményeket fűz a pszichológiai befolyásolás különleges módszereihez. Ezek azokhoz a módszerekhez hasonlítanak, amelyeket az egyház évszázadok óta alkalmaz a vallásos ideológia terjesztésére. A kapitalista országok szo-

Digitized by Google

ciálpszichológiai kutatásainak elmélete, módszertana és céljai nagyon távol állnak a dolgozók érdekeitől, a tudomány érdekeitől.

Helytelen volna azonban, ha kétségbe vonnánk, hogy szükség van a társadalompszichológia területén folytatandó igazán tudományos, marxista kutatásokra. Pszichológusaink eddig csak az egyén pszichológiáját tanulmányozták, de egyáltalán nem vizsgálják a lakosság-csoportok pszichológiai sajátosságait, a kollektív pszichológiát. Ennek következménye, hogy gyakorlati nevelő tevékenységünkben gyakran nem vesszük figyelembe az egyes lakosság-csoportok életmódjának, pszichológiájának sajátosságait.

Az általánosan kibontakozó kommunista építés időszakában növekszik a szovjet emberek esztétikai nevelésének jelentősége, fokozódik az irodalomnak és a művészetnek mint a kommunista nevelés tényezőinek a szerepe. Ezért új követelmények támadnak a szovjet esztétika tudományával szemben is.

Az utóbbi években sok olyan munka látott nálunk napvilágot, amely az esztétika időszerű problémáit tárgyalja. Esztétikusaink, a pártnak a művészi alkotó tevékenység területén folytatott politikájától, N. Sz. Hruscsov munkáitól vezérelve, bátrabban kezdik felvetni a kérdéseket, érvekkel jobban felfegyverkezve bírálják a burzsoá és revizionista elméleteket. A sajtóban egyre gyakrabban bontakoznak ki gyümölcsöző viták a szocialista realizmus legidőszerűbb problémáiról. Sok azonban még a megoldatlan kérdés, és ezekre fel kell hívni a figyelmet. Az esztétika tudománya nem hagyhatja figyelmen kívül az ember munkájával, életmódjával stb. kapcsolatos esztétikai problémákat. Köztudomású, hogy szenvedélyes viták folynak az esztétika tárgyáról. Ezeket a vitákat azonban gyakran leszűkítve, a gyakorlattól elszakadva oldják meg. Még nem dolgozták ki megfelelően az irodalom és a művészet pártosságának fontos kérdését sem.

Az esztétikának rendkívül fontos, nagyon időszerű kérdése a művészi forma problémája. A jelenkor megköveteli az írótól, hogy tökéletes formában ábrázolja a kor száguldó eseményeit, korunk hőseinek, a kommunizmus aktív építőinek jellemeit. Egyes fiatal írók műveit olvasva, azt látjuk, hogy a szerzők nem akarnak a kitaposott utakon haladni, hanem új formákat keresnek. Ez helyes. Néhányan azonban az eredetiséget hajszolva olykor elszakadnak az élettől, a legrosszabb nyugati mintaképek vak utánzásának útjára lépnek, megismétlik a századeleji „hazai" dekadenciát.

A szovjet irodalom és művészet tapasztalata azt mutatja, hogy csak azok a művek igazán újító jellegűek, amelyek új, forradalmi tartalommal vannak telve, és ezt a tartalmat hozzáillő formában ábrázolják. Az igazi művész mindig megérzi az idő pulzusának lüktetését, s azon igyekszik, hogy a valóság legfontosabb oldalait, korunk vezető irányzatait ábrázolja. A marxista—leninista esztétika és irodalomtudomány területén munkálkodó társadalomtudományi dolgozóknak egyenesen kötelességük, hogy segítsék a művészeket e nagy feladatuk megoldásában.

Csak egy részét érintettük azoknak a feladatoknak, amelyek a társadalomtudományok legfontosabb területei előtt állnak. A társadalomtudományok művelői csak a tudományos alkotómunka lenini módszereivel teljesíthetik sikeresen a párt és a nép iránti kötelességeiket.

Digitized by Google

SZEMLE

A lakásépítés időszerű feladatairól

„A lakáshelyzet megjavítását pártunk nagy fontosságú szociális feladatnak tekinti. El kell érnünk, hogy az ötéves tervben előírt 250 000 helyett legalább 300 000 lakás épüljön.'
(Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata.)

A lakásépítés meggyorsítása, a lakáshelyzet megjavítása nemcsak a lakosság széles rétegeit, hanem természetszerűleg az építésügy és az építőipar dolgozóit is nagyon közelről érinti.

A második ötéves terv lakásépítési feladatainak 20 százalékkal való felemelése jelentékeny műszaki, gazdasági és szervezési feladatokat ró a végrehajtást végző szervekre, az építőanyagokat, szerelvényeket, felszereléseket és berendezéseket gyártó iparágakra, kiváltképpen azonban az állami építőiparra. Annál inkább, mert e többletfeladatot úgy kell megvalósítani, hogy a lakás-, lakóház- és lakótelep-építkezésekkel egyidejűleg meg kell építeni az ezekhez szükséges közműveket (utakat, csatorna-, víz-, villany-, telefon-, gáz-, távfűtési stb. hálózatokat, illetve műveket), továbbá a járulékos létesítményeket (bölcsődéket, óvodákat, iskolákat, egyéb szociális és kulturális intézményeket, boltokat stb.). Gondoljuk csak meg: az 50 ezer többletlakás mintegy 180 000 lakosnak ad majd méltó otthont, bennük egy nagy város egész lakossága kényelmesen elhelyezhető. Az Építésügyi Minisztériumban, az építőipari intézményekben és vállalatoknál dolgozó párttagok és pártonkívüliek, mérnökök és közgazdászok már a kongresszusi irányelvek megjelenését követő napokban élénken vitatták és keresték a végrehajtás legcélravezetőbb módozatait.

Az eredeti lakásépítési előirányzatot nem utolsósorban azért lehetett fölemelni, mert az utóbbi években évről évre több lakást építettünk fel a tervezettnél. Mint azt nemrég hivatalosan is közölték, hazánkban csak 1960/61-ben kereken 125 000 új lakás épült, mégpedig sokkal több és jobb színvonalú lakás, mint ahogyan eredetileg számítottuk. Mai lehetőségeinket figyelembe véve teljesen reálisnak látszik az a célkitűzés, hogy a második ötéves tervben legalább 300 000 lakást építsünk fel. Az ötéves terv hátralevő három esztendejében ennek megfelelően kell az éves feladatokat előirányoznunk.

A feladatokat két részre oszthatjuk. Más problémák merülnek fel ugyanis a magánépítkezéseknél, mint az állami lakásépítkezések lebonyolításánál. A lakásépítési program megvalósításában továbbra is számítunk ugyan arra, hogy nem fog lanyhulni a lakosság saját lakásépítési kedve és tevékenysége, s ezt az állam a jövőben is támogatni fogja, a feladat

Digitized by Google

nagyobbik részét azonban az a munka teszi, amely az állami építőiparra hárul.

Az állami lakásépítés fokozására irányuló intézkedéseket széles fronton indítottuk el. Egy időben folyik az építési telephelyek műszaki előkészítése, az új, korszerű építési technológiák bevezetése és továbbfejlesztése, a távlati lakásfejlesztési irányelvek és a fejlett típustervek kidolgozása, valamint az épületszerkezet- és építőanyaggyártás korszerű megszervezése. A munka előterébe egyre inkább azok a műszaki és gazdaságpolitikai elvek (a folyamatos termelés, a termelékenység, a koncentráció, a gépesítés stb.) kerülnek, amelyek lehetővé teszik az anyagi javak legésszerűbb felhasználását és a lakások leggyorsabb ütemű felépítését.

A lakások építési helyének kijelölésében és műszaki előkészítésében nagyot haladtunk előre. Nemrég az ilyenfajta előkészítés hiányosságai helyenként még súlyosan akadályozták a kivitelezést. Ma már a tanácsok minden fontosabb településünkön egészen 1970-ig előre tudják az építendő lakások számát, erőforrások szerinti megoszlását, az építési telephelyeket, a közmű-szükségletet, a beépítési sűrűséget, az építendő lakóépületek szintszámát, az alkalmazandó építési technológiát és a területelőkészítés egyéb feladatait. Az általános és részletes városrendezési tervek ennek megfelelően készülnek. Ennek alapján idejében megindulhatnak a tervezési munkálatok, a geodéziai, talajmechanikai vizsgálatok, a vízfeltárások stb. A második ötéves terv előrehaladt területelőkészítési munkálatai alapján hozzákezdhettünk ahhoz, hogy pótlólag igényelt és engedélyezett beruházási hitelekkel megszüntessük az alap-közművesítésben fennálló elmaradást, és kitűzhettük, hogy a harmadik ötéves tervben már mindenütt előre közművesített területeken építsék a lakásokat.

A nagyüzemi lakásépítésnek elengedhetetlen feltétele az, hogy térben és időben erőteljesen koncentráljuk az építkezéseket. Ez műszakilag és gazdaságilag egyaránt indokolt. A budapesti építőipari vállalatoknál például, ahol viszonylag magas a koncentráció foka, egy vakológépre évenként 40 000 m^2 vakolt felület jut, a kisebb volumenű vidéki lakásépítkezéseket lebonyolító vállalatoknál ezzel szemben viszont csak 7000 m^2. Más gépek kihasználásában is ilyen nagy a különbség. Ezért is fontos — a többi között —, hogy évenként és településenként a lehető leggazdaságosabb nagyságrendben építsük az új lakásokat. A tanácsi szerveknek át kell hidalniuk azt a nehézséget, hogy néhány településen esetleg évekig nem lesz lakásépítés, de azután egy-két év alatt felépítjük az öt évre előirányzott lakóházakat. Csak így tudjuk jó hatásfokkal kihasználni a nagy teljesítményű építőgépeket.

A lakásépítkezéseken mindinkább az új, korszerű építésmódokat fogjuk alkalmazni. Ma a közép- és nagyblokkos, és különösen a paneles építési módokat tartjuk a lakásépítés időszerű és korszerű formáinak. A második ötéves tervben a közép- és nagyblokkos építésmód lesz a műszaki fejlesztés fő iránya, a harmadik ötéves tervben azonban már a paneles építésmódé lesz az elsőség.

A korszerű lakásépítési módok elterjesztéséhez, elsősorban a paneles építéshez további bázisüze-

Digitized by Google

meket (poligonokat) kell létesítenünk. A harmadik ötéves terv lakásépítési feladatainak megalapozásához különböző ütemben terveztük ezek létrehozását. A lakásépítési program végrehajtásának meggyorsítása végett kívánatos lenne, hogy közülük egyeseket már előbb üzembe helyezzünk.

A korszerű építésmódok térhódítását szemlélteti az alábbi táblázat:

	1962	1965	1970
a korszerű építésmóddal épülő lakások részaránya az állami lakásépítésben (%)	34	62	75
ebből: paneles építés	1	13	45
közép-és nagyblokkos építés	31	45	23
öntött építés	2	4	7

A blokkos és paneles építésimódok szélesebb körű alkalmazása elsőrendű szerepet játszik az építési idő lerövidítésében és az építési költségek csökkentésében. Tavaly a blokkos lakóépületek kivitelezési ideje kb. ugyanannyi volt, mint a hagyományos épületeké, de a blokkos épületekben több mint kétszerannyi volt a lakás, az egy lakásra jutó építési idő tehát jelentősen csökkent. Az elmúlt négy évben 14,5 hónapról 10,7 hónapra szorítottuk le a lakások építésének átlagos idejét, s a korszerű építésmódok nagyarányú alkalmazásával még tovább csökkentjük ezt. A második ötéves terv 1965-re már 7 hónapos átlagos építési időt irányoz elő.

A lakások befejező szakipari munkáinak műszaki fejlesztésében és gépesítésében is jelentős lépést tettünk előre. Az idei év első felében az összes vakolás és a festésmázolás 19—20 százalékát, a parkettagyalulás 70 százalékát géppel végezték. A gépesítésben azonban még további jelentős feladataink vannak. Az eddigi gépesítés tulajdonképpen a nehéz fizikai munkák helyettesítésére és — a szakmunkaerő nyomasztó hiánya miatt — egyes munkahemek egyedi jellegű gépesítésére korlátozódott. A jövőben most már az egymást követő munkafolyamatok teljes gépesítését kell homloktérbe állítanunk. Ezzel egy időben tovább kell javítanunk a meglevő gépark kihasználását, s nem utolsósorban gyökeresen meg kell oldanunk a gépkezelőképzést. A gépark össztételében egyre nagyobb lesz a bonyolultabb gépek aránya. A gépkezelők többsége azonban még nem ismeri ezek működésének elvét, enélkül pedig nem lehet megvalósítani a munkahelyek gyorsjavítási szolgálatát. Sokszor a gép olyan hibák és üzemzavarok miatt áll, amelyeket jólképzett gépkezelő rövid idő alatt kijavíthat.

A javuló munkaszervezés és gépesítés hatására ütemesebbé vált a munka. Régebben a lakásoknak mintegy 50 százalékát a negyedik negyedévben adta át az építőipar. 1961-ben ez az arány 35,6 százalékra, 1962-ben pedig 27,7 százalékra csökkent, s ez már alig több

Digitized by Google

az éves tervfeladat egynegyedénél.

Elfogultság nélkül állíthatjuk, hogy jelentős eredményeket értünk el az állami lakásépítésben, s építőiparunk biztatóan fejlődik. Az elértekkel azonban korántsem érhetjük be. Az építési idő lerövidítésére és az építési költségek csökkentésére még nagy tartalékaink vannak. Nagy lehetőségeket nyújt például a típustervek szélesebb körű alkalmazása. A típustervek alapján kivitelezett lakások műszaki-gazdsági mutatói lényegesen jobbak, mint az egyedi tervek szerint épített lakásokéi. A második ötéves terv a típustervek alkalmazásának fokozatos növelését írja elő. 1959-ben 31,9, 1961-ben 66,9, 1962-ben 62 százalék volt, az 1965-ös terv szerint pedig 70 százalék lesz a típustervek alapján kivitelezett lakóházak aránya.

Figyelembe véve az eddigi kísérletek jó eredményeit, 1963-ban széleskörűen bevezetjük a lakásépítkezéseken a folyamatos termelés szervezést. A második ötéves tervidőszak végén az állami lakásoknak már mintegy 2/3-át folyamatos termelés-szervezéssel fogjuk építeni. Ez a szervezési módszer — a külföldi és a hazai tapasztalatok szerint — azonos műszaki feltételek között 25—30 százalékkal csökkenti az építési időt.

A folyamatos termelés-szervezés és a fokozott gépesítés azonban csak akkor vezet a kívánt eredményre, ha építőanyagokkal szilárdan meg van alapozva a termelési program. Kettős feladatot kell itt megvalósítanunk: azt, hogy meg legyen a zavartalan termeléshez szükséges készletünk, és azt, hogy megakadályozzuk felesleges készletek felhalmozódását. E célból készletidő-normákat állapítottunk meg; ez tavaly és az idén is kedvező eredményekkel járt, bár a vállalatok egy része — a régebbi ellátási zavarok és a káros szemlélet hatására — még ma is hajlamos rá, hogy felesleges készleteket halmozzon fel.

Mindezt egybevetve elmondhatjuk: sokat kell még tennünk azért, hogy a kellő időben és a kellő színvonalon megvalósítsuk a második ötéves terv lakásépítési programját. Emellett hosszabb távlatra szóló feladatainkat is szem előtt kell tartanunk. Már most céltudatosan és rendszeresen kell munkálkodnunk a harmadik ötéves terv lakásépítéseinek jó előkészítésén, az építési telephelyek leghelyesebb kiválasztásán, gondosan ki kell munkálnunk a lakásfejlesztés főbb irányelveit. Mint említettük, a jövőbeli lakásépítések telephelyeinek kiválasztása lényegében már megtörtént, és a harmadik ötéves terv lakásfejlesztési irányelveinek kidolgozása is folyamatban van. A tizenötéves lakásfejlesztési tervről szóló kormányhatározat már 1960-ban meghatározta a lakásfejlesztés általános irányelveit, de konkrét feladatokat csak a második ötéves tervre vonatkozóan tűzött ki. A harmadik ötéves tervben a lakásfejlesztés minden területén előbbre kell lépnünk.

Az állami lakásépítés növelésével elsősorban a városok és a munkástelepülések lakáshelyzetét akarjuk javítani. Az állami lakások átlagos alapterületét 48 m^2-ről 53 m^2-re, az új lakások átlagos szobaszámát 1,8-ról 2-re növeljük. Az új lakásoknak kb. 60 százaléka lesz kétszobás, vagyis négytagú család elhelyezésére alkalmas (a két lakószoba jelenthet egy nagyobb és két kisebb szobát is); 20 százalékuk ennél na-

Digitized by Google

gyobb, 20 százalékuk pedig ennél kisebb, másfélszobás vagy garzonlakás lesz.

A lakásokat az összes szükséges kiegészítő (mellék-) helyiségekkel ellátjuk: konyhával, fürdőszobával, előszobával, éléskamrával, sőt a nagyobb lakásokat lomkamrával is. A fürdőszobákat melegvízszolgáltatással látjuk el és úgy alakítjuk ki, hogy a házi mosást is el lehessen végezni bennük. A mellékhelyiségek alapterületét akkorára tervezzük, hogy el lehessen ott helyezni hűtőszekrényt, mosógépet és centrifugát. Az új lakások 70—80 százalékát központi fűtéssel, beépített bútorokkal és beépített konyhaberendezéssel szereljük fel. Azokat a központi fűtésű lakásokat, amelyekben nincs gázszolgáltatás, konyhai villanytűzhellyel látjuk el.

Az új lakóépületek típusterveit — a korszerű építésmódok, a területi adottságok és a lakásfejlesztési irányelvek alapján — a Típustervező Intézet dolgozza ki. Rövidesen kiválasztják a típustervek közül azokat, amelyeket a harmadik ötéves terv időszakában alkalmazni fogunk. Főként azok a tervek jönnek számításba, amelyeknek a költségmutatói a legkedvezőbbek. A lakások átlagos alapterületének növelését és jobb felszereltségét ugyanis úgy akarjuk megvalósítani, hogy a lakásépítés költségei ne növekedjenek. Erre kormányhatározat is kötelez bennünket. Ezt a követelményt az új típusterveknél is érvényesítenünk kell. Az új tervek alapján kísérleti építkezéseket is végzünk, s meghallgatjuk és figyelembe vesszük, hogy mi ezekről a legjobb szakemberek és a lakosság véleménye.

Szólni kell még a magánerőből történő lakásépítésekről. A lakosság saját lakásépítési tevékenységét államunk a jövőben is sokoldalúan támogatja. A magánlakásépítkezéseknél elsősorban az a központi szervek feladata, hogy feltárják és alaposabban kimunkálják a segítés formáit. Egyszerűsítenünk kell az építkezések engedélyezési eljárását, s lehetőséget kell teremteni a magánlakásépítés (elsősorban a városi magánlakásépítés) fokozására.

A magánlakásépítés is tervszerűbbé, korszerűbbé és gazdaságosabbá kell tennünk. Nem kívánatos és nem célszerű, hogy a városok közműves területét szabadon álló családi házakkal építse be a lakosság, vagy hogy széthúzza a településeket és ezzel rendkívüli mértékben megnövelje a közművesítési, közintézmény ellátási és közlekedési feladatokat s a velük járó kiadásokat. Arra törekszünk, hogy a nagyobb városokban a magánlakásépítés fő formája a szervezett, többszintes társasház- és sorházépítés legyen. Az ilyen házak építése az egyes építtetők számára is és a népgazdaság számára is előnyösebb, gazdaságosabb, mint a családi házaké. A csoportos-társas építkezéseket az állami építőipar közreműködésével is elő fogjuk segíteni és előnyösebb telekvásárlási lehetőségek biztosításával is szeretnénk ösztönözni. Arról is lehet szó, hogy, akik anyagi körülményeik miatt csak fokozatosan tudnák megvalósítani az építkezést, azoknak állami vállalatok végezzék el a teljes épületet érintő korszerű szerkezeti munkákat (alapozás, falak, födémek, tetőszerkezet stb.), a befejező szak- és szerelőipari munkákat pedig — igényeik és anyagi körülményeik szerint — építőipari szö-

Digitized by Google

vetkezetekkel vagy kisiparosokkal végeztethetnék el.

A községekben folyó magánlakásépítést is szervezettebbé akarjuk tenni. Itt is fokozni akarjuk az állami támogatást (telekbiztosítás, anyagellátás, típustervek stb.), különösen a termelőszövetkezeti és állami gazdasági építőbrigádok bevonásával szervezett csoportos lakásépítkezéseknél.

•

A lakásépítés csak egyike a kongresszusi határozatban megjelölt feladatoknak, s bár nem a legdöntőbb, de közérdekű és nagyon fontos feladat. Talán sikerült érzékeltetnünk, hogy megvalósításához sok munkára, sok körültekintésre, sok ember közös gondjára, fáradozására van szükség. Az építő szakma minden dolgozója, az építőmunkások és a gépkezelők, a kutatók, a tervezőmérnökök és az építésvezetők százai, ezrei lelkesen járulnak hozzá ehhez.

Az építőipar munkájának eredményeként évente családok tízezrei foglalják el új otthonukat. Évenként milliárdokat fordítunk lakásépítésre. A lakások túlnyomó többsége megfelelő kivitelben készül el. Helyenként azonban akadnak bosszantó hiányok is, értéküket tekintve rendszerint nem nagy, de a mindennapos használatot zavaró vagy egyenesen lehetetlenné tevő minőségi hibák, s ezek ürömként vegyülnek abba a jóleső érzésbe, amely a sok építkezés láttán általában eltölti az embereket. Ezeknek a minőségi hibáknak objektív vagy szubjektív okai vannak: a felhasznált anyagok, szerkezetek és szerelvények hibái, a tervezés fogyatékosságai, a technológiai sorrend be nem tartása, a mennyiségi szemlélet térhódítása, helytelen gazdasági ösztönzők, a munkások gyakorlatlansága vagy egyéni hanyagsága.

Az Építésügyi Minisztérium évek óta szívós harcot vív az építőipari munkák minőségének megjavításáért. Az építőanyagszabványok és technológiai előírások egész sorát dolgoztuk ki. Megjelent az Országos Építésügyi Szabályzat, az Építőipari Kivitelezési Szabályzat, a Beruházási Kódex. A minőség rendszeres és folyamatos ellenőrzésére az Építéstudományi Intézetben minősítő tagozatot létesítettünk, minősítő állomásokkal. Szervezettebbé tettük a szakmunkások képzését és továbbképzését. Azokban a munkanemekben, amelyekben a kivitelezésnél sorozatosan észleltünk hiányosságokat, kötelezővé tettük a megfelelő tanfolyamok elvégzését. Szakmai kiállításokat rendeztünk, oktató filmeket készítettünk, a bérezési rendszer továbbfejlesztésénél pedig irányadó szempontnak tekintjük a jobb minőségű munkára való ösztönzést; a fővárosban kipróbálás alatt áll a hiba nélküli (kétütemű) átadási eljárás, és így tovább. Jelentős eredményeket várunk a folyamatos termelés-szervezés széleskörű alkalmazásától is. Ezzel a módszerrel — a nagyobbfokú gyakorlottság következtében — nemcsak gyorsabban, hanem jobb minőségben is lehet elvégezni a munkát.

A minőségi kifogások számának és a kifizetett kötbérek összegének csökkenése, de más jelek is arra mutatnak, hogy javul a kivitelezés minősége a néhány év előtthez képest. Az eredményekkel azonban nem vagyunk megelégedve. A minőség megjavítását továbbra is elsőrendű fontosságú feladatnak tekintjük.

Digitized by Google

Az építőipar jó híre és becsülete azt követeli, hogy munkásaink és műszaki dolgozóink ne tűrjék el a minőségi hibákat, s ha már megvan a hiba, ne magyarázatot keressenek rá, hanem haladéktalan kijavítását szorgalmazzák. Ily módon még szebbé, kellemesebbé tehetjük az új lakásokba költöző sok tízezer dolgozó életét.

Trautmann Rezső

A nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának tapasztalatai Fejér megyében

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének egész folyamatát végig kísérte az az igény, hogy a felsőbb állami szervek határozzák meg pontosan a kialakítandó üzemek optimális nagyságát. Ez az igény a mezőgazdaság kollektivizálása után sem szűnt meg, s a VIII. kongresszuson is hangot kapott. Kádár elvtárs vitazáró beszédében így válaszolt erre a kívánságra: „Felvetődött itt három konkrét kérdés: 3000—4000 holdas területűek legyenek-e a termelőszövetkezetek, szűnjenek-e meg a gépállomások, s hogy a gabonatervet ne holdban, hanem métermázsában szabják meg. Mindhárom kérdésben azt ajánlom a kongresszusnak, hogy ne foglaljon állást, mert egyik sem olyan, hogy kapásból el lehetne dönteni."[1] Ez a válasz arra is utal, hogy a helyes álláspont kialakításához a termelőszövetkezetek gazdálkodásának az elemzése szükséges. Ehhez a munkához egy-egy megye helyzetének a vizsgálata is hasznos tanulságokat adhat. Ilyen megfontolások alapján vizsgáltuk meg a Fejér megyei termelőszövetkezetekben a földterület nagyságának és a gazdálkodás eredményeinek az összefüggéseit.

A FEJÉR MEGYEI TERMELŐSZÖVETKEZETEK TERÜLETNAGYSÁGA

A mezőgazdasági üzem optimális területnagyságáról hazánkban — de más országokban is — egymástól meglehetősen eltérő vélemények alakultak ki. A vélemények többsége a mezőgazdasági üzemek területének növelése mellett foglal állást. Bizonyos mértékig ennek a következménye az, hogy az utóbbi években hazánkban jelentősen megnőtt a termelőszövetkezetek átlagos területnagysága, s ezzel előtérbe került az ún. „nagy szövetkezetek" problémája. Fejér megyében viszonylag gyors volt ez a terület-növekedés s a megye termelőszövetkezeteinek nagysága jelentősen meghaladja az országos átlagot: 1961-ben a termelőszövetkezetek átlagos nagysága országosan 1882 kh, Fejér megyében pedig 3094 kh volt. Ennek megfelelően Fejér megyében a nagyobb területű termelőszövetkezetek szá-

[1] (A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa. Kossuth. 1962. 87. o.)

Digitized by Google

ma viszonylag magasabb. 1961-ben az ország összes termelőszövetkezetének 15,1 százaléka, Fejér megye termelőszövetkezeteinek pedig 43 százaléka gazdálkodott 3000 kh-nál nagyobb földterületen.

A megyei termelőszövetkezetek átlagos területének növekedése és a nagyobb termelőszövetkezetek számának gyarapodása részben új tagok belépéséből, részben a meglévő szövetkezetek egyesüléséből eredt.

A megye termelőszövetkezeteinek zöme az utóbbi évek során jelentős változásokon ment át. Ezeknek a változásoknak a területi kihatásait vizsgálva az 1961. év végén zárszámadást készített szövetkezeteknél a következő képet kapjuk:

	szám	%	terület (%)
1958-ban már működő, és azóta lényegesen nem változott tsz-ek	3	2,2	0,8
Új tagok belépése folyán megnövekedett tsz-ek:			
Mai területük kialakulásának éve:			
1959.	34	25,2	16,6
1960.	32	23,8	20,4
1961.	4	2,9	4,9
Egyesülésből származó tsz-ek: egyesülésük éve:			
1959.	4	2,9	3,3
1960.	28	20,8	25,2
1961.	23	17,0	20,7
Többször egyesült ill. összevont tsz-ek: 1961	7	5,2	9,1
Együtt:	135	100,0	100,0

A TERÜLETNAGYSÁG ÉS A GAZDÁLKODÁS EREDMÉNYESSÉGE

Üzemi tekintetben is elemeztük a termelőszövetkezetek területnagyságában beállott változások hatásait. Egy megye termelőszövetkezeteinek elemzéséből nem lehet ugyan országos érvényű következtetéseket levonni, mégis úgy véljük, hogy a Fejér megyei tapasztalatok szem előtt tartása másutt is elősegítheti a termelőszövetkezetek optimális területnagyságának meghatározását.

Gyakorlati szempontból a szövetkezeti üzemnek azt a területnagyságát tarthatjuk optimálisnak, amelyen a legnagyobb a területegységre jutó termelési érték, s amelynek egységnyi területéről a legnagyobb árutermelést a legjövedelmezőbben, a viszonylag legkisebb eszköz-felhasználással, a munka legmagasabb termelékenységével lehet elérni. A területnagyság üzemi vonatkozásait

Digitized by Google

vizsgálva elsősorban a területegységre jutó *termelés értéke* érdemel figyelmet.

Fejér megyében 1959 és 1961 között így alakult a szántóegységre számított termelési érték:

Év	Egy szántóegységre jutó termelés értéke* (1000 Ft)			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	3,2	3,1	2,5	3,2
1960	3,2	3,0	3,1	3,1
1961	3,3	2,7	2,7	2,5

* A termelés értékét a zárszámadásban kimutatott halmozatlan termelési értékkel jellemeztük. Megjegyezzük, hogy a halmozatlan termelés kiszámításának módszerében végbement változások következtében a különböző évek adatai közvetlenül nem hasonlíthatók össze egymással.

1959-ben tehát az 1000 kh-on aluli és az 5000 kh-on felüli termelőszövetkezetekben volt a legnagyobb a területegységre számított termelés értéke. 1960-ban a különbségek kiegyenlítődtek, bár a nagyobb területű üzemekben a termelés értéke valamivel a kisebbek alatt maradt. 1961-ben pedig a nagyobb területi kategóriák felé haladva már határozott csökkenést mutatott a termelési érték.

Eltérések tapasztalhatók a területnagyság szerint csoportosított termelőszövetkezetek *gazdálkodásának eredményességében is.* A különböző nagyságú termelőszövetkezetek szántóegységenkénti gazdálkodási eredményéről a következő táblázat ad képet:

Év	Egy szántóegységre jutó gazdálkodási eredmény (1000 Ft) a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	2.3	1,9	1,6	1,9
1960	1,8	1,8	1,9	1,9
1961	1,9	1,7	1,7	1,6

1959-ben, a szövetkezetek tömeges szervezése idején, más, a területnagyságtól független, és inkább a szervezés mozgalmi jellegéből, illetve a belépők szubjektív elhatározásaiból folyó körülmények befolyásolták a gazdálkodási eredmény alakulását. (Ebben az évben a területnagyság is elsősorban az utóbbi tényezők hatását tükrözi.) 1960-ban a nagyobb termelőszövetkezetek gazdálkodtak eredményesebben; ez részben

Digitized by Google

annak a következménye, hogy nagyobb támogatást kaptak. 1961-ben azonban megfordult a helyzet, és a nagyobb területen gazdálkodó szövetkezeti üzemek gazdálkodási eredménye határozott romlást mutatott.

Ha a területnagyság és az árutermelés[2] összefüggéseit vizsgáljuk, változatos kép tárul elénk:

Év	Egy szántóegységre jutó árutermelés (1000 Ft) a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	1,0	0,9	0,7	1,1
1960	1,5	1,5	1,8	1,6
1961	2,8	2,0	2,2	2,0

1959-ben a legnagyobb területű szövetkezetek árutermelése volt a legmagasabb. Nem sokkal maradt el ettől az 1000 kh-on aluli termelőszövetkezetek fajlagos árutermelése; a közbeeső területi kategóriák azonban szántóegységenként csak jóval kevesebb árut értékesítettek. Az 1960. év zárszámadásai azt jelzik, hogy a nagyobb üzemek árutermelése viszonylag nagyobb. Az utolsó évben ismét változott a fajlagos árutermelés alakulásának tendenciája; ekkor szántóegységre számítva az 1000 kh-nál kisebb területű tsz-ek értékesítették a legtöbb árut.

A területegységre vetített gazdasági mutatók alakulására tehát az jellemző, hogy az 1959. évi változékonyságot 1960-ban némi növekedés, majd 1961-ben határozott csökkenés váltja fel.

Csaknem hasonló tendenciákat észlelünk akkor, ha az egy rendszeresen dolgozó tagra jutó termelési értéket vizsgáljuk:

Év	Egy rendszeresen dolgozó tagra jutó termelési érték (1000 Ft) a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	23,4	25,7	20,0	34,4
1960	31,3	28,5	30.4	32,5
1961	33,8	27,0	26,0	26,4

Az 1959 és 1960 évben a kisebb üzemektől a nagyobbak felé haladva — bár bizonytalanul és ingadozva — növekedett az egy főre számított termelési érték. A vizsgálat utolsó évében a nagyobb gazdaságokban kevesebb termelési

[2] Árutermelésen itt a tsz áruértékesítését értjük, tekintet nélkül a vásárló szektorra.

Digitized by Google

érték jutott egy-egy rendszeresen dolgozó tagra.

Az állóeszközök hatékonyságának alakulásában sem mutatkozik meg a területnagyság növelésének kedvező hatása:

Év	100 Ft állóeszközre jutó termelési érték (Ft)			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	163	171	167	231
1960	152	141	126	118
1961	110	135	104	100

Fejér megyében tehát a nagyobb területen gazdálkodó termelőszövetkezetek legfontosabb gazdasági mutatói általában nem tükrözik az üzemnagyság növelésének várt előnyeit. Ennek ellenére sem volna helyes, ha ebből azt a következtetést vonnánk le, hogy a nagyobb üzemek eredményei feltétlenül és szükségszerűen rosszabbak, mégpedig elsősorban üzemük nagysága miatt. A megye és más vidékek termelőszövetkezeteinek egyedi elemzése ugyanis azt mutatja, hogy a *kiváló szövetkezeti üzemek nagyobbik része* az ún. *nagy* termelőszövetkezetek közül kerül ki. Arra azonban — úgy véljük — rá kell mutatnunk, hogy *fejlődésünk jelenlegi szakaszában* nem minden esetben indokoltak a területnagyság növelésére irányuló törekvések.

A szövetkezeti üzemek területének növelése és a termelőszövetkezetek egyesítése minőségileg különbözik attól a változástól, amelynek során a kisparaszti gazdaságok szövetkezeti nagyüzemekké egyesültek. A paraszti kisgazdaságoknak szövetkezeti nagyüzemekké szerveződése önmagában is jelentős emeltyűje a mezőgazdasági termelés fejlesztésének. A nagyobb szövetkezeti üzemeknek a kisebbekkel szembeni előnyei azonban — amint ez adatainkból is kitűnik — csak akkor valósulnak meg, ha a területnagysággal együtt a termelés színvonala is emelkedik. (A területnagyság növekedése csak így esik egybe az üzemnagyság növekedésével.)

Hogy a nagyobb területű termelőszövetkezetek esetenként gyengébb eredményeket értek el, ez viszont nem lehet önmagában és mindig ellenérv a szövetkezeti üzem növelésével szemben, amely indokolt is lehet. Beható gazdasági elemző munkával meg kell tehát keresni a területnagyság gazdasági optimumát s fel kell fedezni és le kell küzdeni azokat az okokat, amelyek gátolják a területnagyság növekedésétől remélhető előnyök realizálódását.

* * *

A nagyobb üzem gazdasági előnyei csak meghatározott körülmények között mutatkoznak meg. E körülmények közül a fontosabbak a következők: A vezetés színvonalának növelése; a termelés koncentrálása, a termelési szer-

Digitized by Google

kezet egyszerűsítése, belterjes alakítása, a helyes üzemi arányok megőrzése; megfelelő munkaerő-ellátás, gép és fogaterő biztosítása; a fajlagos hozamok, különösen pedig a területegységre jutó árutermelés és gazdálkodási eredmény növelése.

A TERÜLETNAGYSÁG ÉS A VEZETÉS

Első helyen a *vezetés* problémáját kell megemlítenünk. A nagyobb szövetkezeti üzem vezetéséhez nagyobb szaktudású és gyakorlatú emberekre van szükség. A nagyobb szövetkezet vezetése különösen fontossá teszi a világos, áttekinthető üzemi- és munkaszervezet kialakítását, a hatáskörök és feladatok célszerű szétválasztását az üzemen belüli magasabb színvonalú munkamegosztást és kooperációt, az üzemi szerkezet egyszerűsítését, a termelés koncentrálását stb. Nagyobb területen gazdálkodó, nagyobb taglétszámú termelőszövetkezetben nehezebb annak a biztosítása, hogy a szövetkezeti gazdálkodás irányításában kifogástalanul érvényesüljön a szövetkezeti demokrácia. A nagyobb üzem vezetőinek és közgyűlésének a termelési feladatokon kívül egyre több és bonyolultabb gazdálkodási feladatot is meg kell oldaniuk. Ezért a számvitel, a statisztika, a belső ellenőrzés, az elemző munka automatizmusának egyre tökéletesebben kell itt működnie s kívánatos az is, hogy a vezetők gyorsan elsajátítsák a korszerű üzemszervezés és vezetés módszereit.

Fejér megye nagy termelőszövetkezeteinek szakember-ellátása arról tanúskodik, hogy a megye irányító szervei gondos és körültekintő munkát végeztek, igyekeztek, hogy a legképzettebb, a legtapasztaltabb szakembereket a nagyobb szövetkezeti gazdaságokba irányítsák. A nagyobb termelőszövetkezetek vezetése, különösen szakvezetése azonban számos helyen ennek ellenére sem tekinthető még megoldottnak.

A TERÜLETNAGYSÁG ÉS A TERMELÉSI SZERKEZET

A termelőszövetkezetek területnagyságának növekedése csak akkor jár jelentős gazdasági előnyökkel, ha párhuzamosan halad vele a termelés szakosítása is, s ezzel egyidőben a termelés, a termelőeszközök és a munkaerő ésszerű koncentrációja, a termelési szerkezet egyszerűsítése (természetesen az egységes üzemi arányok megtartásával).

Ha nagyobb területen gazdálkodó termelőszövetkezetek csak viszonylag gyenge eredményeket értek el, annak jelentős részben az az oka, hogy a termelés ésszerű szakosítása elmaradt a területnagyság növekedésének ütemétől. Így a nagy termelőszövetkezetek ki kellett, hogy állják a növekedés nehézségeit, anélkül, hogy a növekedésből megszerezhető előnyöket realizálhatták volna. Feltűnő pl., hogy Fejér megyében a nagyobb termelőszövetkezetek kevésbé intenzíven hasznosítják területüket. Ez abból is látszik, hogy a na-

Digitized by Google

gyobb szövetkezetekben 100 kh közös területre kevesebb szántóegység jut. (A szántóegységekre való átszámítás többé-kevésbé tükrözi a különböző művelési ágak belterjességi szintjét. A területhasznosítás intenzitása annál magasabbnak tekinthető tehát, minél több szántóegységet jelent 100 kh közös terület.)

Év	100 kh közös területre jutó szántóegység			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	89	86	84	75
1960	90	87	84	81
1961	91	90	90	85

Ugyanakkor a *szántóföldi kultúrák aránya* az utóbbi években a belterjesség irányában fejlődött. A nagyobb termelőszövetkezetekben a szántó kisebb hányadán termeltek gabonaféléket, a kapáskultúrák aránya viszont az üzemnagysággal együtt növekedett. A takarmánynövény-vetésterület arányának csökkentését a viszonylag munkaintenzív és trágyaigényes ipari növények arányának növekedése egyenlíti ki.

A vetésszerkezet ilyen alakulása azért érdemel különös figyelmet, mert a főbb növények *termésátlagai* ezzel éppen ellenkező tendenciát mutattak.

Növény	Év	Termésátlag (q/kh) a			
		—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
		kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
Búza	1959	12,8	12,5	11,4	11,7
	1960	10,9	10,8	10,7	12,0
	1961	12,9	13,1	13,5	14,1
Árpa	1959	12,9	12,7	11,9	10,4
	1960	10,6	10,7	11,6	11,7
	1961	12,2	12,7	13,0	15,6
Kukorica	1959	12,0	11,7	11,4	8,3
	1960	15,0	14,1	14,4	13,3
	1961	9,8	12,9	12,8	10,3
Burgonya	1960	63,7	57,7	61,7	55,8
	1961	42,1	35,4	35,5	33,0

Digitized by Google

A nagyobb gazdaságok tehát gyorsan tudták fokozni a gabonák termésátlagait, megelőzve ezzel a kisebb területen gazdálkodó termelőszövetkezeteket. A kapások termésátlagai azonban a legnagyobb területű szövetkezetekben továbbra is viszonylag alacsonyak, s ugyanez áll az ipari növények zömére és a szálastakarmányokra is, különösen a lucernára.

Hogy a nagyobb termelőszövetkezetekben a növekvő arányban termelt növények termésátlagai csökkennek, az nem egyszerűen azért van, mert a nagyobb üzem vezetése bonyolultabb, hanem nyilvánvalóan üzemi aránytalanságokat is takar.

A nagy szövetkezetek *állattenyésztésére* elsősorban az jellemző, hogy az *állatsűrűség* itt alacsonyabb.

Év	1 közös számosállatra jutó szántóegység a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	5,9	6,1	7,9	8.2
1960	7,1	7,8	7.8	8.7
1961	5,4	6,5	6,5	7.0

Részben ebből következik, hogy a nagyobb területen gazdálkodó termelőszövetkezetekben kisebbek az állattenyésztés területegységre jutó hozamai is.

Mindez azonban nem magyarázható csupán az állatsűrűségben meglévő különbségekkel. A nagyobb területű szövetkezetekben az állattenyésztés produktivitása is kisebb. Ez abból is látszik, hogy kisebb az egy számosállatra jutó állati termelés, s elsősorban az árutermelés.

	Mérték-egység	Egy számosállatra jutó állati árutermelés			
		—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
		kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
Árutermelés[1]	Ft	7111	6105	6823	6765
Árúhús[1]	kg	339	295	314	317
Tej[2]	kg	866	742	707	775

[1] Egy baszon-számosállatra (tehát szarvasmarhára, sertésre és juhra) számítva.
[2] Egy szarvasmarhára számítva.

Digitized by Google

TERÜLETNAGYSÁG ÉS MUNKAERŐ; GÉP- ÉS FOGATELLÁTOTTSÁG

Megfigyeléseink azt mutatták, hogy a vizsgált időszakban jelentősen romlott a nagyobb termelőszövetkezetek munkaerő-ellátottsága:

Év	Egy rendszeresen dolgozó tagra jutó szántóegység, a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	7,3	8,1	8,2	10,8
1960	9,7	9,5	9,7	10,7
1961	8,9	10,2	10,3	10,6

A munkaerő sűrűség csökkenése mellett a munkaerő ellátottságot az is rontotta, hogy a nagyobb termelőszövetkezetekben a tagok kisebb hányada vett csak részt rendszeresen a közös munkában.

A nagyobb termelőszövetkezetek *gépesítése és fogat-ellátottsága* nem növekedett olyan mértékben, amely ellensúlyozta volna a munkaerő sűrűség csökkenését. Sőt a területnagyság növekedésével — ha nem is jelentősen — de egyre romlott a vonóerő-ellátottság.

Területnagyság (kh)	Egy kettős lófogatra jutó szántóegység		Egy traktorra jutó szántóegység	
	1959	1961	1959	1961
—1000	231	183	43	54
1001—3000	270	185	52	57
3001—5000	283	184	56	58
5001—	275	194	51	63

1961-ben az egyesülésben részt vevő termelőszövetkezeti tagok 58.3 százalékának kisebb jövedelem jutott a közösből, mint az egyesülés előtt. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a csökkenés leginkább az egyesülés előtt jobban gazdálkodó termelőszövetkezetek tagjait érintette; esetenként tehát éppen ott rontotta az anyagi érdekeltséget és a munkakedvet, ahol elsősorban a tagok szorgalmának volt tulajdonítható a jó eredmény.

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK EGYESÜLÉSÉNEK TANULSÁGAI FEJÉR MEGYÉBEN

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának elemzése alapján érdemes visszatérni arra a vitára, amely az egyesítésről és annak időpontjáról folyt, és amely még nem zárult le véglegesen. Az egyik nézet szerint — és ezt a nézetet képviseltük az utóbbi években Fe-

Digitized by Google

jér megyében is — az a célszerű, ha az egyesülés nem sokkal a megalakulás után történik, amikor az üzem keretei még nem szilárdak, s így megváltoztatásuk még a legkisebb hátránnyal jár. Más vélemények szerint: ha a méretek kisebbek, könnyebben mehet végbe a szervezeti, gazdasági és politikai megszilárdítás. Ez utóbbi mellett szól az, hogy kisebb területű termelőszövetkezetben tovább használhatók a kisparaszti gazdálkodásból behozott termelőeszközök, az ilyen termelőszövetkezetben könnyebb a vezetés, a munkák szervezése stb. Másfelől azonban csak a végleges üzemnagyság ismeretében oldható meg helyesen a termelőszövetkezet felszerelése, a majorok, az utak, az öntöző-csatornák elhelyezése, a táblák kialakítása stb.

Mivel a nagy termelőszövetkezetek gyakran viszonylag gyengébb eredményeket érnek el, vitatható, hogy helyes-e, ha a termelőszövetkezetek megszilárdításának időszakában a termelőszövetkezetek egyesülését is gyorsítani akarjuk. Ez ugyanis megnyújtja a megszilárdítás szakaszát, megnehezíti a termelés, elsősorban az árutermelés növelését, veszélyezteti a tagok anyagi érdekeltségét. Ezért célszerű, ha a termelőszövetkezetek nagyobb arányú egyesítését az üzemi-gazdasági, szervezeti megerősödés utáni időszakra halasztjuk.

Különösen helytelen az, hogy fejlett termelőszövetkezet gyengébbel egyesüljön, még akkor is, ha egyesítve jobb eredményt produkálnak, mint amilyen régebbi mutatóik súlyozott átlaga volt. Az ilyen egyesülésekből eredő közepes termelőszövetkezetek eredményei ugyanis lényegében csak eltakarják a gyengébb partner hibáit, az ezekből származó gazdasági hátrányokat pedig az erősebb partner kimagasló eredményeinek terhére egyenlítik ki az új termelőszövetkezeten belül. Látnunk kell azt is, hogy a szövetkezeti üzemek területének növelése nem valami gazdasági csodaszer, nem feltétlenül pozitív hatású „univerzális gyógyír", amely biztosan gyógyít a termelőszövetkezeti gazdálkodásban elkövetett minden hibát. Sőt: a közös terület növelése még káros is lehet, ha nem előzi meg alapos gazdasági mérlegelés, vagy ha hiányosnak meg a feltételei. A kellő feltételek mellett viszont az egyesülés gazdaságilag előnyös, de csak ha gondos elemzés és előkészítés után, a tagok egyetértésével oldják meg. Ha még nem alakultak ki az egyesülés feltételei, vagy ha a tagok többsége ellenzi az egyesülést, akkor az adott üzemek keretein belül kell fejleszteni a termelést. A nagyobb üzemek előnyeit, — a szakosítást, a termelés koncentrálását stb. — a szomszédos üzemek kooperációjával, szövetkezetközi társulások létrehozásával is meg lehet valósítani.

Fejér megye termelőszövetkezeteinek területnagysága ma már többé-kevésbé véglegesnek tekinthető. További egyesülésekre tehát csak egyes kivételes esetekben, egyes községekben kerülhet sor. Meglévő anyagi és szervező erőnket arra kell összpontosítanunk, hogy a megye termelőszövetkezetei az árutermelés fokozásával, üzemük megerősítésével és a szövetkezeti parasztság életnívójának jelentős növelésével mutassák ki minél hamarabb a nagyobb területtel együttjáró előnyöket.

Almási Gábor

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Olasz Kommunista Párt X. Kongresszusa

Csak néhány nap választotta el egymástól a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII., és az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusát. A nemzetközi kérdésektől eltekintve a két kongresszuson különböző jellegű problémák kerültek megvitatásra, hiszen hazánkban a szocializmus teljes felépítésének feladatai álltak a figyelem középpontjában, olasz testvérpártunk kongresszusán pedig a szocializmushoz vezető út kérdéseit vitatták meg. A két kongresszus feladatainak különbözősége ellenére is a két párt tanácskozásait az az alapvető közös vonás jellemezte, hogy mindkettő a konkrét helyzet marxista—leninista elemzéséből kiindulva keresett és talált helyes választ az adott ország társadalmának legfontosabb problémáira, s a döntések meghozatalában mindkét pártot saját népének odaadószolgálata, s egyben a proletár internacionalizmus elveihez való rendíthetetlen hűség vezérelte.

Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusának központi témája az a kérdés volt, hogy *a jelenlegi körülmények között milyen tevékenységre van szükség a párt fő stratégiai céljának megvalósítása, a szocialista társadalom megteremtése érdekében.* Ennek megfelelően nagy figyelmet szenteltek a szocializmusért folyó harc konkrét feltételeinek vizsgálatára: gondosan elemezték a nemzetközi viszonyok fejlődését, számba vették az ország gazdasági helyzetét és gazdasági életének struktúráját, a nemzeti sajátosságokat, a politikai harc körülményeit és feltételeit, a munkásmozgalom és a népi mozgalom szervezetét, erejét, hagyományait és irányzatait.

Az Olasz Kommunista Párt mai politikájának fő vonásai a fasizmus elleni harc tapasztalataiban gyökereznek. E gyakorlati harc tapasztalatai tanították meg az olasz kommunistákat arra, hogy a demokratikus vívmányok, a politikai szabadságjogok védelme révén lehet legjobban megszervezni az előrehaladást a szocializmus irányába, s ennek során lehetőség nyílik a demokratikus erők széles osztályszövetségének megteremtésére, a reakciós erők támadásának visszaverésére és újtípusú demokratikus társadalmi rend megteremtésére. Ennek az újtípusú demokráciának nemcsak az a feladata, hogy véglegesen megakadályozza a fasizmus visszatérését, hanem az is, hogy lényeges reformokat valósítson meg a társadalom politikai és gazdasági szerkezetében.

Digitized by Google

Az ellenállási mozgalomban létrejött a demokratikus erők egysége. Az olasz kommunisták az első sorokban álltak, szervezték ezt az egységet, amelynek programja magában foglalta az ország egész életének demokratikus megújhodását. A párt stratégiai célja olyan haladó demokratikus rendszer megteremtésére irányult, amely számos gazdasági és társadalmi reformot hajt végre és biztosítja a munkásosztály részvételét az ország vezetésében. „Szó sem volt tehát arról — hangsúlyozta Togliatti elvtárs kongresszusi beszámolójában —, mintha választanunk kellett volna az esetleges vereség lehetőségét is magában foglaló felkelés —, és a nyugodt, kockázatoktól és egyenetlenségektől mentes fejlődés útja között. Világosan állt előttünk az egyetlen nyitott út, amelyet az objektív körülmények, a harcokban szerzett győzelmek és a harcból kiforrott egység és program szabott elénk. Arról volt szó, hogy vezessük, előbbre vigyük a valóságos tömegmozgalmat, amely győztesen került ki a polgárháború megpróbáltatásaiból, és minden erőnkkel igyekezzünk legyőzni és elpusztítani az összes útjában álló akadályokat és ellenállásokat. Ez volt az a forradalmi feladat, amely akkoriban előttünk állt és amelynek megvalósítására minden erőnket összpontosítottuk. Az ország területének katonai megszállása és az ügyeinkbe való külföldi beavatkozás azért nem hatott fékezőleg valamiféle felkelési törekvésekre — hiszen ilyenek egyáltalán nem is voltak —, hanem szervező és irányító eleme volt a konzervatív és reakciós ellenzéknek, amelynek bizonyos ponton sikerült is félbeszakítania a már megindult megújulási folyamatot."

Az Olasz Kommunista Párt ehhez, az ellenállási mozgalomban kialakult politikai vonalhoz ragaszkodott azután is, hogy a háború utáni első években a demokratikus erők egységfrontja megbomlott. Az eredeti politikai vonal fenntartása azért volt lehetséges, mert az ellenállási mozgalom alapvető vívmányait semmi sem tudta elfojtani. Az antifasiszta szellem, a társadalmi megújulásra való törekvés, a demokrácia és a béke ügye melletti kiállás ma is mélyen él az olasz nép nagy tömegeiben. Ezért szenvedett vereséget minden olyan törekvés, amely a polgári demokrácia felrúgására irányult, mint például 1953-ban a csaló választójogi törvényjavaslat, 1956—57-ben a fékeveszett kommunistaellenes kampány, 1960-ban pedig Tambroni jobboldali fordulatra irányuló kísérlete. Ezért van eleve kudarcra ítélve a jövőben is minden olyan kísérlet, amely az Olasz Kommunista Párt elszigetelésére irányul. S ezért van az is, hogy ez a politikai perspektíva, amely az ellenállási mozgalomban tárult fel, nemhogy bezárult volna, hanem még inkább nyitva áll. Ilymódon nem új politikai vonalként jelentkezik, hanem a fasizmus elleni harcban gyökerezik olasz testvérpártunknak az a törekvése, amelyet röviden így fogalmaznak meg: előrehaladás a szocializmus felé a demokrácia és a béke viszonyai közt, a dolgozó osztályok egységére támaszkodva. A politikai vonal e folyamatosságán alapul a párt egysége, szilárd kapcsolata a dolgozó tömegekkel, politikájának ereje és hatékonysága.

Digitized by Google

Olasz testvérpártunk a szocializmusért folytatott harc feladatai között első helyre a béke megvédését teszi. Kiindulva abból az objektív tényből, hogy a nukleáris fegyverekkel vívott háború minőségileg más, mint az eddigi háborúk voltak, levonta ezt a következtetést, hogy a békés egymás mellett élés — megmásíthatatlan szükségszerűség, mégpedig nemcsak a szocialista, hanem a kapitalista országok, az egész emberiség számára is.

A békés egymás mellett élés elvét nem szabad leszűkíteni a status quo egyszerű elismerésére, hiszen a jelenlegi nemzetközi helyzetben igen sok megoldatlan kérdés van. Hogy a békés egymás mellett élés elve érvényesülhessen, ahhoz ésszerű módon meg kell oldani azokat a problémákat, amelyek összeütközésekre vezethetnek. Ezen az úton lehet fokozatosan eljutni a nemzetközi feszültség csökkenéséhez, atommentes övezetek létesítéséhez, az atomfegyver betiltásához és elpusztításához, az általános és ellenőrzött leszereléshez. Togliatti elvtárs hangsúlyozta, hogy ezek a célkitűzések a mai nemzetközi politikai helyzet valóságából fakadnak, nem jelentik sem az ellenfél, sem a jelen helyzetben meglevő veszélyek lebecsülését. Képtelenség tehát a marxizmus elárulásával, opportunizmussal, revizionizmussal, sőt az ellenséggel szembeni gyávasággal vádolni azt, aki e célok megvalósításáért küzd.

Az Olasz Kommunista Párt kongresszusa ebből a szempontból ítélte meg a Kuba körüli eseményeket is. Elítélte az amerikai kormány felelőtlen és provokatív magatartását és rámutatott arra, hogy a Szovjetunió vezetőinek nem „bűne", hanem erénye, hogy nem vesztették el hidegvérüket és az igen feszült helyzetben ésszerű kompromisszumot ajánlottak a béke megvédésének érdekében. Ezzel kapcsolatban a kongresszus élesen elítélte az Albán Munkapárt vezetőinek a kubai kérdésben tanúsított felelőtlen magatartását.

A kongresszus olyan olasz külpolitikáért szállt síkra, amely konstruktív módon foglal állást a legégetőbb nemzetközi kérdésekben. Hangsúlyozta a realitását annak, hogy a tömegek és a közvélemény erőteljes mozgalma már most is elősegítheti a nemzetközi feszültség enyhülését. A nemzetközi helyzetben beállott objektív változások már ma is lehetővé teszik nemcsak a háború elkerülését, hanem a békés egymás mellett élésre irányuló pozitív politika kialakítását is.

•

Az Olasz Kommunista Párt a szocializmushoz vezető olasz út sajátosságait kutatva is állandóan szem előtt tartja a marxizmus—leninizmus nemzetközi érvényű tanításait. Mind a béke megvédéséért, mind pedig a szocializmusért folyó harcban alapvető követelménynek tartja a kommunista mozgalom egységét. Ez az egység azonban ma más módon jelentkezik, mint a mozgalom fejlődésének korábbi szakaszaiban. Ezzel kapcsolatban Togliatti elvtárs kongresszusi beszámolójában a következőket mondotta: „Mozgalmunk kiterjedt volta és az a sokféle körülmény, amelyben a haladás a szocializmus felé megvalósul, megköveteli, hogy a mozgalom tagozódása ne a centralizáción, ne a lehetetlenné vált nem-

Digitized by Google

zetközi vagy regionális központok működésén alapuljon, hanem minden egyes párt elhatározásainak önálló voltán. Ez fokozza mindegyikük felelősségét saját hazájának munkásosztályával és a többi kommunista párttal szemben..."

Olasz testvérpártunk a nemzetközi kommunista mozgalom egységének szükségességéből kiindulva elítéli mind a revizionista, mind a dogmatikus torzításokat, nagyra értékeli az SZKP XX. és XXII. kongresszusának nemzetközi jelentőségét és a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi Moszkvai Értekezletén elfogadott határozatokat ezen egység elvi alapjának tekinti.

Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa — éppen a nemzetközi kommunista mozgalom egységének védelméből kiindulva — bírálta az Albán Munkapárt vezetőinek egységbontó tevékenységét. A Kínai Kommunista Párt képviselői azonban védelmükbe vették az Albán Munkapárt vezetőit. Két másik kérdésben is helytelen álláspontot képviseltek a kínai elvtársak: azt állították, hogy Jugoszláviában a szocialista vívmányok már veszendőbe mentek és a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének politikája a kapitalizmus visszaállításához vezetett; vitába szálltak továbbá az olasz kommunistákkal a strukturális reformok kérdésében, azt állítva, hogy ez a politika sem a marxizmus—leninizmus elveinek, sem az olasz nép érdekeinek nem felel meg. A kongresszus — elismerve azokat a nagy érdemeket, amelyeket a Kínai Kommunista Párt a nemzetközi kommunista mozgalomban szerzett — elvtársi módon vitatkozva visszautasította ezeket a nézeteket. Egyúttal a helyzet tanulmányozása céljából meghívta Olaszországba a Kínai Kommunista Párt képviselőit.

•

A kongresszus alaposán elemezte azokat a gazdasági és társadalmi változásokat, amelyek az utóbbi években Olaszországban végbementek. Olaszország azok közé a tőkés országok közé tartozik, amelyekben a gazdasági élet fejlődése néhány év óta az átlagosnál gyorsabb. A nemzeti jövedelem egy évtized alatt a kétszeresére emelkedett. Az ipar részesedése a nemzeti jövedelem termeléséből az 1950. évi 27 százalékról 44 százalékra emelkedett. Megnőtt az üzemek átlagos nagysága, emelkedett a technikai színvonal és a munka termelékenysége. Az ipar gyors fejlődésével párhuzamosan megnőtt a munkásosztály létszáma; a jelenlegi ipari munkások mintegy 50 százaléka az utóbbi hét-nyolc év folyamán került a termelésbe.

Ez a gazdasági fejlődés azonban nem oldotta meg az olasz társadalom régi problémáit, sőt újabb ellentmondásokat szült. Bár a tömegek életszínvonala emelkedett — elsősorban a családtagok munkába állítása, túlórázás, másodállások vállalása következtében — ez az emelkedés mégis jelentősen elmaradt a termelékenység növekedése mögött. A munkások egyre csökkenő mértékben részesednek a nemzeti jövedelemből.

Növekedett az ellentmondás a gyors ütemben fejlődő ipar és a krónikus válság állapotában levő mezőgazdaság közt. Mélyült a törpebirtokosok válsága, s ennek következtében Olaszország egyes mezőgazdasági vidékeit az elnéptelenedés veszélye fenyegeti. A monopoltőke térhódítása és a me-

Digitized by Google

zőgazdasági termelés elmaradottsága következtében tovább romlott a falusi lakosság helyzete. Továbbra is megoldatlan maradt Dél-Olaszország és a szigetek problémája. Nőtt a szakadék az északi ipari övezetek gazdasága és a déli országrészek elmaradottsága között.

A gazdasági élet fellendülése sem oldotta meg a munkanélküliség problémáját. Jóllehet az utóbbi évtizedekben mintegy kétmillió olasz munkás vándorolt ki és az ipar is jelentős munkaerőtartalékokat szívott fel, a munkanélküliek száma jelenleg mégis 1 millió 300 ezer fölött mozog.

Általánosan elismert tény az olasz iskolarendszer válsága. Bár országszerte nőtt a tanulás iránti vágy, még nem sikerült megszervezni a 14 éves korig terjedő, általános kötelező oktatást. Az iskolarendszer nemcsak a demokratikus oktatás követelményeinek nem felel meg, de az ipar egyre növekvő igényeinek sem.

Ezek az ellentmondások tükröződnek abban az általános elégedetlenségben, amely az olasz társadalom széles rétegeiben jelentkezik. Az utóbbi időben nagy lendületet vett a munkásosztály sztrájkmozgalma. A szakszervezetek adatai szerint 1960-ban a sztrájkok következtében kiesett munkaórák száma 129 millió volt, 1962 első 10 hónapjában pedig több mint 385 millió. A sztrájkok kiindulópontja a béremelésért, a munkakörülmények megjavításáért, a férfiak és nők egyenlő bérezéséért folyó harc, a kivívott győzelmek megnyitják azonban az utat a kollektív szerződések olyan rendszere felé, amely kiterjeszti a szakszervezet jogait az üzemekben. Több mint 200 szakszervezeti akció átfogóbb gazdasági és politikai célokért folyt: bizonyos iparágak leállítása ellen tiltakozott, a munkaadói önkényeskedés ellen lépett fel, egyes vidékek gazdasági fejlesztéséért, a fasizmus ellen és a békéért szállt síkra.

Falun tovább fejlődött a szellérek, a felesbérlők és a kisgazdák mozgalma. A munkások és parasztok mellett a középrétegek is mozgásba jöttek: állami alkalmazottak, tisztviselők, bírák, pedagógusok, diákok, orvosok, háziasszonyok, nyugdíjasok, hadirokkantak sztrájkoltak és tüntettek követeléseik teljesítéséért.

Az a „gazdasági csoda", amelyre az uralkodó osztályok oly szívesen hivatkoznak, elsősorban a birtokos osztályok meggazdagodásával járt, a nagy monopóliumok hatalmát növelte, de nem oldotta meg a nagy tömegek élete szempontjából döntő problémákat.

Az olasz gazdasági élet egyik jellemző új vonása az állammonopolista tendenciák erősödése. A burzsoázia egy része, hogy leküzdje a vázolt helyzetből fakadó ellentmondásokat, maga is elfogadja és helyesli az állam fokozódó beavatkozását a gazdasági életbe. Ezek a csoportok természetesen arra törekszenek, hogy a maguk érdekében használják fel az állami beavatkozást, segítségével megfékezzék a tömegmozgalmakat, megbontsák a munkásmozgalom egységét és megőrizzék a társadalmi rend jelenlegi struktúráját.

A gazdasági és társadalmi változások az ország politikai életében is visszatükröződtek. Olaszország gazdasági és társadalmi életének növekvő ellentmondásai arra kényszerítették a Keresz-

Digitized by Google

ténydemokrata Pártot, hogy megpróbálja politikáját ehhez az új helyzethez igazítani. Erre kényszerítette a Kereszténydemokrata Pártot az is, hogy 1960 nyarán a népi tömegek ellenállásán megbukott Tambroninak az a kísérlete, amely a jobboldali, sőt fasiszta erőkkel való szövetségben keresett kiutat. A Kereszténydemokrata Párt politikájának változása arra is visszavezethető, hogy e párt szövetségesei, a szociáldemokraták, republikánusok, radikálisok közt, valamint a párt baloldalán is nőtt a jelenlegi helyzettel szembeni elégedetlenség és az ország demokratikus fejlődése iránti igény.

A Fanfani által létrehozott „középbal"-kormányzat azt a célt tűzte ki maga elé, hogy néhány elodázhatatlan reform meghirdetése árán továbbra is megőrizze a Kereszténydemokrata Párt irányító szerepét és politikai monopóliumát, s megbontsa a demokratikus erők kialakuló egységfrontját. E célból a Fanfani-kormány programja hangoztatta a gazdaság tervszerű irányításának szükségességét, az államkapitalizmus szélesítését, a demokratikus intézmények és szervek szerepét, de nem volt hajlandó monopóliumellenes tartalmat adni ezeknek a feladatoknak. Részben az egymással szembenálló osztályok érdekeinek összebékítésére, részben pedig az állami vállalatok és monopóliumok tevékenységének összehangolására törekedett, mégpedig olymódon, hogy mindez ne érintse a nagy monopóliumok érdekeit.

Ilyen körülmények között az Olasz Kommunista Párt nem foglalhat pusztán negatív, ellenzéki álláspontot a „középbal"-kormányzattal szemben. Az egyoldalú, sematikus állásfoglalás könnyen szektás, vagy opportunista hibákra vezethetne. Hiba volna a „középbal"-kormányzat megalakulását kizárólag a gazdasági életben bekövetkezett változásokra, a nagy monopóliumok érdekeire vezetni vissza, s figyelmen kívül hagyni a munkásosztály és a népi tömegek harcának hatását. De ugyancsak helytelen volna a „középbal"-politikát kizárólag a tömegek nyomásával magyarázni, és nem venni észre a kormány tevékenységében a jelenlegi társadalmi és politikai rend konzerválására irányuló törekvéseket. Ugyancsak helytelen volna egyedül a munkásmozgalom egységét fenyegető veszélyeket látni, és nem venni figyelembe azt, hogy milyen veszélyek származhatnak az uralkodó osztály számára is az ilyen politikából. Az olasz uralkodó körök véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy a jelenlegi helyzetben milyen politikai taktikát célszerű követniük. Egy részük helyesli, más részük elveti az államnak a fokozódó gazdasági beavatkozásra irányuló törekvéseit, az egész burzsoázia egységes azonban abban, hogy fél a munkásmozgalom növekvő befolyásától, s fél attól, hogy erős munkásmozgalom jelenlétében reformokat hajtsanak végre. Ezért valamennyi veszély közül az a legreálisabb és legközvetlenebb veszély, hogy a Kereszténydemokrata Párt minden újítást ki akar küszöbölni programjából. „A kommunisták ezért annak érdekében tevékenykednek, hogy elősegítsék a „középbal"-kormányprogram pozitív részeinek megvalósulását; s amikor bírálják a program negatív oldalait és küzdenek ezek ellen, amikor kellően

Digitized by Google

leleplezik a jelenlegi politikai folyamat korlátait és a benne rejlő veszélyeket, ezt azért teszik, hogy az egész ország politikai helyzetét előre vigyék." (Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusának tézisei.)

A kommunista párt azért harcol, hogy megteremtse egy valóságos baloldali fordulat feltételeit. Az ilyen fordulat fő követelményeit Togliatti elvtárs így fogalmazta meg a kongresszuson: „A balra fordulás békepolitikát jelent, konkrét tevékenységet az enyhülés és a békés egymás mellett élés érdekében; jelenti a demokratikus gazdasági fejlődést és a harcot a nagy monopoltőke ellen; jelenti a mezőgazdasági reformot, a Délvidék fellendítését, a föld annak adását, aki megműveli; jelenti a helyi önkormányzat kialakítását és fejlesztését a demokratikus állam keretében; jelenti az egész nép részvételét — a demokratikus rendszer révén — a gazdasági élet és a politika irányításában és ellenőrzésében; jelenti a megújulást és haladást a nemzeti élet minden területén; jelenti mindenekelőtt a nagyobb jólétet, szabadságot, társadalmi igazságosságot és kultúrát a néptömegeknek, a kizsákmányoltaknak és nincsteleneknek, az egész nép vezető szerephez jutását az országban."

A valóságos baloldali fordulat tehát megköveteli a mai gazdasági és politikai struktúra gyökeres megreformálását: a monopóliumok hatalmának korlátozását és visszaszorítását további államosítások útján, az állam tervszerű beavatkozását a gazdasági életbe, a földreform végrehajtását, a délvidék elmaradottságának felszámolását, a parlament ellenőrző tevékenységének növelését, a helyi és tartományi önkormányzat megteremtését, illetve kiszélesítését, a demokratikus iskolareform megvalósítását. E reformokat az olasz elvtársak közös néven strukturális reformoknak nevezik.

A párt harca a reformokért nem jelenti a forradalmi célkitűzések feladását. Az Olasz Kommunista Párt elveti azt a revizionista álláspontot, amely a szocializmus felé való haladást automatikus folyamatnak tekinti és nem számol a tömegek harcával. Ez a felfogás elkerülhetetlenül a kapitalizmus előtti behódolásra vezet, s alárendelt szerephez juttatja a munkásmozgalmat.

Longo elvtárs kongresszusi felszólalásában rámutatott arra, hogy a reformokra irányuló politika csak akkor veszélyes, ha opportunista módon folyik a harc a reformokért, megfeledkezve a munkásmozgalom végcéljáról, a kapitalizmus legyőzéséről, a munkásosztály hatalomra jutásáról.

Az Olasz Kommunista Párt természetesen nem helyesel mindenféle állami beavatkozást, hanem csak az olyat, amelyet átfogó demokratikus tömegharc kísér, s amely megfelel a dolgozó tömegek érdekeinek és a monopóliumok hatalmának visszaszorítására irányul. „Mi azt mondjuk — hangsúlyozta Longo elvtárs —, hogy Olaszországban megvannak azok a technikai és gazdasági feltételek, amelyek nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszik az ilyen fejlődést. Az a politika, amely

Digitized by Google

ilyen célt tűz ki maga elé, szükségszerűen határozottan demokratikus és népi jellegű, de még nem szocialista... Egyáltalán nem a kapitalizmus és a szocializmus között álló társadalmi formának a létrehozását javasoljuk ilyen politikával, hanem csak azt, hogy a demokratikus megújulás és a szocializmus érdekében előbbre vigyük az antimonopólista népi akciót."

•

Egy valóságos baloldali fordulatnak elengedhetetlen feltétele a munkásosztály és a széles népi tömegek összefogása. Ezt a széles népi összefogást lehetővé teszi az a körülmény, hogy a monopóliumok hatalmának növekedése nemcsak a munkásosztályt és a dolgozó parasztságot sújtja, hanem a középrétegeket is. A monopóliumok elleni harc, a társadalom gyökeres megújítása nemcsak a munkásosztálynak objektív érdeke, hanem jóval szélesebb társadalmi rétegeknek is, beleértve a parasztságot, a középrétegeket, a nők tömegét és a délvidéki lakosság nagy részét.

A balrafordulás és a széles monopóliumellenes egységfront megteremtésének alapfeltétele a munkásmozgalom egysége. Sajnos, az Olasz Szocialista Párt jobboldali vezetői ma nem az együttműködés fejlesztésén fáradoznak. Lombardi, aki a kongresszuson a Szocialista Párt vezetősége nevében felszólalt, a két párt közötti különbségeket hangsúlyozta, és azt állította, hogy a két párt politikai és ideológiai eltávolodása szükségszerű dolog. A felszólalásra válaszolva Scoccimarro elvtárs joggal mutatott rá arra, hogy a szocialisták és a kereszténydemokraták közötti ideológiai különbségek nem akadályozták meg a Szocialista Pártot a kereszténydemokratákkal való együttműködésben. Togliatti elvtárs pedig azt hangsúlyozta, hogy szükségszerű a rokonság két olyan párt ideológiája közt, amelyek a szocializmust tűzik ki céljukul, s ez a rokonság csak akkor tünhetik el, ha az egyik párt feladja szocialista céljait. Az Olasz Szocialista Pártnak választania kell: a haladó erőkkel szövetkezik-e, vagy pedig megbontja azt az egységet, amely elengedhetetlenül szükséges a demokratikus fejlődés számára, s ezzel a konzervatív csoportok kezére játszik.

A Kereszténydemokrata Párt igen nagy nyomást fejt ki annak érdekében, hogy meghiúsítsa a kommunisták és a szocialisták együttműködését. A szocialisták nem mindig és nem mindenütt lépnek fel eltökélten e nyomás visszautasítására. De e jobboldali nyomás ellenére — a dolgozók egységre irányuló akarata és a Szocialista Pártban lévő erős baloldal állásfoglalása következtében — nem járt teljes sikerrel a Kereszténydemokrata Pártnak ez a törekvése, számos fontos területen (szakszervezetekben, szövetkezetekben, községi tanácsokban) továbbra is megmaradt a két munkáspárt együttműködése.

A kommunista párt együttműködésre törekszik a szociáldemokratákkal és a katolikus mozgalom haladó elemeivel is. E politika realitása azon alapszik, hogy a béke védelme és a demokratikus reformok megvalósítása közös érdekük mindezeknek az erőknek. E politika eredményességét bizonyítják azok az

Digitized by Google

egységes sztrájkok és politikai megmozdulások is, amelyekben egymás mellett vesznek részt kommunista, szocialista, szociáldemokrata és katolikus dolgozók.

A széles népi tömegeknek ez az összefogása lehetővé teszi az olasz politikai és gazdasági élet további demokratizálását. A kommunisták természetesen tisztában vannak azzal, hogy egy fejlett politikai demokrácia kivívása önmagában véve még nem jelent szocializmust, nem szünteti meg a tőkés kizsákmányolást. De tudják azt is, hogy ez a harc, amely a demokrácia kiterjesztéséért, a munkásosztály forradalmi élcsapatának vezetésével, és a tömegek aktív részvételével folyik, megkönnyíti a társadalom szocialista átalakítását is. „A szocializmus olasz útja tehát úgy képzelhető el — hangsúlyozzák az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusának tézisei —, mint tömegharcok sorozata pozitív célokért, amelyek megváltoztatják a gazdasági struktúrát és a politikai rendszert, állandóan a munkásosztály és szövetségesei javára módosítják az erők egyensúlyát, előbbre viszik egy olyan szociális és politikai tömb kialakulását amely alkotmányos törvényességben meg tudja valósítani Olaszország szocialista átalakítását."

Óvári Miklós

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948*

Az utóbbi években örvendetesen megnövekedett a magyar népi demokrácia történetével foglalkozó könyvek és tanulmányok száma. Ezek sorában fontos helyet foglal el Berend T. Iván műve, melynek központi kérdése a tőkés gazdaság felszámolásának vizsgálata a felszabadulást követő forradalmi átalakulás időszakában. Jelentőségét mindenekelőtt az adja meg, hogy ez az első átfogó gazdaságtörténeti áttekintés a proletárdiktatúráért vívott harc időszakáról. Bár a fő figyelmet az ipari tőke felszámolásának és ezzel együtt az ipari termelés alakulásának vizsgálatára fordítja, jelentősen gazdagítja ismereteinket a magyar nemzetgazdaság egészének helyzetéről és fejlődéséről a második világháborút követő időszakban.

Berend T. Iván a tőkés gazdaság felszámolását az ország gazdasági újjáépítésével szerves egységben tárgyalja. Ez feltétlenül indokolt és helyes. A tőke korlátozása, az ipari burzsoázia fokozatos kisajátítása a legszorosabban összefonódott az újjáépítésért, a gazdaság helyreállításáért vívott harccal, e harc eredményeivel. Összefonódott, mert az újjáépítés hazánkban nemcsak fontos gazdasági kérdés volt, hanem olyan elsőrendű politikai feladat is, amelynek teljesítése a forradalom sorsára nézve elhatározó jelentőségű volt. Az újjáépítés adta meg 1945 nyarától Magyarországon a munkásosztály harcának fő irányát; az újjáépítésért kibontakozott küzdelem egyben harc volt a munkásosztály hatalmáért, a proletárdiktatúra győzelméért. Az újjáépítés története így a proletár hatalmi pozíciók gyarapodásának s ezzel szoros összefüggésben a tőkés gazdaság fokozatos, felszámolásba átnövő korlátozásának a története. S bár a szerző egyes gazdaságtörténeti kérdéseket tárgyalva a fenti összefüggések vizsgálatára nem fordít kellő figyelmet, könyve értékes hozzájárulás e folyamat sokoldalú elemzéséhez, a hatalomért vívott harc sajátosságainak feltárásához.

A mű a tárgyalt kérdéseket nagy tényanyag alapján tárja az olvasó elé, ami a népi demokratikus korszak iratanyagának feldolgozatlanságát s az ebből adódó kutatási nehézségeket ismerve, önmagában is figyelemre méltó, jelentős teljesítmény. Az Ország-

* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962.

Digitized by Google

gos Levéltár, a Párttörténeti Intézet Archívuma, a SZOT Levéltár, valamint más irattárak anyagai alapján, továbbá a sajtó és visszaemlékezések felhasználásával sokoldalú megvilágításba helyezi az újjáépítés menetét, a tőke elleni harcot. Új, eddig ismeretlen anyagok közlése mellett nagymértékben támaszkodik a szerző a korszakra vonatkozó dokumentumkiadványokra és feldolgozásokra is.

A munka három nagy részre oszlik. Az első a felszabadulástól a stabilizáció megteremtéséig, a második a stabilizációtól az 1947-es választásokig, a harmadik pedig a választásoktól a két munkáspárt egyesüléséig terjedő időszak eseményeit foglalja magában. E három nagy fejezeten belül a könyv a témával összefüggő kérdések széles körét öleli fel.

A munka első fejezetét olvasva kibontakozik előttünk az ország gazdaságát ért súlyos veszteség. A szerző nem elégszik meg a már ismert összefoglaló adatok felsorolásával. A gyáripar egyes ágaiban bekövetkezett pusztulást és kapacitás-csökkenést vizsgálva kimutatja, hogy a magyar ipar tényleges termelőképessége jóval kisebb volt, mint ahogy az a háborús veszteségből, a pusztításokat sértetlenül átvészelt berendezésekből következett volna. Nem egy esetben az alapanyag-gyártásnak a feldolgozó iparnál nagyobb károsodása s az így keletkezett szűk keresztmetszetek, az egyes iparágak kapacitásában beállott aránytalanságok, számos iparág üzemeltetéséhez szükséges importanyagok elégtelensége, a súlyos szén- és villamosenergiahiány, sőt a helyenként jelentkező munkáshiány gátolta a megmaradt termelő apparátus teljes kihasználását.

A harcok következtében megszakadt termelőmunka megindítása, a háborús rombolást sértetlenül túlvészelt ipari berendezések üzemképessé tétele is hatalmas erőfeszítést követelt. A nehézségek leküzdését a párt helyes politikája és szervező-nevelő munkája mellett, a nép alkotó erejének gyors kibontakozása tette lehetővé. A felszabadulás idején sokhelyütt ideiglenesen tőkések nélkül maradt üzemek termelésének megindítását maguk a munkások kezdeményezték, új forradalmi szervek: az üzemi bizottságok irányítása alatt. Így az újjáépítés kezdeti lépéseit a tőkés tulajdon fennmaradása mellett országosan a termelés munkásellenőrzésének kiépülése és erőteljes fejlődése jellemezte. A könyvön végigvonul az a helyes alapgondolat, hogy a munkásellenőrzés, mintahogy az egész forradalmi fejlődés az ország tényleges helyzetének legbensőbb szükségleteiből, valóságos tényeiből törvényszerűen bontakozott ki.

Berend T. Iván könyvének olvasása során kirajzolódik előttünk a felszabadulás idején végbement forradalom nagytőke — helyesebben monopoltőke-ellenes éle, a második világháborút követő demokratikus forradalmaknak a fasizmus elleni harccal összefüggő fontos jellegzetessége. Helyesen mutat rá a szerző, hogy a felszabadulás idején nemcsak a nagytőke politikai hatalma dőlt meg, nemcsak a Függetlenségi Front monopóliumellenes, a nagytőkét korlátozó követelésein is túlmutató munkásellenőrzés valósult meg, hanem súlyos csapás

Digitized by Google

érte a nagytőke gazdasági hatalmát is. A népi demokratikus agrárforradalom során mintegy nyolcszázezer hold olyan földbirtokot sajátítottak ki, amely a bankok, az ipari és egyéb részvénytársaságok tulajdona, valamint nagytőkés bérlet volt. A háborús pusztítások következtében legyengült tőkés gazdaság pedig — még inkább, mint korábban bármikor — az állami beavatkozásra volt utalva, mégpedig annak az államnak a beavatkozására, amely már nem a tőke hatalmát, hanem a fasizmus elleni harcban egyesült forradalmi-demokratikus erők diktatúráját testesítette meg. E kérdés, az állami beavatkozás jellegének és formáinak vizsgálata az infláció időszakában, a könyv első részének központi kérdése.

Az állam beavatkozása a tőkés gazdaságba — mutat rá a szerző — nem új jelenség volt Magyarországon. A tőkés gazdaság az első világháborút követően egyre inkább rákényszerült az állami beavatkozás eszközének igénybevételére. Képtelen volt anélkül funkcionálni. De a felszabadulás után a beavatkozás jellege és végső eredménye minőségileg új volt. A kapitalista országokban az állami beavatkozás az állam alávetését jelenti a nagy monopóliumok érdekeinek, s a monopóliumok uralmának kiterjesztésével jár együtt; hazánkban a felszabadulás után viszont az állami beavatkozás a monopóliumok, a tőke alárendelését jelentette a dolgozó tömegek érdekeit képviselő államnak, s a monopóliumok uralmának megtörését, a tőkés gazdaság korlátozását, majd teljes felszámolását eredményezte.

A népi demokratikus állam a gazdasági életbe való beavatkozás során felhasználta a régi, még a háború időszakában, az állammonopolista kapitalizmus jellemzőiként kialakult formákat és módszereket. Ugyanakkor új, az államimonopolista rendszerben ismeretlen formákat is alkalmazott. Az állami beavatkozás alapvető területe, legfőbb módszere abban állt, hogy az állam vált a legfőbb megrendelővé, vásárlóvá. Korábban az állam vásárló szerepe a hadi megrendelésekből adódott, a felszabadulás után pedig elsősorban az újjáépítéssel, a jóvátétellel, valamint az alapjaiban megrendült közellátás biztosításával függött össze. Az állami beavatkozás másik fő területét a nyersanyag- és energiakészlet állami elosztása alkotta. Az állam meghatározó szerepet játszott a hiteléletben is. Jól érzékelteti a szerző az állami beavatkozás új jellegét, a fejlődés irányát, amikor megállapítja, hogy „a tőkések érdekeit képviselő erők, az új államhatalom, a forradalmi tömegnyomás és a kormányhatalomban való részvétel révén állandóan megvalósuló kommunista ellenőrzés körülményei közepette a tőkések érdekeit már nem az állami beavatkozás útján, hanem csupán annak kijátszásával, „kis kapuk" nyitásával képviselhették". (115. old.) Tegyük ehhez hozzá, hogy 1945 végén, a szénbányászat államosításával napirendre került a tőkés tulajdon alapvető pozícióinak felszámolása, hogy alapvetően meggyengültek Magyarországon az imperialista hatalmak tőkeérdekeltségei, valamint a tőkés országokhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatok, továbbá, hogy az állami beavatkozás a már korábban megvalósult munkásellenőrzéssel párosult. Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor kibon-

Digitized by Google

takozik előttünk nemcsak a monopoltőkét, hanem az egész ipari tőkét ért hatalmas csapás, a szocialista fejlődés irányában már 1946 első felében megtett jelentős előrehaladás.

A munkásosztály egyre szilárduló hatalmi pozíciói, a tőke korlátozása terén 1945 második és 1946 első felében elért jelentős sikerek lehetővé tették, hogy a munkásosztály és a földhöz juttatott parasztság hősies helytállása a termelés frontján, valamint a Szovjetunió nyersanyagban és más formában is nyújtott nagy jelentőségű segítsége gyors eredményt hozzon: kibontakozzék az újjáépítő munka, kialakuljanak a stabilizáció feltételei. Ez azonban már átvezet a felszabadulást követő évek gazdaságtörténetének új fejezetéhez, amelyet a könyv második része tárgyal.

A stabilizáció, amely a forradalmi, népi erők egyik legnagyobb győzelme volt a felszabadulás után, új, kedvező feltételeket teremtett a tőke további korlátozása számára is. Könyvében Berend T. Iván részletesen bemutatja, hogy a népi demokratikus állam stabilizációs pénz-, hitel-, ár- és adópolitikája miként vezetett az ipari tőke immár felszámolásba átnövő korlátozásához. A forgalomban levő pénzmennyiség erősen korlátozott volta, a hitelnyújtás terén alkalmazott megszorítás, valamint a hitelek felhasználásának hatékony állami ellenőrzése, a szigorúan kötött árrendszer és a fogyasztók érdekeit szem előtt tartó adópolitika mellett gátat emelt a tőke profitszerzési törekvései elé, mi több: a tőkés vállalatok sora eladósodott, pénzügyi függőségbe jutott az államtól. Mindez a tőkés érdekekkel szemben az állam irányító szerepének kiteljesedését jelentette a bankrendszer és az ipari termelés túlnyomó területén; mintegy előkészítette, megalapozta a csőd szélére jutott tőkés vállalatok állami kezelésbe vételét.

Berend T. Iván elsőnek vállalkozott arra, hogy a fenti folyamat lényegét feltárja. Megállapítja, hogy a tőke kisajátításának ez az útja az úgynevezett új gazdasági politika (NEP) elveinek tudatos alkalmazásából nőtt ki. Ez a folyamat — írja — „nem más, mint az államkapitalizmusnak a kapitalizmusból „a szocializmusba való átmenet fő formájaként történő megvalósítása. Ez az út viszonylag békés átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba, vagyis különösen megfelelő az átmenet népi demokratikus formája esetén". (240. old.) Helyesen száll vitába azokkal a meglehetősen elterjedt nézetekkel, amelyek az államkapitalizmus fogalmát csak bizonyos vállalati típusokra — vegyes állami — tőkés üzem, koncesszió vagy bérlet — s az ezen típusú vállalatok által képezett szektorra szűkítik le. Az államkapitalizmus — állapítja meg — mindenekelőtt a gazdaságpolitika, a tőke elleni harc viszonylag békés módszerét jelenti: a tőkés tulajdon fenntartása mellett — természetesen a gazdaság kulcspozícióinak birtoklásával — olyan állami gazdaságpolitikát, amely adó-, ár-, hitelpolitikával, vásárlásokkal, nyersanyaggazdálkodással stb. felülről, erőteljes munkásellenőrzéssel, az üzemi bizottságok határozott működésével alulról, kettős ellenőrzés alatt tartja a tőkés vállalatot, s az ellenőrzést és irányítást fokozatosan szigorítva vezeti a tőkés vállalatokat a szocialista

Digitized by Google

gazdaság felé. (242. old.) Magyarországon e gazdaságpolitika alkalmazására még a proletárdiktatúra győzelme előtt, a népi demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átfejlődése idején került sor. Sikerét a munkásosztály szilárd hatalmi pozíciói, egyre növekvő vezető- és elhatározó szerepe biztosította.

A burzsoáziának a hatalomból való fokozatos kiszorítása és a tőkés gazdaság egyre erőteljesebb korlátozása az állami szektor kiterjesztésével járt együtt. A bányák államosítása után 1946 decemberében került sor a legfőbb nehézipari üzemek, majd 1947 elején néhány más vállalat állami kezelésbe vételére, 1947 novemberében pedig a bankok államosítására. Ezzel 1947 végén a gyáripar állami, szocialista szektora túlsúlyra jutott.

A tőke erőteljes állami korlátozása, majd fokozatos kisajátítása; továbbá a hatalmi viszonyokban 1947 tavaszától bekövetkezett minőségi változás új lehetőséget teremtett az újjáépítő munka számára: kialakultak a tervgazdaság feltételei, 1947. augusztus 1-én megkezdődött a hároméves terv végrehajtása. Az ipari újjáépítés lehetőségei jelentősen megnövekedtek a mezőgazdaság és a közlekedés helyreállítása, a külkereskedelem fellendülése révén is. Bár a mezőgazdasági terméseredmények a stabilizációt követő gazdasági évben még alacsonyak maradtak, 1947-ben már itt is számottevő előrehaladás történt. 1947 őszén az állatállomány országos átlagban több mint 80 százalékra megközelítette a háború előtti szintet, a vetésterület pedig 1947—1948-ban nagyobb volt, mint a háború előtt. A közlekedés helyreállítása már az infláció időszakában igen nagy eredményekre vezetett. 1947 végére a közlekedés helyreállítása lényegében be is fejeződött: a vasúti szállítás elérte, a közúti gépjárműszállítás lényegesen meghaladta, a hajószállítás pedig mintegy 60 százalékra megközelítette a háború előtt forgalmat. A Magyarország számára különösen fontos külkereskedelem fejlődése az újjáépítés első időszakában rendkívüli nehézségekbe ütközött, lényeges előrehaladás e téren csak a stabilizáció után következett be. A külkereskedelmi forgalom 1947—1948 fordulóján a háború előtti színvonal felére emelkedett, ezen belül azonban a behozatal lényegesen nagyobb emelkedést ért el. Megváltozott a külkereskedelem szerkezete és iránya is. A kivitelben az agrártermékek helyett az iparcikkek, a behozatalban az iparcikkek helyett a nyersanyagok kerültek túlsúlyba. Külkereskedelmünkben túlsúlyra emelkedett a Szovjetunió és a népi demokratikus országok szerepe.

Mindez biztos alapot teremtett a gazdasági fellendülés központi kérdését jelentő gyáripari újjáépítéshez. 1946 nyarán a szénkitermelés csak a háború előtti színvonal 60 százaléka körül mozgott, 1947 őszén azonban már elérte, az év végén pedig összességében több mint 12 százalékkal meghaladta azt. Gyorsan fejlődött a nehézipar termelése is. Az 1947-ben végbement fejlődés alapján a termelés jelentősen — a gépgyártás több mint 25 százalékkal — meghaladta a békeszínvonalat, gyökeresen megjavítva ezzel az egyéb iparágak termelési feltételeit. 1947 végére a textilipar megközelítette, az élelmiszeripar majd minden terüle-

Digitized by Google

ten túlhaladta a háború előtti szintet. A vegyészeti ipar egész termelése pedig már csaknem másfélszer akkora volt, mint 1938-ban. A termelés nagyarányú emelkedése együttjárt azzal, hogy a magyar gyáripar szerkezetében bizonyos átalakulás ment végbe. A nehézipar már az újjáépítésnek ebben a periódusában vezető iparággá vált hazánkban. S mindez már nem a tőkések profitját növelte, hanem a munkások és a néptömegek életszínvonalának állandó és gyors emelkedését szolgálta. A stabilizáció után jelentősen növekedett a munkások keresete. A reálbérek 1948 elején megközelítették, 1948 nyarán pedig túlhaladták a háború előtti szintet.

1948 tavaszán a két munkáspárt egyesülésével teljessé válik a munkásosztály hatalma s egy új történelmi periódus kezdődik: a proletárdiktatúra és a szocializmus építésének időszaka. Ekkor kerül sor a 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek államosítására, s fejeződik be a gazdaság háborút követő újjáépítése. Ennek szenteli a szerző a könyv utolsó fejezetét.

A Kisgazdapártban tömörült tőkés reakció szétzúzása, majd a jobboldali szociáldemokrata vezetők lelepleződése olyan gyökeres politikai változásokhoz vezetett az ország belpolitikai helyzetében, hogy lehetővé vált az ipari tőke radikális kisajátítása, a tőkés vállalatok tömeges államosítása. A minisztertanács 1948. március 25-i rendelete államosította az 1946. augusztus 1. óta bármikor 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek magyar kézben levő részvényeit. A rendelet értelmében 594 vállalat, s velük, együtt a külkereskedelem több mint kétharmada társadalmi tulajdonba került. 1948 tavaszán a munkásoknak majdnem 85 százaléka már a szocialista tulajdont képező állami szektorban dolgozott.

A tőkésosztály kisajátítása terén megtett újabb hatalmas lépés a termelés fellendülésével a háborút követő újjáépítés betetőzésével párosult. A hároméves terv első évének végén, 1948 nyarán a magyar gyáripar a rendkívül súlyos háborús pusztulás ellenére már többet termelt, mint 1938-ban. A munkásosztály szilárd gazdasági bázison kezdhetett hozzá a szocialista Magyarország felépítéséhez.

Berend T. Iván — mint ebből a rövid ismertetésből is kitűnik — tudományos igényességgel elemzi az 1945—1948 közötti gazdasági élet sok fontos vonatkozását; az ipari újjáépítést a nemzetgazdaság egyéb ágaival összefüggésben tárgyalja. Jelentős helyet szentel a kommunista párt, valamint más pártok gazdaságpolitikájának, az újjáépítés osztálytartalmát és sikerét eldöntő politikai küzdelmek bemutatásának. Nem kerülik el a szerző figyelmét fontos nemzetközi összefüggések sem.

A munka sok új megállapítást tartalmaz, közöttük vitatható álláspontok, megválaszolásra váró kérdések is találhatók. Maga a szerző is felvet egy nyitott, kidolgozásra váró problémát, a NEP magyarországi alkalmazásának néhány vonatkozását. Ezúttal azonban nem a még kidolgozásra váró kérdésekkel kívánok foglalkozni — hisz ezek megnyugtató tisztázása további kutatást, részletes elemzést igényel —, hanem a mű néhány olyan fogyatékosságával, amelyeknek nagy része körültekintőbb, gondosabb munkával elkerülhető lett volna.

Digitized by Google

Ilyen, megítélésem szerint lényeges fogyatékosság, hogy a szerző a burzsoáziáról szólva nem differenciál kellően, nem tesz különbséget a burzsoázia különböző csoportjai között, vagy ha tesz is, nem eléggé egyértelműen és világosan. Nem pontos e tekintetben a címválasztás sem, amelyben csak a nagytőke elleni harcról van szó, holott ismeretes, hogy 1947-től kezdve egyértelműen napirendre került a burzsoázia egész gazdasági és politikai hatalmának fokozatos felszámolása, s már 1946-ban sem csak a monopoltőke ellen folyt a küzdelem. Elmosódik a különbség a burzsoáziának a felszabadulás alatt és azt követően tanúsított állásfoglalása között; az 1944 őszi és 1945 eleji események tárgyalásánál a burzsoázia későbbi, a háború befejezését követő új helyzet szabta magatartásának visszavetítésével találkozunk. Ez mindenekelőtt a tőkés szabotázs méreteinek eltúlzásában, a burzsoázia gazdasági aktivitásának, termelő készségének lebecsülésében mutatkozik meg; általában túlbecsüli a felszabadulás időszakában a tőkés vezetés kikapcsolásának mértékét. E kérdések reálisabb, árnyaltabb bemutatása megkívánta volna, hogy a szerző behatóbban megvizsgálja a GYOSZ-nak, valamint a nagy ipari vállalatok vezetőinek, illetve képviselőinek a felszabadulást követő tevékenységét, valamint nagyobb teret szenteljen a nagyüzemek helyzetének elemzésére. Megítélésem szerint egyébként indokolt lett volna a felszabadulás időszakát külön fejezetbe foglalni.

A könyvnek főként az első részben mutatkozó fenti fogyatékosságai összefüggnek azzal is, hogy a szerző az 1945 májusáig terjedő időszakot nem önálló periódusként kezeli, amelyben az osztályerőviszonyok alakulását még nagyrészt a fasiszta Németország elleni függetlenségi harc feladatai határozták meg. A burzsoázia állásfoglalása, a termeléshez való viszonya ebben az első időszakban nem lehetett és nem is volt azonos az 1945 tavasza után követett tőkés vonallal, amikor mindjobban előtérbe került a forradalom perspektívájának a kérdése, amikor objektíve napirendre került a szocialista forradalomba való átnövés feladata. A két periódus közötti határ élesebb megrajzolása, az országban 1945 májusától kialakuló új politikai helyzet behatóbb elemzése adhatott volna egyedül kellő alapot nemcsak a burzsoázia felszabadulás alatti állásfoglalásának árnyaltabb bemutatásához, hanem az újjáépítés és a hatalomért vívott harc összefüggéseinek, a párt felszabadulást követő gazdaságpolitikájának sokoldalúbb megvilágításához is.

Másik kritikai megjegyzésem éppen ez utóbbi kérdéshez, a párt gazdaságpolitikájának ábrázolásához kapcsolódik. Berend T. Iván elsőnek tesz kísérletet arra, hogy bemutassa a párt gazdaságpolitikájának fejlődését, vagy legalábbis a fontosabb gazdasági kérdésekben kialakított állásfoglalásait a felszabadulástól az egyesülésig. Könyvében több érdekes és a kérdés vizsgálata szempontjából fontos anyagot tesz közzé s nem egy vonatkozásban gazdagítja ismereteinket a párt politikai irányvonalának alakulásáról is. Csak sajnálni lehet, hogy e részek gyakran leíró jellegűek. Nem arról van szó, hogy a szerző nem igyekezne összefüggéseket feltár-

Digitized by Google

ni az ország helyzete, a párt politikája és gazdaságpolitikája között, hanem arról, hogy esetenként hiányzik a kellő kritikai elemzésre való törekvés. Csupán ezzel lehet magyarázni, hogy a szerző például a párt májusi konferenciáját tárgyalva, nem is tesz említést az értekezlet munkájának komoly fogyatékosságairól; az osztályviszonyok mélyreható elemzésének elmaradásáról, az újjáépítés előtt álló politikai nehézségek lebecsüléséről, a szektariánizmus elleni harc eltorzulásáról. Vajon ezek a fogyatékosságok, valamint a párt tömegbefolyásának, lehetőségeinek túlbecsülése nem hatottak-e ki a párt gazdaságpolitikájának alakulására? A könyvben csupán a fordulat évében jelentkező egyes gazdasági ellentmondásokról, negatív jelenségekről van szó, amelyek — mint a szerző helyesen írja — még nem vetettek árnyékot az 1945—1948 közötti történeti periódus gazdasági eredményeire. Nem lehet azonban egyetérteni azzal, hogy az 50-es évek elején elhatalmasodó gazdasági bajok és hibák okait kizárólag a fordulat évét követő helyzetben véli felfedezni.

E fogyatékosság kiütközik egyes korábbi vezetők tevékenységének bemutatásánál is. Idézve például Rákosi Mátyás szavait a baloldali szekta-szellem elleni harc fontosságáról, egyetlen kritikai megjegyzése sincs ehhez a szerzőnek. Senki sem kívánja, hogy Rákosi Mátyás, vagy mások későbbi hibáit egy korábbi időszakra visszavetítse s ezzel a történelmi igazságot elferdítse, a párt 1948-ig követett alapvetően helyes politikáját kedvezőtlen színben tüntesse fel. De azt igenis meg lehet és meg kell kívánni, hogy az eseményeket a maguk sokrétűségében, összefüggéseiben vizsgálja s ha már a szektariánizmus elleni harc kérdésében Rákosi Mátyásra hivatkozik, ne hagyja figyelmen kívül az általa e téren elkövetett hibákat sem: egyrészt a szektariánizmus elleni fellépés eltorzulását, azt, hogy ez sokszor a 19-es kommunisták elleni harcként jelentkezett, másrészt magát a szektariánizmust, amely többek között a magyarországi illegális mozgalomban részt vett kommunistákkal szembeni bizalmatlanságban nyilvánult meg. Mindennek rendkívül káros következményei lettek a párt egész munkájára. E jelenségek bemutatása fontos a felszabadulást követő évek történetének valósághű ábrázolása szempontjából, de nem kevésbé lényeges az 1948 után, a személyi kultusz körülményei között elhatalmasodott hibák okainak, előzményeinek kimunkálásához.

Történetírásunk — eddigi eredményei ellenére is — csak most kezdi el népi demokráciánk történetének sokoldalú, részletes feltárását. Elemi érdek, hogy ez a munka minden szubjektivizmustól mentes legyen, de következetesen kerülje el az objektivizmus buktatóit is. Ezért fontos a műben előforduló fenti gyengeségekre rámutatni még akkor is, ha ezek nem a témakör központi kérdésének vizsgálata során jelentkeznek. E fogyatékosságok kiküszöbölése, a gazdaságpolitikai kérdések tárgyalása során mutatkozó hibák elkerülése emelte volna az egyébként jelentős, a gazdaságtörténeti elemzést tekintve igényes és sokoldalú mű értékét.

Szabó Bálint

Digitized by Google

Dr. Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan rövid története a marxizmus létrejötte előtt

Mátyás Antal ebben a munkájában — mint írja — „a polgári politikai gazdaságtan rövid történetét kívánja adni a marxizmus megjelenése előtt. A polgári politikai gazdaságtan története megmutatja, hogyan fejlődött az osztályharc tüzében a politikai gazdaságtan, a feltörekvő polgárság közgazdászai a földesurak ellen harcolva miként hatolnak be kutatásaik során egyre mélyebben a kapitalizmus valóságába, közgazdasági gondolkodásuk fejlődése miként követi nyomon a tőkés termelési viszonyok fejlődését, s osztályhelyzetük ugyanakkor milyen áthághatatlan korlátokat emel vizsgálódásaik elé" (3. oldal.).

A polgári közgazdaságtan fejlődésében a szerző három szakaszt különböztet meg. Az első korszak az eredeti tőkefelhalmozás időszaka, amelyben a kapitalizmus még fejlődésének kezdetén tartott. E kezdetleges viszonyokat kezdetleges elméletek tükrözték. A polgári közgazdaságtan első lépéseit mint merkantilizmus tette meg, amely a gazdagság forrását kutatva a forgalmat helyezte vizsgálódásainak középpontjába. A forgalomhoz tapadó szemlélete a kereskedelmi tőke uralmát fejezte ki.

Történetének második szakaszában a polgári közgazdaságtan a tőkének a termelésbe való behatolása eredményeként tudományos alapokra helyezkedett. A termelés tőkés módjának kialakulása lehetővé és szükségessé is tette, hogy a közgazdászok — bizonyos korlátok között — egyre tudományosabban tárják fel a fejlődő tőkés valóságot. Az első jelentős lépés e téren az angol W. Petty (1623—1687) nevéhez fűződik. Petty felismerte, hogy a gazdasági életnek belső összefüggései, objektív törvényszerűségei vannak. Az áruk cseréjében meglátta — ha fejletlen formában is — a munkaértéktörvény érvényesülését, s figyelemreméltó gondolatokat fejtett ki az elosztás kérdéséről.

Franciaországban a klasszikus közgazdaságtan kialakulása Boisguillebert-rel (1646—1714) kezdődött, akinek nézetei a XVIII. században működött fiziokraták tanaiban fejlődtek tovább. A fiziokraták a merkantilizmus elleni harc lobogója alatt fejtették ki elgondolásaikat. A szabad verseny hívei voltak, a gazdagság egyedüli forrásának a termelést tekintették. Feudális vonás elméletükben az, hogy a gazdagság termelését csak a mezőgazdaságban ismerték el, ezt viszont már tőkés módon ábrázolták. Különösen jelentős az a korát megelőző kísérlet, amelyet a fiziokraták egyik kiemelkedő alakja, F. Quesney (1694—1779) a társadalmi tőke körforgásának felvázolására tett. Ezt a szakaszt tárgyalva a szerző ezután azt mutatja be, hogy Angliában Petty után, Smith megjelenéséig hogyan fejlődött tovább a polgári

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.

Digitized by Google

politikai gazdaságtan, majd B. Franklin nézeteit ismertetve az amerikai tudományos polgári politikai gazdaságtan kialakulásáról szól.

A következőkben nagy terjedelemben — jelentőségének megfelelően — elemzi a szerző. A. Smith (1723—1790) közgazdasági tanításait, s bemutatja Smithnek a munkamegosztásra, az értékre, a jövedelemelosztásra, a produktív és nem produktív munka problémájára és a társadalmi tőke újratermelésére vonatkozó nézeteit. E nézetekben tudományos gondolatok mellett tudománytalan elképzelések is találhatók. Ennek a kettősségnek az az oka, hogy Smith a kor valóságának lelkiismeretes tanulmányozása során felismert problémákat nem tudta összeegyeztetni tudományos megállapításaival. Ez történt pl. értékelméletében is. Felismerve az áruk cseréje mögött az emberi tevékenységek cseréjét, az értéket általános emberi munkára vezette vissza, nem tudta azonban tudományosan megoldani a munkások kizsákmányolásának és az „egyenlő tőkéért egyenlő profitot" elvének problémáját, s ezért magyarázatként az értéknek más, tudománytalan megfogalmazásai is megjelennek elméletében.

A polgári közgazdaságtan fejlődésének harmadik szakasza már jóval tarkább képet mutat. Az ipari forradalom viszonyai között a legkülönfélébb közgazdasági irányzatok alakultak ki. A szerző így ír erről:

„a) Az ipari forradalommal a tőkés társadalom mozgástörvényei, az osztályok egymáshoz való viszonya a manufaktúra korszakhoz képest sokkal tisztábban jelentkeztek és noha a munkás-tőkés osztály ellentéte már kezdett élesedni, még lehetővé vált egyes közgazdák számára, hogy továbbfejlesszék a közgazdasági elméletet. Az angol klasszikus polgári politikai gazdaságtan az ipari forradalom viszonyai között jutott el Ricardo műveiben tudományos fejlődése legmagasabb pontjára.

b) Az ipari forradalom viszonyai között a munkás-tőkés osztály élesedő ellentétének talaján a polgári közgazdászok egy része élesen irányt változtatott. Szakított a polgári klasszikus közgazdák tudományos vizsgálatával, s a kapitalizmus apológiájára törekedett.

c) Az ipari forradalom döntő csapást mért a kisárutermelőkre. Megjelenik a kapitalizmus kispolgári bírálata. Ezt Sismondi és Proudhon nézetein át ábrázoljuk. Ugyanakkor megmutatjuk a kapitalizmusnak A. Müller által adott földesúri bírálatát is." (6. oldal.)

E korszakon belül a szerző Ricardo nézeteire fordítja fő figyelmét. Részletesen elemzi Ricardo módszerét, a közgazdaságtan tárgyának megválasztásával kapcsolatos indítékait, értékelméletét és ennek hiányosságait, a ricardói pénzelméletet és elosztási elméletet, valamint a tőkés társadalom ellentmondásainak tükröződését Ricardo műveiben.

A polgárság a maga harci fegyverének tekintette Ricardo elméletét. Ezt az is tükrözi, hogy Ricardo az elosztást állította vizsgálódásainak középpontjába. Azt akarta kimutatni, hogy a földesurak a nekik jutó jövedelemmel gátolják a tőkefelhalmozást, a termelőerők fejlődését, s ez el-

Digitized by Google

lentétes a polgárságnak és egyben az egész társadalomnak az érdekeivel. Egységes alapokon, a munkaértékelméleten nyugvó közgazdasági rendszerének kidolgozásával Ricardo megszüntette a közgazdaságtudományban Smith nyomán elterjedt kettősséget, és ezzel csúcspontjára emelte a polgári közgazdaságtant. Halála után a polgári közgazdaságtant a vulgáris elméletek előtérbe kerülése, majd uralkodóvá válása jellemzi. A vulgáris közgazdaságtan első képviselőinek tárgyalása előtt a szerző megismerteti az olvasót a gazdasági romanticizmusnak Ricardo kortársaiként működő főbb művelőivel, valamint a kispolgári szocialista Proudhonnal.

A gazdasági romantikusok a tőkés fejlődéstől érdekeiket féltő társadalmi osztályok és rétegek szószólói: a földesuraké és a kispolgárságé. Az előbbiek képviseletében A. Müller (1773—1829), az utóbbiakéban J. Sismondi (1775—1824) nézeteit mutatja be a szerző. A gazdasági romanticizmus az általa képviselt érdekeknek megfelelő oldalról vizsgálja a kapitalizmust, s tárja fel bírálatával e társadalmi rend egyes ellentmondásait. Ezek a közgazdászok már nem harmonikus, ellentmondásoktól mentes rendnek tekintik a tőkés társadalmat, amint ezt a feltörekvő nagypolgárság ideológusai tették. Sismondi pl. az értékesítés problémáját ragadva meg — amely a kispolgárság számára a legfájóbb — felismeri a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondást, ezt azonban, helytelenül, a kapitalizmus alapvető ellentmondásának tartja. A gazdasági túltermelési válságot a kapitalizmus szükségszerű velejárójának tartja, kellő mélységű tudományos elemzés hiányában azonban — szintén helytelenül — a tőkés gazdaság állandó állapotaként ábrázolja ezt. Rátapint a tőkés felhalmozás folyamatának egyes lényeges vonásaira is.

A kapitalizmus kispolgári bírálóinak sorában P. Proudhon (1809—1865) nézeteit ismerteti a szerző, s rámutat arra, hogy a kapitalizmus bírálata Proudhonnál a tőkés gazdaság törvényszerűségeinek teljesen téves értelmezésén alapul.

A korai vulgáris közgazdaságtant J. Say (1767—1832) és T. Malthus (1766—1834) nézetei képviselik. Say elméletének megismerése azért is fontos, mert ennek egyes elemei hosszú ideig alaptételként éltek tovább a modern polgári közgazdaságtanban. Ilyen az úgynevezett Say-féle dogma, amely szerint a társadalmi összkereslet együtt nő a társadalmi össztermeléssel. Csak az 1929—1933. évi gazdasági túltermelési világválság hatására jelentkeztek a polgári közgazdaságtanban számottevő kétségek e dogma helyessége felől. A polgári közgazdaságtan további vulgarizálásának bemutatása során a szerző taglalja még W. Senior (1790—1864), F. Bastiat (1801—1850), majd J. Mill (1784—1864), Mac Gulloch (1789—1864), J. St. Mill (1806—1873), valamint H. Carey (1789—1879) és List Frigyes (1789—1864) nézeteit.

A mű utolsó része a közgazdasági gondolat magyarországi kibontakozásával foglalkozik. Az 1790 és 1848 közötti időszakban kialakuló magyar közgazdasági irodalom főként az Ausztriától való függőség ellen és a feudalizmus ellen folyó harcnak az ország fejlődése szempontjából

Digitized by Google

döntő problémáira koncentrálódott. A szerző helyes kiindulópontot választva rámutat arra, hogy e korszak magyar közgazdászai haladó jellegének „mércéje csak az lehet, mennyire tudták Magyarország elmaradt viszonyai között helyesen felismerni gazdasági fejlődésünk követelményeit." (288. old.) Ezt a szempontot sikerrel érvényesíti is.

Mátyás Antal ismertetett könyve több szempontból figyelemreméltó munka. Hazánkban egyre bővül a politikai gazdaságtant tanulmányozók köre. Az egyetemi oktatás sokéves tapasztalatai azt mutatják, hogy a közgazdaságtan történetének tanulmányozása hathatós eszköze a politikai gazdaságtan elmélyült megismerésének. A propagandamunkában is kitűnt, hogy a politikai gazdaságtannal foglalkozók igényt tartanak ismereteik elmélyítésének erre az eszközére.

A könyv jelentős segítséget nyújt a politikai gazdaságtan pártos jellegének mélyebb megértéséhez. A polgári közgazdaságtan történetének tanulmányozása felfegyverez bennünket azzal a hamis váddal szemben, amely szerint a pártosság eleve tudománytalanságra vezet. E könyv olvasói megállapíthatják, hogy a polgári közgazdaságtan éppen polgári szempontból legtudatosabb, legpártosabb művelőjében, Ricardoban érte fejlődésének csúcspontját. Mátyás Antal könyve jól kidomborítja a politikai gazdaságtan osztályjellegét, amelyet a polgári közgazdaságtan mai képviselői olyan állhatatosan igyekeznek elleplezni.

A klasszikus angol polgári közgazdaságtan — mint ismeretes — a marxizmus egyik forrása, s fontos szerepet játszott a marxi politikai gazdaságtan kialakulásában. A marxi tanítás általában, s ezen belül a marxi politikai gazdaságtan ragyogó példát mutat arra, hogy a munkásosztály álláspontjára helyezkedő nagy tudósok munkái — miközben a kor valóságára támaszkodnak — sohasem szakadnak el — a megelőző korszakokban felhalmozott emberi tudásanyagtól. A marxi politikai gazdaságtan felhasználja mindazt a valóságot valamennyire is megközelítő eredményt, amelyet e tudományág régebbi művelői elértek. A marxizmus az emberi gondolkodás legnemesebb hagyományainak igazi letéteményese és továbbfejlesztője. Mátyás Antal könyvének egyik érdeme, hogy ezt a gondolatot meggyőzően juttatja kifejezésre.

A könyv rávilágít arra, hogy a feltörekvő polgárság ideológusai számos kérdésben felismerték a tőkés társadalom lényeges jellemzőit. A marxizmus azonban továbbfejlesztette a klasszikus polgári közgazdaságtan eredményeit. Ennek során feltárta a tőkés társadalom összes fő, a klasszikus polgári közgazdászok előtt rejtve maradt jellemvonásait. Ez azonban már sértette a tőkésosztály érdekeit, amely időközben a munkásosztály elleni harcra fordította figyelmét és elvesztette haladó jellegét. Ezt tükrözi a klasszikus polgári közgazdaságtan polgári értékelése is. Egyes polgári közgazdászok „továbbfejlesztés" címén azon igyekeznek, hogy a klasszikusok tételei közül előtérbe állítsák a tudománytalan elemeket, elbagatelizálják a valóban tudományos elemeket. Mások ez utóbbi ele-

Digitized by Google

meket nyíltan bírálják és veszedelmesnek nevezik. „Smith... legvégzetesebb hibája a... munkának, mint egyedüli értékforrásnak tana, amely hátterét képezi az újkori vészterhes társadalmi elméleteknek".[1]

„Mindinkább meggyőződöm arról, hogy a nemzetgazdaságtannak igaz rendszeréhez eljutni csak úgy van remény, ha messze kerüljük egyszer s mindenkorra a Ricardo-féle iskola zavart és fonák föltevéseit."[2]

Mátyás Antal műve azért is hasznos, mert elősegíti a helyes tájékozódást a közgazdaságtan történetében. A polgári közgazdaságtan történetével Marx is foglalkozott, ide vágó nézeteit „A tőke" különböző helyein elszórtan és az „Értéktöbbletelméletek"-ben fejtette ki. E nézetek sok útmutatást nyújtanak a téma későbbi feldolgozóinak. Marx e gondolatai azonban nem ölelik fel a marxizmus megjelenése előtti polgári közgazdaságtan történetének összes lényeges mozzanatait és — az ismert körülmények folytán — nem is olyan áttekinthetőek, rendszerezettek és kidolgozottak, mint „A tőke" c. műve. A szerző felhasználta a marxi útmutatásokat, de — a sokéves oktatási tapasztalatokra támaszkodva — a Marx által leginkább kifejtett Smith-i és Ricardo-i elméletet is didaktikusabban tárgyalja. Emellett a könyv olyan, Marx által nem, vagy csak alig érintett polgári szerzők nézeteit is feldolgozza, mint pl. Franklin, Boisguillebert, Sismondi, Say. Fontos helyet foglalnak el e sorban a magyar közgazdászok, akiknek nézeteit Mátyás Antal részletesen elemzi könyvében, ezzel úttörő szerepet vállalva a magyar közgazdasági gondolkodás történetének kidolgozásában. A magyar közgazdaságtanban nem jelentkeztek ugyan új iskolát indító eszmék, teljes történetének feldolgozása azonban igen kívánatos lenne.

Mátyás Antal sikerrel érvényesítette könyvében azt a törekvést, hogy bemutassa a polgári közgazdaságtan egyes irányzatainak és képviselőinek elméletei között az osztályszempontok és az adott történelmi viszonyok hatására kialakult összefüggéseket. Színvonalasan oldotta meg a polgári közgazdasági elméleteknek politikai gazdaságtani szempontból való mélv elemzését is. Különösen figyelemreméltó, ahogyan az osztálykorlátokból kiindulva feltárja, hogy a polgári elméletek belső felépítése és összefüggései hogyan akadályozták a felvetődött kérdések helyes megoldását.

A könyv nagy segítséget ad a politikai gazdaságtan mélyebb elsajátítására törekvőknek.

Szigeti Endre

[1] Földes Béla, Társadalmi gazdaságtan (Nemzetgazdaságtan), Athenaeum, Budapest, 1906. I. kötet, 463. oldal.

[2] Jevons: Theory of political economy. — Idézi: Földes Béla, Közgazdasági értekezések c. művének II. kötetében. 134. oldalon. Politzer Zs. kiadása, Budapest, 1902.

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES DEZSŐ az MSZMP K. B. titkára, HETÉNYI ISTVÁN: az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, VÁLYI PÉTER: az Országos Tervhivatal első elnökhelyettese, GÜNCÜL GYÖRGY: az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének osztályvezetője, BALLÓ ISTVÁN: az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának helyettes vezetője, TRAUTMANN REZSŐ: építésügyi miniszter, ALMÁSI GÁBOR: az Agrártudományi Egyetem Gépészmérnöki karának docense, ÓVÁRI MIKLÓS: az MSZMP K. B. Tudományos és kulturális osztályának helyettes vezetője, SZABÓ BÁLINT: a Pártörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, SZIGETI ENDRE: a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan tanszékének adjunktusa

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KONJÁT ÍRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SIK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЕЖЕ НЕМЕШ: VIII-ой съезд нашей партии — — — — — — 1

ИШТВАН ХЕТЕНИ — ПЕТЕР ВАЙИ: Некоторые вопросы двадцатилетнего плана развития народного хозяйства — — — — — 11

ДЬЕРДЬ ГЕНЦЕЛ: Современный капитализм и новые условия борьбы за социализм — — — — — — — — — — — — 30

ИШТВАН БАЛЛО: За всеобщее распространение моральных норм социалистического общества — — — — — — — — — 44

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Научная основа руководства развитием общества (доклад Л. ИЛЬИЧЕВА на сессии Общего собрания Академии Наук СССР) — — 57

ОБЗОР

Об актуальных задачах жилищного строительства (РЕЖЕ ТРАУТМАН) — — — — — — — — — — — 70

Опыт ведения крупных хозяйств в комитате Фейер (ГАБОР АЛМАШИ) — — — — — — — — — — — 76

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

X-ый съезд Итальянской Коммунистической партии (МИКЛОШ ОВАРИ) — — — — — — — — — — — 86

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

ИВАН Т. БЕРЕНД: Восстановление хозяйства и борьба против крупного капитала в Венгрии 1945—1948 гг. (БАЛИНТ САБО) — — 95

д-р АНТАЛ МАТЯШ: Краткая история домарксистской буржуазной политэкономии (ЭНДРЕ СИГЕТИ) — — — — — — — 103

Digitized by Google

INHALT

DEZSÖ NEMES: Der 8. Parteitag — — — — — — — — — — 1

ISTVÁN HETÉNYI—PÉTER VÁLYI: Einige Fragen im Zusammenhang mit Ungarns volkswirtschaftlichen 20-Jahresplan — — 11

GYÖRGY GONCOL: Wesentliche Merkmale des heutigen Kapitalismus und neue Bedingungen im Kampf für den Sozialismus — — 30

ISTVÁN BALLÓ: Für eine allgemeine Befolgung der sozialistisch-ethischen Gesellschaftsnormen — — — — — — — — — 44

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Die wissenschaftliche Grundlage der sozialistischen Entwicklung und die Aufgaben der sozialen Wissenschaften (Ein Vortrag von L. ILJITSCHOV vorgelesen in der Sowjetunion auf einer Sitzung der Wissenschaftlichen Akademie) — — — — — — — — 57

RUNDSCHAU

Über aktuelle Fragen der Wohnungsbautätigkeit (REZSÖ TRAUTMANN) — — — — — — — — — — 70

Erfahrungen der landwirtschaftlichen Grossraum-Produktionsgenossenschaften im Komitat Fejér (GÁBOR ALMÁSI) — — — — 76

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der 10. Parteitag der Kommunistischen Partei Italiens (MIKLÓS ÓVÁRI) — — — — — — — — — — — — 86

REZENSIONEN UND BÜCHERSCHAU

Iván T. Berend: Wiederaufbau und Kampf gegen das Grosskapital in Ungarn zwischen 1945 und 1948 (BÁLINT SZABÓ) — — — — 95

Dr. Antal Mátyás: Kurze Geschichte der bürgerlichen Volkswirtschaftslehre vor dem Marxizmus (ENDRE SZIGETI) — — — — — 103

Digitized by Google

SOMMAIRE

NEMES: Le VIII-ème congrès de notre parti — — — — 1

N HETENYI—PETER VÁLYI: Quelques questions de notre n de 20 ans de développement de l'économie nationale — — 11

IY GÖNCÖL: Les faits fondamentaux du capitalisme contemain et les nouvelles conditions de la lutte pour le socialisme 30

N BALLÓ: Généralisons les normes morales de la société ialiste — — — — — — — — — — — — — — 44

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

La base scientifique de la direction du développement social et les tâches des sciences sociales (Conférence de L. ILYITCHOV à la session de l'Académie des Sciences de l'Union Soviétique) — — 57

REVUE

A propos des tâches actuelles des constructions de logements (REZSÖ TRAUTMANN) — — — — — — — — — — 70

Les expériences du fonctionnement des grandes coopératives agricoles de production dans le département de Fejér (GÁBOR ALMÁSI) 76

REVUE INTERNATIONALE

Le X-ème congrès du Parti Communiste Italien (MIKLÓS ÓVÁRI) 86

COMPTS—RENDUS

Iván T. Berend: La reconstruction et la lutte contre le grand capital en Hongrie, de 1945 à 1948 (BÁLINT SZABÓ) — — — — — 95

Dr. Antal Mátyás: L'histoire brève de l'économie politique bourgeoise d'avant la fondation du marxisme (ENDRE SZIGETI) — — — 103

Digitized by Google

CONTENTS

DEZSŐ NEMES: The 8th Party Congress — — — — — — — — 1

ISTVÁN HETÉNYI—PÉTER VÁLYI: A few aspects of Hungary's 20-year economic plan of development — — — — — — — — 11

GYÖRGY GÖNCÖL: Basic facts of today's capitalism and new conditions in the fight for socialism — — — — — — — — — 30

ISTVÁN BALLO: For a general adherence to the ethical norms of the socialist society — — — — — — — — — — — — 41

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

The scientific basis to control social development and the tasks set to the social sciences (A paper by L. ILITSHOV read before the Soviet Academy of Sciences) — — — — — — — — — 57

REVIEW

About contemporary dwelling house construction problems (REZSŐ TRAUTMANN) — — — — — — — — — — — 70

Experiences in collective big-estate husbandry gained in County Fejér (GÁBOR ALMÁSI) — — — — — — — — — — — 76

INTERNATIONAL REVIEW

The Italian Communist Party's 10th Congress (MIKLÓS OVÁRI) — 86

BOOK REVIEWS

Ivan T. Berend: Reconstruction and the fight against big capital in Hungary between 1945 and 1948 (BÁLINT SZABÓ) — — — 95

Dr. Antal Mátyás: A brief review of political economy before the birth of Marxism (ENDRE SZIGETI) — — — — — — — 103

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

2

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 FEBRUÁR

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

NEMES DEZSŐ: Pártunk VIII. kongresszusa — — — — — — 1
DR. KOVÁCS ISTVÁN: Burzsoá és szocialista képviselet — — — 15
LOSONCZI PÁL: Mezőgazdaságunk helyzete és feladatai a VIII. kongresszus után — — — — — — — — — — — — — 27
BÁLINT JÓZSEF: Az ötéves terv teljesítésének útján — — — 37
JÁNOS FERENC: A gépipar termelési szerkezetének korszerűsítése 50
RÉNYI PÉTER: Dráma és erkölcs — — — — — — — — — 65

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

1963 — Anglia és a világ (R. PALME DUTT) — — — — — — 79

NEMZETKÖZI SZEMLE

A világ politikai térképe 1963 elején (DR. RADÓ SÁNDOR) — — — 87

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Könyvek a szocialista magyar államrendszerről (DR. HALÁSZ JÓZSEF) 97
Mátrai László: Gondolat és szabadság (TORDAY GYÖRGY) — — 101

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660.
Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. január 19.
Megjelent 35 400 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

630068/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 2. SZ. BUDAPEST 1963. FEBRUÁR HÓ

Pártunk VIII. kongresszusa

Írta
NEMES DEZSŐ

3. A SZOCIALISTA NEMZETI EGYSÉG FEJLŐDÉSE*

Társadalmi előrehaladásunk legátfogóbban a szocialista nemzeti egység fejlődésében nyilvánul meg. E fejlődésben döntő jelentőségű az a tény, hogy a kisárutermelő parasztság termelőszövetkezeti parasztsággá alakult át. Társadalmunk két alapvető osztálya: a munkásosztály és a parasztság. Amikor a munkásosztály mellett a parasztság is a szocializmus útjára lép, a nemzeti összefogás jellegében lényeges változás áll be. Ez a változás, az újabb előrelépés, gazdasági rendünk szilárdságán, biztonságos fejlődésén, a már elért eredményeken alapszik. Miután a szocialista termelési viszonyok uralkodóvá váltak egész népgazdaságunkban, társadalmunk további haladása még biztonságosabb. Lehetővé válik a nép szocialista nemzeti egységének létrejövetele és kiteljesedése, ami e fejlődés szerves része, fontos feltétele.

A nemzeti összefogás *vezető osztálya* korábban is a munkásosztály volt, amelynek szocialista célját a kisárutermelő parasztság tudomásul vette, annál is inkább, mert élvezte a szocialista állam védelmét és támogatását. A szocialista állam védte a földesúri reakciótól, a világpiaci konkurrenciától, és a paraszt talán már el is felejtette egykori félelmét a bankoktól és kartellektől. A falu népe helyeselte az ipar szocialista fejlődését, a népi állam hatalmas munkáját a közoktatás, az egészségügyi ellátás fejlesztésében és sok minden más területen, mert ez az ő életének alakulására is kedvezően hatott. De mindaddig, amíg a parasztság, illetve annak zöme ragaszkodott az egyéni gazdálkodáshoz, a munkás-paraszt összefogás — a nemzeti összefogás alapja — a szocialista munkás-

* *Nemes Dezső elvtárs cikkének első részét lapunk januári számában közöltük.*

Digitized by Google

ság és a kisárutermelő parasztság összefogása volt. Ez az összefogás azonban a lenini politika eredményeként megteremtette annak a lehetőségét, hogy *a szocialista befolyás a parasztság közé széleskörűen behatoljon és felülkerekedjen a kisárutermelés visszahúzó erői felett.* A népi demokratikus nemzeti összefogás szocialista eleme, amely korábban is a *vezető* eleme volt, már *általánossá* vált. Az általános persze még nem kizárólagos. *A nemzeti összefogás szocialista elemének általánossá válásával azonban a népi demokratikus nemzeti összefogás alapjában véve szocialista nemzeti egységgé fejlődik.*

A falu szocialista átalakulása döntő jelentőségű a parasztság átformálódásában, s ugyanakkor kihat a munkásosztálynak és társadalmunk más rétegeinek fejlődésére. A szocializmus falusi győzelme nagy dolog a munkásosztály politikai fejlődésében is: tovább erősíti öntudatát, a maga erejébe és eszméibe vetett hitét. A szocializmus falusi győzelme egyben növeli a munkások bizalmát a parasztok iránt, akik immár nemcsak tudomásul vették szövetségesük szocialista céljait, hanem elfogadták ezeket, és maguk is a szocialista útra léptek.

Ebből nem következik az, hogy most már maradéktalanul megszüntek a parasztokkal szembeni bizalmatlanság bizonyos örökölt elemei. Ha rossz termés miatt átmeneti nehézség keletkezik és ez a piaci árakban is jelentkezik, a munkásság egy részében — s persze a városi alkalmazottak és értelmiség körében is — elégedetlenség támad a parasztokkal szemben. Nem olyan fokú ez az elégedetlenség, mint ahogy az egyéni parasztokkal szemben jelentkezett, mert a mezőgazdasági termelés az aszályos időjárás ellenére is emelkedett, a termés alakulásának kérdésével a városi dolgozók is mind többet foglalkoznak, és számot vetnek azzal, hogy mi írható az időjárás számlájára, mi a szövetkezetére és mi a kereskedelmi és más szervek munkájára. A jó termés gyorsan megszünteti a piaci áralakulás okozta átmeneti elégedetlenséget a parasztokkal szemben. De a kedvezőtlen időjárásnak ma még van ilyen kísérőjelensége, ha csökkenőben is. A falu átszervezésével ez nem tűnhet el egyszerre. Csak a szocialista mezőgazdaság fellendülése fogja teljesen és véglegesen megszüntetni.

Természetesen ez nem automatikus folyamat, hanem csak céltudatos gazdasági építés és politikai felvilágosítás eredménye lehet. Ennek során kell továbbfejleszteni mind a munkásság, mind a parasztság társadalmi tudatát, és felemelni az elmaradottabb munkások és parasztok tudatát, politikai ítélőképességét az átlagos színvonalra. A két alapvető osztály *tudatosságának további fejlődése* a szocialista nemzeti egység erősödésének *fő követelményeihez* tartozik. A szocialista nemzeti egység kifejlődése ehhez kedvezőbb lehetőséget teremtett, mint amilyen valaha is lehetett.

Digitized by Google

A munkásosztály politikai fejlődését jelentősen befolyásolja az *utánpótlás milyensége.* Az ipari munkás-utánpótlás egyik fő forrása: *a városi ifjúság,* amely ma magasabb műveltségi fokkal és szélesebb érdeklődési körrel lép a dolgozók sorába, mint korábban. A magasabb kulturáltságot a mi társadalmunktól, a mi iskoláinktól kapja. E fiatalok gondolkodását mindjobban áthatja az a tudat, hogy *ők már a kommunizmusban fognak élni, annak építői lesznek, és erre a feladatra készülnek.* Ennek egyik beszédes megnyilatkozása az, hogy a KISZ és a szakszervezetek által szervezett munkaversenyben a városi fiatalok százezrei vesznek részt; csak a szocialista brigádmozgalomban másfélszázezer a fiatal részvevő, közülük ötvenezren az ifjúsági brigádokban versenyeznek a megtisztelő „szocialista brigád" címért, s nagy részük már el is nyerte ezt. A KISZ soraiban a VII. kongresszus idején 370 ezer fiatal tömörült, s létszámuk a VIII. kongresszusig 700 ezer fölé emelkedett. Nagy többségük városi, falun a KISZ-szervezetei még gyengék. A dolgozók esti iskoláiban mintegy százezer városi fiatal munkás tanul tovább. Más tények is igazolják— ha ez egyálalán bizonyításra szorulna —, hogy a munkásság eme utánpótlásának műveltségi foka, politikai érdeklődése és ismerete széleskörűbb a korábbinál. Ifjúságunk, benne a városi fiatalok fejlődése nem csupán az utolsó három év eredménye, de kétségtelen, hogy a mezőgazdaság sikeres átszervezése az ő fejlődésüket is nagyban segítette, szilárdabbá tette.

Az ipari munkás-utánpótlás másik fő forrása: *a falu.* Parasztfiatalok és idősebb falusi emberek egy része (ha néha csak átmenetileg is) kerül az építkezésekre vagy az ipari üzemekbe. A falusi fiatalokra is vonatkozik az, hogy általában magasabb műveltségi színvonallal kerülnek az iparba, mint a korábbiak. Most, a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme nyomán, gyorsul a falusi ifjúság politikai fejlődése, gyorsul a falusi KISZ-szervezetek fejlődése is. Ebben már kifejeződik az, hogy a munkásosztály falusi utánpótlásánál van egy *új tényező,* amely kihat a munkásosztály összetételének alakulására és politikai fejlődésére. Ez az új tényező pedig az, hogy *a falusiak már nem a kisárutermelő falvakból érkeznek, hanem a termelőszövetkezeti községekből;* A termelőszövetkezeti falvakból érkezők politikai arculata kedvezőbb, továbbfejlődésük az ipari munkásság soraiban könnyebb. Ez pedig a munkásság egészének politikai fejlődését érinti: könnyebbé teszi, hogy az elmaradt munkásrétegek öntudatát az átlagos színvonalra emeljük, amellett, hogy az átlagszínvonal maga is emelkedik.

A falu szocialista átalakulása kihat *az értelmiség* további politikai fejlődésére is. Erősíti az értelmiség ama részének önbizal-

Digitized by Google

mát, amely már előzőleg magáévá tette a munkásosztály szocialista eszméit és valóraváltásukért nemcsak rokonszenvből, hanem meggyőződésből is küzdött. A termelőszövetkezeti mozgalom nagy győzelme ugyanekkor megnövelte az értelmiség egésze előtt a szocializmus tekintélyét. A falura korábban még sok rokonszenvező is úgy tekintett, mintha itt abban merülne ki a szocializmus tudománya, hogy hosszú időre kiegyezik az egyéni parasztgazdasággal, a kisárutermeléssel. A nagy átalakulás ténye viszont ezen a bonyolult területen is megmutatta a szocializmus társadalomformáló erejét.

Az ellenséges elemek hosszú éveken keresztül nagy reményeket fűztek ama nézeteikhez, melyek szerint a parasztoknak el kell utasítaniok a szocializmust. Az értelmiség között kifejtett zavarkeltő tényked ésükben ez nagy szerepet játszott. A zavarkeltők szűk csoportjai azonban maguk jutottak zavarba, s elszigeteltségük fokozódik. Ennek nyomán egy részük tudomásul veszi, hogy a szocialista fejlődés a párt mai politikája mellett mégiscsak feltartóztathatatlan, és — követve másokat — az új társadalomba való rendes beilleszkedés útjára tér. Fejlődésünknek ez is velejárója.

A falu átszervezése nyomán meggyorsult az értelmiség szocialista átalakulása. Az értelmiségi dolgozók jelentős része rendkívül aktívan vett részt a nagy munkában. Különösen a falusi értelmiség, a pedagógusok, az agronómusok, de a városi értelmiség számos képviselője is segített és segít ma is az újjászervezett falu népének. Az ipari értelmiségnek a szocialista építésben való részvétele már másfél évtizedes múltra tekinthet vissza, s ennek tapasztalatai — bár súlyos megrázkódtatásokkal terheltek — beérlelték eszmei-politikai gyümölcsüket. A szocialista társadalmi rendet ma már az értelmiség túlnyomó többsége a magáénak vallja: *a magyar értelmiség az épülő szocializmus hívévé vált.* Rokonszenvét a létrejött és épülő új világ iránt az eszmei meggyőződés, a marxi—lenini eszmék új térhódításai teszi mind szilárdabbá. A kispolgári szemlélet, a polgári életfelfogás maradványai persze élnek, hatásuk itt-ott átmenetileg még fokozódhat is. De a szocialista társadalmi rend őszinte támogatása az általános, a döntő s ez kedvezőbb lehetőséget teremtett a szocialista életszemlélet további térnyeréséhez és erősödéséhez.

A falu átszervezése kihat *az értelmiségi utánpótlásra is.* Hiszen a főiskolai és egyetemi hallgatók jelentős hányada paraszt-származású. Az értelmiségi utánpótlás eszmei-politikai nevelése és fejlődése tekintetében sem mindegy, hogy a faluról jött fiatalokat az egyénileg gazdálkodók falvai vagy pedig a termelőszövetkezeti községek küldik-e a tanintézetekbe. Van még gond a termelőszövetkezeti községekben is, amit magával hoz szülőfalujából

Digitized by Google

a főiskolára és egyetemre került fiatal. A szövetkezet gondjai azonban már az új életet építő falu gondjai, amelyeket a szövetkezet erejével és az egész társadalom közreműködésével oldanak meg. S a munkában, amelyet az új gondok megoldása, az új tervek valóraváltása igényel — jut bőven a fiataloknak, akiket a falvak visszavárnak, s akik oda visszatérnek.

A magyar értelmiségi politika fejlődése gyorsul, társadalmunk fejlődése és a kommunizmus eszméi gyorsítják. Az értelmiségre mondottak általában vonatkoznak az alkalmazotti rétegre is, mely egyébként magában foglalja az értelmiséget, igen csekély kivétellel. A szocialista nemzeti egység továbbfejlődésében nagy szerepe van annak, hogy a szellemi dolgozók a munkásosztály kommunista eszméit magukévá tegyék, a kommunizmus ügyének képviselőivé és harcosaivá váljanak.

Az értelmiség további fejlődésében rendkívül fontos tényező a már említett utánpótlás, amelyet elsősorban a városi és falusi ifjúság biztosít. Emellett növekvő jelentőségű a felnőtt fizikai dolgozók legtehetségesebbjeinek továbbtanulása magasszínvonalú műszaki vagy más képesítés megszerzéséért. A fiatalok műveltségi és eszmei-politikai színvonaláról már fentebb szóltunk. Az iskolareform nyomán ez a színvonal tovább emelkedik, s természetesen befolyásolja az értelmiségi utánpótlást, erősíti annak szocialista jellegét.

Van a mi rendszerünknek magán-kisiparos rétege is. A falu átszervezésével ez a réteg csökkent, főleg azért, mert a termelőszövetkezeti községek megalakulásával a falusi kisiparosok többsége szintén a szövetkezetbe lépett és a volt magán-kisiparosok tsziparosokká váltak. Ez is lényeges vonása fejlődésünknek, de a magán-kisipar léte, bár ma még fontos, nem alapvető jelentőségű, s most nem taglaljuk. Állíthatjuk, hogy a falu szocialista átszervezése kihat társadalmunk minden rétegére és például még abban is szerepe van, hogy a papok között a politikailag reakciós magatartásúak elszigetelődése szintén fokozódik.

A nemzeti összefogás — mely alapjában véve szocialista jellegűvé vált — kiterjed olyan társadalmi rétegekre is, amelyek még nem vallják magukénak a kommunizmus eszméit, de örülnek a szocialista fejlődés eredményeinek, vállalják az együttműködést az élenjáró szocialista erőkkel, tovább közelednek hozzájuk az országépítő munkában és a béke védelméért folyó harcban.

A szocialista nemzeti egység úgy válhat még szilárdabbá, ha elhárítjuk azokat az akadályokat, amelyek e fejlődés útjában állnak. A VIII. kongresszus foglalkozott több ilyen kérdéssel. Ezek közül különösen fontos a parasztsághoz való viszony kérdésében az ismeretes lenini hármas jelszó értelmezése a mai helyzetben,

Digitized by Google

továbbá a származási különbségtevés megszüntetése a főiskolai felvételeknél, és még inkább a kommunisták és pártonkívüliek összefogásának továbbfejlesztésével kapcsolatos egyes kérdések.

a) A lenini hármas jelszó kérdése

A VIII. kongresszus pontot tett arra a szektás jellegű értetlenségre, amely a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme után amiatt nyugtalankodott, hogy lekerült a napirendről Lenin hármas jelszava a parasztsághoz való viszonyról. E hármas jelszó: támaszkodj szilárdan a szegényparasztra, erősítsd a szövetséget a középparaszttal, és harcolj a kulák ellen. Ma viszont azt mondjuk, hogy a különböző paraszti rétegekből származó termelőszövetkezeti tagok összeforrását, az egységes termelőszövetkezeti parasztság kialakulását kell gyorsítani. Ma, a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme után, csak ez az út vezet a szocializmus új győzelmeihez a falun.

A lenini hármas jelszó meghatározta a munkásosztály forradalmi politikáját akkor, amikor a proletariátus a hatalmat már kivívta, de a parasztság még nem lépett a szocialista útra. *A hármas jelszó a kisárutermelő, egyénileg gazdálkodó, osztályhelyzetek tekintetében rétegekre tagolódó egyéni parasztság fő rétegeihez való viszonyt* fejezi ki, de nem fejezi ki a *termelőszövetkezeti parasztsághoz* való viszonyt, hiszen olyan időszakból származik, amikor a termelőszövetkezeti parasztság mint számottevő réteg nem is létezett.

Amikor megjelenik és számottevő tényezővé válik a termelőszövetkezeti parasztság, a hármas jelszó szükségszerűen módosul. A termelőszövetkezetbe tömörült parasztok a szocializmus útjára léptek, tehát *szilárdabb* támaszai a munkáshatalomnak. mint azok a szegényparasztok, akik még vonakodnak a termelőszövetkezetbe lépéstől. A lenini hármas jelszó érvényessége olyan mértékben korlátozódik, amilyen mértékben előrehalad a falu szocialista átszervezése, nő a termelőszövetkezeti és zsugorodik az egyéni parasztság. Így történt ez nálunk is. S aki a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme után még mindig a hármas jelszót kereste, s a tagságot a hármas jelszó alapján megosztani próbálta, az nem segítette, hanem fékezte, bomlasztotta a termelőszövetkezeti parasztok összeforrasztását, egységének a közös munkában való megszilárdulását. Ezért volt különösen fontos, hogy e kérdésben az eszmei zavar végleg megszűnjön, az egységes termelőszövetkezeti parasztság kialakulásának útjából ez az akadály elhárúljon. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy ez a fontos követelménye a szocialista nemzeti egység fejlődésének.

Digitized by Google

b) A származási különbségtétel megszűnése az egyetemi és főiskolai fiataloknál

A népi demokratikus nemzeti összefogásnak szocialista nemzeti egységgé fejlődése megérlelte és megkövetelte, hogy az osztályszármazás szerinti megkülönböztetés kérdésében további változás történjen. Az alapvető állampolgári jogok tekintetében már rég nincs (nem is nagyon volt) ilyen megkülönböztetés, de a főiskolai és egyetemi felvételeknél még létezett. A kongresszus előtti vitában sokan foglalkoztak e kérdéssel. Az Irányelvek e pontja is általában helyeslléssel találkozott, de emellett sok kétely is kifejezésre jutott. A VIII. kongresszus ebben a kérdésben is döntött.

Ezután csupán a tanulmányi eredmény, valamint a Népköztársaság iránti hűség, a morális és politikai magatartás dönti el az egyetemre és főiskolára való felvételt. A politikai követelmények a felvételeknél nem csökkennek, hanem növekednek, származásra való tekintet nélkül. A felvételi szervek, bizottságok feladata nehezebb, felelőssége nagyobb lesz, de vállalni kell a nehezebb feladatot, a nagyobb felelősséget.

Ezután a munkás- és parasztszármazású fiatalok részére a kiváló tanulmányi eredmény nem lehet kevésbé fontos, mint az értelmiségi, alkalmazotti vagy más származásúaknak. E tekintetben ugyanis előfordult, hogy munkás- és parasztszármazású tanulók nem eléggé törődtek azzal, hogy tanulmányi eredményeik megfeleljenek tanulási képességüknek, és gyakran a szülők sem fordítottak erre kellő gondot. A munkás- és parasztszármazás nyújtotta eddigi általános előnynek kezdettől fogva volt ilyen negatívuma, és ez meg is maradt, bár csökkent mértékben. De ha a magyar értelmiség eszmei-politikai fejlődéséről azt állapíthatjuk meg, hogy növekvő bizalommal vesz részt az országépítő munkában és a szocializmus hívévé vált, akkor ebben fontos szerepe van annak is, hogy az értelmiségi utánpótlásban biztosítottuk a munkás- és parasztszármazásúak nagy hányadát.

Az osztályszármazás szerinti előny biztosításának rendszere azonban ma már idejét múlta, s fenntartása akadályozná a szocialista nemzeti egység továbbfejlődését. Elsősorban az értelmiségi és alkalmazotti réteg az, amelyet tekintetbe kell vennünk e kérdés megítélésénél, hiszen társadalmunk két fő osztálya mellett ez a társadalmi réteg a legszámottevőbb. E rétegben ma már igen nagy hányadot alkotnak azok, akik munkás- vagy parasztszármazású fiatalokként kerültek a soraiba. Emellett az egész értelmiségi-alkalmazotti réteg eszmei-politikai fejlődése olyan fokú, hogy idejét múlta a sommás ítélet az egész értelmiségi-alkalmazotti réteg, és méginkább a diákkorba kerülő gyermekeik felett.

Digitized by Google

Akik az Irányelvek kongresszus előtti vitájában kifejezték kételyeiket afelől, hogy célszerű-e a származási megkülönböztetés eltörlése az egyetemi és főiskolai felvételeknél, azok ellenérveiket általában nem az értelmiségi-alkalmazotti származásúakkal kapcsolatban keresték, nyilván azért, mert az ilyenfajta kételyek már őbennük sem nagyon éltek, vagy ha igen, érezték, hogy ezek már talajt vesztett kételyek. Elsősorban az osztályidegen származásúaknak az egyetemre kerülése okózott gondot számukra, és a vitában ezt állították előtérbe. Szögezzük azonban le ismételten, hogy ez a kérdés mindenekelőtt és elsősorban azért fontos, mert az értelmiségi-alkalmazotti származásúak teljes egyenrangúsítását jelenti az egyetemi és főiskolai felvételeknél. Igaz, hogy az eddigi különbségtevés mellett is több mint ötször annyi értelmiségi diák került az egyetemeinkre és főiskoláinkra, mint a felszabadulás előtt, s hasonló a helyzet az alkalmazotti származásúaknál is. Láthatjuk ezt a nappali tagozatokon hallgatók létszámának alakulásából, valamint az esti és levelező tagozatok kifejlődéséből:

A hallgatók létszáma és származási megoszlása a nappali tagozatokon 1937/38-ban és 1962/63-ban

	Összes hallgató	Munkások és volt munkások gyermeke	Parasztok és volt dolgozó parasztok gyermeke	Alkalmazottak, értelmiségiek, kisiparosok és más városi kispolgárok gyermeke	Tőkések, földesurak, kulákok gyermeke
1937/38	11 747	317 (2,7%)	94 (0,8%)	6728 (57,3%)	4608 (39,2%)
1962/63	40 253	12 923 (32,2%)	6008 (14,9%)	21 005 (52,4%)	217 (0,5%)

Az esti és levelező tagozatokon — 1937/38-ban ilyen nem volt — jelenleg több mint 26 ezer hallgató tanul. A nappali, esti és levelező tagozatok hallgatóinak együttes létszáma 67 324, tehát mintegy hatszorosa az 1937/38-as létszámnak! Az esti és levelező tagozatok hallgatóinak származási hovatartozásáról nincs kimutatás. Feltételezhető, hogy valamivel magasabb közöttük a munkás- és parasztszármazásúak arányszáma, mint a nappali tagozatokon.

A munkásszármazású hallgatók létszáma az 1937/38. évi 317-tel szemben csak a nappali tagozaton csaknem 13 ezerre, az esti és levelező tagozatokkal együtt mintegy 23—24 ezerre emelkedett. A parasztszármazású hallgatóké 94 főről több mint 6 ezerre, illetve mintegy 9—10 ezerre nőtt.

Digitized by Google

Az értelmiségi és alkalmazotti, valamint kisiparos, kiskereskedő és más városi kispolgári szülőknek 1937/38-ban az egyetemen tanult 6728 fia és leánya közül a kisiparos és kiskereskedő származásúak létszáma minden bizonnyal nagyobb volt, mint ma a jelenlegi 21 ezer között. Ezért nem sokat tévedhetünk, ha az egész növekedést az értelmiségi és alkalmazotti származású kategória javára írjuk. Eszerint ma csak a nappali tagozaton legalább négyszer annyi, az esti és levelező tagozatokkal együtt legalább ötszörhatszor annyi értelmiségi és alkalmazotti szülő gyermeke tanul egyetemeinken, főiskoláinkon és felsőfokú tanintézeteinkben, mint 1937/38-ban. Íme, ilyen tanulási lehetőséget biztosított az értelmiségi és alkalmazotti rétegeknek a mi rendszerünk a munkás- és parasztszármazásúaknak nyújtott bizonyos felvételi előny mellett is. Tehát nem lehetett olyan nehéz elviselni a munkás- és parasztszármazásúak részére nyújtott némi előnyt. Mégis volt bizonyos megkülönböztetés, ami fájdalmat okozott a szülőknek, valamint kitűnően vagy jórendűen érettségizett gyermeküknek, ha származási okból nem jutott hely az utóbbiak részére az egyetemen. Most ez megszűnik. Egyben annak a lehetősége is megszűnik, vagy legalább is csökken, hogy értelmiségi-alkalmazotti szülők olyankor is a származási különbségtétellel magyarázzák, hogy gyermekeik nem kerülhettek a főiskolára, amikor ennek oka abban rejlett, hogy a vizsgán nem a legjobbak között voltak, illetve abban, hogy hasonló eredményt elért munkás- és parasztszármazású fiatalokat sem tudtak felvenni a túljelentkezés miatt.

Persze nemcsak a munkás-, paraszt- és értelmiségi-alkalmazotti származásúak közötti különbségtétel szűnik meg az egyetemi és főiskolai felvételeknél, hanem *mindenféle származási* megkülönböztetés. Tehát az osztályidegen származásúaké is.

A felszabadulás előtt és a felszabadulás után is a létszámban legnagyobb osztályidegen rétege társadalmunknak a *kulákság* volt. Zömét 1949—1953-ban gazdaságilag felszámoltuk, s az egykori kulákgazdaságok túlnyomó része középparaszti gazdasággá zsugorodott. A mezőgazdaság szocialista átalakulásával a falun maradt egykori kulákok túlyomó többsége belépett a termelőszövetkezetbe. Bizony, közülük nem kevesen azt is fontolgatták a belépésnél, vagy éppen az volt számukra a döntő, hogy a termelőszövetkezetben megszűnik társadalmi elkülönültségük, s különösen, hogy gyermekeik teljes mértékben beilleszkedhetnek az új társadalomba, amelynek iskoláit végzik, amelynek levegőjét szívják, amelyben élnek. Ez utóbbi körülmény idézte elő az átszervezés idején nem egyszer azt, hogy az egykori kulákot fiai és leányai agitálták legjobban a belépésre. Hiszen ezután ők már nem „1938-as kulák", hanem 1960-as tsz-paraszt gyermekei.

Vajon fenntartható-e a származási kategorizálás a *tsz-fiatalok*

Digitized by Google

között? Nem, fenntartása az egységes termelőszövetkezeti parasztság kifejlődésének útjában állna. Minden termelőszövetkezeti ifjat és leányt — korábbi hovatartozásától függetlenül — munkája és magatartása szerint kell értékelni a termelőszövetkezetekben is, az iskolákban is, az egyetemi és főiskolai felvételeknél is. Politikailag ez a helyes és egyben ez a humánus.

Más, eredetileg osztályidegen kategóriákkal is úgy vagyunk — mármint azokkal, akik otthon maradtak és nem disszidáltak —, hogy nagyobb részük beilleszkedett az új rendbe és rendesen dolgozik. S bár él lelkükben a régi világ iránti nosztalgia, de tagadhatatlan, hogy erősödik bennük a mai rend iránti tisztelet. Az álbaloldaliak szerint persze az ilyen vélemény megalkuvás az osztályellenséggel. A kérdés viszont az, hogy van-e a munkának és a mi új társadalmunknak komoly átnevelő ereje, s ha igen, segítsük-e ezt az átnevelést és a volt osztályidegeneknek társadalmunkba való rendes beilleszkedését, vagy pedig, felöltve a „rettenthetetlen forradalmárok" tógáját, vessük el magunktól ezt az „eretnek" nézetet és a vele járó felelősségteljes feladatot.

Az élet e kérdésre is válaszolt már, mégpedig igenlően. Ma még léteznek és holnap is lesznek ellenséges csoportok — aktívak is, passzívak is —, s résen kell lennünk velük szemben. Ám ezeknek az ellenséges csoportoknak száma és befolyása már nem olyan, hogy az ő tevékenységük volna a döntő a volt osztályidegen kategóriák általános megítélése szempontjából. Korábban is differenciáltan kellett az e kategóriákhoz tartozókat értékelni, mert az általános megítélés sohasem vonatkozik egy-egy társadalmi réteghez tartozó minden egyes személyre. *A differenciált értékelés követelménye ma még nagyobb,* mert a korábbi általános értékelés érvényét vesztette. Ebből az is következik, hogy az egyetemi és főiskolai felvételeknél az osztályszármazás szerinti különbségtevést a volt osztályidegenek gyermekeivel szemben sem szükséges fenntartani, hanem az egyéni megítélés fentemlített általános követelményei szerint kell az ő esetükben is dönteni.

Megmarad az a feladat, hogy *a munkás- és parasztszármazású diákoknak fokozottabb segítséget biztosítsunk.* Miután a felvételi feltételek egyenlőkké válnak, a segítést annál inkább arra kell összpontosítani, hogy *jobb tanulmányi eredményt* érjenek el. Ezt kell ösztönözni és fokozottabban ellenőrizni a pedagógusoknak is, a szülőknek is, a KISZ-nek is, s mindazoknak, akik ebben hatékonyan segíthetnek.

A kongresszust megelőző vitában gyakran említették, hogy a munkás- és parasztszülők nem tudnak a tanulásban olyan segítséget nyújtani, mint az értelmiségi szülők. Ez igaz. Bár az elmúlt 10—15 évben a munkásszülők, s jórészt a parasztszülők általános

Digitized by Google

műveltségi színvonala is lényegesen emelkedett, a különbség az általános műveltségi színvonal tekintetében azonban még lényeges. Tehát szükséges a nagyobb figyelem, a fokozott támogatás a munkás- és parasztszülők iskolás gyermekeinek tanulási képességük fejlesztésében, jó tanulmányi eredmények elérésében. A segítés egyik legfontosabbikában, a tanulás ellenőrzésében a munkásszülő is lehet olyan aktív, mint az értelmiségi, sőt lehet még aktívabb is, ha kellő gondot fordít a tanárokkal való kapcsolatra, ha velük gyakrabban tanácskozik.

Nem sok idő kell hozzá, hogy az előzetes vitában kifejezésre jutott kételyek feledésbe merüljenek. Ehhez azonban az szükséges, hogy a származási különbségtevés megszüntetéséből következő tennivalókat helyesen oldjuk meg. És akkor aligha lesz többé valaki, aki visszakívánná az osztályszármazás szerinti különbségtevést a mi rendszerünkben felnevelt ifjúság soraiban.

c) A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása és a szaktudás jelentősége

A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása alapvető feltétele volt a szocialista forradalom győzelmének és alapvető feltétele maradt a szocialista építés sikerének. Ezt általában elismerik. Azt is elismerik, hogy ez az összefogás a szocialista építés előrehaladásával tovább fejlődik. Azonban elég gyakran találkoztunk pártunk soraiban bizonyos értetlenséggel eme összefogás továbbfejlesztésének követelményeivel szemben, ellenállással ama — egyébként már a VII. kongresszus által jóváhagyott — elvnek az alkalmazásával szemben, hogy *a pártonkívüliek pártfunció kivételével minden tisztséget betölthetnek.* Ha egy tisztség betöltésére a szóbajövő személyek közül egy pártonkívüli ember a legalkalmasabb, mert a szocialista építés iránti odaadás mellett a szaktudása és a vezetésre való rátermettsége neki a legmegfelelőbb, akkor őt kell választani erre a tisztségre.

Egyesek úgy vélték, hogy eszerint a politikai megbízhatóság követelménye háttérbe szorul a szaktudás követelménye mellett, amiből baj származna, tehát óvakodjunk pártonkívüli szakembert vállalati igazgatónak kinevezni. Főmérnöknek vagy főkönyvelőnek kinevezni — ez még megy, de igazgatónak — ez már nem megy, vagy csak igen nehezen. Tsz-elnöknek megválasztani — ez is megy, és elég gyakori, mert a falu átalakulásának nagy feszültsége nem tűrte a habozást e kérdésben; pedig egy-egy termelőszövetkezet vezetése gyakran bonyolultabb feladat szakmailag is és politikailag is, mint egy-egy gyár igazgatása. De az üzemekben erősebbek pártszervezeteink, itt inkább lehet „habozni", ha nagyon akarnak,

Digitized by Google

Persze a mérce, a követelmények, amit az iparvállalatok igazgatóival szemben politikailag is támasztanak, nagyobbak. Nem a követelmények leszállításáról van azonban szó, hanem arról, hogy ne gördítsünk indokolatlan akadályt a legjobb szakembereknek olyan funkcióba emelése elé, amelynek betöltésére ők a legalkalmasabbak, habár a pártnak nem tagjai; ne féljünk vezető tisztségbe állításuktól, akár mesterről, műhelyfőnökről, akár gyáregység-vezetőről vagy éppen igazgatóról van szó. Ez szükséges, mert *segíti a vezetés szakmai színvonalának emelését és ugyanakkor tovább erősíti a bizalmat a kommunisták és pártonkívüliek között.* Igaz, sok pártonkívüli, miután vezető tisztségbe került, és szorosabban kell együtt dolgoznia — szakmai munkája ellátása érdekében is — a pártszervezetekkel, eszmeileg még közelebb kerül a párthoz és kéri felvételét a soraiba. A párt politikai és eszmei befolyásának növekedése ebben is jelentkezik. S aki erre érdemes, azt nem szabad visszautasítani esetleg azért, hogy legyen kivel „elszámolni" a pártonkívüliek funkcióba helyezését illetően. Nem holmi százalékok követelményéről van szó, hanem egy igen fontos alapelv következetes érvényesítéséről. Ettől is függ a kommunisták és pártonkívüliek összefogásának továbbfejlődése, a szocialista nemzeti egység további erősödése.

Ennek az elvnek még nagyobb az érvényesítési lehetősége ma, mint tegnap volt. A falu szocialista átalakulása megnövelte a kommunisták tekintélyét a pártonkívüliek előtt és egész fejlődésünk megnövelte a kommunista eszmék iránti érdeklődést. Napról napra nagyobb ama pártonkívüli mesterek, mérnökök és más szakemberek száma, akiknek eszmei-politikai fejlődése és emberi magatartása olyan, hogy teljes mértékben megfelelnek a nagyobb követelményeknek.

A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása társadalmi életünk minden lényeges területén megvan és erősödik. A Hazafias Népfront, amely a munkásság, a parasztság, az értelmiség és társadalmunk más rétegeinek politikai szövetsége — egyben a kommunisták és a pártonkívüliek szövetsége. A tanácsok a kommunisták és a pártonkívüliek együttműködésének legszéleskörűbb állami és egyben társadalmi jellegű szervei. A szakszervezetek, amelyek ma már 2,7 millió tagot számlálnak soraikban — 450 ezerrel többet, mint a VII. kongresszus idején és 840 ezerrel többet, mint 1955-ben — a kommunisták és a pártonkívüliek összefogásának is egyik legfontosabb területei. A Hazafias Népfront szerveiben a pártonkívüliek valóban minden tisztséget betöltenek, s vállalt feladataikat lelkesen látják el. A szakszervezetekben a pártonkívüliek részvétele különböző funkciókban szintén igen magas arányú, így a legutóbbi választásokon a bizalmiaknak több mint 70 százaléka volt pártonkívüli. (Lehet persze, hogy azóta né-

Digitized by Google

hány százalékuk belépett a pártba.) A tanácstagok többsége is pártonkívüli volt, s bizonyára a most sorrakerülő új választásokon is hasonlóan lesz; a tanácsok végrehajtó bizottságaiba is valószínűleg jelentős hányadban fognak arra rátermett pártonkívülit is beválasztani. De tanácselnöknek vagy tanácstitkárnak megválasztani arra rátermett pártonkívülit — bár erre is volt már számos eset — mégis nehezebb. Több politikai bátorságot kell tanusítanunk ebben a tekintetben is a tanácsok minden szintjén, mint ahogy az iparigazgatás minden szintjén is.

Egyes elvtársak úgy érzik, hogy a nagyobb szaktudás követelménye a kommunisták háttérbe szorításával jár. Nem, ez az országépítő munka javításával és a párt iránti bizalom további erősödésével, a kommunisták tekintélyének további növekedésével jár. De egyben növekednek a követelmények a tisztséget viselő kommunistákkal szemben is. A szakmai követelmények fokozottabb hangsúlyozásával a VIII. kongresszus ráirányítja minden kommunista figyelmét is arra, hogy fejlessze szaktudását. Aki megáll, vagy túl lassan halad — ha kommunista, ha pártonkívüli —, annak valóban mást kell előbbre engednie. A kommunisták előrehaladásra ösztönzik a pártonkívülieket is, de önmagukat nem kevésbé. Tehát *a szaktudás nyomatékos hangsúlyozásával a kongresszus a jó szakemberek nagyobb megbecsülésére hív fel, de egyben arra is figyelmeztet, hogy a kommunisták fordítsanak maguk is nagyobb gondot szakismeretük fejlesztésére.*

•

A VIII. kongresszus számos nagy fontosságú kérdést is tárgyalt — a *szocialista tudat* fejlesztésének különböző feladatait, a *szocialista demokrácia* továbbfejlesztésének kérdéseit és másokat —, ezekkel azonban e cikk keretében nem tudunk foglalkozni. Itt most még csak arra emlékeztetek, hogy a kongresszus tanácskozása igen feszült nemzetközi helyzetben kezdődött. A Karib-tengeri válság már túljutott ugyan a mélyponton, a termonukleáris háború kirobbantásának közvetlen veszélye csökkent, az amerikai imperialisták inváziós hadigépezete, amelyet Kuba megtámadására és elpusztítására mozgósítottak megállt, de az agressziós tengeri zárlat Kuba körül csak a kongresszus napjaiban szűnt meg. A Karib-tengeri válság kompromisszumos megoldásával a Szovjetunió következetes békepolitikájának sikerült az emberiség feje felől elhárítania a termonukleáris fegyverekkel folyó világháború fenyegető veszélyét, s ennek a sikernek a jelentősége éppen a kongresszus tanácskozása idején bontakozott ki teljes mértékben.

Pártunk VIII. kongresszusa síkra szállt az 1957-es és 1960-as

Digitized by Google

moszkvai nyilatkozat általános irányvonala és alapelvei mellett. Nemzetközi politikánknak ez az irányvonala teljes összhangban van pártunk belpolitikájával, amelynek helyességét az ország fejlődésének sok ténye igazolta. A testvérpártok minden küldötte elismerően nyilatkozott az MSZMP harcáról, az építésben elért szép eredményeinkről és a kongresszus által kitűzött új feladatokról. Hazai fejlődésünk e sikereinek egyik feltétele éppen az volt, hogy következetesen kitartunk a békés egymás mellett élésért való harc lenini politikája mellett. Ennek helyes és szükséges voltát hangsúlyozta a testvérpártok képviselőinek túlnyomó többsége a mi pártunk kongresszusán is, messzemenően egyetértéséről biztosította az SZKP Központi Bizottságát és személy szerint Hruscsov elvtársat, aki a legtöbbet tett e politika alapelveinek kidolgozásában és gyakorlati érvényesítésében a nemzetközi élet bonyolult kérdéseiben. Ennek a nemzetközi politikának a támogatása és követése továbbra is egyik nélkülönözhetetlen feltétele annak, hogy hazánk fejlődése biztonságos maradjon és elérjük azt a célt, amelyet a pártkongresszus népünk elé tűzött: a szocializmus teljes felépítését.

Digitized by Google

Burzsoá és szocialista képviselet

Irta:

DR. KOVÁCS ISTVÁN

1.

Van-e valóságos hatalmuk a népképviseleti szerveknek, vagy az egész képviseleti mechanizmus nem más, mint a valóságos hatalom fügefalevele? Ezt a kérdést társadalmi rendszerektől függetlenül számtalanszor tették fel, s ennek a kérdésfeltevésnek az ad több-kevesebb indokoltságot, hogy az emberiség eddigi történelmének összehasonlíthatatlanul nagyobb részében a nyílt erőszakra épülő hatalom uralma alatt élt. Amikor viszonylag széles volt a hatalomban részesülők köre és a fegyveres szervezet bázisa (mint pl. az ókori rabszolgatartó államokban, vagy az ázsiai nomád államok jelentős részében), akkor az uralmon levők hatalmának fenntartása ideológiai megalapozás nélkül is biztosítható volt. Ezzel szemben szinte általános törvényszerűség, hogy a feudalizmus évszázadaiban a hatalom isteni eredetét tanító vallás szállítja a nyílt erőszak ideológiai megalapozását.

A népképviselet eszméje egészen más rendszer szülötte. Kialakulása a társadalmi fejlődés viszonylag késői korszakához fűződik és igen jelentős történelmi vívmánynak kell tekintenünk.

Ismeretes, hogy a forradalmi polgárság jogegyenlőségi követelését alapján jött létre a népszuverenitás elve, amely többé nem az istentől, hanem a társadalom „egymással szerződő" tagjaitól, „a nép" egészétől származtatta az államhatalmat. A burzsoá „népképviselet" ennek a szerződési eszmének a realizálása. Ez a szerződési eszme a polgárság forradalmi harcaiban feltétlenül haladó szerepet játszott. Az „égből a földre szállította le", s ezzel az emberek számára elérhetővé tette a hatalom forrását. Egyben azonban hamisan és torzan fejezte ki a valóságos társadalmi viszonyokat. A hatalom forrásaként tüntette fel azt, ami csupán eszköze volt a valóságos hatalomnak. Elfedte azt a tényt, hogy a termelési eszközöket kezé-

Digitized by Google

ben tartó tőkésosztálynak e képviseleti mechanizmuson kívül számtalan egyéb szervezeti, ideológiai, anyagi biztosítéka is volt arra, hogy szilárdan a kezében tartsa az államhatalmat akkor is, ha a képviseleti testületek összetétele az ő számára kedvezőtlenül alakul. A választójogi cenzusok kifinomodott előírásai, a választási földrajz immár matematikai gépekkel való alakítása, a polgári pártoknak nyújtott különleges előnyök, a választási szövetségeknek adott mandátumprémiumok, a választási gépezet által keresztülvitt nyílt csalások, majd a parlament két házra való osztása, és az antidemokratikus elvek alapján létrehozott felsőházak előjogai, az államfőnek biztosított különleges jogok, a kivételes hatalom rendszere, a házak feloszlatásának joga, a képviseleti szervek határozatainak érvényességét felülvizsgáló alkotmánybíróságok, az államfők vétójogának kiszélesítése, az önkormányzatok hatáskörének fokozatos elvonása, a szervezetük feletti gyámkodás, adott esetekben pedig a képviseleti mechanizmus teljes félretétele és a katonai-rendőri szervezetek puccssorozata — mindez csak jelzi azoknak az eszközöknek a változatosságát, amelyek ma már igen sok országban elengedhetetlenül hozzá tartoznak a képviseleti mechanizmussal járó „veszedelmek" megelőzését célzó rendszabályokhoz.

E rendszabályok száma együtt nő a képviseleti rendszer demokratizmusának szélesítéséért vívott tömegharcok erősödésével. Ebben az egyenlőtlen versenyben eddig mindig az óvórendszabályok kerültek felül. A burzsoá fejlődés kezdetén a nyílt vagyoni cenzus, továbbá a törvényhozó és végrehajtó hatalom különválasztása általában elegendő biztosítékot nyújtott a „nem kívánatos" véletlenekkel szemben is. Ahogyan fokozatosan kiszélesedett a választójogban részesedők köre (a munkásosztály harcai következtében egyre inkább lehetetlenné vált a vagyoni cenzus alkalmazása), egy ideig növekedett a parlamentnek a kormány összetételére és tevékenységére gyakorolt befolyása is. Fokozatosan kialakultak az úgynevezett parlamentáris kormányformák, amelyekben a parlament ellenőrizhette a kormány politikáját és egész tevékenységét, az államfő pedig csak olyan személyeket nevezhetett ki a kormány tagjaivá, vagy tarthatott kormányon, akik a parlament bizalmát élvezték. Egy rövid átmeneti korszakban tehát a burzsoá képviseleti szervek is valóságos hatalommal rendelkeztek. Ekkor látott Engels lehetőséget arra, hogy a munkásosztály a képviseleti mechanizmus meghódításán keresztül kezébe vegye az államhatalmat. (Különösen a századforduló előtti évtizedek Angliáját, az USA-t és Franciaországot tekintette olyan államoknak, amelyekben a parlamenté a hatalom, míg Poroszországot és a német birodalmat azokhoz az államokhoz sorolta, ahol a képviseleti rendszer mögött a kormány és az államapparátus mindenhatósága bújik meg.)

Azonban már ebben az időben is fokozatosan előtérbe kerültek a

Digitized by Google

parlament háttérbe szorításának régi eszközei mellett, ennek újabb és újabb eszközei. Gyakran halljuk pl., hogy ma már szinte mindenütt általános a választójog, s a cenzusok, különösen a vagyoni cenzus teljesen jelentőségét vesztette. Nyílt vagyoni cenzus ma már valóban ritkán fordul elő. Kevés helyen van érvényben az olyan durva, többes-szavazati jog is, mint Új-Zélandban, ahol kb. minden 1000 font adónak megfelelő vagyon, vagy a nagybirtokosoknál minden 5000 birka tulajdona jelent egy-egy plusz szavazatot. De Amerikában még a legutóbbi elnökválasztáson is csaknem 16 millió állampolgárt fosztottak meg különböző cenzusok alapján választójogától. (7 milliót választási adóhátralék, 6 milliót az egyhelybenlakás cenzusa, több mint 2,5 milliót a művelődési cenzus alapján stb.) Az USA-ban több millió embert riasztanak vissza a választójog megszerzésével kapcsolatos bürokratikus formaságok attól, hogy választójogukat nyilvántartásba vétessék. A faji cenzus ma főleg ilyen módon érvényesül. A legszegényebb néprétegek, de különösen a négerek nagy része többszörösen meggondolja, hogy folyamodjék-e választójogért.

Hasonló célokra szolgálhat a választási földrajz alkalmazása is. Az Egyesült Államok egyes területein csaknem egy fél évszázadon át nem változtatták meg a választókerületek határait. Így elérték azt, hogy a felduzzadt lakosságú munkáslakta nagyvárosokban (mint pl. Chicago, New York), 800—900 ezer választó ugyanúgy egy képviselőt választott, mint a konzervatívnak tartott mezőgazdasági vidékeken 100—150 ezer választó. Franciaországban pedig a baloldali többségű választókerületek szétdarabolásával érik el ugyanazt a célt, a munkásszavazatok értékének csökkentését. A választókerületekben kialakuló baloldali vagy jobboldali többség különösen azért jelentős a francia választási rendszerben, mert jórészt ettől függ, hogy mennyire hatásos a másik megelőző rendszabály, a választási szövetségek részére biztosított prémiumrendszer. Ismeretes, hogy ezzel a módszerrel az 1958. évi választáson De Gaulle pártja kb. 19 000 szavazattal jutott egy mandátumhoz, míg a kommunista pártnak ugyanehhez 388 000 szavazatra volt szüksége. (A rendszer lényege abban áll, hogy a kerületben többséget elérő párt megszerzi az összes mandátumokat. Az egymással szövetségre lépő pártok szavazatait a választás második fordulójában összesíteni lehet.) 1962 novemberében a baloldali pártok számos helyen választási blokkal igyekeztek ellensúlyozni ezt a taktikát. Ennek eredményeként a kommunista párt a korábbiakhoz viszonyítva megnégyszerezte mandátumainak számát, azonban még így is 97 824 szavazatra volt szüksége egy mandátumhoz, amihez De Gaulle pártjának 25 634 is elegendő volt.

A parlament, az államfő és a kormány egymáshoz való viszonyának alakításában hasonló fejlődés figyelhető meg. Az utóbbi év-

Digitized by Google

tizedek során különös jelentőségre tesz szert az államfő házfeloszlatási joga. Erre utalva mondja pl. Strong, a neves alkotmánypolitikus, hogy az angol kormány teremtmény ugyan, de furcsa teremtmény, mert bármikor megsemmisítheti teremtőjét, a parlamentet azáltal, hogy javasolja az uralkodónak az engedetlen, vagy esetleg csupán kényelmetlenné vált parlament feloszlatását. Ugyancsak korábban is ismert intézmény az államfő vétójoga a parlament által elfogadott törvénnyel szemben. Parlamentáris államokban ez a jog korábban alig akaszthatta meg a törvény hatályossá válását, ha a parlament ragaszkodott eredeti határozatához. Ma ez a vétójog több helyen összekapcsolódik az államfőnek, esetleg a kormányelnöknek, vagy a házelnöknek azzal a jogával, hogy a törvény alkotmányosságának felülvizsgálását kérhesse egy, a parlamenten kívüli szűkebb testülettől, vagy esetleg az erre kijelölt magasszintű bíróságtól. Jellemző példája ennek a francia 9 tagú alkotmánytanács intézménye. Tagjait 1/3-ad — 1/3-ad arányban az államfő és a két ház elnöke nevezi ki. Határozatával megakadályozhatja az elfogadott törvény hatályosulását. Az intézmény jelentőségét növeli, hogy egyes esetekben a felülvizsgálatra jogosított szerv nincs is kötve az alkotmány szövegéhez. Vannak olyan vélemények, hogy „az alkotmány fölött álló" jogelvekre utalással is félreteheti a törvényt.

A munkáspártok általában mindenütt a képviseleti szervek, a parlament jogainak megőrzéséért, illetőleg kiszélesítéséért harcolnak. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy végül is a burzsoá államszervezet összes elemei az államfőtől, a parlamenten, a kormányon, az apparátuson és az önkormányzatokon keresztül lefelé haladva a legkisebb községi igazgatási szervekig egységesen a burzsoázia osztályhatalmának eszközei. A monopoltőke, ezek közül mindig azokat állítja különösen előtérbe, amelyek felhasználásával leginkább biztosítani tudja érdekeinek szolgálatát. Éppen a bonyolult választási mechanizmus és a különleges biztosítékok rendszere mellett olyan kivételes esetek is előfordulnak, hogy a közvetlenül választott államfővel szemben a képviseleti szerveket, a parlamentet állítja a maga szolgálatába. Ez újólag arra figyelmeztet bennünket, hogy mindig konkréten értékeljük a képviseleti rendszer tartalmi és formai elemeit.

A felszabadulás előtti magyar képviseleti rendszer szinte egyesítette magában a burzsoá képviselet több évszázados fejlődése során kialakult antidemokratikus vonásokat, emellett megőrzött számos feudális vonást is. A Horthy-fasizmus szinte kísérleti alanynak tekintette a magyar népet annak kipróbálására, hogy vajon hol van a végső határa a választók nyílt becsapásának. Csaknem két évtizeden keresztül a nyílt szavazás rendszere a csendőrség, a rendőrség és az igazgatási apparátus terror-gépezete biztosította a par-

Digitized by Google

lamentben a kormánypárti többséget. Emellett a választókerületek 4 évenkénti átszabásával is azt akarták elérni, hogy 5—6 esetleges ellenzéki szavazat se érjen fel egy-egy kormánypárti szavazattal. Az 1935. évi választások alkalmával pl. a csonka dél-komáromi választókerületben 2900, a tatabányai kerületben 10 ezer választó, a túlnyomóan állami alkalmazottakból, nyugdíjasokból és részben mezőgazdasági lakosságból összetevődő ipolysági kerületben 2800, a hozzá közel eső salgótarjáni kerületben 14 500 a feledi járásban 2700, az ózdi kerületben 14 600, a hasonló jellegű sajószentpéteriben 18 900 választó küldött be egy-egy képviselőt. Még nagyobb volt az aránytalanság a nagyvárosok, különösen Budapest munkáslakta kerületei és egyes belvárosi kerületek között. A Horthy-rendszer természetesen alkalmazta a műveltségi cenzust és az ezzel egybekapcsolt vagyoni cenzust is. Az 1938. évi XIX. tv. szerint egyéb feltételek mellett is csak az kaphatott választójogot, aki 6 elemit elvégzett. Megfelelő vagyonnal rendelkező emberek számára azonban elegendő volt a választójoghoz, ha bemondták, hogy tudnak írni, olvasni. A nők választójogának magas korhatára, az egyhelybenlakási cenzus és ezen túlmenően a megbízhatóbbnak ítélt rétegek számára a burkolt, kettős szavazati jog biztosítása voltak azok az eszközök, amelyek a parlament feltétlen engedelmességét biztosították. A nagybirtokosok különleges érdekeinek védelmére konzerválták a felsőházat, ezt a sajátosan feudális intézményt. Feudális maradvány volt a kormányzó egyre szélesedő vétójoga is, amely párosulva a házfeloszlatás jogával a törvényalkotásban is a parlamenttel egyenrangú tényezővé tette a kormányzót. Emellett a kormány sorozatosan élt a kivételes hatalom és a kivételes felhatalmazások lehetőségével, amikor — egy egészen szűkkörű parlamenti testület látszat-ellenőrzése alatt — maga állt a parlament helyére, s valójában törvényhozó hatalmat gyakorolt.

A helyi képviseleti szervekben, az önkormányzatoknál sem volt más a helyzet. Az önkormányzati választójog még szűkebb volt, mint az országgyűlési választójog. Emellett az önkormányzati testületekben a virilisták és a hivatalból bekerült tagok mellett eleve kisebbségben voltak a választott tagok. Az önkormányzatok egyre csökkenő hatásköre, az ellenőrzésüktől függetlenül működő és központi irányítás alatt álló szervek számának állandó növekedése, majd 1942-ben az önkormányzati rendszer teljes felszámolása jelzi a Horthy-fasizmus képviseleti rendszerének „fejlődését".

Egyoldalúan mutatnók be azonban a történelmi folyamatokat, s elhallgatnók a munkásosztály évtizedes harcainak számos eredményét, ha nem hívnánk fel a figyelmet a mai burzsoá képviseleti rendszerekben megnyilvánuló ellentétes tendenciákra. Az utóbbi évtizedek során a munkásosztály számos burzsoá országban jelentős eredményeket ért el a képviseleti szervezet demokratizmusá-

Digitized by Google

nak fejlesztésében. Napjainkban pedig a szocialista tábor szüntelen és hatalmas arányú erősödése általában is kedvező lehetőségeket nyitott a képviseleti rendszer demokratikus vívmányainak felhasználására. Ennek konzekvenciáit vonta le az SZKP XX. kongresszusának határozata, amely megállapítja, hogy a jelenlegi nemzetközi erőviszonyok közepette, adott országokban a munkásosztály és élcsapata vezetése mellett reális lehetősége van annak, hogy a munkásosztály maga köré tömörítse a dolgozók többségét és többséget szerezve a parlamentben, parlamenti úton hozza létre az új típusú szocialista államot.[1]

2.

A szocialista forradalom a képviseleti rendszer számos elemét azok közé az értékek közé sorolta, amelyek a munkásosztály hatalomra jutása után is segíthetik a társadalom megszervezését. Lenin már október előtt hangsúlyozta ezt. Megsemmisítő bírálatot mondott a burzsoá népképviselet hamisításairól, leleplezte annak a burzsoázia diktatúráját szolgáló szűk osztályjellegét, de ugyanakkor arra is utalt, hogy maga a képviselet — megváltozott tartalommal — megmarad. „A képviseleti intézmények megmaradnak" — írta az Állam és forradalom című művében. Ezt követően is több alkalommal a szocialista demokrácia nélkülözhetetlen eszközei között említette a képviseleti szerveket. A marxizmus—leninizmus lebontja a képviseleti rendszer misztikus burkát. Ahogyan elveti a hatalom keletkezésének szerződéses teoriáját, ugyanúgy a szocialista képviseletet sem tekinti a fejlődés minden szakaszán össznépi szerződés kifejezőjének. A népképviselet nem öncél, hanem a munkásosztály és a vele szövetséges nem proletár dolgozók szövetségére épülő hatalom eszköze és egyik (de csak egyik) kifejezési formája, amelyben mint a társadalom többi szervezeteiben érvényre kell jutnia a marxista—leninista párt vezetésének.

A képviseleti mechanizmus eszköz-jellegének felismerése és a felismerés tudatos alkalmazása egyáltalán nincs ellentétben azzal, hogy a szocialista államszervezet következetesen keresztülviszi a népszuverenitás elvét, és az egész államszervezet alapjává a képviseleti mechanizmust teszi. A szocialista állami szervezeten belül nincs olyan szervezet, mely jogi helyzetét tekintve, fölébük helyezkedhetne a választott képviseleti szerveknek, vagy akár csak versenyezhetne is velük. A szocialista képviselet *eszköz*-jellegéből folyik az is, hogy a képviseleti rendszernek és egyes szervezeti formáinak a munkásosztály nagy célkitűzéseinek mérlegén újból és újból igazolniuk kell létjogosultságukat.

A szocialista képviselet nemcsak létrehozásának történelmi

[1] Az SZKP kongresszusa, Szikra 1956. 46—47. old.

Digitized by Google

körülményeiben és indokaiban, hanem egész tartalmában és összes formai elemeiben is élesen különbözik a burzsoá képviseleti rendszertől. Mégis elsősorban osztálytartalma határozza meg a szocialista képviselet lényegét és minden, a korábbi képviseleti rendszerekkel szembeni magasabbrendűségét.

A szocialista állam összes létezési formáira, fejlődési szakaszaira az jellemző, hogy a képviseleti szervekből kiszorulnak azok az osztályok, amelyek gazdasági hatalmuknál fogva addig szolgálatukban tartották nemcsak az államgépezetet és a választott szerveket, hanem a társadalmi mechanizmus nagyobb részét is. Ezért a szocialista képviseleti rendszer összes formáiban a dolgozó tömegek, a legszélesebb néptömegek szolgálata az uralkodó tendencia, amely objektív törvényszerűségként érvényesül és valóságos népi szervekké teszi a szocialista képviselet összes szerveit. A szocialista képviselet a dolgozó tömegek képviselete. Ez a nézőpont megóv bennünket attól, hogy a lényegtől elszakadva vizsgáljuk a szocialista képviseleti rendszer valóságos demokratizmusát. Csak így tarthatjuk állandóan szem előtt, hogy az egyes képviseleti intézmények csupán meghatározott osztálytartalom külső megjelenési formái. Erről az oldalról közelítve a kérdést, mindig fejlődésében látjuk a szocialista képviseleti rendszer egészét.

Hiba volna azonban, ha a képviselet osztálytartalmának jelentőségét kiemelve, lebecsülnők azokat az előnyöket, amelyek a szocialista képviselet formai, szervezeti sajátosságaiból erednek. A marxizmus—leninizmus klasszikusai, amikor a szocialista képviselet megszervezésének lehetséges típusait vizsgálták, mindig nyomatékkal hangsúlyozták a formai oldal különleges jelentőségét is. Marx a Párizsi Kommün államszervezői munkájának tapasztalatait elemezve, a burzsoá parlamentarizmussal szemben főleg abban látta a kommün típusú képviselet speciális vonását, hogy a választott intézmény, a képviseleti szerv kezében összpontosul az egész törvényhozó és végrehajtó hatalom. Ezt tekintette elsődlegesnek, emellett kiemelte még a képviselők, a küldöttek utasítását, beszámolási kötelezettségét, a visszahívás lehetőségét, az igazgatási tisztviselőknek, a hivatalnokoknak a választott szervek előtti felelősségét. „Az általános választójognak, ahelyett, hogy 3 vagy 6 évenként eldöntse, az uralkodó osztály melyik tagja képviselje a parlamentben a népet, annak érdekei ellen — a Kommünökben szervezett népet kellett volna szolgálnia, úgy, mint ahogy az egyéni választójog minden munkáltatónak arra szolgál, hogy kiválassza üzletébe a munkásokat és felügyelőket" — mondja Marx a népképviseleti rendszer egyik legjelentősebb intézményéről, az általános választójogról.[2] Engels, amint erre már részben utaltunk, a múlt szá-

[2] Marx: A polgárháború Franciaországban, Marx—Engels: Válogatott Művek, II. kötet, Bp., 1949, 503. old.

Digitized by Google

zad utolsó évtizedeinek burzsoá demokratikus vívmányai alapján elképzelhetőnek tartotta a szocialista állam számára a burzsoá demokratikus köztársaság, ezzel együtt a képviselet legdemokratikusabb parlamentáris formáját is. Lenin a Párizsi Kommün, az 1905-ös és az 1917-es februári forradalom szovjetjeinek működését elemezve, a Párizsi Kommünre vonatkozó marxi tanításokat feleelevenítve és továbbfejlesztve nem a burzsoá parlamentarizmusban, hanem a szovjet szervezetekben jelölte meg a szocialista képviselet lehetséges formáját. E szervezeti forma legfontosabb sajátosságait abban foglalta össze, hogy az egyesíti magában a közvetlen és a képviseleti demokrácia előnyeit, egyben megszünteti a törvényhozó és végrehajtó hatalom különválasztását. „Lehetővé teszi, hogy egyesítsük a parlamentarizmus előnyeit a közvetlen és direkt demokrácia előnyeivel, vagyis, hogy a nép választott képviselőinek személyében egyesítsük a törvényhozói funkciót *a törvények végrehajtásával.* A polgári parlamentarizmushoz képest ez olyan nagy lépés előre... hogy világtörténelmi jelentősége van."[3] A szocialista képviseletnek ezek a vonásai általánosak a szocialista képviselet eddig ismert összes létezési formáiban.

3.

A történeti fejlődés tapasztalatai azt mutatják, hogy az egységes általános elvek érvényesülése mellett a szocialista képviseletnek különböző formái lehetségesek. A Szovjetunió képviseleti rendszerének fejlődésén belül is viszonylag élesen elhatárolható a szovjeteknek három, szervezeti és működési formákban egyaránt jelentősen eltérő fajtája. Ezt annál inkább hangsúlyoznunk kell, mert a legutóbbi időkig nálunk is elterjedt az az álláspont, amely szerint az 1936. évi szovjet alkotmányban rögzített mechanizmus fejezi ki a szocialista képviselet legmagasabbrendű típusát. Ez a nézet — amellett, hogy befejezettnek tekintette a szocialista képviselet szervezeti formáinak kialakulását — a népi demokratikus képviseleti szervek fejlődési perspektíváját is az 1936. évi alkotmányban leírt szovjet formákhoz való közeledésben látta. Ma már egészében világos, hogy az ilyen értékelés nem helytálló. Az új szovjet alkotmány előkészítése során az államépítés összes elemeinek, így a képviseleti rendszer intézményeinek fejlesztésére vonatkozóan is előtérbe került a lenini hagyaték erőteljesebb felhasználása. Ezt Hruscsov elvtárs külön kiemelte az alkotmány-előkészítő bizottság munkájának megkezdésekor mondott beszédében.[4]

A lenini hagyaték nagy része a szovjetek fejlődésének az 1918 júliusában elfogadott első szovjet alkotmányig terjedő időszakához

[3] Lenin Művei, 26. köt. Szikra 1952. 90. old.
[4] Pravda, 1962. április 26.

Digitized by Google

kapcsolódik. A szovjetek egyik legfőbb jellegzetessége ekkor abban állott, hogy nem csupán a területileg választott küldötteken keresztül fogták össze a lakosságot. A szovjetek kongresszusain nagy számmal vettek részt pl. a szakszervezetek, a vörös hadsereg, a szövetkezetek, a szakmai szervezetek, valamint a nagyobb üzemek által közvetlenül delegált küldöttek. A képviseleti elem nem korlátozódott a választott testületi szervekre, hanem a szakfeladatokat ellátó igazgatási apparátusban is jelentkezett.

A képviseleti rendszer jelenleg hatályban levő formáit rögzítő 1936. évi alkotmány rendelkezései általánosan ismertek. Ez a szabályozás megőrizte a szovjetek régebbi formájának legáltalánosabb vonásait. A törvényhozó és végrehajtó hatalom egységét elsősorban annak az elvnek az érvényesülése fejezi ki, hogy az egységes rendszerben felépülő államszervezet összes fokozataiban elsődleges helyet foglalnak el a közvetlenül választott küldöttekből álló szovjetek, mint képviseleti szervek. Minden más szerv tőlük kapja megbízatását. A szovjet állam minden szerve alá van rendelve a neki megfelelő központi, illetőleg helyi képviseleti szervnek. Számos fontos ügyben csak a képviseleti szervek dönthetnek. Emellett e szervezet igen sok vonatkozásban megőrizte a korábbi szovjetek közvetlen demokratikus hagyományait, így azzal, hogy lehetőséget teremtett olyan szervezeti forma kialakítására, amely révén a legszélesebb rétegeket lehet bevonni az állami munkába. E szervek igen sok területen valóban tömegszervezetként ölelték körül a szovjeteket, bár öntevékenységük kibontakozását jelentősen hátráltatta az, hogy nem voltak önálló jogaik s működésük jórészt az igazgatási apparátus szervező munkájának eredményességétől függött. A képviseletnek ez a formája is összehasonlíthatatlanul magasabbrendű, mint akár a legdemokratikusabb burzsoá képviselet. Mégis az 1936. évi alkotmány elfogadását követő időben jelentősen gátolta a képviseleti mechanizmus fejlődését az, hogy a választott képviseleti szervek hatáskörének konkrét kidolgozása helyett túlhangsúlyozták általános vezető és ellenőrző szerepüket. Ez eleve azzal a veszéllyel járt, hogy elsősorban a hivatásos apparátus oldja meg az állami feladatokat.

Az alkotmányt követően 1938-ban választottak először szovjeteket. Igen nehéz volna pontosan lemérni, hogy mennyi része volt a második világháborúban kialakult különleges helyzetnek és a személyi kultusz jelenségeinek abban, hogy a gyakorlatban bizonyos fokig valóban realizálódott e veszély.

Az utóbbi esztendők során a szovjet államépítés fontos lépéseket tett abban az irányban, hogy minél szélesebb körben gyakorlatilag érvényesüljenek a szovjet képviseleti rendszer demokratikus hagyományai. A kommunizmus építésének időszakára vonatkozóan az SZKP XXII. kongresszusának határozatai és az itt elfogadott

Digitized by Google

pártprogram vázolják fel a szovjet képviseleti rendszer fejlődésének perspektíváját. A program hangsúlyozza a társadalom fokozódó, közvetlen részvételét az eddig az állami szervekre háruló feladatok ellátásában. Ez a kommunista önigazgatás irányába mutató folyamat nagymértékben befolyásolja mind a képviseleti szervek, mind a velük szorosan együttműködő társadalmi szervezetek egész felépítését: maga után vonja azt, hogy növekszik a képviseleti szervek plénumainak, bizottságainak, küldötteinek szerepe az állami ügyek ellátásában, ezen belül különösen a konkrét, s így mindig szakmai jellegű igazgatási feladatok megvalósításában. Az igazgatási szervezet területén pedig az érdekelt lakosságnak és a különféle szakmai szervezeteknek a képviselőiből alakított tanácsadó vagy szakértő testületek létrehozása jelzi az új igényeket. Az azóta bekövetkezett fejlődés alapján az is nyilvánvalóvá vált, hogy ha a választott képviseleti szervezet egészét, annak különböző testületeit és bizottságait az eddiginél nagyobb mértékben akarják bevonni a gazdasági, szociális, kulturális, politikai élet területén jelentkező szakigazgatási feladatok megoldásába, akkor szükségképpen módosítani kell az eddig úgyszólván kizárólagosan alkalmazott területi elvet is. Az SZKP Központi Vezetőségének november 19-i plénumán Hruscsov elvtárs több irányban is foglalkozott a társadalmi és az állami mechanizmus fejlesztésének kérdéseivel. A pártvezetés fejlesztésének útját a szakmai differenciálódásban a termelési elv fokozott érvényesítésében jelölte meg. Egyben utalt arra, hogy a termelési elv érvényesítéséből szükségképpen a képviseleti mechanizmus fejlesztése tekintetében is le kell vonni a következtetéseket. „Minden területen és határterületen — ahol ipari és mezőgazdasági pártbizottságok jönnek létre —, egyben létre fognak hozni két önálló szovjetet és végrehajtó bizottságot. Egyik az ipari lakosság, másik pedig a mezőgazdasági termelésben foglalkoztatott lakosság igényeit hivatott szolgálni." Ma még nehéz volna felvázolni, hogy mi lesz e célkitűzés konkrét megvalósításának formája, s milyen hatása lesz ennek a jelölésre, a választásra, az egész szovjet mechanizmus alakulására. Az alapvető tendenciák azonban már az elmondottak alapján is felvázolhatók. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a termelési elv fokozottabb és differenciáltabb érvényesítése a szovjet képviseleti szervezet további fejlődésében szorosan összefonódik a képviseleti mechanizmus demokratikus vonásainak és biztosítékainak szélesítésével.

4.

A népi demokratikus országoknak államszervezetük, szocialista képviseleti rendszerük építéséhez felmérhetetlen segítséget adott a szovjet fejlődés tapasztalatainak ismerete. E tapasztalatok jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a tartalmában és formájában egy-

Digitized by Google

aránt új típusú, alapelveiben a lenini eszméket tükröző szocialista képviseleti mechanizmusra épül minden szocialista országban az államhatalom.

A népi demokráciák szocialista képviseleti rendszerének kialakulása — a viszonylag békés átmenet adottságaiból következően — a demokratikus parlamentarizmus és az ennek megfelelő önkormányzati rendszerek síkjáról indult el. A népi demokráciákban azonban ezek a szervezetek nem voltak alkalmasak arra, hogy helyileg és a központban egységbe foglalják az igazgatás különböző ágazatait, hogy átfogják az egész lakosságot, hogy megfelelő áttételek legyenek a párt- és államvezetés meg az igazgatás összes szervezetei között. Ezért fokozatosan lebontották őket, hogy átadják helyüket az új típusú képviseleti szerveknek. Szervezeti formáikat tekintve, valójában a népi demokráciák képviseleti szervei is tanácsi formájú szervezetek. Ez nem jelenti azt, hogy ezzel megszűnt a népi demokráciák és a szovjethatalom közötti államformabeli különbség. Az államforma ugyanis nemcsak az állami, hanem a társadalmi szervezeti formák felépítésének és működésének problematikáját is felöleli. E területen pedig — a fejlődés eltérő történelmi útjából következően — ma is megvan az a különbség, amely indokolja azt, hogy a szocialista állam kétféle létezési formájáról beszéljünk.

A népi demokratikus képviseleti szervek tanácsi formájúak, de ez nem azt jelenti, hogy teljesen azonosak más szocialista országok hasonló szervezeteivel, akár a szovjet szervezetekkel. A tanácsi szervezeti formának az az egyik legfőbb tulajdonsága, hogy rendkívül rugalmas. Lenin a szocialista forradalom fejlődésének nemzetközi útját elemezve, több alkalommal is hangsúlyozta ezt, s a tanácsi formán belül egyenesen szükségszerűnek tartotta az egyes nemzetek társadalmi, történeti, gazdasági viszonyaitól függően a legkülönbözőbb változatokat.

A szovjetek és a népi demokratikus országok tanácsai közötti különbség elsősorban nem annyira a képviselet szervezeti formáiban, mint inkább a történelmileg eltérően alakult viszonyokban, a népi demokratikus országoknak a népfront-szervezetekre épülő választási mechanizmusában jelentkezik. Ide sorolhatjuk továbbá a népi demokratikus képviseleti szervezeteknek azt a jellegzetességét is, hogy a rájuk bízott területen rajtuk kívül más, ugyancsak az egész lakosság átfogásának igényével fellépő tömegszervezetek, vagy tömegmozgalomként népfront-szervezetek is működnek. Nem sorolhatjuk viszont az eltérés elemei közé azt, hogy egyes népi demokráciákban a munkásosztály pártján kívül egyéb politikai pártok is léteznek. (A szovjet fejlődésnek is volt olyan történeti szakasza, amelyben más pártok küldöttei is részt vettek a szovjetek kongresszusain.)

Digitized by Google

A képviseleti rendszer népi demokratikus fejlődése alakította ki a legfelsőbb képviseleti szervekben működő bizottságok differenciáltabb rendszerét. Az erőteljesen tagolt bizottságok rendszere és a szakértők bevonása a területi elv alapján választott legfelsőbb képviseleti szerv egységének megbontása nélkül biztosíthatta, hogy a szakmai követelmények erőteljesebben érvényesüljenek a legfelsőbb hatalmi szervek munkájában. Az állandó bizottságok, amelyek az államigazgatás egyes ágazataihoz igazodnak, egyben a korábbinál jóval szélesebb lehetőségeket adnak arra, hogy a képviselők a plénum ülései közötti időben folyamatosan figyelemmel kísérjék ezen ágazatok munkáját.

Még más, bár kevésbé jelentős részletkérdésekre is utalhatnék, amelyek szintén a képviselet szovjet és népi demokratikus formája közötti különbségeket jelzik. E különbségek azonban nem érintik magának a képviseleti rendszernek a lényegét.

Ami konkrétan országunk képviseleti rendszerének fejlődését illeti, megállapíthatjuk, hogy népképviseleti rendszerünk számos területen járul hozzá ahhoz, hogy a szocialista demokratizmus erősödjék és fejlődjék hazánkban. Az eddigi fejlődés és a szocialista képviselet már kialakult változatainak áttekintése számunkra is jelzi képviseleti rendszerünk további építésének perspektíváját. E kérdés vizsgálatát különösen időszerűvé teszik a küszöbön álló választások és az a körülmény, hogy e választásokkal hozunk létre először olyan képviseleti mechanizmust, amelynek a szocializmus alapjainak lerakásában elért eredményekre támaszkodva, a szocializmus teljes felépítéséből folyó feladatokat kell megvalósítania. Képviseleti rendszerünknek — nagyrészt az utóbbi évek államszervező munkájának eredményei alapján — számos olyan, eddig kellően még fel nem használt szervezeti forma áll a rendelkezésére, amelynek keretei között a következő időszak feladatainak megoldását is biztosítani lehet. A küszöbön álló választások is lehetőséget adnak arra, hogy a képviseleti szervek és a dolgozók kapcsolata elevenebbé, bensőségesebbé váljék, hogy mind az országgyűlés, mind a tanácsok munkája színvonalasabb, hatékonyabb legyen, hogy mind jobban megfeleljen azoknak a nagy követelményeknek amelyeket a szocialista építés betetőzése állít elénk. A választópolgárok alkotmányos joga, hogy demokratikus választási rendszerünk minden előnyét felhasználva — szabadon érvényesítsék akaratukat és azokat az embereket válasszák be a képviseleti szervekbe, akik leginkább kiérdemelték bizalmukat, akik legjobban képviselik majd érdekeiket, akik a legalkalmasabbak arra, hogy a párt helyes, a tömegek bizalmát élvező politikáját a gyakorlatban érvényre juttassák.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk helyzete és feladatai a VIII. kongresszus után

Írta LOSONCZI PÁL

Alig több mint két hónapja fejeződött be az MSZMP VIII. kongresszusa, amelynek legjellemzőbb vonása a magyar nép által támogatott, mind a revizionizmussal, mind a dogmatizmussal szembeszálló, következetesen marxista—leninista politika jóváhagyása és megerősítése volt. A nagy fordulatoktól mentes, helyes politikai vonalvezetés kedvez a szocializmus teljes felépítése során jelentkező feladatok megoldásának, de különösen kedvez mezőgazdasági célkitűzéseink megvalósításának. A mezőgazdasági újratermelési folyamatnak egyik sajátossága ugyanis a hosszú, sok esetben több évre áthúzódó időtartam. Itt nemcsak a beruházásoknál kell évekre előre gondolkodnunk, hanem az állattenyésztéssel, az évelő növényi kultúrákkal stb. kapcsolatos céljaink kitűzésénél is. Az előrelátó, kapkodástól mentes, de az új igények és lehetőségek iránt fogékony politikai vonalvezetés a termelési biztonság egyik legfontosabb feltétele a mezőgazdaságban. Azzal, hogy a VIII. kongresszus jóváhagyta a párt eddig folytatott politikáját, tovább erősödött a mezőgazdaságban a termelési biztonság.

A mezőgazdaságban a téli hónapok mindig a számvetés időszakát jelentették. Most még inkább azzá váltak, mert a szántóterület 96 százalékán kialakult szocialista nagyüzemek zárszámadása, illetve termelési tervkészítése most fejeződik be. A VIII. kongresszus pedig az egész országra és több évre terjedő számvetés volt társadalmi, gazdasági életünk helyzetéről és feladatairól. Indokolt, hogy a VIII. kongresszus útmutatásai alapján számba vegyük: hol tart ma a magyar mezőgazdaság és mik a legfőbb tennivalóink a kongresszus határozatának végrehajtásában.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk helyzete

Mezőgazdaságunk a felszabadulás előtt rendkívül elmaradott volt. Az alacsony színvonalon álló mezőgazdaságot a második világháború még jobban tönkretette. A földreformot követő években a kevés állatállománnyal és elavult eszközökkel dolgozó parasztság nem tudta kielégíteni az ország szükségleteit; később pedig az agrárpolitikában elkövetett hibák következtében a mezőgazdasági termelés nem fejlődött megfelelőképpen. Csupán az utóbbi években kezdődött meg a gyorsabb ütemű előrehaladás.

1951—56-ig a búza 8,3, az árpa 9,3, a kukorica 11,4 és a burgonya 51 mázsás termésátlagot adott. Az 1957—62-ig terjedő időszak második felében egymást követték a súlyos aszályok. Mégis az utóbbi hat évben a búza átlagtermése 1,2 mázsával, az árpáé 1,5 mázsával, a kukoricáé 2 mázsával, a burgonyáé pedig 5,6 mázsával volt magasabb, mint az előző időszakban.

Az utóbbi évek termelési eredményeinek az értékét jelentősen megnöveli az a körülmény, hogy ebben az időben valósítottuk meg a mezőgazdaság szocialista átszervezését. „A tömeges átszervezés időszakában 1959—61 átlagában a mezőgazdaság teljes termelése a megelőző három évhez képest 8 és fél százalékkal, az állam részére felvásárolt árumennyiség pedig az 1958. évihez viszonyítva 13,3 százalékkal nőtt"[1] — állapítja meg a VIII. kongresszus határozata.

A mezőgazdasági termelés előrehaladásában fontos szerepük volt az állami gazdaságoknak. Munkájukat az utóbbi években a nagyobb értéket adó, intenzívebb kultúrák termelésére való áttérés, a korszerű termeléstechnika alkalmazása és az állattenyésztés jelentős fejlesztése jellemezte. Az állami gazdaságok megalakulásuk után jó néhány évig az árutermelésben az országos átlagnál gyengébb eredményt értek el. Az utóbbi években ebben a tekintetben is fordulat következett be: jelenleg területi arányukat jóval meghaladó mértékben adnak árut a népgazdaságnak.

A fejlődés tényei magukért beszélnek. Joggal jelentette ki a VIII. kongresszus: „A mezőgazdaság szocialista átszervezése dolgozó népünk történelmi jelentőségű győzelme, amely kihat egész társadalmi-gazdasági életünkre, kedvezően befolyásolja jövő fejlődésünket."[2]

Az átszervezés előtti több mint másfél millió parasztgazdaság helyén ma kereken 4200 mezőgazdasági nagyüzem működik, a szántóterület mintegy 96 százalékán. Nagyüzemeink a múlt évben bebizonyították, hogy mostoha időjárási viszonyok között is sokkal

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa, Kossuth Kiadó 1962. 104. old.

[2] U. o. 105. old.

Digitized by Google

többre képesek, mint amennyit a paraszti gazdaságok el tudnak érni. Különösen meggyőzően beszélnek erről az átlagosnál jobb állami gazdaságok és termelőszövetkezetek eredményei. Az ország legaszályosabb vidékein is kimagasló terméseredményeket értek el egyes jól dolgozó gazdaságok. Említésre méltó a nádudvari Vörös Csillag Termelőszövetkezet példája. Ez a szövetkezet az ország legszárazabb vidékén gazdálkodik; 1962-ben is különösen nagy volt az aszály arrafelé. Mélyműveléssel, öntözéssel, jó növényápolással azonban az aszály ellenére is kiemelkedő terméseredmények születtek Nádudvaron. Búzából például 2400 holdas területről átlagosan 15,04 mázsát takarítottak be. Cukorrépájuk 600 holdon több mint 200 mázsás átlagtermést adott, s 1440 hold területről — májusi morzsoltra átszámítva — holdanként 23 mázsa kukoricát takarítottak be. A már említett okokon kívül az is nagy szerepet játszott a kapásnövények terméseredményeinek ilyen örvendetes alakulásában, hogy a nádudvariak a jövedelemelosztás és a munkadíjazás igen jó módszerét alkalmazzák. Ma már sok ilyen termelőszövetkezettel dicsekedhetünk, és jogos az a reményünk, hogy belátható időn belül minden szövetkezeti gazdaságra az ilyen eredmények lesznek jellemzők.

A jó szövetkezetek mellett azonban vannak még gazdaságilag meg nem erősödött szövetkezeteink is. A legtöbb nagyobb problémákkal küzdő szövetkezeti gazdaság az országnak azon a vidékein található, ahol nagyon rosszak a talajadottságok és ezt még az időjárás mostohasága is tetézi. Ezeken a vidékeken mindig is alacsonyak voltak a termésátlagok és magasak a termelési költségek. Kisüzemi viszonyok között kevésbé volt meg a lehetőség a rossz természeti adottságok megszüntetésére, erre is csak az átszervezés után gondolhattunk komolyabban.

Vannak olyan gyenge termelőszövetkezeteink is, ahol az adottságok nem mondhatók ugyan rossznak, de helyi erőből nem sikerült megoldani a vezetés és ezen belül a szakvezetés kérdését. Itt központi segítséget kellett adni: szakembereket irányítottunk ezekbe a szövetkezetekbe. A termelőszövetkezetek megsegítésének ez az egyik leghatékonyabb módja, mert ahol jó a vezetés, ott gyorsan javulnak a gazdálkodási eredmények. A termelőszövetkezetek gyors fejlődésében nagy szerepük volt a kihelyezett szakembereknek. Még nagyobbak volnának azonban a szakemberek kihelyezésének eredményei akkor, ha egyes helyi szervek ezt nem arra használnák fel, hogy gyenge kádereiktől megszabaduljanak.

A szövetkezeti mozgalomban egyre szaporodnak az olyan példák, amelyek a szocialista tudat kialakulását jelzik. Ezek között jelentős helyet foglal el az, hogy a jó termelőszövetkezetek vezetői vállalják a környékükön levő, kezdeti nehézségekkel küzdő társasgazdaságok megszilárdítását. Alig akad az ország jó ter-

Digitized by Google

melőszövetkezeti vezetői között olyan, aki valamilyen formában ne kapcsolódna be ebbe a mozgalomba. Örvendetes jelenség ez. Azt mutatja, hogy termelőszövetkezeti vezetőink milyen nagyot fejlődtek: kinőttek a néhány évvel ezelőtti parcella-gondokból, jó vezetőkké lettek, és ma már arra is képesek, hogy a maguk munkája mellett a gyenge termelőszövetkezetek megerősödését is segítsék.

A kongresszusi határozat megvalósításának legfőbb feltételei

„A termelőszövetkezeti rendszer győzelmével nagy lehetőségek nyíltak a mezőgazdasági termelés fellendítése és dolgozó parasztságunk felemelkedése előtt. A magyar mezőgazdaság történetében új fejezet kezdődik: erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk"[3] — mondja a VIII. kongresszus határozata. Igen kedvezőek a körülményeink e feladatok megvalósítására. A legnagyobb konfliktusok lehetőségét magában foglaló kérdésre parasztságunk már igennel válaszolt. A munkásosztály és a parasztság között most meglevő, vagy a jövőben esetleg keletkező ellentmondások jellege és nagysága lényegesen eltér azon ellentmondásokétól, amelyeket a tömeges kollektivizálás megvalósítása oldott fel. Pártunk töretlenül folytatja helyes, marxista—leninista politikáját, és ha a fejlődés nemzetközi feltételei nem romlanak, sem a szocializmus teljes felépítése, sem a kommunista társadalom építése során nem adódhat olyan feladat, amelynek megoldása során olyan típusú ellentmondásokkal kellene megküzdenünk, mint a szocializmus alapjainak lerakásánál. Ma arról kell meggyőznünk a termelőszövetkezeti taggá vált parasztot, hogy a több termés, a közös gazdaság fejlesztése számára is előnyös; ez pedig sokkal könnyebb feladat, mint az átszervezés volt, amikor arról kellett őt meggyőznünk, hogy a termelőszövetkezet jobb, boldogabb életet nyújt neki, mint egyéni gazdasága. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése megszüntette a parasztság tényleges és vélt érdekeinek kettősségét és utat nyitott a mezőgazdaság gyors fejlődésének, de megoldandó feladataink ezután sem könnyűek. Az ötéves terv időszakában a mezőgazdaságnak 22—23 százalékkal többet kell termelnie, mint az előző öt év átlaga volt, húszéves távlatban pedig két és félszeresére kell emelnie termelését. Hogy ezt a célt elérjük, ahhoz a szocialista termelési viszonyok fejlesztése mellett a mezőgazdasági termelőerők területén is forradalmi

[3] Ugyanott, 101. old.

Digitized by Google

jelentőségű változást kell végrehajtanunk. Ugyanakkor mind a termelési viszonyok, mind a termelőerők fejlesztésében úgy kell alkalmaznunk a legfejlettebb módszereket és eljárásokat, hogy ezzel a termelőszövetkezeti parasztság egyetértsen, s a meglevő, kevésbé fejlett módszerek és eljárások értékelésében és felhasználásában nem szabad elszakadnunk a tényleges helyzettől és a lehetőségektől. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a kollektív gazdálkodás útjára tért parasztság a társadalomra hárítja a sorsának alakulásáért való felelősség egy részét, s egész népünk jogosan kéri számon minden mezőgazdasági vezetőtől: hogyan sáfárkodik azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a szocialista mezőgazdaság kialakulása teremtett meg. Történelmi fejlődésünk új szakasza nemcsak lehetőségeinket növeli tehát meg, hanem feladatainkat és felelősségünket is.

Fehér Lajos elvtárs a VIII. kongresszuson elmondott korreferátumában a következőképpen összegezte a mezőgazdaság feladatait: „A gazdálkodás nagyüzemi kereteinek a kialakulása után a termelőerők, a termelés növelése döntően két tényezőn múlik: a szövetkezeti parasztság szocialista tudatának fejlődésén és a termelékenyebb munkán, a nagyobb hozamok elérésén a termelés minden területén."[4] Feladataink megoldásának a kulcsa: az ember, a termelőszövetkezeti paraszt. Aki ismeri a mezőgazdaság helyzetét, az példák százait tudná elmondani arról, hogy milyen nagy különbségek vannak azonos természeti adottságú, eszközökkel nagyjából azonos mértékben ellátott termelőszövetkezetek eredményei között. A vizsgálatok szinte minden esetben azt mutatják, hogy ezeknek a különbségeknek a szövetkezet vezetésében, tagjainak hangulatában és munkakedvében van a legfőbb oka. A nagyüzem adta lehetőségek, ha párosul velük a paraszti szorgalom, gyorsan növelik az eredményeket. A termelőszövetkezeti tagság munkakedvét, hangulatát azonban igen sok olyan körülmény befolyásolja, amely a termelőszövetkezet vezetésétől függ. Ha a termelőszövetkezeti vezetők minden feladat megoldásában azt tartják szem előtt, hogy az emberek nem bizonyos termelési célok elérésének eszközei, hanem a termelés is az emberért van, akkor könnyebben megtalálják a szövetkezeti gazdaság és a tagság tényleges érdekeinek közös nevezőjét. Ha a termelőszövetkezeti tag úgy érzi, hogy fontos tagja a kollektívának, s a közös célok kitűzésében és elérésében a vezetőség személy szerint őrá is számít, akkor örömmel használja fel ismereteit és erejét az eredményesebb, jövedelmezőbb gazdálkodás érdekében.

Elsősorban a termelőszövetkezetek vezetőiben, majd valamennyi szervben, amely kapcsolatban áll a mezőgazdasággal, olyan

[4] Népszabadság, 1962. nov. 23.

Digitized by Google

közszellemet kell tehát kialakítani, amely az érdeklődés középpontjába az embert állítja. Régen a parasztember hamarabb hívott orvost a lovához, mint a családjához, s ennek a régi magatartásnak a maradványaként még ma sem ritka az olyan vezető, aki jobban ismeri a termelőszövetkezet állatállományának egyedeit, mint a szövetkezet tagjainak egyéni örömeit és gondjait. Pedig a termelőszövetkezeti tagokról való fokozottabb gondoskodás a szövetkezeti öntudat kialakítását is jelentős mértékben segíti. A szövetkezeti öntudat pedig mind nagyobb mértékben válik a munka lelkiismeretes, gondos, jó minőségű elvégzésének forrásává.

Az öntudat, a lelkesedés óriási alkotó, teremtő erő, de egymagában nem elegendő mezőgazdasági feladataink megoldásához. Napjainkban alapvető követelmény, hogy a szövetkezeti öntudatot egyesítsük a termelőszövetkezeti tagok személyes anyagi érdekeltségével. Az utóbbi két évben sokat foglalkoztunk a különböző, a személyes anyagi érdekeltséget jobban figyelembe vevő elosztási formák összegyűjtésével, kidolgozásával és elterjesztésével. A tapasztalat az, hogy sok termelőszövetkezet előzetes számítások nélkül dönti el, hogy melyik formát alkalmazza, s emiatt túlzásokba esik, másutt pedig a termelőszövetkezet vezetősége nem tartja be a kollektíva döntését, és ez elégedetlenséget kelt a tagokban. A szövetkezeti öntudat erősödése és az állami támogatás mellett azonban elsősorban mégis a személyes anyagi érdekeltség helyesebb alkalmazásának köszönhető, hogy termelőszövetkezeteink 1962-ben szépen munkálták meg földjeiket és jelentős mértékben csökkentették az aszály hatását.

Az anyagi javak termelésében is más szerepe van az embernek a szocialista mezőgazdasági üzemben, mint az egyéni kisgazdaságban. A mindennel foglalkozó, termelési ismereteit főleg nemzedékről nemzedékre öröklő és tapasztalatok útján szerző parasztember a nagyüzem keretei közé került, s jól ismert, könnyen áttekinthető kis gazdasága helyett száz- és ezerholdak kollektív tulajdonosává lett. Ebben az új helyzetben egy bizonyos szintig megnövekszik ugyan a régi paraszti termelési ismeretek egy részének a hatásfoka, de gyorsan elérünk arra a pontra, amikor a továbbhaladáshoz már szakismeretekre van szükség. Egyik legfontosabb feladatunk tehát az, hogy növeljük a mezőgazdasági szakemberek számát és hozzáértését, bővítsük ki a termelőszövetkezeti parasztok nagyüzemi termelési ismereteit, és segítsük őket abban, hogy mezőgazdasági szakmunkássá váljanak. Csak így érhetjük el azt, hogy az ember mint a legfontosabb termelőerő, társadalmi méretekben váljék képessé a növekvő feladatok megoldására.

Feladatainknak másik nagy csoportja: azoknak a feltételeknek a megteremtése, amelyek között meghatványozódik az emberi

Digitized by Google

szorgalom és tudás eredménye. E feltételek közül a legfontosabbak: a korszerű nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges technikai-műszaki alap bővítése, az alapvető és korszerű termelési módszerek alkalmazása és a szocialista mezőgazdaság igényeit kielégítő mezőgazdasági vezetés kialakítása.

Az utóbbi három évben kereken 25 milliárd forintot ruháztunk be a mezőgazdaságba. Ennek a hatalmas méretű beruházásnak 16 százalékát — mintegy 4 milliárd forint értékűt — a maguk erejéből valósították meg a termelőszövetkezetek. Az állóeszközellátottság kiegyenlítése céljából a kezdő és a kevés állóeszközzel bíró termelőszövetkezetek több állami hitelt kaptak, az erősebb szövetkezetek viszont több beruházást valósítottak meg a maguk erejéből.

A mezőgazdasági irányító szervek és a termelőszövetkezetek nem voltak eléggé felkészülve a nagyméretű beruházások lebonyolítására. Az építkezésekhez nem voltak meg a megfelelő korszerű típustervek, és ez megnehezítette az építkezések előkészítését és lebonyolítását. Gépi beruházásaink legalapvetőbb problémája a géptípusok sokfélesége, ami a beszerzőhelyek sokaságából ered, s még nehezebbé teszi az amúgy is rossz alkatrész-ellátást és gépjavítást.

Hogy a mezőgazdaság jobban kihasználhassa a rendelkezésére bocsátott anyagi eszközöket, a termelőszövetkezetek számára lehetővé tettük a saját gépek beszerzését. A saját gépek alkalmazásának hatása legjobban a terméseredmények növekedésében mutatkozik meg. Az eddigi tapasztalatok szerint a termelőszövetkezetekben jobb a traktorok kihasználása, mint a gépállomásokon. A termelőszövetkezetek saját gépparkjának jó tapasztalata ellenére jó néhány évig még szükség lesz a gépállomások munkájára. A gyengébb termelőszövetkezetek gépi munkaigényének kielégítése mellett a gépjavítás mind sürgetőbb feladatát is a gépállomások révén kell megoldani.

Az őszi vetési munkákat nehéz körülmények között végeztük el, de a mag mégis jól elmunkált talajba került. A novemberi országos esők segítették a kalászosok kikelését, sok helyütt pedig, ahol a vetés megritkult, utánvetéssel gondoskodtak az elegendő növényállományról. A tél korai beköszöntése miatt mindezek ellenére a tervezettnél kevesebb kenyérgabonát vetettünk. A tervek szerint ez évben a múlt évi termésnél 2,1 mázsa búzával kell többet termelnünk holdanként. Ezért még nagyobb gondot kell fordítani a meglevő vetésállományra. A gabonák gondosabb ápolására azért is szükség van, mert az őszi ek nem tudnak kellőképpen megerősödni és a hosszan tartó fagy kedvezőtlen az áttelelésre.

A gyengébb takarmánytermelés következtében az állatállomány áttelelése nagy feladatot ad. Ez főleg az aszálysújtotta me-

Digitized by Google

gyéket érinti érzékenyen. Mezőgazdasági üzemeinknek nagy gondot kell fordítaniuk a takarékos takarmányozásra, s már-már feledésbe menő olcsó tömegtakarmányokat is fel kell használniuk. Indokolt esetben az állam is segít az átteleltetés gondjaiban, de előbb a gazdaságoknak maguknak is meg kell tenniük az előbb említett intézkedéseket.

Az 1962-es esztendő is arra figyelmeztet, hogy nagyobb erélyyel kell számon kérnünk az alapvető termeléstechnikai eljárások alkalmazását. Tarthatatlan helyzet az, hogy egyes termelőszövetkezetekben és néhány állami gazdaságban évek óta megismétlődnek ugyanazok a hibák. Azt javasoljuk a termelőszövetkezeteknek, hogy vonják felelősségre azokat a vezetőket, akik évről évre elkésnek a vetéssel, a cukorrépa- és kukorica-betakarítással, elodázzák a nyári és őszi mélyszántást stb. Hasonló eljárást követünk az állami gazdaságok vezetőinek megítélésében is. Amíg az alapvető eljárások sincsenek kellőképpen végrehajtva, addig a minimális feltétele sincs meg a korszerű eljárások alkalmazásának, s kárt szenvednek azok a szövetkezeti tagok, akik a munkájukat becsületesen és hozzáértéssel végzik.

Az öntözéses terület nagyságát az ötéves tervben eredetileg előirányzott 460 000 kh-ról 1962-ben 640 000 kh-ra emeltük fel. Az idén 182 000 kh-dal növeljük az öntözött területet. A rendkívül aszályos esztendők azt is jelzik, hogy termelésünk csak akkor biztonságos, ha aszályos vidékeinken öntözésre rendezkedünk be. Ez biztosíthatja az állatállomány rendszeres takarmányellátását és az állati termékek folyamatos termelését is. Véget akarunk vetni annak, hogy az állatállományt aszerint kelljen változtatnunk, hogy hogyan sikerül a takarmánytermelés. Az öntözés kiterjesztése biztosabbá teszi a piaci zöldség-ellátást, s ha az ellátás folyamatos, akkor az árak sem ingadozhatnak úgy, mint tavaly. Az öntözéssel eredményesebbé válik a legaszályosabb vidékeken levő gazdaságok termelése, s ezzel magasabb és biztosabb lesz a termelőszövetkezeti parasztok jövedelme is.

Az emberek táplálkozásában az egész világon egyre nagyobb szerephez jut a vitaminokban gazdag, jó étrendi hatású gyümölcsök, a szőlő és a főzelékfélék fogyasztása. Dolgozó népünk kulturáltabb élelmiszer-ellátása nálunk is szükségszerűen megköveteli, hogy gyorsabban haladjunk előre a szőlő és a gyümölcsfélék termelésében. A második ötéves terv ideje alatt több mint 200 000 holdon telepítünk nagyüzemi szőlőt és gyümölcsöst. Talaj- és éghajlati viszonyaink kiválóan alkalmasak jó minőségű szőlő és gyümölcs termelésére, s elősegítik a falusi lakosság foglalkoztatási problémáinak megoldását is. Szőlő és gyümölcsösök telepítésére 1200 olyan termelőszövetkezetet jelöltünk ki, amelynek földje szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas, de szőlő- és gyümölcs-

Digitized by Google

termelésre megfelel. A tervezett telepítések zöme Szabolcs, Bács-Kiskun, Csongrád és Pest megyének néhány mázsa rozsot termő homokos területeire, valamint az északi hegyvidék és a Dunántúl erodált lejtőire kerül. Ha jól végzik el a telepítéseket és jól művelik ezeket a kultúrákat, akkor ezeken a területeken a területegységenként megtermelt érték a réginek sokszorosa lesz. Tavaly ősszel a korai tél miatt elmaradtunk a telepítésekkel, ezt tavasszal pótolnunk kell. Tervünk szerint az idén csaknem 49 000 kh telepítést kell végrehajtanunk. Ilyen nagyarányú telepítést egy esztendő alatt még sohasem valósítottunk meg. Ez a nagy program megköveteli, hogy az előkészítő munkákat idejében végezzük el és oldjuk meg a szállításhoz, tároláshoz, feldolgozáshoz szükséges járulékos beruházások kérdéseit is. Terveink megvalósítását segíti, hogy a tavalyinál több gép, műtrágya és vegyszer áll rendelkezésünkre.

Az üzemek szakosítására, a táj-adottságok jobb kihasználására csak az átszervezés befejeztével nyílt lehetőségünk. A szakosítás további kiszélesítésével nemcsak az országon belül — az üzemek és tájak között —, hanem a baráti országok vonatkozásában is ki kell használnunk ezt a lehetőséget. Szükség van erre, mert a mezőgazdasági termelést döntően befolyásolják olyan tényezők, amelyeknek a hatását — a technika és a tudomány mai színvonalán — még csak nehezen, vagy csak bizonyos határig képes megváltoztatni az ember. A mi természeti és egyéb adottságaink például indokolttá teszik, hogy nagyobb arányú zöldségtermelést folytassunk, több szőlőt és gyümölcsöt termeljünk, egyrészt lakosságunk jobb ellátására, másrészt a kialakuló szocialista munkamegosztás keretei között — a baráti országok részére. A szocialista országok távlati terveinek egyeztetésekor számításba is vettük ezt s így kezdtünk hozzá a nagyarányú szőlő- és gyümölcsös telepítésekhez, valamint kertészetünk fejlesztéséhez.

A kutatómunka is sokkal eredményesebb lehetne, ha szorosabbra fűznénk kapcsolatainkat a baráti országokkal. Meggyorsítaná a fejlődést, ha azokkal az országokkal, amelyekben leginkább megvannak ennek a feltételei, közös kutatóintézeteket hoznának létre. Indokolt volna olyan közös vállalatok létesítése is, amelyeket bizonyos speciális termékek, fajták előállítása szükségessé tesz. Eredményesen működő közös vállalatot lehetne alapítani pl. a baromfi-hibridek előállítására. Köztudomású, hogy az állati termékek termelésének gyorsabb fejlesztéséhez nélkülözhetetlen, hogy megszűnjön a növényi és állati fehérjék hiánya, emelkedjen a vitaminok, antibiotikumok és takarmánykiegészítő szerek gyártása és széles körben elterjedjen ezeknek alkalmazása. Ezeknek a feladatoknak a megoldására is helyes volna koncentrálni az erőket.

Digitized by Google

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése magasabb és részben új követelményeket támaszt a mezőgazdasági vezetéssel szemben. Ezért az utóbbi hónapokban létszámukban és szakmailag is megerősítettük a termelés közvetlen irányításának állami szerveit: a járási tanácsok mezőgazdasági osztályait. Nekik kell elősegíteniök, hogy a termelés szerkezete mindenütt az adottságoknak megfelelően és a népgazdaság igényei szerint alakuljon. A járási tanácsok útján kapják meg a szövetkezetek a termelés fejlesztéséhez szükséges anyagi eszközöket és a járási tanácsok jóváhagyásával kötik meg a termelési szerződéseket. A járási tanácsok operatív gazdaságszervező munkája tehát a mezőgazdasági termelés irányításának elsőrendű tényezőjévé vált. A megyéknek a járási szervek irányítására, a termelés táj-adottságok szerinti szakosítására, az anyagi eszközök helyes szétosztására és a gyakorlatban jól bevált termelési módszerek általánossá tételére kell fordítaniok a fő figyelmet. A termelés irányítása mellett a jövőben a növényvédelem, az állategészségügy, a földrendezés, és a földvédelem területén is nagyobb feladatot kapnak a mezőgazdaság hatósági jellegű feladatainak önálló intézésében.

* * *

A múlt év eredményeit felmérő zárszámadások bizonyítják, hogy sok gyengén működő szövetkezet zárkózott fel a jók sorába. Szinte minden ilyen esetben a vezetés megjavítása volt a fejlődés legfőbb tényezője. További munkánkban érvényesíteni kell ezt a tapasztalatot. A megerősödést dokumentáló zárszámadás után is figyelemmel kell kísérni és segíteni kell ezeket a szövetkezeteket, nehogy egyikük-másikuk visszaessen. Helyi szerveinknek most legfőképpen arra kell irányítaniuk munkájukat, hogy szűnjenek meg az azonos adottságú szövetkezetek közötti különbségek és gyorsabban emelkedjék a jól gazdálkodó termelőszövetkezetek száma.

A mezőgazdasági termelés növelésének legfőbb feltételei már kialakultak. Ha erőnket azokra a kérdésekre összpontosítjuk, amelyeknek megoldásával gyorsabban érhetjük el a kitűzött célokat, akkor előbb térül meg a mezőgazdasági termelés növelésére fordított erőfeszítés. Terveink megvalósításának biztosítéka a VIII. kongresszus határozata, a munkásosztály segítsége és a parasztság szorgalmas, egyre hatékonyabb munkája.

Digitized by Google

Az ötéves terv teljesítésének útján

Írta BÁLINT JÓZSEF

A nemzeti jövedelem növekedési üteme és főbb arányai

A népgazdaság fejlődését legátfogóbban a nemzeti jövedelem termelésének alakulása jellemzi. A második ötéves terv a nemzeti jövedelem termelésének 36 százalékos, évente tehát átlag 6,3 százalékos emelését írja elő. 1961-ben a nemzeti jövedelem 5,8 százalékkal, 1962-ben kb. 5 százalékkal haladta meg az előző évit. Az emelkedés azért volt kisebb a tervezettnél, mert a rossz időjárás következtében a mezőgazdaság a tervezettnél kevesebbel járult hozzá a nemzeti jövedelem termeléséhez. Az 1963. évi terv az előző évekénél jobb időjárással és jobb terméssel számol, s a nemzeti jövedelemnek mintegy 8 százalékos emelését irányozza elő. Ily módon az ötéves terv első három évében mintegy 20 százalékkal, évi átlagban tehát 6,3 százalékkal emelkedik a nemzeti jövedelem s ez megfelel az ötéves tervben előírt ütemnek. Az elmúlt 2 évben fokozódott a munka termelékenységének szerepe a nemzeti jövedelem termelésében. Az ipari termelés növekményének mintegy kétharmada származott a munka termelékenységének növekedéséből.

Az utóbbi két évben nemcsak a nemzeti jövedelem termelésének ütemében, hanem összetételében is bizonyos nem tervezett eltolódás következett be. Az ipari termékek részaránya a nemzeti jövedelemben a tervezettnél nagyobb volt: az 1960. évi 57,6 százalékról 1961-ben 60,2, 1962-ben 61,1 százalékra nőtt, a mezőgazdaság részesedése pedig az 1960. évi 22 százalékról 1961-ben 19,8, 1962-ben 18,8 százalékra csökkent. Ebben nemcsak az tükröződik, hogy az ipar termelése gyorsabban fejlődik, mint a mezőgazdaságé, hanem a rossz időjárás hatása is. Az ország élelmiszer- és takarmánytermelése nem érte el a tervezettet, s ez kihatott a lakosság fogyasztásának és a parasztság jövedelmének alakulására, s terven felüli terheket rótt a külkereskedelemre és a nemzetközi fizetési mérlegre is.

A lakosság fogyasztásának emelkedését a második ötéves terv

Digitized by Google

22—23, évente tehát átlag 4—4,2 százalékában állapította meg, de azzal számolt, hogy az első években ennél lassabb, a tervidőszak második felében viszont az ötéves átlagnál gyorsabb lesz a növekedés. Az aszály következtében azonban a tervezettnél kevesebb élelmiszer állt fogyasztás céljából az ország rendelkezésére. Ezenkívül a mezőgazdaság fejlesztésére is jelentős terven felüli beruházást fordítottunk, s tekintélyes kiadásokkal járt honvédelmünk korszerűsítése is. Ez a magyarázata annak, hogy a fogyasztási alap 1961-ben 1,6, 1962-ben 3,0 százalékkal emelkedett. Az 1963. évi terv a fogyasztási alap 5,4 százalékos emelését irányozza elő, így az első három évben a fogyasztási alap 10,2, évi átlagban tehát 3,3 százalékkal nő. Már az év elején történt néhány intézkedés az életszínvonal emelésére.

A második ötéves tervben a felhalmózásra fordított javak összege gyorsabban emelkedik a nemzeti jövedelemnél, és így a fogyasztási alapnál is. A tervidőszak első két évében a nemzeti jövedelem 11 százalékkal, a felhalmozási alap kb. 20 százalékkal emelkedett. A felhalmozáshoz szükséges anyagi javak általában rendelkezésre álltak. Az aszály a felhalmozásra nem hatott olyan érzékenyen mint a fogyasztásra.

1963-ban a nemzeti jövedelemből kb. 15 százalékkal több jut az állóalapok növelésére, mint 1962-ben. A felhalmozási alap 2/3-a az állóalapok bővítését szolgálja, most tehát még fontosabb, hogy idejében és jól legyenek előkészítve a beruházások, kidolgozva a szükséges műszaki dokumentációk. 1962-ben egyes ágazatokban (pl. a kohászatban) késedelem történt e tekintetben.

A tervszerűség és arányosság szempontjából nagy jelentősége van a felhalmozási alap azon részének is, amelyet a forgóalapok növelésére (az anyag-, takarmány- és árukészletek, a tartalékoknak és a beruházások befejezetlen állományának növelésére) fordítanak. A növekedés üteme és az összetétel megítélése szempontjából ez egyre nagyobb helyet kap a gazdasági értékelésben. A nemzeti jövedelemből a forgóalapok növelésére fordított összeg 1961-ben 70, 1962-ben 23 százalékkal nőtt, két év alatt tehát megkétszereződött. Egyes termékek (pl. a szén, a takarmány és részben a kenyérgabona) készlete azonban nem érte el a szükséges szintet. Az 1961. évi tapasztalatok a készletek növekedése révén megmutatták az ipari termelés és értékesítés bizonyos árnyoldalait is.

Az ipar készletei 1961-ben 11,8 százalékkal nőttek, ami önmagában nem mondható túlzottnak. Az anyagkészletek, a befejezetlen és félkész termékek állománya azonban kisebb mértékben emelkedett, mint 1960-ban. A késztermékek állománya 1960-ban 2,9 százalékkal, 1961-ben 23,4 százalékkal nőtt, s ez azt mutatja, hogy a szükségletek és a termelés nem voltak eléggé összehan-

Digitized by Google

golva, egyes késztermékekből elfekvő készletek keletkeztek. Az elfekvő készletek károsak a népgazdaságra, mert feleslegesen kötnek le anyagi eszközöket. A tárolás a korszerűség csökkenésével, elavulással és részleges tönkremenéssel, mindez pedig a termékek értékcsökkenésével jár. 1962-ben több gyakorlati intézkedés történt a szükségletre való termelés elvének fokozottabb megtartására. Ennek kezdeti eredményeként tavaly már kisebb mértékben emelkedtek a készletek.

A gazdasági munkában a párt jobban előtérbe állította a szükségletre való termelés legfőbb követelményeit: azt, hogy a termelés és az értékesítés normális méretű anyag- és árukészlettel történjen, a termelési terv túlteljesítése ne öncélú legyen, hanem a jelentkező szükségletek kielégítésének eszköze, az előállított termékek feleljenek meg a szükségleteket legmegfelelőbben kielégítő minőségi követelményeknek, a termelés kövesse rugalmasan a szükségletek változását és rövidebb idő alatt bocsássa piacra a keresett termékeket.

A gyakorlatban néha helytelenül értelmezik a szükségletre való termelést és a termelésnek gazdaságosabb irányban való átalakítását, sőt itt-ott szembe is állítják a kettőt. Sok pártdokumentum leszögezte, hogy az MSZMP elveti az autarkiás törekvéseket. Az ország belső szükségleteinek kielégítése egyaránt épül a hazai termelésre és a nemzetközi — elsősorban a szocialista országokkal fennálló — munkamegosztásra. Ha valamely termékben hazai szükséglet jelentkezik, ez még nem vitathatatlan indok a termékek hazai termelésének megszervezése mellett, a termelési szerkezet megváltoztatása és valamely termék gyártásának megszüntetése ellen. A termelés szerkezeti átalakítását gazdaságossági megfontolások indokolják. Tervszerűen gondoskodni kell azonban a szükséglet kielégítésének más módozatairól és forrásairól, (pl. import).

Az 1963. évi terv az eddiginél következetesebben hangolja össze a termelést a szükségletekkel. Az ipari termelés 8 százalékos növelését irányozza elő; az egyes iparágak és vállalatok feladatai azonban minőségi és mennyiségi tekintetben differenciáltak. A vállalatok egy része igen feszes tervet kap, másoknak viszont kisebb mértékben kell emelniük termelésüket. Egyes vállalatoknak a termékei „kifutóban vannak", s ezeknek új termékek gyártását kell bevezetniük, vagy előkészíteniük. A termelési kapacitások átállítása időt igényel, előre látható, hogy egyes ilyen vállalatok kapacitásának kihasználása átmenetileg csökkenni fog.

Pártunknak az ellenforradalom óta folytatott gazdaságpolitikája mindig is kiemelte, de most még magasabbra állította a gazdaságosság követelményét. A VIII. kongresszus határozata kimondja: „Gazdasági tevékenységünk vezérlő elve: a gazdaságosság

Digitized by Google

fokozása, a termelékenység emelése, az önköltség csökkentése."[1] Ezért sok gazdasági nézetet és módszert kell felülvizsgálni, tökéletesíteni. Nyilvánvaló például, hogy csupán az éves tervmutatók teljesítésével a vállalat még nem üti meg az „élenjáró" (élüzem) cím követelményeit, e mutatók teljesítésének mérése pedig nem meríti ki a vállalat tevékenységének értékelését. A vállalatokra kötelező mutatók körét tökéletesíteni kell. Ma már a tervmutatókon kívül egyéb módszerekkel is vizsgáljuk a gazdasági tevékenység minőségi oldalait, pl. azzal, hogy milyen az exportált termékek gazdaságossága, milyen árakon értékesítették az exportált termékeket, milyen az állóeszközök kihasználásának foka, milyen színvonalon áll a gyártás technológiája stb.

A gazdaságosság elve tehát nem fér össze a gazdasági tevékenységben a sablonossággal, a szűklátókörűséggel, a lokális szemlélettel. Ez a gazdaságosság növelésének útjaira is vonatkozik. Egyes gazdasági vezetők a termelés gazdaságosabb irányban való szerkezeti átalakítását csak az úgynevezet kiemelt iparágak gyorsabb fejlesztésével és csak új beruházásokkal tartják megvalósíthatónak. Némely területen ez valóban nem is történhetik másképpen; az energetikai mérleg átalakításához pl. több olaj, következésképpen több olajkút, olajvezeték és szállítóeszköz szükséges. Sok területen azonban más lehetőségek is kínálkoznak. Különösen a feldolgozó iparban (a gépipar egyes ágaiban) van nagy jelentősége annak, hogy a meglevő termelőapparátus felhasználásával valósítsák meg a szükséges szerkezeti átalakításokat. Ez viszonylag kevés beruházást, de időt és igen nagy szervező munkát igényel. 1963-ban több gépipari vállalatnál mennek végbe a gazdaságosságot növelő szerkezeti változtatások, más területeken a későbbi években megvalósítandó intézkedések (hazai és nemzetközi szakosítási javaslatok) kidolgozása van soron.

A gazdálkodásnak egyik fontos és időszerű kérdése a termékek *minőségének javítása.* Ez a követelmény azonban nem korlátozható a *végtermékre.* Egyes termékek minőségének komplex vizsgálata azt mutatja, hogy az alapanyag minősége, vagy a megmunkáló, feldolgozó berendezés pontossága és korszerűsége, vagy a műveleteket végző dolgozók szakértelme és lelkiismeretessége, stb. gyakran már a közbenső megmunkálás fázisában eldönti a végtermék minőségét. A tervezőmérnök munkája a szerkesztés során eldönti a gép konstrukciójának, korszerűségének, a modellező munkája a cipőnek a minőségét. A minőség tehát mindenekelőtt a *szerkesztőktől* függ. De a jó konstrukcióból is csak akkor lesz jó termék, ha a termelés *minden* fázisában biztosítják a megkívánt minőséget.

[1] Az MSZMP VIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1962. 115. old.

Digitized by Google

A gazdasági vezetésnek igen fontos feladata, hogy céltudatosan feltárja és kiküszöbölje azokat az ellentmondásokat, amelyek sok esetben a fogyasztói, minőségi követelmények és a gyártó vállalat pénzügyi eredményei között feszülnek, s amelyek gyakran a minőség javítása ellen, vagy éppen a minőségrontás irányában hatnak.

Az ipar fejlődésének üteméről és szerkezetéről

Az ipari termelés a fejlődés ütemét és irányát tekintve az ötéves terv első két évében és 1963-ban is az ötéves terv alapvető előirányzataival összhangban alakul.

Az ipari termelés a legutóbbi két évben összesen több mint 20 százalékkal emelkedett és ezzel meghaladta az ötéves terv eredeti előirányzatát. 1961-ben az ipari termelés Bulgáriában 9,9, Csehszlovákiában 8,9, Lengyelországban 10,5, Romániában 15,6, a Szovjetunióban 9,2 százalékkal múlta felül az előző évi színvonalat. Az ipari termelés gyors és szakadatlan emelkedése az egyik összetevője a szocialista és a kapitalista világrendszer között folyó békés gazdasági versengésnek. Pártunk VIII. kongresszusa megállapíthatta: „A VII. és a VIII. kongresszus közötti években a magyar népgazdaság fejlődése az ipari termelés, a munkatermelékenység és a nemzeti jövedelem növekedésének ütemét tekintve, felzárkózott a többi szocialista országhoz."[2]

Az 1963. évi népgazdasági terv az ipari termelés 8 százalékos növelését irányozta elő. A nehézipar termelése ennél gyorsabban, 9,5 százalékkal nő.

A termelés gyors növelése mellett pártunk egyre nagyobb figyelmet fordít arra, hogy a társadalmi munka termelékenyebbé (a termelés gazdaságosabbá, szerkezete pedig adottságainknak és a korszerűség követelményeinek jobban megfelelővé) váljék.

Ezeket a követelményeket juttatják kifejezésre a második ötéves tervben előirányzott strukturális változások is. Az előirányzatok általában megvalósulnak. A terv szerint, az ipari fejlődés átlagos üteménél gyorsabban nő például azoknak az iparágaknak a termelése, amelyek az ipari export-árualapok nagy részét adják. Több területen — örvendetes módon — a tervezettnél gyorsabban valósulnak meg a strukturális változások, másutt viszont elmaradások észlelhetők.

A gépiparon belül például a tervezettnél valamelyest gyorsabban nő a vas- és fémtömegcikk ipar, az általános gépgyártás és a villamosgép-ipar termelése, a műszeriparé viszont nem éri el a terv előirányzatát. Az utóbbi két évben a gépipar műszaki szín-

[2] Az MSZMP VIII. kongresszusa; Kossuth Könyvkiadó, 1962. 36. oldal.

Digitized by Google

vonala és egyes gyártmányainak korszerűsége is elmaradt attól, amivel az ötéves terv számolt. A gépipari fejlesztés kiemelt, súlyponti területei: a híradástechnikai ipar, a műszeripar és a szerszámgép-gyártás. Ezen ágazatok termelésének gyors felfuttatása összhangban van pártunk törekvésével, hogy lehetőség szerint a kevéssé anyagigényes, magas képesítésű munkát megkövetelő, korszerű termékeket előállító iparágakat fejlesszük erőteljesebben.

A második ötéves tervben a híradástechnikai iparnak meg kell kétszereznie termelését, elsősorban a bonyolultabb gyártmányok (az ipari nagyberendezések, mikrohullámú, átviteltechnikai berendezések, távbeszélő központok, célgépek és félvezetők) termelését növelve. Mikrohullámú berendezéseink technikailag már elérik a világszínvonalat, most gyorsabban kell növelni termelésüket. Egyes átviteltechnikai berendezéseink azonban még nem eléggé korszerűek. A mai modern Crossbar távbeszélő-központ külföldön már 1947-ben ismert volt, de nálunk csak az utóbbi években készült el; még mindig gyártják az elavult Rotary-központot, bár egyre nehezebb külföldön értékesíteni. Kifejlődött ugyan a Váci Televíziós Képcsőgyár, de még ma sem gyártunk megfelelő minőségű és mennyiségű képcső-burát. Elmaradt a követelményektől a tranzisztor-gyártás is. A híradástechnikai ipar exportja sem érte el az utóbbi években az ötéves terv előirányzatát.

A műszeripar termelése 1963-ban 9,7 százalékkal nő. Különösen fontos az automatika és telemechanikai berendezések fejlesztésének meggyorsítása, azért is, hogy a hosszúlejáratú kereskedelmi egyezményekben vállalt szállításokat teljesíthessük. Meg kell teremtenünk a műszeripar gyors fejlődésének számos feltételét, így például a híradástechnikai alapanyagok megfelelő ütemű gyártását és egyre több szakember kiképzését.

A szerszámgép-gyártást eddig az univerzális gépek gyártása jellemezte. 1961-től a KGST határozatai értelmében megkezdődött a nagy termelékenységű és pontosságú szerszámgépek fejlesztése. 1965-ig a magyar szerszámgépipar döntő részben modern géptípusokat fog gyártani.

A vegyipar is a tervezettnél gyorsabban fejlődik. Termelése 1963-ban 10,6 százalékkal, az ötéves terv első három évében pedig a tervezett 38,8 helyett, 53,6 százalékkal nő. Ez örvendetes jelenség, mert meggyorsítja a népgazdaság viszonylag szűk nyersanyagbázisának kiszélesítését. A vegyiparon belül 1963-ban a színesfémipar 21, a kőolajipar 26, a szorosan vett vegyipar 70 százalékkal, ezen belül a nehéz-vegyipar 65, a gyógyszeripar 106, a szerves vegyipar 74, a gumi- és műanyagipar 39 százalékkal haladja meg 1960. évi termelés színvonalát. A gyógyszeripar részaránya a vegyipar termelésében az 1961 évi 14 százalékról 1963-ban 16

Digitized by Google

százalékra emelkedik. Ezt a gazdaságos export lehetősége is indokolja.

A Központi Bizottságnak a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1962. évi határozata értelmében a műtrágya és a növényvédő szerek termelését is gyorsított ütemben fejlesztjük. Nitrogénműtrágya-termelésünk 1960-ban 276 ezer to volt, 1963-ban pedig 390,7 ezer to lesz, vagyis 41,5 százalékkal emelkedik. Az ötéves terv végére a nitrogénműtrágya túlnyomó részét már petrokémiai bázison fogjuk termelni. Jelentősen emelkedik a kénsav- és szuperfoszfát-termelés. 1960-ban 163,4 ezer to kénsavat termeltünk, 1963-ban 60 százalékkal többet, 263,4 ezer to-t fogunk előállítani, a szuperfoszfát-termelés pedig az 1960-as 266 ezer to-ról 1963-ra csaknem kétszeresére, 530 ezer to-ra emelkedik.

A műanyaggyártás növelését a Berentei Vegyiművek PVC-üzemének belépésével valósítjuk meg. Az üzemet, amely ma 6 ezer to/év kapacitású, tehát nem eléggé gazdaságos méretű, kibővítjük és carbid-bázisról földgáz nyersanyagra állítjuk át. A PVC-termelése az 1960. évi 193 to-val szemben 4800 to-ra emelkedik. Különösen gyorsan nő a hőre lágyuló műanyagok aránya.

Az *energiahordozók* összetételében is folytatjuk a tervbe vett, igen kívánatos átalakításokat. Fokozatosan nő a gazdaságosabb petrokémiai energiahordozók részaránya, bár még így is nagyobb marad a hagyományos energiahordozók aránya. A kőolaj-termelés 1963-ban 1961-hez képest 20, a kőolaj-felhasználás 19, a földgázfelhasználás pedig 56 százalékkal emelkedik. A széntermelés 1963. évi növekedése viszont 1961-hez képest csak 4,3, a szénfelhasználásé pedig (a szénbehozatallal együtt) 7,9 százalékot tesz ki.

A *kohászat* termelése valamelyest eltér az ötéves terv előirányzataitól. 1962-ben a szükségletek egy részét a készletekből lehetett kielégíteni; az építőipar a tervezettnél kisebb igényeket támasztott a kohászat iránt. Ezért a kohászat 1963. évi terve valamivel alacsonyabb, mint az ötéves terv eredeti előirányzata. A kohászat előkészületeket tett olyan termékek gyártásának a fejlesztésére, amelyekkel lényegesen javítható a feldolgozó ipar készgyártmányainak minősége (hidegen húzott, hántolt, csiszolt acélok, ötvözött acéltermékek stb.). Ezzel kapcsolatban azonban megjegyzendő, hogy a feldolgozó iparban nem hajtották végre teljesen a tervezett műszaki fejlesztést, s az új, gazdaságosabb kohászati termékek kereslete nem a terv szerint alakul.

A *könnyűipar és az élelmiszeripar* termelése is gyorsabban fejlődik, mint ahogy ezt az ötéves terv számításba vette. A könnyűipar termelése három év alatt az előirányzott 18 helyett 19,5 százalékkal, az élelmiszeriparé 24,4 helyett 25,8 százalékkal nő. A könnyűiparon belül a fa- és papíripar az átlagosnál gyorsabban

Digitized by Google

fejlődik: a faiparban a három évre előirányzott 26,2 helyett, 31,8, a papíriparban 23,1 helyett 30,2 százalék az emelkedés. Az élelmiszeriparban a tervezettnél gyorsabban nő a konzervipar termelése.

A mezőgazdaság fejlődéséről

Két egymást követő év rossz időjárása miatt a mezőgazdasági termelés növelésének feladatai nem valósultak meg. A következő években még nagyobb erőfeszítést és több intézkedést kell tennünk a mezőgazdaság fejlesztésére. Hogyan vizsgáztak fiatal szocialista mezőgazdasági nagyüzemeink a rossz időjárási viszonyok közepette, hogyan értékeljük a termelés alakulását? Általában megállapíthatjuk, hogy az utóbbi két év időjárási viszonyai között az elmaradott technikájú egyéni parasztgazdaságok terméseredményei lényegesen csökkentek volna. Az alábbi táblázatból is nyilvánvalóan kitűnik, hogy a legutóbbi két év viszonylag magas búzatermésátlaga a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a mezőgazdasági termelés korszerűsítésére fordított jelentős összegeknek az eredménye.

A BÚZA TERMÉSÁTLAGA (q/kat. h.)

1921—1930	átlaga	7,4
1931—1940	„	7,9
1951—1960	„	8,5
1958	„	7,2
1959	„	9,8
1960	„	9,7
1961	„	11,0
1962	„	10,3

Egy durva számítás még világosabbá teszi az 1962. évi 10,3 q-ás átlagtermés népgazdasági jelentőségét. Ha az átlagtermés annyi maradt volna, mint az utolsó 10 év átlaga volt, vagyis 8,5 q, akkor 1962-ben 3,4 millió mázsával kevesebb lett volna a búzatermés. Ennek a 3,4 millió q búzának az értéke — mázsánként 7 dollárral számolva — csaknem 24 millió dollár, ebből mintegy 20 ezer traktort vehetünk, vagy négy akkora gyár berendezését, mint a Dunaújvárosi Szalmacellulózegyár.

Az Országos Tervhivatalban tanulmány készült arról, hogy az utóbbi 62 évben hogyan befolyásolta a kukorica átlagtermését a vegetációs időben, áprilistól szeptemberig lehullott csapadékmennyiség. 62 év átlagában 343 mm, 1962-ben azonban csak 212 mm csapadék hullott le ezekben a hónapokban, 62 évből 2 volt hasonlóképpen aszályos: 1917-ben 186 mm és 1947-ben 189 mm csapadék hullott. Mégis, 1962-ben kh-ként 13 q-t ért el a kukorica átlagtermése, holott 1947-ben 7,7 q, az 1921—1961 évek átlagában pedig

Digitized by Google

8,1 q volt. A kukorica átlagtermésének alakulása 1921-től 1945-ig általában szorosan követte a csapadékmennyiség ingadozását. A termésátlag 1955—1961-ben is összefüggött a csapadékkal, de ez az összefüggés egyre lazábbá vált, s ma a kukorica átlagtermése már nem követi szorosan a csapadék mennyiségét. Különösen figyelemre méltó az 1962. év, amikor a csapadék mennyisége az előző évihez képest 12 százalékkal *csökkent*, a kukorica átlagtermése viszont *11 százalékkal növekedett*. Egyik nyugati újságíró a magyarországi körülményekre utalva megállapította: „Szinte csoda, hogy a mezőgazdasági termés nem esett katasztrófálisan vissza."[3]) Tévedés! A magyar dolgozók tudják, hogy nem csoda ez, hanem a mezőgazdasági befektetések eredménye, a nagyüzemi gazdálkodás előnyeinek egyik friss és kézzelfogható megnyilvánulása. Biztos, hogyha egyénileg gazdálkodó parasztokat sújt a tavalyi aszály, akkor a kukorica átlagtermése nem haladta volna meg a 9 q-át sem. 2 300 000 kh kukoricavetésterületen tehát 9 200 000 q kukoricatermést vesztettünk volna el. Q-ként 5 dollárral számolva, ez 46 millió dollár; ebből annyi műtrágyát vehetünk, amennyit 8—9 év alatt használnak fel a kukorica termesztéshez. A kukoricatermesztés jó eredményei a hibrid vetőmag alkalmazásának, a talaj jobb megmunkálásának, a növekvő műtrágya-felhasználásnak köszönhetők.

Az 1963. évi terv a mezőgazdasági bruttó termelés mintegy 12—14 százalékos, és a felvásárlás 13 százalékos növelését írja elő a múlt évihez képest.

A mezőgazdasági árutermelésben tovább nő a szocialista szektor részesedése. A terv szerint az állami felvásárlás mintegy 60 százalékban a termelőszövetkezeti közös gazdaságokból ered; 1960-ban ez az arány 40 százalék volt. A mezőgazdasági termékek exportja 1963-ban 19 százalékkal lesz nagyobb a múlt évinél.

A növénytermesztés bruttó termelési értéke mintegy 21 százalékkal emelkedik. A növekedés elsősorban a területegységre jutó hozamok emeléséből fakad, de hozzájárul ehhez a vetésszerkezetnek az értékesebb kultúrák irányában haladó átalakítása is. Vajon reális cél-e a termelésnek 21 százalékkal való emelése? Nem kétséges, hogy ez nagy, kemény munkát igénylő feladat, nem szabad azonban önmagában szemlélnünk ezt a 21 százalékot. Figyelembe kell vennünk, hogy a viszonyítási alap — az 1962. évi eredmény — az aszály miatt igen alacsony, jóval a mezőgazdaság reális teljesítőképességén aluli színvonalat jelent, és hogy 1963-ban tovább növeljük a mezőgazdaság anyagi-technikai ellátottságát.

A terv 1963-ra 8 800 000 kh-nyi szántóterülettel számol. Ez 400 000 kh-dal kevesebb annál, mint amennyire a második ötéves

[3]) Frankfuerter Rundschau, 1962. XI. hó 21.

Digitized by Google

terv épített. A nyilvántartott szántóterület nagyságának korrigálásából — amit az 1957-ben elkezdett részletes felmérés eredményei tettek szükségessé — két dolog következik. Egyrészt a termelést növelő intézkedésekkel ellensúlyozni kell a szántóterület kiesését, másrészt le kell vonni azt a tanulságot, hogy a jövőben sokkal gondosabban kell bánni a földdel mint termelőeszközzel. Minden gazdaságnak, minden igazgatási egységnek legyen a földjéről legalább olyan jó leltára, mint amilyen a gyáraknak és a gépállomásoknak van a gépeikről. Minden hold olyan szántóföld, amelyet más célra vesznek igénybe, komoly többlet befektetést tesz szükségessé, mert kisebb területnek kell meghoznia a kívánt termést. Százmilliókat fordítunk gyenge minőségű talajok termőképességének megjavítására. Hogyne volna tehát indokolt a jó földek védelme és gazdaságos kihasználása!

A terv úgy állapította meg a vetésterületet, hogy az ország kenyérgabona-szükségletét teljes mértékben, és az állattenyésztés takarmányszükségletét is minél nagyobb mértékben a hazai termelésből fedezzük. Ennek megfelelően a kenyérgabona vetésterülete 2 300 000 kh. A nagyhozamú búzafajták vetésterülete 900 000 kh-ról 1 200 000 kh-ra nő; ez az egyik feltétele annak, hogy a búza termésátlaga holdanként 12,4 q-ra emelkedjék. Ha nem vetnénk nagyhozamú, hanem csak hagyományos búzafajtákat, akkor 500—600 ezer kh-dal nagyobb területen kellene kenyérgabonát termelnünk.

A takarmánygabonák vetésterülete lényegében annyi marad mint tavaly volt, de a zab rovására nő az árpa vetésterülete. Emellett a terv az 1963—64. gazdasági évben az állatállomány takarmányszükségletének kielégítéséhez kisebb importot is előirányoz. A burgonya és a zöldségfélék vetésterületét 30 000 kh-dal növeljük.

Tovább folytatjuk a szőlőterületek rekonstrukcióját. A tavalyi 13 100 kh-dal szemben 1963-ban 22 500 kh nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas szőlőt telepítünk. Telepítünk mintegy 26 200 kh gyümölcsöst is. Ugyanakkor a termő gyümölcsösök területe a korábbi telepítések eredményeképpen a tavalyi 58 ezer kh-ról 1963-ban mintegy 70 ezer kh-ra növekszik.

Az állattenyésztés bruttó termelési értéke 6,4 százalékkal emelkedik. Ezért a rendelkezésünkre álló takarmányokat gazdaságosabban kell felhasználnunk. Országos átlagban a tejhozamot a tavalyi 2190 literről 2330 literre, a tojáshozamot 82 db-ról 90 db-ra, a gyapjúhozamot pedig 4,16 kg-ról 4,20 kg-ra akarjuk növelni. Előre kell lépnünk a vágóállatok elkészülési idejének csökkenésében is. A szarvasmarha-tenyésztésben a termelőszövetkezetek tehénállományának növelése, a sertéstenyésztésben pedig a kocaállomány növelése a legfontosabb feladat. Kívánatos, hogy a ter-

Digitized by Google

melőszövetkezeti közös gazdaságok a tavalyi 200 000-rel szemben érjék el a 220 000-es kocalétszámot.

A mezőgazdasági termelés megalapozására, az anyagi-műszaki bázis fejlesztésére a terv 8,5 milliárd forintot irányoz elő, 35 százalékkal többet, mint tavaly. Ez a népgazdaság összes beruházásainak 21 százaléka (a hároméves tervben ez az arány 17,3 százalék volt). A beruházásoknak mintegy 37 százalékát gépesítésre fordítjuk, 4,2 milliárd szolgálja a termelőszövetkezetek fejlesztését. A mezőgazdaság gépesítése az utóbbi években nagyot haladt. 1963 végére traktorállományunk 51 000 db-ra nő (1935-ben 7014, 1949-ben 13 021, 1958-ban 26 645 db volt.) A traktorok vonóerő-teljesítőképességének részesedése a traktorok és igásállatok együttes vonóerő-teljesítőképességében a következőképpen változott: 1935-ben 10%, 1958-ban 37,7%, 1961-ben 70,6%.[4]

A gépállomásokon és a termelőszövetkezetekben munkába állított új traktorok mintegy 200 000 ló vonóerejét pótolják és a gépi vonóerő túlsúlyba került az igásállatokkal szemben.

A legnagyobb mértékben a fogatot igénylő munkák: a szántás, a vetés, a gabona-betakarítás gépesítése haladt előre. 1961-ben a szántás az állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben egyaránt teljes egészében, a vetés az állami gazdaságokban teljesen, a termelőszövetkezetekben 70 százalékban gépesítve volt. A gabonaaratás gépesítési foka 1958-ban 19,3, 1961-ben 65,8 százalék volt. A kézi munkák gépesítésében azonban még hátra van a feladat oroszlánrésze. Ezt mutatja az, hogy 1961-ben a gépesítés az összes szükséges kézimunka-napoknak csak kb. 10 százalékát szabadította fel. Elsősorban a növényápolásnak, a kaszálásnak és a kapások betakarítási és szállítási munkáinak gépesítését kell fokozni. A kézi munkák fokozottabb gépesítésével csökkenthetjük a munkatorlódásos időszakban mutatkozó munkaerőhiányt. Ennek a munkaerőhiánynak a csökkentését a munkák jobb megszervezése, a traktorok és más mezőgazdasági gépek kétműszakos üzemeltetése, a termelőszövetkezetekben meglevő munkaerő mozgósítása, és a vetésszerkezet ésszerű összeállítása is elősegíti. Ez elsősorban az őszi munkacsúcsra vonatkozik.

1963-ban — a többi között — mintegy 5430 traktort és 1200 gabonakombájnt kap a mezőgazdaság. A gépesítés előrehaladásával egyre nagyobb figyelmet igényel a *vonóerő és a munkagépek közötti helyes arány kialakítása*, különösen az önálló gépesítés útjára tért termelőszövetkezetekben. 1961 végén a mezőgazdasági traktorparknak 26 százaléka volt termelőszövetkezeti tulajdonban. 1963-ban (úgy mint tavaly) az újonnan belépő traktorok kétharmadát a

[4] A szovjet mezőgazdaságban ez az arány 1958-ban mintegy 87 százalék volt (a „Narodnoje Hozjajsztvo SzSzSzR v 1959. godu" c. kiadvány alapján számítva.

Digitized by Google

termelőszövetkezetek kapják. Folytatódik tehát a termelőszövetkezetek saját gépparkjának kialakítása.

A mezőgazdaság műtrágya-ellátása 1963-ban jelentősen, az 1962. évihez képest 127 000 tonnával növekszik. A műtrágya-ellátás fejlődését a következő számsor jelzi: az egy kh-ra jutó összes műtrágya-felhasználás 1931—1940 átlagában 5,3 kg, 1949-ben 12,4 1958-ban 49,3 kg, 1960-ban 81,0 kg, 1961-ben 103,3 kg, 1962-ben 138 kg, 1963-ban 154 kg. 1963-ban 164 000 kh talajjavítását kell elvégezni. Az öntözött terület 514 000 kh-ra növekszik és ezzel több mint 50 000 kh-dal meghaladjuk az ötéves terv 1965-re szóló előirányzatát.

Az elmondottakban a mezőgazdasági termelés növelésének csak tárgyi feltételeit, az anyagi-műszaki bázis fejlesztését érintettük. Ez a mezőgazdasági termelés fejlesztésének igen fontos, de korántsem egyetlen tényezője, emellett még tovább kell javítani a termelőszövetkezetek vezetését és munkaszervezését, érvényesíteni kell a helyes anyagi ösztönzést is.

•

A népgazdasági tervezésnek az a fő feladata, hogy a fejlődés arányainak és ütemének helyes megállapításával tegye lehetővé a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődését. Ezzel kapcsolatban időszerű kiemelni azt, hogy az arányok nem egyszer s mindenkorra adottak. A szükségletek változása, a technika gyors fejlődése egyre nagyobb jelentőséget ad annak, hogy a termelőmunkában idejében ismerjük fel az objektíve indokolt arányváltoztatások szükségességét, és teremtsük meg tervszerű megvalósulásuk feltételeit. A távlati tervekben kitűzött feladatok közvetlen végrehajtását az éves népgazdasági tervek írják elő. Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a párt gazdaságpolitikájának stabilitása kialakítja a kedvező feltételeket ahhoz, hogy népgazdaságunk éves távlatban is arányosan, kiegyensúlyozottan fejlődjék. Az is világos, hogy az éves terv, s így az 1963. évi terv kidolgozása is nehezebb feladat volt, mint az ötéves tervtörvény 1963-re eső részének egyszerű rögzítése. Az ötéves terv természetesen megadja az éves terv kiindulópontját és fő vonalát; de az éves terv részletes előirányzatainak a kidolgozása során figyelembe kellett venni az ötéves terv eddigi tapasztalatait, az időközben kialakult előnyös és hátrányos feltételeket is.

Számolni kellett mindenekelőtt a mezőgazdasági termelés alakulásának tanulságaival, a nemzetközi piacon jelentkező kereslet változásával, a belkereskedelmi értékesítésben a tervezettnél nagyobb élelmiszer-igényekkel és még más tényezőkkel is. Gazdasági vezető és szervező szerveink általában idejében felismerték az öt-

Digitized by Google

éves terv végrehajtása közben keletkezett, előre nem látott, és sokszor előre nem is látható tényezőket, s intézkedtek, hogy megelőzzék a fenyegető és leküzdjék a már kibontakozóban levő aránytalanságokat. Ez olykor gyors külkereskedelmi műveleteket és terven felüli devizakiadásokat is megkövetelt. Mindez azt mutatja, hogy a terv szigorú végrehajtása nem jelenthet merevséget, hanem érdemi végrehajtása menet közben rugalmas eljárást igényel, s ez az éves terv végrehajtására is vonatkozik.

Az 1963. évi terv végrehajtása nagy szervező munkát igényel a pártszervektől, a termelés parancsnokaitól és szívós munkát minden dolgozótól. Az üzemek figyelmének középpontjában a termelés jó megszervezése, a belső tartalékok feltárása, a gazdaságosság fokozásához szükséges intézkedések bevezetése kell hogy álljon. Ez magában foglalja a jelentősebb műszaki fejlesztést jelentő intézkedéseket és a dolgozók újításainak valóraváltását is. A termelés jó megszervezése mellett elengedhetetlenül szükséges, hogy növekedjék a termelő vállalatok szerepe a szükségletek, a kereslet kutatásában, megismerésében.

A szükségletek megismerése a termelés jó előkészítésének fontos fázisa. A szocialista tervgazdálkodásnak éppen az az egyik nagy előnye a kapitalizmussal szemben, hogy a népgazdasági tervezés számba veszi a szükségleteket és összehangolja velük a termelést. A szocialista tervezést nem ismerő vagy szándékosan eltorzító polgári megfigyelők gyakran úgy tüntetik ezt fel, hogy a szocializmusban mindent a tervhivatalok írnak elő, azt is, hogy milyen színű ruhát viseljenek az emberek. Valójában azonban a termelés és a szükségletek összehangolásában nagy felelősség hárul a termelő vállalatokra, mert a megrendelők tervben megjelölt igényeinek számos, a fogyasztás szempontjából korántsem közömbös részletkérdése (mint pl. a választék, a minőség, a szállítási határidő) vállalati szinten a szállítási szerződésekben ölt konkrét formát. Többek között ebben rejlik a vállalatok operatív önállósága. Ma még nem minden vállalat él eléggé aktívan és felelősségteljesen ezzel az önállósággal. A vállalatoknak folyamatosan és az eddiginél jobban kell vizsgálniuk a hazai szükségletet és a külföldi piacokat, hogy idejében felkészülhessenek az újabb igények, a fokozódó minőségi követelmények kielégítésére és ismereteikkel segíthessék a tervező és irányító szerveket abban, hogy tudományosan megalapozott, lehetőségeinket jól kiaknázó népgazdasági terveket alakítsanak ki.

Ugyanakkor a népgazdasági tervezést is tökéletesíteni kell a célból, hogy a termelő vállalatok, intézmények tapasztalatait, javaslatait a jövőben szervezettebben felülvizsgálja és hasznosítsa.

Digitized by Google

A gépipar termelési szerkezetének korszerűsítése

Írta

JÁNOSI FERENC

A gépipar termelési szerkezetének, gyártmánystruktúrájának átalakítása a Központi Bizottság 1962 júniusi, a gépiparról szóló határozatának egyik fő kérdése, amelynek jelentőségét a VIII. kongresszus is hangsúlyozta. A termelési szerkezet helyes irányú átalakítása lehetővé teszi, hogy a jelenlegi műszaki színvonal mellett is növekedjék a társadalmi munka termelékenysége, s egyben ez a feltétele a műszaki színvonal további jelentős emelésének is.

A hazai adottságoknak megfelelő és a szocialista világgazdaság lehetőségeit figyelembe vevő termelési szerkezet kialakítása azonban nem sajátosan magyar probléma. A KGST 1962 júniusi ülésén a pártok első titkárai, a kormányok vezetői határozatot hoztak arról, hogy erőteljesen tovább kell szakosítani a termelést, egyeztetni kell az iparfejlesztést meghatározó távlati terveket.

A termelési szerkezet átalakítása azért van napirenden, mert iparunk, s különösen a gépiparunk sok olyan terméket gyárt, amelynek termelése nem előnyös a népgazdaság számára, ugyanakkor nem kielégítő mértékben, vagy egyáltalán nem gyárt olyan termékeket, amelyeknek termelésére megvannak, vagy megteremthetők a hazai és nemzetközi feltételek. A baráti országokban is hasonló a helyzet. Azokban az országokban ugyanis, amelyek a tőke jármát lerázva, a szocializmus építéséhez kezdtek, gyors fejlődésnek indult az ipar. Az iparnak, a közlekedésnek, a mezőgazdaságnak, az építkezésnek, a kereskedelemnek egyre több gépre volt szüksége. Azoknak az országoknak, amelyekben addig a mezőgazdasági termelés volt túlsúlyban, az iparosodást nem a bonyolult, hanem az aránylag egyszerű gépek gyártásával kellett elkezdeniük. Ennek következtében egymással párhuzamosan tervezték és gyártották az aránylag egyszerű mezőgazdasági gépeket és felszereléseket, s a szerszámgépek közül is a hagyományos alapgépeket, esztergákat, fúrógépeket. Hasonló volt a helyzet a híradástechnikai iparban is: ahol ki akarják fejleszteni ezt az iparágat, ott általában a műsorvevő rádió gyártását tűzik ki célul, csak később tér-

Digitized by Google

nek át a bonyolultabb készülékek termelésére. Az ipari nagyberendezések, telefonközpontok, adó- és stúdióberendezések gyártását pedig csak akkor kezdhetik el, amikor már kinőtt a szakmunkásgárda és elég magas színvonalat értek el a fejlesztők és a kutatók.

A párhuzamos gyártást segítették elő a népi demokratikus országokban tért hódító autarkiás törekvések is. Így alakult ki az a helyzet, hogy aránylag kis országok gépipara is igen sokféle terméket gyárt. Csehszlovákia például a világ gépipari gyártmányainak 80 százalékát maga is gyártja. Nálunk nincs ugyan pontos felmérés, de a mi gyártmányaink száma sem sokkal kisebb, mint az iparilag lényegesen fejlettebb Csehszlovákiáé. A széles gyártmány nomenklatúra következtében a termelés és a fejlesztés is nagyon elaprózott.

Az iparosodás kezdeti nehézségein azonban már régen túlvagyunk. A szocialista világgazdaság és ezen belül az egyes népgazdaságok további gyors előrehaladásának az a feltétele, hogy a szocialista országok használják ki a szocialista világrendszer adta lehetőségeket és szakosítsák termelésüket. Nemzetközi méretekben kell előbbre jutnunk a munkamegosztásban, s a lehetőségek szerint véget kell vetnünk a termelés szükségtelen párhuzamosságának. *Minden országban azoknak a termékeknek a gyártását kell fejleszteni, amelyeknek termelésére a legkedvezőbbek a feltételek, figyelembe véve természetesen azt, hogy a feltételek is alakíthatók, befolyásolhatók, s meg kell szüntetni azoknak a termékeknek az előállítását, amelyeknél termékcseréből előnyösebben lehet kielégíteni az igényeket.* A feladat tehát az, hogy kialakítsuk a népgazdaságnak és egyben a szocialista világgazdaságnak azt a legjobb termelési szerkezetét, amelyben a leghatékonyabb módon lehet előállítani a növekvő szükségletek kielégítésére szolgáló termékeket

A gyártmányszerkezet változtatásának szükségessége

A világpiac áruszerkezete ma bizonyos mértékben különbözik az elmúlt évekétől és még inkább a 40-es évekétől. A gőzmozdony már nem árucikk, kiszorította a diesel- és a villamosmozdony, de már futnak a gázturbinás mozdonyok prototípusai is, s a 70-es vagy a 80-as években ezek talán már eladhatatlanná teszik a ma korszerű, keresett diesel- és villanymozdonyokat. A korszerű műsorvevő rádió sem olyan, mint öt évvel ezelőtt volt: nyomtatott áramkör a huzalok, tranzisztor a csövek helyett. Gépek és technológiák elavulnak, „kifutnak a termelésből" és sorozatban készülnek olyan új gépek, műszerek, berendezések, amelyek eddig csak papíron voltak meg, vagy csak kísérleti laboratóriumokban működtek. Holnapra ezek talán feleslegessé tesznek sok olyan terméket, amelyeket ma szinte csukott szemmel, hibátlanul gyártanak az üzemek.

Digitized by Google

Ez az élet rendje. *A gyártmányszerkezet megmerevítése mérhetetlenül megkárosítaná a népgazdaságot, a társadalmat. Súlyos a kár akkor is, ha nem elég gyors az átállás.* A korszerűtlen termék ára ugyanis nincs arányban a termékbe fektetett munkával. Ismeretes, hogy egy-egy szerszámgép exportjával 100—500 kg anyagot adunk oda ingyen, mert ennyivel könnyebb az ugyanolyan használati értékű korszerű gép, s természetes, hogy nincs olyan vevő, aki megfizetné a feleslegesen beépített anyagot. Gyakori az is, hogy a nehezebb gép nagyobb helyet foglal el, költségesebb az alapozása, s csak akkor adható el, ha a vevő ezeket a kiadásokat levonja az eladási árból. Az ilyen termék végül eladhatatlanná válik.

Az új, magasabb igényeket kielégítő, korszerű gépek és berendezések iránt rendszerint nagyobb a kereslet, mint amennyit a világcégek termelni tudnak. Ebből általában az is következik, hogy azok a világcégek, amelyek időben jelennek meg korszerű termékkel a világpiacon, lényegesen nagyobb nyereségre tesznek szert, mint azok, amelyek három, négy vagy öt esztendő múlva viszik piacra az új terméket, akkor, amikor az eladási ár már alacsonyabb. *Az a szocialista ország, amely nem képes arra, hogy az új igényeknek megfelelő termékekkel idejében jelenjék meg a világpiacon, és ezeket az új termékeket korszerű technológiával gyártsa, az arra sem lesz képes, hogy a legfejlettebb országok szintjére emelje dolgozóinak életszínvonalát.*

Természeti viszonyaink is szükségessé teszik a termelési szerkezet megváltoztatását. Vegyük például a szénbányászatot. A világ egyik legnagyobb széntermelő országában, az USA-ban egy ember egy műszak alatt kb. tíz tonna szenet termel ki — nálunk csak egyet. Az USA-beli szén átlagos fűtőértéke 6400 kalória, a mienké ennek kb. a fele. Ebből világos, hogy amilyen gyorsan csak lehet, át kell alakítanunk energiahordozó-struktúránkat, s minél inkább csökkentenünk kell a hazai szén részarányát. A természeti adottságok hatása a gépiparban, ha nem is ilyen mértékben, de ugyancsak érvényre jut.

Természeti feltételeink szükségszerűvé teszik, hogy bizonyos anyagokat importáljunk, egyeseket távoli országokból. Az az ország, amelynek az átlagosnál hosszabb útvonalon kell utaztatnia az anyagokat, hátrányba kerül. Az olyan anyagimport viszont, amelynek szállítási költsége kisebb vagy legalábbis nem nagyobb, mint a nemzetközi átlag, előnyös az importáló ország számára. Gyapotot például az iparilag fejlett országok több ezer kilométeres távolságról szállítanak úgy, mint mi is. Textiltermelésünk termelési költségeiben tehát nem nagyobb a szállítási költség aránya, mint más országban. *A szállítási költség a termék önköltségének jelentős té-*

Digitized by Google

tele, ezért mindenképpen fontos, hogy csökkentsük. Ezt azzal is elérhetjük, hogy megszüntetjük azoknak a termékeknek a gyártását, amelyekben az anyagköltség teszi ki az önköltség nagy részét. Ezért szögezte le pártunk VII. kongresszusa — és ezt követően több pártfórum — azt a helyes gazdaságpolitikai elvet, hogy a viszonylag kevéssé anyagigényes, de magas képesítésű munkát igénylő termékek gyártását részesítsük előnyben.

Nem minden munkaigényes terméknek a termelése előnyös azonban a népgazdaság számára, mint ahogy nem is minden anyagigényes terméké előnytelen. Ébresztőóra-gyártással pl. 150 forintért termelünk ki 1 dollárt — pedig ez a cikk munkaigényes — az anyagigényes 100 tonnás úszódaru gyártásával viszont 16 forintért. Ennek elsősorban az az oka, hogy az ébresztőórát korszerűtlenül, az úszódarut ellenben viszonylag korszerűen gyártjuk. A munkaigényes termék előállítása feltétlenül előnyös a népgazdaság számára akkor, ha a munkaigényes és az anyagigényes termék gyártásának műszaki feltételei azonosak, mert akkor csökkenteni lehet a szállítási költség súlyát a termék önköltségében. Előnyös akkor is, ha a munkaigényes termék technológiája korszerűtlenebb ugyan, de nem annyival, mint az a szállítási költségtöbblet, amely a korszerűbb technológiával előállított anyagigényes termék termelési költségét a nemzetközi átlagnál hosszabb szállítási útvonal miatt növeli.

A világpiacon a vevő általában csak a termék előállításához *társadalmilag szükséges* élő- és holtmunkát fizeti meg. Senki sem ad nekünk — mondjuk ébresztőóráért — a világpiaci árnál többet, csak azért, mert négyszer-ötször annyi munkával, vagy kétszer annyi anyagból állítottuk elő. De miért fordítjuk valamely termék előállítására a többszörösét a társadalmilag szükséges élő- és holtmunkának? Erre a kérdésre csak akkor adhatunk világos választ, ha látjuk, milyen szorosan összefügg a társadalmilag szükséges munka a termelésben alkalmazott technológiával.

A termelékeny, korszerű gyártásnak két feltétele van: *1. a terméket világszintű sorozatban, 2. a jellegének megfelelő technológiával állítsák elő.*

A termékek nagy általánosságban *egyedi, kis-, közép- és nagysorozat jellegűek.* Jellegüket többnyire a világcégek termelése határozza meg. *Egy darab is lehet világszintű sorozat, ha a terméknek egyedi a jellege; 10—20 munkással dolgozó üzemben is lehet világszintű a termelés, és 10—20 ezer főt foglalkoztató vállalatban is lehet korszerűtlen, elaprózott.*[1]

[1] 1958-ban Japánban 8 millió tranzisztoros rádiót gyártottak, 100 százalékkal termelékenyebben, mint az USA-ban. Ennek a rádiónak az egyes szerelési egységeit, alkatrészeit nagyfokú specializációval, 50—100 fős üzemekben készítik olyan nagy sorozatban és élenjáró technológiával, mint sehol másutt a világon.

Digitized by Google

A termelékenység növelésének, a termelékenyebb technológia gazdaságos beállításának alapfeltétele: a szériaszám növelése. Ehhez a termelés minél nagyobb fokú koncentrációja és specializációja kívánatos, mert csak ez teszi lehetővé a meglevőnél termelékenyebb technológia kidolgozását és bevezetését. Minél nagyobb sorozatban készül a termék, annál inkább válik tömegszerűvé gyártásának módja, s annál inkább van lehetőség gépesítésre és végül automata gépsorok beállítására. De ennek a fordítottja is igaz: az tudniillik, hogy ha a termék egyedi vagy kissorozat jellegű, akkor termelésében nem lehet gazdaságosan alkalmazni a nagy sorozatra jellemző automatizált technológiát. Komplett fénycső-gyártó gépsort például a világcégek is egyedileg állítanak elő, egyedi jellegű technológiával; itt tehát nincs, vagy csak kevés lehetőség van célgépesítésre, a gépsor automatizált előállítására.

Terméken azonban nemcsak a végterméket kell érteni, hanem az alkatrészeket, szerelési egységeket is. Például: a legnagyobb világcégek évente 4—5 ezer autóbuszt gyártanak. Ez az a sorozatnagyság, amely a ma ismert leggazdaságosabb technológia alkalmazását biztosítja, ez jelenti a világszintű termelékenységet. Az autóbuszt gyártó világcégek azonban csak a karosszériát és az összeszerelést készítik 4—5 ezres szériában, a beépített alkatrészek és szerelési egységek világszintű sorozatnagysága ennél sokkal nagyobb. A világcégek több százezres szériában készült motort, több milliós szériában készült villamosberendezést építenek be az autóbuszba, s hasonló a helyzet a hajtóművek, a kormánymű és a többi fődarab gyártásában is. *Nemcsak a végterméket, hanem az alkatrészeket, a szerelési egységeket is a jellegüknek megfelelő optimális sorozatban kell gyártani, vagy ha erre nincs mód, akkor importálni kell őket.*

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szerszámgép és Megmunkálás-kísérleti Intézete kidolgozta, hogyan függ össze általában a szerszámgépek önköltsége az egy év alatt gyártott gépek sorozatnagyságával. Íme, az eredmény:

Egy év alatt gyártott gépek száma	*A gépek önköltsége*	
	Kcs	*index*
Egy gép, mint prototípus	250 000	100,0
Ha a prototípus után még egy gépet gyártanak	147 000	59,0
Évente 3— 6 gép	129 750	51,9
6— 12 gép	116 500	46,6
12— 25 gép	104 500	41,8
25— 50 gép	93 750	37,5
50— 100 gép	83 000	33,2
100— 200 gép	72 250	28,9
200— 400 gép	62 500	25,0
400— 800 gép	54 000	21,6
800—1600 gép	48 000	19,2

Digitized by Google

Az összehasonlítás az ugyanazon gépre vonatkozó eredményeket mutatja, azt feltételezve, hogy az alkalmazott technológia megfelel a darabszámnak. A táblázatból tehát az derül ki, hogy *valamely szerszámgép költsége a sorozatnagyság növelésével az első darab költségeinek ötödére lecsökkenthető, mert a növekvő sorozat termelékenyebb technológia alkalmazását teszi lehetővé.*

A tipikusan nagyszériás termékeknél — amilyenek pl. az autó, a kerekes traktor, a gabonakombájn, vagy az alkatrészek, a szerelési egységek — még sokkal nagyobb eltérések is előfordulhatnak a munka termelékenységében, ha a termelt darabszám és az alkalmazott technológia nincs összhangban egymással. A Ford-gyárban pl. automatikus berendezésen 7 cent a dugattyúgyűrűk termelési költsége, más gyárakban viszont 1,10 dollár körül mozog. De nem is kell a tengerentúlra menni példáért; nálunk is körülbelül hasonló a különbség a kötőelemek, az alkatrészek gyártásában. Köztudomású, hogy majdnem mindegyik gépipari vállalatunk készít csavart, alátétet, mégpedig ez náluk többször annyiba kerül, mint a csavargyártásra specializált vállalatainkban — pedig ezek sem a legkorszerűbb technológiával dolgoznak. Képzeljük csak el, menynyivel korszerűbb technológiával, termelékenyebben, kisebb költséggel gyártják a gabonakombájnt, a Szovjetunióban, ahol a Roszszelmas gyár más üzemekkel való kooperációban évi 75 000 darabot állít elő, mint nálunk, ahol 1961-ben mindössze 2800 darab készült!

Pozitív példát is mondhatunk. A híradástechnikai termékeket előállító világcégek évente kb. 4—500 ezer hangszórót állítanak elő. Az Orion gyár is hasonló sorozatnagyságban készít hangszórót és technológiája is olyan, mint a világcégeké. Az Orion gyár hangszórógyártásában tehát világszintű a társadalmi munka termelékenysége: a hangszóróba épített anyagok és a gyártási hulladék mennyisége, a hangszóró előállításához és fejlesztéséhez szükséges idő, az erre fordított álló- és forgóeszközök nagysága körülbelül olyan, mint a világcégeknél.

A technológia egymagában azonban még nem minden. A gyártás csak akkor világszínvonalú, ha nemcsak a technológia, hanem a konstrukció is korszerű. Hogy a példánál maradjunk, az Orion hangszóró hangerejét, fogyasztását, súlyát, térfogatát, esztétikai megjelenését tekintve körülbelül eléri a világcégek azonos típusú hangszóróit, s végül — minthogy a termelés nem öncél — világpiaci áron eladható, s így realizálni lehet a belefektetett társadalmi munkát.

Az iparilag fejlett országok gyártmányszerkezete állandóan a bonyolult munkát igénylő termékek felé tolódik el. Ez érthető is; ha ugyanis két különböző terméket nagyjából azonos színvonalon — mondjuk világszinten — lehet termelni, akkor előnyösebb a bo-

Digitized by Google

nyolult munkát igénylő termék gyártása, mert ennek magasabb a világpiaci ára. A népgazdaságnak kárt okoz az, ha egyszerű munkát igénylő termékeket gyártunk akkor, amikor bonyolult munka elvégzésére is képesek vagyunk. Meg kell tehát teremtenünk annak a lehetőségét, hogy mind nagyobb mértékben legyünk képesek bonyolult munkát igénylő, korszerű termékek gyártására.

A termelési szerkezet átalakításával kapcsolatos feladatok

A népgazdasági érdekeknek megfelelő gyártmányszerkezet kialakítását sok körülmény akadályozza. A kapacitások átalakítása, a gyártás átszervezése, a dolgozók betanítása, szükség szerinti átirányítása, az új termék piacainak kialakítása — hogy csak néhányat említsek — külön-külön is sok gondot és munkát okoz.

Sok esetben nehezíti a szerkezet átállítását az anyagi ösztönzés jelenlegi módszere is, amelynek hatására a vállalatok főleg a vállalati jövedelmezőség szempontjából kezelik az átállást. A vállalat jövedelmezősége pedig éppen azoknak a termékeknek a gyártásával növelhető a legkevésbé, amelyeket világszinten vagy ahhoz közel álló termelékenységgel, önköltséggel gyártanak, mert aránylag itt a legkisebb a rejtett tartalék. Ezért a vállalatok sokszor olyan szerkezeti változtatásra tesznek javaslatot, amely háttérbe szorítja a népgazdasági érdeket.

A termelői árképzés mai módszere is nehezíti az ésszerű gyártmányszerkezet kialakítását. A felhasználó vállalatnak sokszor előnyösebb az, hogy maga gyártson valamely alkatrészt vagy szerelési egységet, minthogy specializált vállalattól vásárolja. A hosszú ideig (5—6 évig) változatlan termelői ár és a tényleges önköltség ugyanis évről évre jobban elszakad egymástól; így a felhasználó vállalat még akkor is csökkentheti önköltségét, ha az alkatrészt drágábban állítja ugyan elő, mint a specializált termelő, de még mindig valamivel olcsóbban, mint az alkatrész termelői ára. Az árképzés jelenlegi módszere tehát nagymértékben az országon belüli specializálódás ellen hat.

Nehezíti a termelés szakosodását a kooperáció nem kielégítő színvonala is. A szállítások bizonytalansága és a hosszú utánpótlási idő azt a helytelen szemléletet alakította ki a felhasználókban, hogy csak az biztos, amit maguk gyártanak.

Esetenként a külkereskedelem eladási módszerei is nehezítik a szerkezet átalakítását. Mai piacaink az eddigi termelési szerkezetünk alapján alakultak ki, s a külkereskedelmi forgalom, ha nehézségekkel is, de minden évben egyensúlyba került. Ebből a szempontból a termelési szerkezet változtatása — különösen az első években — azt jelenti, hogy a „kifutó" termékek piacait fel kell adni, az új termékeknek pedig piacot kell keresni. Sok esetben

Digitized by Google

nehézséget okoz az is, hogy import útján szerezzük be azokat a termékeket, amelyeknek gyártását itthon be kell szüntetnünk. Az egyik legnagyobb nehézség az, hogy egyidejűleg két különböző, egymásnak gyakran ellentmondó kérdésben kell helyesen dönteni. Már látjuk, hogy bizonyos termék gyártása nem előnyös számunkra, hogy a gyártmányszerkezet kedvezően változna, ha abbahagynánk a gyártást. De előbb meg kell teremtenünk az átállás feltételeit és meg kell valósítanunk az éves tervet, ami egyebek között azt jelenti, hogy biztosítani kell a fizetési mérleg egyensúlyát, ez meg esetleg azt követeli meg, hogy olyan terméket is gyártsunk, amit távlatilag abba akarnánk hagyni. Az így keletkezett ellentmondás átmenetileg sok nehézséget okoz a külkereskedelemnek és az iparnak. Így fordulhat elő, hogy az export, elsősorban a fejlett tőkés piacokra irányuló export, sok esetben szinte lehetetlenné teszi, hogy megszüntessük a számunkra kétségtelenül előnytelen termékek gyártását és ezeknek importálására térjünk át. A külkereskedelmi ösztönzők is az import, főleg a fejlett tőkés országokból származó import megtakarítását célozzák. Olyan termékeknek a gyártására is ösztönzik tehát az ipart, amelyeket itthon nem lehet gazdaságosan termelni. A külkereskedelem állandóan sürgeti, hogy az ipar rendezkedjék be azoknak a korszerű termékeknek a gyártására, amelyek a világpiacon újonnan jelennek meg, keresettek és jó áron adhatók el. Általában helyes is ez a törekvés, de csak akkor, ha a világpiacon keresett korszerű terméket gazdaságosan tudjuk termelni és fejleszteni. A kérdésnek ezt az oldalát viszont a külkereskedelem nem eléggé veszi figyelembe.

Persze, a termelés nemzetközi szakosodásához legalább két országra van szükség, de a szocialista világgazdaság lehetőségeinek maximális kihasználásához általában több országnak kell megegyeznie. Az eredmények állandó növekedése mellett is akadályozza a gyártmányszerkezet kívánatos változtatását az, hogy szakértőink nem mindig elvi módon, megalapozottan foglalnak állást, országunk vélt érdeke miatt ragaszkodnak a maguk olyan javaslatához is, amelynek kidolgozásában nem eléggé vették figyelembe a kölcsönös előnyök elvét.

Eddig *a tudományosan kidolgozott és a baráti országokkal egyeztetett távlati* (tizenöt-húszéves) *tervek hiánya is nehezítette a legkedvezőbb gyártmányszerkezet kialakítását.* Amíg nincs tudományos módszerünk arra, hogy kialakítsuk az iparfejlesztés távlati feladatait, addig a pillanatnyi vagy a néhány évre felmérhető szükségletek kielégítése van előtérben, vagy — ami még ennél is rosszabb — szubjektív érzések és vélemények alakítják ki a fejlesztés koncepcióját. Ennek az a következménye, hogy még szélesebbé lesz az amúgy is széles gyártmányválaszték, szétforgácsolódnak az anyagi és szellemi erők, lelassul a műszaki fejlődés üteme.

Digitized by Google

Egyesek azzal próbálják „elvileg" igazolni a nagysorozat jellegű termékek korszerűtlen gyártását, hogy lépten-nyomon azt hangoztatják: „kis ország, kis széria — nagy ország, nagy széria". Azt mondják, Magyarország képtelen olyan sorozatnagyságokat elérni, mint amilyenben az USA, a Szovjetunió, Anglia, az NSZK vagy más országok világcégei termelnek. *A társadalmi munka termelékenységének színvonalát azonban nem az ország mérete szabja meg, hanem a termelésben alkalmazott technológia,* ennek fejlődését pedig a sorozatnagyság befolyásolja. A gépipari szakértőknek is azt kellene tehát hangoztatniuk, hogy „kis ország, kis profil — nagy ország, nagy profil". A profilba tartozó terméket azonban kis és nagy országnak egyaránt a világcégekével azonos nagyságrendű szériában kell gyártania, ha azonos termelékenységet akar elérni.

A vázolt tényezők akadályozzák azt, hogy a lehetőségeknek megfelelően előbbre jussunk a termelés szakosításában és a feleslegesen széles gyártmány-nomenklatúra szűkítésében, holott már a VII. kongresszus is erőteljesen hangsúlyozta ennek szükségét. A KSH legújabb felméréséből kitűnik, hogy az utolsó három évben *a gépiparban nem szűkült, hanem lényegesen bővült a gyártmány nomenklatúra,* s hat-hétszer annyi az a termék, amelynek gyártását újonnan vezették be, mint amelyekét véglegesen megszüntették. Hasonló a specializálódás helyzete is: egyetlen termékcsoportot 1958-ban a gépipari vállalatoknak 17,2, 1959-ben 14,9, 1960-ban pedig már csak 12,5 százaléka gyártott. De csökkent a 2—5 és a 6—10 termékcsoportot előállító vállalatok aránya is, a 11—20 termékcsoportot gyártó vállalatoké viszont 11,7-ről 19,2 százalékra, a 21-nél több terméket előállítóké pedig 2,5-ről 5,6 százalékra emelkedett.

A Központi Bizottság határozatának és a VIII. kongresszus gépiparra vonatkozó megállapításának a végrehajtása nem tűr további halasztást. Ki kell dolgozni a végrehajtás konkrét formáit és legcélravezetőbb módjait. A kedvező gyártmányszerkezet kialakítása *mindenekelőtt terv-kérdés;* a fő felelősség az Országos Tervhivatalé. A Központi Bizottság határozata megállapította: „A gépipar vezetői a termelés ágazati szerkezetét nem kielégítő ütemben alakítják át." A termelési szerkezet átalakítása azonban, a dieselprogramot kivéve, a terv szerint halad; a Központi Bizottság megállapítása tehát azt is jelenti — és a Tervhivatal illetékes vezetőinek látniok kell ezt —, hogy a második ötéves tervnek a szerkezet átalakítására vonatkozó előirányzatai nem kielégítőek.

A tervező szervek bátortalanságának is megvan azonban az oka: a vezetők a gépipar minden ágában feladatuknak tartják azt, hogy kiharcolják iparáguk fejlesztését. A termelési szerkezet korszerűsítése ellen ható objektív tényezőkből és a változtatás szük-

Digitized by Google

ségességének meg nem értéséből fakad az a szemlélet, hogy „mindent fejleszteni kell", ami pedig ellentétes társadalmunk és a szocialista tábor érdekeivel. A Tervhivatalnak a helyes távlati terv kidolgozása megadja a lehetőséget arra, hogy leküzdje a népgazdasági érdekekkel ellentétes iparági szűklátókörűséget. A húszéves terv tudományosan megalapozott kidolgozása lehetővé teszi annak meghatározását: hogy mit kell fejleszteni és mit nem, s arra is választ ad, hogy milyen mértékű legyen a főbb termékek és iparágak fejlesztése.

Az iparfejlesztés mindaddig bátortalan lesz, amíg a tervező szervek ki nem dolgozzák a hazai körülményeknek legjobban megfelelő iparszerkezetet. A Tervhivatalnak tehát az a *legfontosabb feladata, hogy a minisztériumokkal, a tervező- és a kutatóintézetekkel együtt kimunkálja népgazdaságunk 1980-as optimális termelési szerkezetét.* Csak a húszéves perspektivikus gyártmányszerkezet ismeretében egyeztethetjük elképzeléseinket a baráti országokkal és készíthetjük el a népgazdaság húszéves tervét, amely az 1980-as termelési szerkezet eléréséhez vezető utat kijelöli. A távlati terv szilárd bázist teremt az iparfejlesztéshez. Ezért a szakmai körök érdeklődésének középpontjában a húszéves tervet megalapozó számításoknak és elemzéseknek kell állniuk. Ki kell dolgozni, hogy a főbb termékeknek — amelyeknek korszerűségét ismernünk kell — milyen az optimális szérianagyságuk, milyen a legkorszerűbb gyártási módjuk és optimális üzemnagyságuk, amely lehetővé teszi, hogy egységnyi új értéket a legkisebb fajlagos beruházási szükséglet mellett hozzunk létre, s hogy ily módon mielőbb utolérjük a legfejlettebbeket. Ezt a munkát csak akkor lehet idejében és színvonalasan elkészíteni, ha a szakértők széles rétege kapcsolódik bele. Ha van olyan feladat, amelyből a társadalmi egyesületeknek ki kell venniük a részüket, akkor ez az. A párt- és állami szerveknek, a műszaki és tudományos egyesületeknek, a közgazdászköröknek és a szakszervezeteknek a legjobb erőket kell e fontos munka elvégzésére mozgósítaniuk.

A tervező szerveknek tovább kell fejleszteniük a népgazdasági összefüggések tudományos meghatározását és tervekben való rögzítését. Az éves és ötéves népgazdasági tervekben biztosítani kell a vállalatok termelésének az eddiginél gyorsabb ütemű specializálását, mind az iparágak között, mind ezeken belül. *E célból tovább kell fejleszteni a népgazdasági tervezés módszereit, ki kell dolgozni a termelés specializálásának tervét és az erre épülő kooperációs tervet.* A specializálási terv kidolgozása nagy haladás lesz, mert csak ez teszi lehetővé, hogy megszűnjék az alkatrészek, gépelemek, szerelési egységek, segédberendezések elaprózott, nem gazdaságos gyártása. Egyúttal valamely termék termelésére speciali-

Digitized by Google

zált vállalat a profiljába tartozó területen tipizált gyártmányválasztékot alakíthat ki.

A gépeket és berendezéseket sokkal korszerűbbé tehetjük, ha korszerűsítjük az alkatrészek, segédberendezések, szerelési egységek konstrukcióját. A specializált vállalatoknak legyen olyan szerkesztő, fejlesztő és kutató gárdájuk, hogy minél előbb ki tudják alakítani a profiljukba tartozó termékek szükséges választékát. A szocializmus lehetőségeinek kihasználása végett jobban össze kell hangolnunk a szocialista országokkal az alkatrészek, szerelési egységek gyártásának és fejlesztésének szakosítását. A specializált vállalatoknak szoros kapcsolatot kell kialakítaniuk ezen országok testvérvállalataival. A KGST-n belül általánossá kell tenni a vállalatok, a kutató és fejlesztő intézetek közvetlen kapcsolatát.

A gépelemek, alkatrészek egységesen kialakított választékának termelésében is szakosodniuk kell a specializált vállalatoknak. A hangszóró-gyártásban például, amelyben termelésünk lényegében már most világszintű, sem húsz, sem tíz év nem kell ahhoz, hogy a társadalmi munka termelékenységében *túlszárnyaljuk* a legfejlettebb világcégeket. A hangszórók gyártására specializált vállalatnak kezdeményeznie kell azt, hogy a baráti országokkal együtt kidolgozzák a hangszóró-típusok egységes nomenklatúráját, a hangszóró-alkatrészek tipizálását, a tipizált alkatrészek gyártásának korszerű technológiáját, s megállapodjanak ezen alkatrészek gyártásának szakosításában, illetve abban, hogy a tipizált hangszórók közül ki, melyik típust szerelje készre. Ilyen módon a többi ország kielégítheti szükségleteinket a nálunk nem termelt alkatrészekből és hangszóró-típusokból, mi pedig az ő igényeiket az általunk gyártott termékekből. Így olyan sorozatnagyságokat érhetünk el, amelyek lehetővé teszik, hogy a tervező és fejlesztő gárda új, eddig nem ismert, minden bizonnyal automatizált technológiát dolgozzon ki és vezessen be és ezzel a munkatermelékenységben magunk mögé szorítsuk a legfejlettebb tőkés országokat és világviszonylatban az élre kerüljünk.

Az a feladat, amelyet itt a hangszóró példájával világítottunk meg, természetesen igen nehéz és bonyolult. De ha csak holnapután kezdjük el a megvalósítását, akkor még tovább tart, viszont, ahol már tegnap megtették a szükséges lépéseket, ott hamarabb érhetik el a kívánt eredményt.

A műszakiak számára csak favágás lehet az a munka, amikor nagysorozat jellegű termékek kis sorozatban való előállításának gyártástechnológiáját kell kidolgozni, hiszen az itt dolgozó mérnökök, közgazdászok ismerik az irodalmat, láttak korszerű külföldi gyárakat és tudják, hogy az így megvalósított termeléssel senkit sem lehet utólérni, nemhogy a legfejlettebbeket *elhagyni*. Évi 2—

Digitized by Google

3000 traktor, vagy kb. 2000 teherautó gyártása nem mutathatja meg igazán, hogy mire képes a műszaki gárda. Ilyen esetekben csak a máshol már túlhaladott színvonal *másolása* lehet a feladat, a tehetség, az alkotókészség nem bontakozhat ki.

Túl kell haladni tehát azt a szakaszt, amelyben előfordulhat, hogy a technológia nincs összhangban a termék jellegével. A szakosított termelés igen rövid idő alatt teremti meg annak a lehetőségét és a szükségességét, hogy a műszakiak, ha helyt akarnak állni, megtalálják a jelenleg ismert legkorszerűbb, vagy az eddig ismeretlen, de termékenyebb új megoldásokat.

A specializált vállalat a nagyarányú specializálás feltételeinek kialakítása után elkészítheti a szakkatalógust; minden felhasználó tájékozódhatik ebből a választék paramétereiről, s a konstruktőr a tervezésnél kiválaszthatja az új géphez, vagy berendezéshez leginkább megfelelő típust. Ezzel bizonyos tervezési idő és az alkatrész-gyártás felesleges bővítése is megtakarítható.

Ha a szakosítást magasabb színvonalra emeljük, akkor *a termékgazdálkodás mai módszereit is korszerűsíthetjük.* Az alkatrész, vagy szerelési egység gyártására specializált vállalat fel tudja majd mérni a szükségleteket, és szükség szerint bátran termelhet raktárra is, ez pedig csökkenti a felhasználók számára az utánpótlási időt. Az ellátás biztonságának megteremtésével a felesleges felhasználói készletek is csökkenni fognak. A specializált termelés az anyaggazdálkodás módszereinek javítását is lehetővé teszi, mert a specializált termelő lényegesen kevesebbfajta terméket gyárt majd, mint ma, s így kevesebbfajta anyagot is kell a termeléshez felhasználnia. Emellett megalapozottabb lesz az anyagrendelés és a havi, szükség esetén a heti, vagy napi anyagkészletek kialakítása. A termék- és anyaggazdálkodás korszerűsítésével csökkenteni lehet a készleteket, fel lehet szabadítani a feleslegesen lekötött forgóeszközöket és raktárteret.

A gépipar vezetői helyesen teszik, ha nem várják meg, hogy a tervezési munka tudományosabb színvonalra emelkedjék, hanem — elsősorban műszaki meggondolásokból kiindulva — máris hozzálátnak, hogy a termelési nomenklatúrát szűkítsék. A minisztérium irányításával, szakértők bevonásával össze kell állítani azoknak a termékeknek a listáját, amelyeket ma nem a jellegüknek megfelelő sorozatban és technológiával gyártanak és amelyeknek a termelésében távlatilag sincs meg a lehetőség a legfejlettebbek elérésére. Ezt az összehasonlítást az aggregátokat, szerelési egységeket és segédberendezéseket illetően is el kell végezni. A felmérés után ki kell dolgozni, hogy milyen feltételek között lehet ezeknek a termékeknek a gyártását megszüntetni. Ebbe a munkába be kell vonni a felhasználó minisztérium munkatársait is, hogy kö-

Digitized by Google

rültekintően felderíthető legyen: milyen problémákat okozhat a gyártás megszüntetése. Nem szabad, hogy a termelés megszüntetése zavart idézzen elő a szükséglet kielégítésében. Ezért ebbe a munkába külkereskedelmi szakértőket is be kell kapcsolni, hogy oldják meg a profilszűkítéssel kapcsolatos szükségleteknek importból való fedezését, biztosítsák a folyamatos ellátást, az átállás időszakára csökkentsék, vagy oldják fel az esetleges exportkötelezettséget, és készítsék elő az új termékek elhelyezését. Ebben a munkában részt kell venniük a Tervhivatal illetékes munkatársainak is, hogy a különböző mérlegek mindvégig egyensúlyban legyenek.

E nagymérvű profiltisztítás mielőbbi realizálására sokféle módszert lehet és kell igénybe venni: a KGST gépipari szekciójának üléseit — amelyeken ki kell dolgozni a szakosító javaslatokat —, a két- és többoldalú tárgyalásokat azokkal az országokkal, amelyekkel az egyes témák megoldhatók stb.

A tapasztalatok szerint mindenekelőtt a traktor, gabonakombájn, teherautó, silo- és kukoricakombájn, a különböző motorok, villany- és diesel-mozdony, személy- és tehervagon, normálszerszámgépek, ezek fődarabjainak és szerelési egységeinek gyártásában kívánatos megvalósítani a szocialista világgazdaságon belül az eddiginél ésszerűbb munkamegosztást.

A nem gazdaságosan gyártott termékek termelésének megszüntetésével felszabaduló gépeket, épületeket, embereket ott kell felhasználnunk, ahol van lehetőségünk arra, hogy növeljük a munka termelékenységét. A számunkra legmegfelelőbb gyártmányszerkezet kimunkálásának feladatát is csak komplex brigádok végezhetik el eredményesen. Ez a gyártmányszerkezet jelentheti azt, hogy korszerű technológiával termelünk ma is gyártott termékeket és termékcsoportokat, s növeljük termelésüket és exportjukat, de azt is, hogy új termékek gyártását kezdjük meg, amelyek iránt kereslet van a szocialista országokban, ezt azonban a táboron belül eddig nem tudták fedezni, s amelyeknek gyártására mai kapacitásainkkal, vagy ezeknek némi változtatásával, a munkaerő meglévő szakmai összetételével, vagy bizonyos átképzésével mi vállalkozhatnánk. A lényeges az, hogy *az új gyártmányszerkezettel jobban elégítsük ki a szükségleteket, emeljük a munka termelékenységét, kerüljünk közelebb a legfejletteb országokhoz.*

A gépiparnak, az Országos Tervhivatalnak és külkereskedelmi minisztériumnak a szakértőiből létrehozott komplex brigádok akkor oldhatják meg eredményesen ezt a feladatot, ha összeállítják azoknak a termékeknek a listáját, amelyekről a különböző konzultációkon az a vélemény alakult ki, hogy ezeknek a KGST-n belül Magyarország legyen az egyedi szállítója. Ilyenek lennének pl. a komplett fénycsőgyár, a híradástechnikai alkatrészeket előállító komplett technológiai gépsorok, a tekercselőgépek stb. Szó van a

Digitized by Google

röntgengépek volumenének és választékának a növeléséről is. Bővíteni kell majd olyan egyedi és kissorozat jellegű termékek termelését is, amelyben megvan a fejlesztőbázis, amelyeket eddig is gazdaságosan gyártottunk és amelyeknek gazdaságosságát a termelés növelésével tovább javíthatjuk. A lista alapján meg kell vizsgálni: hol, hogyan, milyen feltételek megteremtése után lehet a legrövidebb idő alatt felfuttatni a termelést úgy, hogy kielégíthessük a baráti, sőt a tőkés országok igényeit is.

Nemcsak nemzetközi viszonylatban kell azonban nagyot fejlődnünk a gépipari szakosításban; *hazánkban is nagy lehetőségek vannak* erre. Itt a kérdések megoldása könnyebb ugyan, annyiban, hogy az átállás nem függ annyira a külkereskedelemtől, de a mainál mélyebb specializáció megvalósítása itt is bonyolult feladat. Azzal lehetne viszonylag gyors eredményt elérni, ha *a gépiparban mielőbb megvalósulna* és tovább fejlődne a már utasításban szabályozott *„profilgazda" rendszer*. Ennek a rendszernek az a lényege, hogy egyazon alkatrész, szerelési egység, segédberendezés, vagy komplett gép termeléséért és az iránta támasztott szükséglet kielégítéséért, valamint a termék fejlesztéséért egy vállalat a felelős. Ma pl. a csavartermelésnek kb. 30 százalékát nem specializált vállalatokban állítják elő, nagyobb anyag és idő ráfordítással. Ha a Csavarárugyár a csavar profilgazdája, akkor a gyár vezetőinek a kötelességük, hogy gondoskodjanak a felhasználók csavarszükségletének a kielégítéséről. E célból a profilgazda felméri a szükségletet, kiszámítja ennek várható alakulását és elkészíti a szükséglet és a források mérlegét. A profilgazda rendszer kiépítése lehetővé teszi a Tervhivatal számára olyan összevont anyag- és termékmérlegek elkészítését, amikor a mérlegeken belül a választék összhangja is biztosítva van.

A profilgazdának úgy kell megszervezni az adott termék termelését, hogy mielőbb érjék utól a legfejlettebb világcégeket. E célból kidolgozza, — hogy a példánál maradjunk — a csavargyártás szakosítási tervét, megszünteti tehát bizonyos csavarfélék gyártását, ehelyett importból fedezi a szükségletet; másféle csavarokat viszont, amelyeknek a gyártásában a legkisebb áldozattal érhetik el a világszintet, olyan tömegben állít elő, hogy nemcsak a hazai igényeket elégíti ki vele, hanem exportál is. Csak így alkalmazhatják ugyanis a megmaradt csavarfélék gyártásában a legkorszerűbb, legtermékenyebb technológiát. A profilgazdának kell tehát az export és import-politikát a profiljába tartozó termékek vonatkozásában összeegyeztetnie az illetékes külkereskedelmi vállalattal.

A profilgazdának fontos feladata a profilgyártmány fejlesztése. Ehhez fejlesztő káderekkel és eszközökkel kell rendelkeznie.

Digitized by Google

A profilgazda témájában más intézmény kutatást vagy fejlesztést csak az ő engedélyével végezhet. Így elkerülhetők a párhuzamosságok, a felesleges kiadások.

A társadalmi érdeket kifejező központi akarat érvényrejuttatásában — a jelen esetben a termelés specializációjában — csak akkor juthatunk előbbre, ha a gazdaság irányításába bekapcsoljuk a téma megvalósításában érintett termelőegységeket, ha demokratizáljuk a vezetést.

*

Ha haladást érünk el annak a néhány kérdésnek a megoldásában, amelyet e cikkben érintettünk: a gyártmányszűkítésben ott, ahol a termelés számunkra előnytelen; a termelés növelésében ott, ahol kedvező lehetőségeink vannak és végül az alkatrészek, termelési egységek, végtermékek termelésének fokozottabb specializációjában, akkor a gépiparról szóló központi bizottsági határozatban megjelölt feladatok közül a legfontosabbakat oldjuk meg.

Digitized by Google

Dráma és erköles

— NÉGY ÚJ MAGYAR SZÍNDARABRÓL —

Írta **RÉNYI PÉTER**

Az ártatlanul elítélt munkásvezető kiszabadul a börtönből — 1954-et írunk — és számvetést készít barátairól, családjáról. A számvetés eredménye negatív: szinte mindenki, akinek a hűségére számított, elárulta őt. A főhős magányosan indul újra neki az életnek. (BERKESI ANDRÁS: A KÖR BEZÁRUL.)

A tudós, akinek a felszabadulás, a népi demokrácia felfelé-ívelő pályát ígér, a felszabadulás után, majd a személyi kultusz és az ellenforradalom éveiben sorra-rendre elárulja tanítómesterét, feleségét, családját, barátait. Végül mindenki elhagyja, sorsa végképp megfeneklik — rá már csak a sivár magány vár. (THURZÓ GÁBOR: ZÁRÓRA.)

Ágass, volt horthysta hadmérnök, aki ma tudósként, megbecsült emberként él, de a maga lelkiismerete előtt még mindig viseli múltjának bélyegét, nyíltan feltárja, hogy mit vétett a háború alatt. Bizalmára azonban bizalmatlanság a válasz, s Ágass az öngyilkosság szándékáig is eljut, míg végül ügye és jelleme tisztázódik a társadalom szemében. (DOBOZY IMRE: HOLNAP FOLYTATJUK.)

Leleplezik az antifasiszta mártírként elpusztult nagy orvos-professzor szobrát. Családja — nővére kivételével — most látszólag buzgón ápolja emlékét, érdeméből tőkét igyekszik kovácsolni magának. Aztán kiderül: családja elárulta őt, mártír-haláláért végső soron anyja a felelős. (SZABÓ MAGDA: LELEPLEZÉS.)

Íme, négy új magyar drámának, a vázlatnál is szűkebbre szabott tartalma. Nem éppen eredeti dolog, de talán itt is alkalmazható módszer, hogy feltegyük a kérdést: ha az 1962-es évről csupán e négy kis szinopszis maradna fel, milyennek képzelné el a mi időnket az utókor? Annyi bizonyos, hogy drámai korra, vajúdások, bukások és győzelmek, nagy társadalmi fordulatok, nagy erkölcsi számvetések korára következtetne. A kései kutató ezt gondolhatja: a dráma sokezer éves történetében ritkán akadt olyan időszak, amelyben egy ország találomra kiragadott maroknyi színdarabjában ennyi társadalmilag súlyos drámai téma, kiélezett konfliktus

Digitized by Google

sűrűsödött volna össze. És valóban: a mi korunk kiemelkedően drámai kor. S ha nem is született még Shakespeareje, életanyagának hallatlan dinamizmusával talán a shakespearei kornál is drámába kívánkozóbb. Ma már nemcsak a teória bizonyítja ezt, hanem a művek is. És ez nem csekély dolog!

Akik csak a színvonal oldaláról közelednek az új magyar drámához és a klasszikusokhoz mérik művészi teljesítményét, azok teljesen történelmietlenül ítélkeznek róla. A klasszikusok csúcsteljesítményei sem eredtek soha kizárólag individuális képességekből; még Shakespeare sem sivatagban fakasztott vizet. Ott volt előtte és mellette a kor drámairodalma, amelynek lépcsőin zsenije a csillagokig léphetett. A négy szóban forgó magyar dráma, ha ebből a szemszögből nézzük, sokkal többet jelez, mint amit művészi eredményeik vagy gyengéik mutatnak. Sőt, éppen színvonalbeli különbségeik bizonyítják, hogy itt valami általános, a tehetségtől bizonyos értelemben független, a korban rejlő közös vonásról van szó. Az, hogy egy fél éven belül négy ilyen új magyar dráma került bemutatásra, színházi életünk jelentős eseménye, amire a mai magyar dráma fejlődésének nagyobb perspektívájából is érdemes felfigyelni.

•

Mi a fokmérője e művek belső drámaiságának? Mindenekelőtt az, hogy a konfliktust, az egyén viszonyát a társadalmi fejlődéshez — hatáskereső erőltetettség nélkül — élet vagy halál kérdéseként vetik fel (akkor is, ha ezen nem feltétlenül a fiziológiai, hanem az erkölcsi halál, a humánum széthullása, az egyéniség megsemmisülése értendő). Kun István, a *Kör bezárul* főhőse eltaszítja magától asszonyát, pedig maga vallja meg, hogy a börtönévek legsúlyosabb megpróbáltatásait is csak azért élte túl, mert hitt feleségében, Ágnesben, ő volt számára az élet. Kun rideg elszántsága, amellyel végül elszakítja szeretett társához fűződő kapcsolatát, úgyszólván a megsemmisüléssel azonos. Tormos professzor a *Záróra* utolsó jelenetében erkölcsi hullaként zuhan a semmibe. Ágass mérnöknek, a *Holnap folytatjuk* főhősének asztalán már ott fekszik a pisztoly, amellyel véget akar vetni életének, s csak pillanatok választják el a helyrehozhatatlantól. Élő holttestekkel ismerkedünk meg a *Leleplezés*-ben özvegy Simonnénak, Simon Péternek és Annának, a nagy orvos anyjának, bátyjának és özvegyének alakjában. Úgy maradnak meg ők emlékezetünkben, mint a halott árulói, a végjelenet pedig egy halottas ház dermesztő levegőjét árasztja.

Az új és a régi életforma között folyó harc, a vagy-vagy, e drámák mindegyikében felvetődik és mindegyikükben halálos komolysággal. Rátalálni az újra — ez annyi, mint élni és boldogulni; a régi mellett maradni pedig az erkölcsi pusztulással egyenlő. Kő-

Digitized by Google

zős sajátossága a négy drámának az is, hogy nem politikai, hanem par excellence erkölcsi értelemben fogalmazza meg az útválasztás dilemmáját. Nem kapitalizmus és szocializmus, forradalom és ellenforradalom között ágazódik el az út (mint az 1956-ról szóló drámákban), hanem szocialista, közösségi erkölcs és egoizmus, nihilizmus között. A négy mű közül három, ha a szó szoros értelmében nem is tragédia, de olyan bukással végződik, amelynek a logikája ez: aki nem tud erkölcsileg felnőni, méltóvá válni ahhoz a korhoz és társadalomhoz, amelyben élünk, annak morálisan pusztulnia kell.

Ez a mondanivaló azt a törvényszerűséget tükrözi, hogy napjainkban a drámai ábrázolás egyre kevésbé ragadhatja meg pusztán politikai aspektusokból az egyént. A szocializmus alapjainak lerakásával ugyanis a társadalom minden osztályában és rétegében eldőlt a politikai útválasztás kérdése, az egyén *politikailag* fokozatosan egyre kevésbé különül el az általánostól, s éppen a társadalom életében végbement nagy változások teszik lehetővé, hogy a szocializmus erkölcsi normái is általánossá váljanak. Milliók *erkölcsi* arculata és világnézete azonban csak igen lassan alakul át. A társadalom osztályainak a szocializmus felé tett politikai fordulata fokozatosan megszünteti a politikai konfliktusokat, de ugyanakkor garmadával szüli az erkölcsi problémákat. Természetes, hogy a szocializmus elfogadása fordulat az egyén erkölcsi magatartásában is, sőt, döntő erkölcsi fordulat az individualista-polgári-kispolgári moráltól a szocialista morálhoz vezető úton. De ez a fordulat először még csak az erkölcsi felfogás és érzések *irányának* a megváltozását jelzi, s nem jelent egyszerre teljes, gyökeres megújhodást, korántsem azonos még az egész út végigjárásával. Ebben az értelemben a politikai komfliktusok megoldásával új erkölcsi-világnézeti konfliktusok egész sora kezd jelentkezni, magasabb szinten és szélesebb méretekben, mint eddig. Ezt az átmeneti helyzetet fejezi ki a politika és morál viszonya a legújabb drámákban.

Ezek a drámák ezért a tipizálás jellegében is átmenetet alkotnak. A politikai-történelmi dráma típusai ugyanis mások, mint azé a drámáé, amely az egyén erkölcsi magatartásának fejlődését állítja a figyelem középpontjába: itt differenciáltabb, sokrétűbb a típusok köre, mert a konfliktusok is differenciáltabbak. A politikai dráma, a nyílt osztálykonfliktusnak megfelelően, arra a kérdésre összpontosítja a fő figyelmet, hogy ki hogyan viszonylik a haladáshoz. Persze itt is árnyalt, sokrétű ábrázolásra van szükség, de bizonyos értelemben még sokkal bonyolultabb a képlet akkor, amikor az emberek már túljutottak az alapkérdésen, amikor már nem a szocializmus és a kapitalizmus közötti választás a rendező elv, hanem az; hogyan alkalmazkodik az egyén azokhoz az új viszonyokhoz, amelyeket politikai elhatározásával már vállalt. Az osztály-

Digitized by Google

konfliktus ábrázolása óhatatlanul arra csábít, hogy a dráma erősen általánosított osztálytípusokat teremtsen; a mai konfliktusok viszont egyénibb típusok ábrázolását teszik lehetővé és követelik meg. A népi hatalom barátainak és ellenségeinek két alapvető, egymással szembenálló kategóriája és az osztályok közötti különbségek még fennállnak, de a legfőbb feladat ma: nyomon kísérni a szocializmus oldalára állt emberek fejlődését, tisztázni a köztük levő viszonyokat, elemezni olyan problémákat is, amelyek eddig elhomályosultak az alapvető kérdések mellett. Más szóval: a mai helyzet egyénibb, sajátosabb típusokat követel meg a művészi ábrázolásban, és ez az igény már ezeken a drámákon is lemérhető.

Hogy világosabbá tegyük az említett különbségeket, idézzük fel Dobozy Imre 1956-ról szóló drámáját, a Szélvihart, és vessük össze típusait és konfliktusát a szerző mostani művével. A *Szélvihar* konfliktusa lényegében három politikai típusra épül: az egyik — mindvégig hűségesen kitart a párt, a szocialista rendszer mellett, a másik — maga az ellenség, a harmadik — megzavarodott ember, aki politikai illúziói, csalódásai és ingadozásai következtében eltávolodott a népi rendszertől, és akit csak keserű történelmi tapasztalatok tanítanak meg arra, hogy az igazság a népi hatalom oldalán van. Ezzel szemben a *Holnap folytatjuk* alapkonfliktusa a szocializmus erőin belül bontakozik ki. Az ellenség ebben a drámában is jelen van, de már semmilyen döntő befolyással nincsen; az az ellentmondás, amelynek szorítójában a dráma szereplői vergődnek, nem osztálykonfliktusból fakad. A hősök mind a szocializmus platformján állnak, konfliktusuk nem a politikai rendszerhez való viszonyukban rejlik. Itt sokkal szűkebb a probléma, mint a *Szélvihar*-ban, ezért az írónak sokkal közelebbről kellett szemügyre vennie hőseit. Jellemzésükhöz nemcsak kevés, hanem egyenesen félrevezető lett volna, ha csupán politikai arculatukat tisztázza.

Jó példa erre a dráma két alakjának, a szocialista Cserepesnek és a kispolgári gondolkozású Máriának bizonyos mértékű hasonlósága. De nem kevésbé jellemző a két főszereplő, Ágass és Barla egymáshoz való viszonya sem. Mindketten eljutottak a szocializmushoz, ha más-más időben, más-más módon és más-más szinten is. Barla meggyőződéses régi kommunista; Ágass hosszas vajúdás után válik — nem kommunistává, — de a szocializmus őszinte hívévé. De Barla mégsem bízik Ágassban, nem képes túltenni magát annak a találkozásnak az emlékén, amikor még ellenségként álltak szemben egymással, s nem hajlandó tudomásul venni, hogy azóta Ágass megjárta a történelem purgatóriumát. Mi a szülője Barla előítéletének? Politikai gondolkodásának megmerevedése? Aligha, hisz Barla minden jel szerint érti és helyesli a párt politikáját. Nem, Barlának nem az Ágassokkal általában van konflik-

Digitized by Google

tusa, hanem azzal az Ágassal, akiről a látszat miatt feltételezi, hogy elvtársának gyilkosa. Erkölcsi konfliktus tehát ez, a személyes indulatok és a társadalmi érdek ütközik itt össze. De erkölcsi jellegű Ágass problémája is. Miért érzi Ágass szükségét annak, hogy minden kockázatot vállalva, feltárja múltjának a gyilkosságban bűntelen, de politikailag és eszmeileg súlyos hibákkal terhelt történetét? Azért, mert nem érzi elégnek azt, hogy csak politikai értelemben jusson egyetértésre a mai társadalommal, nem tudja elviselni, hogy erkölcsileg másodrendűnek tekintsék. Mert egész emberi mivoltában erkölcsileg akar azonosulni környezetével, az új társadalommal.

A szocializmus morális problematikája felé fordulás persze nem jelenti azt, hogy az említett négy dráma mindegyike szocialista módon válaszolja is meg az erkölcsi kérdéseket. Éppen azért érdekes elemezni és egymással összevetni e drámák morális kérdéseit és válaszaikat, mert nagyon is különböző módon értelmezik a szocialista társadalom erkölcsi követelményeit. Alapvető politikai nézeteik azonossága és egyben erkölcsi koncepciójuk fejlettségének különbözősége — jellemző az objektív fejlődésre is, drámairodalmunk helyzetére is. Mind a négy mű — egyértelműen és hátsó gondolatok nélkül — igenli a szocializmust, az egyén és a társadalom vonatkozásában egyaránt tőle várja a megoldást. De mihelyt erkölcsi síkon vetődnek fel e kérdések, nyomban szembetűnik, hogy lényeges különbségek vannak köztük. Minthogy ebben rejlik a mai magyar dráma egyik legidőszerűbb problémája, érdemes részletesebben szólnunk erről, annál is inkább, mert a morális koncepciók eltérései mögött mindenütt ki lehet mutatni a világnézeti eltéréseket és ellentmondásokat.

Vegyük példaként először Szabó Magda és Thurzó Gábor drámáit, amelyek egy majdnem azonos morális szemléletnek a különböző variánsai. Erkölcsi felfogásukban — a többi között — közös az, hogy voltaképpen kétféle alaptípusra osztják fel az embereket: meggyőződéses emberekre és opportunistákra, tisztákra és tisztátalanokra. Ezt a kétféle emberi magatartást élesen és határozottan szembeállítják egymással. Az embereknek jókra és rosszakra való merev felosztása már önmagában is metafizikus dolog, s ennek a logikus következménye, hogy mind ezek, mind amazok fejlődésképtelenek, a két típus között nincs sem átmenet, sem út. A jellemek ábrázolása mindkét drámában statikus. A *Záróra* Tormos professzora 1945-ben ugyanolyan utolsó karrierista, mint 1957-ben, amikor erkölcsi hullaként száll alá. Bors és Tormosné — a tisztességes emberek — kezdettől fogva mindvégig hibátlanok.

Digitized by Google

A *Leleplezés*-ben hasonlóképpen egyértelmű a kontraszt egyfelől a mindvégig és töretlenül elvhű, erkölcsileg feddhetetlen Etel, másfelől özvegy Simonné, Simon Péter és Anna között, akik immár másfél évtizede súlyos bűnben élnek.

Ezekben a drámákban a cselekmény nem követi nyomon a társadalmi környezet és a jellem egymásra való hatását; funkciója csak annyi, hogy olyan alkalmakat teremt, amelyek során mind mélyebben és sokoldalúbban lepleződik le a bűn és az elvtelenség, s magasztosul fel az erény, a tisztesség. Konfliktusuk e végletek összecsapása, a megoldás pedig a rosszak, a bűnösök pusztulása. Erkölcsi ítéletük szinte felülmúlhatatlanul kemény és következetes. De vajon mit tükröz ez a kíméletlen puritanizmus, milyen erkölcs szintjéről ítélkeznek ilyen szigorúan? Sokan — köztük olyanok is, akik a szocialista erkölcsöt vallják magukénak — azt olvassák ki e drámákból, hogy azok a proletárerkölcs nevében tesznek igazságot. Ez azonban tévedés. Igaz, hogy Thurzó Gábor is, Szabó Magda is azt vallja, hogy minden jónak, tisztának, feddhetetlennek a népi demokrácia oldalán a helye, s ezzel a felfogásukkal támogatják is az új társadalmat — de erkölcsi hitvallásuk — mondjuk ki ezt minden bántó szándék nélkül — idealista és metafizikus.

Ami elválasztja erkölcsi felfogásukat a dialektikus materializmusétól, az mindenekelőtt az, hogy náluk az erkölcs eleve egyénileg determinált, lényegében független a társadalomtól és annak változásaitól. Ez Thurzónak mindhárom alapvető figuráján pregnánsan kimutatható. Tormos és Bors figurájáról már szóltam. De a legtöbbet e tekintetben Thurzó drámájának harmadik főalakja mondja: a pap, aki — jóllehet a társadalomnak másik pólusán áll, mint Bors, és ideológiailag is egyenesen ellenlábasa — erkölcsileg szintén feddhetetlen marad, s a fejlemények láthatóan igazolják őt, akárcsak Borsot. A katolikus papnak és a kommunista forradalmárnak szinte azonos helyzete és közös frontja az opportunistával szemben: ez Thurzó drámájának a tengelye, de ez egyben legvitathatóbb tétele is. El lehet-e fogadni a szerzetes és a kommunista puritánizmusának, erkölcsének azonosítását, a vallásos hit és a tudományos meggyőződés erkölcsi egyenrangúsítását?

Nagy hiba volna, ha egyszerűen megejtene bennünket az az éles kritikai hangsúly, amelyet az opportunista Tormossal szemben megüt a dráma, amint hiba volna az is, ha ebből a hangsúlyból arra következtetnénk, hogy a *Záróra* morálja azonos a kommunista morállal vagy legalábbis nagyon közel áll hozzá. Csak végig kell követnünk Thurzó logikáját, csak vissza kell mennünk azokhoz a filozófiai alapokhoz, amelyekről gondolatmenete elindul, és akkor nyomban szemünkbe tűnik, hogy szerinte az emberek

Digitized by Google

morális mivolta független a politikai, társadalmi, világnézeti viszonylatoktól: a forradalmárban és a forradalomellenes hívőkben ugyanaz az erkölcsi tudat munkálhat. De akkor minek a terméke ez a közös moralitás? Csak valamiféle emberfölötti erő elrendeltetésére gondolhatunk, egy társadalomfeletti hatalomra, amely jókra és rosszakra osztotta fel az embereket. De így van-e ez? Természetesen nem. A kommunista Bors és a hívő szerzetes morálját egyaránt a társadalom alakította ki, de ez a két morál külső jegyeiben sem látszhatik azonosnak: és ha látszólag vannak is érintkezési pontjaik, a lényeget tekintve, valójában kizárják egymást. Igaz, hogy mindkét hős elítéli Tormos aljasságát, végtelen opportunizmusát, igaz, hogy mindkettőjüknek van erkölcsi eszménye, Tormosnak pedig nincs. Csakhogy Borsnak, a kommunistának az erkölcse homlokegyenest ellenkező eszményeken alapul, mint a vallás erkölcs, amelyet a pap képvisel.

Bors és a szerzetes csak abban értenek egyet, hogy le kell küzdeni azt a fajta egoizmust, amelyet Tormos testesít meg. Bors azonban azért ítéli el Tormost, mert az a társadalom kárára, csak saját magának akarja megszerezni a földi javakat, mert mérhetetlen mohóságában elaljasodik, az emberek farkasává válik. A szerzetes viszont azért veti el Tormos erkölcstelenségét, mert szerinte semmire sem kell ezen a földön törekedni, és azért érzi közel magához Borsot, mert úgy véli, hogy az is hasonlóan aszkétikus elveket vall. Pedig Bors nem aszkétaként, hanem kommunistaként harcol Tormos ellen. Bors is hajlandó áldozatokra, nem kevésbé, mint a pap, de célszerűen, okosan, annyiban, amennyiben ezt a társadalom érdeke megköveteli, s azért, hogy a társadalom és benne maga is boldoguljon. A szerzetes a boldogságot a másvilágtól, az égi üdvözüléstől várja, a földi igazságtalanság elleni harcot tagadja. Bors éppen erre a harcra tette fel az életét, azért a harcért hajlandó áldozni.

Vallás és tudomány, idealizmus és materializmus, metafizika és dialektika — vagyis a legalapvetőbb világnézeti elvek állnak szemben ebben a két figurában, és Thurzó úgy formálja sorsukat, hogy nem a különbség, hanem a hasonlóság tűnik szemünkbe. Ennek egyik eszköze az, hogy Tormosból az opportunizmusnak és a karrierizmusnak valóságos ördögét formálja, akinek gonoszsága éppen annyira eleve elrendeltetett, mint a pap és Bors jósága. Tormos aljassága abszolút és változtathatatlan, akár kedveznek bűneinek a társadalmi viszonyok, akár nem.

S mi az oka annak, hogy Tormos végül is elbukik? Nagyon tanulságos ez az ok: a pap és a kommunista, a két „hívő" összetalálkozása, közös frontja — ez az a gát, amelyen megtörik a féktelen egoizmus és individualizmus piszkos áradata, ez a *„záróra"* a Tor-

Digitized by Google

mos-félék számára. A néző, aki az előadás végeztével kilép a Vígszínházból és aki — Thurzóhoz hasonlóan — jól érzi magát a mai szabad és tiszta politikai légkörben, elhiszi-e vajon, hogy már eljött az opportunisták zárórája is? Elhiszi-e vajon, hogy a Tormosok elleni harc azzal fejeződik be, hogy a katolikusok és a materialisták összefognak az egoisták ellen? Az opportunizmust, az önzést, az alacsony ösztönöket és indulatokat csak az osztálynélküli, az anyagi javakban bővelkedő kommunista társadalom megteremtésével lehet legyőzni, a kommunista erkölcs csak hosszas nevelőmunka eredményeként, a szocializmus, a kommunizmus építésének folyamatában terjed el társadalmi méretekben és hatja át fokozatosan az egész társadalom életét. Az emberek pedig nem oszthatók mereven jókra és gonoszokra. Egyrészt már ma is széles teret ölelnek fel az emberek erkölcsi fejlődésének határai, másrészt a fejlődés mai fokán a kommunista erkölcs eszményi szintjére még csak egy tudatos kisebbség emelkedett fel (s ez sem belső vívódások nélkül!). Tormosok persze kevesen vannak, de az egoista hajlam, a Tormos-féle morál — ha egyre inkább csődöt mond is — lappangó veszély marad mindaddig, amíg fel nem építjük a kommunizmust, s ezért az ellene folyó harc korántsem zárult még le.

•

Utópista erkölcs-szemlélet lelhető fel a *Leleplezés*-ben is, jóllehet nem abban pregnáns és következetes formában, mint Thurzó darabjában. Leginkább Etelnek, a mártír Simon Bálint húgának és Annának, Simon Bálint özvegyének egymással való szembenállása mutatja meg: hogyan értelmezi Szabó Magda a morális problémákat. A két asszony, a kommunista és a kispolgár, mindketten életük nagy szerelmét vesztették el a fasizmus idején. Mindkét férfi forradalmár, szabadságharcos volt. De a kispolgári Anna nem sokkal férje tragikus halála után sógorának, Péternek a szeretőjévé lett, Etel pedig tizenhat éve az elhalt szerelmes emlékének él, minden más férfitól távoltartja magát. Igaz, az alapvető ellentét Etel és a Simon-család többi tagja között nem ebben csúcsosodik ki, mégis döntő tényező ez. Az írónő ugyanis nem azért bírálja Annát, mert egy lelketlen és lelkiismeretlen emberrel adta össze magát, hanem azért, mert egyáltalán közelkerült egy férfihoz, mert „nem őrizte tisztaságát" haláláig, amire Etel — minden jel szerint — el van szánva. A kommunista morál persze nem állít és nem is állíthat fel ilyen követelményeket.

De haladjunk csak tovább ezen a nyomon, vizsgáljuk csak meg milyen fénybe helyezi ez a szemlélet az egész Simon-családot és benne a mártír haláláért felelős embert, Simon Bálint édesanyját. Voltaképpen mi történt, miért kellett Simon Bálintnak el-

Digitized by Google

pusztulnia? Azért, mert anyja korlátolt, önző módon szerette, és nem akarta neki megengedni, hogy veszedelmes illegális ügyekbe bonyolódjék. Ez a szenvedélyes és önző érzelem vitte az asszonyt arra, hogy egy nyilas családot megkérjen, óvják a fiát a veszélyes helyzetben. A nyilasok pedig nem óvták, hanem megölték a fiút. Ez az anyának a tragikus bűne, ezt takargatja, kompenzálja mindenféle módon, ez viszi bele őt a legképtelenebb hazugságokba, ez teszi az elaljasodott, karrierista Péter engedelmes eszközévé, sőt cinkosává. De vajon csak ostoba illúziókat táplált az anya a nyilasok iránt, vagy félig-meddig maga is fasiszta volt? Erről hallgat a szerző. Arról viszont nagy hangsúllyal beszél, hogy az anya Bálinthoz való elvakult vonzalma hogyan tette tönkre az egész családot. A dráma lényegében az elaljasult Pétert is felmenti, azt bizonyítván, hogy az anyának másik fia iránti elfogult szeretete torzította el Péter egyéniségét. Péter legalább is így magyarázza ezt, és senki, semmi nem cáfolja meg őt: sőt éppen Péter vádjainak csapásai alatt omlik össze az öregasszony. Ám ha így van, akkor voltaképpen minden az anya bűne. A dráma, amely ezt az asszonyt gyilkosként vádolja, mert ostobaságában, kapkodásában, korlátoltságában fia ellenségétől kért segítséget, irreális és képtelen morális követelményeket támaszt az emberekkel szemben: egy olyan aszkétikus erkölcs nevében ítél, amelyet nem lehet vállalni. Özvegy Simonné nem egyszerűen gyilkos, hanem tragikus alak, ő jót akart, és eközben a legrosszabbakat idézte elő — akaratán kívül! Ha a dráma arra helyezné a hangsúlyt, hogy mindezt végtelen osztálygőgjében, reakciós politikai-társadalmi eszmék jegyében tette — még akkor is érzékeltetnie kellene az anya egyéni tragédiáját. A szerző azonban csak mellékesként kezeli a társadalmilag meghatározó körülményeket. A tényleges okot, a kiváltó erőt nem a fasizmusban, hanem az anya önző és korlátolt szeretetében keresi: efelett töri el szigorú erkölcsének pálcáját.

Ha ilyen moralista maximalizmussal közelednénk az emberekhez, ha ehhez hasonló végletes követelményeket támasztanánk velük szemben, akkor legjobb nevelő szándékunk is vagy farizeuskodást váltana ki, vagy pedig nyílt elutasításra találna, de semmiképp sem tudna hatni az emberekre. Az absztrakt morál, amely az emberek esendőségével a maga elvont, steril eszményét állítja szembe, az az erkölcstan, amely nem abból indul ki, hogy minden emberben van hajlam a jóra és a rosszra, olyan társadalmi viszonyokat kell tehát teremteni, amelyek kifejlesztik, kiteljesítik az emberekben mindazt, ami nemes bennük — ez kelthet ugyan félelmet vagy tiszteletet, de semmiképp sem szerezhet magának követőket társadalmi méretekben.

Közelebb áll-e tehát a szocialista ember eszményéhez Tormos professzor vagy az öreg Simonné bűnös, de „emberi" mivolta, mint

Digitized by Google

Thurzó Gábor és Szabó Magda „tiszta" hőseinek aszkétizmusa? Nem, így nem lehet felállítani a párhuzamot: ugyanis mindkét véglet fikció, s nem lehet egyiküket a másik nélkül elfogadni, hiszen ezek egymást kiegészítő, egymást feltételező típusok. Ha a szocialista ideológia szemszögéből mérlegeljük e szemlélet jelentőségét, akkor együtt kell nézni mind a kettőt, egyetlen szemlélet két megnyilvánulásaként, és ettől a szemlélettől kibékíthetetlen ideológiai ellentét választja el a szocialista morált. Mégis hiba volna, ha e világnézeti korlátja miatt egyszerűen elvetnők a két drámát. Azt is észre kell venni, hogy mindkét színdarab — túl azon, hogy politikailag a szocializmus platformján áll — egy igen fontos ideológiai vonatkozásban is tesz egy lépést előre. Mindkettőben megjelennek a színpadon a kommunista hősök, akik ha olykor erőltetett sémákba kényszerítve is, már puszta létükkel is jelentős tényezőkké válnak. Ma még szűk az az ideológiai abroncs, amelybe a szerzők begyömöszölik ezeket az hősöket, mozgásuk tere még kicsiny, de ugyanaz a tendencia, amely behozta őket ezekbe a drámákba, tovább hat, és kitágítja, majd szét is töri ezeket az abroncsokat. Ennek kezdetei már ma is láthatóak. De ezeken a szimptomákon kívül másból is következtethetünk a pozitív távlatra: a szerzők művészi hajlamaiból, a valóságos részletekhez való őszinte vonzódásukból, amely művészileg már ma is ellentmondásossá teszi koncepciójukat. Ha az első kommunista hősöket — Borsot, illetve Etelt — még tartózkodással jellemezték is a szerzők, következő művükben már nehezebb lesz megtartaniuk ezt a tartózkodást, hisz a hősök a művészetben is a maguk életét élik és kikövetelik a maguk igazságát. A tehetséges, a valóság talaján, a szocializmus platformján álló és tájékozódó művész pedig nem állhatja útját hősei belső törekvéseinek, hanem minden figyelmét arra fordítja, hogy megérezze és ki is fejezze ezeket. Persze, ha a régi ideológia szövete valahol egyszer felfeslett, akkor óhatatlanul felbomlanak e szövet régi mintái is, és végül újra kell szőni az egészet. Ennek a munkának kezdetét jelzi az itt elemzett két dráma, és hogy a kezdetet folytatás követi majd, ennek íróik tehetsége és a szocializmushoz való vonzódása a legfőbb záloga.

Érdekes megfigyelni, hogy Berkesi András színműve: *A kör bezárul* — amely egészen más eszmei forrásokból táplálkozik, mint az előbb említett darabok —, bizonyos vonatkozásban mégis az előbbiekkel rokon álláspontot képvisel. Szabó Magda és Thurzó Gábor vallásfilozófiai oldalról közeledik az aszkétikus erkölcsi ideálhoz, Berkesi András pedig az ultraradikalizmus egy fajtájától jut el — lényegében ugyanide. Az élettapasztalat, a filozófiai ki-

Digitized by Google

indulópont nála egészen más: a törvénysértések során ártatlanul elítélt kommunisták nevében szól, annak a mélységes aggodalomnak ad hangot, amely a börtönből kiszabadult forradalmárokat eltöltötte, amikor hosszú évek szenvedései után visszatértek az életbe, és gyakran azt kellett látniok, hogy bizony sokan megcsalták, elárulták őket.

Berkesi tehát egy konkrét történelmi szituációból indul ki, nem általában az emberi erkölcsről beszél, hanem egy súlyos korszakban élő emberek erkölcsi próbatételéről. Hősei nem statikusan ábrázolt jellemek. Berkesi szemlélete szerint szoros kapcsolat van a politika változásai és az erkölcsi folyamatok alakulása között. Érzékelteti, hogy a személyi kultusz embertelen torzulásai nélkül sohasem kerültek volna ezek az emberek oda, ahová kerültek. Berkesinél tehát az egyén és a társadalom ábrázolása nem válik el egymástól. A társadalmi-politikai viszonyok a *Leleplezés*-ben és a *Zárórá*-ban voltaképpen csak hátteret alkotnak; Berkesi társadalomkritikai szándékkal lép fel, sőt egyenesen nagypolitikai kérdéseket is feszeget. (Más kérdés, hogy később aztán megfeledkezik róluk.)

Azért kell hangsúlyozni a kiindulópontoknak ezt az eltérését, hogy világosabbá tegyem, mi a tanulsága Berkesi szemléletbeli hibájának. A napi sajtóban már részletesen írtam a dráma erkölcstanáról, s így talán megengedhető, hogy itt csak idézzem akkori konkluziómat: A dráma végső ítéletét *„nem lehet elfogadni: mert nem azonos a törvénysértő pereket kieszelő, az akkori körülmények között elaljasodott emberek bűne, a jogtiprás ellen küzdő, de időlegesen meghasonlott emberek vétkével, mint ahogy nem azonos a törleszkedők, a helyzethez buzgón alkalmazkodók jellemtelenségével sem. Az az erkölcsiség, amely nem látja meg az alapvető különbségeket e különféle jelenségek között — tessék akármilyen fennköltnek és tisztának is — amely csupán az azonosságokat hangsúlyozza, elvileg utópista, gyakorlatilag irreális és ezért végső soron nem segíti az emberek erkölcsi megtisztulását."** Hogy hogyan juttatta idáig Berkesit a dráma belső logikája, azt megpróbáltam az idézett cikkben kifejteni, itt csak e szemlélet általános következményeire akarok utalni. Az előbb említett két mű a vallásos aszkétikus erkölcsöt azonosította a forradalmi önfeláldozással. Berkesi majdhogynem ennek a fordítottját teszi meg: a proletárerkölcs nevében emeli az erkölcsi mértéket olyan magasra, az emberileg átlagosan teljesíthető mérték fölé, hogy ezt már csak igen-igen kevesen üthetik meg.

Nem lehet azonban kommunista az a morál, amely csak egy egészen vékony elitrétegre van szabva: a túlhajtott erkölcsi köve-

* Népszabadság, 1962. november 11.

Digitized by Google

telmények elválasztanák a kommunistákat a néptől, az erkölcsi felsőbbrendűség veszedelmes illúzióját keltenék bennük, valamiféle kiválasztottság kasztszerű tudatát, ami pedig a halála minden demokratikus erkölcsfelfogásnak. Ahol olyan erkölcsi törvényeket fogalmaznak, amelyek az emberek nagy tömegei számára elérhetetlenek, ott az erkölcs visszájára fordulhat: jogcímmé válhat arra, hogy a társadalom tagjainak egy része felrúgja az erkölcsöt, és a maga erkölcsének „magasabbrendűsége" nevében a legerkölcstelenebb önkényt is megengedje magának. Hogy van erre példa, azt Berkesi, akit a személyi kultusz éveiben méltatlanul meghurcoltak az ilyen „erkölcsű" emberek, a maga bőrén tapasztalhatta. Drámájának főhőse, Kun István hozzátartozóinak erkölcsi gyengeségét mégis olyan átokkal sújtja, amely értelemszerűen olyan, egyébként becsületes embereket is érinthet, akiknek nem volt bűnük, de a személyi kultusz viszonyai között nem álltak ki töretlenül minden megpróbáltatást. Ennek az álláspontnak a türelmetlensége ellentmond a szocialista humanizmusnak, s a forradalmi optimizmusnak, amelynek egyik forrása éppen a mélységes bizalom az ember erkölcsi fejlődésének lehetőségeiben, s a meggyőződés, hogy az erkölcsi gyengeségek mögött mindig elemezni kell a konkrét társadalmi okokat. Aki nehéz helyzetben gyengének bizonyult, annak persze vállalnia kell a felelősséget, egyéni katarzis nélkül nem válhat a közösség egyenrangú tagjává, de a büntetésnek nem kitaszítás, hanem megtisztítás a célja.

A negyedik dráma (Dobozy Imre: *Holnap folytatjuk*) az előbbiekkel összevetve szinte úgy hat, mint ezeknek cáfolata. Dobozy nem azt kívánja bizonygatni, hogy aki bűnös, az törvényszerűen bűnös is marad, hanem azokat támadja, akik képtelenek megérteni, hogy az emberek politikailag és erkölcsileg hatalmas változásra képesek, hogy a bűnös megbűnhődhet, de vétkessé válhat az, aki ezt nem érti, és aki bizalmatlanságával a kétségbeesésbe taszítja azt, aki már megtisztult. Ágass mérnök — mint mondottuk — eljutott oda, hogy teljesen eggyé akar válni az új társadalommal, de ehhez nyíltan fel kell tárnia életútját. Erkölcsi probléma ez? Nagyon is az, hisz Ágass amiatt szenved, mert szakmailag becsülik ugyan, de emberileg csak bizonyos határig bíznak benne. Politikai megbízhatóságát lényegében nem vonják kétségbe — különben hogy bízhatnák rá a sorsdöntő kísérletsorozat irányítását? —, de azzal már nem igen törődik senki sem, hogy mit érez, mit gondol, hogy politikai állásfoglalása mélyről fakad-e, vagy csak az erőviszonyok reális felismerésén alapszik.

Ágass minden igyekezete arra irányul, hogy bebizonyítsa: szá-

Digitized by Google

mára a szocializmus alapvetően már erkölcsi ideállá vált. A konfliktus viszont éppen abban áll, hogy társai kételkednek őszinteségében, nem tudják elképzelni, hogy ennyire megváltozhatik valaki, akit ilyen *eszmei* bűnök terheltek a múltban. Más kérdés persze az, hogy a dráma folyamán az író némileg összezavarja ezt a világos kérdésfeltevést, áttereli a bonyodalmat egy vélt *bűntényre*, s ennek tisztázásával lényegében megkerüli a konfliktust. Mégis, Dobozy arra a veszélyre figyelmeztet, hogy a mi viszonyaink között nem csupán az individualista és anarchista morál vezethet konfliktusokra, hanem a dogmatikus-szektás gondolkodás is.

Dobozy nemcsak az ellen a szektás morál ellen hadakozik, amellyel az előbbi három drámában találkoztunk, hanem más értelemben is túllépi e drámák szemléletének korlátait. Az ő jellemein például végképp nem érezzük a fatalista eleve-elrendeltséget, minden egyes figuráján ki lehet tapintani, hogy milyen általános és milyen egyedi tényezők határozzák meg egyéniségét. Cserepesben, az intézet igazgatójában nincs semmi ördögi misztikum, semmiféle megrögzött gonoszság; világosan látszik, hogy egyéni tulajdonságai és régi neveltetése miképpen olvadnak össze benne. Mint ahogy nincs semmi angyali elhivatottság Laczkóban, a kommunista tudósban sem: az ő tisztessége, erkölcsi helytállása nem Borsnak vagy Etelnek toronymagasan a tömeg felett álló, csodás moralitása. Nem, Laczkó alakjában nincs semmi látványos mirákulum: nagyon logikus gondolkodású, a kor eszméit tudományos alapossággal értő ember ő, aki a legtermészetesebb gesztussal áll az igazság mellé. Cserepes és Laczkó jelleme között nincs olyan szélsőséges, végletes különbség, mint — teszem — Tormos és Bors között, a konfliktus a két ember között a drámában enyhébb, de nem enyhébb az ellentét a valóságban az általuk képviselt *két elv* között!

Más szóval: Dobozynál már az a korszerű felismerés ölt drámai alakot, hogy nem emberek ellen, hanem emberek hibái ellen kell küzdeni, hogy erkölcsi és eszmei állapotukat nem szabad sorsszerűnek tekinteni, hanem a körülményekkel együtt kell mérlegelni, s hogy a burzsoá erkölcs maradványaival szembeni legélesebb harcnak az emberek iránti legnagyobb figyelemmel, sőt szeretettel kell párosulnia. De arra is figyelmeztet, hogy az emberek iránti megértésnek nem szabad az elvekben lagymatag opportunizmusra vezetnie: az a jovialitás, amellyel a szerző megbocsát Barlának, az a nagyvonalúság, amellyel Barla túlteszi magát előítéletein (és ezzel együtt Ágass múltjának *eszmei* bűnein), a másik véglet veszélyeire, bizonyos erkölcsi liberalizmus veszélyeire figyelmeztet. Ennek ellenére is azt mondhatjuk: e négy mű közül Dobozy drámája mutatja leginkább a továbbhaladás útját.

Digitized by Google

A valóság tűzte a drámai színpad műsorára az új, alakuló erkölcs problémáit, és nem kétséges, hogy amint az életben, úgy a művészetben is meg fogjuk találni e problémák megoldását. Annyi bizonyos, hogy az új erkölcsi dráma is annál mélyebbre hatol, minél jobban eggyé forr majd benne az elvek védelmében való állhatatosság az egyén iránti tisztelettel. Az új magyar dráma felelősségtudatát tanúsítja, hogy mindinkább magára vállalja a rá eső részt a tömegek erkölcsi átnevelésének példátlanul nagy feladatából. Az úttörő művek vállalkozó igényessége joggal ébreszti azt a reményt, hogy ígéretét a magyar drámairodalom egyre tisztultabb eszmei alapon és egyre nagyobb művészi tökéllyel fogja teljesíteni.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

1963—Anglia és a világ*

Irta

R. PALME DUTT

A jelen pillanatban Anglia mélyponton van, gazdaságilag is, politikailag is, nemzetközileg is. John Bull mindenki célpontjává lett. Minden szamár elbőgi magát a megsebzett oroszlán láttán, amely valamikor uralkodott felette az imperialista világban. A gazdasági élet recsegropog. A stratégia romokban van. A teljes foglalkoztatottság és az új kapitalizmus álma elhalványult. A munkanélküli segélyt kérők hosszú sora meghosszabbodott. Egymás után minden szövetségesünk belénk rúg. A Közös Piac központjában, az „örömteli belépés" kapujánál bebocsáttatásáért esdeklő azt tapasztalja, hogy ez a belépés nem is örömteli és nem is könnyű. Uncle Sam hidegen hátat fordít egykor ösztökélt, de többé már nem nélkülözhetetlen csatlósának. Még a valamikor hőn szeretett Nemzetközösséget is feláldozták — semmiért. Nem csoda tehát, hogy a nép felső és alsó rétegei egyaránt azt kérdik: Milyen hiba történt? Ereje fogytán van talán Anglia? Milyen jövő vár rá?

Anglia mai problémája döntő módon az új világhelyzet problémáját fejezi ki. A kommunista párt húsvéti kongresszusa Anglia jövőjének problémájával fog foglalkozni. Érdemes tehát előzetesen megvizsgálnunk e probléma bizonyos vonatkozásait.

MIÉRT TÖRTÉNT MINDEZ?

Milyen hibát követtünk el? 1945-ben Anglia látszólag erejének és világbefolyásának teljében került ki a háborúból. A krími háromhatalmi egyezmény megnyitotta az utat számára ahhoz, hogy az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval együtt és egyenlő félként elvezesse az új ENSZ-et és a világot a béke és az újjáépítés útjára, miután a fasizmus és a német militarizmus örökre elpusztult, s a kollektív biztonság biztosítva volt mindaddig, amíg a három hatalom együttműködik egymással.

Az angol—szovjet szövetségi szerződés előírta, hogy a háború után Anglia és a Szovjetunió működjenek együtt a béke fenntartásában, akadályozzák meg a német militarizmus és agresszió újjáéledését, s „ne vállaljanak és ne kössenek semmiféle olyan szövetséget, ne vegyenek

*** Az Angol Kommunista Párt folyóiratának, a Labour Monthly-nak 1963. januári számában megjelent cikk rövidített szövege.**

Digitized by Google

részt semmiféle olyan koalícióban, amely a másik fél ellen irányul". Az azóta eltelt 18 év alatt azonban elmulasztottuk a kínálkozó lehetőségeket, s Anglia eljutott jelenlegi gyengeségének és megaláztatásának mélypontjára. Miért és hogyan következett ez be?

Anglia jelenlegi meggyengült helyzete, amely most mindenki szeme előtt feltárult, valamivel több, mint a Skybolt-terv összeomlásának, Acheson és McNamara kemény politikájának, vagy a Hatok könyörtelen feltételeinek pillanatnyi következménye. Több mint a gazdasági kereskedelmi ciklus ideiglenesen súlyosbodó hanyatlása. Látnunk kell, hogy az elmúlt 18 évben állandó hanyatláson mentünk keresztül. Most Fultonért fizetünk; Churchillért, Bevinért és Attleeért; Edenért és Macmillanért; a NATO-ért és a német újrafegyverzésért; a nukleáris rögeszmékért és azért, mert országunkat kiárusították az Egyesült Államoknak, s mert 18 éven keresztül elárulták az angol népet és a békét.

BÚCSÚZZUNK EL A RÉGITŐL, KÖSZÖNTSÜK AZ ÚJAT!

Anglia régi gyarmatbirodalmának még nem teljes, de a teljességhez közeledő felbomlása ugyanolyan elkerülhetetlen jelensége a jelen korszaknak, mint egykori ipari világmonopóliumának elvesztése volt a XIX. század második felében. Anglia hagyományos kapitalista virágzása a XIX. században erre az ipari világmonopóliumra épült, ennek alapjait viszont a gyarmati népek vére és kifosztása teremtette meg, s ez a zajosan dicsőített virágzás Angliában is az osztályok óriási különbségét, tömegek kizsákmányolását és nyomorát álcázta. Marx és Engels megjósolta, hogy ez a monopólium megszűnik, mert felnőnek a fiatalabb kapitalista vetélytársak, az Egyesült Államok és Németország. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy Angliának egy új társadalmi és gazdasági rend felé, a szocializmus felé kell haladnia. Ezt a tanulságot ma még sürgősebben le kellene vonni.

Amint Marx és Engels megjósolta, a szocialista mozgalom abban a pillanatban újra feltámadt Angliában, amint — nyolc évtizeddel ezelőtt — megdőlt Anglia ipari világmonopóliuma. De ez a mozgalom nem volt elég erős és tapasztalt ahhoz, hogy érvényesüljön hatalmas ellenfeleivel szemben. Ezért a haláltusa meghosszabbodott. A gyarmati világmonopólium gyors kiterjesztését tekintették kárpótlásnak a gyáripari és kereskedelmi világmonopólium elvesztéséért.

A XX. század első felében fennmaradt a prosperitás megtévesztő alkonypírja, mert a meglevő gyarmati világmonopólium és a tengerentúli területek kizsákmányolása a felszínen tartotta az egyre betegebbé és egyre élősdibbé váló kapitalizmust. De a kapitalizmus általános válsága, amely az első világháborúval és az első győzelmes szocialista forradalommal kezdődött meg, s még inkább a gyarmati rendszer széthullása a második világháború óta eltelt két évtizedben — megszüntette ezt az alapot, és megkongatta a régi rend halálharangját Angliában. A tory meg a tory-munkáspárti politika nem képes választ adni a felmerült problémákra, s ezt a nyilvánvaló csődjét a mai helyzetben mind szélesebb körök érzik. Általános az a felismerés, hogy az új körülményekhez szabott új programra kell áttérni.

Digitized by Google

AZ ÚJ KOLONIALIZMUS DÉLIBÁBJA

„A birodalom vége" — ez ma mind a tory, mind a munkáspárti imperialisták fő témája (bár csapatokat küldtek Bruneiba, hogy fenntartsák a nemlétező birodalmat). Ez a kép azonban túl korai. Még mindig az imperializmus alkalmazkodási kísérletének egy újabb átmeneti szakaszában élünk. Tekintettel az összes gyarmati népek egyetemes felszabadulási mozgalmára, az imperialisták csaknem minden esetben meg kellett hogy adják a függetlenséget — olykor csak heves gyarmati háborúkban elszenvedett vereségük után —, s rövidesen a néhány még megmaradt gyarmatnak is meg kell hogy adják a függetlenséget, még ha eleinte különféle feltételeikkel meg is próbálják béklyóba verni. De a politikai függetlenséggel még nem szűnik meg az imperialista gazdasági kizsákmányolás: a régi gyarmati gazdasági életre alapítva fenntartják ezt, sőt olykor új formák közt („segély"-nek álcázva) ki is terjesztik. A neokolonializmus stratégiája lett a modern imperializmus fő stratégiájává.

A gyarmati extraprofit növekedése az utóbbi évtizedben (Stracheyhinden szerint a „birodalom végé"-nek évtizedében) feltűnő módon fejeződött ki a fejlett imperialista és a „gazdaságilag fejletlen" (gyarmati és volt gyarmati) országok közötti kereskedelem feltételeiben. Az ENSZ 1962 júniusi statisztikai bullentinja szerint 1953 és 1962 első negyede között a fejlett ipari országokból származó iparcikkek ára 9 százalékkal emelkedett, a gazdaságilag fejletlen országokból származó nyersanyagoké viszont 12, az élelmiszereké pedig 22 százalékkal csökkent. Ez még jobban kitágította a fejlett ipari országok és a gyarmati, vagy volt gyarmati országok közötti, egyre növekvő rést. A gazdagok gazdagabbá, a szegények pedig szegényebbé lettek, s ez jellemző alaptörvénye a kapitalista fejlődésnek.

AZ ANGOL „GAZDAGSÁG" GYARMATI ALAPJA

A gyarmati extraprofitnak a legutóbbi években történt ez a növekedése részben leplezte az imperialista rendszer tényleges csődjét, és egyike volt azoknak a tényezőknek, amelyek enyhítették a háború utáni kereskedelmi ciklus depresszióinak megrázkódtatásait. A gyarmati extraprofitnak ez a növekedése adott tápot a határtalan prosperitás kilátásával kecsegtető, új, válságmentes kapitalizmusról szóló mai hamis reformista elméleteknek. Sehol sem alkalmazták ezeket feltűnőbb módon, mint Angliában, a legbetegebb és legelősdibb modern kapitalizmus országában.

„Az 1956 óta eltelt időszak egészét tekintve az export- és az importárak viszonyának változása évente mintegy 600 millió fonttal járult hozzá az Egyesült Királyság fizetési mérlegének megszilárdulásához" — írta a Financial Times 1962. augusztus 28-i száma. Enélkül a 3 milliárd font nélkül az öt év fizetési mérlegének egyenlege 628 millió font tiszta többlet helyett 2372 millió font, évente tehát átlag 474 millió font nettó deficitet mutatott volna! Így fest a toryk „gazdasági sikerének" gyarmati alapja (stagnáló termelés mellett) az ötvenes években. És a közvetlen gyarmati extraprofitot mégcsak nem is vettük számításba. „A becslések szerint az angol külföldi beruházásokból szár-

Digitized by Google

mazó bevételnek több mint felét két olajtársaság: a Shell és a British Petroleum szolgáltatja. A közép-keleti olajkutak elvesztése látható rést ütne az angol életszínvonalon" — írta az Observer 1962. január 29-i száma.

A „sosem ment nekünk ilyen jól" jelszót hirdető szennyes tory propaganda a gyarmati éhségen alapszik. Ezzel eljutottunk az angol külpolitika, a hidegháború, a felemelt fegyverkezési kiadások, a hatalmasabb amerikai imperialistáknak való behódolás igazi és fő gyökeréhez. Ez a gyökere az angol opportunizmusnak, a reformizmusnak, az „új szocializmusnak" és az „új kapitalizmust" hirdető egész hazug propagandának. Ez a délibáb azonban szét fog foszlani.

A BUBORÉK SZÉTPUKKAN

Most beléptünk abba a korszakba, amikor a nemzeti felszabadító mozgalom további előretörése veszélyeztetni kezdi az imperialista gazdasági kizsákmányolást és azt követeli, hogy adják vissza az országoknak gazdasági erőforrásaikat. Ennek az új korszaknak a megérkeztét Attlee munkáspárti kormányának az Abadan-i válság okozta bukása adta hírül, a hadihajók kiküldése és az iráni olaj-államosítás elleni katonai akció megindításának sikertelen kísérlete. Hírül adta ezt azután Eden tory kormányának a szuezi válság miatti bukása is, amikor a Szuezi-csatorna egyiptomi államosítása ellen indított angol—francia háború kudarcot szenvedett. Ez volt az 1945 óta eltelt 18 év két legfontosabb kormányváltozása Angliában. És mindkettő a Közép-Kelet miatt, mindkettő a gyarmati kérdés miatt, mindkettő egy-egy gyarmati „befolyási övezet"-ben végrehajtott államosítás miatt.

Újra kiderült, hogy a kolonializmus az angol belpolitika fő gyökere. Ezúttal azonban a nemzeti felszabadítási mozgalom végső offenzívája, amely az imperializmus béklyóitól való gazdasági felszabadulásért folyik, s amely még csak most kezdődött meg, de egyre nagyobb erőre kap minden újonnan függetlenné vált országban (gondoljunk csak a kubai válságra és nemzetközi jelentőségére), véglegesen meg fogja szüntetni minden imperialista ország és különösen Anglia gazdasági életének privilegizált helyzetét. Ez új politikai helyzetet tár fel Anglia számára.

AZ „ÚJ KAPITALIZMUS" DÉLIBÁBJA

A csodálatos, válságmentes „új kapitalizmus", az állandó teljes foglalkoztatottság, az „osztálykülönbségek megszűnése", az „új, a középosztályhoz tartozó munkásosztály" és a hozzájuk hasonló délibábok kezdenek már elhalványulni, mint ahogyan a nyugatnémet „gazdasági csoda" is megfakult már. A toryk olyan mélyre ássák el régi plakátjaikat, amilyenre csak tudják. Az „új gondolkodók", akik a valamikor olyan ragyogó, de most már ronggyá foszlott, módosított változatú „szocializmus"-t vagy a „korszerű kapitalizmust" hirdették, most más lemezt tettek fel, más rögeszméket találtak (egyenesen a Pentagon kalapjából elővarázsolt nukleáris „nyulakat", vagy a közöspiaci prosperitás illúzióját). Felfedezték, hogy egymást követő különféle szakaszaiban a kapitalizmus végeredményben mégis csak kapitalizmus.

Digitized by Google

Menjen el csak Strachey, Jay és Crosland az északkeleti partvidékre és Merseyside-ba, s prédikálja a munkaközvetítő hivatalok előtt sorakozó zord tömegeknek az „oh, be ragyogó a virágzó, irányított kapitalizmus!" igéjét. Fessék csak le a „vegyes gazdaság" (talán inkább „zűrzavaros gazdaság"?) szépségeit azoknak a fiataloknak, akik most végezték el iskolájukat, s lelkesedéssel és energiával telve, meg akarják találni helyüket a világban, de ehelyett munkát sem találnak sehol, csak visszautasítást. Áradozzanak csak az „új munkásosztály"-nak, amely „többé már nem is munkásosztály", az örömeiről a vasúti műhelyek dolgozóinak, a vasutasoknak, a bányászoknak, az acélipari, az öntödei meg a hajógyári munkásoknak, akik azt látják, hogy a gyárkapukat lezárták, a daruk leálltak, a műhelyek kihaltak; ennek következtében háztartásukat az eddigi, viszonylag magasabb bérek helyett olyan munkanélküli segélyből kell fenntartaniuk, amely még kisebb része keresetüknek, mint a háború előtt volt, s csak akkor találhatnak új munkahelyet, ha otthagyják otthonukat, amelyért pedig tizenkét évig szerepeltek a várakozók listáján. Ezek után a csodálatos „luxuscikkekre": a hűtőszekrényekre, a televízióra, a mosógépre fizetendő részletek lidércnyomássá válnak.

A kapitalizmus ma is kapitalizmus és bilincseinek díszítései csak még durvábbá teszik a bilincseket.

A „ZŰRZAVAROS GAZDASÁG"

Természetesen rágalom, ha csupán azért, mert a régi nehézipari termelő vállalatok hanyatlanak, azt állítja valaki, hogy a kapitalizmus nem fejlődik. A „tervezés" manapság még a tory politikának is a jelszava.

Kapitalista „tervezés"! Zúdítsunk a piacra minden olyan cikket, amit könnyű nagy tömegben gyártani, aztán alkalmazzunk eladásukra egy nagy apparátust, és ügyes propagandával ébresszünk keresletet, de az istenért, ne gyártsuk azt, ami az embereknek kell. Emeljünk égbenyúló, fényűző hivatali tömböket, de az emberek maradjanak hajléktalanul, hiszen nincs tisztázva, hogy melyik hatóság felelős a hajléktalanokért. Tervezzük meg, hogy a következő tíz évben 90 új kórházat építünk, de szüntessünk meg 1250-et, és hagyjuk, hogy a kórházi ellátás rosszabb legyen, mint valaha.

„Az új nyomortanyák gyorsabban alakulnak, mint ahogyan a meglevőket megszüntetik" — írta 1962. augusztus 5-i számában az Observer. De a gazdagok villái melletti fényűző magánuszodák építése rekordmagasságot ér el (átlag 5000 fontba kerül egy). Elvégre is ez felduzzasztja a bruttó nemzeti termelést, s a termelékenység növekedését, a tory kapitalista „prosperitást" bizonyítja.

ÚJ „FEJLŐDŐ IPARÁGAK"

Kétségtelenül vannak olyan új „fejlődő iparágak", amelyek virágoznak az „új kapitalizmus" termékeny talaján. Vegyük például az egyik legfontosabbat: a lóverseny-fogadóirodákat, a tory kormánynak ezt a nagy társadalmi reformját, amelyeknek fényűző helyiségei most

Digitized by Google

ott díszelegnek országunk minden utcájában. Itt nincs hiány tőkében, ösztönzőerőben és vállalkozó kedvben. „A fogadóirodák ma Anglia gazdaságának kimagaslóan fejlődő iparága" — írta 1962. szeptember 9-én a Sunday Telegraph. Beszélhetnénk a gazdagok részére készült luxuskaszinókról is. A tory kormány — amely fáradhatatlan reformáló kedvében megtisztította az utcákat a prostituáltaktól, biztosítva ezzel a „telefon-görl"-i „szakma" maximális profitját — rendkívüli törvényeket hozott a pornográf irodalom terjesztésének megkönnyítésére, és olyan mértékben akarta meghosszabbítani a kocsmák nyitvatartási idejét, hogy maguk a kocsmárosok lázadtak fel ez ellen.

Vannak természetesen más fejlődő „iparágak" is. 1962. december 14-én „Pályaválasztás" című szokásos heti műsorszámában a BBC a következőket javasolta: „Lépjetek be a Börtönszolgálatba! Kitűnő kilátások! Gyorsan fejlődő szakma! A biztonság garantálva van! Nagyszabású börtönépítési programot tervezünk!" A Rendőrség Királyi Bizottsága 1960-ban ezt jelentette: „Országunknak fennállása óta sohasem volt annyi rendőre, mint ma." Jelenleg minden 700 lakosra jut egy rendőr, holott a viharos 1849-es évben 800 főre jutott egy.

Hiroshima apostolai képmutató szemforgatással panaszolják, hogy megnőtt az erőszakos cselekmények, a bünesetek és a fiatalkorúak bűncselekményeinek száma. Örvendezzenek művükön a társadalom tory urai! Az a csoda, hogy a fiatalok — bár lépten-nyomon beleütköznek a meglevő társadalom gátló körülményeibe, s olyan társadalomban élnek, amelyben erősen érvényesül a bűn, az erőszak, az önzés, a mások torkának elvágása és a bestiális tory uralom osztályerkölcsének többi velejárója — túlnyomó többségükben mégis fáradhatatlanul, lelkesen és eltökélten harcolnak e súlyos bajok ellen, azért, hogy valamit kezdjenek életükkel, gyakran segítik is társaikat, sőt olykor a rendelkezésükre álló eszközökkel — ha csak jelvényakciókkal, felvonulásokkal, ülősztrájkokkal is — megpróbálják megjavítani a világot. Ez a szellem nyújt reményt a jövőre, a jobb Anglia kialakulására.

KÉT ÚT A VILÁG ELŐTT

1963-ban valóban olyan pillanathoz érkeztünk, amikor Angliának is és a világnak is választania kell. Vajon követhetik-e a Kubában tárgyalásokkal elért kompromisszumot más kérdésekben és más veszélyes pontokat illetően is kiterjedt tárgyalásokon létrejövő kompromisszumok, mindaddig, amíg a nukleáris fegyverekkel vívott új világháború lidércnyomása — amely még oly súlyosan nehezedik az emberiség tudatára és gátolja a fejlődést — szétfoszlik, s átadja helyét a nemzetközi kapcsolatok olyan új rendszerének, amely gyakorlati lehetőséggé teszi a nukleáris leszerelést? Merjük-e remélni, hogy a Kennedy és Hruscsov közötti jelenlegi véleménycsere a gyümölcsöző tárgyalások útját egyengeti? Vagy pedig az Acheson legutóbbi nyilvános kijelentéseiben kifejezésre jutott politikának egy fajtája fog érvényesülni a Nyugat tanácsaiban, vagyis az az „erőpolitika", amely katonai fenyegetésekkel próbálja megvalósítani Adenauer törekvését, az Atlanti Tömbbe tartozó újnáci Nyugat-Németország határainak kiterjesztését?

Digitized by Google

Ez az út háborúra vezet. Az egész szocialista világ a békére törekszik. A béke és a békés egymás mellett élés általános óhaja az egész világ népeinek. 1963-ban sorsdöntő döntés születhet arról, hogy utunkat e célok megvalósítása felé kormányozzuk.

ANGLIA ÚJ JÖVŐJE

1963 Anglia számára is a döntés éve lesz. Dönteni kell a Közös Piac kérdésében. Nem egyszerűen gazdasági döntés ez, vagy kísérlet arra, hogy részt vegyünk egy ideiglenes területi szövetségben. Angliának egész jelenlegi nemzetközi hovatartozása és végső soron független államként való fennmaradása függ ettől. A Közös Piac alternatívája nem a jelenlegi helyzet fenntartása, s nem is lehet ez. Új nemzetközi orientációt követel Angliától a jövő, azt, hogy szakítsa meg függőségi viszonyát az Egyesült Államokkal és Nyugat-Németországgal, és szakítson azzal a gyalázatos szerepével, hogy a nukleáris pusztítás célpontjául szolgál, azt, hogy álljon a békés egymás mellett élésért és a nemzetközi gazdasági együttműködésért folyó küzdelem élére.

Ez azt jelenti, hogy hosszúlejáratú szerződésekben biztosított gyümölcsöző és egyenrangú cserének kell összekapcsolnia Anglia gazdaságát nemcsak a Nemzetközösség országaival, hanem az előretörő új világ minden fejlődő gazdaságával, a szocialista és az újonnan függetlenné vált országok gazdaságával. Ez helyre fogja állítani Anglia függetlenségét és vereséget mér az összes Achesonokra.

TERVEZÉS — DE KINEK?

Ezeket a célokat csak politikai harccal vívhatjuk ki Angliában. De megvalósulásuk egyúttal a haladó társadalmi fejlődés nélkülözhetetlen feltétele is Angliában. A jelenlegi politika és a jelenlegi gazdasági helyzet nyilvánvaló csődje még a torykat is arra kényszerítette, hogy abbahagyják a „szabad vállalkozás" (vagyis a monopóliumoknak biztosított őserdei szabadság) eddigi dicsőítését, és zajosan hirdessék új igéjüket, a „tervezést". De mit értenek „tervezés"-en? Nem a nép szükségleteinek kielégítését. Nem ezért akarnak „tervezni", hanem azért, hogy a nép szükségleteinek rovására a monopóliumok profitját növeljék, a „tervezés" nevében az életszínvonal ellen támadjanak, és leszállítsák a munkabér-költségeket.

Az új évben két egymással összefüggő kérdés körül fognak folyni az angol belpolitika gazdasági- politikai csatái: a Közös Piac és a gazdasági helyzetben rejlő veszély körül. A gazdasági helyzetre a munkanélküliség, a feleslegessé vált munkások elbocsátása, a kormány gazdasági offenzívája, és a mézesmázos szavú toryknak az a trükkje jellemző, hogy ezt az offenzívát a „tervezés" szólamával leplezik.

Politikai téren döntő fontosságú a győzelem szempontjából, hogy a szakszervezetek és a munkásmozgalom milyen erővel száll szembe ezzel az offenzívával. Nem elég, ha a toryk „tervezési" szólamaival szemben hasonlóképpen „tervezést" követelünk — a kapitalizmus keretei között. Ami a tory kapitalista „tervezésre" érvényes, az végső soron minden olyan mézes-mázos szemfényvesztő „tervezési" trükkre

Digitized by Google

is érvényes, amelynek — akár tory, akár munkáspárti címkéje van — az a lényege, hogy a kapitalizmus tervez a kapitalizmus segítségével a kapitalizmus részére — mindaddig, amíg meghagyja a kulcsfontosságú nagy monopóliumoknak a tulajdonukat.

Ezért kell olyan új programhoz előbbre lépnünk, amely nemcsak beszél „tervezésről", hanem azt a célt tűzi ki, hogy — minden komoly tervezés nélkülözhetetlen megalapozásaként — közvetlenül köztulajdonba kell venni a nagy monopóliumokat. Ezt a programot, valamint a nemzetközi politikában követendő fő célokat fejti ki a következő kommunista pártkongresszuson megvitatásra előterjesztendő politikai határozat-tervezet.

Ezek a kérdések az egész munkásmozgalmat érintik. Az 1963-as év azt a feladatot tűzi az egész munkásmozgalom elé, hogy egyesítse erejét, a nép különböző rétegeihez tartozó, egyre növekvő számú olyan emberekkel együtt, akik elismerik, hogy meg kell változtatni az ügyek irányítását, s gyorsítsa meg az általános választás megtartását, biztosítsa a tory kormány vereségét, és térjen rá a jelenlegi helyzetben olyan égetően szükséges új program teljesítéséért folytatandó harcra.

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES DEZSŐ: az MSZMP Központi Bizottságának titkára, **DR. KOVÁCS ISTVÁN:** a Jogtudományi Intézet igazgatóhelyettese, **LOSONCZI PÁL:** Földművelésügyi miniszter, **BÁLINT JÓZSEF:** az MSZMP KB. Államgazdasági osztályának helyettes vezetője, **JÁNOSI FERENC:** az MSZMP KB. Államgazdasági osztályának munkatársa, **RÉNYI PÉTER:** a Népszabadság szerkesztő bizottságának helyettes vezetője, **DR RADÓ SÁNDOR:** egyetemi tanár, a földrajzi tudományok doktora, **DR. HALÁSZ JÓZSEF:** a jogtudományok kandidátusa, **TORDAI GYÖRGY:** docens, Agrártudományi Egyetem Marxizmus—leninizmus tanszékének vezetője

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF**

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A világ politikai térképe 1963 elején

Korunk fő jellegzetessége — mint az 1960. novemberi Moszkvai Értekezleten elfogadott nyilatkozat hangsúlyozza — az, hogy „a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik". „A gyarmati rabság rendszerének a nemzeti felszabadító mozgalom előretörése következtében végbemenő összeomlása, történelmi jelentőségét tekintve a szocialista világrendszer megalakulása óta a legfontosabb jelenség" — állapítja meg a világhelyzet analízisének eredményeképpen a nyilatkozat.

Nézzük meg, hogy a nyilatkozat óta eltelt két év alatt milyen területi változások mentek végbe a világ térképén, a számadatok tükrében milyen helyet foglal el ma a szocializmust építő országok népessége és milyen stádiumba jutott el az imperialisták gyarmati rendszerének összeomlása.

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK

Azon a tizenkét országon kívül, amelynek kommunista pártja aláírta az 1960. évi moszkvai nyilatkozatot, még két másik országot is a szocializmust építő országok közé kell sorolnunk. Egyikük: a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, ahol az alapvető termelőeszközök szocializálva vannak. Jugoszlávia — mint ismeretes — 1948-ig szoros kapcsolatban állt a Szovjetunióval és a népköztársaságokkal, s egyes elvi nézeteltérések ellenére legutóbb jelentős közeledés történt közte és a többi szocialista ország között. A másik ország: a Kubai Köztársaság. Az antiimperialista és antifeudális forradalom, amely 1959. január 1-én az Antillák e szigetországában győzött, az utolsó két évben újabb, magasabb szakaszába lépett: Kuba forradalmárai, a történelmi fejlődés logikáját követve, radikális társadalmi és gazdasági változásokat hajtanak végre, s az ország élén magát büszkén marxista–leninistának valló párt áll. A Kubát néhány hónappal ezelőtt fenyegető imperialista támadás még közelebbi kapcsolatba

Digitized by Google

hozta Amerika ezen élenjáró országát a szocialista országokkal Kubát is joggal nevezhetjük szocializmust építő országnak.

Mindezek előrebocsátása után a szocialista országok a legújabb területi és népességi adatok szerint a következő képet nyújtják:

Ország	Terület (1000 km²)	Lakosság (1000 fő)
Albán Népköztársaság	29	1 625
Bolgár Népköztársaság	111	7 867
Csehszlovák Szocialista Köztársaság	128	13 742
Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság	256	18 725
Kínai Népköztársaság*	9 633	657 000
Koreai Népi Demokratikus Köztársaság	127	10 000
Kubai Köztársaság	114	6 933
Lengyel Népköztársaság	312	30 100
Magyar Népköztársaság	93	10 000
Mongol Népköztársaság	1 565	936
Német Demokratikus Köztársaság	108	17 241
Román Népköztársaság	237	18 633
Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége	22 402	220 000
Vietnami Demokratikus Köztársaság	159	16 100
Összesen:	35 274	1 028 902

* A Kínai Népköztársaság területe 18 000 km²-rel csökkent, miután Kína 1960 januárjában a Burmával kötött szerződésben lemondott a határmenti vitás területekről. Nem foglaltatnak a Kínai Népköztársaság adataiban a Kína által jogosan igényelt, de ténylegesen amerikai megszállás alatt álló Tajvan sziget és az indiai közigazgatás alatt álló határterületek sem.

E táblázatban szerepel az Albán Népköztársaság is, amely vezetőinek antileninista irányvonala miatt 1961 decembere óta nem vesz ugyan részt az európai szocialista államok közös szerveiben (Varsói Szerződés, KGST), társadalmi rendszerét tekintve azonban a szocializmust építő országok közé sorolható.

A Föld lakott területét (az Antarktisz és Grönland jégmezői nélkül) 135,8 millió km²-nek véve, a szocialista országok a Föld területének 26 százalékát, tehát valamivel több mint negyedrészét foglalják el. Ezen a területen több mint 1 milliárd ember él; figyelembe véve tehát, hogy a Föld összlakossága a legutóbbi becslések szerint 3094 millió fő, *bolygónk lakosainak pontosan egyharmada, 33,3 százaléka, szocialista ország állampolgára.*

Digitized by Google

A FELSZABADULT GYARMATI ORSZÁGOK

A világ politikai térképén mind jelentősebb helyet foglalnak el azok az országok, amelyek nemrég még gyarmati vagy félgyarmati helyzetben voltak, de az utóbbi évtizedben kivívták nemzeti függetlenségüket. Ezek az országok megmaradtak ugyan — legalábbis egyelőre — a kapitalizmus rendszerén belül, de az imperializmus gyarmati rendszeréből kiszakadva, a független fejlődés útjára léptek. Élükön imperialistaellenes, antifeudális, bár gyakran megalkuvó nemzeti burzsoázia áll, s egészükben véve jelenleg egy harmadik, pozitív kategóriát alkotnak, bár mellettük továbbra is megtalálhatók a formailag önálló, de gyakorlatilag függő országok.

A második világháborút követő 15 esztendőben, 1945-től 1960-ig 27 volt gyarmat szabadult fel: a volt brit birtokok közül Ázsiában Burma, Ceylon, India, Izrael, Jordánia, Malájföld, Pakisztán, Afrikában Ghana, Guinea és Szudán; a volt francia birtokok közül Ázsiában Francia-India, Kambodzsa, Laosz, Libanon, Szíria, Vietnam, Afrikában Kamerun, Marokkó és Tunézia; az olasz gyarmatok közül az afrikai Eritrea és Líbia; ezenkívül az Amerikai Egyesült Államok ázsiai birtoka, a Fülöp-szigetek, a volt holland Indonézia, a volt Spanyol-Marokkó Tanger „nemzetközi" zónával, Korea és Tajvan volt japán gyarmatok.

1960 óta ez a folyamat meggyorsult. Egyedül 1960-ban újabb 18 ország nyerte el függetlenségét: Ázsiában Ciprus brit gyarmat, Afrikában pedig Brit-Szomáliföld és Nigéria addigi brit birtokok, Csád, Dahomey, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Gabon, Kongó (volt Francia-Kongó), a Közép-Afrikai Köztársaság (a volt Ubangi-Sari), Malgas Köztársaság (Madagaszkár), Mali (a volt Francia-Szudán), Mauritánia, Niger, Szenegál, Togo — tehát az afrikai francia gyarmatbirodalom legnagyobb része —, továbbá a volt Belga-Kongó és a volt olasz Szomália. 1961-ben további öt volt gyarmat csatlakozott hozzájuk: Kuwait, Brit-Kamerun, Sierra Leone, Tanganyika volt brit birtokok és a volt Portugál-India. Végül 1962-ben újabb 9 ország lépett ki a gyarmati sorból: a volt brit Jamaica, Trinidad és Tobago, Uganda; a belga Ruanda—Urundi gyámságból keletkezett két állam: Burundi és Rwanda; a volt újzélandi Nyugat-Szamoa, a volt holland Nyugat-Irián és a volt francia Algéria a tőle előzőleg jogtalanul elválasztott Szaharával.

Összesen tehát 59 ország rázta le rövid 17 év alatt az imperialista gyarmatosítók béklyóit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ugyanennyi önálló állammal gyarapodott a Föld országainak száma. A kolonialista rabság alóli felszabadulás több esetben egyazon nép elválasztott részeinek egyesülését eredményezte. Így a kínaiak lakta Tajvan sziget, továbbá Talien (Dairen) és Lüsun (Port Arthur) városok több évtizedes japán uralom után 1945-ben újra Kínához kerültek. Visszakerült Kínához az ország északkeleti része is, amelyet a japánok Mandzsukuo és Belső-Mongólia néven az 1930-as években önálló államokká nyilvánítottak, a valóságban azonban félgyarmati függőségben tartottak.

Digitized by Google

A volt olasz Eritrea 1950-ben (az ENSZ határozata alapján) a rokon népek lakta Etiópia társállamává, 1960-tól már csak autonóm területévé, 1962-ben pedig, teljesen egybeolvadva vele, szerves részévé vált. A második világháború után felszabadult Szíria 1958-ban Egyesült Arab Köztársaság néven szövetségi államot alakított Egyiptommal; 1961-ben ez az unió megszűnt és Szíria újra önálló államma nyilvánította magát. (Egyiptom azonban továbbra is megtartotta a perspektivikus programját kifejező Egyesült Arab Köztársaság nevet). A szomáli nép által lakott Brit-Szomáliföld gyarmat és Szomáli volt olasz gyámsági terület, közvetlenül felszabadulásuk után, 1960-ban a független Szomália államban egyesültek. A volt Brit-Kamerun ENSZ gyámsági területen 1961-ben népszavazást tartottak; ennek eredményeképpen ennek a területnek a kanuri nép által lakott északi része a függetlenné vált (előzőleg brit) Nigériához csatlakozott, ahol a kanuri nép legnagyobb része él, bantu négerek lakta déli fele pedig a rokonnépek által lakott (volt francia) Kamerun Köztársaságnak lett szövetségi része.

Francia-India — ahol ténylegesen 1954-ben, de jogerősen csak 1962-ben szűnt meg a gyarmati függőség — India szerves részévé vált; ma székhelyének, Pondicherry-nek neve alatt az Indiai Unió központilag igazgatott területe. Ugyanez a státusza a volt Portugál-Indiának; ennek Dadra és Nagar Aveli nevű külrészei ténylegesen már 1954-ben indiai közigazgatás alá kerültek, 1961 decemberében pedig egész Portugál-India felszabadult a sok évszázados gyarmati uralom alól.

Az 1956-ban elnyert függetlenség meghozta az egyesülést az addig három részre, Francia-Marokkóra, Spanyol-Marokkóra és Tanger nemzetközi zónára osztott Marokkónak, bár Tangert gazdaságilag csak 1960-ban csatolták Marokkóhoz, s az utolsó francia és spanyol csapatok csak 1961 őszén hagyták el az országot. Algéria 1962-ben, nyolcéves függetlenségi harcának gyümölcseként, nemcsak önállóságát nyerte el, hanem az 1957-ben tőle jogtalanul leválasztott, külön gyarmatként kezelt és közvetlenül Párizsból igazgatott szaharai területeket is visszakaptá. A második világháború vége után, amikor Holland-Kelet-India helyén megalakult a független indonéz állam, a hollandok Új-Guinea (indonéz nyelven Irián) nagy szigetének nyugati felén fekvő gyarmatukat nem engedték át az Indonéz Köztársaságnak; csak 1962-ben ismerte el Hollandia végül is az indonéz igényt; Nyugat-Iriánt ENSZ-közigazgatás alá helyezték, 1963 májusától pedig (bár csak feltételesen) Indonéziának adják át.

Az imperialisták mesterkedései következtében azonban a gyarmati bilincsek széttörése néhol nem egyesüléssel, hanem ellenkezőleg, az illető ország területi egységének megbontásával járt. Ez történt a japán uralom alól felszabadult Koreával; csak az ország északi része léphetett mint Koreai Népi Demokratikus Köztársaság a tényleges önállóság és a haladás útjára, az amerikaiak által megszállt Dél-Korea azonban az USA félgyarmatává vált. Ugyanez a kép tárul elénk Vietnamban, amelynek északi részén létrejött a haladó Vietnami Demokratikus Köztársaság,

Digitized by Google

déli részén pedig a már nem is kendőzött amerikai katonai megszállás szuronyainak védelme alatt az úgynevezett „Vietnami Köztársaság" bábállamát szervezték meg.

1959 januárjában négy nyugat-afrikai francia gyarmat, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Francia-Szudán és Szenegál, autonómiájuk elnyerése után, Mali Államszövetség néven unióra lépett egymással. Alig egyhónapi fennállás után azonban a francia imperialisták nyomására Elefántcsontpart és Felső-Volta kilépett a szövetségből, 1960-ban pedig Szenegált is kiválásra bírták a franciák. Ezzel a Mali Államszövetség megszűnt; a kapcsolat felbomlása után a volt Francia-Szudán vette fel a Mali Köztársaság nevet. Ide tartozik az is, hogy a gyarmatosítóknak egy időre sikerült a belga uralom alól felszabadult Kongóból kihasítaniuk a gazdaságilag oly fontos Katangát, s az ország egysége még mindig nem állt teljesen helyre. Imperialista (ezúttal is belga) intrikák következménye végül az is, hogy Ruanda-Urundiból a belga gyámság megszüntetése után két ország, Rwanda és Burundi alakult, jóllehet e két ország lakosai rokon nyelvet beszélnek és haladó rétegeik hazájuk politikai és gazdasági egységét követelték. Megjegyzendő, hogy Afrikában az államok szétválási és egyesülési folyamata azzal is összefügg, hogy még nem alakultak ki végleges formákban a nemzetek.

A gyarmati rendszer felbomlását illusztrálja az alábbi táblázat, amely az 1945 óta felszabadult gyarmatok adatait tartalmazza:

1945 óta kivált országok	Terület (1000 km²)	Lakosság (1000 fő)
A Brit Nemzetközösségből, illetve gyarmatbirodalomból	6 074	64 751
Gyarmati sorból a Brit Nemzetközösség tagjává vált	6 906	617 438
A francia gyarmatbirodalomból	12 096	104 690
A portugál gyarmatbirodalomból	4	650
A spanyol gyarmatbirodalomból	56	1 377
A holland gyarmatbirodalomból	1 492	95 924
Az USA gyarmatbirodalmából	300	27 500
A belga gyarmatbirodalom	2 399	19 051
Az olasz gyarmatbirodalom	2 346	3 749
A japán gyarmatbirodalom és félgyarmatai	2 118	95 627
	33 791	1 030 757

Csak az utolsó 17 év alatt tehát több mint 1 milliárd volt gyarmati alattvaló, a Föld lakosságának egyharmada vált felszabadult ország lakosává.

Digitized by Google

AZ AKTÍV SEMLEGES POLITIKÁT FOLYTATÓ ORSZÁGOK

Nem lehet azonban egységes csoportnak tekinteni az imperialisták és gyarmatosítók járma alól felszabadult országokat. Kétségtelen ugyan, hogy ezekben az országokban gyengíti a monopolista finánctőke helyzetét és erősíti a szocializmus pozícióját maga az a tény, hogy megszabadultak a közvetlen gyarmati alárendeltségtől, a korlátlan kizsákmányolástól. Az imperialisták azonban, élükön az Amerikai Egyesült Államokkal, nem is gondolnak arra, hogy lemondjanak az egykori gyarmatok, a függetlenségüket kivívott új államok népeinek kizsákmányolásáról. Az Egyesült Államok 13 vezető tudományos központja által az USA szenátusa számára kiadott „A 60-as évek stratégiája"* című gyűjteményes műben ezt olvashatjuk: az „új nemzetek" keletkezésével kapcsolatos fő probléma: megakadályozni azt, hogy átálljanak a szocialista táborhoz, „mert különben a földgolyó túl veszélyes hellyé válnék az USA számára".

A nemzeti felszabadító mozgalom csak azokban az országokban tudja a politikai szuverenitás kivívása után a gazdasági függetlenséget is biztosítani, amelyek nem engedik meg, hogy az imperialisták „segélynyújtás" és a katonai tömbökbe való bevonás leple alatt a gyarmati uralom új formáit honosítsák meg. Ezek, a gyarmatosítók szirénhangjainak ellenálló, a szocialista és más haladó államokkal együttműködő úgynevezett „neutralista" országok igen jelentős színfoltjai a világ mai politikai térképének. Közülük néhány ország — pl. a Ghanai Köztársaság, a Guineai Köztársaság, a Mali Köztársaság — vezetői kijelentették, hogy a szocialista táborral való együttműködés és a nem-kapitalista irányú fejlődés útján akarnak haladni, s ez az irányvonal többé-kevésbé mind népgazdaságuk építésében, mind bel- és külpolitikájukban érvényesül. Más neutralista országokban is vannak hasonló törekvések.

Aktív semlegességi politikát folytatnak egyes olyan országok is, amelyek már az előző korszakban kikerültek a gyarmati vagy félgyarmati függőségből. Jelenleg 23 aktívan semleges országgal számolhatunk: Ázsiában — Afganisztán, Burma, Ceylon, India, Indonézia, Irak, Jemen, Kambodzsa, Laosz, Libanon, Nepál, Oman, Szíria; Afrikában — Algéria, az Egyesült Arab Köztársaság, Etiópia, Ghana, Guinea, Mali, Marokkó, Szomália, Szudán, Tunézia. Területi kiterjedésük összesen 18 327 000 km², lakosságuk 721 949 000 fő. *Eszerint a pozitív semlegesség politikáját követő országok a Föld területének 13,5 százalékát,* tehát *több mint nyolcadrészét foglalják el, a Föld lakosságának 23,3 százalékával, tehát majdnem negyedrészével.*

* „Strategy for the 60-es", New York, 1961.

Digitized by Google

AZ ANTIIMPERIALISTA TÁBOR

Ha a neutralista országok adatait hozzáadjuk a szocialista országok adataihoz, akkor a következő kép tárul elénk:

	Terület		Lakosság	
	1000 km²	%	1000 fő	%
Szocialista országok	35 274	26,0	1 028 902	33,3
Neutralista országok	18 327	13,5	721 949	23,3
Az antiimperialista tábor	53 601	39,5	1 750 851	56,6

Ma tehát az imperialistákkal szemben a Föld lakosságának több mint a fele sorakozik fel a béke ügyét védelmező antiimperialista táborban, a Föld lakott területének kétötöd részén. Világméretekben ennyire megváltoztak az erőviszonyok ma, alig 45 évvel a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, amely az emberiség történetében az új, szocialista és antiimperialista szakaszt megnyitotta! A fejlődés tovább is ebben az irányban halad. Erről ékesen tanúskodik az a tény, hogy az idei évre, 1963-ra már újabb gyarmati országok felszabadulása várható: Amerikában Brit-Guayanának és Brit-Nyugat-India kis szigeteinek, Afrikában Kenyának, Zanzibárnak, Észak- és Dél-Rhodesiának, Nyasszaföldnek, Ázsiában Szingapurnak és Délkelet-Ázsia többi kis brit birtokának függetlenné válása.

Az erőviszonyoknak ez a gyökeres megváltozása reményt kelt arra — mint az 1960. évi moszkvai nyilatkozat kimondja —, hogy az imperialisták makacs ellenállásával szemben is „a szocialista és békeszerető országoknak, a nemzetközi munkásosztálynak, valamennyi ország nagy néptömegeinek aktív és határozott harcával meg lehet hiúsítani a fegyveres hajszát és az újabb háború előkészítését, rá lehet kényszeríteni az imperialistákat, hogy beleegyezzenek az általános leszerelésbe."

AZ IMPERIALIZMUS TÁBORA

A szocialista világrendszer országait az jellemzi, hogy ott alig fordultak elő tulajdonképpeni területi változások. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a szocialista országokban békés építőmunka folyik, nem pedig területi kiterjeszkedésre irányuló kalandorpolitika — mint a tőkés társadalomban —, másrészt azt, hogy a szocialista világrendszer rendkívül szilárd, s minden imperialista hódító törekvés lepattan róla. Ezzel szemben az imperialista rendszerben az

Digitized by Google

utolsó évtizedekben állandó mozgást látunk: egy alapjaiban megrendült társadalmi rendszer bomlását. A nagy kiterjedésű gyarmattartó birodalmak — legalábbis közjogilag — majdnem teljesen eltüntek a világ térképéről. Ma már magát a „gyarmat" szót is alig használják az imperialisták. A brit világbirodalom helyébe már a második világháború előtt a „Nemzetközösség" (Commonwealth) lépett, amelynek nevéből 1947 óta még a „brit" jelzőt is elhagyták. A francia gyarmatbirodalmat előbb a „Francia Unió", majd a „Francia Közösség" elnevezés váltotta fel, a kisebb gyarmattartó hatalmak pedig — mint Portugália, Spanyolország, Hollandia, Dánia — „tengerentúli tartományok"-nak keresztelték el gyarmataikat, s az anyaország szerves részeivé nyilvánították őket, ezzel próbálva elkendőzni a gyarmati kizsákmányolást. Ilyen irányban folyik a vezető imperialista hatalom, az Amerikai Egyesült Államok gyarmatainak átszervezése is.

Az Amerikai Egyesült Államok, katonai tömbök formájában igyekszik a többi tőkés országot maga köré tömöríteni és a szocialista országokkal szembeállítani. Az USA-imperializmus a mozgató ereje mindhárom nagy katonai tömbnek: az Északatlanti Szervezetnek (NATO), a Központi Szervezetnek (CENTO) és a Délkelet-Ázsiai Szervezetnek (SEATO). Nagy-Britannia, a második vezető imperialista nagyhatalom, szintén tagja mindhárom katonai tömbnek. Franciaország áll a harmadik helyen az imperialista hatalmak között, s tagja a NATO-nak és a SEATO-nak. Utánuk következik a katonai tömbökben összefogott többi, másodrendű tőkés állam, köztük a szintén nagyhatalmi pozícióra törő Nyugat-Németország.

Az imperialista tábor következő övezetét azok a függő (jórészt gyarmati sorból felszabadult) országok alkotják, amelyeknek nemzeti burzsoáziáját az imperialistáknak egyelőre sikerült csatlósaik sorába állítani. Ezek elsősorban Latin-Amerika súlyos gazdasági válságban szenvedő országai, amelyeket az USA az „Amerikai Országok Szervezete" formájában (a forradalmi Kuba nem tagja ennek) jelentős pénzügyi támogatás igéretével politikailag és gazdaságilag magához fűzött, bár a nemzeti függetlenségi mozgalmak növekedése következtében ez országok kormánykörei állandóan ingadozó magatartást tanúsítanak. Ide tartozik a Brit Nemzetközösség legtöbb tagja is (kivéve a neutralista politikát követő Indiát, Ceylont és Ghanát), a Nagy-Britanniával szoros gazdasági kapcsolatban álló Írország, Kuwait és a Dél-Afrikai Köztársaság, továbbá a Franciaországgal szorosan együttműködő Afrikai és Malgas Unió államai, valamint Togo. Ide sorolható még az USA-tól gazdaságilag és politikailag függő Izrael, Japán, Libéria és Spanyolország.

Egy következő kategóriába ve-

Digitized by Google

hetjük az önálló államoknak nevezett, valójában azonban az imperialistáktól nemcsak gazdaságilag függő, hanem katonailag is megszállt félgyarmatokat. Ezek: Ázsiában Dél-Korea, Dél-Vietnam, Tajvan, Jordánia, Szaud-Arábia, Maszkat és Oman: Afrikában Líbia, a volt Belga-Kongó, Burundi és Rwanda. Végül az imperialista táborhoz tartoznak a még gyarmati sorban lévő területek, amelyeknek száma azonban mindinkább csökken.

Az imperialista tábor képét a következő táblázat szemlélteti:

	Terület (1000 km²)	Lakosság (1000 fő)
Imperialista nagyhatalmak (USA, Nagy-Britannia, Franciaország)	10 161	283 257
Az imperialista katonai tömbök többi tagja*	23 413	378 632
A Brit Nemzetközösség többi tagja (a neutralista országok nélkül)	3 281	158 951
Az Amerikai Országok Szervezete (az USA nélkül)	19 919	192 971
Az USA-val szoros gazdasági függésben	1 005	127 481
Nagy-Britanniával szoros gazdasági függésben	1 309	18 977
Franciaországgal szoros gazdasági függésben	6 909	32 577
Félgyarmatok	6 308	77 532
Gyarmati birtokok	8 953	47 447
	81 258	1 317 825

* NATO (Belgium, Dánia, Görögország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nyugat-Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Törökország és a NATO-támaszpont Nyugat-Berlin); CENTO (Irán, Pakisztán, Törökország); SEATO (Ausztrália, Fülöp-szigetek, Pakisztán, Thaiföld, Új-Zéland).

Ez a Föld lakott területének 59,9, lakosságának pedig 42,6 százaléka.

Itt említendő még meg néhány olyan európai tőkés semleges ország, amely azt tekinti ugyan irányelvének, hogy semleges álláspontot foglal el a két tábor között, gazdaságilag és politikailag azonban szoros kapcsolatban áll az imperialisták táborával. Ezek a tőkés semleges államok: Ausztria, Finnország, Svájc és Svédország. Területük összesen 812 000 km², amelyen 24 578 000 lakos él (ez a lakott területnek 0,6, a lakosságnak 0,8 százaléka).

Érdemes közelebbről is szemügyre vennünk az összkép egy részletét, a gyarmatok megoszlását. Gyarmattartó országok szerint a következőképpen oszlanak meg a gyarmati birtokok:

Digitized by Google

Gyarmattartó ország	Gyarmati terület (1000 km²)	Gyarmati lakosság (1000 fő)
Nagy-Britannia	4558	28 001
Portugália	2078	11 955
Amerikai Egyesült Államok	17	2 612
Ausztrália	476	1 916
Franciaország	151	1 384
Dél-Afrikai Köztársaság	824	525
Hollandia	144	503
Spanyolország	296	380
Új-Zéland	4	136
Dánia	342	31
Norvégia	63	4
Összesen:	8953	47 447

A gyarmati rendszer felbomlásának ékes bizonyítéka, hogy a politikailag mégcsak látszólag sem önálló gyarmatok a Föld lakott területének csupán 9,4 százalékát teszik ki, a Föld lakosságának mindössze 1,5 százalékával. A kolonializmus rendszere — az imperialisták minden erőfeszítése ellenére — valószínűleg a legközelebbi időben már a múlté lesz. Az imperialisták azonban mindent elkövetnek, hogy a neokolonializmus finomabb módszereivel és új formáival továbbra is fenntartsák a felszabadult gyarmati népek kizsákmányolását. Ezért a politikai önállóság kivívása után a nemzeti demokratikus állam megteremtése és a szociális haladás biztosítása kell, hogy az antiimperialista harc előrevitelének célja legyen. A jelenlegi korszakban azonban az előrehaladás iránya szükségképpen a szocializmus felé mutat. A kevéssé fejlett országok fejlődésének objektív körülményei olyanok, hogy az antiimperialista, antifeudális, demokratikus forradalom mind mélyebb gyökeret verhet itt, s ez megteremti a szocializmus felé való átmenet lehetőségét.

Lenin valóban bámulatba ejtő éleslátással jósolta meg 1921-ben a Kommunista Internacionálé III. kongresszusán tartott beszédében (s e sorok írójának megadatott, hogy e beszédnél személyesen jelen lehessen): „A világforradalom eljövendő döntő ütközeteiben a földkerekség népessége többségének eredetileg a nemzeti felszabadulás jegyében folyó mozgalma, a kapitalizmus és az imperializmus ellen fog fordulni és talán nagyobb forradalmi szerepet fog játszani, mint hinnénk."* Ma, amikor Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában hevesen lángol az imperializmus elleni forradalmi harc, amikor az emberiség a szocializmus és a kapitalizmus közötti versenynek döntő szakaszába lépett, megújult erővel hangzanak Lenin e prófétikus szavai.

Dr. Radó Sándor

* Lenin Művei, 32. köt. Szikra 1953.518.. old.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Könyvek a szocialista magyar államrendszerről

I.

Beér János, Kovács István, Szamel Lajos egyetemi tanárok azzal az igénnyel indították útnak „Magyar államjog"[1] című munkájukat, hogy elvileg megalapozott, a szocialista államfejlődésre is figyelmet fordító egyetemi tankönyvet adjanak a joghallgatók kezébe a Magyar Népköztársaság államszervezetének felépítéséről és tevékenységéről. A szerzők elérték ezt a céljukat, sőt többet is ennél: olyan tudományos művet alkottak, amely mind a feldolgozott anyag tekintetében, mind színvonalában meghaladja a tankönyv kereteit. Kielégíti azoknak az igényeit is, akik közelebbről érdeklődnek a szocialista államiság problémái iránt, mélyebben meg akarják ismerni a népi államunk és szervei felépítésével és tevékenységével, az alkotmány gyakorlati megvalósulásával összefüggő kérdéseket.

A szerzők sokoldalúan tárják fel a szocialista államszervezet általános és sajátos vonásait, gazdag irodalmi anyag alapján mutatják be a Szovjetunió államépítési tapasztalatainak történelmi jelentőségét és a baráti népi demokratikus országok állami fejlődésének lényeges vonásait. Ugyanakkor megalapozott bírálatát adják a burzsoá államszervezetnek, a felszabadulás előtti magyar államszervezet népellenes osztálylényegének. Külön érdeme az ismertetett munkának, hogy az 1919. évi Magyar Tanácsköztársaság, az új típusú szocialista állam építésével kapcsolatos első hazai tapasztalatok tanulmányozását szervesen beépíti az állami szervek elemzésébe.

A tankönyv, amely 11 részre és e részeken belül 68 fejezetre tagozódik, az alkotmány fejezetei szerint haladva tárgyalja népi demokratikus államunk szervezetének és tevékenységének legfontosabb kérdéseit.

A szocialista államiság fejlődésének egyik legfontosabb problémája a társadalom politikai rendszerének fejlesztése, az e rendszerbe tartozó állami szervek és társadalmi szervezetek munkájának egymáshoz való kapcsolatának állandó javítása. A szerzők rámutatnak, hogy a szocialista államiság fejlődése szervesen összefügg a társadalmi tevékenység kiszélesedésével. A társadalmi szervezetek egyre növekvő jelentőségét mutatja, hogy ma már társadalmi szervezetek látnak el egyes olyan feladatokat is, amelyek eddig állami szervekre hárultak, s e feladatok körében a társadalmi szervezetek hatósági jogkört is kaphatnak. A szerzők ugyanakkor felhívják a figyelmet az állami szervek és a társadalmi

1 Beér János—Kovács István—Szamel Lajos: Magyar államjog. Szerk. Beér János. Tankönyvkiadó, 1960.

Digitized by Google

szervezetek tevékenységének sajátosságaira. A szocializmusban mind az állami, mind a társadalmi szervek vezető tevékenységének a meggyőzés a fő módszere. De az állami szervek emellett a kényszerítés adminisztratív eszközeivel is biztosíthatják a jogszabályok megtartását, a társadalmi szervezetek viszont csak meggyőzésre alapozhatják feladataik ellátását, a meggyőzés módszereivel mozgósítják az embereket az állami szervek feladatainak megvalósítására, e szervek tevékenységének ellenőrzésére stb.

E kétségtelenül helyes gondolatok kifejtése mellett azonban a szerzőknek arra is rá kellett volna mutatniok, hogy a társadalmi szervezetek szerepe nemcsak azért növekszik, mert egyre hatékonyabban támogatják az állami szervek munkáját, s átveszik azoknak egyes funkcióit, hanem azért is, mert a dolgozók társadalmi szervezeteik útján mind szélesebben vesznek részt a gazdasági és kulturális építés vezetésében. Ez pedig fokozottan szükségessé teszi a társadalmi szervezetek rendszerének tanulmányozását, sajátos vonásaik kibontakoztatását.

A szerzők a különböző állami szervek (államhatalmi, államigazgatási, bírói és ügyészi szervek) tevékenységének és munkamódszereinek vizsgálata alapján újszerűen határozzák meg az egyes szervek sajátos vonásait. Véleményünk szerint ez az elemzés még néhány lényeges jellemzővel kiegészíthető lenne. Ide sorolható például a különböző szervek megalakulásának rendje, valamint szerepük és feilődésük a népi demokratikus társadalom politikai rendszerében. Ezek a vonások ugyanis lényegesen befolyásolják a más szervekhez, különösen a társadalmi szervezetekhez való kapcsolataik eltérő alakulását is.

Az államjog-tudomány fontos feladata az egyes fogalmak tartalmának pontos meghatározása. Ennek hiánya lényeges elméleti tévedések forrásává lehet. A szerzők dicséretére válik, hogy könyvükben helyes irányban indították meg az olyan fontos fogalmak tartalmának vizsgálatát, mint például a politikai alap fogalma, amelyről az utóbbi időkben vita bontakozott ki a szocialista jogirodalomban. Rámutatnak arra, hogy a politikai alap összetevői: államhatalmat kézbentartó osztályok és az uralkodó osztály államhatalmának gyakorlására szolgáló állami és társadalmi szervezeti formák.

Nem helyeselhetjük azonban ilyen egyértelműen az államszerkezet fogalmának kifejtését. Erősen vitatható ugyanis az az állítás, hogy az állami szuverenitás, az államalakulatok problémái (összetett és nem összetett állam), az állami terület és az állampolgárság, az állam jelvényei és fővárosa adják az államszerkezet fogalmának tartalmát, illetőleg, hogy ezek az intézmények egy fogalomba, mégpedig az államszerkezet fogalmába tartoznak. Az államszerkezet fogalmát a szovjet jogtudomány a Szovjetunió 1936. évi alkotmányának előkészítése időszakában alakította ki, a korábbi szovjet alkotmányokban ez nem szerepelt. Nem szerepel a legtöbb népi demokratikus alkotmányban sem, köztük a magyar alkotmányban sem. Az utóbbi évek politikai és elméleti dokumentumait elemezve is látható, hogy az állami és a nemzetközi életben az államszer-

Digitized by Google

kezet fogalmát széles értelemben, az egész állam szervezetének értelmében használják; így alkalmazza a szocialista jogalkotás, s a legújabb társadalmi és politikai irodalom is.

A szerzők behatóan vizsgálják: hogyan érvényesül a demokratikus centralizmus a népi demokratikus állam felépítésében és szerveinek tevékenységében, vizsgálódásukat kiterjesztik a demokratikus centralizmusnak a tanácsokban való megnyilvánulására, a kettős alárendeltségre is. Helyesen állapítják meg, hogy a kettős alárendeltség formái és módszerei — mint a helyi önállóság és a központi irányítás együttes érvényesítésének sajátos biztosítékai a tanácsi igazgatási szervezetben — nem szükségszerűen azonosak a különféle szakigazgatási ágazatokban, hanem az igazgatási terület sajátosságainak megfelelően változnak. Rá kell azonban mutatni arra is, hogy a szocialista építés fejlődésével a demokratikus centralizmus formái és módszerei is fejlődnek, s az államszervezet igazgatása a szocialista demokráciának mind szélesebb kibontakozására épül. Ez természetesen kettős alárendeltségben levő igazgatási szervek vonatkozásában is jelentkezik: változik az alárendeltség aránya és foka, s a központi irányítás formáinak és módszereinek fejlődésével egyidejűleg növekszik a tanácsok szerepe a helyi igazgatási tevékenység irányításában.

A könyv a demokratikus centralizmus érvényesülését helyesen és egyes vonatkozásaiban újszerűen dolgozza fel, hiányossága azonban az, hogy ezt a témát lényegében a tanácsi szervezet felépítésének és működésének kérdéseire szűkíti le, s tartalmára csak röviden utal az államhatalom gyakorlásának alapelvei között. Érthető, hogy a szerzők nem akarták könyvükben újra előadni a demokratikus centralizmus általánosan ismert és gyakran elismételt kifejtését; az általuk alkalmazott megoldás azonban nem pótolja annak a vizsgálatát, hogy a demokratikus centralizmus hogyan érvényesül társadalmunk egész politikai rendszerében. Be kellett volna ugyanis mutatniuk a demokratikus centralizmus fő, általános vonásait, amelyek egyaránt vonatkoznak mind az állami szervek, mind a társadalmi szervezetek felépítésére és tevékenységére, s emellett elemezniük kellett volna a demokratikus centralizmus sajátos vonásait és szervezeti biztosítékait külön-külön az egyes intézményekben, az állami szervekben és a társadalmi szervezetekben.

A munka részletesen foglalkozik az államhatalom helyi szerveivel. Ezzel összefüggésben sokat vitatott problémákat is felvet, s azokban helyesen, a tanácsok fejlődését elősegítő módon foglal állást. Ilyen kérdés például a tanácsok hatáskörének fejlesztését elősegítő jogi szabályozás formája és módszerei. A szerzők szerint a fejlődés következtében felbukkanó új feladatokkal állandóan alakul a tanácsok hatásköre, ezért a tanácsi hatáskörök egészét nem lehet egységes jogszabályban meghatározni. Rögzíteni kell azonban a tanácsok *kizárólagos hatáskörét*, amelyben csak a tanács mint testület dönthet. A szerzők az egyéb tanácsi hatáskörök szervezeti szabályzatokban való rögzítését tartják e kérdés megoldásának.

Digitized by Google

Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy helyes és szükséges volna, ha a tanácsok kizárólagos hatáskörének magasfokú jogszabályban való megállapítása nemcsak a különböző szintű tanácsok *azonos* feladataira, hanem jellegükkel összefüggő, legjelentősebb *sajátos* feladataikra is kiterjedne. Ez is jelentősen növelné a tanácsok önállóságát.

Külön kell megemlítenünk a könyvnek a jogforrásokról, az államhatalom legfelsőbb szerveiről, az állampolgári jogokról és kötelességekről szóló, gazdag anyagot tartalmazó fejezeteit. Általában megállapíthatjuk, hogy a „Magyar államjog" című mű jelentős munka szocialista jogtudományunkban. Gazdag anyaga, világos stílusa, jó szerkezeti felépítése és beosztása kézikönyvként való használatát is elősegíti. Tudományos értékének egyik mutatója, hogy rövidesen a Szovjetunióban is kiadják.

II.

Dr. Bihari Ottó, pécsi egyetemi tanár az államjog kérdéseit az államigazgatási jog alapjaival együtt dolgozta fel munkájában.[2]

A szerző — mint könyve előszavában írja — azt tűzte ki célul, hogy megszilárdítsa a szocialista törvényesség iránti ragaszkodást, elősegítse az alapvető jogi ismeretek elsajátítását, s ezzel megkönnyítse az olvasó eligazodását a gyakorlati munka során felmerülő problémákban és jogesetekben.

A szerző tömören és egyben tudományos igénnyel dolgozza fel alkotmányunk legfontosabb kérdéseit, az állami szervek felépítését, hatáskörét, tevékenységi formáit. Könyvében jelentős helyet szentel az államigazgatási szervek és tevékenységük elemzésének az államigazgatási eljárás kérdéseinek. A munka viszonylag szűk terjedelme és egyúttal széles témaköre azonban határt szab az egyes kérdések részletes feldolgozásának. A szerző arra törekszik, hogy az elfogadott, a korszerű szocialista jogtudomány eredményei alapján ismertesse az államjogi és államigazgatási jogi intézményeket. Helyesen érzékelteti az egyes állami intézmények fejlődésének irányát. Megállják helyüket a munkának az igazgatási-területi beosztás fejlesztéséről, a nagyobb községek kialakításáról és az igazgatási fokozatok számának csökkentéséről szóló megállapításai is. A baráti szocialista országokban szintén ebbe az irányba mutatnak az államfejlődés újabb tapasztalatai. Ezzel összefüggésben azonban azt is meg kellett volna állapítani, hogy a szocialista országokban az igazgatási-területi beosztás fejlesztése, a fokozati tagolás csökkentése szervesen összefügg a gazdasági fejlődéssel, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a szocialista demokratizmus fokozott érvényesülésével.

Gondosan válogatott és aránvosan elrendezett tematikájával Bihari elvtárs könyve lényeges állam- és jogelméleti alapismereteket nyújt, s tömören és színvonalasan ismerteti a fontosabb államjogi és államigazgatási jogi intézményeket.

Dr. Halász József

2 Bihari Ottó: Államjog. Az államigazgatási jog alapjaival. Tankönyvkiadó. 1960.

Digitized by Google

Mátrai László: Gondolat és szabadság

A feudalizmus elleni küzdelmet az európai polgárság három nagy ütközetben vívta — írja Engels „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig" című művében. Az első ütközet a németországi reformáció volt, a második az angol nyárspolgárok „nagy lázadása" s az azt követő harcok, a harmadik pedig a nagy francia forradalom, amely már „leplezetlenül politikai talajon folyt". Ahogyan erősödött a polgárság, és készülődött a döntő ütközetre, úgy lendült fel a tudomány, amelyre az új születő polgári rendnek szüksége volt az ipari termelés fejlesztéséhez. A tudomány mindezideig csak szolgálóleánya volt a teológiának és a hűbéri rendszer nagy nemzetközi központjának, a római egyháznak, most fellázadt eddigi szerepe ellen és „csatlakozott a haladáshoz". A teológiai vallásos köntösben megszületett tudomány lassan lehántotta magáról ezt a kényelmetlen és hozzá egyáltalában nem illő öltözetet és sorompóba lépett a haladás oldalán.

Mátrai László „Gondolat és szabadság" című kötete a tudomány haladásának azt a korszakát tárgyalja, amelyben a tudomány fejlődése az akkor még haladó polgárság sorsával kapcsolódott egybe. Később azonban a polgárság, miután hatalomra került és a haladás oldaláról a reakció oldalára állt át, megszűnt a haladó tudomány és ideológia társadalmi forrása lenni. Napjainkban a haladást a tudományban is a szocializmus, a munkásosztály és a munkásosztály ideológiája képviseli. Ezt az igazságot hirdeti és bizonyítja Mátrai László akkor is, amikor a távolabbi múlt tanulságait vizsgálja. Ha egy mondatban lehetne összegezni a „Gondolat és szabadság" című tanulmánykötet mondanivalóját, akkor ez a mondat — Mátrai László szavaival élve — így hangoznék: „A tudomány haladása elválaszthatatlan az emberiség haladásától."

A kötetben összegyűjtött tanulmányok első csoportja a tudomány és a filozófia egyetemes történetének néhány nagy haladó gondolkodójáról és alkotójáról rajzol mesteri képet; második csoportjuk a nagy történelmi átalakulásnak: a feudalizmus hanyatlásának és a polgári tudomány létrejöttének hazai, magyar vonatkozású fejezeteit is tartalmazza. A két részt, szinte két fejezetet, egybefoglalja a kötet első tanulmánya, amely a tudomány szabadságharcának nagyvonalú vázlatát adja.

Tanulmányaiban Mátrai László a haladó tudomány és filozófia történetének azokról a személyiségeiről is tömör, jellegzetes portrét farag, akiknek alakját a burzsoá vagy egyházi ideológusok elferdítették, vagy készakarva teljes feledésbe borították. Két tanulmányban is megismerkedhetnek az olvasók Pietro Pomponazzi, a „kettős igazság" álláspontján álló filozófus nézeteivel, éppúgy, mint a reneszansz szabadgondolkodó Lucilio Vanini filozófiájával, aki az anyag megmaradásának elvét hirdette és akinek 1619-ben a Szent Inkvizíció ítélete alapján Toulouse-ban

• Magvető kiadó 1961.

Digitized by Google

máglyán kellett meghalnia nézeteiért. Felsorakoznak előttünk a gondolkozás történetének olyan ismert alakjai is, mint a fizika nagy úttörője, Galileo Galilei, a humanista Kopernikusz, a tudományos lélektan úttörője, Henricus Regius, és a francia felvilágosodás két filozófusa, Montesquieu és Holbach.

Holbachról, a nagy francia materialistáról írott tanulmányával Mátrai László mintegy lezárja a filozófusokról rajzolt képeinek sorát, és ezzel azt jelzi, hogy „A természet rendszere" című művével Holbach olyan magaslatra juttatta a Marx előtti materializmust, amilyent csak Ludwig Feuerbach ért el később.

A szerző plasztikusan ábrázolja a bonyolult kultúrtörténeti és filozófiai összefüggéseket és közérthetően magyarázza meg ezeket. A kötet első felében foglalt tanulmányok éppúgy nem függetlenek egymástól, mint ahogyan szervesen kapcsolódnak hozzájuk a második résznek a magyar gondolkodók nézeteit tárgyaló tanulmányai is. Pomponazzi hatása Cardanora igen mély, Vanini pedig Cardano tanítómestere. Kopernikusz a bolognai egyetemen tanult, és ugyanitt tanított ebben az időben (1488-ban) Pietro Pomponazzi. A fizika területén: „Kepler nélkül nincs Galilei, Galilei nélkül nincs Newton" — mutatja ki Mátrai László. Világnézeti és történeti összefüggéseket tár fel a francia felvilágosodás filozófusai között, valamint Holbach és Bessenyei, Holbach és Horárik János között is.

Mátrai László a kötet második felében a „tudomány szabadságharca" magyarországi útjának egyes szakaszairól is szemléltető képet ad. A kötet e részében közzétett tanulmányok azért is értékesek, mert megnyitják az utat a magyar haladó filozófiai hagyományok helyes értékeléséhez.

Még ma sem tudtuk teljesen eloszlatni azt a hibás nézetet, hogy hazánkban a filozófiának, legalábbis a haladó filozófiának voltaképpen nincs is történelme, nem is érdemes tanulmányozni a magyar filozófia történetét, mert az annyira elmaradt az általános európai színvonal mögött, hogy gondolkodóit össze sem lehet hasonlítani az egyetemes filozófiatörténet haladó alakjaival.

A magyar filozófiai gondolkodás a múltban valóban elmaradott volt. De ez nem menti fel a magyar filozófiatörténészeket az alól, hogy egyrészt feltárják ennek az elmaradottságnak az okait, másrészt kibányásszák mindazt, ami ha nem is európai értelemben élenjáró volt, de a hazai körülmények között, az elmaradottság és a kettős kizsákmányolás viszonyai között, mégis a haladást képviselte.

A magyar filozófia történetének elmaradottsága viszonylagos volt. A magyar gondolkodás történetét a magyar gazdasági és politikai történelem mércéjével kell mérni. A mi viszonyaink nem tették lehetővé, hogy más, önállóbb filozófia jöjjön létre; hamis tehát a fejlett, történelmük során kedvezőbb feltételek között levő országokkal való összehasonlítás. Az a filozófiai gondolkodás, amelyről Mátrai László képet ad, hűen tükrözi azt a bonyolult fejlődési folyamatot, amely hazánkban lejátszódott. Rámutat, hogy a XVII. századig a magyar filozófiában a materializmus és az idealizmus harca nem jelentkezett érett és tiszta formában. Ez a harc sokáig csak mint tendencia

Digitized by Google

jelentkezett, s az összecsapások gyakran a régi és az új vallás küzdelmeiként mentek végbe.

Mátrai László kimutatta: hazánkban hiányoztak a feltételei annak, hogy klasszikus értelemben vett polgári filozófia alakuljon ki, mert nem fejlődött ki erős polgárság sem, amelynek érdeke lett volna a természettudományok szabad fejlődése, a természeti és társadalmi összefüggések filozófiai általánosítása.

Viszonylagos elmaradottsága ellenére azonban a magyar filozófiának vannak jelentős haladó hagyományai is, amelyeknek feltárására és nyilvánosságra hozatalára időt és tért kell szentelni. Meg kell mutatni azt, hogy a magyar gondolkozás történetében nagyon is mély gyökerei vannak a haladó, materialista gondolkodásnak és természetszemléletnek. Meg kell cáfolni — és Mátrai László ezt teszi — azt a hamis álláspontot, hogy nálunk azért nem volt a múltban haladó filozófia, mert a magyarság „nemzeti jellegében" rejlik a „praktikusság", az elmélettől való idegenkedés. Le kell leplezni az olyan „filozófusok" nézeteit, akik a vallásos eszmék, egyházreformátori kísérletek és a „hivatalos filozófiai élet" történetére akarták redukálni a magyar filozófiai gondolkodás tartalmát.

Mátrai László magyar filozófiatörténeti tanulmányai is azt bizonyítják, hogy a haladó filozófiai gondolat hazánkban gyakran a „hivatalos" intézményeken kívül fejlődött, a legszorosabb kapcsolatban a forradalmi és szabadságharcokkal.

A haladó magyar filozófia történetéről írott fejezetekben Mátrai rávilágít például arra, hogy a XVII. században voltak hazánkban olyan filozófusok, akik elfogadták a világ atomokból való felépítettségének materialista tanítását. Megismerteti az olvasókat az eddig kevéssé ismert magyar atomisták: Pósaházi János, Bayer János és Czabán Izsák filozófiai nézeteivel. Martinovics Ignácnak „Filozófiai írások" című művéhez írt előszavában mélyenszántó gondolatokat vet fel Martinovics materialista filozófiai nézeteiről.

A szerző a magyar felvilágosodás hagyományaival két tanulmányban foglalkozik, ezekben feltárja, hogy mi volt a felvilágosodás ideológiai funkciója a hazai viszonyok között, s bemutatja Bessenyei György és Csokonai Vitéz Mihály materializmusát. A Bessenyeiről szóló értékelésnek különös jelentősége abban van, hogy teljessé teszi Bessenyeiről alkotott képünket.

A kötetnek egyik érdekes és különös érdeklődésre számot tartó tanulmánya az, amelyben Mátrai László kimutatja, hogy a „doktrinerek" voltak Magyarországon a marxizmus első ellenfelei. Vezéregyéniségük, Kemény Zsigmond — bár megrögzötten forradalomellenes volt — a Pesti Naplóba írt több vezércikkében felhasználta Engelsnek „A munkásosztály helyzete Angliában" című, 1845-ben megjelent munkáját. Kemény Zsigmond tehát egyben Engels első magyar fordítója is.

Mátrai László „Gondolat és szabadság" című műve jó szolgálatot tesz a világnézeti kérdések iránt érdeklődő olvasóknak éppúgy, mint a filozófiát hivatásszerűen művelő szakembereknek.

Tordai György

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЕЖЕ НЕМЕШ: VIII-ой съезд нашей партии — — — — — — 1
Д-р ИШТВАН КОВАЧ: Буржуазные и социалистические депутаты — 15
ПАЛ ЛОШОНЦИ: Положение и задачи сельского хозяйства после VIII-ого съезда — — — — — — — — — — — — 27
ЙОЖЕФ БАЛИНТ: По пути выполнения пятилетки — — — — — 37
ФЕРЕНЦ ЯНОШИ: Усовершенствование производственной конструкции машиностроения — — — — — — — — — — — 50
ПЕТЕР РЕНИ: Драма и мораль — — — — — — — — — 65

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

1963 г. Англия и мир (РАЛМ ДУТ) — — — — — — — — 79

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Политическая карта мира в начале 1963 года (д-р ШАНДОР РАДО) 87

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Книги о социалистическом венгерском государственном строе (д-р ЙОЖЕФ ХАЛАС) — — — — — — — — — 97
Ласло Матраи: Мысль и свобода (ДЬЁРДЬ ТОРДАЙ) — — — — 101

INHALT

DEZSŐ NEMES: Der 8. Parteitag — — — — — — — — — 1
DR. ISTVÁN KOVÁCS: Bürgerliche und sozialistische Volksvertretung 15
PÁL LOSONCZI: Lage und Aufgaben der ungarischen Landwirtschaft nach dem 8. Parteitag — — — — — — — — — — — 27
JÓZSEF BÁLINT: Auf dem Wege zur Erfüllung des Fünfjahrplans — 37
FERENC JÁNOSI: Verbesserung der Produktionsstruktur in der Maschinenindustrie — — — — — — — — — — — 50
PÉTER RÉNYI: Drama und Moral — — — — — — — — — 65

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

1963 — England und die Welt (R. PALME DUTT) — — — — — 79

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Das politische Weltbild anfangs 1963 (DR. SÁNDOR RADÓ) — — — 87

BUCHBESPRECHUNGEN

Bücher über Ungarns sozialistisches Staatssystem (DR. JÓZSEF HALÁSZ) — — — — — — — — — 97
László Mátrai: Gedanke und Freiheit (GYÖRGY TORDAI) — — — 101

Digitized by Google

CONTENTS

DEZSŐ NEMES: The Hungarian Socialist Workers Party after the 8th Congress — — — — — — — — — — — — — 1
DR. ISTVÁN KOVÁCS: The bourgeois and the socialist system of representation — — — — — — — — — — — — — 15
PÁL LOSONCZI: The situation and the tasks of Hungary's agriculture after the 8th Congress — — — — — — — — — — — 27
JÓZSEF BÁLINT The national 5-Year-Plan on the way to fulifilment 37
FERENC JÁNOSI: The improved production pattern of machine engineering — — — — — — — — — — — — — 50
PÉTER RÉNYI: Drama and ethics — — — — — — — — — 65

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

1963 — England and the World (R. PALME DUTT) — — — — — 79

INTERNATIONAL REVIEW

The World's political atlas at the beginning of 1963 (Dr. SÁNDOR RADÓ) — — — — — — — — — — — 87

BOOK REVIEWS

Books on Hungary's socialist State organization (DR. JÓZSEF HALÁSZ) 97
László Mátrai: Thought and Freedom (GYÖRGY TORDAI) — — — 101

SOMMAIRE

DEZSŐ NEMES: Le VIII-ème congrès de notre Parti — — — — 1
DR. ISTVÁN KOVÁCS: Représentation bourgeoise et socialiste — — 15
PÁL LOSONCZI: La situation et les tâches de notre agriculture après le VIII-ème congrès — — — — — — — — — — — 27
JÓZSEF BÁLINT: Sur la voie de l'accomplissement du plan quinquennal — — — — — — — — — — — — — 37
FERENC JÁNOSI: Modernisation de la structure de la production de l'industrie mécanique — — — — — — — — — — 50
PÉTER RÉNYI: Drame et morale — — — — — — — — — 65

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÉRES

1963 — L'Angleterre et le monde (R. PALME DUTT) — — — — 79

REVUE INTERNATIONALE

La carte politique du monde au début de 1963 (DR. SÁNDOR RADÓ) 87

COMPTS-RENDUS

Livres sur le système d'État socialiste hongrois (DR. JÓZSEF HALÁSZ) 97
László Mátrai: Pensée et liberté (GYÖRGY TORDAI) — — — — 101

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

MEGJELENT!

MUNKÁSMOZGALOM A KAPITALISTA ORSZÁGOKBAN

1959—1961

A kötet — amelyet a Szovjet Tudományos Akadémia Világgazdasági Intézete rendezett sajtó alá — elemzi a kapitalista országok jelenlegi kommunista és munkásmozgalmának legfontosabb eseményeit és folyamatait. A könyv függelékként tartalmazza a tárgyalt időszak munkás- és felszabadító mozgalmának részletes időrendi krónikáját.

656 old. **Ára: 50,— Ft**

MARX-ENGELS MŰVEI

8. kötet

Marx és Engels műveinek 8. kötete az 1851 augusztusa és 1853 márciusa között írott munkákat foglalja magában, s több magyar vonatkozású írást is tartalmaz.

692 old. **Ára: 32,— Ft**

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

3

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 MÁRCIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

DR DALLOS FERENC: A nép küldöttei — — — — — — — — 1
SZURDI ISTVÁN: Az ipari vállalatok összevonásának néhány tapasztalata — — — — — — — — — — — — — 7
OSZTROVSZKI GYÖRGY—SZEKÉR GYULA: A magyar—szovjet timföld és alumínium-kooperációról — — — — — — — 18
GARAMVÖLGYI KÁROLY: A gyenge termelőszövetkezetek helyzete és a megerősítésükkel kapcsolatos feladatok — — — 26
VÖRÖS GYULA: A marxizmus polgári elferdítése ellen — — — 39

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATÁBÓL

Új szakasz küszöbén (JIRI SEKERA) — — — — — — — — 56

KONZULTÁCIÓ

A harmadik elhúzódó agrárválság a kapitalista világrendszerben (SIPOS ALADÁR) — — — 62

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa (VÁMOS IGNÁC) 71
Válaszúton a nyugati szövetségi politika (HAYNAL KORNÉL) — 77
Az európai lakásépítés helyzete (ZOLTÁN LÁSZLÓ) — — — — 87

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pogány József: Kultúra — álkultúra (SYLVESZTER ANDRÁS) — 94
Könyv a magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdeteiről (MÉREI GYULA) — — — 96

Szerkesztőség:

Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660.

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hirlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hirlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. február 21.

Megjelent 35 800 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

630328/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 3. SZ. BUDAPEST 1963. MÁRCIUS HÓ

A nép küldöttei

Írta
Dr. DALLOS FERENC

Alig néhány hónapja, hogy az MSZMP kongresszusa jóváhagyta pártunk politikai irányvonalát, kijelölte további haladásunk útját. A most lezajlott választásokon pedig egész népünk hagyta jóvá szavazatával a párt politikáját, azt a konkrét munkaprogramot, amelyet a kongresszus az ország színe elé tárt. A választás nagy politikai értéke és jelentősége abban van, hogy népünk túlnyomó többsége a választócédulákkal törvényesen is megpecsételte azt a voksot, amelyet munkájával, társadalmi tevékenységével naponta ad le a népi hatalomra. Népünk a béke megőrzésének, a szocialista társadalom betetőzésének programjára szavazott, egyszersmind képviselővé választotta azokat az embereket, akikben legjobban bízik, akiktől a legtöbbet várja a párt politikájának végrehajtásában.

A választás alkotmányos aktusa, fontos állomása volt a szocialista demokrácia fejlesztésének. Népünk gyakorolta törvényben biztosított általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogát. Az ország 10 080 000 főnyi lakosságából jelenleg 7 114 855 embernek van szavazati joga. Népünk érettségét mutatja, hogy a szavazati joggal rendelkezők túlnyomó többsége — 6 915 644 fő — részt is vett a választáson. Tanulságos összevetnünk ezt például az 1935-ös választások adataival. Akkor hazánk csaknem 9 millió lakosa közül mindössze 3 millió 300 ezer volt választásra jogosult, de a szavazásban részvevők száma még a 2 milliót sem érte el. A haladó erők üldözése és az ajánlási rendszer megakadályozta a nép igazi képviselőit abban, hogy indulhassanak a választáson. Most a küldötteket a választók gyűlésein jelölték és a Hazafias Népfront bizottságai csak a választók által ajánlott személyeket vehették fel a szavazólistára.

A több mint százezer gyűlésen népünk őszinte véleménycse-

Digitized by Google

rét folytatott vezetőivel az országos kérdésekről csakúgy, mint a helyi gondokról és feladatokról. A jelölő gyűléseken — a különlegesen zord időjárás ellenére is — a választóknak csaknem 52 százaléka, több mint 3 és fél millió választópolgár vett részt, mintegy 370 ezer ember pedig fel is szólalt. A jelölő gyűlések látogatottsága és aktivitása tehát még az 1958. évi szintet is meghaladta. Igaz, a jelölő gyűlések nem váltak dühös politikai harcok, látványos összetűzések színtereivé. De vajon ez-e a szabad választás kritériuma? A jelölő gyűlések nyugodt légköre, az elhangzott bírálatok higgadt hangja, a felszólalásokból kicsendülő felelősségtudat a közügyek iránt — ez jelezte legjobban, hogy népünk ezúttal is tudott élni szabadságával. S ahol alaposan számot vetettek az eredményekről és a gondokról, ahol okosan felmérték a legsürgetőbb tennivalókat, ahol nem fukarkodtak a bírálattal sem, ott ez a számvetés útravaló és újabb erőforrás volt az egész közösség számára. Sokhelyütt a szocialista demokrácia jegyében megbírálták a választók a régi képviselőket és tanácstagokat az elmúlt ciklusban elkövetett hibáikért, vagy mulasztásaikért. Több mint 4300 választókerületben az ajánlott személyek helyett másra ruházta bizalmát a választó gyűlés és előfordult az is, hogy a jelölő gyűlésen több tanácstagjelöltet vettek fel a listára. Arra is volt példa, hogy egyes pótképviselőjelölteket elutasítottak a választópolgárok.

A választás eredményeként az országgyűlési képviselőknek és a tanácstagoknak jelentős százaléka cserélődött ki, az arány teljesen egészséges és megfelel a követelményeknek. A régi küldöttek egy része ugyanis nem volt elég tevékeny, vagy nem rendelkezett a közügyekhez szükséges jártassággal. Mások egészségi okokból, vagy idős koruk miatt nem voltak újra választhatók. Emellett az elmúlt négy év alatt sok új, a nép iránt odaadó, tehetséges közéleti ember tűnt fel, akiknek ott a helyük a képviseleti szervekben. A szocialista demokráciának egyébként is fontos követelménye, hogy a képviseleti szervek bizonyos időközökben új emberekkel frissüljenek fel. A választáson messzemenően érvényesült a szocialista törvényesség. Csaknem félmillió ember vett részt — kommunisták és pártonkívüliek — a különböző választási bizottságokban, elnökségekben, választókerületi bizottságokban, szavazatszedő bizottságokban. Maga a nép őrködött tehát a választás törvényességén és biztosította zavartalan lebonyolítását. A társadalmunkban végbement fejlődésnek, a nemzeti egység és a néphatalom erősödésének kézzelfogható jele volt az is, hogy a választások során nem történt semmiféle szervezett ellenséges tevékenység.

Az országgyűlés és a tanácsok összetétele híven tükrözi népünk társadalmi rétegződését. Az országgyűlés tagjainak 50 százaléka eredeti foglalkozása szerint munkás, a többi: értelmiségi, termelőszövetkezeti tag és alkalmazott. A tanácstagoknak körülbelül

Digitized by Google

70 százaléka munkás, termelőszövetkezeti tag, vagy értelmiségi, a többi pedig alkalmazott, kisiparos, vagy egyéb foglalkozású. A választott testületekben a társadalmunkban 1958 óta végbement mély társadalmi és kulturális fejlődés is tükröződik: a falu szocialista átszervezése és az értelmiségiek, a szakemberek számának további növekedése. Ennek megfelelően 1958-hoz képest megháromszorozódott a néphatalmi testületekben a termelőszövetkezeti parasztok száma és több mint 3 százalékkal növekedett az értelmiségiek aránya. Az egészséges fejlődés jele az is, hogy csaknem 4 százalékkal emelkedett a pártonkívüliek és mintegy 5 százalékkal a nők aránya.

A választók a népszuverenitásból eredő jogaikat küldötteikre ruházták, s így azok mint képviselők és tanácstagok, mint a néphatalom központi és helyi szerveinek tagjai, fontos kötelezettséget vállaltak magukra. E jogok és kötelességek tartalma: a közösség érdekeinek szolgálata, az országos és helyi érdekek harmonikus egyeztetésével; a fáradhatatlan munka a párt politikájának, a jelölő gyűléseken felvetett közérdekű javaslatok, a választók utasításainak végrehajtásáért. A küldötteket a testületi munka vonatkozásában különleges jogok illetik meg: megválaszthatók a testület bármely tisztségébe, bármely bizottságába; megvizsgálásra vagy határozathozatal céljából a testület elé terjeszthetnek bármely ennek hatáskörébe tartozó kérdést; felszólalhatnak az üléseken és részt vehetnek a határozatok meghozatalában. Jogukban áll, hogy a testületi üléseken az igazgatási szervek vezetőitől vagy más vezetőktől felvilágosítást kérjenek a testület hatáskörébe tartozó ügyekről.

A küldöttek mint a testületek tagjai személy szerint is felelősek a testület munkájáért, s őrködniük kell az alkotmány és az alkotmányos törvények megtartásán. Népünk jogtudatának fejlesztése érdekében hozzá kell járulniok ahhoz, hogy a lakosság megismerje fontosabb törvényeinket. Támogatniok kell a törvényalkotásban a népi kezdeményezést, széles körű tanácskozásokat kell szervezniük a lakossággal.

A képviselőknek szem előtt kell tartaniuk azokat az irányelveket, amelyeket az országgyűlés határozata tartalmaz. Ez a határozat előírja, hogy az országgyűlési képviselők tartsanak szoros kapcsolatot választóikkal, foglalkozzanak gondosan és lelkiismeretesen javaslataikkal, problémáikkal, panaszaikkal; segítsék választókerületüket abban, hogy feladatait, nehézségeit megoldja; rendszeresen számoljanak be választóiknak munkájukról, fogadóórákon és más úton-módon is mélyítsék el kapcsolatukat a lakossággal. Kívánatos, hogy a képviselők alaposan ismerjék meg választókerületük ügyeit, vegyenek részt az ott működő tanácsok munkájában is, dolgozzanak együtt a társadalmi szervekkel azon,

Digitized by Google

hogy elősegítsék a népgazdaság helyi erőforrásainak feltárását, a párt- és a kormányhatározatok végrehajtását, a szocialista törvényesség megszilárdítását. Az állami és társadalmi szervezeteknek pedig kötelességük, hogy támogassák az országgyűlési képviselőket, s minden felvilágosítást és lehetséges segítséget megadjanak nekik ahhoz, hogy megbízatásukat minél jobban teljesítsék.

Jogszabályaink a tanácstagok jogait és kötelességeit is sokoldalúan meghatározzák. A tanácstagnak elsőrendű feladata, hogy tevékenyen részt vegyen a tanács munkájában, s legjobb lelkiismerete és tudása szerint elvégezze a rábízott feladatokat, hogy teljesítse választóinak közérdekű megbízásait. A tanácstagnak fel kell maga körül figyelnie a lakosság minden gondjára, bajára, törődnie kell azzal, hogy az illetékes szervek alaposan kivizsgálják és gyorsan, hatásosan orvosolják a dolgozók jogos panaszait. Arra kell törekednie, hogy fogadóóráit rendszeresen megtartva, választói rendszeresen megkereshessék egyéni ügyekben és közérdekű dolgokban egyaránt. A fogadóórák látogatottsága a bizalom jele és a tanácstagnak erélyes, gyors, hatékony intézkedésekkel, okos, emberséges megértéssel kell válaszolnia erre a bizalomra. A tanácstagnak ki kell alakítania választóival a személyes kapcsolat változatos formáit; emellett évenként legalább két ízben be kell számolnia a tanács működéséről, a maga munkájáról és arról, hogy teljesítette-e a választói által ráruházott közérdekű megbízásokat. A tanácstag csak akkor dolgozhat eredményesen, ha a lakosság minél nagyobb részét bevonja az állami feladatok megoldásába, ha társadalmi összefogásra serkenti a lakosságot, ha felszínre hozza és a közösség számára kamatoztatja az emberekben meglevő érdeklődést a közügyek iránt. A tanácstagoknak biztosítaniuk kell a kollektív vezetés elvének érvényesülését a tanácsban, őrködniük kell a tanácsok és a végrehajtó bizottságok testületi jogain.

Az utóbbi években általában minden szinten megnőtt a választott testületi szervek szerepe. De nem szűnt meg még teljesen és mindenütt az a helytelen gyakorlat, hogy a választott testületek hatáskörébe tartozó ügyekben az apparátus vagy egyes személyek döntenek. Nagyon sok függ maguknak a tanácstagoknak a magatartásától, attól, hogy a tanácsüléseket rendszeresen megtartják-e, hogy a tanácstagok minden ülésen megjelennek-e, hogy alaposan felkészülnek-e a napirenden levő kérdések vitájára. Azt is biztosítani kell, hogy a lakosság életének, az adott terület fejlesztésének legfontosabb problémáit terjesszék a tanácsok elé.

Nagy felelősség hárul a küldöttekre abban a tekintetben is, hogy a tanácsok és bizottságaik betöltsék az állami apparátus feletti irányító, illetve ellenőrző szerepüket, hogy valóban ellenőrizzék a szakosztályok munkáját. A tanácstagoknak küzdeniük kell

Digitized by Google

a szűklátókörűség, a megkérgesedett bürokratikus szemlélet és ügyintézés ellen; mindig szem előtt kell tartaniuk, hogy a szocializmus nem elvont ideál, hogy csak az szolgálja jól a szocializmus ügyét, aki az egyes emberek jogos érdekeit is szívvel-lélekkel képviseli. A közigazgatás a szocialista társadalomban válik valóban közszolgálattá. Az államigazgatás szerveinek minden üggyel úgy kell foglalkozniuk, hogy az egész társadalom, a közösség ügyét is szolgálják ezzel. Sajnos, még ma is akadnak olyan vezetők, akiknek a munkamódszere idegen pártunk politikájának szellemétől, akik parancsolgatnak, utasítgatnak, elfojtják, sőt olykor meg is torolják a bírálatot. Az államapparátus dolgozói között is akadnak olyanok, akik ridegen, elutasítóan bánnak az emberekkel, lélektelenül intézik az ügyeket. A küldötteknek joguk és kötelességük, hogy megkövetelják a közszolgálat tisztségviselőitől a szocialista humanizmus és a szocialista erkölcs normáinak betartását. A tanácstagnak egyszersmind összekötő láncszemnek is kell lennie a tanács és a lakosság között, elő kell mozdítania a tanácsok és a tömegek összefonódását. A tanácstagnak a választókerületében végzett munkája épp oly fontos és értékes, mint a tanácsban kifejtett tevékenysége. A tanácstagoknak és a tanácsoknak, mint testületeknek, a választások után is törekedniük kell arra, hogy azt a gyümölcsöző együttműködést, amely a népfront-bizottságokkal már kialakult, megszilárdítsák és továbbfejlesszék. A népfront-bizottságok sokat tehetnek annak érdekében, hogy szorosabbra fűződjék a tanácsok és a lakosság kapcsolata, hogy elmélyüljön állami életünk demokratizmusa, hogy felszínre hozzák és végrehajtsák az egészséges népi kezdeményezéseket.

A képviselők és tanácstagok felelősek a néppel szemben. Mai választási rendszerünkben a tanácstagoknak a lakossággal szembeni felelőssége a közvetlenebb, a tanácsok ugyanis az egyéni választási kerületek alapján közvetlen kapcsolatban vannak a lakossággal. A képviselők a megyei választókerület listáján kerülnek be a parlamentbe, és így kevésbé közvetlenül vannak a lakossághoz kötve. Nem kétséges, hogy amint tovább tökéletesítjük a választási rendszert és a népképviseleti formákat, úgy sor fog kerülni arra is, hogy az országgyűlési képviselőket is kerületenként válasszák. Annál is inkább kívánatos ez, mert a választók már most kifejezték ezt az óhajukat.

A küldöttek felelőssége kellő jogi garanciával van alátámasztva. Azt a küldöttet, aki hanyagsága, helytelen magatartása vagy egyéb ok miatt nem felel meg a választók várakozásának, aki szembekerül a demokratikus renddel, a szocialista erkölccsel, a választók vagy a képviselőtestületek megfoszthatják megbízatásától.

Az elmúlt választási ciklus alatt a küldöttek nagy többsége

Digitized by Google

becsülettel tett eleget megtisztelő hivatásának. Joggal bízhatunk abban, hogy a most megválasztott küldöttek is hivatásuk magaslatán fognak állni. Szocialista államunk további fejlődésének, az egyetemes népi állam kialakulásának kulcskérdése a szocialista demokratizmus egyre szélesebb körű kibontakozása, az állami munka szervezettségének, operativitásának, szakszerűségének növekedése. Ezt mindenekelőtt az teszi lehetővé, ha emelkedik a vezetés kulturáltságának foka, ha bővül a népi küldöttekből választott testületi szervek hatásköre, ha elmélyül és közvetlenebbé, bensőségesebbé válik az állami apparátus és a lakosság közötti kapcsolat, ha mind több ember vesz részt az állami és társadalmi szervek munkájában és a dolgozók nagy tömegei kijárják az államigazgatás iskoláját. A cél a nép boldog, szabad szocialista életének megteremtése. Ezt a nagy célt kell becsülettel, hozzáértéssel szolgálniuk a nép képviselőinek, mind az államhatalom legfelső, mind helyi szerveiben.

Digitized by Google

Az ipari vállalatok összevonásának néhány tapasztalata

Írta
SZURDI ISTVÁN

„Az ipar és az építőipar termelőerőinek jobb kihasználása, a gazdaságosság és a munkatermelékenység emelése végett a vállalatokat, ahol célszerű, össze kell vonni. Az összevonást gondosan előkészítve úgy hajtsuk végre, hogy a gazdaságosság és a termelékenység fokozását, a termelés koncentrálását eredményezze."

(Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata)

A múlt év februárjában pártunk Központi Bizottsága, majd fél évvel később a Minisztertanács határozatot hozott a gazdasági vezetés színvonalának emeléséről és a vállalatok összevonásáról.

A gazdasági irányítás megjavításának és az ipari termelőszervezet korszerűsítésének problémája nem esetlegesen került napirendre: a fejlődés hozta ezt magával. A gazdasági vezetés formáinak, módszereinek, kereteinek tökéletesítése állandó jellegű feladat. Ennek legmélyebben fekvő objektív oka és alapja abban rejlik, hogy a termelés, a termelőerők szüntelen fejlődésben vannak, a termelési viszonyok pedig csak kisebb-nagyobb késéssel követik ezt. A termelőerők előrehaladása alapján azonban javulnak is a gazdasági vezetés tökéletesítésének feltételei és lehetőségei, mert bővül a gazdaság irányítóinak vezetési tapasztalata és hozzáértése, szélesedik a magasabb szintű oktatás és kibővülnek a gazdasági vezetés tudományos alapjai.

Minél inkább megfelelnek a termelési viszonyok a termelőerők jellegének, annál jobban serkentik ezeknek fejlődését és viszont. A kapitalizmusban a termelési viszonyok kibékíthetetlen ellentmondásban vannak a termelőerők jellegével. Ez nem jelenti azonban azt, hogy *megállíthatják* a termelőerők fejlődését, de azt sem, hogy maguk változatlanul maradnak mindaddig, amíg a szocialista termelési viszonyok fel nem váltják őket. Ha nem is gyökeresek

Digitized by Google

a változások, ha a kizsákmányolás alapjait nem is érintik, a termelőerők fejlődésének hatására vas szükségszerűséggel tör utat magának bizonyos mozgás a termelési viszonyok különböző elemeiben, talán leggyorsabban a vállalati gazdálkodás szervezetében, formáiban és módszereiben.

A szocializmusban a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján a termelési viszonyok összhangba kerülnek a termelőerőkkel, de ez az összhang sem abszolút. A termelőerők fejlődése szétfeszíti a korábbi vállalati, üzemi kereteket és ez ellentmondásokat, feszültségeket okoz. Ezt a jelenséget ehelyütt elsősorban a termelőerők fejlődése és a termelés szervezete közötti kölcsönös összefüggések szempontjából vizsgáljuk.

A termelés irányításának szervezete, formái és módszerei csak akkor felelhetnek meg a megváltozott feltételeknek, ha követik a termelőerők fejlődésében végbement változásokat. Hogy azonban valamely gazdasági irányítási és termelő szervezet kiforrjon, ahhoz bizonyos stabilitásra van szüksége. Időbe telik, amíg kibontakoznak és teljes egészükben megmutatkoznak az új forma előnyei, vagy elavulása folyamán megmutatkoznak hibái és fogyatékosságai. A kapitalizmusban a változások csak részlegesek, nem a társadalom egészének érdekeit szolgálják és spontán módon, anarchikusan mennek végbe, a szocializmusban ezzel szemben az egész társadalom érdekében, a viszonyok egyéb elemeivel összehangoltan, tudatosan valósítják meg őket. A szocialista gazdasági vezetésnek fontos feladata tehát, hogy nyomon kövesse a termelőerők változásait, felismerje az általuk támasztott követelményeket és kialakítsa az új követelményeknek leginkább megfelelő gazdasági, szervezeti, módszerbeli változásokat. Fontos az is, hogy helyesen válassza meg a változtatás eszközlésének időpontját, hogy ne engedje elhatalmasodni a hibákat, hogy a szükséges változások ne nagy késedelemmel kövessék az eseményeket, hanem tudományosan megalapozottak legyenek, olyanok, amelyek — legalábbis fő vonásaikban és átmeneti ideig — a még csak ezután bekövetkező változások következményeinek is megfelelnek.

Ezek az összefüggések általános érvényűek és ennyiben a vállalatok összevonására is vonatkoznak. Konkrétabban arról van szó, hogy a gyakorlatban érvényesülő objektív fejlődési tendencia: a termelőerők és a termelés növekvő koncentrációja és centralizációja. Ez a folyamat mind a tőkés, mind a szocialista országokban megfigyelhető. Az újonnan létrehozott üzemek, vállalatok általában nagyobbak, mint a régebben létrehozott hasonló üzemek, nagyobb tömegű és hatékonyabb termelőerőt képviselnek. Sok esetben a vállalatok összevonásával, összeolvasztásával érik el a meglevő termelőerők hatékonyabb hasznosítását. A tőkés országokban

Digitized by Google

éles konkurrenciaharc közepette és mindenképpen a gyengébbek rovására megy végbe ez a folyamat, a szocialista gazdaságban viszont tudatosan, az egész társadalom érdekében és társadalmi méretekben központilag irányítják. Már az említett határozat előtti években is történtek nálunk vállalati összevonások. Felismerve e jelenség objektív szükségszerűségét és progresszív voltát, a párt- és a kormányhatározatok elő akarják segíteni ezt a folyamatot. *A vállalati összevonások* előrehaladásunk gyorsításának nem lebecsülhető tartalékait rejtik magukban; *bizonyos korlátok között ugyan, de kedvezőbb feltételeket teremtenek ahhoz, hogy megtisztuljon a vállalatok termelési profilja, nagyobb arányban specializálódjék, illetve specializáltan koncentrálódjék a termelés, emelkedjék a vállalati vezetés színvonala, javuljon az anyag- és raktárgazdálkodás,* egyszóval: *gazdaságosabbá váljék a termelés. A vállalatok önállósága is erősödni fog és hatékonyabban lehet érvényesíteni a centralizmust, a központi akaratot is.* A különböző célszerűségi elvek — pl. a hasonló termelési profil, az azonos technológia, vagy műveleti háttér, a szoros kooperáció stb. — alapján összevont vállalatok hatásköre ugyanis kibővül, hiszen számos összevont vállalat egy egész iparágat átfog, s maga végez el olyan funkciókat is, amelyeket azelőtt az iparigazgatóságok láttak el. Ilyen módon a vezetés közelebb kerül a termeléshez. Egyúttal az országos vezető szervek, a minisztériumok mentesülnek egy sereg operatív feladattól, s megjavulnak számukra annak a feltételei, hogy valóban országos szintű feladatokkal foglalkozzanak, hogy a beruházási tevékenységet, a műszaki fejlesztési irányok kialakítását, a távlati fejlesztési koncepciók kidolgozását helyezzék munkájuk középpontjába. A több vállalatból összevont nagy termelőegységek létrehozása azért is előnyös, mert *a vállalat kereteinek kiszélesedésével csökkenni fognak a népgazdaság érdekeit sértő vállalatközi érdekellentétek.*

Korántsem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a vállalati összevonások, az ipar termelő és irányító szervezetében végrehajtott és végrehajtandó változások magukban is elegendők a gazdasági vezetés megjavításához. Erről szó sincs. A szervezeti átalakítások még nem oldják meg a munka termelékenységének gyorsabb fokozását, a termelés gazdaságosságának nagyobb arányú növelését, az ipari termelés műszaki színvonalának magasabb szintre emelését, megalapozottabb távlati fejlesztési koncepciók kialakítását, de bizonyos mértékben *hozzájárulnak* mindehhez. Ugyanakkor a termelőerők fejlődésének követelményei és gyakorlati tapasztalataink arra intenek, hogy a szervezeti átalakításokat követően napirendre kell majd tűznünk a tervezési rendszernek és a gazdasági, pénzügyi mechanizmusnak a megjavítását is.

Digitized by Google

II.

A felszabaduláskor alacsony technikai színvonalú és tőkekoncentrációjú ipart örököltünk. Az ipari üzemek államosítása a termelés bizonyos koncentrációját eredményezte, s az utána következő években — ha nem is a legcélszerűbb szerkezetben — nagyot fejlődtek a termelőerők. Ugyanakkor kevés figyelmet fordítottak arra, hogy a meglevő termelőszervezet mennyire alkalmas a termelőerők legcélszerűbb kihasználására, a termelés gazdaságosságának fokozására.

A nagy számú, jogilag önálló vállalat között szövevényes kooperáció alakult ki, s ennek irányítása, terelése állami feladattá vált. A tervgazdálkodásra való áttéréssel méginkább megnövekedtek a hatósági jellegű feladatok. Szükségessé vált az anyagellátási, értékesítési, pénzügyi, beruházási, munkaügyi kérdések széles körű koordinálása. A központi eszközök elosztása és a feladatoknak a sok kis vállalathoz való eljuttatása szükségessé tette az iparirányítás közbenső lépcsőfokainak, az iparigazgatóságoknak, másutt a trösztöknek a felállítását. Ugyanakkor erősödtek a gazdaságvezetés bürokratikus vonásai is, csökkent a vállalatok önállósága, bizonyos mértékben szétforgácsolódtak a népgazdaság erőforrásai. Az utóbbi években végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a termelőerők gyors fejlődését nem követte azoknak a szervezeti formáknak, kereteknek és módszereknek a kialakítása, amelyek elősegítették volna a termelőerők optimális hasznosítását, a termelés gazdaságosságának fokozását. Ezekre a változtatásokra pedig szükség van s a vállalatok összevonása is ehhez járul hozzá.

III.

1961-ben az állami iparban 1338 jogilag önálló vállalat működött, 6619 ipartelepen.* Az ipartelepek 68,5 százalékán 50-nél kevesebb munkás dolgozott. 1963 január 1-ig az iparnak (pontosabban: a kohó- és gépiparnak, a nehéziparnak, a könnyűiparnak, az élelmiszeriparnak) 250 vállalatából összevonás útján 93 vállalat létesült. Az összevonások végrehajtását és ütemét a minisztériumok szabályozzák és ellenőrzik a kormány által jóváhagyott elvek alapján. A Gazdasági Bizottság ez év januárjában további vállalatok egyesítését határozta el; eszerint az év közepéig összevont vállalatok az ipar termelési értékének 45—46 százalékát és az iparban foglalkoztatott dolgozóknak 43—44 százalékát fogják képviselni.

A vállalatok összevonása után majd mindenütt intézkedések történtek a termelőeszközök és a szellemi erők koncentrálására, a

* Az ipartelep, az iparvállalat, illetve ipari szervezet területileg (földrajzilag) különálló, ipari termelő tevékenységet folytató települése.

Digitized by Google

termelési profilok rendezésére, és ennek nyomán — a terület sajátosságaitól függően — a termelés koncentrálására, vagy szakosítására, esetleg szakosított koncentrálására. Az összevonás az anyagfelhasználásban is megtakarításokat eredményezett és sok összevont üzemben a termékek minősége és választéka is javult. E cikkben csak néhány vállalati példával jelezzük az eredményeket; ilyen példákat azonban a legtöbb összevont üzemben találhatunk, s ezért általános következtetéseket is levonhatunk belőlük.

A *zománcipar* az összevonás előtt három gyárban termelt zománcedényt. Az összevonás után két üzemben összpontosították a zománcedénygyártást, a harmadik üzemet felszabadították a nagyobb termelési értéket képviselő vegyipari gépek előállítására. A két üzem ma csaknem ugyanannyi zománcedényt termel, mint a múltban a három. Az összevonás révén az is lehetővé vált, hogy egy helyen gyártsák az addig négy helyen gyártott zománcanyagot és korszerűsítsék a technológiát. Ehhez az addig szétaprózott felújítási keretek központi felhasználása nyújtotta az anyagi fedezetet. A régi szervezetben az egymástól elkülönült kis vállalatok szinte képtelenek voltak jelentősebb műszaki fejlesztésre, most viszont az egyesített zománcipar az eszközök koncentrálásával megvalósíthatta — a többi között — egy nagy teljesítményű és korszerű alagút-kemence felépítését.

A *kötszövőiparban* az összevonás lehetővé tette, hogy egy helyen üzemeltessék a speciális gépeket és ezzel megnöveljék az úgynevezett lánchurkolt kelmék termelését. A harisnyagyárak egyesítése után egy helyre központosították a kikészítési műveleteket és ennek révén felszabadították a harisnyagyártás alól a Hódmezővásárhelyi Kötöttárugyárat.

A *festék- és lakkiparban* az összevonást nagyarányú profiltisztítás és szakosítás követte. Az öt összevont gyáregység most nagyjából tiszta termelési profillal működik. Az átszervezés előtt pl. az aszfaltlakkot három vállalat gyártotta, most pedig a berendezések átcsoportosítása után csak egy vállalat termeli, de nagyobb mennyiségben; koncentrálták tehát a termelést. A festék- és lakkiparban négy év alatt 40 százalékkal emelkedett a termelékenység, miközben 40—50 új termék előállítását is bevezették.

A *malomipar és terményforgalmi ágazat* összevonása és szállítóeszközeik koncentrálása jelentősen csökkentette az áruszállítás fuvarköltségét, amely ezen a területen igen jelentős költségtétel.

Ezek természetesen kiragadott példák. Vannak olyan vállalatok, amelyekben kisebbek a gazdaságosság növelésének lehetőségei és eredményei, vagy amelyekben még nem bontakoztak ki a lehetséges eredmények. Mégis elmondhatjuk; most már nemcsak feltevés az, hanem gyakorlati tények tanúsítják, hogy *a vállalatok összevonása kiszélesítette a termelőerők és a termelés koncentrá-*

Digitized by Google

ciójának, a gyártás szakosításának, a profilrendezésnek, és mindezzel a termelőerők ésszerű kihasználásának, a termelés gazdaságosabbá tételének lehetőségeit.

Emellett az összevonás majd mindenütt azt eredményezte, hogy *a gyengébb üzemekbe átültették a magasabb szintet képviselő vállalat kulturáltabb vezetési módszerét, korszerűbb technológiáját és haladóbb üzemszervezési tapasztalatait;* az egyesítés után tehát — most már a vállalaton belül — olyan intézkedések történtek, amelyeket addig a minisztérium vagy az iparigazgatóság „kívülről" nemigen tudott elérni. Természetes, hogy a színvonalkülönbségekből és a sok helyen meglevő bérezési különbségekből feszültségek is származtak, ez azonban elkerülhetetlen. Minden új szervezet létrehozásával együttjárnak bizonyos nehézségek.

A vállalatok összevonásának egyik kiemelkedő eredménye, hogy *javult a vállalati vezetés színvonala és felkészültsége.* A vállalatok számának csökkentése ugyanis lehetőséget adott arra, hogy kiválasszák a legfelkészültebb, legrátermettebb vezetőket, és őket állítsák az összevont vállalatok élére. Ma a vállalati vezetők között sokkal több a magasabb képesítésű ember, mint az összevonás előtt. Így pl. a kohó- és gépipari tárca összevont vállalataiban az egyetemet és főiskolát végzett igazgatók aránya 13,5 százalékról 31,5 százalékra, a vegyiparban pedig a műszaki végzettségű igazgatók aránya 58 százalékról 73 százalékra emelkedett. A könnyűipar 1963. január 1-ig összevont vállalataiban az összevonás előtt 181 osztályvezető közül 18-nak volt egyetemi vagy főiskolai, 36-nak pedig technikumi végzettsége vagy érettségije; az összevonás után 146 osztályvezető közül 25-nek van egyetemi vagy főiskolai, 44-nek technikumi képesítése.

IV.

A jövő számára is hasznosítható tanulság az, hogy az összevonásnál *az új szervezeti formáknak különféle változatait célszerű alkalmazni.* Helyesnek bizonyult az, hogy tág teret kapott az ipari vezetők kezdeményező készsége, a helyi ismereteken nyugvó tevékenysége s ezt az elérendő fő célok és az általában követendő elvek megjelölésével tereltük közös irányba.

Az összevonás során horizontális és vertikális felépítésű nagyvállalatok is kialakultak. Hogy a horizontális, vagy a vertikális elv szerint kell-e végezni az összevonást, az mindenkor *a népgazdasági célszerűségtől függ. A horizontális* összevonásra igen jó alkalmat nyújtanak pl. a papírvállalatok. A hazai papírgyártás 23 nagy teljesítményű gépen folyik. Nem volna célszerű területileg jobban koncentrálni ezeket a berendezéseket, mert kihasználásuk ettől még nem lenne jobb. Itt a gépek központi programozása tenné

Digitized by Google

gazdaságosabbá a kihasználást. Ezzel egyidejűleg vertikális összevonást is érdemes végrehajtani a papíriparban, mégpedig a cellulózegyártó és papírfeldolgozó üzemeknek a papírgyártó üzemekkel való összevonását. A három termelési szakasz ugyanis egyetlen technológiai folyamat, a cellulóz-gyártást részben, a papírfeldolgozást pedig 60 százalékban már ma is a papírgyártó üzemek végzik.

A *vertikalitás* előnyeinek kihasználását célozza a malomipari és a terményforgalmi vállalatok összevonása. Eddig a kenyérgabonának és a rizsnek a felvásárlását, raktározását, malomba szállítását a terményforgalmi vállalatok, feldolgozását és értékesítését pedig a malmok és a hántolók végezték. Gyakran vállalati érdekellentétek is voltak a két ágazat között, s ezek sokszor a népgazdaság rovására érvényesültek. Az összevonással megszűnt ez a helyzet. Egyben a raktárak, szállítóeszközök hatékonyabb kihasználása, a beruházások ésszerűbb megvalósítása, a korszerűtlen malmok leállítása stb. is lehetővé vált. Az összevonás során a keveréktakarmány gyártását és forgalmazását is egyesítették.

A vállalat-összevonások egy része úgy történt, hogy a méreteinél, szervezettségénél erre legalkalmasabb, az ágazati termelésnek nagyobb részét képviselő vállalathoz csatoltak hozzá más, nála kisebb jelentőségű vállalatokat. Így egyesült pl. a Vörös Október Férfiruhagyár (termelési értéke az összevonás időpontjában 600 millió forint, létszáma 3800 fő), a jóval kisebb Székesfehérvári Ruhagyárral (termelési értéke 74 millió forint, létszáma 530 fő), a Duna Cipőgyár (termelési értéke 216 millió forint, létszáma 3600 fő), a kisebb Ifjúsági Cipőgyárral (termelési értéke 18 millió forint, létszáma 380 fő) stb. Ezekben az esetekben tehát a *kisebb vállalat „beolvadt" a nagyobba.* Ez azonban *nem minden esetben járható út. Bizonyos esetekben önálló vállalati központot* célszerű létesíteni. Ezt a megoldást rendszerint olyankor választják, amikor nagyjából azonos nagyságrendű és profilú vállalatokat vonnak össze. Különösen abban az esetben helyes ezt a módszert alkalmazni, amikor az azonos profilú vállalatok még egy ideig — esetleg egy-két évig — megtartják önálló technológiájukat és csak lépésről lépésre vonják össze az egyes termelő egységeket és azok adminisztrációját egy minden szempontból egységesnek tekinthető vállalattá.

Öt is célszerű ezt a formát választani, ahol a termelést az összevonások után több, esetleg nagyjából azonos méretű gyáregységben folytatják és csak néhány termelési fázist és irányítási tevékenységet (beruházás, műszaki fejlesztés stb.) központosítanak. Ez történt az öt lakk- és festékipari vállalat összevonásánál is. Rendezték a gyártmányprofilokat, s ennek megfelelően átcsoportosították a termelőeszközöket. Az átszervezés során folyamatosan hozták létre a központi szerveket, s megszüntették a régebben ön-

Digitized by Google

álló vállalatok, a mostani gyáregységek hasonló részlegeit. A gyártás sajátosságai következtében ettől némileg eltérő elgondolások szerint folyik a hajó- és daruipari vállalatok átszervezése.

Az összevonás nem minden esetben teszi lehetővé, hogy egy vállalat képviselje az egész iparágat, vagy akár annak csak egy-egy homogén gyártmányokat felölelő, nagyobb területét is. Ilyen esetekben a vállalatok összefogására és irányítására trösztöket létesítettek.

A hazai és külföldi tapasztalatok megerősítik azt a felfogásunkat, hogy nem kell szervezeti uniformizálásra törekedni, s kerülni kell a sablonokat. Jobb, ha vállaljuk a hosszabb átmenetből fakadó nehézségeket, mintha utólag kényszerülünk alapvető változtatásokra. Óvatosságra és körültekintésre int az is, hogy *az átszervezés nehezebb, bonyolultabb szakasza áll előttünk.* Az ezután összevonandó vállalatok termelési profilja már kevésbé egyezik, az egymástól való területi távolságaik nagyobbak, és csak most formálódik a minisztériumok új szervezete, munkájuk új tartalma. Emellett továbbra is ügyelni kell arra, hogy *a vállalatok átszervezése ne sértse népgazdasági terveink teljesítését.*

Nyitva maradt még a vállalati irányító szervek jövőbeni tevékenységének és szervezetének, *a vállalati központok és gyáregységek hatáskörének és önállóságának, egymáshoz való viszonyuknak a problémája.* Ezeket a fontos kérdéseket mielőbb tisztáznunk kell.

Az összevonások sok mindent új megvilágításba helyeznek. Az összevonás révén keletkezett új vállalat más nagyságrendet képvisel. Új körülmény az is, hogy területileg meg van osztva a vállalat termelése, s egyes gyáregységek igen távol esnek irányító központjuktól. Ezzel megszűnt az a helyzet, amelyben a vállalat vezetői naponta közvetlenül tájékozódhattak az üzemben. Bonyolítja a helyzetet, hogy *a hatásköröket illetően ellentétes folyamatok is lejátszódnak.* Nagyobb méreteiből és megnövekedett lehetőségeiből fakadóan *általában növekszik az összevont vállalat önállósága és a hatásköre, míg a gyáregységek* — a régebbi önálló vállalatok — *vezetőinek önállósága több szempontból korlátozódik.* Ez néhol átmeneti feszültségekre vezet a vállalati központ és a gyáregységek között.

Az új körülmények nyilvánvalóan azt kívánják, hogy a termelési egységek vezetőinek meglegyen a rájuk háruló termelési feladatok megoldásához szükséges önállóságuk. A vállalati központ és a gyáregységek kapcsolatában az a gyakorlat alakult ki — vállalatonként kisebb-nagyobb eltérésekkel —, hogy a fejlesztési, beruházási, értékesítési és beszerzési ügyeket intéző apparátus a központban van megszervezve, a termelés vitele, a technológiai szolgálat, a munkaerő- és anyagellátás és a gyári önálló elszámolás keretében működő szervek és hatáskörök pedig megmaradnak a

Digitized by Google

gyárban. Követésre méltóak azok a vállalatok, amelyek szinte az összevonás első perceitől kezdve fejlesztik a gyáregységek önelszámolási rendszerét.

V.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a vállalatok összevonására vonatkozó döntések általában — kevés kivétellel — helyesek voltak. Ebben az is szerepet játszott, hogy a tárcák elegendő időt kaptak javaslataik megalapozott előkészítésére és a szükséges számítások elvégzésére. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy *az átszervezés helyi, vállalatonkénti előkészítésére és lebonyolítására már nem szántak elég időt*, s ez megnehezíti azt, hogy olyan jó eredményeket érjünk el, mint amilyeneket lehetne. A vállalatok nagy részénél az átszervezés időpontjára kialakították ugyan az új szervezetre vonatkozó elképzeléseket, de *a szervezet működésének szabályozására, folyamatára, a megváltozott helyzetnek megfelelő vezetői hatáskörökre vonatkozó elgondolásokat nem munkálták ki idejében.* Az idő, az előkészítés hiányából fakadt az, hogy *sokszor későn és gyakran csak formálisan tájékoztatták az érintett dolgozókat az átszervezés indokairól és a személyi változásokról.* Ez a területi és üzemi társadalmi szervek tájékoztatására is vonatkozik. Ez nagyon káros, hiszen azokkal szemben követtek el mulasztást, akiknek valóra kell váltaniuk a helyes gondolatokat és feladatokat. A dolgozókat érdemben kell felvilágosítani arról, hogy a munkahelyüket érintő változásokat mennyiben indokolják a népgazdaság érdekei. A dolgozóknak joguk van arra és ők követelik is azt, hogy világosan magyarázzák meg nekik, miért vonják össze gyárukat más gyárakkal, milyen következményekkel jár ez a vállalatra és reájuk nézve. Kívánatos, hogy a jövőben az összevonandó vállalatok vezetői és dolgozói idejében kapjanak magyarázatot az átszervezés népgazdasági szükségességéről, és eligazítást arról: milyen lesz az új vállalat végleges szervezete, mi történik az átmeneti időben, hol és mi változik meg az eddigiekhez képest, s mindez hogyan érinti őket. A végrehajtás előkészítésének ezt a részét már a jogi összevonás előtt el lehet és el is kell végezni.

Minden tapasztalatunk bizonyítja, hogy *az összevonás jó előkészítésének egyik legfontosabb eleme: a személyi kérdések körültekintő és emberséges megoldása.* Az összevonás során sok vezető funkció megszűnik és a beosztások egy része feleslegessé válik. Az összevont vállalatok igazgatói szinte egybehangzóan azt állítják, hogy — mégha gondosan készítették is elő az átszervezést — azok, akiknek ez a beosztásukat érintette, a vártnál nagyobb ellenállást tanúsítottak, sokszor még akkor is, ha nem csökkent a java-

Digitized by Google

dalmazásuk. Ez az ellenállás általában burkolt: az összevonás célszerűségét vonják kétségbe, annak formáját, vagy végrehajtását kifogásolják. Nehezíti a tisztánlátást, hogy valóban mindenütt akadnak is kifogásolható részletek és módszerek mind az elgondolásokban, mind a végrehajtásukban; így az, hogy az összevonás elhatározása előtt nem tanácskoztak az üzemi vezetőkkel, nem kérték ki véleményüket stb. Nem ritkán sérti az érintetteket, hogy az átszervezést irányító szervek tapintatlanul intézik az áthelyezéseket, emberséges eljárás helyett adminisztratív módszereket alkalmaznak. A meggyőző, felvilágosító munkát nem lehet mellőzni, vagy más módszerekkel helyettesíteni.

Más jellegű hibák is történnek a személyi kérdésekben. Előfordult az is, hogy elvtelen eljárásokkal próbálták feloldani az átszervezés keltette személyi feszültségeket: úgy kerülték meg a „kényelmetlen" helyzetet, hogy felesleges vezetői beosztásokat létesítettek, vagy úgy, hogy nem rátermettség és hozzáértés szerint, hanem „paritásos" alapon osztották el az egyesített vállalatok régebbi vezetői között a vezető helyeket stb. Ez a felfogás keresztezi az átszervezés egyik fontos szempontját: a vezető gárda személyi összetételének javítását. Arra is volt példa (a söriparban), hogy — mivel az addig önálló vállalatok vezetői kezdetben ellenezték az összevonást, majd a hatáskörök csökkenését — a központi vállalat vezetői mindent a régiben hagytak, nem fogtak hozzá az egyesítés adta előnyök kiaknázásához, nehogy szűkíteniük kelljen az addigi vállalati igazgatók hatáskörét.

Az átszervezéssel szükségszerűen együttjáró nehézségek csökkentése végett kívánatos volna, ha lehetőleg már egy-két hónappal az összevonás előtt, ki volnának nevezve az új vállalati központ vezetői és már akkor tudnák a beosztásukban érintett vezetők, hogy mi lesz a jövőbeni munkahelyük. Ugyancsak kívánatos, hogy a vállalati vezetők kinevezésével lehetőleg egy időben létrejöjjenek az egyesített párt- és szakszervezeti szervek is.

Ma a termelési profilok rendezését általában még nem kíséri a munkások átcsoportosítása, a jövőben azonban kisebb-nagyobb mértékben erre is szükség lesz. Már az eddigi szórványos esetek is arra figyelmeztetnek, hogy nehéz feladat a vezetőknek olyan megoldást kidolgozni, amely elfogadható a munkások számára; erre tehát idejében fel kell készülniük.

Szólni kell arról is, hogy néhány végrehajtott vállalat-összevonás továbbra is problematikusnak látszik. Az erőművek összevonása pl. nem nyújt lehetőséget gazdaságosabb termelésre. A bánhidai és a tatabányai kis erőművek összevonásának hasznosságáról más véleménye van az elrendelő minisztériumnak, mint a vállalati vezetőknek és a terület társadalmi szerveinek. Az ilyen egyesítések

Digitized by Google

bizonyos kockázatokat rejtenek magukban, hasznosságukról csak a későbbiekben lehet majd végleges ítéletet mondani.

Még egyszer hangsúlyozni szeretnénk, hogy *a vállalatok összevonása nem öncélú dolog. A megvalósítás szükségességének az a kritériuma: lehetővé teszi-e, hogy hatékonyabban hasznosítsák a meglevő termelőerőket, növeljék a termelés gazdaságosságát, emeljék a vállalati vezetés színvonalát és a vállalati érdek közelebb kerüljön a népgazdasági érdekhez?* Nyilvánvaló, hogy ha az összevonás nem segíti elő ezeknek a követelményeknek a teljesítését, vagy ha összevonás nélkül is el lehet érni ezeket, akkor az egyszerűbb utat kell választani.

Befejezésül annyit, hogy a pártszervezetek az eddigi összevonások során némileg elmaradtak, „ütemveszteségben" vannak a gazdasági vezetőknek nyújtandó támogatással. Csak a közelmúltban nyílt lehetőség arra, hogy pártszervezőket küldjünk ki, akik összehangolják a közigazgatásilag különböző területeken levő gyáregységek pártszervezeteinek tevékenységét, valamint az üzemek és vállalati központok pártszervezeteinek és az érdekelt területi bizottságoknak a munkáját. Még tisztázandó kérdés, hogy amikor a vállalat gyáregységei területileg szét vannak szóródva, akkor mi legyen a szerepe annak a területi pártbizottságnak, amelyhez a vállalati központ tartozik. Nyilvánvalóan azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a pártszervezetek jelenlegi felépítése mennyire felel meg az iparban végbemenő szervezeti változások követelményeinek. Eddig is adódtak ellentmondások, az átszervezéstől függetlenül is, pusztán abból, hogy iparunk szervezete az ágazati elven, a pártszervezeteké pedig a területi elven épül fel. Az ipar átszervezésének befejezése után feltehetően még szélesednek ezek az ellentmondások. Ez természetesen sokoldalú vizsgálódást kíván, s ennek során gondosan figyelembe kell vennünk a baráti országokban foganatosított változtatásokat, s mindenekelőtt a magunk tapasztalatait.

Digitized by Google

A magyar-szovjet timföld- és alumínium-kooperációról

Írta

OSZTROVSZKI GYÖRGY és SZEKÉR GYULA

A közelmúltban, 1962. november 15-én, nagy jelentőségű timföld-* és alumíniumipari együttműködési egyezményt írtak alá a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság képviselői. Hogy az egyezmény jelentőségét egész nagyságában lássuk, ahhoz az alapjául szolgáló gazdasági hátteret és összefüggéseket is ismernünk kell.

Hazánknak egyik legjelentősebb természeti kincse az alumíniumérc, a bauxit. Európa bauxittermelésében országunk (a Szovjetuniót nem számítva) a második, a világtermelésben pedig — mintegy 4—5 százalékos részesedésével — a hetedik helyen áll. Jelenlegi ismereteink szerint bauxit-vagyonunk hozzávetőleg 80 millió tonnára tehető, ami, figyelembe véve a kutatások révén elérhető szaporulatot is — mintegy 40—50 évre fedezi a timföld-termelés tervezett növelését.

A bauxit megléte azonban csak szükséges, de egymagában még nem elégséges feltétele az alumíniumipar kifejlesztésének. Utóbbihoz a bauxiton kívül nagy mennyiségű olcsó energia is kell, mert a timföld-termelés, de még inkább az alumíniumgyártás nagyon energiaigényes. Ezen kívül a timföldgyárak, alumíniumkohók és erőművek létrehozásához nagy mennyiségű beruházási eszközre is szükség van. Csak kevés olyan ország van a világon, amelynek az alumíniumipar kifejlesztéséhez szükséges mindhárom feltétele megvan. Norvégiának például sok az olcsó, vízi úton előállított energiája, de nincs nyersanyaga; ezért messzi földről (Kanadából) importált timföldön fejleszti alumíniumiparát, illetve vállalja más országok számára az alumínium kohósítását. Sok olcsó vízienergiája van Kanadának is, ezért itt is nagy mennyiségű timföldet kohósítanak, más országok számára is. Egyes afrikai orszá-

* A timföld (alumíniumoxid) 50 százalék alumíniumot tartalmazó félkészterméke (koncentrátum).

Digitized by Google

goknak, (például Guineának) sok és jó minőségű bauxitjuk van, s megvan a lehetőségük olcsó villamosenergia előállítására, de nincsenek, vagy csak szűken vannak beruházási eszközeik. Még az USA-ban sincs meg mind e három feltétel: az általa feldolgozott bauxitnak mintegy 80 százalékát nagy távolságból importálja. Világszerte el van tehát terjedve az az ipartelepítési gyakorlat, hogy a timföldgyártást a bauxit-lelőhelyek közelében, az alumíniumgyártást pedig az olcsó energiaforrások közelében folytatják.

A bauxit-gazdagságon kívül milyen feltételei vannak hazánknak az alumíniumipar fejlesztéséhez? Köztudomású, hogy energiával rosszul állunk. A KGST-országok közül Magyarország a legszegényebb energiában. Viszonylagos bauxit-gazdagságunk és energiahordozókban való szegénységünk szülte azt a helyzetet, hogy bár 1962-ben 1,5 millió tonna bauxitot termeltünk, ebből csak 52 ezer tonna alumíniumot gyártottunk itthon — a lehetséges 270 ezer tonnának alig 20 százalékát —; a többi bauxitot és timföldet exportáltuk.

Nemcsak kevés, hanem meglehetősen rossz és drága is az itthon kitermelt szén, ezért drága a belőle nyert villamos energia is. A hazai szén átlagos kalóriaértéke mindössze 3300 kal/kg, s ezt a gyenge minőségű szenet is átlagosan 200 méter mélységből, túlnyomórészt alig 1 méter vastagságú, tördelt széntelepekből, részben víz-, gáz- és tűzveszélyes bányákból, 94 százalékában mélyműveléses módszerrel termeljük ki. Olcsó energia termelésére felhasználható vízienergia-forrásaink sem számottevőek.

Bizonyos tehát, hogy az a villamos energia, amelyet 1600—2600 kal/kg fűtőértékű lignitre vagy barnaszénre telepített erőműveink termelnek, önköltség tekintetében nem veheti fel a versenyt a magas fűtőértékű olcsó szénből, vagy éppen a vízi úton előállított villamos energiával. Alumíniumtermelésünk sem lehet tehát olyan gazdaságos, mint az e tekintetben élenjáró országoké. Nálunk az alumínium önköltségéből 43 százalékot tesz ki az energiaköltség, más alumíniumot előállító országokban ennek csak körülbelül a felét; a Szovjetunióban például az olcsó vízi energiával termelt alumínium önköltségéből csak 15—20 százalékot. Az alumínium önköltségét alkotó egyéb tényezők — például az elektródák, az elektrolízishez szükséges kriolit, az amortizáció és a munkabér ráfordításai — a Szovjetunióban is körülbelül azon a szinten vannak, mint nálunk, s így megállapíthatjuk, hogy *az alumínium kohósításának az önköltsége vegső soron a villamos energia önköltségétől függ.*

Mi következik ebből? Lemondjon-e hazánk arról, hogy fejlett alumíniumipart építsen ki, vagy érje be bauxit-kincsének kitermelésével és exportjával? Egyik sem! Ha kizárólag exportálnánk a bauxitot, akkor gyakorlatilag lemondanánk pártunk gazdaság-

Digitized by Google

politikájának arról a helyes elvéről, hogy adott nyersanyagot a lehetőség szerint minél értékesebb termékké kell feldolgozni, mert így — ha a termelés korszerű és gazdaságos — szélesebb bázison tudjuk növelni nemzeti jövedelmünket.

A bauxitot korszerűen, gazdaságosan termeljük ki. A feldolgozás következő foka a timföldgyártás. Ezt is gazdaságosan, világszínten folytatjuk. A timföldgyártás legfontosabb műszaki-gazdasági mutatói tekintetében elértük, illetve megközelítettük Franciaországot és a Szovjetuniót.

A feldolgozás harmadik fázisa: a timföld kohósítása, az alumínium kinyerése. Mint már említettük, a kohósítás nagyon sok energiát igényel, a hazai energia pedig igen drága. Ezért a feldolgozásnak ezen a szakaszán már *nem tudjuk a világszínvonalnak megfelelő gazdaságosságot elérni.* Hiába értékesebb tehát az alumínium, mint a timföld, a feldolgozásnak ezen a lépcsőjén — az energia drágasága miatt — már nem tudjuk olyan hatékonyan hasznosítani a társadalmi munkát, mint sok más területen, ez pedig a nemzeti jövedelem lehetséges növelése és a társadalom szempontjából pazarlás. Ez azonban mégsem jelenti azt, hogy be kell érnünk a bauxit feldolgozásával, a timföldgyártással. Ha ugyanis az alumíniumgyártást nem is, de az *alumíniumfeldolgozást* megint csak képesek vagyunk korszerűen, gazdaságosan, világszínvonalon folytatni. És a magasabb érték, a nagyobb nemzeti jövedelem elérése céljából törekednünk is kell erre.

E fontos természeti kincsünk legjobb hatásfokú hasznosítása végett tehát az a kívánatos számunkra, hogy hidaljuk át azokat a nehézségeket, amelyeket energiaszegénységünk a timföld kohósításában okoz, és *nyissunk szabad utat a timföld- és alumínium-feldolgozás nagyarányú fejlesztésének.* Ez a felismerés és ez a törekvés már hosszú idő óta áthatja tevékenységünket és az alumíniumipar távlati fejlesztésére vonatkozó elképzelések kialakítását.

1951-ben például létrejött *a magyar—csehszlovák alumíniumipari együttműködési egyezmény.* Eszerint Magyarország pirogén eljárásra alkalmas bauxitot szállít Csehszlovákiának és műszaki segítséget nyújt a csehszlovák alumínium-kohászat megteremtéséhez, Csehszlovákia viszont gépeket és berendezéseket szállított timföldiparunk kapacitásának bővítéséhez és villamos energiát alumínium-kohászatunknak. A magyar—csehszlovák kooperációt — minthogy az alumíniumipar abban az időben magyar—szovjet vegyes vállalat volt — a Szovjetunió is segítette mintegy 15 ezer tonna minőségi acélanyaggal. A magyar—csehszlovák alumíniumipari együttműködési egyezménynek mind a magyar alumíniumipar továbbfejlesztése, mind a csehszlovák timföld- és alumíniumipar kiépítése szempontjából nagy volt a jelentősége; egyben ez

Digitized by Google

volt az első lépés a szocialista országok nagy teljesítményű, korszerű államközi energia-kooperációjának megvalósítása útján.

1955-ben — vagyis még a KGST mai, fejlettebb munkamódszerének kialakulása előtt — magyar kezdeményezésre kísérlet történt arra, hogy az ebben érdekelt népi demokráciák egyeztessék egymással ötéves alumíniumipari terveiket és hosszú lejáratra az ezekhez kapcsolódó energia-szállítási terveket. Ez volt az első tervegyeztetés, amely alapjául szolgált a későbbi évek fejlettebb együttműködési módszereinek.

1960-ban *Lengyelországgal kötöttünk timföld- és alumíniumipari együttműködési egyezményt.* Eszerint 1965-től 1970-ig növekvő mennyiségben szállítunk timföldet a Lengyel Népköztársaságnak, az pedig a kohósított alumíniumnak egy részét (nem egészen a felét) visszaszállítja hazánknak. 1970-ben 80 ezer tonna timföldet szállítunk Lengyelországnak és 17 ezer tonna alumíniumot kapunk tőle vissza.

Mindkét timföld- és alumínium-egyezmény *pozitív szerepet játszott és játszik* országunk és e két másik szocialista ország alumíniumiparának fejlesztésében, s elősegíti a nyersanyagbázis kiszélesítését. Mégsem jelentettek végleges megoldást számunkra. E két egyezmény méretei és feltételei nem tették lehetővé, hogy nagyszabásúan, hosszú távra megoldjuk alapvető problémánkat: azt, hogy jelentős hazai alumíniumipart és nagyarányú alumíniumfeldolgozó ipart építsünk ki. Ennek a két baráti országnak ugyanis — bár gazdagabbak energiában, mint hazánk — nincs annyi villamos energiája, hogy annyi timföldnek a kohósítását vállalhatták volna, amennyire a távlati fejlesztési terveinkben előirányzott alumíniummennyiség termeléséhez szükségünk volna; a magyar—lengyel egyezmény feltételei szerint pedig bauxittal és timfölddel nem győztük volna a kívánt fémmennyiség elérését.

Kitűnt, hogy ha a korábbinál lényegesen nagyobb fémmennyiséget és jelentős feldolgozóipart akarunk, akkor új utat, új konstrukciót, új partnert kell keresnünk. Figyelembe véve az együttműködés és a fejlesztés mintegy másfél évtizedes tapasztalatait, az új konstrukció kialakításánál mindenekelőtt három alapvető feltétel megvalósítására kellett törekednünk:

1. Olyan kooperációt kellett kialakítanunk, amely szerint a *teljes* fémmennyiséget visszaszállítják nekünk.

2. A kohászatot olcsó energiára, vízierőműre kellett telepíteni.

3. Beruházási segítséget kellett szereznünk a fejlesztéshez, mert mind a timföld-, mind az alumíniumgyártás nagy beruházásokat igényel, beruházási lehetőségeink pedig viszonylag szerények.

Digitized by Google

A Szovjetunió mindezekből a szempontokból reményteljes kooperációs partner, s a *megkötött magyar—szovjet timföld- és alumíniumegyezmény műszakilag és gazdaságilag teljesen megfelel ezeknek az elképzeléseknek.* Az egyezmény szerint hazánk 1967-től kezdődően timföldet szállít a Szovjetunióba, a Szovjetunió pedig a magyar timföldből nyert *teljes alumíniummennyiséget* visszaszállítja nekünk. 1967-ben 30 ezer, 1980-ban pedig már 330 ezer tonna timföldet kohósítunk a Szovjetunióban, így 1967-ben 15 ezer, 1980-ban 165 ezer tonna alumíniumot kapunk vissza.

Ez az egyezmény híven szolgálja a KGST-országok kommunista és munkáspártjai vezetőinek értekezletén elfogadott együttműködési alapelvek követelményeit is:

a) Eleget tesz annak a kívánalomnak, hogy KGST-országok a lehetőség szerint gyorsítsák meg nyersanyag-termelésüket, s közös erővel fokozzák természeti lehetőségeik kiaknázását.

b) A gyakorlatban alkalmazza és egy fontos területen konkretizálja azt az elvet, hogy az energiaigényes iparágakat az energiaforrások közelében kell fejleszteni.

c) Következetesen érvényesíti a kölcsönös előnyök elvét, mert mind a magyar, mind a szovjet fél számára előnyös, s egyben a többi szocialista ország érdekeinek is megfelel.

A Szovjetuniónak megvannak a kedvező feltételei ahhoz, hogy nagy teljesítményű kohókat telepítsen olcsó vízienergia mellé. Anglia, Japán, sőt részben az USA is igen nagy távolságú energiakooperáció segítségével bonyolítja le alumíniumtermelését. Az egyezmény szerint a magyar timföldet a volgográdi alumíniumkohóban fogják kohósítani. Ez a kohó a világ legnagyobb vízierőművétől, a XXII. kongresszusról elnevezett 2500 MW teljesítményű erőműtől kap olcsó villamos energiát. A villamos energia olcsósága magyarázza azt, hogy a Szovjetunióban előállított alumínium önköltsége 20—25 százalékkal alacsonyabb, mint nálunk. Ez az önköltség-különbözet olyan nagy, hogy háromszor-négyszer is megtérül belőle a timföldnek a Szovjetunióba és az alumíniumnak a Magyar Népköztársaságba való szállítása, különösen, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy vízi úton való szállítás is lehetséges. Az egyezmény megkötése előtt a szakértők gondosan tanulmányozták ezt a kérdést, s megállapították, hogy az év nyolckilenc hónapjában megvan a lehetősége annak, hogy a timföldet és az alumíniumot folyami és tengeri uszályok szállítsák a Dunán, a Fekete-tengeren és a Volga—Don csatornán. Ez részben megoldja folyami szállítási eszközeink jobb kihasználásának problémáját is, amely abból adódik, hogy szállítási eszközeink csak a Dunán lefelé menet vannak megterhelve, visszafelé nem, vagy csak kevéssé.

Digitized by Google

A hazai alumíniumkohászat 1935 óta, tehát 28 év alatt, három alumíniumkohóban 55 ezer tonna kapacitásra fejlődött fel. Az egyezmény révén az 1967-től 1980-ig terjedő 14 évben ennek az alumínium-mennyiségnek a háromszorosára teszünk szert. Az egyezményben megjelölt 165 ezer tonna alumínium kohósításához mintegy 3 milliárd kWó villamos energia kell. Ekkora energiamennyiség termeléséhez kb. 500 MW teljesítményű erőműre volna szükségünk. Ez mintegy két és félszerese jelenlegi legnagyobb erőművünk, a Tiszapalkonyai Erőmű teljesítményének és 1960. évi villamosenergia-termelésünk 40 százalékával egyenlő.

Számunkra tehát feltétlenül előnyös a kooperáció energia-oldala. De előnyös a Szovjetunió számára is. A szovjet szakirodalom adatai szerint ugyanis az 1959—1965 között a szovjet vízierőművekben termelt villamos energia önköltsége valamivel kisebb volt, mint 0,1 kopek/kWó, az új, nagy teljesítményű krasznojarszki 5000 MW, a bratszki 4500 MW és a nurekszki 4000 MW teljesítményű vízierőművekben termelt villamos energiáé pedig még ennél is lényegesen alacsonyabb. Az alumínium világpiaci ára tonnánként 450—500 dollár körül mozog. KWó-ként 0,4—0,6 centes villamosenergia-árat véve alapul, az alumínium árának 18—20 százalékát teszi ki az energiaköltség. Ezek szerint az adatok szerint tehát a szovjet vízierőművekben előállított villamos energia önköltsége jóval alacsonyabb, mint a világpiaci alumínium-árban számításba vett energia ára. Mi a timföldet világpiaci áron szállítjuk a Szovjetuniónak. A Szovjetunió is világpiaci áron, pontosabban: a KGST-országok között mindenkor érvényben lévő áron szállítja vissza az alumíniumot; az alacsony önköltséggel, a világpiaci árnál jóval olcsóbban előállított villamos energiát tehát kohóalumíniumba beépítve, világpiaci áron exportálja. Megjegyzendő, hogy az országnak erről a területéről a villamos energia közvetlen exportját egyébként csak kevésbé gazdaságosan lehetne megvalósítani. Ez egyben válasz arra a feltételezésre is, hogy a villamos energiának távvezetéken való, közvetlen szállítása esetleg gazdaságosabb lehet, mint a timföld- és alumínium-szállítás. Figyelembe kell ugyanis venni azt, hogy ekkora távvezeték felállítása hatalmas összegekbe kerülne, és a távvezetéken szállított energiaveszteségek is jelentősek. A technika fejlettségének mai fokán egyébként az egyezményben megjelölt alumínium-mennyiség kohósításához szükséges villamos energia két-háromezer km távolságra távvezetéken történő szállítása még nincs is megoldva.

Mit mutat a kooperáció *beruházási* oldala?

Ha az egyezményben előirányzott 165 ezer tonnás alumíniummennyiséget kizárólag a magunk erejéből akarnánk megtermelni, akkor körülbelül 30 milliárd forintot kellene beruháznunk a timföldipari, a kohászati, a villamoserőművi és az alumíniumipari se-

Digitized by Google

gédanyagot előállító kapacitások létrehozására. Ha nem lennénk képesek erre — márpedig ez nagyon valószínű — akkor a következő 15—20 évben jóval alacsonyabb alumínium-termeléssel kellene beérnünk.

A magyar—szovjet kooperáció teljesen megváltoztatja ezt a helyzetet. Az egyezmény értelmében nekünk csak a bauxitbányászat fejlesztésére, a meglevő timföldgyári kapacitás bővítésére, illetve egy új, nagy teljesítményű timföldgyár létrehozására kell beruházásokat eszközölnünk; számításaink szerint ez körülbelül 15 milliárd forintot igényel. A kohászati, az erőművi és egyéb kapacitásoknak szintén mintegy 15 milliárd forintos beruházásait a Szovjetunió fogja megvalósítani. Ha a fejlesztésnek ez a része is reánk hárulna, akkor — csak a kohókat tekintve — 7 darab olyan kohót kellene létesítenünk, mint az inotai alumíniumkohó. Ezt tehát úgy is felfoghatjuk, mintha a Szovjetunió 15 milliárd forint összegű beruházási hitelt nyújtana nekünk, s ez több, mint amekkora áruhitelt hazánk a felszabadulás óta kapott a Szovjetuniótól. Az egyezménynek ez a része tehát mindenekelőtt a mi számunkra előnyös. De az egyezmény tartama alatt a Szovjetuniónak is megtérül az, amit a magyar timföld kohósítása érdekében beruházott: biztosítja ezt a villamos energia világpiaci ára és ennél jóval alacsonyabb önköltsége közötti különbözet, amely az alumínium visszaszállításakor realizálódik. Az elszámolás a magyar—szovjet kliring forgalomban történik. A timföld és az alumínium eladási ára közötti különbözetet magyar árukkal egyenlítjük ki, s ez kiszélesíti iparszerkezetünk javításának, kedvezőbb irányú átalakításának lehetőségeit.

A magyar—szovjet timföld- és alumínium-egyezmény segítségével — a hazai termelést és egyéb forrásokat is figyelembe véve — 1980-ban mintegy 300 ezer tonna alumínium áll majd népgazdaságunk rendelkezésére. Ez akkora alumínium-mennyiség, amekkorát ma Anglia, a Német Szövetségi Köztársaság, vagy Franciaország dolgoz fel. Ezzel új távlatok nyílnak meg gépiparunk fejlesztése előtt. Lehetővé válik, hogy erőteljesen fejlesszük a hazai alumínium-feldolgozóipart; újabb alumínium-présmű és hengermű, kábelgyártó kapacitások és egyéb alumínium-feldolgozó üzemek létesülnek. Jelentősen fejleszthetjük az alumínium-járműkábel-, és csomagolóeszköz-gyártást, kiszélesíthetjük az alumínium gépipari és építőipari alkalmazását stb. Mindez azt jelenti, hogy szélesebb bázison fejleszthetjük nemzeti jövedelmünket. A világpiacon egy tonna bauxitért körülbelül 6—8 dollárt fizetnek, de egy tonna timföldért 70—80 dollárt, egy tonna alumíniumért már 450—500 dollárt, egy tonna kábelért pedig 600—900 dollárt.

Más előnyei is vannak az egyezménynek. A fejlesztés méretei lehetővé teszik, hogy hazánk a timföldgyártásban és az alumínium

Digitized by Google

alkalmazástechnikájában világviszonylatban az élre törjön, hogy a szocialista országok között a timföld- és alumínium-kultúra centrumává váljék. Ez a Szovjetunió és más alumíniumiparral rendelkező szocialista országok számára is előnyös, mert fontos műszaki fejlesztési és kutatási feladatok alól mentesülnek; ezeket ugyanis mi vállaljuk magunkra. A timföld- és alumíniumtermelés tervezett felfutása azért is előnyös a KGST-országok közössége számára, mert lehetővé teszi, hogy magasabb szinten lehessen kielégíteni az alumínium-termékek iránti nagyarányú és égető szükségletet, nemcsak a mienkét, hanem — export révén — a baráti országokét is.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy *a magyar—szovjet timföld- és alumíniumegyezmény határkő a magyar timföld- és alumíniumfeldolgozó ipar fejlődésében.* Egyben nagyszerű példája annak, hogyan lehet a KGST kereteiben közös összefogással jobban kihasználni a természeti és gazdasági adottságokat, ebben az esetben: a gazdaságos magyar timföldgyártást összekapcsolni a gazdaságos szovjet energia-termeléssel. Ez az egyezmény beszédesen mutatja azt, hogy a szocialista országok gazdasági együttműködése belátathatatlan lehetőségeket nyújt az együttműködés szorosabbra fűzésére, az élenjáró technikai színvonal elérésére, a társadalmi munka KGST-méretekben vett hatékonyságának fokozására. Egyben a gyarmati sorból felszabadult, vagy most felszabaduló országok számára is példa arra: hogyan fejlesztik a szocialista országok a kölcsönös előnyök alapján gazdaságukat népeik boldogulására.

Digitized by Google

A gyenge termelőszövetkezetek helyzete és a megerősítésükkel kapcsolatos feladatok

Írta:
GARAMVÖLGYI KÁROLY

„A következő néhány évben a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezeteket az átlagosan gazdálkodók színvonalára kell emelnünk."

(A VIII. pártkongresszus határozatából.)

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után a szövetkezeti gazdaságok megszilárdításának feladatai kerültek előtérbe. Pártunk VIII. kongresszusa erről a következő határozatot hozta: „A magyar mezőgazdaság történetében új fejezet kezdődik: erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk."[1] A magyar mezőgazdaság történetének ebben az új fejezetében nagy figyelmet fordítunk a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetekre. A megkülönböztetett figyelmet társadalmi és gazdasági körülmények indokolják. A kollektív gazdálkodás útjára tért parasztcsaládok magasabb jövedelmet, emberibb életet várnak a termelőszövetkezetektől, hiszen ezért cserélték fel a kisparaszti gazdálkodást az újjal. Ha ez a várakozás kielégítetlenül marad, akkor a termelőszövetkezeti családok ezreit éri csalódás.

1961-ben az összes termelőszövetkezeti családoknak 31,6 százaléka élt olyan termelőszövetkezetben, amelyet a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek közé sorolunk. Minden olyan tényező, amelynek hatására javul ezeknek a családoknak a helyzete,

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1962. 104. old.

Digitized by Google

közvetlenül erősíti a proletárdiktatúra alapját, a munkás-paraszt szövetséget, és elősegíti a szövetkezeti parasztság szocialista nevelését, egységének erősödését. A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének megjavítását nyomós gazdasági, és az egész népgazdaság egészséges fejlődését szolgáló tényezők is indokolják. 1961-ben a termelőszövetkezetek összes szántóterületének 32,5 százalékát foglalták el a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek. Ha ezeknek gazdálkodása a közepes szintet elérte volna, akkor ez országosan majdnem 13 százalékkal növelte volna a termelőszövetkezetek áruértékesítését és 14 százalékkal az egy szövetkezeti tagra jutó jövedelmet. A VIII. kongresszusnak a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek átlagos szintre emeléséről szóló határozata tehát egyaránt szolgálja az egyének és a társadalom érdekeit.

A kongresszus határozatának végrehajtása céljából mélyrehatóan elemezni kell a termelőszövetkezeti gazdálkodást. Csak akkor jelölhetjük ki a konkrét tennivalókat, ha előzőleg feltártuk, hol és miben jelentkeznek a gyengeségek és mi okozza ezeket. A termelőszövetkezetek múlt évi gazdálkodásáról szóló zárszámadások 1963 első két hónapjában kerültek a szövetkezetek kollektív tulajdonosainak fórumai elé; országos összesítésük és elemzésük több hónapot vesz igénybe. Ennek a tanulmánynak az adatai a termelőszövetkezetek gazdálkodásának 1961. évi zárszámadásain alapulnak. Az 1962. évi gazdálkodást tekintetbe véve a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek száma módosult ugyan, de az alapvető okok és tennivalók nem változtak meg.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedése

A területi elhelyezkedés vizsgálata nemcsak azért szükséges, hogy differenciáltan meghatározhatók és értékelhetők legyenek a területileg illetékes szervek feladatai, hanem azért is, mert ebből következtetni lehet a gyengeség természeti és társadalmi okaira.

A „gyengén gazdálkodó termelőszövetkezet" kategóriájának tartalma állandóan változik. Nyilvánvaló, hogy a fejlődés során mind magasabbra emelkedik az országos átlagot jelző mérce, s néhány év múlva már túlhaladottak lesznek azok a mutatók, amelyeknek alapján jelenleg kategorizáljuk a termelőszövetkezeteket. Ebben a tanulmányban a kategóriába sorolást az elemzés időszakában használatos mutatók szerint végeztük. Ezek szerint azt a termelőszövetkezetet tartottuk gyengén gazdálkodónak, amelyben az egy redukált szántóra jutó gazdálkodási eredmény 1200 forinton alul volt és az egy termelőszövetkezeti tagra jutó, a közös gazdaságból származó jövedelem nem haladta meg az évi 8000 forintot. Ennek alapján csoportosítva a következő táblázat mutatja az 1961-

Digitized by Google

ben gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek megyék szerinti arányát:

	Az összes				
	tsz-ek szántóterületének %-ában		tsz-családok %-ában		tsz-ek %-ában
Baranya	51,6	(2)	47,8	(2)	55,6
Bács-Kiskun	41,3	(6)	39,2	(7)	45,4
Békés	14,2	(18)	12,3	(19)	15,8
Borsod	57,1	(1)	57,7	(1)	57,5
Csongrád	25,3	(14)	27,8	(12)	31,3
Fejér	23,2	(16)	23,0	(15)	24,4
Győr-Sopron	13,3	(19)	14,6	(18)	12,2
Hajdú-Bihar	31,2	(10)	31,9	(10)	35,9
Heves	18,5	(17)	16,3	(17)	19,0
Komárom	26,0	(13)	25,8	(13)	28,2
Nógrád	30,0	(11)	29,0	(11)	29,0
Pest	38,6	(7)	39,6	(6)	41,9
Somogy	36,7	(8)	36,2	(8)	33,6
Szabolcs-Szatmár	36,3	(9)	34,3	(9)	37,2
Szolnok	25,2	(15)	23,2	(16)	27,1
Tolna	26,2	(12)	25,9	(14)	30,2
Vas	44,1	(4)	44,0	(3)	43,5
Veszprém	46,0	(3)	42,0	(4)	40,4
Zala	43,9	(5)	41,6	(5)	40,2

Megjegyzés: A zárójelbe tett számok a gyenge termelőszövetkezetek aránya szerinti sorrendet jelzik.

A táblázat adatai szerint a megyék közötti különbségek igen nagyok. Még jobban kitűnik az eltérések nagysága akkor, ha a kisebb közigazgatási egységek felé haladunk az elemzésben. Baranya megyében a sellyei járás szövetkezeteinek 80,5 százaléka, a pécsi járás szövetkezeteinek 72,5 százaléka volt gyenge szövetkezet, Borsod megyében az encsi járás szövetkezeteinek 91,7 százaléka, az edelényi járás szövetkezeteinek 73,3 százaléka gazdálkodott gyengén. Viszonylag jól gazdálkodó megyékben is nagyok a járások közötti eltérések: Szolnok megyében a tiszafüredi járásban a szövetkezetek 55 százaléka, a kunhegyesi járásban pedig 45 százalékuk gazdálkodott gyengén.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedését vizsgálva azt is fel kell mérni, hogy az adott közigazgatási egységen belül a lakosságnak milyen arányát érinti a szövetkezetek helyzete. Az 1960. évi népszámlálás adatai szerint a Baranya megyei sellyei járásban a lakosságnak 71,5 százaléka, a Borsod megyei encsi járásban pedig 61 százaléka volt mezőgazdasági kereső, ugyanakkor a Borsod megyei ózdi járásban csak 17,8 százaléka.

Digitized by Google

Bár minden megyének és járásnak feladata, hogy megjavítsa a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetét, a lakosság összetételéből az következik, hogy ahol magasabb a mezőgazdasági keresők aránya, ott csak szélesebb fronton, nagyobb méretű társadalmi érdeklődéstől kísérve lehet elérni ezt.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedésének idősoros változásai (1960—1961 között) a következő alaptendenciák érvényesülését mutatják:

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek földrajzilag erősen koncentrálódtak, s ezzel párhuzamosan ezeken a területeken megnövekedett azoknak a termelőszövetkezeteknek a száma, amelyek az országos átlagtól negatív irányban 25 százaléknál nagyobb eltérést mutatnak (pl. az enyingi, a nagykanizsai, a zalaegerszegi, a nagykállói járás).

E tendenciának a kísérő jelensége az, hogy olyan járások, amelyek 1961 előtt 25 százalékkal az országos átlag alatt voltak, 1961-re felsőbb kategóriába kerültek (pl. a veszprémi, a sümegi, a devecseri, a mezőcsáti, a gyomai).

Az országos átlagot magasan meghaladó színvonalon gazdálkodó járások 1961-ben is megtartották, sőt még emelték is termelésük színvonalát (pl. a mosonmagyaróvári, a sárvári, a dunaújvárosi, a gyöngyösi, a makói, a szentendrei, a soproni, a szolnoki, a legtöbb Békés megyei járás).

Ezeknek a tendenciáknak az együttes hatásaként 1961-ben nem csökkent, hanem növekedett a megyék közötti különbség.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzete és gyengeségük okai

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának elemzése azt bizonyítja, hogy a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek gazdálkodásuknak eredményeit és eszközeit tekintve, mélyen az országos átlag alatt állnak. A következő táblázat érzékelteti a gazdálkodás eredményességében levő különbségeket:

	országos átlag	jó	közepes	gyenge
		termelőszövetkezet		
Egy szántóegységre jutó halmozatlan termelési érték	100	155,2	103,2	66,5
Gazdálkodási eredmény	100	171,5	104,7	55,9
Pénzbevétel*	100	161,7	102,3	64,3

* A pénzbevétel többé-kevésbé az árutermelésnek is mutatója

Digitized by Google

Hasonló különbségeket találunk akkor is, ha a gazdálkodás eszközeinek néhány mutatóját hasonlítjuk össze:

	országos átlag	jó	közepes	gyenge
		termelőszövetkezet		
Egy szántóegységre jutó közös vagyon	100	136,4	101,5	78,7
Egy szántóegységre jutó beruházott vagyon	100	135,9	101,7	78,7
A megvalósított beruházásokból:				
saját forrás %-a	30%	38,9%	30,8%	22,2%
idegen forrás %-a	65,7%	56,7%	64,6% *	73,9%
Felhalmozás a halmozatlan termelési érték százalékában	21,0%	24,2%	22,5%	15,0%
Egy szántóegységre jutó forgóvagyon értéke	100	137,3	101,2	78,7
Egy szántóegységre jutó fel nem osztható szövetkezeti alap	100	158,4	106,2	60,6
Egy szántóegységre jutó összes tiszta vagyon	100	162,9	104,9	59,2

A gyengén gazdálkodó szövetkezetek helyzetének megjavítására irányuló intézkedéseink eredményességének hatásfoka elsősorban attól függ: sikerül-e helyesen feltárnunk a gazdálkodás gyengeségeinek legfőbb okait. A gazdaságilag meg nem erősödött termelőszövetkezetek támogatására hozott rendelkezések a járási szervek feladatává teszik, hogy pontosan vegyék számba a konkrét okokat és ezek alapján dolgozzák ki intézkedéseiket. Ezek az okok különbözőek ugyan, de országos összesítésben mégis kirajzolódik néhány olyan csoportjuk, amely döntő, vagy amely a konkrét esetek nagyobb részében fontos szerepet játszik. A fő okok két nagy csoportba sorolhatók: az elsőbe a rossz természeti adottságok tartoznak, a másodikat a szubjektív tényezők alkotják.*

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedése azt mutatja, hogy a szántóföldi megművelésre kevésbé alkalmas, nehezebben művelhető területeken az átlagosnál sokkal magasabb a gyenge termelőszövetkezetek aránya. Ilyen területek

* Figyelmen kívül hagyva a szövetkezetek megalakulásának idejét, mint ideiglenesen ható tényezőt.

Digitized by Google

pl. a hegyek, az erősen dombos vidékek. A nagyobb lejtésű területeken gazdálkodó mezőgazdasági üzemeknek nemcsak a munkaeszközök megválasztása és használata okoz gondot, hanem az is, hogy ezeken a területeken általában igen sekély a termőréteg és jelentős mértékű az eróziós kár. A kezdet nehézségein túlmenően nagyrészt ezek az okok magyarázzák azt, hogy 1961-ben a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek által elfoglalt terület nagysága alapján így alakult a megyék közötti sorrend: Borsod, Baranya, Veszprém, Vas, Zala. Ezekben a megyékben a termelőszövetkezetek egy része 20—25 fokos lejtőszögű területen folytat szántóföldi művelést, pedig közismert dolog, hogy 25 fokosnál nagyobb lejtőszögű földeket még jó művelési módszerekkel sem kívánatos tartósan szántóföldi műveléssel hasznosítani.

A Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézetének adatai szerint az északi hegyvidéken a termőterület 45 százaléka (Nógrád megyének 87 százaléka) talajpusztulásnak kitett terület, Zala megye összes területének 60,5 százaléka erős, vagy közepes talajpusztulásnak kitett szántó és legelő. A hegyi és dombvidéki termelőszövetkezetekben 15—20 százalékkal magasabbak a gépi munka költségei, és kizárólag az erózió hatása 30—35 százalékkal csökkenti a termésátlagokat. Ezeken a területeken a szántóföldi termelés bruttó hozama 1960-ban holdanként 20—40 százalékkal alacsonyabb volt az országos átlagnál. A múlt század végi földbirtokpolitika következményei még súlyosbítják a rossz természeti feltételeket. Abban az időben ugyanis okszerű erdőgazdálkodás helyett felparcellázták az erdőirtásos területeket. A parcellázás a lejtők irányában történt; a kisparaszti parcellákon tehát a lejtő irányában, primitív kisparaszti eszközökkel (sok esetben tehénigával), sekélyen végezték a talajmunkákat, ez pedig még tovább növelte az eróziós károk lehetőségét.

A rossz természeti adottságok közé tartozik a rossz talaj is. Országunk mezőgazdaságilag megművelt területének csaknem 14 százaléka meszes, vagy savanyú homok, 6,5 százaléka pedig szik. A több mint 2 millió holdnyi homokos területből 1,6 millió hold csak gyengén, vagy egyáltalán nem terem, s a mintegy 970 ezer hold szikes területnek is csak egy része ad javítás nélkül elfogadható termésátlagokat. A homok- és szikterületek keletkezésükből adódóan koncentrálódnak. A homokterületeknek 45 százaléka a Duna—Tisza közén, 27 százaléka Szabolcs-Szatmár megyében és Hajdú-Bihar megye egy részében fekszik. A szikes területeknek 74 százaléka a Tiszántúlra, 26 százaléka a Duna—Tisza közére összpontosul. Nem nehéz megtalálnunk az összefüggést a rossz talajviszonyok és a között, hogy a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi arányát tekintve így folytatódik — a rossz dom-

Digitized by Google

borzati viszonyokkal sújtott megyék után — a sorrend: Bács-Kiskun, Pest, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar megye.

A mezőgazdasági termelést még más természeti tényezők is befolyásolják, ezeknek a hatása azonban nem olyan mértékű, hogy a gyengébb gazdálkodás alapvető okai közé soroljuk őket.

A gazdálkodás gyengeségeinek szubjektív eredetű okait jóval nehezebb feltárni, mint a természeti okokat. Nemcsak azért nehezebb ez, mert nehéz az együttesen ható tényezők közül kiszűrni a szubjektív tényezőket, hanem azért is, mert ezeknek megítélése is alapvetően szubjektív dolog. Ezért fordulhatnak elő a termelőszövetkezeti vezetők munkájának megítélésében alapvető eltérések a szövetkezeti tagság és a felsőbb irányító szervek között. A tömeges átszervezés éveiben erősen, majd egyre csökkenő mértékben hatottak az új termelőszövetkezetek megindulásával többé-kevésbé szükségszerűen együttjáró nehézségek. Hiba volna figyelmen kívül hagyni az új formának, a tapasztalatlanságnak, és a nagyüzemi gazdálkodás alapvető eszközei hiányának a hatását, azt is látnunk kell, hogy ezek csak átmenetileg ható tényezők. Sőt: a termelőszövetkezetek több éves gazdálkodásának az elemzése azt bizonyítja, hogy nincs egyértelmű, szoros összefüggés a tömeges átszervezés megvalósulásának időpontja és a termelőszövetkezetek gazdálkodásának gyengesége között.

A gazdálkodás gyengeségének szubjektív tényezői között a legnagyobb szerepe a termelőszövetkezet vezetésének, a tagság hangulatának és munkakedvének van. A termelőszövetkezeti gazdálkodás gyakorlati tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a vezetés javulása, a munkakedv növekedése sok esetben egyik évről a másikra kiemelheti a szövetkezetet a gyengén gazdálkodó szövetkezetek kategóriájából. A helyes vezetés még a rossz természeti viszonyok káros hatását is csökkentheti. Például Borsod megyében a hangonyi Zöldmező Termelőszövetkezet 1962-ben sokat fejlődött, elsősorban a vezetés megjavítása, a tagság munkakedvének növekedése révén, pedig természeti körülményei nem különböznek a környező szövetkezetekétől. A Bács-Kiskun megye gyenge homoktalaján gazdálkodó harkakötönyi Mező Imre Termelőszövetkezetben is hasonlóképpen gyors javulást eredményezett az új vezetés. A példák hosszú sorával lehetne bizonyítani, hogy a vezetésnek milyen fontos, sőt sokszor elsődleges szerepe van a természeti viszonyokkal szemben.

A termelőszövetkezeti utat választó parasztember elsősorban előző helyzetéhez, nem pedig a legjobb természeti feltételek között élőkéhez méri sorsának javulását. Az egyéni gazdálkodás időszakában a rossz földön gazdálkodók többsége számára csak minimális megélhetést, vagy csak jövedelem-kiegészítést nyújtott a mezőgazdasági termelésből eredő jövedelem. A Központi Statisztikai

Digitized by Google

Hivatal 1957. évi reprezentatív felvétele szerint Borsod megyében a csak mezőgazdasági jövedelemmel bíró gazdaságok száma mindössze 47,6 százaléka volt az összes egyéni gazdaságokénak. Helyes vezetés és jó munkamorál mellett a nagyüzemi gazdálkodás — a háztáji gazdaságok jövedelmével kiegészítve — már egy-két év után többet produkálhat, mint azoknak a kisparaszti gazdaságoknak az átlaga, amelyekből létrejött. Azt pedig nem nehéz bebizonyítani, hogy valójában csak az átszervezés tette lehetővé a rossz feltételek hatásának csökkentését és a feltételekhez alkalmazkodó gazdálkodás kialakítását.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a gyengeség különféle okai igen sokszor együttesen jelentkeznek, egymással kölcsönhatásban vannak, sőt sokszor az okozat látszik a gyengeség okának. Sokszor például a területegységre jutó eszköz-ellátottság alacsony voltát vagy a közös gazdaságból származó jövedelem mértékét tekintik a gazdálkodás gyengeségének fő okaként, s nem veszik figyelembe azt, hogy a kedvezőtlen mutatók esetleg csak a következményei a mélyebben fekvő, objektív vagy szubjektív okoknak.

Egyes gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek gyengeségének konkrét okai eltérhetnek és sok helyütt el is térnek az itt ismertetett fő tényezőktől, a felsoroltak azonban a leggyakoribbak és a legnagyobb hatásúak az okok közül. Indokolt tehát, hogy a társadalom erőfeszítése ezeknek a megszüntetésére, vagy legalább csökkentésére összpontosuljon.

A megerősítés legfőbb feladatai

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének elemzése azt bizonyítja, hogy csak differenciált intézkedések alkalmasak a gyengeségek tényleges okainak megszüntetésére.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek megerősítésének fő feladatai — a gyengeség okaiból következően — két fő csoportba sorolhatók. A tennivalók egyik nagy csoportjába a rossz természeti körülmények hatásának csökkentésére, vagy megszüntetésére irányuló intézkedések tartoznak. A másik csoportot azok a feladatok alkotják, amelyek megoldása megváltoztatja a gazdálkodásnak nem kedvező szubjektív tényezőket.

Az átszervezés előtt a kisüzemi termelési viszonyok és a mezőgazdasági termelőerők színvonala miatt nem lehetett leküzdeni a rossz természeti körülmények hatását. Az átszervezés megteremtette e lehetőség üzemi kereteit. A tennivalók zöme azonban a mezőgazdasági nagyüzem határain is túlnő, s így a mezőgazdasági üzemek tevékenységének összehangolásán kívül még központi pénzügyi források igénybevételét is szükségessé teszi.

Digitized by Google

Elsősorban a domborzati viszonyok kedvezőtlen hatásának leküzdése igényli az üzemi és üzemek feletti erőfeszítések összehangolását. A hegyes vidékeken gazdálkodó termelőszövetkezetek üzemi feladatai egy-egy táj vagy vidék komplex rendezésének rendszerébe illeszkednek be. A hegyvidéki tájak gazdálkodásának kérdése egyben általános társadalomfejlődési probléma is. Ennek a speciális problémának a megoldására sok nemzetközi tapasztalat is van. A különböző országokban kitűzött célok a következő közös vonásokat mutatják: olyan komplex talajvédelmi feladatok megoldása, amelyek a művelési ág és a termelési szerkezet megváltoztatását is magukban foglalhatják; a kedvezőtlen domborzatú területen folyó rendszeres szántóföldi művelés megszüntetése vagy csökkentése (visszaerdősítés). Ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtását még a tőkés államok is kénytelenek szubvencionálni, és állami intézkedésekkel korrigálni a rossz tájviszonyok hatását. A probléma komolyságát jelzi, hogy megoldásának elősegítésére Csehszlovákiában, Ausztriában és hazánkban is külön kutatóintézetet hoztak létre, vagy egységes intézkedéseket, terveket dolgoztak ki (mint Bulgáriában, Romániában, Csehszlovákiában, Ausztriában, Olaszországban).

Hazánkban a hegyvidéken gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének megjavítására mindenekelőtt meg kell oldanunk a komplex talajvédelmet. Ennek a feladatnak a részei: a rétegvonal menti művelés, a sekély talajmunka megszüntetése és a rendszeresen ismétlődő mélyítő lazítás, a vetésterületarány és művelési ág helyes megválasztása, a borító növények megfelelő aránya, a rendszeres talajerő-utánpótlás. További megoldások: terelő árkok létesítése, sáncolás, esetleg teraszozás, a vízfolyások és általában a vízgyűjtő területek komplex rendezése. A Földművelésügyi Minisztérium Üzemszervezési Kutatóintézete azt javasolta, hogy olyan talajhasználati terveket kell készíteni, amelyek biztosítják, hogy a lejtős szántókon október és március között legalább 50 százalékban, áprilistól júliusig legalább 80 százalékban és augusztustól szeptemberig legalább 35 százalékban sűrűsoros növénnyel legyen fedve a szántóterület.

A hegyes területeken a nagyüzemi termelési szerkezetnek olyan továbbfejlesztésére van szükség, amely — a speciális természeti viszonyokhoz alkalmazkodva — egyrészt helyes arányokat alakít ki a szántóföldi és gyümölcstermelés, továbbá a rét-legelő, illetve erdőművelési ágak között, másrészt a speciális takarmánytermelési és legeltetési lehetőségekhez igazodó mértékű állattenyésztést létesít, elsősorban növendék-szarvasmarha-, baromfi- és juhtartást (ezt az utóbbit azonban csak a komplex talajvédelmi igényeknek megfelelő helyen és mértékben, főleg az állattartás egyéb ágai mellett, kiegészítő jelleggel).

Digitized by Google

A főbb feladatok azonossága mellett különbséget kell azonban tenni az egyes hegyvidékek között, s a specifikus viszonyoknak megfelelő munkák kijelölése előzetes kutatómunkát igényel. A Dunántúl délnyugati tájegységének problémáira a Keszthelyi Agrártudományi Főiskola — többéves kutatások alapján — komplexen alkalmazott mechanikai, kémiai és biológiai eljárásokat javasol. Ennek a részei a következők: A lejtőre merőleges művelés. A szokásos mélységű szántás alá — 8—10 cm-es altalaj-lazítás útján — vastagabb vízgazdálkodó réteg kialakítása és szükség szerint sáncolás elvégzése, amelynek fő feladata a lejtőn lefolyó víz összegyűjtése. A hagyományosan alkalmazott „bakhátas" művelés felszámolása. Ezzel többek között jelentős (körülbelül 20 százaléknyi) termőfelületet is nyerhetünk. A kémiai talajjavítás eszköze a szervestrágyázással kombinált meszezés — amely a talajnak nemcsak kémiai összetételét, hanem szerkezetét is megjavítja —, a biológiai eszközök pedig a here- és a füves herefélék alkalmazása. E speciális tájaknak már hagyományosan is kialakult fő termelési iránya a szarvasmarha-tartás. Hogy azonban ez nagyüzemi viszonyok között folyjék, és rentábilis legyen, annak a megjavított rét- és legelőgazdálkodásra támaszkodó, belterjes jellegű zöldmezőgazdálkodás a feltétele. További, igen kedvező lehetőségeket kínál e területen a bogyós gyümölcsök, mindenekelőtt a málna telepítése.

A termésfejlesztési feladatok megoldása itt a termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás megszilárdításán kívül jelentős társadalmi feladat is. Ez a vidék ugyanis a mezőgazdaságilag művelhető területekhez képest viszonylag igen magas népsűrűségű, lakossága nagyobbik részének a mezőgazdaság az egyedüli, vagy a fő jövedelmi forrása.

Ami a rossz talajviszonyokat illeti, a homokterületen gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzete általában kedvezőbb, mint a hegyvidéki szövetkezeteké. A múlt század második felében megindult a homoki szőlő- és gyümölcstermelő körzetek kialakításának folyamata; ez jelzi a megoldás útját, és részben már megteremtette ennek személyi feltételeit is. Emellett a tennivalók nagy része — megfelelő állami segítséggel — üzemi keretek között is megoldható. A homokon gazdálkodó termelőszövetkezetek fejlődése attól is függ, mennyire leszünk képesek — jelentős részben központi erőforrásokra támaszkodva — végrehajtani a kisparcellás szőlő- és gyümölcsös területek fokozatos nagyüzemmé való átalakítását, s mennyire tudjuk az eddig csak igen kis hatékonysággal vagy egyáltalán nem hasznosított homokterületeket bevonni a népgazdaságilag is rentábilisabb szőlő- és gyümölcstermelésbe.

A termelési színvonal emelkedésének egyik kisebb, de elen-

Digitized by Google

gedhetetlen feltétele a meszes homokterületek javítása. Ennek fő útját a biológiai módszerek alkotják (szöszösbükkönynek, fehérvirágú somkórónak zöldtrágyaként való alkalmazása stb.).

A szikes területeken alakult termelőszövetkezetek helyzetének megjavítására a Duna—Tisza-közi szikes területeken gipszezéssel, szervesanyagnak a talajba juttatásával, lignit-porozással lehet a talajt javítani. Ez azonban nem kis probléma, mert a javítás eredményeként keletkezett termőréteg vastagsága csak akkora, amekkora mélységben csökkentettük a javító anyaggal a nagyfokú lúgosságot. Ha tehát nem szánunk rá lényegesen nagyobb talajjavítási költségeket, akkor csak olyan csekély termőréteget nyerhetünk, ami szűk korlátot emel a szántóföldi kultúrák termelése elé. (Hogy e sziket kalászosok termelésére alkalmassá tegyük, ahhoz 20—25 cm-es réteget kell megjavítani.) A javító anyagok mellett ezek a talajok a szerves anyagot sem nélkülözhetik. Végül; igen nagy annak a veszélye, hogy ezek a talajok visszaalakulnak, különösen akkor, ha nem megfelelő kémiai összetételű vízzel öntözik őket.

A tiszántúli szikes területeken a talajjavítás és az öntözéses gazdálkodás kiterjesztése a fő útja annak, hogy csökkentsük a rossz talajviszonyok hatását. A művelési ág megváltoztatásának itt kisebb a jelentősége, mint a homokon. A javított területeken folytatott okszerű gazdálkodás, az öntözés kiterjesztése és a korszerű legelő-gazdálkodás kialakítása számottevően növelheti az egy szövetkezeti tagra jutó termelési értéket, még akkor is, ha az egy holdra jutó termelési érték elmarad az országos átlag mögött.

Igen komoly társadalmi ráfordítást igényel a rossz természeti körülmények hatásainak leküzdése s hatásuk csak évek múlva jelentkezik. Pártunk VIII. kongresszusa pedig a következő néhány év feladatává teszi a gyengén gazdálkodó szövetkezeteknek az átlagos színvonalra való emelését. A feladat meghatározásában pártunk abból indult ki, hogy az objektív feltételek megváltoztatására tett intézkedéseinknek egy része már a következő években hasznosul,* vagy befolyást gyakorol a szubjektív tényezőkre. Emellett a gazdálkodás gyengeségének okai nagyrészt szubjektív eredetűek, ezen a téren pedig viszonylag gyorsan lehet javulást elérni.

A gyengeség szubjektív eredetű okai közül a termelőszövetkezeti vezetés fogyatékosságai a legfőbbek. Ennek felismerésén alapulnak azok az intézkedések, amelyeknek végrehajtása során több száz szakembert irányítottunk a termelőszövetkezeti gazdaságokba. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az átirányítás be-

* A 3004/5. számú rendelet, beruházáspolitikánk és központi erőforrásaink elosztásának elvei, mind következetesebben szolgálják ezt a célt.

Digitized by Google

vált, az erre fordított népgazdasági áldozatok a leghatékonyabb ráfordítások közé tartoznak.

A termelőszövetkezeti vezetők közül az elnöknek van a legnagyobb szerepe. Társadalmi átalakulásunknak sajátos ellentmondása, hogy a legbonyolultabb viszonyokat magukban foglaló kollektívák vezetése nagyrészt olyan emberekre hárul, akiknek a — kisparaszti gazdálkodás individualizmusa következtében — nagyon kevés ehhez a társadalmi és történelmi tapasztalatuk. Az elnök eredményes munkájának legfőbb feltétele a tagság bizalma, ennek megszerzéséhez pedig szakértelem, megértés és erély, határozottság és mások véleményének figyelembevétele kell. Az elnöknek minden tevékenységével azt kell bizonyítania, hogy a közös gazdaság a tagság közös tulajdona, de a munkaszervezeti beosztásban vezetők és vezetettek vannak, a feladatok megoldásában pedig össze kell hangolnia az egyén és a közösség tényleges érdekeit. A tagság az esetek döntő többségében megtalálja azokat a személyeket, akik megfelelnek ezeknek a követelményeknek. A felsőbb irányító szervek által javasolt elnökök kiválasztásánál pedig nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy a jelölt jól tudjon bánni az emberekkel. A szakmailag legjobb terv megvalósítása is megbukik, ha végrehajtásához nem sikerül megnyerni a tagságot.

A szakemberek száma szűk korlátok közé szorítja a termelőszövetkezetek szakember-ellátásának lehetőségeit. Az adott lehetőségek között azonban erőteljesebben kell érvényesíteni azoknak az ösztönzőknek a hatását, amelyek a legjobb szakembereket a gazdaságilag meg nem erősödött szövetkezetek felé irányítják. A szakemberek munkába állításánál növelni kell az igényességet. A formális megoldás többet árt, mint használ. Inkább kísérjen még néhány évig bennünket a szakember betöltetlen helyének a gondja, mintsem hogy szükségmegoldásokba beletörődve, csökkentsük erőfeszítéseinket.

Küzdeni kell a vezetőkkel szembeni türelmetlenség ellen. A mezőgazdasági termelési folyamat sajátossága következtében nincs olyan vezető, aki egy pár hónap alatt ugrásszerűen növelhetné az eredményeket. A gazdálkodás néhány ágától eltekintve legalább egy év kell a gyökeres javuláshoz. Az új vezetés munkáját is legalább egy évi tevékenység alapján lehet értékelni, ha csak nyilvánvaló rendellenességek nem történtek, mert különben elkerülhetetlenül a szubjektív megítélés hibájába esünk.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének megjavítása kezd már társadalmi üggyé válni. Ezt bizonyítják azok a kezdeményezések, amelyeknek lényegét legjobban ez a jelszó fejezi ki: „Az erősebb segítse a gyengét!". Alig van az országnak olyan kiváló termelőszövetkezeti elnöke, aki valamilyen formába be ne kapcsolódna ebbe a mozgalomba. Ez a mozgalom min-

Digitized by Google

den támogatást megérdemel, s jó volna, ha felülvizsgálnák álláspontjukat azok a megyei vezetők, akik idegenkednek attól, hogy kiváló termelőszövetkezeti vezetők átmenetileg két szövetkezetet is vezessenek.

Az utóbbi években sokat foglalkoztunk a termelőszövetkezeti tagság anyagi érdekeltségének a növelésével. Különösen a gyengén gazdálkodó szövetkezetekben a tagság mozgósításának az alapfeltétele a közvetlenebb személyes anyagi érdekeltséget szolgáló munkadíjazási, premizálási, és munkaszervezeti formák alkalmazása.

A termelőszövetkezeti tagság hangulatának, munkakedvének alakulása nagyrészt a vezetéstől függ, de nagy szerepük van ebben a termelőszövetkezetekben működő társadalmi szerveknek is, elsősorban a pártszervezeteknek. 1959. szeptember 1-én a termelőszövetkezetek 69,2 százalékában volt pártszervezet, és ebbe tartozott az összes párttagok 10,5 százaléka. 1962. augusztus 31-én a termelőszövetkezetek 97,2 százalékában volt pártszervezet s ezekhez az összes párttagság 17,5 százaléka tartozott. A falusi pártszervezetek a legutóbbi években szervezetileg jelentősen fejlődtek és ez a szövetkezetek megerősítésének döntő tényezője.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek pártszervezetének nemcsak a szövetkezet vezetésének és ellenőrzésének segítésére kell nagyobb gondot fordítania, hanem a szövetkezet tagjainak egyéni gondjaira és problémáira is. A közös munka viszonyai között szinte elkerülhetetlenül előfordul az, hogy a tagok nem ismerik kellőképpen egyik-másik intézkedés okait, hogy egy téves hír átmeneti zavart okoz közöttük. Ez a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetekben, kedvetlen közhangulatban a szokásosnál nagyobb visszhangot kelt. Ha azonban a pártszervezet jól ismeri a tagság hangulatát és gyorsan választ ad a sokszor még meg sem fogalmazott kérdésekre, akkor jó légkört teremt a gazdálkodás gyengeségeinek megszüntetésére. A pártszervezetnek kell a legkövetkezetesebben harcolni azért is, hogy a tagság megismerje az ösztönző díjazási és premizálási formákat s közülük azokat alkalmazza, amelyek a legjobban megfelelnek a helyi viszonyoknak.

*

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek közepes szintre emelése fontos része a felsőbb párt- és állami szervek tevékenységének. Ennek a tevékenységnek az eredményei azok a határozatok és miniszteri rendeletek, amelyek a gyengeség objektív és szubjektív okait igyekeznek megszüntetni. A célt azonban csak akkor érjük el, ha a felsőbb szervek törekvései találkoznak a termelőszövetkezetek helyi kezdeményezéseivel, és ezek kiegészítik és támogatják egymást.

Digitized by Google

A marxizmus polgári elferdítése ellen

A marxi „Gazdasági-filozófiai kéziratok" magyar kiadásának megjelenése alkalmából

Írta
VÖRÖS GYULA

A hanyatló elnyomó osztályok ideológiai képviselői — a dolgozó osztályok ámítására — gyakran elismerően emlegetik egyes nagy forradalmárok *nevét*, tanításuk *tartalmát* azonban kiherélik, forradalmi élét letompítják. Ez Marx tanításával is nem egyízben megtörténik. Az utóbbi években különösen lábra kapott Marx ifjúkori munkáinak, főképp pedig az 1844-ből származó „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-nak ilyen meghamisítása.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at megjelenésük óta[1] felhasználják jobboldali szociáldemokrata és burzsoá részről arra, hogy hamisan értelmezve őket, elferdítve állítsák be Marx elméletének kialakulását és egész tartalmát. A harmincas években abban állt ez a meghamisítás, hogy önkényesen a műnek egyes, főleg a sajátos hegeli és feuerbachi terminológiához kapcsolódó elemeire helyezték a hangsúlyt, de hallgattak forradalmi tartalmáról, arról az újról, amely átüt a régi kifejezésmódon és fogalmi maradványokon. Kiszakították a Kéziratokat az egész marxi elmélet fejlődésének összefüggéséből, és ezt az értelmezést tüntették fel „a hiteles marxizmusnak". Azt állították, hogy a Kéziratokban a gazdasági elemzés lényegtelen, a hangsúly a mű filozófiai tartalmán van, hogy Marx az ember általános eszméjéből vezette le gazdaságtani elveit, s szocializmusa „etikai szocializmus". Szembeállították a fiatal Marx „igazi filozófiai elméletét" az érett Marx gazdasági elméletével. Az ifjú Marxot elvont, általános humanistának jellemezték a későbbi, materialista és proletár osztályállás-

[1] A „Gazdasági- filózófiai kéziratok"-at először 1927-ben, Moszkvában, orosz nyelven, nem teljes formában adták ki. Teljes szövege először 1932-ben jelent meg az eredeti nyelven, a moszkvai Marx—Engels Intézet kiadásában, Berlinben.

Digitized by Google

pontot képviselő Marx-szal szemben, hozzátéve, hogy a későbbi marxi elmélet visszalépés az 1844-eshez képest. Szerintük a Kéziratokban Marx tagadta a kizsákmányolásnak a kisajátítók kisajátítása útján való megszüntetését, s helyette az emberi lényeg harmónikus megvalósítását mutatta be a történelem valóságos céljaként.

A második világháború után — a szocializmus győzelmeinek, a burzsoá filozófia és szociológia válsága elmélyülésének következményeként — burzsoá ideológusok újabb hamis értelmezésekkel egészítették ki a régebbi, jobboldali szociáldemokrata hamisítást. A Kéziratokban még meglévő egyes feuerbachi antropologista (csupán az általános emberi tulajdonságokat, viszonyokat alapul vevő) vonásokat a nézetek antropológiai rendszerének, a materialista antropologizmust pedig idealista irracionalista felfogásnak tüntették fel. A fiatal Marx pl. úgy fogalmazza a Kéziratokban a szocializmus feladatát, hogy meg kell szüntetni az ember önelidegenülését; erre építve azt állították, hogy az eredeti marxizmus az emberről szóló antropológiai tanítást nem a társadalmi—gazdasági folyamat eredményének, hanem erkölcsi követelménynek fogta fel.[2]

A marxisták sokáig kevéssé kutatták a marxi elmélet kialakulását jelző első írásokat főleg azért, mert fő feladatuknak az érett marxizmust képviselő művek elemzését tartották. Továbbá az 1945 utáni nyolc-tíz évben többen tagadták az előző filozófiai (főleg a hegeli, feuerbachi) és társadalomtudományi eszméknek a marxizmus kialakulásában betöltött szerepét, és ezzel kapcsolatosan lebecsülték a korai Marx- és Engels-írásokat. A fiatalkori marxi munkák behatóbb tanulmányozását gátolta az az egyoldalú szemlélet, amely — helyesen — hangsúlyozta ugyan, hogy a marxizmus gyökeresen különbözik az előző elméletektől, de — helytelenül — sokszor figyelmen kívül hagyta azt, hogy minden értékeset átvett belőlük.

Az antimarxisták fellépése, Marx ifjúkori műveinek és főleg a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-nak elferdített értelmezése felhívta a marxisták figyelmét a hiányra, s az utóbbi évek folyamán tudományos cikkek, tanulmányok, könyvek széleskörűen vizsgálták a marxi elmélet kialakulásának tényezőit, a marxizmus kifejlődésének útját, s azt a stádiumot, melyet a „Gazdasági-filo-

[2] Így értelmezi a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at S Landshut és J. P. Meyer bevezetése egy Marx-gyűjteményhez (Leipzig, 1932, Kroner), H. de Man cikke a Der Kampf (Wien) 1932. 5. és 6. számában, H. Marcuse cikke a Die Gesellschaft .Berlin) 1932. 8. számában, E. Thier bevezetője a K. Marx: Nationalökonomie und Philosophie... c. könyvhöz (Köln und Berlin, 1950), Bigo: Marxisme et humanisme (Paris, 1953), J. Hyppolite: Études sur Hegel et Marx (Paris, 1955), J. Calvez: La pensée de K. Marx (Paris, 1956), S. Landshut cikke (Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik), 1956, M. Rubel: K. Marx. Essai de biographie intellectuelle (Paris, 1957) stb.

Digitized by Google

zófiai kéziratok" képviselnek ebben. Kimutatták, hogy Marx 1844-ben már véglegesen eljutott a materializmushoz és a proletár kommunizmushoz, s a „Gazdasági-filozófiai kéziratok" kifejezik ezt a fejlődést.[3]

Marx átmenete az idealizmusról a materializmusra, a forradalmi demokratizmusról a kommunizmusra az 1842—1844-es években történt meg. 1841-ben, doktori értekezésében lényegében még hegeli idealista álláspontón állt (bár annyiban már akkor is túlhaladt ezen, hogy a hegeli módszert a társadalmi valóság megismerésére és bírálatára alkalmazta, s kimutatta: a reakciós állam elismerése a filozófus — Hegel — részéről nem pusztán külsőleges engedmény, hanem magának a filozófus elvének az elégtelensége). A fordulat 1842-ben kezdődött, a Rheinische Zeitungban végzett munkája idején. A politikai harcok és a konkrét társadalmi jelenségek vizsgálata során megjelennek és egyre jobban növekszenek Marx világnézetében a materialista elemek. Marx olyan tényekbe ütközött, amelyek cáfolták azt az idealista felfogást, hogy az állam (az állam eszméje) határozza meg a társadalom anyagi viszonyait. Más tényezők is befolyásolták új világnézetének kialakításában: 1843 nyarán Párizsban a nagy francia forradalom történetének tanulmányozása, a francia munkások szocialista és kommunista mozgalmaival való megismerkedés, Feuerbachnak a spekulatív idealista filozófia ellen írt és 1843 februárjában megjelent tézisei.

1843 őszétől 1844 elejéig írt műve, „A hegeli jogfilozófia bírálata" és különösen ennek Bevezetése már a materializmus (a materialista dialektika) és a kommunizmus felé tett határozott fordulatot mutatja. Marx itt, Feuerbach Hegel-bírálatát véve alapul, de ezt meghaladva, határozott lépéseket tett a történelmi materializmus tudományos megalapozására. Több ország történetének részletes tanulmányozása alapján (l. ún. kreuznachi füzeteit) ki-

[3] A Kéziratokról szóló és polemizáló marxista könyvek, tanulmányok: Rudas László: A dialektikus materializmus és a szociáldemokrácia (Moszkva, 1934, oroszul; Moszkva, 1934, németül; Budapest, Szikra, 1956, a „Dialektikus materializmus és kommunizmus" c. gyűjteményes kötetben); A. Cornu: K. Marx és F. Engels (Paris, 1955.) tome II.: H. Denis, R. Garaudy: G. Cogniot, G. Besse: Les Marxistes répondent a leurs critiques catholiques (Paris, 1957); L. Pazsitnov: U isztokov revolucionnovo perevorota v filoszofii (Moszkva, Szocekgiz, 1960) és hasonló című cikke a Kommunyiszt 1958. 2. számában; A. Schaff: Le vrai visage du jeune Marx c. cikke (Recherches Internationales à la lumière du marxisme. 1960. V.—VI., 19.); W. Jahn: Der ökonomische Inhalt des Begriffes der Entfremdung der Arbeit in den Frühschriften von K. Marx c. cikke (Wirtschaftswissenschaft, 1957 6. sz.); Garaudy: Marxista humanizmus (Budapest, Kossuth, 1959), T. I. Ojzerman: Falszifikacija filoszofszkovo ucsenyija Marksza sz pozicii irracionalizma (Voproszi Filoszofii, 1958., 3. sz.); T. I. Ojzerman: Formirovanyije filoszofii markszizma (Moszkva, 1962.), E P. Kandelj tanulmánya az isztorii formirovanyija i razvityija markszizma c. kötetben (Moszkva, 1958), E. Bottigelli bevezető tanulmánya a Kéziratok francia nyelvű kiadásához. (Éditions Sociales, Paris, 1962); N. J. Lapin: Borba vokrug igyejnovo naszlegyija molodovo Marksza. (Moszkva, 1962)

Digitized by Google

fejtette: nem az állam határozza meg a polgári társadalmat, a magántulajdont, hanem megfordítva: a polgári társadalom, a magántulajdon az államot; a történelmet úgy jellemzi, mint a társadalmak meghatározott típusainak sorát, s ennek alapján kimutatja a kommunizmus szükségszerűségét; megvilágítja az összefüggést az ideológiai jelenségek (a hegeli filozófia) és a társadalmi, politikai valóság közt; lépéseket tesz a gazdasági folyamatok fő meghatározó szerepének kimutatására és elsőrendű feladatként jelöli meg külön vizsgálatukat. A történelmi materializmusnak ezek az elemei még csak kidolgozatlan formában vannak meg Marx 1843-as írásában. Fejtegetéseiben Marx sokszor még a hegeli felfogásból indul ki; Feuerbach műve folytatójának tekinti magát, a feuerbachi materializmust és humanizmust akarja társadalmi és politikai problémák elemzésére alkalmazni. Mégsem helytálló a burzsoá filozófusoknak az az állítása, hogy Marx ekkor egyszerűen feuerbachi antropológiát fejtett ki: Feuerbachtól eltérően ő nem elvont biológiai szubsztanciának, hanem társadalmi minőségnek tekintette az ember lényegét, és nem az ember elvont lényegéből, hanem az anyagi viszonyok rendszeréből vezette le az államot.

•

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ban erőteljesen folytatódott az új, tudományos világnézetre való áttérés. Itt Marx rávilágított arra, hogy az államot, a jogot, az erkölcsöt, a családot, a vallást stb. a termelés általános törvényei határozzák meg, kimutatta a magántulajdon megszüntetésének történelmi megalapozottságát, s bírálta a burzsoá politikai gazdaságtannak a magántulajdonról és a munkáról szóló történelmietlen felfogását. Ez eltünteti a tulajdonképpeni problémát: a munkásnak a tőkés magántulajdonhoz, a munkához és termékéhez való viszonyát, hiányzik tehát belőle az adott gazdasági rendszer alapvető, sajátos társadalmi-gazdasági viszonyának, az elidegenülésnek, az elidegenült munkának a vizsgálata.

Az új történelem- és társadalomelmélet szempontjából a legfontosabb dolog az elidegenülés gazdasági alapjainak, eredetének a kimutatása, s ezzel együtt a burzsoá politikai gazdaságtan módszerének és alapfelfogásának a bírálata volt. A polgári közgazdaságtanhoz írt kritikai jegyzeteiben és a Kéziratokban Marx rámutat arra, hogy az addigi politikai gazdaságtan a magántulajdon uralma alatt álló világ keretei közt mozgott, ennek törvényeit mondta ki örök adottságokként, nem mutatta azonban meg történelmi meghatározottságukat és gyökereiket. Ezt Marx teszi meg azzal, hogy a munkabér, a tőkeprofit és a földjáradék vizsgálata alapján részletesen elemzi az elidegenült munkát, s kimutatja az

Digitized by Google

elidegenülés formáit. Mivel pedig minden emberi szolgaságnak az a magva, hogy a munka elidegenült, a munkás bérmunkás: a munka elidegenülésének, a magántulajdonnak a megszüntetésében, a munkás felszabadításában benne van az általános emberi emancipáció is. Az egész eddigi történelmi fejlődés eredménye a teljes ember lesz; ennek feltételei: a magántulajdon megszüntetése és a kommunizmus megvalósítása; ez pedig megszünteti az ember elidegenülését. Ezzel az elemzéssel Marx anyagi alapra helyezte az ember elidegenülése problémájának filozófiai tárgyalását.

A Kéziratokat és Marx egész tanítását az „etikai szocializmus" értelmében elferdítőknek egyik jellegzetes képviselője, M. Rubel, francia szociáldemokrata Marx-kutató, így fejti ki álláspontjának lényegét: „... nekünk az a fontos, hogy megmutassuk: Marx értéktöbblet-elméletével elhagyta a tulajdonképpeni értelemben vett politikai gazdaságtant, hogy a történész, szociológus és etikus dolgát művelje. Hasonlóképpen megmutatni kívánjuk, hogy a Tőke szerzője által használt fogalmak többsége, az értéktöbblet fogalma a megismerésnek olyan szintjén van, amely messze elhagyja egy, szigorúan a kapcsolatos területektől tetszés szerint elszigetelt tapasztalat adataira korlátozott tudományos diszciplina szűk álláspontját."[4] Amint látjuk Rubel tudomány-felfogása sajátosan polgári-pozitívisztikus (mert ami történelmi és szociológikus — vagyis egy-egy társadalmi forma általános fejlődéstörvényének kutatását illeti —, azt tudományontúlinak tartja), az etikáról vallott nézete pedig idealista (mert objektív meghatározottságon kívülinek tekinti ezt). De hogyan felel meg ez a Marx-értelmező a „szigorúan tetszés szerint elszigetelt tapasztalat adataira korlátozott" módszer követelményeinek?

M. Rubel először is azt állítja, hogy a Kéziratok már tartalmazzák a Tőke lényegét. Azután kijelenti: „Az elidegenült munka fogalma ettől (ti. az 1844-es Kéziratok idejétől) fogva központi helyet foglal el a maxi szociológiában és etikában".[5] Majd ezt a két állítását összekapcsolva, úgy tünteti fel a marxi társadalomelméletet, mintha az a munkát idealista-etikai értelmezésében, a társadalom továbbfejlődését pedig utópikusan fogná fel: „A marxi szociológia alapzatában... a munka etikai felfogása található, olyan értékítélet, amely egy társadalmi állapot meglátására (intuition) épül, ahol a termelő munka... a lét-normák ranglétráján az első helyet foglalja el."[6] Végül: az előbbiek értelmében — a tőkés termelési viszonyokban megnyilvánuló „tárgyiasulások", „fétisszerűségek" későbbi marxi tárgyalására hivatkozva — megkísérli kimutatni, hogy a Tőke és előmunkálatai (az 1857-ben írt

[4] Rubel idézett műve, 359. oldal.
[5] Uo., 135—136 oldal.
[6] Uo., 138. oldal.

Digitized by Google

Grundrisse és az 1859-ben megjelent „A politikai gazdaságtan bírálata") nem egyebek, mint az 1844-es Kéziratok tételeiből spekulatív módon levezetett munkák: „Marx visszatér a munkaviszonyok önállósodásához, ... fetisizálódásához, amint ezt egy pusztán etikai vízió szerint (!) megfogalmazta az 1844-es párizsi Kéziratokban".[7] „Marx egész művében, mint a tőkés termelési mód szociológiai elemzésének központi tétele domborodok ki az a gondolat, hogy a tőke az egyénekkel és az osztályokkal szemben és azok felett önállósul, megkövesül. Ezért sohasem lehet eléggé ismételni, hogy *„A tőke"* nem egyéb, mint módszeres kidolgozása azoknak az eszméknek, amelyeket Marx 1844-es Kéziratainban állapított meg, amikor gazdaságtani olvasmányai felfedték előtte a tőkének mint az emberi munkától elidegenült hatalomnak a természetét. ... A tőkének mint »az uralom és szolgaság viszonyának« szociológiai felfogása nemhogy elzárkóznék az etikai perspektívától, ellenkezőleg: közvetlenül abba torkollik".[8]

Viszonylag bőven idéztünk egy „etikai marxista" megállapításaiból, hogy szemléltessük a fiatalkori (1844-es) marxi elmélet és az egész marxizmus idealista-etikai világnézetként való beállítását. Ehhez még csak egyet jegyzünk meg: amit Marx elidegenülésről, uralomról, kizsákmányolásról stb.-ről mond, azt szerzőnk etikai megítélésnek minősíti, ügyet sem vetve arra, hogy objektív összefüggéseket mutat-e ki Marx, mielőtt ilyen kategóriákat használna, vagy pusztán elítéli ezeket a viszonyokat. A marxi elmélet „etikai jellegét" pusztán azzal „bizonyítja", hogy Marx azért „szociológus és etikus, mert seholsem korlátozza magát (!) hideg elméleti és tudományos megállapításokra (hogy Marx elvégzi ezt az elméleti, tudományos vizsgálatot, azt Rubel sem tagadhatja); elemzésébe mindenütt értékítéleteket kever (!), s ezekben gúny és szitok vetekszik egymással."[9]

*

Hogy Marx elméletének ezt a beállítását megítélhessük, vizsgáljuk meg az elidegenülés kategóriájának szerepét és felfogását a marxizmusban, mégpedig először a Tőkében. Ismeretes, hogy Marx 1844—1845 után már ritkán használta az „elidegenülés" kifejezést; helyette tudományosan konkrétabban, részletesen kidolgozott kategóriákat alkalmazott. Mégis, néhány helyen az elidegenülés fogalmát is használja a termelési viszonyok jellemzésének kiegészítésére, új oldalról való bemutatására, vagy összefoglalására.

Vizsgáljuk meg azonban ezt a szóhasználatot egy példán,

[7] Uo., 340. oldal
[8] Uo., 374. oldal.
[9] Uo., 356. oldal.

Digitized by Google

amelyet a Tőke I. kötetéből veszünk. Marx itt a következő részletes kifejtést adja a gépeknek a kapitalizmusban való alkalmazásáról: Megvizsgálja a gépi berendezések fejlődését mint a viszonylagos értéktöbblet termelésének módját; elemzi azt az értéket és értékrészt, amelyeket a gépek a terméknek átadnak; megvilágítja a gépi üzem közvetlen hatásait a munkásra (pótlólagos munkaerő bevonása, női és gyermekmunka alkalmazása a tőke által, a munkanap meghosszabbítása, a munka intenzívebbé tétele, a tőkés gyári munkaszervezet kifejlődése — mindezt az angol gazdasági viszonyok részletes vizsgálata alapján). Ezután a tőkés módon alkalmazott gépeknek a munkások foglalkoztatottságára való hatását kutatja, s kimutatja, hogy miért szorítják ki szükségszerűen a gépek a munkásokat. *Mindezek után* állapítja meg: „Az az önállósult és elidegenedett alak tehát, amelyet egyáltalában a tőkés termelési mód a munkafeltételeknek és a munkatermléknek a munkással szemben ad, a gépi berendezés bevezetésével teljes *ellentétté* fejlődik. Ezért a gépi berendezés megjelölésével tört ki először a munkás brutális lázadása a munkaeszköz ellen."[10] Aki figyelmesen, elfogulatlanul olvassa az itt vázolt elemzés *egészét* és nem akar erőltetetten valamiféle spekulatív dedukciós eljárást tulajdonítani a Tőke szerzőjének, az megítélheti: vajon ez az elidegenülés-ellenesség idealista-etikai eszményének pusztán akarati hangoztatása-e, vagy pedig gazdasági folyamatok részletes, tudományos elemzése és *ennek alapján* a tőkés termelési viszonyokat általában jellemző egyik objektív vonás és ellentmondás kiemelése?

Más példákat is felsorolhatnánk, kezdve az áru és pénz, az értékformák vizsgálatával kapcsolatosan megállapított árufetisizmussal, s befejezve a kapitalizmusbeli jövedelmekről és forrásaikról adott elemzéssel (a Tőke III. kötetének végén), s a tőkés termelési és elosztási viszonyoknak ezzel összefüggésben kimutatott eldologiasodásával. Mindenütt azt találjuk, hogy az „elidegenülés", „eldologiasodás", „fétisszerűség" stb. fogalmakat és az e viszonyokat doktrinér módon tolmácsoló, védelmező polgári közgazdaságtan kategóriáit Marx mindig a gazdasági folyamat tényeinek és összefüggéseinek részletes, tudományos elemzése alapján bírálja. Ahol pedig ellentmondásokról beszél, ott nem a tőkés viszonyoknak valami etikai eszményekből levezetett, elidegenüléstől mentes állapottal való ellentmondását hangoztatja, hanem *a tőkés termelési folyamatban magában meglevő* ellentmondásokat mutatja ki. (Az újratermelési folyamat két oldala közt például a következők az ellentmondások: a munkás *saját munkáját* a *tőkés* kebelezi be; a munkás *saját tevékenységének eredménye* számára *idegen termékben* tárgyiasul; a munkás az *objektív gazdaságot* ál-

[10] K. Marx: A tőke, Szikra 1955. 2. kiadás, I. kötet, 403. oldal.

Digitized by Google

landóan mint *idegen*, rajta uralkodó *hatalmat*, mint tőkét termeli; és fordítva is: a *tőkés* állandóan termeli a munkást mint *idegen gazdaság* puszta forrását, mint bérmunkást.)[11] S hogy ezek a valóság ellentmondásai, azt nyilvánvalóvá teszik a tőkés termelés jelenségei: a munka és a tőke harca, az egyes tőkék egymás közti összeütközései, a túltermelési válságok stb.

De talán csak az 1867-es Marxra érvényes ez — az 1844-es Marxra, a Kéziratok szerzőjére pedig nem? Nem: a Kéziratok tüzetes tanulmányozása arról győz meg, hogy Marx már akkor is a valóságos és történelmi folyamatukban vizsgált viszonyokból fejtette ki az olyan viszonylatokat, mint az elidegenülés, vagyis materialista és ezért tudományos módszerrel dolgozott. A Kéziratok nem abban térnek el a Tőkétől, hogy — amint egyesek állítják — jellegük nem tudományos és tárgyalásmódjuk idealista-etikai, hanem egyrészt abban, hogy sokkal kevesebb bennük a részletes gazdasági elemzés, s ezért tételeik jelentős részben még csak tudományos hipotézis-jellegűek, másrészt pedig abban — s ez összefügg az előbbivel —, hogy az elidegenülés itt még valóban központi kategória.

*

Mi az elidegenülés fogalmának tartalma és jellege a Kéziratokban?

A fogalom materialista jellegét már az első kézirat[12] szerkezete is jelzi. Marx a munkabér, a tőkés profitja és a földjáradék, vagyis *a burzsoá társadalom viszonyainak realizálásaképp jelentkező jövedelemformák elemzése alapján* adja meg az elidegenült munka sokoldalú jellemzését és a polgári közgazdaságtan bírálatát.

De vizsgáljuk meg közelebbről, hogyan fejti ki Marx a Kéziratokban magát a munka elidegenülését. Bírálva a burzsoá politikai gazdaságtant azért, mert csak elfogadja a magántulajdon törvényeinek tényét, de nem mutatja meg alapjukat, Marx éppen azt tűzi ki céljául, hogy kifejtse: miként erednek ezek a törvények szükségszerűen a magántulajdon lényegéből. *Meglevő gazdasági tényből* indul ki: abból, hogy a munkás növekvő tömegben termel a tőkének gazdagságot, árut, értéket, magának pedig szegénységet; önmagát mint elértéktelenedő árut termeli. Majd elemzi, hogy ez a tény háromszoros elidegenülést fejez ki a „nemzetgazdasági állapotban" (a magántulajdon, a burzsoá rendszer viszonyai közt): 1. *A munka terméke idegenné válik:* elvész a munkás számára, uralkodik felette mint vele szembenálló, idegen hatalom. 2. Az elidegenedés e formájának az az alapja — és ez az elidegenedés

[11] Uo., 529. oldal.
[12] K. Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok, Budapest, 1962. 7–55. oldal.

Digitized by Google

magva —, hogy *maga a munka elidegenedik a munkástól:* tevékenysége nem szabad energiakifejtés, nem az ő öntevékenysége, hanem önmagának megtagadása, kényszermunka, amelyben a munkás másé. Ebben a vonatkozásban elsőrendű jelentőségű, amit Marx (hogy későbbi, a Tőkében alkalmazott kifejezéseit használjuk) a) általában vett munkafolyamatról és b) a kizsákmányolás viszonyai közti termelési folyamatról mond: a) Az ember legsajátabb vonása termelő tevékenysége, a tudatos (célszerű) termelő tevékenység. A természet tárgyainak megmunkálásával bizonyul az ember az emberi nem tagjának (generikus, emberi-nemi, nembeli lénynek). b) Olyan viszonyok között, amikor az elidegenült munka elszakítja az embertől termelésének tárgyát, a tárgyi világ megmunkálása elvezet az elidegenülésnek egy újabb formájához: 3. Az *ember idegenné lesz ember-mivoltához;* a természettel való és emberi termelő tevékenysége által létrejövő kapcsolata (emberi-nemi lényege) egyéni fennmaradásának puszta eszközévé válik. Ez azt is jelenti, hogy a munkás elidegenül a *többi embertől,* azok munkájától, munkatermékétől.

Látjuk tehát, hogy Marx 1844-ben *gazdasági tényekből,* nem pedig elidegenülés-ellenes erkölcsi eszményekből kiindulva tárgyalja az elidegenülést, a gazdasági jelenségek eredetét kutatja, majd a lényeges viszony, a munka-elidegenülés formáit elemzi, összefüggéseit mutatja ki. Felfogása és módszere nem idealista, etikai, hanem materialista, gazdasági.[13] *(Ezen az alapon* a társa-

[13] Ennek közelebbi bizonyítására vegyünk szemügyre néhány más példát a Kéziratokból (és a velük egyidőben írt, a magyar kiadás függelékében közölt széljegyzetekből). Marx kimutatja, hogy a magántulajdon az elidegenült munka eredménye, de egyúttal a munka elidegenülésének eszköze is. Ebből kiindulva rávilágít arra, hogy képtelenség (mondhatnók: „etikai követelés") puszta elvetni a magántulajdont, meghagyni azonban az alapját alkotó munka-jelleget (a termelési alapviszonyt); ezért korlátolt ugyan, de következetes a polgári közgazdászok álláspontja, amikor mind az elidegenült munkát, mind a magántulajdont elfogadják.

Egy másik példa: Marx védi a politikai gazdaságtan tudományos álláspontját képviselő Ricardót Say-vel és Sismondi-val szemben. Az utóbbiak szerint ugyanis Ricardo elferdíti a politikai gazdaságtan célját, amikor azt állítja, hogy a munkásosztály értéke csak a ráfordított szükséges költség, továbbá azt, hogy csak a tiszta jövedelemnek — a profitnak és a földjáradéknak — van jelentősége, a teljes nemzeti termék termelésének és fogyasztásának nincsen. Marx rámutat arra, hogy Ricardo itt csak egy nemzetgazdasági szempontból igaz, bár embertelen tényt fejez ki cinikusan: azt, hogy a magántulajdon, az elidegenült munka alapján a munkás pusztán csak gép, magán-előnyök szerzésének eszköze; a tőkés profitjához, a földtulajdonos járadékához, a nemzeti termék egészéhez azonban nincs köze.

Még egy példa: J. Millhez írt jegyzeteiben Marx azt mondja: „A nemzetgazdaságtan származást az *ember közösségét,* illetve magát működtető *emberlényüket,* nembeli életté való kölcsönös kiegészítődésüket a *csere és a kereskedelem* formája alatt fogja fel. A *társadalom,* mondja Destutt de Tracy, *kölcsönös cserék sora.* Nem egyéb, mint éppen a kölcsönös integrációnak ez a mozgása. *A társadalom,* mondja Adam Smith, *kereskedelmi társaság.* Mindegyik tagja *kereskedő.* Látjuk, hogy a nemzetgazdaságtan a társas érintkezés *elidegenült* formáját mint a *lényegi* és *eredeti* és az emberi rendeltetésnek megfelelő formát *rögzíti.*" (Uo., 141. old.) M. Rubel ehhez megjegyzi: „A Marx-megkísérelte bírálat . . a társadalmi viszonyok etikájából indul ki." (I. m., 120. old.) Valójában azonban Marx a magántulajdonos társadalom termelésének (a tőkés társadalomnak) a termelés (a társadalom) általános összefüggésével való ellentmondását mutatja meg, mégpedig *magunknak a magántulajdonos viszonyoknak a belső* ellentmondásai alapján (l. ehhez a magántulajdonosok egymáshoz való viszonyának elemzését, a Millhez írt jegyzetekben, Kéziratok, 142—144. old.).

Digitized by Google

dalom ideológiai, morális jellegzetességeire is rávilágít, alapfelfogásán azonban ez nem változtat.)

*

Két vonatkozásban azonban még ki kell egészítenünk a marxi elidegenülés-felfogás hamis beállításának tárgyalását. *Először:* az elidegenülés marxi felfogásának a hegeli és a feuerbachi felfogáshoz való viszonyát illetően.

A polgári és jobboldali szociáldemokrata Marx-kutatók azt próbálják bizonygatni, hogy Marx és a marxizmus legfőbb elméleti alapja az elidegenedés hegeli és feuerbachi eszméjének gazdasági és politikai nyelvre való lefordítása.[14]

A marxi elidegenülés-felfogás valóban megőrizte a hegeli felfogásnak minden racionális magvát: az ellentmondás dialektikáját, az emberek tudatától és akaratától független, objektív törvényszerűség gondolatát; követte Feuerbach felfogásának materialista elemeit: azt, hogy az elidegenülés eredetét az emberben mint az objektív világ részét alkotó lényben kell keresni stb. Másfelől azonban a közelebbi vizsgálat azt is megmutatja, hogy a marxi elidegenülés-fogalom nemcsak kapcsolódik az elődökéhez, hanem minőségileg túl is haladja az övéket.

Marx (Feuerbachhoz hasonlóan) az emberben keresi ugyan az elidegenülés eredetét, de (tőle eltérően) az emberi gyakorlatban, a termelő tevékenységben találja meg magyarázatát. Mint Hegel, ő is dialektikus, történelmi aspektusban tárgyalja ugyan az elidegenülést, de dialektikája materialista és következetesebben történeti. Hegel felfogásában minden tárgyiasulás egyúttal elidegenülés. Marx ellenben világosan megkülönbözteti egymástól a kettőt: *tárgyiasulás (csupán* tárgyiasulás) = a munka és terméke, az ember lényegi erőinek, személyiségének megvalósulása (a későbbi politikai gazdaságtanban: a munkafolyamat általában); *elidegenülés* = az ember lényegi erőinek tárgyiasulása a társadalmi fejlődés *egy bizonyos fokán* (a csere és a magántulajdon feltételeivel létrejövő munkamegosztás viszonyai között) (később: termelési folyamat a kizsákmányolás viszonyai között). Hegelnél (mint a klasszikus burzsoá közgazdászoknál is) az elidegenült létezés a (véglegesnek elfogadott) polgári valóság kifejezése, Marx felfogása szerint viszont az elidegenülés a polgári gazdaság egy bizonyos (szükségszerű) stádiumának az ellentmondása, azé a stádiumé, amelyben az ember alkotásai rajta uralkodó hatalmakká válnak, de amely megteremti annak a feltételeit, hogy az emberiség megszüntesse az elidegenülést, lezárja előtörténetét, s megvalósítsa a kommunizmust.

[14] Lásd pl. J. Hyppolite idézett művét, a 147. oldaltól.

Digitized by Google

Annak az ugrópontja, hogy az új elidegenülés-felfogás meghaladja a régebbit, a *munka elidegenülésének* az elemzése volt, az, hogy Marx kimutatta: a munkás elidegenült viszonya termékeihez — a *tevékenység*, a *munka* elidegenülésének a következménye (a nem öntevékenységként, hanem kényszerből, szerzés végett, bérért, a puszta létfenntartás eszközeként, idegenek számára végzett munkáé).[15] Az elidegenülésnek ilyen, minőségileg új alapon való tárgyalásával Marx ezt a kategóriát illetően meghaladta a régebbi felfogásokat, sőt rálépett annak az útjára is, hogy nem ezt a filozófiai kategóriát véve alapul, hanem új, konkrét gazdaságtani megalapozással (az érték- és értéktöbblet-elméletnek, a tőke és a bérmunka viszonyának sokoldalú és részletes tudományos elemzésével) kidolgozza a polgári társadalom fejlődésének törvényeit.

Lelepleződik tehát az a Marx-hamisítás, amely a hegeli és feuerbachi, vagy — még elmosódottabb, általános formában — a mai egzisztencialista értelmezésben akarja feltüntetni a Kéziratok elidegenedés-felfogását. Hamisnak bizonyul az a polgári és jobboldali szociáldemokrata beállítás is, amely szerint az egész későbbi marxi politikai gazdaságtan nem egyéb, mint az elidegenülés fogalmának spekulatív-deduktív alkalmazása. Igaz, hogy Marx elméletének *eredetében* volt szerepe a hegeli és feuerbachi elidegenülés-fogalomnak; és az is igaz, hogy a kidolgozott marxi politikai gazdaságtannak, a Tőkének olyan elméletei, mint az árufétisizmus vagy a kapitalizmusbeli jövedelmek (a munkabér, a profit, a földjáradék) fétisjellege, összefüggnek az elidegenülés fogalmával. A későbbi marxi művekben azonban ez a fogalom *átadja helyét konkrétabb tudományos vizsgálat alapján megalapozott kategóriáknak*, és egyáltalán nem bizonyítékként vagy fő tételként szerepel, amelyből más tételeket lehet levezetni. Marx műveiben minden következtetés *a tények tömegének tanulmányozásán, mélyreható elemzésén és általánosításán*, valamint *a politikai gazdaságtani elméletek részletes bírálatán* alapszik. Marx sohasem az elidegenülés és a vele rokon fétisizmus kategóriájából vezeti le a tőkés termelési viszonyok valamely konkrét oldalát, hanem ellenkezőleg, az áru- és pénzviszonyok vizsgálatából, a tőkés termelés és elosztás sokoldalú elemzéséből, vagyis *magukból a gazdasági viszonyokból* magyarázza meg az elidegenülést és a fétisizmust.

Marxista filozófusok[16] rámutatnak arra, hogy az a beállítás, amely szerint Marx csak átvette és gazdasági nyelvre fordította le a hegeli és feuerbachi elidegenülés-fogalmat, antikommunista tendenciájú: el akarja vitatni a marxizmus tudományos jellegét, azt,

[15] L. Kéziratok, 103—106., 111., 140—144. old.
[16] Pl. T. I. Ojzerman cikke a Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1962. 9. számában.

Digitized by Google

hogy a valóságos proletármozgalom elméleti kifejezése. Ez a beállítás azzal vádolja Marxot és a marxistákat, hogy csak politikai erejének kihasználása végett fordulnak a munkásosztályhoz; azt hirdeti, hogy akik osztálynélküli társadalmat akarnak megvalósítani, azoknak — a valóságos társadalmi harcok megvívása, a kapitalizmus megdöntése helyett — csak azt kell céljukul kitűzniük, hogy megszüntessék az általános emberi elidegenülést — a polgári társadalom keretein belül.

Másodszor: a marxi elidegenülés-fogalom hamis beállítása a marxizmus eszméinek és a kommunisták eszményeinek idealista, polgári félremagyarázásában is megnyilvánul. Láttuk, hogy M. Rubel különös módszert követ: objektív folyamatokat és ellentmondásokat tárgyaló marxi megállapításokhoz minduntalan hozzábiggyeszti, hogy itt Marx etikai (szerinte tehát nem tudományos jellegű) ítéletet mond. Úgy látszik, elképzelhetetlennek tartja, hogy valaki egy személyben tudós is, forradalmár is legyen — márpedig Marx az volt —, aki az adott társadalmi forma objektív folyamatait vizsgálja, aki kimutatja, milyen ellentmondásos viszonyok következnek belőlük, s aki meghatározva az ellentétes társadalmi erőket, állást foglal ehhez a folyamathoz. Marx a magántulajdonnak, a bérmunka-rendszernek, a munka elidegenülésének megszüntetését követeli, s ezzel gyakorlatilag a proletárok oldalára áll, de nem mint utópikus, idealista-morális követelések hirdetője, hanem mint a valóságos társadalmi folyamat részvevője, a proletariátus érdekeinek képviselője teszi ezt.[17] Ha tehát etikai vonatkozásban tekintjük 1844-beli fellépését, akkor *materialista, gazdaságilag megalapozott etikát* kell látnunk benne, nem pedig örök igazság megvalósítását hirdető „etikai szocializmus"-t.

Ebben a vonatkozásban jellemző az, amit Marx a munka elidegenülésének elemzéséből kiindulva a munkásforradalom szükségességéről és általános emberi jelentőségéről mond: „Az elidegenült munkának a magántulajdonhoz való viszonyából következik továbbá, hogy a társadalomnak a magántulajdontól stb., a szolgaságtól való emancipációja a *munkásemancipáció politikai* formájában mondódik ki, nem mintha csak a munkások emancipációjáról volna szó, hanem mert az ő emancipációjukban benne foglaltatik az általános emberi emancipáció, ez pedig azért foglaltatik benne, mert az egész emberi szolgaság benne tartalmaztatik a munkásnak a termeléshez való viszonyában, és minden szolgasági vi-

[17] Engels ezt írta 1884-ben, Lafargue-hoz intézett egyik levelében: „Marx tiltakoznék az ellen, hogy ő közgazdasági kutatásaiban »politikai és társadalmi eszményeiből indul ki, amit Ön neki tulajdonít. Amennyiben »a tudomány emberé«-ről van szó, annyiban nem lehet eszménye, hanem tudományos eredményeket dolgoz ki: amikor pedig emellett még pártember is, akkor harcol azért, hogy a gyakorlatban alkalmazzák ezeket az eredményeket. Mint eszményekkel bíró ember nem lehet valaki a tudomány embere, mert akkor elfogult véleményből indul ki." (Közölte a Voproszi Ekonomiki 1962. évi 12. száma, 14. old.)

Digitized by Google

szony csak ennek a viszonynak módosulása és következménye."[18] Nem valamiféle, a történelmi folyamattól elvonatkoztatott *általános emberi* elidegenedés megszüntetéséről és *ezen belül* a munkások felszabadulásáról beszél tehát Marx a Kéziratokban, ellenkezőleg: kimutatja, hogy a *munkás-felszabadulás az általános emberi emancipáció feltétele, alapja.* Ez azonban átvezet a humanizmus problémájához.

•

A materializmus állásontját, a gazdasági megalapozás elvét mutatják meg a Kéziratok *a kommunizmus mint humanizmus* kérdésében is. Az utóbbi években az antikommunisták az elvont szabadság és az általános humanizmus jelszavát hangoztatták legtöbbször a marxizmus ellen. A Kéziratok tudatos meghamisítása is elsősorban ilyen célból történt. Jobboldali szociáldemokraták kifejtik, hogy az iparilag fejlett nyugati országokban megszűnt „az ipari munkás ön-elidegenülése", s hogy az elidegenülés megszüntetésének marxi követelése tagadja a proletárdiktatúra szükségességét. Egzisztencialisták, neokatolikusok és mások is hasonló nézeteket hangoztatnak Nyugat-Németországban és Franciaországban a Kéziratokkal kapcsolatban. A marxista társadalomtudomány azonban kimutatja, hogy — a kifejtésnek a későbbihez viszonyított hézagosságát kihasználva — hogyan hamisítják meg Marxnak ezt a művét, de kimutatja azt is, hogyan haladta meg Marx már a Kéziratokban az idealista elvont humanizmus álláspontját, s rakta le a tudományos kommunizmusnak mint reális humanizmusnak az elméleti alapjait.

Marx 1844-ben még Feuerbach hatása alatt állt, s ez nemcsak terminológiáján, hanem a fennálló viszonyok humanista kritikájának felfogásán is meglátszik. A Kéziratokban azonban új tartalommal tölti meg a feuerbachi terminológiát („elidegenülés", „nembeli lét", „teljessé vált naturalizmus és humanizmus" stb.). Egyes vonatkozásokban még közel áll felfogása a filozófiai kommunizmushoz, de művében már mély bírálatát adja Hegel filozófiájának és — főleg a konkrét társadalmi és gazdasági elemzésben — lényegesen meghaladja Feuerbachot. A társadalmi, gazdasági viszonyoknak és a burzsoá politikai gazdaságtannak is még csak általános elméleti-módszertani alapjait bírálja az elidegenült munka fogalmának vizsgálatával. Lényegében azonban a tőkés termelési viszonyokról ad képet, ha ez még nagyon általános is, s hiányzik is belőle az érték- és értéktöbblet-elmélet, a tőkés viszonyoknak és a burzsoá közgazdaságtannak részletesen kidolgozott bírálata. A Kéziratokban még nincs ugyan szó az osztályharcról

[18] Kéziratok, 54. oldal.

Digitized by Google

mint a történelem mozgatóerejéről és a proletárdiktatúráról, de megvan benne az osztály fogalma és végleges a kommunizmus tudományos megalapozására irányuló törekvés. Az elvont „etikai humanizmus"-t hirdető antimarxizmus éppen ezeknek a hézagoknak a kihasználására törekedett és törekszik.

A marxizmus humanista, de *materialista módon megalapozott humanista tanítás.* Ezt a megalapozását Marx már a Kéziratokban megkezdi azzal, hogy megmutatja a munka-elidegenülés megszüntetésének feltételeit. A kommunista eszmék és a kommunista mozgalom forrását abban látja, hogy a magántulajdon ellentmondása a tőke és a bérmunka ellentmondásává fejlődik: „Hogy az egész forradalmi mozgalom a *magántulajdon* mozgásában, éppen a gazdaságban találja meg mind empírikus, mind elméleti bázisát, annak szükségszerűségét könnyű átlátni.[19] A kommunizmust úgy fogja fel, mint a magántulajdon, a bérmunka, az elidegenült munka rendszerének megszüntetését és a társadalmi tulajdon megteremtését, a társadalmi („igazi emberi") tulajdont úgy mutatja be, mint az alapját annak, hogy megvalósuljon a reális humanizmus, létrejöjjön az ember ember-volta, kialakuljanak az igazi emberi kapcsolatok.[20] Ezt írja: „A kommunizmus mint a magántulajdon megszüntetése a valóságos emberi életnek mint az ő tulajdonának vindikálása, a gyakorlati humanizmusnak ezen létrejövése."[21] A gyakorlati humanizmus pedig nem pusztán az elidegenülés megszüntetésének óhaja: „Hogy a magántulajdon *gondolatát* megszüntesse, ahhoz az *elgondolt* kommunizmus teljesen elégséges. Hogy a valóságos magántulajdont megszüntesse, ahhoz *valóságos* kommunista akció kell. A történelem meg fogja hozni, és a mozgalom, amelyet *gondolatban* már önmagát megszüntetőként tudunk, a valóságban nagyon göröngyös és hosszadalmas folyamaton fog keresztülmenni." Marx a kommunista eszméktől áthatott francia munkások mozgalmában látja a példáját azok társulásának, akiknek a szájában *„az emberek testvérisége nem frázis, hanem igazság náluk, és a munkától megkeményedett alakokból az emberiség nemessége világit felénk".*[22]

[19] Uo., 68. oldal.
[20] Uo.
[21] Uo., 113. oldal.
[22] Uo., 85. oldal. — A kommunizmusra, mint humanizmusra vonatkozó marxi felfogásról is érvényes az, amit Engels „A munkásosztály helyzete Angliában" c., ifjúkori munkájának 1892-ben írt bevezetésében mondott: „1844-ben még nem volt meg a modern nemzetközi szocializmus, amely azóta — mindenekelőtt és majdnem kizárólag Marx munkásságának eredményeként — tudománnyá fejlődött. Könyvem a modern szocializmus embrionális fejlődésének egyik fázisát képviseli csupán. És amint az emberi embrió legkorábbi fejlődési fokain még mindig reprodukálja őseink, a halak kopoltyúívelt, ugyanúgy ez a könyv is mindenütt elárulja a modern szocializmus leszármazásának nyomait, elárulja azt, hogy a modern szocializmus egyik őse a német klasszikus filozófia. Így pl. — különösen könyvem végén — erősen hangsúlyozom, hogy a kommunizmus nem csupán a munkásosztály pártdoktrinája, ha-

Digitized by Google

Az új, kommunista társadalom forradalmi kialakítását illetően Marx és Engels 1844-ben sok tekintetben még csak az általánosan filozófikus kifejtésig ért el. Álláspontjuk azonban — ha nem is részletesen kidolgozott módon, de első megközelítésben, hipotézisszerűen — már akkor is határozottan tudományos és proletár álláspont volt. A kommunizmusnak ebből az általános felfogásából egyesek (pl. a német ún. „igazi" szocialisták) reakciós, érzelgős, nyárspolgári „osztályok feletti", „általános humanista" szocializmushoz jutottak el. Marx, Engels, a marxisták viszont továbbhaladtak a megkezdett úton, a tudományos proletár-kommunizmus útján. (Jellemző, hogy a polgári és jobboldali szociáldemokrata Marx-kutatók, akik a marxizmust az elidegenülés-elméletre és az általános humanizmusra korlátozzák, óvakodnak attól, hogy megemlítsék Marxnak és Engelsnek az úgynevezett filozófiai „igazi" szocializmus elleni elméleti és politikai harcát.)

A marxisták nem tagadják meg a fiatal Marxot, nem hagyják, hogy az 1844-es marxi gazdaságtani és filozófiai felfogást önkényesen elválasszák attól, amivé kifejlődött: a teljes, kialakult marxizmustól. Leleplezik azokat, akik a maguk opportunista felfogását az 1844-es marxi Kéziratok nyakába akarják varrni, akik a fiatalkori Marx követőinek szeretnék feltüntetni magukat akkor, amikor igyekeznek tompítani a ma társadalmi kérdéseinek élét, s a szocializmusról úgy beszélnek, mint az ember ön-elidegenülésének megszüntetéséről, mint elvont humanizmusról, de szemérmesen hallgatnak az ilyen társadalom megteremtésének feltételeiről: a tőkés magántulajdon megszüntetéséről, a munkáshatalom megteremtéséről, a szocialista és kommunista gazdaság és kultúra kifejlesztéséről.

Ezért a Kéziratok körüli vitának időszerű jelentősége van az osztályharc elméleti területén a hamisító antikommunisták leleplezésében és a jóindulatú humanisták meggyőzésében.

Hazai állapotainkról szólva, mostanában sokszor és joggal mondjuk, hogy már mélyen felforgattuk a régi uralkodó világnézet társadalmi talaját, s az új társadalmi-gazdasági alapon, a

nem olyan elmélet, amelynek végcélja az egész társadalmat, a tőkéseket is beleértve, kiszabadítani a jelenlegi guzsbakötő viszonyokból. Ez az állítás absztrakt értelemben helyes, de a gyakorlatban többnyire használhatatlan, sőt annál is rosszabb. Amíg a vagyonos osztályok nem érzik szükségességét a felszabadulásnak, sőt minden erejükből szembeszállnak a munkásosztály önfelszabadításával, addig a munkásosztály kénytelen egymaga kezdeni és végrehajtani a szociális forradalmat. 1789. francia burzsoái szinten kijelentették, hogy a burzsoázia felszabadítása az egész emberi nem felszabadulása; de a nemesség és a papság nem volt hajlandó ezt betáti; ez az állítás — bár akkor, a feudalizmust illetően, tagadhatatlan, absztrakt, történelmi igazság volt — csakhamar puszta szentimentális szólammá fajult, és egészen ellilant a forradalmi harc tüzében. Ma is vannak éppen elegen, akik pártatlanságuk magasabb álláspontjáról olyan szocializmust prédikálnak a munkásoknak, amely minden osztályellentét és osztályharc fölött áll. Ezek azonban vagy újoncok, akiknek még igen sokat kell tanulniok, vagy pedig a munkások leggonoszabb ellenségei, báránybőrbe bújt farkasok." (Marx és Engels Művei, 2. kötet, Budapest, 1956., 598—599. old.)

Digitized by Google

szocialista rend alapján végzett munka hatására, egyre szélesebben és mélyebben behatol a marxista—leninista világnézet, háttérbe szorulnak a polgári és kispolgári nézetek. De általnánk magunkat, ha azt mondanánk, hogy nálunk az emberek többségének gondolkodásában már uralkodóvá vált a tudományos szocializmus, a marxizmus—leninizmus. Olyan országban, amelyben a lakosság nagyobb része nemrég még kispolgári viszonyok között élt, s a felszabadulás előtt erős volt a reakció hatása, nem tűnnek el egyhamar a polgári világnézet maradványai, és nem válnak márólholnapra általánossá a marxizmus eszméi. „Az élő a halott birtokába lép." Adott objektív viszonyok között jelentős rétegek gondolkodásában *magának a szocializmusnak* (mint mozgalomnak és mint társadalmi rendszernek) a felfogása is polgári és kispolgári jellegű lehet, bár az ilyen gondolkodású emberek gyakran marxizmus—leninizmusnak, igazi kommunizmusnak tartják álláspontjukat. Ebben a helyzetben, amikor sokak állnak a polgári és kispolgári nézetek elhagyása és a marxizmus eszméinek elfogadása előtt, különösen fontos, hogy ismerjük és leleplezzük a kialakuló marxizmus (mindenekelőtt a Kéziratok) polgári elferdítésének kísérletét.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok" körüli vita *fő frontja* a burzsoá és jobboldali szociáldemokrata ferdítések elleni ideológiai harc. Emellett azonban szembe kell szállnunk Marx korai írásainak, valamint a hegeli és feuerbachi filozófiai örökségnek a *lebecsülésével* és háttérbe szorításával is. A marxizmus alkotó továbbfejlesztéséhez — például a szocializmus politikai gazdaságtanának teljesebb és tudományosabb kidolgozásához — elsősorban természetesen a mai gyakorlati tapasztalatok általánosítása szükséges, de a marxi módszer és elmélet eredményeinek, s köztük a marxizmus kialakulásának beható ismeretét sem nélkülözhetjük. A „Gazdasági-filozófiai kéziratok" azért fontosak ebből a szempontból, mert ebben a munkában Marx elmélete jelentős lépéssel közeledett teljes kifejlődéséhez, és sok olyan gondolat kiforrását ismerjük meg belőle, amely későbbi műveiben ilyen formában már kevéssé található meg.

Vegyük például *a társadalmi* (szocialista és kommunista) *tulajdonnak és kifejlődésének kérdését.* Itt hasznos kiindulópontot nyújt az elidegenült munka és a magántulajdon összefüggésének marxi vizsgálata. A Kéziratokban Marx kimutatja, hogy a magántulajdon egyfelől oka, másfelől eredménye az elidegenült munkának; ez a viszony később a kölcsönhatás formáját ölti.[23] Ehhez hasonlót mutathatunk ki az elidegenülés megszüntetésének a társadalmi tulajdon kifejlesztésével való összefüggéséről is. A társadalmi és gazdasági fejlődésnek bizonyos fokán a magántulajdon

[23] Kéziratok, 53. oldal.

Digitized by Google

megszüntetése, a szocialista társadalmi tulajdon megteremtése az elidegenült munka megszüntetését, a munka új jellegének létrejöttét is maga után vonja, jóllehet a munka jellege eredetileg nem következménye, hanem oka, alapja a tulajdonnak. Ha azonban már létrejött az új tulajdonforma, a társadalmi tulajdon, akkor a kölcsönhatás ennek alapján folytatódik. A magántulajdon kisajátítása után hosszú fejlődési időszak következik: a társadalmi tulajdonnak és ennek alapján a munka új, kommunista jellegének a kifejlődése és kiteljesedése. A szocializmusban még meglevő (a társadalmi tulajdon alapján érvényesülő) elkülönülés-viszonyok (a munka minősége és mennyisége szerinti kapcsolatok, a szocializmusbeli árutermelés, az önálló gazdasági elszámolás stb.) a termelés társadalmi jellegének, a társadalmi tulajdonnak alacsonyabb, még nem teljesen kifejlett fokát képviselik. A Kéziratokban megtaláljuk annak a gondolatnak a csíráját, hogy a magasabb formának, a szocialista tulajdon- (termelési) viszonyok továbbfejlődésének és a munka társadalmi jellege teljesebb kifejlesztésének alapját a termelőerők növekedése adja meg. Marx ott rávilágít arra, hogy a munka elidegenülésének, a magántulajdonnak az alapja az ember „lényegi erőinek" (vagyis képességeinek és a természet feletti uralmának) fejletlensége; a fejlődés szükségszerűen megköveteli a magántulajdon, az elidegenülés megszüntetését; ezt elérve pedig a termelőerők gyors gyarapítása a kommunista termelési viszonyok, a kommunista jellegű munka magasabb fokát eredményezi.

A szocialista építés gyakorlata és a további fejlődés feladatai azt mutatják, hogy a szocialista országokban a társadalmi tulajdon jelenlegi foka a gazdasági szervezés és kapcsolatok tekintetében még jelentős kifejlődést tesz lehetővé és szükségessé, nem is szólva arról, hogy ki kell küszöbölni az elidegenülés tudatbeli maradványait (a társadalmi tulajdonhoz való viszonyban, a munka jellegének felfogásában, az egyén és a társadalom érdekeinek kapcsolatában stb.).

Ha a szocializmus szempontjából felhasználjuk a fiatal Marxnak az elidegenült munka és a tulajdon összefüggéséről szóló elemzését, akkor tudnunk kell azt, hogy a burzsoá és a reformista közgazdászok és szociológusok gyakran a valóságban épülő szocializmus fejlődési adottságainak és ellentmondásainak ürügyén hamisítják meg Marx és a marxizmus nézeteit. Amikor tehát szembeszállunk a korai Marx-művek helytelen értékelésével és lebecsülésével, egyben fontos feladatunk az is, hogy alkotóan alkalmazva a marxizmust, tudományosan általánosítva a gyakorlati tapasztalatokat, vegyünk részt a marxizmus alapkérdése körüli világnézeti küzdelemben, a burzsoá és a jobboldali szociáldemokrata torzítások ellen, a marxizmus elvi tisztaságáért folyó harcban.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Új szakasz küszöbén*

Írta: Jiri Sekera

A Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusának határozata figyelembe veszi jelenlegi helyzetünk sajátos vonásait, s a belőlük levont következtetéseket összekapcsolja szocialista társadalmunk további fejlődésének általános alapelveivel és követelményeivel. A határozat 11 pontja egész társadalmunk tevékenységének közös programja a következő évekre. Megvalósításához az szükséges, hogy gyakorlati munkánkban a lehető legnagyobb mértékben felhasználjuk a pártnak a szocialista építés folyamán szerzett gazdag tapasztalatait, s megalkuvás nélkül leszámoljunk mindennel, ami haladásunkat feltartóztathatná.

A szocialista építésben elért sikereinkkel nem csökkent, hanem lényegesen növekedett társadalmi fejlődésünk bonyolultsága. Eddig ez nem volt olyan világos számunkra, mint ma. A szocialista építés kezdeti szakaszában, amikor a szocializmusra vonatkozó konkrét elképzeléseink még nem voltak és nem is lehettek teljesen világosak, olykor — eléggé naiv módon — azt hittük, hogy a társadalmi fejlődés további szakaszai felé való haladásunk mentes lesz a problémáktól és a nehézségektől. Ez azonban nem így történt és nem is történhetett így. Valóban felszámoltunk sok, a szocializmus építésével szükségszerűen együttjáró nehézséget, de a termelőerők új színvonala, az újonnan felmerülő szükségletek, a nemzetközi politikai élet új jelenségei stb. fokozatosan további problémákat vetettek fel. A szocializmus alapjainak felépítésére irányuló, kitartó politikai harcunknak, áldozatkész munkánknak és általános erőfeszítéseinknek több mint 17 esztendeje kézzelfogható sikereket hozott, de nem volt mentes a hibáktól sem.

Most, amikor lényegében befejeztük a magántulajdonnak társadalmi tulajdonná való átalakítását, s az új társadalmi rendszer gazdaságilag és politikailag annyira megszilárdult, hogy a régi rendszer restaurálásáról beszélni is teljes képtelenség, egészen világos, hogy új szakasz küszöbén állunk. E szakasz feladatai nemcsak azért bonyolultabbak, mert a magasabb fejlődési fokon minőségileg új problémák keletkeznek. Számos bonyolult problémával azért kell ma foglalkoznunk, mert az elmúlt időszakokban nem előztük meg hatékonyan és nem oldottuk meg valóban tudományos módszerekkel őket, ennek következtében megengedhetetlen méreteket öltöttek.

* A Csehszlovák Kommunista Párt folyóiratának, a Nová Mysl-nek 1963. 1. számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

Számos forrófejű kritikus a felszabadulás óta hazánkban végbement fejlődést teljesen történelmietlenül, s ráadásul nem is mindig a tények alapos ismeretében értékeli. Sokan közülük megfeledkeznek az akkori bel- és külpolitikai helyzetről, arról, hogy egyik-másik döntést, amely akkor teljesen indokolt volt, nem lehet a gazdasági hatékonyság mai mércéjével mérni, s arról is, hogy társadalmunk nem volt mindig felvértezve olyan mély ismeretekkel és tapasztalatokkal, hogy mindig a legjobb megoldásokat fogadja el.

Végül nagyon negatív szerepet játszott itt a személyi kultuszt jellemző doktrinérség. A sémák és szervezeti formák gátló és korlátozó hatása oda vezetett, hogy gyakran nemcsak az embereket, hanem a tényeket sem vették figyelembe, ha ellentétben álltak ezekkel a sémákkal. A szocializmus építésének érdekeit így egyéni, hatalmi presztízsérdekeknek, a „tekintélyek" és az általuk szentesített dogmák érdekeinek rendelték alá, s ezzel felmérhetetlen kárt okoztak a szocializmus építésének. Nem állítjuk azt, hogy az egész fejlődést egyértelműen a személyi kultusz hatása határozta meg, de a konstruktív kritikának feltétlenül figyelembe kell vennie ezeket a körülményeket is.

A múlt hibáiról szóló vitáknak most elsősorban azt kell szolgálniuk, hogy életünk minden területére, elsősorban az irányító munkára vonatkozólag levonjuk belőlük a következtetéseket, mert ez számos nehézségünk megoldásának kiindulópontja.

Mint ismeretes, irányító munkánkra hosszabb idő óta jelentős és elhúzódó hiányosságok nehezednek. Ezt az állapotot bonyolult okok komplexuma idézte elő, amelyet ebben a cikkben nem tárgyalhatunk kimerítően. Ha azonban csak egy futó pillantást is vetünk irányító munkánk problémáira, rögtön kitűnik, hogy az legkevésbé sem lenne hatásos, ha az alsó szervek irányító munkájának hiányosságait bírálnánk, de szó nélkül hagynánk a vállalaton felüli szervek munkamódszerét, amelyek nemegyszer káoszt, tervszerűtlenséget és egyéni felelőtlenséget honosítottak meg az irányító munkában. Ezért a XII. kongresszus a központi irányításra összpontosította fő figyelmét, és elsősorban a minisztériumok feladatát dolgozta ki részletesen.

A párt nem öncélúan tűzi ki a további fejlődés új feladatait, hanem közvetlenül összekapcsolja anyagi és kulturális színvonalunk növelésével és a kommunizmusba való átmenet feltételeinek előkészítésével. Ez kézzelfoghatóan kiderül az 1964—1970. évekre szóló hétéves népgazdaság-fejlesztési tervünk irányelveiből.

Bármilyen fontos és bonyolult is a gazdasági és műszaki problémák megoldása, igen sok esetben ennek sikere is az ideológiai nevelőmunka intenzitásától és hatékonyságától függ. A XII. kongresszus határozata rámutat arra, hogy az ideológiai munka jelentőségének szüntelen növekedése a szocialista fejlődés törvényszerűsége. Csak ez a munka képes ösztönözni az általános aktivitást és fokozni a lelkesedést. Az ideológiai munkában megnyilvánuló formalizmus, elcsépeltség és gondolatbeli sterilitás hatástalan, s szükségszerűen az emberek közömbösségére és passzivitására vezet.

Másrészt pedig az ideológiai munka fejlődésének legerősebb ösztönzői éppen a gazdasági sikerek. Ha tehát az ideológiai tevékenység a munkához való szocialista viszony megszilárdítására összpontosul.

Digitized by Google

akkor ezzel párhuzamosan hasonló intenzitást kell kifejteniük a gazdasági vezetőknek az anyagi-műszaki ellátásban, a munkaszervezésben is, meg abban, hogy kiküszöbölják az emberek kezdeményezésével szemben tanúsított magatartásban előforduló hiányosságokat. Aszerint kell a hangsúlyt az ideológiai nevelő munka intenzitására, vagy a gazdasági intézkedésekre helyezni, hogy hol a hiányosságok gyökere.

A következő időszak ideológiai munkája nem tűr meg semmiféle sablonosságot, merevséget, gépiességet, nem tűri tehát azokat a torzításokat, amelyek a személyi kultusz áldatlan időszakát jellemezték. E maradványok leküzdése kétségtelenül nehezebb dolog, mint az, hogy kiküszöböljük ezen időszak teljesen nyilvánvaló következményeit. A mai napig axiomákként élnek ugyanis bennünk azok a tételek, amelyek valaha talán érvényesek voltak, de amelyeknek a mai élethez már semmi közük sincs, s amelyeket csak a megszokás tart életben.

A személyi kultusz negatív következményének kell tekintenünk a gyümölcsöző elméleti munka erőszakos elfojtását a társadalomtudományokban (s olykor a természettudományokban is), az objektív realitás talajának elhagyását a tudományos kutatásban és a dogmatikus tételek megvédésére szolgáló spekulatív meggondolások kitermelését. Ez kényelmes, jóformán teljesen kockázatmentes dolog volt, s — ami a legfontosabb — nem tette túlságosan szükségessé a gyakorlattal való szoros kapcsolatot, a tényleges élet megfigyelését és vizsgálatát.

Az ideológiai területen végzett munka azonban jellegénél fogva a szó igazi értelmében vett alkotómunka. A Kommunyiszt 1962. évi 16. számában Iljicsov elvtárs, a SZKP Központi Bizottságának titkára, a következő Lenin-idézettel kezdi cikkét: „A marxistának az életen életet, a *valóság* pontos tényeit kell tekintetbe vennie, nem pedig a tegnapi elmélethez ragaszkodnia, amely, mint minden elmélet, a legjobb esetben is csak jelzi a legfontosabbat, az általánosat, csak *megközelíti* az élet bonyolultságának átfogó képét."

Nincs rosszabb, mint ha valaki csupán szavakban ismeri el ezt az igazságot, a valóságban pedig még csak kísérletet sem tesz arra, hogy eszerint dolgozzék. Nem valami szenzációs változtatások eszközléséről van szó, hanem türelmes, rendszeres gondolati munkáról, a nézetek összecsapásáról és az igazság kereséséről. A dolog ugyanis nem olyan egyszerű, hogy mindig az a legjobb, ami új. A fontos azonban az, hogy abból a szempontból értékeljük az új gondolatokat: hogyan szolgálják a szocializmus ügyét, hogyan segítik gazdaságunk szocialista jellegének, társadalmunk szocialista arculatának megszilárdítását és fejlesztését. Nem engedhetjük meg, hogy kicsinyes személyes és presztízsindokok, a hiba beismerésére és a szükséges következtetések levonására való képtelenség előrehaladásunkat akadályozzák. Nem azok szolgálják ügyünket, akik tartósítják az elavult nézeteket, s akik még ma is frázisokból élnek, hanem azok, akik minden képességüket az előrevezető út keresésére összpontosítják, oda mennek okulásért, ahol okulhatnak, és nem félnek attól, hogy vállalják a felelősséget következtetéseikért.

Már megtettük az első lépéseket azért, hogy helyreállítsuk a népgazdaság arányosságát. Igaz, hogy a források és a szükségletek közötti

Digitized by Google

maximális feszültség állapota, amely az utóbbi hónapokban megnyilvánult és amelynek leküzdéséhez még bizonyos időre van szükség, fékezte a termelés és a nemzeti jövedelem növekedését. Ez azonban egyáltalán nem ok defetista nézetekre és prognózisokra.

Számos mai nehézségünknek az a közös nevezője, hogy a népgazdaság fejlődési ütemének és struktúrájának irányításában nem tartottuk eléggé tiszteletben a gazdasági szempontokat (s ezt a szubjektív hiányosságokon, pl. a szocializmus gazdasági törvényszerűségeinek nem tökéletes ismeretén és be nem tartásán kívül külső befolyások is okozták). Mint a kongresszus tanácskozása megmutatta, nemcsak megnyilvánulásaikban, hanem belső összefüggéseikben is ismerjük ezeket a hiányosságokat, s ezért fel is tudjuk venni ellenük a harcot, de mert hosszú időn át valósággal kikristályosodtak a népgazdaságban, nem lehet most egyszerre kiküszöbölnünk őket.

Nem áll tehát az — amit az ellenséges propaganda állít —, hogy zsákutcába jutottunk. Ha részben egyoldalúan fejlődött is népgazdaságunk struktúrája, semmit sem kell elvetnünk abból, amit felépítettünk. A feladat csak az, hogy megtaláljuk a lépést, megfeszítsük az energiát ott, ahol ez a legsürgetőbb, s alárendeljük ezeknek a következtetéseknek a ma legnagyobbra méretezett ágazatok fejlődését.

Kétségtelen, hogy legégetőbb feladataink egyike a mezőgazdasági termelés lényeges növelése. A XII. kongresszus hangsúlyozta, hogy ez az arányosság elérésének fő feltétele; ezért 1970-ig a mezőgazdaság színvonalát az ipar színvonalára kell emelnünk. Ma már alapjában véve világos, hogy milyen alapvető feladatokat kell megoldanunk mezőgazdaságunkban. Az energiát arra kell összpontosítanunk, hogy megkeressük azt a konkrét és társadalmilag leghatékonyabb módszert, amellyel érvényesítjük a mezőgazdaság irányításában a termelési elvet, megvalósítjuk a termelés szakosítását, meghonosítjuk a tudomány és technika eredményeit a mezőgazdaságban stb.

Minden bonyolultságuk és nehézségük ellenére feladataink nem teljesíthetetlenek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a fejlődés üteme lassú lehet, s még kevésbé beszélhetünk „pihenésről". De értelmetlen és káros dolog volna, ha tartósan túlfeszítenénk erőinket és túlbecsülnénk a reális lehetőségeket. A múlt kézzelfoghatóan megmutatta, hogy a krónikus feszítettség olyan nehézségeket okoz a nyersanyag-, energia- és munkaerő-forrásokban, amelyek visszájára fordíthatják a lehető leggyorsabb fejlődés biztosítására irányuló törekvéseket is.

A tervek tudományossá tételével, elsősorban pedig a távlati tervek kidolgozásával, amelyek lehetővé teszik fejlődésünk megfelelő stabilizálását és a nemzetközi munkamegosztás előnyeinek teljes érvényesülését, kiküszöbölünk számos olyan nehézséget, amelyet a tervezés hiányosságai idéztek elő. Az irányító munkának számos hiányossága, az új technikának lassú alkalmazása a termelésben, olykor az elavult technológia tartósítása, a gyártás specializálásának szinte egyhelyben topogása stb. — ezek nem elszigetelt jelenségek, hanem számos belső összefüggés kapcsolja őket kölcsönösen össze, s egyik fő forrásuk éppen az, hogy a tervezésben túlsúlyban volt az empirizmus és a szubjektivizmus. Így keletkeztek azok az ismert „bűvös körök", a kölcsönösen összefüggő okok láncolatai, amelyekből látszólag nem volt kiút. Nem

Digitized by Google

lehettek tehát elég hatásosak a puszta felhívások, még ha a leghatásosabban ecsetelték is az új technika jelentőségét. Mindaddig, amíg pl. a terv nem vette figyelembe az új technika bevezetésének objektív körülményeit, az anyagi érdekeltség meglevő kötöttségei között nem lehetett fordulatot várnunk.

Természetesen nincsen olyan univerzális szerünk, amely mindent meggyógyítana. Egymagában a terv tudományossá tétele is állandó folyamat, rendkívül bonyolult és egyáltalán nem csupán gazdasági kérdés; megoldásából a természettudománynak és a társadalomtudománynak is ki kell vennie részét, s fel kell használni ehhez a dolgozók gazdag tapasztalatait is. Fontos kérdés az is, hogy megvizsgáljuk a folyamatos tervezés módszerét, amely lehetővé teszi, hogy a terv viszonylagos stabilitásával együtt állandóan mélyüljön annak tudományos jellege is. Olyan terv összeállítása azonban, amelyről a jövő is igazolja, hogy helyes és optimális, időt igényel. A XII. kongresszus ezért elsősorban a további fejlődés koncepciójának kérdéseire összpontosította tanácskozásait, részleteiben ezt csak 1963 folyamán dolgozzuk ki.

Vannak azonban elhanyagolt és ma már elavult problémák is. A tervezési gyakorlatunkban használt mutató-rendszerek tökéletlenségét például ismételten igazolta a kongresszust megelőző országos vita és maga a kongresszus is. Teljesen elfogadhatatlan az a nézet, hogy továbbra is fenn kell tartani a globális termelés értékének közvetlen megállapítását, ami a múltban nagy károkat okozott népgazdaságunknak, s ami ellen már régen tiltakozik a dolgozók természetes esze.

Miért talált visszautasításra a tervező szerveknél ez a spontán, e mutató direktív jellege és az anyagi érdekeltséggel való összekapcsolása elleni tiltakozás? Kétségtelenül azért, mert ez a mutató leegyszerűsítette e szervek munkáját, nem okozott nekik olyan komplikációkat, amilyeneket a differenciált mutatók alkalmazása okozna, s nem támasztott magasabb igényeket a helyzet ismerete iránt. Negatív hatásai sem sújtották őket közvetlenül, s ezért a hiányosságok megszüntetésére csak egyetlen receptet alkalmaztak: a fegyelem adminisztratív úton való szilárdítását. Ezt a gyakorlatot azonban nem lehet folytatni. A tervező szervek dolgozói sem hagyhatják figyelmen kívül az életet és a tényeket, sőt azt a határozatot, amely már 1958-ban kimondta, hogy meg kell változtatni a mutatók rendszerét. A hétéves terv megindítása véget kell hogy vessen e hosszú idő óta húzódó hiányosságnak. A társadalom iránti becsületes és felelősségteljes viszony nem lehet csupán az üzemi munkásoknak és a termelőszövetkezeti parasztoknak az előjoga, hanem minden fokon át kell hogy hassa az irányító munkát.

Az a nemzetközi tekintély, amelyet pártunk a múltban kivívott magának, azt eredményezte, hogy XII. kongresszusunk korántsem csupán országunk ügye volt, hanem egyben a nemzetközi munkásmozgalom fontos eseménye is. A kongresszus emelvényéről, amelyen csaknem hetven testvérpárt küldöttei találkoztak, ismét elhangzottak azok a szavak, amelyek az alkotó marxizmus—leninizmushoz való hűségünkről tanúskodtak. De nemcsak szavak bizonyították ezt, hanem ezt mutatta a kongresszus tanácskozásának szelleme is, az a bíráló légkör, a proletár internacionalizmus fő alapelveinek megvédésére való az a

Digitized by Google

harci eltökéltség, amely a küldöttek felszólalásait kísérte, s amely a testvérpártok küldötteinek és rajtuk keresztül az egész nemzetközi kommunista mozgalomnak biztonságot adott abban, hogy pártunk egyértelműen elutasítja mind a revizionizmus, mind pedig mindenfajta dogmatizmus és szektásság megnyilvánulásait.

Nem a vendégek bírálat nélküli elismerésének kifejezése volt az a viharos ünneplés, amely olyan gyakran megnyilvánult a Szovjetunió iránt a kongresszusi palotában. Az egész csehszlovák nép szívből jövő köszönete volt ez azért a bölcs döntésért, amely megakadályozta a nukleáris katasztrófát, s felbecsülhetetlenül használt a szocializmus és a béke ügyének a világon. Köszönetet fejezett ki ez azért a támogatásért, amelyet a Szovjetunió már hosszú évek óta nyújt nekünk, s egyben kifejezte a Szovjetunió élcsapat szerepének elismerését.

Az SZKP ragyogó példa számunkra — egyebek között — a nép alkotó kezdeményezésének fejlesztésében is. A XII. kongresszus beszámolója leszögezi: „A szocializmus építésének és fejlődésének egyik legfőbb feladata annak az elvnek az egyre szélesebbkörű és következetes gyakorlati megvalósítása, hogy a nép, amely a társadalom összes javainak létrehozója és tulajdonosa, igazgatja és irányítja saját államát!" A széles tömegek részvétele az irányításban nem a jóindulat gesztusa — ahogy egyesek még ma is képzelik —, hanem létérdekünk. Ezért pártunk egyetlen fontosabb lépést sem tesz a széleskörű aktivával való tanácskozás nélkül.

A dolgok meg nem értése volna azt hinni, hogy ez ellentétben áll a központi irányítás megszilárdításával, amelynek követelményét a kongresszus szintén egyhangúan kimondta. Csak azok kereshetnek ellentmondást ebben, akik helytelenül magyarázzák a demokratikus centralizmus elvét. Egyesek közülük e fogalom első részét hangsúlyozzák, és a demokratizmust úgy értelmezik, hogy nem kell alávetniük magukat a társadalom egységes akaratának. Mások viszont, figyelmen kívül hagyva, hogy szocialista demokratikus centralizmusról van szó, a legrészletesebb előírásokkal akarják megkötni az életet. Ez a két tendencia az elmúlt időszakban érzékeny kárt okozott társadalmunknak. Már a XII. kongresszus előtt történtek intézkedések a demokratikus centralizmus következetes megvalósítására, ezen a téren azonban még igen sok a teendő, s nagyon sok függ a párt nevelő munkájától.

A XII. kongresszus megmutatta, hogy a párt, a kommunisták vezető szerepét nem a kinyilatkoztatások, a parancsolgatás, és nem is a határozatok tömegének az elfogadása biztosítja, hanem elsősorban az, hogy a kommunisták mindenütt elöljárnak, ahol társadalmi haladásról van szó. Ez egyben a kommunista legfontosabb kötelessége, a párthoz való tartozásnak tényleges megnyilvánulása.

A párt kommunisták tíz- és százezreiből áll, akik a legkülönbözőbb munkahelyeken, ma még gyakran nehéz feltételek között, megvalósítják politikáját és programját. Mindennapos kapcsolatban állnak a pártonkívüli tömegekkel, tőlük függ tehát, hogy a jövőben is szüntelenül erősödjék a párt erejének forrása: kapcsolata az összes dolgozókkal. Ez a legbiztosabb záloga nagy célunk megvalósításának: annak, hogy a mai nemzedék Csehszlovákiában is megérje a kommunizmust.

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A harmadik elhúzódó agrárválság a kapitalista világrendszerben

A kapitalista országok mezőgazdasági viszonyai iránt érdeklődőknek és a politikai gazdaságtant tanulmányozóknak problémát okoz az, hogy az agrárválságokkal foglalkozó marxista irodalom nagy részében két elhúzódó agrárválságról van szó, egy-két jegyzet és könyv azonban utal arra, hogy a harmadik elhúzódó agrárválság is kialakult. A következőkben — egy cikk adta lehetőségek keretei között, de az utalásoknál részletesebben — ismertetjük a harmadik elhúzódó agrárválság kialakulását és sajátosságait.

Az agrárválságok jellegüket és lefolyásukat tekintve kétfélék. Vannak olyan agrárválságok, amelyek ipari válságokkal együtt keletkeznek és oldódnak meg, de vannak *speciális, úgynevezett elhúzódó agrárválságok* is. Ezek is a kapitalizmus alapvető ellentmondásából következnek, de több gazdasági cikluson keresztül hatnak, nincs tehát sajátos periodicitásuk.

Az első elhúzódó agrárválság a múlt század 70-es évelnek elején bontakozott ki és a 90-es évek közepéig tartott. A második elhúzódó agrárválság a két világháború közti időszakra esett. 1948-ban pedig a tengerentúli kapitalista országokban — mindenekelőtt az USA-ban és Kanadában — új elhúzódó agrárválság bontakozott ki, amely az 50-es évek elején kezdett a nyugateurópai kapitalista országok mezőgazdaságának egyes ágaira is átterjedni.

A vezető tőkés országok mezőgazdasági viszonyainak tanulmányozása alapján megállapíthatjuk, hogy *kialakult a harmadik elhúzódó agrárválság.* A válság konkrét történelmi körülményeinek elemzése, néhány elméleti következtetés levonására is lehetőséget ad.

A HARMADIK ELHÚZÓDÓ AGRÁRVÁLSÁG KIALAKULÁSA

A második világháború időszakában a mezőgazdasági eredetű termékek iránti kereslet jelentősen megnőtt. A háború alatt a mezőgazdasági termelés a tengerentúli országok többségében és Angliában emelkedett, a kontinentális Európa mezőgazdaságát viszont a hanyatlás és a pusztulás jellemezte. Az OEEC* keretébe tartozó országok kenyérgabona termelése pl. 1947-ben kb. 40 százalékkal, a takarmánygabona termelése 20 százalékkal maradt el a háború előtti színvonaltól. A háború óriási pusztításokat okozott az európai országok állattenyésztésében is.

A nyugat-európai országok mezőgazdaságának háború utáni újjáépítését jelentős mértékben fékezte az amerikai imperializmus expanzív külpolitikája, amely — különösen a Marshall-terv kezdetén — kor-

* Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete.

Digitized by Google

látozta a mezőgazdasági gépek kivitelét ezekbe az országokba. Az élelmiszerhiány miatt Nyugat-Európának nagy mennyiségű mezőgazdasági terméket kellett importálnia. Fokozta a behozatali szükségletet az is, hogy Nyugat-Európa lakossága — a háborús veszteségek ellenére — 1938—1947 között 5 százalékkal növekedett. Ilyen körülmények között a mezőgazdasági termékek feleslegével rendelkező kapitalista országok — elsősorban az USA — átmenetileg fokozhatták agrárexportjukat. Az export útjában lévő akadály — a dollárhiány — eltávolítását szolgálta az UNRRA, a Marshall-segély, amelyeken keresztül az Egyesült Államok a „segélyben" részesülő országok gazdasági és politikai életébe való messzemenő befolyását biztosította és azt is felhasználta a Szovjetunió, valamint a népi demokratikus országok elleni agresszív katonai szövetség létrehozására.

A háborút követő években jelentősen megnövekedett az Egyesült Államok részesedése a világ élelmiszer-exportjában: az USA szállította a kapitalista világpiacon a kukoricának 41, a búzának pedig csaknem 50 százalékát. Az Egyesült Államok agrárkivitelének értéke 1935 és 1939 között évente átlagosan 0,7 milliárd dollár volt, 1945—47 átlagában pedig elérte a 3,3 milliárd dollárt.

A háború következtében az 1940 és 1948 közötti időszak az amerikai mezőgazdaság nagy prosperitásának ideje volt. Ennek hasznát elsősorban a nagytőkés farmerek fölözték le. A megnövekedett exportlehetőségek következtében a háború befejezése után is emelkedtek az árak. A magas árak, a nagy jövedelmek nagyobb termelésre serkentették a farmereket. Fejlődött a mezőgazdaság gépesítése — elsősorban a nagyfarmerek gazdaságában — és jelentős mértékben emelkedett a mezőgazdasági munka termelékenysége. 1950-ben az amerikai mezőgazdaság termelése csaknem 40 százalékkal volt nagyobb, mint a háború előtt.

A második világháború okozta mezőgazdasági konjunktúra az Egyesült Államokban 1948-ban véget ért. 1946—47-ben az USA-ban már a túltermelés jelei mutatkoztak a mezőgazdaság egyes ágaiban. 1948-ban pedig fordulat kezdődött a mezőgazdasági termelésben. Az ekkor kibontakozó, rövid ideig tartó és viszonylag enyhe lefolyású ipari válság siettette az agrárválság kitörését. Az ipari termelés 12 hónap alatt 10,5 százalékkal esett, a munkások keresete csökkent, a munkanélküliek száma 2 millióról 5 millióra növekedett.[1] Mindez a mezőgazdaságra is hatást gyakorolt. A mezőgazdaság termelése 1948-ban meghaladta a piac felvevőképességét, s így megnövekedett a mezőgazdasági termékek készlete. A feleslegek növekedése következtében az árak csökkenni kezdtek, s ez mindenek előtt a *növénytermelést érintette.* 1948 december 15-én a kukorica ára, mintegy 48, az árpáé 44, a rozsé 40 százalékkal volt alacsonyabb az előző évinél. A búza áresése ennél kisebb volt.[2] Az áresés az 1948. évi jó terméssel is összefüggött, amelynek következtében az év második felében meggyorsult az árlemorzsolódás. A farmerek termelési költségei 1948-ban gyorsan emelkedtek s 18,6

[1] Háy László: Az újratermelési ciklus alakulása a második világháború után. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1959. 18. old.
[2] The Agricultural Situation, 1949. jan. 14. old.

Digitized by Google

milliárd dollárt tettek ki. Ennek következtében bruttó jövedelmük 1,7 százalékos emelkedése mellett tiszta jövedelmük az 1947. évi (a háború utáni legmagasabb) 17,2 milliárd dolláros szintről 16 milliárd dollárra esett.[3]

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy *az USA mezőgazdaságában 1948-ban véget ért a második világháború okozta konjunktúra, és agrárválság kezdődött meg.*

Más tengerentúli országokban is túltermelés állt be a mezőgazdasági termékekben; ezt mindenekelőtt *az eladatatlan árukészletek nagyarányú felhalmozódása* mutatja:

A búzakészletek alakulása a tengerentúli fő exportáló országokban[4]

	(millió tonnában)						
	1948	1950	1953	1955	1957	1960	1961
USA (júl. 1.)	5,3	11,6	16,5	28,2	24,7	35,7	38,4
Kanada (aug. 1.)	2,9	3,8	10,4	14,6	19,9	14,6	13,6

Az agrárválság kiterjed a tengerentúli országok növénytermelésének más ágaira és állattenyésztésére is. Különösen az Egyesült Államokra vonatkozik ez, ahol a takarmánygabona-készlet 1960-ban csaknem 70 millió tonnát, a gyapotkészlet 10,1 millió bálát tett ki, s olyan romlandó termékekből is, mint a vaj és a sajt, hatalmas készletek halmozódtak fel.

A jelenlegi elhúzódó agrárválságban sokkal nagyobb méretű a készletek növekedése, mint a két világháború közötti elhúzódó mezőgazdasági válság idején volt. Az Egyesült Államok búzakészlete pl. 1927 és 1933 között 2,9 millióról 10,3 millió tonnára emelkedett, kukoricakészlete 1934-ben (amikor a legnagyobb volt) 17.7 millió tonna volt. Az Egyesült Államok mezőgazdaságában tehát a második világháború után *sokkal súlyosabb a termelés és a fogyasztás közötti ellentét, mint a két világháború közti agrárválság idején volt.*

Az USA óriási készleteinek jelentékeny része az állam kezében összpontosul. A kormány hatalmas mennyiségű mezőgazdasági terméket vásárol fel, hogy elejét vegye a mezőgazdasági összeomlásnak, és hogy a monopóliumok érdekében megőrizze a kiskereskedelmi árak magas színvonalát. A viszonylag magas árszint azonban egyáltalán nem fejezi ki a kereslet és kínálat közti tényleges viszonyt. 1948 elején az állami készletek értéke még csak 0.8 milliárd dollár volt, azóta azonban csaknem évről-évre növekedett, s 1963. jan. 1-re elérte a 7,5 milliárd dollár értéket. Az állam kezében lévő készletek legnagyobb részét a kukorica-, búza-, árpa-, cirok- és gyapot-készletek alkotják, de más mezőgazdasági termékek készletei is számottevők. E készleteknek csak a tárolása napi 1 millió dollárba kerül.

[3] Agricultural Statistics, 1956. 424. old.
[4] Agricultural Statistics 1956. FAO The State of Food and Agriculture 1959. 25. old. Agrarwirtschaft. 1960. július, 6. füzet, 191. old. Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenyija. 1962. aug. 8. sz. melléklet. 119. old.

Digitized by Google

1948. után a csökkenő takarmányárak következtében a farmerek az állattenyésztésben kerestek menedéket a válság elől. Az 1950-es évek második felében azonban az agrárválság *az állattenyésztésben is nagy erővel bontakozott ki.* A tojás nagyarányú áresése következtében 1954. novemberében hét állam baromfitartó farmereinek küldöttsége a tojás ártámogatását és a készletek csökkentését kérte a szövetségi kormánytól; a többi között azt javasolta, hogy a kormány az iskolai étkeztetés keretében ossza szét a tojásfölöslegeket. A földművelésügyi miniszter azonban nem fogadta a küldöttséget, s kijelentette, hogy a Szövetségi Nyomozó Iroda a Baromfitenyésztők Országos Szövetségében kommunista tevékenység ügyében nyomoz. A farmereknek pedig azt üzente, hogy csökkentsék a termelést. Később azonban a kormány kénytelen volt a termelői árak stabilitása céljából bizonyos mennyiségű tojást felvásárolni. A válság az állattenyésztés más ágaiban is jelentkezett. A vágómarha ára 1956-ban az 1948. évi színvonalnak a felét sem érte el. A válság nagy erővel ragadta magával a sertéstenyésztést is, s ez súlyosan érinti a farmerek tömegeit, minthogy sok kis- és középfarmer foglalkozik sertéstenyésztéssel.

A tengerentúli országok mezőgazdaságának helyzete a tőkés világ többi országának, különösen a nyugateurópai országoknak a mezőgazdaságára is kihat. Egyes nyugateurópai országokban — mindenekelőtt Franciaországban — jelentős a búza-túltermelés, de gyümölcsben és zöldségben is árufölösleg mutatkozik. A francia kormány 1961-ben korlátozta a gyümölcs- és zöldségfélék importját, a szőlő és a bor túltermelése miatt pedig 1965-ig nem ad ki engedélyt új szőlőtelepítésekre.

A nyugateurópai országok állattenyésztésében 1958-ban mutatkoztak az agrárválság jelei. A sertéshús piaca egyre telítettebb lett, s ugyanakkor az USA húskiviteli dömpingbe kezdett. 1957 végén Nyugat-Németországban a sertéskínálat 1,5 millió darabbal haladta meg a keresletet. Hasonló problémák jelentkeztek Angliában is. A bacon túltermelése lenyomta az árakat; ezt elsősorban Dánia sínylette meg, ahol hivatalos becslések szerint a sertésfelesleg 1962-ben elérte az 1,2 millió darabot.[5]

Az agrárválság a nyugateurópai országokban az állattenyésztés más ágaiban is megmutatkozik; különösen a vajpiacon érezhető ez. 1958 január elsején nyolc OEEC-ország vajkészlete 128 000 tonna volt, májusra ez 142 000 tonnára emelkedett. Lényegében Anglia volt az egyetlen olyan európai ország, amely jelentős mennyiségű vajat importált, mégpedig mennyiségi korlátozás nélkül, alacsony vámtételek mellett. Ezért több ország is tett kísérletet arra, hogy vajfeleslegét Nagybritanniában értékesítse, s ezzel megakadályozza a belföldi árak nagyarányú esését. A nyugateurópai országok számos intézkedést hoztak a vajtúltermelés csökkentésére. Az intézkedések ellenére a vajkészletek 1961-re a korábbinál is magasabb szintre emelkedtek.

[5] TIPA—Nouvelles, Páris, 1962. 11. köt. 1. sz. 8. old.

Digitized by Google

A HARMADIK ELHÚZÓDÓ AGRÁRVÁLSÁG KIALAKULÁSÁNAK OKAI

A harmadik elhúzódó agrárválság kialakulásának több olyan oka van, amely a periódikus gazdasági túltermelési válságok kitörésének is a tényezője, s az első és a második elhúzódó agrárválság kialakulásában is szerepet játszott. Közülük a legfontosabbak: a tőkés társadalom alapvető ellentmondása mint a válság alapja, s a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondás mint a válsághoz vezető legfőbb ok. Ezek a tényezők közismertek, itt tehát a harmadik elhúzódó agrárválság kialakulásának csak közvetlen, specifikus okait tárgyaljuk részletesebben.

A jelenlegi agrárválságban *meghatározó* szerepe van az USA mezőgazdaságának. Amikor tehát a válság kialakulásának konkrét okait vizsgáljuk, megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk az USA belső fogyasztásának és agrárexportjának alakulására.

A második világháború alatt hatalmas háborús jövedelmeket halmoztak fel, s ezeket nem tudták elkölteni. Az Egyesült Államok elég bőséges erőforrásokkal rendelkezett, s ezért — az európai hadviselő országoktól eltérően — csak átmenetileg szabályozta központilag egyes fogyasztási cikkek elosztását. Főképpen a tartós fogyasztási cikkek polgári fogyasztását korlátozták. Minthogy a megtakarított pénz, vagyis az elhalasztott kereslet döntő része nem a dolgozó osztályok, hanem a tőkések kezében összpontosult, 1945 után nem élelmiszerek, hanem a tartós fogyasztási cikkek és lakások vásárlására irányult a vásárlóerő, illetve járadékforrásként használták fel vagy tőkésítették azt.

A háború alatt a tartós fogyasztási cikkek termelésének korlátozása következtében fokozottabb mértékben az élelmiszerek és más mezőgazdasági termékek vásárlására irányult a megnövekedett vásárlóerő; a háború befejezése után viszont a tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet megnövekedése csökkentette az élelmiszervásárlásra kiadott összegeket. Ezt a folyamatot az is elősegítette, hogy a monopóliumok — áruik értékesítése végett — hitelre adták el a lakosságnak az ipari termékeiket, s a részletfizetések a dolgozók jövedelmének tetemes részét lekötötték. Ezért 1947 után az egy főre jutó húsfogyasztás stagnált, a tej, a vaj, a friss gyümölcs stb. fogyasztása pedig csökkent. A táplálkozás rosszabbodását az is mutatja, hogy csökkent az egy főre jutó napi kalóriafogyasztás. A FAO adatai szerint 1935 és 1939 között egy főre napi 3220, 1950 és 1954 között 3150, 1957-ben pedig 3100 kalória jutott.[6] Az is befolyásolta az élelmiszerfogyasztás csökkenését, hogy az élelmiszerek ára a mezőgazdasági termékek termelői árának esése után is viszonylag magas maradt. A monopóliumok ugyanis a fogyasztói árak alakulását elválasztják a termelői árak alakulásától, s az előbbieket akkor is magasan tartják, amikor a termelői árak már jelentősen estek. Sőt a monopóliumok több esetben még emelték is a fogyasztói árakat. A drágaság korlátozta a munkásokat és a dolgozó farmereket a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen termékek fogyasztásában.

A készletek növekedésének a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondás kiéleződésének egy további oka az volt, hogy a kapitalista vi-

[6] FAO Production Yearbook, 1958. 12. köt. 239. old.

Digitized by Google

lágpiacon olyan változások következtek be, amelyeknek következtében kedvezőtlenül alakult az exportáló országok mezőgazdasági kivitele. A nyugateurópai tőkés országok mezőgazdasága ugyanis a háború után viszonylag gyorsan talpraállt — növénytermelésünk 1950-re elérte, illetve túlszárnyalta a háború előtti színvonalat, — s ez rontotta a tengerentúli országok exportkilátásait. Az állattenyésztésben — a dolog természeténél fogva — nehezebben indult ugyan el, de 1950 után ezen a területen is meggyorsult a fejlődés.

A nyugateurópai országok az agrárprotekcionizmus eszközeinek kiterjedt alkalmazásával érték el mezőgazdasági termelésük emelkedésének viszonylag gyors ütemét. Erre az élelmiszerhiány leküzdésén kívül politikai és gazdasági okok is rákényszerítették egyes országok kormányait. Politikai okok szükségessé tették a mezőgazdaság jövedelmezőbbé tételét, bár ennek is elsősorban a nagygazdaságok látták hasznát. Továbbá: a háború után állandósult dollárhiány, majd a fokozott fegyverkezési hajsza akadályozta a mezőgazdasági termékek importját. De a külföldi tőkebefektetéseknek a háború alatti megcsappanása és a gyarmatok elvesztése is a mezőgazdasági termelés növelését kívánta meg. A legjobb példa erre Anglia, amely mindig az első helyet foglalta el a világ élelmiszerbehozatalában. Anglia mezőgazdasági termelése — a többi európai országokéval ellentétben — a háború folyamán jelentősen emelkedett, és utána is folytatódott. A háború előtt az élelmiszerek 30 százalékát, 1959-ben pedig 50 százalékát[7] termelték meg belföldön.

Az állammonopolista intézkedéseknek az lett a következményük, hogy növekedett Nyugat-Európa mezőgazdasági önellátottsága és csökkent a tengerentúli országok ide irányuló exportja. Olyan feleslegek keletkeztek, amelyet a nemzeti jövedelem jelenlegi elosztása mellett az európai országok lakossága nem tud elfogyasztani. Pedig Nyugat-Európában még igen nagyok az élelmiszerfogyasztás növekedésének lehetőségei. Ez abból is kiderül, hogy az USA-ban a kalória-fogyasztás 20 százalékkal, az állati fehérje-fogyasztás pedig 65 százalékkal több, mint Nyugat-Európában.[8] Így az európai országok mezőgazdaságában részleges túltermelési válság keletkezett. Ennek kibontakozását a tengerentúli országok készleteinek növekedése is elősegitette, hiszen a világpiacon is rendkívül nehéz értékesíteni a feleslegeket.

Végül az is csökkentette az Egyesült Államoknak a nyugateurópai országokba irányuló exportját, hogy megnövelték ezek az országok az egymás között lebonyolított áruforgalmukat, a tengerentúli importjukat pedig — a dollárhiány miatt — az USA helyett az ázsiai, afrikai és óceániai területekről igyekeztek biztosítani. Mindennek következtében csökkent az USA mezőgazdasági exportja, összes búzakivitele pl. 1950-ben az 1947 évi 13.2 millióról 6.4 millió tonnára esett.

Az Egyesült Államok uralkodó körei a nyugateurópai piacokon ért veszteségeket a kapitalista világ más országaiban igyekeztek kiegyenlíteni, ezért 1954-től kezdve a kormány fokozta a külkereskedelmi expanziót.

[7] Journal of Farm Economics, 1959. 1. sz. 3—15. old.
[8] Deutsche Landwirtschaft, Br. Hamburg, 1961. 50. 515. old.

Digitized by Google

A HARMADIK ELHÚZÓDÓ AGRÁRVÁLSÁG SAJÁTOSSÁGAI

A harmadik elhúzódó agrárválság sok vonatkozásában hasonlít ugyan az előzőekhez, konkrét történelmi viszonyainak eltérése következtében azonban sajátosságokat is mutat.

1. A jelenlegi agrárválságnak az a legfőbb sajátossága, hogy olyan történelmi körülmények között alakult ki, amikor *a szocializmus kilépett egy ország kereteiből és világrendszerré vált.* „Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik."[9] Az emberi társadalom fejlődésének új, döntő tényezője az új agrárválságra is érezteti a hatását. A szocialista világrendszer hatása érvényesül abban is, hogy a dolgozó tömegek bátrabban és szélesebb körben küzdenek az ellen, hogy az agrárválság *minden* terhét *közvetlenül* rájuk hárítsa a monopoltőke. Az USA és a többi vezető imperialista állam nagyrészt az új történelmi helyzet következtében kényszerül arra, hogy a kapitalizmus fennmaradásának meghosszabbítása érdekében közvetlen beavatkozással igyekezzék tompítani az ellentmondásokat. Az úgynevezett gazdaságilag elmaradott országoknak nyújtott segélyek mögött is a szocialista világrendszer kényszerítő hatása húzódik meg. Intézkedéseiknek ezt a fő mozgató rugóját ismerik be akkor, amikor azt írják: egyik legfontosabb céljuk, hogy „a földet a kommunista behatolás elől leszűkítsék."[10]

2. A jelenlegi elhúzódó agrárválság második sajátossága, hogy olyan történelmi időszakban alakult ki, amikor az imperialista országokban *mind szélesebb körben terjed el az állammonopolista kapitalizmus.* Az állammonopolista kapitalizmus növekedése következtében jelentősen megerősödött a termelésbe való állami beavatkozás, amelynek egyik fő módszere az állami vásárlások növelése. Az USA kormánya pl. a Commodity Credit Corporation nevű állami monopólium útján vásárolja fel a mezőgazdasági terményeket. A másik fő módszere a különböző módon és mértékben alkalmazott ártámogatás. Ennek a mérete az USA-ban a legnagyobb, de igen jelentős a nyugateurópai tőkésországokban is. Ennek következtében a harmadik elhúzódó agrárválságban *az árak nem zuhannak olyan mértékben,* mint az előzőekben. A harmadik fő módszere a vetésterületek csökkentése, vagy a termelés más úton való szabályozása. A legjellemzőbbek erre az USA-ban alkalmazott módszerek: A mezőgazdasági törvény lehetővé teszi, hogy bármelyik növény vetésterületét korlátozzák. Amikor ez nem hozott kielégítő eredményt (mert a válság által legjobban érintett növények vetésterülete csökkent ugyan, de terméseredményük emelkedett), 1956-ban felállították a Földbankot. A Földbank feladatai kétirányúak. Igyekszik megvalósítani a szántóterület „tartalékolását" (acreage reserve): a farmer természetben vagy pénzben megkapta az államtól egy részét annak, amit parlagon hagyott területén termelhetett volna. (A programnak ezt a részét 1958-ban megszüntették.) Másrészt a Földbank az úgynevezett talajvédelmi programmal (consenva-

[9] A Kommunista és Munkáspártok Nyilatkozata. (Béke és Szoc. 1960. 12. 6. o.)
[10] The Department of State Bulletin Washington 1955. 836. sz. 31. old.

Digitized by Google

tion reserve) igyekszik csökkenteni a mezőgazdasági termelést. E program keretében a farmerek szerződést köthetnek az állammal arra, hogy az erre rászoruló területeken 3—10, kivételes esetben 15 éven keresztül zöldtrágyázásra alkalmas növényeket termelnek, esetleg fásítást végeznek. Az állam költségeik egy részét megtéríti. A Földbank programjai nem jártak a kellő sikerrel, mert sok farmer legelőt és egyéb, addig használatlan földet művelt meg, hogy a szerződéses alapon parlagon hagyott föld terméskiesését pótolja. Az eredménytelenség legfőbb oka azonban az, hogy a farmerek a Földbankkal a legrosszabb földjeikre kötöttek szerződést, és a fennmaradó földet — az államtól kapott anyagi eszközöket is felhasználva — intenzívebben művelték meg. Ez magasabb termésátlagokat eredményezett, így a termés mennyisége nem csökkent.

A burzsoá politikusok sem tudják leplezni azt, hogy kik az állammonopolista kapitalizmus agrárpolitikájának haszonélvezői. Eisenhower, az USA volt elnöke, 1959. évi kongresszusi beszámolójában ezt mondotta: „A valóságban a farmerek többsége kevés vagy semmilyen előnyt sem élvez ártámogatásra irányuló törvényhozásunkból... Több mint 2,5 millió farmer nagyon keveset vagy semmit sem kap jövedelmének kiegészítéséül az ártámogatásra fordított állami kiadásokból."[11]

3. A jelenlegi elhúzódó agrárválságnak az a harmadik sajátossága, hogy olyan időszakban alakult ki, amikor a *mezőgazdaság termelőerőiben forradalmi jelentőségű változások mennek végbe.* A mezőgazdaságban lényegében a második világháború óta válik erőteljessé a kézi munkáról a gépi munkára való áttérés. A mezőgazdaság gépesítése megnövelte a munka termelékenységét és megalapozta a magasabb terméseredményeket. A gépesítéssel párhuzamosan a mezőgazdaság kemizálása is meggyorsult. Ugrásszerűen megnövekedett a felhasznált műtrágya-mennyiség, több és részben új növényvédőszerek kerülnek felhasználásra. A nemesítők az új termelési igényeknek és feltételeknek megfelelő fajtákat, hibrideket hoznak létre. A mezőgazdasági termelés megszervezésében mind szélesebb körben terjednek el az iparéhoz hasonló termelési eljárások (baromfigyárak, takarmánygyárak stb.). Tőkés viszonyok között ezek a változások tovább mélyítik a termelés és a fogyasztás között kialakult szakadékot.

4. A marxista irodalom eddig a földjáradékban jelölte meg az elhúzódó agrárválság fő okát, ezenkívül nagy szerepet tulajdonított az adóknak és a jelzálog-terheknek is. A harmadik elhúzódó agrárválságnak az az egyik sajátossága, hogy a földjáradék most már nem fő oka a válság elhúzódásának, s az adók és a jelzálogok szerepe is csökkent.

Az adó és a jelzálogterhek szerepe az agrárválságok elhúzódásában akkor volt jelentős tényező, amikor a mezőgazdaságban a kézi munka uralkodott és számottevő volt a kisárutermelés súlya. A mezőgazdaságban még mindig sok ugyan a kis- és a középgazdaság, de a jelenlegi agrárválságban meghatározó szerepet játszó országokban a mezőgazdasági nagytőkések termelik az áruk nagy részét, őket pedig

[11] Economic Report of the President. 1959. 57. old.

Digitized by Google

sem az adók, sem a jelzálog-kölcsönök nem sújtják olyan mértékben, mint a kis- és a középgazdaságokat.

A második világháború utáni agrárválság elhúzódásában rendkívül jelentős szerepe van *a monopoltőkés állam agrárpolitikájának.* Miközben ugyanis az állam igyekszik megakadályozni, hogy az agrárválság átterjedjen az iparra, a nagyfarmerek számára olyan anyagi feltételeket biztosít, amelyek a termelés emelését is lehetővé teszik. Ennek következtében a termelés és a fogyasztás ellentmondása tovább mélyül. Hozzájárul ehhez a monopóliumok által folytatott *árpolitika* is. Ezek ugyanis a termelői árak esése ellenére is magasan tartják az élelmiszerek fogyasztói árát.

A jelenlegi agrárválság alatt erősen fokozódik a föld és a mezőgazdasági termékek koncentrációja, és soha nem látott méreteket öltött a *kis- és középfarmerek felszámolása.* Az Egyesült Államok legújabb mezőgazdasági összeírása szerint 1954 és 1959 között a farmok száma 4,8 millióról 3,7 millióra csökkent. Különösen azért gyorsult meg a kis- és középfarmok felszámolása, mert a piacprobléma kiéleződése következtében a farmer csak akkor maradhat felül a versenyben, ha képes arra, hogy korszerű gépeket vegyen és javítsa az agrotechnikai eljárásokat. A gépesítés fokozódása a nagyfarmoknak a manufaktúra-jellegű termelésről a gyári jellegű termelésre való áttérése fokozza a kis- és középfarmerek kiszorítását. A jelek arra mutatnak, hogy a jövőben még tovább erősödik ez a tendencia. Január 14-i kongresszusi üzenetében Kennedy a többi között azt mondta: „Sem mi, sem az Európai Közös Piac tagállamai nem vagyunk olyan gazdagok, hogy hosszú ideig megóvjuk a magas önköltséggel dolgozó mezőgazdasági vagy ipari üzemeket a külföldi verseny szélviharától, vagy korlátozzuk a szabad világ többi országával folytatott kereskedelem csatornáit. Ha a Közös Piac továbbra is a protekcionizmus és a korlátozások felé közelít, akkor saját maga ássa alá alapelveit."

A tőkésországokban kialakult jelenlegi agrárválság, és a kapitalista országok részéről annak leküzdésére irányuló törekvések újjólag azt igazolják, hogy helytálló az, amit a Kommunista Kiáltvány már több mint száz évvel ezelőtt megállapított: „Hogyan küzdi le a burzsoázia a válságokat?... Úgy, hogy még egyetemesebb, még hatalmasabb válságokat készít elő és a válságok elhárításának eszközeit csökkenti."[13]

Dr. Sipos Aladár

[13] Marx—Engels: A Kommunista Kiáltvány. Kossuth, 1962. 47. old.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa

A Német Szocialista Egységpárt január 15. és 21. között tartott VI. kongresszusának jelentőségét ma még aligha lehet teljes nagyságában felmérni. Mindaz, amiről Berlinben ez alatt a hét alatt tárgyaltak, amit elhatároztak, hosszú időn át fogja éreztetni hatását a Német Demokratikus Köztársaság életében, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban csakúgy, mint a világpolitika kulcsproblémái közé tartozó német kérdés alakulásában.

Azt az érdeklődést és figyelmet, amely már az előkészületi időszaktól kezdve nemzetközi méretekben övezte ezt a kongresszust, több tényező is magyarázza. Így az, hogy a Német Szocialista Egységpárt annak az országnak a vezető, irányító ereje, amely a német föld kettéosztottsága miatt az ellentétes társadalmi rendszerű államok küzdelmének, gazdasági versenyének előretolt frontján, az első sorokban áll. Az NDK feladatait, a szocializmus építésének körülményeit nagyban befolyásolta és befolyásolja az, hogy van a német földön egy másik német állam, a Német Szövetségi Köztársaság, amely a legfejlettebb és egyben a legagresszívabb kapitalista országok közé tartozik. Mindannak tehát, ami az NDK-ban történik, kiemelkedő fontossága van nemzeti és nemzetközi síkon egyaránt. Ezenkívül ez a kongresszus az NDK életének egy fontos periódusát, az 1958-tól eltelt időszakot értékelte, s meghirdetője volt annak az 1970-ig tartó perspektivikus tervnek, amely biztosítja az ország szocialista építésének befejezését.

A Német Szocialista Egységpárt legfelsőbb fórumának nagy nemzetközi jelentőséget adott az a körülmény is, hogy ezen a tanácskozáson az öt világrész hetven országából képviseltették magukat a testvérpártok. Több párt delegációját: a Szovjetunió Kommunista Pártja, a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Bolgár Kommunista Párt, a Mongol Népi Forradalmi Párt küldöttségét központi bizottságának első titkára — Hruscsov, Gomulka, Zsivkov, illetve Cedenbal elvtárs — vezette. Részt vett tehát ezen a kongresszuson delegátusaival a testvérpártok túlnyomó többsége, s ezzel a berlini tanácskozás egyben nemzetközi kommunista fórummá is vált.

A NSZEP 1,6 millió tagját képviselő küldöttek mérlegelték és értékelték utóbbi négy évi munkájuk eredményeit. Megvitatták a központi bizottság beszámolóját, a párt programtervezetét és módosított szervezeti szabályzatának tervezetét, meghallgatták és megvitatták Walter Ulbricht elvtársnak „A szocializmus programja és a Német Szocialista Egységpárt történelmi feladatai" címmel tartott referátumát. A felszólalók, a vitában részt vevők nemcsak közvetlen megbízóik, a párttagok

Digitized by Google

véleményének és állásfoglalásának adtak hangot. A kongresszus napirendjén szereplő dokumentumokat, a központi bizottság beszámolóját, a programtervezetet már előbb nyilvánosságra hozták, s a körülöttük kibontakozó népi megbeszélésben százezrek vettek részt, az NSZEP tagjain kívül más pártok tagjai, a pártonkívüliek tömegei is elmondták észrevételeiket. Elmondható, hogy a nép minden rétege kifejtette álláspontját ebben az előzetes vitában.

Az 1958-ban tartott V. kongresszus óta végzett munkát és az elért eredményeket összegező központi bizottsági beszámoló a maga bonyolultságában tükrözte a szocializmus építésének folyamatát az NDK-ban. Azt, hogy sokat, nagyszerűt alkotott a nép, számottevő sikereket könyvelhet el a Német Demokratikus Köztársaság, de ez — Walter Ulbricht hasonlatával élve — „nem kényelmes utazás volt, sima úton". A berlini nyitott államhatárok, amelyek a jól ismert körülmények miatt — hogy mást ne említsünk — több milliárd márka gazdasági kárt okoztak, a nyugatnémet imperialisták és szövetségeseik állandó elkeseredett támadásai, politikai, ideológiai és gazdasági zavarkeltő kísérletei számottevően nehezítették a haladást. S az eredmények mérlegelésénél azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az NDK az 1938-as Németországnak azon a részén kezdte meg, folytatja és viszi győzelemre a szocializmus építését, amely a legtöbbet szenvedett a második világháborúban, amelynek ipara jóval fejletlenebb volt, mint az ország másik részéé, s ahol a mezőgazdaságot is viszonylagos elmaradottság jellemezte.

Mindennek fényében — vagy helyesebben: árnyékában — erőteljesebben kidomborodnak az NDK teljesítményei és sikerei. A Német Demokratikus Köztársaság a nehéz körülmények ellenére ma már a világ első tíz vezető ipari hatalma közé tartozik. Az az NDK, amely a régi Németország területének alig negyedén fekszik, már 1961 végén elérte az 1936-os egész Németország ipari termelésének kilencven százalékát. Ha megvalósítják a munkatermelékenység növelésének tervezett ütemét, 1964 végére annyit termelnek, mint 1936-ban az egész német ipar. Elektromos energiából pedig már az idén 5,2 milliárd kilovattórával többet termelnek, mint amennyit a régi, 65 millió lakosú Németország 1936-ban termelt. Jól mutatja a munka lendületét, hogy 1955—1961 között az ipari bruttó termelés növekedése átlagosan évi 8,5 százalék volt, s ezen belül az ércfeldolgozó iparé 11,5 százalék. Csupán a beszámoló tárgyát képező időszakban, 1958-tól 1962-ig, 58 milliárd 378 márkáról több mint 80 milliárd márkára, vagyis 137 százalékra emelkedett az összipari termelés értéke. S ami e két rendszer gazdasági versenye szempontjából is a legfontosabb tényezők közé tartozik — a munka termelékenységének növekedése is kedvező képet mutat: az utóbbi évben az iparban csaknem 9 százalékot tett ki.

Az V. és a VI. kongresszus között fontos, minőségi átalakulás ment végbe a népgazdaság másik döntő ágában, a mezőgazdaságban is. Befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a parasztok az egyéni gazdálkodásról áttértek a szövetkezeti termelésre. Ez — mint a központi bizottság

Digitized by Google

beszámolója is megállapította — történelmi jelentőségű lépés volt a szocialista termelési viszonyok NDK-beli győzelméhez. Ez megteremtette a kiinduló pontját annak a mélyreható, bonyolult és hosszadalmas folyamatnak, amelynek során egyre nagyobb tért hódít majd az ipari módszerekkel folyó mezőgazdasági termelés.

A gazdasági eredmények természetesen a lakosság életkörülményeire, életszínvonalának emelkedésére is kihatottak. 1958-tól 1961-ig mintegy 17 százalékkal növekedett a szocialista iparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak reálbére. A kiskereskedelmi forgalom pedig 1962-ig 127, ezen belül az iparcikkek forgalma 135 százalékra emelkedett az 1958. évihez képest. Hogy ez mit jelent, azt még plasztikusabban mutatja a következő néhány adat: 1958-ban minden 20., 1961-ben pedig már minden 4. családnak volt televíziós készüléke; hűtőszekrény, mosógép 1961-ben már minden 11. családban volt, holott 1958-ban csak minden 48., illetve 63. háztartásban.

A kultúra, a tudomány, az egészségügy javaiból az NDK polgárai már ma is bővebben részesülnek, mint a bonni állam lakosai. Az NDK 1961-ben lakosonként 1210 márkát fordított ezekre a célokra, az NSZK-ban pedig mindössze 580 márkát. Az NDK-ban már az 1959/60-as tanévben teljesen felszámolták az egytantermes, osztott-tanítású iskolákat, s megkezdték a tízosztályos oktatás kiépítését, Nyugat-Németországban viszont még ma is öthatezer iskola egy- vagy kétosztályos. Az NDK-ban az összes 3—6 éves gyermekeknek több mint 57 százaléka óvodába jár, s ebben a tekintetben világviszonylatban az első helyen áll.

Ez a néhány kiragadott adat is azt bizonyítja, hogy az NDK-ban — mint minden szocialista országban — az állami tevékenység a legfontosabb feladatának az ember életének minden értelemben való gazdagítását tartja. Ez a fő célja a német párt politikájának.

A szocialista építés sikerei más vonatkozásban is hatással voltak a társadalom életének fejlődésére. Fejlődött a szocialista jog- és igazságszolgáltatás is; ennek fontos alkotóeleme az, hogy a helyi népképviseletek választják meg a járási és a kerületi bíróságok bíráit. Walter Ulbricht referátumában arra is felhívta a bíróságok figyelmét, hogy ne egyszerűen „eseteket" lássanak az eléjük kerülő ügyekben, hanem körültekintően, mint embert ítéljék meg a vádlottat, összefüggéseiben vizsgálják ügyét. A központi bizottság beszámolója megemlítette, hogy az Államtanács már bírálta a helytelen nézetet, amely szerint minden bűncselekmény vagy vétség az ellenforradalom megnyilatkozása. A törvénykezés szocialista fejlesztésének a kongresszus szellemében kidolgozott tervezete azóta már országos vitára került.

A beszámoló természetesen nemcsak az eredményekről szólt, hanem őszintén, nyíltan feltárta a hibákat, a hiányosságokat is. Nem tudták megvalósítani például a beruházások tervezett ütemét, s ezért az alapanyag-ipar és a gépgyártás fontos területein nem teljesíthettek minden feladatot. Nem vették kellőképpen figyelembe azt a követelményt, hogy a munkatermelékenységet gyorsabban kell növelni, mint az átlagbért. Azt tervezték, hogy

Digitized by Google

1961-re a munkatermelékenység és az átlagbérek emelkedésének aránya 4,4:1 lesz, a tényleges arány azonban csak 2,5:1 volt. Tavaly — mint erre már utaltunk — számottevően javult a helyzet ezen a területen, de az említett okok is hozzájárultak ahhoz, hogy nem szélesedtek eléggé az életszínvonal továbbfejlesztésének anyagi alapjai, s aránytalanságok támadtak a vásárlóerő és az árukínálat között.

Az összkép azonban így is kedvező és biztató. A két kongresszus közötti időszakban az NDK — a varsói szerződésben részt vevő többi szocialista ország egyetértésével és támogatásával — megszüntette a szocializmus építésének egyik legfőbb zavaró tényezőjét, a nyitott berlini államhatárokat. Azóta már az élet, a gazdasági építés sok területén megmutatkozott ennek előnyös hatása. Bebizonyosodott, hogy az 1961. augusztus 13-i intézkedés gyorsítja, biztosítja a szocializmus teljes felépítését. Voltaképpen csak 1961. augusztus 13-a után lehetett hozzálátni a gazdasági helyzet stabilizálásához, az NDK gazdasági alapjának megszilárdításához és egy új, megalapozott perspektivikus terv előkészítéséhez. Ezeket a feladatokat 1963 végéig megoldják, s ennek során kidolgozzák az 1964-től 1970-ig terjedő részletes tervet.

A hétéves terv fő irányszámait azonban már Walter Ulbricht referátuma megadta. Eszerint az ipari termelés az ideihez viszonyítva 1970-ig 160 százalékra emelkedik, s 136 milliárd márka értékű lesz. A gyors fejlődés alapvető feltétele, hogy a munkatermelékenység 165 százalékra növekedjék ebben az időszakban. Főként — mint eddig is — azokat az iparágakat fejlesztik, amelyeknek az NDK-ban megvan a kielégítő nyersanyagbázisuk, s amelyeket a szocialista országokból, mindenekelőtt a Szovjetunióból érkező szállítmányokkal teljes mértékben el tudnak látni nyersanyaggal. Ilyen elsősorban a vegyipar. Ez tükröződik a perspektivikus tervnek abban az előirányzatában is, hogy az alapanyagipar általában évente 7,7 százalékkal termel többet, ezen belül azonban a vegyipar 9, a kohászat pedig „csak" 5,6 százalékkal. A fémfeldolgozó iparban 9,4, az üveg- és kerámiaiparban 12,5, a könnyűiparban 3, az élelmiszeriparban 2,4 százalék a termelés tervezett átlagos évi növekedése. Már a legközelebbi jövő feladata, hogy minél több termelési ágban elérjék a világszínvonalat. A Német Demokratikus Köztársaság magasan fejlett ipari ország ugyan, de nem minden területen van abban a helyzetben, hogy maga végezzen el fontos, a világszínvonalhoz elengedhetetlen kutatómunkákat, így például az atomfizika, az elektronika, a kémia bizonyos feladatait. Ehhez járul még az, hogy a német gazdasági élet kettészakadása következtében az NDK-ban egész termelési ágak profilját meg kellett, vagy a jövőben meg kell változtatni. Sok ipari felszerelés hazai előállítása nem is fizetődik ki. Az NDK tehát messzemenően érdekelve van abban, hogy a munkamegosztásban és a specializálásban fokozottabban együttműködjék a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal. Másrészt viszont vannak olyan kapacitásai, amelyek nagyobbak, mint amilyent feltételei megkövetelnek, ezeknek egy részét tehát a KGST, a szo-

Digitized by Google

cialista tábor hasznosíthatja. Mindez szintén elősegítheti a világszínvonalnak megfelelő rentábilis termelést.

A hétéves terv értelmében a mezőgazdaságnak 1970-ig ki kell elégítenie a lakosság növekvő hús-, tej-, tejtermék-, tojásszükségletét, s jobban el kell látnia az ipart nyersanyagokkal.

A munkatermelékenység évenkénti átlagos 7—8 százalékos növekedésével az NDK nemzeti jövedelme az idei 77 milliárd márkáról a hétéves terv utolsó esztendejére mintegy 104 milliárd márkára emelkedik. A lakosság pénzbeli jövedelme pedig 16, az ipar-, élelmiszer- és élvezeti cikkek árualapja 25 százalékkal növekszik.

Az NDK-ban a szocializmus teljes felépítésének programja tehát maximálisan erősíti a történelem első német munkás-paraszt államát. Ezzel kedvezőbb körülményeket teremt a nemzeti, a német probléma megoldásához is. Ez a kérdés nagy nyomatékkal szerepelt a VI. kongresszuson, behatóan foglalkozott vele a beszámoló, Walter Ulbricht referátuma, s állást foglaltak ebben a felszólalók, a testvérpártok küldöttei is. Ebből a szempontból is rendkívül nagy jelentőségű volt Hruscsov elvtárs beszéde, amely fontosságához méltó visszhangot keltett a nemzetközi politikai életben.

Kétségbevonhatatlan realitás az, hogy két német állam létezik, s hogy a Német Demokratikus köztársaság világpolitikai súlya és tekintélye — bármilyen kevéssé tetszik is ez egyeseknek — szüntelenül növekszik. A történelem első német munkás-paraszt állama a testvéri szocialista országokon kívül sok más országgal is tart már fent diplomáciai kapcsolatot. Így főkonzulátusa van Burmában, Indonéziában, Irakban, Kambodzsában, az Egyesült Arab Köztársaságban, kereskedelmi képviselete Ghanában, Guineában, Marokkóban. Maliban gazdasági és kereskedelmi missziót, Ceylonban kereskedelmi missziót és Szíriában konzulátust létesített. Tagja száznál jóval több nemzetközi szervezetnek, s a világnak szinte minden országával kereskedelmi kapcsolatban áll.

Különösen nagy fontosságúnak tekinti az NDK azt, hogy a másik német állammal, a Német Szövetségi Köztársasággal fennálló kapcsolataiban a békés együttélés politikája érvényesüljön és egészséges együttműködés alakuljon ki. Ennek előmozdítására számos javaslattal fordult Bonnhoz, de minden kezdeményezése süket fülekre, vagy nyílt elutasításra talált. A nyugatnémet állam vezetői még mindig nem számolnak a realitásokkal. Nem akarják tudomásul venni, hogy ma már német földön is végérvényesen megváltoztak az erőviszonyok, hogy semmi esélyük és lehetőségük nincs arra, hogy visszafordítsák a történelem menetét és semmivé tegyék a szocializmus vívmányait az NDK-ban.

Az NDK azonban Bonn magatartása ellenére sem tér le arról az útról, amely egyedül vezethet a német probléma megoldásához. Walter Ulbricht a VI. kongresszuson elhangzott referátumában hét pontból álló javaslatot terjesztett elő a két német állam közötti normális kapcsolatok lépésről lépésre való fejlesztésére. Ehhez is kedvezőbb körülményeket, jobb légkört teremtene a német békeszerződés megkötése, Nyugat-Berlin helyzetének rendezése.

Digitized by Google

Mindkét kérdéssel részletesen foglalkozott kongresszusi felszólalásában Hruscsov elvtárs is. Megállapította, hogy ezeknek a problémáknak a megoldása nemcsak az NDK-nak és a többi szocialista országnak, hanem a világ valamennyi népének érdeke, mert — mint mondotta — „a német békeszerződés jogi alap Európa háború utáni békéjéhez".

A Szovjetunió és az NDK által a békeszerződésre, a Nyugat-Berlinre vonatkozólag előterjesztett javaslatok messzemenően figyelembe veszik a másik fél érdekeit és meggondolásait. Elfogadásuk senkire sem járna hátránnyal, vagy presztízsveszteséggel; nem az egyik vagy a másik fél nyerne rajtuk, hanem az egyetemes béke ügye. Ezek a javaslatok lehetővé tennék, hogy tekintélyének csorbulása nélkül kerüljön ki a Nyugat abból a békét súlyosan veszélyeztető, tarthatatlan helyzetből, amelyet Nyugat-Berlin jogellenes megszállása idézett elő. A Szovjetunió és az NDK még ahhoz is hajlandó hozzájárulni, hogy Nyugat-Berlinben átmenetileg továbbra is külföldi csapatok állomásozzanak, de ne a NATO, hanem az ENSZ zászlaja alatt. A világszervezetnek azonban tényleges funkciókat kell ellátnia. Éppen így akkor sem egyoldalú, határidőhöz kötött diktátumokat terjesztenek elő, amikor a békeszerződés megkötését sürgetik. Ezek a javaslatok aláhúzzák azt, amit a kongresszusi beszámoló így fogalmazott meg: „A béke biztosítása vált a német kérdés fő tartalmává." A programtervezet pedig ehhez a problémakörhöz kapcsolódva így vonja le a következtetést: „A béke biztosítása nélkül lehetetlen Németország kettéosztottságának megszüntetése. Ebben az értelemben a béke és a nemzeti egység elválaszthatatlan a Német Szocialista Egységpárt politikájában."

A központi bizottság beszámolója természetesen részletesen taglalta a Német Szocialista Egységpártnak a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban betöltött szerepét, a testvérpártokhoz fűződő kapcsolatainak fejlődését. A Német Szocialista Egységpárt — mondja a beszámoló — „következetesen cselekvésének alapjává tette az 1960. évi moszkvai nyilatkozatot. Minden tekintetben továbbfejlesztette kapcsolatait a testvérpártokkal, és mindenkor síkraszállt az 1960. évi moszkvai tanácskozásokon kialakított kommunista és munkáspárti irányvonal következetes megvalósításáért." A kongresszusi küldöttek és a testvérpártok delegátusai is kifejtették véleményüket a nemzetközi munkásmozgalom fontos kérdéseiről. Ebben az értelemben is elmondható, hogy ez a kongresszus nagy nemzetközi kommunista fórum volt. Élénk visszhangra és egyetértésre talált a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának a kommunista pártok között jelenleg folyó vitáról szóló javaslata, amelyet Hruscsov elvtárs ismertetett. Ezt a javaslatot a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységének megszilárdítására irányuló törekvés hatja át, s így is értékelték ezt a Német Szocialista Egységpárt kongresszusának küldöttei és a kongresszuson képviselt testvérpártok.

A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa, amely a német kommunisták egységének, a párt összeforrottságának meggyőző bizonyítéka volt, azt is megmutatta, hogy sokkal nagyobbak, neme-

Digitized by Google

sebbek, s erőteljesebben érvényesülnek a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban azok a célok és feladatok, amelyek a marxizmus-leninizmus eszméi alapján egybekovácsolják sorait, mint az időleges véleménykülönbségek. Vitáival, gyakorlati intézkedéseivel, a szocializmus építése befejezésének programjával a kongresszus nagyban hozzájárult a Német Demokratikus Köztársaság és vele együtt az egész szocialista rendszer további erősítéséhez, szilárdításához. Országvilág előtt messzehangzóan demonstrálta azt, amit programjának első mondata így fogalmaz meg: „Új korszak kezdődött a német nép történelmében: a szocializmus korszaka."

Vámos Ignác

Válaszúton a nyugati szövetségi politika

1963. január 22-e alighanem a második világháború utáni Nyugat-Európa döntő politikai mérföldköveként kerül be a történelembe. Nem azért, mintha az e napon Párizsban aláírt francia—nyugatnémet együttműködési szerződésnek volna meg az a történelmi jelentősége, amellyel de Gaulle francia elnök és Adenauer nyugatnémet kancellár megkísérelték felruházni, hanem azért, amiről nincsen ugyan szó a szerződésben, de amit az mégis jelképez. Nem azért válik történelmi mérföldkővé ez a nap, mert az Elysée-palota Murat-termében a *francia* elnök magához ölelte a *nyugatnémet* kancellárt, hanem azért, mert miközben összeölelkeztek, mindketten eléggé hangsúlyozottan *elfordultak Angliától és az Amerikai Egyesült Államoktól.*

A francia—nyugatnémet együttműködési szerződés aláírása és az Anglia közös-piaci belépéséről szóló brüsszeli tanácskozások kudarca ugyanannak az éremnek a két oldala. Azok a tendenciák, amelyek a háború után elindultak, most metszették egymást, s ezért a francia—nyugatnémet együttműködési szerződés aláírása és a Közös Piac tanácskozásainak ezt csak néhány órával követő brüsszeli kudarca, amely Anglia elutasításával járt, szorosan összetartozik. A francia—nyugatnémet szerződés a Bonn—Párizs tengely hivatalosan is megjelenő formája; a brüsszeli kudarc a kontinentális Nyugat-Európának — elsősorban De Gaulle-nak és Adenauernak — olyan lépése, amellyel rátiportak az angolszászok lábára. Amint ez is bizonyítja, a második világháború utáni nyugat-európai, — és bizonyos fokig amerikai — politikában törés következett be, olyan törés, amely *megváltoztatta a nyugat-európai fejlődés irányát.*

Adenauer kancellárról a nyugati sajtó most azt írja, hogy e szerződés aláírásával „feltette a koronát egész háború utáni művére", „összebékítette a németeket és a franciákat", s ez történelmi jelentőségű tett, amely új irányt szab Európa további fejlődésének. De Gaulle elnök maga mondta ki az aláírás utáni pillanatokban, hogy a franciák és a

Digitized by Google

németek „most, a harcok hosszú és véres sorozata után, lapoznak egyet a történelem könyvében".

A Párizsban aláírt szerződés azonban e kormányfői nyilatkozatok ellenére sem ezt jelenti. Ilyen francia—német „összebékülés" *nem most először* történt az utóbbi száz év történelmében. Amikor a két ország burzsoáziájának osztályérdekei veszélybe kerültek, a francia és német vezető körök minden esetben „érdekházasságot" kötöttek egymással. Így volt ez a párizsi kommün idején, amikor a porosz támadás mentette meg a hatalmat a francia burzsoázia számára; így volt ez az első világháborút követő németországi forradalmi harcok idején, 1923-ban, amikor a franciák szállták meg hasonló célzattal a Rajna-vidéket, s így történt ez a 30-as évek elején, amikor Stresemann és Briand megkötötte a német és a francia monopoltőkések szövetségét „a bolsevik veszély" ellen. Von Papen, az akkori kancellár, 1931-ben kijelentette: „Németország és Franciaország között a vegyipar és a nehézipar kartellizálása révén olyan szoros gazdasági kapcsolatok létesültek, hogy feltétlenül szükségessé vált politikai és katonai szövetségük." Ez alig különbözik attól, amit ma Párizs—Bonn-tengelynek nevezünk.

A hitleri III. birodalom kalandor vezérei csak Franciaország legázolásával tudták elképzelni ezt a „szövetséget", de a lényegen még ez sem változtatott: a vichysta árulók tevékenyen hozzájárultak a Wehrmacht fegyverkezéséhez. Otto Abetz háborús bűnös, a nácik franciaországi főmegbízottja, aki igazán közelről látta ezt, „Das offene Problem — Ein Rückblick auf zwei Jahrzehnte deutscher Frankreich-politik" — című könyvében például beszámol arról, hogy francia gyárosok 1941-ben a német Wehrmacht megrendelései alapján 3 ezer repülőgépet, 1 millió légvédelmi gránátot, 1 millió páncéltörő lövedéket, 13 ezer tehergépkocsit és igen sok tengerészeti rádió adó-vevő készüléket szállítottak, 1942-ben pedig 4,5 milliárd márka értékű német hadiipari megrendelésnek tettek eleget. S ez még nem minden: a vichysta árulók hajlandók lettek volna „egyenrangú félként" részt venni a hitleri rablóhadjáratban, és Franciaország, valamint gyarmatbirodalma erőforrásait fel is ajánlották — mint Abetz írja: *önként* — az „európai gazdaság", valójában a náci német hadigépezet javára. Csak a hitleristákon múlott, hogy ebben a formában nem fogadták el ezt a felajánlkozást.

A háború után tovább erősödött a francia és a német — pontosabban: a nyugatnémet — monopóliumok összefonódása. Először a Montan Unió, az Európai Szén- és Acélközösség jött létre, amelynek magva a francia és a nyugatnémet kohászati és szénipari konszernek együttműködése. A nagy francia és nyugatnémet iparvidékek egymás szomszédságában terülnek el, s összefonódásuknak már szinte történelmi hagyományai vannak. Azután más iparágakban is kiszélesedtek a kapcsolatok: a vegyiparban, a repülőgépgyártásban, a gépgyártásban. Schneider, De Wendel és más francia monopoltőkések és ruhr-vidéki iparmágnások évtizedes kapcsolatai közismertek; ehhez járulnak most a más területen kialakult összefonódások. Elég megemlítenünk a vegyiparban például a Bayer-gyárat, a Ba-

Digitized by Google

dische Anilin- und Sodafabriken, a Farbwerke Höschst-öt, francia részről pedig a Péchiney-t, Saint-Gobaint vagy a Kuhlman-t; a repülőgépiparban nyugatnémet oldalon az újra feltámadt Focke-Wulf-ot, a Dornier-t, illetve francia oldalon a Bréguet-et, a Nord-Aviation-t, és a SNECMA-t, gépgyártásban a Wanderer-Werke-t, illetve a Compagnie de Machines Bull-t. Az ezek mögött álló hatalmas pénzintézetek — amelyek ma mind a francia, mind a nyugatnémet kormányt befolyásuk alatt tartják —, a még erősebb összefonódás mellett foglalnak állást. Elég, ha ezek közül a Banque de Paris et des Pays-Bas, a Banque de l'Indochine, a Rotschild, a Lazard és a Worms bankházakat, nyugatnémet oldalon pedig a Dresdner Bank-ot, a Deutsche Bank-ot, az Oppenheim-bankházat említjük meg. Ez az összefonódás vált a „hatok" Európájának, azaz az Európai Közös Piacnak az alapjává.

Kezdetben, a második világháború után, az angolok és amerikaiak erőteljesen támogatták ezt a tendenciát. Churchill, az akkori brit miniszterelnök, 1946 szeptemberében a zürichi egyetemen elmondott beszédében — szovjetellenes alapon — meghirdette az Európai Egyesült Államok létrehozásának programját és kijelentette: „Az európai család újrafelépítéséhez vezető első lépésnek Franciaország és Németország összefogásának kell lennie. ... Európa mindaddig nem éled újjá, amíg nincs szellemileg nagy Franciaország és szellemileg nagy Németország." Egy évvel később George C. Marshall, amerikai külügyminiszter, a Harvard Egyetemen bejelentette az Európa újjáépítését célzó amerikai segélyakció megindítását — a „Marshall-tervet".

Az angolok és amerikaiak célja — a fennkölt eszmék hangoztatása mögött — nem volt más, mint az, hogy behatoljanak az európai országok gazdasági és politikai életébe, piacot szerezzenek maguknak, befolyásuk alá vonják Európának minél több országát, és megteremtsék a szovjetellenes európai politika gazdasági alapját. Ez az európai „integrációs" törekvések egyik oldala és kiindulópontja.

Ugyanennek a kérdésnek a másik oldala: annak a felismerése, hogy valamilyen módon szükség van a gazdaság magánkapitalista formájának és a nemzeti határokon túlnőtt termelőerőknek az összehangolására. Erre az integráció látszott a legalkalmasabbnak.

„Előzőleg, a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése arra vezetett, hogy az imperialista Európa egymás ellen harcoló csoportokra oszlott — írja A. Arzumanjan szovjet közgazdász. — Napjainkban a kapitalista rendszerrel szembenáll a hatalmas és évről évre erősödő szocialista rendszer. Nyugat-Európa imperialista erői ebben az új helyzetben kénytelenek új módon megoldani a külső piacok problémáját... A technikai haladás meggyorsulása, a tömeggyártás módszereinek bevezetése és az automatizálás az értékesítési piacok óriási mérvű bővítését igényli, fokozza a gazdasági élet internacionalizálásának tendenciáját és elősegíti a nemzetközi termelési szakosodás fejlődését. Az imperializmusnak számolnia kell ezekkel a folyamatokkal. Ezek azonban az imperializmus körülményei között reakciós, torz formát öltenek. Ilyen forma

Digitized by Google

például az imperialista »integráció«, amelynek fejlődésében fontos szerepet játszik a finánctőke nemzetközi összefonódása, a többi között az újtípusú nemzetközi kartell-egyesülések megalakulása."

Az új helyzetnek valamennyire megfelelő új módszer az tehát, hogy a nyugat-európai, úgynevezett „nagyfogyasztó területen" belül megjavítanák az értékesítési lehetőségeket, egyúttal pedig e hatalmas gazdasági komplexumon belül szabályoznák, irányítanák az egész gazdasági életet. Az „integráció", a Közös Piac ezek szerint minőségi különbséget jelent a monopolkapitalizmus minden eddigi, hasonló együttműködési törekvésével szemben: most először kísérlik meg olyan nemzetközi gazdasági szervezet kialakítását, amely *nemcsak az áruforgalom, vagy a termelés egy-egy ágára, hanem a tagállamok egész gazdasági életének összehangolására kiterjed.*

Churchill 1946-ban idilli képet festett erről az „integrált" világrészről. „Ha azt akarjuk — mondotta —, hogy az Európai Egyesült Államok szerkezete jó és tartós legyen, akkor úgy kell azt felépíteni, hogy az egyes tagállamok anyagi erejének fontossága csökkenjen. A kis államok ugyanolyan súlyt képviseljenek, mint a nagyok, és a közös ügyhöz való hozzájárulásukkal szerezzenek dicsőséget maguknak."

Nos, ez nem következett be, mint ahogy az imperializmus korszakában ez nem is következhet be. Hiszen — mint Hruscsov elvtárs a Béke és Szocializmus című folyóiratban közölt cikkében megjegyezte — az imperialisták e szövetsége „lényegében egy új formája a kapitalista világpiac felosztásának és újrafelosztásának". A kis országok pedig egyre nagyobb függőségbe kerülnek ezzel a szövetséggel, ennek legerősebb hatalmaival szemben. Ez a szövetség nem tompítja a konkurrenciaharcot Nyugat-Németország és Franciaország között, e két hatalom és kisebb partnereik között, az európai szárazföldi hatalmak és Anglia, illetve az Amerikai Egyesült Államok között.

A Közös Piacon belül elsősorban — sorrendben — a nyugatnémet és a francia tőke érdekei érvényesülnek. A Pravda által 1961-ben közölt adatok szerint a Közös Piacon belüli erőviszonyokról a következő kép tárul elénk:

	Összesen	Nyugat-Németország	Franciaország	Olaszország	Belgium	Hollandia	Luxemburg
Népesség	100	31,7	26,1	29,8	6,8	5,4	0,2
Ipari termelés	100	44,7	24,5	20,0	5,9	4,8	0,1
Villamosenergia-termelés	100	42,0	26,1	20,4	6,1	4,9	0,5
Acéltermelés	100	45,8	24,3	10,4	2,7	9,2	5,6
Gépkocsi-termelés	100	51,3	31,7	17,0	—	—	—
Cementtermelés	100	40,4	23,3	26,1	3,0	7,2	—
Exporttermelés	100	39,3	22,4	12,9	12,1	13,3	—

Ebből is látszik, hogy a Közös Piacon belül Nyugat-Németország és Franciaország monopóliumai foglalják el a fő helyet, ezen belül is a nyugatnémet monopóliumoké a döntő szó. Az integrált

Digitized by Google

Nyugat-Európa 10 legnagyobb trösztje közül 8 nyugatnémet. A Közös Piac országainak ipari termelésében csaknem 45 százalékos a nyugatnémet részarány, s ez egyúttal azt is jelenti, hogy Nyugat-Németország ipari termelése túlszárnyalja a francia és az olasz ipar együttes termelését. S ez a túlsúly minden téren kimutatható: a Közös Piac első éveiben létrehozott, több mint tíz „beruházási alap" részvénytőkéjének 11,95 százaléka nyugatnémet monopóliumok kezében van; a francia monopóliumok részesedése csak 3,09 százalék. Ugyanez a helyzet az úgynevezett „közös vállalatoknál" is. Erre a mindinkább erősödő tendenciára mutat rá Emil Schmid svájci közgazdász, aki az „Abbau der Zölle" című munkájában ezt írja: „Tapasztalni fogjuk, hogy a gazdaságilag szegényebb országok és vidékek még szegényebbek, a gazdagok pedig még gazdagabbak lesznek... (Nyugat-) Európa egyesülni fog egyetlen állam hegemóniája alatt. Gazdasági úton magától megvalósul az, amit a katonák és a politikusok nem tudtak elérni az utóbbi két évszázad alatt." Ez a rendkívül enyhe fogalmazás tulajdonképpen nem mond mást, mint azt, hogy Nyugat-Európa előbb-utóbb a német imperializmus befolyása alá kerül. Ez egyelőre természetesen „európai" mezben történik, de ez semmit sem von le a német imperializmus uralmi céljainak realitásából. Furler, a bonni parlament külügyi bizottságának elnöke, aki maga is éveken át „európai" politikus volt, így fogalmazta meg a hitleri céloktól csak módszereiben eltérő céljaikat: „A német politika célja mindig az volt, hogy új rendet teremtsen, amely életre keltené, előbbre vinné és végezetül egyesítené egész Európát."

Amilyen mértékben erősödnek a nyugatnémet imperializmus hadállásai, ugyanolyan mértékben kezd megváltozni Bonn politikája. Nyugat-Németország ma már nem hajlandó a nyugati hatalmak eszköze lenni, hanem mindinkább önálló politikai tényezőként akar fellépni. Már említettük, hogy Anglia és az Amerikai Egyesült Államok kezdetben támogatták a Közös Piac létrejöttét. Az amerikaiak ebben nyugat-európai befolyásuk biztosítékát látták. A háború befejezése óta rendkívül meggyorsult a Nyugat-Európa országaiba irányuló amerikai tőkeexport. Az amerikaiak produktív tőkeberuházása Franciaországban 800 millió dollár körüli összeget tett ki, Nyugat-Németországban egy és negyed milliárd dollárt, Angliában pedig 3 milliárd dollárnál is többet. Az itt — tulajdonképpeni európai—amerikai vállalatokban termelt — ipari áruk számára a Közös Piac kedvezőnek látszott. Ezek az áruk szabadon mozoghatnak a Közös Piacon belül. A Közös Piacon belüli átalakulások, s elsősorban a nyugatnémet nagytőke befolyásának és erejének megnövekedése azonban csökkentette az amerikai nagytőke szempontjából mutatkozó előnyöket. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a Közös Piac vámsorompóit leengedték az amerikai élelmiszerszállítások előtt — ami az Európa felé irányuló amerikai élelmiszer-exportot igen érzékenyen érintette —, akkor kiderül, hogy szűk formájában a Közös Piac — még bizonyos előnyei ellenére is — kedvezőtlenül hat az Egyesült Államok céljaira. Az Egyesült Államok ezért is gondolt később Anglia belépésére és a Közös Piac „at-

Digitized by Google

lanti" kiszélesítésére; így ugyanis közvetlenül és közvetve is visszaszerezhette volna korábbi, vitathatatlan vezető pozícióját.

Az amerikaiak tehát rosszul számítottak, mert nem mérték fel helyesen a Közös Piac minden következményét. Hibájukat még azzal is tetézték, hogy amikor Anglia az egyre erősödő Közös Piaccal szemben létrehozta a „szabadkereskedelmi övezetet", akkor nem az angol kezdeményezést, hanem a Közös Piacot támogatták. E küzdelemben a lényegesen gyengébb „szabadkereskedelmi övezet" vereséget szenvedett a Közös Piactól, s Anglia — most már amerikai nyomásra — felvételét kérte a Közös Piacba. Ez a kérelem talált végső fokon durva elutasításra a januárban kudarcba fulladt brüsszeli tanácskozásokon.

Anglia csatlakozását de Gaulle francia elnök akadályozta meg. A nyugatnémetek — elsősorban Adenauer — látszatra Anglia útját egyengették, de ez nem annyira Anglia, mint inkább az Egyesült Államok felé tett gesztus volt. Adenauer éveken keresztül minddig ellenezte Anglia belépését a Közös Piacba. Volt idő, amikor ez — mint az eddigiekből is látható — megegyezett az amerikai véleménnyel. Most viszont, amikor az amerikaiak forszírozták Anglia belépését, Adenauer látszólag fordított ugyan egyet a köpönyegén, de hogy a de Gaulle elnöknél való angolbarát közvetítése őszinte volt, abban még az amerikaiak is kételkednek, s ezt nem egy tengerentúli lap kommentárja nyíltan ki is mondja. A nyugatnémetek — elsősorban Adenauer — nyugodtan a háttérben maradhattak a brüsszeli elutasításnál, hiszen elegendő volt az, hogy felhasználják de Gaulle irreális álmát, amely a Franciaország által vezetett Európa illúziójában testesül meg. De Gaulle — aki nem bízik az amerikaiakban, s nem bízik abban, hogy az amerikaiak akkor és ott fogják felhasználni atomerejüket, ahol és amikor az ő megítélése szerint szükséges lesz ez — Franciaországot szeretné behelyettesíteni az amerikaiak európai szerepébe. Adenauer hajlandó arra, hogy a háttérből mindaddig támogassa ezt a francia politikai rigolyát, amíg ez a nyugatnémet monopóliumoknak kedvező, s különösen hajlandó erre akkor, ha nem kell nyíltan ujjat húznia az amerikaiakkal. Ezt a feladatot de Gaulle elvégzi helyette. Ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a brüsszeli elutasítás mögött az erővíszonyok ugrásszerű megváltozása, a Nyugat-Németország vezette Közös Piac erejének megnövekedése áll. Az a pofon, amelyet Brüsszelben Angliának adtak, az Amerikai Egyesült Államoknak is szólt.

Néhány évvel ezelőtt megjelent Wolfgang zu Putlitz-nak, egy régi német diplomatának a könyve. Putlitz ebben közli egy mai bonni kollegájával folytatott beszélgetését, amely sok szempontból feltárja a mai német imperializmus egész taktikáját.

„Nem háborognak emiatt a példátlan függőség miatt, amelybe az amerikaiakkal szemben jutottak?" — kérdezte Putlitz, s a válasz így hangzott:

„Ezt egyelőre be kell kalkulálnunk számításainkba, mert a magunk erejéből az amerikaiak segítsége nélkül nem kerülhetünk ismét a felszínre."

„De hát mi célból segítenek önöknek az amerikaiak?"

Digitized by Google

„Hogy minél előbb ismét erősek legyünk."

„És azután?"

„Nézze, nekünk nincsenek illúzióink. A keleti terjeszkedés ma még aránylag távoli terv, most először nyugat felé orientálódunk. Anglia és Franciaország halódó hatalmak. Saját erejükből nem tudják többé fenntartani hatalmas gyarmatbirodalmukat. Amerika tehát lépésről-lépésre átveszi örökükét. Ehhez azonban segítségre van szüksége Európában. Minél gyengébb Anglia és Franciaország, annál fontosabbakká válunk mi az amerikaiak számára, annál több engedményt kell, hogy nekünk adjanak. Ezzel azután lassanként mi is abba a helyzetbe kerülünk, hogy követelésekkel léphetünk fel az amerikaiakkal szemben, s bizonyos idő múlva *ismét visszanyerhetjük cselekvési szabadságunkat* ..."

Valamit — s nem is keveset — a nyugatnémet imperializmus már eddig is elért e téren, mégpedig éppen a francia, olasz és más nyugateurópai országok gazdasági potenciáljának maga alá gyűrése segítségével.

Ennek legjárhatóbb útja az európai „integráció" politikája, amely *a közösség* látszatát kelti ugyan, de amelyen belül *az erőviszonyok arányában* oszlik meg a hatalom. Éppen ez a kedvező a nyugatnémet monopoltőke számára. Vér és feltűnés nélkül már csaknem teljesen elérték mindazt, amire Hitler törekedett Nyugaton.

Ha összehasonlítjuk az Amerikai Egyesült Államok és a Közös Piac részesedését a kapitalista világ ipari termelésében 1953-ban és 1961-ben, akkor kiderül, hogy az Egyesült Államok részesedése 51,6 százalékról 20,1 százalékra emelkedett. 1953-ban Nyugat-Európa ipari termelése az Egyesült Államok ipari termelésének 60 százalékát tette ki, s 1960-ra 78 százalékra nőtt ez az arányszám. S tovább lehet folytatni az amerikaiak számára kedvezőtlen összehasonlítást: a termelés átlagos évi növekedése 1955 és 1960 között Amerikában csupán 2,2 százalék volt, Nyugat-Németországban viszont 6,3, Franciaországban pedig 7,9 százalék; a Montanunió fennállásának első tíz évében több mint 75 százalékkal növelte termelését, s ezzel az Egyesült Államokban csak körülbelül 5 százalékos emelkedés állt szemben. Végül hasonlítsuk még össze az Egyesült Államok és Nyugat-Németország ipari termék-exportját az utóbbi néhány évben (millió dollárban):

	1957	1960	1961			
			I. n. é.	II. n. é.	III. n. é.	IV. n. é.
Egyesült Államok	10 831	11 337	2856	2914	2620	2970
Nyugat-Németország	7 471	10 134	2624	2831	2788	2960

Mindebből az látszik, hogy megnövekedett a nyugatnémet monopóliumok versenyképessége, s növekszik az ipari exportban való részesedésük, az Egyesült Államoké pedig csökken. Ma már a kérdés úgy áll, hogy *az amerikai politikai vezetés kérdése forog kockán.* Az amerikaiaknak rá kellett jönniük arra, hogy ma Nyu-

Digitized by Google

gat-Németország Franciaországgal együtt egy olyan nyugateurópai politikai tömb kialakítására törekszik, amelynek az lenne a a feladata, hogy az Egyesült Államokéval azonos súlyú erőként lépjen fel a világpolitikában. Ez az „Európa, a harmadik világhatalom" elméletének gyakorlati megvalósítása, megjelenési formája pedig a Párizs—Bonn-tengely, amelynek szerződésszerű megformálása és ünnepélyes aláírása 1963. január 22-én történt Párizsban.

A politikai elképzelések, amelyeknek alapján létrejött, elütnek egymástól; de Gaulle francia elnök francia hegemonia alatt álló Nyugat-Európát akar szembeszegezni az Amerikai Egyesült Államokkal. Adenauer kancellár pedig nyugatnémet fennhatóság alatt integrált Nyugat-Európát. De Gaulle világosan, gorombán kimondja, hogy a célja: az amerikai befolyás kirekesztése Európából és a francia irányítás megteremtése ugyanitt; Adenauer kancellár viszont — ismerve a nyugatnémet nagytőke máris megszerzett uralkodó szerepét — óvatosabban jár el: ő csak Európa integrálásáról beszél, de a maga céljainak jármába fogja be a francia elnök ködös, idealista elképzeléseit is, anélkül, hogy bárhol is nyíltan szembefordulna az Egyesült Államokkal. A végső célt tekintve azonban végeredményben formális és jelentéktelen az a vita, amely a de Gaulle által elképzelt „hazák Európája", tehát a nemzetek feletti szervek nélküli nyugateurópai egyesülés és az adenaueri, a nemzetek feletti szervek alatt integrált Nyugat-Európa létrehozása körül folyik. Akár konföderáció, akár föderáció jön létre — mindenképpen a nyugatnémet monopóliumok vezetik ezt.

Erre a gazdasági alapra természetesen politikai és katonai felépítmény került, s ezen belül is a leglényegesebb az a törekvés, amely szerint *Nyugat-Európának harmadik atom-nagyhatalommá kellene válnia.* De Gaulle — a Paris Presse tanúsága szerint — nem tudja másként elképzelni a francia atomhatalom megteremtését, mint úgy, hogy segítségül hívja „a hatalmas német ipart, amelynek e téren döntő jelentősége lesz." Ez azonban — minden régebbi nemzetközi egyezmény és tiltó rendszabály ellenére — nem egyéb, mint az agresszív nyugatnémet hadsereg atomfegyverekkel való felszerelése, amire a nyugatnémet imperializmus annyira vágyik. S hozzáfűzhetjük: ez kijátszása az Egyesült Államok szándékainak is. A közvetlen következmények világosak: a nyugatnémet katonai hegemónia megteremtése Nyugat-Európában. Ennek pedig struktúrális kihatása van a NATO-ra, az egész nyugati katonai szövetségre, és természetesen az Egyesült Államok európai befolyására is. A Welt című hamburgi lap erre utalt, amikor megjegyezte: „A NATO holnap már nem lesz ugyanaz, ami ma, mert az erők megoszlása más lesz, mint az Atlanti Szövetség alapításának napjaiban. *Olyan igények, amelyek üresek voltak mindaddig, amíg a megfelelő erők nem álltak mögöttük, a holnap valóságává kezdenek válni.*"

A nyugatnémet és a francia imperialisták egyre növekvő nyomást gyakorolnak az Egyesült Államokra, minthogy az atomfegyverek birtokában növelni akarják befolyásukat a NATO-ban, s az Egyesült Államokat különböző

Digitized by Google

engedményekre kényszerítik. Az amerikaiak húzása volt az, hogy erőltették Anglia belépését a Közös Piacba, mert ettől azt remélték, hogy megakadályozza a Párizs—Bonn-tengely vezető szerepét és a súlypontok eltolásával biztosítja az amerikai vezetést. A párizsi francia—nyugatnémet együttműködési egyezmény és a brüsszeli kudarc viszont azt mutatta, hogy a Közös Piac vezető hatalmai kezdik sértőnek találni az amerikai vezető szerepet, és az egész háború utáni amerikai gazdasági, politikai és katonai koncepció revíziójára törekszenek. Az amerikai imperializmus összefogásra szólította fel a monopoltőkés burzsoáziát, a NATO megerősítésére törekedett, s ennek érdekében a nyugat-európai integrációt „atlanti méretekre" kívánta kibővíteni, amelynek keretében az Egyesült Államok társulna a Közös Piaccal. Az amerikai *bővítő* tendenciákkal szemben azonban nyersen lépett fel a Párizs—Bonn-tengely amely az amerikai elgondolásokkal szembenálló *szűkítő* tendenciákat hozta felszínre. Az ellentmondás abban is látszik, hogy az amerikaiak biztosítani akarják a maguk befolyását Európa nyugati részén, a nyugateurópai vezető hatalmak szövetsége viszont csak úgy hajlandó szóbaállni Amerikával, mint egyenlő az egyenlővel. És az Egyesült Államoknak nincs sok játéktere.

Lenin sohasem vonta kétségbe, hogy létrejöhet olyan államcsoportosulás, mint az „Európai Egyesült Államok". De rámutatott arra, hogy az ilyen egyesülésnek csak ideiglenes jellege lehet, és feladata egyrészt a szocializmus elleni imperialista harc, másrészt a nyugateurópai imperialisták törekvése arra, hogy biztosítsák helyzetüket az amerikaiakkal folytatott konkurrenciaharcban. „Az imperializmus táborában — mondotta erről Hruscsov elvtárs a XXII. kongresszuson — két objektíve létező irányzat érvényesül. Az egyik — az imperialista tábor erőinek egyesítése a szocializmus ellen, a másik az imperialista nagyhatalmak egymásközti, valamint a nagyhatalmak és a többi tőkés ország közti ellentétek kiéleződése. Az Egyesült Államoknak nem sikerült és nem is fog sikerülni az utóbbi irányzat leküzdése. Az Egyesült Államok fináncoligarchiája nem rendelkezik elegendő erővel és eszközzel ahhoz, hogy valóra váltsa törekvését és a kapitalizmus megmentőjének szerepét játssza, még kevésbé ahhoz, hogy megvalósítsa világuralmát." Az ünnepélyes párizsi aláírás és az Anglia befogadása ellen hozott brüsszeli állásfoglalás után pontosan ezen a helyen áll a nyugati szövetségi rendszer.

Fulbright amerikai szenátor már említett néhány olyan intézkedést, amelyet Amerika Franciaország elszigetelése céljából tehet. Ezek az intézkedések — mint mondotta — a Közös Piacon kívüli államokból létrehozandó szabadkereskedelmi közösség megalapításától egészen a Nyugat-Európában állomásozó amerikai csapatok visszavonásáig terjedhetnek. S már itt hozzá lehet fűzni: az amerikaiak egyelőre betartják a játékszabályokat. Franciaország ellen, mint az angolok közöspiaci belépését közvetlenül megakadályozó nagyhatalom ellen lépnek fel, de átlátnak a szitán, s anélkül, hogy megneveznék, visszaütnek Nyugat-Németországnak is. Ezt mutatja Fulbright sze-

Digitized by Google

nátor nyilatkozata az amerikai csapatok esetleges visszavonásáról. Nem szabad ugyan túl komolyan venni ezt, de ennek a kérdésnek a felvetése is kétségtelenül zsarolás Adenauerrel szemben. S ide tartozik a New York Timesnek az a cikke is, amely arról ír, hogy „a francia vagy francia—nyugatnémet hegemónia alatti Európa olyan lépés volna, amely nemhogy szolgálná, hanem afelé vezetne, hogy megsemmisítse mind az európai, mind a nyugati egységet."

Lényegében erre utalt Kennedy elnök is, amikor kijelentette: „Mindaz, ami arra szolgál, hogy egyesítsen bennünket, jó; mindaz, ami azt célozza, hogy elválasszon bennünket, rossz." Akárhogyan is nevezték el 1963. januárja második felének eseményeit, egy biztos: Franciaország nyíltan, Nyugat-Németország burkoltan hadat üzent a nyugati szövetség eddig érvényben volt koncepciójának; kiéleződtek az elentmondások a Közös Piac és az Amerikai Egyesült Államok között; jelentős erőátcsoportosulások történtek a nyugati szövetségen belül, s ez gyengíti ezt a szövetséget; és végül de nem utolsó sorban: ország-világ előtt bebizonyosodott, hogy — mint Hruscsov elvtárs mondotta — „az imperialisták által létrehozott szövetségek nem küszöbölik ki a mély belső ellentmondásokat és bajokat, amelyek a kapitalizmus világát jellemzik."

Ezek az ellentmondások most tovább mélyülnek. Egyrészt az „angolszászok" és a Párizs—Bonn-tengely között; másrészt a Közös Piac kisebb államai és a Párizs—Bonn-tengely hatalmai között; továbbá általában a nyugateurópai országok és a Párizs—Bonn-tengely, sőt pontosabban a már épülő Párizs—Bonn—Madrid-tengely között. Mindezek az ellentmondások a nyugati szövetségi rendszer *bomlása irányában hatnak.* Mégis meg kell állapítanunk, hogy az a csapás amelyet a párizsi szövetség és a brüsszeli kudarc mért az imperialisták nyugateurópai egység-mozgalmára, még *nem halálos.* Nem szabad egy pillanatra sem elfelejtenünk, hogy szocialista táborral szembeni gyűlöletükben az imperialisták egységesek, s ha itt közös fellépésről van szó, akkor szemet szoktak hunyni az egymás közti ellentéteik fölött. Nyilvánvaló, hogy ez ma is így van. Utaltunk Lenin szavaira: már ezekből is kiderül, hogy *a nyugati „integrálás"-nak elsőrendű célja a szocializmus-ellenes erők egyesítése.* A mi szempontunkból ez a nyugati integráció fő veszélye. Az amerikai és az angol imperializmus — mint eddig is, négy évtized óta — megkísérli, hogy a francia és különösen a német imperializmust felhasználja a szocialista országok ellen, ezek erejét Kelet ellen irányítsa. E törekvésének eredményessége azonban — minden tényleges veszélyessége mellett — a világon uralkodó erőviszonyoktól és az imperialista táboron belüli erőviszonyok alakulásától függ.

Az imperialisták most mindenféle kísérletekhez folyamodnak, ahhoz, hogy *erősítsék szövetségük szocialista-ellenes élét és csökkentsék egymás közti ellentéteiket.* Ma még vannak a felek kezében olyan hatékony kényszerítő eszközök, amelyekkel meg lehet támasztani a megrokkant „integráció" épületét. Az azonban biztos, hogy *új fejezet kezdődik* az imperializmus háború utáni szövetségi politikájában.

Haynal Kornél

Digitized by Google

Az európai lakásépítés helyzete

Köztudomású, hogy egész földrészünk lakáshiányban szenved. Ennek több oka van: az a pusztítás, amelyet a második világháború Európa lakásállományában végbevitt, az épületvagyon elévülése, a népesség szaporodása, a falusi lakosság jelentős részének átáramlása a városokba stb. A lakáshiányt csak évtizedekig tartó erőfeszítéssel lehet megszüntetni.

A lakáshelyzet megjavításában békés verseny folyik a szocialista és a kapitalista országok között. Társadalmi viszonyaink lehetővé teszik, hogy mi győzzünk ebben a versenyben. Az európai lakásépítés adatai azt bizonyítják, hogy hazánknak e tekintetben nincs szégyenkezni valója, s hogy jó úton haladunk népünk lakásviszonyainak megjavításában.

Az Európában évenként épített lakások statisztikája sokat elárul a fejlődésről:*

Ország	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1961-ben	
	évben épített 1000 lakás						épített lakás 1000 főre	népesség (1000 fő)
Ausztria	42 0	34 6	36.2	35 5	38.9	39.0	5,5	7.067
Csehszlovákia	63 7	64 3	53 4	68.3	76 3	87 3	6,3	13,742
Franciaország	236 3	273 7	281 7	320 4	316 6	316 0	6.9	45 974
Magyarország	48 4	55,4	56 4	65 5	57 5	68 0	6.8	10 045
Nagy-Britannia	310 0	310 0	281 4	284 4	307 3	303 2	5 8	52 676
NSZK	560 5	527,8	488,4	554 9	550 8	543,4	10 0	54 214
Svédország	56 9	64 5	62 2	69.3	68 3	73 8	9 8	7 520
Szovjetunió	1636.0	2197.0	2692 0	3039 0	2912 0	2700 0	12,4	218 000

* Az adatok nagyrészt az EGB lakásbizottságának jelentéseiből valók.

A szocialista országokban (főleg a Szovjetunióban) gyorsabban nő az újonnan épített lakások száma, mint a tőkés országokban. Egyedül a Szovjetunióban több lakást építenek évente, mint egész Európában.

Az építés nagy lendülete ellenére azonban a szocialista országokban még mindig túl magas az egy lakóhelyiségben lakó személyek átlagos száma: 1,5—1,6 személy. Az európai átlag ezzel szemben 1,1 fő. Persze a tőkés országok átlagstatisztikája leplezi a szociális igazságtalanságokat, például azt, hogy sok lakásban egy személy hat, vagy még több szobában lakik, másokban viszont hat, vagy több személyre csak egy szoba jut.

A lakásépítés jövője szempontjából nagy jelentőségű a cementtermelés alakulása.

Digitized by Google

Ország	1956	1957	1958	1959	1960	1961
	1000 to					
Ausztria	1 936	2 129	2 154	2 416	2 830	3 084
Csehszlovákia	3 148	3 672	4 110	4 740	5 051	5 343
Franciaország	12 456	13 884	14 719	15 231	15 343	16 691
Magyarország	995	989	1 302	1 433	1 571	1 601
Nagy-Britannia	12 967	12 153	11 653	12 793	13 501	14 375
NSZK	18 873	18 808	19 390	22 852	24 905	27 144
Svédország	2 295	2 450	2 496	2 820	2 806	3 012
Szovjetunió	24 858	28 296	33 308	38 781	45 520	50 900

Országunkban az utolsó öt évben csaknem megkétszereződött a cementipar termelése. Az egy főre jutó cementtermelésben azonban még nem értük el a fejlett kapitalista országok szintjét. A DCM üzembe helyezése nagy ugrást fog jelenteni, de megállni ezután sem lehet, annál kevésbé, mert egész Európa cementtermelése rohamosan nő.

A lakásépítéssel kapcsolatban érdemes megjegyezni azt is, hogy Magyarország és a többi szocialista ország nem szerepel az építőipari munkanélküliséget felmérő statisztikai táblázatokon.

Az építőipari munkanélküliség Olaszországban a legnagyobb, s jelentős mértéket ölt és egyre nő Spanyolországban.

A munkanélküliek számának csökkenése vagy növekedése a kapitalista országok lakásépítési technikájára is kihat. Amióta csökkent az olaszországi munkaerőkínálat, azóta Nyugaton nő az érdeklődés a különféle előregyártási eljárások iránt.

Lakáspolitika

A lakásépítés helyzetét jelentősen befolyásolja a lakáspolitika is. Egységes európai lakáspolitika természetesen nem létezik. A körülmények különbözősége következtében még a szocialista országok lakáspolitikája sem lehet teljesen azonos.

A második világháború előtt a kapitalista országokban a lakásépítés — mint a tőkebefektetés egyik formája — igen hasznothajtónak bizonyult. A háború alatt és közvetlenül utána szünetelt a lakásépítés, s ezért rögzítették a lakbéreket. Az utóbbi években azonban fokozatosan feloldják ezeket a kötöttségeket. A régi, kötött bérek ugyanis a tőke magas kamata mellett az épületek karbantartási költségeit sem fedezték. A lakbérek emelése viszont egyre súlyosabb gondot okoz a bérből és fizetésből élőknek. A Német Szövetségi Köztársaságban 1960 közepén 9 millió lakás bérét 15 százalékkal felemelték. Franciaországban — az ingatlan állapotától függően — 20 százalékkal is emelhetők a lakbérek, Dániában a lakbérek emelkedése bizonyos kategóriában a 75 százalékot is elérte. A legtöbb európai tőkés államban hasonló a helyzet. A lakbérterhek a dolgozók háztartási kiadásainak 25—33 százalékát is el-

Digitized by Google

érik. A lakbéremeléssel több országban ismét sikerült ugyan spekulációs tőkéket megmozgatni, de kérdés, hogy meddig bírják a kisfizetésű bérlők a növekvő terheket.

Helytelen volna azonban, ha a nyugati országok lakáspolitikáját a lakbér-kérdésre egyszerűsítenénk le. A szociális igény (néhol a társadalmi feszültség), de helyenként a tőkepiac helyzete is arra készteti a kormányokat, hogy többet törődjenek a lakásépítéssel. A lakásépítés nyugaton is egyre inkább közüggyé válik. Nő a különféle lakásépítő társaságok jelentősége. Nézzük például Franciaországot:

Építtető	Az újonnan épült lakások százaléka		
	1958	1959	1960
Az állam (újjáépítés)	8,3	5,3	4,0
közhasznú szervek	30,2	31,5	30,6
magánosok*	61,5	63,2	65,4

* A magánépítkezőknek több mint 70 százaléka állami támogatást vesz igénybe.

Állami és helyi szervek építik *Svédországban* a lakásoknak egyharmadát, *Angliában* pedig majdnem a felét. *Svájcban* viszont a lakások több mint 80 százalékát magánosok építik, s az állami támogatás aránya egyre csökken. (De próbáljon valaki Genfben olcsó bérű lakást szerezni!)

A szocialista országok lakbér- és lakáspolitikáját ma és mindenkor a gazdaság fejlesztésének, a jólét növelésének a programja határozza meg. Hazánkban a lakások átlagos bére csak 2—3 százaléka az egy családra jutó átlagjövedelemnek (1939-ben 20—30 százaléka volt). A lakásépítés és fenntartás közgazdasági értékelésében azonban még vannak nálunk tisztázandó kérdések.

Országunkban az összes lakásoknak csak mintegy 40 százaléka épül állami pénzből, állami kivitelezéssel, 60 százalékukat magánosok építik (jórészt állami hitelekkel). Ez az arány a távlati tervek során megfordul. A még fennálló ellentmondás abban rejlik, hogy a lakásépítésben is csak termelékenyebb előállítási móddal lehet bőséget teremteni; a magánerőnek a lakásépítés finanszírozásába való szükségszerű bekapcsolása azonban gyakran korszerűtlenné teszi az egyéni építkezések kivitelezését.

Valószínű, hogy nemcsak az építendő lakások számát tekintve, hanem a lakásépítő-ipar termelési struktúrájának fejlődésében is nagyobb eredményt érünk el, mint amekkorát terveinkben kitűztünk. A kapitalizmussal folyó verseny is ezt kívánja tőlünk.

Regionális tervezés, városrendezés

Van a két rendszer közötti nagy versenynek olyan területe, amelyen a szocialista tábor máris előbbre van. Ez: a területek (gazdasági régiók) és a települések fejlesztése. Nem mintha Angliában vagy másutt nem volnának kitűnően megtervezett és megépített,

Digitized by Google

korszerű új városok. Rendkívül tanulságos számunkra például Párizs fejlesztésének vitája is. De a szocialista tervgazdálkodásnak szinte korlátlanok a távlatai a gazdasági régiók tervszerű fejlesztésében. A baráti országok közötti együttműködés adta lehetőségeket pedig még csak most kezdjük igazán felmérni. A termelőerők helyes területi elosztása igen rövid időn belül még jobban érezteti majd hatását a szocialista tábor termelési eredményeiben. Ez a rendező tevékenység városaink tervszerű fejlesztésének lehetőségeit is lényegesen meg fogja növelni.

A város élete egy igen bonyolult üzeméhez hasonló. Olyan társadalomban, amelyben tervszerűség uralkodik, jobban meg lehet szervezni a városi személy- és áruszállítást, a szociális és kulturális ellátást, és mindenekelőtt az *ember* és a *munka* kapcsolatát. Világosak a társadalom fejlődésének perspektívái, s ezek szerint formálódnak az új városokról való elképzelések is. A legfontosabb ezekben az elképzelésekben az, hogy kulturált lakásviszonyokat, s ezzel jó élet- és munkakörülményeket teremtünk az emberek számára. Úgy fogjuk építeni városainkat, hogy ne legyen bennük „második műszak".

Azok az elvek, amelyeket a moszkvai kísérleti lakónegyed nemzetközi tervpályázatából szűrtek le, nagy jelentőségűek a jövő várostervezése szempontjából. Más típusú lakást kapnak az egyedülálló öregek, mint a gyermektelen fiatalok, vagy mint a sokgyermekes családok. Akik igénylik ezt, azok számára központilag oldják meg a gyermekek foglalkoztatását, a takarítást, a főzést, a beszerzést stb. Új városainknak és lakótelepeinknek olyanoknak kell lenniük, hogy a társadalom új és növekvő igényeit is kielégítsék. Ez azt jelenti, hogy a hétköznapi élet kényelme, komfortja tekintetében is meg fogjuk előzni a nyugatot.

Mindez azonban nem megy egyik napról a másikra. Budapestnek és néhány más ipari városunknak a levegője ma még nem elég tiszta és egészséges, a városok zajosak, a közművesítés színvonala elmarad más országoké mögött. De például a dunaújvárosi távfűtési hálózatot már sokan megirigyelhetik tőlünk. Most több olyan problémával is kezdünk foglalkozni (pl. az öregek lakásproblémájával, szállodaszerű lakások építésével), amelyeknek megoldásában egyes baráti, és tőkés országok is már előttünk járnak. Városrendezési tervpályázataink, az óbudai kísérleti lakótelep épületei és számos más, korszerű új létesítményünk azonban a gyors fejlődés biztató jelei.

A technika fejlődése

A lakáshelyzet értékelésének fontos szempontja annak a vizsgálata, hogy milyen fejlettek a lakásépítés módszerei, milyen a lakástermelés iparosításának technikai foka.

Párizsban ma a lakásoknak mintegy 20 százalékát, Moszkvában csaknem 80 százalékát valóban fejlett módszerekkel építik. (A franciaországi paneles építési módok egyébként a legkorszerűbbek közé tartoznak.) E két adat nem általánosan jellemző, de igen szemléltető a fejlődés szempontjából.

Digitized by Google

A munkanélküliség statisztikájánál már említettük, hogy a nyugat-európai országokban hogy függ össze a munkaerő-kínálattal az előregyártás és általában az új építési módok iránti érdeklődés. A szocialista országokban azonban sokkal gyorsabban fejlődnek ezek az építési módok. A Szovjetunióban például paneles lakásépítéssel a tervek szerint 1961-ben 5 millió m^2-t, 1965-ben 34 millió m^2-t, 1966—70-ben pedig évi átlagban 130 millió m^2-t építenek. (Pravda, 1961. okt. 29.) Az NDK-ban 1956-ban az összes megépült lakások 1,6 százaléka, 1957-ben 8,0 százaléka, 1958-ban 11,2 százaléka, 1959-ben 21.5 százaléka nagy elemekből épült.

A nyugati országokban főleg a lakások felszerelésének tökéletesítésében nyilvánul meg a technikai fejlődés.

Európaszerte mind több helyen alkalmazzák az új építőanyagokat. A cement, az előregyártás fő anyaga, egyre fontosabb szerepet játszik, a műanyagok alkalmazása pedig már meghaladja a színesfémekét. Mindinkább sikerül helyettesíteni a drága és a súlyos anyagokat (például a fát, a téglát).

A lakáskérdés megoldása szempontjából fontos probléma az építőipar gépesítéséhez, a műszaki fejlesztéshez nélkülözhetetlen szakemberek képzése. Svédországban például a műszaki fejlesztés révén 1955 és 1957 között 30 százalékos munkaerőmegtakarítást értek ugyan el, de az építési módszerek további fejlesztése már káderhiányba ütközött. A svéd technikai főiskolákról ugyanis évente 120—150 építészmérnök és 160—370 kultúrmérnök kerül ki. Nálunk évente 150—160 nappali és 100 esti tagozatos építészmérnök-hallgatót, 250—350 nappali és 100 esti tagozatos általános mérnök-hallgatót vesznek fel a műszaki egyetemre. Bár ezek közül nem mindenkiből lesz végzett mérnök, de fejlődésünk szempontjából így is biztatóak ezek az adatok.

Minden ország nagy gondot fordít a munkaerő műszaki képzettségének növelésére. Ez nemcsak a korszerű építési módszerek elsajátítását célozza, hanem az építkezések minőségének megjavítását is.

Az építési munkák gépesítése országonként más-más ütemben fejlődik. Sok nyugati országban az állam nyújt kölcsönt a vállalkozóknak gépek vásárlására. Ahol a munkanélküliség jelentős (pl. Spanyolországban), a gépesítés természetesen nem fejlődik.

A szocialista országokban nagy jelentősége van az építőipari gépek gyártásában 1959-ben bevezetett munkamegosztásnak. Egy-egy országra kevés típus gyártása jut, s így a termelés gazdaságosabbá lett.

Lengyelországban 1960-ban (1959-hez viszonyítva) a következő arányban nőtt az építőipar gépparkja: exkavátor 25,9 százalékkal, talajgyalu 17,5, kanalas kotró 26,2 toronydaru 9,1, autódaru 12,4 százalékkal.

Jugoszláviában is erősen fejlődik a gépesítés. Évente 6—8 milliárd dinárt ruháznak be az építési műveletek gépesítésébe. Az építőgépek és felszerelések termelése az 1957. évi 8000 tonnáról 1959-ben 12 000 tonnára nőtt.

Magyarországon 1957-ben 118 600 LE, 1961-ben 531 100 LE volt az építőipari gépek kapacitása.

A lakásépítés iparosítása szempontjából igen nagy jelentősége van a tipizálásnak, a szabványosításnak és a méretek egységesíté-

Digitized by Google

sének (moduláris koordináció). Ennek első eredményei a lakásépítés egyszerűsödésében jelentkeznek. Igazi jelentősége azonban abban rejlik, hogy a jelenlegi nemzetközi *építőanyag*-kereskedelmet nemzetközi *építőelem*-cserévé fejleszti, s ezzel a lakásépítés területén is magasabb szintre emelkedhet a nemzetközi munkamegosztás.

A KGST-országok már megegyeztek a közös mértékegységben, s most gyorsított ütemben dolgoznak a tipizálás és a szabványosítás közös feladatain. A jövő szempontjából fontos volna, hogy *egész Európára* terjedjen ki a méretek egységesítése.

Az Európai Közös Piac országai — bár sok érdekellentét feszül közöttük — szintén nagy erővel igyekeznek kihasználni a méretek egységesítéséből származó gazdasági és műszaki előnyöket. Kifizetődik nekik például, hogy az egyik országban gyártott elemekből más országban építsenek paneles épületet.

Magyarországon a lakásépítés technikai fejlődését az építkezések meggyorsulása, a korszerűbb építési módok (pl. a blokkos építkezés) terjedése, a gépesítés növekedése, az előregyártott és tipizált elemek kiterjedtebb alkalmazása mutatja. Nagy eredményünk, hogy a lakásépítő iparág már kialakult, hogy évről évre több lakást *épít*, és egyre több lakást fog *gyártani*. A tizenötéves lakásépítési terv végrehajtásával pedig mind mennyiségileg, mind minőségileg nagy, szinte ugrásszerű változást érünk el a lakásépítésben.

Az üzemeltetés

Sehol Európában nem folyik kielégítő módon *az épületek fenntartása*, a meglevő lakásvagyon állagának felújítása. Előbb arról írtunk, hogy Európa melyik fele áll jobban egy-egy területen; most azonban megállapíthatjuk, hogy ennek a problémának a nagyságát szinte minden ország csak most kezdi érezni és felmérni. Az említett ENSZ-lakásbizottságban a különböző országok szakértői tapasztalataikat összevetve, együttesen keresik a közös probléma legjobb megoldását. Így például érdeklődést keltettek köztük az épületek műszaki-leltárba vételének Magyarországon alkalmazott módszerei.

A legnagyobb gondot egész Európában az okozza, hogy az épületek tekintélyes része elöregedett. Bár még lakhatók és természetesen lakottak is, de a bennük levő lakások már nem felelnek meg a szociális és egészségügyi követelményeknek. A házak nem jövedelmeznek annyit, amennyi a fenntartási költségük, annál kevésbé, mert a tatarozáshoz, a felújításhoz szükséges összeg, az anyag- és munkaerőigény egyre nő, s már megközelíti az új építés költségeit.

Franciaországban a házak 56 százaléka még a múlt századból való, a lakások 11 százaléka pedig 1840 előtt épült. Sheffield-ben, ebben a félmilliós angol iparvárosban, a nagy építkezések ellenére is nagy a lakáshiány; emellett 35 000 olyan egészségtelen lakás van, amely még a XIX. századból való, s amelyet le kellene rombolni és újraépíteni. Csehszlovákiában a lakóházaknak csaknem

Digitized by Google

40 százaléka a múlt században épült.

Államunk évről évre többet fordít az épületek felújítására. A szükségletek azonban nagyobbak és ha az új lakások nem jó minőségben épülnek fel, akkor a fenntartási költségek még tovább növekszenek. Idővel az új házak tatarozásáról is gondoskodni kell.

Csehszlovák szakértők kiszámították, hogy ha egy 24 lakásos új épület élettartama 100 év, akkor ezen idő alatt így alakulnak a reá fordított összes költségek:

Építési költségek	1 562 640 Kč
javítási és karbantartási költségek	2 400 000 Kč
adminisztrációs kiadások	390 650 Kč
Összesen	4 353 290 Kč

(tehát lakásonként havi 151 16 Kč).

A végösszeghez hozzá kell számítani a lebontási költségeket is. A karbantartási költségek magas hányada arra int, hogy az épületek élettartamának nem a maximumával, hanem az optimumával kell számolni.

*

E néhány adat és probléma felvillantása is érzékelteti, hogy milyen kérdésekre kell még a lakásépítés terén megfontolt választ, előrelátó megoldást találni.

Láthatjuk, hogy egész Európa nekigyürkőzött az égető lakásproblémák megoldásának. A nagy verseny folyik. A technikai eredményeket aránylag könnyen elsajátíthatja minden ország. A szocialista társadalmi rendszer azonban nemcsak a lakáshiányt szünteti meg, hanem ezzel együtt megteremti a társadalmi együttélés fejlettebb kereteit is.

Zoltán László

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pogány József: Kultúra — álkultúra

Pogány József válogatott tanulmányainak közrebocsátásával adósságot rótt le könyvkiadásunk. Azok az okok, amelyek a személyi kultusz éveiben megakadályozták, hogy történettudományunk a maga teljes valóságában tárja fel az első magyar proletárdiktatúra vezetőinek tevékenységét, hosszú időn át lehetetlenné tették a századforduló szocialista mozgalmainak, a Tanácsköztársaság előzményeinek elfogulatlan elemzését is. Értékes szocialista hagyományaink hulltak így ki a köztudatból, s ennek következtében az a kép, amely a századforduló társadalmi, politikai, irodalmi mozgalmairól kialakult, bizonyos vonatkozásokban sematizálódott, leegyszerűsödött. Néhány kezdeményezés ellenére sincs még *teljes* képünk a kor baloldali radikálisainak, a forradalmi marxistáknak a tevékenységéről, pedig nélkülük a kor egyéb törekvéseiről, e törekvések hatósugaráról és korlátairól sem lehet valóságos képet rajzolni. Geréb László, aki fáradságos munkával gyűjtötte össze és válogatta Pogány József 1904 és 1922 között megjelent írásait, s a gyűjteményhez életrajzot is írt, ehhez a munkához szolgáltatott adalékot.

Pogány József életpályája irodalmi tevékenységének belső tartalmát is jelzi. 1909-ben kitüntetéssel avatják bölcsészdoktorrá; pályáját irodalomtörténészként kezdi. Az a politikai harc azonban, amely Magyarország megújulásáért folyik, egyre jobban a közvetlen politikai cselekvés területére ragadja a fiatal irodalomtörténészt: az első tanulmányokat hamarosaan rövidebb publicisztikai írások váltják fel. A Tanácsköztársaság idején Pogány otthagyja az irodalmat; először hadügyi, majd közoktatásügyi népbiztos; a Tanácsköztársaság bukása után pedig a Szovjetunióban és a III. Internacionálé keretében fejt ki publicisztikai s szervező tevékenységet. Élete összefonódott a kommunista mozgalommal, 1938-ban bekövetkezett tragikus haláláig. S ha ránkmaradt életművét nem is állíthatjuk a legnagyobbak mellé, az írásaiból elénk vetülő emberi egyéniség azokat a kiváló forradalmi irodalmárokat juttatja eszünkbe, akik képesek voltak arra, hogy egységben lássák a társadalom, a tudomány és az irodalom életét, s *minden* irodalmi tevékenységüket egy nagyszerű forradalmi tömegmozgalom szolgálatába állítsák.

Már egyik első tanulmánya, az Arany János politikai nézeteiről írott doktori értekezés is világosan mutatja, hogy Pogány nem a világnak hátat fordító filológus, hanem olyan ember, aki irodalomtörténeti munkásságával is a kor nagy társadalmi kérdéseiben akar

Digitized by Google

állást foglalni. Írásának éle a hivatalos irodalomtörténet ellen irányul, s a reakció hamisításaival szemben eszményként mutatja fel Arany osztálytudattól áthatott szociális szemléletét, Arany és Petőfi forradalmi örökségét. De nemcsak a hivatalos szemlélettel szemben védi meg Aranyt és Petőfit, hanem megvédi annak a Babitsnak esztétizáló torzításaival szemben is, aki a maga eszményeit akarta Arany és Petőfi szembeállításával igazolni. S e harcban Adyval közös lobogó alatt látjuk menetelni Pogányt.

Pogány az „Új versek"-kel kapcsolatban tévedett, s bár később felismerte Ady jelentőségét, távol állt a „Nyugat"-tól. Ami elválasztotta tőle, az az irodalomnak egy másfajta szemlélete volt. „Jött politikus irodalomként: termékenyen — írja már 1911-ben a »Nyugat«-ról — és ma végzi esztéta irodalomként: meddőn."

Ő másfajta irodalmat akart: szociálisabb színezetűt. Olyant, amely már radikálisabban bírálja a polgárt és kendőzetlenebbül tárja fel az elnyomott osztályok helyzetét is. Erre az igényre lehet következtetni már abból a képből, amelyet Aranyról rajzolt, de többi cikkéből és tanulmányából is.

1910-ben, amikor — ahogy írja — „a hivatalos világ nagy garral ülte meg Mikszáth írói munkásságának negyvenesztendős jubileumát", Pogány szigorúan és elutasítóan állapítja meg, hogy Mikszáth „a magyar dzsentri írója volt". S bár elismeri tehetségét, és azt is hozzáteszi, hogy nevetséges és történelmietlen dolog volna, ha — ahogy Tolsztoj tette Shakespeare-rel — az új korszak emberelnek, a burzsoának és a proletárnak az ábrázolását kérné valaki számon Mikszáthtól, mégis szükségesnek tartja Mikszáth hatásának korlátozását: „De éppen ez a történelmi megértés, Mikszáthnak történelmi kereteibe való beállítása, róla való ítélkezésünknek ez a történelmi korlátozása egyben Mikszáth hatásának és nagyságának korlátozása is." Két évvel előbb pedig, 1908-ban, egyik legkitűnőbb tanulmányában Kiss Józsefről állapítja meg, hogy halott író: „Ma már békét jelent Kiss József neve, valamikor harcot jelentett, ma már visszatartást jelent, valamikor forradalmat hozott..." S mélyenszántó, pompás elemzéssel mutat rá ennek az irodalmi jelenségnek a társadalmi okaira: Kiss József annak a kisvárosi polgárságnak volt a költője, amely fölött végképp elszaladt az idő.

A hazai irodalommal foglalkozó tanulmányokon kívül erre az igényre, Pogánynak a szocialista szemléletű irodalom iránti igényére vallanak a világirodalommal kapcsolatos írásai is: ahogyan Ibsen, Shaw helyét keresi, az a szeretet, ahogyan Balzacról, Anatole France-ról ír. Ilyen irodalom kivirágzását reméli a naturalizmus általa erősen túlértékelt hazai képviselőitől is. Ez a türelmetlen igény magyarázza Kabos Ede, Révész Béla iránti, kissé elfogult lelkesedését.

Egyik-másik ítéletében túlzott volt? Túlságosan egysíkúan látta Mikszáthot, a „Nyugat"-ot? Elnéző volt formai szempontból a másik oldalon? Igen, de ne feledjük el: írásai harcban fogantattak, s arról sem ő tehet, hogy a kor ellentmondásai következtében nem születhettek meg a szocialista irodalomnak azok a hazai nagy alkotói, akikre kritikusi munkájában hivatkozhatott vol-

Digitized by Google

ma. És azt se feledjük: ha az elmúlt években kialakult képhez viszonyítva talán túl keménynek tűnnek is fel egyes ítéletei, minden írása tartalmazza az igazságnak egy-egy lényeges elemét, s Pogány kritikusi álláspontja nélkül lehetetlen objektíven megítélni a kor egyéb irodalmi irányzatait. Kiadott írásai bizonyára segítségükre lesznek irodalomtörténészeinknek abban, hogy sokoldalúbban fel tudják mérni a századforduló társadalmi és irodalmi erővonalait.

Pogány írásai azonban nem csupán irodalomtörténeti dokumentumok. Bátor, alkotó szellemé mai, a dogmatizmus béklyóitól szabaduló marxista gondolkodásunkra is serkentő hatással lehet. Ma, amikor annyira aktuális, hogy feloldódjék művészeti életünk befelé forduló önelvűsége, Pogánynak a társadalmat és az irodalmat egységben látó, a társadalmi élet folyamatait szociológus szemmel kutató, elemző kritikusi magatartása példa lehet és tanulság. Szemlélete sohasem rekedt meg az irodalom jelenségeinél. Tudta, hogy nagy irodalom nem születhet meg a kor társadalmi és szerteágazó szellemi törekvéseibe való eleven bekapcsolódás nélkül. Tekintete a társadalom, a tudomány, a művészet legkülönbözőbb területeit bejárta. Írt Morus Tamásról, Darwinról, a szocialista külpolitikáról, a polgári házasságról, igényesen foglalkozott Nagy Endre politikai kabaréival, s írt cikket a lakáskérdésről is. E sokirányú tevékenységét azonban egységbe foglalta a cselekvő szenvedély. Ahogy maga írja: „Ennek a könyvnek az írásait a nap, a hét, a hónap teremtette ki magából, de sohasem az esztendő. Megannyi alkalom szülte őket, de mégsem alkalmi cikkek... Látszólagos csak a sokféleségük is. Igazában egyetlen szerelem lázában fogantak, mindannyiukat egy világnézet sugározta ki. Ez a belső összefüggésük íveli át meg nem törő híddal külső sokféleségüket... Ez a világnézet nem a csendes szemlélődés, de a harsogó harc világnézete: a marxizmus. Nem arról lesz tehát szó, hogy okoskodjunk erről a világról, hanem hogy megváltoztassuk."

S ha egyes ítéleteit meg is koptatta az idő, szemlélete, minden új jelenséget marxista módon bátran elemző magatartása ma is nagyon időszerű.

Sylvester András

Könyv a magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdeteiről*

A magyar munkásmozgalom történetének kutatása a legutóbbi öt évben örvendetesen fellendült. Jelentősen megnőtt a munkásmozgalom-történeti publikációk száma is. Ebben az MSZMP K. B. Párttörténeti Intézetének munkatársai jártak az élen. Az intézeti kollektíva ösztönző segítsége, komoly lendítőereje az egyes munkatársak tevékenységének. Ez a támogatás érezhető Erényi Tibor

* Erényi Tibor: A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása (1867—1904). (Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete.) Táncsics Könyvkiadó.

Digitized by Google

elvtárs munkáján is, amely az Intézet számos értékes kiadványa közül is kitűnik azzal, hogy munkásmozgalom-történetírásunk egyik elhanyagolt területéről, a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetének tárgyköréből választotta témáját. Ez annál is inkább dicséretre méltó kezdeményezés, mert ismeretes, hogy a szakszervezeti mozgalomnak a magyar munkásmozgalom 1945 előtti történetében milyen nagy jelentősége van.

A hazai szakszervezeti mozgalom történetének feltárása még csak kezdeteinél tart. Mindazoknak, akik eddig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt történetének kérdéseivel foglalkoztak, e pártnak a szakszervezeti mozgalommal való sajátos kapcsolata folytán elkerülhetetlenül érinteniük kellett a szakszervezeti mozgalom fejlődését is. A szociáldemokrata emlékirat írók közül Weltner Jakab is, Buchinger Manó is foglalkozott a szakszervezeti mozgalom kialakulásával, de mindketten a pártvezetés opportunista nézeteit és az első világháború előtti időben folytatott politikáját igyekeztek igazolni. Így azután műveik nem azt vizsgálták, hogy mennyire akarta a vezetés a munkáshatalom kivívása felé vezetni a munkásságot, hanem azt, hogy mennyire jutott előre a szociáldemokrata párt- és a szakszervezeti mozgalom a munkásosztály „egyenjogúsítása", „emancipálása" terén. Jászai Samunak, aki évtizedekig a Szakszervezeti Tanács titkára volt, szakszervezet-történeti munkái jól szemléltetik, hogyan vált egy, a 90-es években még lelkes, fáradhatatlan szociáldemokrata agitátorból az első világháború idejére tipikus szakszervezeti bürokrata. Jászainak az egyes kérdésekben kifejtett álláspontját is reformista szemlélet hatja át. Az ő munkássága hatott mindazokra, akik az első világháború előtti időben a szakszervezeti mozgalom történetével foglalkoztak.

A kommunista szerzők a magyarországi szocialista mozgalom tárgyalása során iparkodtak helyes marxista álláspontot kialakítani. Bár egyéb nagy feladatok miatt nem foglalkoztak a szakszervezeti mozgalom történetével, műveik sok vonatkozásban mégis irányt mutatnak a szakszervezeti mozgalom értékelésére vonatkozólag is. A szakszervezet-történeti kutatást azonban annál is kevésbé pótolhatják, mert műveiknek ilyen vonatkozásai sem maradtak mentesek a személyi kultusz és a dogmatikus szemlélet torzításaitól.

A szakszervezet-történeti kutatás előtt nagy feladatok állnak. Elsődlegesen fontosak az egyes szakmai szervezetek történetét leíró munkák, mint a nagy szakszervezet-történeti összefoglalás előkészítő lépései, monográfikus részlettanulmányai. Mégsem volna helyes addig várni az összefoglalással, amíg e művek elkészülnek. Ezért nagyon is lényegesek a szakszervezeti mozgalom egész fejlődésének folyamatát ábrázoló művek. Tekintettel arra, hogy a szakszervezeti mozgalom bölcsőjét Budapesten ringatták, és a legtöbb szakmai szervezet is itt létesült, indokolt, hogy az első lépés a budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulásának vázolása, mert ebből általánosítható, az egész országban lefolyt fejlődésre is érvényes tanulságok vonhatók le. (Előszó.) Erényi Tibor helyesen választotta ki tehát témáját, amikor figyelmét a budapesti szak-

Digitized by Google

szervezeti mozgalom kezdetének felkutatására irányította.

Marx már 1865. február 18-án Engelshez írt levelében kifejtette, hogy a szakszervezetek, mint a tőke túlkapásaival szembeni ellenállás központjai csak akkor érhetik el céljukat, ha a gerillaharc mellett arra is törekednek, „hogy ezt a rendszert megváltoztassák és szervezett erőiket a munkásosztály végleges felszabadításának, vagyis a bérrendszer végleges megszüntetésének előmozdítására használják fel."* Marxi értelemben vett szocialista szakszervezetnek csak az említett feltételeknek megfelelő szervezet tekinthető. Marx és Engels a munkásság szervezeteinek együttes tevékenységétől, az egymástól elválaszthatatlan politikai és gazdasági küzdelemtől várta a szocialista tömegmozgalom kibontakozását. A munkásság szociáldemokrata szakszervezeti mozgalma körébe tartozik tehát minden olyan szakmai szervezkedés, amelyben a tudományos szocializmus elemei kimutathatók, amelynek a szűk, szakmai célokért vívott küzdelmeken túl politikai jelentősége van, s amely hozzájárul a proletariátus általános politikai és gazdasági követeléseiért folyó egységes, szocialista mozgalom kibontakozásához.

Ilyen elvi megalapozás után a szerző ismerteti a magyarországi szocialista szakszervezeti mozgalom kialakulásának előzményeit. Megállapítja, hogy 1848 és 1867 között a magyarországi társadalmi fejlődés elmaradottsága miatt nem kezdődhetett meg hazánkban a szocialista munkásmozgalom kibontakozása.

A szocialista szakegyleti mozgalom kezdetei 1868—69-re nyúlnak vissza. A fejlődés eme kezdeti szakaszán a politikai és a gazdasági mozgalom szervezeti keretei nem különültek el egymástól.

A szakszervezeti mozgalom fejlődésében híven tükröződtek a magyarországi iparfejlődés sajátos vonásai. Az ipar jórészt Budapestre összpontosult és ennek megfelelően a budapesti szakmai szervezkedés országos szempontból is jelentős volt. Az első szakegyleteket a nyomdászok és a kisipari szakmunkások hívták életre, de megindult a szervezkedés a jórészt szakmunkásokat foglalkoztató vas- és gépipari munkások, továbbá a malom- és a sütőipari munkások soraiban is. A szakegyletek tagsága a budapesti munkásság összetételének megfelelően többnemzetiségű volt. A szakegyletek többször működtek közre eredményes sztrájkmozgalmak szervezésében, szocialista agitációt folytattak az önálló munkáskövetelésekkel való fellépés érdekében, együttérzésre nevelték tagjaikat és így csíráivá lettek a későbbi szervezkedésnek. Az önképző egyletek, gyári szakmai csoportok nemcsak a gazdasági, hanem a politikai harc szervei is voltak s így rájuk épült a magyarországi munkáspárt. Ez egyik lényeges sajátossága hazai munkásmozgalmunk fejlődésének.

A fővárosi szakmai szervezkedés azonban arányait tekintve messze elmaradt Nyugat- és Közép-Európa országainak hasonló szervezetei mögött. Az elmaradásnak objektív és szubjektív okai voltak. A textilipar, amely a nemzetközi munkásmozgalomban olyan jelentős volt, nálunk úgyszólván hiányzott. Az ipari forradalom élén a kevés munkaerőt igénylő élelmiszeripar haladt. Az 1867 és 1890

* Marx—Engels Válogatott művek. I. Szikra, 1949. 497. l.

Digitized by Google

között eltelt idő jó részében az 1873. évi válság nyomában járó pangás jellemezte Magyarország gazdasági életét. A nyolcvanas évek elejének bizonyos fokú élénkülése a munkásmozgalomra is érezhető hatást tett, a munkáslétszám mégis lassan nőtt. Nagyobb változást csak a nyolcvanas évek második fele hozott. Az 1886. évi túltermelési válságot az évtized vége felé váltotta fel rohamos fejlődés. A magyar kormány igen szűkre szabta a szocialista munkásmozgalom legális működési körét. Sem a gazdasági helyzet, sem a hatóságok magatartása nem kedvezett tehát a gazdasági harcoknak, s így a magyarországi szocialista mozgalom vezetői az 1870-es évek második felében túlbecsülték a politikai küzdelem jelentőségét a szakegyleti mozgalom rovására. A nyolcvanas évek elejétől a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségében opportunista irányzat vált uralkodóvá. A magyar szakszervezeti mozgalom fejlődését részben az ország erőteljes iparfejlődése, részben pedig a II. Internacionálé létrejötte és a nemzetközi munkásmozgalom támogatása mozdította ki a holtpontról.

A kilencvenes években rohamosan gyarapodott a munkásság létszáma. A nagyarányú ipari fejlődés megteremtette a szocialista mozgalom és a szakszervezeti mozgalom továbbfejlődésének objektív feltételeit. A fejlődés szubjektív feltételeinek létrejöttéhez a nemzetközi munkásmozgalom nyújtott segítséget. 1890 decemberében újjáalakult a párt, s az új párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt új vezetősége nagy erőfeszítéssel fáradozott a szakszervezeti tömegmozgalom kibontakoztatásán. Meg is erősödtek a meglevő szervezetek, sok új egylet is alakult, nagyarányú sztrájkmozgalom indult meg, néhány szociálpolitikai intézkedést a parlament törvénybe iktatott. Az antimarxista irányzatok háttérbe szorultak és 1891 végén létrejött a Szakszervezeti Tanács. A szakszervezeti mozgalom fejlődését azonban visszavetette az 1892 tavaszától kezdve többször kiújuló, az opportunisták által kirobbantott frakcióharc. 1896 végén a pártvezetés végleg az opportunisták kezére jutott. Az opportunista vezetés már eleve bizonyos korlátok közé szorította a szakszervezetek fejlődését. Magyarországon is kialakult a szakszervezeti munka reformista koncepciója. Ez a koncepció ösztönözte ugyan a munkaviszonyok megjavításáért és a politikai szabadságjogokért folytatott harcot, de a forradalmi szemléletet és módszert elutasította. A párt politikájának eltorzulása a kilencvenes évek végén elsorvadással fenyegette a szakszervezeti mozgalmat. Ennek ellenére a magyarországi szakszervezetek hősi harcot vívtak a Bánffy-kormány elnyomó intézkedései ellen.

Az országos szakszervezetek megteremtésének, de általában az új szakszervezetek alakításának is útjába állott a századforduló nagy gazdasági válsága. A párt- és szakszervezeti vezetők figyelmét elsősorban a munkanélküliség elleni küzdelem, a munkaviszonyok megjavításáért folytatott harc foglalta le, bár ugyanakkor iparkodtak kiterjeszteni a szakszervezetek tevékenységét. Nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy a gazdasági és politikai szervezkedés egysége megmaradjon. A polgári demokratikus szabadságjogokért vívott küzdelmet összekapcsolták a napi követelésekért folytatott harccal. A párt- és a szakszervezeti veze-

Digitized by Google

tés egymással szoros kapcsolatban működött.

Valóban erőteljes szervező munka azonban csak 1903-ban bontakozhatott ki. 1902 első felében ugyanis még gazdasági pangás jellemezte a helyzetet. 1903 folyamán az egyes szakszervezetek megerősödtek, s az egy szakmához tartozó helyi és vidéki szakszervezeteket is igyekeztek szövetségekbe tömöríteni. A gazdasági helyzet javulásán kívül Széll Kálmán kormányának mérsékeltebb munkáspolitikája is előmozdította az országos szövetségek megalakulását. 1899, 1900 óta, főleg azonban 1902—1903-ban türelmesebben kezelték a szervezkedést és gyűlések tartását is engedélyezték. 1903-ban enyhítették a sztrájkrendeletet és ezzel a kormány lépést tett a munkásság államilag elismert sztrájkjogának engedélyezése felé. A kormány 1903 óta rendszeresen jóváhagyta az országos szervezetek alapszabályait. Az enyhülést egyrészt az magyarázza, hogy a párt már Bánffy idején magára hagyta a falusi szegénység úgynevezett „agrárszocialista" mozgalmait, ezért a nagybirtokosok és kormányuk kevésbé veszélyesnek tekintették a szocialista mozgalmat. Másrészt a pártvezetés az ipari munkásság mozgalmainak vonatkozásában is opportunista politikát folytatott és felszámolta radikális ellenzékét.

A gazdasági helyzet lassú javulása, a kormány politikájának bizonyos fokú enyhülése kedvezett ugyan a szakszervezeti mozgalom szervezeti fejlődésének, de az opportunista vezetők pozícióinak megerősödéséhez is hozzájárult. Ennek elenére 1903—1904-ben fellendültek a szervezett munkásság politikai és gazdasági akciói, fejlődött a szakszervezetek tevékenysége.

A szakszervezeti mozgalom tevékenységének nagy érdeme volt a szocialista célok elfogadása, a munkaviszonyok megjavításáért való szervezkedés, a tömegek politikai mozgósítása. Fogyatékosságai közé tartozott a vezetés opportunizmusából fakadó megalkuvások sorozata, a forradalmi távlat hiánya stb. A mozgalomnak sikerült leküzdenie Mezőfi Vilmos csoportjának burzsoá-nacionalista, egységbontó tevékenységét is. E csoport kiválása után létrejött a szakszervezeti mozgalom elvi és szervezeti egysége, a fontosabb szakmák pedig országos szervezetbe tömörültek. 1901 és 1904 között ötszörösére nőtt a szakszervezeti tagok létszáma. Az 1904 évi III. szakszervezeti kongresszustól kezdődően azonban a párt- és a szakszervezeti vezetőség még a korábbinál is nagyobb mértékben tért le a forradalmi marxizmus útjáról.

A szerző kimutatja, hogy a szakszervezeti mozgalom által elért eredmények kivívása jórészt a magyarországi szociáldemokrácia osztályharcos erőinek az érdeme. A szakszervezeti mozgalom osztályharcos ereje, sztrájkjai nem egyszer meghátrálásra kényszerítették a munkáltatókat. A mozgalom — noha még 1904-ben is a fővárosi munkásságnak csak egy kis részét foglalta magában — a munkásság szervezése, a kivívott eredmények, a harcok tanulságainak hasznosítása révén hozzájárult a munkásság szocialista öntudatának kialakításához.

A párt- és szakszervezeti mozgalom sajátos kapcsolata megakadályozta, hogy Magyarországon „politikamentes" szervezetek jöjjenek létre, és útját állta a szindi-

Digitized by Google

kalizmus térhódításának is. A szakszervezeti mozgalmon jól felismerhetők az akkori nemzetközi és magyar szociáldemokrata mozgalom fő jellemvonásai. A szakszervezeti agitáció a Magyarországi Szociáldemokrata Párt programját népszerűsítette. A szakszervezeti párttá kiépült MSZDP vezetésének opportunista tevékenysége sem elvi, sem szervezeti szempontból nem felelt meg a kor követelményeinek. A szakszervezeti és a pártvezetés fékező tényezése szemben állt a munkásság osztályharcos törekvéseivel, s egyre messzebb haladva az opportunizmus útján, végül is csődbe vitte a szociáldemokrata mozgalmat. Mindaz, ami a munkástömegek osztályharcos szelleme következtében előremutató volt a szakszervezeti mozgalomban, erősen áthatotta az első világháború előtti évtized tömegmozgalmait és fokozott mértékben jelentkezett 1918 és 1919 forradalmainak idején.

Erényi Tibor elvtárs könyvének már ez a nagyon vázlatos áttekintése is ízelítőt ad a mű problémás tényanyagának gazdagságából. Külön említést érdemel a szerző józan mértéktartása, az a törekvése, hogy a tényeket lelkismeretesen mérlegelje és minden szépítéstől mentesen ábrázolja. Jól sikerültek a nacionalizmus és az ökonomizmus hatásaival és az ellenük vívott küzdelemmel foglalkozó részek. Lényeges eredménye a műnek a gazdasági és a politikai harcok összefüggéseinek világos bemutatása. Igen jó a Mezőfi-csoport tevékenységének kritikai leírása is. A szerző mindig megkülönbözteti az opportunista vezetéstől az osztályharcos tömegeket, úgy látjuk azonban: talán *még élesebben* kellett volna hangsúlyozni azt, hogy az eredmények a párt és a szakszervezeti öntudatos tömegek, a közép és alsó funkcionáriusok osztályharcos fellépésének voltak köszönhetők, a vezetők pedig fékezték a lendületet. Még többet lehetett volna írni a nemzetiségek, valamint a Monarchiában élő más népek szakszervezeti életéről, mert így még biztosabb talajra épülhettek volna a hazai mozgalmat értékelő megállapítások.

Még értékesebbé tehette volna e művet az, ha Erényi elvtárs a budapesti szakszervezetek általános történetét legalább olyan alaposan vázolja, mint a Budapesten működő országos szervek tevékenységét. Kissé túlzott dolognak tartjuk a nyolcvanas évek végéig létrejött munkásszervezeteknek, a politikai és gazdasági harc e közös szervezeteinek szakszervezetként való kezelését. Az imperializmus korát megelőző évtizedekről szóló részben valamivel még árnyaltabban kellett volna különbséget tenni a párt és a szakszervezetek összefonódásának kérdésében az 1900 előtti és az azt követő idők között, hogy az olvasó világosabban lássa az összefonódás értelmének megváltozását. Egyes helyeken változtatni lehetett volna az arányokon is, mert a könyv néhol az indokoltnál bővebben tárgyalja a párt történetét a szakegyleti, illetőleg a szakszervezeti mozgalom rovására (pl. a 80-as évekről szóló alfejezetben).

A felsorolt néhány, többnyire a részleteket érintő bíráló észrevétel nem csökkentheti a könyv egészének értékét. A rendkívül gazdag anyagot világosan rendszerező és az elvi kérdéseket túlnyomórészt a kellő súllyal kiemelő, helyesen és sokoldalúan elemző munka munkásmozgalmi-történ-

Digitized by Google

netírásunk értékes gyarapodása. Élvezetes írásmódja miatt nemcsak a hivatásos történészek és a pártpropagandisták, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is igényt tarthat. A könyv hasznavehetőségét növeli mintaszerű jegyzet-apparátusa és a szakmai szervezeteknek a szövegben való előfordulását tartalmazó jegyzék.

Mérei Gyula

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. DALLOS FERENC: a Minisztertanács osztályvezetője, SZURDI ISTVÁN: az MSZMP K. B. Ipari és Közlekedési Osztályának vezetője, OSZTROVSZKY GYÖRGY: az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, SZEKÉR GYULA: nehézipari miniszterhelyettes, GARAMVÖLGYI KÁROLY: kandidátus, pénzügyminiszterhelyettes, VÖRÖS GYULA: a Kossuth Könyvkiadó osztályvezetője, Dr. SIPOS ALADÁR: kandidátus, az ELTE Politikai Gazdaságtan tanszékének vezetője, VÁMOS IGNÁC: a Magyar Rádió munkatársa, HAYNAL KORNÉL: az MSZMP K. B. agit.-prop. osztályának alosztályvezetője, ZOLTÁN LÁSZLÓ: főmérnök, SYLVESZTER ANDRÁS: docens, az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa, MÉREI GYULA: kandidátus, a Szegedi Tudományegyetem dékánja

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Д-р ФЕРЕНЦ ДАЛЛОШ: Посланцы народа — — — — — — 1
ИШТВАН СУРДИ: Опыт концентрации промышленных предприятий 7
ДЬЕРДЬ ОСТРОВСКИ — ДЬЮЛА СЕКЕР: О венгеро-советской глиноземной- алюминиевой кооперации — — — — — — — 18
КАРОЙ ГАРАМВЕЛЬДИ: Положение слабых сельскохозяйственных кооперативов и задачи их укрепления — — — — — — — 26
ДЬЮЛА ВЕРЕШ: Против буржуазного извращения марксизма — — 39

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Накануне новой полосы развития (ИРИ СЕКЕРА) — — — — — 56

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Третий аграрный кризис в капиталистическом строе (Д-р АЛАДАР ШИПОШ) — — — — — — — — — — 62

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

VI-ой съезд Немецкой Социалистической Единой Партии (ИГНАЦ ВАМОШ) — — — — — — — — — — 71
Западная союзная политика на распутьи (КОРНЕЛ ХАЙНАЛ) — — 77
Положение европейского жилстроительства (ЛАСЛО ЗОЛТАН) — 87

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Йожеф Погань: Культура — лжекультура (АНДРАШ СИЛЬВЕСТЕР) 94
Книга о начале венгерского профсоюзного движения (ДЬЮЛА МЕРЕИ) — — — — — — — — — — 96

INHALT

DR. FERENC DALLOS: Die Delegierten des Volkes — — — — 1
ISTVAN SZURDI: Einige Erfahrungen über die Verschmelzung von Industrieunternehmungen — — — — — — — — — 7
GYÖRGY OSZTROVSZKI—GYULA SZEKÉR: Über die ungarisch-sowjetische Tonerden- und Aluminiumkooperation — — — 18
KAROLY GARAMVÖLGYI: Schwach arbeitende Produktionsgenossenschaften und die Möglichkeiten ihrer Festigung — — — 26
GYULA VÖRÖS: Gegen bürgerliche Verzerrung des Marxizmus — 39

AUS ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

An der Schwelle einer neuen Periode (JIRI SEKERA) — — — 56

KONSULATION

Die dritte anhaltende Agrarkrise in der kapitalistischen Weltordnung (DR. ALADAR SIPOS) — — — — — — — — — 62

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der 6. Parteitag der Sozialistischen Enheits-Partei Deutschlands (IGNÁC VÁMOS) — — — — — — — — — — 71
Die westliche Federationspolitik auf dem Scheidewege — — — *(KORNEL HAYNAL)* — — — — — — — — — — 77
Die Frage des Wohnungsbaus in Europa (LÁSZLO ZOLTÁN) — 87

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

József Pogány: Kultur — Scheinkultur (ANDRÁS SYLVESZTER) — 94
Ein Buch über die Anfänge der Gewerkschaftsbewegung in Ungarn (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — 96

Digitized by Google

CONTENTS

DR. FERENC DALLOS: The People's delegates — — — — — 1
ISTVÁN SZURDI: A few facts concerning amalgamated industrial establishments — — — — — — — — — — — 7
GYÖRGY OSZTROVSZKI—GYULA SZEKÉR: On the Hungaro-Soviet aluminium and alumina cooperation — — — — — 18
KÁROLY GARAMVÖLGYI: Weak collective farms and how to strengthen them — — — — — — — — — — — 26
GYULA VÖRÖS: Againts the bourgeois distortions of Marxism — 39

FROM SISTER—PARTIES' PAPERS

At the opening of a new period (JIRI SEKERA) — — — — — 56

CONSULTATION

The third lasting agrarian crisis in the capitalist world system (DR. ALADÁR SIPOS) — — — — — — — — — — 62

INTERNATIONAL REVIEW

The 6th congress of the German Socialist Unity Party (IGNÁC VÁMOS) — — — — — — — — — — — — 71
The Western federal policy's dilemma (KORNÉL HAYNAL) — — 77
Torday's European aspects of house building (LÁSZLÓ ZOLTÁN) 87

BOOK REVIEWS

József Pogány: Culture — sham culture (ANDRÁS SYLVESZTER) 94
A book on the outset of the Trade Union movement in Hungary (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — — — 96

SOMMAIRE

DR. FERENC DALLOS: Les délégués du peuple — — — — — 1
ISTVÁN SZURDI: Quelques enseignements de la fusion des entreprises industrielles — — — — — — — — — — 7
GYÖRGY OSZTROVSZKI—GYULA SZEKÉR: A propos de la coopération hungaro-soviétique dans la production d'alumine et d'aluminium — — — — — — — — — — — 18
KÁROLY GARAMVÖLGYI: La situation des coopératives agricoles de production économiquement faibles et les tâches relatives à leur redressement — — — — — — — — — — — 26
GYULA VÖRÖS: Contre la déformation bourgeoise du marxisme — 39

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Au seuil d'une nouvelle étape (JIRI SEKERA) — — — — — — 56

CONSULTATION

La troisième crise agraire prolongée dans le système mondial capitaliste (DR. ALADÁR SIPOS) — — — — — — — — 62

REVUE INTERNATIONALE

Le VI-ème Congrès du Parti Socialiste Unifié Allemand (IGNÁC VÁMOS) — — — — — — — — — — — — 71
La politique d'alliance occidentale à la croisée des chemins (KORNÉL HAYNAL) — — — — — — — — — — — 77
La situation des constructions de logements en Europe (LÁSZLÓ ZOLTÁN) — — — — — — — — — — — — 87

COMPTES-RENDUS

József Pogány: Culture et pseudo-culture (ANDRÁS SYLVESZTER) 94
Un livre sur les origines de mouvement syndical en Hongrie (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — — — 96

Digitized by Google

Digitized by Google

Ara: 3,— Ft

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR
SZOCIALISTA
MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

4

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 ÁPRILIS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

DR. SZABÓ JÓZSEF—DR. ÉLIÁS ANDRÁS: A KGST országok mezőgazdasági együttműködése és szakosodása — — — — — 1
DR. NAGY ZOLTÁN: A szocialista törvényesség társadalmi és jogi biztosítékai — — — — — — — — — — — — — 14
HEGEDÜS ANDRÁS: A mai falu és a szociológiai kutatás — — — 26
PATKÓ IMRE. A „trösztök Európája" és a munkásosztály harca a szocializmusért — — — — — — — — — — — — — 41

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A román ipar a néphatalom éveiben (EMIL DRAGANESCU) — — 57

SZEMLE

Gondolatok a bírálatról és az önbírálatról (HORVÁTH JÓZSEF) — 64
A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatóinak tanácskozásáról (ILLÉS JÁNOS) 71

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az amerikai kommunistaüldözés ellen — — — — — — — — 78
A fekete afrikai független államok fejlődésének egyes kérdései (NAGY LÁSZLÓ) 80

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A magyar munkásifjúság hősi útja (DR. RÁKOS FERENC) — — 92
Gergely István: Tiszta jövedelem a szocialista iparban (BÁCSKAI TAMÁS) 97

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—457.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. március 21.
Megjelent 35 700 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

631375.2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 4. SZ. BUDAPEST 1963. ÁPRILIS HÓ

A KGST-országok mezőgazdasági együttműködése és szakosodása

Írta: SZABÓ JÓZSEF és ÉLIÁS ANDRÁS

A KGST-ben részt vevő országok kommunista és munkáspártjainak képviselői 1962 júniusában megtartott tanácskozásukon megvitatták és elfogadták „A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei" című történelmi jelentőségű dokumentumot, amely kimondja: „A szocialista országokban a mezőgazdaság további fejlődését az a szükséglet szabja meg, hogy minden módon növelni kell a mezőgazdasági termékek és a mezőgazdasági nyersanyagok termelését, abból a célból, hogy a dolgozók életszínvonala világviszonylatban a legmagasabb legyen ezekben az országokban."[1]

A KGST minden tagállamában az érdeklődés homlokterébe került tehát a mezőgazdasági termelés gyors ütemű fejlesztése.

A mezőgazdasági termelés fejlődése

A KGST keretében együttműködő országok — Lengyelország kivételével — lényegében már befejezték a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A mezőgazdaságilag hasznosított területüknek több mint 90 százaléka a szocialista szektorhoz tartozik, s minthogy a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, meg is van a gyors fejlődés legfőbb feltétele.

A szocialista országokban a kollektivizálással egyidőben a mezőgazdaság anyagi-műszaki ellátottságának a színvonala is jelentősen emelkedett. Ezt a növekedést mutatják a következő táblázat adatai:

[1] Társadalmi Szemle, 1962. július. 13. o.

Digitized by Google

	Traktorok			Kombájnok		
	(fizikai egységben)					
	1950	1955	1961	1950	1955	1961
Bulgária	6 630	12 448	27 701	13	2 759	7 569
Magyarország	13 377	23 645	44 167	25	2 227	4 698
NDK	—	35 716	89 882	—	2 394	9 180*
Lengyelország	28 411	48 342	69 500	84	2 085	3 413
Románia	13 713	23 033	51 952	118	1 535	23 427
Szovjetunió	595 399	840 276	1 167 842	211 221	337 840	502 700

* Vontatott kombájnok is.

Az utóbbi években a szocialista országok mezőgazdaságának műtrágya-ellátása lényegesen növekedett. 1955 és 1961 között az egy hektár vetésterületre jutó műtrágya mennyisége — beleszámítva a gyümölcs- és szőlőterületet is — hatóanyagra átszámítva Bulgáriában 8,4 kg-ról 33,8 kg-ra, Magyarországon 9,4 kg-ról 39,1 kg-ra, az NDK-ban 147,6 kg-ról 189,6 kg-ra, Lengyelországban 34,6 kg-ról 50,9 kg-ra, Romániában 2,3 kg-ról 8,9 kg-ra, a Szovjetunióban 11 kg-ról 13 kg-ra, Csehszlovákiában 66,1 kg-ról 99 kg-ra emelkedett. A legtöbb országban tehát igen gyors a fejlődés üteme, azonban mégsem elégíti ki a mezőgazdaság szükségleteit, és a műtrágya-ellátottság elmarad több fejlett kapitalista ország színvonala mögött. 1958—59-ben ugyanis az egy hektár szántóra és évelő területre jutó, hatóanyagra átszámított műtrágya mennyisége az USA-ban 33, Franciaországban 97, Ausztriában 112, Angliában 151, az NSZK-ban 254, Hollandiában 451 kg volt.

Bár műtrágya-felhasználásunk állandóan növekszik, hazánk ma még a kevés műtrágyát használó országok közé tartozik.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének és az anyagi-műszaki bázis erősítésének eredményeként az utóbbi években emelkedett a fő termékek termésátlaga. Az európai népi demokratikus országokban a következőképpen alakult néhány fontosabb növény termésátlaga.

	Őszi búza			Szemeskukorica		
	q/ha					
	1955	1960	1961	1955	1960	1961
Bulgária	14,0	19,0	15,4	19,4	23,6	22,2
Magyarország	15,9	16,8	19,3	22,6	25,0	20,3
NDK	31,0	35,6	28,8	20,7	23,5	20,0
Lengyelország	15,3	16,5	20,5	17,2	26,9	26,8
Románia	10,2	12,2	13,5	18,0	15,5	16,7
Szovjetunió	13,5	15,1	16,9	18,9	19,3	23,9
Csehszlovákia	20,6	23,3	26,3	24,4	30,5	24,7

* Őszi és tavaszi búza átlaga.

Digitized by Google

	Cukorrépa		
	q/ha		
	1955	1960	1961
Bulgária	133,3	245,3	213,9
Magyarország	198,3	253,3	181,2
NDK	265,9	287,6	213,8
Lengyelország	186,0	256,0	275,0
Románia	138,0	170,2	169,2
Szovjetunió	176,**	191,**	164,**
Csehszlovákia	285,1	346,3	280,3

** Ipari felhasználásra termelt.

A KGST tagországaiban az utolsó három évben — főként 1961 és 1962-ben, a rossz időjárás következtében — nem növekedtek kellőképpen a termésátlagok, de a gabonafélék és hüvelyesek termése még így is 19 millió tonnával, a cukorrépáé 10,6 millió tonnával, az olajos növényeké pedig 1,9 millió tonnával nőtt.

Az egyes termékek hozama tekintetében rendkívül egyenlőtlenek a szocialista országok eredményei. A nagy eltéréseket azonban nem annyira az egyes országok talaj- és éghajlati viszonyaiban, mint inkább a mezőgazdaságuk anyagi-műszaki ellátottságának és agrotechnikájuk színvonalában meglevő különbségek okozzák.

Az állattenyésztés fejlesztésében is értek el sikereket a KGST országai. Állatállományuk a következőképpen alakult:

	Szarvasmarha			Sertés		
	1000 db					
	1950	1961	1962	1950	1961	1962
Bulgária	1 947,3	1 782,6	1815	817,8	2 331,1	2 320
Magyarország	2 221,6	1 957,4	1960	5 541,7	5 920,8	6 300
NDK	3 614,7	4 547,6	4525	5 704.8	8 864,4	7 950
Lengyelország	7 200	9 168,1	9560	9 350	13 434,2	13 617
Románia	4 501.8	4 707,4	4950	2 197.1	4 665,4	4 875
Szovjetunió	57 089	82 077	—	24 372	66 702	—
Csehszlovákia	4 212,8	4 387,4	4455	4 217,7	5 962	5 820

Az állatsűrűségben, az állatállomány szerkezetében és az állati hozamokban is vannak különbségek a szocialista országok között. Az egy tehénre jutó fejési átlag pl. 1961-ben így alakult: Bulgária — 1410, Magyarország — 2170, NDK — 2657, Románia — 1420, Szovjetunió — 1744, Csehszlovákia — 1871 liter.

Digitized by Google

De a legmagasabb tejhozamú szocialista országok — az NDK és Magyarország — is még lemaradnak a fejlett állattenyésztéssel rendelkező nyugati országok mögött. A tehénenkénti évi átlagos tejhozam Hollandiában és Dániában (az 1959. évi adatok szerint) a legmagasabb a világon: 4150, illetve 3740 kg.

Az állatsűrűség és az állati hozamok közötti különbség az állattenyésztői munka és a takarmány-ellátottság eltérő színvonalából fakad.

Az egy lakosra jutó mezőgazdasági termékek mennyiségében is nagyok az eltérések a KGST-országok között. 1961-ben az egy főre jutó összes gabonatermelés a Szovjetunióban 630, Magyarországon 620, Romániában 590, Bulgáriában 570, Lengyelországban 550, Csehszlovákiában 430 kg volt, s az NDK-ban nem érte el a 300 kg-ot. Az eltérések nagyrészt azzal magyarázhatók, hogy különböző az egy főre jutó hasznos földterület nagysága.[2]

Az egy főre eső hústermelés 1961-ben Magyarországon 85, Lengyelországban 65, Csehszlovákiában 53, az NDK-ban 52, a Szovjetunióban 40, Bulgáriában 36 és Romániában 26 kg-ot tett ki. Ugyanebben az évben az USA-ban 95, Franciaországban 77 és az NSZK-ban 48 kg volt az egy főre eső hústermelés. Az egy főre jutó hústermelés színvonala egyrészt a hazai állattenyésztés és tartás, a takarmánytermelés színvonalától, másrészt a takarmányimporttól függ. Az elmúlt időszakban a KGST-országok (a Szovjetunió kivételével) kenyérgabonában és takarmánygabonában nem voltak önellátók, s jelentős mértékben a Szovjetunió gondoskodott arról, hogy kiegyenlítődjék a tagállamok kenyér- és takarmánygabona-mérlegének abszolút hiánya.

Bár jelentősek a KGST-országok mezőgazdaságának eredményei, a legfontosabb mezőgazdasági temékeket tekintve, a termelés ma még nem fedezi maradéktalanul a tagállamok növekvő szükségletét. A mezőgazdasági termékek iránti szükséglet a szocialista táborban gyorsabban nőtt, mint a termelés. A mezőgazdaságban lassabban alakultak ki a szocialista termelési viszonyok, mint az iparban, ezért a mezőgazdasági termelés fejlődése lassabb volt, mint az ipari termelésé.

A szocialista országokban egyideig — szükségszerűen — az ipari elmaradottság megszüntetése állott előtérben.

A mezőgazdaságban hosszú ideig nem fordítottak elegendő gondot a dolgozók anyagi érdekeltségére.

A mezőgazdaság anyagi-műszaki bázisa fejlődött ugyan, de még korántsem elégíti ki a szocialista országok mezőgazdaságával szemben támasztott követelményeket.

[2] 1961-ben az USA-ban 896, Franciaországban 700, Olaszországban 589 és az NSZK-ban 363 kg volt az egy főre jutó összes gabonatermelés.

Digitized by Google

A KGST-országok kommunista és munkáspártjainak 1960. évi értekezlete óta minden tagország nagy erőfeszítéseket tett, hogy fellendítse mezőgazdasági termelését. Emelték a mezőgazdasági beruházásokat, mintegy 950 ezer hektárral növelték az öntözött területeket, nagy talajjavító munkákat kezdtek meg, s az utóbbi három évben 700 ezer traktort állítottak munkába. Az anyagi érdekeltség fokozására is tettek intézkedéseket: a Szovjetunióban, Bulgáriában és az NDK-ban emelték egyes mezőgazdasági termékek felvásárlási árát. Több országban rátértek a mezőgazdasági dolgozóknak és szakembereknek a termelési eredményüktől függő munkadíjazására. Ezeknek az intézkedéseknek az első eredményei már mutatkoznak is, de a javulás még nem elég nagy. Azt is tekintetbe kell azonban venni, hogy az utolsó két évben az időjárás nagyon rossz volt, és az intézkedések egy része csak később érezteti hatását.

A mezőgazdasági együttműködés eredményei

Az 1962 júniusi tanácskozáson meghatározott feladatok sikeres megoldását jelentősen elősegíti a szocialista internacionalizmus elvein alapuló, tervszerű gazdasági együttműködés, a nemzetközi munkamegosztás továbbfejlesztése és tökéletesítése.

A KGST-országok mezőgazdasági együttműködése eddig főként a mezőgazdaság anyagi-technikai bázisának kiépítésében, a tudományos-műszaki kapcsolatok fejlesztésében és a mezőgazdasági termékek áruforgalmában nyilvánult meg. A mezőgazdasági termelés növelése azonban nagy mértékben függ a gépek, a vegyszerek és más ipari eredetű termelőeszközök felhasználásától is, függ tehát a mezőgazdasági gépiparban, a vegyiparban, az építőiparban elért eredményektől, s ezen iparágak nemzetközi szakosításától.

A KGST-országok kidolgozták a mezőgazdasági gépekkel szemben támasztott agro- és zootechnikai követelményeket, megállapították a mezőgazdaság gépesítésének, a mezőgazdasági technika fejlődésének várható irányait, s megszervezték a traktorok és más mezőgazdasági gépek nemzetközi összehasonlító vizsgálatát. Ez utóbbi alapján az egységes metodika szerint, azonos termelési feltételek között próbálják ki a KGST-tagországokban gyártott traktorokat és egyéb mezőgazdasági gépeket, s javaslatot tesznek a technikai és technológiai hibák kijavítására, illetve a mezőgazdaság igényeit műszakilag legjobban kielégítő gépek gyártására. Ezeket a javaslatokat a gépipari szakemberek igen jól fel tudják használni a mezőgazdasági gépek konstrukciós munkájához, illetve a mezőgazdasági gépgyártás szakosítási kérdéseinek eldöntéséhez.

Digitized by Google

A mezőgazdasági gépek gyártásának nemzetközi szakosítása lehetővé teszi, hogy a legkorszerűbb gépek nagy sorozatban, korszerű technikával és olcsón készüljenek. A KGST tanácsának XVII. ülése fontos határozatot hozott a traktorgyártás szakosításáról. A gazdaságosságot és a műszaki követelményeket figyelembe véve úgy ítélték meg a D4—K négykerék-meghajtású magyar traktortípust, hogy ez minden szempontból megállja a helyét, s ezért ennek a szakosított gyártását Magyarországra bízták. Ebből a traktortípusból a baráti országok számára is gyártunk. Ez lehetővé teszi a nagy szériás, gazdaságos termelést.

A műtrágya és a növényvédőszerek gyártásában is kialakulóban van a nemzetközi együttműködés. Hazánknak is el kell érnie azt, hogy — részben a mezőgazdaság kemizálását szolgáló vegyipari ágak gyors fejlesztése, részben a szocialista nemzetközi együttműködés és a nemzetközi áruforgalom keretében — megszerezze magának a szükséges műtrágyafféleségeket és a korszerű növényvédelem által megkívánt vegyszereket. A KGST-országok a növényvédőszerek nemzetközi összehasonlító vizsgálatait is megszervezték abból a célból, hogy kidolgozzák a leghatásosabb és leggazdaságosabb szereket, és megtalálják alkalmazásuk legjobb módszereit.

A szocialista országok mezőgazdasági termelésének növekedését segíti a minőségi vetőmagvak, szaporító anyagok és tenyészállatok cseréje is. A gabonafélék hozamának növekedését segítik a nagyhozamú szovjet búzafajták és a szovjet, magyar meg román hibridkukoricák, az ipari növények termelésének emelkedését a nagy olajtartalmú szovjet napraforgó-fajták, a zöldségtermesztését pedig a bolgár és magyar paradicsomfajták elterjesztése. A burgonyatermelés növekedését az egyes országok közötti vetőburgonyaszállítások is előmozdítják.

Az utóbbi években, a fajtakísérletek jó eredményei alapján, egyre nagyobb termőterületen termesztünk a hazai fajtáknál termőképesebb fajtákat. 1961-ben 168 000 kat. holdon termesztettünk magas hozamú szovjet Bezosztája és Szkoroszpelka búzafajtát, s a szovjet búza holdanként 4,5 q-val termett többet, mint az országos átlag. 1962-ben már 806 000 kat. holdon termesztettünk magas hozamú külföldi búzafajtákat, s bár a rossz időjárás miatt terméshozamuk nem érte el az előző évit, még így is felülmúlta a hazai fajtákét.

1960-ban 30 ezer kat. holdon, 1961-ben pedig az összes napraforgó-vetésterületnek csaknem a felén termesztettünk magas olajtartalmú szovjet napraforgó-fajtákat. E fajták olajtartalma 5—8 százalékkal magasabb, mint a hazaiaké. 1961-ben 5200 vagon nagy olajtartalmú napraforgó termett, s így többlet-ráfordítás nélkül 4100 tonnával több olajat és 3000 tonnával több darát kaptunk, mint ha nemesített magyar fajtákat termesztettünk volna.

Digitized by Google

Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a baráti országokban egyes hazai fajtáink is jól vizsgáztak a fajtakísérletekben, s köztermesztésre is kerülnek.

A mezőgazdaság nemzetközi szakosítását meghatározó tényezők

A termelés nemzetközi szakosítását illetően a szocialista országok a mezőgazdaságban eddig kisebb eredményeket értek el, mint az iparban. Ez azzal is összefügg, hogy a kisárutermelés viszonyai megnehezítették a szakosítást. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejeződése és a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődése azonban lehetővé teszi, hogy tervszerűen továbbfejlődjék és elmélyüljön a szakosítás nemcsak az egyes országokban, hanem nemzetközi szinten is.

A mezőgazdaság termelőerői világszerte a nagyüzemek kialakításának és a termelés nemzetközi szakosításának az irányában fejlődnek. A kapitalizmusban azonban a dolgozó tömegek szenvedése, a kis- és középparaszti gazdaságok pusztulása árán valósul meg ez a folyamat. A kapitalista nemzetközi munkamegosztás a mezőgazdaságban is a tőkés profitérdekeknek van alárendelve. A mezőgazdasági termelést a legnagyobb monopolista érdekeltségek irányítják, s a gazdasági integráció előnyeit nem a parasztság élvezi, hanem csak a kapitalistáknak egy szűk köre. A gazdasági integráció a mezőgazdasági termelés szerkezetének olyan változását idézi elő, amely meggyorsítja a kis- és középparasztok tömegeinek tönkremenetelét. A kapitalista országok közti viszonyokat is a nagyobb profitért folyó harc határozza meg, s egyik-másik ország rosszul jár ebben a harcban.

A szocialista nemzetközi munkamegosztás viszont tervszerűen valósul meg, és egyformán hasznára válik minden benne részvevő országnak. Ez természetesen következik abból, hogy a KGST minden tagállamában munkáshatalom és társadalmi tulajdon van, az országok közti munkamegosztás a szocialista internacionalizmus általános alapelvein nyugszik.

A mezőgazdaságban az a szocialista nemzetközi munkamegosztás célja, hogy a legésszerűbben legyenek kihasználva az egyes országok kedvező természeti és gazdasági adottságai. E célból azoknak az országoknak, amelyeknek feltételei a legjobbak, csökkenteniök kell az egységnyi termék megtermelésére fordított társadalmi munka mennyiségét, növelniök a területegységre jutó hozamokat, s így nemcsak a maguk, hanem más szocialista országok szükségleteit is ki kell elégíteniük bizonyos mezőgazdasági termékekkel.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi szakosítását közgazdasági és természeti tényezők is befolyásolják. A hasznos földterület

Digitized by Google

nagysága, a talajviszonyok, az éghajlati tényezők megszabják a mezőgazdasági termelés területi elhelyezését és szakosításának irányát, s még akkor is nagy szerepük van a termelés specializálásában és területi elhelyezésében, ha a technika és a tudományok fejlődésével csökken a természeti tényezőknek a termelésre gyakorolt hatása.

A KGST-ben részt vevő egyes országoknak mások és mások a talaj- és éghajlati viszonyaik. Hazánk éghajlata pl. melegebb, mint a Csehszlovák Szocialista Köztársaságé vagy a Lengyel Népköztársaságé. A napfénytartam nálunk évi 1900 óra, jóval több tehát, mint Csehszlovákiában vagy az NDK-ban. Ez igen előnyös a mezőgazdasági termelés, különösen pedig a gyümölcs- és szőlőtermesztés számára: a sok napsütésnek köszönhetik gyümölcseink magasabb vitamin-tartalmukat és finomabb, édesebb ízüket, illóolajos növényeink magasabb olajtartalmukat.

Az egy főre jutó hasznos földterület sem azonos nagyságú minden KGST-országban. Az NDK-ban és Csehszlovákiában pl. viszonylag kicsiny az egy főre jutó hasznos földterület. Ezek az országok tehát elsősorban arra törekszenek, hogy teljesen kielégítsék belső szükségleteiket az olyan mezőgazdasági termékekből, amelyek nehezen szállíthatók és gyorsan romlandók (takarmány, állati termék, a főidényben megtermelhető zöldségek stb.). Más mezőgazdasági termékeket viszont — fejlett mezőgazdaságuk ellenére is — importálniuk kell.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi szakosításával azoknak a szocialista országoknak, amelyeknek elegendő hasznos földterületük van, nemcsak a maguk, hanem a KGST-hez tartozó többi ország igényeit is ki kell elégíteniük olyan termékekből, amelyeknek a termelésére náluk a legelőnyösebbek a feltételek. A jövőben pl. Bulgária és Magyarország — amellett, hogy kenyérgabonából és állati termékekből is önellátóak lesznek — gyümölccsel, szőlővel és bizonyos zöldségfélékkel más szocialista országok szükségleteit is kielégítik.

A Szovjetunióban sok a hasznos föld, és a természeti feltételek is igen változatosak. Ezért a Szovjetunió olyan termékek termelésére is specializálja magát, amelyeket más országok nem tudnak megtermelni. A KGST-országok közül gyapotot pl. csak a Szovjetunióban termelnek, illetve csak itt fognak termelni.

Egy-egy országban meghatározó módon befolyásolhatja a mezőgazdasági termelés összetételét az e célra meglevő munkaerő. Számos nemzetközileg szakosítandó mezőgazdasági terméknek a termelése és főként a betakarítása sok kézimunkát igényel (pl. a gyümölcsé, a zöldségféléké), s ez a kézi munka ma — de még a közeli jövőben is — csak részben pótolható gépi munkával. Az egyes

Digitized by Google

országok mezőgazdasági munkaerő-helyzete tehát a mezőgazdaság nemzetközi szakosításának egyik legfontosabb gazdasági tényezője.

A nemzetközi munkamegosztásnak nagyon fontos tényezője a szállítási költség. A szállítás és — ezzel összefüggésben — a tárolás, a tartósítás és a csomagolás technikai színvonala és költsége nagy mértékben befolyásolja a mezőgazdasági termékek államközi szakosítását és nemzetközi áruforgalmát. Egyes mezőgazdasági termékek kevésbé bírják a szállítást, feldolgozatlan állapotban könnyen romlanak, vagy különleges göngyöleget igényelnek. A gyorsan romló termékek szállításához különleges szállító berendezések szükségesek. Mindebből le kell vonni bizonyos következtetéseket. Azokat a termékeket, amelyek nagyon nehezen szállíthatók, minden országnak meg kell termelnie. Azt is meg kell vizsgálni: olyan cikkeket, mint pl. a nehezen szállítható zöldségfélék, nem tud-e a szomszédos baráti ország akkora mennyiségben termelni, hogy a másik ország határmenti körzeteit is ellássa velük. Olyan termékek is vannak, amelyeknek gyors romlandósága nem zavarja ugyan a nemzetközi szakosítást, de számításba kell venni, hogy szállításuk hűtőgép- és különleges szállítóeszköz-beruházást igényel.

Fontos közgazdasági tényező az is, hogy egy-egy fő mezőgazdasági ágra való szakosodás a kiegészítő ágazatok fejlesztését is megköveteli. A növénytermelésben előállított termékeknek egy részét mint melléktermékét csak a termelés helyén, egyes állattenyésztési ágak révén hasznosíthatjuk gazdaságosan. Az állattenyésztés melléktermékei viszont segítik a növénytermelés hozamainak a növekedését, vagy pedig csak az állattenyésztés egyéb ágazatai útján hasznosíthatók gazdaságosan. Másrészt a kiegészítő termelési ágak hozzájárulnak ahhoz, hogy a mezőgazdaságban dolgozókat egyenletesebben lehessen foglalkoztatni. Mindezt figyelembe véve, a kiegészítő termelési ágak helyes aránya nagyban elősegíti az egyes termelési ágak világszínvonalon történő fejlesztését.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi szakosítását az egyes termékek termelésében és fogyasztásában kialakult tradíciók is befolyásolhatják. Nem szabad ugyan megfeledkezni arról, hogy a szociális és gazdasági viszonyok változásával a tradíciók is gyorsan változnak, ez azonban nem teszi feleslegessé azt, hogy a termelési kérdések eldöntésénél figyelembe vegyük a termelési hagyományokat (pl. a bolgár zöldségkertészet, a magyar gyümölcstermesztés, a cseh komlótermesztés hagyományait) és a fogyasztási tradíciókat is (pl. egyes húsfélék fogyasztása, az állati zsír és a növényi olajok fogyasztása).

Nagy különbségeket találunk az egyes szocialista országok között akkor is, ha a nemzetközi szakosítás szempontjából mezőgazdaságuk termésátlagait, hozamait, önköltségi és munkatermelé-

Digitized by Google

kenységi mutatóit vizsgáljuk.[3] Hogy azonban valamely országnak jobbak a mutatószámai, az nem mindig jelenti még azt, hogy távlatokban is ott lesz majd a leggazdaságosabb és a legelőnyösebb bizonyos termékeknek a termelése. A jelenlegi hozam- és önköltségi mutatók a mai termelési szintet tükrözik (az anyagi-műszaki ellátottság, a termelési eljárások stb. különbségeit).

A természeti körülmények helyes kihasználása, a mezőgazdasági termelés anyagi-műszaki bázisában meglevő nagy eltérések megszüntetése viszonylag gyorsan eltüntetheti a termelés színvonalában ma meglevő, tradicionálisan kialakult különbségeket.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi munkamegosztása elválaszthatatlan az élelmiszeripari termelés nemzetközi munkamegosztásától. Minden közgazdasági tényező amellett szól, hogy az a célszerű, ha a termelő országban koncentrálódik a mezőgazdasági termékek ipari feldolgozása és tartósítása.

A mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelés államközi szakosítását — az eddig elmondottaknál kisebb mértékben — a szocialista országoknak a kapitalista országokkal kialakult kereskedelmi kapcsolatai is befolyásolhatják. A mezőgazdasági export és import adatainak elemzése azt mutatja, hogy a szocialista országoknak a tőkés országokkal folytatott külkereskedelmi forgalma a mezőgazdasági termékek széles körét öleli fel. A nemzetközi szakosítás kidolgozása során feltétlenül figyelmet érdemelnek azok az intézkedések, amelyeket a kapitalista országok tesznek a mezőgazdasági termelés területén. Különösen a szocialista országok mezőgazdasági exportját befolyásoló intézkedéseket és tényezőket kell tanulmányozni. A szocialista és kapitalista országok közötti árucserében a mezőgazdasági termékek kölcsönös szállítása és ennek bizonyos mértékű fejlesztése mindkét fél számára célszerű és előnyös.

A nemzetközi mezőgazdasági munkamegosztás alapelvei

A nemzetközi szakosítást meghatározó tényezőket figyelembe véve, a következőkben foglalhatjuk össze a szocialista nemzetközi mezőgazdasági munkamegosztás alapelveit.

A mezőgazdasági termékek iránti szükséglet megköveteli, hogy minden ország a maga lehetőségeinek végső határáig fejlessze mezőgazdasági termelését. Minden szocialista országnak érdeke, hogy ott termeljék meg az egyes termékeket, ahol a leggazdaságosabb a termelésük, illetve ahol a legmagasabb a területegységre jutó hozam. Nem célszerű olyan termékek termelését erőltetni, amelyek-

[3] A szocialista országok agrárintézetei most dolgoznak ki egységes önköltség-számítási módszereket.

Digitized by Google

kel egy vagy több kedvező körülmények között levő ország kielégítheti a szocialista tábor szükségletét. A nemzetközi szakosítással olyan termelési szerkezetet kell kialakítani, amely csökkenti a mezőgazdasági termékek szállítási költségeit, és helyes arányokat alakít ki az egyes ágazatok között. Ez a meglevő munkaerő gazdaságosabb foglalkoztatását, valamint a szükségletek jobb kielégítését is elősegíti.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi munkamegosztásának megvalósításában különösen nagy jelentősége van az anyagi érdekeltség biztosításának. Az anyagi érdekeltség különböző formákban fejeződhet ki: így pl. valamely mezőgazdasági ág fejlesztéséhez szükséges beruházások közös megvalósításában, a mezőgazdasági termékek szocialista világpiaci árrendszerében vagy más intézkedésekben. Különösen fontos, hogy a szocialista világpiacon a nemzetközi szakosítást olyan árrendszer támassza alá, amely az anyagi érdekeltségből indul ki, és biztosítja a kölcsönös előnyök alapján való kereskedelmet az országok között.

A kenyér- és takarmány-gabonafélék (búza, rozs, takarmánybúza, árpa, kukorica stb.) szakosításánál abból kell kiindulni, hogy több gabonafélében ma még hiány van. Az első feladat tehát ennek a hiánynak a megszüntetése. Ezért a KGST tanácsának tavalyi határozatai azt tűzik ki feladatul, hogy minden szocialista ország a lehető legnagyobb mértékben fokozza — elsősorban a hozamok növelésével — a gabonafélék termelését. A Szovjetunió mellett a közeljövőben már Románia, Magyarország és Bulgária is teljesen saját termésű gabonával fedezi igényeit. Pártunk VIII. kongresszusának határozata a legfontosabb mezőgazdasági tennivalók közé sorolja azt, hogy az ország kenyérgabona-szükségletét teljesen a hazai termésből fedezzük. Ez természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy távlatban, a kenyérgabona-kérdés megoldása után, egyes olyan országok, amelyekben a talaj-, az éghajlati, a foglalkoztatottsági viszonyok vagy egyéb okok miatt kisebb társadalmi munkaráfordítással több, jobb vagy értékesebb mezőgazdasági terméket lehet termeszteni, ne ezeket az ún. speciális kultúrákat fejlesszék, esetleg még gabonatermő területük rovására is.

Az állati termékek termelésének szakosításánál figyelembe kell venni, hogy a szocialista táborban ma takarmányhiány van, minden országnak maximálisan fejlesztenie kell tehát a saját takarmánybázisát. Ahol a takarmánytermelés lehetőségei korlátozottak, ott import útján is növelni kell a takarmánybázist. A saját takarmánybázis adta lehetőségek között a belső szükséglet kielégítésére minden országnak maximálisan növelnie kell hús-, tej-, tejtermék- és tojás-termelését. Azok az országok azonban, amelyeknek nagyobb a lehetőségük a takarmánytermelésre, nemzetközi cserére is termelnek állati terméket.

Digitized by Google

Hogy a szocialista tábor országaiban meggyorsuljon az állati termékek termelése, annak egyik legfőbb feltétele a növényi és állati fehérje-hiány megszüntetése. A KGST tagállamai nagy szellemi és anyagi kapacitást összpontosítanak ennek a feladatnak a megoldására.

Az ipari növények (olajosmagvak, gyapot, len, komló, sörárpa stb.) termelésében is megvan a szocialista országok közötti hathatós nemzetközi szakosítás szükségessége és lehetősége. Az ipari növények termelésének szakosításában a természeti viszonyok mellett a közgazdasági viszonyoknak (munkaerő, ipari kapacitás, szállítási távolság stb.) van meghatározó szerepük. Az ipari növények termelésének gazdaságosságát az ipari kapacitások kihasználásával egységben vizsgáljuk az egyes országokban. Az ipari növények termelésének szakosítása ugyanis összefügg az ipar megfelelő ágainak nemzetközi szakosításával.

A zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelés nemzetközi szakosításában a természeti viszonyok játszák a döntő szerepet; ezekben az ágazatokban ezek sokkal erősebben hatnak a termelés gazdaságosságára és a termés minőségére, mint más növények termelésében. Ha a zöldségfélék nem kapják meg a szükséges napfényórát, akkor ez csak költséges beruházásokkal pótolható, a minőségi gyümölcs- és bortermelés pedig meghatározott talaj- és klimatikus viszonyokat kíván. Az is jellemző erre a termelési ágra, hogy nagy az állóeszköz-igénye, s legtöbbször már maga a telepítés is hosszabb időre, esetleg évtizedekre meghatározza nemcsak a termés mennyiségét, hanem a választékát is. Azok az országok, amelyekben jók ennek a természeti feltételei, az egész szocialista tábor és a várható tőkés export szükségletének mértékéig emelik zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelésüket. Itt is a feldolgozó kapacitások gazdaságos fejlesztésével összhangban kell a termelést fejleszteni. A zöldség- és gyümölcs-termesztésnek Bulgáriában, Magyarországon, Romániában vannak meg a legjobb természeti feltételei és történelmileg kialakult hagyományai. Ezek az országok a KGST-ben a legfejlettebb zöldség- és gyümölcs-termelők, és a legnagyobb exportőrök, s nagy szerepük lesz a többi szocialista ország egyenletes zöldség- és gyümölcs-ellátásában. Különösen a korai és kései érésű termékek termelésével kell segíteniük a szocialista tábor zöldség- és gyümölcs-ellátását.

A KGST-országok a vetőmag-termelés szakosítását és egymásnak nemesített vetőmaggal való kölcsönös ellátását is továbbfejlesztik. Ez az egyik leggyorsabban érvényesülő és leghatékonyabb tényezője a hozamok növelésének. A délebbre fekvő országok — körülményeiket kihasználva — jó minőségű pillangós vetőmagvakat, apró és kerti magvakat, az északabbra fekvő országok pedig —

Digitized by Google

éghajlati viszonyaik kiaknázásával — fűmagvakat, olajosmagvakat és burgonyaszaporító anyagokat termelnek, s így nyújtanak hathatós segítséget a többi baráti országnak.

* * *

A szocialista mezőgazdaság megteremtése, a termelés mennyiségének növelése és minőségének javítása létrehozza a szilárd alapját annak, hogy a magyar mezőgazdaság a kölcsönösen előnyös árucsere alapján számottevően járuljon hozzá a szocialista országok szükségleteinek kielégítéséhez.

A szocialista nemzetközi munkamegosztás egyben hathatósan elő is segíti mezőgazdaságunk fejlődését. A szocialista országok együttműködésének a mezőgazdasági gépek, műtrágyák, növényvédő szerek, jó minőségű vetőmagvak, szaporító anyagok és tenyészállatok cseréjében is megnyilvánuló fejlődése egyre fontosabb tényező lesz annak a programnak a végrehajtásában, amelyet a mezőgazdaságban magunk elé tűztünk.

Digitized by Google

A szocialista törvényesség társadalmi és jogi biztosítékai

Írta **Dr. NAGY ZOLTÁN**

A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tevékenységének egyik kiemelkedő eredménye a szocialista törvényesség helyreállítása. Az a következetes harc, amely az elmúlt években ennek eléréséért folyt, meggyőzte dolgozó népünket arról, hogy a párt a törvényesség megszilárdításának frontján is végleg leszámol a személyi kultusz maradványaival. Ezt a meggyőződést megerősítette a Központi Bizottság augusztusi határozata, amely nyíltan, az egész ország előtt feltárta a személyi kultusz időszakának szörnyű törvénysértéseit, s megszabta, mit kell tenni azért, hogy ezek soha többé ne ismétlődhessenek meg.

A párt politikájával való mélységes egyetértést bizonyítja, hogy a széles körben megindult vita alapvető gondolata ez volt: hogyan óvhatjuk meg a törvényesség megszilárdításában elért eredményeinket, megvannak-e a kellő biztosítékaink a törvénysértések meggátlására? Az az aktivitás, amellyel az egész közvélemény, de különösen a belügyi és az igazságügyi szervek dolgozói foglalkoztak ezzel a kérdéssel, megcáfolta azokat, akik szerint „kár volt a sebeket újból feltépni, hiszen az emberek már elfelejtették az elkövetett törvénytelenségeket". Bebizonyosodott, hogy olyan súllyal nehezedett a tömegekre és az egyes emberek lelkiismeretére a törvényesség megsértése, a jogbizonytalanság a személyi kultusz éveiben, hogy feltétlenül szükség volt nyílt feltárására és a végső következtetések levonására.

*

Milyen követelményeket támaszt szocialista társadalmunk az állami szervekkel, az állampolgárokkal szemben azért, hogy a törvényesség következetesen érvényesüljön?

Digitized by Google

A törvényesség biztosításában kiemelkedő szerepük van az állami szerveknek. Elsődleges követelmény tehát, hogy ezek a törvények értelmében végezzék tevékenységüket, tartsák tiszteletben az állampolgári jogokat, száműzzék munkájukból a „hivatali felsőbbrendűséget", a bürokratizmust, de a törvénysértők elleni eljárásukban is legyenek következetesek, s követeljék meg a állampolgároktól kötelességeik teljesítését. Az állami szervek dolgozóinak tudniuk kell azt, hogy politikai és szakmai képzettségük színvonalának emelkedése és a dolgozóknak az állami munkába való bevonása együttesen biztosítja intézkedéseik helyességét, s csak a demokratizálás fokozásával érhetik el azt, hogy a törvényesség ne hivatali betűrágás, hanem a dolgozóknak a szocialista társadalomnak az érdekét hatékonyan szolgáló eszköz legyen.

Az állami szervek közül különösen a rendőri, az ügyészségi és a bírósági szervekre hárul a törvényesség biztosítása. A néptömegek elsősorban e szervek tevékenységén mérik le a törvényesség helyzetét, a jogbiztonság színvonalát. Náluk keresnek védelmet a közbiztonság rombolóival, a bűnözőkkel szemben, tőlük kérnek igazságot a számukra igen fontos vitás ügyekben, s tőlük várnak segítséget olyan törvénysértések ügyében is, amelyeket más állami szerv követett el. E szervek megfoszthatnak embereket személyi szabadságuktól, sőt még emberi élet felett is rendelkezhetnek; olyan fegyver van tehát a kezükben, amelynek törvénytelen használata a legszörnyűbb következményekkel járhat. Emellett a személyi kultusz éveiben a legsúlyosabb törvénysértéseket ezek a szervek követték el, s mivel ma a tömegek már ismerik a bűnök okait, a felelősség sorrendjét és fokát, e szervek tevékenységében elsősorban a párt politikáját és akaratát látják, s a személyi kultusz törvénytelenségeivel való leszámolás következetességét mérik le rajta.

Amikor elismerjük a bűnüldöző és igazságügyi szerveknek ezt a különleges szerepét, egyúttal vitába kell szállnunk azokkal, akik azt tartják, hogy ha a belügyi és igazságügyi szervek jól, a törvények szerint végzik munkájukat, akkor már teljes is a törvényesség, s nem gondolnak arra, hogy a törvényesség betartása nemcsak egy-két szervnek a kötelessége. Nincsenek olyan privilegizált állami, gazdasági vagy egyéb funkcionáriusok, akiknek nem kötelességük, hogy legalább úgy tartsák és tartassák be a maguk területén a törvényeket, ahogyan más szervektől elvárják.

De nem is csak az állami szerveknek kötelességük a törvények betartása. Sokan elfeledkeznek arról, hogy nem lehet a törvényességet biztosítani akkor, ha az állampolgárok nem tisztelik a törvényeket, s nem látják, hogy ezek az ő érdekeiket is szolgálják. A törvényesség nem jelenthet elnézést bűncselekményeket elkövető, a társadalmi együttélés szabályait semmibe vevő embe-

Digitized by Google

rek iránt, hanem éppen fokozott védelmet kell hogy nyújtson ezekkel az elemekkel szemben. A törvényesség akkor tölti be maradéktalanul a szerepét, ha a jogbiztonság fogalmába a törvényeinkkel szembeszegülők szigorú megbüntetését is beleértjük. A törvényesség tehát minden állampolgár ügye; betartásáért és betartatásáért mindenki felelős a maga helyén.

*

Ezeknek a minden állami szervtől és állampolgártól egyaránt jogosan elvárható fő követelményeknek a megvalósulását elsősorban *a párt lenini politikája* biztosítja.

Ha a személyi kultusz éveinek pártpolitikáját összehasonlítjuk az MSZMP politikájával, azonnal kitűnik, mennyire elsődleges a törvényesség biztosításának szempontjából is a párt politikája. Az MSZMP már az ellenforradalmat közvetlenül követő időben, még a konszolidáció kezdetén, alapvető követelményként állította fel a törvényességet, s vigyázott arra, hogy a csapások csak a tényleges ellenséget érjék. Nem volt szükség olyan, törvénytelenségeket igazoló „elvre", hogy „ahol fát vágnak, ott hullik a forgács". Pedig a bonyolult harc közepette rendkívül nehéz dolog volt megkülönböztetni a valódi ellenséget a megtévedettektől. E politika eredményeképpen már az ellenforradalmat közvetlenül követő egy-két évben alapvető változás következett be a törvényesség helyzetében. Lényegében az addig is meglevő törvényekkel, nagy többségükben ugyanazokkal az emberekkel, alapvető szervezeti változások nélkül sikerült — a bonyolult viszonyok, a kiéleződött osztályharc ellenére — helyreállítani a törvényességet, s megteremteni további fejlesztésének alapjait.

Néhányan akkor azt mondták, hogy a törvényességhez való szigorú ragaszkodás — „lemondás az igazi osztályharcról". Ezek helytelenül értelmezték az osztályharcot. Az osztályharc a proletariátus hatalmának erősítése, nem pedig az indulatok kiélése. Vajon a személyi kultusz időszakában elkövetett törvénysértések megszüntették-e az ellenséges tevékenységet? Nem, sőt a proletárhatalmat gyengítették, a párt tömegkapcsolatait lazították, és sok embert ellenséges erők befolyása alá kergettek. S míg kommunistákat és más haladó emberek ellen törvénytelen eljárások folytak, az ellenség erősíthette tevékenységét, rendezhette sorait. Ez lett a következménye annak az „osztályharcnak", amely elsősorban a pártban kereste az ellenséget, s szinte egyetlen fegyvernek az adminisztratív eljárást tekintette.

S mit értünk el törvényes eszközökkel? Megnyertük a tömegek bizalmát és támogatását. Megszilárdítottuk a közbiztonságot, megsemmisítő csapást mértünk az ellenforradalom erőire, csökken-

Digitized by Google

tettük a bűncselekmények számát. Megosztottuk az államellenes erők hagyományos utánpótlási bázisát, az osztályidegenek körét: ezeknek nagyobbik része beilleszkedett a szocializmust építő társadalomba, mert lehetővé tettük ezt neki. A történelmi tapasztalatok tehát arra intenek, hogy szálljunk szembe a baloldaliaskodó szájhősökkel, akiknek tevékenysége nem az osztályharcot segíti, hanem az ellenséges uszításnak, az ellenforradalomnak nyit kaput.

A törvényesség szempontjából is elsődleges feladatunk tehát, hogy állandóan őrizzük a párt politikájának lenini vonalát, mert ennek eltorzítása még konszolidált körülmények között is megcsorbíthatja a törvényességet.

Itt szólnunk kell arról a nézetről, amely a törvényesség fő biztosítékát a párt politikájától elszakítva, kizárólag a jogszabályokban látja.

Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a törvények egymaguk nem adnak elegendő védelmet a személyi kultusz torz politikájával szemben. A törvényhozás ugyanis maga sem független a politikától: alkothat utasításra a torz politikának megfelelő törvényeket, vagy mint e politika részese, utasítás nélkül is hozhat olyan jogszabályokat, amelyek a hibás politikát tükrözik, a törvénysértésnek kedveznek. Ha pedig a garanciákat nyújtó törvények gátolják a személyi kultusz érvényesülését, akkor a jogalkalmazók egyszerűen nem veszik figyelembe őket. A munkásmozgalmi emberek ellen folytatott törvénytelen perek felülvizsgálata bőven szolgáltatott példát erre is. A büntetőtörvények, az eljárási szabályok hiányosak voltak ugyan, s részben a személyi kultusz politikáját tükrözték, de ezek sem engedélyezték emberek megkínzását, törvénytelen fogvatartását, ártatlanul való elítélését. A törvények előírták a bizonyítékok összegyűjtését, az eljárás formáinak betartását, az ítéletek törvényi megalapozását stb. Mindezek ellenére is megtörténtek a törvénytelenségek.

Ez a tapasztalat azonban nemcsak büntető ügyeken alapszik. A személyi kultusz politikája csökkentette a törvény tekintélyét. Egyes szervek és személyek bocsánatos bűnnek tekintették a törvények megsértését. A központi szemlélet hatására alsóbb vezetők, sőt egyes nyomozók és tisztviselők is felhatalmazva érezték magukat arra, hogy kényük-kedvük szerint válasszák meg eszközeiket, s ez az adóhivatalokban és a rendőrőrsökön, a falvakban és a városokban, a tsz-ekben és az üzemekben egyaránt törvénytelenségeket szült.

Az következik-e ebből, hogy a törvények egyáltalán nem jelentenek törvényességi biztosítékot? Nem: a törvények még a politika eltorzulása esetén is adnak bizonyos garanciát, mert a személyi kultusz politikájának is csak annyiban érdeke a törvénytelenség, amennyiben politikai és hatalmi céljainak eléréséhez szük-

Digitized by Google

sége van rá. Még ilyen politika sem jár a törvényes rend teljes felbomlásával. A törvények tehát nyújtanak bizonyos, bár korlátozott védelmet, különösen köztörvényi vonalon. Amíg azonban alapvetően meg nem változik a helytelen politika, addig a törvényesség nem állhat teljesen helyre, mint ahogyan nálunk is csak a személyi kultusz politikájával való teljes szakítás után következett be, jóllehet már 1953-ban fény derült a törvénysértések nagy részére.

Megállapíthatjuk tehát, hogy alapvetőnek a politikai biztosítékokat kell tekintenünk; a törvényi biztosítékok is csak helyes pártpolitika mellett érvényesülhetnek hiánytalanul. Ha azonban a párt politikája a törvényességet követeli meg — mint ma nálunk —, akkor megnő a törvényi biztosítékok jelentősége, s fontos követelmény ezeknek állandó fejlesztése. Az állam életének kereteit, az állami gazdasági szervek tevékenységét, az állampolgárok magatartásának legfontosabb szabályait az állam törvényei határozzák meg. Rossz törvények a leghelyesebb pártpolitika érvényesülését is akadályozhatják, jogi hiányosságok szervezetlenségeket, helytelen intézkedéseket szülhetnek. Nem lehet pusztán politikai eszközökkel irányítani az államot; aki tehát a törvények garanciális szerepét lebecsüli, az egyben a proletárdiktatúra államának fontosságát is kétségbe vonja.

Mindebből tehát az következik, hogy helytelen dolog mesterségesen szétválasztani egymástól vagy éppen szembeállítani egymással a törvényesség politikai és állami (törvényi) biztosítékait. A lenini pártpolitika és a társadalmi fejlődést elősegítő törvények együttesen adják meg a törvényesség szilárdságának biztosítékait. Csak a kettő együtt biztosíthatja a jogalkalmazás egységét és hatékonyságát, a törvényesség fejlesztését, a jogtudomány alkotási lehetőségét, s a tömegeknek a törvények tiszteletére való nevelését.

*

Szólnunk kell azoknak a nézetéről is, akik egyetértenek ugyan az itt elmondottakkal, de nem látják azt, hogy a jövőre vonatkozóan megvannak a biztosítékaink a személyi kultusz és ezzel együtt a törvénytelenségek visszatérésével szemben. Ezeknek a biztosítékoknak a részletesebb ismertetése azonban messze meghaladná e cikk témáját és kereteit; ezért itt csak néhány tényezőre hívjuk fel az aggályoskodók figyelmét, mintegy gondolatébresztőként.

Abból kell kiindulnunk, hogy a személyi kultusz és a törvénysértések nem szükségszerű velejárói a szocializmus építésének; ellenkezőleg, ezek a marxizmustól teljesen idegen, a szocializmus építésének mérhetetlen károkat okozó jelenségek. Csak olyan belső és külső körülmények között jöhetnek létre, amelyek lehe-

Digitized by Google

tővé teszik, hogy egy klikk ragadhassa kezébe a hatalmat és visszaélhessen ezzel a hatalommal.

Megvannak-e ma nálunk ezek a körülmények? Nincsenek meg. A személyi kultusz, létrejöttének okai és körülményei, törvénysértései — mint az egész nemzetközi munkásmozgalomban — nálunk is lelepleződtek. Mindenki egyénileg is érezhette káros következményeit, amelyek végső soron — más, ismert okokkal együtt — véres ellenforradalomra vezettek. A tömegek ma már tudatosan a személyi kultusz ellen fordulnak, s bármikor készek fellépni visszatérése ellen. Pártunk politikája azok számára is világossá tette a bűnök okait, akik nem ismerték fel a személyi kultusz antileninista voltát, és a szocialista rendszer, a proletárdiktatúra velejáróinak vélték a kialakult káros politikai módszereket. Ez a ma már tisztán látó réteg is növelte a szocializmus híveinek, a személyi kultusz tudatos ellenzőinek táborát. A személyi kultusz, amelynek egyébként sem volt tömegbázisa, soha nem szerezhet magának tömegtámogatást.

A társadalom vezető ereje, a párt megerősödött, megtisztult, következetesen marxista—leninista párttá vált. Vezetői minden tevékenységükkel azt bizonyítják, hogy a személyi kultusznak még a legkisebb maradványát sem tűrik meg, s erősítik, fejlesztik mindazokat a biztosítékokat, amelyek elzárják az utat a személyi kultusz politikájának akár csak egy kis részterületen való visszacsempészése vagy érvényesülése előtt is. Helyreálltak a lenini normák, következetes kollektív vezetés jött létre, évről évre erősödik a pártdemokrácia, a pártegység. 1957 óta az egész párttagság — egységben a párt vezetőivel — eredményesen harcol a dogmatikus, szektás hibák ellen.

Új törvényalkotásaink is a párt helyes politikáját tükrözik és a személyi kultusz elleni garanciákat növelik. 1957 óta alapvető szocialista törvényeket alkottunk: megjelent az új Polgári Törvénykönyv, amely rendezte jogrendszerünk leganarchikusabb területét, és a Büntető Törvénykönyv, amely már a marxista büntetőpolitika elveit fejezi ki. Ezzel kiiktattuk polgári és büntetőjogunkból a felszabadulás előtt és a személyi kultusz idejében hozott jogszabályokat. A Büntető Törvénykönyvvel egyidőben megjelent az új Büntető Eljárási Törvény, amely tovább erősíti a törvényes garanciákat. Az alapvető jogszabályokon kívül még sok olyan rendelkezés jelent meg, mely az államélet területén egy-egy lépést tesz a múlt hibáinak felszámolása és újabb törvényességi garanciák megteremtése irányában.

Az állami és gazdasági életben erősödött az ellenőrzés, amely egyik fontos tényezője a pártpolitika torzításától mentes érvényesülésének. A pártszervek szélesebb hatáskörrel, hatékonyabban, intenzívebben ellenőrzik a törvényesség érvényesülését. Állami

Digitized by Google

vonalon az ügyészség hathatósabban ügyel a törvényesség betartására, s egyre magasabb színvonalon végzi fontos feladatait. Új szervezetként a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság is végez a dolgozók bevonásával ellenőrzéseket az állami és a gazdasági életnek szinte minden területén. Egyébként is egyre növekszik a dolgozók részvétele az állami feladatok ellátásában. A társadalmi önigazgatás felé tett első lépéseinkkel egyben a tömegek ellenőrző munkája is erősödik és fejlődik.

Már e rövid felsorolásból is megállapíthatjuk, hogy gyarapodtak és jelentősen megerősödtek a személyi kultusz, a törvénysértések elleni biztosítékok, a marxista politika bázisai és törvényességi garanciái.

A nemzetközi munkásmozgalomban végbemenő változások eredményeképpen ma már nemcsak belső, hanem külső garanciáink is vannak a személyi kultusz visszatérése ellen. A személyi kultusz politikája, a káros dogmatikus nézetek a szocialista országok és a kommunista pártok óriási többségében lelepleződtek. Pártunk politikája szervesen kapcsolódik a szocialista világmozgalom törekvéseihez, s eredményeink is ennek egy részét alkotják. Politikánkat — amint ezt VIII. kongresszusunk is bizonyítja — a nemzetközi munkásmozgalom egyetértőleg támogatja, s következetes végrehajtásához — legfőképpen a Szovjetunió — eszmei-politikai segítséget nyújt.

Mindezt összefoglalva: nem lehet kételkedni politikánk erejében és a személyi kultusz végleges vereségében. A törvényesség biztosítékai napról napra szaporodnak és egyre hatékonyabbá válnak. Az a vékony réteg, amely nem akar vagy nem tud megszabadulni a személyi kultusz gondolatvilágától és módszereitől, napról napra nagyobb erővel találja szemben magát, s így teljesen elszigetelődik.

A törvényesség társadalmi és állami biztosítékai tehát szilárdak. Emellett azonban még sok tennivaló is van ebben a tekintetben. Ma is akadnak még hibák a törvényesség területén, s bár ezek alapvetően más jellegűek, mint a személyi kultusz időszakában voltak, s így közvetlen veszélyességük is sokkal kisebb, egy pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy kijavítsuk őket és továbbfejlesszük a törvényességet. A törvényesség fejlesztése és a meglevő, ma sokszor még jelentős hibák kijavítása állandó feladat, s egyben hathatós segítője általános szocialista fejlődésünknek. Ezért kell felmérnünk, hogy milyen területeken kell már a következő években jelentős javulást elérnünk a törvényesség további szilárdításában és biztosítékainak fejlesztésében.

Digitized by Google

A jogélet minden területén tudatosabbá és tervszerűbbé kell tennünk a harcot az elmélet eltorzulásai és az ennek következtében fellépő jogalkalmazási hibák ellen. A társadalom osztályszerkezetében végbement változásoknak megfelelően — alaposan értékelve eddigi jogpolitikánk tapasztalatait — végre kell hajtanunk a szükséges korrekciókat, s egyes területeken ki kell alakítanunk az egységes jogpolitikai elveket. Biztosítanunk kell, hogy állami szerveink megismerjék és gyakorlatukban helyesen alkalmazzák ezeket az elveket. Sokat kell még tennünk azért, hogy minden szerv egységesen értelmezze a törvényeket és a jogpolitika elveit, s így elkerüljük azt, hogy egyes kérdésekben speciális rendőri, ügyészi, bírói stb. szemlélet alakuljon ki. A törvényesség egységes fogalom; az értelmezések különbözősége szükségszerűen törvénysértésekre vezet. Csak együttesen tudja biztosítani az egységes jogértelmezés és jogpolitika a törvényesség egységét.

Gyakran halljuk azt a nézetet, hogy ha jók a törvények, akkor nincs is szükség jogpolitikára, mert lényegében a törvények is a politikát tükrözik. Érdemes közelebbről megvizsgálnunk ezt a tetszetős álláspontot.

A törvények általában a történelmi fejlődésnek hosszabb szakaszára szabnak meg magatartási szabályokat, büntetéseket, vagy egyéb szankciókat. Az új Büntető Törvénykönyv például azzal az igénnyel készült, hogy a szocializmus építésének egész időszakában elláthatja majd funkcióját. A társadalom, a népgazdaság fejlődésének egyes szakaszai nem kívánják ugyan meg a törvények megváltoztatását, de a jogalkalmazást újabb és újabb feladatok elé állítják. A szocialista építés feladatai is változnak, s más-más időszakokban más-más súllyal kell bizonyos gazdasági vagy politikai érdekeket védeni. A törvénysértések jellege is változik; csökken vagy növekszik egyes jogellenes cselekmények száma, jellege, társadalmi veszélyessége. A tudománynak, a jogalkalmazó szerveknek, a törvényalkotóknak tehát nemcsak a törvényeket kell munkájuk során figyelembe venniük, hanem a változó körülményeket is. Biztosítanunk kell, hogy ott és úgy nyújtsanak a jog eszközeivel segítséget, ahol és ahogyan a társadalmi fejlődés megkívánja ezt. A jogpolitika kiegészíti, tartalommal tölti meg a törvényt, felhívja a figyelmet a legfontosabb törvényi rendelkezésekre, biztosítja, hogy mindig a legveszélyesebb ellenség, a legkárosabb jelenség ellen forduljon ennek a fontos fegyvernek az éle, s mindig legféltettebb érdekeink részesüljenek a legerősebb védelemben.

Súlyos hibát követnek el tehát azok, akik szerint nem méltó a jogtudományhoz az, hogy a napi élet követelményei szerepet kapjanak benne. A jognak mint felépítménynek a célja éppen az alap közvetlen segítése; felhasználását a gyakorlati, mindennapi élet követelményei határozzák meg. Ezért elengedhetetlen a jog-

Digitized by Google

alkalmazó, a jogalkotó és a tudós számára az, hogy ismerje a társadalmi, politikai követelményeket, s meglegyen benne az adott kérdések eldöntéséhez szükséges elvi biztonság. Azért különösen fontos ez, mert jogalkalmazásunkban még ma is az elvi bizonytalanság a legnagyobb veszély. Ennek következménye például a bíróságokon a szélsőséges ítélkezés, s helyenként a betűrágáson alapuló igazságszolgáltatás. Többé-kevésbé minden jogalkalmazó szervben azt tapasztalhatjuk, hogy nem marxista szemmel vizsgálják a jelenségeket, nem társadalmi környezetükkel, okaikkal együtt, hanem csak a jogszabályok szemüvegén keresztül szemlélik őket, vagy a régi jogi vagy politikai dogmákban keresik megoldásukat. Pedig az élet bonyolultan veti fel a problémákat. Vegyünk például egy lopási esetet. A törvény adta kereteken belül másképpen kell megítélnünk annak a cselekményét, aki életében először tévedett meg, mint azét, aki munkakerülő, bűnöző életmódot folytat, s bűncselekménye szervesen ebből az életmódból fakad.

Az osztályszempontok érvényesítésében is hasonló a helyzet. A párt politikája világos különbséget tesz az „osztályidegen" és az „osztályellenség" fogalom között. E politika eredményeként az osztályidegenek nagy többsége már beilleszkedett a szocialista társadalomba, s munkájával részt vesz a szocializmus építésében. Másképpen kell tehát megítélni azt az osztályidegent, aki régi életmódját, társadalmi állását akarja biztosítani bűncselekmény árán, mint azt, akinek bűncselekménye semmiféle összefüggésben sincs osztályhelyzetével, nem abból fakad (pl. közlekedési veszélyeztetést, általában ha köztörvényi bűncselekményt követ el). Az utóbbi esetben szükségtelen, az eljárás során az osztályhelyzet értékelése. De megváltoztathatja egyes ügyek megítélését a nemzetközi helyzetnek, vagy hazánk gazdasági helyzetének alakulása is. Például: a nemzetközi helyzet kiéleződésekor emelkedik az izgatásnak, a hatósági közeg elleni erőszaknak, a tiltott határátlépésnek stb. a társadalomra való veszélyessége. Esetleges élelmiszerhiány természetszerűleg azzal a következménnyel jár, hogy súlyosabb büntetéssel kell sújtani az élelmiszerüzéreket, mint normális körülmények között. A jog csak úgy érheti el célját, ha a jogalkotás és a jogalkalmazás tisztában van ezekkel a körülményekkel.

Sokáig lehetne még sorolni azokat a példákat, amelyek a jogpolitikai irányítás szükségességét igazolják, s azt bizonyítják, hogy a törvényesség biztosításának, a helyes jogalkalmazásnak a legelső feltétele: a marxista gondolkodás színvonalának emelése és az elemző munka fejlesztése a jog minden területén.

A jogszolgáltatásban dolgozóknak elvi tisztánlátással, magas szakmai képzettséggel kell végezniük munkájukat; enélkül csak lassan és nehezen emelkedhetik tovább a törvényesség színvonala.

Digitized by Google

Azért emeljük itt ki a politikai követelmények mellett a magas szakmai képzettségeket, mert az ennek hiányából fakadó jogi tévedéseknek súlyos politikai kihatásaik vannak. A bíró, az ügyész, a rendőr, vagy a tisztviselő tevékenységében az emberek a párt politikájának megtestesülését látják, s nem képesek megállapítani azt, ha a konkrét esetben egyszerűen szakmai képzetlenség a törvénysértés oka. A jogszolgáltatás „selejt"-jének nemcsak személyi vagy „üzemi" szintű kihatása van, hiszen a jogász nem holt anyaggal dolgozik, hanem emberi életek, családok, közösségek sorsa felől rendelkezik, s a tömegek igazságérzete napról napra felülbírálja intézkedéseit.

Jogalkalmazó szerveink csak akkor végezhetik a szükséges elvi és szakmai színvonalon, a párt politikájának szellemében munkájukat, ha egyes személyek illetéktelen beavatkozása nem zavarja azt. A „jogi protekció" érvényesülése csak törvénysértésekre vezethet. A szocialista jogszolgáltatás nem tűrheti el, hogy bárki is mentő akciókat indítson és tekintélyére, beosztására hivatkozva, akadályozza az igazságszolgáltatást, vagy a jogszolgáltató szervek útján bárki ellen hajszát próbáljon indítani. Az igazságszolgáltatás nem arra való, hogy egyes személyek nézeteit igazolja, hanem arra, hogy helyesen, az igazságnak, a szocialista építés érdekeinek megfelelően alkalmazza a törvényeket a törvénysértőkkel szemben.

Természetesen a jogszolgáltató szervek sem csalhatatlanok; ha tehát nem a törvényesség alapján végzik munkájukat, vagy ha egyes ügyeket és körülményeket politikai vagy szakmai képzettségük hiányosságai folytán helytelenül ítélnek meg, feltétlenül meg kell bírálni őket. Ez nemcsak joga, hanem kötelessége is mindenkinek, s különösen a pártszervezeteknek, a belügyi, az igazságügyi és a területi pártszervezeteknek egyaránt. Minden állampolgárnak és szervezetnek segítenie kell a jogszolgáltató szerveket az igazság felderítésében, a törvénysértések megelőzésében és megszüntetésében. Ha hibát követnek el, konkrétan fel kell azt tárni, mert ez a párt politikájának megvalósulását segíti elő. E szerveknek pedig hasznosítaniuk kell a bírálatot, s az így szerzett tapasztalatokat is fel kell használniuk további munkájukban. A bírálat módszere azonban — s ezt hangsúlyoznunk kell — sohasem lehet a konkrét ügyekbe való beleszólás. Így válhat a pártellenőrzés és az állami irányítás mellett a társadalmi ellenőrzés is a törvényesség fontos biztosítékává.

Jogtudományunknak le kell törlesztenie azt a régi adósságát, amely a jogéletben tapasztalható dogmatizmus marxista elemzése és bírálata tekintetében még terheli. Igen hasznos volna új jogintézményeink átfogó, tudományos ismertetése, márcsak azért is, mert ez konkrét alkalmat ad az egyes szakágak tudósainak arra, hogy leszámoljanak a dogmatikus és revizionista jogi nézetekkel

Digitized by Google

és leleplezzék a legújabb imperialista jogelveket és törekvéseket. Nagy jelentőségű volna és elősegítené a bűnesetek megelőzését az, ha gyakorlati jogászaink a tudomány képviselőivel együtt megvizsgálnák pl. a bűnözés társadalmi és gazdasági okait hazánkban. A jogsértések okainak felkutatása a többi jogterületen is alapja lehetne a káros jelenségek megszüntetésének. Meg kell állapítani, hogy miért történnek jogsértések, milyen körülmények segítik ezt elő, s az okok megszüntetését elsődleges társadalmi feladatnak kell tekinteni. A szocialista társadalomban megszüntethetők ezek az okok, mert a törvénysértések nem a rendszer szükségszerű velejárói, mint a kapitalista társadalomban, hanem alapvetően a tudat elmaradottságából fakadnak. E feladat megoldása céljából véget kell vetni annak az áldatlan helyzetnek, hogy az elmélet és a gyakorlat képviselői kölcsönösen lenézik egymás tevékenységét és képességeit; ehelyett gyümölcsözően együtt kell működniük.

A megelőzésnek nagyon fontos eszköze a szocialista demokratizmus kiterjesztése, a társadalom fokozott bevonása a jogalkotásba és jogalkalmazásba. A törvények előzetes, minél szélesebb körű megvitatása, a társadalmi bíróságok megerősítése és továbbfejlesztése stb. — mind egy-egy eszköze a törvénysértések megelőzésének.

A törvényességi követelmények közé tartozik az is, hogy a jogszolgáltatás a lehető leggyorsabban dolgozzék. Ebben a tekintetben tovább kell javítanunk a jelenlegi helyzetet. Meg kell vizsgálnunk, hogy a bizonyítási eljárás lassúsága, káderhiány, túlterhelés, vagy munkaszervezési hibák okozzák-e egyes ügyek elhúzódását, s az eddigi, valóban jelentős törvényhozási és egyéb intézkedéseken túl is mindent meg kell tenni az ügyek elintézésének meggyorsításáért.

A törvényesség — mint mondottuk — nemcsak a párt és az állami szervek ügye, s nemcsak szorosan vett jogi kérdés. Minden tömegszervezetnek, minden gazdasági szervnek, minden becsületes állampolgárnak kötelessége, hogy tőle telhetően emelje a tömegek jogtudatát, nevelje őket a törvények tiszteletére. A tömegeknek a törvényességre való nevelésében mindenkinek megvannak a maga sajátos feladatai. A bíróé elsősorban az, hogy ítéletei igazságosak legyenek és nevelő hatásúak mindazokra, akik ismerik a konkrét ügyet. Az ügyész feladata a törvényességre való felügyelet az életnek szinte minden területén. A rendőr is sokat tehet napi munkája során a tömegek törvénytiszteletének fokozásáért. Fontos szerepe lehet ebben az ügyvédnek, a vállalati jogásznak is; feltárhatja, ha jogsértést, vagy a bűnüldöző és az igazságügyi szervek által elkövetett más hibát tapasztal, de a hozzá forduló állampolgároknak

Digitized by Google

is meg kell hogy magyarázza a törvényeket, növelnie kell a szocialista együttélés szabályai iránti tiszteletet. Ha a tömegszervezetek, az állami és gazdasági szervek munkájuk során következetesen és erélyesen szembeszállnak a törvénysértésekkel, hathatósan hozzájárulnak a törvényesség biztosítékainak erősödéséhez.

A nevelőmunka azonban nemcsak ezeknek a személyeknek és szerveknek a feladatuk. Egyetlen becsületes állampolgár sem lehet csupán élvezője a törvényességnek, hanem környezetében, munkahelyén segítenie is kell ennek érvényesülését. Elsősorban példamutatásával kell környezetét nevelnie, de nem túlzott követelmény, ha azt is feladatának tekintjük, hogy jó szóval, figyelmeztetéssel, bírálattal, s ha kell törvényes eszközök felhasználásával is segítsen a törvénysértések megelőzésében és megszüntetésében. A Büntető Eljárási Törvény a büntetőügyek vonatkozásában rögzítette is ezt a követelményt:

> *2. §. (1) E törvény feladatának megvalósítása a büntetőügyekben eljáró hatóságok kötelessége.*
> *(2) A bűntettek megakadályozása, felderítése és azok elkövetőinek felelősségre vonása az egész társadalom érdeke, ezért annak elősegítése minden állampolgár erkölcsi kötelessége.*

Arra kell tehát törekednünk, hogy minden becsületes állampolgár legyen egyben a törvényesség őre is. Így válik teljessé a törvényesség biztosítékainak köre. A párt helyes politikája, az állami és társadalmi szervek céltudatos munkája, a széles tömegek törvénytiszteletének növekedése együttesen biztosítja azt, hogy soha ne ismétlődhessenek meg a személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértések, s azok a hibák is megszűnjenek, amelyek ma még gátolják a törvényesség fejlesztését.

Digitized by Google

A mai falu és a szociológiai kutatás

Írta

HEGEDÜS ANDRÁS

Pártunk Filozófiai Munkaközösségének irányításával, több munkabizottság közreműködésével, számvetés készült arról, hogy milyen szociológiai ismereteink vannak ma a falu társadalmában végbement változásokról. E kollektív munka folyamán felbukkantak olyan társadalom-elméleti kérdések, amelyek joggal tartanak igényt nyilvánosságra. A következőkben ezeket a problémákat kísérlem meg összefoglalni. Tanulmányom — mint az említett számvetés is — nem csupán az eddigi vizsgálódások eredményét mutatja, hanem egyben a kutatásra váró feladatokat is felvázolja. Jobb is ebből a célból, ha az eredményeket foglaljuk össze, mint ha logikai alapon rendszerezzük a szociológiai kutatás feladatait, mert az utóbbi módszer mindig magában rejti azt a veszélyt, hogy számításon kívül hagyjuk azt, amit már tudunk.*

Mit értünk szociológiai kutatáson?

Az SZKP XX. kongresszusa után kialakult, a társadalomtudományokra különösen ösztönzően ható új légkörben a szociológiai kutatás — nemcsak nálunk, hanem más szocialista országokban is — fontos helyet vívott ki magának a társadalmi valóság feltárásában, s ez a szerepe azóta is határozottan növekedőben van.

Félreértések elkerülése végett már itt, bevezetőként tisztáznunk kell, hogy mit is értünk szociológiai jellegű vizsgálaton. Erre a kérdésre úgy akarok válaszolni, hogy ne bonyolódjam bele abba a vitába, amely a marxista szociológiának mint önálló tudományágnak a társadalomtudományok között elfoglalt helyéről folyik; ez ugyanis egymaga is külön tanulmányt igényelne. Ezért — leegy-

* A *Filozófiai Munkaközösség* a számvetés során a következő tanulmányokat vitatta meg. *Erdei Ferenc:* A mezőgazdasági népesség társadalmi viszonyainak alakulása; *Mód Aladárné—Szabady Egon:* A parasztság jelenlegi helyzete: létszáma, jövedelme és fogyasztása; *Hegedüs András:* A falusi munkaviszonyokban bekövetkezett változások szociológiai vizsgálatáról; *Fukász György—Szántó Miklós:* A falu kulturális viszonyainak vizsgálatáról; *Csizmadia Ernő — Wirth Ádám — Zsarnóczai Sándor:* A falu politikai viszonyainak és a parasztság politikai tudatának vizsgálatáról.

Digitized by Google

szerűsítve — úgy teszem fel a kérdést: milyen típusú társadalomvizsgálat az, amelyet szociológiainak nevezhetünk?

Véleményem szerint akkor határozzuk meg leghelyesebben a szociológia jellemző specifikumát, ha tárgyául a tudati-ideológiai és a gazdasági viszonyok kölcsönhatásának kutatását jelöljük meg. Más szóval: szociológiai jellegűnek azokat a társadalmi vizsgálatokat tekintjük, amelyek a társadalmi életnek nem egyes oldalait (tehát nem a gazdasági viszonyokat, az elosztási formákat, a jogtudat alakulását, az erkölcsi nézetek fejlődését stb.), hanem a tudati-ideológiai viszonyok és a gazdasági viszonyok kölcsönös összefüggését vizsgálják tudományosan megalapozott módszerekkel. Ez a vizsgálat tehát olyan társadalmi jelenségek, továbbá olyan társadalmi képződmények, szervezetek, csoportok ábrázolására irányul, amelyeknek mozgását, belső lényegét csak a gazdasági, tudati és ideológiai viszonyok kölcsönhatásának feltárásával lehet megérteni. Ez hasonlít Jovcsuk és Oszipov szovjet szociológusok meghatározásához: „A marxista szociológia tárgya a társadalmi élet különböző oldalainak, viszonyainak és folyamatainak belső kapcsolata és egymásrahatása . . . Azok a konkrét szociológiai kutatások, amelyeket marxisták végeznek a tudományos szociológia, a történelmi materializmus ismeretének és módszertanának alkalmazásával, a társadalmi jelenségek belső mechanizmusát és fejlődésének törvényszerűségét tárják fel, továbbá olyan konkrét társadalmi helyzeteket analizálnak, amelyek a társadalmi élet folyamatában alakulnak ki."[1]

E felfogás mellett — amelyet itt csak röviden és nagyon leegyszerűsítve vázoltam fel — gyakran találkozunk más nézetekkel is. Közülük mindössze két olyan, sokszor előforduló állásfoglalást említek meg, amelyek — véleményem szerint — hibásan közelítik meg a kérdést. Gyakran olvashatunk olyan véleményt, amely szerint minden társadalmi kutatást szociológiának kell nevezni, a közgazdaságtudományiakat éppenúgy, mint az etnográfiaiakat, vagy a jogtudományiakat. Ez az álláspont nem tárja fel a szociológiai kutatás specifikumát, s ezzel — kimondva vagy kimondatlanul — a konkrét szociológiai kutatások szükségességének tagadásához vezet. Mások szerint viszont a szociológiai kutatást csak sajátos módszerei jellemzik. Ez a vélemény — bár legtöbbször a konkrét szociológiai kutatások szükségessége melletti kiállással párosul — nem tárja fel a kutatás tárgyának lényegét; ezzel helytelen irányú ösztönzést adhat a szociológiai kutatásoknak, s végső soron oda vezethet, hogy háttérbe szorul a társadalomelmélet és felülkerekedik az empirizmus.

[1] Voproszi Filoszofii 1962. 12. sz. 23–24 oldal.

Digitized by Google

A faluszociológia időszerűsége és megváltozott funkciói

A szociológiai kutatásoknak a mi viszonyaink között rendkívül fontos területe a falu társadalma. E kutatások eredményei mind az elmélet, mind a gyakorlat számára igen hasznosak lehetnek.

A régi faluról sok hiteles leírásunk van; az új falu társadalmi életéről, szociológiai viszonyairól viszont kevés az olyan ismeretünk, amely tudományos jellegű vizsgálatokon alapul. Pedig a mai falu társadalmi valóságának a megragadása egyike a megoldásra váró legégetőbb problémáknak. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról sem, hogy ez a feladat igen nehéz, nem utolsó sorban azért, mert alig van olyan társadalmi alakulat, amelyről annyi hamis képzet él, mint a falu társadalma. A romantikus társadalmi illúziók javarésze az idillikusnak elképzelt régi falusi élethez kapcsolódik. De az igazi nehézséget mégsem ez okozza, hanem a falu társadalmi valóságának bonyolultsága.

A faluról szóló régebbi társadalmi leírások legtöbbször azt hangsúlyozták, hogy a falu struktúrája homogénabb, mint a városé. Valóban: a feudális falu, de bizonyos tekintetben még a múlt század faluja is egyszerűbb társadalmi alakulat volt, mint a város. Ma azonban már egészen más a helyzet: a város homogénabb társadalmi képlet lett, mint a falu. S ez nem valami magyar sajátosság, sőt nem is csak a szocialista falu jellemzője, hanem az iparosodás hatására világszerte bekövetkezett jelenség. A nyugati szociológiai irodalomban is gyakran olvashatunk erről. „A falusi közösség ma általában kevésbé homogén társadalmi test, mint a város" — írja Georg-Christoph von Unrich nyugatnémet szociológus.[3] De különösen a szocialista országokban van a falu társadalma olyan változásoknak alávetve, amelyek erősen kihatnak a társadalmi életnek szinte minden vonatkozására.

Magyarországon a faluszociológiának nagy, haladó tradíciói vannak. Már az első világháború előtt a szociológia módszeréhez fordultak a polgári radikálisok, hogy leleplezzék az úri Magyarországnak a nemzet egységéről mesterségesen kialakított hazug eszmekörét, s szétzúzzák a „nemesi nemzet" létezéséről hirdetett illúziókat. A két világháború között a falukutató írók a szociológia, illetve közelebbről a szociográfia módszerével igyekeztek reális társadalomszemléletet kialakítani, s szembeállítani ezt a fasizálódó uralkodó osztály eszméivel.

Az MSZMP kulturális elméleti munkaközössége 1958-ban helyesen határozta meg a két világháború közötti falukutató szociográfiai irodalom fő irányának sajátos társadalmi funkcióját: „A »népi« írók jelentős történelmi érdeme a parasztság társadalmi

[3] Gesellschaft in Geschichte und Gegenwart, Berlin, 1961. 430. old.

Digitized by Google

kérdéseinek felszínen tartása a Horthy-rendszer idején, amikor a szociáldemokrácia az opportunista vezetés árulása következtében lemondott a parasztság szervezéséről, a kommunista párt pedig csak az illegalitásból és viszonylagos gyengeségéből fakadó korlátok között dolgozhatott."[3]

Mi, akik most, évtizedek múltán folytatjuk a falu társadalomkutatását, alapjában megváltozott társadalmi helyzetben tesszük ezt. Ezért a mai faluszociológiai kutatás funkciói lényegesen különböznek a felszabadulás előttitől. A faluszociológiai kutatások jelenlegi funkciójának meghatározásához mindenekelőtt a következő alapvető változásokat kell figyelembe vennünk:

a) Megváltozott a hatalom jellege, s ennek következtében az államhatalomnak a lehető legnagyobb érdeke fűződik a társadalmi valóság feltárásához. (A társadalmi valóság feltárását akadályozó dogmatizmus csak időlegesen tudott ezzel a szükségszerűséggel szemben ellenállni.)

b) A mezőgazdaság szocialista átszervezése és a szocialista iparosítás következtében a falu társadalmi életében hatalmas átalakulás ment végbe, s ez a társadalmi élet minden területét érintette.

c) A marxista társadalomtudomány — amelynek egyik sajátos ága a szociológia — tudományos alapot és módszertant ad a szociológiai kutató munkának.

A megváltozott társadalmi helyzetből kiindulva a mai faluszociológiai vizsgálatoknak három funkcióját különböztetem meg:

1. A falusi társadalom fejlődésének törvényszerűségeit teljesebben, sokoldalúbban és igazabban, azaz a valóságnak megfelelőbben kell feltárniuk.

2. A társadalom igazgatásának hatékonyabbá tétele érdekében olyan ismeretanyagot kell gyűjteniük, amely megkönnyíti, hogy a meghozandó döntések optimális hatásúak legyenek.

3. Fel kell tárniuk a falun az egyén és a társadalmi intézmények közötti viszony bonyolult összefüggéseit és ezzel hozzá kell járulniuk a helyes szociológiai szemlélet kialakításához, vagyis a társadalmi méretben való gondolkodáshoz.

Ezek a funkciók szorosan összefüggnek egymással, de a kérdések tisztázása végett mégis meg kell különböztetnünk őket. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az egyes szociológiai kutatásokat is el kell határolni e funkciójuk szerint egymástól.

Jóllehet a mai falukutató szociológia funkciói lényegesen eltérnek a felszabadulás előttiektől, egy dologban még sincs közöttük különbség: a két világháború közötti falukutatóknak is, ha a

[3] Társadalmi Szemle, 1958. 6. szám. 39. old.

Digitized by Google

társadalmi haladást akarták szolgálni, a valóságot kellett feltárniuk. s ma is ez az alapkövetelmény minden társadalomkutatással szemben.

A szociológiai kutatás módszereiről

A szociológia gyermekbetegsége az *„ankétománia"*. Szembe kell tehát szállnunk azzal a véleménnyel, hogy a konkrét szociológiai kutatást a kérdőíves „interjú"-módszer jellemzi. Azért is fel kell lépni ez ellen, mert hazánkban kezd elterjedni az egyoldalú kérdőíves kutatás módszere; ettől egymagában pedig nem várhatunk komoly eredményt.

Ebben a tekintetben is két végletet találunk. Az egyik szerint az ún. szubjektív módszerek teljesen használhatatlanok. Ez a nézet nemcsak a szociológiai kutatásoknak okozott nagy károkat, hanem a módszeres közvélemény-kutatás kifejlődését is akadályazta.[4]

A másik véglet az, hogy a kutató a maga egyéni tapasztalatai alapján kérdőívet állít össze (legalább félszáz kérdéssel) és ezzel akarja „megragadni a társadalmi valóságot". Legtöbbször azonban még a válaszok kiértékeléséig sem jut el. Ezt a betegséget nevezték el külföldön „ankétomániá"-nak.

A szociológiai kutatás a társadalmi valóság bonyolultsága miatt összetett módszereket követel, és ezt különösen a faluszociológiáról szólva kell hangsúlyoznunk. A legtöbb kutatáshoz fel kell használnunk a rendelkezésünkre álló társadalmi-gazdasági statisztikát, a statisztikai adatok kiegészítését, a vélemény-kikérdezés, az interjú módszerét, vagy az ankét-módszert (amikor a megkérdezett tölti ki a kérdőívet), a csoportos vita módszerét, a megfigyelést, a kísérletet. Igyekeznünk kell, hogy mindazt az anyagot, amelyet ilyen módon kutatásaink eredményeznek, a legkorszerűbb módon, a matematikai-statisztika felhasználásával elemezzük.

A faluszociológia kutatási területe. A falu lakossága és az egységes parasztosztály

A mai magyar falu társadalmi életére két, egymással rendkívül szoros kölcsönhatásban levő nagy társadalmi folyamat gyakorol hatást. Az egyik — a mezőgazdaság szocialista átszervezése, illetve a szocialista viszonyok továbbfejlesztése, a szocializmus építése a falun; a másik — az ország iparosítása, mégpedig kettős értelemben: részint azzal, hogy a lakosságnak egy nagyobb része bekapcsolódik az ipari termelésbe, részint pedig azzal, hogy megnö-

[4] Örvendetes, hogy a Magyar Rádió és Televízió az utóbbi hónapokban számottevő erőfeszítést tett a közvéleménykutató-szervezet kiépítéséért.

Digitized by Google

vekednek a mezőgazdasági termelésnek az ipar termeléséhez hasonló sajátosságai.

Ezeknek a változásoknak a mibenléte többé-kevésbé tisztázva van. Nem gondoltuk azonban végig és még nem eléggé tártuk fel, hogy ezeknek az alapvető folyamatoknak mi a hatásuk a társadalmi élet különböző vonatkozásaira (a társadalmi struktúrára, a munkához való viszonyra, az ideológiai és politikai viszonyokra, a kulturális életre, a család-formára, a szomszédsági kapcsolatokra stb.).

Mielőtt azonban ezeket a kérdéseket legalább mozaikszerűen felvázolnánk, közelebbről meg kell határoznunk a faluszociológia kereteit.

Különbséget kell tennünk a falunak és a szorosabban vett mezőgazdasági lakosságnak a szociológiai vizsgálata között. Ez a két fogalom — a falu lakossága és a mezőgazdasági népesség — szorosan kapcsolódik ugyan, sőt bizonyos mértékig fedi is egymást, mégis hiba volna az azonosításuk. A gyakorlatban a falu lakosságát — hibásan — gyakran azonosnak tekintik a mezőgazdasági lakossággal, sőt néha az egységes parasztosztállyal. A falvak társadalma azonban ma már erősen heterogén, s a falusi munkás-alkalmazotti népességnek egyre nagyobb a súlya, nemcsak számarányát tekintve, hanem a falun uralkodó tudati és ideológiai viszonyok kialakításában is. A mai faluszociológia már nem lehet kizárólag parasztszociológia. Helyes tehát, hogy Erdei Ferenc, amikor a mezőgazdasági népesség társadalmi viszonyairól írt, először a népesség és ezen belül a mezőgazdasági népesség települési viszonyait elemezte.

Meg kell említenem azt is, hogy a falu és a város mint alapvető települési típusok mellett sajátos helyet foglal el a külterület, amelynek lakossága még mindig a lakosságnak 12,1 százalékát teszi ki (1910-ben 16,6 százalék volt). Ennek a társadalmi helyzete külön vizsgálatot igényel; a kultúrszociológiai felvételek (Márton János, Sas Judit és Sipos Zsuzsa munkája) nagyon meggyőzően mutatták meg, hogy itt vannak meg legjellegzetesebben kulturálls életünk „fehér foltjai".

Szorosan ide tartozik az a kérdés is, hogy mit értünk egységes parasztosztályon.

A termelési viszonyokat vizsgálva, a mezőgazdasági lakosságnak a termelőszövetkezetekben dolgozó része egységes társadalmi alakulatot alkot. Gazdasági viszonyainak megváltozása után tudati-ideológiai viszonyai is átalakulnak. Több adatfelvétel igazolja, hogy a régi társadalmi osztálystruktúra nem idéz elő lényeges különbséget a tagságnak a munkához való viszonyában. Adataink nem igazolják azt a gyakran hallható álláspontot, amely szerint a volt szegényparaszt családtagok (elsősorban a feleségek) rendszeresen

Digitized by Google

dolgoznak a termelőszövetkezetekben, a volt középparaszt családtagok azonban nem. Nem ezt mutatják egyébként az alábbi táblázat adatai sem, amelyeket a KSH 1961. évi termelőszövetkezeti reprezentatív felvételéből vettem át:

Az egy szövetkezeti tagra és segítő családtagra jutó munkaegység: (az 1961-es évben)

A család által bevitt földterület					
3 kat. holdnál kevesebb	3—5 kat. hold.	5—8 kat. hold.	8—15 kat. hold.	15 kat. holdnál több	Átlag
178	140	155	161	165	163

De vajon teljesen eltűntek-e a régi osztálystruktúrából származó ellentétek? Szociológiai szempontból részben az a kérdés, hogy mennyiben és milyen formában maradt fenn ilyen ellentét, s mi élteti ezt, részben pedig az, hogy ahol és amennyiben fennmaradt, milyen eszközzel lehet elősegíteni megszűnését.

Az egységes parasztosztály fogalmának szociológiai meghatározásánál kérdéses az, hogy kiket foglal magában ez a társadalmi alakulat, hogy az egyes keresőknek, vagy a családoknak a társadalmi struktúrában elfoglalt helyéből kell-e kiindulnunk. Egyre nehezebbé válik, hogy a családot vegyük alapul, mert a falvakban már eddig is rendkívüli mértékben lecsökkent a homogén családok száma.[5]

Elvileg természetesen kiindulhatnánk a családfő társadalmi helyzetéből. Ez azonban korántsem volna kielégítő megoldás, mert magát a családfő fogalmát is nehéz meghatározni, s emellett nagyon gyakran nem is a családfő társadalmi helye szabja meg a család jellegét (fő jövedelemforrását, életmódját).

Véleményem szerint szociológiai szempontból az egységes parasztosztályhoz *azokat a keresőket és a hozzájuk tartozó lakosságot számíthatjuk, akik a termelőszövetkezetben nem-alkalmazotti munkaviszonyban, tehát tagként vagy kisegítő családtagként dolgoznak.*

Ha ilyen értelmezést adunk az egységes parasztosztálynak, akkor kimaradnak e fogalom köréből a mezőgazdaságban dolgozó,

[5] Azokat a családokat tekintjük homogénnak, amelyeknek kereső tagjai a vizsgálat aspektusa szerint azonos helyet foglalnak el a társadalmi strukturában.

Digitized by Google

de alkalmazotti munkaviszonyból származó keresettel bírók és a hozzájuk számítható lakosság (pl. az állami gazdaságok dolgozói). Ha viszont erre a rétegre is kiterjesztjük az egységes parasztosztály fogalmát, akkor az így értelmezett társadalmi alakulat, tagjainak termelési viszonyát tekintve, már nem tekinthető egységesnek. Természetesen ebben az esetben is használható az „egységes" jelző, abban az értelemben, hogy a mai paraszti társadalomban már megszűnt az osztályokra való tagozódás.

Külön kérdés a háztáji munkának mint társadalmi réteget kialakító tényezőnek a megítélése. Közismert dolog, hogy a háztáji gazdaság nagyon jelentős szerepet játszik a mezőgazdasági termelésben, s a mezőgazdasági termelés fejlesztésében is nagyon fontos funkciókat tölt be.

Elfogadható a háztáji gazdaságok jellegének az a felfogása, (amelyet Mód Aladárné és Szabady Egon elvtársak fejtettek ki előkészítő tanulmányukban), hogy „a háztáji gazdaságok tulajdonosai társadalmi hovatartozás szempontjából a szocialista szektorhoz, a gazdálkodási jelleget tekintve azonban főleg az önellátó kisárutermelő gazdaságokhoz tartoznak".

Ha azonban a falu társadalmi rétegeződését nézzük, akkor véleményem szerint nem csak a háztáji gazdaság jellegét kell megvizsgálnunk, hanem azoknak a dolgozóknak — tehát nem elsősorban a „tulajdonosoknak" — a társadalmi hovatartozását is, akik a háztáji gazdaságban dolgoznak. Akik mellékfoglalkozásként végzik a háztáji munkát, azoknak a társadalmi réteghez való tartozását alapvető kereseti forrásuk szerint dönthetjük el. Vannak azonban a faluban olyan emberek, akiknek fő termelő elfoglaltságuk a háztáji gazdaság. Véleményem szerint ezek nem alkotnak önálló társadalmi réteget; hogy melyik társadalmi réteghez tartoznak, azt családjuk jellege alapján kell eldönteni.

A falu jelenlegi strukturális tagozódása

Már az eddigiekből is kiderült, hogy a faluszociológia nem maradhat meg az egységes parasztosztály társadalmi vizsgálatának keretei között, hanem a falu egész társadalmi struktúrájára ki kell terjednie. Erre még akkor is szükség van, ha a termelőszövetkezetek speciális kérdéseinek szociológiai vizsgálatát végezzük. A falun lényegében egységes társadalmi viszonyok alakultak ki; csak az állami és a szövetkezeti üzemek tulajdonviszonyai és az ebből származó elosztási viszonyok között maradt fenn különbség. Ebben a helyzetben az a falu alapvető tagozódása, hogy a kereső népesség termelőszövetkezeti parasztságra és munkabér-jövedelemből élőkre oszlik.

Digitized by Google

Ennél a felosztásnál — ha nem a keresőkből, hanem a családokból indulunk ki — a kettős jövedelemmel bírók okoznak komoly problémát. Adataink szerint a kettős jövedelemmel (munkabér- és paraszti jövedelemmel) rendelkező lakosság száma eléri a 2 milliót, s alig kisebb, mint a kizárólag mezőgazdasági jövedelemmel bíró népességé (2,2 millió).

Az egyes falvakban nagy szóródást mutat a keresők megoszlása aszerint, hogy munkás-alkalmazotti jellegű foglalkozásból, termelőszövetkezeti részesedésből, vagy kettős jövedelemből származik-e az alapjövedelmük.

Az iparosodásnak a társadalom osztályszerkezetére gyakorolt hatását leginkább az mutatja, hogy növekszik a munkásoknak és alkalmazottaknak az össznépességen belüli számaránya. 1949-től 1962-ig a munkás- és alkalmazott-népesség országos számaránya 46 százalékról kereken 70 százalékra növekedett, és ez a gyarapodás túlnyomórészt a paraszti népesség köréből került ki. A KSH számításai szerint azoknak a száma, akik 1949 és 1962 között a parasztságból a munkás-alkalmazotti népességbe kerültek át, 1,3—1,5 millió között mozog. Ezeknek jelentős része azonban továbbra is falun él.

Véleményem szerint ma a községek, illetve a külterületek három alaptípusát különböztethetjük meg:

1. Olyan település, ahol az összes keresők többsége — több mint 50 százaléka — nem-mezőgazdasági foglalkozású (iparosodott jellegű település).

2. Ahol túlsúlyban vannak a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, s arányuk nem kisebb ugyan, mint az összes keresők 50 százaléka, de nem is több, mint 75 százalékuk (iparosodó jellegű település).

3. Ahol a keresőknek még túlnyomó többségét, több mint 75 százalékát a mezőgazdaságban foglalkoztatottak teszik ki (paraszti jellegű település).

Ez a csoportosítás természetesen nem az egyetlen lehetséges tipizálása a falunak. Más csoportosítások — a mezőgazdasági termelés jellege, kulturális színvonala és múltbeli struktúrája alapján — elképzelhetők, sőt a konkrét szociológiai vizsgálatoknál feltétlenül szükségesek is lesznek. Ma azonban — véleményem szerint — mégis ezt a munkaviszonyok szerinti csoportosítását kell alapvetőnek tekintenünk.

Az iparosodás hatása a falu társadalmi viszonyaira

Az iparosodásnak a falu társadalmára tett hatásából eddig csak arról szóltam, hogy megnövekedett a nem-mezőgazdasági jövedelemből élő dolgozók számaránya. Az iparosodás azonban a falu

Digitized by Google

társadalmi életének minden területén nagyon lényeges változásokat okoz, különösen azzal, hogy a mezőgazdasági üzemekben — állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben is — az iparban meglévőkhöz hasonló munkaköröket és munkakörülményeket alakít ki.

Azok a tanulmányok, amelyek a falu szociológiai viszonyait vizsgálták különböző aspektusokból, majdnem mind utaltak a falu dolgozóinak értékítéleteiben, magatartási normáiban bekövetkezett változásokra. Erdei Ferenc például arról írt, hogy a parasztfiatalokban egyre növekszik az az igény, hogy a tartalék gyűjtése helyett fogyasztási célokra, munkafeltételeik megjavítására és zavartalan szabad idő biztosítására használják fel jövedelmüket. Kétségtelen, hogy ma a faluban mást tartanak fontosnak, mint amit a felszabadulás előtt annak tartottak, s nemcsak más ez, hanem igazolhatóan jobb és emberibb is.

Ebben az értelemben beszélhetünk az iparosítással párhuzamosan végbemenő városiasodásról, urbanizációról, mint a tudati-ideológiai viszonyok és az életformák megváltozásának folyamatáról. Ennek a folyamatnak a legfőbb hordozói a városba járó munkások, a falusi értelmiségiek, és az egyre hatékonyabbá váló kommunikációs eszközök (televízió, rádió, újságok stb.).

Az iparosodás a társadalmi fejlődés elkerülhetetlen útja. Ha a tényekből indulunk ki, ez ma már aligha lehet vitás. Gyakran találkozunk azonban végletes állásponttal abban a kérdésben, hogy miként kell értékelnünk az iparosodásnak a falu társadalmi életére tett hatását.

Minden romantikus antikapitalista írás az iparosodást teszi felelőssé a kapitalizmus bűneiért. Az ilyenfajta szemlélet, amely a szocializmusban is tovább él, a falu jelenlegi iparosodását is gyanakvóan szemléli. A dogmatikus értelmezés pedig megkülönbözteti ugyan a kapitalista és a szocialista iparosodást, de az utóbbinak csak pozitív hatásáról hajlandó tudomást venni. Az iparosodás hatása azonban bonyolultabb, mint ahogyan ezek a nézetek állítják: alapvetően a haladást szolgálja, de ugyanakkor sok súlyos emberi problémát is vetít a szociológiai vizsgálatokat végzők elé.

Minden társadalmi fejlődéssel — és így az iparosodással is — nehézségek, megrázkódtatások, konfliktusok járnak együtt. Fel kell tárnunk ezeket, hogy tervszerű befolyással csökkenthetők legyenek. Feltárásuk és a lehető legkisebbre csökkentésük nemcsak az egyes egyének múló egyéni érdeke — amint ezt a dogmatizmus gyakran lekicsinylően feltünteti —, hanem ez az egészséges társadalmi fejlődésnek, azaz az iparosodás folytatásának a legkedvezőbb módjait is egyengeti; vagyis egyben a legmélyebben társadalmi érdek is.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti fejlődés néhány szociológiai problémája

A mai faluszociológia központi problémája, hogy megvizsgálja a termelőszövetkezeti életet mint olyan új életformát, amely nemcsak a gazdasági, hanem a tudati-ideológiai viszonyok gyökeres megváltozását is magában hordja. Hazánkban a termelőszövetkezetek közgazdasági és üzemtani kérdéseinek már nagyon gazdag irodalmuk fejlődött ki; jóformán teljesen hiányoznak azonban a szociológiai jellegű vizsgálatok, amelyeknek pedig mind a közgazdasági, mind az üzemtani és az üzemszervezési kérdések megoldásában nagy szerepük lehetne.

A termelőszövetkezetekben szociológiai szempontból mindenekelőtt azt kell megvizsgálnunk, hogy a dolgozóknak milyen lehetőségük van vélemény-nyilvánításra és a döntések meghozatalában való aktív részvételre, mert ez a „miénk"-tudat kifejlődésének és megerősödésének az egyik legfontosabb feltétele.

A szövetkezeti demokrácia gyakorlásának legfontosabb szerve — mint sokszor mondtuk és mondjuk — a közgyűlés. De vajon magától alakul-e ki a közgyűlésnek ez a funkciója? Nem kell-e nehézségek egész sorával számolnunk? Hogy például a tagok beleszólhassanak a szövetkezet közös dolgaiba, ahhoz tájékozottnak kell lenniük, ennek gyakorlati megvalósítása azonban igen sok nehézségbe ütközik. A szociológiában az üzemi információs rendszerek vizsgálatai során gazdag tapasztalatanyag halmozódott fel, s ennek egy részét a termelőszövetkezetekben is fel lehetne használni.

A falu vezető rétegének társadalmi összetétele is sok probléma forrása lehet. Ebben a vezető rétegben nagy szerepet játszanak azok, akik összeforrtak a felszabadulás utáni párt- és politikai harcokkal. Egy részük együtt nőtt a változó feladatokkal, és sokan közülük nemcsak az élet iskoláját járták ki, hanem a munkakörük elvégzéséhez szükséges tudás mellé annak rendje és módja szerint a bizonyítványokat is megszerezték; mások viszont menthetetlenül elmaradtak. A fejlődésben elmaradt falusi vezetők csoportja fontos társadalmi problémává válhat, mert melegágyává lehet a politikai elégedetlenségnek, a széthúzásnak, az intrikának és más társadalmi betegségeknek. E kérdés belső szociológiai motívumainak feltárásával azonban megtalálhatnánk azokat a megoldási lehetőségeket, amelyek összeegyeztetik az egyes egyének és a társadalmi haladás érdekét.

Amint ezt sokszor hangoztatjuk, a termelőszövetkezetek fejlődésében rendkívül fontos szerepe van a vezetés és a tagság viszonyának. Ez a megállapítás is nagyon bonyolult szociológiai problémát rejt magában; azt, hogy a kistulajdonosi „önállósághoz" szo-

Digitized by Google

kott parasztság képzetében miként jelenik meg a vezetés (az elnök, az agronómus, a járási tanács) tevékenysége. A kérdés mögött itt is az húzódik meg, hogy nagy tudati átalakulásra van szükség, s ezt a külső körülmények, a társadalmi feltételek meggyorsíthatják, de meg is nehezíthetik. Az e tekintetben meglévő ellentmondás feloldása azt követelné meg, hogy a szövetkezeti vezetők ne csak a gazdasági kérdésekben szerezzenek szakképzettséget, hanem a tagság irányításában is. A konkrét ismeretekre épülő, rendszerezett és megalapozott szociológiai, sőt pszichológiai ismeret is egyre nélkülözhetetlenebb feltétele a sikeres és hatékony szövetkezeti vezetésnek, s a szövetkezetben talán még égetőbb szükség van rá, mint a gyárban vagy a hivatalban.

Az optimális eredményt adó elosztási formák alkalmazásához is kellenek szociológiai megfontolások. Az utóbbi években sok közgazdasági munka íródott erről a kérdésről; ha van is azonban nyoma bennük szociológiai szemléletnek, ez csak enyhíti, de nem ellensúlyozza az egyoldalú közgazdasági szemléletből származó hibákat. Meggyőződésem szerint ugyanis nem igaz az, hogy a valamely elosztási formához kapcsolódó, objektíven értelmezhető anyagi érdekeltségből egyértelműen következtethetünk a belőle fakadó társadalmi hatásokra. Ehhez a munkahelyi kollektívák tudati-ideológiai viszonyait kell megvizsgálnunk.

Ha lehet, még bonyolultabb kérdéseket vet fel a munkával, a munkakörrel való azonulásnak — a szociológiában használt szóval: identifikációnak — a vizsgálata a szövetkezeti gazdaságokban. Az egyénileg gazdálkodó paraszt sokfajta munkát kénytelen végezni, akár szereti, akár nem. A szövetkezetben az egyéni paraszti léthez képest nagyfokú munkamegosztás alakul ki, s ez lehetővé teszi, hogy az egyes tagok olyan munkakört válasszanak, amely jobban megfelel készségüknek, képességeiknek. De a termelőszövetkezetekben meglévő munkakörök között munkafeltételek, munkarend tekintetében még jelentős különbségek vannak, s ez sokszor a kereseti lehetőségek aránytalanságaival is párosul. Emiatt gyakori az, hogy a szövetkezeti tagok válogatnak a munkában. Ez könnyen ellentétek forrásává válhat, mert kialakulhat a szövetkezetben egy kedvezményezett réteg (esetleg a régebbi szövetkezeti tagok, „akik megkínlódtak a szövetkezetért"), s a könnyebb, vagy a kapósabb munkaköröket ennek tagjai kapják, függetlenül egyéni képességeiktől.

Változások a családformában és a szomszédsági viszonyokban

A faluban lezajló társadalmi folyamatok a család funkcióit is lényegesen megváltoztatták. A kapitalista falu mezőgazdaságában a család alapvető termelési egység volt; egyik legfontosabb funk-

Digitized by Google

ciójának éppen a mezőgazdasági termelői tevékenységet lehetett tekinteni. A családon mint termelési egységen belül alakult ki a családtagok közötti munkamegosztás, s az egyes részmunkák ezen a kereten belül egészítették ki egymást. A mai faluban a család termelői funkciója a háztáji gazdaság vonatkozásában maradt fenn; ebben az értelemben a család továbbra is termelői egység. A család fő jövedelmi forrása azonban már a család gazdasági keretein kívül végzett munka; termelői funkciója tehát háttérbe szorul, s egyéb funkciói kerülnek előtérbe.

A családformát tekintve jellegzetes változás még a faluban a háromgenerációs családforma csökkenése, s ezzel egyidejűleg az egy- és kétgenerációs családok számarányának megnövekedése. Ez egyik jellemző kísérőjelensége annak a nagy átrétegeződési folyamatnak, amely a szocialista fejlődés és az iparosodás következtében a faluban végbemegy.

A családforma változásának is nagyon sokféle kísérőjelensége van; ma még korántsem tudjuk teljes mértékben feltárni ezeket. Közülük egyesek a családi összetartás és a családon belüli harmónia szempontjából pozitívak (ilyen pl. a földínség okozta gyűlölködés megszűnése), mások pedig negatívak. Kétségtelen például az, hogy a család funkciójának és formájának változása erősen közrejátszott a népesség-szaporulat csökkenésében, éppen úgy, mint a válások számának növekedésében.

A falu közösségi életében nagy szerepe van a szomszédsági kapcsolatnak, amely hasonlít a gyári munkahelyi kollektívák rokonszenv- és ellenszenv-kapcsolatainak rendszeréhez. Az egyéni gazdaság viszonyai között ebben a kapcsolódási rendszerben alakultak ki a kollektív munka kezdeti formái (a közös behordás, vetés stb.). Ez a szomszédsági rendszer — amelynek még vannak gyökerei — a szövetkezeten belül is jelentékeny tényező, s ha a munkacsoportok szervezésénél figyelembe veszik, erőtöbbletet ad. De nemcsak a jószomszédi viszony, hanem a „Péter-Pál"-féle is bekerül a szövetkezeti életbe. Ez a probléma sokszor még ipari üzemekben is gondot okoz. A faluban egyébként is a rokon- és ellenszenvek bonyolult rendszerével kell számolnunk, s a lakóhelyi közösség csak megnöveli ennek a jelentőségét.

Néhány szó a falu művelődési és kulturális viszonyainak vizsgálatáról

A faluban végbemenő társadalmi változások — így mindenekelőtt a falu szocialista fejlődése és az iparosodás — a kulturális életre is nagy hatással vannak. A szociológiai módszerekkel végzett vizsgálatok ennek a hatásnak többek között a következő, egymásnak ellentmondó tendenciáit állapították meg:

Digitized by Google

Erősen növekszik a falun élő lakosság kulturális ellátottsága és aktivitása, de ugyanakkor nem csökken a mezőgazdasági és a nem mezőgazdasági lakosság kulturális színvonala közötti különbség.

A háztartás-statisztika adatai is azt bizonyítják, hogy a parasztság egy főre jutó fogyasztásában a leggyorsabban a művelődésre, a szórakozásra és a lakberendezési tárgyakra fordított kiadások nőttek. Bár még ma is nagy a különbség a város és a falu kulturális fejlődése között, jól megfigyelhető a kettő közti kiegyenlítődés folyamata. Nem csökkent azonban, hanem még növekedett is az a távolság, amely a falu paraszti népességének a kulturális színvonalát a nem-paraszti lakosságétól elválasztja.

Ez a furcsa ellentmondás abból származik, hogy a mezőgazdasági lakosság kulturális felemelkedése legtöbbször a mezőgazdasági munkából való kiválással jár együtt. Elsősorban azok mennek el a mezőgazdaságból, akiknek aktívabb a kulturális érdeklődésük, másrészt a magasabb kulturális szint elérésére nagyobb lehetőségük is nyílik azoknak, akik kiválnak a mezőgazdasági munkából.

A szociológiai kutatások egyértelműen emelik ki azt, hogy egyes személyeknek milyen nagy szerepük van a falvak kulturális színvonala közötti különbségekben. Egy-egy tanító vagy kultúrház-vezető gyökeres fordulatot vihet végbe. E mögött a sokszor tapasztalt jelenség mögött az objektív viszonyoknak a változását kell látnunk. Ez teszi a falut ennyire könnyen formálhatóvá, s enélkül kudarcra volnának ítélve a kulturális forradalom prófétáinak a törekvései.

A falu politikai viszonyainak szociológiai vizsgálatáról

Pártszervek irányításával az utóbbi években sok olyan vizsgálat folyt, amely a falusi lakosság ideológiai és politikai viszonyainak felmérését tette közvetett vagy közvetlen céljává. Ezek a vizsgálatok azonban — kevés kivételtől eltekintve — nem voltak eléggé módszeresek. Ez nem azt jelenti, hogy nem is tárták fel a társadalmi valóság egyes vonatkozásait; a szociológiai módszerek helyes használatával azonban objektívabb és igazabb társadalomképet kaphatnánk. (Ezt a megállapítást egyes szociológiai vizsgálatok eredménytelensége sem cáfolja meg.)

Ezzel összefüggésben hivatkozom arra a nem éppen szerencsés hangvételű vitára, amely mintegy két éve a szociológiáról folyt lapjainkban. Két szélsőséges álláspont csapott akkor össze: az egyik semmibe sem vette a párt által végzett társadalomvizsgálatok jelentőségét, a másik feleslegesnek tartotta a szociológiai módszerességgel folytatott vizsgálatok kifejlesztését. Így azután sokak tudatában az a hamis képzet alakult ki, mintha a párt által

Digitized by Google

eddig végzett társadalomvizsgálatok és a szociológia módszereivel végzett vizsgálatok egymást kizáró módon ellentmondásosak volnának.

Az egyes pártszervek által az utóbbi időben folytatott szociológiai vizsgálatok sokat tettek azért, hogy ez a látszat-ellentmondás megszűnjék, s megerősítették azt a nézetet, hogy a szociológiai módszerek eredményesebbé teszik a pártszervek által végzett társadalomvizsgálatokat. Külön említést érdemel a Hajdú-Bihar megyei Pártbizottság kezdeményezése: a szociológia iránt érdeklődő egyetemi oktatók munkacsoportját megbízták azzal, hogy mérje fel, milyen változások mentek végbe a megyében a parasztság osztályszerkezetében.

A termelőszövetkezetek tagjai között ma mintegy 90 000 párttag van. Kétségtelen, hogy ez hatalmas erő. Kevés tudományos vizsgálat folyt azonban arról, hogy mekkora hatásuk van a pártszervezeteknek a szövetkezeti életre, a termelőszövetkezeti tagság egyes rétegeinek felfogására és a munkához való viszonyára. Azt is érdemes volna megvizsgálni, hogy a falu és a termelőszövetkezet párt- és társadalmi aktívája hogyan helyezkedik el és milyen szerepet játszik a falu egész lakosságának, illetve a termelőszövetkezet tagságának társadalmi struktúrájában. Lengyelországban — különböző pártszervek megbízásából, elsősorban az üzemekben — sok ilyen jellegű vizsgálatot végeztek, s feltehető, hogy ezek nagy hasznára vannak a politikai irányító munkának. Tudomásunk szerint a Szovjetunióban is folynak hasonló vizsgálatok.

•

Tanulmányomban korántsem térhettem ki a mai falu minden fontos szociológiai problémájára, s amit ebből felvetettem, az sem alkot ma még egységes gondolat-rendszert. E néhány gondolattal csak azt akartam illusztrálni, hogy milyen feladatokat tűzhet a jövőben maga elé a faluszociológia. Így legtöbb megállapításom nem is tekinthető egyébnek, mint kutatási hipotézisnek, amelynek igazát még le kell mérni a tényeken.

Digitized by Google

A „trösztök Európája" és a munkásosztály harca a szocializmusért

Írta PATKÓ IMRE

A kapitalizmus modern propagandistáinak mindeddig a Közös Piac volt egyik legkedvesebb „slágerük". Az Európai Gazdasági Közösség hat országának (Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, Belgium, Hollandia, Luxemburg) ipari termelése 1957-től 1961-ig 30, külkereskedelme 50 százalékkal nőtt. Ez az ütem — bár 1962-ben lelassult — kb. másfél-kétszer gyorsabb, mint Angliáé és az Egyesült Államoké. A hat ország nemzeti jövedelme és ezen belül különösen a legnagyobb monopóliumok profitja rendkívül gyorsan nő. A Közös Piac harmincöt legnagyobb monopóliumának tiszta nyeresége 1957-től 1961-ig 2,7-szeresére emelkedett.

Ezek az eredmények a háborút követő kapitalista konjunktúra talaján születtek, és nem csupán az integráció következményei. Japán pl., amely néhány év alatt megkétszerezte ipari termelését és gyorsabb ütemben fejleszti iparát mint a Közös Piac országai, semmiféle integrációnak nem részese. De a fejlődés a Közös Piacban — tény. A szocialista közgazdászok 1962-es moszkvai értekezletén P. Joye belga marxista leszögezte: „A Közös Piac... realitássá vált, amellyel számolnunk kell, sőt bizonyos mértékig visszavonhatatlan realitássá vált... felválthatja valami más, de az a »valami más« semmi esetre sem lesz visszatérés az 1958 előtti helyzethez". A világgazdasági és a világpolitikai fejlődés olyan körülményeket teremtett, amelyek közt szükségszerű az állami monopoltőkés integráció tendenciája.

A tőke nemzetek feletti összefogásával a nyugat-európai munkásosztálynak szembe kellett állítania a maga új stratégiáját és taktikáját. Ennek kialakításában döntően fontos a Közös Piac lényegének helyes, marxista elemzése. Itt csak néhány részletét érinthetjük ennek a problémakörnek, elsősorban azt, ami legközvetlenebbül befolyásolja a munkások, a dolgozó tömegek harcát.

Digitized by Google

A dolgozók anyagi helyzete

Lássuk mindenekelőtt, milyenek a munkások anyagi életkörülményei a Közös Piac területén?

A „hatok" országaiban kb. 172 millió ember él, s ebből — az EGK-statisztikák szerint — mintegy 50 millió a bérből élő kereső. (Számuk Olaszországban több mint 13 millió, Franciaországban több mint 12 millió, az NSZK-ban meghaladja a 19 milliót, Hollandiában a 3 milliót, Belgiumban mintegy két és félmillió, Luxemburgban kb. 100 000.)

Ezeknek a nyugat-európai proletároknak az életkörülményei az utóbbi esztendőkben kétségtelenül javultak. Bár a tőkés reálbér-statisztikák megbízhatatlanok és különböző módszerek szerint készülnek, ezért nehezen hasonlíthatók össze, tényként fogadhatjuk el azt, hogy a Közös Piac országaiban az utolsó öt esztendőben *általában emelkedtek a reálbérek,* vagy — mint például Franciaországban, ahol 1958-ban a bérnívó jelentősen visszaesett, s ezt követte újabb emelkedés — legalábbis nem alacsonyabbak, mint 1954—1957-ben, a Közös Piac létrejötte előtt. A névleges bérek emelkedése igen jelentős, az utolsó nyolc esztendőben eléri a 26—70 százalékot. Ha ezt összevetjük az ár-index emelkedésével, kitűnik, hogy a béremelések nagy részét elvitte a drágulás, különösen a szolgáltatások árának emelkedése. A reálbérek azonban még így is mind a hat országban általában magasabbak, mint a második világháború előttiek. A részlet-ügyletek elterjedése következtében a dolgozók sokkal szélesebb körben rendelkeznek tartós szükségleti cikkekkel is (háztartási gépek, autó stb.), mint azelőtt.

A Közös Piac országaiban a munkanélküliség évről évre csökkent: 1960/61-ben például az NSZK területén 390 000-ről 268 000-re, Franciaországban 149 000-ről 122 000-re, Belgiumban 245 000-ről 158 000-re, Hollandiában 54 000-ről 42 000-re, s Olaszországban 1,7 millióról, 1,4—1,2 millióra.

Az érem másik oldala rendkívül sok kedvezőtlen tényezőt mutat. Például a bérek emelkedésével egyidejűleg emelték az adókat, az NSZK-ban 1959-től 1961-ig 5,4 százalékról 7,8 százalékra, és most újabb adóemelési törvényt terjesztenek a nyugatnémet parlament elé. A munkásoknak a Közös Piac minden országában adót kell fizetniük és országonként változó mértékben, de jelentős összegekkel (pl. az NSZK-ban 40, Olaszországban 13,5 százalékban) kell hozzájárulniuk a szociális szolgáltatásokhoz is. A római szerződés, a Közös Piac alapító okmánya kilátásba helyezte a férfiak és a nők számára az azonos munkáért egyenlő bért, ennek az ígéretnek a teljesítését azonban 1964 decemberére halasztották. Ugyanez a szerződés megígérte a dolgozók életszín-

Digitized by Google

vonalában az egyes országok közt mutatkozó jelentős különbségek kiegyenlítését. Ez azonban nem, vagy csak rendkívül vontatottan történik. A fizetett szabadság ideje például a franciáknál három hét (most indítottak harcot a négyheti fizetett szabadságért és a 60 éves nyugdíj-korhatárért), a németeknél két hét, az olaszoknál csak 10 nap. A családi pótlék Franciaországban a legmagasabb, s itt viszonylag magas az ehhez való állami hozzájárulás; e téren az NSZK-ban a legrosszabb a helyzet, és igen rossz Olaszországban is. A nyugatnémet órabérek — azonos szakmákban — 20—30 százalékkal magasabbak, mint az olaszországiak stb.

A legsötétebb oldala a nyugat-európai munkásosztály életének, hogy kemény harcokban kivívott eredményeiért vérrel, egészséggel és ideggel kegyetlenül meg kell fizetnie. Nemcsak a szennyes gyarmati háborúkról és a rendőrterror áldozatairól van szó. A munka intenzitása hallatlanul megnövekedett. Megállapították, hogy a nyugatnémet ipar fő ágaiban a termelés nagyon jelentős növekedésének csak egyharmadát érték el gépesítéssel és korszerűsítéssel, a többi az „izzasztás"-nak és a munkahét megnyújtásának az eredménye. Azokban a franciaországi iparágakban, amelyekben a CGT statisztikája szerint a reálbér öt év alatt 4—10 százalékkal csökkent, ugyanezen időszakban a termelés 20, a termelékenység pedig 17 százalékkal emelkedett. A tőkés kizsákmányolás egyre fokozódik.

Sötét képet mutat a Közös Piac országainak üzemegészségügyi és baleseti statisztikája. Az Egyesült Államokban például tízmillió tonna acél legyártása közben átlagosan 8 ember veszti életét, az NSZK-ban 44. Az NSZK-ban az üzemi balesetek száma 1951-ben 1,4 millió volt, s 1961-re már évi hárommillióra emelkedett. Olaszországban, a legújabb „gazdasági csoda" színterén, ahol egy év alatt 13 százalékkal nőtt az ipari termelés, kb. ugyanezen idő alatt ugyancsak 13 százalékkal — 1 174 431-re nőtt a munkásbalesetek száma. A „kiöregedett", megrokkant dolgozók átlagos életkora 1957 és 1959 között, három év alatt, másfél esztendővel csökkent, a munkából kieső dolgozók hatvan százaléka a 60—65 év nyugdíj-korhatár helyett már 54 éves korában, vagy még korábban kényszerül otthagyni munkahelyét. Az állammonopolista trösztök irgalmatlan, embergyilkos hajszát diktálnak üzemeikben.

Jellemző az is, hogy a „szabad munkásvándorlás" közös-piaci vívmánya a gyakorlatban jelentkezik. Azok a (főként olasz) munkások, akik a Közös Piac területén — valójában egyáltalán nem szabadon, hanem a tőke szükségletei, a munkaerő-kereslet feltételei szerint — egyik országból a másikba vándorolnak, a trösztök nemzetközi ipari tartalékseregét alkotják.

Digitized by Google

Még hosszan sorolhatnánk az ehhez hasonló példákat. A Közös Piac viszonyai általában és a dolgozók helyzete különösen rendkívül ellentmondásos, bonyolult képlet; az eddig ismertetett adatok korántsem mutatják be teljességében.

A munkásosztály szakszervezeti és pártok szerinti megoszlása

A Közös Piac országaiban élő dolgozók politikai állásfoglalásáról, a társadalmi kérdésekről alkotott véleményéről némi képet ad szakszervezeti és pártok szerinti megoszlásuk.

Köztudomású, hogy a nyugat-európai munkásosztály rendkívül koncentrált és szervezett, s nagy harci hagyományai vannak. Ugyanakkor a Közös Piac hat országában nagy a reformista szakszervezetek és a szociáldemokrácia befolyása.

Az Európai Gazdasági Közösség hat országának mintegy 50 millió bérből élő dolgozója közül körülbelül 20—21 millió a szakszervezeti tag. Miután a munkásegységet a második világháború után sikerült a tőkéseknek megbontaniuk, ezek a dolgozók három nagy, egymástól eltérő politikai felfogású szakszervezeti központ köré tömörülnek.

A Szakszervezeti Világszövetséghez tartozik	5,6 millió
a Szabad Szakszervezetek Nemzeti Szövetségéhez	11,2 „
a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségéhez	2,9 „

Az SZVSZ-hez tartoznak a forradalmi szellemű, a leghaladóbb szakszervezetek, amelyek többé-kevésbé teljes egységben dolgoznak a kommunista pártokkal, vagy legalábbis semmiképpen sem kommunistaellenesek. Az SZSZNSZ reformista szakszervezeti központ, amelyet 1949-ben az AFL—CIO amerikai szakszervezetek vezetőinek kezdeményezésére, nyíltan a nemzetközi munkásegység megbontására, az osztályegyüttműködés politikájának szolgálatában létesítettek. Annak a munkás- és népellenes világkampánynak része volt ez, amelyet a burzsoázia az antifasiszta háborúban kialakult demokratikus és népi egység megtörésére, a Szovjetunió és a szocialista országok iránt Nyugaton a háború után tovább élő rokonszenv lerombolására megkezdett.

Az SZSZNSZ fő harci jelszava mindmáig az antikommunizmus; irányítói általában a szociáldemokrata pártok. Ez a szakszervezeti központ támogatja a Közös Piacot. 1962 januárjában a hat Közös Piac-ország szakszervezetei tanácskozásra ültek össze a nyugat-európai monopóliumok és az úgynevezett Európa-parlament képviselőivel. Ezen a konferencián a jobboldali szakszervezeti vezetők megígérték, hogy „tevékenyen közreműködnek az

Digitized by Google

EGK végrehajtó szervei nemzet fölötti jogkörének megerősítésében". A római szerződés előírja, hogy a szakszervezetek képviselői csak a tanácskozó jellegű szervekben, a gazdasági és szociális bizottságokban vehetnek részt, de ezeket a szakszervezeti képviselőket is az EGK miniszteri tanácsa nevezi ki. (!) A részvétel feltétele, hogy a szakszervezetek képviselőit „semmiféle parancsoló megbízás nem kötheti". Az SZVSZ harcos szakszervezeteitől eleve megvonták a képviselet jogát. Ezzel szemben például az NSZK szakszervezeti szövetségének, a DGB-nek elnöke, aki számos nagy monopoltröszt ügyvezető bizottságában is ott ül, az EGK egyik alapító tagja, s az említett gazdasági és szociális bizottságban is részt vesz.

Nem tartozik a Közös Piachoz, de meg kell említeni, hogy a nyugat-európai szakszervezeti mozgalomban rendkívül nagy súlya van az angol szakszervezeti szövetségnek, a TUC-nek, amely Nagy-Britannia hat és félmillió szervezett dolgozóját tömöríti, s amelynek az a sajátossága, hogy aki a szakszervezetbe belép, az ezzel egyúttal a Munkáspártba is belép. Az angol Munkáspárt pedig vezető szerepet tölt be a Szocialista Internacionáléban (bár az utóbbi időben csökkent ez a szerepe).

A Közös Piac országaiban a szociáldemokrata pártok többsége ehhez a Szocialista Internacionáléhoz tartozik. A szociáldemokrata párttagság összlétszáma a Közös Piac hat országában kb. 1,75 millió, s a választásokon mintegy 22—23 millió szavazatot kaptak.

Az 1951-es frankfurti programjában a Szocintern nyíltan elvetette a marxizmust („A szocialisták számára közömbös — mondja a program —, hogy meggyőződésüket marxista, vagy valamilyen más társadalmi elemzésből, vallásos vagy humanisztikus elvekből merítik.") és zászlaja: az antikommunizmus. Fő funkciója a munkásosztály és a dolgozó tömegek megosztása, s az osztályegyüttműködés prédikálása a tömegek között. Az egységbontást 1956-ban hivatalosan is meghirdették a „Szocializmus és kommunizmus" című nyilatkozatban. Ebben leszögezik: „A demokratikus szocializmus... elutasít bármilyen egységfrontot, vagy bármilyen más formájú politikai együttműködést a diktatúra pártjaival."[1]

Mindezek ellenére súlyos hiba volna egyszínűen feketének látni az egész nyugat-európai szociáldemokrata mozgalmat. Ez a tábor egyáltalán nem egységes (az utolsó esztendőkben a francia, az olasz és a belga szocialistáknál pártszakadás is bekövetkezett, a mozgalom bal- és jobbszárnyra polarizálódik), tömegeinek jórésze esetenként tényleges, s általában potenciális szövetségese a munkásosztály élcsapatainak.

[1] A Szocintern ezeken kizárólag a kommunistákat érti; a burzsoá diktatúra pártjaival a gyakorlatban együttműködött.

Digitized by Google

Ez a marxista—leninista élcsapat különösen erős a Közös Piac két országában: a Francia és az Olasz Kommunista Párt adott esetben döntő módon beleszól az országos politika alakulásába. A hat ország kommunista pártjainak taglészáma és a választásokon kapott szavazatainak száma a következőképpen alakul *(1958-as adatok szerint):*

	Tagság	Szavazat
Francia KP	410 000	3 900 000
Olasz KP	1 800 000	6 700 000
Belga KP	13 000	160 000
Holland KP	30 000	144 000
Luxemburgi KP	?	2 000

A Német Kommunista Pártot illegalitásba szorították; ez az egyetlen olyan kommunista párt a hat országban, amelynek nincs parlamenti képviselője.

A hat párt együttes taglétszáma (nem számítva a németekét, s beleszámítva az Olasz Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjait) kb. 2.5 millió. A rájuk adott szavazatok száma kb. 11 millió.

A Közös Piac munkásosztályának legfőbb gyakorlati harci kérdése: a kommunista és szociáldemokrata pártokat követő dolgozók, s az egész nép akcióegységének megvalósítása a monopóliumok nemzetközi szövetsége ellen, a nép érdekeinek védelmében.

Egység nemzeti és nemzetközi méretekben

A dolgozók egységét maga az élet követeli. A trösztök nemzetek feletti összefogása mindent elkövet az egység megakadályozására, a létrejött egységfrontok megbontására, de akciói ugyanakkor minden országban elkerülhetetlenül szembeállítják őt a nép többségével, a tömegeket pedig keserves leckéken tanítják meg az összefogásra.

A trösztök közvetlen profitérdekből és „koncentrált gazdasági", vagyis politikai céljaik érdekében ismételten támadásokat indítottak a bérszínvonal, a dolgozók szakszervezeti és más demokratikus jogai ellen. Ezért történt, hogy miközben az életszínvonal emelkedett, a „hatok" országaiban hatalmasan fellendült a dolgozók sztrájkharca, s gyakran a legjobban fizetett munkásrétegek álltak a sztrájkok első soraiban. Ahogyan előrehaladt az integráció a Közös Piacban, úgy váltak mind hevesebbé a sztrájkok. 1959-ben 8 millió, 1960-ban már kb. 21, 1961-ben pedig 35 millió volt a hat országban a sztrájkolók száma. A Közös Piac fennállásának második időszakában, 1960—62-ben másfél-kétszer annyian sztrájkoltak, mint az első időszakban. A sztrájkok zöme közvetlen anyagi érdekekért folyt, s ennyiben összefért volna a reformista

Digitized by Google

szakszervezetek ökonomista hagyományaival. De az utóbbi években megszaporodtak a szakszervezeti jogokért, a már kivívott eredmények védelmében, vagy a közvetlen politikai célokért folyó tömegharcok, amelyek komoly politikai-harci iskolát adtak a tömegeknek, s tüzükben az antimonopolista egység kovácsolódott.

Az egység feltételei és színvonala tekintetében igen nagyok a különbségek a Közös Piac országai között.

A legroszabbak a feltételek az NSZK-ban, a dolgozók akciói itt érték el a legkevesebb eredményt a trösztökkel szemben. Itt illegális a kommunista párt; s Németország Szociáldemokrata Pártja következetesen egység-ellenes, valójában integrálódott a burzsoá államapparátusba, egyes szakszervezeti vezetők pedig a trösztök fizetett embereiként nagy vagyont szereztek. A „hatok" gazdaságilag legerősebb országában a leggyengébb az antimonopolista munkásfront. De még itt is folytak eredményes bérharcok: 1961-ben 10, 1962-ben 6 százalékos béremelést vívtak ki a dolgozók. Legerősebb szakszervezetük, a fémmunkásoké, egyszersmind a legharcosabb is: ez a szakszervezet tavaly olyan határozatot hozott — a Német Szakszervezeti Szövetség tilalma ellenére —, hogy általános sztrájkot hirdet, ha a kormány a szakszervezeti jogok ellen támad.

Kedvezőbbek az akcióegység feltételei Franciaországban, bár az SFIO, a francia szociáldemokraták pártja, hagyományosan egység-ellenes politikát folytat. Ennek a politikának a csődje azonban nyilvánvaló: a szociáldemokraták kikerültek a kormányból, 12 év alatt párttagságuknak mintegy háromnegyed részét elvesztették, a pártból kiszakadt a baloldal, amely Francia Egyesült Szocialista Párt-tá szerveződve bizonyos fokig pozitív szerepet tölt be, egyebek közt a munkásegység-törekvések támogatásával. Az ország válságos pillanataiban az utóbbi két esztendőben a szocialisták is újra meg újra rákényszerültek a gaulleista tekintélyuralmi rendszerrel szemben a kommunistákkal egységesen folytatandó akciókra. Ilyen helyzet alakult ki 1961-ben, az algériai puccs idején, amikor a fasizmus reális veszéllyé nőtt, s 12 millió francia dolgozó sorakozott fel harcra ellene. Az 1962-es választásokon, ismét a tekintélyuralmi rendszer ellen, a demokrácia védelmében, a szocialisták vezetői sem tudták már visszautasítani a kommunista egységajánlatot, sőt a kommunistaellenesség addigi főkolomposa, Guy Mollet szociáldemokrata pártvezér is csak a munkás-egységfront szavazataival tudta legyőzni gaulleista ellenfelét, csak így kerülhette el, hogy kibuktassák a parlamentből. Azóta tovább javultak az egységfront feltételei Franciaországban, megelevenedett a régi népfront-hagyományok emléke és az idén márciusban kirobbant hatalmas erejű bányász-sztrájkban a reformista szakszer-

Digitized by Google

vezetek egységfrontban harcoltak a forradalmi CGT-vel a bányászokkal szemben katonai behívókat és börtönt, rendőrt felvonultató gaulleista állam ellen.

Belgiumban 1959 óta egymást érik a nagy sztrájkharcok, amelyekben a két nagy szakszervezeti központba tömörült dolgozók — jobboldali vezetőik utasításai ellenére — mind szorosabb egységben küzdöttek. Történelmi jelentőségű volt az 1960—1961-es nagy sztrájk, amely a kormány „adó-egységesítési" törvényjavaslata ellen folyt. Ezzel a törvénnyel a monopóliumok kormánya Kongó elvesztésének költségeit akarta a dolgozókra áthárítani, s 6,5 milliárd frankos adóemelést irányzott elő. Egymillió belga munkás és alkalmazott több mint egy hónapig sztrájkolt ez ellen, olyan egységben, amelyet végül csak a jobboldali szociáldemokrata vezetők árulása és a flamand-vallon nemzetiségi ellentétek kiélezése tudott megbontani. A törvényt — módosítva — elfogadták ugyan, de a kereszténydemokrata kormány belebukott ebbe a harcba, s a kommunista szavazatok az ezt követő választásokon százezerről százhatvanezerre, képviselőik száma kettőről ötre emelkedett. Olyan tekintélyes szociáldemokrata vezetők, mint Renard, szakítottak a sztrájk során a jobboldallal és a kommunisták igazi szövetségesének bizonyultak a trösztök elleni harcban. A sztrájkban egybeolvadtak a gazdasági és a politikai követelések (követelték a kormány lemondását, a parlament feloszlatását, azt, hogy a szocialista és a kommunista képviselők egységesen hagyják ott az országgyűlést stb.).

Az „osztályegyüttműködést" hirdető burzsoázia propagandistáira az olasz dolgozók rendkívül sikeres egység-akciói is rácáfoltak. Az olasz munkásmozgalomban kisebb a reformista befolyás, mint a Közös Piac más országaiban, s az OKP érte el Nyugaton a legnagyobb sikereket a dolgozók harcra tömörítésében. Az olasz munkásosztály második legnagyobb pártja, Nenniék Szociáldemokrata Pártja, nem tagja a Szocialista Internacionálénak, s bár vezetőinek nagy része igyekszik jobb felé tolni a pártot, ez nem zárkózik el mereven az egységakcióktól. Ehhez az is hozzájárul, hogy ennek a pártnak a tagsága (ellentétben a német és a francia szociáldemokrata pártokéval) zömében munkásokból, bérből élő dolgozókból áll.

Az olasz munkásmozgalom erejét mutatja, hogy amikor (1960-ban) a reakciós Tambroni-kormány a fasisztákkal akart kormánykoalícióra lépni, az olasz kommunisták és szocialisták a kereszténydemokrata és republikánus balszárnyat is fel tudták sorakoztatni ellene. 2,5 millió embert mozgósítottak sztrájkokra, tüntetésekre, tömeggyűlésekre; megbuktatták a kormányt, és megakadályozták az országos politika jobboldali fordulatát. Az olasz munkások gazdasági és szakmai-szervezeti harcaiban is igen sok a po-

Digitized by Google

litikai elem. Legutóbb az olasz fémmunkások kezdtek harcot béremelésért és szakszervezeteik üzemi működési jogáért. (Olaszországban országos kollektív szerződéseket kötöttek, de az üzemekbe nem akarták beengedni a szakszervezeteket.) Ez a sztrájk 1963-ban is folyt, változatos formákban, s idén február 8-án csaknem 6 millió olasz munkás, magán- és állami alkalmazott, postás, vasutas, pedagógus félnapos általános szolidaritási sztrájkkal támogatta. 1948 óta ekkor történt meg először, hogy a három nagy olasz szakszervezeti szövetség egyetlen, közös szónokot állított nagygyűlésein. A sztrájk sikerrel végződött, s egyre több olasz üzemben kaptak a szakszervezetek jogot az üzemi problémákról való tárgyalásokra (a tőke olyan fellegvárában is, mint a FIAT-Művek, ahol ez 15 évig nem sikerült).

Az olasz kommunisták ösztönzésére az egységakciók ezen túlmenően azt követelik, hogy a munkásosztálynak legyen beleszólása a gazdasági élet irányításába, a beruházások felhasználásának megszabásába stb. E harc eredményeként a munkásmozgalom egységakcióinak például már sikerült a tartományi önkormányzat követelését olasz kormányprogrammá tenni. Ennek keretében akarják megoldani a részleges földreformot, az elmaradott délvidék fejlesztését stb. — ez a követelés tehát a lakosság legszélesebb rétegeinek támogatására számíthat. (A kormány egyébként nem teljesítette ezt a programot, s ez a soron következő olasz választások egyik kulcskérdése lett).

Olaszországban kedvezőbb a helyzet az egységfront kialakítására, mint a Közös Piac más országaiban. Vannak azonban olyan tényezők, amelyek általánosan hatnak a „hatok" minden országában.

Általánosan kedvező az akcióegység megvalósítása számára a társadalmi rétegződés alakulása a fejlett kapitalista országokban. Mindenütt olyan polarizálódás megy végbe, amelynek következtében csökken a tőkés tulajdonosok száma, s lényegesen megnövekszik a fizetésből és bérből élők aránya. A „hatok" mezőgazdaságában a kistulajdonosok száz- és százezrei vesztették el önálló egzisztenciájukat, s a mezőgazdasági lakosság csökkenésének tendenciája — általában a mezőgazdaság indusztrializálódásával párhuzamosan — törvényszerű jelenség. A bérmunkássá lett kisiparosok, a rendkívül megnövekedett állami és magánadminisztrációban, a szolgáltatásban és a kereskedelemben foglalkoztatott alkalmazottak, az ugyancsak alkalmazottá vált mérnökök, tudósok, laboratóriumi dolgozók — mind a bérből és fizetésből élők számát szaporítják, lényegében úgy, ahogy Marx előre látta ezt a folyamatot. Igaz, hogy egyelőre gyenge a közvetlenül kizsákmányolttá vált szellemi munkásoknak, a volt „független kisegzisztenciáknak" az osztályszolidaritása a proletariátus alapvető rétegével. Hogy

Digitized by Google

milyen kérdésben ki mellé állnak, az a maguk anyagi helyzetének alakulásától, a nemzetközi erőviszonyoktól, a munkáspártok politikájától és sok más tényezőtől függ. De ezeknek az embereknek alapvető, legéletbevágóbb érdekei mégis azonosakká váltak a munkásokéval. Közülük egyre többen kapcsolódnak be az egységakcióba, s amilyen mértékben felismerik a monopóliumok tényleges szerepét, úgy vesznek részt az ellenük folyó közös harcban.

A helyes tudat kialakulását, a tőkés integráció igazi céljainak és jelentőségének felismerését (minden burzsoá és szociáldemokrata ködösítés ellenére) megkönnyíti az, hogy a polarizálódás nemcsak a társadalmi rétegződésben, hanem az alapvető anyagi ellentétek kiéleződésében és a szövetkezett trösztök egymás közti és a néppel szembeni ellentéteinek kiélesedésében is megmutatkozik. Ami az előbbit illeti: az abszolút elnyomorodás a Közös Piac országaiban semmiképpen nem mutatható ki, de a nemzeti jövedelem megoszlása, a statisztikák kétségbevonhatatlanul azt bizonyítják, hogy *fokozódik* a relatív elnyomorodás. Franciaországban pl. 1956-tól 1962-ig egy átlag-munkáscsalád évi jövedelme mindösszesen 7—8 százalékkal nőtt, a nemzeti jövedelem viszont 22 százalékkal. A nagy monopóliumok profitja minden eddiginél gyorsabb ütemben szaporodott.

Általános jelenség a Közös Piacban, hogy a trösztök — az államra támaszkodva — szembefordulnak a tömegek gazdasági érdekeivel, s állampolgári, demokratikus jogainak, elemi politikai érdekeivel is: az egész nemzet érdekeivel szembekerülnek. A két legagresszívabb militarista-tekintélyuralmi rendszer, a német és a francia, a Bonn—Párizs tengelyre támaszkodva, hegemóniára törekszik a Közös Piacban. Ez már ma is, de különösen potenciálisan, fenyegeti a többi ország nemzeti érdekeit. Nemcsak olyan „apróságokról" van szó, mint pl. az, hogy a belga kormányban ülő szocialisták tervet dolgoznak ki országuk bányáinak államosítására, ezt azonban az EGK főhatóságai — szóval a „nemzetközi üzletvezetőség" — egyszerűen letiltják, fittyet hányva a belga szuverenitásnak. Komolyabb figyelmeztetés volt a tőkés integrációt támogató szociáldemokrácia számára az a leleplezés, hogy De Gaulle-nak és Adenauernak az volt az egyik érve Anglia Közös Piac-tagsága ellen: ezzel az esetleg kormányra kerülő angol Munkáspárt és a Szabadkereskedelmi Övezet skandináv országai a szociáldemokrácia és a semlegesség eszméit vinnék be a Közös Piacba! Lehetetlen, hogy ez ne emlékeztesse a nyugati szociáldemokratákat Hitler példájára, akit addig támogattak a kommunistákkal szemben, amíg a „Machtergreifung" után őket is büntetőtáborokba nem vetette. Ott valósult meg aztán az az egységfront, amelyet régebben tűzzel-vassal ellenzett a szociáldemokrata vezetés.

Végül: általános aggodalmat kelt a nyugati kisemberekben,

Digitized by Google

sőt egyes burzsoá körök képviselőiben is az a tény, hogy a Közös Piac a NATO szovjetellenes gazdasági bázisa (vagy azon belül esetleg egy külön agresszív katonai csoportosulás) — s ugyanakkor bizonyos fokig az Egyesült Államok és Anglia ellen is kihívást jelent. Egy részükben az az aggodalom ébredt, hogy elvesztik az amerikai védőszárnyakat, de még szélesebb rétegekben az, hogy háborúba sodorják Nyugat-Európát. A bizonytalanság nyomasztó szövevényében élnek a tömegek a Közös Piac országaiban, s már csak kevesekre hat a „szovjet fenyegetés" hazug jelszava: az elmúlt két esztendőben rendkívül megerősödött az a meggyőződés, hogy a Szovjetunió békés úton akarja megoldani a világproblémákat. A népi tömegek az életszínvonal, a demokrácia és a béke védelmében újra meg újra szembekerülnek a „trösztök Európájának" uraival. Ez általánosan kedvező körülményeket teremt az antimonopolista népi egységfront kibontakoztatása számára.

Mindez azonban csak lehetőség. Még nemzeti keretek közt sem sikerült eddig ezeket a lehetőségeket megfelelő mértékben valósággá változtatni. A hat ország munkásmozgalma szervezetileg szét van darabolva. Az akcióegység erősödő tendenciát mutat ugyan, s ez biztató tény, de nem elegendő. A trösztök népellenes összefogásával a maga internacionalista egységét kell szembeállítania a Közös Piac munkásosztályának, s ehhez az egész világ munkásmozgalmának támogatására van szüksége.

Az SZVSZ 1958-ban létrehozta a Közös Piac országaiban tevékenykedő forradalmi szakszervezetek összekötő- és akcióbizottságát, amelynek az a feladata, hogy az egyes iparágakhoz tartozó szervezett dolgozók közöspiaci egységakcióit elősegítse. A Közös Piac vezető szervei minden kapcsolatot visszautasítottak a nemzetközi szakszervezeti képviseleti szervekkel. A reformista szakszervezeti központhoz tartozó fémmunkás-szervezetek az idén létrehozták a Közös Piac fémmunkás-szakszervezeteinek európai bizottságát, s ennek vezetőségét március végén választják meg Brüsszelben. Ennek a bizottságnak már a puszta léte is azt fejezi ki, hogy a nemzetközi munkás-egységfront létrehozása még a reformisták szemében is elodázhatatlan és szükségszerű: az adott esetben azonban egyelőre inkább az osztályegyüttműködés, mint az osztályharc céljait szolgálja, s inkább illúziókat kelt a munkásosztályban, semmint hogy megfékezné a monopóliumokat. De hogy egy ilyen szervezeti forma milyen osztálytartalommal telítődik meg, az a helyzet alakulásától függ, s az osztályharcos munkásszervezetek politikájától is, nemcsak a jobboldali szakszervezeti és szociáldemokrata vezérek szándékaitól.

Az SZVSZ tavaly decemberben világkonferenciát hívott össze a Közös Piac problémájának megvitatására. Több mint 40 munkásszervezet, minden világrész szakszervezetei képviseltették ma-

Digitized by Google

gukat ezen a konferencián, amely állást foglalt a nemzeti és a nemzetközi munkásegység megteremtése és erősítése mellett, s igyekezett tisztázni, hogy a „hatok" országai közt fennálló különbségek ellenére milyen átfogó, nemzetközi programot szabhatnak meg az antimonopolista egységfront akcióinak. Az értekezlet és az azóta lefolytatott viták megkezdték az ilyen egységprogram körvonalainak kialakítását. A „hatok" országai közti objektív különbségek és a kérdések rendkívüli bonyolultsága folytán teljesen érthető, hogy eltérő nézetek ütköznek össze a célok meghatározásánál, a feladatok súlyának és értékrendjének meghatározásánál stb. Végeredményben azonban a következő alapelvben egyetértés alakult ki: a monopóliumok ellen harcba kell vezetni a tömegeket mindennapi érdekeik védelmében, s le kell leplezni a Közös Piac reakciós lényegét. Ez azonban még nem elegendő. A „trösztök Európájával" olyan átfogó munkás- és demokratikus programot kell szembeállítani, amely reális választási lehetőséget ad a tömegeknek a monopóliumok útjával szemben, a nép érdekeit szolgáló út követésére. Ilyen „demokratikus alternatíva" körül, ennek jegyében kell kialakítani a még csak kezdeti lépéseinél tartó nemzetközi antimonopolista egységfrontot — ezt az álláspontot fogadták el a Közös Piac kommunista pártjai és forradalmi szakszervezetei.

Demokrácia és szocializmus, reform és forradalom

A „demokratikus alternatíva" kidolgozásánál abból indultak ki, hogy a Közös Piac, a tőkés integráció új tartalékokat tárt ugyan fel az imperializmus számára, de nem változtatta meg a kapitalizmus alapvető lényegét és alaptörvényeit. Elegendő tény mutatja, hogy az egyenlőtlen fejlődés lenini elvének a gyakorlatban megnyilvánuló hatása következtében — a piacok kérdésében, a hegemónia kérdésében, a szuperprofitra való törekvésben csak erősödtek a monopóliumok közti ellentétek. Az integráció nyugateurópai „helyi sikerei" ellenére a „szervezett kapitalizmus", a „tőkés világkartell" megvalósíthatatlan burzsoá álom maradt. A monopóliumoknak azonban van manőverezési lehetőségük, s az sincs kizárva, hogy még további tartalékokat is feltárnak. Az erőszak mellett nem eredménytelenül használják fel a tömegek félrevezetésére a demagógia és a fejlett, óriási anyagi eszközökkel rendelkező tőkés propaganda eszközeit is. Mindent elkövetnek, hogy a világ — számukra elkerülhetetlenné vált — újrafelosztását, a szocialista világrendszer létével számolva, egymás közti háborúk nélkül hajtsák végre. Kényszerűségből a megnövekedett profitnak egy nagyobb részét engedik át a dolgozó rétegeknek, új eszközökkel, képmutatással és a „megvásárlás" módszereivel dolgoznak az

Digitized by Google

egykori gyarmati világban, s neokolonialista módszerekkel tartják fenn befolyásukat, kizsákmányolási lehetőségeiket stb.

Mindez olyan bonyolult, ellentmondásos helyzetet teremtett, amelyben a Közös Piac országaiban a dolgozók jelentős tömegei sem látnak tisztán. A napi harcok közben, saját tapasztalataikon nevelődve kell eljutniuk annak a felismeréséhez, hogy a fejlődés egyetlen lehetséges célja, a kínálkozó utak közül az egyedüli *kiút:* a szocializmus. Ehhez a felismeréshez a belső és a nemzetközi fejlődés tényeinek, s a marxisták felvilágosító munkájának kell eljuttatnia ezeket a milliókat. A „hatok" munkásosztályának legtudatosabb elemei az életszínvonal és a demokratikus jogok védelmében, a béke biztosításáért, tehát már általánosan elfogadott és óhajtott célok megvalósításáért kell hogy harcba vigyék a tömegeket, de olyan módon, hogy ezek a harcok a szocializmus megvalósulása felé is előrevigyenek. Maga az élet vetette tehát fel a reformokért való harcnak a forradalommal, a demokrácia védelméért folytatott harcnak a szocializmusért vívott küzdelemmel való összekapcsolása problémáját.

Legbehatóbban az olasz kommunisták foglalkoztak ezzel az új stratégiával és taktikával. Náluk különösen kedvező feltételeket teremtett az is, hogy Olaszországban az antifasiszta harcban létrejött kormánykoalíció a második világháború után olyan alkotmányt fogadtatott el, amely a szokásos burzsoá alkotmányoknál elvileg jóval messzebbmenő lehetőségeket nyújt a munkásosztálynak az államhatalomban való részvételre. Ezért először Olaszországban merült fel a „strukturális reformok" olyan értelmű követelése, hogy a munkásosztály, erőteljes tömegakciók nyomásával, felhasználja az alkotmányos, parlamentáris lehetőségeket a szocializmusba való békés átmenet gyakorlati lépéseinek megtételére. E harc során a demokrácia nem csupán a legkedvezőbb terep lehet a szocializmusért folytatott harc számára, hanem olyan gyakorlati követelések megvalósítását is jelentheti, amelyek lényeges változást idézhetnek elő a tulajdonviszonyokban, a társadalmi osztályok és az államhatalom viszonyában, az egész gazdasági és társadalmi struktúrában.

Luigi Longo, az OKP egyik vezetője a következőképpen írt erről: *„... ha nincs is akut forradalmi válság, harcolni lehet és kell a munkásosztály és a dolgozók előrehaladásáért a hatalom és a szocializmus felé, gazdasági és politikai jellegű vívmányok során át, amelyek forradalmi perspektíva keretében helyezkednek el, mégpedig az állam természetének és a termelőviszonyok gyökeres átalakításának perspektívájában. — Ebben a harcban egy igazán marxista—leninista pártnak meg kell találnia a helyes kapcsolatot a részleges vívmányok és a hatalomért vívott harc között, a reformok és a forradalom között. El kell kerülnie egyfelől azt a veszélyt,*

Digitized by Google

hogy tudatosan vagy akaratlanul integrálódik a kapitalista rendszerbe, másfelől azt, hogy pusztán általános szocialista követeléseket hangoztasson, amelyek az adott helyzetben nem felelnek meg a reális lehetőségeknek. A lenini tanítás és a tapasztalat megerősíti, hogy nem az átmeneti követelések és a reformok veszedelmesek, hanem az, ha hiányzik a tömegek hatékony, kitartó, a körülményeknek megfelelő harca ezekért a reformokért... bizonyos reformok és intézmények haladó jellege nem azok természetes tulajdonsága, hanem harccal kivívható eredmény."[2]

Minden országban a belső erőviszonyok szabják meg azt, hogy — a forradalom perspektíváját szem előtt tartva — milyen soron következő és messzebb menő reformokért lehet harcba szólítani a tömegeket úgy, hogy számukra valóban a szocializmusért folytatott harc előiskolái legyenek ezek a küzdelmek. Bármennyire eltérőek is e harc feltételei a „hatok" országaiban, mindnyájunknak egységes, közös harca ez, s egyben elválaszthatatlan része és egyik rendkívül fontos frontszakasza annak a világméretű küzdelemnek, amelyet az egész nemzetközi munkás- és demokratikus mozgalom a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért vív.

A kommunista pártok az EGK országaiban az 1960-as moszkvai nyilatkozat betűi és szelleme szerint keresik a szocializmusba való békés átmenet konkrét útjait és lehetőségeit. Valamennyiük számára magától értetődő a nyilatkozatnak az a lenini útmutatása is, hogy nem táplálhatnak hamis illúziókat, a viszonylag békés átmenetet tekintsék kemény és sok áldozattal járó osztályharcok szüntelen sorozatának, s számoljanak azzal is, hogy ha a reakciós burzsoázia erőszakhoz nyúl, akkor a tömegek erejével kell válaszolni erre.

A munkásosztály soron levő feladataival foglalkozott az a tanácskozás is, amelyet a „hatok" országainak (és Nagy-Britanniának) kommunista pártjai március 4—6 között tartottak Brüsszelben. A tanácskozás után kiadott közös nyilatkozatból kitűnik, hogy a bérekért és a munkafeltételekért folytatott harc mellett a forradalmi pártok elsősorban a demokratikus jogokért, ezzel együtt a hidegháborús politika ellen, a békét szolgáló konkrét lépésekért hívják közös harcba Nyugat-Európa minden haladó emberét. A Bonn—Párizs tengely létrehozását, a nemzetközi finánctőke és a nagy monopóliumok szolgálatában álló tekintélyuralmi rendszerek kiépítését tartják a legveszélyesebbnek a béke és a demokrácia erői számára. A Közös Piac vezetői a hidegháború és a reakció bástyájává akarják változtatni Nyugat-Európát, mindinkább megfosztják a nemzeti parlamenteket és általában a demokratikus

[2] Unita, 1963. I. 14.

Digitized by Google

képviseleti szerveket olyan jogaiktól, amelyeknek birtokában kifejezhetnék a nemzet szuverén akaratát. Ilyen helyzetben — hangoztatja a nyilatkozat — „a szemek a munkásosztályra tekintenek, amelynek nemzeti és nemzetközi szerepe megnövekedett. Lehetségessé és szükségessé váltak az időszerű és legsürgősebb problémák megoldására irányuló összehangolt akciók".[3]

A kommunista pártok olyan konkrét nemzetközi-politikai célok elérésére mozgósítanak, amelyek elősegítik a nemzetközi feszültség enyhülését: a NATO és a Varsói Szerződés országai közti meg nem támadási egyezmény megkötése; a két tábor közti kereskedelem hátrányos megkülönböztetések nélküli kibővítése; a berlini kérdés és a német békeszerződés megoldása; minden ország belpolitikájában, minden szinten a választott testületek jogainak megóvása, sőt kiterjesztése; s a Közös Piac nemzetek feletti szerveiben is az egyes országok parlamentjének és szakszervezeti szerveinek megkülönböztetés nélküli képviselete. (Pl. az olasz parlamentben nagyszámú kommunista képviselő van, de teljesen kizárták őket a „hatok" közös parlamentjéből stb.) A nyilatkozat joggal szögezi le, hogy a Közös Piac országaiban megvannak és mozgásban vannak azok a társadalmi erők, amelyek képesek visszaverni a monopóliumoknak és a háborús uszítóknak a demokrácia, a béke, a népek, a szocializmus ellen folyó közös offenzíváját.

A nyugat-európai munkásosztály nagy, közös harca az állammonopolista trösztök nemzetközi összeesküvése ellen — még csak most van igazán kibontakozóban. Egyes kommunista pártok — pl. az OKP, a X. kongresszusán — önbíráló megjegyzéseket is tettek amiatt, hogy „a nyugat-európai munkásosztály, a dolgozó tömegek és szervezeteik az elmúlt években nem járultak hozzá a szükséges módon a demokráciáért, a szocializmusért és a békéért vívott harchoz". Az önkritika bizonyára nem ok nélkül való, a világ dolgozói azonban elsősorban mégis mély tiszteletet és szolidaritást éreznek azok iránt, akik a tőke régi fellegváraiban, az állammal szövetkezett monopóliumok roppant nyomása alatt, igazi „közelharcot" vívnak a tapasztalt, ravasz, kegyetlen és nagyerejű osztályellenséggel.

A tisztelet és az együttérzés azonban nem elég. A nemzetközi munkásmozgalom, s különösen a győztes szocializmus országai hathatós segítséget kell hogy nyújtsanak a nyugat-európai népek békéjének, biztonságának, demokratikus szabadságjogainak megóvásához, ahhoz, hogy ezek a népek kiszabaduljanak a monopóliumok csapdájából. Döntően fontos segítség az, hogy a nemzetközi kommunista- és munkásmozgalom fő vonala ma a békés egymás mellett élés és a békés gazdasági verseny. Nincs olyan érv,

[3] L'Humanité, 1963. márc. 8.

Digitized by Google

amely jobban meggyőzhetné a Közös Piac országainak dolgozó tömegeit a szocializmus igazáról, s erősebben vonzaná őket a monopóliumok agresszív szövetsége ellen küzdőknek a munkásosztály vezette egységes táborába, mint a győztes szocializmus országainak konkrét gazdasági, kulturális és társadalmi viszonyok demokratizálásában elért eredményei.

A szocialista tábor roppant hatalma ezt a békés versenyt biztosítja. A Közös Piac országainak népei maguk fognak dönteni sorsukról. De az egész világ munkás- és demokratikus mozgalma számára döntő jelentőségű, hogy a kapitalizmus egyik legrégibb, s ma is nagyerejű fellegvárában a „trösztök Európája" helyett a szabad népek békeszerető, demokratikus, s majdan szocialista Európája épüljön fel.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A román ipar a néphatalom éveiben*

Írta **Emil Draganescu**, *az Állami Tervbizottság elnökhelyettese*

A hatéves terv negyedik évébe lépve a román nép teljes munkaképességét, tehetségét és tapasztalatait a párt által elfogadott nagyszerű program teljesítésének, a szocialista építés befejezésének szenteli, annak, hogy megteremtse a kommunizmus fokozatos építésének feltételeit.

Az az alapvető minőségi változás, amely a termelőerők szerkezetében végbement — Románia átalakulása egységesen, sokoldalúan fejlődő szocialista gazdasággal rendelkező országgá —, lehetővé tette az ipar minden ágában a fejlődés gyors ütemét, az egész gazdasági élet kiegyensúlyozott és arányos fejlődését, a dolgozók életkörülményeinek állandó javulását. Mindez ragyogóan bizonyítja, hogy helyes politikát folytatott pártunk, amelynek egész tevékenységét a marxizmus—leninizmus irányítja, s amely alkotóan alkalmazza ezt hazánk konkrét viszonyaira.

A szocialista iparosítás szükségességére, mint a népgazdaság gyors és sokoldalú fejlődésének egyetlen útjára, már 1945 októberében rámutatott a Román Kommunista Párt országos konferenciája. Az iparosítási program megvalósítása során a párt számba vett és számba vesz egy sor állandóan ható tényezőt. Ilyenek: a gazdaság egészén belül az egyes termelési ágak és ágazatok közötti helyes arányok biztosítása; a termelőeszközöket gyártó ipar elsődleges fejlesztése: a villamosenergia-termelésnek minél gyorsabb, az ipar egészét megelőző ütemű fejlesztése; a folyamatos, gyors és sokoldalú műszaki haladás; a természeti körülmények minél jobb hasznosítása; a termelőerők ésszerű területi elosztása; a termelés gazdasági hatékonyságának emelése; a munka termelékenységének növelése és az önköltség csökkentése; a szakemberek számának növelése és szakmai tudásuk elmélyítése; a dolgozók személyi érdekeltsége elvének alkalmazása.

A párt által mozgósított tömegek lelkes munkájukkal végrehajtották és túl is teljesítették a szocialista iparosításnak az állami éves és perspektívikus tervekben előírt feladatait. A hatéves terv közepén az ipari termelés volumene nyolcszor akkora, mint 1948-ban volt.

A népi hatalom évei ipari programjának jellegzetessége a termelés növekedésének gyors üteme, amelyet az új termelési viszonyok, a szocialista társadalom sajátos törvényei tettek lehetővé. A tervszerű gaz-

* A Román Munkáspárt elméleti folyóiratának, a Lupta de Clasa-nak az 1963. januári számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

dálkodás 14 éve alatt az ipar összes termelése kb. évi 16 százalékkal nőtt. Látható, hogy ez nem véletlen eredmény, hanem a fejlődésnek hosszú időn keresztül állandó és növekvő üteme, a szocialista gazdaság sajátos ritmusa. A gyors fejlődést mutatja az is, hogy 1962-ben az ipar 7 hét alatt termelt annyit, mint amennyit az egész 1948-as évben. Rendkívül gyorsan fejlődtek és fejlődnek az ipar alapvető ágazatai, amelyek az egész gazdaság fejlődését meghatározzák: a vaskohászat, a gépgyártás, a villamosenergia-termelés és a vegyipar. A hatéves terv első három évében a villamosenergia-ipar és a hőerőművek termelése 60, a vaskohászaté és a gépgyártásé több mint 70, a vegyiparé pedig több mint 80 százalékkal nőtt. Rendkívül nagy jelentőségű tény, hogy iparunk és nemzetgazdaságunk egész fejlődésének üteme gyorsabb, mint a gazdasági szempontból fejlettebb országoké. Ez biztosíték arra, hogy fokozatosan elérjük ezeknek az országoknak a színvonalát.

A nemzeti jövedelem folyamatos növekedésével az állam évről évre több anyagi eszközt irányozhat elő a termelőerőknek és a gazdaság összes ágazatainak fejlesztésére, s ezzel egyidejűleg a nép életszínvonalának emelésére. 1950 és 1962 között az állam kb. 210 milliárd leit ruházott be a gazdaságba, ennek több mint a felét az ipar, és elsősorban a nehézipar fejlesztésére. Tavaly beruházásaink összege majdnem hatszor akkora volt, mint 1950-ben. A jelentős beruházások lehetővé tették, hogy az utóbbi 13 évben több mint 350 korszerű üzem és új üzemegység épüljön fel a köztársasági iparban.

Az ország szocialista iparosításának eredményei világosan bizonyítják, milyen hamis volt a román burzsoázia reakciós ideológusainak az az „elmélete", amely szerint hazánknak mint mezőgazdasági országnak az a szerepe, hogy az iparilag fejlett országok gazdaságának kiegészítője legyen. Az élet teljesen rácáfolt erre: Románia rövid idő alatt alakult át sokoldalúan fejlődő, erős iparrai rendelkező országgá. Létrejött a szocializmus műszaki-anyagi alapja.

Az iparosítás természetes eredményeként az ipar szerkezete lényeges minőségi változáson ment át. Teljesen megváltozott a nehézipar és a fogyasztási javakat termelő ipar közötti arány. A termelőeszközöket gyártó ipar túlsúlyba került, és ma az egész ipari termelésnek 65 százalékát adja. Az ország tízéves villamosítási tervének teljesítésével és túlteljesítésével létrejött és fejlődik az az erős energetikai bázis, amely biztosítja a gyors szocialista iparosítást, az új technika bevezetését, a termelési folyamatok gépesítését és automatizálását. A hatéves terv első három évében villamos erőműveink kapacitása nagyobb volt, mint a burzsoá-földesúri rendszer egész ideje alatt. Az 1948. évi 1,5 milliárddal szemben tavaly több mint 10 milliárd kilowatt villamosenergiát termeltünk. Megépült az országos energetikai rendszer, amely egyesíti az elektromos centrálékat és összeköti a fogyasztási központokat.

Folyamatosan emelkedik az olajipari felszerelések, a fémfeldolgozó gépek és szerszámok, a belsőégésű motorok, a mezőgazdasági gépek, az autóbuszok, a Diesel-mozdonyok és más gyártmányok sorozatgyártása. Gyorsan növekszik a plasztiktömbök, a szintetikus kaucsuk, a szintetikus rostok és szálak termelése. A gépek és berendezések termelésé-

Digitized by Google

nek gyors növekedése lehetővé tette, hogy a népgazdaság beruházási szükségleteit fokozódó mértékben berendezések és felszerelések *hazai termeléséből fedezzük*, egyidejűleg a kereskedelmi cserét is növelve.

Az iparnak modern gépekkel való felszerelése, a termelési folyamatok gépesítésének és automatizálásának növelése, a munkások, technikusok és mérnökök szakképzettségének állandó fejlesztése hozzájárult a gazdasági mutatók emelkedéséhez. 1962-ben a munka termelékenysége az iparban kb. két és félszer akkora volt, mint 1950-ben. Egyre jobbak az eredményeink az önköltség csökkenésében, s ennek alapján az állami akkumuláció növekedésében.

Az ipar egészének és elsősorban a termelőeszközöket gyártó iparnak felfelé ívelő fejlődése és az ország termelőerőinek folyamatos növekedése fontos szerepet játszott az ország összes tartományainak gazdasági és kulturális felemelkedésében, erőforrásaik jobb kihasználásában. A burzsoá-földesúri rendszer éveiben a termelés anarchikus fejlődése a termelőerők területi elosztására is rányomta bélyegét. Egész vidékek — mint Moldva, Olténia, Dobrudzsa, a mai Maros-Autonóm Magyar Tartomány, vagy az ország északnyugati része — szinte teljesen iparosítás nélkül maradtak. A párt politikája ezekre a területekre irányított egyes nagy beruházásokat, s ezzel széleskörű lehetőségeket adott nekik erőforrásaik hasznosítására. Ezeken a területeken erős ipari komplexumok épültek és épülnek ma is; ezek megváltoztatják az ország gazdasági térképét, s termelésük fejlődése gyorsabb az országos átlagnál.

Az iparosítás következetes megvalósításának körülményei között a párt egyúttal eredményesen oldotta meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának legnehezebb és legsokoldalúbb problémáját: a mezőgazdaság kollektivizálását. Az ország iparosítása volt az egyike azoknak a tényezőknek, amelyek biztosították a mezőgazdaság szocialista átalakításának eredményességét. Az ipar fejlődésének elsőrendű szerepe volt abban, hogy a mezőgazdaságot nagy mennyiségű, magas technikai színvonalú termelőeszközökkel lássuk el. E termelési ág létrehozását mind nagyobb összegű beruházások biztosították. 1962-ben e beruházások összege elérte a 4,7 milliárd leit, szemben az 1950. évi kb. 600 millió leijel. Ezenkívül traktorok, mezőgazdasági gépek, műtrágya és más termékek hazai gyártására is jelentős beruházások történtek. A gép- és traktorállomások útján a népi demokratikus állam a kollektív gazdaságok rendelkezésére bocsátja azokat a gépeket, amelyek a mezőgazdasági munkák idejében és jó agrotechnikával való elvégzéséhez szükségesek. Mindez lehetővé teszi, hogy parasztságunk egyre növelje termését.

A párt és az állam, amikor állandóan növeli az ország termelőerőit és javítja az anyagi javak választékát és minőségét, az embert, a nép boldogulását és jólétét tartja szem előtt. A munkások és alkalmazottak fizetésének emelése, a parasztság jövedelmének növekedése, a kereseti adó leszállítása és egyes kategóriákban ennek teljes megszüntetése, az árak rendszeres csökkentése, az élelmiszerek és ruházati cikkek termelésének és fogyasztásának növelése, a családok segélyezése, és a szocializmus építésének időszakában hozott más hasonló intézkedések azt bizonyítják, hogy országunkban a termelés célja: a dol-

Digitized by Google

gozók anyagi és kulturális szükségleteinek minél teljesebb kielégítése. 1950 és 1961 között majdnem kétszeresére nőtt a reálbér. Világosan mutatja a lakosság vásárlóerejének növekedését az, hogy az utolsó három évben 50 százalékkal nőtt a kereskedelem útján a lakosságnak eladott áruk mennyisége, 3,6 milliárddal túlszárnyalva a hatéves tervben erre az időszakra előírt színvonalat.

Az ország ipari fejlődése egyre nagyobb mértékben járul hozzá ahhoz, hogy az állam évről évre növekvő összegeket fordítson a nép társadalmi és kulturális szükségleteinek kielégítésére. 1950 és 1962 között 120 milliárd leit fordítottunk az oktatásügy fejlesztésére, egészségügyi ellátásra, a dolgozók üdültetésére, nyugdíjra stb. Ebben az időszakban állami erőből és szövetkezetek révén kb. 240 000 komfortos lakás épült a városokban és a munkásközpontokban; a falvakban több mint 800 000 parasztcsalád részére épült új lakóház.

A gazdaság és kultúra gyors előrehaladása, országunk termelőerőinek és gazdasági potenciáljának szakadatlan fejlődése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a szocialista tábor létezésével és azokkal az előnyökkel, amelyek a szocialista országok állandó jellegű együttműködéséből hazánk számára is fakadnak, valamint azzal a sokoldalú segítséggel, amelyet a Szovjetuniótól kaptunk és kapunk. A KGST-országok párt- és állami vezetőinek 1962 júniusi moszkvai értekezlete fontos határozatokat hozott a szocialista országok közötti együttműködés és kölcsönös segélynyújtás további fejlesztéséről és tökéletesítéséről. A testvéri együttműködés állandó elmélyítése, a tervek egyeztetése, a termelés szakosítása, a nemzetközi szocialista munkamegosztás fejlesztése fontos tényezője minden szocialista ország gyors gazdasági előrehaladásának, s hozzájárul ahhoz, hogy fokozatosan megszűnjenek az ezen országok fejlettségében meglevő különbségek, növekedjenek a szocialista világrendszer erői, és kivívják a győzelmet a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyükben.

Az 1963. évi állami terv, amelyet a Román Munkáspárt Központi Bizottságának legutóbbi ülése hagyott jóvá, figyelembe véve a hatéves terv első három évében kialakult arányokat és ütemet, a pártkongresszus által meghatározott elvek alapján fontos feladatokat tűz ki a nemzetgazdaság folyamatos fejlesztése számára. Az idén az ipari termelés az 1962-eshez viszonyítva 12 százalékkal fog emelkedni, a termelőeszközöket gyártó iparágaké 13,3, a fogyasztási javakat gyártó iparé 10 százalékkal. A növekedés a legerősebb a vegyészeti iparban (több mint 26 százalék), a villamosenergia-iparban (21 százalék) és az építőanyagiparban (17 százalék) lesz. Ezek az irányszámok azt tükrözik, hogy a párt következetes politikát folytat a szocializmus műszaki-anyagi alapjainak növeléséért, elsőbbséget adva a nehéziparnak, amely az alapja a termelőerők folyamatos és gyorsütemű fejlődésének.

Az 1963. évi terv mintegy *9 milliárd leiben* határozza meg az ipari termelés növekedését. Néhány alapvető termelési ágban (a vaskohászatban, a gépgyártásban, a faiparban) azonban a termelés el fogja érni az eredetileg 1964-re tervezett színvonalat.

Melyek ma azok a legfontosabb technikai és gazdasági problémák, amelyekre pártunk az ipari dolgozók erőfeszítéseit irányítja, hogy a

Digitized by Google

nép jólétének növelése érdekében növekedjék az ország gazdasági potenciálja?

A Nagy Nemzetgyűlés ünnepi ülésén, amelyet a Román Népköztársaság kikiáltásának 15. évfordulója alkalmából tartottak, Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs ismét aláhúzta, hogy „pártunk a gazdaságpolitika központjába az iparnak, a mezőgazdaságnak, az építkezésnek és a közlekedésnek a legmagasabb színvonalú felszereléssel való ellátását, gépesítését és automatizálását helyezi, a termelés szervezettségének megjavítását és a szakemberek képzettségének állandó emelését."

A gazdaság ágazatainak korszerűbb technikával való ellátása az alapvető feltétele a szocializmus anyagi-műszaki fejlődésének. A műszaki előrehaladás megvalósításában elsőrangú szerep jut a gépgyártó iparnak. Ezen iparág termékeinek a műszaki színvonala és minősége nagy mértékben meghatározza azt, hogy milyen a munka termelékenységének színvonala azokban az iparágakban, amelyekben ezeket a gépeket használják. 1960 és 1962 között a gépipar elsajátította fontos felszereléseknek és berendezéseknek magas műszaki-gazdasági színvonalú gyártását, s más gyártmányokat is modernizált. Jó példa erre az olajfúró felszerelések termelésének elvi kimunkálása és megszervezése. Ezeket a berendezéseket — amelyeket belső szükségletre és exportra is termelünk — magas technikai színvonaluk miatt nagyon megbecsüli a nemzetközi piac. Hazai használatuk az utóbbi években lehetővé tette a fúrási sebesség fokozását és ezzel 160 millió lei megtakarítását.

1963-ban és azután a legnagyobb súlyt a szerszámgép-termelésre és a berendezések, valamint technológiai folyamatok komplett kidolgozására vetjük, s ezt nagyszámú szakosított üzem együttműködésével valósítjuk meg.

A szerszámgép-termelés a gépgyártás alapvető ága. Részletesen már működik és befejezéséhez közeledik a bukaresti szerszámgép- és gépsor-gyártó üzem építése. Ezzel szerszámgép-gyártásunk magasabb fokra, a fejlett ipari országok színvonalára emelkedik. A sokoldalú műszaki haladás folyamatos biztosítása végett 1963-ban új, magas műszaki színvonalú szerszámgép-típusokat és komplett gyártási folyamatokat fognak kidolgozni. Ezek — a gépek és felszerelések kereskedelmi cseréjével együtt — biztosítani fogják, hogy egész gazdaságunk technikai színvonala emelkedjék.

A magas termelékenységi és az alacsony költség-mutatók eléréséhez fontos hozzájárulás a technológiai folyamatok gépesítése és automatizálása. Az 1963. évi tervben előírt automatizálási feladatok teljesítésével a vasipar, a vasúti szállítás és az ipar több más ága eléri a hatéves terv végére előírt színvonalat. Ebben az évben a nyersvasgyártásnak majdnem háromnegyede, az acélgyártásnak 70 százaléka és a hengereltáru-termelésnek több mint a fele olyan berendezéseken fog folyni, amelyeken már automatizálva vannak az alapvető folyamatok.

A gazdaság minden területe számára aktuális feladat a termékek minőségének javítása. Ez az útja annak, hogy takarékoskodjunk az állami alapokkal és a lakosság pénzügyi kiadásaival, s jelentős társadalmi munkamegtakarítást érjünk el.

Digitized by Google

A párt vezetőségének felhívására a dolgozók mind szélesebb fronton folytatnak szocialista versenyt a termékek minőségének magasabb színvonaláért. Ennek eredményeképpen az ipar területén érezhető a termékek minőségének javulása; a gépek, az ipari berendezések és gyártmányok, a benzinek, az olajok, a marószóda, a nitrogén-műtrágya, a lábbeli, a gyapot- és műanyagszálak, a zöldség- és gyümölcskonzervek és más termékek egyre jobb minőségűek. Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül azt, hogy egyes vállalatok még szállítanak olyan árukat, amelyeknek minősége nem elégíti ki az érintett üzemeket vagy a fogyasztókat. Még az áruházakban is bekerülnek minőségileg hibás, gondatlanul elkészített áruk.

Üzemenként különböznek azok a tényezők, amelyek károsan befolyásolják a termékek minőségét. A leggyakoribb az, hogy figyelmen kívül hagyják a technológiai előírásokat, hogy rendszertelen a termelés üteme, s hogy nincs jól megszervezve a műszaki és minőségi ellenőrzés. A minőség javításában fontos szerepe van a dolgozók anyagi érdekeltsége növelésének. A párt és a kormány azt a feladatot tűzte ki, hogy a minőségért folyó harc ösztönzésére megfelelő jutalmazási rendszert kell kidolgozni és alkalmazni.

A tudomány hozzájárulása nélkül elképzelhetetlen az, hogy erősödjék a gazdaságban a műszaki haladás, emelkedjék a termelés technikai színvonala és javuljon a termékek minősége. A párt és a szocialista állam egyre előnyösebb feltételeket teremt a tudományos munka elvégzéséhez, s elsősorban arra irányítja a tudományos dolgozók és kutatók erőfeszítéseit, hogy a termelés növelésének problémáit oldják meg.

A nemzetgazdaság számára igen aktuális feladat a beruházások hatékonyságának szakadatlan növelése. A párt a fő erőfeszítéseket a nagy termelékenységű létesítmények üzembe helyezésére fordítja; ezzel elkerülhetjük az erők és munkaeszközök szétaprózását, s rövidebb idő alatt, jobb feltételek között fejezhetjük be a munkákat.

1963-ban megnövekszik a beruházások mennyisége, s ezért gazdaságilag hatékonyabbá kell tennünk a beruházásokat. Minden lehetőségünk megvan arra, hogy ezen a területen rendkívüli eredményeket érjünk el. Az a fontos, hogy alaposak legyenek a műszaki- gazdasági tanulmányok, s nagyobb igényességet tanúsítsanak azok a szervek, amelyek a műszaki dokumentációkat előterjesztik.

A megépítendő további létesítmények kidolgozásának az alapja olyan részletes és reális kalkulációk kidolgozása, amelyek figyelembe veszik — világviszonylatban is — az eddigi legjobb alkotásokat. A beruházások gazdasági hatékonyságát növelő tényezők között fontos szerepe van annak, hogy helyes legyen az elhelyezés, hogy a dokumentáció és a tervezés a legfejlettebb technológiai folyamatokat írja elő, hogy a beruházások összköltségén belül csökkenjenek az építési költségek, s hogy vegyük át a gyors és gazdaságos megoldásokat.

A beruházási tervnek fontos mutatója az építkezéseken folyó munka üteme, következésképpen az új termelési kapacitások üzembe helyezése. Függ ez attól is, hogy a műszaki dokumentáció és a felszerelendő berendezések idejében meglegyenek. Egyes beruházók azon-

Digitized by Google

ban nem gondoskodnak az építkezésekhez szükséges anyagi és szervezési feltételekről, ennek következtében eltolódik az üzembehelyezés időpontja, és beállnak az ezzel járó negatív jelenségek.

Az 1963-as terv minden feltételét megadja annak, hogy az új termelő kapacitások minél rövidebb idő alatt üzembe lépjenek, s így a nemzeti jövedelem továbbra is gyorsan növekedjék.

A szocialista termelési viszonyoknak az egész gazdaságban aratott győzelmével létrejöttek az objektív feltételei annak, hogy gyorsabban növekedjék a munka termelékenysége. Az idén a terv szerint az iparban 9,3, az építkezéseken több mint 7 százalékkal fog nőni a munka termelékenysége.

A társadalmi munka termelékenységének emelkedése kihat az önköltség színvonalának alakulására. 1962-ben a köztársasági ipar, a szállítás, a kereskedelem és a közellátás az anyag- és munkafelhasználás csökkentésével, a nyersanyagok jó hasznosításával, valamint a gazdasági szakemberek képzettségének és gyakorlottságának növelésével jó eredményeket ért el az önköltség csökkentésében.

A legtöbb vállalatnak és termelési ágnak azonban még nagy lehetőségei vannak az önköltség csökkentésére. Az olaj-kitermelésnek például ilyen lehetőséget ad a munka ütemesebb végzése, a téli időszak üresjáratainak megszüntetése stb.

A gazdasági aktivitás további növelése minden vállalatnál és termelési ágban elválaszthatatlanul összefügg a vállalatok ésszerűbb és rendezettebb műszaki-anyagi ellátásával, a termelési terv ütemes teljesítésével, a munka termelékenységének emelkedésével és a termelési lehetőségek ésszerű felhasználásával. Ez mindenek előtt azt feltételezi, hogy minden üzem teljesíti árutermelési és választék szerinti tervét, s ezzel megteremti az ellátás anyagi alapját. Ma, amikor gyors a nemzetgazdaság fejlődésének üteme és érezhetően megjavult a tervezés, kedvezők a feltételei annak, hogy minden üzem teljes egészében, minden mutatóját tekintve teljesítse tervét.

Országunkban a népi hatalom éveit az állandó politikai, gazdasági és társadalmi fejlődés jellemzi. A szocializmus végleges győzelme, népgazdaságunk egészséges volta, az iparosítás állandóan emelkedő tendenciájú előrehaladása nagy erővel bizonyítja a marxizmus—leninizmus érvényességét, a felszabadult, a maga sorsa felett rendelkező nép alkotóerejét.

A párt vezetésével a dolgozók megvalósítják a Román Munkáspárt III. kongresszusának határozatait. Ezzel hazánk nagy lépést tesz a kommunizmus építése, a dolgozók álmainak megvalósulása felé.

Digitized by Google

SZEMLE

Gondolatok a bírálatról és az önbírálatról

Hogyan érvényesül ma a kritikai szellem pártunkban, társadalmunkban? Erre a kérdésre sokszínűen és meggyőzően válaszol az élet, a tények és a tapasztalatok kifogyhatatlan sokasága.

A dolgozó tömegek politikai aktivitása legfőbb erőforrása, nagyszerű hajtóereje céljaink megvalósításának. Politikai és társadalmi közéletünk rendkívül eleven. Hosszú idő óta élénken politizál az egész ország. S ez a termékeny időszak rengeteg tapasztalattal támasztja alá azt a megállapítást, hogy a kritika és önkritika, a szocialista demokratizmus e fontos alkotóeleme, szocialista fejlődésünknek mindinkább magától értetődő tényezőjeként kezd érvényesülni.

A legutóbbi években a magyar nép történelmi jelentőségű győzelmet aratott: leraktuk hazánkban a szocializmus alapjait. Társadalmunk tehát fejlettségének új lépcsőfokára érkezett, s az új körülmények határozzák meg a kritika és önkritika megnövekedett szerepét.

Társadalmi viszonyaink fejlődésének, eredményeinknek döntő tényezője: pártunk helyes, kipróbált, marxista—leninista politikája. A pártélet demokratizmusa és vele együtt az egészséges kritikai légkör ennek a helyes politikának a terméke és velejárója. A politikai iránya és tartalma, meg a kritikai szellem szabad érvényesülése között szoros a kölcsönhatás. A személyi kultusz éveiben súlyosan megsértették a pártdemokráciát, megnyirbálták a párttagság jogait, és egyes önhitt vezetők igyekeztek mereven elzárkózni a tömegek feltörő kritikája elől. Ez szükségképpen történt így: ha a politika súlyos hibákkal terhelt, akkor megcsorbul, sorvad a pártdemokrácia és viszont. Az MSZMP életének demokratizmusa, egészséges, termékeny kommunista légköre viszont a párt helyes, jó politikájának része és bizonysága.

A harcos kritikai szellem, amely pártunk életében egyre inkább érvényesül, természetesen egész társadalmi és közéletünkre kisugárzik. Amint szoros az összefüggés, a kölcsönhatás a párt politikája és a pártélet demokratizmusa között, úgy a pártélet és a szocialista közélet demokratikus légköre ösztönzően hat közéletünk szellemére is, mint megbecsült példa, nagy nevelő erő. Közéletünk fejlődő demokratizmusa utat tör a tömegben rejlő teremtő erőknek és szándékoknak. És pártunk igyekszik szüntelenül tanulni is a tömegektől.

Végül: a pártunkban érvényesülő kritikai szellem erősíti a pártonkívüli tömegek bizalmát és megbecsülését pártunk iránt. A pártonkívüli tömegek elégedetten tapasztalják, hogy a pártban nem szokás a hibák takargatása, a kommunisták nem palástolják egymás esetleges balfogásait. Pár-

Digitized by Google

tunk azt tartja, hogy ez a dolgok normális rendje.

A pártélet és a közélet demokratizmusa, bíráló szelleme hozzásegít bennünket ahhoz, hogy mind eredményesebben harcoljunk a fogyatékosságok ellen. Manapság egy-egy taggyűlésen, a dolgozók közösségeinek értekezletein több bíráló megjegyzés hangzik el, mint azelőtt. Vajon azért-e, mert most több a hiba? Nem, hanem azért, mert ma lényegesen fejlettebb a dolgozók bírálókészsége és bátorsága. Nem utolsósorban pedig azért, mert ma a bírálatot jórészt konkrét intézkedések követik.

A kritika és az önkritika bátor és következetes alkalmazása fejlettségünk mai fokán nem egyszerűen, nem kizárólag „felülről" támasztott követelmény, hanem egyre több embernek belülről fakadó szükséglete is. Másrészt: a kritika és önkritika már nem különálló eleme, nem „toldaléka" politikai gyakorlatunknak, hanem szerves része.

Évekkel ezelőtt gyakran találkoztunk olyan emberekkel, akik alkalmasint csak azért alkudtak meg a bírálattal, mert úgy vélték, hogy a pártélet „illemszabályai" megkívánják ezt. Pl. egy pártmunkás meghitt beszélgetésünk közben ezt mondta: „A kritizálgatás szabadjára eresztése nem visz jóra. A mi kritikusaink többsége nem konstruktív szándékú. Hogy a kritika és önkritika a szocialista élet velejárója? Ez csak elmélet! Szerintem inkább kiagyalt ösztökélő eszköz. Valami jobbat kellene kitalálni..." Egy másik ismerősöm keserűen panaszolta, hogy szigorú bírálat érte: „Ha valamit elhibázok — mondta —, magamtól is azon vagyok, hogy kijavítsam. Nem kell nógatni engem erre. Mégis úgy tesznek, mintha magamtól nem tenném meg. Nekem a kritika olyan ostor, amely egy amúgy is jól húzó ló hátán csattan." Ismét más valaki így érvelt: „Mennyivel lesz jobb, ha a kritika szent nevében harsányan kiabálunk valamely fogyatékosságról? Ha nem beszélünk róla, kevesebb embert izgat. Jobb a csend és a béke, mert akkor kevesebb a hiba."

Hadd állítsam szembe ezekkel a tapasztalatokkal azokat, amelyeket a VIII. pártkongresszus időszakában szereztem. Egy község pártszervezetének titkára, a vezetőségválasztás előkészületeiről szólva elmondta: náluk a pártvezetőség rendszeresen ülésezik és ő mint titkár, előterjesztéseket visz a kollektíva elé. Módfelett nyugtalanítja azonban, hogy a legtöbbször ellenvetés nélkül jóváhagyják elgondolásait, mintha ezeknél különbet ki sem lehetne találni. Gyakran biztatja ugyan a vezetőség tagjait, hogy bírálják meg a titkári munkát és vitassák meg sokoldalúan a község életébe vágó javaslatokat, de nemigen alakul ki vita. Pedig a község életének, gazdasági építő munkájának problémái mind szakszerűbb és konkrétabb megoldást követelnek, s egy ember ereje és felkészültsége kevés ahhoz, hogy minden kérdésre helyesen válaszoljon. A titkár — egy ember — nem dolgozhat rendszeres ellenőrzés és bírálat nélkül. Ezért — mondotta — igyekszik úgy előkészíteni a vezetőségválasztást, hogy az új vezetőség munkaképesebb legyen, tagjai felkészült, harcos, kritikus szellemű emberek legyenek.

Pártaktivistáink jelentős része az élet adta szükségletekből, a maga gyakorlati tapasztalataiból

Digitized by Google

kiindulva szűrte le azt a következtetést, hogy az építő bírálat segíti munkáját, s nélküle nem oldhatja meg növekvő feladatait.

Eredménynek könyvelhetjük el azt is, hogy a bírálat ma már általában nem a leváltás előkészítő aktusa, elvi „alátámasztása". Akit a múltban megbíráltak, annak gyakran számítania kellett arra, hogy hamarosan leváltják funkciójából. Gyakori jelenség volt az is, hogy a felső szervek kiszemeltek valakit a sok közül, hogy megbírálva őt, „példát statuáljanak". Mindez már a múlté. A bírálat mindinkább a mindennapi munka szerves részévé válik, s általában csak azokat az embereket váltják le, akik a többszörös figyelmeztetés ellenére sem képesek megjavítani munkájukat.

A kritika persze csak ott válik mindennapos, megszokott gyakorlattá, ahol a vezetés irányító, ellenőrző munkája során rendszeresen felszínre kerülnek a hibák, a fogyatékosságok, a nehézségek, s ahol a dolgozók figyelemmel kísérik, elemzik a helyzetet és a problémákat. Az ellenőrzés tapasztalatainak rendszeres, szakszerű elemzése nélkül nem lehet mélyrehatóan feltárni a hibákat. Megszűnt a példa-statuálás alapvetően helytelen módszerének alkalmazása. Nem cél az sem, hogy látványos külsőségek közepette, kisebb hibákért is nagy plénum előtt bírálják meg az embereket. Ma már a legtöbb helyen arra törekszenek a vezetők, hogy a bírálat hangneme és módja legyen összhangban az elkövetett hiba jellegével és méretével. Jól tudják, hogy adott esetben a négyszemközt történő baráti „fejmosás" vagy a szűkebb körű megbeszélés is hasznos lehet. Egészséges jelenség az is, hogy ma már nem lehet politikai denunciálásra felhasználni a bírálatot. Azelőtt ugyanis gyakran előfordult, hogy ok nélkül elhajlónak minősítettek egyes embereket és ezzel politikailag és morálisan lejáratták őket. Persze, ma is vannak elhajlók, vannak — nem is kevesen — olyanok, akiknek a világnézete eltér a marxizmus—leninizmustól. A marxizmus—leninizmussal ellentétes eszméket ma is nevükön kell nevezni és vitatkozni kell velük. De a párttól távol áll az, hogy bírálat címén vagy tényleges bírálat helyett elhajlókként skatulyázzon be és bélyegezzen meg embereket csak azért, mert egyben-másban tévednek.

A pártszervezetek és az állami szervek igyekeznek érvényt szerezni annak a helyes elvnek is, hogy őszintén, nyíltan, egyenesen meg kell mondani az embereknek a velük szemben támasztott kifogásokat. Megszűnőben van az a gyakorlat, hogy az emberek kerülő úton, esetleg pletykákból tudják meg a munkájukat, magatartásukat illető bírálatot, vagy hosszú ideig tudomást sem szereznek róla. Sokat segített ebben a minősítések rendszere, a kádermunka titokzatosságának megszüntetése. Ez a rendszer arra készteti a vezetőket, hogy szemtől szembe mondják meg véleményüket, hogy előítéletektől mentesen, tárgyilagosan elemezzék az emberek munkáját. Kiment a divatból az is, hogy a kritikában mesterkélt arányokat faricskáljanak, hogy meghatározzák, mennyi szó essék benne az eredményekről és mennyi a fogyatékosságokról. Ahol alapjában véve jól halad a munka és egészséges a vezetők és dolgozók kapcsolata,

Digitized by Google

ott inkább az eredményeket és a tennivalókat summázzák. Ahol viszont bajok vernek fészket, s az építő szándékok gátakba ütköznek, ott éles kritikára van szükség. S ez így helyes: az arányokat is a valóság szabja meg.

Joggal vetődik fel a kérdés: vajon milyen nálunk a bírálat fogadtatása? Hiszen nyilvánvaló, hogy a bírálókészség legkülönb ösztönzője éppen a megfelelő fogadtatás: az, ha az emberek azt tapasztalják, hogy kritikájuk nem falra hányt borsó, s az, ha a megbíráltak tiszteletben tartják a bírálat jogát. Vajon rendjén van-e minden ebben a tekintetben? Mielőtt felelnénk erre, térjünk ki néhány szóval a személyi kultusz gyakorlatára: miként torzította el a bírálat és önbírálat marxista—leninista módszerét. Azért is szükséges ez a visszapillantás, mert a kritika és önkritika dolgában ma tapasztalható fogyatékosságoknak a gyökerei jórészt a személyi kultusz időszakába nyúlnak vissza.

A párt gyökeresen és minden vonatkozásban feltárta azokat a durva torzításokat és hibákat, amelyeket a személyi kultuszban vétkes vezetők elkövettek. A személyi kultusz idején a kommunista kritika és önkritika alkalmazása is szükségképpen eltorzult.

A burzsoá társadalom polgárának jó oka volt rá, hogy ezt az elvet vallja: „ne szólj szám, nem fáj fejem". A személyi kultusz bűne, hogy beengedte a kommunista mozgalomba és átmenetileg uralkodó gyakorlattá tette ott ezt az elvet, jóllehet teljesen idegen a marxizmus—leninizmustól, pártunk és munkásosztályunk eszmevilágától, céljaitól. Ezzel sokakat gerinctelenségre, megalkuvásra, hajbókolásra szoktatott, tenyésztette a talpnyalást és a képmutatást. A személyi kultusz idején a kritika a vezetők joga volt, az önkritika pedig a „közemberek" kötelessége. Ez nyilvánvaló kiforgatása a bírálat és önbírálat kommunista elvének. A személyi kultusz arra késztette az embereket, hogy minden lehetséges alkalommal, akár őszintétlenül, belső indítékok híján is, „önkritikát gyakoroljanak". Ez az inkább dervisekhez, mintsem kommunistákhoz méltó „önbírálat" a helyes elv lejáratására vezetett, mert formális, üres fogadkozássá alacsonyult, amelyet csak igen ritkán követett tényleges változás a munkában, a magatartásban. Abban az időben burjánzott el az az eléggé el nem ítélhető szokás, hogy számos vezető — gyakran nyíltan, máskor raffináltan — megtorolta a bírálatot.

A személyi kultusz idején normává tették Sztálinnak azt a teóriáját, amely szerint a kritikát már akkor is el kell fogadni, ha csak öt százalék igazság van benne. A személyi kultusz képviselői azonban még attól a kritikától is mereven elszigetelték és „védték" magukat, amely százszázalékban igaz volt. A meghirdetett norma — különös módon — csak akkor volt érvényben, amikor „felülről" „lefelé" gyakorolták a bírálatot. A kommunistáknak kötelességük, hogy mindenképpen bátorítsák a dolgozó emberek kritikai készségét; helyes tehát, ha azt a bírálatot is elfogadják, amely apróbb momentumaiban esetleg nem teljesen helytálló ugyan, lényegében azonban igaz. Egyszersmind arra kell nevelnünk az embereket, hogy bírálatukat a minél teljesebb igazság és alaposság jelle-

Digitized by Google

mezze, hogy a kritika részleteiben is feleljen meg a tényeknek, hogy ne jussanak benne érvényre szubjektív érzések. Minél magasabb képesítésű és politikai képzettségű, vezető beosztásban levő dolgozóról van szó, annál inkább szükséges, hogy ezt az igényt támasszuk iránta. A kipellengérezésnek, a gúnynak nincs helye a becsületes emberek hibái ellen irányuló bírálatban; ellenkezőleg: az őket érő kritikát segítő szándéknak, jóindulatnak kell áthatnia.

A VIII. pártkongresszus rámutatott arra, hogy máig sem szüntettük meg teljesen a kritikátlan hajbókolást, a meglátott hibák elhallgatását, a kritika elfojtását, visszautasítását. Manapság is előfordul, hogy amikor közéleti, szocialista felelősségtől fűtött emberek kiállnak a társadalmi érdekekért, akkor a restség és a tunyaság, az egyéni önzés és a partikuláris érdekek kőfalába ütköznek, s ha nem hajlandók elhallgatni, olykor végül ők húzzák a rövidebbet. Párt- és állami szervek, a sajtó, a rádió, a televízió gyakran bírálnak különféle hibákat. De a címzettek sokszor sértődötten szisszennek fel erre és szerecsenmosdatásba kezdenek. Sajnos, ebben a méltatlan mosakodási eljárásban a vállalatok vagy alsóbb tanácsok nemegyszer támogatásra lelnek egyes felettes szervnél. Ezek a szervek — valódi hivatásukkal ellentétben —, maguk is „a mundér becsületét" védik. Nem mindig tanúsítanak tárgyilagosságot, hanem az a helytelen szemlélet vezeti őket, hogy — mivel a hatáskörükbe tartozó területen előforduló hibákért szegről-végről ők is felelősek — jobb, ha eltussolják az ügyet és kimagyarázkodnak. Megtörténik, hogy kétségbevonhatatlan ugyan a kritika igazsága, mégis azonnal megjelennek az érdekeltek, és szinte példás rendszerességgel feldolgozott, előre elkészített „dokumentációt" húznak elő a maguk igazolására. Sokszor úgy látszik, hogy ezt a dokumentációt már előbb elkészítették, mintsem a bírált hibát elkövették volna. Az efféle magyarázkodásra pedig jóval több energiát fordítanak, mint amennyivel a hibát kijavíthatták volna.

A kritikai gyakorlat sajátos jelensége — a személytelen bírálat. Amíg a hiba elkövetőjének a neve el nem hangzik, addig a megbírált úgy tehet, mintha semmi köze sem volna a dologhoz. „Nekem ugyan nem ingem, nem veszem magamra" — gondolja. A személytelen kritikát nem is nehéz elviselni. De ez a kritika feleannyit sem ér, mint a konkrét bírálat. Gyakran tapasztalható a „megfelelő távra bemért" kritika is: harciasan, szókimondóan, megalkuvást nem tűrően bírálnak meg olyan szerveket vagy személyeket, amelyeknek és akiknek nem egykönnyen ér el a kezük a bírálóhoz, de gyakran szőrmentén kritizálják a helyben működő szerveket és vezetőket. Hogy miért, azt könnyű kitalálni. Ennek okaihoz azonban még az is hozzátartozik; hogy könnyebb dolog más, felsőbb szervtől harciasan és bátran követelni munkájának megjavítását, mint bírálóan elemezni a maguk munkáját, vállalni az ebből adódó összes következtetéseket és feladatokat.

Persze, a kritikátlanság, a bírálat visszautasítása és megtorlása, a foltos mundér becsületének harcias védelme — csupa mély gyökerű hiba. Nincs olyan rendelet

Digitized by Google

vagy határozat, amely ezeknek egy csapásra véget vethetne. Ezek a hibák emberekhez tapadnak, és megszüntetésüknek nincs más módja, mint az, hogy megváltoztassuk, neveljük az embereket. Meggyőződéses, harcos, kommunista öntudattal áthatott emberek szenvedélyes küzdelmére van szükség ahhoz, hogy mindenütt megfelelő légkört teremtsünk ehhez a változáshoz. Olyan légkört, amelyben a közmegbecsülés erősíti, oltalmazza a szókimondó és igazmondó bírálókat, s megveti azokat, akik hajlamosak arra, hogy megtorolják a bírálatot. Erre félreérthetetlen útmutatást adott a VIII. pártkongresszus. Ami a párttagokat illeti, nem árt figyelmeztetni őket, hogy a kritikához való pártszerű, becsületes viszony a pártéletnek a szervezeti szabályzatban is rögzített törvénye!

A bírálat elfojtásának otromba, nyílt esetei ma már csak igen szórványosan fordulnak elő, s a felsőbb párt- és állami szervek tüstént orvosolják is az ilyen panaszokat. Ez magában véve is igen jelentős haladás. A bírálat elfojtásának burkoltabb, „szelidebb" módszerei azonban még mindig eléggé gyakoriak. Egyes vezetők megkeresik a bírálók „gyenge pontját", és ebbe kapaszkodva; előbb-utóbb igyekeznek elávolítani a közelükből az ilyen „nyughatatlan embereket". Ilyen helyen nehezebbek a bírálat védelméért folyó harc feltételei — mégsem szabad meghátrálni, mégis végére kell járni minden ilyen esetnek. Ez elsősorban a pártszervezetek kötelessége. Gyakori jelenség az is, hogy egyes vezetők jobban szeretik a „szelíd" munkatársakat, azokat, akik gondolkodás nélkül elfogadják mindenkori felettesük álláspontját, mint azokat, akik „felfelé" is megmondják véleményüket, még ha az „kellemetlen" is. Pedig az ilyen emberek többet használnak az ügynek és feletteseiknek is ők nyújtanak valódi segítséget. Aki beosztottjaitól nem hall mást, mint a maga gondolatainak sztereotip visszhangját, az valójában rá van utalva a maga, szükségképpen korlátozott tapasztalataira. El kell érnünk azt, hogy az emberek, és különösen azok, akik kisebb-nagyobb vezető funkciót töltenek be, ne csak „eltűrjék", hanem belső indítékoktól vezettetve őszintén igényeljék is a bírálatot, s olyan légkört alakítsanak ki maguk körül, amelyben nem az opportunizmus, hanem a bátor szókimondás az „opportunus".

Az önkritikával még sokan állnak hadilábon. Érződik még annak a burzsoá felfogásnak a hatása, amely az önkritikát gúnnyal illeti, s olyan primitív dolognak állítja be, amely megszégyenülés és vesszőfutás a modern, művelt ember számára. Pedig nem az önkritika méltatlan a modern, művelt emberhez, hanem a hibákban való megátalkodottság, az önhittség, a közösségtől való viszolygás.

Sokan azt tartják az önbírálatról: „Ha elviselem botlásaim gondosan megfogalmazott bírálatát, akkor máris talpig ember vagyok. Azt azonban már ne kívánja senki tőlem, hogy még meg is toldjam ezt!" Pedig az önkritika semmivel sem csorbítja az ember becsületét, rangját. Ellenkezőleg: a legtöbb ember szemében az erő, a jellem bizonysága

Digitized by Google

az, ha valaki belátja tévedéseit és igyekszik változtatni munkáján, magatartásán. Sem a kritika, sem az önkritika nem tépázza meg a vezetői tekintélyt. A kommunistáknak, a pártnak, a kormánynak még sohasem volt ilyen nagy a tekintélye, mint ma, amikor egészséges kritikai légkör van pártunkban és egész társadalmi életünkben. Ha jó a párt politikája, akkor a vezetőknek nincs okuk arra, hogy tekintélyüket féltsék a kritikától. De egyáltalán nem árt az, ha tartanak a dolgozók kritikájától az olyan helyi vezetők, akik elmaradnak a tömegek lendülete mögött, akik nyugszanak babéraikon, akik nem nagyon igyekeznek javítani munkájukat. A kommunista és — tegyük hozzá — a haladó gondolkodású, tisztességes, kollektív érzésű ember sohasem a kritikát érzi bántónak, hanem azt a hibát és fogyatékosságot, amelyet elkövetett. Ez emberi értékének is próbaköve.

Végül még egy problémáról: hogyan látják a burzsoá ideológusok — és azok, akik némiképpen ezeknek a hatása alatt gondolkodnak — a kommunista kritikát és önkritikát? Nos: ők azt állítják, hogy a kommunista kritika és önkritika nem helyettesítheti a polgári ellenzéknek a vezetés és a közélet felett gyakorolt ellenőrzését. Erre nézve hadd idézzünk egy levelet, amelyet — pontos név és cím megjelölésével — egy régi vágású, polgári értelemben nagy műveltségű tisztviselő írt az egyik szerkesztőségbe. „Szerintem — írja a levélíró — minden jószándékú politikának egyik fő kritériuma az ellenzéki jogok alkotmányos és gyakorlati elismerése. Feltehető, hogy nálunk is (azaz a szocializmust építők társadalmában — H. J.) a jószándékú ellenzéki hang meghallgatása, elviselése és igazságainak elfogadása sok balga botladozástól kímélte volna meg a közéletet. Mert a *kormányzati önkritika* intézménye hasonlatos a fülbegyónáshoz, amelyet formális penitencia és feloldozás követ, így hát nem ér föl az ellenzéki kritikával."

Így látja tehát a kommunista kritikát és önkritikát egy olyan ember, akinek gondolkodása módfelett távol áll a mienktől. Talán be is érnénk e tény megállapításával, ha nem fűzné hozzá megjegyzéséhez e fölényes, kioktató szavakat: „Mert a logika sine ira et studio működik." Nos, nézzük csak ezt a logikát. Egy tőkés országban valamely vezető hivatalnok hibát hibára halmoz. Mi történik? Politikai barátai igyekeznek takargatni hibáit. Az ellenzék képviselője viszont leleplezi, kipellengérezi, hogy megbuktassa. Nem az a célja, hogy a hivatalnok kijavítsa a hibáit, hanem az, hogy maga vagy valamelyik politikai barátja üljön be a megbuktatandó hivatalnok helyére. A megtámadott életre-halálra védekezik. Igyekszik visszaverni a támadást, ellenfelének bűnei után nyomoz, csak éppen arra nem vesztegeti az időt, hogy jóvá tegye a maga hibáit. Vagyis: óriási a „demokratikus" lárma, talán a poszt is gazdát cserél, de a hiba megmarad.

Ezzel szemben vegyük egy városi tanácselnökünk példáját. Hibákat vétett, s a tanácsülés jól megmosta ezért a fejét. Azt kívánták tőle, hogy tegye jóvá hibáit. A tanácselnök belátta, hogy bírálóinak igazuk van, nyíltan el is ismerte ezt, majd — immár belső indítékból — eltökélte, hogy mindent rendbehoz. Azóta

Digitized by Google

ez meg is történt. A bírálók meg vannak elégedve, a megbírált emelt fővel dolgozik tovább, s a hibák megszűntek. Íme, ez annak a módszernek eredménye, amelyet levélírónk „kormányzati önkritikának" gúnyol. És ha mindenütt egyszerre nem is valósul meg ilyen tökéletesen ez a módszer, nem kétséges, hogy ez az előrehaladás útja.

Az osztályharc fő területe ma a gazdasági építőmunka, az ideológiai küzdőtér, a békeharc. Nyilvánvaló, hogy ez a munka, ez a harc erős fegyverzetet kíván. A párt előtt álló feladatok mind bonyolultabbak, megoldásuk mind több hozzáértést, eszmei és szakmai felkészültséget igényel. A kritika és önkritika szerepe jelentősen növekszik ebben az időszakban. De természetes, hogy a bírálat jellege és tartalmi követelménye is együtt változik a szükségletekkel. Általánosságban bírálgatni — ez nem sokat segít. A bírálat és önbírálat feladata a hibák felkutatása, a javítás módozatainak megmutatása. Világos, hogy a bírálat színvonalának lépést kell tartania ezekkel az igényekkel: az a kritika segít igazán, amely szakszerű, elmélyült elemzésen alapszik, amely hozzáértő módon tárja fel a problémákat, és átgondolt, használható javaslatokat is tesz megoldásukra. Az ideológiai harcban sem elegendő néhány leegyszerűsített formulának az ismerete: érvelni, vitázni és a vitákban győzni csak az a kommunista képes, aki a követelményeknek megfelelően fejleszti eszmei és politikai színvonalát, marxista—leninista és általános műveltségét, s megszerzi a szükséges szakértelmet azon a területen, amelyen dolgozik. Ilyen felvértezettség híján nem lehet elég a pos és hatékony a bírálat. Viszont minden becsületes ember, aki lépést tart a növekvő követelményekkel, hasznosan forgathatja a szocializmus teljes felépítéséért folyó nagyszerű küzdelmünk mezején a kritika és önkritika éles fegyverét.

Horváth József

A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatóinak tanácskozásáról

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Tudományos és Kulturális Osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium január végén tanácskozásra hívta össze az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus tanszékek oktatóit azzal a céllal, hogy megvitassák az MSZMP VIII. kongresszusán felmerült főbb elméleti és politikai kérdéseket, s az eszmei offenzivában a marxizmus—leninizmus tanszékekre háruló feladatokat.

A tanácskozáson Szirmai István elvtárs, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság titkára tartott bevezető előadást és konzultációt, majd a filozófia, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus oktatói külön csoportokban vitatták meg okta-

Digitized by Google

tási és nevelési munkájuk feladatait. A szekciókban a vitát korreferátumok indították, amelyeket Vass Henrik elvtárs, a Párttörténeti Intézet igazgatója, dr. Szabó József elvtárs, a Pártfőiskola igazgatóhelyettese és Fukász György elvtárs, a Művelődésügyi Minisztérium marxizmus—leninizmus osztályának vezetője tartottak.

A tanácskozás létrejötte, az elhangzott bevezető referátum is szemléltetően dokumentálja, hogy a Központi Bizottság milyen nagy figyelmet szentel a kommunista szakemberképzés problémáira, és milyen nagyra értékeli a marxista—leninista oktatás szerepét az eszmei offenzíva kibontakoztatásában.

A párt a kommunista szakemberek képzésének ügyét nemcsak létszámuk gyors ütemű növekedése miatt tartja fontosnak, hanem azért is, mert a szocializmus teljes felépítésének feladatai minőségileg is új követelményeket állítanak a felsőoktatási intézmények oktatói elé, hiszen az egyetemektől és főiskoláktól azt várjuk, hogy olyan szakemberek tömegét képezzék ki társadalmunk számára, akik nemcsak választott szakmájukat sajátították el magas színvonalon, hanem jól kiismerik magukat a szocializmus felépítésének politikai, gazdasági és ideológiai problémáiban is és világnézeti szilárdságukkal hatni tudnak a dolgozók tömegeire.

Már a VIII. kongresszus előtt törvényerőre emelt új oktatási reform elveiben is kifejezésre jutottak ezek a követelmények, mint az iskola és az élet kapcsolatának erősítése, a tananyagok korszerűbbé tétele, a marxizmus—leninizmus elveinek hatékonyabb alkalmazása. A VIII. kongresszus dokumentumai még erősebben aláhúzták ezeket a minőségi követelményeket, amikor elemezték a hazánkban végbement történelmi átalakulást s a gazdasági munka, az osztályharc fő frontja mellett előtérbe állították a kulturális feladatokat, az ideológiai nevelő munkát.

A bevezető előadás már elöljáróban hangsúlyozta, hogy az eszmei offenziva nem valami iskolás kampányfeladat, amelyet rövid időn belül le lehet zárni különböző tankönyvek, dokumentumok puszta tanulmányozásával, speciális szemináriumi foglalkozások megtartásával. Az eszmei harc csak akkor lehet sikeres és eredményes, ha azt szervesen egybekapcsoljuk a szocialista építés gazdasági és politikai feladatainak megoldásával, a párt egész politikájának megismertetésével és végrehajtásának élő gyakorlatával. A szocializmus építésének hazai és nemzetközi tapasztalatai egyaránt azt bizonyítják, hogy ha az elmélet elszakad a valóságtól, a gyakorlati építőmunka tényeitől, akkor holt dogmává válik és súlyosan akadályozhatja, sőt visszaza is vetheti a dolgozók alkotókedvét és lendületét.

•

A tanácskozás hangsúlyozta, hogy az eszmei, ideológiai offenzívának mély gyökerei vannak építőmunkánk eddigi eredményeiben; hiszen a szocializmus alapjainak lerakása időszakában is szerves kölcsönhatás volt a politikai, a gazdasági és a kulturális átalakulás folyamatai között.

A munkásosztály politikai hatalmának kivívása egyben súlyos csapást mért a burzsoá és a hazánkban különösen elterjedt kis-

Digitized by Google

polgári ideológiai nézetekre is. A szocialista termelési viszonyok megteremtése — előbb az iparban, majd a mezőgazdaságban — nem mehetett volna végbe a marxizmus—leninizmus elveinek helyes alkalmazása nélkül. Egyben ez növelte is a marxizmus—leninizmus tekintélyét. Hazánkban a szocializmus alapjai lerakásának időszakában mélyreható kulturális forradalom ment végbe, amelynek keretében megszüntettük a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumát, s előrehaladt a szocialista értelmiség kialakulása.

Az egész tanácskozáson végigvonult annak a hazai tapasztalatnak az elemzése, hogy az ellenforradalom előtti években milyen súlyos károkat okozott mind a gazdasági és politikai folyamatban, mind a dolgozók szocialista tudatának kialakításában a személyi kultusszal párosult szektás dogmatizmus, valamint revizionizmus. A párt azonban leküzdötte a személyi kultusszal párosult szektásságot és leleplezte a revizionista árulást; ezzel megteremtette a szocialista tudat kialakításának, a marxizmus—leninizmus eszmei offenzivájának nélkülözhetetlen szubjektiv feltételét.

A tanácskozáson a vita résztvevői hangsúlyozták, hogy ma adottak e harc sikerének objektív feltételei is. Véglegesen győzött és fejlődik a munkásosztály hatalmát képviselő, a nép minden rétegének bizalmát élvező szocialista állam, az eszmei offenziva szilárd politikai bázisa. A szocialista termelési viszonyok győzelmével kialakult és erősödik az eszmei harc egysége, gazdasági alapja. E politikai és gazdasági alapon létrejött a társadalom olyan struktúrája, amelyben már nincs olyan osztály vagy réteg, amelynek érdekei objektive ellentétesek volnának a szocializmus felépítésével. A párt mind a szektás dogmatizmust, mind a revizionizmust leküzdötte. Az életkörülményeiket, társadalmi létüket megváltoztató emberek részben már önmagukat, tudatukat, gondolkodásukat is megváltoztatták s gyakorlati tevékenységük során továbbra is alakítják. Mindebből helyesen vonta le a tanácskozás azt a következtetést, hogy *az új ember kialakításának folyamata* a szocializmus alapjainak lerakása után — az eddigi eredményekre támaszkodva — *új szakaszába lép*, és mint a VIII. kongresszus megállapította: „A marxizmus eszmei offenzivája egész szocialista építőmunkánk szükséglete és követelménye."

•

A szocializmus teljes felépítésének időszakában különösen felelősségteljes feladat hárul a marxizmus—leninizmus propagandistáira. Mint a kongresszus megállapította, mind gazdasági, mind kulturális téren nagyot kell előrelépnünk ebben az időszakban, hogy kielégítsük a szocializmus teljes felépítésének követelményeit, s e követelményekhez méltó színvonalra emeljük népünk anyagi és kulturális színvonalát.

Ha a gazdasági feladatokat, a szocializmus anyagi és műszaki alapjának megteremtését, a munka termelékenységének emelését vizsgáljuk, az építési és gépi beruházások mellett elsősorban a kulturált szakmunkások iránti

Digitized by Google

óriási szükségletre kell gondolnunk. A helyesen értelmezett eszmei offenzivának elsősorban az elmaradott falu szakmai és eszmei színvonalának emelését kell elősegítenie. Biztosítani kell, hogy a szakmai és általános műveltség tömeges méretű szélesítésével járjon együtt a világnézeti, tudatbeli átalakulás.

A szocializmus teljes felépítésének időszakában az eszmei offenziva része annak a több tízezres felsőfokú képzettségű kommunista szakember-gárdának a kiképzése, amely segít megteremteni a szocializmus anyagi-műszaki alapját és állandóan tökéletesíti a munka szervezését. A felsőfokú oktatási intézményeknek olyan alkotó, bátor, újra törő embereket kell nevelniük, akik világosan látják, hogy munkájuk hogyan függ össze a szocializmus építésével és az egész emberiség előrehaladásával. A tanácskozás világosan kimondotta, hogy a felsőoktatási intézmények csak akkor lesznek képesek nagy feladatuk betöltésére, ha egész oktatószemélyzetük részt vesz a kommunista szakemberképzés komplex feladatának megoldásában.

A tanácskozás részletesen tárgyalta a szocialista nemzeti egységnek és a marxizmus eszmei offenzívájának összefüggését. Az összefüggés megértéséhez itt újra utalnunk kell arra a történelmi tényre, hogy társadalmunk második alapvető osztálya, a kisárutermelő parasztság termelőszövetkezeti parasztsággá alakult át, s így a két testvéri osztály szövetségének, valamint a nemzeti összefogásnak a jellegében és tartalmában lényeges változás következett be. A szocialista termelési viszonyok között dolgozó munkásság és a kisárutermelő parasztság összefogása átalakult két, lényegében egytípusú szocialista gazdasági bázison álló osztály szövetségévé. Ez egyben azt is eredményezte, hogy a népi demokratikus nemzeti összefogás szocialista nemzeti egységgé való fejlődés útjára lépett.

Nyilvánvaló, hogy ez a tény társadalmunk más rétegeit, köztük az egyre növekvő számú értelmiséget is érinti. Elsősorban azt kell itt megemlítenünk, hogy az értelmiség jelentős része közvetlenül is részt vett a falu szocialista átalakításában, s ezzel gondolkodása a társadalomépítés kitörölhetetlen emlékű gyakorlati iskolájában edződött és fejlődött. A mezőgazdaság szocialista átalakításának sikerei az egész értelmiség előtt megnövelték a szocializmus tekintélyét. Különösen az tett igen mély hatást az értelmiségre, hogy az átszervezés időszakában a két aszályos gazdasági év ellenére sem csökkent a mezőgazdaság termelése. Akik akkor még ingadoztak, azok ma már bevallják, hogy annak idején nem tartották reálisnak annak a kettős feladatnak a megoldását, amelyet a párt a falu szocialista átalakításában és a mezőgazdasági termelésnek ezzel egyidejű fejlesztésében jelölt meg. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a falu átszervezése több tízezer mezőgazdasági szakember számára nyitotta meg az alkotó munkának hazánkban eddig nem ismert lehetőségét.

A tanácskozás nagy figyelmet szentelt annak a kérdésnek, hogy a szocialista nemzeti egység nem spontán módon jön létre a szocializmus alapjainak lerakásával. A szocialista nemzeti egység az osztályharc történelmi folyamatának eredménye, de egyben a szocializmus teljes felépítéséért vívott osz-

Digitized by Google

tályharc eszköze és formája is. A szocialista nemzeti egység politikai tartalmából, amelyet a VIII. kongresszus pontosan meghatározott, valamint az összefogásban részt vevő osztályok és rétegek tudatosságának különbözőségéből következik, hogy a szocialista nemzeti összefogáson belül is harc folyik. Amint a bevezető referátum megállapította, ez a harc nem emberek, nem a szövetségben részt vevő egyik-másik osztály vagy réteg ellen folyik, hanem a szocializmustól idegen nézetek ellen, a nemzeti egység szocialista céljáért és tartalmáért. A nyílt és őszinte vita minden olyan kérdésről, amely akadályozza a szocialista építést és amely gyengíti e szövetség politikai tartalmát, szocialista jellegét — csak e szövetség szilárdságát bizonyítja, s tovább erősíti azt. A tanácskozás hangsúlyozta, hogy a marxista és a polgári, kispolgári ideológia közötti elvi, ideológiai nézeteltérések elmosása csak árthat a nemzeti összefogás politikájának.

Az eszmei harcnak többek között arra kell irányulnia, hogy fejlessze a szocialista nemzeti egység alapját alkotó két osztálynak, a munkásosztálynak és a termelőszövetkezeti parasztságnak a tudatosságát, a szocialista nemzeti egység szilárdságának a fő követelményét. Nem véletlenül hangsúlyozta a tanácskozás ezt a kérdést, hiszen ez a szövetség a szocialista nemzeti egység alapja.

A nemzeti egység erősödését és szocialista fejlődését segíti az eszmei offenzíva azzal — hangsúlyozta a tanácskozás —, ha küzdünk azok ellen a szektás, dogmatikus nézetek és maradványaik ellen, amelyek a termelőszövetkezeti tagokat még mindig egykori gazdasági helyzet szerint tekintik, s ezzel éket vernek közéjük. A tanácskozás több felszólalója hangsúlyozta, hogy ezek a nézetek többnyire azoknak a fejében élnek, akik nem ismerik a falu társadalmának jelenlegi helyzetét.

Érintette a tanácskozás az új egyetemi és főiskolai felvételi rendszer kérdését is, amely a legutóbbi időkig még egyes jóhiszemű emberekben is aggályoskodást keltett. Megállapítható azonban, hogy az egyetemek oktatói és hallgatói ma már helyesen ítélik meg a származás szerinti megkülönböztetés eltörlését. Látják, hogy a szocializmus alapjainak lerakása megteremtette ennek objektív lehetőségét, s ma már nincs szükség megkülönböztetésre, sőt ez akadályozná a szocialista nemzeti egység további kibontakozását.

*

A tanácskozás részletesen foglalkozott a két rendszer békés egymás mellett élésének elméleti problémáival. A békés egymás mellett élés politikája az osztályharc sajátos formája, amely — éppen a szocializmus és az egész emberiség érdekében — a békés gazdasági verseny, a politikai, az ideológiai, eszmei, kulturális harc területére akarja szorítani a két rendszer harcát, kiiktatva ebből a fegyveres világkonfliktust okozó katonai erők alkalmazását. A békés egymás mellett élés tehát nem zárja ki, sőt feltételezi az ideológiai harcot.

Az imperialista burzsoázia minden eszközzel azon igyekszik, hogy politikai és világnézeti befolyását terjessze, s összetákoljon valami eszmei zászlót a marxizmus—leninizmussal, a kommunizmussal szemben. A bonni Aussenpolitik 1962 novemberében „A koegzisztencia szellemi harca"

Digitized by Google

címmel cikket közölt, amelyben felmérve az eszmei erőviszonyokat, megállapítja: „A nem-kommunista világ valóban veszélyes gyengesége annak a szellemi és szervezeti összefogásnak a hiányában rejlik, amely nélkül elképzelhetetlen a sikeres szellemi offenzíva." Egyben kitűzi a célt: „A kommunista állam szellemi dolgozóival kongresszusokon, utazásokon stb. fel kell venniük a kapcsolatot. Ne kerüljük a vitákat! Ösztönöznünk kell a levelezést és a kulturális cserét..."

A békés egymás mellett élés politikája — amint az imperializmus propagandagépezetének felkészülése mutatja — a másik oldal számára sem zárja ki azt, hogy élesítse ideológiai harcát. Találkozhatunk — különösen kulturális és tudományos területen, ahol szélesedő felületen találkozik a két rendszer ideológiája — olyan, revizionista tendenciájú nézetekkel, amelyek szerint nem javíthatjuk az államközi és kereskedelmi kapcsolatokat akkor, ha egyidejűleg ideológiai harcot is folytatunk. Sőt, olyan nézetek is vannak, hogy a kapitalista országok kultúrtermékeinek válogatás nélkül engedjünk utat a szocialista országokban. Ezek a nézetek végeredményben a tudat szocialista átalakításáról való lemondás, s ezzel a szocializmusról való lemondás programját hirdetik meg. A dogmatikus kishitűek viszont az ésszerű, hasznos kapcsolatokat is ki akarják zárni, mert nem bíznak a marxizmus—leninizmus igazának győzelmében.

Nagy hiba volna természetesen az, ha úgy értelmeznénk e kapcsolatok jellegét, hogy a kulturális és tudományos érintkezés következtében megszűnik például a burzsoá társadalomtudomány és a marxizmus—leninizmus közötti alapvető ellentét, s valamiféle, a két rendszer felett álló, szintetikus társadalomtudomány alakul ki, amelyben kapitalista és szocialista békésen megfér egymás mellett. A békés egymás mellett élés politikájának körülményei között éppen az a feladat, hogy bízva eszméink erejében, vállaljuk a nyílt harcot, felszámolva a dogmatikus, a valóságot, és így a kapitalizmus ellentmondásait is leegyszerűsítő vulgarizálást és az opportunista revizionizmust.

A magunk pozícióit gyengítenénk ebben a harcban, ha nem vennénk tudomást a kapitalista országokban elért termelési, technikai és tudományos eredményekről. De akkor is becsapnánk az embereket, ha nem mutatnánk be — árnyaltan, a jelenségek mélyére hatolva — azokat a megoldhatatlan ellentmondásokat, amelyek végeredményben a nyílt színen is megjelennek az imperializmus elembertelenedésében, antihumanizmusában, a legagresszívebb csoportok gátlástalan embertelenségében.

•

A tanácskozás a marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának igen sok tartalmi és módszertani kérdését vetette fel. A viták kiindulópontja mindig az a törekvés volt, hogy az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatást szervesen össze kell kapcsolni a kongresszuson meghirdetett eszmei, ideológiai offenzívával.

A legtöbb felszólaló felelősségteljesen, önbírálattal vizsgálta a marxizmus—leninizmus tanszékek oktatásának munkáját. „További előrehaladásunk elsőrendű követelménye, hogy megszüntessük az ideológiai munka viszony-

Digitized by Google

lagos elmaradását a társadalmi viszonyok fejlődése mögött, fokozzuk az eszmei harcot a tudományos, kulturális élet minden területén a szocialista módon élő, dolgozó, gondolkodó és érző ember neveléséért" — mondja ki a kongresszus határozata. Ez a törekvés jelentkezett a vita folyamán is.

Az eddigi eredmények mellett a vitázók elsősorban azt hangsúlyozták, hogy a marxizmus—leninizmus oktatása gyakran még ma is sémákból, nem pedig a társadalom valóságos fejlődési folyamatából indul ki. A gyakorlatra sokszor csak mint illusztrációra utalnak az előadásokon és a szemináriumi foglalkozásokon. Ez elveszi a marxizmus—leninizmus oktatásának meggyőző erejét, serkentő, ösztönző szerepét. A vita egyöntetűen megerősítette a kongresszusnak azt a megállapítását, hogy az ideológiai munkát meg kell szabadítani a dogmatizmus örökségétől: a gondolati bátortalanságtól, a skolasztikus módszerektől.

A vita felhívta a figyelmet — különösen a filozófusokét — arra, hogy a polgári, kispolgári politikai nézetek az utóbbi időben egyre gyakrabban húzódnak az esztétikai és művészeti kérdések mögé; ezért különösen nagy figyelemmel kell kísérni a művészeti alkotómunka és az esztétikai viták folyamatát. A művészeti területen dolgozó marxizmus—leninizmus oktatóknak és propagandistáknak az eddiginél jóval alaposabban kell megismerkedniük az esztétikai, művészi alkotómunka kérdéseivel. A filozófusok például egyelőre — sajnos — csak elvétve hallatják szavukat a művészeti, irodalmi, kulturális élet területén. Ez nehezíti különösen a fiatal értelmiség eszmei nevelését.

Ehhez kapcsolódik a vitának egy másik fontos kérdése, a marxizmus—leninizmus és a szaktudományok szorosabb, alkotó együttműködésének megerősítése. Nem mondhatjuk azt, hogy még semmi sem történt, e fontos probléma megoldásáért — hiszen a természettudomány és a filozófia szövetsége kibontakozóban van, legalábbis a viták megindulásával —, de ami történt, az még igen kevés. Pedig a szovjet tudomány fejlődése világosan dokumentálja az egész világ előtt: a marxizmus—leninizmus világnézete, ha általánosan érvényre jut a természettudományokban, megnöveli ezeknek eredményességét, és viszont: a marxizmus—leninizmust is gazdagítják a szaktudományok eredményei.

A vita hangsúlyozta, hogy az egész tudományos és kulturális életre ki kell terjeszteni a marxizmus—leninizmus hatókörét, s fel kell készülni arra, hogy a legfőbb frontszakaszokon lendületes eszmei offenzíva induljon meg a marxizmus—leninizmus világnézetének terjesztéséért, alkotó alkalmazásáért, az emberek gondolkodásának átalakításáért, az új módon élő és dolgozó ember kialakításáért.

Illés János

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az amerikai kommunistaüldözés ellen

Az Egyesült Államok kongresszusának képviselőháza március elsején 150 ezer dollárt szavazott meg az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságnak, hogy folytassa tevékenységét „a kommunizmus gyökereinek kiirtására az Egyesült Államokban". Tavaly decemberben Washingtonban esküdtszéki ítélet hangzott el, amely 12 vádpontban bűnösnek mondta ki az Egyesült Államok Kommunista Pártját, s összbüntetésként 120 ezer dollár pénzbírságot rótt ki rá azért, mert nem volt hajlandó bejegyeztetni magát mint idegen hatalom ügynökét. Ezzel az ítélettel egyidejűleg az igazságügyminisztérium pert indítványozott a párt vezetői ellen ugyanezért a „bűncselekményért"; ennek előkészületei most vannak folyamatban. 1962 júniusában módosítást adtak ki a McCarran- és a Smith-törvényhez, s eszerint a párt nem vehet fel új tagokat, nem szervezhet új pártszervezeteket, és nem változtathatja meg eddigi szervezeti felépítését. Éppen egy esztendeje annak, hogy a hatóságok letartóztatták Gus Hall és Benjamin Davis elvtársakat, akik azóta is csak több ezer dolláros óvadék ellenében vannak szabadlábon. Letartóztatása, majd szabadlábra helyezése után jelentette be Guss Hall elvtárs: tudomása van arról, hogy az Egyesült Államokban már „üzemképes állapotban" vannak a kommunisták tömeges letartóztatásának esetére a koncentrációs táborok.

Még tucatszámra sorolhatnók az Egyesült Államokban folyó kommunistaüldözés hasonló mozzanatait. Visszafelé pergetve az eseményeket, egy évtizedek óta tartó, egyre szélesebb körű és mindinkább elfajuló hadjárat képe bontakozik ki előttünk. Nem kampány ez, s mégcsak nem is ötletszerűen újrakezdett vagy folytatott akció. Bizonyíték erre az is, hogy a párt üldözésén kívül, de vele párhuzamosan olyan társadalmi szervezetek, mozgalmak és személyiségek ellen is állandó hajsza folyik, amelyek és akik nem kommunisták, de szembehelyezkednek az antikommunizmussal, vagy bírálják a monopolista állam politikáját, a trösztök Amerikáját, az agresszív militarizmust, s leleplezik, vagy megkísérlik leleplezni az amerikai imperializmust.

Az Egyesült Államokban folyó kommunistaüldözés a legjobban látható tünete és egyben egyik alapvető ismérve a burzsoá alkotmány megsértésének, a még megmaradt polgári demokratikus vívmányok teljes elpusztításának. Ez tükröződik az egész boszorkányüldöző apparátus jellegében és az általa alkalmazott módszerekben is.

A kommunistaüldözés letéteményese, legfőbb irányítója az

Digitized by Google

FBI, a Szövetségi Nyomozóiroda; e titkosrendőri és besúgói hálózat főnöke J. Edgar Hoover. Az FBI több mint két évtizede üldözi a kommunista pártot és annak tagjait. Egyik legfőbb dolga a párttagok felderítése. Ezt a szó szoros értelmében vett felügyelet változatos módszereivel végzi, továbbá a besúgóktól szerzett tájékoztatások, a pártba beépített spiclik által összeállított listák alapján, azon az alapon, hogy ki vesz részt pártgyűléseken és az FBI által kommunistagyanúsnak minősített szervezetek gyűlésein, ki szerepel a párt kiadványainak előfizetési listáin, és így tovább. Hivatalosan a felsorolt tényezők közül egynél többnek kell szerepelnie ahhoz, hogy az FBI bárkit is kommunistának nyilváníthasson. Rendszerint azonban egyetlen tényező is elég ahhoz, hogy valakit „biztonsági kockázatnak" minősítsenek, s ezzel elzárják a közszolgálattól és minden olyan munkakörtől, amelyet az FBI szerint kommunista nem tölthet be. Akiről egyszer ezekkel az eszközökkel azt állapítják meg, hogy kommunista, annak a párton belüli helyzetéről és tevékenységéről az FBI minden lehetséges tájékoztatást megszerez, összegyűjtik minden elérhető személyes adatát, feljegyzik barátainak és rokonainak a nevét és címét, hogy alkalomadtán mindezt felhasználják. A titkosrendőrség által szolgáltatott információk alapján az igazságügyminisztérium is gyakran indít eljárást egyszerű párttagok ellen. Még gyakoribb módszere azonban a titkosrendőrségnek az, hogy a megszerzett neveket kiszolgáltatja az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságnak, s attól sem riadnak vissza, hogy felszólítsák az általuk kommunistának minősített személy munkaadóját: bocsássa el alkalmazottját. Aki ilyen elbocsátás áldozatául esik, az évekre munka nélkül marad.

A FBI egy volt ügynökének az amerikai sajtóban nyilvánosságra hozott cikke szerint 1960-ra már olyan méreteket öltött a besúgó- és spiclihálózat, hogy az FBI megállapította: „Az informátor-rendszer elérte a ‚csökkenő hozadék' állapotát, mert az informátorok egymás jelentéseit ismételgetik." Minthogy ugyanis a besúgók — természetesen — nem ismerik egymást, egymást is elkezdték feljelentgetni, s fizetési listájuk összege akkorára emelkedett, hogy ez már túlnőtt az FBI rendelkezésére bocsátott kommunistaellenes alapon.

A mániákus kommunistaüldözés és — ami ma már ezzel eggyé vált — minden haladó, vagy akár csak liberális gondolkodású állampolgár megfélemlítése és megbélyegzése, személyes szabadságának állandó és intézményes fenyegetése, ijesztő méretekben zülleszti az Egyesült Államok politikai és erkölcsi közállapotait. Nem kell jobb bizonyíték erre, mint az, amit maga Hoover ír egy nemrég megjelent könyvében, a „Tanulmány a kommunizmusról" című kötetben: „Az egyesek ellen kezdeményezett gátlástalan vádaskodások, valamint a kommunizmus természetéről és életünk különböző területeire való behatolásának mértékéről tett hamis nyilatkozatok a kommunizmus ügyét szolgálják, mert egyenetlenséget teremtenek az amerikaiak között." A legfőbb inkvi-

Digitized by Google

zítor is látja tehát, hová vezet az irányítása alatt folyó hadjárat, de az a tanulság, amelyet levon ebből, jellegzetesen rá vall.

A hivatalos hatalom a szélsőséges jobboldalra támaszkodik. A teret és befolyást nyerő jobboldali erők pedig fokozzák a társadalomra gyakorolt nyomásukat, s ma az antikommunizmus bajnokaiként fasiszta erők is részt követelnek már a hatalomból. Talán elég, ha a John Birch Társaság horogkereszteseire, egyes katonatisztek (például Walker tábornok) politikai fellépésére, vagy szájtépő politikusok (mint Goldwater szenátor) szereplésére és Goebbelsre emlékeztető demagógiájára emlékeztetjük az olvasót.

Ezen a ponton válik az amerikai kommunisták üldözése a világbékét és a nemzetközi biztonságot közvetlenül fenyegető tényezővé, a hidegháború szerves részévé. A történelem arra tanít, hogy a kommunistákat üldöző politika előbb-utóbb elvezet az olyan politikához, amely az összes haladó erők megsemmisítésére tör. Akkor már nemcsak a „saját" népét taszítja rabságba a fékeveszett burzsoázia, a legagresszívabb monopoltőke, hanem más népekre, a világra is tragédiát hoz. Amikor tehat szolidaritásunkat fejezzük ki amerikai elvtársainkkal, s tiltakozunk az ő üldözésük ellen, ezzel nemcsak kommunista internacionalista kötelességünket teljesítjük, hanem egyben népünknek és a világ minden népének ügyét is szolgáljuk.

A fekete-afrikai független államok fejlődésének egyes kérdései

Korunkban az emberiség fejlődésére — a szocialista világrendszer kialakulása és erőteljes fejlődése után — a gyarmati rendszer felbomlása gyakorolja a legnagyobb hatást. A gyarmati rendszer felbomlásának fő árama, fő sodra napjainkban Afrikában van, ezért e hatalmas kontinens eseményei méltán vannak a nemzetközi érdeklődés homlokterében. 1945-ben még csak 4 formailag független állam volt Afrikában (Egyiptom, Libéria, a Dél-Afrikai Unió és Etiópia), 1962-ben pedig már 33 politikailag független afrikai állam volt, s közülük 23 1960. január 1-e óta vívta ki önálló állami létét.

A gyarmati rendszer eltörlésének folyamata még nem fejeződött be Afrikában sem. E földrészen ma is mintegy 20 gyarmati és gyámsági terület van; ezeknek lakossága — mintegy 40 millió ember — elkeseredett küzdelmet folytat a politikai függetlenség kivívásáért. A jövőben tehát újabb független afrikai államok megjelenésére számíthatunk.

Az antiimperialista nemzeti felszabadító harc eredményeként megszületett afrikai államok nagy szerepet töltenek be a nemzetközi életben. A 33 független afrikai állam csaknem egyharmada az Egyesült Nemzetek Szervezete tagállamainak. A világszervezet

Digitized by Google

munkájában egyre nagyobb teret foglalnak el az úgynevezett „afrikai" kérdések, s a közgyűlések határozatainak nagy része Afrikára vonatkozik. Ezeknek az államoknak jelentős része az „el nem kötelezettség" politikáját folytatja, amely — e politika kialakítói szerint — elsősorban távolmaradást jelent a katonai tömböktől. E felfogásnak nagy gyengéje, hogy sok képviselője egyenlőségjelet tesz a mai világban létező katonai szövetségek közé. E semlegesség jegyében azonban néhány független afrikai állam olyan külpolitikát folytat, amely lehetővé teszi, hogy az emberiség sorsát érintő legfontosabb kérdésekben a szocialista országokkal együtt lépjen fel. „Az afrikai semlegesség nem szégyenteljes közömbösség, nem valami politikai leszerelés. Éppen ellenkezőleg, ez az emberiség boldog jövőjébe vetett élő hitünk kifejezése... aktív erő a felszabadult és egységes emberi társadalom megteremtéséért vívott harcban" — írta Sekou Toure.[1] Így a szocialista országok és a fiatal afrikai és ázsiai független államok együttes fellépésének köszönhető, hogy az ENSZ XV. közgyűlése 1960. december 14-én 89 szavazattal (9 tartózkodás mellett) elfogadta a gyarmati népek felszabadításáról szóló nagy jelentőségű nyilatkozatot.

Az új államok megjelenésével megváltoznak a békéért folytatott harc körülményei az Egyesült Nemzetek Szervezetében, a hírhedt amerikai „szavazógép" egyre inkább akadozik. Ezt még az úgynevezett „magyar kérdés"-ben is tapasztaltuk. A legutolsó közgyűlésen maga az Amerikai Egyesült Államok kényszerült javasolni Munro úr megbízatásának megszüntetését, nem utolsósorban azért, mert a fiatal afrikai államok többsége felismerte, hogy a „magyar kérdés" ürügyén az imperialista tömb a hidegháborút szítja, s határozottan fellépett ez ellen. Az 1962-es közgyűlésen a magyar kérdés napirendre tűzése ellen szavazó 35 állam között 16 afrikai állam volt, a 19 tartózkodó között 8, s a napirendre tűzésre szavazó 43 állam között csak 2.

Mindez azt mutatja, hogy a két világrendszer küzdelmében, a békéért, demokráciáért és a szocializmusért folytatott harcban elsőrendű jelentősége van a független afrikai országok állásfoglalásának. Nem véletlenül mondotta Macmillan éppen a dél-afrikai parlamentben: „A huszadik század nagy kérdése az, hogy Ázsia és Afrika el nem kötelezett nemzetei Nyugatra, vagy Keletre fordulnak-e. S a kártyára most sokkal több van feltéve, mint katonai hatalmunk vagy diplomáciai és igazgatási művészetünk. Az életformánkról van szó."[2] Ugyanezt hangsúlyozza az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának félhivatalos folyóirata, a „Foreign Affairs" is, az „Amerikai politika Afrikában" című cikkében: „Amerikai szempontból a legnagyobb jelentősége annak van, hogy Afrika egészét és részeit megőrizzük a kommunista táborhoz való csatlakozástól."[3]

Az imperialista nagyhatalmak ezért az eszközök és módszerek változtatásával arra törekszenek, hogy továbbra is megőrizzék uralkodó helyzetüket a politikai függetlenségüket elnyert országok gazdaságában, nyugatbarát kor-

[1] Za rubezsom 1962. No 41. 21. old.

[2] Pravda, 1963. február 6.

[3] Foreign Affairs. 1962 január. 313. old.

Digitized by Google

mányokat hozzanak itt létre, s a felszabadult országokat a kapitalista fejlődés útjára terelve, megtartsák őket a kapitalista világrendszerben.

Afrikában termelik ki a kapitalista világ gyémántjának 99 százalékát, a kobalt 51 százalékát, az arany 49 százalékát, a kén 42 százalékát, a foszfát 32 százalékát, az azbeszt 17 százalékát. Afrika termeli a kapitalista világ pálmaolajának 79 százalékát, a kakaó 63 százalékát, a szizál 59 százalékát.[4] S bár az afrikai államok többsége ma már politikailag független, az Afrikában kitermelt nyersanyag 92 százalékát még mindig más kontinensekre szállítják. Így érthető, hogy Afrika — bolygónk szárazföldi területének 20,5 százaléka, amelyen a Föld népének 8 százaléka él — a világ ipari termeléséből mindössze 1 százalékkal, s a világ jövedelméből pedig 3 százalékkal részesedik.[5]

Az imperializmus a maga jószántából nem mond le Afrikában szerzett többlet-profitjáról; ezért a fekete-afrikai országoknak az elmaradott, gyenge, szegény partner szerepét szánja, amelyet továbbra is ki lehet zsákmányolni.

A politikai függetlenség ezért csak az első, bár a legfontosabb lépés a gyarmati rabság teljes eltörléséért folytatott harcban. Ezt követnie kell a gazdasági önállóság megteremtésének, az ipari, mezőgazdasági, kulturális és társadalmi elmaradottság megszüntetésének. A gyarmati rendszer öröksége óriási súllyal nyomja a felszabadult népeket. Iparuk ma még csaknem kizárólag nyersanyagok kitermelésére korlátozódik. Bár — a Dél-Afrikai Köztársaság kivételével — minden ország agrárország, a mezőgazdaság gyarmati, monokulturális jellege miatt a legfontosabb élelmiczikkekben behozatalra szorulnak, s a lakosság élelmezése a legnagyobb gondot okozza. Az egy főre jutó évi nemzeti jövedelem a Fekete-Afrika országaiban átlag — Ghana kivételével — körülbelül 75 dollár, alig egytizede az egy főre jutó franciaországi és angliai átlagos nemzeti jövedelemnek. A krónikus éhezés, a borzalmas lakásviszonyok és az egészségügyi ellátás csaknem teljes hiánya miatt a Szaharától délre eső területeken mindössze 30—36 év az átlagos életkor, s az egyes országokban a lakosságnak 80—95 százaléka írástudatlan. A gazdasági függetlenség megteremtéséhez, az ipar, a mezőgazdaság és a kultúra fejlesztéséhez szükséges saját beruházási eszközök és szakemberek, a szakképzett munkaerő és a technikai tapasztalat jórészt hiányzik ezekben az országokban.

A független fekete-afrikai országok fejlődésének egyik fontos feltétele, hogy a teljes egyenjogúság alapján fejleszszék gazdasági kapcsolataikat a fejlett ipari államokkal. Az imperializmus azonban a gazdasági kapcsolatait nem az egyenlőségre, hanem a többletprofit megszerzésére igyekszik építeni. Ezért gyökeres különbség van a szocialista és a kapitalista országokkal tartott kapcsolatok között. Ezt a különbséget az érintett afrikai országok is egyre inkább felismerik. A „West African Pilot" című nigériai lap írta: „A Szovjetunió, gazdasági kapcsolatokat teremtve a független afrikai országokkal, nem törekszik arra, hogy segítségnyújtását akár gazdasági, akár politikai feltételekhez kösse-

[4] V. Fetov: „Amerikanszkij Imperializm v Afrike" — Moszkva, 1962. 12. old.
[5] Béke és Szocializmus, 1962. 12. 82. old.

Digitized by Google

Minden vállalat, amelyet az afrikai földön a Szovjetunió segítségével építenek, az afrikai népé lesz... Gyökeres különbség van a Szovjetunió őszinte segítsége és az imperialista hatalmak önző »segítsége« között. A Szovjetunió azt akarja, hogy a volt gyarmatok erős, független államok legyenek, virágzó gazdasággal és boldog néppel. Az imperialisták, éppen ellenkezőleg, Afrikát meg akarják őrizni a nyugat »érdek-övezetének«."[6]

A Szovjetunió és a szocialista országok segítsége az afrikai országok gazdasági önállóságának megteremtését szolgálja. Ez a segítség magában foglalja a kölcsönös előnyökön nyugvó, egyenjogú kereskedelmet, az ipari létesítmények építésére nyújtott hiteleket, a szocialista országok szakembereinek afrikai munkáját, és a fiatal afrikaiak egyetemi, főiskolai és szakiskolai képzését a szocialista országokban. A független afrikai államok a hitelek keretében főleg komplett ipari üzemeket és berendezéseket, a hazai energiabázis megteremtéséhez és a hazai nyersanyagok ipari termékké való feldolgozásához szükséges eszközöket kapnak a szocialista országokból. 1961 júniusában a Szovjetunió által az afrikai országoknak nyújtott hitel összege körülbelül 3 milliárd régi rubel volt. A Szovjetunió hitelfeltételei rendkívül előnyösek: a hitelek általában mindössze 2,5 százalékos kamatláb mellett 12 esztendőre szólnak.[7] Ez az idő elég hosszú ahhoz, hogy a hitelből épülő objektumok elkészüljenek és jövedelmet is hozzanak, amelyből a hitel törleszthető. Guineában például az 1960—63-as hároméves tervben szovjet hitelekből 20 fontos ipari és mezőgazdasági objektum épül. A guineai hároméves tervben előírt beruházások 75 százalékát a szocialista országok segítségével valósítják meg.[8]

A szocialista országokkal való gazdasági kapcsolatok fejlesztése, a szocialista országok által nyújtott gazdasági és műszaki-technikai segítség növelése és különösen a szakemberek kiképzése rendkívül fontos eszközök a független afrikai államok számára gazdasági önállóságuk megteremtéséhez.

A szocialista tábor országainak segítsége azonban, bár igen jelentős, még nem elegendő a jelentkező óriási igények, és különösen a beruházások fedezésére. Ezért számolni kell azzal is, hogy a független afrikai államok a kapitalista országokkal is tartanak fenn gazdasági kapcsolatokat, elfogadnak tőlük hiteleket. Ez ma még elkerülhetetlen. A felszabadult országok gazdasági élete alapjában még a régi, gyarmatosító „anyaországhoz" van kötve, kereskedelmi forgalmuk nagyobb részét vele bonyolítják le. A szocialista táborral legszorosabb politikai és gazdasági kapcsolatban levő afrikai államok is igénybe veszik a tőkés hitelt. Ghana a Volta-erőmű építésére 133 millió dolláros amerikai kölcsönt vett igénybe; Guinea nemrégiben koncessziót adott az amerikai Harvey Aluminium Co. cégnek, Afrika egyik legnagyobb alumínium-lelőhelyének, a Bokai bauxitbányának kiaknázására. A Mali Köztársaság mint „társult tag" csatlakozott az Európai Közös Piachoz. A független afrikai államok tőkeszegénysége újabb lehe-

[6] Za rubezsom 1962. No 44. 13. old.
[7] Potyehin: „Afrika 1956—61." 220. old.
[8] Za rubezsom, 1962. No 33. 21. old.

Digitized by Google

őségeket teremt az imperialista monopóliumok behatolására. A régi gyarmatosítók mellett az újak is nagy energiát fejtenek ki ezen a téren, különösen az Amerikai Egyesült Államok. G. Mennen Williams, az USA külügyminisztériumának afrikai ügyekkel foglalkozó államtitkárhelyettese, 1962. szeptember 26-án előadást tartott amerikai üzletemberek előtt, s ebben arra ösztökélte őket, hogy növeljék beruházásaikat Afrikában. „Múlt évben — mondotta — az amerikai befektetés Afrikában több mint 100 millió dollárral nőtt — 925 millió dollárról 1070 millió dollárra. Kelet-Afrikában 1961-ben a befektetés több mint 20 százalékkal, Nyugat-Afrikában csaknem 20 százalékkal nőtt, mindkét helyen a kontinens 10 százalékos átlagánál nagyobb mértékben. Ez a növekedés biztató, de a világ többi részéhez képest és Afrika szükséglete szempontjából is nagyon alacsony. ... A leendő afrikai beruházóktól ma nagyobb lelkesedést és vállalkozó szellemet szeretnék kérni... *nincs okunk kételkedni abban, hogy Afrika a múlthoz hasonlóan a jövőben is tisztességes profitot fog nyújtani.*"[9]

A megváltozott világhelyzet, a szocialista országok léte arra kényszeríti az imperialista hatalmakat is, hogy változtassanak tőkebefektetési módszereiken. Ha azelőtt hiteleket adtak az elmaradott országoknak, ezeket csaknem kizárólagosan az infrastruktúra javítására (azaz utak, hidak, raktárak, kikötők építésére) fordították, hogy a nyersanyagot előnyösebben szállíthassák; ma azonban már arra kényszerülnek, hogy ne tagadják az iparosítás szükségességét, s részt vegyenek energiabázisok és ipari objektumok létesítésében.

A fiatal afrikai országok számára döntő jelentősége van annak a kérdésnek, hogy elkerülhető-e a tőkés hitellel járó neokolonialista veszély és fel tudják-e használni ezt a hitelt termelőerőik fejlesztésére úgy, hogy ezzel ne kerüljenek újra bele a kapitalista hatalmaktól való politikai függőségbe.

Van erre lehetőség. A Szovjetunió és a szocialista országok segítsége lehetővé teszi, hogy a fiatal afrikai államok visszautasítsák a számukra kedvezőtlen feltételekhez kötött tőkés hiteleket. Az asszuáni gát építésének története is ennek a lehetőségét bizonyítja. Minél nagyobb a szocialista országok gazdasági ereje, annál több támogatást nyújthatnak a gyarmati rabság alól felszabadult országoknak, hogy azok önálló gazdasági életük megteremtésével teljessé tehessék az imperialista elnyomás alól való felszabadulásukat. A gyakorlatban így valósul meg Lenin útmutatása arról, hogy a szocialista forradalom és a nemzeti felszabadító harc sikerei kölcsönösen támogatják egymást; érdekeik közösek. „Életbevágó érdekünk, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának új programját sikeresen megvalósítsák" — írta az „Evening News" c. ghanai lap.[10]

A Szovjetunió és a szocialista világrendszer a nemzeti függetlenségüket kivívott államok szuverenitásának legfőbb biztosítéka. A Szovjetunió és a szocialista világrendszer gazdasági ereje lehe-

[9] The Department of State Bulletin 1962. okt 22. 614—15. old.

[10] lásd: Narodi Azii i Afriki 1962. No 1. 8. old.

Digitized by Google

tőséget teremt arra, hogy a felszabadult államok megteremtsék gazdasági önállóságukat és elkerüljék a neokolonializmus veszélyét. Minél hatalmasabb ez az erő, annál könnyebb lesz e lehetőség valóra váltása a független afrikai országok számára.

Ez természetesen nemcsak a nemzetközi erőviszonyoktól függ, hanem az egyes afrikai országok belső osztályerőviszonyaitól, ennek alapján kormányaik elhatározásától és politikájától is. Csak az erős nemzeti demokratikus államhatalom, a szilárd belső politikai rend teszi lehetővé, hogy a tőkés országoktól felvett hitelek felhasználása az állam által megkívánt irányban haladjon, s ne vezessen újabb politikai függésre.

A független afrikai államok nagy kérdése: hogyan jutnak ki leggyorsabban az elmaradottságból — a kapitalista, vagy a szocialista fejlődés útján?

A gyarmati múlt a felszabadult népek előtt ellenszenvessé tette a kapitalizmus társadalmi rendszerét. A politikai függetlenség megszerzése után, a gyorsabb előrehaladás érdekében, a gazdasági és kulturális építőmunkában olyan lépéseket kénytelenek tenni, amelyek a szocializmus irányában hatnak: államosításokat hajtanak végre, tervgazdálkodásra törekednek. A szocialista tábornak a gyarmati rendszer eltörléséért, a békéért, a nemzeti függetlenség biztosításáért folyó következetes harca a függetlenné vált államoknak, s köztük az afrikai államoknak nyújtott gazdasági, műszaki tudományos és kulturális segítsége megnöveli a szocializmus tekintélyét. Különösen nagy súllyal esik latba a szocialista országok fejlődésének üteme, amelyhez foghatót még egyetlen kapitalista ország sem mutatott fel. A Szovjetunió 40 év alatt, két pusztító világháború ellenére is, a világ két legnagyobb hatalmának egyikévé, elmaradott országból ipari, tudományos és kulturális nagyhatalommá lett, s ez óriási hatást gyakorol az afrikai tömegek és politikusok gondolkodására. A szocializmus úgy áll előttük, mint a legésszerűbb, legjobb társadalmi szervezet, amellyel leggyorsabban juthatnak ki elmaradottságukból.

Számos afrikai ország belpolitikájában, vezetők megnyilatkozásaiban, pártok programjában alapvető célul szerepel a szocializmus, a szocialista eszmék megvalósítása. Legtöbbször azonban ez — az afrikai társadalmi viszonyok fejletlensége miatt — még nem a marxizmus—leninizmus alapjain nyugvó tudományos szocializmus. Gyakran szocializmusnak tüntetik fel a polgári demokratikus szabadságjogoknak — a fajok egyenlőségének, a privilégiumok megszüntetésének — megvalósítását, mások szocializmusnak tekintik a kisárutermelők egyenlőségének megvalósítását, a köz- és magántulajdon „harmóniáját". Az afrikai politikai vezetőknek a szocializmusról vallott nézeteire óriási hatást gyakorol a nacionalizmus. Ezért az „afrikai szocializmus" számos képviselője — félreértve a Szaharától délre eső afrikai terület társadalmi viszonyainak fejletlenségét — azt tartja, hogy Afrikában „nincsenek osztályok", s a többi között ez magyarázza az „afrikai szocializmus"-nak a marxista tudományos szocializmustól való különállását.

Az imperialista nagyhatalmak, a jobboldali szociáldemokrata internacionálé, a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, az egyes reformista pártok és szak-

Digitized by Google

szervezetek, a misszionáriusi hálózat segítségével a Vatikán óriási ideológiai kampányt folytatnak, hogy az „afrikai szocializmust" szociáldemokrata reformizmussá változtassák át. Jellemző tény, hogy az Amerikai Egyesült Államok az afrikai államokban működő nagykövetségein „munkaügyi attasék" számára diplomáciai státusokat létesített, s ezeket az AFL—CIO apparátusából kikerült emberekkel tölti be. Ezeknek az a fő feladatuk, hogy az amerikai példán reformizmusra neveljék a fiatal afrikai szakszervezeteket. Múlt év decemberében a szocialista internacionálé támogatásával Dakarban hatnapos nemzetközi szimpoziumot rendeztek „Afrika politikai fejlődése és az afrikai országok különböző útjai a szocializmushoz" címmel. A Szenegáli Köztársaság elnöke a szimpoziumhoz intézett üdvözletében hangsúlyozta, hogy Afrika problémáit csak a szocializmus oldhatja meg, de ez nem lehet Marx és Engels szocializmusa.[11] Leopold Senghor a szenegáli „szocializmus" lényegét korábban egy jugoszláv folyóiratnak adott interjúban így jelölte meg: „Szenegálnak az a szándéka, hogy a kapitalista és a kommunista világ között a demokratikus szocializmus »középútján« haladjon."[12]

A demokratikus szocializmus „középútja" azonban voltaképpen színtiszta kapitalizmus, amelyet a szocializmusról szóló frázisokkal igyekeznek leplezni.

A független afrikai országok számára nagyon fontos annak az elméleti tisztázása, hogy mi a szocializmus, mert csak így teremthetik meg a nem kapitalista fejlődés útján haladva, a szocializmus építésének feltételeit. Afrikában is mind többen helyezkednek a tudományos szocializmus álláspontjára, s jutnak el az „afrikai szocializmus"-tól — amely valójában különböző elméleti és politikai nézetek konglomeratuma — a tudományos szocializmusig. Jellemző példa erre a Ghanai Népi Konvent Párt álláspontjának fejlődése. A párt szervezeti szabályzatában, amelyet közvetlenül a nemzeti függetlenség kivívása után fogadtak el, fő célként még az „afrikai szocializmus" szerepelt. Dr. Kwame Nkrumah, a párt főtitkára, a Ghanai Köztársaság elnöke a párt tizedik évfordulóján, 1959-ben így határozta meg a párt céljait: „Ezek a célok — a ghanai viszonyoknak megfelelően — tartalmazzák az afrikai szocializmus elveire épített jóléti állam (welfare state) megteremtését, amelyben minden polgár — tekintet nélkül osztályára, törzsére, bőrének színére és vallására — egyenlő lehetőségekkel rendelkezik, amelyben ember nem zsákmányolhatja ki embertársát, egyik törzs a másik törzset, osztály az osztályt; pártunk arra törekszik, hogy fejlessze és megőrizze az általános választójogon, az »egy ember — egy szavazat« elvén nyugvó népi demokráciát."[13] Látjuk, hogy a „jóléti állam" jelszava, az emberek egyenlőségének, a faji és vallási előítéletek eltörlésének és az általános választójognak lényegében polgári demokratikus követelése itt még keveredik a kizsákmányolás eltörlésének óhajával; s a kizsákmányolás eltörlése mindaddig csak óhaj marad, amíg ennek alapvető feltételét, a termelőesz-

[11] „Za rubezsom" 1962. dec. 8. 25. old.
[12] Mezsdunarodnaja Polityika 1961. I. 15. 7. old.

[13] Nkwame Nkrumah: I Speak of Freedom, London, 1961. 163. old.

Digitized by Google

közök köztulajdonát nem iktatják programba.

A döntő lépés az „afrikai szocializmustól" a tudományos szocializmusig — a termelőeszközök köztulajdonának felismerése; ez a szocializmus lényege. 1961. április 22-én a Ghanai Népi Konvent Párt tanulócsoportjának küldött üzenetében Nkrumah már így foglalt állást: „Amint azt pártunk kinyilvánította és én többször ismételtem, a szocializmus az egyetlen rendszer, amely a lehető legrövidebb idő alatt meghozza a jó életet a népnek. A szocializmus a termelőeszközök társadalmi tulajdonára épül... A szocialista termelés a javak és szolgáltatások termelése a nép szükségleteinek kielégítésére. Ez nem egyéni haszonra történő termelés, amely kifosztja a javakat és szolgáltatásokat előállító népesség nagy tömegeit, szükségleteiket és kívánságaikat pedig teljesítetlenül hagyja."[14] A Népi Konvent Párt új programja, amelyet 1962-ben fogadtak el, már azt hangsúlyozza, hogy a párt ideológiája a tudományos szocializmusra épül.[15]

Hasonló fejlődésen ment keresztül a Mali Köztársaság vezető pártja, a Szudáni Unió álláspontja is. 1962-ben tartott kongresszusuk határozatba foglalta, hogy csak egy szocializmus van — a marxizmus—leninizmuson alapuló tudományos szocializmus, s ez a párt tevékenységének tudományos alapja. Ez a kongresszus egyben arról is határozatot hozott, hogy „létre kell hozni a Szudáni Unió pártfőiskoláját, amelynek feladata, hogy megismertesse a hallgatókkal a Mali Köztársaság és Afrika történelmi, gazdasági és kulturális, valamint társadalmi sajátosságait, a párt és a tudományos szocializmus elveit, amelyeknek ismerete nélkül egyetlen vezető sem oldhatja meg a szocializmus építésének problémáit a Mali Köztársaságban".[16]

Az afrikai nemzeti felszabadító mozgalom legjobb vezetői törekednek arra, hogy elsajátítsák a marxizmus—leninizmus elméletét, s a konkrét afrikai viszonyoknak megfelelően alkalmazzák ezt. A marxizmus—leninizmusnak egyik döntő fontosságú felismerése — amely útmutatásul szolgálhat a Szaharától délre fekvő afrikai országok népeinek — a társadalmi fejlődés nem-kapitalista útjára vonatkozik. Lenin még a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán hangoztatta, hogy a gyarmati elnyomás alól felszabaduló és a társadalmi fejlődésben elmaradott népek elkerülhetik a tőkés fejlődés útját és bizonyos közbeeső fejlődési fokon keresztül eljuthatnak a szocializmusig.[17] Azóta ez az elméleti tétel gyakorlati igazolást nyert, a többi között a Buharai Emirátus, Tuva, Mongólia példáján, amely országok az alapjában véve feudális termelési viszonyokból — a tőkés termelési viszonyokat elkerülve — eljutottak a szocializmushoz.

Fekete-Afrikának is megvan a lehetősége arra, hogy a túlnyomórészt még törzsi-nemzetségi szervezetből — amely mellett természetesen léteznek már a feudalizmus, sőt helyenként a kapitalizmus elemei is — a tőkés

[14] Nkrumah: „Building a Szocialist State." Accra 1961. 1—2. old.
[15] Programme of the Convention Peoples Party, Accra 1962. 7. old.

[16] Mezsdunarodnaja Zsizny 1963. No. 1. 104. old.
[17] Lásd: Lenin művei 31. kötet 244. old.

Digitized by Google

termelési rend kikerülésével eljussunk a szocializmusba. Madeira Keita, a Mali Köztársaság igazságügyminisztere, a magyar—mali közös közlemény aláírásakor ezt mondotta: „Meggyőződésünk, hogy lehetséges a gyarmati sorból a szocialista rendszerbe való átmenet anélkül, hogy keresztül mennénk a nemzeti kapitalizmus szakaszán".[18]

Mit mutat e lehetőség vizsgálata Maliban, Guineában és Ghanában? E három ország társadalmi viszonyai még nem érték el a kapitalizmus fokát. A nemzeti burzsoázia általában még nem fejlődött jelentős erővé. A falvakban megkezdődött ugyan a parasztság rétegeződése, de még nem haladt messzire előre; lényegében még törzsi-nemzetiségi viszonyok uralkodnak. A munkásosztály kialakulása sem fejeződött be, bár a munkások létszáma és szervezettsége gyorsabban nő, mint más társadalmi rétegeké. A Ghanai Szakszervezetek Kongresszusa (tagjainak száma 300 000 fő), a Guineai Munkások Nemzeti Szövetsége (tagjainak száma 180 000 fő) és a Mali Dolgozók Nemzeti Szövetsége (tagjainak száma 26 000 fő)[19] által képviselt munkások a nemzeti függetlenségi harc élvonalában jártak, s a legfontosabb támaszai országuk demokratikus és nemkapitalista fejlődésének. Ezekben az országokban az állam és a párt vezetésében nagy szerepet tölt be a hazafias érzületű értelmiség, amely szociális származását tekintve főleg a kispolgári rétegekből ered.

Guineában, Maliban és Ghanában a lényeget tekintve egypártrendszer van. A Guineai Demokratikus Pártnak, a Szudáni Uniónak és a Ghanai Népi Konvent Pártnak irányító szerepe van az állami életben és ők vezetik a tömegszervezeteket is. Ezek a pártok nem egy meghatározott osztály pártjai, mert ezekben az országokban még nem formálódtak ki véglegesen az osztályok. Ghanában — ahol a lakosság 6,7 millió fő — a Népi Konvent Párt tagsága 1,7 millió főt számlál,[20] lényegében tehát csaknem az egész felnőtt, politikailag aktív lakosság a pártban van. Ezeket a pártokat úgy tekinthetjük, mint az antiimperialista, hazafias erők tömbjének politikai szervezetét amelyben a munkások, a parasztok, az értelmiség, a kispolgárok képviselői, sőt még a nemzeti burzsoázia progresszív elemei is helyet foglalnak. Ezek a pártok széleskörű politikai szervező munkát végeznek, hogy a lakosság nagy tömegeit bevonják a tudatos politikai cselekvésbe, az országépítő munkába a nem-kapitalista fejlődés programja alapján. E pártok magvából perspektívában marxista—leninista pártok válhatnak.

A gazdasági építőmunkában ezek az országok következetesen törekednek az állami szektor szerepének növelésére, s a tervgazdálkodás megvalósítására, mert ez az egyetlen útja annak, hogy fokozatosan véget vessenek a külföldi monopoltőke gazdasági hatalmának. A legfontosabb gazdasági ágazatokat — a bankügyletet, a külkereskedelmet, a közlekedést, a bányaipar és az ültetvények nagy részét — államosí-

[18] Népszabadság 1962. december 12.
[19] Narodi Azii i Afriki 1961. No 5. 53. old.

[20] Nkrumah: „The fight on two fronts" Accra 1961. 2. old.

Digitized by Google

tották. Ezeknek az állami vállalatoknak a közgazdasági megjelölésére nem alkalmas a hagyományos értelemben vett „államkapitalizmus" terminusa, ha itt a nemzeti demokrácia államának[21] tulajdonáról van szó, amely a nem-kapitalista fejlődés útján halad. Ezekben az országokban az állami szektoron keresztül folytatott iparosítás és gazdaságfejlesztés politikai téren azt eredményezheti, hogy a munkásosztály gyorsan nő és szerveződik, antagonisztikus ellenlábasának, a nemzeti burzsoáziának a kifejlődése pedig megakadályozható. Igaz, hogy megvan itt a veszélye egy hivatalnoki, bürokrata-burzsoázia kialakulásának, amely korrupció útján tőkefelhalmozásra használja fel az államapparátusban végzett munkáját. E kezdeti jelenség ellen azonban erélyesen fellépnek a nemzeti demokrácia pártjai, politikai harc jellegét adva a korrupció elleni küzdelemnek.

A földkérdés helyes megoldása Fekete-Afrikában az egyik legfőbb feltétele annak, hogy elkerülhető legyen itt a kapitalizmus kialakulása. E tekintetben érdekes és a tudományos szocializmus szempontjából új folyamatok zajlanak le Maliban, Guineában és Ghanában. A föld-magántulajdon itt csaknem kizárólag a gyarmatosítók ültetvényeinek formájában létezett; ezeket azonban államosították. Egyéb területeken megmaradt a földközösség, s az afrikai politikusok ennek további fenntartása mellett törtek lándzsát. „A föld a nemzet tulajdona... Hazánkban megvan a föld kihasználásának joga, de nincs meg többé a föld magántulajdonának joga" — mondotta Sekou Turé 1959. november 21-én, Moszkvában rendezett sajtóértekezletén. „Afrika óriási falusi körzeteiben a nép ragaszkodik a közös földtulajdonhoz... Ez az afrikai társadalom jellemző vonása: ennek alapján kell életre hívnunk a korszerűbb, szocialista társadalmat"[23] — mondotta Nkrumah az afrikai független országok első accrai tanácskozásán, 1958-ban. Jellemző, hogy a tőkés országok közgazdasági szakértői a földközösség megszüntetése, sőt ha kell, erőszakos megszüntetése mellett foglalnak állást. Kenyában, Dél-Rhodéziában meg is indult ez a folyamat. Ez azonban a kapitalista fejlődés számára tisztítja el az útból az ősközösség maradványait. Ezt a polgári közgazdászok sem tagadják. Tanganyikában 1959—60-ban a Nemzetközi Fejlesztési Bank szakértői hosszas vizsgálat után a közös földtulajdon megszüntetését javasolták, rámutatva arra, hogy ez „azok kezében összpontosítja a földet, akiknek pénzük van; mellettük pedig megjelenik a földnélküliek osztálya.[24] Ghanában, Guineában, Maliban nem ezt az utat járják, hanem a földközösségre támaszkodva szervezik a mezőgazdasági termelő, fogyasztó és értékesítő szövetkezeteket. Ennek során megszüntetik a törzsi arisztokráciának a földdel való rendelkezési jogát, s a föld ügyeit a szövetkezet demokratikus önkormányzata intézi; az elmaradt ős-

[21] A nemzeti demokrácia államának keletkezése, funkciója stb. olyan kérdés, amely külön tanulmányt igényel.

[22] Sekou Touré: Nyezaviszimaja Gvinea. Moszkva 1960. 168. old.

[23] közli: Narodi Azii i Afriki 1962. 3. szám.

[24] közli: Narodi Azii i Afriki 1962. No 3.

Digitized by Google

kori mezőgazdasági „technikát" (amelyet főleg a kapa jelentett) újjal váltják fel (ami a jelenlegi fokon főleg az ekés művelést és vetésforgót jelenti), képessé teszik a falvak népét arra, hogy újabb és újabb területeket hódítson meg a mezőgazdasági művelés számára. Az ősközösség maradványait itt a nem-kapitalista fejlődés számára akarják eltisztítani az útból.

Ghanában, Guineában és Máliban nagy erőfeszítéseket tesznek azért, hogy tömegméretűvé tegyék a demokratikus kulturális forradalmat, amelynek fő céljai: az írni-olvasni tudás elterjesztése, az alapfokú iskolázás megvalósítása és — hazai és külföldi lehetőségek igénybevételével — elegendő szakember képzése. Guineában 1958. óta háromszorosára növelték az írni-olvasni tudók számát; szovjet tanerők segítségével technikai főiskolát nyitottak 1959—64-ig terjedő ötéves tervében Mali az iskolás korú gyermekek beiskolázási arányát a jelenlegi 7 százalékról 14 százalékra emeli; Ghana — amely az iskoláztatás terén előrehaladottabb — azt a célt tűzte ki, hogy 1970-re, a köztársaság megteremtésének 10. évfordulójára, az egész országban elterjesztik az írni-olvasni tudást. A demokratikus kulturális forradalom elengedhetetlen része a nem-kapitalista fejlődésnek.

A nem-kapitalista fejlődés politikai, társadalmi, ipari, mezőgazdasági és kulturális feladatainak megoldása még nem a szocializmus építése, de megteremti az ehhez szükséges feltételeket.

A fekete-afrikai államok fejlődésének nagy kérdése az egység megteremtése. A fekete-afrikai egységtörekvések is az imperializmus ellen folytatott nemzeti felszabadító harcban születtek meg. Az imperializmus akkor tört be Afrikába, amikor ott még nem alakultak ki a nemzetek. A határokat teljesen önkényesen vonták meg, egy-egy gyarmatosító hadvezér foglalásai szerint, etnikai és gazdasági egységeket szakítva szét. A megosztottságot a gyarmati uralom idején is fenntartották, az „oszd meg és uralkodj" politikáját követték. Amikor már nem tudták megakadályozni a nemzeti felszabadító harc sikerét, tudatosan arra törekedtek, hogy volt gyarmatbirodalmuk területén minél több olyan kisebb állam keletkezzék, amelyek egyenként nem képviselnek jelentékeny gazdasági és politikai erőt, s ezért továbbra is kénytelenek eltűrni az „anyaország" gyámkodását.

Az egységért folytatott harcnak határozott antiimperialista tartalma van, s törvényszerű jelenség, hogy a felszabadult afrikai államok keresik az egység megvalósításának útjait. Az egység megteremtéséért nemcsak a felszabadult államok kormányai szállnak síkra, hanem a még gyarmati sorban élő népek nemzeti felszabadító mozgalmának képviselői és az afrikai tömegszervezetek is, főleg a szakszervezetek. A legkülönbözőbb politikai erők közös nézetét fejezik ki Nkrumah szavai: „Ma tekintse magát mindegyikünk Afrika részének, hogy az egész kontinens egységes frontját állíthassuk szembe a gyarmati imperializmussal és új formájával, a neokolonializmussal."[25]

Az egységnek a közös afrikai problémák megoldását kell szolgálnia: a gyarmati rendszer maradványainak eltörlését, az új gyarmatosítás elleni harcot, a

[25] Narodi Azii i Afriki 1962. 5. sz. 18. old.

Digitized by Google

független államok gyors gazdasági és kulturális fejlődését, a béke védelmét.

Ez a politikai program lehetővé teszi a legszélesebb összefogást, és megadja az alapját a legtöbb fekete-afrikai állam és szervezet egységes politikai fellépésének. Ez a fellépés pedig a szocialista világrendszernek a világ összes haladó erőinek támogatásával találkozik.

A nemzeti felszabadító mozgalom hatalmas hullámainak sodrában mihamarabb el kell tünniük a gyarmati rendszer utolsó maradványainak is. Osztjuk az ázsiai és afrikai népek Tanganyikában megtartott III. szolidaritási értekezletének optimizmusát: bízunk benne, hogy az 1963-as év a gyarmati rendszer teljes pusztulását hozza magával. A magyar nép cselekvő rokonszenve a nemzeti függetlenségükért, a szabadságukért, a gazdasági, kulturális és társadalmi felemelkedésükért küzdő népek oldalán van.

Nagy László

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A magyar munkásifjúság hősi útja

Az a küzdelmes út, amelyet a magyar munkásosztály és fiatal gárdája, az ifjúmunkások serege a felszabadulásig megjárt, hatalmas harci tapasztalatokkal gazdagította a magyar proletariátust, előkészítette a hatalom megragadására, a munkásosztály államának vezetésére és a szocializmus építésére.

A személyi kultusz éveiben homályba borult a hősi múlt dicső emléke, a munkásmozgalom és ezzel együtt az ifjúmunkás-mozgalom lelkesítő romantikája. Pedig a múlt harcainak eredményei és kudarcai, tapasztalatai és emlékei valóságos kincsek a propaganda számára is: tanítják, nevelik és a szocializmus építésének nagy munkájára lelkesítik ifjainkat. Ebből a szempontból hézagpótló Svéd Lászlónak a magyar ifjúmunkás-mozgalom történetéről szóló munkája.*

Könyvében a szerző a magyar ifjúmunkás-mozgalom két szakaszát dolgozza fel. Az első szakasz: a szociáldemokrata ifjúmunkás-mozgalom kezdete, a második a kommunista ifjúmunkás-mozgalom megindulása, a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség megalakulása, az ifjú kommunisták első nemzedékének harca az első magyar proletárdiktatúra kivívásáért, a Magyar Tanácsköztársaság építése és védelme.

A feudális maradványokkal terhelt tőkés Magyarországon a munkásifjúság, „az inasok" kizsákmányolása még embertelenebb volt, mint a haladottabb kapitalista országokban. A filléres munkabér, a szinte korlátlan munkaidő valósággal csábította a munkaadókat arra, hogy minél kíméletlenebbül zsákmányolják ki a munkásfiatalokat. A tanoncok túlnyomó része a kisiparban dolgozott. Szüleik rendszerint kosztra és kvártélyra adták őket a mestereknek, hogy azok „embert neveljenek belőlük", s hogy otthon egy szájjal kevesebb pusztítsa a kenyeret. A nagyipar versenye következtében fuldokló kisiparosság a csaknem ingyenes tanonctartás szalmaszálába kapaszkodott. Az 1884. évi VII. tc. teljesen kiszolgáltatta a tanoncokat a munkaadók önkényének. Az inasoknak esténként és vasárnap tanonciskolába kellett járniuk. A tanonciskolában és munka közben is állandó jelenség volt, hogy a tanoncok elaludtak.

Ilyen körülmények között indult meg a tanoncok szervezkedése először a munkás önképző egyletekben, majd az illegális szabadszervezetekben.

•

Az 1905-ös orosz forradalom hatására fellendült az ifjúmun-

* Svéd László: Utat tör az ifjú sereg. Kossuth Könyvkiadó, 1962.

Digitized by Google

kások osztályharcos mozgalma, egymást érték sztrájkjaik, tüntetéseik.

1906-ban a fiatal Alpári Gyula, a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének egyik kiemelkedő alakja került az ifjúmunkás-mozgalom élére. 1907 tavaszán Budapesten tartották meg az első országos ifjúmunkás-értekezletet, amely elhatározta, hogy szabadszervezetet alakítanak, és amely éles harcot hirdetett a militarizmus ellen. Kimondta, hogy összeköttetést létesítenek a nemzetközi ifjúmunkás-mozgalommal.

Az ifjúmunkások szabadszervezete a rendőri önkény és az üldözés miatt illegálisan volt kénytelen dolgozni. A szociáldemokrata pártvezetőség a „sok tanítás, semmi mozgalom" jelszavával próbálta a szakmai szervezetek kulturális keretei közé szorítani az ifjúmunkás-mozgalmat.

1912 a fellendülés, a sztrájkok, tüntetések és barikádharc éve volt a magyar munkásmozgalomban. E harcokban az ifjúmunkások ezrei vettek részt. A véres harcok öt mártírja közül hárman ifjúmunkások voltak.

•

A munkásifjúság szocialista mozgalmának természetes szövetségese volt a haladó diákifjúság. A századforduló éveiben megnövekedett a nincstelen diákok száma. Mind több diák lépett be a szociáldemokrata pártba. A párt jobboldali vezetői azonban nem szívesen látták a fiatal értelmiséget a munkásmozgalomban.

1908-ban megalakult a Galilei Kör, a polgári szabadgondolkozó értelmiség ifjúsági csoportosulása, amely rövid idő alatt a legnagyobb diákszervezetté vált. Sok munkás látogatta azokat a vitaelőadásokat, amelyeket a Galilei Kör rendezett a marxizmusról, valamint az akkor divatos ideológiai, filozófiai irányzatokról. A Galilei Kör antiklerikális előadásai bátor kiállások voltak a klerikális, félfeudális, nagykapitalista uralom ellen. A Kör tevékeny részt vett 1912-ben a szociáldemokrata párt és az ellenzéki pártok választójogi harcában.

•

Kirobbant az első imperialista világháború, e tragikus sorsforduló. A háborús propaganda fékevesztetten dühöngött Magyarországon. A megalkuvó szociáldemokrata pártvezetőség magáévá tette a „honvédő háború" jelszavát. A vezetésük alatt álló „Az Ifjúmunkás" című lap is üdvözölte a háborút. Svéd László könyve gazdag forrásanyag alapján ismerteti, hogyan zsákmányolták ki a hadba vonultak gyermekeit és asszonyait a profitéhes hadiszállító nagyiparosok.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom vihara az egész nemzetközi munkásmozgalmat felkavarta. Az Ifjúmunkás Internacionálé lelkes elszántsággal az orosz forradalom mellé állt.

A Nagy Október hatására hazánkban is viharos megújhodás ment végbe az ifjúsági mozgalomban. Az ifjúmunkások, mit sem törődve a párt- és szakszervezeti vezetőkkel, egyre-másra léptek sztrájkba és vettek részt a munkásság politikai tüntetésein. Megalakult az Ifjúmunkások Országos Bizottsága.

A Galilei Kör szocialista tagjai — Szabó Ervin tanácsára — kapcsolatot kerestek a nemzetközi ifjúsági mozgalommal. Egy kicsiny, de bátor galileista diákcsoport illegális röpiratokat adott ki és

Digitized by Google

terjesztett, s ezekben békét és gyökeres szocialista átalakulást követelt. A kormány feloszlatta a Galilei Kört, vezetőit letartóztatták és több évi börtönre ítélték.

A galileisták bátor harca és elítéltetése nagy együttérzést keltett az ifjúmunkások körében. Korvin Ottó vezetésével újabb antimilitarista csoport lépett harcba Forradalmi Szocialisták néven. A Korvin-csoport harcos röpiratai egymás után jelentek meg. A Forradalmi Szocialisták a moszkvai példa követésére hívtak fel. A csoport tagjai még nem voltak képzett marxisták. Az anarchoszindikalista Szabó Ervin befolyása alatt állottak, tagadták a politikai párt szükségességét. Elméleti gyengeségükre vall Lékai János merénylet-kísérlete gróf Tisza István ellen és más merénylet-terveik.

1918 második felében Magyarországon is megérlelődött a forradalom. Az ifjúmunkások és diákok most a szociáldemokrata vezetők fékező tevékenységével és a rendőri hajszával sem törődve vetették bele magukat a harcba. Gyűlések, sztrájkok, tüntetések napirenden voltak. A katonaruhába bujtatott parasztfiatalok tömegesen hagyták ott a kaszárnyákat és a frontokat. Október 30-ról 31-re virradó éjjel győzött a polgári forradalom.

•

1918-ban megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, az újtípusú forradalmi munkáspárt, a kizsákmányolt dolgozó nép érdekeinek, vágyainak szószólója. Lékai és a legaktívabb ifjúmunkások beléptek a kommunista pártba. 1918. november 30-án megalakult az első legális ifjúmunkás-szövetség, *az Ifjúmunkások Országos Szövetsége* is, amelynek központi vezetőségébe kétharmadnyi többségben kommunistákat választottak. Az IOSZ forradalmi hangja valósággal lázba hozta az ifjúmunkások tömegeit, akiket az őszirózsás forradalom eredményei nem elégítettek ki.

A felemás helyzet (szociáldemokrata pártvezetés és ellenzéki, kommunista álláspont) nem maradhatott fenn sokáig az IOSZ-ban. A szociáldemokrata párt keretei között lehetetlenné vált a mozgalom fejlődése a forradalom felé. 1918 december végén az IOSZ megszakította szervezeti kapcsolatát a szociáldemokrata párttal és önálló szövetséggé alakult. Ezzel lezárult a magyar ifjúmunkás-mozgalom történelmének első szakasza. Új szakasz kezdődött, a forradalmi úté, amelynek harcaiban kifejlődött és megizmosodott a kommunista ifjúmunkás-mozgalom.

A hatalmas méretű januári tanoncsztrájkban a reformista gyámkodástól megszabadult IOSZ megmutatta szervezeti és harci erejét. Tízezres tanonctömeg vonult fel a fagyos januári napon, hogy tüntessen a tanoncok követeléseiért. A rendőrség a tüntető fiatalok közül több mint háromszázat letartóztatott. 1919. február 21-én a KMP vezetőivel együtt a forradalmi ifjúság vezetőit is letartóztatták és a rendőrség fogdájában véresre verték. De ez a brutális támadás visszafelé sült el. A KMP a letartóztatások után újra talpraszökött, és a tömegek növekvő rokonszenvétől kísérve, újult erővel szervezte a harcot az elfogott vezetők kiszabadításáért, a proletárforra-

Digitized by Google

dalomért. Az IOSZ is megerősödött az üldözés idején.

Az IOSZ az ifjúmunkások tömegeit is mozgósította a KMP 1919. március 23-ra hirdetett nagygyűlésére, amelyen a KMP új, illegális Központi Bizottsága már a proletárdiktatúra kikiáltását akarta napirendre tűzni. A koalíciós kormány és vele együtt a polgári állam azonban még a népgyűlés előtt összeomlott. 1919. március 21-én Magyarország tanácsköztársasággá alakult át.

•

A kommunista ifjúmunkásmozgalom útja az IOSZ megalakulásától kezdve szakadatlan, áldozatos harc és a proletárforradalomra való felkészülés volt.

Svéd László gondos forráskutatás alapján vázolja az IOSZ tevékenységét. Az IOSZ, majd a KIMSZ (Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége) szerepe a magyar munkásosztály diktatúrájának rendszerében — ragyogó hősköltemény, amely méltón egészíti ki a munkásosztálynak a proletárdiktatúráért vívott harcát.

A magyar munkásosztály nagylelkű előrelátással gondoskodott gyermekeiről. A Forradalmi Kormányzótanács az ifjúmunkások nevelését és oktatását a Közoktatásügyi Népbiztosság gondoskodásába utalta, amelynek e célra létesített ügyosztályát Lékai János, az ifjúmunkás-szövetség elnöke vezette. Egymás után jelentek meg a tanoncvédő rendeletek, amelyek a munkaidőt és a munkabért szabályozták. A betegségi és balesetbiztosítást a tanoncokra is kiterjesztették. Gondoskodtak az ifjúmunkások lakásnyomorának enyhítéséről. A diák-szociális ügyosztály a diákok szociális helyzetének javításáról gondoskodott. A gondoskodás — az ország törvényeiben először — kiterjedt a parasztifjúságra is.

Az iskolák és az iskolán kívüli szabadoktatás rendszerének széles hálózata biztosította az ifjúság oktatását, nevelését. A felszabadult ifjúság aktívan részt vett a proletárállam politikai életében. A Tanácsköztársaság alkotmánya minden 18 évet betöltött dolgozónak aktív és passzív választójogot adott.

Az ifjúmunkások többsége lelkesen és határozottan követte a KMP irányvonalát. A szociáldemokrata ifjúsági szervezet már a proletárdiktatúra első napjaiban elfogadta az IOSZ programját és testületileg csatlakozott hozzá. Az egybeolvadás feltételei garantálták és kikötötték — szemben a munkáspártok egyesülésével —, hogy jobboldaliak nem tölthetnek be vezető tisztséget. Az új központi vezetőség egyhangúan kimondta: az ifjúsági szövetség neve *„Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége"*.

A KIMSZ minden elvi kérdésben szenvedélyesen és lelkesen kiállt a kommunista álláspontért. Az ifjúság támogatása nem egy kérdésben jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy a kommunisták álláspontja érvényesüljön. Ilyen nagy fontosságú elvi kérdés volt a proletárdiktatúra módszereinek enyhébb vagy keményebb alkalmazása is. A KIMSZ a fiatalság teljes hevével vetette magát harcba a proletárdiktatúra elveinek megalkuvás nélküli érvényesítéséért a forradalom minden ellenségével szemben.

•

A KIMSZ lendületes agitációs és propagandatevékenységet is

Digitized by Google

végzett. A KIMSZ és a Közoktatásügyi Népbiztosság szakoktatási, valamint ifjúmunkás-propaganda ügyosztálya közös vezetés alatt teljesen egybefonódott. Az ifjúság politikai nevelésének hatásos eszköze volt a kommunista ifjúsági sajtó. Az „Ifjú Proletár" mellett vidéken is jelentek meg ifjúmunkás-lapok.

A KIMSZ — a proletár internacionalizmushoz híven — megkísérelte, hogy felújítsa a nemzetközi ifjúmunkás-mozgalomhoz fűződő kapcsolatait, amelyeket a világháború és a szociáldemokrata árulás megszakított. Az „Ifjú Proletár" rendszeresen közölt híreket a nemzetközi ifjúmunkás-mozgalomról.

A KIMSZ eredményekben gazdag tevékenysége persze nem volt mentes a hibáktól. Ezt főként a marxista ideológiai tudás és tapasztalat hiányos voltának, az ösztönös forradalmi türelmetlenségnek, a „baloldali" túlzásnak tulajdoníthatjuk. Ilyen antimarxista botladozást idézett elő a KIMSZ soraiban azoknak a zavaros, anarchista nézeteknek a befolyása, amelyeket a magát anarchokommunistának nevező Weiler-csoport terjesztett. Káros eltévelyedést okoztak azok az idealista filozófiai nézetek is, amelyek az osztályharcot valami szükséges rossznak minősítették, amely ellenkezik ugyan a „tiszta erkölccsel", de amelyet mégis vállalni kell.

A proletárifjúság dicsőséges szerepet vitt a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában. A toborzóhelyeken tömegesen jelentkeztek a frontra ifjúmunkások és diákok. A szerző bőven ismerteti a kommunista ifjúság lelkes tüntetéseit, gyűléseit, a Tanácsköztársaság iránti odaadását, a frontokon hozott véráldozatát. A magyar munkásosztály ifjú gárdája a Vörös Hadsereg soraiban, az ellenséggel szemben vívott élet-halálharcban hervadhatatlan érdemet szerzett, s a hősi romantika kifogyhatatlan kincsestárát adta mai ifjúságunknak is.

•

A KIMSZ merész ívelésű fejlődését első kongresszusa koronázta meg. A kongresszus vészterhes időben, közvetlenül a június 24-i ellenforradalmi puccskísérlet előtt tanácskozott, amikor a tanácsállam súlyos ellátási nehézségek közepette, a nemzetközi és hazai ellenforradalom erős nyomása alatt küzdött létéért. A KIMSZ alapos vitában tárgyalta meg a napirend pontjait. Az itt elfogadott új program először vetette fel a munkás- és parasztifjúság szövetségének szükségességét.

A kongresszus után a Kommunista Internacionálé felhívta a világ ifjúmunkásait, hogy tüntessenek a nemzetközi ellenforradalom magyarországi és oroszországi intervenciója ellen. Az Ifjúmunkás Internacionálé június 25-re tűzte ki az ifjúmunkások szolidaritásának nemzetközi seregszemléjét. A júniusi ellenforradalmi lázadás és leverése, az ágyúdörgés és puskaropogás, a proletárdiktatúra öregjeinek és fiataljainak véráldozata volt a nemzetközi proletárszolidaritás nagygyűlésének nyitánya. A budapesti és vidéki gyűléseken, tüntetéseken kitörő lelkesedéssel fogadott az ifjúság hűséget a proletárhatalomnak.

A Magyar Tanácsköztársaság a nemzetközi imperializmus túlnyomó erejének nyomása alatt és a

Digitized by Google

jobboldali szociáldemokraták árulása következtében elbukott. A KIMSZ harckészségét mutatja, hogy még augusztus 2-án is nagy tömegtüntetést akart szervezni a proletárdiktatúra mellett; ezt azonban az új, szociáldemokrata kormány hadügyminisztere betiltotta.

*

Svéd László könyve széles körképet fest a magyar ifjúmunkásmozgalom történetéről, a kegyetlen szolgasors ellen lázadozó tanoncoknak inkább ösztönös, mint tudatos szervezkedésétől kezdve egészen a proletárforradalom ifjú gárdájának, a nemzetközi forradalmi ifjúság harcedzett osztagainak tevékenységéig. Ez a könyv nemcsak a magyar ifjúmunkásmozgalom történetének fontos forrásmunkája, hanem a kommunista párt, az első magyar proletárdiktatúra történetének is.

Vannak hiányosságai is. Csak hézagosan ábrázolja a szocialista és haladó demokratikus diákmozgalmat, nem kielégítően elemzi a századeleji szocialista diákegyesületeket, a galileisták részvételét az 1912-es választási küzdelemben, majd a választójogi harcban, a Galilei Kör közvetlen háború előtti szakaszát, amikor a Radikális Párt megalakult és a galileisták nagy része csatlakozott hozzá, s ezzel megbomlott a Kör egysége, a galileisták szociáldemokrata csoportja külön szerveződött, és önálló szocialista diákszervezet megalakulását kezdeményezte.

Meg kell jegyezni továbbá, hogy a könyv névjegyzékében szereplő személyek adatai sem mind pontosak.

A könyv a Párttörténeti Intézet és a Kossuth Kiadó figyelmes gondozásában jelent meg. Elolvasása után különösen nagy érdeklődéssel várja mindenki, akit a magyar kommunista mozgalom és különösen a magyar ifjúsági mozgalom érdekel, e hősi történet folytatását: az illegális kommunista ifjúsági mozgalom époszát, amely vértanúságot szenvedett ifjú hősök alakjaival, legendás példaadásukkal gazdagította a magyar munkásmozgalom panteonját. Ezt a történetet aktuálisan egészíti majd ki a felszabadulás utáni idők, a második proletárdiktatúra ifjú harcosainak krónikája.

Dr. Rákos Ferenc

Gergely István: Tiszta jövedelem a szocialista iparban*

A tiszta jövedelem realizálásának, központosításának és elosztásának rendszere a legszorosabb kölcsönhatásban van az árképzéssel, az állami költségvetés szerkezetével és mechanizmusával, az anyagi ösztönzés formáival; az egyiknek minden lényeges változása feltétlenül a másikban is változásokat kényszerít ki.

A tiszta jövedelem realizálásának és központosításának mechanizmusát illetően mély gyökeret vertek és elevenen élnek bizonyos téves, káros hatású nézetek, ame-

* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Digitized by Google

lyek gátolják a gyakorlat fejlődését. Ilyen előítélet például az, hogy a magas nyereség lazaságra vezet, hogy az önfinanszírozás (ennek minden formája) decentralizálással egyenlő stb.

Nagy jelentőségű tehát Gergely István munkája, amely rendkívül sok összefüggést feltárva mutatja be a tiszta jövedelem központosításának, elosztásának és a tiszta jövedelem alakulásához fűződő anyagi érdekeltségi rendszernek az elméleti összefüggéseit, valamint fejlődését 1946-tól a legutóbbi időkig, mégpedig négy vetületben: az ár, a tervezés, a költségvetés és a vállalati gazdálkodás összefüggésében.

A szerző a tiszta jövedelem rendszerének fejlődését történeti és gazdaságtörténeti hátterének felvázolásával mutatja be, összehasonlítja a Szovjetunió és a népi demokráciák tisztajövedelem-rendszerét, s röviden áttekinti a problémakör hazai rendszerét, meg a belföldi és a nemzetközi irodalmat. A mű fő érdeme az, hogy dinamikus szemlélettel követi nyomon a tiszta jövedelem magyar rendszerének fejlődését és a tapasztalatok feldolgozásával segíti a jelenlegi problémák megoldását. A tisztajövedelem-rendszerében, szervezési formáiban — igen helyesen — nemcsak, és nem is elsősorban a tervezési és lebonyolítási technika eszközeit látja, hanem olyan emelőket, amelyek segítségével hatékonyabban aknázhatjuk ki gazdasági lehetőségeinket.

Történeti anyagának bősége és teljességre való törekvése azonban bizonyos mértékig korlátjává is válik a műnek; sok fontos megállapítása és javaslata ugyanis túlságosan szűkszavú és tézisszerű, s elvi-elméleti mondanivalójának kifejezését gyakran kevésbé fontos fejlődéstörténeti kérdések tárgyalása szakítja meg. Ezek a kitérések alapos, minden részletre kiterjedő kutatómunkáról és a gyakorlati részletkérdések beható ismeretéről tanúskodnak ugyan, de nem kívánkoznak a műbe, hanem annak hátterét, az elméleti általánosítás aranyfedezetét kellene, hogy alkossák, így viszont megnehezítik a tárgyalt téma világos áttekintését. Egyszersmind azt is joggal hiányolhatja az olvasó, hogy a könyv — bár csaknem minden elemét megadja az eddigi gyakorlat összes lényeges tapasztalatait hasznosító modellnek — az utolsó lépést mégsem teszi meg, a tisztajövedelem-rendszerének az esetlegességektől megtisztított, új elméleti modelljét nem alkotja meg.

A szerző érdekesen és újszerűen tárgyalja a társadalmi tiszta jövedelem szerepét az átmeneti gazdaság árrendszerében. A társadalmi tiszta jövedelmet, mint *árelemet* vizsgálja. Így újszerűen tárgyalhatja az árak és árarányok értéktől, illetve értékarányoktól való eltérítésének mechanizmusát. Az állami költségvetést illetően helyes és eddig még elméletileg meg nem fogalmazott következtetést von le, mikor megállapítja: *az a társadalmi tiszta jövedelem, amely felett az állami költségvetés rendelkezik, nem egyenlő az állami költségvetés bevételeinek összegével, hanem kevesebb ennél.* Ha ugyanis az érvényes árrendszer keretében nemcsak nyereség, hanem veszteség, nemcsak forgalmi adó, hanem dotáció is van, akkor az állami költségvetésnek is számításba kell vennie ezt. Úgy kell tehát számolni az ár-

Digitized by Google

rendszer költségvetési kihatásaival, hogy a központosítás-jellegű állami bevételekből le kell számítani a „központosítás-jellegű" költségvetési kiadásokat. Ez gyakorlati szempontból is fontos felismerés, mert ez határozza meg a költségvetés „diszponábilitását".

Figyelemre méltó a szerzőnek az a megállapítása is, hogy *csak elméletileg képzelhető el az, hogy az elhasználódott munkaeszközök pótlása és a termelés bővítéséhez szükséges eszközök beruházása egymástól elkülönítve valósul meg.* A gyakorlatban ugyanis a műszaki fejlődés következtében — az állag tervszerű megóvása és pótlása, valamint a korszerűsítés együtt és egymásbafonódva történik. A műszaki kutatással kapcsolatos tevékenység jellege és megtérülése miatt is nehéz volna pontosan elhatárolni egymástól a termelőeszközök elhasználódásának értékét és a társadalmi tiszta jövedelmet. Ez a megállapítás útmutatást ad a vállalati finanszírozás fejlesztéséhez, ahhoz, hogy a vállalati vezetők nagyobb manőverezési szabadsághoz jussanak az amortizációs alap felhasználása tekintetében. A közvetett juttatások kérdésében is ehhez hasonló problémát vet fel a szerző.

Gergely István helyesen határozza meg a társadalmi tiszta jövedelem helyét és szerepét az önálló elszámolás rendszerében. Szakít a „kétcsatornás rendszer" idejétmúlt dogmájával, s a többcsatornás rendszer szükségességét — igen szellemesen — abból az anyagi érdekeltségből vezeti le, amely a társadalmi tiszta jövedelemnek vállalati erőfeszítésekkel való gyarapításához fűződik. Helyesen mondja: „ahhoz, hogy a vállalati nyereség (veszteség) alakulása a gazdaságosság érvényesülésében, a vállalati költségekkel való takarékosságban, tehát az *önálló elszámolás* előmozdításában *minél általánosabban* felhasználható legyen, többek között szükség van arra is, hogy a társadalmi tiszta jövedelemnek ez a formája *ne csak az anyagi termelés szférájában*, hanem minden, az önálló elszámolás rendszerében gazdálkodó egységnél, *minden állami vállalatnál realizálódjék*".

A szerző ismérvek szerint csoportosítja a társadalmi tiszta jövedelem formáit, s a *közgazdasági* ismérv szerinti tagolást emeli ki. Ez abban áll, hogy a realizálás milyen számítási alaphoz van kötve, s így milyen hatást tesz a vállalati tevékenység különböző oldalaira: a munkatermelékenységnek, az önköltségnek, a termelés mennyiségének és összetételének alakulására, az eszközök lekötésére, s a vállalat egész tevékenységére.

Részletesen elemzi a kötet a többi forma hatásait is. A társadalmi tiszta jövedelem egyes formáinak kialakulását, fejlődését és sajátosságait illetően a következő fő következtetéseket vonja le:

A tiszta jövedelem realizálásának formái a gyakorlat igényei szerint s nem pedig átfogó elméleti elképzelések alapján alakultak ki. Itt az ideje, hogy rögzítsük: melyik formának mi a funkciója és hatása, s milyen legyen közöttük a „munkamegosztás". Az egyes formák tárgyalásánál a szerző javaslatot is tesz erre.

A fejlődés során változott, s ma sem tekinthető elméletileg véglegesen kialakultnak a vállalati költségnek és a tiszta jövedelemnek az árban való elhatárolása. Ez azzal az itt már megemlített megállapítással függ össze, hogy társadalmi tiszta jövedelem címén

Digitized by Google

nemcsak tiszta jövedelem jellegű elemek realizálódnak.

A szakmai körökben sokat vitatott egy-, két- és több-csatornás rendszert illetően a szerző bebizonyítja: nincs okunk félni a formák sokféleségétől, ha mindegyiküknek megvan a maga sajátos feladata, ha megkönnyítik a gazdasági tisztánlátást és hatékonyabbá teszik az ösztönzést. A nyereséget illetően kifejti: nemcsak az lényeges, hogy ne legyen veszteséges a vállalat és az iparág, hanem az is, hogy tudatosan szabályozzuk az egyes vállalatok termékeinek árában foglalt nyereséget. Ne zavarjuk a tisztánlátást azzal, hogy az ármegállapításnál olyan elemeket szerepeltessünk, amelyeknek mértéke a nyereségben nem látható pontosan előre, s amelyek ezért kalkulálhatatlanok és rendkívül heterogének (pl. lakótelep eredménye).

A szerző pénzügyi oldalról vizsgálja az árpolitika és árképzés problémáit s hiányolja, hogy a termelői és fogyasztói árpolitika mellet egységes pénzügyi árpolitika nem alakult ki. A pénzügyi árpolitika szempontjai pedig nem esnek egybe és nem is eshetnek egybe az általános árpolitika szempontjaival, mert az ár 3—5 éves periódusra szól, pénzügyileg azonban operatívabban kell gondolkodni.

A szerző a szocialista irodalomban elsőként veti fel az állami költségvetés kettős jellegében gyökerező ellentmondást. Az állami költségvetés ugyanis egyrészt pénzügyi terv, jogszabály, előirányzat, másrészt gazdálkodási jellegű központi állami pénzalap, amely a vállalatok és szervek tevékenységének pénzügyi eredményei szerint alakul. E szerveknek a központi pénzalappal való kapcsolata csak közvetett, és időben nem esik feltétlenül egybe a költségvetési törvény periódusával. A szerző nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az anyagi és pénzügyi tervezésnek szoros egységet kell alkotnia, s komplex- anyagi-pénzügyi mérlegszemléletre van szükség.

A szerző a nyereségrészesedési rendszer tökéletesítésével is foglalkozik. Nyereségrészesedési rendszerünk helyesen ismerte fel ösztönzési rendszerünknek azt a fogyatékosságát, hogy a tervezett színvonal túlteljesítéséhez fűződik. A szerző azonban rámutat arra, hogy a nyereségrészesedési rendszer gyakorlati megvalósításával egy sajátos tervezési módszer alakult ki: a felügyeleti szerv úgy alakítja ki a nyereségrészesedési feltételeket, hogy figyelembe veszi a vállalat tervét is; ennek következtében a gyakorlatban nem érvényesül töretlenül az elméletileg kitűzött cél. Olyan számítási módszert kellene tehát kidolgozni, amely minden vállalatra nézve egyeségesen eleve figyelembe venné a vállalaton kívüli tényezőknek (pl. a központi eszközökből történő beruházásnak) a jövedelmezőségre való hatását. A szerző hibáztatja azt, hogy a tervezés jelenlegi módszere nem teremt kapcsolatot a nyereség tervezése és a műszaki fejlesztésnek a nyereséget alakító hatása között.

Gergely István munkájának elméleti alapgondolatait kandidátusi értekezésben védte meg. Műve — történeti-rendszerező jelentőségén kívül — elméletileg is értékes, a gyakorlatban hasznosítható következtetésekkel segíti a szocialista pénzügyi rendszer és a vállalati önálló elszámolás tökéletesítését.

Bácskai Tamás

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Д-р ЙОЖЕФ САБО — Д-р АНДРАШ ЭЛИЯШ: Кооперация и специализация сельского хозяйства стран участников ЭСВ-ц — — — 1

Д-р ЗОЛТАН НАДЬ: Общественная и правовая гаранция социалистической законности — — — — — — — — — — — — — 14

АНДРАШ ХЕГЕДЮШ: Современная деревня и социологическое исследование — — — — — — — — — — — — — — — 26

ИМРЕ ПАТКО: «Европа трёстов» и борьба рабочего класса за социализм — — — — — — — — — — — — — — — 41

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Промышленность Румынии в годы народной власти (ЭМИЛЬ ДРАГАНЕСКУ) — — — — — — — — — — 57

ОБЗОР

Мысли о критике и самокритике (ЙОЖЕФ ХОРВАТ) — — — — 64

О совещании преподавателей марксизма—ленинизма в вузах (ЯНОШ ИЛЛЕШ) — — — — — — — — — — — — 71

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Против преследования коммунистов в Америке — — — — — — 78

Некоторые вопросы развития независимых стран чёрной Африки (ЛАСЛО НАДЬ) — — — — — — — — — — — — 80

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Героический путь венгерской рабочей молодежи (Д-р ФЕРЕНЦ РАКОШ) 92

Иштван Гергей: Чистый доход в социалистической промышленности (ТАМАШ БАЧКАИ) — — — — — — — — — — — 9[illegible]

Digitized by Google

INHALT

DR. JÓZSEF SZABÓ—DR. ANDRÁS ÉLIÁS: Kooperation und Spezialisierung der RGWH—Staaten in der Landwirtschaft — — 1

DR. ZOLTÁN NAGY: Gesellschaftliche und juristische Garantien der sozialistischen Gesetzmässigkeit — — — — — — — 14

ANDRÁS HEGEDÜS: Soziologische Forschung im Dorf von heute — 26

IMRE PATKÓ: Ein „Europa der Trusts" und der Kampf der Arbeiterklasse für den Sozialismus — — — — — — — 41

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Die Industrie Rumäniens in den Jahren der Volksmacht (EMIL DRAGANESCU) 57

RUNDSCHAU

Gedanken über Kritik und Selbstkritik (JÓZSEF HORVÁTH) — — 64

Über die Beratung der Hochschullehrer der Marxismus—Leninismus (JÁNOS ILLÉS) — — — — — — — — — 71

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Gegen die Kommunistenverfolgung in U. S. A. — — — — — 78

Einige Fragen der Entwicklung in den unabhängigen Staten Schwarz-Afrikas (LÁSZLÓ NAGY) — — — — — — — 80

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Der heroische Weg der ungarischen Arbeiterjugend (DR. FERENC RÁKOS) 92

István Gergely: Reinertrag in der sozialistischen Industrie (TAMÁS BÁCSKAI) 97

Digitized by Google

CONTENTS

DR. JÓZSEF SZABÓ—DR. ANDRÁS ÉLIÁS: Cooperation and specialization in the agriculture of COMECON countries — 1

DR. ZOLTÁN NAGY: The social and legal guarantees of socialist lawfulness — 14

ANDRÁS HEGEDÜS: Sociological research in the present-day village 28

IMRE PATKÓ: A „Europe of Trusts" — and the fight of the workers class for socialism — 41

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Rumania's industry in the years of the people's power (EMIL DRAGANESCU) 57

REVIEW

Thoughts on criticism and self-criticism (JÓZSEF HORVÁTH) — 64

Discussions held by university instructors of Marxism—Leninism (JÁNOS ILLÉS) 71

INTERNATIONAL REVIEW

Against the anti-communist campaign in America — — — — — 78

Some aspects of development in the independent States of „Black" Africa (LÁSZLÓ NAGY) — — — — — — — — — 80

BOOK REVIEWS

The heroic path of Hungary's working youth (DR. FERENC RÁKOS) 92

István Gergely: Net receipts in the socialist industry (TAMÁS BÁCSKAI) 97

Digitized by Google

SOMMAIRE

DR. JÓZSEF SZABÓ—DR. ANDRÁS ÉLIÁS: La coopération et la spécialisation agricoles des pays du COMECON — — — — 1

DR. ZOLTÁN NAGY: Les garanties sociales et juridiques de la légalité socialiste — — — — — — — — — — — — 14

ANDRÁS HEGEDÜS: Le village d'aujourd'hui et les recherches sociologiques — — — — — — — — — — — — — 26

IMRE PATKÓ: L'„Europe des trusts" et la lutte de la classe ouvrière pour le socialisme — — — — — — — — — 41

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

L'industrie roumaine pendant las années du pouvoir populaire (EMIL DRAGANESCU) 57

REVUE

Réflexions sur la critique et l'autocritique (JÓZSEF HORVÁTH) — 64

A propos d'une conférence des enseignants universitaires de marxisme—léninisme (JÁNOS ILLÉS) — — — — — — — 71

REVUE INTERNATIONALE

Contre la persécution anticommuniste en Amérique — — — — 78

Quelques questions du progrès des États indépendants de l'Afrique noire (LÁSZLÓ NAGY) — — — — — — — — — — 80

COMPTS-RENDUS

La voie héroique de la jeunesse ouvrière hongroise (DR. FERENC RÁKOS) 92

István Gergely: Revenu net dans l'industrie socialiste (TAMÁS BÁCSKAI) 97

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

DR. SZABÓ JÓZSEF: kandidátus, az MSZMP K. B. Pártfőiskolájának igazgatóhelyettese, **DR. ÉLIÁS ANDRÁS:** kandidátus, a KGST magyarországi képviselőjének tanácsosa, **DR. NAGY ZOLTÁN:** az MSZMP Központi Bizottsága Adminisztratív osztályának munkatársa, **HEGEDÜS ANDRÁS:** a Központi Statisztikai Hivatal alelnöke, **PATKÓ IMRE:** újságíró, **ILLÉS JÁNOS:** az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos és kulturális osztályának munkatársa, **HORVÁTH JÓZSEF:** újságíró, **NAGY LÁSZLÓ:** a Minisztertanács osztályvezetője, **DR. RÁKOS FERENC:** a Társadalmi Szemle munkatársa, **BÁCSKAI TAMÁS:** aspiráns, a Béke-világtanács munkatársa

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF**

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

MEGJELENT KÖNYVEK!

N. Sz. Hruscsov:

A nemzetközi helyzet és a Szovjetunió külpolitikája

N. Sz. Hruscsov:

A népgazdaság fejlesztéséről és pártirányításának átszervezéséről

Kahulits László:

Szocialista iparosítás és termelékenység

Dr. Hoch Róbert—Dr. Szabadi Gyuláné:

Fogyasztói árak a szocializmusban

Csendes Béla:

A mezőgazdaság fejlődése az ötéves tervben

O. Pjatnyickij:

Egy bolsevik visszaemlékezései

Munkásmozgalom a kapitalista országokban (1959—1961)

A francia kommunisták a filozófiáról

Az űrrepülés és a tudomány

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

5

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 MÁJUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

MARCEL DUFRICHE: A franciaországi helyzet a bányászok sztrájkja után — — — 1
FRISS ISTVÁN: Szocialista társadalmunk fejlődése és a gazdaságtudomány — — — 14
ROMÁNY PÁL: Mezőgazdaságunk és a gazdasági verseny — — — 31
ZSARNOCZAI SÁNDOR: Az agrár-értelmiség helyzete és feladatai 43
GEDŐ ANDRÁS: A mai kapitalizmus ideológiai válsága és a koegzisztencia — — — 56

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Az osztrák nagytőke és az integráció (WALTER STEIN) — — — 76

KONZULTÁCIÓ

Szervezeti változások a szovjet gazdaságvezetés rendszerében (VAJDA PÉTER) — — — 81

SZEMLE

A Pest megyei mezőgazdasági szövetkezetek pártszervezeteinek munkájáról (BARÁTH KÁROLY) — — — 85

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szocialista világrendszer gazdaságának 1962. évi eredményeiből (KAPLÁR JÓZSEF) — — — 90

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A kapitalizmus a század elején és korunkban (Dr. SIMAI MIHÁLY) — 95
Horthy Miklós titkos iratai (PINTÉR ISTVÁN) — — — 99
Megjegyzés a giccsről (KOVÁCS GÉZA) — — — 105

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—457.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. április 27.

Megjelent 35 800 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

631989/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 5. SZ BUDAPEST 1963. MÁJUS HÓ

A franciaországi helyzet a bányászok sztrájkja után

Írta MARCEL DUFRICHE

A Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának 1962. december 12—13-i ülésén Maurice Thorez főtitkár a következőket mondotta: „A lényeges feladat most: megkeresni és megtalálni a közös álláspont, a közös akció alapjait a francia és a nemzetközi élet valamennyi kérdésében. Elsősorban biztosítani kell a tömegek érdekeinek védelmét gazdasági síkon."

A monopóliumok hatalmának ebben a megerősített rendszerében mindennapi parancsoló szükségesség volt és marad az, hogy össze kell fogni az összes ellenzéki erőket, mert csak így lehet megfékezni a dolgozók eszeveszett kizsákmányolását. Ebben a tekintetben a franciák nagy többsége tudatára ébredt annak, hogy de Gaulle egyáltalán nem állította helyre a dagályos szavakkal megígért társadalmi igazságosságot, hanem még súlyosbította is a dolgozó tömegek, mindenekelőtt a munkásosztály életkörülményeit.

A helyzetnek a súlyosbodását megmutatja néhány, hivatalos forrásokból származó számadat. 1957-től 1961-ig a termelés, a termelékenység és a nemzeti jövedelem Franciaországban 15—20 százalékkal emelkedett, az ipari termelés növekedése pedig meghaladta még ezt a százalékos arányt is: 21 és 28 százalék között mozog. Ezzel szemben a bérek és a fizetések vásárlóereje ugyanezen időszak alatt 4—10 százalékkal csökkent a különböző kategóriákban. Végül: az elmúlt négy esztendőben, tehát viszonylag rövid idő alatt a tőkés társaságok profitja ugrásszerűen 85 százalékkal emelkedett.

A dolgozók helyzetének romlása a legjobban az állami és az államosított szektorban volt érezhető. Más szóval ez azt jelenti, hogy a tőkés állam példát mutatott és fényesen illusztrálta, hogy milyen szerepe van a monopolista államkapitalizmusnak.

Digitized by Google

1958 májusa óta féktelen propagandával megpróbálták meggyőzni a francia népet arról, hogy a gaulleista hatalom osztályok fölötti hatalom, hogy az államfő „nem tartozik senkihez" és szuverén döntőbíró. Maga de Gaulle szüntelenül táplálja ezt a propagandát és magát „vezérnek" nevezi. Ehhez a szociális demagógiához járul a minden tekintélyi rendszerre jellemző nacionalista demagógia. „Franciaország nagysága, függetlensége, jövője ölt testet de Gaulleban..."

Most azonban itt vannak a tények, s ezek oly makacsak, hogy sokan — olyanok is, akik szándékosan szemet hunytak — kénytelenek megállapítani, hogy a gaulleista politika nemcsak osztálypolitika, amely teljes egészében a monopóliumok megnövekedett követeléseinek kielégítését szolgálja, hanem nemzetellenes politika is, amely kárt okoz az ország alapvető érdekeinek.

A Francia Kommunista Párt a személyi hatalom rendszerének uralomra jutásától kezdve leleplezte és megbélyegezte e rendszer igazi jellegét. Akkor még egyedül volt, de előre látta, hogy a rendszer áldozatainak tömege növekedni fog és ezzel együtt jár igen széles társadalmi rétegek elégedetlensége. A helyzetnek ez az alakulása szükségszerűen maga után vonta azt, hogy e társadalmi rétegeket képviselő bizonyos pártok és bizonyos szervezetek felülvizsgálták korábbi álláspontjukat. A tisztulásnak ez a folyamata most is tart, s ez magyarázza meg a közeledéseket, a közös állásfoglalásokat, a közös akciót.

A gaulleista hatalom nemzetellenes politikája különösen a bányászok márciusi sztrájkja idején lepleződött le. Amit a Decazville-i bányászok 1961 végén és 1962 elején vívott hősi harcukkal nem tudtak elérni, azt a bányászok egységes mozgalma most győzelemre vitte.

A gaulleista hatalom a monopóliumok uralma alatt áll és ezek érdekében feláldozza a francia gazdaság döntő szektorát, a szénipart. A francia széntermelés 1958-ban 60 millió tonna volt. 1961-ben már nem haladta meg az 52,3 millió tonnát és a IV. gaulleista terv előirányzata szerint 1975-ben már csak 45 millió tonna lesz, vagyis visszazuhan arra a szintre, ahol volt 1924-ben.

Franciaország energia-politikája nem a hazai termelésen alapul, mint ahogy az ország felszabadulásakor ezt megígérték, hanem a közel-keleti és a szaharai kőolaj behozatalán és a Ruhr-vidékről, az Egyesült Államokból származó szénimporton.

Hogy miért? Azért mert a finánctőke így találja meg a számítását. Azok a bankok, amelyek közvetlen képviselethez jutottak a kormányban, Pompidou-n, Jacquinot-on, Giscard d'Estaing-en. Couve de Murville-ön és a hozzájuk hasonlókon keresztül, milliárdokat fektettek be egyrészt az Iraki Petroleum monopóliumba, másfelől pedig az Union Navale hajózási társaságba, amelynek

Digitized by Google

flottája bonyolítja le az Egyesült Államokból Franciaországba irányuló szénszállítást.

A nemzet szénvagyonának elszabotálása azonban nem egyedüli példája a monopóliumok nemzetellenes politikájának. A bányászok sztrájkja alatt élesen felvetődött a lotharingiai vasércmedence jövőjének kérdése is, mert a gaulleista hatalom egyre jobban korlátozni akarja a vasérc kitermelést a medencében. A távoli Mauritánia vasérce ugyanis, amely a francia és a nyugatnémet monopóliumok ellenőrzése alatt áll, nemcsak búsás haszonnal járó pénzügyi tranzakciókra ad alkalmat, hanem ugyanakkor megadja a francia neokolonializmusnak azt a lehetőséget, hogy betöltse azt a szerepet, amelyet annyi időn át közvetlenül gyakorolt Afrikában a francia imperializmus.

A bányászok sztrájkja felrázta az egész francia népet. Egész sor olyan probléma, amelyet a Francia Kommunista Párt már kielemezett és amelyre több ízben is felhívta a néptömegek figyelmét, most olyan erővel vetődött fel, hogy *joggal beszélhetünk mélyreható minőségi változásról a franciák millióinak a problémákról alkotott véleményében.*

Ilyen például az Európai Szén- és Acélközösség (CECA), amely az első köve volt annak az átfogó monopoltőkés építménynek, amelyet Közös Piac néven ismerünk. Mindamellett mindezek a kérdések zavarták azt, hogy a dolgozók tudatára ébredjenek életkörülményeik állandó romlásának.

A franciaországi társadalmi helyzet alakulásának van azonban egy döntő tényezője, amelyet külön ki kell emelnünk, mert kihatása számos területen megérződik. Az algériai háború befejezésére gondolunk. Számos más következménye mellett az algériai háború befejezése a francia dolgozók számára azt jelentette, hogy sok tízmilliárd frank szabadul fel a dolgozó tömegek legégetőbb igényeinek kielégítésére. Az algériai háború több mint hét évig óriási összegeket emésztett fel. Amikor megszűnt ez az óriási pénzpocsékolás, az államnak ésszerűen nagyobb összegeket kellett volna fordítania költségvetésében polgári célokra... Ez a meggondolás azonban elvonatkoztat a gaulleista politika agresszív, háborús irányától, amelyet az algériai háború nem tudott mindenki számára világosan megmutatni.

Valóban, az 1963. évi költségvetés katonai előirányzatai felülmúlnak minden korábbi katonai kiadást, s elérik az egész költségvetés 25,1 százalékát. A gaulleista rezsim öt esztendeje alatt a katonai kiadások 40 százalékkal emelkedtek. A francia atomütőerő, amelyet de Gaulle a francia nagyság leglátványosabb kifejezőjének tart, új Danaidák hordója, amelyben eltűnik a nemzeti jövedelem jelentős része, megint csak a dolgozó nép igazi érdekeinek rovására.

Digitized by Google

Az államfő 1962. december 31-én az országhoz intézett jókívánságaiban így beszélt: „Hála e józan és hatékony rendszer alatt tett nemzeti erőfeszítéseknek, felvirágzásunk olyan színvonalat ért el, amilyet azelőtt sohasem láttunk, társadalmi haladásunk pedig példátlan ütemben tör előre."

Ezek a szavak valóságos kihívásként hangzanak a franciák milliói számára, akik szűkös, nehéz helyzetben, nyomorban élnek... Munkások, alkalmazottak, tisztviselők, kiskereskedők és kisiparosok, parasztok, sőt bizonyos kategóriákhoz tartozó mérnökök és technikusok is saját személyes tapasztalatuk alapján megállapíthatják, hogy a rendszer feláldozza őket a monopóliumok érdekében, s a monopóliumok felvirágzása valóban olyan színvonalat ért el, amilyenre azelőtt nem volt példa. Az igazság gyakran lassabban tör utat magának, mint ahogy egyes türelmetlen emberek szeretnék, de végül is a mindennapi valóság tüzében felszínre jut.

Ez történt azzal is, amit a Francia Kommunista Párt már 1958-ban, a személyi hatalom uralomra jutása után előre látott, és ami nagy erővel megmutatkozott tavaly év végén, a köztársasági elnök megválasztásának kérdésében az egyetemes választójog alapján tartott népszavazás és a törvényhozási választások alkalmával.

Ismeretes, hogy az 1962 októberi népszavazáson de Gaulle öt millióval kevesebb szavazatot kapott, mint a megelőző népszavazáson és nem nyerte meg magának a választók többségét. A novemberi törvényhozási választásokon pedig nagy erővel bontakozott ki az egység-irányzat, amely új jelleget adott a franciaországi politikai helyzetnek.

Maurice Thorez elvtárs a Központi Bizottság 1962. december 13—14-i ülésén elemezte e politikai harcok eredményeit és rámutatott: „Elsősorban szembetűnő a reakciós erők koncentrációja de Gaulle és pártja mögött. Másodsorban azt látjuk — s ez a jelen és a jövő szempontjából egyaránt a legfontosabb —, hogy tömörültek a köztársasági erők a választások második fordulójában. Ez a tényleges egység, amely széles körben valósult meg a személyi hatalommal és hivatalos jelöltjeivel szemben."

A kommunista és a szocialista képviselőjelöltek egymás javára történt visszalépései ennek az egységnek — elsősorban a munkásosztály szempontjából — jellemző megnyilatkozásai. De különösen két megyében öltött annyira testet az egység, hogy valósággal kézzelfogható lett a dolgozók számára: Nord és Pas-de-Calais megyékben, ahol a Szocialista Párt vitathatatlan proletárbázisra támaszkodhat. A 200 ezer francia bányásznak több mint fele él ebben a két megyében és a választások a reakció vereségét jelentették a kommunistákkal és a szocialistákkal szemben. Nord megyében 1958-tól 23 képviselő közül 5 szocialista volt, kommunista képviselő egyáltalán nem volt. 1962 novembere óta 7 szo-

Digitized by Google

cialista és 5 kommunista képviselő van, ami abszolút többség. Pas-de-Calais megyében 14 képviselő közül jelenleg 6 szocialista és 2 kommunista, míg azelőtt csupán 7 szocialista képviselő volt. Jelenleg tehát itt is abszolút többségük van a szocialistáknak és a kommunistáknak.

Kétségtelen, hogy a Kommunista Párt és a Szocialista Párt által elért sikerek, e sikerek elérésének módja, vagyis a két párt választóinak példamutató fegyelmezettsége az egymás javára történt lemondások esetében, igen nagy mértékben megnövelte a dolgozóknak a saját erejükbe vetett bizalmát. Új távlatokat nyitott meg abban a harcban, amelyről minden dolgozó tudja, hogy minden területen az egyedüli út, amely elvezet a győzelemhez, mindenekelőtt a közvetlen gazdasági követelések érvényesítésében.

Így azután 1963 januárjában, amikor a CGT kezdeményezésére a bányászok elindították követelési mozgalmukat, ehhez már megvoltak a legfontosabb feltételek: fokozott harci szellem, megnövekedett öntudat, mindenekelőtt pedig az összes bányászok közös egységakarata.

A harc első szakaszában alkalmazott forma, a termelés lelassítása éppen azt kívánta meg, hogy mindenki egyetértsen, mindenki egyénileg a legszigorúbban tartsa meg a fegyelmet. A siker oly nagy volt, hogy a kormány február 15-én megbeszélést javasolt az összes szakszervezeteknek. A bányászok harci szelleme oly magas volt, hogy a CGT joggal kérhette, függesszék fel a megkezdett akciót a megbeszélések megkezdéséig.

Valójában gyakorlatilag nem volt mit megvitatni a gaulleista hatalom képviselőivel. Minden szakszervezet azonos követelésekkel állt elő: *11 százalékos azonnali béremelés* annak az elmaradásnak az ellensúlyozására, amelyet a bérek szenvedtek el 1957-hez viszonyítva, *négy heti fizetett szabadság, a munkaidő csökkentése és a francia szénbányászat egész helyzetének megvizsgálása.* A kormány válaszul nevetséges béremelési ajánlatot tett, s elutasított minden más követelést. „Vagy ezt, vagy semmit" — jelentette ki kereken Bokanowski miniszter.

A bányászok a kormány állásfoglalását nyomorúságos helyzetük kigúnyolásának tekintették, s valóban az is volt. Március elsejére tehát elhatározták az általános sztrájkot. Meg kell jegyezni, hogy a 20 ezer vasérc-bányász, aki nem volt közvetlenül érdekelve a bérek kérdésében, csatlakozott a döntéshez, hogy egyfelől gátat vessen a már ismert okokból tervbe vett felmondásoknak, másfelől pedig kikényszerítse a lotharingiai vasércmedence részleges felszámolására vonatkozó gaulleista terv felülvizsgálatát.

A hatalom ellenlépése várható volt: a sztrájk letörésére a behívás eszközéhez fog folyamodni. Valóban, de Gaulle alá is írta a

Digitized by Google

polgári mozgósításról szóló rendeletet, amelynek március 4-én, hétfőn kellett volna életbe lépnie. A március elsejei sztrájk mindamellett teljes volt. *Egyetlen bányász sem mulasztotta el osztálya iránti kötelességét,* pedig meg kell jegyezni, hogy *a bányászok között 38 ezer különböző nemzetiségű bevándorolt* — marokkói, olasz, lengyel, spanyol, algériai stb. — munkás van, *s ezek mind végigvívták a harcot francia társaik oldalán.*

Az első naptól kezdve sztrájkbizottságok alakultak minden egyes aknában, s ezekben a CGT, a CFTC és Force Ouvriére tagjai foglaltak helyet. Az egység teljes, sziklaszilárd volt az egyszerű dolgozók között.

De Gaulle jól tudta, mit csinál, amikor úgy határozott, hogy a mozgósítási rendelet csak március 4-től lép hatályba. Nord és Pas-de-Calais megyékben a hétfő rendszerint munkaszüneti nap, a bányászok nem mennek a bányába. Ezzel szemben Lotharingiában, amely a bányászok számát tekintve a Nord és Pas-des-Calais medence után következik jelentőségben, már közvetlenül érintve volt. Lotharingiában 1962 októberében de Gaulle megkapta a szavazatok — köztük a bányász-szavazatok — 80, sőt 90 százalékát is. Ilyen körülmények között miért ne számíthatott volna arra, hogy engedelmeskednek a rendeletnek? Nyilvánvaló, hogy ha sikerül rést ütni a bányászok harci frontján, a sztrájk sikerét súlyos veszély fenyegette volna.

A lotharingiai bányászok azonban nem törődtek a „vezér" piszkos számításaival, és osztályöntudatuknak hála, március 4-én, hétfőn döntő győzelmet arattak. A behívási rendelet végrehajtását mindenütt meghiúsították! Igaz, bizonyos állásfoglalások hatalmas támogatást nyújtottak a lotharingiai bányászok és az egész bányászság számára. Első ízben történt meg, hogy a bányákban dolgozó mérnökök és szakemberek már az első nap közölték: teljes mértékben szolidárisak a bányászokkal mind a követeléseket, mind pedig az akció formáit illetően. Milyen jellemző a mérnökök és a szakemberek magatartása a gaulleista hatalommal szemben kialakult szellemre! Megmutatja, hogy a jelenlegi rendszer jellegének megítélésében milyen mélyreható változás megy végbe az emberek tudatában.

Egyébként március 2-án a CGT kezdeményezésére a CGT, a CFTC, a Francia Pedagógusok Autonóm Szakszervezete és a Francia Diákok Országos Szövetsége közös felhívást adott ki, hogy az egész ország területén március 5-én, kedden, nagyedórára szüntessék be a munkát, tiltakozásul a polgári mozgósítás ellen, amely sérti a sztrájkjogot. A felhívásnak milliók és milliók tettek eleget az országban. Így történt hogy, bár a kormány számottevő rendőri erőkkel árasztotta el az összes bányászlakta területeket, mégis

Digitized by Google

csúfos vereséget szenvedett, már a sztrájk kezdetén, s ez jó jel volt a továbbiakra nézve.

A mozgósítás kudarca annyira nyilvánvaló volt, hogy a kormány nem merte megismételni ezt a próbálkozást a vasutasokkal és a villamosipari dolgozókkal, akik március folyamán többször is beszüntették a munkát és vívtak korlátozott sztrájkokat követeléseik teljesítéséért.

Ennek a tulajdonképpeni oka az, hogy a francia nép egy emberként foglalt állást a bányászok és harcuk mellett. Kétségtelenül rokonszenvet kelt a bányászok munkája, de az a szolidaritás, amely irántuk megmutatkozott, vitathatatlanul politikai tartalommal volt teli: alapjában véve megmutatta, hogy egyre erősödik az ellentét magával a gaulleista rendszerrel és egész politikájával szemben.

Ami a politikai pártokat illeti, a Kommunista Párt és a Szocialista Párt teljesen a bányászok és a harcban álló többi dolgozó mellett állt. A két párt parlamenti csoportjai párhuzamosan követelték a parlament összehívását a szociális helyzet megvitatására, erre viszont a kormány nem volt hajlandó. A teljesen elszigetelődött UNR kivételével a többi párt is támogatta a bányászokat.

A francia polgármesterek kongresszusa március 4-től 7-ig ülésezett Párizsban, vagyis a bányászok sztrájkjának kezdetén, s egyhangulag kifejezte szolidaritását a bányászok iránt. A belügyminiszter, aki a hagyományoknak megfelelően beszédet mondott e kongresszuson, bizony alig tudta megértetni magát.

A főtanács a megye választott járási képviselőinek testülete. Mindazok a főtanácsok, amelyek március folyamán ülést tartottak, anyagi támogatást szavaztak meg a bányászoknak, sőt kijelentették azt is, hogy szolidárisak a sztrájk céljaival. Szinte megszámlálhatatlan község járt el hasonlóan. A francia bíborosok és püspökök konferenciája felhívta az összes kereszténveket, támogassák a bányászokat. Ami az anyagi szolidaritás megnyilvánulását illeti, régi szervezett harcosok sem emlékeznek hasonló lendületre, ilyen számottevő eredményre. Az ország egész területén mindenütt alakultak bizottságok, amelyek a legszélesebb közvéleményt képviselték. A Párizs környéki bizottságban részt vett minden szakszervezet, 27 szervezet és párt, köztük a Francia Kommunista Párt, a Szocialista Párt, a Radikális Párt, az MRP, a PSU stb. Számos parasztszervezet pénzt és különféle élelmicikkeket gyűjtött a bányászok számára. Március egész folyamán egységes gyűléseket szerveztek és sokfelé most történt meg 15 év óta először, hogy szocialisták és kommunisták egymásra találtak a szónoki emelvényen. A Francia Kommunista Párt és a Szocialista Párt megyei szervezetei, gyakran más szervezetekkel együtt, 30 megyében közös lépéseket tettek a bányászok mozgalmainak támogatására.

Digitized by Google

Ily módon egyfelől *a bányászok sztrájkja az egység kialakulásában katalizátorként hatott, előbbre vitte az egység ügyét,* másfelől pedig *az egység és a szolidaritás erősödése a sztrájk szilárdságának hatalmas erejű tényezőjévé lett.*

A bányászok győzelmének van egy másik tényezője is: *a nemzetközi szolidaritás.* Ez a szolidaritás ritkán nyilvánul meg ilyen mértékben, ilyen szinten. A francia bányászok érezték ennek a barátságnak, ennek az aggodalomnak a megnyilvánulásait és megtanulták még jobban értékelni azt, hogy mit jelent a proletár nemzetköziség, az egész világ dolgozói harcának alapja. A testvériségnek ezek a tanújelei, amelyek elsősorban a szocialista táborhoz tartozó országokból érkeztek, mélységesen meghatották a bátor harcosokat, a francia munkásosztály legjobbjait.

Miközben a bányászok folytatták a sztrájkot, sok százezer más dolgozó, sok más szakma is előterjesztette a maga követeléseit, különösen a fizetett szabadság felemelésére. Ezzel a követeléssel kapcsolatban napról napra születtek sikerek, mégpedig elsősorban a bányászok sztrájkja következtében, mivel a tőkések és a kormány igyekeztek elkerülni a konfliktus terjedését.

Ebben a maga által támasztott nehéz, veszélyes helyzetben a kormány kénytelen volt felülvizsgálni eredeti álláspontját és egy háromtagú bizottságra, a „bölcsek bizottságára" bízta azt a feladatot, hogy új javaslatokat dolgozzon ki, amelyeket a bányász-szakszervezetek elé terjesztenek. A bizottság a számokkal végzett bűvészkedések ellenére is kénytelen volt elismerni, hogy a bányászok bére 8 százalékkal elmaradt, s ezt az elmaradást pótolni kell. A szakszervezetek az elmaradás mértékét 11 százalékban állapították meg.

A gaulleista kormány megerősítette a maga munkásellenes politikáját, amikor nem volt hajlandó gyakorlatilag alkalmazni saját szakembereinek megállapításait, és a bányászoknak egy héttel tovább kellett harcolniok, hogy mégis kikényszerítsék tőle azokat a lényeges javításokat, amelyek megkoronázzák a bányászok példamutató akcióját. Ez alatt a hét alatt tehát a gaulleista hatalom ismét megmutatta antiszociális arculatát. De Gaulle lakájai, az UNR képviselők megpróbálták megtörni a sztrájkot, különösen Lotharingiában, de a sztrájkbizottság nyilvánosan leleplezte őket, ebben a CGT, a Force Ouvriére és a CFTC legtekintélyesebb vezetői vettek részt.

A Nord és Pas-de-Calais medencében a sztrájknak ebben az utolsó szakaszában még jobban megerősödött az egység. Nyolcvanezer ember előtt, s első ízben, a CGT-hez, a CFTC-hez és a Force Ouvriére-hez tartozó bányász-szakszervezetek országos vezetői megerősítették azt a közös elhatározásukat, hogy a bányászok sztrájkját végigvezetik, a legszorosabb egységben.

Digitized by Google

Azok a szervezetek, amelyek annak idején felszólították a dolgozókat, hogy március 5-én negyedórára szüntessék be a munkát, március 25-én újabb közös határozatot tettek közzé, megerősítve azt az elhatározásukat, hogy tömegakcióra hívják fel a munkásosztályt abban az esetben, ha a kormány ismét merényletet követ el a szakszervezeti szabadságjogok és a sztrájkjog ellen.

Látva a bányászsztrájk megtörésére irányuló erőfeszítések hiábavalóságát, a kormány kénytelen volt felújítani a tárgyalásokat a bányász-szakszervezetek képviselőivel, köztük a mérnökök és szakemberek képviselőivel is. És miután e képviselők az utolsó pillanatig is együtt maradtak, mint a kéz öt ujja, és szilárdan, mint a szikla, a kormány kénytelen volt engedni a bérek, a negyedik heti fizetett szabadság kérdésében, és hozzájárulni ahhoz, hogy a közeljövőben tárgyaljanak a munkaidő csökkentéséről és a szénbányászat jövőjéről.

Nyilvánvaló, hogy a bányászok követeléseit nem elégítették ki teljes mértékben, de a sztrájkok általában kompromisszummal értek véget. *A bányászok által elért kompromisszum pozitív,* miután a bérek emelésének mértéke 1964. január elsején eléri a 13,25 százalékot, holott a kormány eredetileg alig akart többet megadni, mint ennek a felét. Pénzben kifejezve ez azt jelenti, hogy a kormány kénytelen az erre a célra szánt előirányzatot megkétszerezni. Április 3-án még hallani sem akart a negyedik heti fizetett szabadságról, a végén azonban mégis kénytelen volt engedni.

A bányászok nagyszerű sztrájkja értékes győzelem maguknak a bányászoknak, de az egész francia népnek is. A burzsoá sajtó ezt eléggé ki is domborította és mélységesen sajnálkozott de Gaulle vereségén. Hasonló volt a sztrájk visszhangja nemzetközi síkon is. A Times című nagy angol független napilap így írt: „De Gaulle ügyetlen volt. Közvetlenül beavatkozott, hogy véget vessen a sztrájknak és a tömeges behívás fegyveréhez folyamodott, amit viszont a bányászok teljesen figyelmen kívül hagytak, s de Gaulle nem tudott ellenük megtorlást alkalmazni. Az anti-gaulleisták megelégedéssel állapíthatják meg, hogy ez az első kihívás az elnök ellen, amely elérte célját."

A kemény harc után nem túlzás azt állítani, hogy *Franciaországban új helyzet állt elő.* Vannak olyan következmények, amelyeket még nem lehet felmérni, de mindenesetre bizonyos tényeket máris meg lehet állapítani.

A Francia Kommunista Párt Politikai Bizottsága április 11-én kijelentette: „A hatalom az utolsó pillanatig elutasította a lényeges követeléseket, s bebizonyította rosszakaratát. De a gaulleista hatalom meggyengülve került ki az összecsapásból, meghiúsult az a terve, hogy szétzúzza a sztrájkjogot és a szakszervezeteket."

Digitized by Google

Kétségtelen, hogy 1963 márciusa felnyitotta a szemét sok olyan embernek, aki addig még nem látta az igazi jellegét a gaulleista rendszernek, amelyet a kommunisták kezdettől fogva a monopóliumok megerősített hatalmának minősítettek. De Gaulle maga is sokat vesztett tekintélyéből a tömegek előtt, és bár a közvéleménykutatást mindig lehet irányítani, mégis rá kell mutatnunk az IFOP (Francia Közvéleménykutató Intézet) március 30-i megállapítására, amelyet a France Soir, a legelterjedtebb párizsi napilap közölt: „A franciák 42 százaléka elégedett a tábornokkal, míg március 15-én 47 százalék, január elsején pedig 64 százalék volt elégedett vele. Ami az elégedetlenek számát illeti, az a januári 22 százalékról március 30-án már 40 százalékra emelkedett."

Jellemző, hogy a bányászok sztrájkja idején, az, aki magának a „vezér" címet adományozta, nem tartotta kötelességének, hogy valamilyen formában megnyilatkozzék. Szándékai pedig határozottak voltak, mint ahogy ezt 1963. március 22-i számában a La Vie Francaise című pénzügyi szaklap írja: „Már csaknem egy hónapja, hogy de Gaulle tábornok fogadott egy tekintélyes tőkés vezetőt. A tábornok azt ajánlotta neki, hogy tartson ki szigorúan a bérek kérdésében a magánszektorban. Ami az állami szektort illeti, majd ő, de Gaulle gondoskodik róla. A szakszervezetek hitbizománnyá váltak, s majd észre tudja téríteni őket, ha népszerűtlen sztrájkra kerül sor."

A gaulleista hatalom e célkitűzéseinek fényében még jobban fel lehet mérni a bányászok sikerének nagyságát. De Gaulle pártja, az UNR teljesen elszigetelődött, s az úgynevezett „baloldali" gaulleisták még jobban elvesztették becsületüket. Moselle-ben, vagyis a lotharingiai szénmedence megyéjében ennek jellemző példája volt tapasztalható. A megyében 8 képviselő közül hetet gaulleista jelszavakkal választottak meg, mégpedig a bányászkörzetekben. Lássuk most azt a legutóbbi közleményt, amelyet 1963. április 17-én adott ki a CGT—CFTC—Force Ouvriére szakszervezetközi bizottság, a sztrájkbizottság utódja: „A lotharingiai bányászok már tudják, hogyan állnak az UNR-rel, és csak önmagukban bíznak. Nem engedik félrevezetni magukat sem a kormánytól, sem a jelenlegi UNR-képviselőktől, sem pedig a bányáktól."

Az a változás, amelyről ezek a határozott szavak tanúskodnak, végbement a bányász-feleségek tudatában is, hiszen az egész sztrájk ideje alatt mindnyájan csodálatraméltó magatartást tanúsítottak. Nem túlzás azt állítani, hogy a feleségek megértő támogatása nélkül a bányászok sokkal nehezebben viselték volna el ennek a nehéz sztrájknak a 35 napját.

A márciusi csatából igen világosan levonható egy másik bizonyosság: *a munkásosztály és a demokratikus erők egysége nagy,*

Digitized by Google

igen nagy lépést tett előre. Szakszervezeti síkon látványos közeledések történtek, nemcsak a bányászok között, de a különböző szakmák között is, és nemcsak az egyszerű dolgozók körében. A CGT mindig is úgy vélekedett, s ma jobban úgy véli, mint valaha, hogy különösen a Force Ouvriére szervezeteivel kell erőfeszítéseket tenni az egység érdekében. Ennek oka az, hogy a Force Ouvriére, ha szabad ezt a kifejezést használni, a CGT-nek egy levált darabja, s alapvető álláspontja oly közel áll a CGT álláspontjához, hogy a két szakszervezeti szövetség szervezeti szabályzata alig különbözik egymástól. A szakszervezeti újraegyesítés kérdése ma már állandóan napirenden van a szakszervezeti aktivisták között, a Force Ouvriére aktivistái között is. Vannak ugyan még igen nehéz akadályok, de mindkét részről megváltozott a hozzáállás.

Politikai síkon már esett szó azokról a közös állásfoglalásokról és közös akciókról, amelyekre sor került a bányászok sztrájkja idején. Azóta újabb közös állásfoglalásokról számolhatunk be. Így például folynak a leszerelésért küzdő erők vezetőinek május 19-én Párizsban, a békemozgalom kezdeményezésére tartandó tanácskozásának előkészületei. Azelőtt ritkán fordult elő, hogy szocialisták csatlakoztak a békemozgalom által megszervezett megnyilatkozásokhoz. Most a tanácskozás előkészítő bizottságában részvevő 274 személyiség között sok olyan van, aki tagja a Szocialista Pártnak és más baloldali szervezeteknek.

Igaz, hogy a francia atomütőerő megteremtése, amellyel de Gaulle szinte jelképezni akarja a maga uralmát, a közvélemény igen széles rétegét fordítja a tábornokkal szembe. Megmutatkozott ez március 11-én, amikor föld alatti robbantást hajtottak végre a Szaharában (ez a robbantás a francia adófizetőknek 300 millió frankba került). Ekkor történt, hogy a Force Ouvriére Nord és Pas-de-Calais-i bányász-szakszervezeteinek egyik felelős vezetője a luxemburgi rádióban kijelentette: „Könnyű meglátni a milliárdokat abban a füstfelhőben, amely a múlt héten a Szahara fölé emelkedett, a Pierrelatte készítményeiben és a Mirage gépeiben."*

A tekintélyi politika, a nagyság őrülete, amely együtt jár a gaulleista hatalomra jellemző hidegháborús, provokációs politikával, a féktelen nacionalista demagógia ellenére sem tudja már többé félrevezetni a franciák tömegeit. Ellenkezőleg, a Le Monde című burzsoá lap március 24-én kénytelen volt a következőket írni: „A nagyság politikája tarthatatlan, ha a termelés rovására és a dolgozók kárára folytatják."

Így tehát a rendszer gyengülése és a baloldali egység erősödése, amely már az 1962 novemberi választások után előállott

* A Pierrelatte — atomüzem, a Mirage pedig — atombombák szállítására szolgáló repülőgép.

Digitized by Google

helyzet jellemző vonása volt, tovább folytatódik és egyre világosabb távlatokat tárt fel. Mindamellett tény az, hogy de Gaulle és szörnyű államgépezete igen erős hálóban tartja az egész országot és még kemény, hosszú harcra lesz szükség ahhoz, hogy Franciaországban igazi demokrácia valósuljon meg.

A személyi hatalom máris megpróbálja visszavenni egyik kezével azt, amit kénytelen volt megadni a másikkal. Mindenekelőtt gazdasági síkon próbálkozik.

Nyilvánvaló, hogy amikor a kormány hónapokon át nem volt hajlandó teljesíteni a bányászok jogos, szerény követeléseit, maga lett az oka annak, hogy a nemzetgazdaság sok tízmilliárdnyi veszteséget szenvedett. Ezeket a mesés összegeket a dolgozó nép rovására akarja visszaszerezni és Giscard d'Estaing pénzügyminiszter, aki az Indokínai Bankot képviseli a kormányban, április 10-én ezért beszélt arról, hogy a külkereskedelemben számottevő deficit mutatkozik (14 százalékos) és a termelés március folyamán visszaesett (5 százalékkal).

Hogyan akarja a kormány pótolni a hiányokat? Azzal, hogy felemeli a közlekedés és a villany árát, s újabb adókat vet ki. Szó sincs arról, hogy megnyírbálja azokat az ajándékokat, amelyeket az állam minden esztendőben oly bőkezűen ad a monopóliumoknak azzal, hogy kedvezményes tarifát szab meg a nagyiparosok számára. A francia államvasutak (SNFC) egész vagonok és szerelvények igénybevétele után az 1938-ik évi díjszabásnak a 18-szorosát kéri, míg az utazási tarifa esetében az együttható 30-szorosára emelkedett, ugyanakkor pedig a gyárosoknak a háború előttinek 40—50-szeresét fizeti a megvásárolt anyagokért. Ennek eredménye: évente 3 milliárd frank ajándék az iparmágnásoknak. A szintén államosított francia villamosművek az elektrokémiai és villamoskohászati üzemeknek az áramot 21-szeresen olcsóbban adja, mint a háztartásoknak. A gyárosok számára egy kilowattórát az 1938. évi ár 15-szörösével számol fel, ami másfél milliárd hasznot juttat a nagytőkéseknek, vagyis annyit, amennyit az államosított vállalat bérekben kifizet. Ami a szenet illeti, a szintén államosított francia szénbányák 5—10 százalékkal az önköltségi ár alatt adják el a gyáraknak. A monopolista államkapitalizmusban ez a szerepe az államosításnak: a monopóliumoknak juttatja az államosított vállalatok dolgozói által termelt értéktöbblet egy részét.

A gaulleista hatalom elsősorban azon igyekszik tehát, hogy a bérmunkásokkal, a kisemberekkel fizettesse meg azokat a béremeléseket, amelyekre kényszerítették őt a bányászok, a vasutasok, a gáz- és villanyszolgáltatás dolgozói, a köztisztviselők stb. Igyekszik ugyanakkor megtörni a szakszervezeteket, amelyek a polgári mozgósítással kapcsolatban olyan csúfos vereséget mértek rá. De

Digitized by Google

Gaulle szándékairól világosan beszél egyik minisztere, a Schneider du Creusot család tagja: „A politikai pártokat szétzúzták mert nem akarták elhinni, hogy formulájuk elavult. A szakszervezetekre is ugyanez a sors vár, mert elavult jelszavakhoz ragaszkodnak görcsösen."

Azt lehetne erre válaszolni, hogy a vágytól a valóságig hosszú az út, s ami a Francia Kommunista Pártot illeti, 1963 első három hónapjában 25 ezer új tag lépett be a pártba!

A hatalom szándékai azonban félreérthetetlenek. A minisztériumi hivatalokban szorgalmasan tanulmányozzák a sztrájkjog kérdését, hogy olyan formulát találjanak, amelynek segítségével ki tudják venni a dolgozók kezéből ezt a döntő harci fegyvert. A gaulleista UNR-párt lapja síkraszáll olyan sztrájktörvény mellett, amely másolata a Taft—Hartley-törvénynek, ez ugyanis feljogosítja az Egyesült Államok elnökét arra, hogy 80 napra felfüggessze a szakszervezetek sztrájkfelhívásának teljesítését.

De Gaulle feltétlenül engedelmes többséggel rendelkezik a nemzetgyűlésben és könnyű sikerben reménykedik ezen a téren. Ezt a többséget azonban csak a sajátos választójogi törvénynek köszönheti, mert az országban ez a „többség" a választóknak csak 31 százalékát képviseli.

A tényleges erőviszonyok tehát korántsem teszik lehetővé a köztársasági elnök számára, hogy minden nehézség nélkül megvalósítsa a munkásosztály ellen tervezett sötét szándékait. A munkás- és demokratikus erők egységének és akciójának megszilárdítása, mindenekelőtt pedig a kommunisták és a szocialisták egységének erősödése el tudja hárítani a gaulleista hatalom újabb reakciós próbálkozásainak veszélyét.

A Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának legutóbbi ülésén hozott határozata megjelöli azt az utat, amely ma időszerűbb, mint valaha: A kommunistáknak az a legfőbb feladatuk, hogy tartóssá tegyék és megszilárdítsák a szocialistákkal és más köztársasági erőkkel való eddigi közeledést. Ezen az úton haladva meg lehet majd teremteni a feltételeket ahhoz, hogy Franciaországban igazi demokrácia valósuljon meg.

Digitized by Google

Szocialista társadalmunk fejlődése és a gazdaságtudomány

Írta FRISS ISTVÁN

I.

A burzsoázia, mikor még a hatalomért, vagy a hatalom teljességéért kellett küzdenie, az osztályharc éles fegyverévé kovácsolta a politikai gazdaságtant. Marx továbbfejlesztette, a proletariátus álláspontjáról újjáteremtette ezt a fegyvert, és megtanította minden ország munkásait arra, hogyan kell felszabadulási harcukban eredményesen forgatniuk. Segítségével feltárta a tőkés társadalom gazdasági alapját, amelyen a jogi és politikai felépítmény nyugszik, és amelynek különböző politikai, vallási, bölcsészeti, művészeti, jogi stb. nézetek felelnek meg; felfedezte a tőkés társadalom mozgás-törvényét. Ezért a marxi politikai gazdaságtan a forradalmi munkásmozgalom iránytűjévé és a munkásság forradalmasításának egyik leghathatósabb eszközévé vált.

Leninnél is a gazdasági alap elemzésén nyugodott a cári Oroszország fejlődéstörvényeinek, később a modern monopolkapitalizmus, az imperializmus alapvető vonásainak, lényegének, törvényeinek feltárása. A kommunista pártok stratégiájának és taktikájának kialakításánál is mindig a gazdasági szerkezet elemzése szolgált alapul. Ilyen elemzés nélkül nem érthető meg sem a monopolista államkapitalizmus, sem a gazdaságilag viszonylag elmaradott országok fejlődése, s nincs mód rá, hogy tudományosan megalapozzuk a nemzeti és nemzetközi munkásosztály harci céljait és módszereit. Ezért a politikai gazdaságtan szerte a világon a munkásság marxi—lenini szellemű nevelésének egyik leghathatósabb eszköze.

A *szocialista társadalomban a politikai gazdaságtan,* de a szélesebb értelemben vett gazdaságtudomány is megőrzi a marxi—lenini szemlélet terjesztésének nevelési feladatát, sőt, *szerepe még fontosabbá válik.* Itt fordul először elő a történelemben az, hogy az emberek tudatosan alakítják társadalmuk fejlődését. Így a *gazdaságtudománynak nemcsak az a feladata, hogy elemezze a gazdasági alapot és figyelemmel kísérje fejlődését, hanem az is, hogy annak tudatos megváltoztatását tudományosan meg-*

Digitized by Google

alapozza. Persze, a kapitalizmusban is van — mégpedig a fejlődés következtében törvényszerűen növekvő mértékben — törekvés arra, hogy az elmélet ne csak a gyakorlat általánosítása legyen, hanem egyúttal eszköz is a gyakorlat formálására. A modern tőkés társadalomban a termelés társadalmasítása rendkívül magas fokot ért el, a nemzeti határokon is túlnyúlik. Ez a magasfokú társadalmasítás egyre több felől jelentkezve, egyre parancsolóbban követeli a tudatos, tudományosan megalapozott társadalmi irányítást. Csakhogy minden ilyen irányú követelés beleütközik a termelőeszközök magántulajdonának tényébe. A kapitalizmuson belül ez az ellentmondás feloldhatatlan. Kisebb-nagyobb területeken érvényesül ugyan tudatos irányítás, de össztársadalmi méretben legfeljebb erős korlátok között. Csak a szocializmus, a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele teremti meg a gyakorlati lehetőségét és egyben szükségességét az egész termelés és az egész gazdasági élet társadalmi, tervszerű irányításának. Mivel pedig a társadalmi, tervszerű irányítás csak tudatos lehet, azért *a társadalmi irányítás lehetőségével együtt megszületik az elmélet és a gyakorlat egységének, vagyis a gazdasági elmélet és a gazdasági vezetés összhangjának,* a marxista tudomány által vezérelt gazdaságpolitikának és irányításnak a *lehetősége és szükségessége is.*

Ám az *elmélet és a gyakorlat* ilyen *egyesülése* ugyanúgy *nem egy nap műve, mint ahogy maga a szocialista átalakulás és vele a gazdasági élet tervszerű, társadalmi irányítása sem születhet meg egyik napról a másikra.* Nálunk például huzamosabb időt vett igénybe az ipar, a bányászat, a közlekedés, a bel- és külkereskedelem, a pénz- és hitelélet szocialista átalakulása; a mezőgazdasági termelőviszonyok hasonló átalakulása pedig nemcsak huzamosabb időt vett igénybe, hanem ezenfelül is csak jóval később, az utóbbi években ment végbe. Több mint tíz évig tartó szocialista átalakulás során jutottunk el oda, hogy a társadalmunk alapját alkotó termelési viszonyok — néhány százalék híján — szocialista jellegűekké váltak. Néhány százalék azonban még mindig nem ilyen, és a szocialista jellegű termelési viszonyokon belül is nem egy helyen akad még a réginek valamilyen maradványa. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a tudomány, az elmélet is csak fokozatosan veheti birtokába az új társadalom gazdasági alapját. Természetesen az elméletnek meg is kell előznie a gyakorlatot. A tudomány feladata, hogy feltárja a gazdasági fejlődés törvényeit, ezeknek ismeretében pedig tudományos pontossággal következtetünk a jövő alakulására. De a fejlődés mindig színe-

Digitized by Google

sebb, sokoldalúbb, gazdagabb, mint az, amit előreláttunk, s így az elméletnek is mindig akad pótolni vagy helyreigazítani valója.

Különböző, a marxizmustól idegen felfogások is behatoltak az elméletbe és érvényesültek a gyakorlatban, s ez is gátolta, fékezte a gazdaságtudomány fejlődését. Nincs itt helyünk e megállapítás részletes kifejtésére, de néhány magyarázó példa ide kívánkozik.

1953-ig főleg dogmatizmus és skolaszticizmus jellemezte a hazai közgazdaságtudományt. Itt is érvényesült a személyi kultusz. Amit Sztálin mondott, az szentírás volt, azt sem bírálni, sem vitatni nem lehetett. Hasonlóképpen nem lehetett bírálni vagy vitatni gazdaságpolitikánkat; de nem lehetett elemezni sem, már csak azért sem, mert minden ehhez szükséges adat csak kevesek számára hozzáférhető, hétpecsétes titok volt. Ilyen körülmények között a kutatások helyébe egyrészt Marx-, Engels-, Lenin- és főleg Sztálin-idézetekre támaszkodó skolasztikus fejtegetések, másrészt a hivatalos gazdaságpolitikát vagy gazdaságpolitikai intézkedéseket igazoló áltudományos fejtegetések léptek. Az oktatásban tanították ugyan Marx, Engels és Lenin műveit, de nem nevelték az embereket ezeknek mindennapi alkalmazására, s így ezek a forradalmi szellemtől áthatott tanítások elvesztették eleven erejüket, holt betűvé váltak. Arra nem volt módjuk az oktatóknak, még az egyetemeken és főiskolákon sem, hogy elemezzék is a marxizmus—leninizmus módszerével az időszerű, vagy éppen égető gazdasági kérdéseket. Közgazdászaink megtanulták, hogy klasszikusaink hogyan alkalmazták módszerüket, a kapitalizmus és az imperializmus jelenségeire, de nem, vagy csak kevesen tanulták meg azt, hogy maguk hogyan alkalmazzák e módszert a szocializmus jelenségeire. Nem, vagy alig vették tudomásul és nem is vették észre a személyi kultusz éveiben folytatott gazdaságpolitikánk hibáit, voluntarista vonásait, a szovjet példának időnként sematikus, saját viszonyainkkal nem számoló másolását, azt, hogy az első ötéves terv számainak magasabbakra való felcserélése irreális, beruházásaink iránya vitatható, méretük túlzott volt, s hogy dolgozóink életszínvonala nemcsak nem emelkedett a tervezett mértékben, hanem átmenetileg még csökkent is.

Megtanulták közgazdászaink azt is, hogy Lenin hogyan harcolt Bernstein és Kautsky revizionizmusa ellen, de nem voltak felvértezve a harcra a viszonyainkhoz alkalmazkodó hazai revizionisták ellen. A nálunk jelentkező különböző revizionista nézetek általában a városi és falusi kispolgárság egy részének a szocializmustól való visszarettenését, a szocializmus építésével való szembenállását tükrözték. Hirdetőik viszont azt állították, hogy maguk is a szocializmus hívei, s csak egyes túlzások ellen lépnek fel, vagy

Digitized by Google

a szocializmus építése során elkövetett hibákat akarják kiküszöbölni, illetve jóvátenni. Így például a később árulóvá lett Nagy Imre 1948-ban a kulák elleni harc eltúlzásától óvott — nem is indokolatlanul —, de egyúttal azt hirdette, szembefordulva az éppen meginduló szocialista agrár-átalakulással, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének kulcsa az egyéni parasztgazdaság erőteljes fejlesztése, s hogy a nem-szövetkezeti szektor is a szocializmus felé fejlődik. *A gazdasági életnek csaknem minden területén jelentkeztek revizionista nézetek 1953 júniusa után, Nagy Imre miniszterelnöksége idején, s még nagyobb mértékben 1956-ban, az ellenforradalom ideológiai előkészítésének korszakában.* Ezek is a gazdaságpolitikánkban elkövetett súlyos hibákból, részben pedig, főleg 1956-ban, ezek mértéktelen eltúlzásából indultak ki, és a hibák jóvátételének ürügyén támasztottak a szocializmussal, annak építésével összeférhetetlen követeléseket.

Akadtak olyan marxista közgazdászok, akik felléptek e követelések ellen. De a revizionista nézetek átfogó tudományos marxista elemzése, leleplezése és visszaverése nem történt meg. Igaz, hogy ehhez általában elegendő tény-anyag sem állt rendelkezésre, s így a revizionizmus elleni eredményes harcot részben a tények ismeretének és az ezen nyugvó kutatások hiánya, részben a dogmatikus és skolasztikus gondolkodásmód is nehezítette.

Azokban az években, amelyekre a személyi kultusz nyomta rá bélyegét, a gazdasági elmélet és a gazdasági vezetés gyakorlata elszakadt egymástól. Ugyan miféle kapcsolat állhatott fenn e kettő között akkor, amikor a gyakorlatot gyakran önkényesen szabhatta meg egyetlen vagy kevés ember, s e gyakorlatot nem lehetett bírálni? Ha a gyakorlatban zavar, baj mutatkozott, akkor ezt a vezetők vagy valamilyen természeti csapás következményének, vagy az ellenség művének, vagy a növekedéssel elkerülhetetlenül együttjáró nehézségnek, vagy a szocialista társadalom szükségszerű jelenségének tüntették fel. Sok helyett álljon itt egy példa. Az 1950-es évek elején gyakran előfordult, hogy fontos fogyasztási cikkek, esetleg élelmiszerek, hosszabb időn keresztül nem voltak, vagy nem kellő mennyiségben voltak kaphatók. Ma már nem szorul külön bizonyításra, hogy ha ilyesmi előfordul, akkor hiba csúszott be a gazdasági szervek munkájába. Elvégre a lakosság fogyasztási cikkek iránti keresletének a szocialista társadalomban sem a lakosság természetadta szükségletének nagysága, hanem a lakosság vásárlóereje szab határt. A tervezés és a gazdaságvezetés köteles gondoskodni arról, hogy a lakosság kezébe jutó vásárlóerőnek meglegyen az árufedezete, mégpedig a lakosság igényeinek megfelelő megoszlásban. A gyakorlatban természetesen elkerülhetetlen, hogy egyik-másik cikk időnként ki ne

Digitized by Google

fogyjon az üzletekben, vagy az üzletek egy részében; ez azonban csupán kivétel lehet. Korábban — Sztálin nyomán — mégis azt tanították és hirdették, hogy ez törvényszerű, mert a szocializmusban a kereslet szükségszerűen felülmúlja, megelőzi a termelést.

Elméletnek és gyakorlatnak ez az egymástól való elszakadása magától értetődően *nemcsak ez elméletnek ártott, hanem a gyakorlatnak is.* Igaz, hogy a termelőerők gyors ütemben növekedtek, a műszaki és természettudományok, a technika különböző ágai erőteljesen fejlődtek, új gyárak, üzemek, egész termelési ágak keletkeztek, és egy átmeneti visszaesést leszámítva a népjólét, a dolgozók életszínvonala is emelkedett. De a személyi kultusznak a gazdasági gyakorlatban is megvoltak a káros következményei: *empirizmus és szubjektivizmus a gazdaságpolitikában és a tervezésben, s ennek következtében aránytalanságok és zavarok a népgazdaságban.* Ez nem azt jelenti, hogy minden bajnak a személyi kultusz volt az oka. Tévedések és hibák minden munkában előfordulhatnak, különösen az olyan, teljesen újfajta, ki nem próbált és amellett bonyolult munkában, mint az egész népgazdaságra kiterjedő tervezés és irányítás. De — jóllehet tévedések és hibák a személyi kultusz nélkül is előfordulhattak volna —, az már a személyi kultusz következménye volt, hogy a tervezésben és a vezetésben gyakran nem a hozzáértő szakemberek kollektív bölcsessége, hanem a szubjektív elképzelés érvényesült. Ennek következtében a tévedések és a hibák száma is, súlya is megnőtt, s a bajokat nem is lehetett kiküszöbölni, legalábbis a kellő gyorsasággal és szakértelemmel nem.

A személyi kultusz azonban minden tartozékával és következményével mélységesen idegen a szocializmus alapvető jellegétől, természetétől, összeférhetetlen a szocializmusban ható erőkkel, a szocializmus belső törvényszerűségeivel és törvényeivel. El kellett tűnnie társadalmunkból. De ez az eltűnés is folyamat. Ez sem történik egyik napról a másikra. Ez sem megy végbe ellentmondások, súrlódások és nehézségek nélkül, s nem is minden területen egyszerre és egyenletesen megy végbe. A gazdaságtudományban pl. a személyi kultusz felszámolásának folyamata és a helyes irányú fejlődés alapjában véve az 1953 júniusi központi vezetőségi határozattal indult meg. De ezzel egyidejűleg a revizionizmus is felütötte fejét, széles körben, elméletben is, gyakorlatban is. A határozat egészséges kiindulópontot teremtett a gazdaságtudomány további fejlődése számára azzal, hogy élesen bírálta az addig folytatott gazdaságpolitika és tervezés hibáit, súlyos hibaként bélyegzett meg előzőleg vitathatatlannak tartott állításokat, és ezzel véget vetett a vezetők csalhatatlanságáról terjesztett hitnek is. Sztálin már nem élt, és kiderült, hogy — legalábbis élete utolsó évei-

Digitized by Google

ben — semmibe vette a kollektív vezetést, éles ellentétben a lenini elvekkel. A sztálini tekintély csökkenése szintén hozzájárult ahhoz, hogy megnyílt az út a közgazdaságtudomány fejlődése előtt. Ez a fejlődés mégiscsak igen lassan, akadozva, botladozva, időnként visszaesve bontakozott ki. Nem kedvezett a fejlődésnek elsősorban a jobboldali opportunizmus és baloldali szektásság között ingadozó politika, másodsorban az, hogy hiányoztak a tudomány fejlesztésére alkalmas tudósok. Nemcsak azért hiányoztak, mert a személyi kultusz következményei akadályozták fejlődésüket, hanem azért is, mert a felszabadulás óta még csak viszonylag rövid idő telt el, és a marxista közgazdászok neveléséhez Magyarországon csak a felszabadulás után lehetett hozzáfogni. Mire a viszonyok kedvezőbbre fordultak a közgazdaságtudomány fejlődése számára, addigra az ellenforradalom szakította meg a fejlődést. Így az évekkel előbb megindult folyamat csak az utolsó hat évben bontakozhatott ki többé-kevésbé következetesen s gyorsulhatott meg.

Természetesen ma is megvannak még és hatnak is a múlt egyes következményei. Ezekhez tartozik az, hogy a közgazdász-képzés átmeneti visszaesése következtében még mindig kevés nálunk a megfelelően képzett közgazdász, s a közgazdászok között is kevesen foglalkoznak tudományos kutató munkával. Kevés a közgazdasági kutatás, különösen a már befejezett és fontos kérdésekre kielégítő választ adó tudományos kutatás. Más szóval: a tudomány elmaradt a gyakorlati élet követelményeitől, s nem tudja teljes mértékben alátámasztani a vezetést. De nem is vált még minden vezetőnek meggyőződésévé, hogy csak a tudományra támaszkodva hozhat helyes döntéseket, s hogy minden fontos gazdasági döntést alapos tudományos felderítésnek kell megelőznie. A gazdasági elmélet és a vezetési gyakorlat egységének feltételei tehát — mint látjuk — sem a gazdasági elmélet fejlettségét, sem az egység szükségességének felismerését tekintve, nem értek még be teljesen.

Mind a gazdaságtudománynak, mind a gazdasági vezetésnek az utolsó néhány évi fejlődése azonban világosan, meggyőzően mutatja azt, hogy ez az egység kialakulóban, megvalósulóban van. Nem is lehet másképp, mivel itt — mint bevezetőnkben már rámutattunk erre — a szocialista viszonyokban gyökerező objektív törvény érvényesül. Ennek a törvénynek a tudatosításáért, *megvalósulásának elősegítéséért minden más tényezőnél többet tett a Magyar Szocialista Munkáspárt.* Pártunk az ellenforradalom felszámolása óta két legfontosabb megnyilatkozásában, VII. és VIII. kongresszusának határozatában nyomatékosan hangsúlyozta, hogy emelni kell a gazdaságvezetés színvonalát. VIII. kongresszusunk

Digitized by Google

határozata a gazdasági vezetés tudományos megalapozottságát, a tervezés tudományosságát, az elmélet és a gyakorlat egységét is célul tűzi ki. Ezt a vonalat érvényesítette pártunk egyúttal a gazdaságpolitika mindennapi gyakorlatában. Figyelme kiterjedt a közgazdaságtudomány helyzetére és feladataira is. A revizionizmus és dogmatizmus, a személyi kultusz maradványai elleni következetes harcával kedvező légkört alakított ki a tudományos kutatás számára. Tevékenységének döntő része van abban, hogy ma gazdasági vezetésünk tudományos megalapozottsága sokkal nagyobb, színvonala sokkal magasabb, mint néhány évvel ezelőtt.

II.

Néhány évvel ezelőtt a gazdasági vezetésben még csaknem egyeduralkodó volt az empirizmus, s ritkaságszámba ment az, ha valamilyen döntést tudományos vizsgálat, felmérés előzött meg. Ma már az a kivétel, ha fontosabb döntést megfelelő tudományos felmérés, vizsgálat nélkül hoznak. Gazdasági rendszerünk központi szervében, az Országos Tervhivatalban számos kutatás, vizsgálódás folyt az utóbbi években és folyik ma is. Ezek a tervezés tudományosabbá tételére irányulnak. Céljukat az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználásával, a mérlegrendszer kiépítésével, a távlati, a beruházási és egyéb tervek sokoldalú ellenőrzésével, az állóeszközök és a segítségükkel létrehozott termelés hányadosa alakulásának és az ebből levonandó következtetéseknek a tanulmányozásával, a szakember-szükséglet számainak minél pontosabb megállapításával stb. igyekeznek elérni. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság a gazdasági-műszaki fejlesztés legkülönbözőbb területein nagyszámú vizsgálatot végeztetett szakmailag illetékes szakértőkből alakított bizottságokkal, nemcsak a műszaki fejlesztés, hanem egyúttal a tervezés és a gazdasági számítások alátámasztása céljából is. A Pénzügyminisztériumban és a hozzá tartozó szervek közül a Nemzeti Bankban és a Beruházási Bankban ugyancsak tudományos igényű vizsgálatok folynak. Ezek is igen sokoldalúak; többek között pl. arra irányulnak, hogy a pénzügyi mérlegek alapos kidolgozásával és elemzésével tudományosan megalapozottabbá tegyük vállalati gazdasági és adózási rendszerünket, gazdasági hatékonyságuk, megoszlásuk stb. szempontjából a legsokoldalúbban ellenőrizhessük a beruházási döntéseket. Az Árhivatal — más szervekkel együttműködve, modern matematikai módszereket és elektronikus számítógépeket is igénybe véve — kutatásokat folytat a legésszerűbb árrendszer és árarányok megállapítására. Központi Statisztikai Hivatalunk rendkívül sokat tett munkájának tudományos megalapozására és ezzel a legkü-

Digitized by Google

lönbözőbb területeken folyó gazdasági kutatások előmozdítására. Úttörő érdemei vannak az ágazati kapcsolatok mérlegének kialakításában, a munka termelékenységére vonatkozó számításokban, továbbá a munkatermelékenységi és más fontos gazdasági mutatók nemzetközi összehasonlítására irányuló kutatásokban, valamint más területeken.

Nagyon sok, a gazdaságtudomány területére tartozó kutatás folyik több gazdasági minisztériumunkban is. Így a Munkaügyi Minisztériumban tudományos alapon folyik a bérrendszereknek, illetőleg az anyagi ösztönzés különböző módszereinek tanulmányozása; a Külkereskedelmi Minisztériumban különösen a külkereskedelmi gazdaságosság, a külföldi piacok és a tőkés konjunktúra vizsgálata; a Belkereskedelmi Minisztériumban különösen az életszínvonal-emelkedés és a kereslet várható alakulása összefüggéseinek feltárása; az Építésügyi Minisztériumban az építési és beruházási, továbbá a regionális tervezéssel összefüggő egyes kérdések kutatása; a Nehézipari Minisztériumban és a Könnyűipari Minisztériumban többek közt beruházási döntések előkészítésének vizsgálata; a Kohó- és Gépipari Minisztériumban a gépipar szerkezetének, a technológiai tervezésnek, a különböző vállalati és egyéni ösztönzési módszereknek a tanulmányozása; a Földművelésügyi Minisztériumban a termelési költségek alakulásának, a legésszerűbb termelési szerkezet kialakításának kutatása; a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumban a szállítások gazdaságosságának tanulmányozása stb. Kisebb-nagyobb mértékben a gazdasági minisztériumok hatáskörébe tartozó majd mindegyik ágazati jellegű kutatóintézetben folyik gazdaságtudományi jellegű kutatómunka.

Ez a felsorolás magában véve is bizonyítja, hogy *az utolsó évek során vezető gazdasági szerveink sokat tettek a vezetés színvonalának, tudományos megalapozottságának emeléséért. Ugyanezt a törekvést tapasztaljuk a tudomány művelőinél is.* Ők a maguk részéről egyre inkább azon igyekeznek, hogy a gyakorlat elemzésével és általánosításával segítsék a gazdasági vezetést. Oktatási intézményeink, fontos társadalmi szervezeteink, különböző gazdasági és ideológiai folyóiratok, vállalati szervek is eredményesen törekednek arra, hogy a gazdasági vezetésben és a tömegek gyakorlatában érvényesüljenek a gazdaságtudomány eredményei. E széles körű tevékenység egyben dolgozóink marxista—leninista szellemben való neveléséhez is hozzájárul.

A marxista közgazdaságtudományi kutatás központi helye és bázisa hazánkban a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete. Az 1954 vége óta működő intézet központi helyzete nem valami kutatási monopóliumból adódott, hanem egy-

Digitized by Google

részt abból, hogy szélesebb körben kezdeményezte a hazánkban addig csak szórványosan folyt marxista közgazdaságtudományi kutatásokat, másrészt abból, hogy e kutatások végzésére marxista közgazdász kutatókat is nevelt. A feladatokhoz képest ugyan nem sok, de a hazai viszonyok között aránylag sok — csaknem félszáz — kutatót egyesít, s rajtuk kívül félállásban néhány másutt dolgozó kutatót is foglalkoztat. Munkájában *következetesen hirdette és igyekezett alkalmazni a kutatás marxi—lenini módszerét,* tehát azt, hogy lehetőleg a kutatás területét érintő minden tényt lelkiismeretesen, pontosan meg kell állapítani s a tények sokoldalú, gondos összevetése és mérlegelése alapján kell feltárni belső összefüggéseiket, gazdasági életünk és fejlődésünk törvényeit. Eddigi kutatásaival és publikációival, egyes gazdasági vezetőszerveknek nyújtott segítségével az intézet bizonyos tekintélyt szerzett magának a közgazdaságtudománnyal foglalkozók körében. Az intézetben folyt kutatások többsége a gazdasági vezetés segítését célozta. Közülük a tervezőmunkában hasznosították pl. azokat, amelyek a mérnök-, technikus- és szakmunkás-szükséglet tervezéséről, egyes fogyasztási cikkek keresletének várható alakulásáról, az ágazati kapcsolatok mérlegének egyes felhasználási lehetőségeiről (így a közvetett beruházások számításánál), továbbá az életszínvonal emelésével összefüggő néhány problémáról (béren felüli juttatások, szolgáltatások) folytak; a termelőszövetkezeti gyakorlatban azokat, amelyek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jövedelemrészesedési formáival foglalkoztak; a belkereskedelemben és a termelésben azokat, amelyek a dolgozók anyagi ösztönzésének vizsgálatára, a prémiumrendszernek a műszaki fejlesztéssel való kapcsolatára irányultak stb. Jelentős gazdaságtudományi kutatás folyik még az akadémiai szervezetek közül az Agrárgazdasági Kutató Intézetben és az Ipargazdasági Kutatócsoportban is.

Összességében igen *jelentős az a gazdaságtudományi kutatómunka, amely az egyetemeken és főiskolákon,* köztük elsősorban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen *folyik.* Egyes területeken — így például a gazdaságtörténelemben, a közgazdasági elmélet történetében, a tőkésországokkal és újabban a gazdaságilag elmaradott országokkal foglalkozó vizsgálatokban — a Közgazdaságtudományi Egyetem a kutatás központi helye. Érthető módon az egyetemi és főiskolai, közte a pártfőiskolai tudományos munkának nem kis része magát az oktatást és a marxista—leninista szellemű nevelést szolgálja — pl. tankönyvek, jegyzetek írása formájában —, és csak viszonylag kisebb mértékben célja a gazdasági vezetés tudományos megalapozása. Bizonyos

Digitized by Google

kérdéseknek a gazdasági vezetést szolgáló kutatása folyik a SZOT-ban is.

A gazdaságtudomány eredményeit közelebb viszik a gyakorlathoz, s részben a gyakorlatban alkalmazzák a vállalatok. Vállalataink egy része már 1955-ben, 1956-ban élénk érdeklődést tanúsított közgazdasági kérdések, s főleg a vállalati tervezés és a vállalati tervekben alkalmazott mutatószám-rendszer iránt, sőt, felsőbb szerveink engedélyével új módszerek kikísérletezésére is vállalkozott. Nyilvánvaló, hogy a vállalatok folyamatban levő átszervezésével, új, nagy, az iparág egész termelésének jelentős részét egyesítő vállalatok kialakításával megnő a lehetősége és a szükségessége is annak, hogy a létrejött nagyvállalatok, megnövekedett hatáskörüknek megfelelően, tudományos, vagy a tudománnyal határos munkájukat sok más területre is kiterjesszék, így különösen a fejlesztéssel, a beruházásokkal, az üzemszervezéssel, az árakkal, a bérekkel stb. kapcsolatos kérdésekre, egyesítve tevékenységükben a gyakorlatot az elmélettel.

Más oldalról, de ugyancsak növekvő súllyal erősítik és szélesítik a gazdasági elmélet és a gyakorlat kapcsolatát a Közgazdasági Társaság, továbbá a TIT és a METESZ egyes szakosztályai. Ezek pályázataikkal és vitáikkal a tudományos kutatást is élénkítik és gazdagítják, előadásaikkal és előadás-sorozataikkal jelentős részt vállalnak a gazdaságtudományi ismeretek terjesztésében. A gazdasági elmélet nemcsak a kutatómunka és az ismeretterjesztés tárgya számukra, hanem a marxista—leninista nevelés hathatós eszköze is. Ugyanezt mondhatjuk mintegy tucatnyi gazdasági elméleti és szakfolyóiratról.

A gazdasági elmélet és a vezetési gyakorlat megvalósulóban levő egysége máris kedvezően érezteti hatását az életben. Gazdasági vezetésünk az ellenforradalom után magabiztosabbá és szilárdabbá vált, az 1951—1956-os évek ingadozásai helyébe következetesség lépett, megszűntek az olyan visszaesések, amilyenek régebben időnként különböző területeken jelentkeztek. Két erősen aszályos év és egy szokatlanul kemény és hosszú tél időjárási viszontagságai is csak némileg lassították, de nem törték meg fejlődésünket. Mindez részben az említett folyamatnak köszönhető.

Nem lebecsülése annak, amit eddig elértünk, ha hozzátesszük ehhez, hogy megelégedettségre azért nincs okunk. VIII. kongresszusunk határozata megállapítja: „A VII. pártkongresszus óta a vezetés színvonala emelkedett, de elmarad a növekvő követelményektől, s a tömegek kezdeményezésétől". Ezt a megállapítást lényegében a gazdaságtudományra is alkalmazhatjuk. Kétségkívül ez is fejlődött az utolsó években: gyarapodott ismeretanyagban, közelebb jutott a gazdasági törvények megismeréséhez, fokozódó

Digitized by Google

mértékben tudott segítséget nyújtani a vezetésnek, nem utolsósorban azért is, mert a vezetés igényelte ezt, és biztosította a kutatáshoz szükségés feltételeket. Mégsem lehetünk megelégedve azzal, amit szocialista társadalmunk belső gazdasági összefüggéseiről, törvényszerűségeiről tudunk. *Fejlődésünket messzemenően befolyásoló tervezési vagy gazdaságvezetési kérdésekre a tudomány gyakran még nem ad kielégítő, tudományosan megalapozott, pontos választ, előfordul, hogy viszonylag túl sok erőt fordít kevésbé fontos kérdések kutatására, s olykor a kutatások indokolatlanul lassan haladnak előre.* Ha még azt is meggondoljuk, hogy termelőerőink gyors fejlődése termelési viszonyainkat is mozgásban tartja és a vezetéstől folyton újabb megoldásokat követel, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy *a gazdaságtudomány fejlődését minden lehetséges eszközzel meg kell gyorsítani.*

Milyen kérdésekre várunk választ a gazdaságtudománytól? Tulajdonképpen minden kérdésünket összefoglalhatjuk abban az egyetlen kérdésben: hogyan, *milyen eszközökkel tudjuk népgazdaságunk legkedvezőbb, leggyorsabb fejlődését biztosítani?* Vagy — más oldalról téve fel a kérdést: — *mit kell tennie a gazdasági vezetésnek, hogy népünk anyagi és kulturális színvonalának leggyorsabb emelkedését lehetővé tegye?* Mert a körül nincsen vita, hogy ha meg lehetünk is elégedve gazdasági fejlődésünk eredményeivel, ezek még nem az elérhető legkedvezőbbek. Hol, mit, hogyan kellene változtatni, javítani jelenlegi módszereinken, eszközeinken, hogy eredményeink jobbak legyenek?

Ezekre a kérdésekre keressük a választ. Kézenfekvő, hogy a válasz nem lehet nagyon egyszerű, és nem egy, hanem nagyon sok kutatást tesz szükségessé. De, hogy megértessük, miféle kutatásokra van szükség, ahhoz nem elég ilyen általánosan tennünk fel a kérdést. Megpróbáljuk tehát, hogy az általános kérdést a legfontosabb kutatási feladatokra bontsuk fel, bár mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy ezek részben szorosan összefonódnak, ölelkeznek egymással, illetve átfedik egymást. Szétszakításuk tehát többékevésbé önkényes, s csak az áttekintés megkönnyítését szolgálja. Íme a feladatok:

III.

1. *A legfontosabb népgazdasági arányok helyes megállapítása.* Ide tartozik többek között: a nemzeti jövedelem felhasználásában a felhalmozás és a fogyasztás aránya, a termelő célú és a nem-termelő célú beruházások aránya, és a helyes arányok ezeken a fő célokon belül; továbbá a mezőgazdasági és az ipari termelés aránya, valamint a mezőgazdasági termelési ágak közötti és az iparágak közti arányok; végeredményben tehát a tervezés, az éves, a

Digitized by Google

húszéves stb. tervek alapvető kérdései. Ezeknek az arányoknak a helyes megállapítása persze nem a kutatás, hanem az illetékes szervek elhatározásának dolga. A kutatásnak egyrészt az a feladata, hogy megállapítsa: mi az, amiben választási lehetőségünk van, amiről dönteni kell. A nemzeti jövedelem elosztásának egyes kérdéseit ugyanis többé-kevésbé eleve eldöntik bizonyos tárgyi és személyi adottságok, a lakosság anyagi és kulturális életszínvonala, földrajzi, korosztálybeli, népgazdasági ágak szerinti, illetve foglalkoztatottsági megoszlása, a népgazdaság szerkezete, energia- és nyersanyag-ellátottsága, állóalapjai és kihasználtságuk foka, a megkezdett beruházások, az ország külkereskedelmi kapcsolatai, kereskedelmi és fizetési mérlege stb., stb. Másrészt az a kutatás feladata, hogy pontosan felmérje, milyen következményekkel jár az ilyen vagy olyan döntés, lehetővé tegye tehát az illetékes szerveknek, hogy teljes tárgyismeret alapján, döntésük következményeinek ismeretében határozzanak. Ezek a kutatások igen bonyolultak, sok részkutatás eredményeit feltételezik. Hogy például az egy termelési ágazaton belül kialakítandó termelési arányokról véleményt alkothassunk, ahhoz ismernünk kell a termelési és szakosítási variánsok gazdasági hatékonyságára vonatkozó vizsgálatok eredményeit. Ehhez járul még az, hogy minden fontosabb döntés kisebb-nagyobb mértékben a népgazdaság minden területét érinti, az éves és többéves tervek kapcsolódását, a népgazdasági, gazdasági ági és vállalati tervek és tervezés kapcsolatát is.

2. *A munka termelékenysége emelésének, a népgazdaság fejlődésének főbb tényezői, meghatározói,* s közülük különösen a legfontosabbaknak — a beruházásoknak, a műszaki fejlesztésnek, a dolgozók általános kulturális és szakmai színvonala emelésének — a fejlődésre gyakorolt befolyása, ezeknek egymáshoz való viszonya, egymásra való hatása. A termelés is, a munka termelékenysége is a legtöbb termelési ágban beruházások és műszaki fejlesztés nélkül is rendszeresen emelkedik — ha a nagyobb termelésre szükség van — a dolgozók begyakorlottságának növekedése és a munka jobb megszervezése következtében. De a munka termelékenységének gyorsabb, hatékonyabb emeléséhez általában műszaki fejlesztés, ehhez pedig általában beruházás és a dolgozók hozzáértésének növelése kell. Hol a legcélszerűbb bevetni a rendelkezésünkre álló erőket, hogyan kell ezeket — a dologi és személyi adottságokat figyelembe véve — elosztani és koncentrálni, hogy a legkedvezőbb eredményt érjük el? Ez is bonyolult kutatás; hiszen például egy nagyberuházás nemcsak gépet, építőanyagot, mérnököket és munkásokat igényel, hanem tartósan fog igényelni energiát, fűtő-, nyers- és segédanyagot, terhelni fogja a közlekedési hálózatot és eszközöket, érinteni fogja a ke-

Digitized by Google

reskedelmi és a fizetési mérleget, a szociális, a kulturális és az egészségügyi célra rendelkezésünkre álló, valamint a fogyasztási javak elosztását. Világos, hogy ez a kutatási feladat a legszorosabb kapcsolatban van az előzővel, s alapjául szolgál a helyes arányok kialakításának.

3. *A mezőgazdaság legkedvezőbb fejlődési feltételeinek megállapítása.* Ez a nagyon sokoldalú kutatási feladat azt a kérdést is felöleli, hogy milyen módszerekkel lehet a leggyorsabban felszámolni a mezőgazdasági termelés viszonylagos elmaradását, s ezen belül különösen a termelőszövetkezetekkel és a háztáji gazdaságokkal kapcsolatban vet fel sok kérdést. Ezek közé tartozik a legmegfelelőbb szervezési formák, a legjobb jövedelemelosztási és bérezési, illetve anyagi ösztönzési rendszerek kialakításának kérdése, a mezőgazdasági tervezés és a tervszerű befolyás érvényesítése a termelőszövetkezetekben, a termelést a kívánatos irányba ösztönző árak és árarányok kérdése. a mezőgazdasági adózás és a termelőszövetkezeti szektor beruházási politikája kialakításának kérdése.

4. *A műszaki fejlesztéssel kapcsolatban a termelési viszonyokban végbemenő, illetőleg kialakítandó változások kutatása.* Itt elsősorban a következő kérdésekről van szó: a műszaki fejlődés milyen változásokat követel meg a termelés szervezetében és általában a szervezés terén az irányító szervektől a vállalatig és nemzetközi méretben, illetve a szocialista országok között; milyen módszerek alkalmazását teszi szükségessé a statisztikában és a tervezésben; hogyan segíthető elő az egyéni és a kollektív ösztönzés módszereivel? Ez a feladatkör különösen a másodikhoz kapcsolódik.

5. *A műszaki fejlesztés, automatizálás és a népgazdaság szerkezeti átalakulása folytán felszabaduló munkaerő leghelyesebb felhasználásának, átképzésének, elhelyezésének kérdései.* Különösen fontosak a mezőgazdaságban felszabaduló munkaerővel kapcsolatos kérdések; részben azért, mert belátható időn belül itt szabadul fel a legtöbb munkaerő, részben azért, mert itt élesen vetődnek fel a lakosság helyváltoztatásával és az életmód-változással együttjáró összes kérdések. Mindezek kutatása egyrészt a legszorosabb kapcsolatban van a népgazdaság termelési ágai közti optimális arányok kialakításával, másrészt feltételezi és megköveteli a társadalom szellemi színvonalának emelésével, a szakember-képzés és ellátás kérdéseivel, az oktatás fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálatát.

6. *A társadalom gazdasági és kulturális színvonalának emelkedéséből következően a lakosság szükségleteiben és fogyasztási szokásaiban mutatkozó változások vizsgálata.* Ez a kérdéscsoport

Digitized by Google

szintén szorosan összefügg a fő népgazdasági arányok legkedvezőbb kialakításával, mert hiszen a termelés fő arányait — a honvédelem követelményein kívül — a nemzetközi munkamegosztás figyelembevételével, a lakosság szükségletei szabják meg, és ezek szabják meg az adott kereteken belül a szociális, egészségügyi, kulturális stb. fejlesztés mértékét és arányait is.

7. *A legmegfelelőbb árrendszer és árarányok kialakítása.* Követelmény, hogy az árak a helyes vállalati és népgazdasági tájékozódásnak, a gazdaságossági számításoknak, a vállalaton belüli és vállalatok közti elszámolásoknak megbízható eszközei legyenek, s mindezzel a szocializmus teljes felépítését és a kommunizmusba való átmenetet szolgálják. Legyenek egyúttal a szocialista nemzetközi munkamegosztás fejlesztésének eszközei is. Itt egymással kapcsolatos és egymással bizonyos fokig rokon természetű, de ugyanakkor egymástól el is különülő területek kutatása folyik, aszerint, hogy az ipari termelői, a mezőgazdasági felvásárlási, a fogyasztói, vagy a szocialista országok egymás közötti kereskedelmében és egyéb kapcsolataiban alkalmazott, illetve alkalmazandó árakról van szó. Ezeket a kutatásokat sem lehet bizonyos más, pl. az életszínvonallal kapcsolatos kutatásoktól elszakítva folytatni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az áraknak egyrészt általánosságban biztosítaniuk kell az újratermelés zavartalan lefolyását, másrészt különböző ösztönzési célokat kell szolgálniuk az egyéni és a termelői fogyasztás befolyásolására. Eközben azt is figyelembe kell venni, hogy a műszaki fejlődés különböző mértékben érinti az egyes cikkek termelését, napról napra változtatva az egyes cikkek újratermeléséhez társadalmilag szükséges ráfordítások arányait; s azt is számba kell venni, hogy az anyagi javak és a szolgáltatások arányában ugyancsak fokozatos eltolódás megy végbe. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy mind az anyagi javak, mind a szolgáltatások egy része — s feltehetően növekvő része — ingyen jut a fogyasztó birtokába.

8. *A termelést közvetlenül, a termelés színhelyén leginkább befolyásoló vállalati tervezési módszerek és kutatások, szervezési formák, utasítások, egyéni és kollektív anyagi ösztönző tényezők legkedvezőbb komplex rendszerének kialakítása.* Ez a kérdéscsoport szorosan összefügg az éves és többéves tervek, valamint a legmegfelelőbb árrendszerek és árarányok kutatásával. Ugyanakkor több önmagában is igen átfogó kutatást követel meg, például a különböző hazai és külföldi bérezési, jutalmazási, premizálási rendszerek összehasonlító tanulmányozását. Emellett felöleli annak a vizsgálatát is, hogy a különböző utasítási, ösztönzési, szervezési tényezők milyen együttes hatást gyakorolnak a munka termelékenységére, a termékek minőségére és választékára stb.

Digitized by Google

9. *Azoknak a problémáknak a vizsgálata, amelyek hazánknak a világgazdaságban és különösen a szocialista világgazdaságban elfoglalt helyéből, s ezen belül a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa országaival való együttműködéséből fakadnak.* Ide tartozik többek között a KGST-országok tervezése összehangolásának, a közöttük fennálló munkamegosztás fejlődését előmozdító gazdasági feltételeknek, fejlettségi színvonaluk kiegyenlítése problémáinak, az egységes szocialista világgazdaság kifejlesztése irányába ható tényezőknek a kutatása, de ide tartozik külkereskedelmünk gazdaságossága kérdéseinek vizsgálata is.

10. *A többi szocialista ország gazdasága irányításának és szervezeti rendszerének, fejlődésének, gazdasági problémáinak és elméleteinek tanulmányozása.* Kézenfekvő, hogy ezek a kutatások részben közvetlenül szükségesek az előző kérdéscsoportban foglalt kutatások eredményes elvégzéséhez, részben segítséget is nyújthatnak a legkülönbözőbb területeken folyó kutatásoknak és egyben a gazdasági vezetésnek.

11. *A fejlett tőkés és a gazdaságilag elmaradott országok gazdasági életének és fejlődésének, egymással és a szocialista országokkal fennálló kapcsolataiknak a tanulmányozása.* Mindezek a kérdések szorosan kapcsolódnak a 7. pontban érintett problémákhoz. Részben feltételezik azok kutatását, részben alapul szolgálnak azok kutatásához. Egyúttal azonban az általános tervezési kérdések tisztázásához is fontosak, mivel külkereskedelmünk jelentékeny részét ma — és még hosszú időn át — nem szocialista országokkal folytatjuk, s egyes területeken, pl. egyes színesfémek beszerzésében, döntő jelentősége van ennek a kereskedelemnek. Emellett országunknak szocialista kötelessége, hogy részt vállaljon az elmaradott országok fejlesztésében.

12. *A modern kapitalista közgazdasági elméletek kutatása.* Ez a terület szorosan kapcsolódik az előzőhöz. Az a munka, amelyet itt végzünk — az előző pontban érintetthez hasonlóan —, a nemzetközi munkásmozgalom számára is fontos lehet, segítséget nyújthat a kapitalista országok munkásosztályainak felszabadulásukért folytatott harcukban.

Ez a felsorolás — mint mondottuk — önkényes: részben nem teljes, részben átfedéseket is tartalmaz. Abból a szempontból állítottuk össze, hogy — egyebek között — milyen, fejlődésünket messzemenően befolyásoló tervezési vagy gazdaságvezetési kérdéseket kell megválaszolnia a gazdaságtudománynak.

Hogyan állunk a felsorolásunkban szereplő kérdések kutatásával?

Mindegyik feladatkörben folynak kutatások, mindegyikben vannak is figyelemre méltó részeredmények, de mindenütt *mesz-*

Digitized by Google

sze vagyunk a kutatások eredményes megoldásától, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy sok kérdésben nem is törekedhetünk a kutatás lezárására. A kérdések egy része ugyanis olyan természetű, hogy a termelőerők és (ezeket követően) a termelési viszonyok állandó változása újból és újból felteszi őket, s mindig új választ vár rájuk. A kutatások általában lassan, sőt, részben bosszantóan lassan haladnak. Ez csak részben függ össze azzal, hogy a feladathoz képest kevés a kutatásra fordított erőnk.*

A kutatók számát nem lehet gyorsan a kívánatos színvonalra emelni — hiszen hosszú évek kellenek ahhoz, hogy egy egyetemi végzettségű közgazdászból kutató váljék —, az azonban feltétlenül *kívánatos, hogy gyorsabbá, hatékonyabbá váljék a munkájuk.* Erre van is mód. Ha kevés az erőnk, akkor különösen fontos, hogy *a legésszerűbben használjuk fel ezt az erőt,* hogy *a legfontosabb feladatokra összpontosítsuk a kutatásokat és hangoljuk össze őket.* Éppen ez volt a célja az országos távlati kutatási terv elkészítésének, majd a kutatási főfeladatok szerinti koordinációs bizottságok megalakításának. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a közgazdaságtani koordinációs bizottságok a kutatást összpontosító és összehangoló munkának még csak a kezdetén tartanak, más szerv pedig pillanatnyilag nem foglalkozik ezzel a feladattal. Most tehát nagy gondot kell fordítanunk a bizottságok munkájának kifejlesztésére, és igyekeznünk kell, hogy egyéb eszközöket is találjunk és használjuk fel a koncentrálás és koordinálás fokozására.

Előrehaladásunk meggyorsítására még egy nagy tartalékunk van: a szocialista országok kutatóinak összefogása. Mindenekelőtt a nemzetközi gazdasági együttműködés problémáit célszerű együttes munkával kidolgoznunk és megoldanunk. Egyelőre azonban egyetlen szocialista országban sem kutatják kielégítő mértékben ezeket, ezt állapította meg egy, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében nemrég lefolyt tanácskozás. De ez a tanácskozás meg is tette az első lépéseket a helyzet megváltoztatására, s bizonyosra vesszük, hogy már az idén fellendül a kutatómunka és az összehangolás is elér kezdeti eredményeket. Az esetek többségében a szocialista országok saját problémái rokon természetűek is, itt tehát szintén megvan a kutatások egyeztetésének és összehangolásának lehetősége. Már ismételten voltak a szocialista országok közgazdászainak együttes tanácskozásaik, közös kiadványaik, de együttműködésük még nem tudott igazán kibontakozni.

* Ha a minisztériumokban és az ágazati kutató intézetekben dolgozó közgazdászokat is ide számítjuk, akkor a közgazdász-kutatók száma 500 fölött van. Ez a szám sem túl magas, az ebben foglaltak egy része azonban az ágazatba tartozó műszaki-szervezési kérdéseket kutatja. Az általunk felsorolt témakörökben talán 300—400 kutató dolgozik, annyi tehát, mint egy közepes iparági kutató vagy tervező intézetben. Ezt a számot a hazai arányok figyelembevételével is joggal keveselhetjük.

Digitized by Google

Most azonban, amikor meggyorsult és jóval intenzívebbé vált a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának gyakorlati működése, joggal remélhetjük, hogy a közgazdászok együttműködése is — újabb tanácskozásaikon hozott határozataiknak megfelelően — lényegesen elmélyül és kiszélesedik.

Megvannak tehát a lehetőségeink arra, hogy további lépéseket tegyünk előre mind a gazdasági vezetés színvonalának emelésében, mind a gazdaságtudomány viszonylagos elmaradásának megszüntetésében, s ezzel meggyorsítsuk az elmélet és gyakorlat egységének megvalósítását. De nem elég, ha egyszer megteremtjük ezt az egységet: fenn is kell azt tartanunk, mégpedig egyre magasabb színvonalon. Egyre tökéletesebb elméletnek kell az egyre fejlettebb gyakorlattal egyesülnie, hogy lényegesen kevesebb legyen a gazdasági munkánkban a tévedés és a hiba, hogy gyorsabban és biztosabban haladjunk nagy céljaink felé.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk és a gazdasági verseny

Írta **ROMÁNY PÁL**

Egy éve múlt annak, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejeztével pártunk Központi Bizottságának 1962 márciusi ülése kimondta: „A terméshozamok, a termelékenység növelésével kell végérvényesen bebizonyítanunk a szocialista nagyüzemű mezőgazdaság fölényét a kapitalista és a kisárutermelő mezőgazdaság fölött".[1] Nem egyszerűen a terméshozamok emelése és a kisárutermelő mezőgazdaság eredményeinek túlszárnyalása tehát a feladat, hanem ennél jóval több.

Korai volna, hogy valami pontos mérlegfélét készítsünk arról, hol tartunk most országosan. Rendkívül fontos viszont áttekintenünk azt, hogy a mezőgazdaság fejlesztésére tett intézkedéseink megalapozzák-e azokat a körülményeket, amelyekre a gazdasági versenyben támaszkodni akarunk. Hogy ezt csak hozzávetőlegesen is megítélhessük, érintenünk kell azokat a technikai, technológiai eljárásokat és alkalmazásuknak körülményeit, amelyek révén ma a legkorszerűbb módon termelő mezőgazdasági üzemek magas színvonalat érnek el. Ezeknek felhasználásához általánosítanunk kell a kapitalista és a szocialista országok tapasztalatait. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy milyen „örökség"-ből kiindulva tűzhettük mezőgazdaságunk elé ezt az igényes célt.

A felszabadulás előtti magyar mezőgazdaság már régóta alulmaradt a fejlett nyugat-európai országok mezőgazdaságával való összehasonlításban. Felszereltsége, technikai ellátottsága még termelési színvonalánál is elmaradottabb volt. Néhány európai országban már a századforduló idején hektáronként a többszörösét használták fel annak a műtrágya-mennyiségnek, amelyet Magyarországon a harmincas évek végén. Erőgépeket, korszerűbb munkagépeket hazánkban alig alkalmaztak. Termelési eredményeink 50—60 százalékkal maradtak el a mezőgazdaságilag akkoriban legfejlettebb országok hozamai mögött. Ezen az általános helyzeten nem változtatott az, hogy néhány termék (kukorica, árpa) termésered-

[1] A mezőgazdaság helyzetéről és a további feladatokról. Kossuth Könyvkiadó. 1962. 77. old.

Digitized by Google

ménye nálunk jobb volt, mint egyes más országokban. Arra a kérdésre pedig, hogy utolérhetjük-e a nyugat-európai fejlett mezőgazdaság színvonalát, a kor egyik szaktekintélye egyértelmű „nem"-mel válaszolt.[2]

Az elmaradás akkori igazi okaira a történelem már megadta a választ. Egyúttal az utolérés társadalmi és gazdasági lehetősége is feltárult, sőt, követelménnyé is vált. Azt akarjuk, hogy a lakosság egy főre jutó fogyasztása történelmileg rövid időn belül magasabb legyen, mint a fejlett tőkés országokban.[3] Ennek elérése végett mezőgazdaságunkat — ahogy mondani szokás — a világszínvonalra kell emelnünk. Mezőgazdasági termelésünkben is a legfejlettebb országokhoz kell tehát mérnünk az eredményeket. A feladat meghatározása azonban jóval bonyolultabb, mint ahogyan ezt a „világszínvonal" szó első hallásra jelzi. Mielőtt ennek több vonatkozására rátérnénk, néhány tőkés ország adatai alapján tekintsük át a mezőgazdasági termelés technikai és technológiai tényezőinek alakulását.

A mezőgazdasági termelés fejlődésének néhány jellemző vonása

Az utóbbi években a tudomány és a technika haladása olyan új lehetőségeket tárt fel, amelyeknek kihasználása számottevően emelte a mezőgazdasági termelés színvonalát. A növénytermesztésben a termésmennyiség növekedése nagyobb, mint a vetésterületé. Sőt, egyes termékek összes termelése még akkor is növekedett, ha a vetésterület csökkent. Néhány európai tőkés ország többéves átlagadatai jól szemléltetik ezt a helyzetet:

A VETÉSTERÜLETEK ÉS A TERMÉSMENNYISÉG ALAKULÁSA 1956—1960 ÁTLAGÁBAN

Index: 1948—1952 = 100

	Buza		Kukorica		Takarmánygabona		Cukorrépa	
	vetésterület	termésmennyiség	vetésterület	termésmennyiség	vetésterület	termésmennyiség	vetésterület	termésmennyiség
Ausztria	128	171	88	134	104	152	151	244
Franciaország	97	125	205	422	117	183	110	138
Olaszország	101	118	97	159	94	145	144	169
Anglia	97	104	—	—	98	113	103	126

[2] Reichenbach Béla: Dánia mezőgazdasága magyar gazdaszemmel nézve (Pátria. 1926. 50—53. old.) A pontos kérdés így hangzott: „Lehet-e Magyarországból Dániát teremteni?" A tagadó válasz részletes indokolásából azonban kitűnik, hogy helytálló a kérdésnek a fenti, általánosító fogalmazása.

[3] MSZMP VIII. kongresszusa, Kossuth, 1962. 125. old.

Digitized by Google

E néhány adat alapján is megállapítható, hogy az elmúlt tíz évben a termelés növekedésében az egységnyi területre jutó *hozamok emelkedése* játszotta a döntő szerepet.

Hasonló folyamat játszódott le a haszonállattartásban, pontosabban az állati termékek előállításában is. Az állati termékek termelésének növekedése meghaladja az állomány növekedését.

AZ ÁLLATÁLLOMÁNY NAGYSÁGÁNAK ÉS AZ ÁLLATI TERMÉKEK TERMELÉSÉNEK ALAKULÁSA 1956—1960 ÁTLAGÁBAN

Index: 1948—1952 = 100

	Szarvasmarha-állomány	Sertésállomány	Baromfiállomány	Hústermelés	Tejtermelés	Tojástermelés
Ausztria	104,7	139,8	176,1	174,5	132,4	244,0
Franciaország	115,8	125,3	—	143,1	134,5	110,3
Olaszország	106,3	101,4	122,7	143,5	130,0	125
Anglia	108,6	180,0	108,2	168,3	116,2	167

Az állattartásban természetesen nincs olyan szoros tartalmi azonosság az ilyen összevont mutatók között, mint a növénytermesztésben. A hústermelés alakulásának indexe pl. csupán összevontan érzékelteti a növekedés mértékét. Részletesebb elemzés nélkül is látható azonban az alapvető tendencia: nagyobb mértékben növekedett a „végtermékek" mennyisége, mint a termelő állomány. Ebben a termelési ágazatban is bizonyos fokú átalakulás megy tehát végbe.

Mindez azt bizonyítja, hogy korunk technikai forradalma a mezőgazdaságba is behatolt. A tudomány új vívmányai a mezőgazdasági termelés növelésének új lehetőségeit tárták fel. A termelés fejlesztésének ezek az új eszközei azonban többségükben már nem mezőgazdasági eredetűek. Az új lehetőségek kihasználásához a mezőgazdasági üzemeknek befektetéseket, vásárlásokat kell végezniük. Ennek következtében a fejlett tőkés országok mezőgazdaságának termelési ráfordításaiban mind nagyobb a vásárolt, általában az iparban előállított eszközöknek és anyagoknak a részaránya. Számítások szerint az európai tőkés országokban 1950 és 1960 között — változatlan árakon számítva —, mintegy 50 százalékkal növekedtek a termelési költségek, s ezen belül pl. megkétszereződtek a hajtó- és kenőanyagokra fordított üzemi kiadások.

A tőkés országokban ezt a folyamatot a mezőgazdaság eladósodása és a nagyüzemi termelés térhódítása, a koncentráció előre-

Digitized by Google

haladása kíséri. A termelés koncentrációja természetesen nem egyszerűen a területnek, a termőföldnek a koncentrációja, hanem az egész termelésé, a termelési eszközöké, a tőkéé. Ennek révén érvényesülnek azután az olyan folyamatok is, mint a termelés szakosítása, a mezőgazdasági termelésnek vállalkozássá való átalakulása, a vertikális integráció és ezzel a monopoltőke erőteljesebb bevonulása a mezőgazdaságba, a gyakori állami beavatkozás, s végül a piaci konkurrencia élesedése.

A termelés technikai fejlődésének folyamatából vázlatosan a következő tényezők emelhetők ki:

a) A mezőgazdaság *energiabázisának* kicserélődése és általános bővülése. A közvetlen termelési folyamatokban is mind nagyobb szerepet kapnak a gépek. A tehergépkocsik és a traktorok után gyorsan nő a „célgépek (bálázó gépek, kukorica-betakarítók stb.) alkalmazása is. A szárításban, a termékek üzemi tartósításában megkezdődött a természetes energiaforrások helyettesítése. Növekszik a villamos energia felhasználása, különösen az állattartásban, a takarmány-feldolgozásban és a belső anyagmozgatásban, sőt, egyes munkafolyamatok automatizálása is felbukkan.

A gépek teljesítőképessége, lóerő-nagysága növekszik. Több munkafolyamatot lehet egy menetben, és gyorsabban elvégezni, a traktor teljesítményének emelkedésével a munkagépek kapacitását is növelni lehet.

A termelés növekvő technikai ellátottsága a mezőgazdasági építkezésekre, a szolgáltatásokra, sőt, az úthálózat korszerűsítésére is kiterjed.

b) A mezőgazdasági termelésben mind többféle és nagyobb mennyiségű *vegyi anyagot* használnak fel. Használnak vegyszereket a termelés közvetlen növelésére (műtrágyák, antibiotikumok, stimuláló szerek), a termelést fenyegető egyes károk elhárítására (növényvédelem), az élőmunka csökkentésére (vegyszeres gyomirtás). A termékek üzemi feldolgozásában és kezelésében is növekszik a használatuk. Mindez külön-külön és együttesen szintén a termelést, illetőleg a munka termelékenységét növeli.

A vegyi anyagok között is kimagasló jelentősége van a műtrágyának. Az egy hektárra felhasznált műtrágya — párosulva a szükséges agrotechnikai feltételekkel —, a növénytermesztés színvonalának egyik fontos fokmérőjévé vált. A különböző országok termelésének eltérő alakulását gyakran termésátlagaik és műtrágya-felhasználásuk összefüggése magyarázza.

c) A termelés növekedésének forrásai között említhetjük meg azokat az *új biológiai módszereket is*, amelyek a termelés feltételeit jobban kihasználó, tehát több termelésre képes állat- és növényfajták előállítását eredményezik. A fejlesztés ezen útjának

Digitized by Google

közismert példája a hibridizáció, és képviselője, a hibridkukorica. Ez kezdetben lassan terjedt el — Európában először Olaszországban vezették be 1948-ban, de itt is 10 év alatt csak a kukoricavetésterület 30 százalékát foglalta el —; az új hibridek azonban már sokkal gyorsabban tért hódítanak.

Az állattenyésztésben is hasonló jellegű módszerek terjednek el. A kutatómunka és a tenyésztés nemcsak a teljesítőképesség növelésére, hanem más feladatok jobb megoldására is kiterjedt (például: gépi fejhetőség, iker-ellés, speciális piaci igények stb.). Nagyrészt a biológia eredményei tették lehetővé, hogy egyes állattartási ágakban (baromfihús- és tojástermelés, borjúhizlalás) teljesen új, ipari jellegű termelési módszerek váltak alkalmazhatóvá.

d) A termelés technikai ellátottságának növekedésével együtt a modern mezőgazdasági nagyüzemekben a termelés *technológiai folyamatai is általánosan tökéletesednek.* Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy az új módszerek általában a közönségesen ismert, alapvető művelési és tartási eljárások mellett, és legtöbbször *ezekkel együtt* érvényesülnek. Nyilvánvaló, hogy az antibiotikumokkal, vitaminokkal dúsított takarmány használata az eddiginél is fegyelmezettebb takarmányozási rendet, pontosabban meghatározott állattartási munkaszervezetet és rendszert követel, mert különben kevesebbet jövedelmezhet, mint a régebbi, a hagyományos eljárás. Nagyjából így van ez a gépek és vegyszerek használatával vagy más fejlesztési *lehetőséget* nyújtó módszerek alkalmazásával is.

e) Új igények támadtak a termelés szervezése, az üzemek vezetése iránt is. A termelés technológiai és technikai körülményeinek itt vázolt alakulása az üzemi szerkezetben és vezetésben is jelentős változásokat idéz elő. „A termelékenységnek és a termelésnek a további emelése legalább annyira függ az üzemvezetési módszerek ésszerűsítésétől, mint a ráfordítások növelésétől" — állapítja meg az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága.[4] Hogy a magas termelési színvonalon álló tőkés országokban mit kell ezen érteni, arra a koncentráció folyamatának ismertetésénél már utaltunk.

A mezőgazdasági termelés fejlődése és a magyar mezőgazdaság

Miután áttekintettük a mezőgazdasági termelés technikai és technológiai folyamatainak új vonásait, válaszolhatunk arra a bevezetőben feltett kérdésre, hogy a magyar mezőgazdaság jelenlegi fejlődése megalapozza-e azokat a körülményeket, amelyeknek révén eredményeink vetekszenek majd a mezőgazdasági termelésben legfejlettebb országokéval.

[4] Europen Agriculture in 1965. Genf, 1961.

Digitized by Google

Ha — az előzőkhöz hasonlóan ennek a megítéléséhez is vázlatos módszert használnánk, akkor igen egyszerűen lehetne erre a kérdésre válaszolni. Mezőgazdaságunk több termelési ágazatáról is megállapíthatjuk, hogy ott a termelés mennyisége gyorsabban nőtt, mint a vetésterület vagy az állatállomány. Hatékonyabbá vált a termőföld és az állatok kihasználása. Ha például 1948—1952 átlagát 100-nak vesszük, akkor 1956—1960 átlagában a kukorica vetésterülete 112,7, termésmennyisége 147 volt. A burgonya- és cukorrépa-termelésben is hasonló volt a fejlődés. Több fontos növény (pl. a búza) termelésében viszont csak a legutóbbi egy-két évben történt javulás. Az állati termékek termelésének és az állatlétszám alakulásának alapján is hasonló megállapításokat tehetünk. 1948—1952-höz képest 1956—1960 átlagában alig változott a szarvasmarha- és a baromfi-állomány nagysága, a tej- és a tojástermelés azonban jelentősen nőtt (az utóbbi a növénytermesztés legjobb ágazatait is meghaladó mértékben). Mindebből azonban csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fejlődés *iránya* ugyanaz, mint a mezőgazdaságilag legfejlettebb országokban. A fejlődés *nagysága* azonban általában csak arra volt elég, hogy az átlagtermések és a fajlagos állati hozamok felemelkedjenek arra a szintre, amelyen az említett országok a bázisévekben állottak.

A termelés technikai-technológiai feltételeinek változásában is megtalálhatók mindazok a vonások, amelyeket az energiabázis kicserélődésének és a vegyi anyagok felhasználásának ismertetésénél felvázoltunk. A talajmunkák gépesítésében, a szántásban, a vetésben, vagy például a gabona-aratásban — messzire elhagyva a régi, igen szerény, csaknem manufakturás színvonalat — 70—80 százalékos gépesítési arányt értünk el. A műtrágya-felhasználás tíz év alatt mintegy megtízszereződött. Egyes növények vetésterületének 60—80 százalékát már új, biológiailag nagyobb képességű, értékesebb fajták foglalták el. Több, a termelés fejlesztésében jelentős módszer alkalmazását egyik évről a másikra a sokszorosára emeltük (így a vegyszeres gyomirtást, a keveréktakarmány felhasználását stb.).

Az élőmunka termelékenységének javulásában eddig a mezőgazdaság technikai ellátásának növekedése, a gépesítés előrehaladása játszotta a legnagyobb szerepet, a termelésnek és a hozamnak a technológia javítása révén elért emelkedése még kisebb mértékű. Ennek a tényezőnek az általános érvényesülése sok más körülménytől (az üzemi viszonyoktól, az anyagi érdekeltségtől stb.) függ. Mindenekelőtt az szükséges, hogy a mezőgazdaság okszerűen gazdálkodjék a meglevő eszközökkel; *az alapvető művelési és tartási módszereket is jól alkalmazza*, s ezen kívül az újabb lehetőségeket is hasznosítsa.

Digitized by Google

Azt is tekintetbe kell venni, hogy mezőgazdaságunk anyagi-műszaki fejlesztése bizonyos részben pótlási feladatokat is megoldott, s a jövőben is lesz ilyen feladata. Traktorállományunk gyors növekedésével nem nőtt meg ugyan ilyen mértékben a mezőgazdaság összes vonóerőkapacitása. Természetes azonban, hogy eddig sem valami kompenzáció történt, hiszen a traktorok beállítása több munkafolyamat végzésére és a szántóföldek művelésére is jobb feltételeket teremtett. Végül is egyértelműen megállapíthatjuk: az anyagi-műszaki ellátás változása is abba az irányba hat, hogy feltételeink javuljanak a gazdasági versenyben.

A mezőgazdaság termelési eredményeinek, termelékenysége szintjének konkrét összehasonlítása és fejlettségének mérése már jóval bonyolultabb feladat. Az iparban a világszínvonal meghatározásában közhasználatú a nagy, úgynevezett világcégek termelési és műszaki mutatóinak a színvonala. Valójában ott sem enynyire egyszerű a színvonal megítélése, az azonban bizonyos, hogy a „világszínvonal"-on semmiképpen sem „világátlagot", hanem a legfejlettebbeket jellemző eredményeket értik. A mezőgazdaságban azonban azért is nehezebb a reális összemérés, mert itt a föld az az alapvető termelőeszköz, amelytől nem kis mértékben függ, „hogy az érték mennyi termékben jut kifejezésre."[5]

Az összehasonlításnak, az ökonómiai jelenségek értékelésének számos nehézsége tulajdonképpen a mezőgazdaságban végzett munka termelékenységének mérésében levő problémákból fakad. Ebből következik, hogy gyakorlatilag nincsenek átfogó, szintetikus, nemzetközileg is összehasonlító mutatók, ezenkívül a mezőgazdasági adatfelvétellel járó hibalehetőségek (mint reprezentáció mértéke, a termelői önfogyasztás nagyságának becslése, a vetítési alapoknál használt átszámítási kulcsszámok különbözősége stb.) is csökkentik a különböző módokon kialakított mutatók megbízhatóságát. A világpiaci árnak megfelelő előállítási költség — egyszerűen szólva, a versenyképes termelői ár — sem kielégítő mértéke annak, hogy valamely mezőgazdasági termék termelése előre visz-e a gazdasági versenyben.

Ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági eredmények nemzetközi összemérésére számos, főleg *naturális* mutató használatos, pl. az egy hektárra eső termésátlag, az egy állatra jutó hozam. Növénytermesztésünk színvonalára le is vonhatunk az ilyen jelzőszámokból bizonyos következtetéseket, de az állattartás eredményeinek megítélésében már szembeötlő ezeknek a mutatóknak a fogyatékossága. 1955—1959 átlagában például Franciaországban és Magyarországon nagyjából azonos nagyságú volt egy tehén át-

[5] Marx: A tőke III. köt. Kossuth Kiadó 1961. 783. old.

Digitized by Google

lagos tejtermelése, a tojáshozam pedig nálunk magasabb volt, mint Olaszországban vagy Svájcban. De nyilvánvaló, hogy ezek az összehasonlítások nem adnak hű képet, mert semmit sem mondanak a felhasznált élő- és holtmunka vagy takarmány mennyiségéről, az ún. ikertermékek arányáról stb.

Gyakran használnak olyan mutatókat is, mint pl. a meghatározott területre (pl. 100 hektár szántóra) jutó termékek mennyisége, vagy állatok száma. Az ilyen jellegű mutatók azonban inkább csak a termelés belterjességének fokát, a *termelés szerkezetét* — kisebb területi egységek esetén a specializáció mértékét — tükrözik, mint valóban összemérhető értékszámokat adnak. A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó hústermelésben például Dánia az első a világon. (Dánia takarmányimportja az ország évi szemesabrak-termésének 20—40 százalékát is eléri.) Az Egyesült Államok mezőgazdasága alig több mint egytizedét termeli a dániai színvonalnak. A mi mezőgazdaságunk pedig 1956—1960. évek átlagában 100 hektárra vetítve 35 százalékkal több húst és 100 százalékkal több tejet termelt, mint az USA mezőgazdasága. Ezek a példák is azt mutatják, hogy az ilyen mutatószámok csak több más tényező vizsgálatával együtt adnak helyes képet.

Gyakorlatilag tehát az a legjárhatóbb út, hogy — azonos használati értékű áru esetén *több műszaki-gazdasági mutatót* értékelve vizsgáljuk meg, hogyan áll valamely mezőgazdasági termék előállítási színvonalának fejlettsége. A helyes összefüggések megállapítása céljából ki kell alakítanunk a megfelelő mutató-rendszereket. Ezzel természetesen nem tagadjuk azt, hogy egyes jelenlegi jelzőszámok önmagukban is sokat mondanak a termelés technológiájáról, színvonaláról. (Pl. a sertéstartásban az ún. forgási sebesség mutatója közvetve több jellemző paramétert — takarmányértékesítő képesség, fejlődési erély, takarmányozási színvonal stb. — visszatükröz.)

Hogy tehát a fejlett tőkés országokkal folyó gazdasági versenyben mik az eredményeink és mik a feladataink, annak meghatározásához a mutatók széles körét kellene megvizsgálnunk. Ez azonban hosszú időt igényel. Legkevesebbet talán akkor tévedünk, ha megállapítjuk azt, hogy milyen általános fejlődési tendenciát mutatnak az egyes termékek előállításában legfejlettebb országok (és ezeken belül a legfejlettebb üzemek) termelési módszerei és termelőerői, s ebből igyekszünk helyes következtetéseket levonni.

A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság fölényének kibontakoztatása

Hogy megjavítsuk helyzetünket a gazdasági versenyben, ahhoz nem elég az, ha valami általános fejlesztést tűzünk ki célun-

Digitized by Google

kul, tudományos módszerekkel kidolgozott, a szocialista nagyüzemek hatalmas lehetőségeire épülő, a feladat bonyolultságával számot vető, alapos programra van szükségünk. Két dolog azonban a mai, közvetlen teendők szempontjából nézve is világos. Az egyik: a *jelenlegi* körülmények között is mezőgazdaságunk *minden termelési ágában* sok tartalékunk van a termelés növelésére, a termelékenység emelésére, s ha minden üzem felhasználná ezeket, tetemesen javulnának eredményeink. A másik: hogy a legfejlettebb mezőgazdasági színvonalat elérjük, annak a feltételeit nemcsak a mezőgazdasági *termelőüzemen belül*, hanem — a társadalmi munkamegosztásnak megfelelően — mindinkább a *népgazdaság összes ágai közötti*, sőt, a szocialista országok közötti *nemzetközi* gazdasági együttműködéssel kell kialakítanunk.

Az egyik is, a másik is olyan feladatok elvégzését teszi szükségessé, amelyek a VIII. kongresszus határozatainak végrehajtása során a politikai és gazdasági munka napi kérdéseivé váltak. Ezek között hosszabb és rövidebb időre szóló feladatok is vannak. Indokolt, hogy a gazdasági versennyel összefüggésben kiemeljünk közülük néhányat.

Rendkívül nagy a jelentősége annak, hogy amit a mezőgazdasági üzemekben vagy az egész népgazdaságban a termelés fejlesztése céljából tartós jelleggel most alakítunk ki, az a termelékenység fejlesztésének irányába essen. Elég, ha csak arra utalunk, hogy a szövetkezetek üzemi telephelyei, épületei, majorjai, különféle termékeik termelésének üzemi méretei most kezdenek kialakulni, de hosszú évekre szólnak. A gazdasági versenyben való későbbi helytállásunk nagyrészt attól függ, hogy helyesen tesszük-e meg a jelenlegi lépéseket.

A jelenlegi lépésekhez annak a vizsgálata szükséges, hogy milyen termelési szerkezettel, milyen termelési ágak erőteljes fejlesztésével érhetjük el adottságainkhoz képest az optimumot. Elemeznünk kell tehát a termelésre ható összes tényezők összefüggését és várható eredményét. Ha aránytalanságok vannak, akkor a termelésnek már a mennyiségi növelése is igen sokba kerülhet és emellett a befektetésekhez képest rendszerint nagyon csekély is. Még fontosabb ezeknek a feladatoknak a megoldása akkor, amikor a legkiválóbb termelési és termelékenységi eredmények elérésének szakaszába lépünk.

A mezőgazdasági termelés alapanyagai és végtermékei kevésbé terhelhetők meg szállítási költségekkel és többségükben nem is olyan szállítóképesek, mint az ipari anyagok. Mégsem helyes azt állítani, hogy a mezőgazdasági termelés szerkezetét valamiféle megváltoztathatatlan összefüggések, örök kategóriák határozzák meg. Ebből a szempontból nagyon is jelentős különbségek vannak

Digitized by Google

az egyes mezőgazdasági ágazatok között. Legszembetűnőbb példa erre a baromfitenyésztés, amelyet gyorsan, nagymértékben önállóan és iparszerűen lehet szervezni. Több más ágazatban viszont a körülmények igen sokoldalú felmérésére van szükség. Helyes következtetést csak akkor vonhatunk le, ha azonos használati értékű termékeket hasonlítunk össze.

Vegyük példaként a tejet. Az egy tehénre jutó évi tejtermelésben ma Hollandia és Dánia vezet a világon. (Ez persze csak a tehenek tejtermelő képességének kihasználásában világelsőség, mégis maradjunk e mellett a példa mellett.) Reális célkitűzés volna-e az, hogy tejtermelési átlagunk — amely ezen országokénak csak kb. a felét teszi ki — bizonyos idő múlva érje el ezeknek az országoknak a színvonalát, s ezzel kerüljön a világ legjobbjai közé? Hogy erre a kérdésre válaszoljunk, ahhoz még azt is meg kell vizsgálnunk, hogy *kevesebb társadalmi munka-ráfordítással* állítanánk-e elő ugyanazt a tejmennyiséget. Ehhez azonban vizsgálatunkat már a termelési feltételek teljes körére ki kell terjesztenünk. Dánia és Hollandia tejtermelő gazdaságai a legeltetésre, illetőleg a zöldtakarmányozásra támaszkodnak mint az olcsó termelés egyik forrására. Az évi csapadék mennyisége ezekben az országokban ugyanannyi, vagy csak alig több, mint hazánkban, ha azonban csak ezt vennénk alapul, akkor helytelen következtetésre jutnánk. Egymagában a csapadék mennyisége ugyanis nem magyarázza meg az olcsó zöldtakarmányozás lehetőségét. Azt is hozzá kell tennünk, hogy a miénkkel nagyjából azonos csapadékmennyiség ott időben szinte ideálisan oszlik meg: mégegyszer annyi évente a csapadékos napok száma, mint hazánkban. De még más természeti körülményeket is figyelembe kell vennünk (az átlaghőmérsékletet, a levegő páratartalmát stb.). Ilyen takarmányozási feltételek biztosításához pedig nálunk már öntözés szükséges. Ez a példa is azt bizonyítja tehát, hogy a legmagasabb termelési színvonalú országok körülményeinek értékeléséhez sok, egymással kölcsönhatásban levő tényezőt kell értékelnünk az optimális termelésszerkezet megállapításához.

Rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy *reális, adottságainknak megfelelő fejlesztési feladatokat* állítsunk magunk elé. Társadalmi és gazdasági előnyeinken kívül természeti adottságaink között is vannak olyanok, amelyek egyes termelési ágakban más országokénál kedvezőbb feltételeket nyújtanak számunkra. Hogy pl. klimatikus tényezőknél maradjunk, a napsütéses idő mennyisége, vagy az évi átlagos hőmérséklet értéke nálunk 20—30 százalékkal magasabb, mint az említett magas termelési színvonalú országokban. Ezek a különbségek azt eredményezik, hogy olyan értékes takarmánynövény, mint a szemeskukorica, ezeknek az

Digitized by Google

országoknak egy részében már nem terem meg, nálunk viszont kiválóan termeszthető, ugyanúgy, mint sok más értékes kultúra (vetőmagvak, gyümölcs, szőlő).

Feladataink meghatározásánál azt is mérlegelnünk kell, hogy milyen *sorrendet* alakítsunk ki a hasonlóképpen fontos fejlesztési feladatok között. Második ötéves tervünk a növénytermesztés fejlesztését helyezte előtérbe. Nemcsak a növénytermesztés alapanyag-termelő jellege szólt emellett, hanem az is, hogy a növénytermesztés egyes ágazatai sokkal gyorsabban fejleszthetők, mint általában az állattenyésztés és ugyanakkor közvetlen összefüggésben van — a takarmányok révén — az állattartási munkák termelékenységével is. A szarvasmarha-tenyésztésben fejlett országok tejtermelési színvonalának eléréséhez szükséges időt például az Állattenyésztési Kutató Intézet két-három generációra (10—15 évre) becsüli,[6] — feltételezve, hogy megvan a szükséges takarmányalap.

A termelési és termelékenységi szempontból legjobb eredményekkel biztató fejlesztési feladatok megvalósításához is csak akkor szabad hozzálátnunk, ha részleteiben ismertek és meg is teremthetők azok a feltételek, amelyek *üzemileg* és *népgazdaságilag* szükségesek ahhoz, hogy a várt eredmény bekövetkezzék. Természetesen itt sem csak a mezőgazdaságra, hanem az egész népgazdaságra vonatkozóan kell közgazdaságilag koordinált feladatokat kidolgozni.

Az ipari eszközök és anyagok, a közlekedési és szállítási viszonyok stb. nemcsak a mezőgazdasági termékek előállításában játszanak mind nagyobb szerepet, hanem feldolgozásukban, forgalmazásukban, a fogyasztóhoz való eljuttatásukban is. Nemcsak annak a feltételeit kell tehát megteremtenünk, hogy a mezőgazdasági termelőfolyamatok anyagi-műszaki ellátását és termelékenységi színvonalát növeljük, hanem pl. annak a feltételeit is, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztésével egybehangoltan az élelmiszeripar fejlődjék, a szállító kapacitás növekedjék stb.

Üzemi vonatkozásban azzal is számolnunk kell, hogy számos ok miatt a mezőgazdaságban a fejlesztés feladatai nehezebben és lassabban oldhatók meg, mint az ipar egyes ágaiban. Az iparban gyakori, hogy valamely gyártmány előállítása néhány üzemre, tervező és kivitelező kollektívára van koncentrálva. Az az üzem, amely a végterméket világszínvonalon akarja előállítani, közvetlenül foglalkozik azzal, és gyakran — kooperáló üzemek segítségével — maga gondoskodik arról, hogy megteremtse az ehhez

[6] Magyar Mezőgazdaság, 1962. 32. szám.

Digitized by Google

szükséges feltételeket. A mezőgazdaságban az üzemek százai és ezrei — háztáji gazdaságok százezrei — termelnek *azonos* termékeket. Érhető, hogy ilyen körülmények között nehezebb alkalmazni a tudományos eredményeket, korszerűsíteni a termelési eljárásokat, gyorsan elterjeszteni az alapvető módszereket, ami pedig feltétele a színvonal általános emelésének. Ez is aláhúzza: mennyire szükséges az, hogy már a tervezésnek, a feladat meghatározásának a stádiumában figyelembe vegyük az összes körülményeket.

A fejlesztés mai szakaszában elejét kell vennünk annak is, hogy a termelési színvonal emelése céljából juttatott anyagi és műszaki eszközök az elavultat segítsék konzerválódni. Termelőszövetkezeteink jelenlegi gyakorlatából pedig nem hiányzik ez a tendencia. Ma pl. a termelőszövetkezetek tehénállományának mintegy 40 százaléka — jó része persze „örökségként" — 50 férőhelyesnél kisebb istállókban van elhelyezve. A legnagyobb termelékenységgel dolgozó üzemek világszerte növelik a termelés méreteit. Már a tervezés időszakában nagy gondot kell tehát fordítanunk arra, hogy elérjük a nemzetközileg is legkedvezőbb paramétereket, s esetenként kidolgozzuk — a feltételektől, a termelési technológiától függően — az optimálisnak tartható üzemméreteket.

A mezőgazdasági termelés jelenkori fejlődésének tapasztalatai is arra intenek bennünket, hogy *nemzetközi együttműködés* nélkül lassú a fejlődés, még akkor is, ha jól választottuk ki a fejlesztési irányokat és nagy befektetéseket eszközlünk. Az olyan termelési szerkezet, amely a legkedvezőbb adottságokra támaszkodik, természetszerűen bizonyos fokú szakosítással jár, s ez szoros tartozéka a nemzetközi munkamegosztásnak. Mind a fejlesztés során felmerülő kutatási feladatok megoldásában, mind a nemzetközi munkamegosztásból eredő kölcsönös előnyök tartós és biztos kihasználásában támaszkodhatunk a KGST keretén belül kialakuló és mind szorosabbá váló együttműködésre. E tekintetben is több konkrét formára van azonban szükség, hogy az előrehaladás hazánkban is és a többi szocialista országban is gyorsabbá válhasson.

* * *

Mezőgazdaságunk irányító szerveinek, tudományos intézményeinek nagyigényű feladatuk, hogy kidolgozzák a mezőgazdaságilag legfejlettebb országok eredményeinek utóléréséhez és túlszárnyalásához szükséges szerkezeti és ágazati megoldásokat. Ez egyben kötelességük is, hiszen ezt megköveteli tőlük népünk és a nemzetközi munkásmozgalom érdeke.

Digitized by Google

Az agrár-értelmiség helyzete és feladatai

Írta ZSARNÓCZAI SÁNDOR

Az utóbbi években a mezőgazdaság fejlődésének új szakaszába lépett. Ennek legfőbb feladatait így összegezte pártunk VIII. kongresszusának határozata: „... erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk."[1] Ezeknek a feladatoknak a megoldása szakmai hozzáértést igényel. A VIII. kongresszus határozatának végrehajtása tehát elképzelhetetlen az agrárértelmiség cselekvő közreműködése nélkül, s olyan feltételek kialakítása nélkül, amelyek között *maximálisan érvényesül a szakismeret, a hozzáértés.* Mindez indokolttá teszi, hogy felmérjük az agrár-értelmiség helyzetét.

Az értelmiség helyzetének alakulása az ország fejlődésének a függvénye. Az agrár-értelmiség az értelmiség egyik *része,* helyzete tehát az *egész* réteg körülményeitől függ. Ez a cikk elsősorban az agrár-értelmiség helyzetének alakulására jellemző *sajátos* körülményeket elemzi.

Az agrár-értelmiség helyzete

Mielőtt az agrár-értelmiség mai helyzetét elemeznénk, előbb magát a fogalmat kell tisztáznunk. Értelmiségin általában hivatásszerűen *szellemi munkát* végző embert értenek. Sokan úgy értelmezik ezt, hogy csak egyetemet vagy főiskolát végzett, diplomás emberek sorolhatók az „értelmiségi" kategóriába. Ennek a túl szűkkörű, s ezért helytelen értelmezésnek a kiigazításaként egyre jobban elterjed az a felfogás, amely szerint mindenkit, aki *értelmiségi munkakörben foglalkozásszerűen tevékenykedik,* értelmiséginek lehet tartani.

A társadalmi munkamegosztás jelenlegi fokán azonban a termelőszövetkezetekben a mezőgazdasági szakemberek munkaköre még nem különült el olyan mértékben a függetlenített vezetőségi

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa, Kossuth Kiadó 1962. 194. old.

Digitized by Google

tagok, vagy brigádvezetők feladataitól, hogy a „hivatásszerűen végzett szellemi munka" meghatározás megadná a kellő eligazítást. Ha emellett még azt is figyelembe vesszük, hogy (1962. augusztus 1-i adatok szerint) 795 olyan termelőszövetkezeti mezőgazdász áll alkalmazásban, akinek csak általános iskolai végzettsége van, akkor érthetővé válik, hogy a mezőgazdasági szakembernek az értelmiséghez való tartozását nem lehet pusztán *munkaköre* alapján eldönteni. Véleményünk szerint jelenleg azok tartoznak az agrár-értelmiségiekhez, akik felsőfokú képzettséggel, vagy középfokú (érettségihez kötött) végzettséggel szakembermunkakört töltenek be. Nem sorolhatjuk tehát az agrár-értelmiség sorába azokat, akik mezőgazdász munkakörben dolgoznak ugyan (esetleg már évek óta), de akiknek még középfokú végzettségük sincs.

A mezőgazdaságban is igen széles a felső- és középfokú végzettséget igénylő munkakörök skálája (mezőgazdasági mérnök, mezőgazdasági gépészmérnök, állatorvos, erdész, mezőgazdasági számviteli szakember, mezőgazdász stb.). Itt azonban az agrár-értelmiségnek csak arról a csoportjáról szólunk, amely számánál és a társadalmi termelés szervezetében elfoglalt helyénél fogva ma a legjelentősebb. Ez a csoport a *mezőgazdasági mérnökök*, illetve a *mezőgazdászok* csoportja.

A mezőgazdasági szakemberek jelenlegi helyzetének jellemző vonásai a következők:

1. A *legutóbbi évekig* a mezőgazdasági szakemberek az értelmiség legkevesebb tekintéllyel rendelkező csoportját alkották. Ezt az összképet nem módosította alapvetően az, hogy néhány, főleg tudományos és oktatási területen dolgozó agrár-szakembernek nagy hazai és nemzetközi tekintélye volt. Ez a helyzet azonban nem valami agrár-értelmiség-ellenes politika következménye, hanem a termelési mód fejlődésének sajátosságaiból, és a konkrét történelmi, társadalmi viszonyokból eredt.

a) A mezőgazdaság egyes ágai (a halászat, a vadászat stb.) kezdeti formájukban már az emberré válás során megjelentek, s legfőbb ágai is évezredes tapasztalatokra támaszkodnak. Ezért szinte minden embernek vannak bizonyos ismeretei a mezőgazdasági termelésről; ezek sokkal kevésbé függnek az általános kultúrszínvonaltól, az iskolázottságtól, mint pl. a félvezetők vagy az antibiotikumok gyártásának ismeretei. A mezőgazdasági termelésben már a nemzedékről nemzedékre öröklődő tapasztalatok felhasználása is lehetővé teszi bizonyos színvonal elérését. Ezért a mezőgazdasági tudomány fejlesztése és eredményeinek felhasználása iránti igény újabb keletű, mint a mezőgazdasági termékek termelésének szükségessége. Lényegében korunkban alakult ki az a helyzet, amelyet Engels így jellemez: „Ha a társadalomnak vala-

Digitized by Google

milyen technikai szükséglete van, úgy az jobban fejleszti a tudományt, mint tíz egyetem."[2]

A termelőerők fejlődésének ez a sajátossága egyrészt növeli a mezőgazdasági feladatok iránti érdeklődést, másrészt gátolja a termelőerők fejlődését, mert csökkenti a tudományos eredmények alkalmazásának és a szakismeretek elsajátításának igényét. Nagyon találóan jellemezte ezt a helyzetet N. Sz. Hruscsov: „Ha például a vegyi anyagok termeléséről beszélünk, akkor azt halljuk: hogyan oldhatjuk meg a vegyi anyagok termelését mérnök nélkül, a kémiai tudományok ismerete nélkül? Ez valóban nem lehetséges. A mezőgazdaságban, sajnos, előfordulnak más esetek is. Ha megkérdezünk valakit, hogy ismeri-e a mezőgazdaságot, az illető így válaszol: én ne ismerném a mezőgazdaságot, ettem én már burgonyát! Igen, ha már egyszer evett burgonyát, akkor már a mezőgazdaság szakértőjének tekinti magát."[3]

b) A termelési időn belül az úgynevezett természeti folyamatok hatásának kitett idő[4] a mezőgazdaságban a legáltalánosabb és a leghosszabb. Az emberi beavatkozás eredményeit tehát nehéz pontosan elkülöníteni a természeti tényezők hatásától, a jó időjárás hosszabb időn keresztül is elfedheti a szakmai ismeretek hiányát. A gépészmérnökről, a tanárról, a sebészről gyorsan kiderül, érti-e hivatását; ha azonban a mezőgazdásznak megvoltak az általános paraszti ismeretei és nem követett el egészen kirívó hibát, akkor évekig sem tűntek ki szakismeretének fogyatékosságai.

c) A mezőgazdasági termelőerők viszonylagos fejletlensége és a félfeudális tulajdonviszonyok következtében a mezőgazdaságban csak lassan fejlődött a társadalmi munkamegosztás. A mezőgazdasági termékek nagy részét a parasztgazdaságok termelték. A kisparaszti gazdaságokon alapuló mezőgazdaságban a család az alapvető termelési egység. A munkamegosztás a *családon belül* alakult ki, és lényegében alig ment túl a természetes munkamegosztás határain. Ebben a szervezetben és munkamegosztásban nincs helye a szakembernek, illetve a szakmai tanácsadó, vagy az államigazgatási szakember az alapvető termelési egységen *kívül* helyezkedik el. A tőkés mezőgazdasági nagyüzemben a mezőgazdasági szakember az alapvető termelési egységen belül talált ugyan helyet, de a termelőerők és a társadalmi munkamegosztás fejletlensége következtében feladatai jellegüket tekintve közelebb álltak az ipari üzem művezetőjének, mint mérnökének a feladataihoz. Munkáját

[2] Marx—Engels: Levelek a „Tőkéről". Szikra, 1956. 324. old.
[3] Pravda, 1963. március 14.
[4] Vagyis a termelési időnek az a része, amelyben az ember nem közvetlenül hat a munka tárgyára. (Pl. a mezőgazdaságban a növények, állatok fejlődése, növekedése; az élelmiszeriparban a malátásítás, érlelés; a gyógyszeriparban a fermentálás.)

Digitized by Google

nem aszerint ítélték meg, hogy mennyire ismeri és alkalmazza a legkorszerűbb tudományos eredményeket, hanem aszerint, hogy mennyi időt tölt a napi munkában, s mennyire tudja az egész birtokon növelni a munka intenzitását. A mezőgazdasági szakembernek a felszabadulás előtti helyzetét az a „típus-tájékoztató" jellemzi, amellyel az idősebb gazdatisztek fogadták kezdő kollégájukat: „A kötelességed, hogy hajnalban 4 órakor ellenőrizd az istállókban dolgozókat. A jogod, hogy már 3 órakor megtedd ezt."

d) A felszabadulást követő évtizedben ellentmondásosan alakult hazánk agrár-értelmiségének a helyzete. A földreformmal megvalósított történelmi igazságszolgáltatás során jelentős részének megszűnt a munkalehetősége, s szakmai tanácsadással sem hasznosíthatták szakismeretüket. Ennek az oka egyrészt az államgépezet akkori fejletlensége volt, másrészt az, hogy a régi nagybirtokok szakembereinek egy része a falu legnépszerűtlenebb emberei közé tartozott. A felszabadult parasztok, s elsősorban az agrárproletárok, a volt uradalmi cselédek még szakmai tanácsot sem voltak hajlandók elfogadni attól, aki azelőtt a gyűlölt földbirtokost képviselte, s őket emberszámba sem vette.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének megkezdésével párhuzamosan a mezőgazdasági szakemberek iránti igény is egyre növekedett, amely csak szükségmegoldásokkal volt kielégíthető. Az egyéves káderképző Mezőgazdasági Akadémia, a fiatal technikusoknak, vagy csak néhány hónapos tanfolyamot elvégzett parasztembereknek szakembert igénylő munkakörbe való beállítása átmeneti megoldás volt ugyan, de szinte teljesen devalválta az agronómusi címet.

Mindezeknek együttes hatására a felszabadulás utáni évtizedben a mezőgazdasági szakemberi munkakörben dolgozókat a közfelfogás *nem sorolta az értelmiségiek közé*, a régi agrár-szakembereket pedig egységesen reakciós csoportként kezelte.

A szocialista fejlődés megnyitotta annak a lehetőségét, hogy mezőgazdaságunk elé is a legfejlettebb országok utolérésének és túlszárnyalásának feladatát tűzzük ki. A mezőgazdasági termelőerők fejlesztésében kitűzött céljaink reális programmá teszik a szakma legjobb művelőinek álmait. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek kialakítása nemcsak működési teret ad az agrár-értelmiségnek, hanem — a történelemben először — közössé teszi a szakemberek és a mezőgazdasági dolgozók érdekeit: mindkettőjüknek közvetlen érdeke, hogy a gazdálkodás eredményesebbé váljék. S a szakmáját valóban szerető szakembert semmi sem serkentheti jobban, mint az a tudat, hogy munkájával hazáját és népét szolgálja, s történelmi jelentőségű fejlődésnek válik részesévé.

Digitized by Google

2. Általánosan ismert tény az, hogy ma *mezőgazdasági szakemberhiányban* szenvedünk. Az elfogadható szakember-ellátottság az volna, ha minden 1500—2000 kh nagyüzemi szántóterületre jutna egy mezőgazdasági mérnök, minden 300 kh kertészetre egy kertészmérnök, és az üzemen belül az egyes üzemágak, illetve termelési ágak irányítását is felsőfokú végzettségű szaktechnikusok végeznék. Ezzel az igénnyel szemben az 1962 augusztusi adatok szerint a következő tények álltak: A termelőszövetkezetekben 4243 kh-ra, az állami gazdaságokban 621 kh-ra jutott egy felsőfokú mezőgazdasági képesítésű szakember; a termelőszövetkezetekben 13 937 szakképzettséget igénylő munkakörben csupán 1381 embernek volt felsőfokú képzettsége.

A szakember-hiány csökkentésére indított országos akció során olyan látszat keletkezett, mintha a hiány fő oka az volna, hogy a mezőgazdasági szakemberek „csak aszfalton akarnak gazdálkodni s inkább szakmájuktól távol eső területeken helyezkednek el, mintsem, hogy falura menjenek." A valóság azonban nem ez. Nem helyettesíthetjük „vissza-agitálással" a szakemberképzésre fordítandó erőfeszítések egy részét.

A népszámlálás adatai szerint 1960. január 1-én a következő volt az okleveles mezőgazdasági mérnökök száma és megoszlása: Keresők és eltartottak (azaz alkalmazásban nem levők) együttes száma 9978; az eltartottak közül 55 évesnél idősebb 77, 55 évesnél fiatalabb 238 fő. A 9663 keresőből a mezőgazdaságban dolgozott 4546, a kereskedelemben 510, a közszolgálatban 1605, az oktatás területén 840, a tudományos kutatás területén 61 fő. Az ipar 648, az építőipar 160, a közlekedés 71 mezőgazdasági mérnöki képesítésű szakembert foglalkoztatott. Egyéb foglalkozási kategóriákban 800-an dolgoztak, közülük 698-an nyugdíjasok voltak. Összesen tehát 879-en voltak azok, akik 1960-ig olyan területen (az iparban, építőiparban, közlekedésben) helyezkedtek el, ahol munkájuk nem volt kapcsolatos a mezőgazdasággal.[5] 1961-ben és 1962-ben ezeknek egy jelentős része is a mezőgazdasággal összefüggő munkakört vállalt. A 238, 55 évesnél fiatalabb eltartott, elsősorban nő; egy részüket családi lekötöttségük, vagy férjük munkakörülményei tartják vissza a munkavállalástól. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a népszámlálási adatokban benne vannak azok a mezőgazdasági mérnökök is, akik átirányítással (művészeti főiskolákról, orvosi karokról stb.) vagy a kötelező katonai szolgálat alóli felmentés megszerzése végett kerültek agrár-felsőoktatási intézményekbe,

[5] A részletesebb vizsgálat azt is kiderítette, hogy még az iparban foglalkoztatott mezőgazdasági mérnökök egy része is szakképzettségének megfelelő munkakörben dolgozik. A mezőgazdasági gépgyártás pl. alkalmaz mezőgazdasági mérnököket, az É. M.-hez tartozó Kőfaragó és Épületszobrászati Vállalat pedig kertészmérnököket, az új lakótelepek parkosításához.

Digitized by Google

akkor nem is látjuk már olyan nagynak a más területeken elhelyezkedettek arányát, mint amekkorára néhány, kirívó eseteket ismertető újságcikk alapján következtetni lehetne.

Ennél jóval nagyobb, valóságos probléma az, hogy a mintegy 10 000 mezőgazdasági mérnök közül csupán 3200 dolgozik mezőgazdasági üzemben. Ezt a problémát nem lehet egyszerűen átcsoportosítással megoldani, mert a nem üzemekben dolgozók döntő többsége is olyan munkakört tölt be, amely mezőgazdasági szakismereteket igényel.

Az országos vezetés nem a látszat, hanem a konkrét tények alapján ítélte meg a helyzetet, és nagy erőfeszítéseket tesz, hogy a szakember-hiányt megszüntesse. A felszabadulás előtti 25 évben évente átlag 304 egyetemi, és főiskolai végzettségű szakember kapott diplomát, a felszabadulás utáni 17 évben ez a szám évi 554 főre emelkedett, de messze elmaradt a szükségletek mögött. 1963-ban a nappali és a levelező tagozaton mintegy 900 fő fejezi be a tanulmányait. Ez a szám 1964-re 1100-ra emelkedik. A tervek szerint a harmadik ötéves tervben évente 1350 egyetemi végzettségű szakembert kap a mezőgazdaság. A szakemberhiány csökkentésének jelentős eszközei a felsőfokú technikumok. 1963-ban már 19-ben folyt oktatás és működésüknek rövid ideje is jelzi, hogy alkalmasak a korszerű, elméleti és gyakorlati felkészültségű, felsőfokú ismeretekkel rendelkező szaktechnikusok képzésére. Ezek az intézkedések megnyugtatók, de máris előrevetítenek néhány problémát. A munkamegosztás mai és a következő évekre várható színvonala a gyakorlatban nem választja szét a mérnöki és a felsőfokú technikusi munkaköröket. Ha nem sikerül a termelőszövetkezetekben is általánossá tennünk a fejlett üzemszervezési módszereket, akkor a jelenleginél magasabb színvonalon ugyan, de mégis olyan helyzetet konzerválunk, amelyben *különböző* típusú végzettséggel is be lehet tölteni *ugyanazt* a munkakört. Sőt; minthogy az üzemek fejlődésével mind nagyobb szükség lesz speciális ismeretekre, a *speciális* képzettségű szaktechnikus még keresettebb is lesz, mint az *általános* képesítésű mérnök. Az érettségire épülő technikusképzés a mérnökképzésre is kihat; elodázhatatlan tennivalónk, hogy számba vegyük ezt és levonjuk belőle a szükséges következtetéseket.

3. A legutóbbi három évben sokat javult az agrár-értelmiség anyagi és szociális helyzete. A MEDOSZ szakember-szakosztálya áprilisban fejezte be azt a felmérést, amely 3 ezer mezőgazdasági mérnök gazdasági és szociális helyzetéről ad pontos képet. A megkérdezettek száma — a munkaviszonyban álló mérnökök egyharmada — elegendő ahhoz, hogy az egészet kellőképpen reprezentálja. Öt megye adatai a következő képet adják az anyagi helyzetről:

Digitized by Google

AZ AGRÁR-ÉRTELMISÉGIEK HAVI JÖVEDELME
(a megkérdezettek százalékában)

	Bács-Kiskun m.	Tolna m.	Győr m.	Heves m.	Szolnok m.	Öt megye átlaga
2000 Ft alatt	16	10	18	30	11	17
2001—2500 Ft.	36	36	25	40	26	33
2501—3000 Ft.	23	24	22	3	26	20
3001—3500 Ft.	8	17	15	10	16	13
3501—4000 Ft.	5	5	15	14	7	9
4001—4500 Ft.	6	4	2	3	7	4
4500 Ft felett	6	4	3	—	7	4

A mezőgazdasági mérnökök több mint felének tehát 2000 és 3000 forint között, csaknem 10 százalékuknak pedig 4 ezer forint fölött van a havi jövedelme. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a megkérdezetteknek több mint a fele még csak három évnél rövidebb ideje dolgozik jelenlegi munkakörében — tehát kezdő szakember —, akkor ezek a jövedelmek nem tekinthetők alacsonyaknak.[6]

A társadalmi érdekek helyes felismerése tükröződik abban, hogy a munkabér-politikánk a termelőszövetkezetekben dolgozó szakembereknek kedvez. 1962-ben Szolnok megye 159 termelőszövetkezeti főmezőgazdásza közül 42-nek (azaz 26 százaléknak) a jövedelme meghaladta a havi 4000 Ft-ot.

Nem ilyen jó azonban az agrár-értelmiség szociális ellátottsága. Azt mindenki természetesnek tartja, hogy amikor a falu orvost kap, akkor nemcsak rendelőt, hanem orvosi lakást is ad neki. A vidéki ipari üzemek lakóteleppel együtt épülnek. Ez helyes is, de még csak kirívóbbá teszi azt, hogy ugyanakkor az agrár-értelmiség még szükséglakáshoz is nehezen jut. Bács-Kiskun megyében a mezőgazdasági mérnökök 23 százalékának, Tolna megyében 10, Győr megyében 25, Heves megyében 30, Szolnok megyében 16 százalékuknak van főbérleti lakása. Ezen a súlyos helyzeten próbált segíteni az a rendelkezés, amelynek értelmében a termelőszövetkezetek a mezőgazdasági szakemberek lakásépítkezésére hitelt kaphatnak. A rendelkezés megjelenése óta azonban alig száz lakás épült, s ez csak egy kis töredéke a szükségletnek. 1951—1953-ban a fiatal szakemberek jelentős része az istállók állatgondozói helyiségében, a termelőszövetkezeti irodába tett vaságyon, vagy az állami gazdaság idénymunkásainak munkásszállásán lakott. Ma ennél sokkal jobb ugyan a lakáshelyzetük, de még sokat kell tenni azért, hogy lakásproblémáik megoldását a szere-

[6] A 4000 forintnál magasabb jövedelműek csoportjánál figyelembe kell azonban venni, hogy azoknak egy része az állami támogatással éri el ezt a magas összeget.

Digitized by Google

pükkel arányos mértékű gondoskodás kísérje. Hasonló a helyzet rendszeres étkezésük dolgában is. Végső soron ez is mindig megoldódik, de sokkal gyakrabban egyéni ügyeskedés, mint társadalmi gondoskodás révén.

A szociális problémák megoldása elsősorban az egyén anyagi akkumulációjára épül és nagyrészt a családalapítással jár együtt. A megoldásnak ebben a módjában nem az a hiba, hogy az egyéni takarékosságot veszi igénybe — hiszen a társadalom nem veheti magára minden egyénnek minden gondját —, hanem az, hogy nem akkor nyújt megoldási lehetőséget, amikor ez a legszükségesebb. A kezdő szakember kevéssé képes arra, hogy a maga erejéből oldja meg anyagi és szociális problémáit, s az olyan életkörülmények, amelyek néha időszaki fizikai munkások számára is elfogadhatatlanok, elriasztják a fiatal, kezdő mérnököt. Ez az egyik magyarázata annak, hogy Bács-Kiskun megyében a mezőgazdasági mérnökök 12 százaléka, Tolna megyében 14, Győr megyében 12, Heves megyében 30, Szolnok megyében 43 százalékuk két éven belül el kívánja hagyni jelenlegi munkakörét. Hajdú megyében részletesebb elemzést végeztek; eszerint az állami gazdaságokban a vezető beosztásban levőknek 100, és a beosztottaknak 21, az oktatási és kutatási területen dolgozóknak 100, az erdőgazdaságban dolgozóknak 50, a tanácsapparátusban foglalkoztatottaknak 22, s a termelőszövetkezetekben alkalmazottaknak 17 százaléka akar nyugdíjigosultságának eléréséig mai munkakörében maradni.

A probléma megoldásának egyik útja az, amit dr. Kovács Gábor, a szarvasi Öntözési és Rizstermesztési Kutatóintézet igazgatója mond: „Az egyetemet végzett gyakornokoknak sokszor a minimális emberi feltételeket sem teremtettük meg a gazdaságokban. Inkább két tehén férőhelyéről gondoskodtunk, mint egy mezőgazdasági szakember életlehetőségeiről... Ahogy megteremtjük számukra a kedvező életfeltételeket, úgy növelhetjük igényeinket munkájukkal szemben, és úgy kedvelik meg ők a mezőgazdasági termelést. Az idén 280 ezer forintot fordítunk e célok megvalósítására. Ez az összeg hosszú időre elegendő és a gazdaságot a fiatal szakemberek második otthonává tesszük. Véleményem szerint ez az összeg gazdaságunkban szinte egyik legkisebb, de legkamatozóbb befektetés lesz."[7]

A megoldásnak egy másik útja az lehetne, ha a diploma megszerzése vagy a gyakornoki évek letöltése után a *mezőgazdasági üzemben* munkát vállaló fiatal szakember 15—20 ezer forintos letelepedési kölcsönt vehetne fel, öt-tízéves visszatérítési kötelezettséggel. A kölcsön a legkritikusabb időkön segítené át a kezdő mérnököt; behajtásának kockázata szinte minimális, visszatérítése pedig ilyen hosszú időre elosztva nem volna nagy teher.

[7] Társadalmi Szemle, 1962. 11. sz. 13—14. old.

Digitized by Google

4. Az agrár-szakembereknek a falu társadalmi életében elfoglalt helye közvetlenül összefügg azzal a folyamattal, amely a falusi értelmiség helyzetét átalakította.

A felszabadulás előtti magyar falu értelmiségében az állami tisztviselők (a szolgabíró, a jegyző stb.) voltak a hangadók, köréjük csoportosultak a papok, a szabadfoglalkozású értelmiségiek (orvosok, ügyvédek, állatorvosok) és a pedagógusok. A földbirtokon alkalmazott agrárszakemberek munkakörük és lakóhelyük miatt — általában a földbirtok központjában, nem pedig a faluban laktak — ritkán vettek részt a község vezető embereinek rendszeres tarokkpartijain vagy családi összejövetelein.

A burzsoá államgépezet szétzúzásával és a szocialista építés útján való előrehaladásunkkal a falusi értelmiség soraiban is eltolódott a súlypont. A falusi értelmiségben ma a pedagógusok foglalják el a központi helyet. Ez a helyzet tükröződik abban a felfogásban, amely a falusi értelmiséget a pedagógusokkal azonosítja.

A tömeges kollektivizálással együtt a *termelésben részt vevő* falusi értelmiség száma és szerepe is megnövekedett, s továbbra is növekszik. A mezőgazdasági mérnök újfajta jelenség a falun, de a középfokú képzettségű mezőgazdász sem ugyanaz, mint a régi gazdatiszt. Az agrár-értelmiségiek politikai helyzete és magatartása azt bizonyítja, hogy — mint a pedagógusok — ők is az értelmiségnek abba a zömébe tartoznak, amely nemcsak az alapvető kérdésekben, hanem politikánk részletkérdéseiben is követi a pártot. Az ő magatartásuk is azt bizonyítja, hogy az emberek átalakulásának legjobb formálója a szocialista építés gyakorlatában való részvételük. Az agrár-értelmiség nemcsak szakmai munkájának eredményeivel, hanem szervező, agitációs munkájával is segítette a mezőgazdaság szocialista átszervezését.

Az agrár-értelmiség helyzetét ma az jellemzi, hogy *már kialakultak* azok a *társadalmi feltételek,* amelyek között meghatványozódhatik a szaktudás eredményessége és ezzel párhuzamosan a mezőgazdasági szakemberek megbecsülése. A tőkés termelési mód örökségeként és az elmúlt másfél évtized fejlődésének a sajátosságai miatt azonban a közfelfogásban *még nem* tükröződik ez az új helyzet. Ezért a falusi közvélemény az agrár-értelmiséget még nem sorolja az értelmiséghez, megbecsülésük és tekintélyük ma még elmarad a mezőgazdaságnak és a falu fejlődésében rájuk jutó feladatoknak a fontossága mögött.

Az agrár-értelmiség feladatai

Az értelmiség egyes csoportjának feladatait elsősorban alkotó szellemi tevékenységük köre, illetve végzettségüktől függő szak-

Digitized by Google

ismeretek határozzák meg. Az agrárértelmiség feladatainak a meghatározásánál ma még nehézséget okoz, hogy a munkájuk megítélésében sincs egyetértés.

Az értelmiségi munkakörben dolgozó emberek megítélésének az alapja sem lehet más, mint az általuk végzett *munka*. E tekintetben teljesen közömbös az, hogy ez a munka kiváló színészi alakítást, több acélt, vagy magasabb termésátlagokat eredményez-e. Semmiféle más erény nem *helyettesítheti* ezt. A mezőgazdasági szakemberek megítélése sem különbözhet ettől. Mégis nagyon eltérők a válaszok arra a kérdésre, hogy milyen a jó mezőgazdasági szakember. A termelőszövetkezeti tagok és a középszintű mezőgazdasági vezetők döntő többsége így felel erre: „Az a jó szakember, aki együtt kel az állatgondozókkal, és utolsónak hagyja el a szövetkezeti irodát". Az állami gazdaságok vezetői is hajlamosak arra, hogy aszerint értékeljék szakembereik munkáját, amennyi időt azok a területükön eltöltenek. Bizonyos körülmények között ez a megítélés nem is volt helytelen. Amíg a termelőerők alacsony színvonalon állottak, amíg a mezőgazdasági termelés kézi munkára volt alapozva, amíg elsősorban a munkanélküliségtől való félelem ösztönözte munkára az embereket, addig a gyakori személyes ellenőrzéssel is növelni lehetett a földbirtokos profitját. A szocializmus építésének körülményei között sem közömbös az, hogy dolgoznak-e és hogyan dolgoznak a termelőszövetkezet tagjai vagy az állami gazdaság dolgozói. Hiszen a munkatermelékenység a munka átlagos intenzitását is tartalmazza. És — jóllehet a munkára való ösztönzés alapja ma már nem a félelem —, a szocializmus körülményei között is szükség van a munka ellenőrzésére. A mezőgazdasági szakembernek azonban *nem ez a fő feladata;* ezt az ellenőrzést *elsősorban* a munkacsapatok és a brigádok vezetőinek kell végezniük.

Mi szerint ítéljük hát meg a mezőgazdasági szakember munkáját? Elsősorban a *gazdaság naturális és értékbeli mutatóinak* alakulása alapján. A mezőgazdasági termelés most alakul át empirikus jellegűből tudományos eredményeken, korszerű módszereken alapuló gazdálkodássá. Nem az a helyzet, hogy az empirizmusra épülő gazdálkodással *el fogunk maradni,* hanem már *el is vagyunk maradva,* a mezőgazdaságilag legfejlettebb országok mögött. Nem az elmaradást, hanem csak a felelősséget csökkenti az, hogy örököltük ezt a helyzetet, s csak a mezőgazdaság szocialista átszervezése teremtette meg azokat a feltételeket, amelyek a jelenlegi helyzet megváltoztatását lehetővé teszik. A mai elmaradást azonban *munkaidő-meghosszabbítással* nem hozhatjuk be. Ha a *gazdálkodás eredményei* nem javulnak, akkor a szakember *rosszul* végzi a munkáját, még ha éjjel-nappal a szántóföldön vagy az istállóban van is.

Digitized by Google

A célokat a két rendszer közötti gazdasági verseny és a népgazdasági tervek tűzik ki, s hogy elérjük őket, ahhoz együttesen kell alkalmaznunk az alapvető és a legkorszerűbb eljárásokat. A körülmények, s velük az egyes szakemberek konkrét feladatai üzemenként különbözhetnek, s különböznek is egymástól. Nincs azonban olyan *üzemi körülmény,* amely tartósan felmentést adhatna annak a mezőgazdasági szakembernek, aki nem alkalmazza az alapvető agrotechnikai eljárásokat. A mezőgazdasági üzemek és elsősorban a termelőszövetkezetek nagy része ma még a nagyüzemi termelésnek olyan színvonalán áll, amely indokolttá és lehetővé teszi, hogy hatékonyabban használják fel a kisparaszti gazdálkodásban szerzett termelési ismeretek egy részét. De ez a lehetőség csak rövid távra szól. Mezőgazdasági nagyüzemeinknek egy másik része — elsősorban az állami gazdaságok — már ma is ott tart, többségük pedig néhány év múlva olyan színvonalra emelkedik, hogy nemcsak a kisparaszti gazdálkodási ismereteknek, de még a nagyüzemi gazdálkodás *eddigi* tapasztalatainak a felhasználása sem biztosítja számára a szükséges előrehaladást.

Hogy gazdálkodásunkat korszerű, tudományos alapokra helyezzük, ahhoz a mezőgazdasági szakembereknek alapos felkészültségre van szükségük, állandóan figyelemmel kell kísérniük a szakirodalmat és elemezniük a gyakorlat tényeit. Ha elsősorban azt követelnénk meg a mezőgazdasági mérnöktől, hogy jobban tudjon kapálni, fejni, szántani, vetőgépet beállítani, mint az, akinek csak ez a dolga, ha munkájának eredményességét munkaidejének hosszúságával mérnénk, akkor nem adnánk módot neki arra, hogy az új követelményeknek megfeleljen. A jelenlegi értékelési mód az egyik oka annak, hogy a mezőgazdasági mérnök hosszú munkaideje szinte minden továbbfejlődést lehetetlenné tesz számára. Öt megyében a következőképpen alakult a mezőgazdasági mérnökök munkaideje (a megkérdezettek százalékában):

	Bács-Kiskun m.	Tolna m.	Győr m.	Heves m.	Szolnok m.	Öt megye átlaga
8— 9 órát dolgozik	17	21	18	10	10	15
10—12 órát dolgozik	60	46	30	50	33	44
13—15 órát dolgozik	19	30	35	30	41	31
15—17 órát dolgozik	4	3	17	10	16	10
Nem a képzettségének megfelelő munkával tölt el ebből						
1— 2 órát	36	31	30	27	20	20
3— 5 órát	32	26	17	37	33	29
5—10 órát	4	16	11	20	19	14

Digitized by Google

Ezek a körülmények még indokoltabbá teszik, hogy a mezőgazdasági szakemberek részt vegyenek a központilag szervezett továbbképző tanfolyamokon.

Ha az agrár-értelmiség munkájának eredményeit helyesen, a gazdálkodás mutatóinak alakulásával mérjük, akkor erőteljesebben kell fellépnünk a ma sok helyütt mutatkozó *túlzott* türelmetlenség ellen. A mezőgazdasági újratermelési folyamat sajátosságából következik, hogy az újonnan munkába állt szakember számára az első év csak a megismerkedés időszaka. A terméseredmények ekkor még inkább az elődjének a munkáját mutatják. Ma mégis általános jelenség az, hogy azonnali eredményeket várnak az agrárszakembertől. Ezt a kívánalmat az is táplálja, hogy nagyon sok gyenge termelőszövetkezetben a vezetőség megerősítése valóban egyik évről a másikra gyökeresen megjavította a helyzetet. Azt azonban nem veszik kellőképpen figyelembe, hogy itt a gyors javulás elsősorban a termelés szubjektív feltételeinek a megváltoztatásából ered. A termelőszövetkezeti tagság hangulatát, munkakedvét gyorsabban meg lehet változtatni, mint a termelési szerkezetet vagy a művelési ágat. A szakemberekkel szembeni türelmetlenség, az a csalódás, amelyet a várt gyors javulás elmaradása okoz, az egyik oka annak, hogy 1962 augusztusáig a 3004-es rendeletek alapján a termelőszövetkezetekbe irányított szakembereknek 20 százaléka szerződésének lejárta előtt elhagyta mukahelyét.

A termelőszövetkezetekben dolgozó szakembereknek nemcsak a szakmájukhoz, hanem az emberekkel való bánásmódhoz is érténiük kell. Az emberekkel való foglalkozás „művészetét" egyébként is minden vezetőnek és szakembernek ismernie kell. Ha egy konstruktőr vagy geológus nem ért a közösség vezetéséhez vagy az emberekhez, akkor *megnezül* a munkája, a termelőszövetkezeti szakember számára azonban ez a hiba egyenesen *lehetetlenné* teszi az eredményes munkát. A termelőszövetkezeti tulajdon lényegéből fakad az a követelmény, hogy a tagság értsen egyet a kitűzött szakmai célokkal. A legjobb szakmai terv is megbukhat, ha nem sikerül helyességéről meggyőzni a tagságot, s ha a meggyőződés nem párosul a tagok cselekvő támogatásával.

A mezőgazdasági szakemberek közül sokan azt mondják, hogy a termelőszövetkezeti szakembernek nincs módja arra, hogy megvalósítsa szakmai elképzeléseit, mert nincs *utasítási* joga, e tekintetben tehát behozhatatlan hátrányban van az állami gazdaságban dolgozó szakemberhez képest. Az állami gazdaság szakemberének sok vonatkozásban valóban előnyösebb a helyzete, másrészt azonban a termelőszövetkezeti szakembert kevesebb megkötöttség korlátozza munkájában. A helyi lehetőségek felhasználására, az új eljárások és módszerek alkalmazására sok termelőszövetkezetben

Digitized by Google

kedvezőbbek a feltételek, mint az állami gazdaságokban. Az alapvető követelmény az, hogy ezek a módszerek növeljék a termelőszövetkezeti tagság jövedelmét, és a szövetkezet tagjai győződjenek meg erről.

Agrár-értelmiségünk cselekvő részese annak a történelmi folyamatnak, amellyel mind a termelési viszonyok, mind a termelőerők területén forradalmi jelentőségű változások valósulnak meg a mezőgazdaságban. A termelési viszonyok fejlődését azonban azzal tudja a leghatásosabban elősegíteni, ha erőfeszítéseit a gazdálkodás eredményeinek növelésére összpontosítja.

A gazdálkodás fejlődésében központi helyet foglal el az ember, aki termelési tapasztalataival és ismereteivel együtt része a termelőerőknek. Korunkban pedig a termelési tapasztalatok és az ismeretek átalakulnak: a paraszti munka szakmunkává válik. A mezőgazdasági szakismeretek terjesztése *elsősorban* az agrár-értelmiségnek a feladata, s ezt senki sem oldhatja meg helyette. A falvak társadalmi életének irányítói akkor járnak el tehát helyesen, ha ebbe az irányba fordítják az agrár-értelmiség társadalmi tevékenységét. A szakemberek pedig, amikor a szakmunkás-képzést elősegítik, eredményes munkájuk legfőbb szubjektív feltételeit is megteremtik.

A falu átalakulása elsősorban a gazdálkodás, a termelési viszonyok átalakulását tartalmazza. Ezzel együtt azonban átalakul a falu politikai, ideológiai, kulturális és morális élete is. Az agrár-értelmiség nem lehet közömbös ezzel az átalakulással szemben sem. A parasztságénál magasabb ideológiai és kulturális képzettsége révén, a szocialista falu kialakulásának cselekvő részesévé lehet és kell is lennie. A magyar falu soha nem fogadta és igényelte olyan nagy kedvvel az újat, az előremutatót, mint most. A gazdálkodáson túlmenő feladatok megoldása az agrár-értelmiség tekintélyét és megbecsülését növeli.

*

Az agrár-értelmiség helyzetének és feladatainak rövid áttekintése ellentmondásos helyzetet tár fel. Azt bizonyítja, hogy már kialakultak azok az objektív társadalmi és gazdasági feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy az agrár-értelmiség — elsősorban és alapvetően munkájának javulásával — méltó helyet foglaljon el az értelmiségen belül. A társadalmi gondolkodás azonban még nem veszi eléggé figyelembe ezeket az új feltételeket. A jelenlegi helyzet megváltoztatásában a párt- és társadalmi szervekre is sok tennivaló hárul. Ha a pártszervek legalább annyit foglalkoznak az agrár-értelmiséggel, amennyit a már most kialakult feltételek lehetővé tesznek, már ezzel is olyan erőket szabadítanak fel, amelyeknek hatása jelentősen meggyorsítja a mezőgazdaságunk fejlődését, és a szocialista falu kialakulását.

Digitized by Google

A mai kapitalizmus ideológiai válsága és a koegzisztencia

Írta GEDŐ ANDRÁS

1.

„Minden válságba jutott, olyan válságba, melyet lehetetlen áttekinteni, egy kiindulópontból megérteni és ismét jóra fordítani, hanem úgy kell felfogni, elviselni és leküzdeni, hogy az a sorsunk... Arra a kérdésre, hogy mi is van ma, ezt kell válaszolni: *a veszély és a vesztés tudata*, mint a radikális válság tudata."[1] Jaspersnek ez a sommás jellemzése a szellemi krízisről, a velejáró eszmei útvesztésről és apokaliptikus életérzésről, több mint három évtizeddel ezelőtt készült; fogalmazása magán viseli az 1929-ben kirobbant túltermelési világválság megrendülést keltő hatását, de az ideológiai tartalom, amelyet kifejez, végigkíséri a kapitalizmus általános válságának egész korszakát. Az imperializmus elvesztette a világ feletti egyeduralmát, a forradalmi mozgalmak szorításába került; állandóan reprodukálja *a tudat válságát*, mert ideológiája nem lehet más, mint *a válság tudata*.

A szellemi krízist nem az 1929—33-as túltermelési válság okozta. „A Nyugat alkonya", a válságtudatnak ez a máig is talán leghatásosabb dokumentuma, közvetlenül az első világháborút és az októberi forradalmat követően jelent meg. Spengler világmítosza kísérlet volt arra, hogy a világháború és a forradalmak tömegélményeit a polgári demokrácia jobboldali bírálata révén a német imperializmus legreakciósabb erőinek a javára fordítsa, hogy elfogadtassa az új „cézárizmus" elkerülhetetlenségét, s azt a fékevesztett antikommunizmust, amely nyílt leszámolást követelt minden demokráciával, megtagadott minden közösséget a polgárságnak nemcsak forradalmi régmúltjával, de liberális közelmúltjával is, hiszen Spengler szerint „a XIX. század demokráciája már bolsevizmus."[2] És ha Spengler ellenforradalmi, a fasizmust beharangozó és előkészítő válságmítosza a reakciós uralom közvetlen veszélyeztetettségére reagált, Keynes elmélete és programja az általános válság áthidalását célozta, egy nem közvetlenül forradalmi helyzetben vetett számot a tőke hatalmát és funkcionálását fe-

[1] K. Jaspers: Die geistige Situation der Zeit (5. Auflage). Berlin—Leipzig, 1932. 68, 70. old.
[2] O. Spengler: Jahre der Entscheidung. I. Teil. — München; 1933. — 69. old.

Digitized by Google

nyegető ellentmondásokkal, s a kapitalizmus állammonopolista fejlődésében kereste a kiutat. Ez a program az 1929—33-as túltermelési válság konzekvenciáit vonta le, de Keynes már a tőkés gazdaság viszonylagos stabilizálódása idején szembefordult a szabadversenyes kapitalizmus gazdasági liberalizmusával, kimondta a tőkés anarchiából születő harmónikus idill lehetetlenségét — „*nem* igaz, hogy minden individuumnak megszabott »természetes szabadsága« van gazdasági tevékenységében", „a világot *nem* kormányozzák felülről oly módon, hogy a magánérdekek és az általános érdekek mindig egybeesnek"[3] —, és a monopoltőke álláspontjáról szorgalmazta az állami szabályozást, az „okosan vezetett kapitalizmus" modelljének kidolgozását és alkalmazását. *A válság mítosza és az általános válság áthidalásának „terve" az állammonopolista kapitalizmus eszközeivel:* minden bizonnyal *a modern kapitalizmus apológiájának két,* időnként egymással is vitatkozó, végeredményben azonban egymást kiegészítő és alkalomadtán összefonódó *alaptípusát* jelzi[4]; az egyiket Spengler, Ortega y Gasset, Jaspers, Toynbee, Sorokin, Alfred Weber történetfilozófiája képviseli, a másikat — s a jelen időszakban ez a túlnyomó — a keynesi iskola, a neoliberalizmus, Galbraith ökonomiai felfogása, Rostow történet- és gazdaságszociológiává bővített „növekedési" elmélete, Parsons, Aron, Perroux „ipari társadalom"-koncepciója.

Az általános válság jelenlegi szakaszában a krízis tudata egyetemesebb és nyomasztóbb, mint a korábbi periódusokban. Sajátos jelenség, hogy a válságtudat súlyosbodása — az ötvenes évek közepétől — olyan időszakban következett be, amikor a fejlett kapitalista országokban, ha nem is egyenletes és szakadatlan, de viszonylagos konjunktúra volt és van, amikor a háború után ciklusok eddigi menetében a tőkés gazdaság épületét nem érték akkora túltermelési krízis-megrázkódtatások, mint a két világháború közti periódusban, s a polgári ideológiában megnőtt az önbizalom, erős

[3] J. M. Keynes: Das Ende des Lassez-faire. — München und Leipzig; 1926. — 38. old.

[4] Spengler filozófiája a fasizmus szellemi előtörténetébe illeszkedett, Keynes ökonómiája pedig Roosevelt „New Deal"-jét alapozta meg. De a válságmítosz történetfilozófiája nem jelenti okvetlenül a nyílt és totális fasizmus igazolását, hanem az imperialista korszak hanyatlófázisában levő polgári demokráciájához is kapcsolódhat (mint például Toynbee-nél vagy Alfred Webernél); tartalma — objektíve — ebben az esetben is demokrácia- és tömegellenes. S az állammonopolizmus apológiájában okvetlenül benne rejlik a demokrácia korlátozásának és lebontásának tendenciája: az USA politikája a második világháború után változatlanul a keynesi iskola javaslatait és ideológiáját vette igénybe, a nyugat-németországi klerikális-militarista diktatúra pedig főként a neoliberalizmus gazdaságfilozófiai és gazdaságpolitikai eszméire épített. Elméleti összefüggésben az általános válság korszakának egész apologetikájára áll az, amit Helmut Schelsky az általa is képviselt polgári szociológiáról írt: ez a szociológia az „ipari társadalmat" illetően két meghatározó attitűdöt fejlesztett ki: „a válságtudatot és a tervet... az ipari társadalom jelenét bizonytalannak, kaotikusnak, válságosnak tekinti, a jövőtől várja a teljesülést, alkotást és gyógyulást... (H. Schelsky: Zur Standortsbestimmung der Gegenwart. — Lásd Wo stehen wir heute? Gütersloh; 1960. — 198. old.)

Digitized by Google

volt a kapitalizmus megmentésének hite (s ez ma sem a múlté). És mégis: az intenzívebb válság élménye és tudata nemcsak a polgári filozófusok és szociológusok gondolatmeneteinek többé-kevésbé általánosan elfogadott kezdőpontja, hanem a polgári világ szellemi életének, társadalmi gondolkodásának és pszichológiájának is egyik alaptétele és jellemző attitűdje. A svájci Hans Zbinden — egyébként az antikommunizmus híve — így írja le a szituációt: „Kort ritkán uraltak, sőt hipnotizáltak olyannyira félelmek, kollektív aggodalmak és személyes szorongások, mint a miénket... Valóban különös kép: mennél inkább nő a biztonság, annál kisebb az általános bizalom, mennél szorosabb a bástyák gyűrűje, annál erősebb az állandó, határozatlan fenyegetettség érzése, annál kielégíthetetlenebb a beteges vágy mind több és magasabb védőfal után."[5] A francia P.-H. Simon azt a következtetést vonja le a Nyugat polgári történetfilozófiájának és irodalmának áttekintéséből, hogy a tragikum és aggodalom hangulata dominál, „az az érzés, hogy a létezés abszurd, értelmetlen, sem az egyéni, esetleges, fölösleges és múlékony létezésének nincs értelme, sem a faj kollektív létezésének, a történelemnek, amely a véletlen áradataként sodródik a semmi felé, s gyökerében tragikus."[6] A kapitalista rendszer krízise — más tartalommal, más értelemben — a tőkésországok tömegeinek is állandó élménye, hiszen élik a kapitalizmus általános válságát (s ezt az élményt a fejlett kapitalista országokban sem nyomhatja el tartósan és egyetemesen a kunjunktúrának, a reálbér növekedésének, a tömegfogyasztási cikkek terjedésének ellenhatása). Nemcsak a fokozódó kizsákmányoltság, a monopoltőke antidemokratizmusa és embertelensége, fetisizált, „anonim" hatalmának a társadalmi és egyéni élet szinte minden viszonylatára ránehezedő, nyomasztó súlya, az automatizálás hatása ébreszt félelmet és bizonytalanságot, gyakran aggodalmat és rettegést a tömegekben, hanem — még közvetlenebbül és még fenyegetőbben — a militarizmus, a termonukleáris háború veszélye, egzisztenciájuk (fizikai létük) elvesztésének lehetősége is. A válságmítosz ezt a tömegpszichológiai állapotot az imperialista apológia, a polgári szellemi krízis tudati tartalmával akarja megtölteni, a tömegek félelmeit a monopoltőke félelmeivel azonosítani és az utóbbiak alá rendelni. „Az atombombával, mint az emberiség meglétének általános problémájával csak egyetlen más probléma egyenértékű: a *totalitárius uralom* veszélye... Az egyik esetben a meglét, a másikban az *életre érdemes* meglét vész el" — írja Jaspers. „Az életet, mint meglétet, az egyéni életet

[5] H. Zbinden: Der bedrohte Mensch. Zur seelischen und sozialen Situation unserer Zeit. — Bern und München: 1959. — 12—13. old.

[6] P.-H. Simon: L'Esprit et l'Histoire. Essai sur la conscience historique dans la littérature du XX-e siècle. — Paris; 1954. — 222. old.

Digitized by Google

éppúgy, mint minden életet, be lehet vetni és fel lehet áldozni az élethez méltó életért."[7] A szélsőséges, ultrareakciós válságideológia eljut a termonukleáris pusztítás és pusztulás igézetéhez, a kollektív öngyilkosság jogosultságának gondolatához. Az amerikai Max Lerner így elmélkedik a termonukleáris háború elfogadásáról és elfogadtatásáról: „Az embernek úgy kell szembenéznie a legrosszabb elkerülhetetlenségével, mint az elítélt bűnözőnek a siralomházban. Semmi sem rémítheti meg, mert kibírta a legnagyobb szörnyűséget, amely fölötte lebeg. Ebben az értelemben lehetséges a szabadság átcsillanása..."[8] A siralomház tudata: az agresszív kétségbeesés végső, hisztérikus sikoltása. Inkább önleleplezés, a kiúttalanság vallomása, mint átmenetileg is használható válasz a kapitalizmust érő reális kihívásokra.

Az ideológiai krízis közvetlenül is egybefonódik a politikaival. A válságtudat behatol a politikai koncepciókba és programokba, ahol — közelebb lévén a cselekvéshez — kevésbé misztikus értelmezést kap. Amikor a megoldást, a kiutat keresik, előtűnnek a válság súlyosbodásának motívumai: a szocialista világrendszer megnövekedett anyagi és szellemi ereje, gazdasági és szellemi „kihívása", mely egy irányban hat a nemzeti felszabadító forradalmakkal és a tőkésországok néptömegeinek szocialista és demokratikus mozgalmaival. E tényezők együttese — amely létesíti és előreviszi a világforradalmi folyamatot — a kapitalizmus pusztulásának előérzetét már nem történetfilozófiai perspektívában idézi fel, hanem a két rendszer békés versenyének évekkel és évtizedekkel mérhető realitásában vetíti elő. A kapitalizmus sorsa iránti aggodalom, az a „nagy félelem", amely „a régi világ paradox tiszteletadása az újnak" (Aragon), a polgári válságtudatban sem annyira a háború és az összeomlás képzetével kapcsolódik össze — az agresszív irányzat *preventív* háborút követel a szocializmus megsemmisítésére —, mint inkább a koegzisztencia távlatainak, a világforradalmi folyamatra gyakorolt hatásának megsejtésével. „Válságban vagyunk. Nem az orosz szputnyikokkal kezdődött. Az amerikai Explorerral nem fejeződött be. A mi válságunk ugyanis nem csupán katonai válság; nem az a legnagyobb fenyegetés, hogy nukleáris támadás ér bennünket. Ez a keserű igazság: nagyobb az a veszély, hogy egyetlen rakéta kilövése nélkül veszítjük el az oroszokkal való titáni versenyünket"[9] — így nyilatkozott 1958-ban Kennedy, akkor még az ellenzéki párt kritikai álláspontjáról. A válság a polgári gondolatvilág és pszicholó-

[7] K. Jaspers: Die Atombombe und die Zukunft des Menschen. Politisches Bewusstsein in unserer Zeit. — München; 1958. — 22. 231. old.
[8] M. Lerner: Fear and Conscience in Atomic Man. — The New Leader. — 1962. november 12. — 17. old.
[9] J. F. Kennedy: The Strategy of Peace. — New York; 1960. — 166—167. old.

Digitized by Google

gia alapjaiig hatol: az objektív társadalmi folyamatok a kapitalizmus önbizalmának és biztonságérzetének tartópilléreit kezdik ki. Ez a válságtudat a mai kapitalizmus általános történelmi szituációját és a szocializmussal vívott harcának új fordulatát tükrözi.

A két rendszer harcának fordulói idején rendszerint az a hamis látszat keletkezik, mintha a szellemi krízis nem következménye, hanem oka volna az objektív válságnak: a polgári tudatban a társadalmi-gazdasági változások szükségképpen eszmei és lelki krízis formáját öltik, mintha nem a tőkés rendszer volna ingatag és bizonytalan, hanem csupán az apológiának éppen divatban levő változata. Ilyenkor többé-kevésbé nyilvános és lármás újraértékelési és átértelmezési folyamat kezdődik: látványos szakítás a „tradicionális felfogással", az új antiszocialista alternatívák keresése, a régi teóriák ünnepélyes elvetése és új köntösben való visszaállítása, a közelgő világvége bejelentése és a kapitalista millénium megjövendölése. A fasizmus felé tendáló kísérletekkel és törekvésekkel együtt megelevenedik a demokrácia bírálata (manapság többnyire a „szabad világ" rendjének, a „demokrácia" védelmének jelszavával és ürügyén). Feltámad az a mindig szerteíoszló illúzió, hogy meg lehet találni a „Nyugat" egységes antikommunista ideológiáját, a kapitalizmus védelmezésének „dinamikus eszméjét", s ezzel feloldódik vagy legalábbis enyhül a válság. A mai kapitalizmus eszmei krízise Stevenson fogalmazása szerint abban van, hogy „az emberiség a szabad társadalom meggyőző modelljének akut hiányában szenved... A szociális forradalom tüzében az egész emberi társadalom könnyen formálható és nyújtható lett. Az emberi energiák mindenütt új partok elfoglalására törnek, s a kommunisták általános igénnyel azt állítják, hogy az övék az egyetlen valóban hatékony rendszer."[10] A kapitalizmus apológiája a tudat válságának és a válság tudatának bűvös körébe van zárva; erőt és lelket akar önteni a burzsoá ideológiába, hogy levezesse a tőkés társadalom objektív és szükségszerű antagonizmusait, holott az eszmék válsága ezeknek az objektív antagonizmusoknak a tünete; a gondolati és érzelmi krízist az új folyamatok felszíni részjelenségeinek apologetikus értelmezésével akarja áthidalni, amivel a még nyomasztóbb szellemi válságot vezeti be.

A polgári válságtudat torzképe a kapitalizmus átjáró objektív válságnak; de a torzképek soráról, a válságtudat történetéről eredetijének változásai olvashatók le. Az általános válság mai, harmadik szakaszában már főképpen az a kérdés foglalkoztatja a tőkés világ politikai stratégáit és ideológusait (a békés egymás mellett élés elfogadására hajló irányzat híveit is, a háborús áramlat exponenseit is), hogy a kapitalizmus kiállja-e a versenyt a szocializmus-

[10] The National Purpose — New York; 1960. — 28. old.

Digitized by Google

sal, túléli-e a koegzisztenciát. A tőkés társadalom — bizonytalan létének megfelelően — a bizonytalanság tudatában kényszerül a gazdasági versenyre, az eszmék konfrontálására. Marxisták számára nyilvánvaló, hogy a nemzetközi tőke az eszmei küzdelemben is rafinált és szívós, tapasztalt és veszedelmes ellenfél, amely fogódzónak használja a szocializmus minden nehézségét, a kommunisták minden tévedését és nézeteltérését, a marxizmus nevében végbevitt, de a marxizmussal ellentétes torzításokat (különösen a személyi kultuszt, az önkényt, a szocialista törvényesség sérelmeit). A kapitalizmus általában sem, az ideológiában pedig különösen nem omlik magától össze, spontánul nem jut zsákutcába. A tőkés apológia jelenlegi formáinak is nagy tömeghatása van; az imperialista ideológia befolyásának leküzdése a szocialista forradalom győzelme után is az osztályharc szükségszerű teendője. A polgári eszméket semmilyen belső feszültség nem veti szét, csak az osztályküzdelem semmisítheti meg, ezen belül a polgári ideológia ellen, a marxizmusért vívott állandó és konzekvens elméleti harc; a polgári ideológia belső feszültségeit is főképpen ez az osztályküzdelem, a szocializmus gazdasági, politikai és ideológiai nyomása okozza. A burzsoá ideológia még korántsem merítette ki a manőverezésnek és az alkalmazkodásnak, a formák és módszerek, érvek és hangsúlyok váltásának és kombinálásának, az új elméletek kidolgozásának lehetőségeit. Végeredményben mégsem vethet be mást a koegzisztencia szellemi harcába, mint válságának termékeit: az állammonopolista „megoldás" eszméjét és a válságmítosz új kiadását.

2.

A koegzisztencia folyamata — a két rendszer gazdasági versenye, politikai-ideológiai küzdelme, s ezzel együtt a szocialista, demokratikus és nemzeti felszabadító forradalmak előnyomulása — új antinómiával súlyosbítja a polgári ideológia válságát: a kapitalizmus számára létkérdéssé teszi, hogy „dinamikus eszméi", cselekvésre mozdító politikai doktrínái, tömegekre ható, szuggesztív erejű elméletei legyenek, de egyszersmind devalválja és aláássa a tőke apológiáját, leleplezi és kimutatja hamis voltát, mert állandóan és közvetlenül szembesíti a valósággal — amelyben a szocialista világrendszer fejlődése dominál — és a valóságot tudományosan tükröző marxizmus—leninizmussal, korunk szellemi folyamatainak fő tényezőjével. Innen a válság akut jellege. Széttöredeznek az apológia korábbi, az általános válság második szakaszából származó formái; s csak növeli a polgári ideológia zavarát, hogy nem tudja őket sem teljesen fenntartani, sem teljesen revideálni és elejteni. Az új helyzetnek megfelelő „dinamikus eszmék" konstruá-

Digitized by Google

lását megnehezíti, hogy a verseny realitásának és a marxizmus elméletének egybehangzó bírálata általában is rombolja a polgári ideológiát, megingatja a kapitalizmus védelmezésére hivatott alapeszméknek, a krízis állammonopolista „megoldásának" és a válságmítosznak a hitelét.

A „szabad világot" — az amerikai imperializmus politikai stratégái szerint is — három nagy kihívás éri: először, a kommunizmusnak, a „kollektivista totalitarianizmusnak" a veszélye; másodszor, „az a próbatétel, hogy az ipari Nyugatnak megvan-e a bölcsessége és az ereje az ázsiai, afrikai és latin-amerikai független országokhoz fűződő új és kölcsönösen előnyös kapcsolatok kialakításához"; harmadszor, „a nyugati társadalom intellektuális és morális képességét érintő alapvető kihívás, hogy megértse és megpróbálja hatékonyan leküzdeni saját belső gyengeségének és elégtelen egységének okait".[11] Ezek a kihívások, amelyek az ötvenes évek közepén a kapitalizmus általános válságának új, harmadik szakaszára való áttérést jelezték, periódusváltást hoztak a polgári ideológia krízisének történetében is.

A hidegháborús antikommunizmus légkörében fogant eszmevilág, a „szabadság" mitológiája — ma is ez az uralkodó a fejlett tőkésországok „hivatalos" politikájában és ideológiájában — nem válasz a békés egymás mellett élés megkerülhetetlen, reális problémáira, amelyeknek puszta léte és elismerése is bomlasztja ezt a mitológiát. A szélsőséges antikommunizmus szerint „az előtt az alapvető döntés előtt állunk, hogy ilyen vagy amolyan formában elfogadjuk-e a koegzisztencia kommunista felfogását, vagy vállalkozzunk a kommunizmus végleges megsemmisítésére"[12], — s azt vallja, hogy a „szabadság" az utóbbit követeli, a „hosszantartó konfliktus" politikáját, s vele a termonukleáris háború kockázatát. Az antikommunizmus ideológiai támadásának „bizonyítania kell, hogy a kommunizmus *nem* »a jövő hulláma«, hanem aberráció a nyugati politikai gondolat áramától, komoly következetlenségek terhelik, fatális tévedésbe esett és céljai elérésére erőszakos, totalitariánus módszerekhez folyamodik".[13] A monopoltőke politikai vezérképviseletei korántsem mondtak le a hidegháborúról és a melegháborús tervekről, előkészületekről és provokációkról. De alapjában véve a szocializmus diktálja — történelmi értelemben és mindinkább aktuálisan is — a harc tartalmát és irányát.

[11] The Political Economy of American Foreign Policy. Ist Concepts, Strategy and Limits. — New York: 1955. — 32. old.

[12] R. Strausz—Hupé, R. W. Kintner and S. T. Possony: A Forward Strategy for America. — New York; 1961. — 405. old. — Ez a koncepció, amely az amerikai katonai stratégiának a „félelem egyensúlya" által okozott válságát is kifejezi, a „hidegháborúra" teszi a hangsúlyt, de semmi kétséget sem hagy a tekintetben, hogy ennek a „hidegháborúnak" a melegháború, a termonukleáris összecsapás a távlata.

[13] Ugyanott; 271. old.

Digitized by Google

A kapitalista világnak az objektív szükségszerűségek nyomása alatt előbb-utóbb tudomásul kell vennie a koegzisztenciát (a békés egymás mellett élés reális szükségszerűségét, de nem a koegzisztencia marxista—leninista felfogását; a polgári ideológia a koegzisztenciát vagy a hidegháborúval azonosítja, vagy az osztályharc megszüntetésével, az ideológiák békéjével, a forradalmi átalakulás feltartóztatásával). Az imperialista ideológiának és politikának változatlanul a kommunizmus elleni harc a célja és jelszava, de józan megfontolásokkal nem kockáztathatja meg a kommunizmus háborús likvidálását, mert ez az érintett imperialista országok fizikai megsemmisülésével is fenyeget. Változatlanul azt hirdeti, hogy a kommunizmus nem „a jövő hulláma", de amikor rákényszerül, hogy elfogadja a szocialista világ kihívását, a versenyt, amelyben a kapitalizmus alapmozdulata a védekezés, igazi gondja, hogy „nyugati társadalmunk fennmaradhat és virágozhat-e, ha hű marad hitéhez és elveihez",[14] akkor szándékai és akarata ellenére elismeri, hogy a kommunizmus a jövő hulláma, hogy a kapitalizmus „hite és elvei" válságba jutottak.

A polgári világban is terjed az a helyes felismerés, hogy a tudományos-technikai forradalom megváltoztatta a háború minőségét, hogy a termonukleáris háború már nem csupán a politika folytatása más eszközökkel, mert ezek a „más eszközök" (s a szocializmus nem kevésbé van ezeknek az eszközöknek a birtokában, mint az imperializmus) a tömegpusztítás olyan lehetőségeit hordozzák, amelyek semmissé tehetik a háborút inspiráló agresszív, imperialista politika minden törekvését; a két rendszer vitájának egyetlen életlehetősége tehát: a koegzisztencia. „Minthogy a nukleáris fegyverek a racionálisan gondolkodó államférfiak szemében lehetetlen akcióvá tették a háborút, az emberi ügyeknek ezt a régi döntőbíráját, nincs más megbízható utunk azoknak a vitás kérdéseknek az eldöntésére, amelyeket háborúval szoktak volt megoldani" — írja Lippmann; „a két társadalom közti jelenkori versenyben az a kérdés: mennyire képesek arra, hogy hatalmasak és gazdagok legyenek, hogy a tudományban és a technikában vezessenek, hogy gondoskodjanak népeik megfelelő neveléséről és arról, hogy a nép irányíthassa ezt a társadalmat, képesek arra, hogy fenntartsák népeik egészségét, s megadják nekik annak a tudásnak az örömét, hogy megvan a lehetőségük és a szabadságuk dolgozni legszebb reményeik megvalósításáért".[15] A háborús ultrák felfogásával és programjával, a „szabadságért" vállalt atomhalál apokaliptikus víziójával, a teljes fizikai pusztulás igenléséig jutott vesztéstudattal szemben a társadalmi élet realitásaival szá-

[14] W. Lippmann: The Coming Test with Russia. — Boston—Toronto: 1961. — 28. old.
[15] New York Herald Tribune — 1962. január 13—14.

Digitized by Google

motvető józanság álláspontja ez; nem az állammonopolista kapitalizmus pozíciójának feladása — Lippmann hisz a kapitalizmus „dinamizmusában", politikájának, programjának és módszereinek olyan megújulásában, amellyel „a mai világban megvalósíthatók szabad társadalmunk végső céljai"[16] —, hanem a koegzisztencia elkerülhetetlen voltának belátása. Ezért nem az ideológiai válság feloldása, hanem újratermelése: a termonukleáris katasztrófa távlatának elvetése után — az utolsó ítélet előtti haláltánc tudata helyett — kirajzolódnak a kapitalizmus *társadalmi sorsának* kérdései a két rendszer békés versenyében.

A koegzisztenciára *kényszerülés* ténye korlátozza az imperializmus szabadságát, ezért megnyirbálja és roncsolja a „szabadság" mítoszát is, elveszi ennek egyetemes igényét; a verseny pedig az objektív társadalmi folyamatok ellenőrzésének veti alá azt a „szabadságot", amely a tőkés apológia szerint független az objektív szükségszerűségektől, hozzáférhetetlen őselv, a sikeres emberi tevékenység feltétele és mozgatója. A „szabad világnak" számolnia kell azzal a „veszéllyel" — ha a kapitalista politikában és ideológiában erős hajlandóság van is e veszély kisebbítésére —, hogy a Szovjetunió „nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút értelemben is eléri az Egyesült Államokat, s azután hamarosan vezetni fog", s „ez a veszély nagyon reális, és mennél előbb ismerik fel, annál jobb. Ha a dolgok továbbra is úgy haladnak, ahogy most, az Egyesült Államok és az általa vezetett nyugati világ képtelen lesz megőrizni a Nyugat ipari és gazdasági szupremáciáját"[17], „a gazdasági távolság évről évre csökkenni fog a Szovjetunió javára... a fegyverek forradalma továbbra is gyorsabban halad előre a Szovjetunióban, mint az USA-ban".[18] De mennél érzékelhetőbb és közelibb lesz annak a vereségnek a távlata, amely a „szabad világot" és vele a „szabadság" mítoszát a békés versenyben éri, mennél nagyobb tömegek ismerik fel, hogy az ember alkotóerejét felszabadító és tervszerűen egybefogó-elrendező szocializmus: a szabadság világa, annál jobban ragaszkodik a kapitalizmus a szubjektivista-individualista „szabadság" mítoszához. „Elutasítjuk, hogy az úgynevezett »kapitalizmus« szenvedélyes előharcosainak fessenek le bennünket, akik ideológiai versengést folytatnak az úgynevezett »szocializmus« előharcosaival... A »kapitalizmus« terminusnak nincs semmilyen általános és hasznos jelentése"[19] —. írta a koegzisztencia marxista felfogásával vitat-

[16] The National Purpose. — 127. old.
[17] Fr. Sternberg: The Military and Industrial Revolution of Our Time. — London; 1959. — 228. old.
[18] Fr. Sternberg: Wer beherrscht die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts? — Köln — Berlin: 1961. — 127. old.
[19] G. F. Kennan: Peaceful Coexistance: A Western View. — Foreign Affairs (Vol. 38, No. 2.) 1960. január. — 177, 175. old.

Digitized by Google

kozva Kennan. De mennél bonyolultabb és rafináltabb védekezésre és álcázásra van szüksége a kapitalizmusnak az ideológiai osztályharcban, annál nehezebbé válik ez az álcázás, mert a békés verseny valósága, az előrehaladó világforradalmi folyamat szembeszegül az apológiával. Joggal írta egy nyugatnémet polgári ökonómus, hogy a verseny: „a kapitalizmus vallatása keresztkérdésekkel".[20] Mennél közelebb hozza a békés verseny a szocializmus győzelmét, annál lázasabb lesz a keresés a polgári ideológiában olyan eszmék és módszerek után, amelyek nem férnek meg a kapitalizmus természetével, s ez önmagában is bizonyíték arra, hogy a tőke „szabadsága" s ennek a „szabadságnak" az ideája elégtelen és alkalmatlan a koegzisztencia eszmei harcának megnyerésére. „Mivel a Szovjetunió katonai és gazdasági ereje a következő években gyorsan fog nőni, a szabadságot oltalmazó országok számára nem lesz elég, ha régi és elavult formákat ismételnek, amelyek jó szolgálatokat tettek korábbi válságok idején. Tevékenyen kell keresniük az új utakat, hogy a mérleg serpenyőjébe tudják dobni nagy politikai, gazdasági és stratégiai tartalékaikat, ha arra törekednek, hogy szabadságban éljék túl Hruscsov »békés koegzisztencia«-programjának többszörös kihívását."[21] Ámde a válság eléri a „szabadság" mítoszát s vele a mai kapitalizmus apológiájának egész gondolati állományát, előfeltevéseit és módszertanát.

Az ideológiai krízis azért is olyan nyomasztó, mert a békés verseny „kihívása" egybekapcsolódik a nemzeti felszabadító, antiimperialista forradalmak viharával, mert a koegzisztencia távlatában a szocialista világ nemcsak a politikai függetlenségért vívott szabadságharcokat támogathatja, hanem példája és segítsége megerősítheti e forradalmak antikapitalista irányba hajló belső tendenciáját is. A gyarmati függőségből kiszabaduló, nemzeti haragtól fűtött, szociális változásokat áhító népeknek érthetetlen és idegen a mai imperializmus ideológiája: a monopoltőke „jóléti állam"-demagógiája s a válságtudat; szándékuk és vágyuk (bár természetesen sokszor a tudatosság legkezdetlegesebb fokán vagy ez alatt) a nem-kapitalista út felé húzza őket. A nemzeti burzsoázia és a kispolgárság politikai képviselői között is hívekre lelő antikommunizmus törekvései, az imperialistaellenes nacionalizmus belső ellentmondásai, irányzatainak összecsapásai, a demokrácia és a nacionalizmus gyakori szétválásai, a törzsi-nemzetségi szerkezet és életforma eleven hagyományai, a szociális hitvallások és hittagadások változásai, az eltérő társadalmi tartalmú, nem-marxista szocialista felfogások és programok, a kitérők és a buktatók bonyolult képletet alkotnak; a rendkívül összetett folyamatok sa-

[20] Lásd Ch. W. Hauck: Kapitalizmus im Kreuzverhör. — Heidelberg; 1961.
[21] Ph. E. Moseley: The Meanings of Coexistence. — Foreign Affairs. (Vol. 41, No. 1). 1962. október. 46. old.

Digitized by Google

játos formában jelenítik meg a mai kapitalizmus alapvető ideológiai válságproblémáját. „Ha nem leszünk képesek arra, hogy a szabadságot és az emberi méltóság megbecsülését az új nemzetek számára értelemmel bíró eszmékké tegyük, akkor a sokat emlegetett verseny köztünk és a kommunizmus között az el nem kötelezett szférákban értelmetlen lesz — írja Kissinger. Ha csupán a gazdasági fejlődést előmozdító viszonylagos kapacitás a vitakérdés, a kimenetel előre el van döntve."[22] A szocializmus hatásának ellensúlyozására, a nemzeti demokratikus mozgalmak szétzüllesztésére és félresiklatására vonzó ideológiák kellenének, de a mai kapitalizmus ideológiája még a gyarmati sorból kikerült országok *önálló* tőkés fejlődésének sem tud programot és eszmét adni. A társadalmi viszonyok, az ideológiai folyamatok kuszált volta, s különösen a nemzeti mozgalmak polgári és kispolgári irányzataiban gyakran jelenlevő, s néhol felülkerekedő antikommunizmus természetesen sok lehetőséget ad a neokolonializmus behatolására, illetve pozícióinak megerősítésére; de az elmaradott országoknak ajánlott „szabadság"-mítosz beleütközik a tényekbe: évről évre nő a gazdasági különbség a fejlett kapitalista és az elmaradt országok között, a nyíltan antidemokratikus, despotikus rendszerek a „szabad világnak" köszönhetik létüket és fennmaradásukat, s az imperialista hatalmak ragaszkodása még megmaradt gyarmataikhoz fegyveres harcra készteti a nemzeti mozgalmakat. „A Nyugat nagy próbatételének ideje ez. De tudnunk kell, hogy ami számunkra a történelem befejezése, az a világ legtöbb népe számára a történelem kezdete."[23] A kapitalizmus szellemi hanyatlásának szimptómája, hogy e népek nemzeti és társadalmi ébredése a polgári ideológiában válságjelenség, a veszély és a vesztés tudatának új motívuma.

Az elmaradott országokban nagy az ínség és nyomor, „számtalanul sok millió éhező és elégedetlen ember van", írja Galbraith, s „amíg nem szabadítjuk meg a világot e bajoktól, addig elkerülhetetlen a lázadás és a nyugtalanság... Természetesen még sürgetőbb ez a követelmény egy olyan világban, amelyben különböző társadalmi és politikai rendszerek versengenek egymással."[24] Galbraith felfogása — „a bőség társadalma" — a fejlett tőkés országok konjunktúrájának megfelelő apológia, amelyben egyszerre jelenik meg a vezető imperialista országok *belső* társadalmi-gaz-

[22] H. A. Kissinger: The Necessity for Choice. Prospects of American Foreign Policy. — New York; 1961. — 311. old.

[23] R. L. Heilbroner: The Future as History. — New York; 1960. — 93. old.

[24] J. K. Galbraith: Gesellschaft im Überfluss. — München—Zürich; 1959. — 370—371. old. — Ezt az összefüggést részletesen taglalja Ripp Géza tanulmánya: „A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái" (Társadalmi Szemle — 1961., 5. szám)

Digitized by Google

daság állapotának megnyugtató-optimista védelmezése és a válságtudat — a kapitalizmus *világhelyzetét* illetően. Általános optimizmusát — szerinte a „bőség társadalma" feloldja belső feszültségeit s kedvező változást hoz az elmaradott területeknek is — beárnyékolja az a felismerés, hogy „mindaz, ami a társadalom minőségét mutatja, fontos a versenyben. Minden gyengeség kárt okoz. Az a társadalom vívja ki a legnagyobb tekintélyt, amelynek a legnagyobb a vitalitása és az ereje, s a legkevesebb a gyengesége... a bűn és a zűrzavar, a munkanélküliség, a fegyverkezéstől való látszólagos függés csökkentik a megbecsültségünket saját népünk és a világ szemében."[25] S mivel a konjunktúra nem járt együtt a tőkés világrendszer stabilizálódásával, az állammonopolista kapitalizmus objektív antagonizmusai — amelyekről Galbraith, apologetikus beállítottságának megfelelően, nem vesz tudomást — kikezdik a „bőség társadalma" teóriájának hitelét (már megszületett a „tespedés társadalmának" válságideológiája is, a „bőség társadalma" ellenpontja), felfedik meddő voltát. A feltételezett és megvalósultnak hitt harmóniával közvetlenül ellentétes a gazdasági osztályharc megélénkülése a fejlett tőkésországokban, s a „bőség társadalma" elméletének nincs lényeges mondanivalója a tőkés gazdaság új folyamatairól és problémáiról, elsősorban az állammonopolista integrációról.

Ennek az állammonopolista integrációnak az ellentmondásai meglehetősen drámai jelleget adnak a „nyugati egység" problémájának. Ma is az USA-imperializmus a reakció centruma és vezető ereje, de a nyugat-európai kapitalista országok gazdasági fejlődése gyorsan eltemette az „amerikai évszázad" eszméjét. A ma is erősebb, közös antiszocialista érdekek együtt tartják az imperialista katonai-politikai szövetségeket, de a nemzeti imperializmusok versengése és kontraverziája felszította a nacionalizmusok harcát a katonai-politikai szövetségeken és az állammonopolista egyesüléseken belül. A kapitalizmusnak a szocialista országok bomlasztására szervezett ideológiai diverzió céljából is arra van szüksége, hogy ideológiája „ne annyira a különbségeket hangsúlyozza pluralista rendünkben, hanem inkább annak összhangját"[26]; az integrációs folyamatot a polgári apológia a „szabad világ" összhangjának bizonyítására akarja felhasználni, de e folyamat szükségszerű konfliktusai annál inkább cáfolatai ennek a mítosznak, mennél nagyobb az optimizmus, mennél közelebbinek látja a remény a kapitalizmus nemzetközi harmóniájának megvalósulását. Minduntalan hallható az a lamentálás és kívánság, hogy

[25] J. K. Galbraith: The Liberal Hour. — London: 1960. — 27. 32 old.
[26] A. Schack: Der geistige Kampf in der Koexistenz. — Aussenpolitik, Heft 11, 1962. — 770. old.

Digitized by Google

a „hanyatlás élvezete" helyett, az integráció eszmei megfelelőjeként „állítsák helyre a kiegyensúlyozott európai öntudatot".[27] De bármennyire tápot adnak is a nyugat-európai integráció kétségtelen sikerei a kapitalizmus életképességébe vetett hitnek, a fejlődésnek az a tendenciája, hogy a belső feszültségek és összetűzések felerősítik a széttagoltság és a hanyatlás érzését. S honnan vegyék ezt a „kiegyensúlyozott európai öntudatot"? Jaspers válságmítoszából vagy a gaulleizmusból, amelyet hívei (mint például Chalandon[28]) a polgári demokrácia „ideológiai szubsztanciájukat vesztett pártjaival" szemben ideológiateremtő erőnek tüntetnek fel, a „szabadság" ideológiájának, a demokráciát pedig azonosítják „a szabadság szellemével", s ezt a gaulleizmus gyakorlatával, a demokrácia lebontásával és felrúgásával, a nacionalista demagógiával, a személyi hatalom rendjével?

Az egységes „nyugati ideológia", az eszmei integráció azért is megvalósíthatatlan, mert a tőke apológiája képtelen rá, hogy egységes választ adjon a békés egymás mellett élés „hármas kihívására" (hiszen ami átmenetileg használhatónak látszik a fejlett nyugati országok dolgozóinak megtévesztésére — például a „népi kapitalizmus" jelszava —, az teljesen alkalmatlan az elmaradott országok népeinek befolyásolására, s szétmállik a szocializmussal való versenyben). A marxizmus arra szorítja ellenfelét, hogy akarja és keresse azt, amit nem hozhat létre és nem találhat meg, mert lehetetlenné teszi a burzsoá társadalom objektív szerkezete és a polgári ideológiának ezt visszatükröző alapfeltevései: az olyan antimarxista eszmerendszert, világnézetet és politikát, amelyben megvan a marxista elmélet egysége és teljessége, objektivitása és szenvedélye. „Mi tarthat össze bennünket? Hol van az az *egy* közösség, amely egybefűz? ... Mit állíthatunk szembe a marxizmus—leninizmussal? Száz véleményt, nézetet és érdeket, amelyeknek kevés közük van a tényleges világhelyzethez, annál több az egyéni kívánságokhoz és illúziókhoz. Mindezt csak egy univerzális és centrális filozófiával lehet leküzdeni, ha a szabad emberben újra felpattan az életbölcsesség szikrája, amivel az önbecsülés orgánuma és fegyvere is megadatna."[29] S hiába a „nyugati ideológia" lehetetlen voltát belátó Hans Zbinden ellenvetése, hogy a „saját ideológia" sürgetése „nem a Nyugat spontán magatartása", hanem reakció és válasz a marxizmusra; az ideológiai

[27] Neue Zürcher Zeitung — 1962. május 13.
[28] Lásd Le Monde — 1963. január 22.
[29] Neue Zürcher Zeitung, 1960. augusztus 30. — Bochenski, az antikommunizmus szakértője, így vélekedik a marxista ideológia előrenyomulásáról: „a Nyugat ez elől a prometheusi roham elől nem vonulhat vissza a jégszekrények fala mögé, mert jégszekrények önmagukban nem jelentenek alternatívát a kommunizmus ellen." (Neue Zürcher Zeitung, 1960. március 29.) „A puszta tagadásnak nincs vonzereje. Semmit sem használ a puszta védekezés a kommunizmussal szemben, amely mindig támadásban van." (Die Welt, 1961. december 6.)

Digitized by Google

pluralizmus igenlésével és „a nyugati világ alapvető értékeinek" tudatával[30] maga is közös ideológiát akar létesíteni, amelynek, gondolati egység híján, csak a kommunizmus tagadása, a világnézeti relativizmus és a racionálisan megközelíthetetlen „szabadság" az összekötő anyaga.

De a békés versenyben ez a relativizmus és szubjektivizmus is — a polgári apológia módszertanának alapeszméje — a hátrány és a válság tudatává lesz: már az agresszív antikommunizmus egyik-másik képviselője is arról elmélkedik, hogy „a kommunizmus fölénye azon alapul, hogy a kommunistáknak jobb belátásuk van a történelmi tendenciákba, illetve hogy a Nyugat képtelennek bizonyul a történelmi mozgatóerők felismerésére és uralására." „Az olyan bizonytalan és bizonyítatlan állításokkal, hogy a történelemnek nincs meghatározott értelme, és annak puszta bizonygatásával, hogy a Nyugat birtokában van a szabadságnak — mégpedig egy állítólag definiálhatatlan szabadságnak! —, tartósan nem lehet messzire jutni a világpolitikában s a Kelet és a Nyugat közti kemény vitákban."[31] A világnézeti harc sajátos dialektikája a jelenlegi időszakban, hogy a polgári apológia az objektív fejlődésre — a fő tendenciát tekintve — a történelmi relativizmus és szubjektivizmus szélsőségesebb ideológiáival válaszol, de ugyanennek a fejlődésnek a hatása, hogy ez a relativizmus és szubjektivizmus a polgári ideológia számára is kétségessé, terhessé és bizonytalanná válik. A válságtudat szétterjed az állammonopolista „megoldási" elképzelésekben, s bizonyos értelemben krízisbe jut maga a válságideológia is; kérdésessé kell tegye saját vezéreszméit, a történelem értelmetlenségének és eredendő szubjektivitásának gondolatát, anélkül, hogy lemondhatna róluk.

E folyamat alaptendenciáját Marx és Engels előre látta: minél élesebb a konfliktus a termelőerők és a termelési viszonyok között, „minél nagyobb lesz ennélfogva a meghasonlás magában az uralkodó osztályban, valamint közte és az uralma alatt tartott osztály között, annál nem-igazabb lesz természetesen az ezen érintkezési formának eredetileg megfelelő tudat, vagyis megszűnik az ennek megfelelő tudat lenni, annál inkább lesüllyednek ezen érintkezési viszonyok korábbi átöröklött képzetei ... pusztán eszményítő frázisokká, tudatos illúzióvá, szándékos képmutatássá."[32] S mennél inkább kitűnik a polgári apológia nem-igaz volta, mennél nagyobb a szocialista valóság és a marxista elmélet nyomása, annál inkább menekül a kapitalizmus ideológiája a hamisításhoz és félrevezetéshez, demagógiához és mítosz-fabrikálás-

[30] Neue Zürcher Zeitung, 1960. december 3.
[31] Neue Zürcher Zeitung, 1962.
[32] Marx—Engels: A német ideológia — Marx és Engels Művei 3. kötet — Kossuth Könyvkiadó, 1960. — 279. old.

Digitized by Google

hoz. Az „ipari társadalom" elmélete új szociológiai szintézissel alkalmazkodik a koegzisztencia „kihívásaihoz", új egyensúlyba próbálja hozni a krízistudatot és az állammonopolista „forradalom" koncepcióját: azonosítja a szocializmus és kapitalizmus társadalmi lényegét,[33] hogy a kapitalizmus ellentmondásait átruházza az „indusztrializmusra", s a szocializmus kapitalizálódásának gondolata jegyében burzsoá-optimista távlatot adjon a békés egymás mellett élésnek. Az „ipari társadalom" közös alaptendenciái, mondja Aron, „az elpolgáriasodás és a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkenése"[34], s azzal vigasztal, hogy a jelen „nem annyira a Nyugat alkonya, hanem sokkal inkább az ipari társadalom és az univerzális korszak hajnala".[35] De ez a teória is egyenlőségjelet tesz szabadság és kapitalizmus közé (amely, úgymond, szocializálódása révén az „ipari társadalom" ideális formájává alakul). Képviselői megoszlanak a koegzisztencia híveinek és ellenfeleinek táborára; s az „ipari társadalom" elméletének változatai, a gazdasági „növekedés" modelljei körül dúló vitában lehetetlenség észre nem venni az imperialista hatalmak közötti ellentétek visszaverődését. Újra megjelenik a kapitalizmus védelmezésének minden antinómiája; a két rendszer politikai, gazdasági és ideológiai harcában a szocializmus és a kapitalizmus „egyesülésének" gondolata eszményítő frázisnak, tudatos illúziónak és szándékos képmutatásnak bizonyul, az „ipari társadalom" ígért harmóniája pedig szembekerül a tőkés társadalom konfliktusokkal teli életanyagával. „Amerika és Oroszország ipari társadalmak; mégis ellentétük határozza meg koruk jellegét. Ezek nem szociológiai problémák? Azt hiszem, hogy ezek a centrális problémáink. Hogy megoldhassuk őket, meg kell szabadulnunk az ipari társadalom idilli mítoszától" — írja a nyugatnémet Dahrendorf, a kapitalizmus védelmezésének álláspontjáról; és ha bírálata ma még többé kevésbé egyedi és elszigetelt, s az „ipari társadalom" teóriája szétterjedt s elfogadott is a polgári ideológiában, ez a kritika a bekövetkező bomlás tendenciáira mutat. „Ha hitelt adnánk a szociológiai kutatás kifejezett és kimondatlan tételeinek, akkor társadalmunk éppen a valóra vált utópia volna, vagy jobban mondva a majdhogy megvalósult utópia, mert a szociológiai művek a tendencia-kijelentések kétes halmozásával jeleskednek... Az ilyen tendencia-kijelentések a szerénység és a tudományosság látszatát keltik; valójában

[33] „A kapitalista és a szocialista indusztrializmusokat mindinkább egy alapvető típus változatainak kell tekinteni, nem drasztikusan különböző fokozatoknak a dialektikus fejlődés egyetlen folyamatában". (T. Parsons: Essays in Sociological Theory. — Glencoe, Illinois; 1958. — 333. old.)

[34] R. Aron: Le développement de la société industrielle et la stratification sociale (Les Cours de Sorbonne — Sociologie) — Paris 1958. — 236. old.

[35] R. Aron: Weltgeschichte — nicht Weltstaat. — Der Monat, Heft 150. 1961. március. — 29. old.

Digitized by Google

egyiket sem jelentik. Valójában tiszta próféciák, mert a szociológiai teóriában hiányzik minden alap a jövő-prognózisokhoz."[3] Ismét felbomlik majd az apológia egyensúlya; az idillikus mítosz helyén új válságmítosz születik (illetve újjászületik a régi), s némi módosítással, minden bizonnyal rafináltabb formában, visszatér az ellentéteit feloldó, kizsákmányoló lényegét elvesztő állammonopolista kapitalizmus illúziója. A tőke apológiája megújul, hozzáidomul a változó helyzethez, de a polgári ideológián belül nincs kiút a kapitalista rendszer szellemi válságából.

3.

A marxizmus elmélete azért jelent kiutat — az egyetlen kiutat — az ideológiai krízisből, mert valósága, a szocialista társadalom, a kapitalizmus általános, objektív válságának ellenpólusa; stratégiája és taktikája e válság forradalmi feloldásának és kiküszöbölésének a programja és politikai gyakorlata. Az antikommunista Bochenski lakonikus kijelentése — „Lenin árnyékában élünk" — a polgári ideológia válságának lényegére tapint: ez a krízis a marxizmus megvalósulásának és mind nagyobb tömegek értelmét és akaratát megragadó hatásának lenyomata a polgári tudatban. Ami ott válságjelenség, az objektíve a világforradalmi folyamat előrenyomulása, vagy ennek kedvező feltétele, a marxizmus eredménye és új lehetősége.

A dogmatizmus félreismeri a kapitalizmus általános objektív válságát: primitív, vulgarizáló módon a technikai haladás megakadását, minden ellentmondás egyidejű, állandó és maximális éleződését feltételezi. Téves elképzelése van a szellemi válságról is: az apologetikus elméleteket kizárólag reakciós rosszakarat szülte fikcióknak tekinti, nem látja meg bennük a valóságos helyzetek, ellentmondások és folyamatok elferdült kifejeződéseit, nem

[3] R. Dahrendorf: Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart. — München: 1961. — 24, 25. old. — A mai kapitalizmus eszmei védelmezésének alaptípusai nem kényszeríthetők bele a „közvetlen" és a „közvetett" apológia sémájába. A válságmítoszok a tokés társadalom ellentéteinek egy részét vagy társadalom- és történelemfölötti okokra, az erkölcs és civilizáció, a technika és az ember ellentétére, vagy a demokráciára, az „eltömegesedésre" vezetik vissza, más részét, (elsősorban a tőke és a munka ellentétét) többnyire a marxista szocializmus találmányának vagy elavult jelenségnek nyilvánítják. A gyakori antikapitalista demagógia „közvetlen" apológiával párosul, mégpedig kettős értelemben: általában nyílt és agresszív módon védelmezik a magántulajdont s azt a reakciós „kiutat", amelyet a válság megoldására vagy enyhítésére ajánlanak. S az állammonopolista „megoldás" elméleteihez és programjához elengedhetetlenül hozzátartozik a „közvetett" apológia; nemcsak Keynes egész felfogása tanúskodik erről, hanem a kapitalizmus mai ideológiájának azok a változatai is, amelyek leplezetlenül a konzervativizmusra, a megkövesedett polgári előítéletekre appellálnak. Az amerikai kapitalizmus legdirektebb védelmezése is azzal érvel, hogy „gazdasági elégtelenségeink alapvető okait az emberek makacs gyengeségeiben, a nagyméretű társadalmi szervezetekre jellemző rendezetlenség és hatástalanság jelenségeiben kell keresni, főképpen pedig az előrehaladt (akár kapitalista, akár szocialista vagy kommunista) ipari társadalom imperativuszaiban." (C. Rossiter: Marxism: The View from America. — New York, 1960. — 139. old.)

Digitized by Google

számol az apológia változásaival, s ha igen, csak arról vesz tudomást, ami az ultrareakciós álláspontokhoz, a fasizmushoz közelít; nem érti, hogy a válság egyben bomlás is, amelynek folyamatában erősödik a polgári ideológiától való elszakadás törekvése, a vonzódás a marxizmushoz. Az ideológiai krízis dogmatikus felfogása mélyebb tévedések tünete. A „baloldali" dogmatizmus mélyén általában a marxizmustól eltérő kispolgári forradalmiság húzódik meg, amely végső kifejletében a marxizmus szubjektivista átértelmezéséhez és revíziójához vezet. A kapitalizmusból a szocializmusba való nemzetközi átmenetnek a tudományos elméletben nem lehet a paraszthábóru (vagy a kispolgári-értelmiségi összeesküvés és lázadás) a modellje. Az imperializmus elleni „radikális" harc kispolgári-forradalmi felfogásából kimarad, vagy a háttérbe szorul a szocializmus termelőerőinek meghatározó szerepe a két világrendszer küzdelmében, az imperializmus valóságos legyőzésében; ezért szubjektivista magyarázatot és távlatot kap a szocialista forradalom további menete is. A tudat jellegéről vallott idealista felfogás szellemében azt hiszik, hogy a két rendszer gazdasági versenye nélkül és helyett, függetlenül attól, hogy forradalmi helyzet van-e az egyes kapitalista országokban, elég kiadni, hangoztatni és ismételni a „radikális" antiimperialista jelszavakat, s a kapitalista világ népei forradalomra kelnek. A kispolgári forradalmiság ideológiája tehetetlen a polgári eszmékkel szemben, végső soron maga is a válságmítosznak és a békés egymás mellett élés polgári koncepciójának a hatása alá kerül.

Valójában a koegzisztencia „kihívása" azért hatványozza meg a polgári ideológia félelemérzését, mert a két rendszer békés versenye, a háború kizárásával folytatott politikai-szellemi harca új egységet és kölcsönhatást létesít a szocializmus realitása és a marxizmus elterjedése között. A jelenkor élő marxizmusa: a szocialista társadalmi-gazdasági világrendszerben érvényre jutó, a termelőerők és a termelési viszonyok fejlesztésében, az életnívó emelkedésében, a néptömegek tudatos társadalmi cselekvésében *megvalósuló marxizmus;* a szocialista és demokratikus mozgalmak, a nemzeti felszabadító küzdelmek *marxista stratégiája és taktikája;* a társadalmi mozgás tendenciáit visszatükröző, a szocializmus és a kommunizmus építésében, a tőke ellen vívott osztályharcban fejlődő, a speciális tudományok anyagát általánosító *marxista tudományos elmélet.* A békés egymás mellett élés viszonyai között a megvalósuló marxizmusnak — a szocializmus realitásának — hatása a legeffektívebb forradalmasító erő, mely kedvező lehetőségeket ad a forradalmi stratégiának és taktikának, nagy tömegeket tesz fogékonnyá iránta, s a marxista tudományos elmélet igazságának közvetlen kritériuma lévén, a kommunizmus és a pol-

Digitized by Google

gári ideológia vitájában is perdöntő tényező. A szocialista forradalom első győzelme után az elmaradottság öröksége és főképpen az imperialista intervenció megakadályozta, hogy az új rend „azonnal olyan lépést tegyen előre, amely igazolta volna a szocialisták jövendöléseit és módot nyújtott volna arra, hogy rendkívüli gyorsasággal fejlessze a termelőerőket, mindazokat a lehetőségeket, melyekből kialakult volna a szocializmus, s ezzel mindenki számára szemléltetően, kézzelfoghatóan bebizonyította volna, hogy a szocializmus gigászi erőket rejt magában, és hogy az emberiség most fejlődésének új szakaszába lépett, amely csodálatosan ragyogó lehetőségeket hoz magával."[37] A békés versenyben a szocialista világrendszer már e lehetőségek valóraváltásával lendíti előre a forradalom nemzetközi folyamatát.

Amikor a polgári felfogás képviselői — gyakran szubjektíve különböző indítékokból — azt hiszik és hirdetik, hogy a koegzisztencia összeférhetetlen az ideológiai harccal, s a következetes marxizmus feladását a békés egymás mellett élés feltételének vagy várható eredményének nyilvánítják, akkor végeredményben olyan tartalmat és értelmet akarnak adni a koegzisztenciának, amely kétségessé vagy semmissé tenné a marxizmus megvalósulását s a történelem további fejlődését, a kapitalista társadalom forradalmi átalakítását. Raymond Aron szerint a koegzisztencia lehetetlenség; a legjobb, amiben reménykedhetünk, a háború enyhítése,[38] s ezt a politikai tézist azzal az érveléssel próbálja aláducolni, hogy a marxizmus—leninizmus fenntartása ellentmond a koegzisztenciának. „A Nyugatnak az a szovjet rendszer a politikai-ideológiai ellensége, amely deklarálta, hogy az alkotmányos pluralista rendszerek halálra vannak ítélve a történelem törvénye által, és amely azon töpreng, hogy meggyorsítsa az ítélet végrehajtását. *De megszűnnék ellenségének tekinteni a szovjet rendszert attól a naptól kezdve, amikor emez megszűnnék tagadni az ő létjogosultságát.* Azt vetik majd ez ellen, hogy a marxista—leninista ideológusok nem ismerhetik el ezt a létjogosultságot anélkül, hogy meg ne tagadnák saját hitelveiket; ebben az értelemben a Nyugat minden bizonnyal a szovjet *ideológia* halálát akarja, amint emez a *Nyugat* halálát akarja. A szovjet ideológia pedig akkortól lesz halott a szemünkben, amikor elismeri saját korlátozottságát."[39] Ámde kézenfekvő, hogy a szocialista *ideológia* pusztulása egyértelmű annak a szocialista *társadalomnak* a likvidálásával, amely a marxista—leninista eszmék szellemében és alkalmazásával jött létre és fejlődik; aki szerint a koegzisztenciának az az ára, hogy a kommunis-

[37] Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. — Lenin Művei. 33. kötet. Szikra, 1953. — 500—501. old.
[38] Lásd R. Aron: La société industrielle et la guerre — Paris; 1958. 55. old.
[39] R. Aron: Paix et guerre entre les nations. — Paris; 1962. — 666. old.

Digitized by Google

ták mondjanak le a marxizmusról (a marxizmus általános érvényének tagadása azonos a marxizmus felszámolásával), s vele a szocializmus valóságáról, az elutasítja a békés egymás mellett élést, az teljesen irreális ultimátumot intéz a kommunistákhoz: vagy megszűntök marxisták lenni, vagy elkerülhetetlen a háború. „Ha ez a filozófia (ti. a kommunizmus ideológiája — G. A.) megváltoznék — írja Hans Kohn —, ez a hosszantartó konfliktus végét és a kommunizmus végét is jelentené. Semmi ilyesmi nincs kilátásban. A kommunizmus joggal érzi magát erősebbnek, mint 10 vagy 25 évvel ezelőtt. A nyugati civilizációnak az előrelátható jövőben szembe kell néznie azzal, hogy versengenie kell a kommunizmussal."[40] Csakhogy a koegzisztenciának éppen az a lényege, hogy a szocializmus és a kapitalizmus harcát nem a termonukleáris katasztrófához vezető „hosszantartó konfliktus" útjára tereli, hanem a békés versenyére, amely a kapitalizmustól nem követeli társadalmi rendjének és ideológiájának feladását. A tőkés rend likvidálása nem feltétele a békés egymás mellett élésnek, hanem annak a világforradalmi folyamatnak az objektív végeredménye, amelynek domináló mozzanata: a szocialista világrendszer felülkerekedése a békés versenyben.

A revizionista koegzisztencia-felfogás (amelyet Magyarországon esztendőkkel ezelőtt Lukács György fejtett ki teoretikus igénnyel, s amely ma is érv a marxista—leninista elmélettel polemizáló szerzők gondolatmeneteiben) a szocializmus és a kapitalizmus harcát kirekeszti a koegzisztenciából, a két társadalmi rendszer konkrét ellentmondását elválasztja a békés egymás mellett éléstől és szembeállítja vele; nem ismeri fel a koegzisztenciában a nemzetközi osztályharc megnyilvánulását, s e nemzetközi osztályharcnak a kapitalista országokban folyó osztályküzdelmekkel való szerves kölcsönhatását. Mivel a koegzisztencia a nemzetközi osztályharc formája, s az érte vívott küzdelemben a béke és a kommunizmus összetartozása a politikai cselekvésbe éppen belépő, még passzív, vagy ellenséges befolyás alatt tartott tömegeknek is élménye és felismerése, mivel a békés versenyben a szocializmus korlátozza az imperializmust, befolyásolja a tőkés társadalom belső folyamatait, módosítja törvényeinek érvényesülési körülményeit, ezért a békés egymás mellett élés nem a status quo fenntartása; nem halasztja el a társadalom szocialista átalakítását, hanem — a forradalom „exportja"nélkül — előmozdítja a forradalom szükségszerűségének szabadabb érvényesülését. Ennek a koncepciónak az alkalmazása a stratégia és a taktika síkján, a cselekvésben, a tevékenység meggyőző erejével, a saját tapasztalat garanciájával, az

[40] H. Kohn: United States Policy in the Cold War — Current History. (Vol. 37. No. 218.) 1959. október. — 197. old.

Digitized by Google

ösztönösségtől a tudatossághoz vezető bonyolult folyamat megkönnyítésével vezetheti ki a tőkés országok tömegeit és értelmiségét a szellemi válságból. A szocialista és demokratikus mozgalmak — szembefordulva a polgári apológia „szabadság"-mítoszával — a monopóliumok elleni harcra koncentrálódnak; az imperializmus és a demokrácia között feszülő *ellentétre* a demokráciáért és a szocializmusért vívott küzdelem *folytonosságával* válaszolnak.

A marxizmus megvalósulásának, stratégiájának és taktikájának, elméleti tartalmának *egysége* feltételezi a kommunizmus egységes, oszthatatlan nemzetközi érvényét és jellegét, tudományos törvényeinek és kategóriáinak, teóriájának és praxisának egységét, minden relativizálási és „pluralizálási" kísérlet elutasítását. Ez az *egy és egységes* marxizmus: a felszabadulás és a harc, a tudományos bizonyosság és a történelmi törvényekre épülő optimizmus kiútja a kapitalizmus ideológiai válságából. „A válság embere világ nélkül maradt — írta Ortega y Gasset —, a tiszta esetlegesség káoszába, a dezorientáció siralmas állapotába jutott."[41] A marxizmus révén a dolgozó ember szellemileg és a gyakorlatban is birtokába veszi a világot.

[41] Ortega y Gasset: Man and Crisis. — London; 1959. — 88. old.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Az osztrák nagytőke és az integráció

Írta Walter Stein

Tavaly júniusban dr. Heinrich von Brentano, Nyugat-Németország volt külügyminisztere, az osztrák Külpolitikai Társaságban előadást tartott az Európai Gazdasági Közösségről. A többi között ezt mondta: „A gazdasági integráción túlmenően politikai célok is elérendők. Nem mindig lehet ugyanis közvetlen úton haladni; gyakran kerülő utakon kell járni, s a római szerződés ilyen kerülő út". S mik ezek a politikai célok? Ismét egy gyakran idézett tanúra kell hivatkoznunk. Három évvel ezelőtt, a Szocialista Párt vorarlbergi kongresszusán Pittermann alkancellár a Közös Piacot „nemzetközi polgári blokknak" nevezte, amely olyan folyamatot indít meg, „amellyel idejében szembe kell szállni". Egy nemzetközi polgári blokknak ugyanis lényegében csak egyetlen célja lehet: politikai és gazdasági harc a munkásosztály, a szocialista országok és a felszabadulásukért küzdő gyarmati népek ellen.

A legutóbbi idők eseményei azonban megmutatták, hogy e fő cél mellett különérdekek is nagy szerepet játszanak: De Gaulle megakadályozza Anglia csatlakozását; ezzel majdnem egyidőben Nyugat-Németország külön katonai egyezményt köt Franciaországgal; Olaszország és Hollandia, amelyek szívesen látták volna Angliát a Közös Piacban, azzal állnak bosszút, hogy meghiúsítják afrikai államok, többségükben volt francia gyarmatok társulását. A szakmai képzésnek a Közös Piacon belüli szabályozása, ez az önmagában véve nem nagyon lényeges kérdés, harci hangulatot teremt — most első ízben — a Közös Piac bizottságában: Franciaországot és Nyugat-Németországot leszavazzák.

És éppen ebben a helyzetben véli azt az osztrák külpolitika, hogy egy Brüsszelbe vagy a Közös Piac fővárosaiba teendő „különút" összeegyeztethető a semlegességgel. Érthető, hogy Anglia és mindenekelőtt az EFTA semleges országai kevés megértéssel fogadták ezt.

Nos, eredetének történelmi körülményeinél fogva az osztrák semlegesség elsősorban a Kelet és Nyugat közötti konfliktusban tanúsítandó semlegesség. Most azonban úgy látszik, mintha a mások közötti, például a Franciaország és Anglia, vagy a Nyugat-Németország és Amerika közötti vitákban Ausztria az örökös semlegességgel össze nem

• Megjelent az Osztrák Kommunista Párt elméleti folyóiratának, a Weg und Ziel-nek az 1963. áprilisi számában.

Digitized by Google

egyeztethető álláspontot akarna elfoglalni; igen befolyásos körök legalábbis ebbe az irányba szorítják.

Kik ennek a politikának a mozgatóerői? Természetes, hogy ez a kérdés a semleges külföldet is élénken foglalkoztatja; hallgassunk meg tehát előbb kettőt az ottani véleményekből.

A svéd „Stockholms Tydningen" így ír: „(Ausztria) konzervatív táborában nagyon hangos ex-náci csoportok vannak, amelyek azt remélik, hogy a Közös Piac segítségével megerősíthetik a konzervatív befolyást az országban. Ott ugyanis nem nagy a rokonszenv az északi szociáldemokrácia vagy a Brit Munkáspárt iránt, még a MacMillan-féle Anglia iránt sem, annál nagyobb azonban Adenauer vagy De Gaulle iránt."

És mit akar elérni ez a megerősített „konzervatív" befolyás? Erről a nagypolgári „Neue Zürcher Zeitung" február 23-án így ír: „Az Osztrák Néppárt és az Osztrák Szabadelvű Párt számára továbbra is a lehető legszorosabb társulás a cél, mert ezzel összekapcsolják azt a belpolitikai céljukat, hogy legyőzzék az összes gazdasági korlátozásokat és akadályokat... A polgári pártok legaktívabb tényezői úgy vélik: a Közös Piachoz való csatlakozással rá lehet majd kényszeríteni az államosított ipar kolosszusát, hogy a külföldi konkurrencia hatására inkább objektív gazdasági, mint politikai célokra irányuló ügyvitelt folytasson. Az Osztrák Néppárt nagyon erősen arra rendezkedett be, hogy a gazdasági társulásban keresse politikai problémáinak megoldását."

Ami tehát a mozgatóerőket illeti, nemcsak a svéd lapban említett „ex-náci csoportok"-ról van szó, hanem mindazokról, amelyek a hazai „konzervatív" (helyesebben: reakciós) irányzatot a külföldi reakció segítségével erősíteni akarják. A nagypolgári Neue Zürcher Zeitung természetesen a maga olvasói nyelvén fogalmazza meg a Közös Piac szószólóinak céljait. Amit ő „a gazdasági korlátozások és akadályok megszüntetésének" nevez, azt úgy fordíthatjuk le, hogy „szabad utat minden vonatkozásban a nagytőke offenzívája számára". A nagyjövedelműek nyilván az *államosítást* érzik az egyik „akadály"-nak, bármennyi előnyt húznak is belőle állandóan. Az „objektív gazdasági ügyvitel" pedig a szokásos körülírása annak, hogy az államosított üzem tevékenységét „objektíven" a „gazdaság", azaz a nagytőke pallosa alá kell rendelni, s így megérlelni a magántulajdonba való visszaadás feltételeit. A reakciós célok eléréséhez pedig éppen a Közös Piac, a „nemzetközi polgári blokk" adja meg a kellő külföldi segítséget: a Közös Piachoz való csatlakozás esetében, bármilyen formában történjék is ez, burzsoáziánk nemcsak az államosítások elleni támadásnál, hanem *összes* reakciós terveinek keresztülvitelénél a Közös Piac játékszabályaira, intézkedéseire és bizottsági határozataira hivatkozhatnék. A munkások számára sokkal nehezebbé válnék a harc.

A Közös Piachoz való csatlakozás politikájának fő mozgatóit tehát elsősorban a nagytőkések között kell keresnünk. Arra is emlékeznünk kell, hogy már az Első Köztársaságban, sőt már a Monarchiában is az volt az osztrák nagyburzsoázia osztálypolitikája, hogy a külföldet, elsősorban „a nagy német testvért" hívja segítségül. S főként: nem tett-e meg mindent a két háború között azért, hogy kaput nyisson a külföldi

Digitized by Google

befolyás és főleg a külföldi tőke előtt, s egyengesse az utat Ausztriának a hitleri Németország által való megszállásához?

Vagy ma talán más a helyzet? Nem tűnt-e fel, hogy az Osztrák Nagyiparosok Szövetsége már annakidején elküldte Brüsszelbe a maga külön megbízottját, a grazi *Taucher* professzort, hogy ezzel az integrációs tárgyalások meggyorsítására késztesse a kormányt. És hogy a Nagyiparosok Szövetségében a „nagy családok" a hangadók, az nagyon is magától értetődik. Ugyanazok az emberek állnak a „reformerek" mögött és a néppárti Akadémikus Szövetség mögött, sőt a Szabadelvű Párt mögött is (már amennyiben nem a külföldi tőke közvetlen befolyása érvényesül járulékosan). Csoda-e az, hogy az osztrák „különút" sürgetése, mintegy parancsszóra, éppen abban a pillanatban hangzott fel, amikor a kis szabadkereskedelmi zóna, az EFTA összes többi tagja a tárgyalások ellen foglalt állást?

Érdekes ebben az összefüggésben megvizsgálnunk a milliós jövedelmek élvezőinek külön érdekeit. Itt csak néhány szembetűnő körülményre utalunk. Vegyük példának a *Mautner-Markhof* családot. Mint a belföldi piacon egyeduralkodó sör-, pálinka-, mustár- és élesztőgyárosok alig vannak különösebben érdekelve az integrációban, de ugyanolyan kevéssé a kívülmaradásban is. Annál feltűnőbb azonban, hogy Manfred, a cég főnöke, mind a két államosított Siemens-üzemnek felügyelő bizottsági elnöke, illetőleg helyettes elnöke. Ugyanakkor a holland Philips-konszern osztrák leányvállalatainak felügyelőbizottságaiban is képviselve van a család. Hogyan függ ez össze a sörrel és a mustárral? A dolog nyitja nyilvánvalóan a következő: A sörgyártás óriási profitot hoz; ezeket a nyereségeket azonban alig tudják teljes egészükben saját üzemükbe „visszaszántani". Másutt kell tehát befektetni őket, ott, ahol ezek jól fizetnek, vagyis további profitot hoznak. Ilyenek elsősorban a „fejlődő" iparágak, amelyeknek a jövőben megnő a jelentőségük. Philips — ez az „Electronics", s Hollandiában nagy buzgalommal és óriási anyagi erőkkel dolgoznak ennek a fejlesztésén. Hogy Ausztriában nem egészen így áll a dolog, az nem tesz semmit (legalábbis Mautner-Markhof számára nem); hiszen itt van nálunk a rádiókartell, amelyben a Philips uralkodik. Miért ne „szállna be" tehát Mautner-Markhof Philipsékhez? Csak Hollandia a Közös Piachoz tartozik. Így hát a társulás csak haszonnal járhat — természetesen a dúsgazdag Mautner-Markhof család szempontjából.

Az államosított Siemens-üzemek felügyelőbizottsági pozíciói, amelyeket az Osztrák Néppárt kormányzati részesedése révén nyertek el, bizonyára nem tiszteletbeli állások, s az illetmények sem játszhatnak nagy szerepet Mautner-Markhoféknál. Inkább arra mutatnak a jelek: itt közös játék folyik a nyugatnémet Siemens-konszernnel, hogy megérleljék ezekben az üzemekben a magántulajdonba való visszaadás feltételeit, s így aztán, mint a világ egyik leggazdagabb konszernjének résztulajdonosai, kitűnő lehetőségeket szerezzenek sörrel szerzett profitjuk befektetésére. Minthogy a „megegyezés" a Közös Piaccal megkönnyíti e család számára a megegyezést a Siemens-konszernnel, csodálkozhatunk-e azon, hogy Mautner-Markhofék nemcsak az általános osztályérdekek alapján hívei az integrációnak?

Digitized by Google

Másik példaként vegyük szemügyre az igen gazdag *Schoeller*-családot. Ők a cukorkartell urai, malomtulajdonosok, főrészvényesek a Vöslaui Fésüsfonógyárban és érdekelve vannak egyéb textilgyárakban is, beépültek a papíriparba, akárcsak Mautner-Markhofféknak, érdekeltségük van a francia Veit-féle Magnezit RT.-ben, s ők az egykori tulajdonosai az államosított Schoeller-Bleckmann Acélműveknek és sok más államosított csehszlovákiai és magyarországi üzemnek (elsősorban cukorgyárnak). Anélkül, hogy részletekbe mennénk — lehet-e kétségünk afelől: Schoelleréknek óriási érdekük, hogy Ausztria csatlakozzék az európai polgári blokkhoz, a Közös Piachoz? Már az Első Köztársaság alatt nagy szerepet játszottak abban, hogy Ausztriát kiszolgáltassák a konszernek Németországának. 1956 és 1959 között rendelkezésükre állították vejüket, dr. Iglert, mint az államosított üzemek csúcsszervezetének (IBV) vezetőjét — bizonyára nem azért, hogy erősítse az államosított üzemeket és szorgalmazza kiépülésüket. Kiválása után ő nemcsak tekintélyes nyugdíjat kapott, hanem (a Néppárt segítségével) meg is tartott magának egy csomó felügyelőbizottsági pozíciót fontos államosított üzemekben.

Igler egyébként nemcsak a Schoeller-konszernben tevékenykedik, cikkeket is ír, az utóbbi időben főleg az integráció kérdéséről. A salzburgi „Berichte und Informationen" című folyóiratban például 1962. április 19-én hosszabb tanulmánya jelent meg ilyen címmel: „A jövő gazdasági virágzásának feltételei", alcíme: „Az integráció vonatja a váltó átállítását követeli meg". Fő gondja: nem szabad, hogy Ausztria a „Kelettel" való kereskedelmének növelése révén „a kommunista keleti blokktól való függésbe" kerüljön; s „hideg úton" sem szabad közelítenie „társadalmi és gazdasági rendjét a kommunista államoké felé." Ha Ausztria behozatalának 60 százaléka a Közös Piac térségéből, főleg Nyugat-Németországból származik, akkor ez nyilván nem „veszedelmes függőség"; ha azonban netán gyarapodnék a szocialista országokból jövő importja, amely ma 14 százaléka az összes behozatalnak, akkor ez Iglernek nem lenne ínyére. Még jobban megriasztja őt az, hogy van Ausztriában egy sor „furcsaság"; szerinte sürgősen meg kellene szüntetnünk ezeket. Itt van mindenekelőtt „a gazdasági kapacitás állami szektorának nagy részaránya": ezekkel az államosított üzemekkel az integrációkor nem fogunk majd boldogulni, ez tehát fejlődési visszásság. Éppen ilyen furcsaságnak tekinti dr. Igler „az osztrák teljesítőképességet meghaladó szociális túlkövetelést". Az ilyen problémákat — mondja — már régen el kellett volna intézni, nevezetesen akkor, amikor „az integráció elkerülhetetlensége és dinamikája ismertté vált".

Bizonyára szükségtelen, hogy lefordítsuk közönséges nyelvezetre ezeket a fellengzős fogalmazásokat; az olvasónak így is feltűnhetett, mennyire hasonlítanak a Schoeller-ház képviselőjének ezek a követelései azokhoz, amiket a Néppárt a legutóbbi választások után hangoztatott, s hogy ez a pánikkeltés, amely szerint „elkerülhetetlen" csatlakozásunk a Közös Piachoz, mindkét esetben a nagytőke osztályérdekeit szolgálja.

Csakhogy a mi nagyiparosainknak is számot kell vetniük a világban uralkodó erőviszonyokkal. Ha Manfred-Markhof március közepén

Digitized by Google

úgy nyilatkozott a Szövetségi Kamara ipari tagozatának egyik ülésén, hogy a Közös Piachoz történő csatlakozásnál „kerülni kell minden elhamarkodott lépést", mert „az osztrák gazdasági és politikai viszonyokat a maguk összességében" kell tekintetbe venni, akkor feltételezhetjük, hogy a nagyiparosok ebben a pillanatban nem akarják erőltetni a kockázatos „külön utat". Ausztria feladatát ők természetesen abban látják, „hogy figyelmesen kell követni a fejlődés menetét és minden kínálkozó alkalmat észre kell venni..." Ami késik nem múlik.*

A „Weg und Ziel" lapjain már többször utaltunk arra, hogy Ausztria a Közös Piachoz való csatlakozással semlegességét teszi kockára. Kimutattuk, hogy korántsem fogunk éhenhalni, ha kívülmaradunk és tovább törekszünk arra, hogy sokoldalúbbá fejlesszük kereskedelmünket. Ezúttal mindenekelőtt arra a kérdésre feleltünk: kinek használ az, ha a Közös Piachoz való csatlakozás állítólagos elkerülhetetlenségét és az ezzel összefüggő gazdasági- és társadalompolitikai intézkedések szükségszerűségét hangoztatva pánikot keltenek.

Legfőbb ideje annak, hogy az osztrák munkásosztály szembe helyezze a maga elgondolását és akcióprogramját a nagyjövedelműek és az általuk támogatott politikai és társadalmi reakció veszedelmes és önző programjával.

* Az utóbbi időben előrehaladott szakaszba jutottak azok a tárgyalások, amelyek Ausztriának az Európai Gazdasági Közösségbe a Közös Piacba való belépését előkészítik. Az osztrák nagytőkések, az ipar nagyjaihoz tartozó úgynevezett „reformerek" — akik a Szocialista Párttal közösen kormányzó Néppárt jobbszárnyát alkotják, annak erősségel — sürgetik ennek a veszélyes, a kötelezően vállalt semlegességet súlyosan sértő lépésnek a megtételét. A koalíciós partnerek között ebben a kérdésben meglevő véleményeltérés után több mint negyed évig tartott, amíg megalakulhatott az új néppárti- szocialista párti kabinet.

A Közös Piac hívei azzal érvelnek, hogy Ausztria csak *társulna*, s ezzel — szerintük — nem érné sérelem a semlegességet. Bárhogyan fogalmaznánk is meg azonban a társulási egyezményt, semmiféle szövegezés sem változtathatna azon, hogy Ausztria olyan tömörülésben vesz részt, amely gazdasági tevékenységével az Atlanti Tömb katonai és politikai céljainak szolgálatában áll. E tekintetben még a Die Presse c. reakciós osztrák lap is kénytelen elismerni, hogy a Közös Piacban „igen szűk határok között mozognak azok a politikai természetű kivételes rendszabályok, amelyekre a semleges államok számíthatnak."

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

Szervezeti változások a szovjet gazdaságvezetés rendszerében

A lapok közölték, hogy a Szovjetunióban bizonyos szervezeti változásokat hajtottak végre a gazdaságvezetés rendszerében. Azóta e változások keretében — a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának rendelete alapján — létrehozták a Népgazdasági Főtanácsot. Az alábbiakban több olvasónk kérésére Vajda Péter, a Népszabadság moszkvai tudósítója bővebb felvilágosítást ad a Szovjetunió gazdasági vezetésében történt változásokról, különösképpen az újonnan létrehozott Népgazdasági Főtanács feladatairól.

Aligha szorul különösebben bizonyításra az, hogy a sztálini személyi kultusz éveiben háttérbe szorultak a gazdaságvezetés, a tervezés tökéletesítésének kérdései. A személyi kultusz felszámolása óta az SZKP tervező szervei, a Központi Bizottság plénuma rendszeresen napirendre tűzik e problémákat. Az elmúlt években sok nagy fontosságú reform valósult meg, amely szabad utat nyit minden alkotó kezdeményezés előtt, új alapokra helyezi a termelés pártellenőrzését, és megszabadítja a gazdasági vezetést a személyi kultusz korszakának dogmatikus torzításaitól.

Azok az új reformok, amelyeket a népgazdaság irányításának továbbfejlesztésére most elhatároztak, szerves folytatását jelentik az SZKP novemberi plénumán meghozott intézkedéseknek. Ezekkel lényegében jelentősen előrehaladt a gazdaság-tervezési struktúra átformálása — az a folyamat, amely a népgazdasági tanácsok megalakításával vette kezdetét. Az azóta eltelt öt esztendő gyakorlata teljes mértékben beigazolta: helyes volt a bürokratikus módon központosított, a helyi kezdeményezés kibontakozását gátló állami gazdaságtervezési apparátus átszervezése. Helyes volt a területük ügyeiért valóban felelős s megfelelő jogkörrel rendelkező népgazdasági tanácsok létrehozása. A tapasztalatok ugyanakkor módosítottak is bizonyos korábbi elképzeléseket. Némileg kevesebb — de nagyobb területen gazdálkodó népgazdasági tanács lényegesen jobban tudja biztosítani a nyersanyagtartalékok legjobb felhasználását, az ipari üzemek vezetését és kooperációját. E tapasztalatoknak megfelelően határozták el, hogy az ország egyes területein, a helyi sajátosságoktól függően, lényegesen csökkentik a népgazdasági tanácsok számát. Az orosz föderációban 67 helyett 23, Uk-

Digitized by Google

rajnában 14 helyett 7 működik. A plénum nagy figyelmet fordított a tervező intézmények munkájának megjavítására is. E tanácskozásokat, a távlati terveknek egyes évekre való felbontását, az Állami Tervbizottság (Goszplán) végezte. Ezt a funkciót a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsának adták át — a Tervbizottság a jövőben figyelmét a hosszú lejáratú távlati tervekre és problémáira tudja összpontosítani.

A nagymértékben kibontakozó kommunista építés követelményeinek szempontjából vizsgálta meg a plénum a pártmunka kérdéseit, és hozta meg egyik legfontosabb döntését: hogy az SZKP pártszervei az eddigi területi-üzemi elv helyett termelési-ágazati elv alapján működjenek, megteremtsék az állami gazdaságvezetés és a pártirányítás szorosabb együttműködésének előfeltételeit.

Ezeket az intézkedéseket fejlesztették tovább a Szovjetunió Kommunista Pártja Elnökségének és a Minisztertanácsnak március 13-i együttes ülésén. Itt — felmérve az eddigi intézkedések eredményeit — arra a következtetésre jutottak, hogy az iparitervezés és az építkezések irányításának megjavítására tett lépések csak akkor éreztetik majd teljes mértékben hatásukat, ha maximálisan össze tudják hangolni az Állami Tervbizottság, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa és az Állami Építési Bizottság (Goszsztroj), valamint az ágazati állami bizottságok tevékenységét. E feladat megoldására határozták el a Szovjetunió Népgazdasági Főtanácsának megalakítását. Azóta a Legfelsőbb Tanács rendeletével már létre is hozták a Népgazdasági Főtanácsot. A Népgazdasági Főtanács teljes intézkedési jogkörrel felruházott legmagasabb állami szerv az építkezések, az ipar, a tervező intézmények irányításában. Munkáját a Minisztertanács utasításainak megfelelően végzi, és annak vannak alárendelve. Rendeletei és határozatai kötelező erejűek valamennyi állami szervre. Vezetőjéül Usztyinov elvtársat nevezték ki, aki korábban hosszú ideig a honvédelmi ipar egyik vezetője volt.

A Népgazdasági Főtanács alá tartozik tehát a Tervbizottság, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa és az Állami Építési Bizottság is. Ezen kívül *közvetlenül* a Népgazdasági Főtanácstól kapják utasításaikat a különösen fontos területeken tevékenykedő állami ágazati bizottságok. Ilyen például a tudományos kutatómunkákat összehangoló, a repüléstúgyi, a honvédelmi ipari, a technikai, az elektrikával, a hajóépítéssel, az atomerő békés felhasználásával és a szabványokkal, valamint a találmányokkal foglalkozó állami bizottság. Közvetlenül a Népgazdasági Főtanácshoz tartozik az energetikai és a földgázipari állami bizottság is.

A Népgazdasági Főtanács megalakításával egyidejűleg nem csökkent, hanem éppen megnövekedett a Tervhivatal, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa, valamint az Állami Építési Bizottság jogköre. A szövetségi köztársaságok népgazdasági tanácsai, állami tervbizottságai mindeddig csupán az illető szövetségi köztársaság tanácsának voltak alárendelve. Tehát például: a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa nem adhatott közvetlen utasítást

Digitized by Google

a Türkmén Szövetségi Köztársaság népgazdasági tanácsának. Mostantól kezdve megváltozott a helyzet. A szövetségi köztársaságok tervbizottságai, népgazdasági tanácsai kettős elárendeltségben lesznek. Saját minisztertanácsuk mellett a Szovjetunió Tervbizottságától, illetve Népgazdasági Tanácsától is kaphatnak utasításokat. Hasonlóképpen a köztársasági és más helyi építési irányító szervek számára is kötelező lesz az Állami Építési Bizottság utasításainak végrehajtása. Ez lehetővé teszi a központi szerv számára, hogy az eddiginél eredményesebben vehessék fel a harcot mindenféle autarkia felé húzó helyi tendenciával. Sokkal operatívabban, gyorsabban lehet eldönteni a helyszínen felmerülő kérdéseket. Megfelelő központosított erőfeszítéseket lehet tenni a helyenként esetleg tapasztalható lemaradások kiküszöbölésére, és biztosítani lehet országos méretekben a megfelelő nyersanyagellátást, fejlődik a szakosítás és a kooperáció. Az egységes, szilárd állami irányítás kétségkívül elősegíti a tervfegyelem megerősítését.

Amellett, hogy bizonyos állami ágazati és termelési bizottságok közvetlenül az új csúcsszerv, a Népgazdasági Főtanács irányító hatáskörébe kerülnek — nás Bizottságokkal az Állami Tervbizottság, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa és az Állami Építési Bizottság rendelkezik... Az Állami Tervbizottsághoz tartozik — többi között — a vegyipari, a kohászati, az automatizálási és a gépipari, az elektrotechnikai, a mezőgazdasági gépgyártási, a fa- és papíripari, valamint a könnyű- és élelmiszeripari állami bizottság. Az építkezéssel foglalkozó bizottságok az Állami Építési Bizottsághoz, a kereskedelemmel foglalkozók a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsához tartoznak.

A tervezésben, a gazdasági irányításban teljhatalommal felruházott Népgazdasági Főtanács megteremtése fontos lépés egy egységes, az egyes üzemektől az állami vezetés csúcsáig terjedő, tudományosan megalapozott tervezési és gazdaság-vezetési rendszer létrehozásában. Az a tény, hogy a központosított irányítás szerepe megnövekedett, semmiképpen sem jelent visszalépést a demokratizálásban, sem visszatérést a személyi kultusz éveinek gazdaság-vezetési rendszeréhez. Törvényszerű folyamatról van szó, amelyre már a XXII. kongresszuson is nagy nyomatékkal mutattak rá. Arról, hogy a kommunizmus szélesen kibontakozó építésének korszakában megnövekedik a minden területet és ágazatot összehangoló egységes tervezés szerepe és jelentősége. Arról, hogy haladéktalanul előtérbe kerülnek az országos érdekek, és hogy hatékonyan ellenőrizni kell: mindenütt betartják-e az állami fegyelmet a gazdasági munkában, nem jelentkezik-e szűk partikularizmus. Valójában egyáltalán nem csökkent a köztársasági és helyi szervek tevékenységének jelentősége. Ellenkezőleg, a gazdaságvezetés tökéletesített rendszere segíti e szerveket, és még jobban aláhúzza felelősségüket az egységes állami terv végrehajtásában. A termelési tanácsok létrehozása, valamint a korábbi bürokratikus ellenőrzési apparátus helyett létrehozott és tevékenyen a társadalmi munkások, dolgozók aktivitására támaszkodó egységes

Digitized by Google

párt és állami ellenőrzési szerv megteremtése lehetővé teszi, hogy a központosított vezetés maximálisan támaszkodjék a tömegek alkotó erejére, kezdeményezésére. Folyamatban van a hivatalok gazdasági jogainak és felelősségének további fokozatos növelése is. A központosított állami vezetéssel egyidejűleg és összhangban fejlődnek a gazdasági irányítás demokratikus alapjai.

A tervezés és gazdaságvezetés szervezeteinek tökéletesítése, új szervek létrehozása kétségkívül nem egyszerű dolog, és bizonyos erőfeszítéseket is követel. Ezek azonban — mint Hruscsov elvtárs már az SZKP novemberi plénumán rámutatott — mindenképpen kifizetődnek. „Pártunk, Központi Bizottságunk, minden kommunista számára Lenin tevékenysége, elképzelései, tanácsai és útmutatásai jelentik a biztonságot a legnagyobb feladatok megoldására... Vlagyimir Iljics volt az, aki rámutatott, hogy a szervezeti kérdésekben néha akár háromszor is át kell dolgozni a vezetés alapelveit, normáit és törvényeit... Hogy olyan körülmények között, amikor a párt van hatalmon, a szervezeti teendők egyik legfőbb, elsődleges és alapvető feladatát jelentik, a hogy azzal rengeteg tapasztalat, új lépés, módosítás jár együtt..."

A Szovjetunióban egyszer már működött Népgazdasági Főtanács. Nehéz és felelősségteljes feladatairól 1918-ban, a népgazdasági tanácsok első összoroszországi kongresszusán, Lenin részletesen beszélt. Természetesen ennek a Lenin idejében bevált szervezeti formának újra bevezetése nem jelent egyszerűen visszatérést a régihez. Mint a Pravda aláhúzza: „A jelenlegi struktúrát úgy alakították ki, hogy tekintetbe vették az iparban és az építésben végbement mélyreható minőségi változásokat, a termelés méreteinek valósággal gigászivá növekedését."

A tökéletesített tervezési és gazdaságvezetési rendszerre máris új, jelentős feladatok várnak. A legközvetlenebb: az SZKP elnöksége és a Minisztertanács határozata alapján ki kell dolgozni az 1964—1965 esztendő tervét, ezt követően pedig az új, 1966—1970-es ötéves terv-javaslatokat is.

Vajda Péter

Digitized by Google

SZEMLE

A Pest megyei mezőgazdasági szövetkezetek pártszervezeteinek munkájáról

Nemrégiben a Pest megyei pártbizottság megvizsgálta a mezőgazdaság területén dolgozó pártszervezeteinek munkáját. A mérleg serpenyőjébe helyezte a gyakorlati tapasztalatokat, s ennek alapján megállapította, hogy a mezőgazdaság átszervezése óta a Pest megyei tsz-pártszervezetek többsége politikailag és szervezetileg sokat fejlődött.

Mik az eredmények? Elsősorban joggal örülhetünk annak, hogy Pest megyében ma már a szövetkezeteknek több mint 80 százalékában működnek pártszervezetek, hogy a tömeges átszervezés időszakában több száz új tsz-tag lépett be mint tagjelölt, vagy mint tagjelöltség nélkül fölvett tag a pártba, hogy sok új pártszervezet már a közös gazdálkodás megindításában is nagy munkát vállalt magára. Egy-két évvel ezelőtt sokszor még késhegyig menő harcot kellett vívni egyes vezetőkkel és pártszervezetekkel azért, hogy igyekezzenek a tagságot anyagilag minél érdekeltebbé tenni a termelésben, ma pedig, nem utolsó sorban a pártszervezetek munkájának eredményeképpen, a szövetkezetek többsége már helyesen kapcsolja össze az anyagi érdekeltség elvét az erkölcsi ösztönzéssel, tervszerűen kutatja és alkalmazza a helyi viszonyoknak legjobban megfelelő jövedelmezési formákat. Igaz, még ma is előfordul az, hogy egyes szövetkezeti vezetők félnek az új elosztási formáktól, attól tartanak, hogy a tagok „túlságosan nagy jövedelemhez jutnak". De a legnagyobb akadályt, a politikai merevséget és értetlenséget általában már sikerült elhárítani a helyes elosztás útjából.

Pártszervezeteink eredményesen működnek közre az olyan munkaszervezet kialakításában, amely egyszerre szolgálja a termelés fejlődését, a tagság életviszonyainak javítását és a szövetkezet szocialista jellegének elmélyítését. Így a hagyományos munkaszervezeten kívül szövetkezeteink ma már bátran alkalmazzák a növénytermesztésben a családi művelés, a területfelosztás módszerét. A sertésnevelésben és hízlalásban, a baromfitenyésztésben építenek a háztáji gazdaságokra. A termelés segítése és ellenőrzése pártszervezeteink munkájának középpontjába került. A vezetőségi üléseken, taggyűléseken rendszerint megtárgyalják a termelési feladatokat, a munkaszervezés, a díjazás, a tervkészítés problémáit. Ha az alapszervezetek vezetőségeinek munkatervében tallózunk, a politikai jellegű

Digitized by Google

feladatok mellett ilyen napirendi pontokat találunk bennük: „a szőlő- és gyümölcstermelés helyzete", „a jövedelemelosztás problémái", „felkészülés a tavaszi és nyári mezőgazdasági munkákra", „a szövetkezeti beruházások állása", „a szocialista brigádmozgalom és a párosverseny megszervezése" stb.

Pártszervezeteink azon igyekeznek, hogy egészséges politikai légkört, szocialista közszellemet alakítsanak ki a szövetkezetekben. A régi szociális különbségek és ellentétek emlékei persze nem tűntek még el nyomtalanul. Akadnak még olyan volt szegényparasztok, akik úgy érzik, hogy most is ők dolgozzák meg a módosabb parasztok földjét. Itt-ott a volt középparasztok egy része is húzódozik, elkülönül még a többi tsz-tagtól. Nem szűntek meg egycsapásra azok a mesterségesen szított ellentétek sem, amelyek a múltban szembeállították egymással a katolikusokat és a reformátusokat, vagy a különböző nemzetiséghez tartozó embereket. Kísért még a cigányokkal szembeni előítéletek hazajáró szelleme is. De a pártszervezetek — pártunk politikájának jegyében — igyekeznek feloldani a régi ellentéteket, s olyan közszellemet teremteni, amelyben magától értetődő az, hogy minden szövetkezeti tagnak egyenlők a jogai, hogy mindenkit elsősorban munkája szerint kell megbecsülni és díjazni.

Sok pártszervezetünk pezsgő politikai életet teremtett szövetkezetében. Pártnapokon, gyűléseken és más rendezvényeken gondoskodnak arról, hogy kielégítsék a szövetkezeti tagok érdeklődését, emeljék igényeit, kultúrájukat. A pártszervezetek által szervezett politikai és szakmai tanfolyamok jól beváltak. Az igen népszerű és eredményes három hetes téli tanfolyamokon 1962-ben és 1963-ban húszezer tsz-paraszt vett részt. Egy-egy előadáson két-háromszáz ember is megjelent. A rekordot ez évben Tatárszentgyörgy érte el, ahol több mint 400 ember vett részt rendszeresen, nem lankadó érdeklődéssel a pártszervezet által szervezett előadássorozaton. Az is örvendetes, hogy ma már a termelőszövetkezetek kétharmad részében rendszeresen folyik pártoktatás, és a tagságnak mintegy 70—80 százaléka részt vesz benne. A hallgatók zöme az „Időszerű kérdések" tanfolyamra járt. Figyelembe véve azt, hogy szövetkezeteinkben gyorsan nő az agrár-értelmiség, a technikusok és a szakmunkások száma, kívánatos, hogy a jövőben a járási pártbizottságok segítségével az eddiginél több gazdaságpolitikai tanfolyam induljon, és hogy a helyi agrár-értelmiség legjobbjait oktatóként is bevonják a pártoktatásba.

Javult a pártszervezetek szervezeti élete is. Rendszeresen megtartják a taggyűléseket és vezetőségi üléseket, tervszerűen, munkatervek alapján dolgoznak. A pártszervezeteket széles pártonkívüli aktíva-hálózat veszi körül. Különösen a nagyobb politikai akciókban — mint legutóbb a választás idején — sikerült létszámukat többszörösen meghaladó számú aktivistát bekapcsolniuk a politikai munkába.

Párt-végrehajtóbizottságunk nem hunyt szemet a nehézségek és a hibák előtt sem. Mindenekelőtt számolt azzal a problémával, hogy szövetkezeteink 18 százalékában még nincs pártszervezet. Megállapította, hogy a párt-

Digitized by Google

szervezetek többsége a gyors fejlődés ellenére is mind politikai, mind szakmai tekintetben elmarad az egyre növekvő követelmények mögött. Ez összefügg azzal, hogy a szövetkezeti pártszervezetek nagy része még igen fiatal, kevés tagból áll, és sok az olyan párttitkár, aki alig hogy belépett a pártba, máris nyakába szakadt a titkársággal járó megtisztelő, de nehéz, felelősségteljes munka. Sajnos, akadnak olyan pártvezetőségi tagok is, akik nem értik eléggé a párt politikáját, s ezért nem képesek következetesen képviselni azt. A szövetkezetekben folyó széleskörű szakmai és politikai oktatás ellenére a szövetkezeti párttagok műveltsége nem kielégítő, jelentős részük még a nyolc általános osztályt sem végezte el.

A járási pártbizottságok az utóbbi időben elsősorban a termelőszövetkezetek káderproblémáinak megoldására, a szövetkezeti elnökök, agronómusok beállítására és segítésére, a szövetkezetek termelési struktúrájának kialakítására és gazdasági megerősítésükre fordították figyelmüket. Nem foglalkoztak azonban ugyanilyen erővel a politikai munkával, az alapszervezetek helyzetének felmérésével és instruálásukkal. A járási pártbizottságok gyakran megkerülik a tsz-pártszervezeteket, nem támaszkodnak rájuk, csak a gazdasági vezetőkkel tárgyalnak. Egyes járási párt-végrehajtóbizottságok különösen az alacsonyabb típusú társulásokban folyó politikai munka irányítását hanyagolják el. Megyénkben 46 ilyen társulás közül mindössze 7-ben alakult pártszervezet.

Pártszervezeteink viszonylagos gyöngeségének egyik oka és részben következménye, hogy nem képesek eléggé politikailag és szakmailag irányítani és bekapcsolni a munkába az agrár-értelmiséget, azt a társadalmi réteget, amely egyre nagyobb szerepet tölt be a falun. A pártszervezetek egy része szakmai szempontból elmarad a gazdasági vezetés mögött, s így nem tud annak méltó partnerévé, hatékony segítőjévé válni. Egyes pártszervezetek nem szorgalmazzák az új agro- és zootechnikai eljárások bevezetését, sőt előfordul, hogy az ósdi, túlhaladott módszerek mellett kardoskodnak. A pártszervezetek is felelősek azért, hogy egyes szövetkezetekben még nem érvényesül következetesen az anyagi érdekeltség elve, hogy egyesek nem igen akarják kellőképpen biztosítani az állattenyésztésben dolgozó parasztok anyagi érdekeltségét is.

Nem eléggé őrködnek pártszervezeteink a szövetkezeti demokrácián sem. Egyik-másik szövetkezet nem tart rendszeresen közgyűlést. Gyakran küldöttgyűléssel helyettesítik a közgyűlést, és az is előfordul, hogy a küldötteket nem a tagság, hanem a vezetőség vagy az elnök „delegálja". Egyes szövetkezeti elnökök és agronómusok — rendszerint olyanok, akiknek fejükbe szállt a dicsőség — türelmetlen, goromba hangon beszélnek a tagsággal. Csalhatatlannak képzelik magukat, nem tartanak igényt arra, hogy a tagok javaslataikkal, bírálatukkal segítsék őket. „Megkapják a jó munkaegységet — mit akarnak ennél többet?" — mondják, s nem gondolnak arra, hogy ezzel a magatartásuk-

Digitized by Google

kal előbb-utóbb szükségképpen elvesztik a talajt a lábuk alól.

Megyénkben mindenütt kiosztották a háztáji földeket és a mérleghiányos termelőszövetkezetek kivételével mindenütt kifizették a földjáradékot. De több szövetkezetben is előfordult, hogy az idős és csökkent munkaképességű tagok háztáji földjét a falutól távol eső, gyenge minőségű földeken jelölték ki; máshol pedig beletörődtek abba, hogy a tagság egy része a megengedettnél nagyobb háztáji területen gazdálkodjon. Vannak még olyan szövetkezeti vezetők, akik nem támogatják, sőt szívük szerint még akadályoznák is a közöst kiegészítő háztáji árutermelést. Ez mind összefügg a politikai munka hiányosságával is.

Gyengén folyik a politikai nevelőmunka az asszonyok körében. Pedig az asszonyok igen fontos szerepet töltenek be a szövetkezetekben. Ők végzik a kapálás és egyéb kézi munkák zömét. És hogy jól megállják a helyüket a munkában, azt semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy az országos kukoricaversenyben megyénk Lenin Termelőszövetkezetének asszony brigádja a harmadik helyet nyerte el. A pártszervezetek azonban nem törődnek azzal, hogy mindenki megbecsülje a szövetkezetek nőtagjainak munkáját. Eltűrik azt, hogy egyes szövetkezetekben a nők nehezebb munkafeltételek között dolgoznak, mint a férfiak, s szinte természetesnek veszik, hogy a munkacsapat-vezetők között, de különösen a termelőszövetkezeti vezetőségekben olyan ritka a nő, mint a fehér holló.

Az utóbbi hét évben szövetkezeti pártszervezeteinkben visszaesett a tag- és tagjelölt-felvétel. Egyes pártszervezetek hónapszámra, sőt évszámra nem vesznek fel új tagjelöltet. Szembetűnő az elzárkózás a nők felvétele elől. Az utóbbi időben legtöbb pártszervezetünkben egyetlen nőt sem vettek fel a tagjelöltek vagy a párttagok közé. Pártszervezeteink joggal törekszenek arra, hogy utánpótlást kapjanak a fiatalságból. Az azonban már helytelen, hogy eközben kiesik látókörükből az idősebb generáció, a 40—50 évesek korosztálya, amelynek pedig talán a legnagyobb a szerepe a szövetkezetek életében és munkájában.

Hiba az is, hogy a pártszervezetek nagy része a nyár és a koraőszi hónapokban „leáll", úgyszólván beszünteti a szervezeti életet. Igaz, hogy a legnagyobb dologidőben minden időt a termelésre kell összpontosítani, és bűn volna, ha felesleges értekezletekkel elvonnánk az embereket a termelésből. De a pártszervezetek politikai aktivitására éppen olyankor van a legnagyobb szükség, amikor a tagok a munka dandárját végzik, amikor a gazdasági vezetők a legtöbb gonddal, problémával küszködnek.

A legtöbb nehézség azokban a pártszervezetekben adódik, amelyekben nagyon kevés a párttag. A szövetkezeti párttagság itt rendszerint beolvad a falusi pártszervezetekbe; így azonban gyakran elsikkadnak a szövetkezet problémái, s úgyszólván teljesen szünetel a szövetkezeti tagság legjobbjainak a pártba való felvétele. Az, hogy a tsz pártszervezetek szervezeti önállósága nem érvényesül kellően — gátolja a pártszervezetek megerősödését is.

Párt-végrehajtóbizottságunk józanul, reálisan méríegelte a felsorolt hibákat. Tudja, hogy ezek-

Digitized by Google

nek nagy része a kezdet nehézségeiből fakad, s egy alapjában véve életerős, biztató fejlődés kísérő jelensége. A szövetkezetek kommunistáira, pártszervezeteinkre a következő években szép és nagy munka vár. Meg kell szilárdítani minden szövetkezetet, mind politikailag, mind gazdaságilag. Szervezeteinknek példamutatóan közre kell működniük abban, hogy az ötéves terv Pest megyére vonatkozó irányzatait maradéktalanul teljesítsük. Sok ezer hold szőlőt és gyümölcsöst kell telepíteni, újabb tízezer holdat kell öntözhetővé tenni. Meggyőződésünk, hogy szorgalmas munkával, szakszerű, józan és emberséges vezetéssel ezek a feladatok teljesíthetők. Emelnünk kell a szövetkezeti vezetőségek és párttitkárok szakmai és politikai színvonalát. Tervbe vettük, hogy szövetkezeti párttitkáraink jelentős részét meghatározott ütemben és sorrendben pártiskolára küldjük, a vezetőségek tagjait pedig tervszerűen bevonjuk a pártoktatás megfelelő formáiba. A szövetkezeti pártszervezetek munkájának megjavításában kulcshelyet foglalnak el a járási pártbizottságok. Nekik konkrét segítséget kell adniok a vezetőségi ülések, a taggyűlések előkészítéséhez, a gazdálkodás megjavításához, a politikai és ideológiai munkához. A szövetkezetek gazdálkodásának pártirányítását a tsz-pártszervezetek bevonásával és közreműködésével maguknak a járási pártbizottságoknak kell végezniök.

Pártszervezeteinknek nagy gondot kell fordítaniuk a szövetkezeti demokrácia fejlesztésére. Meg kell teremteniük annak a feltételeit, hogy a tagság bátran éljen jogaival, mondja ki azt, ami a szívén fekszik, tárja fel a hibákat, a nehézségeket, a problémákat, s törje a fejét azon, hogyan lehet a szövetkezet ügyét előbbre vinni. Gondoskodniok kell arról, hogy egyetlen vezető se sérthesse meg szektás korlátoltságból vagy gyáva liberalizmusból a szövetkezet alapszabályait, és ne is tűrje el ezt senkitől sem. Tervszerűbben kell foglalkozni az emberekkel, és aki alkalmas a párttagságra, az előtt bátran ki kell tárni a párt kapuját. A tagjelöltekkel szembeni követelményeket nem helyes túl magasra állítani, s bizonyos fokig az adott körülményekhez kell szabni. Bízzunk az emberekben, s akiről fel lehet tételezni, hogy a tagjelöltség idején képes hozzánőni azokhoz a politikai és erkölcsi normákhoz, amelyeket a szervezeti szabályzat meghatároz, azokat vegyük fel a pártba. Különös gonddal kell foglalkozni a nők közötti politikai munkával.

Pártszervezeteinknek az eddiginél hatékonyabb eszmei-politikai nevelőmunkát kell végezniük a szövetkezeti dolgozók körében. Meg kell tanulniuk azt a tudományt, hogy egyszerre legyenek elvszerűek és rugalmasak, hogy a közösség érdekeinek szakszerű, példamutató szolgálatával, okos, bátor szóval, és az emberek iránti nagy tapintattal minden tekintetben ténylegesvezetőivé váljanak a szövetkezeteknek.

Baráth Károly

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szocialista világrendszer gazdaságának 1962. évi eredményeiből

Az 1962-es év gazdasági eredményeinek összegezési munkái nemrég zárultak le a szocialista országokban. A közzétett beszámolók nemcsak a tavalyi eredmények tényszámait foglalják magukban, hanem mélyrehatóan elemzik is a sikerek és a fejlődés során felmerült nehézségek okait. E beszámolókon kívül egyéb, nagy jelentőségű forrásokra is támaszkodhatunk a múlt év gazdasági mérlegének megvonásában. 1962 végén és 1963 elején négy európai szocialista országban (Bulgáriában, Magyarországon, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban) tartottak kongresszust a kommunista pártok. Ezek a kongresszusok több év gazdasági problémáival foglalkoztak ugyan, de ezen belül az 1962-es év várható eredményeit is igen részletesen elemezték. 1962 folyamán két ízben — júniusban és decemberben — is üléseztek a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában tömörült szocialista államok képviselői. Különösen a júniusi, XVI. (rendkívüli) ülésszak volt nagy jelentőségű, amelyen a tagállamok kommunista és munkáspártjainak első titkárai, valamint a kormányfők mélyrehatóan elemezték az országaik közötti együttműködés hatékonyabbá tételének módjait.

A tervjelentések és az említett egyéb források arról tanúskodnak, hogy 1962-ben is jelentősen emelkedett az egész szocialista világrendszer és ezen belül minden egyes ország termelésének színvonala. Különösen az ipar fejlődött gyorsan. 1962-ben az ipari termelés volumene a következőképpen haladta meg az 1961-es színvonalat (százalékban):*

Bulgária	11,1
Csehszlovákia	6,
Kína	30, **
Korea	20,0
Lengyelország	8,4
Magyarország	9,
Mongólia	14,2
NDK	6,1
Szovjetunió	9,5
Románia	14,7
Vietnam	23,2
Jugoszlávia	7,

** Csak a könnyűipar.

Az adatok valamennyi ország ipari fejlődésének számottevő emelkedéséről tanúskodnak. Megmutatják azonban azt is, hogy a fejlődés üteme tekintetében jelentős különbség van az egyes országok között.

Az ütembeli eltérésben több tényező együttes hatása nyilvánul meg. Befolyásolja az ütemet pél-

* Kuba és Albánia termeléséről még nincsenek összesített adataink.

Digitized by Google

dául az országok közötti színvonalkülönbség, a népgazdaság struktúrája. Fontos tényező továbbá a foglalkoztatottak létszámának növelési lehetősége, az ipar nyersanyag-szükségleteinek biztosítottsága, a gyártmányok korszerűségének fokozása stb. A Német Demokratikus Köztársaság pl. a munkaerő-hiány miatt tavaly lényegében nem tudta növelni az ipari foglalkoztatottak számát, ipari termelését tehát alapvetően csak a munka termelékenységének emelésével fokozhatta. A többi országban a munkatermelékenység emelésén kívül a foglalkoztatottak számának növekedése is fontos szerepet játszott. Magyarországon és a Szovjetunióban például 1962-ben a termelés növekedésének kétharmada származott a termelékenység növekedéséből, egyharmada pedig a létszám emelkedéséből. Nyilvánvaló, hogy azokban az országokban, amelyekben a munkatermelékenység emelése mellett még a létszámot is lehet növelni, ott — egyébként azonos feltételek esetén — nagyobbak a lehetőségei a termelés fejlesztésének, mint ott, ahol csak a termelékenység fokozásával növelhető a termelés.

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában tömörült szocialista államok együttes ipari termelése 1962-ben kb. 9 százalékkal nőtt. A tőkésországok együttes ipari termelése ugyanezen időszak alatt csak kb. 5 százalékkal, s ezen belül a nyugat-európai országoké csak 4 százalékkal emelkedett. A szocialista világrendszer részaránya a világ ipari termelésében 1962-ben meghaladta a 40 százalékot, a KGST-tagállamoké pedig a 30 százalékot. Az 1960-ra vonatkozó megfelelő adatok: 37, illetve 28 százalék.

A szocialista országok iparán belül különösen gyorsan fejlődtek a technikai fejlődés szempontjából döntő ágazatok: a gépipar és a vegyipar. E két ágazat fejlődésének üteme általában meghaladta az egyes országok egész iparának fejlődési ütemét. A gép- és fémfeldolgozó ipar, illetve a vegyipar termelése tavaly Magyarországon 11, ill. 19, a Szovjetunióban 15, ill. 15, Bulgáriában 24, ill. 21, Romániában 19, ill. 24, Csehszlovákiában 9, ill. 12,4, Lengyelországban 16, ill. 15 százalékkal volt magasabb, mint 1961-ben. A szocialista országok ezután is igen nagy gondot fordítanak a vegyipar fejlesztésére. A legutóbbi 10 évben nagyjából azonos volt gépiparunk és vegyiparunk fejlődésének üteme, a jövőben azonban a szocialista országok túlnyomó többségében gyorsabb lesz a vegyipari fejlődés üteme, mint a gépiparé. A vegyipar általában a tőkésországokban is gyorsabban fejlődik, mint a gépipar.

1962-ben a szocialista országok nagy erőfeszítéseket tettek, hogy kiszélesítsék népgazdaságuk nyersanyag-, fűtőanyag- és energetikai bázisát. Ezek az ágazatok elsősorban azokban az országokban fejlődtek, amelyek természeti kincsekben gazdagok.

1962-ben a megvalósulás stádiumába lépett két olyan intézkedés, amely nagy jelentőségű az európai népi demokratikus országok nyersanyag- és energia-problémáinak enyhítése szempontjából: üzembe helyezték a „Barátság" Kőolajvezeték csehszlovákiai és magyarországi szakaszát, s Magyarország, az NDK, Len-

Digitized by Google

gyelország és Csehszlovákia már régebben egyesített energiarendszeréhez hozzákapcsolták a nyugat-ukrajnai energiarendszert, ezzel megindult a villamosenergia szállítása a Szovjetunióból Magyarországra. Az 1962-ben megkötött magyar—szovjet alumínium-egyezmény szintén — egyebek között — az energia-probléma enyhülését is szolgálja. Az egyezmény keretében a Szovjetunió, 1965-től kezdve fokozatosan magára vállalja az alumínium-gyártás leginkább energiaigényes fázisát, az alumínium kinyerését a timföldből, azzal, hogy az alumíniumot teljes egészében visszaszállítja Magyarországra.

A szocialista országokban 1962-ben jelentősen megnőtt a lakosság szükségleteinek kielégítését szolgáló termékek gyártása is. Az ipar fejlettségét is, de a jólét növekedését is mutatja az, hogy egyre nagyobb volumenű a tartós fogyasztási javak termelése. Az európai szocialista országokban 1962-ben a következő mennyiségekben gyártottak néhány tartós fogyasztási cikket.

(ezer darab)

	Mosógép	Rádió	Hűtőszekrény
Bulgária	68	—	175
Csehszlovákia	244*	157*	300
Lengyelország	580	78	700
Magyarország	132	17	258
NDK	196	192	796*
Románia	77	46	251
Szovjetunió	1800	834	4300

* 1961.

Értünk el eredményeket a gyártás és a gyártmányok korszerűsítésében, valamint a termékek választékának bővítésében is. A Szovjetunióban 1962-ben 4000 új, korszerű géptípus, illetve berendezés gyártását kezdték meg, 350 korszerűtlen termék gyártását pedig beszüntették. Az NDK-ban ugyanebben az időben 2000 új termék gyártását szervezték meg. A lengyel nehézipar egy év alatt 550 új gyártmányt állított elő, 70 elavult gyártmány termelését pedig megszüntette. Csehszlovákiában jelentősen növelték a progresszív típusú, automata és félautomata esztergák gyártását. Bulgária jelentős haladást tett számos újtípusú gép és műszer gyártásának korszerűsítésében. A Vietnámi Demokratikus Köztársaság nehézipara egy év alatt 28 új termékfajta gyártását honosította meg. Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy a szocialista országokban jelentős technikai haladás megy végbe.

Tavaly az egyes szocialista országok mezőgazdasága mind a termelés növelését, mind a tervek teljesítését tekintve nagyon eltérő módon fejlődött. A legtöbb szocialista országban rossz volt az időjárás, és így nem tudták teljesíteni a termelési előirányzatot. 1962-ben a mezőgazdasági termelés az európai népi demokratikus országok többségében alacsonyabb volt a tervezettnél, sőt egyes országokban (pl. Csehszlovákiában, Lengyelországban)

Digitized by Google

még az 1961-es szintet sem érte el. A Szovjetunióban tavaly viszont rekordtermést takarítottak be. Mongólia is nagy eredményeket ért el a mezőgazdaság fejlesztésében: 1962-ben a Mongol Népköztársaságnak sikerült túlteljesítenie a mezőgazdasági terv előirányzatát. A múlt évben Kínában és Vietnámban is emelkedett a mezőgazdaság termelése az előző évhez képest.

Minden szocialista országban megnövekedett a mezőgazdaság gépparkja. Egyes országokban azonban a növekedés üteme nem tudta teljesen áthidalni a mezőgazdaságban foglalkoztatottak csökkenése okozta rést. A múlt év tapasztalatai arra is felhívják a figyelmet, hogy a mezőgazdasági termelés fejlődésének biztonsága végett a géppark növelése mellett a rossz időjárás káros hatását csökkentő intézkedések (pl. az öntözés) fejlesztésére is nagy gondot kell fordítani. Ennek jelentőségét különösen a Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusa húzta alá. Hazánk és néhány más ország már eddig is jelentős beruházásokat eszközölt az öntözőművek fejlesztése céljából. Magyarországon 1962-ben 65 százalékkal nagyobb területet öntöztek, mint 1961-ben.

1962-ben minden szocialista országban nőtt a nemzeti jövedelem. A nemzeti jövedelem növekedése lehetővé tette a lakosság életszínvonala és a beruházások egyidejű növelését. Egyes országokban azonban a tervezettnél alacsonyabb volt a nemzeti jövedelem növekedése, s ennek következtében az életszínvonal emelkedése is. Az elmaradást alapvetően a mezőgazdasági termelés már említett gyengesége okozta.

Tavaly tovább bővült a szocialista országok egymás között és a kapitalista országokkal folytatott külkereskedelme. Bulgária tavaly 84 országgal kereskedett; áruforgalmának 82,6 százaléka a szocialista országokra jutott. Románia külkereskedelmi forgalma 9, Csehszlovákiáé 5, Magyarországé csaknem 12, Vietnámé 10 százalékkal emelkedett. Az egyes árucsoportok közül a gépek és berendezések forgalma növekedett leggyorsabban. 1962-ben a KGST-tagállamok egymás közötti gépkereskedelme 1961-hez viszonyítva 21 százalékkal nőtt. Ez a rohamos emelkedés részben a termelés gyors fejlődési ütemének, részben pedig az országok közötti munkamegosztás elmélyülésének az eredménye. Egyúttal fontos mutatója ez annak is, hogy azok az országok, amelyek elmaradt gazdaságot örököltek a kapitalizmustól, fejlődésük legutóbbi szakaszában nagy eredményeket értek el az iparosítás, és különösen a gépipar fejlesztésében. A következő országok gépexportja az átlagosnál is gyorsabban fejlődött: Bulgáriáé 50, a Szovjetunióé 33, Csehszlovákiáé 26, Lengyelországé és Romániáé 24—24 százalékkal.

A szocialista országok áruforgalmának mintegy 72 százaléka, ezen belül a KGST-tagállamok áruforgalmának 64 százaléka esik az egymás közötti kölcsönös áruszállításokra. A szocialista országoknak a kapitalista országokkal lebonyolított forgalma kb. 8 százalékkal nőtt.

Az 1962-es évnek nagy nemzetközi jelentőségű eseménye volt a KGST júniusi XVI. (rendkívüli)

Digitized by Google

és decemberi, XVII. ülésszaka. A XVI. ülésszakon a Tanácshoz tartozó államok kommunista és munkáspártjainak vezetői, valamint kormányfői megvitatták és elfogadták a „Szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei" című dokumentumot. Fontos eredménye volt e tanácskozásnak, hogy szervezetileg is tovább fejlődött az országok közötti együttműködés. A szervezeti továbbfejlesztés célja az volt, hogy a KGST-t alkalmassá tegyék az együttműködés új, magasabb szintű feladatainak elvégzésére. Új feladatként tűzték ki mindenekelőtt a népgazdasági tervek sokoldalú egyeztetését, a termelés és a beruházások gazdaságosságának a specializáció révén való további emelését. E feladatok rugalmas és gyors megoldása végett létre hívták a KGST-nek a tagországok miniszterelnök-helyetteseiből álló Végrehajtó Bizottságát. A Végrehajtó Bizottság általában kéthavonként ülésezik. (A KGST ülésszakát általában évenként hívják össze.) A tervek koordinálására létrehozták a Tervirodát.

A munkamegosztás elmélyülése szükségessé tette az országok közötti elszámolási rendszer tökéletesítését, a beruházási eszközök nemzetközi méretű koncentrációját. E feladatok megoldására létrehozzák a Szocialista Országok Bankját. A Bank tevékenységi körébe kezdetben az országok közötti sokoldalú elszámolás lebonyolítása tartozik, később azonban, megfelelő alappal rendelkezve, a Bank hitelt is nyújthat olyan vállalatok építésére, amelyeknek létesítésében több ország van érdekelve. A KGST XVII. ülésszaka lényegében az előző ülésszak elvi iránymutatásából adódó feladatok végrehajtásának módját vitatta meg.

A múlt évnek fontos eseménye volt az, hogy a KGST-hez tartozó államok összeállították 1980-ig szóló gazdaságfejlesztési irányvonaluk első vázlatát. A mintegy húsz évre szóló tervvázlatok összeállítása azért vált szükségessé, mert egyes nagy horderejű kérdések megoldása átnyúl az ötéves terv-periódusok keretén. A húszéves gazdaságfejlesztési irányvonalak összesített adatai szerint 1961-től 1980-ig a KGST országok ipari termelése több mint hatszorosára, mezőgazdasági termelésük háromszorosára, nemzeti jövedelmük pedig csaknem ötszörösére emelkedik. 1980-ig a KGST méreteiben lényegében megoldódik a szocializmus alapvető gazdasági feladata: a legfejlettebb tőkésországok túlszárnyalása az egy főre jutó termelésben.

Az 1963-as év igen nagy feladatokat ró az összes szocialista országokra, mert az idei feladatok végrehajtása mellett a tavalyi nehézségek miatti termeléskieséseket is részben pótolniuk kell. Néhány országban ezért az idén hatalmas feladatok hárulnak a népgazdaság egyes területeire, különösen a mezőgazdaságra. 1963-ban hazánkban pl. 12 százalékkal, Csehszlovákiában 18 százalékkal kell emelni a mezőgazdasági termelést. A megfelelő termelési szintek elérésétől függ a tervezett életszínvonal biztosítása is. A feladat megoldása tehát rendkívül fontos.

Káplár József

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A kapitalizmus a század elején és korunkban

VARGA JENŐ: A XX. SZÁZAD KAPITALIZMUSA

A burzsoázia ultrareakciós körei és a revizionisták egyaránt azt hirdetik, hogy korunk kapitalizmusa alapjaiban más, mint az a kapitalizmus, amelyet Marx vizsgált, vagy mint a századeleji, amelyről Lenin adott mély elemzést. A mai imperialista propaganda rengeteget költ annak bizonygatására, hogy a tőkés rendnek a marxizmus által feltárt fejlődéstörvényei már nem érvényesek a mai kapitalizmusra. Nemegyszer azt állítják, hogy a fejlett nyugati országokban fennálló rendszert már nem is helyes kapitalizmusnak nevezni. A két rendszer közötti ideológiai-politikai harc szempontjából rendkívül fontos, hogy helyesen értékeljük azokat a változásokat, amelyek az utóbbi évtizedekben mentek végbe a tőkés rendszerben. Lényeges ez a mai kapitalizmust leegyszerűsítő, a változásokról tudomást nem vevő dogmatikus nézetek leküzdése szempontjából is.

Mind a burzsoá revizionista, mind a dogmatikus nézetek elleni ideológiai harcot jelentősen segíti Varga Jenőnek, a kiváló marxista közgazdásznak a „A XX. század kapitalizmusa" című tanulmánya.

A szerző már több mint fél évszázada kutatja a monopoltőkés rendszert, sokoldalúan elemezte a XX. századbeli kapitalizmus történelmi fejlődésének minden fontosabb szakaszát, s szinte létrejöttüktől kezdve végigkísérte azokat az ellentmondásokat, amelyek a kapitalizmus általános válságát, annak mindhárom szakaszát jellemzik. Kutatásai segítséget nyújtottak a nemzetközi forradalmi mozgalomnak és erős visszhangot keltettek nemcsak a marxista, hanem a polgári tudósok körében is. A marxista közgazdaságtudomány terén kifejtett alkotó tevékenységéért Varga Jenőt három ízben tüntették ki Lenin-renddel, s a közelmúltban Lenin-díjjal jutalmazták. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Varga Jenő a századeleji és a mai kapitalizmus egyik legjobb ismerője, és a téma problémáinak hivatott megszólaltatója.

A viszonylag rövid, 208 oldalas tanulmány hatalmas kutatómunka eredménye, és tömör foglalata. Varga Jenő csak az utóbbi húsz évben mintegy 150 kisebb-nagyobb tanulmányt és könyvet írt a mai kapitalizmus gazdasági és társadalmi problémáiról.

A szerző művében nem a XX. század kapitalizmusának *történetét* írja meg, hanem azokat a legfőbb *változásokat* ragadja meg, amelyek a század eleje óta a tőkés rendszerben végbementek. Az

• Kossuth 1962. 208 old.

Digitized by Google

új világhelyzetből, a két rendszer létének és harcának viszonyaiból kiindulva bebizonyítja, hogy a valóság szöges ellentéte annak, amit a kapitalizmus apologetái állítanak, s kimutatja, hogy „napjaink kapitalista társadalmában a XX. század eleji kapitalizmushoz viszonyítva semmiféle alapvető, elvi változás nem történt... a kapitalizmus törvényei nem változtak." Ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a burzsoá társadalom belső mozgástörvényeinek változatlansága ellenére a mai kapitalizmus helyzete számottevően különbözik a századelejitől.

„A rothadó kapitalizmus mellett — írja — fennáll a fejlődő szocialista világ, amely (a lakosság számát tekintve) a földkerekségnek már több mint egyharmadát foglalja magában. A tőkés világon belül az imperialista hatalmak mellett már nemcsak gyarmatok, félgyarmatok és függő országok vannak, mint ez a század elején volt, hanem egyre növekvő számban független államok is, amelyek ellenségesen szemben állnak az imperializmussal, és baráti kapcsolatokat létesítenek a szocialista világgal." (126. old.)

A század elejéhez képest *sok belső gazdasági és szociális változás ment végbe a kapitalizmusban.* Ez mindenekelőtt a két rendszer létezésével és azzal függ össze, hogy rendkívüli mértékben megnőtt a termelésnek és a tőkének a koncentrációja és a finánccoligarchiának az a lehetősége, hogy idegen tőke felett rendelkezzék.

Teljesen kifejlődött az állammonopolista kapitalizmus, amely az első világháború alatt kezdett kibontakozni. A XX. század folyamán jelentősen megerősödött a finánccoligarchia hatalma, s bonyolultabbakká, leplezettebbekké váltak az idegen tőke feletti uralmának módszerei. A monopóliumok megerősödése és az állammonopolista kapitalizmus kifejlődése következtében megváltozott a túltermelési válságok terhének megoszlása. A század elején — a nagy árzuhanások, a súlyos hitelválságok, a tömeges csődök következtében — még a burzsoáziára nehezedett a veszteségek jelentős része. Ma azonban a burzsoázia lényegesen nagyobb mértékben tudja a tömegekre hárítani ezt, mint a század elején.

A kapitalizmus a végbement változások következtében *gazdaságilag gyengébb,* mint a század elején volt. Nem tud munkát adni a dolgozó tömegeknek, megszűnt az egységes tőkés világpiac, a tőkének nincs szabad mozgása. A kapitalizmus ellentmondásainak kiéleződése a tőkésországokban a belső piac krónikus összeszűkülésére vezet. A kapitalizmus gazdasági ingatagságát mutatja a tőkésországok valutáit sújtó infláció is, amelynek fő oka ma az, hogy a második világháború után a nemzeti jövedelemből nagyobb összegeket vontak el improduktív célokra, mint amennyit a tőke normális funkcionálása megenged.

A tőkés gazdaság fokozódó militarizálásának főként politikai okai vannak ugyan, de összefügg ez az áruértékesítési nehézségekkel és a piac szűk voltával is.

Szorosan összefüggnek a gazdasági fejlődéssel azok a szociális változások is, amelyek a kapitalizmusban a XX. század folyamán végbementek. Az osztályok egymáshoz való viszonya

Digitized by Google

nem változott, sőt osztályszerkezetét tekintve a kapitalizmus ma közelebb áll ahhoz az „absztrakt" kapitalizmushoz, amelyet annakidején Marx elemzett. A burzsoázia száma a proletariátuséhoz képest jelentősen csökkent, s méginkább csökkent a burzsoáziának a termelési folyamatban betöltött szervező szerepe. A kisárutermelők rétege is erősen összezsugorodott.

A technika gyors fejlődése következtében a munkásosztály összetétele is jelentősen megváltozott. Az ipari országokban az alkalmazottak száma sokkal gyorsabban növekszik, mint a termelő munkásoké, s mindinkább közeledik ahhoz.

A gazdasági és szociális változásokat kifejtve Varga Jenő példamutatóan tárja fel *a gazdasági és az ideológiai harc szoros összefüggéseit és kölcsönhatásait.* Az osztályharcnak az egyes időszakokra jellemző sajátosságait az alapvető társadalmi folyamatokból vezeti le, s vizsgálatának középpontjába a burzsoázia és a proletariátus közötti harcot, illetve a világ fő ellentétét, a szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentétet állítja.

A gazdasági és politikai folyamatok ilyen összefüggésben való vizsgálata ma különösen nagy jelentőségű, mert — mint Varga Jenő írja — „ez a kor a két ellentétes társadalmi és gazdasági világrendszer harcának korszaka, a szocialista és nemzeti felszabadító forradalmak korszaka, az imperializmus összeomlásának és a gyarmati rendszer felszámolásának, egyre több nép szocialista útra térésének, a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának korszaka." (186. old.)

Mindezekkel összefüggésben az imperializmus számára *rendkívül súlyossá váltak a politikai problémák*, súlyosabbá, mint a gazdaságiak. A kapitalista rendszer fenntartásának gondja, a kommunizmus elleni harc vált *az imperialisták politikájának és ideológiájának tengelyévé.* A monopoltőke hatalmas gazdasági és politikai erőket állít csatasorba a szocialista világrendszer és a kommunista pártok ellen. Ugyanakkor gazdasági és politikai téren elkeseredett harcot folytat a gazdaságilag elmaradott országok feletti befolyásért, megmaradt pozícióinak megőrzéséért.

Belső ellentétei is súlyosbítják az imperializmus helyzetét. Éles ellentétek vannak az Egyesült Államok és a többi tőkésország között, az imperialista hatalmak és a még megmaradt gyarmatok között, a két rendszer közötti harcban katonai szövetségbe tömörült és a semleges tőkésországok között, valamint magán a NATO-n belül.

Ezek az ellentétek nem függetlenek az egyes tőkésországok belső helyzetétől, azoktól a társadalmi és politikai antagonizmusoktól, amelyek a tőke és a munka, a kisparasztok és a földesurak, a monopoltőke és minden népréteg, valamint a háború és béke hívei között feszülnek. Az ellentétek gyakran összefonódnak egymással, s a reakció ellen, valamint a békéért folytatott harc gyakran összefonódik a világreakció legfőbb támasza, az amerikai imperializmus elleni küzdelemmel.

A századeleji és a mai kapitalizmus közötti hasonlóságokból és eltérésekből, a legfőbb változások elemzése alapján kirajzolódik *a továbbfejlődés perspektívája:* „A kapitalizmus sorsa történelmileg

Digitized by Google

már eldőlt: pusztulásra van ítélve, át kell adnia helyét a magasabb rendű társadalmi rendnek, a kommunizmusnak. Azt, hogy ez a folyamat világviszonylatban mennyi idő alatt és milyen formák között zajlik le, nehéz megjósolni. A kapitalizmus pusztulása a burzsoá társadalom összes dolgozóit, összes haladó erőit maga köré tömörítő munkásosztály harca nyomán megy végbe. De ez a harc nem feltétlenül ölti majd mindenütt a fegyveres felkelés formáját. A szocializmusba való átmenet számos országban viszonylag békés formák között fog lezajlani. Marxnak az az elgondolása, hogy egyes országokban lehetséges lesz a burzsoáziától való »megváltás«, esetleg valósággá válik" — írja Varga Jenő.

Rövidebb távlatot tekintve a következőket vázolja fel:

A Szovjetunió gazdasági téren túlszárnyalja az Egyesült Államokat, s a világ gazdaságilag leghatalmasabb országává válik. A Kínai Népköztársaság a világ egyik legnagyobb hatalmává lesz. Egyre inkább megmutatkozik, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezője. Befejeződik a gyarmati rendszer széthullása. Ha az összes országok népei aktívan harcolnak a békéért, akkor aligha törhet ki harmadik világháború. Az imperialista országok közötti és a kapitalista tábor egymással szembenálló csoportosulásai közötti harc minden bizonnyal folytatódni fog. „Ámde az elkerülhetetlenül hatalmas áldozatok és az esetleges győzelem esetén kecsegtető haszon közötti aránytalanság, s különösen a kapitalista rend sorsáért való aggódás megakadályozza, hogy a jövőben e csoportosulások között világháború törjön ki. »Kis háborúk«, főként olyan háborúk, amelyek a félgyarmatoknak az imperialista igától való megszabadulásáért folynak (Dél-Amerika), lehetségesek és valószínűek." (207. old.) A tőke koncentrációja s a további gyors technikai haladás növeli a tömeges munkanélküliséget, tovább élezi az osztályharcot, azonban „a kapitalista rendszer létének meghosszabbítására való törekvés bizonyos fokig kényszeríteni fogja a tőkét, hogy némi engedményeket tegyen a munkásosztálynak." (207. old.) A ciklusok rövidebbek, és a gazdasági válságok valószínűleg súlyosabbak lesznek, mint a második világháború utáni 15 évben.

„A kapitalizmusból a szocializmusba való történelmi átmenet rendkívüli bonyolultsága miatt lehetetlen konkrétabb prognózist adni." Nagy azonban annak a valószínűsége, hogy a XX. század a kapitalizmus fennállásának utolsó százada. Ennek az évszázadnak a végére már egyáltalán nem lesz kapitalizmus, vagy annak csupán jelentéktelen csökevényei maradnak fenn. A XX. század úgy kerül be az emberiség történetébe, mint a kapitalizmus pusztulásának, a kommunizmus diadalának százada.

Varga Jenő tanulmánya a kapitalizmus legfontosabb problémáit veszi boncolás alá, nem pedig a fejlődés minden jelenségét és mozzanatát. (Például a tőkés világpiac mai helyzetét megvilágítva nem tér ki arra, hogy mi a tőkés világgazdaságra gyakorolt hatása azoknak a változásoknak, amelyek — elsősorban az iparilag fejlett kapitalista országokban — az utolsó években a kereskedelem nagyobb liberalizá-

Digitized by Google

lása, a szabadabb tőkemozgás, a valuták szabadabb átválthatósága, az aranytartalékoknak a vezető tőkésországok közötti „reálisabb" megoszlása tekintetében végbementek. Nem tárgyalja azt sem, hogy a szocialista országok és a gazdaságilag gyengén fejlett volt gyarmati és függő országok között kiépült kapcsolatok hatására hogyan változtatták meg az imperialista hatalmak az általuk nyújtott hitelek és kölcsönök feltételeit, hogy a nemzeti burzsoáziának tett engedmények hogyan befolyásolják az imperializmus elleni harcot, s mindenekelőtt a nemzeti burzsoázia és a külföldi monopóliumok viszonyát stb.)

Mindez azonban nem változtat a tanulmány értékén. Varga Jenő elvtársnak ez a munkája mélyrehatóan és helyesen vázolja fel a legutóbbi hat évtizedben végbement legalapvetőbb változásokat és a fejlődés távlatait, s az események sok kérdésben igazolták megállapításait. Érdeme a munkának, hogy a bonyolult kérdéseket is világosan, közérthetően, népszerűen fejti ki, s ezzel nemcsak az érdeklődő olvasóknak nyújt segítséget a kérdések megértéséhez, hanem ebben a tekintetben is példát mutat a mai kapitalizmussal foglalkozó tudományos kutatóknak és propagandistáknak.

Dr. Simai Mihály

Horthy Miklós titkos iratai*

Az utóbbi másfél évtizedben számos történelmi munka, monográfia, tanulmány és dokumentumgyűjtemény jelent meg a negyedszázados ellenforradalmi fasiszta Horthy-rendszerről. Közülük egyik legjelentősebb a „Horthy Miklós iratai" című dokumentumkötet, amelyet Szinai Miklós és Szücs László, az Országos Levéltár két munkatársa állított össze.

A dokumentumkötet azokat a titkos iratokat tartalmazza, amelyeket Horthy a Várpalotában páncélszekrényében őrzött (kivéve közülük a családi, személyes jellegű és politikai szempontból érdektelen iratokat), s amelyeket rajta kívül csak a levelek és feljegyzések írói, illetve a kormányzó legbizalmasabb emberei ismertek. Horthy az ötvenes évek elején abban a biztos tudatban írta meg a történelmi tényeket meghamisító memoárját, hogy e titkos iratok Buda ostroma alatt elpusztultak. Horthy azonban tévedett. Az iratok nem pusztultak el, hanem a német fasiszták magukkal hurcolták azokat Németországba. A szovjet hadsereg egyik alakulata ott megtalálta őket, s a Szovjetunió néhány évvel ezelőtt átadta a Magyar Népköztársaság kormányának.

A dokumentumkötet 88 dokumentumot tartalmaz. A forráskiadvány összeállítói időrendi sorrendjükben teszik közzé az iratokat, s az egyes iratok létrejöttének körülményeiről és to-

* Kossuth Könyvkiadó 1962.

Digitized by Google

vábbi sorsáról szóló értékes jegyzeteket, kommentárokat, kritikai megjegyzéseket fűznek hozzájuk. Bár a dokumentumok nincsenek egymással szoros összefüggésben, s az ellenforradalmi időszaknak csak néhány lényeges eseményét világítják meg, a belőlük áradó szellem mégis a rezsim legfőbb vonásait tükrözi, s az olvasó így összefüggő képet alakíthat ki magának Horthyék negyedszázados uralmáról.

A dokumentumkötet minden egyes iratáról külön-külön is érdemes volna beszélni, ezt azonban e recenzió keretei nem teszik lehetővé. Ezért most csak azokra a dokumentumokra hívjuk fel az olvasók figyelmét, amelyek Horthy politikai tevékenységéről, dinasztikus törekvéséről, a magyar uralkodó osztályok agresszív, a háború kirobbantására irányuló politikájáról, s végül a magyar uralkodó osztályoknak a második világháború időszakában folytatott politikájáról adnak szemléltető adalékokat.

A felszabadulás óta több történelmi munka kísérelte meg, hogy megvilágítsa Horthy szerepét, politikai tevékenységét. A „Horthy Miklós titkos iratai" c. kötetben közzétett dokumentumokból azonban kitűnik, hogy a jövőben is nagy gondot kell fordítani erre. Ezek az iratok jól tükrözik Horthy korlátoltságát, rámutatnak haladásellenességére, befolyásolhatóságára, ravaszságára, de egyben arról is tanúskodnak, hogy Horthynak nagy szerepe volt a magyar kül- és belpolitika irányításában. Horthy keze nyomát minden, az ország sorsát és jövőjét illetően létfontosságú döntésen ott találjuk. Gondoljunk pl. az 1931. február 20.—március 5. között megtartott koronatanácsi ülésre (16. dokumentum), amelyen lényegében arról folyt a vita, hogyan lehet adminisztratív, terrorintézkedésekkel úrrá lenni a gazdasági válságon. Horthy már ezen az ülésen javasolta a statárium prevencióként való bevezetését, az időszaki baloldali lapok további korlátozását, illetve betiltását. A Koronatanács elvetette ugyan a javaslatot, de néhány hónappal később mégis bevezették a statáriumot.

A Gömbös-kormány idején tartott első koronatanácsi ülésen Horthy ismételten szorgalmazta felszólalásában a terrorisztikus módszerek bevezetését. (23. dokumentum.) A Gömbös által képviselt szélsőséges politika mögött Horthyt is ott találjuk.

Az ország sorsára döntő jelentőségük volt azoknak a leveleknek, amelyeket 1935 után Horthy és Hitler váltott egymással a Csehszlovákia elleni közös agresszív terv megvalósításáról, Erdélyről és a Jugoszlávia elleni támadásról.

1936. augusztus 22-én Horthy Berchtesgadenben felkereste Hitlert. Nem véletlen, hogy első külföldi útja a fasiszta Németországba vezetett. Hitler és Horthy találkozója és az a tárgyalás, amelyet minden valószínűség szerint a német—magyar külpolitika kialakításáról folytattak, (lásd Horthy előre elkészített beszédtervezetét, a 32. dokumentumot), döntő jelentőségű volt Magyarországnak a fasiszta tengelyhatalmakhoz való csatlakozásában. Az itt körvonalazott politika megpecsételte Magyarország sorsát, háborúba sodorta az országot.

Horthy kulcsszerepét bizonyítja az is, hogy pl. az Imrédy- és a Szálasi-csoport is hozzá intézte emlékiratait, s az ő vezetése alatt

Digitized by Google

akarták megvalósítani politikai céljaikat. Erről tanúskodnak a Magyarország német megszállásáról szóló dokumentumok is, amelyek bizonyítják: Hitler ekkor még ragaszkodott ahhoz, hogy Horthy a helyén maradjon, sőt Wesenmayer, a teljhatalmú német megbízott, még 1944 júliusában is megkísérelte a Horthyval való együttműködést.

A kötet értékes, eddig kevéssé ismert részleteket hoz napfényre arról a harcról, amelyet Horthy a maga személyi hatalmának megszilárdításáért, majd kiterjesztéséért, a korábban a királyt megillető jogok megszerzéséért, s végül a Horthy-dinasztia megalapításáért folytatott. A húszas évek elején, a király-puccs körül történt levélváltások és feljegyzések újabb részleteket tárnak fel Horthy köpönyegforgató magatartásáról. Amíg hatalma, pozíciója ingatag volt, IV. Károlynak, a volt királynak hűséges katonájaként lépett fel. Amint azonban helyzete megerősödött, a legitimistából a legitimisták egyik legnagyobb ellenségévé vált.

A Horthy-rendszer időszakáról eddig megjelent dokumentumkiadványok közül egyik sem mutatta meg olyan világosan, mint ez a kötet, hogy milyen fontos szerepet vállalt a magyar fasizmus — különösen a húszas években — a nemzetközi reakció támogatásában. Ludendorff volt császári tábornoknak, a hitleristák egyik patrónusának Horthyhoz intézett levele (7. dokumentum) rávilágít arra, hogy Magyarország egyik gyülekeztetője, egyik nemzetközi központja volt az ellenforradalomnak. Sokat mond Ludendorffnak az a megállapítása is, amely szerint Magyarország és Németország érdeke közös az európai haladó erők, elsősorban a Szovjetunió elleni harcban, s ez a „legszorosabb együttműködést" teszi szükségessé a két ország között.

Ludendorff jól tudta, hol keressen szövetségest, s nem is tévedett. Leveléből az is kiderült, hogy a magyar kormány pénzzel (tegyük hozzá: saját hamisítású pénzzel) támogatta a Szovjet-Oroszország ellen harcoló fehérgárdistákat, és azokat a csoportokat, amelyek Csehszlovákia szétrobbantására szervezkedtek. Bethlen Istvánnak néhány évvel később Horthyhoz intézett levele nyíltan kimondja, hogy a magyar kormány tudott a nemzetközi botrányt felkavaró frankhamisításról, sőt támogatta is a frankhamisítókat. A magyar kormánynak része volt a német és olasz fasizmus elleni összefogás tervén munkálkodó Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter meggyilkolásának előkészítésében is. (29. dokumentum.)

Bethlen Istvánnak 1926. szeptemberében Horthyhoz intézett leveléből és a kötetben közölt más feljegyzésekből is kitűnik: a magyar uralkodó körök már a 20-as évek második felétől elérkezettnek látták az időt arra, hogy terveket kovácsoljanak revíziós törekvéseik megvalósítására, és felkészítsék az országot a háborúra. A kötetben találjuk azt a levéltervezetet, amelyet 1932-ben Horthy 23 államfőhöz akart intézni (a levél elküldéséről nincs tudomásunk). Ebben kifejti, hogy a gazdasági világválságból való kilábolás legfontosabb láncszeme a Szovjetunió elleni háború. „Azért bátorkodom megragadni a szovjet kérdés megoldá-

Digitized by Google

sának kezdeményezését — írja — ... mert meggyőződésem, hogy amennyiben a kommunizmusnak módjában áll nyugodtan, föltartóztatás nélkül tovább működni, ez az emberiség (értsd: a kapitalizmus — P. I.) bukását jelentené... Valakinek el kell kezdeni. Meg kell indítani végre ennek a pokoli hatalomnak a megfojtását..." Majd így folytatja: „Én a gyors, radikális megoldás mellett volnék..., ha azonban nincs lehetőség erre, kezdetnek egy szigorú szovjetellenes blokád és a kapitalista országokban működő kommunista pártok betiltása is elegendő volna."

1936 után mind szorosabbá váltak a kapcsolatok a fasiszta Németország és Magyarország között. Hitler és Horthy többszörös levélváltása arról tanúskodik, hogy mindkét fél egy elkövetkező közös háborútól remélte céljainak megvalósulását. Horthy Miklósnak Hitlerhez intézett, e kötetben közölt levelei azt bizonyítják: a kormányzó állandóan sürgette Hitlert, hogy támadja meg Csehszlovákiát. „Sikerünk lényeges feltétele — írja Hitlerrel való beszélgetésének tervezetében, 1936 augusztusában —, hogy Németország és Magyarország (esetleg Ausztria és Lengyelország segítségével) a maga részéről lerohanná Csehszlovákiát, és ezzel eltávolítaná Európának ezt a rákos daganatát (sic! P. I.). Így Magyarország nemcsak jelentős hátvédet kapna, hanem az összes ezen a harctéren felszabaduló erőit és anyagi eszközeit latbavethetné valamely más fronton, (esetleg az immár beérkező orosz erők ellen)". (32. dokumentum.)

A kötet közli Horthynak 1938 áprilisában, közvetlenül az Anschluss után megtartott rádióbeszédét is. Így próbálta ebben megnyugtatni az ország függetlenségéért aggódó közvéleményt: „... aki tiszta fejjel és látó szemmel ítéli meg az eseményeket, annak tudnia kell, hogy Ausztriának Németországgal történt egyesülése ránk nézve nem jelent mást, hogy egy régi jó barátunk ... egyesült egy másik régi jó barátunkkal és hűséges fegyvertársunkkal...". (35. dokumentum.) Az események persze egészen mást mutattak.

Gömbös hálála és különösen az Anschluss után Magyarországon nagy erőre kapott a szélsőjobboldali pártok, a nyilasok tevékenysége. Ebben döntő szerepe volt a fasiszta Németország állandóan növekvő befolyásának. A fasiszta Németország bátorította, támogatta és pénzelte azokat a szélsőséges, fasiszta csoportokat, amelyek 1940-ben Horthy eltávolítására tervet kovácsoltak. (48. dokumentum.) A fasiszta német befolyás növekedésének arányában az államigazgatás legfontosabb posztjain is megnőtt a szélsőjobboldali, imrédysta és nyilas csoportok térhódítása. Egy, 1940 őszén Horthyhoz intézett beadvány megdöbbentő képet fest erről: a sajtó és az egész propagandagépezet szinte teljesen Imrédyék és a nyilasok kezében volt. (50. dokumentum.) A hadseregben is hasonló volt a helyzet.

A hagyományos magyar ellenforradalmi módszerekhez ragaszkodó Bethlen István és Teleki Pál csoportja megpróbált szembeszállni a szélsőjobboldali csoportok befolyásával. Egyrészt adminisztratív intézkedéseket követelt ellenük (bár ezeknek a kudarca előre látható volt). Elvben Horthy is hajlandó volt erre, de

Digitized by Google

a gyakorlatban vajmi keveset hajtottak végre belőlük. Másrészt — és ez a lényeges — teljesítette a fasiszta Németország fontosabb követeléseit, a belpolitikában pedig átvette azokat a demagóg szólamokat (Eckhardt Tibor földreformtervezete, Teleki Pál alkotmányreform-tervezete stb.), amelyeket a szélsőjobboldal is hangoztatott.

1941-ben elérkezett a Horthy által annyira sürgetett esemény: a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót. Néhány nappal később, 1941. június 27-én Magyarország is hadat üzent a Szovjetuniónak. A kötetnek a szovjetellenes háború időszakából származó dokumentumai két szempontból érdekesek:

1. Horthyék féltek a Szovjetuniótól, féltek a forradalmi munkásmozgalomtól, s ezért feltétlenül szükségesnek tartották a Szovjetunió megsemmisítését. A magyar uralkodó osztályok egységesen támogatták a szovjetellenes háborút, de — különösen a villámháború csődje után — csak olyan mértékben akartak részt venni benne, amilyen mértékben a német fasiszták teljesítették további területi követeléseiket. Hitler azonban nem tett nekik ígéretet erre. Horthy és a magyar kormány ezért arra törekedett, hogy minél nagyobb katonai egységeket tartson vissza az országban, hogy a kedvező pillanatban felhasználhassa ezeket revíziós igényeinek kielégítésére. A belső forradalomtól való félelmük is erre késztette őket. Ezért küldött Horthy levelet Hitlernek 1942 januárjában, közvetlenül Ribbentropp látogatása után. Horthyék abban reménykedtek, hogy a német katonai vezetők Magyarországra való látogatása előtt vagy sikerül a második magyar hadsereg fejében kicsikarniuk további ígéreteket Hitlertől területi követeléseik teljesítésére, vagy elérhetik azt, hogy kevesebb magyar katonát adjanak a német fasisztáknak.

Egyebek között ez a magyarázata annak is, hogy 1943-ban visszatartották a magyar hadsereget, illetve sürgették a kintlevők hazahozatalát.

2. Értékes, a széles nyilvánosság előtt eddig ismeretlen dokumentumokkal igazolja a kötet a marxista történészeknek a Kállay-kormány hintapolitikájáról szóló megállapításait. 1943 elején — a háborúban beállott döntő fordulat után — Kállayék felismerték, hogy Németország elveszti a háborút. Olyan kiutat kerestek tehát, amely Magyarország számára a fasiszta blokkból való kiválást úgy biztosítaná, hogy továbbra is maradjon fenn a rendszer és maradjanak meg, vagy még növekedjenek a „megszerzett területek" is. A magyar kormány ezért a Szovjetunió háta mögött diplomáciai tárgyalásokat kezdett a nyugati hatalmakkal. Hitler tudomást szerzett a Kállay-kormány terveiről, és 1943 áprilisában magához rendelte Horthyt Klessheimbe. A Hitlerrel való tárgyalásra készítette el Horthy számára Szentmiklóssy Andor külügyminiszterhelyettes azt a feljegyzést, amely érveket tartalmaz annak indokolására, hogy a Kállay-kormány miért nem teljesítheti Hitler katonai követeléseit, s miért nem vehet részt a Balkán megszállásában. A legfőbb indok így hangzik: „Hadseregétől megfosztva Magyarország olyan légüres tér, amely... minden irányból magához vonzza az erőket, amelyek ott össze-

Digitized by Google

ütköznek, és a középső Duna-medencét átváltoztatnák a felfordulás és a káosz tűzfészkévé." A legfőbb okot természetesen nem árulhatták el: azt, hogy a nyugati hatalmak esetleges balkáni partraszállása esetén a németek bevethetnék ellenük a Balkánon állomásozó magyar hadsereget, s a magyar kormány mindenképpen el akarja kerülni ezt. Hitlerék azonban mindezt tudták.

Röviddel a klessheimi tárgyalások után Horthy Hitlerhez intézett levelében ismét védeni próbálta a Kállay-kormányt. Kállay hintapolitikája rendkívül erőtlen volt, de annál jelentősebbek voltak azok az intézkedései, amelyek továbbra is a fasiszta Németország támogatását szolgálták. Horthyt és Hitlert még ekkor is sokkal erősebb szálak fűzték össze, mint amennyire ellentéteik elválaszthatták volna őket egymástól. Ez tűnik ki a kormányzónak 1943. október 15-én Hitlerhez írt leveléből is: „A mai nehéz helyzetben, amelyet az olasz árulás még hátrányosabbá alakított, benső szükségletnek érzem, hogy ismételten biztosítsam excellenciádat: teljes bizalommal az erőben és igazságos ügyünkben, teljes bizakodással és megrendíthetetlenül állok Németország oldalán." (76. b dokumentum.)

Végül megismerhetjük Horthy Miklós és a magyar uralkodó osztályok egyik legnagyobb árulásának, az 1944. március 19-i német megszállásban vállalt bűnrészességüknek megcáfolhatatlan dokumentumait: a Koronatanács ülésének jegyzőkönyvét és Szombathelyi Ferenc vezérezredes feljegyzését.

1944 nyarán Horthy — részben Bethlen István javaslatára — ismét megpróbálta, hogy az egyszer már teljesen csődöt vallott hintapolitika felújításával előkészítse a németekkel való szakítást. Olyan nagy volt a horthysták félelme a magyar néptől, a demokratikus átalakulástól, hogy képtelenek voltak az antifasiszta demokratikus erőkre, a népre támaszkodni, és úgy szakítani Hitlerrel. Pedig Bethlen István 1944 júniusában Horthyhoz intézett emlékiratában maga is elismerte, hogy az általa javasolt kiugrást végrehajtó „új kormányzat alátámasztásához szükséges politikai, társadalmi és erkölcsi erők gyengék úgy számban, mint bátor áldozatkészségben, hisz jórészt azokhoz a társadalmi rétegekhez tartoznak, amelyeknek legtöbb a vesztenivalójuk." (87. dokumentum.)

Horthy Miklós titkos iratainak közreadásával most lehetővé vált, hogy a magyar nép jobban megismerje a történelmünknek e szomorú korszakában uralmon volt rendszer népellenes, hazaáruló jellegét. A kötet nemcsak tudományos értékű publikáció, hanem rendkívül izgalmas olvasmány is. Kívánatos, hogy minél szélesebb tömegek — elsősorban a fiatalok — ismerkedjenek meg vele, hogy életre szóló politikai tapasztalatokat szűrjenek le belőle.

Pintér István

Digitized by Google

Megjegyzés a giccsről

A párt VIII. kongresszusa által meghirdetett eszmei offenzívában nagy szerep vár a művészetekre, az irodalomra. A valóság, az állandóan mozgásban levő élet ábrázolása, az emberi lélek változásainak jelzése, az ember alkotóerejének, belső energiájának megújítása — ilyen feladatokat kell alkotóművészeinknek megoldaniok, ha valóban mély hatást akarnak gyakorolni korunk emberére.

Időtálló művek születésének egyik feltétele a hozzáértő, igényes közönség. A közönség ízlésének, igényességének tudatos fejlesztése a tudatformálás fontos része, és egyben a szocialista művészet felemelkedésének is nélkülözhetetlen eszköze. Társadalmunk öntudatának fejlődésével el kell tűnnie annak a kölcsönös megnemértésnek, amely az osztálytársadalomban jellemzi az alkotók és a néptömegek viszonyát.

Az irodalmi ízlés fejlődését legjobban a nagy, szuggesztív erejű alkotások segítik. A tömegek ízlésének fejlesztése érdekében azonban a pozitív példákon kívül szükség van az álirodalom, az irodalmi giccs leleplezésére is.

A giccs kérdésével foglalkozó irodalomból a leginkább hozzáférhető Földes Anna kis könyve: „A giccs az irodalomban". (Gondolat Kiadó, Budapest, 1962.) A népszerű nyelven megírt ismeretterjesztő mű az értéktelen és hazug irodalom, a giccs felismerését segíti.

Felsorolja és példákkal illusztrálja az irodalmi giccs ismertető jegyeit; a banalitást, amely gondosan kerüli minden új felfedezését és csak a megszokotthoz ragaszkodik; az érzelgősséget, a valóság édeskéssé torzítását; a humor hiányát és a silány formai eszközöket, amellyel a giccsíró megpróbálja tetszetősen becsomagolni értéktelen áruját.

Mi is tulajdonképpen a giccs? Nem egyszerűen *jó* és *mély* érzések, élmények *rossz, gyakorlatlan, kezdetleges* ábrázolása, hanem hamis és sekélyes érzésvilág, életfelfogás *hű* tükre. A giccs tehát nem egyszerűen a művészi tükrözés *technikai* problémája, kezdő, vagy kistehetségű írók és művészek jószándékú fogyatékossága, hanem *a valóság eltorzított, hazug ábrázolása.* A giccs a kapitalista társadalom szülötte, s *a kispolgári életeszmény, magatartás kifejezője.*

Melyek a legfontosabb ismertető jelei? Első helyen az *érzelgősség szerepel.* Az érzelgősség az érzéseknek biztosít vezető, néha kizárólagos szerepet az életben. Úgynevezett „nagy — lehetőleg szerelmi — érzésekre" éhes, azoktól várja a boldogságot, az élet értelmét. Ha ilyet nem talál, akkor csinál magának: sopánkodik az élet értelmetlenségéről, siratja önnön boldogtalanságát, és különböző, számára el nem érhető ideálokhoz menekül (lásd sztárkultusz). Paradoxul hangzik, de sokszor azok az emberek a legérzelgősebbek, akikben nagyon kevés igazi, a valóságos életből fakadó érzelem fedezhető fel.

Másik fontos vonása a kispolgári magatartásnak az önmagától, a valóságtól való menekülés. A kispolgár elsősorban a földrajzilag, történelmileg és társadalmilag

Digitized by Google

től távollevőre kíváncsi. Kielégülését az exotikus tájakon játszódó vagy felületesen összetákolt történelmi művekben találja meg, de nem kevés gyönyörűséget jelent számára az „érdekes", az „átlagtól elütő" emberek (művészek, orvosok, „nagy emberek" — esetleg banditák) világa. Szembeállítja e műveket saját életének, munkájának, környezetének „sivárságával", „unalmasságával". Az irodalomtól „valami más" világot, festett eget kér számon, mákonyt, bódító szirupot. Pedig az igazi művészet elsősorban saját életünk, környezetünk, korunk titkait és problémáit tárja fel, még akkor is, ha messzi tájakon, régmúlt korokban játszódik.

A kapitalizmus létrehozta a tömegtermelés feltételeit a kultúra vonalán is, és üzleti, valamint ideológiai szempontból egyaránt felfedezte a giccsben a nagy lehetőségeket. A tömegtermeléssel megteremtette annak a tollforgatónak a típusát is, aki gyorsan emészthető, selejtes szellemi táplálékot állít elő a legfőbb fogyasztó, a kispolgárság számára, amivel megbízható üzletet biztosít a tőkés könyvkiadónak. Figyelemre méltó, hogy a selejtirodalommal kapcsolatos szakkifejezések is mind a művészi alkotás áru-jellegére utalnak (giccs = verkitschen = olcsón eladni; best-seller = legjobban eladható; ponyva = a vásári ponyva, amelyre az árut kirakják).

Az anyagi haszon mellett a tőkés rend ideológiai hasznot is húz a giccsből. A giccs mindig jónak és szépnek festi a fennálló rendet, soha nem lázad, lehetőleg nem szól az ember kiszolgáltatottságáról és nyomorúságáról, s ha szól is, mindig az egyénben találja meg az okot. A kisember előtt megcsillantja annak a lehetőségét, hogy egyszer ő is feljuthat a vágyva vágyott „fönti világba", a „felső tízezer" közé. De addig is gyönyörködik a pompa, a gazdagság, a hatalom világában, az „érdekes emberek" (művészek, államférfiak) magánéletében.

A könyv szerzője felvonultatja a giccs-panoptikum „kiemelkedő" szerzőit. Ohnet, Courts-Mahler, Beniczkyné Bajza Lenke, Szomaházy István szerencsére többékevésbé elfelejtett neve után már ismerősebbek következnek: Harsányi Zsolt, Földes Jolán, Gulácsy Irén. Az ő könyveik, no meg a giccs új formái, a híres amerikai best-sellerek: az „Elfújta a szél", Bromfield, Cronin művei ott sorakoznak sok lakás könyvespolcán, sőt néha valóságos sztárok az Ecseri-piac perzsavásárán...

Miért rosszak, hazugok ezek a könyvek? Mert a felsorolt szerzők (akiket sokan még ma is nagy becsben tartanak) nem látták, és éppen ezért nem is tudták ábrázolni koruk alapvető törvényszerűségét, az osztálytársadalomban önmagától elidegenített ember küzdelmét az igazi életért. A kapitalista valóság elfogadása és idealizálása szükségképpen kudarc a művész számára, és csak sekélyes, hazug, giccses művek születhetnek így.

De a giccs-írók nagy részének jóhiszeműségében is kételkednünk kell. Nemegyszer tehetséges emberek, akik a gyors siker és haszon érdekében vállalkoznak erre a lelki kufárkodásra. Ezzel szemben minden nagy alkotó mélységesen meg van győződve a művészet társadalmi felelősségéről, ezért

Digitized by Google

szinte kínozva önmagát keresi a legjobb, legigazibb ábrázolást, a valóság leghívebb tükrözését.

Helyesek, találóak a könyv azon megállapításai, amelyek a giccs jelenlegi hatását, érvényesülését elemzik. „Az a tény, hogy a kultúra a szocializmus körülményei között már nem üzleti vállalkozás, legalábbis fő vonalában gátat szabott a rosszhiszemű és cinikus giccs-termelésnek." A szocializmus viszonyai között a kultúra fejlődése és elterjesztése a nép igazi gazdagodását jelenti. De ezzel még nem szűnt meg teljesen a giccs újratermelése és az emberekben fellelhető kispolgári ízlés és magatartás maradványa, a giccsigény sem.

Régen a tömegkultúra szó alacsonyabbrendűt, szellemileg értéktelent jelentett. Ma szemtanúi vagyunk a legmagasabb rendű kultúra és a dolgozó tömegek egyre szélesebb körű találkozásának. De egy percig sem lehetünk elégedettek. A tudat fejlődése elmarad a szocialista lét fejlődésétől, és a tudaton belül is lassú a művészi ízlés fejlődése. Sok olyan emberrel találkozhatunk, akik politikailag, világnézetileg helyesen ítélkeznek, de ez az ítélőképességük csődöt mond, amikor lakásukat berendezik, amikor olvasmányaikat, szellemi táplálékukat, szórakozásukat megválasztják.

A kultúra alkotóinak, a művelődéspolitika munkásainak, pártunk minden funkcionáriusának, minden tagjának segítenie kell az igazi művészet kibontakozásáért és népszerűsítéséért folyó munkát. Sokszor saját nézeteinkben kell először rendet teremtenünk, saját ízlésünket kell mérlegre tennünk. Ebben az önművelő és másokat nevelő folyamatban nagyon hasznos segítség Földes Anna könyve.

Kovács Géza

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

МАРЦЕЛ ДУФРИШ: Условие во Франции после стачки шахтёров — 1

ИШТВАН ФРИШ: Развитие социалистического общества и наука экономии — — — — — — — — — — — — — — 14

ПАЛ РОМАНЬ: Наше сельское хозяйство и экономическое соревнование 31

ШАНДОР ЖАРНОЦАЙ: Положения и задачи аграрной интеллигенции 43

АНДРАШ ГЕДЕ: Идеологический кризис современного капитализма и коэкзистенция — — — — — — — — — — — — 56

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Австрийский монополистический капитал и интеграция (ВАЛТЕР ШТЕЙН) — — — — — — — — — — — 76

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Организационные изменения в системе руководства советской экономики (ПЕТЕР ВАЙДА) — — — — — — — — — — — 81

ОБЗОР

О работе парторгов сельскохозяйственных кооперации в комитате Пешт (КАРОЙ БАРАТ) — — — — — — — — — — — — 85

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Из результатов экономики социалистического мирового строя 1962-года (ИОЖЕФ КАПЛАР) — — — — — — — — — — — 90

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Капитализм в начале столетия и в наше дни (Д-р МИХАЙ ШИМАИ) 95

Секретные документы Хорти Миклоша (ИШТВАН ПИНТЕР) — — 99

Заметка о халтурах в художестве (ГЕЗА КОВАЧ) — — — — — 105

Digitized by Google

INHALT

MARCEL DUFRICHE: Die Lage in Frankreich nach dem Bergmannstreik — — — — — — — — — — — — — — — 1

ISTVÁN FRISS: Politische Ökonomie und Entwicklung der sozialistischen Gesellschaft in Ungarn — — — — — — — — — 14

PÁL ROMÁNY: Ungarns Landwirtschaft und der wirtschaftliche Wettbewerb — — — — — — — — — — — — — — 31

SÁNDOR ZSARNÓCZAI: Stand und Aufgaben der Agrarintelligenz — 43

ANDRÁS GEDŐ: Ideologische Krise des Kapitalismus von heute und die Koexistenz — — — — — — — — — — — — — 56

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Das österreichische Grosskapital und die Integration (WALTER STEIN) 76

KONSULTATION

Organisatorische Änderungen im System der sowjetischen Wirtschaftsleitung (PÉTER VÁJDA) — — — — — — — — — — 81

RUNDSCHAU

Über die Arbeit der Parteiorganisationen in den landwirtschaftlichen Genossenschaften im Komitat Pest (KÁROLY BARÁTH) — — 85

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Aus den wirtschaftlichen Ergebnissen des sozialistischen Weltsystems in 1962 (JÓZSEF KÁPLÁR) — — — — — — — — — — 93

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Kapitalismus zu Beginn des Jahrhunderts und in unseren Tagen (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — 95

Die Geheimschriften Miklós Horthys (ISTVÁN PINTÉR) — — — — 99

Einiges über den Kitsch in der Kunst (GÉZA KOVÁCS) — — — — 105

Digitized by Google

SOMMAIRE

MARCEL DUFRICHE: La situation en France après la grève des mineurs — — — — — — — — — — — — — — 1

ISTVAN FRISS: L'évolution de notre société socialiste et l'économie politique — — — — — — — — — — — — — — 14

PAL ROMANY: Notre agriculture et la compétition économique — — 31

SANDOR ZSARNOCZAI: La situation et les tâches des intellectuels agricoles — — — — — — — — — — — — — — 43

ANDRAS GEDÖ: La crise idéologique du capitalisme contemporain et la coexistence — — — — — — — — — — — — — 56

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Le grand capital autrichien et l'intégration (WALTER STEIN) — — 76

CONSULTATION

Changements de structure dans le système de la direction économique en Union Soviétique (PÉTER VAJDA) — — — — — — — 81

REVUE

A propos du travail des organisations du parti des coopératives agricoles de production du département de Pest (KÁROLY BARÁTH) 85

REVUE INTERNATIONALE

Des résultats de 1962 de l'économie du système mondial socialiste (JOZSEF KÁPLÁR) — — — — — — — — — — — — 90

COMPTES—RENDUS

Le capitalisme au début du siècle et de nos jours (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — — — 95

Les papiers secrets de Miklós Horthy (ISTVÁN PINTÉR) — — — — 99

Remarques sur le pompiérisme (GÉZA KOVÁCS) — — — — — 105

Digitized by Google

CONTENTS

MARCEL DUFRICHE: The situation in France after the miners strike 1

ISTVAN FRISS: Development of our socialist society with reference to political economy — — — — — — — — — — — — 14

PAL ROMANY: Hungary's agriculture and the economic competition 31

SANDOR ZSARNOCZAI: Position and tasks of the agrarian intellectuals — — — — — — — — — — — — — — 43

ANDRAS GEDŐ: Ideological crisis of today's capitalism and the concept of coexistence — — — — — — — — — — — — 56

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Austria's big capital and the integration (WALTER STEIN) — — — 76

CONSULTATION

Organizational changes in the Soviet system of economic control (PÉTER VAJDA) — — — — — — — — — — — — 81

REVIEW

About party body work in the farmers cooperatives in County Pest (KAROLY BARATH) — — — — — — — — — — — 85

INTERNATIONAL REVIEW

On the 1962 economic results of the socialist world system (JÓZSEF KAPLAR) — — — — — — — — — — — — — 90

BOOK REVIEWS

Capitalism in the early 20th century and in our days (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — — — 95

The secret archives of Miklós Horthy (ISTVÁN PINTÉR) — — — 99

A few words about gush art (GÉZA KÓVACS) — — — — — — 105

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

MARCEL DUFRICHE: a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, FRISS ISTVÁN: a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója, ROMÁNY PÁL: az MSZMP Központi Bizottsága Államgazdasági osztályának munkatársa, ZSARNÓCZAI SÁNDOR: egyetemi docens, a Társadalmi Szemle munkatársa, GEDŐ ANDRÁS: kandidátus a „Béke és Szocializmus" szerkesztő bizottságának tagja, VAJDA PÉTER: a Népszabadság moszkvai tudósítója, BARÁTH KÁROLY: az MSZMP Pest megyei Bizottságának osztályvezetője, KÁPLÁR JÓZSEF: az MSZMP Központi Bizottsága Államgazdasági osztályának munkatársa, dr. SIMAI MIHÁLY: a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti tanszékének docense, PINTÉR ISTVÁN: a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, KOVÁCS GÉZA: a Pedagógusok Szakszervezetének munkatársa

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

MEGJELENTEK!

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiáján elhangzott előadások

Ajtai Miklós

A NÉPGAZDASÁG FEJLŐDÉSE, SZOCIALISTA ÉPÍTŐMUNKÁNK FELADATAI

32 old. **Ára: 1,50 Ft**

Szirmai István

A MARXIZMUS—LENINIZMUS ESZMEI OFFENZÍVÁJA

40 old. **Ára: 1,50 Ft**

ELŐKÉSZÜLETBEN!

Kállai Gyula

AZ ÁLLAM ÉS A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSÉNEK EGYES KÉRDÉSEI

40 old. **Ára: 1,50 Ft**

MEGJELENT

A KORUNK VILÁGNÉZETI KÉRDÉSEI-SOROZAT ELSŐ KÖNYVE

L. F. Iljicsov

A TUDOMÁNY ÉS MŰVÉSZET ESZMEI TISZTASÁGÁÉRT

164. old. **Ára: 8,— Ft**

A sorozat második — az Ünnepi Könyvhétre megjelenő — könyve

R. Garaudy

VÁLASZ JEAN PAUL SARTRE-NAK

80 old. **Ára: 7,— Ft**

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

MEGJELENT! TANULMÁNYOZZUK!

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT VIII. KONGRESSZUSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

1962. november 20—24.

532 old. + képmelléklet. Ára: 40,— Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPART ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

6

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 JÚNIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

KOMJÁT IRÉN: Az olasz nép balra tart — — — — — — — — 1
DARVASI ISTVÁN: A békés egymás mellett élés és a szovjet-amerikai viszony — — — — — — — — — — — — — — 12
SZABÓ BÁLINT: A két munkáspárt egyesülésének tizenötödik évfordulójára — — — — — — — — — — — — — — 21
SZABÓ BÉLA—BODOCS JÁNOS: A műszaki fejlesztés vállalati problémái — — — — — — — — — — — — — — — 30
DR. VÁGI FERENC: A termelőszövetkezeti önköltségszámítás egyik vitatott problémájáról — — — — — — — — — — — — — 43
RIPP GÉZA: A reformisták és a szocializmus — — — — — — 54

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A két rendszer békés versengése és az ideológiai harc — — — — 67
Az új pápai enciklikáról — — — — — — — — — — — — 75

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az államkapitalizmus sajátos formája Fekete-Afrikában (KENDE ISTVÁN) 78

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A. M. Gyeborin: Az újkor társadalmi és politikai tanai (DR. BALOGH JÓZSEF) 87
A modern természettudományok filozófiai problémái (KOCSONDI ANDRÁS) 90

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V, József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. május 21.
Megjelent 36 300 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

632282/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 6. SZ. BUDAPEST 1963. JÚNIUS HÓ

Az olasz nép balra tart

Írta KOMJÁT IRÉN

Az április 28—29-i olaszországi parlamenti választásokat a szokottnál is nagyobb és feszültebb érdeklődés kísérte. Az olasz és a nemzetközi reakció így fohászkodott: bárcsak a jobboldalt erősítené a szavazás és kimondaná a halálos ítéletet a „balközép" kormány felett! A haladó közvélemény pedig azt remélte, hogy a választások eredményéből határozottabban demokratikus politika fog kibontakozni. A reakció csalódott; a demokratikus erők győztek: a választások megmutatták, hogy *az olasz nép balra tart.* „Kemény a számok koponyája" — mondják az olaszok. Az eredmény oly világos, hogy a vesztesek nem is kísérelhetik meg, hogy a helyzetképet a maguk javára enyhítsék. Be kellett ismerniük vereségüket. Az összkép központjából kiemelkedik a kommunista párt ragyogó győzelme, amelyet nem csupán a régi forradalmi ipari központokban aratott, hanem az *egész országban* és az olasz társadalom *minden rétegében.*

A kommunista párt politikáját 7 763 854 szavazó helyeselte. Híveinek száma a legutóbbi, 1958-as választásokhoz képest több mint egymillióval nőtt. A munkás- és paraszt-tömegek s a középrétegek nem kis része növekvő bizalmat tanúsít a kommunista párt politikája iránt.

A számok elemzéséből kitűnik, hogy az Olasz Kommunista Párt nem a szocialista párttól „nyerte el" a szavazattöbbletet, hiszen Nenni pártja nem vesztett szavazatokat, sőt nyert is 42 000-et. A kommunista párt és a szocialista párt együtt több mint 12 millió szavazatot kapott — 1946 óta először történt meg, hogy nagyobb szavazatszámot értek el, mint a kereszténydemokraták, akikre 11 763 854 szavazat esett, háromnegyed millióval kevesebb, mint 1958-ban.

Digitized by Google

Számba véve, hogy Saragat szociáldemokrata pártja is félmillió szavazatot nyert, s elérte az 1 874 379-et, és hogy a Köztársasági Párt megtartotta régi színvonalát — a négy baloldali párt: a Kommunista Párt, a Szocialista Párt, a Szociáldemokrata és a Köztársasági Párt együtt 14 290 945 szavazattal rendelkezik.[1]

Bár a konzervatív Liberális Párt megkettőzte szavazatainak számát —részben a kereszténydemokraták, részben a monarchisták rovására — és összesen két és félmillió szavazatot kapott, ez nem változtatja meg az általános képet: a balratolódás egyértelmű.

•

Az olasz és a nemzetközi közvéleményt mindmáig foglalkoztatja a kettős kérdés: milyen okokra vezethető vissza a Kereszténydemokrata Párt veresége; mi a magyarázata a Kommunista Párt nagy győzelmének? Az olaszországi pártok egymást vádolják, sőt, a pártokon belül is fellángolt az irányzatok harca. Általában taktikai hibákat vetnek egymás szemére, de vannak, akik a pápai enciklika hatásában vélik felfedezni a fordulat okát.

Valójában ezt a nagyhorderejű jelenséget csak úgy lehet igazán megérteni, ha visszapillantunk az elmúlt tíz-tizenkét esztendőre, arra az időre, amely alatt a kereszténydemokraták politikai monopóliumuk gyakorlása során csupán csalódásokat okoztak az olasz népnek. A választási eredmények magyarázatát másfelől az Olasz Kommunista Párt politikájában és abban az általános radikalizálódásban kell keresni, amely a nyugat-európai munkásmozgalmat az utóbbi két évben jellemzi, és amely hatalmas tömegsztrájkokban jutott kifejezésre Belgiumban, Franciaországban, Nyugat-Németországban, Olaszországban, Spanyolországban.

A Kereszténydemokrata Párt 1948 óta kormányozza Olaszországot, hol egyedül, hol különböző koalíciós pártokkal közösen, egyre inkább eltávolodva a köztársasági alkotmánytól, amelynek kimondott „alapja a munka". Nem valósította meg azokat a strukturális reformokat, amelyeket az alkotmány előír, s amelyekre Olaszországnak múlhatatlanul szüksége van, hogy felszámolhassa gazdasági és társadalmi életének kiáltó ellentmondásait. A kereszténydemokrata politika szabotálta a földreformot, a közigazgatás demokratizálását, a helyi közületek autonómiáját, az üzemi tanácsok működésének törvényes biztosítását, az iskolareformot stb. Mindez az olasz monopolisták érdekében történt, annak a kötelezettségnek a nyomására, amelyet Olaszország mint a NATO tagja vállalt. A reakciós politika azonban az olasz munkások és paraszt-

[1] Baloldali pártokon itt a parlamentben a kereszténydemokratáktól balra elhelyezkedő pártok értendők.

Digitized by Google

tok ellenállásába ütközött, akik a Kommunista és a Szocialista Párt vezetésével, s néha a Szociáldemokrata Párt és a Radikális Párt segítségével is, demokratikus jogaik védelmében, életszínvonaluk emeléséért harcoltak. Nagy győzelmet vívtak ki 1953-ban, amikor megbuktatták a csaló választási törvényt és ezzel megvédték a demokratikus parlamenti rendszert, 1960-ban pedig meghiúsították a kereszténydemokratáknak a fasisztákkal való szövetkezését: a baloldali és népi erők elkergették a Tambroni-kormányt.

A Kereszténydemokrata Párt makacsul vonakodott levonni vereségeinek tanulságait. Ezért a párton belüli ellentétek egyre éleződtek; a balszárny, amely rugalmasabb politikát követelt, évről évre erősödött. Végül nápolyi kongresszusán a Kereszténydemokrata Párt belátta, hogy zsákutcába jutott.

A kiút keresésére 1961 februárjában a balszárny vezetője, Fanfani megalakította a „balközép" kormányt. Részt vettek benne a szociáldemokraták és a köztársaságiak, a Szocialista Párt pedig vállalta támogatását. A „balközép" kormányban — meghirdetett programja alapján — a Kommunista Párt bizonyos pozitívumot látott; legalábbis annak a lehetőségét, hogy a reakciós irányú fejlődés megállítható, és néhány alapvető fontosságú kérdésben előrelépés történhet. De Togliatti elvtárs akkor is hangsúlyozta: „A vezető burzsoá körök hajlanak bizonyos lépésekre, hogy a helyzeten némileg javítsanak, ugyanakkor pedig a demokratikus nyomás az igazi balratolódás irányába hat. Igazi balratolódáson mi a legégetőbb kérdések olyan megoldását értjük, amely elősegíti országunk társadalmi, politikai és gazdasági szerkezetének gyökeres megváltoztatását.[2]

A Szocialista Párttól a kommunisták azt várták, hogy ki fog állni a reformokért, külpolitikai kérdésekben pedig a béke érdekét fogja szem előtt tartani. Ezek a várakozások nem teljesültek. A „balközép" kormányalakulatban is a kereszténydemokraták diktálták a politikát, Saragaték és a Köztársasági Párt bólogató jánosok szerepére süllyedtek. Nenni pedig passzívan szemlélte a fejleményeket. Egyébként: az olasz burzsoáziának nem is állt szándékában, hogy a szocialistáknak befolyást engedjen a kormányzásra, csak azért fogadta el „támogatásukat", hogy a kommunistákkal való egységfrontjukat lazítsa. Azt remélte, hogy így elszigetelheti a Kommunista Pártot.

Ez év januárjában aztán a camillucciai négypárti értekezleten Fanfani nyíltan megtagadta azt a programot, amellyel a „balközép" kormány tíz hónappal előbb a parlamentnek bemutatkozott és annak bizalmi szavazatát elnyerte.

Legfőképpen a munkásosztály lázongott új megcsalatása ellen.

[2] L'Unita 1962. február 26.

Digitized by Google

A munkásság a konjunktúra ellenére is érzi az alapvető átalakulás szükségességét. Olaszországban most is 1,4 millió a munkanélküli. A délvidékről az északi iparvidékre áramló munkaerő a munkanélküliség további növekedésével fenyeget. A kivándorlás most is évente 100 ezer olasznak a szomorú sorsa.

Emlékezetes, hogy a tömeges kivándorlást még De Gasperi ajánlotta 1948-ban. A kereszténydemokrata miniszterelnök nemcsak a munkanélküliséget s a munkanélküliségből származó politikai nyomást akarta ezen az úton levezetni; a kivándorlást valutaszerzésre is jónak látta. Az olasz munkások mindig hűségesen küldözgették haza külföldről megtakarított pénzecskéjüket. Még 1962-ben is, tehát a „balközép" kormány idején, 511 millió dollárt hozott az olasz nemzetgazdaságnak az emigráció. A Kereszténydemokrata Pártnak a kiváltságosak érdekeit szolgáló politikája az emigráció előmozdításával el akarta távolítani Dél-Olaszországból az elégedetlen nincsteleneket, azaz a baloldali elemeket. De ezeknek nagy része hazament szavazni, hozzájárult a kereszténydemokraták vereségéhez, a munkáspártok győzelméhez. S a kivívott győzelem után sok-sok levél érkezett az Unitához, amelyben örömüknek és reményüknek adnak kifejezést.

Mit is adott a „gazdasági csoda" a munkásosztálynak? Igaz, a bérek emelkedtek, főleg az észak-olaszországi iparterületen. Sok helyen munkáslakások is épültek. De a munkás-jövedelem emelkedésének ára a 8 órás munkanap elvesztése volt; a legtöbb munkás napi 8 óránál jóval többet dolgozik. S a bérek mindig elmaradnak az emelkedő árak mögött. Az árindex 1963 márciusában 7,04 ponttal haladta meg az egy év előttit.[3] Mire a drágasági pótlékot folyósítják, az árak újra magasabbak. Lakás csak a munkások elenyésző kisebbségének jut, Dél-Olaszországban pedig ma is tízezrek laknak emberhez nem méltó körülmények között.

A sztrájkharcok — amelyek Olaszországban sohasem szünetelnek — az utóbbi időben hatalmas méreteket öltöttek. Emlékezetes a január—februári fémmunkás-sztrájk és a támogatására szervezett február 8-i egységes általános sztrájk, amelyben 6 millió olasz dolgozó vett részt. Ez annál is figyelemre méltóbb és jellemző a fejlődésre, mert kilenc éve nem volt általános sztrájk Olaszországban. Az ilyen sztrájkharc jellemzésére mondta Togliatti elvtárs, hogy „az már érinti a kormánypolitika és az állam rendjét. A munkásosztálynak és szervezeteinek tehát fel kell vetniök ennek a politikának és ennek az államrendnek minden problémáját és megoldását követelni."[4]

A munkásosztály újra érzi az *egység erejét*. Az olasz proleta-

[3] Az 1938. évi színvonalat 1-nek véve, az árindex 1962 márciusában 73,08, 1963 februárjában 79,08, és 1963 márciusában 80,12-re emelkedett.
[4] Unita 1962. február 26.

Digitized by Google

riátus meggyőződött róla, hogy a „balközép" kormánytól is csak harccal vívhatja ki helyzetének javulását — akár van konjunktúra, akár nincs. Többek közt ez jutott kifejezésre az áprilisi választásokon, amikor — mint egy nyugatnémet lap is megjegyezte — „a kommunisták és a szocialisták az összes leadott szavazatoknak kerek 40 százalékát kapták meg, a gazdasági konjunktúra és a szociális reformok ellenére..."[5]

A munkásosztály harcainak sikerét csak egysége biztosíthatja. Az Olasz Szociáldemokrata Párt vezetője, Saragat, közismerten esküdt ellensége a munkásegységnek. Kommunistaellenessége — egy polgári lap szerint — „szinte vallásos jellegű". A Szociáldemokrata Párthoz tartozó munkások mégis együtt harcolnak a kommunistákkal, nemcsak a jobb bérekért, a rövidebb munkanapért, de nemegyszer politikai követelésekért is (sztrájkjog, üzemi tanácsok elismerése stb.).

Az olasz munkásosztály a nyugat-európai proletariátus nemzetközi összefogásának egyik legaktívabb osztaga abban a törekvésben, hogy akcióit összehangolja a Közös Piac urainak munkásellenes politikája ellen. A nemzetközi együttműködést egyre több munkásszervezet helyesli. Múlt év októberében a nyugat-németországi szakszervezeti szövetség (DGB) hannoveri kongresszusa is hangoztatta annak a szükségességét, hogy a monopóliumok ellen fogjon össze valamennyi szakszervezeti szövetség a Közös Piac térségében. Pedig a DGB jól tudja, hogy mind a francia CGT-t, mind az olasz CGIL-t kommunisták vezetik.

Ezen a téren új fejlődés várható a kommunista pártoknak a Közös Piaccal foglalkozó elméleti és politikai munkáiától. Ismeretes, hogy 1962 szeptemberében Moszkvában megvitatták a Szovjet Világgazdasági Intézet által a Közös Piacról kidolgozott téziseket.[6] Ez év márciusában pedig Brüsszelben tanácskoztak az érintett hat ország kommunista pártjai, és dolgoztak ki közös nyilatkozatot annak a harcnak az alapjául, amelyet — minden egyes ország sajátosságaira alkalmazva —, a Közös Piac monopóliumai ellen vívnak.

Mindez rácáfol arra a nemegyszer hangoztatott nézetre, hogy a nyugat-európai országok munkásmozgalma — az amerikai befolyás és a gazdasági konjunktúra hatására — apolitikussá és passzívvá vált. A nyugatnémet, a belga, a francia, az olasz, a spanyol tömegsztrájkok és az azokban megvalósuló akcióegység az osztályöntudat megnyilvánulása.

Ebben az összefüggésben kell szemlélnünk az Olasz Kommunista Párt választási győzelmét.

[5] Frankfurter Zeitung 1963. május 1—2.
[6] Lásd Társadalmi Szemle, 1963. január.

Digitized by Google

A kereszténydemokrata kormányzásban csalódott és csalódása folytán radikalizálódott az olasz parasztság is. Az alkotmány által előírt földreform helyett a kereszténydemokrata politika olyan részmegoldásokkal próbálkozott, amelyek lényegében nem változtatják meg Olaszország mezőgazdasági struktúráját. Az 1961 januárjában a parlament elé terjesztett „zöld terv" annak a felfogásnak a szülötte, hogy csakis a kapitalista nagybirtok alkalmas az agrárproblémák megoldására. A „zöld terv" alapján 1960—62-ben folyósított hitelekről közzétett kimutatás elárulja, hogy a hitelek zömét a kapitalista nagybirtokosok kapták, s a közületi mezőgazdasági beruházásokra fordított összegek is agrártőkés érdekeket szolgálnak. Ami a mezőgazdaság gépesítését illeti, Olaszország — amely pedig ebben is nagyon el van maradva — a mechanizálásra fordított beruházások tekintetében az utolsó helyen áll a Közös Piac országai között.

Az évek múltak, s a kis- és középparaszt helyzete csak romlott. 1948 óta több mint 1 millió hektár kisbirtok ment át tőkés nagybirtokosok tulajdonába. A legutóbbi tíz évben 700 ezer bérlő hagyta ott a földet, mert a bérlet-szerződések feltételei kifosztják őket.[1] A „balközép" kormány nem könnyített a parasztok helyzetén. Agrárpolitikájában a kereszténydemokrata vezetéssel működő Federconsorzi-ra támaszkodott, amely a szegény- és kisparasztokat becsapja, s a nagybirtokosok kezére dolgozik. A koalíciós pártok a földkérdésben is határozatlanok és ingadozóak voltak. Tűrték a megoldások halogatását, nem álltak ki a kormányprogramban foglalt strukturális reform végrehajtásáért.

A parasztkérdés gyökeréig csak a Kommunista Párt hatolt el. Már a párt alapítója, Antonio Gramsci kidolgozta az olasz mezőgazdaság problematikájának marxista elemzését, kimutatva, hogy az olasz agrárkérdés összefügg Észak és Dél ellentétének, valamint a munkás-paraszt szövetségnek a kérdésével. A Kommunista Párt most is leleplezte a „balközép" kormány csalárdságát a parasztság irányában, s a parasztok — türelmük fogytán — 1962-ben és ez év első hónapjaiban új mozgalmat kezdtek a földért. Ezekben a mozgalmakban nem támaszkodhattak a Bonomi vezette korporatista szervezetre, de segítséget kaptak a Kommunista Párttól és a munkás-paraszt szövetséghez hű ipari proletariátustól.

A munkások és parasztok gazdasági harcai tehát, e harcok belső törvényszerűségei és külső feltételei folytán is, a Kommunista Pártra irányították a tömegek bizalmát. De a kommunisták felé vonzotta a szavazók millióit az is, hogy egyedül ez a párt küzdött *Olaszország függetlenségéért és a békéért.*

[1] Kalábriában vannak olyan bérlet-szerződések, amelyeknek alapján a bérlő a termékeknek csupán egyötödét kapja meg!

Digitized by Google

Éppen a „balközép" kormány járult hozzá a kollektív NATO-atomfegyverkezéshez. Azt állította, hogy ez a „kisebbik rossz", mert így minden atomfegyver az USA kezében összpontosul. De az olasz nép nem tartja az USA-t békés hatalomnak.

Saragat pártja magáévá tette a kereszténydemokrata álláspontot és — mint a II. Internacionálé többi pártja — az „európai politika" jelszavait hangoztatja. Togliatti elvtárs azonban leleplezte a reakciós és hidegháborús jellegét ennek az „európaiságnak", amely kirekeszti Európa fogalmából az összes nem-kapitalista országokat és külpolitikai vonatkozásban azonos a NATO-val.[8] Saragat Nennitől is azt követelte, hogy fenntartás nélkül fogadja el az atlanti politikát. A Szocialista Párt azonban, ha híveit meg akarja tartani, nem teheti meg ezt a lépést. De az atlanti vonal *ellen* sem harcolt Nenni. Azzal vádolta a kommunistákat, hogy felesleges nyugtalanságot keltenek a tömegekben, s hogy ez a „riadózás" (alarmismo) csak megnehezíti a kormány munkáját. A Kommunista Párt elleni fellépéseivel és szovjetellenes kijelentéseivel Nenni elárulta, hogy az egységfront nem elsőrendű kérdés az ő számára. Ezzel azonban fokozta saját pártjában azt a széthúzást, amely éppen a kommunistákhoz és a Szovjetunióhoz való viszony kérdései körül dúl, különösen az 1959. évi kongresszus óta.

A békét féltő emberek milliói tehát sem a szociáldemokratákban, sem a Szocialista Pártban nem látják biztosítékát a háború elleni harcnak.

Az Olasz Kommunista Párt mindig konkrét programmal áll a tömegek elé. Az április 28-i választásokra is reális javaslatokat dolgozott ki a munkásosztályt és a nemzetet érintő legfontosabb kérdések megoldására.

„Életerős párt vagyunk — írta a Rinascita —, amely a választásokon a megújhodás és a demokrácia fejlesztésének programjával lép fel a balrafordulásért; biztosak vagyunk benne, hogy a múlthoz képest megnöveljük a velünk egyetértők és reánk szavazók számát, és hogy összefogni és befolyásolni tudunk olyan erőket, amelyek képesek ezen az úton és ezért a célért sikerrel harcolni."[9]

A Kommunista Párt választási programjának három alapvető pontja volt:

1. Olaszország irányítsa a semlegességre külpolitikáját, és csökkentse a jelenlegi, 800 milliárdra rúgó „honvédelmi" kiadásait. Lazítson a NATO-tól való függőségén, elsősorban az atomfegyverkezés kérdésében. Más országokkal együtt harcoljon európai atom-

[8] Rinascita 1963. február 9.
[9] Rinascita 1963. február 16.

Digitized by Google

mentes övezetért. Ha ily módon Olaszország hozzájárul a nemzetközi feszültség enyhítéséhez, tekintélye csak nőni fog.

2. A dolgozók életszínvonalát emelni kell, olyan strukturális reformok segítségével, amelyek kiküszöbölik az Észak- és Dél-Olaszország közötti aránytalanságokat. A föld azé legyen, aki megműveli, s az állam biztosítsa a parasztok számára a föld megműveléséhez szükséges eszközöket.

3. A Kommunista Párt harcol azért, hogy az alkotmányban előirányzott demokratikus intézmények megvalósuljanak; így a közigazgatás tartományi szerkezetének kialakításáért. A „balközép" kormány nem azért jutott csődbe, mert kaput nyitott balra, hanem ellenkezőleg: azért, mert elzárkózott a balrafejlődés, a demokrácia továbbfejlesztése elől, mert jobbra tolódott.

A Kommunista Párt ezt a programot nagyszabású kampányban népszerűsítette. Az Unità több mint 1 millió példányban jelent meg naponta, sőt, példányszáma olykor az 1,2 milliót is megközelítette. (Ez több, mint az összes többi napilapok együttvéve.) A lap elterjesztése tömegmozgalom jellegét öltötte. Azok a kommunista érzelmű fiatalok és kisdiákok, akiknek még nincs szavazati joguk, az Unità terjesztésével támogatták a Kommunista Párt választási harcát.

A Kommunista Párt mellé kiállt számos értelmiségi. Európai hírű tudósok, művészek nyilatkoztak a sajtóban arról, hogy miért fognak a Kommunista Pártra szavazni. Croatto, a Tudományos Kutatás Országos Tanácsa magkémiai központjának vezetője azért szavazott a kommunistákra, mert az atommentes övezet létrehozásáért és az atomfegyverek eltiltásáért küzd. A Kommunista Párt mellett nyilatkozott többek között Alfredo Gianetti, Oscar-díjas filmrendező, Favilli, a nagytekintélyű bolognai orvosprofesszor, és még sokan mások. A polgári sajtó megdöbbenéssel fogadta ezeket a nyilatkozatokat; polemizálni próbált ezekkel az értelmiségiekkel; nem annyira meggyőződésükért — amire nem volt reménye — mint inkább azért, hogy befolyásuk szélesedésének gátat vessen.

Egy angol lap megjegyezte: az olasz kommunisták kitűnően értenek ahhoz, hogy agitációjukkal a társadalom minden egyes rétegéhez hozzáférjenek. Elismerte, hogy a kommunisták nem demagógok, hanem a józan észre apellálnak, igazat mondanak és logikusak. Ez így is van. Így van azért, mert a Kommunista Párt a munkások, a parasztok, az értelmiség valóságos érdekeit becsülettel képviseli. Ezért tudja logikusan megmagyarázni mindnyájuknak nemcsak a közvetlen követelések megvalósításának a módját, de azt is, hogy jövőjüket *a szocializmus perspektívájában* kell látniuk.

A külföldi tudósítóknak adott április 17-i sajtóértekezletén Togliatti elvtársat megkérdezte egy újságíró: nem volna-e

Digitized by Google

kedve részt venni abban a Toto-fogadásban, amelyet a külföldi újságírók a választások kimeneteléről rendeztek. Az Olasz Kommunista Párt első titkára így válaszolt: „A Totó olyan sportversenyre vonatkozik, amelyet lábukkal vívnak meg a részvevők; én azonban azt hiszem, hogy a választók a fejükkel fognak szavazni. Ezért lesz nekünk sikerünk."

Az elért siker azonban még a Kommunista Párt várakozását is meghaladta. A párt vezetősége május 9—10-i ülésén elemezte a helyzetet és az elért eredményeket úgy értékelte, mint *a párt X. kongresszusán kidolgozott politikai irányvonal igazolását.* Bebizonyosodott, hogy a párt harca megfelel a dolgozó tömegek követeléseinek.

A Kommunista Párt vezetősége határozatba foglalta követeléseit. Ezek a következők:

1. Olaszország utasítsa el részvételét mindennemű atomfegyverkezésben; legyen önálló kezdeményezője a leszerelés és enyhülés politikájának.

2. A tartományi önkormányzatról szóló törvények azonnali jóváhagyása.

3. Földreform megvalósítása, a felesbérleti rendszer és a múlttól örökölt mezőgazdasági szerződések felszámolása.

4. A kereszténydemokraták kezében levő reakciós parasztszövetség, a Federconsorzi monopóliumának megszüntetése és a parasztság demokratikus szövetkezeti mozgalmának megszervezése.

5. Az ország gazdasági életének demokratikus fejlesztését szolgáló terv kidolgozása és végrehajtása.

6. Országos értekezlet vitassa meg Dél-Olaszország fejlesztésének problémáit.

7. Az egészségügyi ellátás és a társadalombiztosítási rendszer átfogó reformja.

8. Városfejlesztési törvény kidolgozása, amely a városok egészséges fejlődését biztosítja és véget vet a telekspekulációnak.

9. A szakszervezetek önállóságának és szabadságának teljes elismerése.

10. A parlament ellenőrző és kezdeményező funkciójának elismerése és fejlesztése. A monopóliumok tevékenységét, a mafia garázdálkodását vizsgáló parlamenti bizottságok újjáalakítása.

*

Az olaszországi választások *nemzetközi hatása* kétirányú: egyrészt fokozza azokat a nehézségeket, s az eddiginél is bonyolultabbá teszi azokat a körülményeket, amelyek között az imperialista nagyhatalmak a NATO-politikát folytatják; másrészt erősíteni fogja a nyugat-európai munkásmozgalom harcos fellendülését és a haladó mozgalmakat.

Digitized by Google

A nagyburzsoázia sajtója a választásokat követő első napokban csak meghökkenést árult el. Talányos vezércikkében a Le Monde is zavartan és zavarosan foglalkozott ezzel a témával. Minthogy a kommunista párt győzelmét nem akarta jelentőségének megfelelően elismerni, érvelni sem tudott. Valószínűleg nem is akart többet mondani, mint azt, amivel a cikk befejeződik, hogy ti. az olasz belpolitikai helyzet alakulása óhatatlanul ki fog hatni az egész „európai" fejlődésre.[10] Ebből a néhány szóból kiérződik a NATO országok burzsoáziájának az ijedelme annak láttán, hogy a „nagy prosperitás" ellenére a népi erők előretörtek Olaszországban.

Az Atlanti Szövetség belső ellentétei az utóbbi időben már meglehetősen kiéleződtek De Gaulle önálló atomfegyverkezési programjával és Angliának a Közös Piactól való távoltartásával. Imperialista vezető körökben most attól félnek, hogy Olaszország is „bizonytalan tényezővé" válik. Az amerikai sajtó nem is titkolja aggodalmát a balra tartó Olaszország további külpolitikai orientációját illetően. A New York Times szerint a kommunista szavazatok növekedése nyugtalanító; egyenesen riasztó az, hogy az új választók, vagyis a fiatalok, a kommunisták felé fordulnak. A Washington Post komoran ír arról a lehetőségről, hogy a kommunisták bekerülhetnek a kormányba. Egyes burzsoá lapok a Nyugat-Európában jelentkező baloldali tendenciák fő forrását abban látják, hogy ezek az országok egyre inkább húzódoznak az atomfegyverkezéstől, amelyre az USA atlanti politikája kötelezi őket. Ha a választások után megalakuló olasz kormány függetlenebb külpolitikát kezdene, ez lazítaná a NATO belső „egységét" és toyább csökkentené az Egyesült Államok befolyását Nyugat-Európában.

A progresszív elemek az olasz választási eredmények józan megítélését és helyes következtetések levonását kívánják. A francia haladó katolikus értelmiség hetilapja, „Temoignage Chrétien" bírálja az olasz kereszténydemokrata pártot. Fejére olvassa, hogy vereségének oka az az ingadozás, kétértelműség és bátortalanság, amellyel a „balközép" kormányban részt vett. A lap szerint az olasz kereszténydemokraták még így is több szavazatot kaptak, mint „amennyi politikai érdemeiknél fogva megilleti őket". Azt ajánlja, hogy a választások után kialakuló helyzetben kövessenek határozottabban demokratikus irányt.

Nennieket a francia baloldali szocialisták bírálják. A France Observateur többek közt ezt írja: „Az a benyomásunk, hogy az olasz szocialista pártnak az ártott, hogy olyan politikai vállalkozásban vett részt, amelyet mindenki monopóliumellenes, demokratikus szövetségnek mondott, amelyről azonban kiderült, hogy a

[10] Le Monde 1963. május 3.

Digitized by Google

munkásmozgalom egy töredékének a szövetsége a monopóliumokkal". Ez a vélemény közel van a kommunistákéhoz.

Annál is kevésbé maradhat el az olasz kommunisták győzelmének hatása a nyugat-európai munkásmozgalomra, mert a balratolódás tendenciája egész Európában észlelhető. A franciaországi pótválasztásokon (Szajna megye 52. választókerületében és Gardban) a kommunisták győztek, a gaulleisták pedig vereséget szenvedtek. Angliában a munkáspárt 573 mandátumot nyert a konzervatívoktól. A haladó erők összefogásának megindító példája volt az európai országok küldötteinek kongresszusa Spanyolország védelméért, a véres kezű Franco rendszere ellen. Részt vettek ezen a kongresszuson kommunista, szocialista és katolikus személyiségek.

Ilyen politikai helyzetben zajlottak le az olaszországi választások.

Az Olasz Kommunista Párt győzelme „azoknak a hajtóerőknek a növekedéséről tanúskodik, amelyeknek a kezében vannak a társadalom demokratikus és szocialista átalakulásának emelői."[11] A munkásegység, az osztályöntudat és a demokratikus népi összefogás politikája győzött Olaszországban, s ez csak erősítheti a munkásegységet, a demokratikus erők tömörülését a többi nyugat-európai országban is.

Az olasz kommunisták nem akarnak most „megpihenni babérjaikon". Jól tudják, hogy a választási győzelem nem zárta le a harcok sorát, „de sokkal kedvezőbb feltételeket teremtett a további előrehaladáshoz".[12] A párt felveti a kormányban való részvételének igényét; mert „a béke, a gazdasági és társadalmi haladás megvalósítása során nem lehet kizárni olyan hatalmas baloldali és demokratikus tömegeket a kormánypolitikában való részvételtől, aminők ma a kommunistákat követik."[13]

Amikor a kommunista pártok az olasz testvérpárt győzelmét köszöntik, s a haladó nemzetközi erők örömüknek adnak kifejezést — a demokrácia és a béke ügyének előmozdítóját üdvözlik a baloldali erők nagy sikerében.

[11] Unita 1963. május 12. (melléklet)
[12] Uo.
[13] Az OKP vezetőségének határozata, Unita 1963. május 13.

Digitized by Google

A békés egymás mellett élés és a szovjet-amerikai viszony

Írta DARVASI ISTVÁN

Nincs példa a történelemben arra, hogy valaha is a maihoz fogható nagyságú erők álltak volna csatasorba a béke védelmében. Nagy szükség is van erre, mert sohasem volt eddig olyan háborús veszély, amely a maihoz hasonlóan, az emberiség nagy hányadának létét tette volna kérdésessé.

Nem arról van szó elsősorban, hogy a jobb és hatásosabb fegyverek ma a béke, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás erőinek kezében vannak. A lényeget maguk a fegyvereket kezükben tartó és azokra támaszkodó társadalmi erők jelentik. A szocialista világrendszer országai támaszai és szövetségesei minden olyan népnek, amely nemzeti függetlenségért harcol vagy ezt védelmezi, minden olyan népnek, amely az imperializmus ellen, a békéért küzd. Ez készteti az imperialistákat arra, hogy óvakodjanak egy harmadik világháború kirobbantásától. A béke azonban ingatag mindaddig, amíg a puszta erőviszonyok biztosítják. A szilárd és hosszan tartó békéhez az szükséges, hogy megoldódjanak a világpolitika legfontosabb kérdései, és ezzel felengedjen a nemzetközi feszültség. A békés egymás mellett élés politikája csak akkor jut diadalra, ha elhárul minden akadály, amely ma útjában áll. Ehhez létre kell jönnie a megállapodásnak az általános és teljes leszerelésről, rendezni kell a német kérdést, és nem utolsósorban teljesen fel kell számolni a gyarmati rendszer utolsó maradványait is. Tiszteletben kell tartani minden nép függetlenségét és önrendelkezési jogát.

Mindez akkor érhető el, ha minden nép és minden kormány kiveszi a részét a békéért vívott harcból. A feszültség enyhítésének irányában tett minden lépés egy lépéssel hátrább szorítja a háború erőit. Mégis, teljesen helytálló az a megállapítás, hogy a nemzetközi feszültség *általános* enyhülése *ma* jórészt a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok viszonyától függ. Hangsúlyozzuk, hogy a nemzetközi feszültség általános enyhüléséről — azaz korántsem minden vitás kérdés megoldásáról van szó. Nincs szó tehát arról, hogy túlzott jelentőséget tulajdonítva a szovjet—ame-

Digitized by Google

rikai viszonynak, le akarnánk becsülni, vagy csökkenteni akarnánk más államok súlyát és felelősségét.

Az amerikai—szovjet viszonynak nem mindig volt ekkora fontossága. Létrejöttének első éveiben a fiatal szovjet államnak lélegzetvételre volt szüksége, hogy megszilárdíthassa az új társadelmi rendet és megkezdhesse a szocializmus felépítését. Akkor még sem gazdaságilag, sem katonailag nem volt erős. Több mint négy évtizeddel ezelőtt az Amerikai Egyesült Államoknak sem volt akkora befolyása a kapitalista világra, mint ma, és nem rendelkezett a maihoz hasonló katonai erővel sem. A Szovjetunió nem volt képes arra, hogy megakadályozza a második világháborút, holott mindent megtett, hogy felsorakoztassa a béke erőit a fasiszta Németország részéről fenyegető háborús veszéllyel szemben. Másfelől a szocializmussal szembeni gyűlölet és a tőle való félelem akkor még nem vált a mostanihoz hasonló mértékben uralkodó vonásává a nagy tőkésállamok egymás közti kapcsolatainak.

Ma a Szovjetuniónak és az Amerikai Egyesült Államoknak elhatározó, ha nem döntő szerepe van a világháború elhárítása szempontjából. A Szovjetunió nem egyszerűen az egyik szocialista állam, nem is csak egyszerűen a világ legerősebb katonai hatalma, hanem békepolitikájánál, antiimperialista politikájánál fogva minden békére, függetlenségre vágyó nép érdekeinek kifejezője és képviselője. A Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonya mindig tükrözi a nemzetközi erőviszonyokat. Ez a két hatalom ma akkora világpolitikai súllyal rendelkezik, hogy viszonyuk végletes kiéleződése nem egyszerűen államok közötti háborút, hanem világháborút, jó viszonyuk pedig nem egyszerűen két állam közti jó viszonyt, hanem világbékét, megegyezést jelenthet. Másfelől a haditechnika fejlettségénél fogva a ma világháborúja mindenképpen atom- és hidrogénbombákkal vívott háború lenne, a mai világ két legnagyobb nukleáris hatalma pedig a Szovjetunió és az Egyesült Államok.

A nukleáris háború minőségileg különbözik minden eddigi háborútól. Az interkontinentális rakéták hatósugara gyakorlatilag korlátlan, a nukleáris bombák pusztító ereje pedig semminé más eddigi fegyveréhez nem hasonlítható. Nincs többé hátország, nincs sebezhetetlen terület. A nukleáris töltetet hordozó interkontinentális rakéták mindenhová eljutnak, mégpedig igen rövid idő alatt, s a Szovjetunió globális rakétái ellen egyszerűen nincs védekezés. Thomas K. Finletter amerikai szerző „A külpolitika következő időszaka: a hatvanas évek" című könyvében megírja, hogy az Egyesült Államok hatalmi helyzetében 1945 óta bekövetkezett legfontosabb változás „az amerikai légi atomfölény elvesztése, illetve Oroszország légi atomerejének teljes kifejlődése. Minden más forradalmi változás, amely a nemzetközi küzdőtéren bekövet-

Digitized by Google

kezett, s amellyel az elszigeteltségéből kilépett Egyesült Államok szemben találta magát, kisebb jelentőségű ennél. Még az orosz forradalom lendülete, s Kínának kommunista hatalomként való újjászületése és a gyarmatosítás elleni forradalom kibontakozása is mögötte marad az Egyesült Államokra gyakorolt hatás tekintetében a fegyverek forradalmának." Felesleges itt vitatkoznunk Finletterrel azon, hogy természetesen rosszul ítéli meg a helyzetet, hiszen bármilyen nagy csapás is Amerikára az atomfölény elvesztése, ez össze sem hasonlítható azzal a csapással, amelyet a szocialista világrendszer létrejötte és a gyarmati rendszer széthullása mért nemcsak rá, hanem az egész kapitalista rendszerre.

Finletter — jóllehet terjedelmes könyvében nem talál helyet arra, hogy ésszerű javaslatot tegyen a szerinte is vésztjósló fegyverkezési hajsza kiküszöbölésére — lényegileg elismeri, hogy a Szovjetunió nem akar háborút. „Az orosz politika — hozzánk hasonlóan — szemmel láthatólag vigyáz arra — írja —, hogy semmi olyasmi ne történhessék, ami általános atomháborúhoz vezethetne... Pillanatnyilag úgy látszik, hogy az oroszok el akarnak kerülni minden olyan lépést, amely bármiféle háborút okozhatna." A szerző azt is érzi, hogy a világ tömegei megmagyarázhatatlannak tartják a leszerelés egy helyben topogását. „A világ közvéleménye — írja — jelentős befolyással lehet arra, hogy mit teszünk mi és az oroszok... A világ közvéleménye előtt mindannyian elkötelezték magunkat a béke és nemrégiben a leszerelés mellett, ami a béke elérésének az útja... Nem fordíthatunk neki hátat anélkül, hogy ne ártanánk világpozíciónknak." Finletter tehát igen közel jut ahhoz a felismeréshez, hogy a mai nemzetközi helyzet fő relációja: az amerikai—szovjet viszony, de nem von le ebből egyetlen hasznos következtetést sem.

Szovjet oldalról a legteljesebb felelősséggel kezelik a két nagyhatalom viszonyát, és a szovjet—amerikai kapcsolatokat a világpolitika sarkalatos kérdésének tartják. Hruscsov elvtárs 1957. május 10-én Turner Catledge-zsel, a New York Times szerkesztőjével folytatott beszélgetése során kijelentette: „Ha konkrétabban beszélünk a nemzetközi feszültségről, a kérdés végső fokon lényegében két ország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok közti viszonyra vezethető vissza. Ennek az a magyarázata, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok ipari tekintetben a legnagyobb, katonai tekintetben a legerősebb hatalmak, amelyek ráadásul atom- és hidrogénfegyverrel, s hatalmas tömegű hagyományos fegyverzettel rendelkeznek. A nemzetközi politika küzdőterén ez a két állam folytatja a leghevesebb vitát. Úgy véljük, ha a Szovjetunió meg tud egyezni az Egyesült Államokkal, akkor nem lesz nehéz megegyezni Angliával, Franciaországgal és más országokkal sem. Emellett persze szem előtt tartjuk, hogy az Egyesült Álla-

Digitized by Google

mokkal való megegyezésünknek nem szabad sértenie Anglia, Németország, Franciaország, vagy más államok érdekeit... A kérdés tehát az, baráti alapon fejlődnek-e a jövőben kapcsolataink, vagy pedig ezután is fennmarad a feszültség országaink között." Hruscsov elvtárs 1959 szeptemberében, amerikai látogatása előtt cikket írt a Foreign Affairs amerikai folyóirat számára s ebben újból kifejtette: „Ha a szovjet—amerikai viszony tisztul, ez elkerülhetetlenül megnyilvánul majd a többi állammal való viszony javulásában is, segítségünkre lesz abban, hogy a sötét felhőket a földkerekség más helyein is eloszlassuk. Magától értetődik, hogy nemcsak az Egyesült Államokkal akarjuk a barátságot, hanem az Egyesült Államok barátaival is. Ugyanakkor azt akarjuk, hogy az Egyesült Államok ne csak velünk, hanem barátainkkal is jó viszonyban legyenek."

A Szovjetunió külpolitikai lépéseivel is bizonyítja, hogy nagy fontosságot tulajdonít az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyának. Számos szovjet kezdeményezésnek világosan az a célja, hogy javítsa a két állam kapcsolatait és ezzel enyhítse a feszültséget. Az atom- és hidrogénfegyverekkel folytatott kísérletek megszüntetésétől a tudományos együttműködésen keresztül egészen a kulturális cseréig minden területen születtek és születnek szovjet kezdeményezések.

Az atomkor, a nukleáris világháború veszélyének kora olyan külpolitikát, olyan diplomáciát követel, amelynek elsődleges feladata az, hogy a békés egymás mellett élés szolgálatában mindenekelőtt elhárítsa az atomháború veszélyét. Ezt kívánják az egész emberiség érdekei, ezt kívánja a szocializmus, a kommunizmus építése, ez a feltétele a békés versenynek, a szocializmus békés győzelmének. Ehhez az szükséges, hogy a két legerősebb nagyhatalom ne fegyverkezési versenyt folytasson, hanem békében éljen egymással. A két nagyhatalom jó viszonya a döntő tényező akkor is, amikor magáról a béke és a háború közti választásról van szó, de akkor is, amikor más, kisebb-nagyobb kérdések eldöntése van napirenden. Ezt az elmúlt évek példái igen szemléletesen megmutatták.

Hadd emlékeztessünk itt a múlt év őszi Karib-tengeri válságra. Anélkül, hogy az események ismételt leírásába belebocsátkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a békét végül is a két nagyhatalom megegyezése mentette meg. Megmentette egy olyan pillanatban, amikor az emberiség a szó szoros értelmében a háború küszöbén állott. Nyilvánvaló, hogy a két fél teljesen más álláspontból indult ki. A Szovjetunió Kuba függetlenségét és az emberiség békéjét akarta megmenteni, az amerikai imperializmus pedig az utolsó pillanatban kénytelen volt visszavonulni, mert erre kényszerítette a Szovjetunió határozott cselekvése. A lényeg mégis az,

Digitized by Google

hogy a két nagyhatalom egyetértésre tudott jutni és ez elhárította a már-már kitörő világháborút.

Más példák is bizonyítják, hogy a két nagyhatalom egyetértése esetén megoldást lehet találni a még oly bonyolult kérdésekre is, és az egyensúly akkor borul fel ismét, ha az egyik nagyhatalom megszegi a megállapodást. Az elmúlt esztendőben sikerült véget vetni a laoszi polgárháborúnak és megállapodni az ország semlegességében. Ma azért válságos újból a helyzet Laoszban, mert az Amerikai Egyesült Államok nem tartotta és nem tartja be a megállapodást. Hasonló a helyzet az indokínai fegyverszünettel is. Amerika annak idején nem írta alá az okmányt, hogy ezzel szabad kezet tartson fenn magának. Ezért van Dél-Vietnamban még mindig amerikai zsoldban álló bábrendszer, és ezért folyik polgárháború.

Jogos kérdés természetesen az: mennyiben képes, mennyiben illetékes a „két nagy" más országok nevében politizálni, megegyezni és mennyire tudja szavatolni a megegyezést? Várható-e, hogy más országok is magukévá teszik a két kormány álláspontját?

Ami a szocializmus országait illeti, a kérdés teljesen világos. Minden szocialista ország független, önálló külpolitikát folytat, de egyikük sem akar háborút, mindegyikük a vitás kérdések békés megoldásán fáradozik. Mindannyiuknak az érdekei megegyeznek az imperializmus ellen, a békéért, a leszerelésért, a nemzetek függetlenségéért vívott harcban, és ezekben a kérdésekben teljes mértékben azonos az álláspontjuk. A Szovjetuniónak nincsenek a többi szocialista országokétól eltérő, külön érdekei a világpolitika nagy, létfontosságú kérdéseiben. A Szovjetuniónak az Amerikai Egyesült Államokkal a mai nemzetközi helyzet fő kérdéseiben elért minden megegyezése egyaránt szolgálja az összes szocialista országok érdekeit, mert enyhíti a feszültséget és csökkenti a háborús veszélyt. Az ilyen megegyezések egyúttal az egész emberiség érdekeit szolgálják. A Szovjetunió tehát minden szocialista ország és — bátran mondhatjuk — az egész emberiség nevében cselekszik. „A Szovjetunió — mondta Gomulka elvtárs a Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusán, ez év januárjában — a szocialista tábor fő és döntő ereje, amely nélkül egyetlen szocialista állam sem tudná megállni a helyét az imperializmussal vívott harcban. Erről egyetlen kommunista párt sem feledkezhet meg. különösen nem a szocialista országok pártjai. A Szovjetunió hatalmas ereje, nukleáris hadereje, a szocialista táborban elfoglalt központi helye nagy felelősséget ró az SZKP-ra és a Szovjetunió kormányára minden nemzetközi politikai lépésért, az emberiség sorsáért. Egyetlen más párt, egyetlen más szocialista ország sem visel ekkora felelősséget." A szocialista országok emellett mindig nyugodtak lehetnek afelől, hogy a Szovjetunió nem kezd háborút

Digitized by Google

A szocialista táborban a „mindenki egyért, egy mindenkiért" elve uralkodik.

Jóval bonyolultabb a kérdés az atlanti világban. Először is: az Amerikai Egyesült Államok kormánya mindeddig nem tett le az eszeveszett fegyverkezésről, nem mondott le arról, hogy visszaszerezze katonai fölényét és visszatérjen az erő politikájára. Igaz ugyan, hogy Kennedy elnök az ENSZ-közgyűlés XVI. ülésszakán mondott beszédében kijelentette, hogy „a feltétel nélküli háború nem vezethet többé feltétlen győzelemre és nem szolgálhat többé a viták eldöntésének eszközéül", az Egyesült Államok azonban mégis tovább játssza a nemzetközi csendőr szerepét, szembeszáll a népek igazságos társadalmi harcával, és felelőtlenül kacérkodik a nukleáris világkatasztrófával. Ahhoz, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió viszonya normalizálódjék, mindenekelőtt magában az USA-ban kell megfelelő felismerésre jutniok a felelős kormányférfiaknak. Tovább kell jutniok annál a puszta megállapításnál, hogy egy nukleáris világháborúban nem lenne győztes. Szükséges ezenkívül a megfelelő józanság, a realitások gyakorlati figyelembevétele, és az hogy a szovjet—amerikai viszonynak — a Szovjetunió kormányához hasonlóan — megkülönböztetett figyelmet szenteljenek.

A két ország viszonyának egyik bonyolult problémája az, hogy az USA kormánya, a szabadság védelmezőjének kiáltva ki önmagát, beavatkozik más népek belügyeibe, fegyveresen száll szembe a népek függetlenségi mozgalmaival, fegyverrel akarja megállítani a társadalmi haladást, és új gyarmatosítóként jelentkezik mindenütt a régiek helyén. Propagandájában pedig szovjet beavatkozásról, aknamunkáról kiáltozik, valahányszor a népek fegyvert fognak nemzeti vagy társadalmi felszabadításukért. Az Egyesült Államok kormányának előbb-utóbb le kell tennie arról, hogy minden nemzeti és társadalmi mozgalmat külső okokkal magyarázzon. Tudomásul kell viszont vennie azt, hogy a népeknek joguk van támogatásért folyamodni a velük szolidáris erőkhöz.

Az Amerikai Egyesült Államok az Atlanti Szövetség tagja és sok tekintetben ma is vezetője. Eltekintve attól, hogy az Atlanti Szövetség jellegénél fogva agresszív katonai szervezet, vezető államainak kormányai között számos ellentét van, egyebek között éppen a nukleáris ütőerő tekintetében. Anglia maga is atomhatalom. De Gaulle nem akar lemondani arról, hogy Franciaország önálló atom-ütőerővel rendelkezzék, Nyugat-Németország pedig mindenáron igyekszik nukleáris fegyverekhez jutni. Lehet-e ilyen körülmények között azt mondani, hogy amerikai—szovjet megegyezés egyáltalán lehetséges, és ha igen, vállalhat-e kötelezettséget az Amerikai Egyesült Államok partnerei helyett és nevében? Különösen indokolt a kérdés most, amikor az Amerikai Egyesült Államoknak a nyugati világban játszott vezető szerepe már nem

Digitized by Google

olyan egyértelmű, mint korábban volt. Ami azonban a katonai erőt, és az ipari potenciált illeti, az amerikai vezető szerep még ma sem kétséges. Ha azonban másként fogalmazzuk a kérdést, mindjárt világosabb lesz a válasz is: bár nem zárható ki, hogy például Nyugat-Németország imperialista, revansiszta körei kalandorságra vetemednek, az aligha hihető, hogy Amerika támogatása, vagy beleegyezése nélkül ilyesmibe bocsátkoznak. Tudniok kell ugyanis, hogy bármelyik „végén" kezdik is ki egy támadással a szocialista tábort, ez háborút jelent az egész szocialista világgal és azonnali nukleáris megtorlást von maga után. Hruscsov elvtárs nemegyszer figyelmeztette a nyugatnémet militaristákat, hogy ha támadnak, Nyugat-Németország egyszer és mindenkorra eltűnik a föld színéről. Így mindenesetre kisebb a valószínűsége annak, hogy bármely tőkés ország világháborút robbanthat ki az Amerikai Egyesült Államok aktív támogatása vagy egyetértése nélkül.

Az amerikai—szovjet viszonyhoz jutunk el akkor is, ha a mai nemzetközi helyzet legfőbb megoldatlan problémáit vizsgáljuk. Aligha kell magyarázni — az idestova másfél évtizede folyó tárgyalások is bizonyítják —, hogy a leszerelés kérdése azért megoldatlan, mert az egyik ebben legilletékesebb hatalom, a Szovjetunió akarja, a másik, az Amerikai Egyesült Államok mindeddig nem akarja a megoldást. Eklatáns példája ennek a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek megtiltásának problémája. A két fél nemegyszer járt már közel a megegyezéshez, s a Szovjetunió újabb javaslatokkal próbálja elősegíteni a megállapodást, de mindig az amerikaiak azok, akik az utolsó pillanatban visszalépnek. Joggal vethető fel persze az a kérdés is, hogy mit ér egy olyan szovjet—amerikai megállapodás, amelyet például De Gaulle nem ismer el. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy politikai és morális szempontból más dolog atombombákat robbantani akkor, amikor másutt is robbantanak, és egészen más akkor, amikor a két nagyhatalom megállapodása folytán atomcsend uralkodik. A tömegek ellenőrzését mind nehezebb kijátszani. Hasonló, bár nem egészen azonos a helyzet a német kérdésben, még akkor is, ha az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország álláspontja nem feltétlenül és nem mindenben egyezik. Ha ugyanis az Amerikai Egyesült Államok hajlandó elismerni a két Németország létezésének tényét és kész aláírni a német békeszerződést, akkor minden befolyását latba vetve el tudja érni, hogy nyugatnémet partnere is hasonló álláspontra helyezkedjék. Világos ugyanis, hogy ez nem utolsósorban az amerikai—nyugatnémet erőviszonyok kérdése.

Ugyanígy áll a helyzet például az atommentes övezetek megteremtésével és a mai nemzetközi helyzet számos más nyugtalanító kérdésével. Mindegyik azért megoldatlan, mert az Amerikai Egyesült Államok eddig akadályozta és akadályozza a megegye-

Digitized by Google

zést. Akadályozza még akkor is, amikor például Anglia, saját jól felfogott érdekeiből kiindulva, hajlik afelé, hogy magáévá tegye a közép-európai atommentes övezet gondolatát, amelyet annak idején maga Eden is felvetett.

A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közötti viszony nem pusztán két ország viszonya, nem azonos két más ország viszonyával. Az egyik a világ első szocialista állama, a világ legerősebb állama, békés nagyhatalom. A másik a kapitalista világ legerősebb országa, imperialista nagyhatalom. E két országnak úgy kellene rendeznie kapcsolatait, hogy az kihasson az egész világ sorsára. Van-e ennek lehetősége? Ésszerű-e azt várni, hogy ilyen értelemben javulnak meg a szovjet—amerikai kapcsolatok?

Nyilvánvalóan nincsenek olyan illúzióink, hogy megváltozott az imperializmus természete. A tény azonban az, hogy megváltozott az imperializmus helyzete és lényegesen csökkent cselekvési szabadsága. A világ legerősebb állama nem az imperialista Amerikai Egyesült Államok, hanem a szocialista Szovjetunió. Ez az, ami felismertette az Amerikai Egyesült Államok vezető köreivel, hogy többé nem indíthatnak háborút saját fennmaradásuk kockáztatása nélkül. Ez azonban még csak puszta felismerés. Innen tovább kell jutniok, hogy levonják a szükséges konzekvenciákat és a békés egymás mellett élés álláspontjára helyezkedjenek. Biztos, hogy ez nem könnyű és nem gyors folyamat. Ha azonban a „felszabadítás" dullesi politikájától eljutottak eddig a felismerésig, akkor semmi okunk kételkedni abban, hogy a felismeréstől eljutnak a konzekvenciákig. Az út első szakaszát is az erőviszonyok hatására tették meg Amerika urai, bízhatunk tehát abban, hogy ugyanígy, az erőviszonyok nyomása alatt, megteszik az út másik szakaszát is. Ők azt mondják, bíznak a kapitalizmus életerejében, fölényében és nem hisznek a szocializmus békés győzelmében. Így tehát — ha valóban ennyire bíznak önmagukban — nem is kell megijedniök a békés versenytől. Ez hasznára is válnék a két ország és a világ népeinek, és valóban hitelesen bizonyítaná, melyik rendszer van fölényben. Az egyébként, hogy a két nagy állam közeledése nem lehetetlenség, néhányszor már bebizonyosodott. Egyetértésükkel lehetővé vált a megegyezés abban, hogy az Antarktiszt ne használják fel háborús célokra, vannak közöttük tudományos és kulturális kapcsolatok. Csak a minap olvashattunk arról, hogy újabb szovjet—amerikai megállapodás született az atomenergia békés felhasználásában való együttműködésről. Volt már példa arra is, hogy közösen léptek fel az ENSZ-ben.

A két ország és a világ tömegei óhajtják, sőt követelik, hogy kormányaik egyezzenek meg egymással. A Szovjetunió kormánya e tekintetben is saját népének és a világ népeinek óhajai, érdekei

Digitized by Google

szerint jár el. Az is kiderült az utóbbi időben, hogy az Egyesült Államok kormánya félrevezeti a világot, amikor agresszív, háborús politikájának indokolásaképpen egyebek között az amerikai nép érzelmeire apellál. Legjobban éppen Hruscsov elvtárs amerikai útja mutatta meg, hogy a dolgozó tömegek ott sem akarnak háborút, és még kevésbé óhajtanak egy kommunizmusellenes kereszteshadjárat ágyútöltelékeivé lenni. Nem akarják, nem értik még a kommunizmust, de akarják a békét, és ha ehhez szovjet—amerikai jóviszony kell, nem utasítják el ezt sem. Különösen azok után nem, hogy alkalmuk volt hivatott tolmácsolásban végre a maga igazságában megismerni a Szovjetunió békepolitikáját.

A békés egymás mellett élés politikája a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élését jelenti. A cél az emberiség megmentése a háborútól, az, hogy a legkedvezőbb feltételeket biztosítsuk minden népnek a jogaiért vívott harchoz, minden gyarmati népnek a nemzeti függetlenségi harchoz, a szocializmusnak a békés győzelemhez. A szovjet—amerikai viszony javulása kétségkívül nagymértékben közelebb vinne e célok eléréséhez.

Digitized by Google

A két munkáspárt egyesülésének tizenötödik évfordulójára

Írta SZABÓ BÁLINT

Nagy jelentőségű, egész népünk jövőjére kiható történelmi eseményre emlékezünk: másfél évtizeddel ezelőtt, 1948 júniusában mondta ki a Magyar Kommunista Párt IV. és a Szociáldemokrata Párt XXXVII. kongresszusa a két párt egyesülését. Ezzel megszűnt a magyar munkásosztály több évtizedes kettéosztottsága; az opportunizmus vereségének, *a marxi—lenini elvek diadalának jegyében létrejött a munkásosztály egységes forradalmi pártja.*

A két munkáspárt egyesülése hazánkban szerves része volt a munkáshatalom győzelmének; az egyesülés mintegy betetőzte, teljessé tette a munkásosztálynak a hatalomért, a proletárdiktatúra megteremtéséért vívott harcát. Mindennek nagy, szimbolikus jelentősége is van: szemléltetően bizonyítja a munkásosztály politikai, ideológiai és szervezeti egységének óriási szerepét a tőkés elnyomás és kizsákmányolás megszüntetéséért, az új, osztály nélküli társadalom felépítéséért vívott harcban.

A munkásosztály kettészakítottságának megszüntetése 1948 júniusában hatalmas energiákat szabadított fel a szocialista építéshez. Az egyesüléssel megszilárdult a munkásosztály vezető szerepe, kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy a munkásosztály a szocializmus építésének platformján maga mögé tömörítse a dolgozó parasztság és más dolgozó rétegek tömegeit. Az egyesülés szilárd alapul szolgált az ipari burzsoázia teljes felszámolásához, a kulturális forradalom kibontakozásához, majd a falu szocialista átalakításához. Napjainkban, amikor a szocializmus teljes felépítéséért folyó harcban egyre növekszik a forradalmi párt vezető szerepe, az egyesülés történelmi jelentősége különösen világosan mutatkozik meg.

A munkásosztály egységének szilárd objektív alapja van: az osztályérdekek egysége. A munkásegység, s különösen annak fejlett formája, az egységes forradalmi munkáspárt azonban nem alakul ki spontán módon. Az egység — mutatott rá Lenin — „a kapitalizmus szétforgácsoló, szétválasztó, nyomasztó feltételei kö-

Digitized by Google

vetkeztében nem egyszerre, hanem csak kitartó munka és óriási türelem árán jön létre".* A kapitalizmus viszonyai között a különböző kispolgári, burzsoá eszméknek a munkásosztályra gyakorolt hatása, a burzsoázia tudatos egységromboló törekvése oda vezet, hogy reformista, opportunista áramlatok alakulnak ki a munkásosztály soraiban, felaprózódik a munkásság ereje, a kizsákmányoló osztályok könnyebben tarthatják fenn gazdasági és politikai hatalmukat. Hazánkban is a munkásosztály legjobbjainak az opportunizmus, a reformizmus ellen vívott sok évtizedes harca alapozta meg a munkásosztály harci egységét, majd a két pártnak a marxizmus—leninizmus eszméi alapján való egyesülését.

A munkásosztály forradalmi egységéért folyó harc még azokban az időkben indult meg, amikor a munkásosztály először lépett fel önálló politikai erőként és megkezdte szervezkedését. Évtizedek teltek el addig, amíg a marxizmus legyőzte a munkásosztály harcára vonatkozó, de ezt helytelen irányban befolyásoló különféle elméleteket: a proudhonizmust, a bakuninizmust és a munkásmozgalomban lábra kapott, de a proletár osztályharc vezetésére alkalmatlan egyéb ideológiákat. Mintegy fél évszázad harcának eredményeként a marxizmus győzelmet aratott, s megindult a marxizmus talajára helyezkedett önálló munkáspártok kialakulása. Ennek a folyamatnak szerves része volt a magyarországi munkások legjobbjainak harca az önálló proletárpárt megteremtéséért, majd 1890-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt létrejötte.

Megalakulásakor a szociáldemokrata párt marxista programot tűzött maga elé; feladatának azt tekintette, hogy tömörítse és felkészítse a szocialista forradalomra az ipari és mezőgazdasági proletariátust. A Szociáldemokrata Párt megalakulása fontos lépés volt a magyarországi munkásság osztállyá szerveződésének útján. Tevékenységének kezdetén a párt nagy és pozitív szerepet töltött be a munkásosztály gazdasági és politikai küzdelmeinek szervezésében és vezetésében, a marxizmus eszméinek terjesztésében. Ez a pozitív fejlődés azonban rövidesen megtört. Az opportunizmusnak a századforduló idején való fellépése — amely nemzetközi jelenség volt — meggátolta, hogy a szociáldemokrata párt sikerrel vezesse a munkásosztálynak és szövetségeseinek a társadalom forradalmi átalakulásáért vívott harcát. A párt vezetősége gyakorlatilag szakított a marxizmussal, sorra feladta a munkásosztály forradalmi követeléseit, s az első világháború idején eljutott az imperialista rablóháború támogatásáig, a munkásosztály ügyének teljes elárulásáig.

Akkor következett ez be, amikor a kapitalizmus eljutott fejlődésének utolsó, imperialista szakaszába, a proletárforradalmak

* Lenin Művei, 8. köt., 517. old.

Digitized by Google

korszakába. A történelem a munkásosztály forradalmi vezetésének megteremtését követelte meg. Ezt a feladatot teljesítette Lenin, aki az új történelmi körülmények között mesterien fejlesztette tovább Marx és Engels tanításait. Lenin vezetésével alakult meg Oroszországban a munkásosztály első új típusú forradalmi pártja, amely létrejöttétől kezdve szembeszállt az opportunizmussal, s határozottan szakított a II. Internacionálé pártjainak megalkuvó politikájával. Ezzel új, lenini szakasz kezdődött meg a marxizmus fejlődésében; nemzetközi méretekben kibontakozott a harc a revizionista árulás ellen, a munkásosztály erőinek új alapon, a forradalmi szocializmus, a marxizmus—leninizmus eszméi alapján való egyesítéséért.

Hazánkban fordulópontot jelentett ebben a harcban a Kommunista Párt megalakulása 1918 novemberében. A Kommunista Párt, élén a Szovjet-Oroszországból hazatért, a bolsevizmus iskoláját kijárt harcosokkal, egyesítette soraiban a magyar munkásmozgalom legforradalmibb elemeit, főként a szociáldemokrata párt volt tagjait, akiknek egy része már előbb szembehelyezkedett az áruló jobboldali vezetőkkel. A KMP a marxizmus—leninizmus elmélete által irányított forradalmi munkáspárt volt, létrejötte és tevékenysége minőségi változást jelentett a munkásosztály forradalmi egységének helyreállításáért vívott küzdelemben. Megalakulásától kezdve következetesen harcolt a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek opportunizmusa ellen, azért, hogy kivonja a munkásosztály tömegeit a reformista vezetés befolyása alól, megteremtse a munkásosztály egységét, s győzelemre vigye a szocialista forradalom ügyét.

A Kommunista Párt vezette néptömegek forradalmi harca rövid idő alatt történelmi jelentőségű győzelmet hozott: létrejött a Magyar Tanácsköztársaság. A Tanácsköztársaság kikiáltása — mint ismeretes — a munkásegység helyreállításával történt: egyesült a két munkáspárt. Az egyesülés a munkásosztály hatalmas diadala volt, a dolgozó nép követelése, s annak a megnyilvánulása, hogy a kommunista párt forradalmi eszméi nagy tömegeket ragadtak magukkal, a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek a befolyása pedig jelentősen csökkent. A reformizmus teljes elméleti szétzúzása, a munkásáruló vezetők maradéktalan leleplezése azonban ekkor még nem történt meg. Ez súlyos veszélyt rejtett magában és nagy kárt okozott a munkásosztály ügyének. A szociáldemokrata párt munkás-tagjainak nagy része és sok vezetője is harcos kommunistává vált és odaadóan küzdött a külső és belső ellenforradalom erői ellen, a proletárdiktatúra kiépítéséért és megszilárdításáért; az egyesült pártban bennmaradt jobboldaliak azonban rombolták a még alakulóban levő egységet, s tevékenységükkel a fiatal tanácshatalomra törő ellenséget segítették.

Digitized by Google

Az 1919-es egyesülés fontos történelmi tapasztalatokat nyújtott a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomnak. Rávilágított arra: milyen hatalmas, ellenállhatatlan erővé válik a munkásosztály akkor, ha egyesíti sorait. Az egyesülés és a Tanácsköztársaság egész története egyúttal a gyakorlatban bizonyította be azt is, hogy a proletárhatalom megtartásának egyik fő feltétele: a munkásmozgalmon belüli opportunizmus teljes leküzdése, a megalkuvók, a reformisták könyörtelen kiűzése a munkásosztály forradalmi pártjából.

A Tanácsköztársaság leverése után megsemmisült a munkásegység, s mind jobban elmélyült a munkásmozgalom kettészakítottsága. A munkásmozgalom legális szervezeteinek, a szociáldemokrata pártnak és a szakszervezeteknek a vezetése szinte teljesen a kizsákmányoló osztályokat kiszolgáló reformisták, a Peyer-féle munkásárulók kezébe került, akik határozottan elutasították azt, hogy együttműködjenek az illegalitásba kényszerített kommunistákkal, sőt maguk is minden módon küzdöttek ellenük.

A munkásegység iránti vágy azonban az ellenforradalmi rendszer egész ideje alatt elevenen élt a magyar munkásmozgalomban. A kommunista párt leleplezte az áruló jobboldali szociáldemokrata vezetőket, s arra törekedett, hogy létrehozza a kommunista és szociáldemokrata munkások akcióegységét. A kommunista párt és a baloldali szociáldemokraták összefogásának eredményeként a munkásosztály kemény és sokszor sikeres harcokat vívott jogainak és szervezeteinek védelmében, a dolgozók és a munkanélküliek napi gazdasági követeléseiért: a magasabb bérekért, a jobb munkaviszonyért, a munkanélküli segélyért. A fasizmus nemzetközi előretörése idején a közös veszély Európa-szerte közelebb hozta egymáshoz a munkáspártokat, s a munkásegység ügye hazánkban is további haladást ért el.

A magyar uralkodó osztályok — teljesen feladva nemzetünk függetlenségét — kiszolgáltatták hazánkat a német imperializmusnak, s a szovjetellenes háború esztelen, népellenes kalandjába sodorták az országot. Ez a politika meghatványozta a munkások egységre való törekvését; mind szélesebb rétegeket hódított meg a munkásegységen alapuló széles nemzeti összefogás gondolata. Ebben a helyzetben jelentős balratolódás következett be a szociáldemokrata pártban; a baloldal a vezetésen belül is megerősödött, s együttműködést keresett a kommunista párttal. Ugyanakkor a KMP, amely addig is következetesen harcolt az egységfrontért, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának történelmi jelentőségű határozatai alapján leküzdötte előbbi szektás hibáit, s rugalmasabban küzdött a munkásosztály egységének megteremtéséért és megszilárdításáért.

A kommunisták és baloldali szociáldemokraták szélesedő

Digitized by Google

együttműködése, az antifasiszta munkás-egységfront fejlődése adta meg az alapját a függetlenségi mozgalomnak, az ország szabadságáért és demokratikus átalakításáért vívott harcnak. Kommunisták és baloldali szociáldemokraták közös elhatározásából született meg a Népszava 1941-es karácsonyi száma, amely a Hitler-ellenes demokratikus nemzeti összefogás első jelentős megnyilatkozása volt. A Történelmi Emlékbizottság megalakítása, az 1942. március 15-i antifasiszta, háborúellenes tüntetés, majd 1944-ben a Magyar Front létrejötte — mind fontos megnyilatkozása és eredménye volt a két párt együttműködésének.

A fasizmus ellen, az ország függetlenségéért és demokratikus átalakításáért vívott közös harcban erősödött a munkásosztály forradalmi egysége, s érlelődtek az egységes munkáspárt kialakításának feltételei. 1944 októberében, miután a hitleristák megszállta országban a szociáldemokrata párt is a föld alá kényszerült, s jobboldali vezetői erősen háttérbe szorultak, a két párt vezetősége — első ízben az ellenforradalom hatalomra jutása óta — hivatalos, írásban is rögzített egységmegállapodást kötött. Az egységokmány kimondta: annak a küzdelemnek a sikerét, amelyet a magyar nép a békéért, az új, demokratikus Magyarország létrehozásáért vív, csak a munkásosztály harcos, forradalmi egysége, határozottsága és vezetése biztosíthatja. A kommunista párt és az SZDP vezetősége megállapodott abban, hogy a fasizmus elleni harcban a két munkáspárt mind politikai, mind szervezeti téren együttműködik, a háború befejezése után pedig — a magyar munkásosztály forradalmi egységének továbbfejlesztése céljából — a két párt egyesülésével megalakítják a munkásosztály egységes, egyetlen forradalmi szocialista munkáspártját. Az egységokmány leszögezte azt is, hogy az egyesülés időpontjától függetlenül, a szakszervezetekben haladéktalanul meg kell valósítani a munkásegységet.

Az egységokmány aláírása olyan időpontban történt, amikor már a megvalósulás stádiumába értek azok a közvetlen célok, amelyekért a két párt a háború időszakában harcolt. 1944—1945 fordulóján népünk felszabadult a német fasiszták és magyar csatlósaik igája alól. Hazánkban összeomlott a nagytőke és a nagybirtok uralma, új, népi demokratikus rendszer jött létre, a munkásosztály a hatalom részesévé és ténylegesen az ország fejlődésének vezető erejévé vált. Napirendre került a demokratikus forradalom szocialista irányú továbbfejlesztése, a proletárdiktatúra megteremtése. Ez új, szocialista tartalommal töltötte meg a munkásegységért vívott harcot, új értelmet és rendkívüli jelentőséget adott a két munkáspárt szoros együttműködésének. Az egységokmány, amely még a harc antifasiszta szakaszában született meg, már a munkásosztálynak ezt az új, szocialista egységét jelezte előre és alapozta meg.

A két munkáspártnak az új viszonyok közötti együttműködését

Digitized by Google

lényegesen megkönnyítette az, hogy a felszabadulással óriási változások mentek végbe a magyar munkásmozgalomban. E változások fő jellemzője az volt, hogy ugrásszerűen megnövekedett a kommunista párt szervezeti ereje és tekintélye. A legalitás viszonyai között a néhány ezer szervezett tagból álló kommunista párt rövid idő alatt több százezres, jól szervezett, erős és népszerű tömegpárttá fejlődött. A kommunisták döntő befolyást szereztek maguknak a szakszervezeti mozgalom és más munkásszervezetek vezetésében. A szociáldemokrata párt taglétszáma is erősen megnőtt a felszabadulás után, s bár a párt munkásbázisa szűkült — mert sok régi szociáldemokrata munkás lépett be a kommunista pártba — a Szovjetunió megnövekedett nemzetközi tekintélye, az egységmozgalom nemzetközi fellendülése, a magyar kommunista mozgalom kibontakozása a szociáldemokrata párton belül a baloldal erejét is tovább növelte. A szociáldemokrata párt egységellenes, antikommunista erői a felszabadulás után is kénytelenek voltak egy rövid időre visszahúzódni.

A felszabadult ország fejlődésének egyre világosabban kirajzolódó szocialista perspektívájával szemben azonban nemcsak a burzsoázia, hanem a szociáldemokrata párt jobbszárnya is éles ellenállást tanúsított. A jobboldal arra akarta felhasználni még meglevő és nem is jelentéktelen befolyását, hogy a munkás-egységfront megbontásával a polgári demokrácia keretei közé szorítsa a forradalmi mozgalmat. „Harmadik utas", vagyis a tőkés rend valamilyen demokratikus színezetű változatára irányuló politikát hirdetve (s emellett gyakran álbaloldali demagógiával is) igyekezett megmételyezni a munkástömegek tudatát, a kommunista párttal való együttműködés helyett a más koalíciós pártok jobboldalával való összefogás útját egyengette, s a szakszervezeti egység és a demokratikus kormánykoalíció felbontására törekedett.

Az erőviszonyok azonban már nem a jobboldali vezetők egységellenes törekvéseinek kedveztek. A kommunista párt által megfogalmazott közvetlen célok a fejlődés objektív követelményeit tükrözték, ezért ezeket — az államapparátus demokratizálását, a fasiszták és háborús bűnösök felelősségre vonását, az agrárforradalom végrehajtását, az ipari termelés munkás-ellenőrzésének megvalósítását, a koalíciónak a volt nagybirtokos és tőkés ellenforradalmi elemektől való megtisztítását, az újjáépítést, a stabilizációt, a bányák, a nehézipari üzemek, majd a bankok államosítását, a hároméves terv törvénybe iktatását — a kommunista és a szociáldemokrata munkások egyaránt a maguk ügyének érezték, s készek voltak küzdeni érte. A jobboldal minden támadása ellenére nemcsak fennmaradt a munkásegység, hanem tovább szilárdult, s történelmi feladatot teljesített: biztosította, hogy töretlenül érvényesüljön a munkásosztály vezető szerepe, előmozdította, hogy a pa-

Digitized by Google

rasztság, a városi kispolgárság, az értelmiség közeledjék a munkásosztályhoz, s végső soron lehetővé tette, hogy a demokratikus forradalom szocialista forradalomba nőjön át. A kommunista párt helyes politikája mellett döntő, történelmi jelentőségű szerepük volt ebben a szociáldemokrata párt baloldali vezetőinek, akik kitartottak az illegalitásban elhatározott szoros együttműködés mellett, és a hatalomért vívott harc minden fő kérdésében együtt haladtak a kommunista párttal.

1947-ben azonban megváltozott a helyzet: a proletárdiktatúra érlelődésének körülményei között az előrehaladáshoz már több kellett, mint a két párt akcióegysége. A jobboldali szociáldemokraták viszont egyre szélsőségesebb akciókra ragadtatták magukat. Kihasználva azt, hogy az 1947-es választási eredmények csalódást okoztak pártjukban, súlyos kormányválságot idéztek elő, nyíltan követelték, hogy a párt vonuljon ellenzékbe, s antikommunista jobb- és szélsőjobboldali koalíció megteremtésére irányuló akcióba kezdtek. Ez a tevékenységük azonban megpecsételte sorsukat, s megindította gyors és teljes lelepleződésüket. A szociáldemokrata párt baloldali erői nyíltan és erőteljesen felléptek a jobboldal ellen, visszaverték az egységbontó kísérleteket, majd 1948 februárjában kizárták a pártból a jobboldali árulók csoportját. Ezt már gyorsan követte a két munkáspárt egyesülésének közvetlen előkészítése és végül a munkásosztály egységes forradalmi pártjának megalakulása.

Az egyesülés a két munkáspárt előzetes akcióegységének, a hatalomért vívott közös harcnak a talaján és ennek eredményeként jött létre. A szociáldemokrata tömegek és baloldali vezetőik a kommunistákkal együtt vívott küzdelmeik során ismerték fel, hogy egyedül a marxi—lenini tanítás és az erre épülő kommunista politika ad helyes választ az ország problémáira, s győződtek meg a jobboldallal való határozott eszmei és szervezeti leszámolás szükségességéről. Ennek a fejlődésnek volt elemi erejű megnyilatkozása 1947 végén és 1948 elején az, hogy szociáldemokrata munkások tömegesen léptek át a kommunista pártba. Az egyesülés a munkásosztály tömegeinek akaratából és tevékeny közreműködésével történt meg, a kongresszus már csak befejezte ezt a nagy jelentőségű történelmi folyamatot.

Az egyesült párt marxista—leninista párt, kommunista párt lett. Ezt kinyilvánította az egyesülést kimondó határozat, amely leszögezte: az egyesülés útján keletkező pártot programjában, politikájában és szervezeti felépítésében a marxizmus—leninizmus elvei vezérlik, amelyek hazánkban is győztesen kerültek ki a reformizmussal, az opportunizmussal vívott küzdelemből. A kongresszuson elfogadott pártprogram elemezte a magyar nép történeté-

Digitized by Google

nek utolsó száz évét, s összegezte a népi demokratikus fejlődés eredményeit. A pártprogram — hà voltak is hibás megállapításai (pl. az, hogy a szocializmus viszonyai között az osztályharc szükségszerűen és állandóan élesződik) — egészében helyesen, a történelmi követelményekkel összhangban jelölte ki a párt soron levő feladatait. Ezek — egyes, akkor még megoldatlan demokratikus követelések megvalósítása mellett — már a proletárdiktatúra kiépítése, a szocialista társadalom alapjainak lerakása irányába mutatnak.

A munkásosztály egységes forradalmi pártjának létrejötte korszakot jelző mérföldkő népünk történetében. Az egyesülés eredményeként megszilárdult a munkáshatalom, s kibontakozott a szocialista társadalom építése. A két munkáspárt egyesítésének jelentősége világosan megmutatkozott 1956-ban is, amikor az ellenforradalom erői felkeltek a munkáshatalom ellen. A magyar munkásosztálynak már évekkel az ellenforradalom előtt megvolt a maga egységes pártja, amelynek soraiban a régebbi kommunistákkal együtt eredményesen dolgoztak az egykori szociáldemokraták is; ezért gyorsan meghiúsultak az ellenforradalom idején ismét jelentkező jobboldali szociáldemokraták egységbontó kísérletei, s könnyebb volt megszilárdítani a Magyar Szocialista Munkáspártot, amelynek viszonylag rövid idő alatt sikerült leküzdenie a munkásosztály sorait bomlasztó revizonizmust és szektarianizmust.

Nem homályosíthatják el az 1948-as egyesülés óriási jelentőségét azok a súlyos hibák sem, amelyeket a Rákosi-csoport az egyesülés kérdésében is elkövetett. Igaz, hogy ezek a durva hibák és törvénysértések nagy károkat okoztak a hazai és a nemzetközi munkásmozgalomnak, lényegesen meglassították a volt szociáldemokraták és kommunisták összeforrását, lazították a munkásosztály egységét, de csak csorbították, s korántsem semmisítették meg az egyesülés eredményeit. Pártunk élesen elítélte és jóvátette ezeket a hibákat. A szociáldemokrata párt volt tagjainak túlnyomó többsége — azoké is, akikkel valamikor sokat kellett vitatkoznunk — ma szilárdan a szocializmus platformján áll, sőt jelentős részük kommunistává fejlődött. Az ellenforradalom leverése, valamint a szektás dogmatizmus és a revizionizmus leküzdése során pártunk összeforrott; teljesen és örökre eltűnt minden határvonal a kommunisták és egykori szociáldemokraták között. Ezzel politikai tartalmát tekintve is véglegesen befejeződött az egyesülés folyamata, amely a korábbi hibák következtében évekig elhúzódott. Pártunk egysége ma szilárd, s az egyedüli mérce, amellyel a párttagokat mérik: a harcban és a munkában tanúsított helytállásuk.

Az egyesülés óta eltelt másfél évtized történelmi jelentőségű sikerei — a munkáshatalom kiépítése és megszilárdítása, a szocializmus alapjainak lerakása, a gazdasági építés hatalmas kibon-

Digitized by Google

takozása, népünk jólétének és kulturális színvonalának emelkedése — mind azt mutatják, hogy szükségszerű, egész népünk jövőjére kiható, nemzetközileg is nagy jelentőségű esemény volt az egységes munkáspárt megteremtése hazánkban. Az azóta eltelt időszak azonban arra is figyelmeztet, hogy a munkáspártok egyesülésével nem ér véget a munkásosztály egységéért vívott harc. Azok a tendenciák, amelyek egykor a munkásosztály egységének megbontására vezettek, az egyesülés után is hatnak még, bár merőben új viszonyok között és korlátozott erővel. Ezért a munkásosztály egységének ápolása és erősítése állandó, szüntelen feladatunk.

A szocializmus alapjainak lerakásával népünk a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett. Ez azt is jelenti, hogy társadalmunkból eltűntek a kizsákmányoló osztályok, megszűntek a munkásosztály egysége megbontásának gazdasági és társadalmi feltételei. De a burzsoá eszmék és szokások még élnek, a munkásosztály soraiban is hatnak, s gátolják alkotóképességeink teljes kibontakozását. Napjainkban — mint pártunk VIII. kongresszusa rámutatott erre — különösen fontos feladat tehát a munkásosztály marxista—leninista szellemben való nevelése, szocialista tudatának fejlesztése, hogy a munkások tömegei minél gyorsabban és teljesebben megszabaduljanak a kapitalista múlt szellemi örökségétől, s felzárkózzanak osztályuk élenjáró elemeihez, azokhoz, akik már megtanultak szocialista módon élni, dolgozni és gondolkozni. Csak ezen az úton haladva szilárdíthatjuk tovább munkásosztályunk egységét és tehetjük még hatékonyabbá vezető szerepét. Ez egyben szerves része a szocialista társadalom teljes felépítésének, feltétele a kialakuló szocialista nemzeti egység megerősödésének.

Digitized by Google

A műszaki fejlesztés vállalati problémái

Írta SZABÓ BÉLA és BODÓCS JÁNOS

Pártunk VIII. kongresszusa gazdasági munkánk fő feladatakként a munka termelékenységének emelését, a korszerűség és a gazdaságosság fokozását jelölte meg. Több angyalföldi vállalat munkáját vizsgáltuk meg abból a szempontból: hogyan érvényesítik ezeket a követelményeket. A tapasztalatok jó része azonban nem csak a vizsgált vállalatokra jellemző, hanem sokkal szélesebb körben általánosítható.

A munkatermelékenység növelésének fő útja a műszaki fejlesztés. A műszaki fejlesztés alakulását befolyásoló körülmények egy része kívül esik a vállalatok hatáskörén. Ezeket népgazdasági szinten, központilag alakítják ki, minden vállalatra kötelezően. Ilyen például a tervezési, elszámolási, ösztönzési és árrendszer. Nagy vonásokban ezeket is érintenünk kell, mert ezek a rendszerek ma sok tekintetben gátolják a vállalatok műszaki fejlesztését, nem a népgazdaság számára leginkább előnyös irányba befolyásolják tevékenységüket. Elsősorban azonban a műszaki fejlesztés vállalati problémáiról szólunk, mert a vállalatok műszaki fejlesztési tevékenységének megjavítására a jelenlegi keretek és lehetőségek között is nagyok a tartalékaink.

Több angyalföldi vállalat műszaki fejlesztési terveit és törekvéseit vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a vállalatok a munkatermelékenység növelésének csak kisebb hányadát érik el műszaki fejlesztéssel. A műszaki fejlesztési tervek és a végrehajtásukra tett intézkedések az éves műszaki és gazdasági feladatoknak csak mintegy 10—30 százalékát támasztják alá. Kevés még az olyan vállalat, mint a Kalibergyár, ahol tavaly jelentős megtakarítást értek el a technológia fejlesztésével, nem utolsósorban a Mitrofanov* módszer alkalmazásával, vagy mint a Fémszerelvénygyár, amely célgépesítéssel és a sorozatok növelése alapján kialakított fejlettebb technológiai eljárásokkal ért el szép eredményeket. A Fémszerelvénygyár 1962-ben elért megtakarításai 90 százalékban származtak a műszaki fejlesztésből. A Darugyárban tavaly műszaki intézkedésekkel 14,5 millió forintot takarítottak meg. De a mai

* A Mitrofánov módszer lényege: az azonos technológiával készíthető alkatrészek gyártásának összevonása.

Digitized by Google

helyzetre inkább jellemzők még az olyan vállalatok, mint például a Láng Gépgyár, ahol a műszaki fejlesztési tervek eredményei tavaly is a megtakarításoknak csak mintegy 30 százalékát fedezték. Nem jobb itt a helyzet az idén sem, mert a tervezett megtakarításokhoz szükséges 240 000 normaórából csak mintegy 108 000 normaórát biztosítanak az előirányzott műszaki fejlesztési intézkedések. Hasonló a helyzet az ELZETT-ben is. A Magyar Felvonógyárnak és a Hűtőgépgyárnak pedig 1963-ra még jóváhagyott műszaki fejlesztési terve sincs. Vállalatainkban ma *elégtelen a műszaki fejlesztési tevékenység, ezzel kapcsolatos az, hogy a termelékenység növelésének fő forrása jelenleg: a veszteségidők csökkentése, a munkafegyelem szilárdítása, a normák rendezése és karbantartása.*

Kétségtelen, hogy a veszteségidők csökkentése és az üzemszervezés megjavítása tekintetében nagy tartalékaink vannak. Helytelen volna, ha lebecsülnénk, vagy nem használnánk ki ezeket. Az üzemszervezés javítása időszerű feladat, de *nem helyettesítheti a műszaki fejlesztést, amely a termelékenység növelésének a legfontosabb eszköze.* Ezért ösztönzik párt- és állami szerveink is a korszerű technika és technológia alkalmazására a vállalatokat. A feladat az, hogy a gyártmányok ráfordításaiban, termelékenységében, műszaki paramétereiben, minőségében, tetszetősségében elérjük a világszínvonalat. Nem célravezető módszer tehát az, ha a vállalatok csak a maguk által a múltban elért színvonalhoz viszonyítják eredményeiket. A műszaki fejlesztés elégtelensége sok vállalatnál oda vezetett, hogy gyártmányaikat — a világszínvonalhoz viszonyított elmaradottságuk miatt — nem tudják értékesíteni, ez pedig nagy károkat, devizanehézségeket, munkaerő- és gépkapacitás-kihasználási problémákat okoz. Eléggé közismert dolog, hogy számos szerszámgépipari vállalat és néhány erősáramú ipari vállalat belföldi, de főleg export-megrendelés hiányától szenved. Alaposabban kell tehát elemeznünk a műszaki fejlesztés vállalati problémáit. Nem törekszünk teljességre, s a vállalati műszaki fejlesztésnek csak néhány fontosabb problémájára mutatunk rá.

Sok gépipari vállalatnak, sőt néha az őket irányító szerveknek sincs *megalapozott távlati terve*, sem a profilok kialakítását, sem a termelési volument illetően. Ennek következtében ezek a vállalatok nem tudják többéves perspektívában meghatározni a műszaki fejlesztési és termelési célokat, valamint az ezekhez kapcsolódó beruházási tevékenységet. Többek között például még ma sincs eldöntve az, hogy a vegyipari gépeket. a Láng Gépgyár, vagy más vállalat fogja-e gyártani. A Láng Gépgyárban a távlati tervek ismerete nélkül fejlesztették ki az 50 és a 100 MW-os turbinát. De ez a példa nem elszigetelt jelenség, sok nagyvállalatunk-

Digitized by Google

ban hasonló a helyzet. A profilok rendezése és a távlati tervek kialakítása szorosan összefügg a nemzetközi munkamegosztással, de nagyrészt iparági probléma. Az iparágakon belül végrehajtandó profilrendezésről már hosszú ideje folyik a vita, de a végrehajtás még mindig húzódik, *a vállalatok profilja pedig nemhogy szűkülne, hanem bővül.* Néhány évvel ezelőtt a legtöbb iparág elkészítette ugyan hosszabb távlatú műszaki tervét, de ezeket nem hagyták jóvá, s a vállalatok sem eszerint folytatják a gyártmány- és gyártásfejlesztést. Ezeket a terveket az élet túlhaladta, s azóta a vállalatok csaknem teljesen új gyártmány-struktúrát alakítottak ki. Ennek illusztrálására csak egy példát említünk:

A Konverta gyár 1960-ig szelén egyenirányító berendezéseket gyártott. A felettes szervek ekkor úgy határoztak, hogy a Konverta álljon át germánium és szilicium réteg-egyenirányítók, valamint tranzisztorok és tűs diódák gyártására, régebbi profilját pedig — a vidék iparosítása jegyében —, telepítse át Szombathelyre. A vállalat elkészítette fejlesztési és telepítési programját és hozzá is kezdett megvalósításához. Beruházott mintegy 4 millió forintot, kifejlesztette az új gyártmányokat. 1962-ben azonban ezek az elképzelések megváltoztak. Döntés történt arról, hogy a Konverta vegye át a Magyar Adócsőgyártól a rádió-nagyadó berendezések gyártását, saját profilját pedig 1963 végéig teljes egészében adja át más vállalatoknak.

Nem lesz érdektelen, ha röviden ismertetjük ennek a profilnak a kálváriáját. A rádió-adókat 1950—52-ben a Beloiannisz, 1953-ban a Vörös Szikra XIII. kerületi telepe gyártotta, 1954—55-ben ez a gyár Óbudára költözött. 1957—58-ban a Magyar Adócsőgyárhoz került az adógyártás, és most ismét átvándorol a Konvertába. Mindez sok költséggel járt. Egy-egy átadáskor a fejlesztők, szakmunkások lemorzsolódtak, új embereknek kellett a gyártmánnyal foglalkozniuk. Elképzelhető, hogy ennyi vándorlás, bizonytalanság után a gyártmány és a gyártás nem fejlődött eléggé, s nem meglepő, hogy az új helyen, a Konvertában nem túl nagy lelkesedéssel fogadják ezt a kissé megvénült újszülöttet.

Nem arról van szó, hogy általában nem helyes végrehajtani profilváltoztatást. Ellenkezőleg: *csak a profilok változása és szűkítése lehet az alapja a műszaki fejlesztés meggyorsításának,* gyártmányaink világszínvonalra emelésének. Az élet, a fejlődés ugyanis szükségessé teszi, hogy beszüntessük az elavult termékek gyártását, új, korszerű termékeket vezessünk be, illetve, hogy erőinket ne forgácsoljuk szét, hanem viszonylag kevesebb gyártmányra összpontosítsuk. A profilváltozásokat azonban meggondoltan, a gazdaságosság és a műszaki lehetőségek figyelembe vételével kell előkészíteni és végrehajtani.

Digitized by Google

Ezek a körülmények is közrejátszanak abban, hogy a vállalatok úgy akarják biztosítani termelésük jövőjét, hogy *a gyártmányoknak nagyon széles skáláját fejlesztik ki és gyártják.* A Magyar Felvonógyár például évek óta fejleszti és gyártja az elektrosztatikus festőberendezéseket, a Transzformátor és Villamoskészülékgyár a különféle fémtömlőket és a profiljába nem tartozó öntvényeket. A fúrók gyártása a Forgácsoló Szerszámok Gyárának a profilja, fejlesztését mégis a Magyar Acélárugyárban irányozzák elő. A gépipari vállalatok nagy mennyiségben gyártanak forgácsoló szerszámot, még szabvány szerszámokat is, mert a *szerszámgyártás szakosítása nincs megoldva.* A híradástechnikai ipar, többek között az Egyesült Izzó és a hozzá tartozó vállalatok, igen nagy tömegben gyártanak kis transzformátorokat, holott ezeket az erősáramú ipar vállalatainak kellene gyártaniuk. Ezeknek viszont nincs elég megrendelésük ezekből a cikkekből. Pedig ha átadnák nekik a gyártást, ez kettős előnnyel járna: egyrészt jobban kihasználhatnánk az erősáramú ipar kapacitását, másrészt, a híradástechnikai vállalatokban jelentős kapacitás szabadulna fel a keresett tranzisztorok, félvezetők és egyenirányítók gyártására.

Közismert dolog, hogy *a normáliák* (kötőelemek, csavarok, alátétek) *gyártása sincs megoldva.* A szakmunkás-hiány miatt ma minden gépipari vállalatnak a forgácsolási kapacitása a legszűkebb, s ennek csaknem 10 százalékát a normáliák gyártása köti le, holott ugyakkor a Csavarárúgyár rendelés hiányában jelentősen csökkentette 1963. évi tervét. Távlati tervek híján az irányító szervek nem irányítják és nem koordinálják kellően a vállalatok fejlesztési és termelési tevékenységét. Még ott sincs meg a szükséges koordináció, ahol a KGST-szinten már tisztázták a távlati elképzeléseket. Így például a Hajógyár távlati fejlesztésére vonatkozó elképzelések több mint tízéves távlatra már tisztázódtak; de az még nincs tisztázva, mit kell tennie a hajtómotorokat gyártó Láng Gépgyárnak a hajtómotorok fejlesztése és gyártástechnológiája terén, hogy az előirányzott hajóprogramot meg lehessen valósítani.

A gyártmányfejlesztés és a gyártás technológiai és szervezési módszereinek fejlesztése között nincs összhang

Az új, korszerű gyártmányok kialakítása során, sajnos, nem fordítanak elegendő figyelmet az új technológiai eljárások, a modern termelésszervezés kialakítására. Az új gyártmányokat gyakran a régi technológiával gyártják, vagy tervezik gyártani. A fejlesztők legtöbbször csak a prototípusra gondolnak, de a gazdaságosságra, az üzemszerű gyártásra nem.

A vállalati vezetők és a műszaki dolgozók jelentős része mű-

Digitized by Google

szaki fejlesztésen — indokolatlanul — csak *konstrukciós fejlesztést ért. A technológiai fejlesztés szükségességét, a gyártás és a termelés szervezését gyakran szem elől tévesztik,* ez utóbbit sokszor csak szükséges rossznak tekintik, s néhány gyors intézkedéssel csodákat akarnak ebben elérni. Még kevesen értik meg, hogy a gyártás folyamata meghatározott feltételeket és körülményeket követel meg, és ha nem tudjuk megteremteni ezeket, akkor szervezetlenség, termelési zavar keletkezik. Elavult technológiai és gyártási eljárásokkal akarják gyártani és sokszor úgy is gyártják az új gyártmányokat, s ez a konstrukciók színvonalát, gazdasági eredményeit is lerontja. Itt kell beszélnünk arról is, hogy a gyártmányfejlesztés eredménye viszonylag könnyen kimutatható, — ez a prototípusban megtestesül —, de a technológiai és gyártásfejlesztés, meg a szervezés kevésbé látványos, kevésbé érzékelhető, bár sokkal több aprólékos szervező munkát, vesződést igényel. Itt sokkal több a visszahúzó erő is, nagyobb az ellenállás, mert sokan ragaszkodnak a régi, megszokott módszerekhez. Ehhez járul az is, hogy a technológusok és a szervezők munkáját sem erkölcsileg, sem anyagilag nem becsülik meg úgy, mint a konstruktőrökét.

A technológia, a gyártásszervezés elmaradottsága vagy tisztázatlansága miatt *az üzemszerű gyártás sokszor évekkel elmarad a prototípus kidolgozása mögött,* és ez nemegyszer előnyös értékesítési lehetőségektől üt el. Sok példát hozhatnánk arra, hogy kiállításokon és vásárokon bemutatjuk a prototípusokat, de üzemszerűen csak négy-öt év múlva gyártjuk őket. (Így például a különféle köszörűket, a műgyanta-szigetelésű mérőváltókat, az elektro-hidraulikus féklazítókat.) Egyre nyilvánvalóbb, hogy a műszaki fejlesztés hatékonysága megköveteli, hogy a fejlesztést komplex módon értelmezzük és valósítsuk meg. Ez feltételezi, hogy erősítsük a műszaki fejlesztés központi irányítását, a vállalatok illetve iparágak közötti koordinálást. Ebben — természetesen — nagy szerepük van a központi irányító szerveknek, mindenekelőtt a minisztériumoknak.

A gyártmány- és gyártásfejlesztés, illetve termelésszervezés összehangolatlansága is kapcsolatos a távlati tervek hiányával, a profilok távlati kialakításának tisztázatlanságával. Jelentős gyártmány- vagy gyártásfejlesztést ugyanis csak távolabbi célokra tűzhetünk ki. A ma és a közeli jövő szempontjainak nem lehet döntő szerepük a gyártásfejlesztésben.

A vállalatok tervezési, elszámolási, ösztönzési és árrendszere s ezek alkalmazásának merevsége nem kedvez a műszaki fejlesztésnek

Ezek a rendszerek alapjában véve még mindig a *mennyiségi szemléletet* tükrözik. A vállalatok súlya és tekintélye is a teljes

Digitized by Google

termelési érték nagyságától függ. Ez ma már nem kötelező mutató ugyan, de valójában ettől függnek a vállalat legfontosabb jelenlegi mutatói: az egy főre eső napi termelési érték, az előírt vagy prémiummal ösztönzött önköltségcsökkentés lehetősége. Nagyrészt ezeknek a mutatóknak az alapján értékelik és bírálják el a vállalatok tevékenységét, ismerik el anyagilag és erkölcsileg vezetőiket (prémium, nyereségrészesedés stb.). Az új gyártmányok bevezetése többnyire nem előnyös a vállalatoknak, különösen akkor nem, ha ez növeli a munkaigényt és csökkenti az anyagértéket.

Így van ez akkor is, ha a népgazdaság érdeke ezt kívánná. 1962-ben például a Konverta gyár még 43x43 mm-es szelénlapokból állította össze a tv-készülékek egyenirányítóit. Céltudatos fejlesztő munkával elérték, hogy 1963-ban már 33x33 mm-es lapokból fogják gyártani az azonos elektromos teljesítményű egyenirányítókat. Ezzel termékük eléri a világszínvonalat. Az újfajta egyenirányító értékesebb, mint a régi, hiszen teljesítménye ugyanakkora, mérete és súlya viszont kisebb. Az új gyártmány ára azonban több mint 20 százalékkal alacsonyabb lesz, mint a régié, pedig az előállításához szükséges munka nem csökken, sőt a magasabb színvonalú gyártás nagyobb figyelmet, több gondot követel. Mindez azzal a következménnyel jár, hogy *a gyár minden mutatója romlik.* Jó munkájáért legfeljebb arra számíthat a vállalat, hogy ha ügyesen „magyarázza a bizonyítványát", akkor nagylelkűen megbocsátják neki a mutatók romlását. Ez, sajnos, nem kiragadott példa. Tucatszámra lehetne ilyeneket említeni. A Magyar Felvonógyár például fejlettebb technológiával, jobb anyagkihozatallal előállítható öntvényt dolgozott ki, de hosszú ideig nem talált rá öntödét, mert — éppen a jobb anyagkihozatal miatt — a gyártás az öntödének csaknem minden mutatóját rontja. Márpedig ezektől a mutatóktól függ az öntöde vezetőinek prémiuma és az egész vállalat anyagi és társadalmi megbecsülése.

Kívánatos volna, ha ilyen esetekben a pártszervezetek a helyzet magaslatán állnának a népgazdasági érdek képviseletében és ennek a visszahúzó gyakorlatnak a bírálatában. Valójában azonban a pártszervezetek sok esetben fel sem ismerik ezeket az ellentmondásokat, vagy ha igen, akkor is alig képesek arra, hogy eredményesen küzdjenek a közhangulattal, a közvélemény nyomásával, a szélesebb kollektíva anyagi érdekeltségével szemben. Nyilvánvaló, hogy — bár erősíthető a pártszervezetek harcossága, a népgazdasági érdekek védelmében való elvi kiállása — a problémát akkor lehet a gyökerénél, anyagi alapjainál megragadni és orvosolni, ha *tökéletesítjük a vállalatok tevékenységét értékelő mutatókat,* ha nagyobb súlyt kapnak a munka minőségi vonatkozásai és mutatói, ha a vállalatok anyagi érdekeltsége a népgazdasági érdekekkel megegyező irányban fejti ki ösztönző hatását.

Digitized by Google

A jelenlegi, *a hazai önköltségből kiinduló árképzés sem kedvez a műszaki fejlesztésnek.* Azok a vállalatok, amelyeknek a gyártmányai messze vannak a világszínvonaltól, könnyebben tudják teljesíteni önköltségcsökkentési feladataikat, náluk *nagyobb a nyereség-növelés lehetősége,* mert *nagyobb a tartalékuk.* Jelenleg, ha nagy a korszerű termelés aránya, akkor ez nem feltétlenül jó a termelő vállalatnak, sőt előnytelen is lehet, viszont minél anyagigényesebbé tudja tenni termelését, annál jobban jár. A jelenlegi árrendszerben nem tudjuk direkt módon ösztönözni gazdaságpolitikai céljaink irányában a vállalatokat.

Nem tarthatjuk megfelelőnek a műszaki fejlesztést közvetlenül végző dolgozók *anyagi ösztönzését sem.*

A vállalatok mai bérkategória-rendszere nem segíti eléggé a műszaki fejlesztési és a kutatási tevékenységet. A műszaki fejlesztők, konstruktőrök, vagy a fejlesztéssel foglalkozó technológusok fizetése, fizetésük kategória-határa túl alacsony, különösen a kisebb vállalatokban (pl. a C-kategóriájú vállalatokban). Ezért nem szívesen dolgoznak ezen a területen, és vagy a termelés területére, vagy kutatóintézetekbe törekszenek. Remélhető, hogy az átszervezés elő fogja segíteni a fejlesztők koncentrálását és fizetésük megfelelő kialakítását is.

A vállalati prémiumrendszer ma elsődlegesen a *napi termelési feladatokkal összefüggő mutatók teljesítéséhez kapcsolódik, ezért háttérbe szorul a távolabbi célokat szolgáló műszaki fejlesztés.* A jelenlegi prémiumrendszer nem teszi lehetővé, hogy a népgazdaság vagy a vállalat számára jelentős eredményt nyújtó új gyártmányokat, vagy a régi gyártmányok korszerűsítését nagyobb prémium-összeggel ösztönözzék. A prémium ma még, sajnos, *fizetéskiegészítés jellegű,* nagyon általános és rendszeresen biztosított; a premizáltak fizetésének általában 10—15 százalékát teszi ki. A prémiumkeretet ma ily módon *szétaprózzák,* ezért nem tudnak vele egy-egy fő feladatot eléggé ösztönözni. A vállalatoknak *módjukban áll, hogy változtassanak ezen a premizálási gyakorlaton* és a prémiumkeretnek nagyobb hányadát fordítsák a műszaki fejlesztés, a jövő céljaira. Ez feltétlenül kívánatos is volna.

A gyártmányok fejlesztése nem öncél

Nem elég az, ha az új gyártmány csak műszaki paramétereit tekintve jobb és korszerűbb mint a régi: a gazdaságosság követelményeit is ki kell elégítenie. E téren még nagyon sok a kívánnivaló. A gazdaságosság méréséhez ismerni kellene a hasonló típusú hazai vagy külföldi gyártmányok gazdasági mutatóit. Ehhez vállalati gyártmányonkénti kalkulációk kellenének, ilyen pedig a legtöbb helyen nincs. A vállalatok elő- és utókalkulációs szervei nem

Digitized by Google

rendelkeznek a műszaki alapadatokkal, a gyártmányok anyag- és időnormáival és ezek összesítésével. Így kalkulációikat többnyire becslésekre alapozzák. A hagyományos módszerekkel nem is lehet a műszaki alapadatok nagy tömegét a kalkuláció céljaira feldolgozni és elemezni. Ehhez *adatfeldolgozó gépekre* (lyukkártya és elektronikus számítógépekre), a mainál fejlettebb, *gépesített műszaki ügyvitelre* és az ezeket megszervező és alkalmazni tudó *képzett szakemberekre* van szükség. A következő években nagy elmaradást kell pótolnunk, ha nem akarunk lemondani arról, hogy a műszaki fejlesztési döntésekben széleskörűen, megalapozottan érvényesítsük a gazdaságossági szempontokat. Készíthetünk enélkül is szép új gyártmányokat, „műszaki csodákat" de nem fogjuk tudni, hogy hasznos-e, gazdaságos-e ez a vállalatnak és a népgazdaságnak. Ezeknek az adatoknak az operatív, gyors felhasználása elengedhetetlen a vezetés számára is. Nem elég ugyanis az, ha a gazdasági vezetés döntéseiben, az irányításban csak a maga tapasztalataira és becslésekre támaszkodik. Ez már ma sem járható út, s még kevésbé lesz járható a vállalatok összevonása, a nagy egységek kialakítása után.

A műszaki fejlesztési tervet a vállalatok ma még nem tekintik központi feladatnak

Nem vonjuk kétségbe, hogy vannak olyan vállalatok, amelyekben a műszaki fejlesztési tevékenység előtérben áll, s jól átgondolt, koncepciózus műszaki fejlesztési terveken alapul. De az is bizonyos, hogy ma még jóval több az olyan vállalat, amelyben nem eléggé átgondoltak és megalapozottak a műszaki fejlesztési tervek, s nem a vállalat legfontosabb fejlesztési és termelési feladatait tartalmazzák. Előfordul, hogy már megoldott feladatokat tűznek ki célul, vagy olyanokat, amelyeket nagyobb erőfeszítés nélkül is megvalósíthatnak. A Hajógyárban pl. akkor tervezték be a revétlenítést, amikor az már megvalósult. A Magyar Felvonógyárban a műszaki fejlesztési tevékenységnek az önköltségre és a termelékenységre gyakorolt hatása nem elemezhető, mert a vállalatnak nincsenek adatai erre, s ezeknek a kimunkálása és szolgáltatása sincs megszervezve.

A műszaki fejlesztési tervekben gyakori a túlzott óvatosság. Ezért igen hosszú, a műszaki fejlesztési témák átfutási ideje: a kutatási téma felvetésétől, vagy a prototípus elkészítésétől a sorozatszerű gyártásig, gyakran négy-öt év is eltelik.

A legtöbb vállalatnak nincs *önálló* műszaki fejlesztési részlege, osztálya, főosztálya, vagy akár csak olyan csoportja is, amely az *egész műszaki fejlesztéssel* (gyártás, gyártmányfejlesztés és szervezés) *komplex módon foglalkoznék*, ezt a tevékenységet szer-

Digitized by Google

vezné, irányítaná és koordinálná. Kevés jól képzett mérnök, technikus és közgazdász foglalkozik fejlesztéssel. Meglehetősen általános az, hogy a vállalatok fontosabbnak tartják napi termelési feladatukat, mint a műszaki fejlesztést. A Magyar Acélárugyárban például tavaly egy ember foglalkozott a műszaki fejlesztéssel. Még inkább kifogásolható az, hogy a Láng Gépgyárnak nincs kellő létszámú és szervezeti felépítésű fejlesztési szerve. A főtechnológus olyan, mint egy hadsereg nélküli tábornok: nincs megfelelő apparátusa, mert a gyáregységenként szervezett műszaki osztályok az üzemvezetők közvetlen irányítása alá tartoznak. Nem csoda, ha nincsenek összehangolva a műszaki fejlesztési tervek, a gyáregységek a tervek összeállítása során tetszésük szerint nyújthatják be elképzeléseiket, s ez aránytalanságokra vezet.

Időszerű volna minden vállalatban megoldani *a műszaki fejlesztés koncentrálását* mind szervezetileg, mind létszám tekintetében. Véleményünk szerint helyes volna, ha a vállalatok egy-egy fontos fejlesztési témára koncentrálnák a fejlesztés munkáját, és egy-egy témára *fejlesztő brigádot alakítanának* konstruktőrökből, technológusokból, szervezőkből és elegendő létszámú kisegítő személyzetből.

Mindezzel kapcsolatban figyelmet érdemel az a jelenség, hogy a *műszaki szakemberek jelentős részét ma nem képzettségükhöz és érdeklődési körükhöz illő munkakörben foglalkoztatják.* A műszaki adminisztráció nagymértékű megnövekedése és elmaradottsága (kézi, másoló jellege, a gépesítés hiánya) miatt a mérnökök és technikusok több mint a felének a napi termeléshez szükséges műszaki dokumentációkat, darabjegyzékeket, anyagelőírásokat és egyéb műszaki bizonylatokat, terveket és nyilvántartásokat is kell készítenie és másolnia. A termelés szervezetlensége miatt tekintélyes méretű műszaki kapacitás foglalkozik „tűzoltó munkával", anyag- és egyéb termelési szükségletek sürgetésével, diszpécserkedéssel. A műszakiak mellett *nincs elegendő kisegítő és segédszemélyzet.* Ezért gyakori, hogy jól képzett konstruktőrök vagy technológusok műszaki rajzolói munkát vagy másolást is végeznek. Mindez azt mutatja, hogy a munka ésszerűbb megszervezésével további értékes műszaki munkaerőket lehetne a műszaki fejlesztés számára felszabadítani a vállalatoknál.

Vállalataink nem élnek eléggé a műszaki fejlesztési alap, az önköltségcsökkentési és exportfejlesztési hitelek lehetőségeivel

A műszaki fejlesztésnek ezek a forrásai ma már a vállalatok rendelkezésére állnak, de a legtöbb helyen nem veszik ezeket igénybe, és nem is ismerik a felhasználásukra vonatkozó rendelkezéseket. Itt *nagyobb öntevékenységre* volna szükség a vállalatok részéről. Még sok olyan vállalat van, mint a Csavarárugyár, ahol

Digitized by Google

felhasználják ugyan a műszaki fejlesztési alapot, de attól félnek, hogy később majd aktíválniuk kell az e forrásból beszerzett berendezéseket és gépeket, s ez esetleg rontja eredményeiket. A Láng Gépgyárban a műszaki fejlesztés keretében tervezett részleges műhely-átrendezést is alaphiányra hivatkozva késleltetik. A Budapesti Szerszámgépgyár sem használta ki teljesen műszaki fejlesztési alapját, s az idén még nem élt az exportfejlesztési hitel lehetőségeivel. Kerületünkben kevés az olyan vállalat, mint a Konverta, amely mintegy 4 millió forint értékű nyugatnémet importból származó vákuum impregnáló-berendezést vásárolt önköltségcsökkentési hitelből. A vállalat vezetői bátran éltek az „ötcsi-hitel" adta lehetőségekkel, és a berendezéssel elért többletmegtakarításból 14 hónap alatt vissza is fizették az említett összeget.

A műszaki fejlesztés és intézkedések tervei tartalmasabbak és megalapozottabbak volnának akkor, ha az *irányító hatóságok a tervek jóváhagyásakor, a pártszervezetek pedig elfogadásukkor tartalmilag vizsgálnák:* mennyire elégítik ki ezek a vállalatok fejlesztési és termelési szükségleteit. Az új konstrukciók és technológiák terén koordinálni kellene a vállalatok fejlesztését, a kutatásokat, hogy kiküszöböljék a párhuzamosságokat, az ellentétes elképzeléseket, és ne csak a vállalatokon belül, hanem *iparágak között is biztosítsák a műszaki fejlesztési tervek komplettségét.*

Az utóbbi időben erősödik az a törekvés, hogy a vállalatok vezetői és fejlesztői megismerjék egy-egy gyártmány korszerűségét, világszínvonalát. De ez ma még korántsem általános. Nagyon sok helyen nem kísérik eléggé figyelemmel a szakirodalmat, kevesen beszélnek idegen nyelveken, a külföldi tanulmányutak nem eléggé átgondoltak, s nem is mindig a leghozzáértőbbeket, a témával ténylegesen foglalkozókat küldik ki ezekre, hanem sokszor a vállalati beosztás, a rang számít. A külföldi kiutazások még sok esetben turista-jellegűek.

A külkereskedelemmel sincs a vállalatoknak megfelelő kapcsolatuk, pedig a külkereskedelem segítségükre lehetne a termékek műszaki-gazdasági paramétereinek összegyűjtésében és rendszeres figyelemmel kísérésében. Egyáltalán: igen kívánatos volna *műszaki propagandánk hatékonyságának emelése.* Ebben a párt- és társadalmi szervek is sokat segíthetnének.

A vállalatok összevonása önmagában nem oldja meg a problémákat

Sokan úgy vélik, hogy ezek a műszaki fejlesztésre károsan ható ellentétek és problémák a vállalatok összevonásával *maguktól* megoldódnak majd. Ez *helytelen* nézet. Az átszervezés valóban sok lehetőséget nyújt, de hogy ebből mit valósítunk meg, az az előkészítéstől és a lebonyolítástól függ.

Digitized by Google

Az átszervezésben rejlő lehetőségek jobb kihasználása érdekében átgondolt, számításokra alapozott profil-átrendezésre, távlati fejlesztési programok kidolgozására van szükség. Ezen túlmenően, *meg kell tervezni az új nagyvállalati egységek termelési folyamatát,* különös tekintettel az egymástól távoli telepek termelési kapcsolataira. E tekintetben fontos elvnek tartjuk, hogy *a szervezeti felépítést a termelési folyamathoz igazítsák.* Az átszervezési előkészületek keretében az új vállalati egységeknek olyan nyilvántartó és adatfeldolgozó rendszerét is meg kell teremtenünk, amely a vezetők számára lehetővé teszi a gazdasági tisztánlátást.

Az átszervezés a műszaki fejlesztés szervezeti koncentrálására is módot nyújt. E célból helyes volna például összevonni a jelenleg szervezetileg különálló gyártmány-, gyártásfejlesztési és szervezési részlegeket.

Itt szeretnénk megjegyezni, hogy az átszervezést megelőzően szükség van szakmai vitákra, az érintett vezetők és dolgozók véleménycseréjére és kritikai megjegyzéseire, de amikor az átszervezésben megtörtént a döntés, akkor már nincs helye további vitának, vagy a döntés negligálásának. Minden erővel biztosítani kell, hogy az átszervezés miatt átmeneti termelés-kiesés se legyen. Nem volna ugyanis indokolt és helyénvaló, ha a feltételek hiánya következtében a műszaki és gazdasági vezetők évekig arra hivatkoznának, hogy „az átszervezés hibái akadályozzák a műszaki fejlesztést."

•

A gyakorlati műszaki és gazdasági szakemberek általában eléggé jól ismerik a műszaki fejlesztés itt felvetett problémáit. Az alapvető ellentmondások feloldásához azonban feltétlenül az irányító főhatóságoknak, a Tervhivatalnak, az Árhivatalnak és a szakminisztériumoknak kellene a szükséges lépéseket megtenniük. Ebben nagy segítséget nyújthatnának nekik a gyakorlott vállalati szakemberek. Természetes, hogy az említett problémák megoldása a vállalatok erőfeszítéseitől is függ. Ezért helyes volna, ha a vállalatok — az igények várható alakulásának felmérése alapján — kidolgoznák a fejlesztés hosszabb távlatra szóló programját, s ebben meghatároznák a gyártmányok fejlesztésének, gyártásának, a vállalat termelésének irányát és volumenét. Emellett céltudatosabban kell törekedniük arra, hogy a gyártmány- és gyártásfejlesztés, illetve a szervezés összhangoltan történjék. Ez jelenleg azt jelenti, hogy fordítsunk nagyobb gondot, több erőt a *gyártásfejlesztésre és a szervezésre,* s így néhány év alatt szüntessük meg az itt mutatkozó nagyfokú elmaradást. El kell érnünk a műszaki fejlesztés komplettségét, a kapcsolódó területek egyidejű fejlesztését.

A műszaki fejlesztés hatékonyságának növelése céljából a

Digitized by Google

vállalatoknak jobban kell élniük önállóságukkal, s új anyagi ösztönzési módszereket is kellene kialakítaniuk és alkalmazniuk. A vállalati anyagi ösztönzésnek és prémiumrendszernek nem annyira a napi feladatok megoldását, mint inkább a műszaki fejlesztést kell szolgálnia. Minden vállalatnak van lehetősége arra, hogy prémium- és bérrendszerében gyakorlatilag érvényesítse ezt az elvet.

A műszaki fejlesztési feladatok előtérbe állítása a párt- és társadalmi szervekkel szemben is új követelményeket támaszt. Helyes, ha munkájuk középpontjába ők is a korszerűség, a világszínvonal elérésére irányuló műszaki fejlesztő munkának nyújtandó támogatást állítják. Erősíteniük kell a felvilágosító, nevelő munkát, hogy szélesen behatoljon a köztudatba a felismerés: az ország előrehaladásának alapvető feltétele az, hogy nagy tömegben, termelékenyen gyártsunk korszerű és jó minőségű termékeket. Ezért arra kell törekedni, hogy mindenhol történjen meg a gyártmányok állapotának, minőségének és színvonalának *reális vizsgálata és felmérése,* s ennek eredményét *az üzemi kollektíva is ismerje meg.* Fontos, hogy világosan jelöljék meg a színvonal emelésére irányuló feladatokat, s ennek alapján gyorsított ütemben folytassák a gyártmánykutató, gyártmányfejlesztő, gyártásfejlesztő és szervező tevékenységet.

Mindehhez az is szükséges, hogy növekedjék *az üzemi pártszervezetek politikai és szakmai hozzáértése, erősödjék a kritikai szellem,* hogy az üzemi kollektíva tagjai bátrabban vessék fel a gazdasági életben észlelt problémákat, a gazdasági vezetés fogyatékosságait, és a maguk építő javaslatait. Egyszóval: legyenek méltó partnerei a gazdasági vezetőknek, sőt az előttük álló nagy feladatok ösztönzői és segítői.

Kívánatos, hogy a pártszervezetek vezetői a napi kérdéseken túlmenően a *távlati feladatokkal, a gazdasági elemzésekkel is többet foglalkozzanak.* Elvi következetességgel kell fellépni a látszateredményekre való törekvéssel, a vállalati és népgazdasági érdekek helytelen értelmezésével szemben. Serkenteni kell a párttagság kezdeményezését, példamutatását az újért folyó küzdelemben.

A szocialista munkaversenyt, a szocialista brigád- és műhelymozgalmat, az újítási mozgalmat is fokozottabban kell a világszínvonal elérését célzó feladatok megvalósítására ösztönözni. Nyilvánvaló, hogy e mozgalmakba széleskörűen be kell vonni a műszaki dolgozókat. A párt- és szakszervezetek kezdeményezhetnék *komplex-műszaki brigádok* létrehozását, szerkesztők, technológusok, közgazdászok, kiváló szakmunkások bevonásával. A KISZ-szervezetek is nagyobb segítséget tudnának adni a műszaki fejlesztésben, mint jelenleg. Szélesíteni lehetne azt a gyakorlatot,

Digitized by Google

hogy a KISZ-szervezetek — felhasználva a Fiatal Mérnökök, Közgazdászok és Technikusok Tanácsát — védnökséget vállaljanak egy-egy gyártmány fejlesztése, vagy korszerű technológia kialakítása felett. Ezzel tágabb tere nyílnék annak, hogy a fiatalok lendülete és lelkesedése, az új iránti fogékonysága is hajtóereje legyen e fontos célok megvalósításának.

Pártunk gazdaságpolitikájának egyik sarkalatos pontja, a termelés műszaki színvonalának emelése, a műszaki fejlesztés meggyorsítása; ez megköveteli, hogy elhárítsuk az útjában levő akadályokat. Ehhez az szükséges, hogy a gazdasági vezetők — a vezetés minden szintjén — érdemben vizsgálják és elemezzék a problémákat, bírálják a fogyatékosságokat. Enélkül nem valósítható meg pártunk VIII. kongresszusának határozata, amely — egyebek között — megköveteli, hogy ne elégedjünk meg az elért — nem csekély — eredményekkel, hanem szakadatlanul munkálkodjunk a gazdasági irányítás tökéletesítésén, a gyakorlati gazdasági munka eredményeinek növelésén.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti önköltségszámítás egyik vitatott problémájáról

Írta DR. VÁGI FERENC

Mezőgazdaságunk szocialista átszervezésének befejezése óta szinte egyöntetű az a vélemény, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás üzemi és népgazdasági irányítása végett ismerni kell a termékek önköltségét. A Földművelésügyi Minisztérium azon fáradozik, hogy évről évre mind több termelőszövetkezet számítsa ki önköltségeit. Az önköltség és benne elsősorban az élőmunka-költség számításának több elvi és gyakorlati vonatkozása azonban ma még nincs megoldva. Közgazdasági irodalmunkban, de az önköltségszámítás gyakorlatában is különféle számítási módszerek állnak szemben egymással, s egymásnak ellentmondanak a vélemények arról, hogy az önköltség-mutatókat hogyan lehet felhasználni. Noha az élet sürgeti, a közgazdaságtudomány ma nem ad egyértelmű elvi eligazítást és hatékony segítséget a gyakorlatnak. A véleménykülönbségek feloldása és a termelőszövetkezeti gazdálkodásban valóban alkalmazható önköltségszámítás kialakítása bonyolult közgazdasági kérdések egész sorának megvizsgálását és tisztázását követeli meg.

Feltételes vagy tényleges munkadíjjal számítandó-e az élőmunka-ráfordítás?

Az önköltség a termékek holt- és élőmunka-ráfordításainak pénzben kifejezett összege. A termelőszövetkezeti termékek önköltségének igen tekintélyes hányadát az élőmunka költsége teszi: a növényi termékek önköltségében ez általában 30—35, az élőmunka-intenzív növényekében ennél is több, mintegy 40—50 százalék, s az állattenyésztési termékekben sem kevesebb 15 százaléknál. A termelőszövetkezeti termékek önköltségének helyes megállapítása ezért döntően az élőmunka-ráfordítás értékelésének módszerétől függ.

A termelőszövetkezetekben a termelés élőmunka-ráfordítása — a szövetkezeti tagoknak a közös gazdaságban végzett munkája. A szövetkezeti tagok azonban nemcsak dolgozói, hanem tulajdonosai is a termelőszövetkezeteknek. Azok a következtetések, amelyeket a közgazdasági irodalomban ebből a tényből a szövetkezeti

Digitized by Google

élőmunka-ráfordítások pénzbeli értékelését illetően levonnak, nem egyöntetűek.

A kétségtelenül helyes kiindulópontból egyesek a termelőszövetkezeti élőmunka-költség elvetéséhez jutottak el, s tagadták, hogy az önköltségnek bárminemű jelentősége is van a termelőszövetkezeti gazdálkodásban. Ma ez már túlhaladott álláspont, de még mindig találkozunk vele. Ez a nézet a kisparaszti gazdaság termelési viszonyai alapján kialakult elképzeléseket ülteti át a termelőszövetkezetbe. Az egyéni gazdaságok időszakában ugyanis valóban értelmetlen lett volna arról beszélni, hogy a gazda munkabért fizet saját magának mint munkaerőnek. Az egyéni gazdaságokban a munkadíj nem volt tényleges kiadás, ezért a szó tulajdonképpeni értelmében élőmunka-költség sem létezett. Ha ezekre a gazdaságokra vonatkozóan egyáltalán számítottak önköltséget, akkor az élőmunka-költséget rendszerint annak az összegnek vették, amely ahhoz lett volna szükséges, hogy az egyéni gazdálkodó elérje az átlagos paraszti életszínvonalat.

Bár a termelőszövetkezeti tagok szintén tulajdonosok is és dolgozók is egy személyben, a termelőszövetkezetekben mégsem tartható fenn az az álláspont, hogy az élőmunka-költség nem merül fel kiadásként. Egy-egy szövetkezet tagsága csak együttesen hasznosíthatja a szövetkezeti tulajdonban lévő munkaeszközöket és a közös használatban levő földet. A tagok a közös gazdaságban végzett munkájuk mennyisége és minősége alapján a gazdaságban realizált új értékből részesednek. A termelőszövetkezetben tehát a tagok munkájának díjazása reális tényező, a termelőzövetkezeti üzem kiadása. A szövetkezetek által fizetett természetbeni és pénzbeli részesedés a szövetkezeti tagok szemszögéből nézve munkadíj, a termelőszövetkezeti üzem oldaláról tekintve pedig az élőmunka-ráfordítás költsége.

Mások arra a következtetésre jutottak a közgazdasági irodalomban, hogy van ugyan élőmunka-költség a termelőszövetkezetben, de ez nem azonosítható azzal a jövedelemmel, amelyet a szövetkezeti tagok a közös gazdaságban teljesített munkájuk szerint kapnak. El kell ismerni, hogy ennek a problémának a felvetése jogos. A termelőszövetkezetben nemcsak a tagok dolgoznak, hanem hozzátartozóik is és sokszor még a szövetkezeten kívülállók is, s általában ők is ugyanazt a munkadíjat kapják, mint a szövetkezet tagjai. Az is előfordul termelőszövetkezeteinkben, hogy szerződéses alapon vagy napszám-munkára alkalmazott családtagok vagy a szövetkezeten kívüliek több vagy kevesebb munkadíjat kapnak egy egységnyi munkáért, mint a szövetkezet tagjai. Valóban felmerülhet tehát az a nézet, hogy a termelőszövetkezet-

Digitized by Google

ben az élőmunka költsége más, mint a szövetkezet tagjainak fizetett munkadíj.

Akiknek ez a véleményük, azok azt bizonyítgatják, hogy a munkaegység és a munkaegység-érték nem alkalmas az élőmunka-költség megállapítására. Ez az álláspont — a hazai és a külföldi közgazdasági irodalomban is — végső soron abban csúcsosodik ki, hogy a termelőszövetkezeti szektorban nincs minden szövetkezetre érvényes, társadalmilag szükséges színvonalon megállapított munkadíj, holott a termelőszövetkezeti termékek önköltségében csak ilyen munkadíjjal lehet és kell értékelni az élőmunka-ráfordítást.

Nálunk a termelőszövetkezeti önköltségszámításban a MTA Agrárgazdaság Kutató Intézete az állami-gazdasági béreket, a Földművelésügyi Minisztérium pedig a 30 forintos munkaegység-értéket teszi meg egységes munkadíjnak. Hozzávetőleges számítás szerint a kettő többé-kevésbé azonosnak tekinthető. Hogy az állami-gazdasági bérek képviselik a társadalmilag szükséges munkadíj-színvonalat, az nincs bizonyítva, s szerintünk nem is bizonyítható. Az állami-gazdasági bérek nem azonosak a termelőszövetkezetek szektor-átlagban fizetett munkadíjával, sem nálunk, sem a velünk szomszédos szocialista országokban.

Helyes gazdaságpolitika esetén a termelőszövetkezeti szektor-átlagban fizetett munkadíjnak egyenlőnek kell lennie az adott gazdasági és társadalmi körülmények között indokoltan fizethető összeggel. A gazdaságpolitikailag ésszerű kérdésfeltevés tehát nyilván ez: eléri-e, vagy nem haladja-e túl a termelőszövetkezetek átlagos munkadíja az adott körülmények között fizethető munkadíj-jövedelmet? Ennek konkretizálásában jelentősége lehet annak és pozitív eredményeket adhat az, ha összehasonlítjuk a termékek állami-gazdasági és tényleges munkadíjjal számított élőmunka-költségeit is. Ha azonban ez a vizsgálat azt mutatná, hogy a ténylegesen fizetett munkadíj nagyobb vagy kisebb az indokolt összegnél, akkor sem vonhatnók le ebből azt a következtetést, hogy nem felel meg az élőmunka-ráfordítás költségeinek. Ha ugyanis elfogadjuk ezt, akkor önkényessé válik a termelőszövetkezeti élőmunka-költség kiszámítása. Ha eltérünk a ténylegesen fizetett munkadíjaktól, akkor már nincs és nem is lehet olyan objektív kritérium, amellyel lemérhetnők, hogy valóban tükrözi-e az élőmunka-költséget az élőmunka-ráfordítás értékelésére választott munkadíj.

Mi is történik tulajdonképpen akkor, amikor a termelőszövetkezeti élőmunka-ráfordítást a ténylegesen fizetett munkadíjtól eltérő, feltételes összeggel értékelik? Ebben az esetben a szocialista állami mezőgazdasági nagyüzem termelési viszonyai alapján kialakult elképzelést viszik át a termelőszövetkezetre. A termelőszövetkezeti szektorban — minthogy ez a kollektív csoporttulajdonon

Digitized by Google

nyugszik — nincs egységes munkadíj, s a munka szerinti elosztás törvénye azzal a sajátossággal valósul meg, hogy az „azonos munkáért azonos munkadíj" elve csak egy szövetkezeten belül érvényesül, de a szövetkezetek közötti relációban nem. A termelőszövetkezeti csoporttulajdon társadalmasítottságának mai foka kizárja a termelőszövetkezetek közötti jövedelem-átcsoportosítást, már pedig ez volna a feltétele annak, hogy az egész szövetkezeti szektorban egységes munkadíj alakuljon ki. Ha az önköltségszámításban egységes, feltételes munkadíjjal értékeljük az élőmunka-ráfordítást, akkor elvonatkoztatunk a munka szerinti elosztás termelőszövetkezeti sajátosságától. Ez pedig szükségképpen problémákat támaszt a termelőszövetkezeti gazdálkodás elemzésében és megítélésében. Ezért is van az, hogy a termelőszövetkezeti vezetők rendszerint megfoghatatlannak találják az állami-gazdasági bérekkel számított önköltségi adatokat, s azt mondják: ezek nem az ő gazdaságuk önköltségét fejezik ki, s az ő gazdaságuk irányításában nem használhatók.

Ha feltételes munkadíjjal számítjuk az élőmunka-költséget, akkor szükségképpen az önköltség is feltételes lesz. Az így számított önköltségi adatok ugyanis azt mutatják: mekkora lenne egyik-másik termelőszövetkezet, vagy az egész szövetkezeti szektor termékeinek önköltsége akkor, ha a kifizetett munkadíj azonos volna a számításokban alkalmazott állami-gazdasági bérrel vagy más elfogadott „egyezményes" összeggel. A feltételes munkadíjnak az önköltségszámításban való alkalmazása szintén a termelőszövetkezeti élőmunka-költség és ezáltal az önköltség valódiságának kétségbevonását tükrözi, jóllehet a feltételes munkadíj alkalmazásának hívei nemcsak elismerik, de hangsúlyozzák is, hogy milyen nagy a jelentősége az önköltségszámítás és az önköltségi adatok ismeretének.

A termelőszövetkezeti gazdálkodásban komoly probléma a munkadíjak tudatos befolyásolása és ellenőrzése. A szövetkezeti vezetőknek szinte naponta el kell dönteniök indokolt vagy indokolatlan munkadíj-emelési igényeket. A munkatorlódások leküzdése, a kritikus időszakok megnövekedett munkaerő-igényének a kielégítése pedig rendkívüli premizálások alkalmazását teszi szükségessé, s ilyenkor nemcsak az ösztönzés növeléséről, hanem a kitűzendő prémiumok összegéről is dönteniük kell. Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy állandóan figyelemmel kísérjék és kézben tartsák a különböző munkák díjának és ezzel az élőmunka-ráfordítás költségeinek alakulását.

Azt felelhetné erre valaki, hogy a munkaegység-jóváírások ellenőrzésével is meg lehet valósítani ezt. Ne feledkezzünk azonban meg arról, hogy a garantált munkadíjazásra áttérő szövetkezetek

Digitized by Google

jelentős része megszünteti az élőmunka-ráfordítások munkaegységben való nyilvántartását, s helyébe ezeknek közvetlenül pénzben való nyilvántartást vezeti be. Továbbá: még a munkaegységet alkalmazó termelőszövetkezetekben sem kizárólagos dolog a munkaegység szerinti díjazás; mellette az egyes termékek terméséből és értékesítési bevételéből való százalékos részesedést is kiterjedten alkalmazzák. Nem elég tehát, ha csupán az élőmunka-ráfordítások alakulását követjük nyomon; az élőmunka pénzben kifejezett költségét is ismernünk kell.

A feltételes munkadíjjal számított élőmunka-költség sem üzemi, sem népgazdasági szinten nem teszi lehetővé a termékenkénti munkatermelékenység és a munkadíjazás összefüggésének tanulmányozását. A feltételes munkadíjjal számított élőmunka-költség és önköltség színvonalának változása ugyanis nemcsak hogy nem mutatja meg, hanem éppen eltakarja azt, hogy a munkatermelékenység növekedése meghaladta-e a munkadíjak növekedését, vagy sem, illetőleg azt, hogy e kettőnek a viszonya milyen számszerű hatást tett az élőmunka-költség és ezen keresztül az önköltség alakulására. Ha csak a termelőszövetkezeti üzem vagy a termelőszövetkezeti szektor egészére vonatkozóan ismerjük a munkatermelékenység és a munkadíjazás összefüggését, akkor ez nagyon keveset mond a gazdasági irányítás számára, s egyáltalában nem elég ahhoz, hogy menetközben befolyásolhassuk kölcsönhatásukat. Csak a ténylegesen kifizetett munkadíjjal mért élőmunka-költség és a vele számított önköltség alapján válik ez lehetővé. Az élőmunka-ráfordításokat tehát a ténylegesen kifizetett munkadíjjal kell értékelni, s az önköltségbe számítani. Nem állíthatjuk, hogy eleve felesleges a feltételes munkadíjjal számított önköltség — ez (mint később látjuk majd) szükséges is bizonyos gazdasági kérdések elemzéséhez —, de a valóságos költségek és költségrelációk alakulásának jellemzésére nem alkalmas.

A tényleges munkadíjjal számított önköltség gyakorlati felhasználása is okoz problémákat. Itt csak arra utalunk, hogy a tényleges munkadíj végleges összege az évvégi zárszámadó közgyűlésen alakul ki. Az önköltség adataira azonban nemcsak a zárszámadás után, hanem már az év folyamán is szükség van. Az önköltségszámítás igazában akkor adhat útbaigazítást és alkalmat a gazdálkodásba való közvetlen beavatkozásra, ha együtthalad a gazdálkodás menetével, s szinte napra-készen követi ezt. A tényleges munkadíjjal történő önköltségszámításban feltétlenül át kell hidalni ezt az ellentmondást. Az év folyamán az üzem előző évi vagy tervezett munkadíjával kell számítani az élőmunka-ráfordítást, s ezt később a munkadíj végleges összegével kell helyettesíteni.

Digitized by Google

Az élőmunka-költség a termelőszövetkezeti termékek átlagos önköltségében

A termelőszövetkezeti termelésben az üzemi (egyedi) és a szektor-szintű (átlagos) önköltséget is ki kell számítani. Az előbbire főként az üzemi vezetésnek van szüksége, az utóbbi pedig gazdaságpolitikai célokat szolgál. Az átlagos önköltségi adatoknak alkalmasnak kell lenniük arra, hogy felhasználják őket a pénzügyek és az árpolitika irányelveinek, valamint a konkrét finanszírozási intézkedéseknek a kidolgozásában. Nem egyszer hangzik el az a vélemény, hogy a termelőszövetkezetek üzemi önköltségszámításában a tényleges munkadíjjal kell értékelni az élőmunka-ráfordítást, a gazdaságpolitikai célokra számított önköltségben azonban feltételes munkadíjjal, lehetőleg állami-gazdasági bérrel kell számítani az élőmunkát. Később látni fogjuk, hogy ennek a megállapításnak helyeselhető vonatkozása is van, egészében azonban semmiképpen sem fogadhatjuk el. Egy-egy termék önköltsége szerintünk nem lehet más, mint az egyedi, üzemi önköltségek összevonása a termelőszövetkezeti termelés egészére; nem lehet tehát üzemi és szektor-szinten más-más módszerrel értékelni az élőmunka-ráfordítást.

NÉHÁNY TERMÉK ÁLLAMI-GAZDASÁGI BÉRREL ÉS TÉNYLEGES MUNKADÍJJAL SZÁMÍTOTT ÉLŐMUNKA-KÖLTSÉGE ÉS ÖNKÖLTSÉGE

*(1960. évi adatok)**

Termék	Élőmunka-költség			Önköltség		
	Állami-gazdasági bérrel (Ft)	Tényleges munkadíjjal (Ft)	A tényleges munkadíjjal számított az állami-gazdasági bérrel számított százalékában	Állami-gazdasági bérrel	Tényleges munkadíjjal	A tényleges munkadíjjal számított az állami-gazdasági bérrel számított százalékában
Búza	27,48	20,03	72,89	107,68	100,23	93,08
Kukorica	53,34	33,19	62,22	113,33	93,18	82,22
Cukorrépa	14,88	10,55	70,90	25,41	21,07	82,92
Tej	1,09	0,91	83,49	3,05	2,87	94,10
Sertés	2,28	2,13	93,42	13,47	13,28	98,59

* Az adatokat az MTA Agrárgazdasági Kutató Intézetének állami-gazdasági bérrel számított adataiból számítottuk át, az élő-munka-költségnek az állami-gazdasági bérrel számított adatait a tényleges munkadíjjal számított adatokkal helyettesítve. A tej- és a sertéstermelésben felhasznált termékek élőmunka-költségét nem számítottuk át.

Digitized by Google

E táblázat adatai 16 termelőszövetkezetre vonatkoznak, nem tekinthetők tehát reprezentatívnak. Jól mutatják azonban azt, hogy a feltételes munkadíjjal értékelt élőmunka eltéríti az önköltséget a valóságos munkadíjjal számítottól.

Az utóbbi években többen is végeztek számításokat arról, hogy miként aránylik egymáshoz az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben az egységnyi munkáért fizetett összeg. Ezeknek a számításoknak az eredményei csak hozzávetőlegesnek tekinthetők ugyan, de egyöntetűek abban, hogy 1960-ban és 1961-ben az állami gazdaságokban fizetett, időegységre számított bér mintegy 13—20 százalékkal felülmúlta a termelőszövetkezetekben fizetett egységnyi munka díját. Ezekben az években tehát az állami-gazdasági bér nemcsak a táblázatban szereplő néhány termelőszövetkezetre, hanem az egész szövetkezeti szektorra nézve növelte a termékek önköltségét a tényleges munkadíjjal számított önköltségekhez képest. A kérdés megítélésénél azonban számolni kell azzal, hogy a termelőszövetkezetekben a termelés konkrét alakulása évről évre erősen befolyásolja az egységnyi munka díját (nem úgy, mint az állami gazdaságokban). Ha gyenge a termés, akkor a termelőszövetkezetekben csökken az egységnyi munka díja, jó termésű évben pedig erősen megközelítheti az állami-gazdasági munkások egységnyi munkájáért fizetett bért. De kétségtelen, hogy ha több év (jó és gyenge termésű évek) átlagában végeznők is el az összehasonlítást, ma akkor is azt kapnánk eredményül, hogy az állami gazdaságokban legalább 10 százalékkal magasabb az egységnyi munka díja, mint a termelőszövetkezetekben. Általában érvényesnek kell tehát tekintenünk azt, hogy az élőmunka-költségnek állami-gazdasági bérrel való számítása növeli a termelőszövetkezeti önköltséget. A Földművelésügyi Minisztérium által 30 forintos munkaegység-értékkel számított önköltség szintén nagyobb, mint a tényleges munkadíjjal számított önköltség. 1960-ban és 1961-ben ugyanis 30 Ft-nál kisebb volt a munkaegység országos értéke. A teljesség kedvéért azonban azt is meg kell említenünk, hogy 1959-ben a termelőszövetkezetek országos átlagban 33 forintot fizettek egy munkaegységre; ebben az évben tehát a termékeknek az egyezményes 30 forintos értékkel számított önköltsége kisebb volt, mint ha tényleges munkadíjjal számították volna.

Az a tiszta jövedelem, amelyet a feltételes munkadíjjal számított önköltség alapján állapítanak meg — az egyes termékek és az összes termékek vonatkozásában is, továbbá üzemi viszonylatban és a termelőszövetkezetek összességére nézve is — különbözik attól az összegtől, amelyet a szövetkezetek valóban tiszta jövedelemként használtak és használhattak fel.

Digitized by Google

*AZ EGY TAGRA JUTÓ TISZTA JÖVEDELEM MUTATÓI ÁLLAMI-GAZDASÁGI BÉR ÉS TÉNYLEGES MUNKADÍJ ALAPJÁN SZÁMÍTVA**

Különböző belterjesség csoportok	Az egy tagra jutó nettó jövedelem (Ft)		Index (tényleges munkadíj alapján számított = 100)	Bruttó jövedelem százalékában		Egy munkaegység értéke (Ft)
	Állami gazdasági bér	Tényleges munkadíj		Állami gazdasági bér	Tényleges munkadíj	
	alapján számolva			alapján számolt nettó jövedelem		
I.	— 3709	— 2252	— 164,7	— 68,3	— 41,1	25
II.	370	348	106,3	3,6	3,4	30
III.	2356	2125	110,9	18,3	16,5	31
IV.	5073	2849	178,1	32,9	18,5	36
V.	5554	3590	154,7	33,1	21,4	35
VI.	8750	4214	207,6	45,9	22,1	43
VII.	11303	5863	192,7	47,1	24,4	43
Átlag:	4576	2816	162,2	29,7	18,3	35

* Witthen Béla adatai alapján („A jövedelmezőség vizsgálata a termelőszövetkezetekben". Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 118—119. o.) A táblázat 114 termelőszövetkezet 1958. évi adatait tartalmazza. A tiszta jövedelmet utólag számították ki a tényleges munkadíj alapján. A vizsgált termelőszövetkezetek az átlagosak és az átlagosnál jobbak közül valók. Az I. csoporttól eltekintve a tízórás munkanap díja mindegyik szövekezeti csoportban nagyobb volt, mint az állami-gazdasági bér; a vizsgált szövetkezetek átlagban mintegy 17 százalékkal meghaladta ezt. Ezért a tényleges tiszta jövedelem nem nagyobb, hanem kisebb, mint az állami-gazdasági bér alapján számított.

Csak rá kell pillantanunk az adatokra, s máris szemünkbe ötlik, hogy a feltételes-munkadíjas önköltség adatai alapján számított tiszta jövedelem egészen más dolog, mint a valóság. Mintha a legjobb termelőszövetkezetek — különösen a gyengékhez viszonyítva — erejüket meghaladó mértékben szorítanák ki a tiszta jövedelmet a bruttó jövedelemből és erőltetnék meg magukat azért, hogy gazdaságukat tovább fejlesszék.

A feltételes munkadíjjal számított önköltségek alapján kapott tiszta jövedelmet tehát nem lehet a gazdaságpolitika megalapozásához, konkrét pénzügyi intézkedések kidolgozásához felhasználni. Gondoljunk csak arra: milyen fontos dolog termelőszövetkezeteink fejlődése számára a saját beruházási lehetőségeiknek állami beruházási hitelekkel való kiegészítése, vagy pénzügyi beruházási kereteiknek és a beruházások materiális, konkrét termelőeszközökben jelentkező szükségleteinek összeegyeztetése. Lehet-e

Digitized by Google

egyáltalában helyesen meghatározni az állami beruházási hitelkereteket, illetőleg a beruházások eszköz-szükségletét, ha eleve olyan tiszta jövedelemből indulunk ki, amely nem azonos azzal, amelyet az üzemek felhasználnak? Nyilvánvaló, hogy nem lehet.

A mezőgazdasági árszintnek és a termelőszövetkezetek adózásának, vagy a mezőgazdasági termelői árszintnek és a termelőszövetkezeti parasztság munkadíjainak az összefüggéséről sem lehet gyakorlatilag hasznosítható tájékozódást kapni és a szükséges intézkedésekre javaslatot tenni akkor, ha a szövetkezeti szektorban realizált új értéknek nem a tényleges, hanem feltételes munkadíjak alapján kiszámított megoszlása alapján vizsgáljuk ezt. A mezőgazdasági termékek termelői árszintje csak a tényleges munkadíjakkal és a valóban létező tiszta jövedelemmel összefüggésben kaphat reális közgazdasági tartalmat. Csak ebben az összefüggésben lehet eldönteni: lehetővé teszi-e az adott árszint azt, hogy a termelőszövetkezeti szektorban — a kellő színvonalon tartva a tiszta jövedelemből finanszírozott felhalmozást — a konkrét gazdasági körülményeknek megfelelő munkadíjat fizessék. A mezőgazdasági árszint az egyes mezőgazdasági termékek árának eredője, s ezért az elmondottakból logikusan következik az is, hogy a feltételes munkadíjakkal számított önköltségek a felvásárlási árak kialakításában sem használhatók fel; nemcsak a felvásárlási árak színvonalát, hanem az ár-arányokat illetően sem. A feltételes munkadíjak alkalmazása ugyanis a termékek önköltségének arányait is erősen eltorzíthatja.

Következtetésként azt szűrhetjük le ebből, hogy ha gazdaságpolitikai intézkedések kidolgozása a valóságos költség-alakulás feltárását követeli meg, akkor a termelőszövetkezeti szektor átlagos önköltségében is a tényleges munkadíjjal kell az élőmunka-ráfordítást értékelni.

Önköltség és munkatermelékenység

Az állami gazdaságok önköltségének adatai üzemek közötti és többé-kevésbé időrendi összehasonlításban is helyesen tükrözik vissza a munkatermelékenység alakulását. A termelőszövetkezetek tényleges munkadíjjal számított önköltség-adatai nem alkalmasak erre. A szövetkezeti munkadíj ugyanis nemcsak az élőmunka-ráfordítás mennyiségétől, hanem az egységnyi munkának termelőszövetkezetenként különböző díjától is függ, s ezért a szövetkezetek közötti összehasonlításban nem tükrözi az élőmunka-ráfordítás volumenének arányait. Időrendi összehasonlításban a tényleges munkadíjjal számított önköltség elvileg adhat ugyan hozzávetőleges képet a munkatermelékenység alakulásáról, gyakorlatilag mégis más a helyzet. A termelőszövetkezetek-

Digitized by Google

ben ugyanis nemcsak nagyobb mértékben változhatnak meg a munkadíjak, mint az állami gazdaságokban, hanem — az állami gazdaságoktól eltérően — egyik évről a másikra csökkenhetnek is. (Különösen akkor, ha jó termésű évet gyenge termésű követ.) Ezért a termelőszövetkezetek esetében a tényleges munkadíjjal számított önköltség általában időrendi összehasonlításban sem mutatja meg az élő- és holtmunka együttes volumenének a változását. Ha tehát a termelőszövetkezetek munkatermelékenységéről az önköltség-mutatók alapján akarunk képet kapni, akkor nemcsak indokolt, hanem egyenesen elkerülhetetlen az élőmunka-ráfordításnak feltételes munkadíjjal való értékelése.

A népgazdasági és az üzemi vezetés számára sem lehet közömbös, hogyan változik a termelőszövetkezetekben termelt termékek összes munka-ráfordítása, van-e megtakarítás az élő- és holtmunka együttes alakulásában. Egy-egy szövetkezet számára is tanulságos következtetéseket ad, ha az élő- és holtmunka-ráfordítás elemzése végett önköltség-adataikat összehasonlítják a gazdaságilag fejlett szövetkezetekével, vagy az egész szövetkezeti szektoréval. A népgazdasági vezetésnek még inkább szüksége lehet arra, hogy különböző relációkban ismerje az összes munka-ráfordítás arányait; így pl. összehasonlítva egymással a jó és a gyenge termelőszövetkezeteket, vagy az ország különböző területein fekvő szövetkezeteket, s nem utolsósorban a mezőgazdaság termelőszövetkezeti és állami szektorát. E nélkül az elemző munka nélkül aligha lehet felmérni a termékekre fordított összes munkamennyiség csökkentésének perspektíváit. A termékek élő- és holtmunka-ráfordításának vizsgálatából levont következtetések iránymutatást adhatnak és adnak is a mezőgazdaság népgazdasági irányításához, és konkrét gazdaságpolitikai intézkedéseket követelhetnek. Indokolt lehet pl. az, hogy a termelési szerződések és az állami beruházási hitelek terület szerinti felbontásánál figyelembe vegyük: az országnak melyik részein termelnek a legkisebb összmunka-ráfordítással valamely terméket. Szükségessé válhat az is, hogy ösztönözzük azoknak a termelés-technológiai módszereknek a bevezetését, amelyek a legjobb gazdaságokban eredményeket hoztak a termékek élő- és holtmunka-ráfordításának csökkentésében. Mindezt a feltételes munkadíjjal történő önköltségszámítás biztosíthatja.

*

A termelőszövetkezeti önköltségszámításban tehát tényleges és feltételes munkadíjjal is értékelhetjük az élőmunka-ráfordítást. Hogy mikor melyik módszert kell alkalmaznunk, azt az dönti el,

Digitized by Google

hogy a termelési költségek, vagy a munkatermelékenység alakulásának a feltárását tűztük-e ki célunkul. Az önköltség-számításnak azonban elsősorban a termelési költségek alakulásáról kell képet nyújtania. Hogy mennyiben hasznosíthatók az egyik és a másik módszerrel számított önköltség-adatok az üzemi és a népgazdasági vezetés megalapozásában, az ma még nincs eléggé tisztázva. Ezeknek a problémáknak a megoldása kétségtelenül megyorsul akkor, ha általánosabbá válik a termelőszövetkezeti önköltségszámítás. A közgazdaságtudománynak azonban már ma is fontos feladata, hogy megvilágítsa, milyen területeken és mennyiben használhatók az önköltség-adatok a termelőszövetkezeti gazdálkodás üzemi és népgazdasági szintű irányításában. Ez nemcsak segítené az önköltségszámítás szilárdabb megalapozását és elterjesztését, hanem a munkatermelékenység növeléséhez és a termékek önköltségének csökkentéséhez is hozzájárulhatna.

Digitized by Google

A reformisták és a szocializmus

Írta RIPP GÉZA

A reformizmusnak az a szerepe, hogy a burzsoá ideológiát és politikát közvetítse a munkásmozgalomba. Ezzel összefügg, hogy a jelenkori reformizmus ideológiai fejlődésének uralkodó tendenciája a burzsoá ideológiával való azonosulás. A reformizmus képviselői mindig koruk burzsoá ideológiájától kölcsönözték fő érveiket; jelenleg legfeljebb annyiban változott meg a helyzet, hogy a burzsoázia is mind jobban támaszkodik a reformizmus ideológiai „fegyvertárára".

A burzsoá és a reformista ideológia közti elhatárolás mindig nagyon határozatlan volt, korunkban pedig különösen az. „Tiszta" reformista ideológia sohasem létezett. De a reformizmus képtelen volna teljesíteni fő társadalmi funkcióját, ha *teljessé* válnék a burzsoá ideológiával való azonosulásának tendenciája, ha *teljesen* megszűnnék ideológiai-politikai különállása. Ha minden különbség eltűnne a burzsoá és a reformista ideológia között, akkor szétfoszlana a „harmadik út" illúziója is, s megszűnnék az a sajátos eszmei és politikai hatás, amelynek kiváltása éppen a fő társadalmi funkciója a reformizmusnak. A korunkban végbemenő társadalmi változások nemhogy csökkentenék, hanem minden eddiginél jobban megnövelik a reformizmus e sajátos társadalmi szerepének a fontosságát.

A reformizmusnak — amellett a történelmi funkciója mellett, hogy akadályozza a munkásmozgalom és a marxizmus egyesülését — ma az is feladata, hogy ellensúlyozza azt a hatást, amelyet a szocialista világrendszer a tőkésországok dolgozóiban kelt. A jelenlegi világhelyzetben a marxizmus—leninizmus eszmei hatása párosul a szocialista országoknak a gazdasági és kulturális építőmunkában elért eredményeivel, s ez egyre nehezebbé, de egyúttal egyre fontosabbá is teszi a reformizmus ideológiája számára azt, hogy a két rendszer versenyében, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában betöltse szerepét a tőkés rendszer védelmében.

A burzsoá ideológiával való azonosulás tendenciáját különösen az mutatja szembetűnően, hogy miként változott meg a jelenkori reformizmusnak a szocializmus megteremtésére és főként a termelőeszközök társadalmasítására vonatkozó álláspontja. Ez termé-

Digitized by Google

szetesen nem az egyetlen olyan terület, amelyen ez a közeledés végbement; ez az írás azonban a jelenkori reformizmus ideológiai fejlődésének *csak ezzel* a kétségtelenül egyik legjellegzetesebb és legfontosabb vonásával kíván foglalkozni.

A második világháború utáni első években a szociáldemokrata pártok még fenntartották régi programjukat: a termelőeszközök nacionalizálását hirdették. Az angol Labour-párt nagyrészt államosítási programjának köszönhette a háború utáni első választáson aratott sikerét. Az 1946-os hannoveri kongresszuson még a német szociáldemokrata párt is a „magánkapitalista vállalkozás megszüntetését" követelte, és elengedhetetlennek tartotta, hogy a bányászaton, a kohászaton, a vegyiparon kívül a többi olyan iparágat is államosítsák, amelyben „nagyüzemek alakulására irányuló tendencia" figyelhető meg.

Az ötvenes évek elejétől kezdve azonban, amikor a nyugateurópai országokban viszonylag erőteljesen föllendült a termelés, a szociáldemokrata pártok jobboldala egyre inkább hangoztatta a szocializmus „átértékelésének" jelszavát, s ezen mindenekelőtt a termelőeszközök köztulajdonáról való lemondást értette. Ehhez a változáshoz az is hozzájárult, hogy a tőkés gazdaság föllendülésével a fejlett európai tőkésországokban megerősödtek a jobboldali irányzatok. A szociáldemokrácia a radikális frázisoktól ismét eljutott az oppurtunista tettekig. A jobboldali szocialisták először annyit jelentettek ki, hogy a termelőeszközök köztulajdonba való vétele a szociáldemokrata pártok számára nem elvi kérdés, hanem csupán gazdaságpolitikai célszerűség, gazdasági hatékonyság kérdése. Később már azt hangoztatták, hogy ellenkeznék a szociáldemokrácia elveivel a termelőeszközök általános társadalmasítása. 1960 januárjában, Utrechtben ideológiai konferenciát tartottak az osztrák, az angol, a belga és a holland szociáldemokrata párt képviselői. A holland den Uyl így foglalta itt össze az említett változást: „1955 körül számos szocialista párt elhatározta, hogy álláspontjában irányváltoztatást hajt végre, s ennek első lépése programjuk alapelveinek a revíziója volt. Ez a revízió mindenhol ugyanazokat a jellemző vonásokat mutatja. A fő vitapont többé nem a termelőeszközök tulajdona, hanem a gazdasági kulcspozíciók demokratikus ellenőrzése."[1]

A szocializmus „átértékelésének" igazolása céljából a jelenkori reformizmus mindenekelőtt azt igyekszik bebizonyítani, hogy a mai kapitalizmusban a termelőeszközök tulajdonának már nincs meghatározó szerepe a társadalmi és gazdasági viszonyokban, az osztályok egymás közti kapcsolatában; ezért a tulajdon problémája nem foglalhat el többé vezető helyet a „modern szocialista gondol-

[1] Orientation. Socialism to-day and to-morrow. Amsterdam 1960. 8. l.

Digitized by Google

kodásban". Az angol Crosland szerint „a kapitalizmusnak a tulajdon terminusaival való meghatározása... teljesen elvesztette jelentőségét".[2] Ezt a változást a burzsoá állam megnövekedett szerepével igyekszik magyarázni: „A tulajdon már nem fontos meghatározója a gazdasági hatalomnak. A kormánynak minden gazdasági hatalom rendelkezésére áll, amire csak szüksége van — csak az a kérdés, hogy felhasználja-e ezt, s ebből a szempontból a puszta tulajdonváltozás nem mindig okoz lényeges különbséget."[3] Vagyis: a kormányhatalom birtokában a tulajdonviszonyok megváltoztatása nélkül is elérhetik céljaikat a szociáldemokrata pártok.

*

A reformizmus jelenkori képviselői a tulajdon megváltozott jelentőségéről szóló elméleteiket a tulajdon *jellegének* megváltozásáról szóló koncepcióval egészítik ki. A jelenkori kapitalizmusban a tulajdon magántőkés formái mellett egyre nagyobb súlyt kapnak a tulajdon kollektív kapitalista formái — az állami, községi, részvénytársasági stb. tulajdonformák —, s ezt a változást ők úgy igyekeznek magyarázni, mintha ez gyökeresen átalakítaná a burzsoá termelési viszonyok alapját: a tőkés—bérmunkás viszonyt. Laurat a tulajdon kollektív kapitalista formáinak elterjedéséből azt a következtetést vonja le, hogy korunkban „a tulajdon mindinkább ‚no man's land' (senki földje) lesz. Az összes társadalmi csoportok részt vesznek ennek a ‚no man's land'-nek a meghódításában."[4] Miután a tulajdon problémáját ilyen könnyedén „megoldotta", nem okoz különösebb nehézséget neki az sem, hogy kijelentse: a megváltozott helyzetben már nem érvényes Marxnak az a megállapítása, amely szerint a kapitalizmusban az határozza meg a munkásosztály helyzetét, a burzsoáziához való viszonyát, hogy kénytelen áruba bocsátani munkaerejét. „Ez az ő korában helytálló volt. Az az ember, akinek semmije sem volt, kénytelen volt eladni munkaerejét annak, aki a termelőeszközöket birtokolta, a tőkésnek. De Marx meghatározása nem elég többé. Nem elég többé azt mondani, hogy a proletárt egyetlen árujának: a munkaerejének az eladása jellemzi. Fel kell tenni ezt a pótlólagos kérdést: *kinek adja el munkaerejét?* Korunkban a termelőeszközök tulajdonosai már nem azonosak azokkal, akikről Marx a Tőké-ben beszél."[5]

A termelés és a tőke koncentrációjának tőkés formáival, az államkapitalista és részvénytársasági formák elterjedésével, a tőke elszemélytelenedésével tehát Laurat azt szeretné bebizonyítani, hogy ez a változás nem elsősorban a termelőerők fejlődésének a kapitalista tulajdon formáját illető és a kapitalizmus monopolista korszakának megfelelő konzekvenciája, hanem meg is szünteti a

[2] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. London, 1957. 75. l.
[3] I. m. 468. l.
[4] L. Laurat: Problèmes actuels du socialisme. Párizs, 1957. 127. l.
[5] I. m. 127. l.

Digitized by Google

termelési viszonyok tőkés jellegét. Vagyis: Laurat egyszerűen társadalmi tulajdonná minősíti a kollektív kapitalista tulajdont, és ennek alapján kijelenti, hogy a fejlett tőkésországokban a proletárok már csak „ál-bérmunkások" (pseudosalariée). Szerinte az a mai szocialista munkásmozgalom legfőbb hibája, hogy még nem értette meg ezt a változást, s kitart az olyan „elavult" kifejezések mellett, mint az „osztályharc", a „kizsákmányolás" stb. Ebben a kérdésben Laurat csak annyiban különbözik a reformizmus számos más képviselőjétől, hogy ő teljesen és nyíltan levonja a reformista ideológia bizonyos politikai konzekvenciáit.

Marx feltárta, hogy az értéktöbblet-termelés a munkásosztály kizsákmányolásának az alapja, s a termelés és a tőke koncentrációja az a folyamat, amely a kapitalizmusban a proletariátus társadalmi helyzete fokozódó romlásának a forrása. Laurat és társai nemcsak elválasztják egymástól a kapitalizmusnak ezt a két legfontosabb, egymástól elszakíthatatlan gazdasági folyamatát, hanem szembe is helyezik egymással. Azt a képtelenséget állítják, hogy a tőkekoncentráció spontán folyamata megszünteti az értéktöbblet-termelést, holott valójában értéktöbblet-termelés nélkül nincs tőkekoncentráció, s éppen a tőkekoncentráció teremti meg az értéktöbblet mennyiségi növelésének és a kizsákmányolás fokozásának az alapját.

A termelőeszközök társadalmasításáról való lemondásban a német szociáldemokrácia ment legmesszebb. Az ötvenes évek gyors gazdasági fejlődésétől elvakulva, mindent megtett, hogy a nyugatnémet monopolkapitalista gazdasági követelményeihez alkalmazza ideológiáját és politikáját. Ebből az igyekezetéből következett, hogy nyíltan lemondott a hagyományos szocialista követelésekről és programmatikusan is igazolta a tőkés rendszer létjogosultságát. A német szociáldemokrácia új programja kimondja: „A társadalomnak védelemben kell részesítenie a termelőeszközök magántulajdonát, amennyiben ez nem akadályozza az igazságos társadalmi rend létrehozását." Ez a program már a szociáldemokráciának a burzsoá liberalizmustól való minden eszmei-politikai különállását megszünteti. Jellemző, hogy még a francia Mendès-France, ez a polgári baloldali, a szocializmussal csak kacérkodó politikus is szükségesnek tartotta, hogy elhatárolja magát ettől a teljesen kapituláns programtól: „A Német Szociáldemokrata Párt legutóbbi kongresszusa minden kétséget kizáróan megmutatta, hogy teljes mértékben szakítottak minden szocialista ideológiával. Az egyén szabadságát, a majdnem minden megkötöttség nélküli gazdasági életet felmagasztalva, a párt egy része feladta régi elveit, s gazdaságpolitikájának alapjául a szabadversenyt és a magánkezdeményezést tekinti."[6]

[6] L'Express. 1960. április 7.

Digitized by Google

A mai reformizmus más irányzataiban is ugyanez a tendencia érvényesül, de kevésbé nyílt és kevésbé végletes formában; ezek nagyobb gondot fordítanak arra, hogy megőrizzék a szociáldemokrácia viszonylagos ideológiai és politikai különállását vagy legalábbis annak a látszatát.

•

A jelenkori reformizmus — paradox módon — a *burzsoá viszonyok között* végrehajtott államosítások társadalmi-gazdasági következményeinek elégtelenségét és a fennálló tőkés rendszerre gyakorolt, a munkásosztály szempontjából gyakran negatív, a dolgozók várakozásaival semmiképpen összhangban nem levő hatását igyekszik érvként felhasználni, hogy ezzel igazolja: a termelőeszközök társadalmi tulajdonáról való elvi lemondás nem ellentétes a munkásosztály érdekeivel. Az angol reformizmus egyik programdokumentuma ezt állítja: „A közösségi tulajdont hosszú ideig úgy tekintették, mint a szocialista gazdaság megteremtésének lényeges és elégséges feltételét — nem bizonyos közösségi tulajdont, hanem a termelés, az elosztás és a csere összes eszközeinek teljes közösségi tulajdonát. Más szavakkal: a szocialista hagyományban a gazdasági hatalom átalakítására helyezték a fő nyomatékot. Ezek az optimista teóriák meghiúsultak: a szocialisták mindenütt szembenéznek a következményekkel."[7] Jan Tinbergen, ismert holland szocialista közgazdász egyenesen a szociáldemokrata pártok demokratikus voltával magyarázza a termelőeszközök társadalmasításáról való lemondást: „Bizonyos iparágak szocializálásának az érvei még a munkások nagy csoportjai számára sem bizonyultak elég meggyőzőnek ahhoz, hogy megnyerjék a többséget az ilyen javaslatoknak, s a szocialistáknak, mint jó demokratáknak, el kellett fogadniuk ezt."[8]

Az utóbbi években a nemzetközi reformizmuson belül az angol Labour-pártban folytak a legélesebb viták az államosítás kérdéséről. Tudnunk kell, hogy a párt ma érvényben levő programjának 4. pontja is követeli a termelőeszközök társadalmasítását. A jobboldali vezetők állásfoglalását az jellemzi, hogy egyrészt töröltetni szeretnék ezt a pontot, másrészt azonban kénytelenek tekintettel lenni a párt azon (igen jelentős) részének állásfoglalására, amely a leghatározottabban ellenzi ezt. Mint a párt nemrég elhunyt vezetője, Gaitskell írta: az általános nacionalizálás érvei „meggyengültek ugyan, de nem semmisültek meg".[9] Nem veti tehát teljesen el a nacionalizálást, hanem azok ellen érvel, akik „a nacionalizálást nem úgy tekintették, mint az *egyik* eszközt a szocializmus eszméi-

[7] Twentieth Century Socialism. London. 1956. 123, 124. l.
[8] Jan Tinbergen: Socialism in a Divided World. Socialist International Information. 1962. jan. 6. 5. l.
[9] Hugh Gaitskell: Socialism and Nationalisation. London. 1956. 18. l.

Digitized by Google

nek eléréséhez, hanem úgy, mint az *egyedül lehetséges eszközt, amely nem vallhat kudarcot a kívánt cél elérésében*".[10]

A jelenkori reformizmus ideológiai fejlődésének az egyik legjellegzetesebb és legfontosabb vonása, hogy a tulajdonviszonyok megváltoztatását már egyáltalán nem kapcsolja össze a kizsákmányolás megszüntetésével, a nacionalizálást a tőkés rendszer hatékony működésének alárendelt problémaként tekinti. E felfogás szerint a gazdaság egyes ágaiban az dönti el a nacionalizálás szükségességét, hogy milyen hatékonysággal dolgoznak ott a tőkés vállalatok. A Labour-párt egyik hivatalos dokumentuma megállapítja: „Nem mindig az államosítás a köztulajdonba vétel útja. Néha szükség van a konkurrencia fenntartására... Nincs szándékunkban beavatkozni azoknak a vállalatoknak a munkájába, amelyek jól dolgoznak."[11] Az államosításnak ezt a koncepcióját sokkal inkább tekinthetjük a deficites tőkés vállalatok állami segítséggel való szanálása egyik módszerének, mint a termelőeszközök társadalmasítása szocialista követelésének, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a mai reformizmus a teljes kártalanítást mindenfajta államosítás elengedhetetlen feltételének tekinti. Sőt, egyes reformisták szerint az államosításnak ez a „pragmatikus", kizárólag a tőkés profit nagysága szempontjából való megközelítése sem elég. Szerintük a magántulajdon megszüntetése elvileg összeegyeztethetetlen a „demokratikus szocializmussal". „A magántulajdon úgy is tekinthető, mint a szabadság feltétele... a teljes társadalmi tulajdon csak totalitarizmushoz vezet."[12] A modern reformizmus tehát odáig jutott a szocializmus „átértékelésé"-ben, a „szocialista gondolat korszerűsítésé"-ben, hogy a kizsákmányolás szabadságának biztosítását teszi meg egyik legfőbb principiumává.

A termelőeszközök társadalmi tulajdonáról való lemondással a jobboldali szocialisták el akarják vágni azt az utolsó szálat is, amely még a szocializmushoz fűzi pártjukat. E törekvésük azonban pártjuk baloldali erőinek ellenállásba ütközik. A szociáldemokrácia baloldalának országonként igen eltérő az ereje és a befolyása, s ez természetesen az egyes pártok állásfoglalásaira is rányomja bélyegét. Ma viszonylag Angliában legerősebb a baloldal, s már hosszú idő óta folynak (gyakran rendkívül élessé váló) viták az államosítás kérdéséről a Labour-párt különböző áramlatai között. Itt lényegében két olyan irányzat van, amely szembefordul a további nacionalizálásról való lemondással.

Az egyik irányzat a gazdasági hatékonyság fokozása, a szocialista országokkal folytatott gazdasági versenyben való eredményes helytállás végett tartja szükségesnek a további nacionalizá-

[10] I. m. 5. l.
[11] Industry and Society. London. 1957. 18. l.
[12] Twentieth Century Socialism, 124, 126. l.

Digitized by Google

lást. Ennél sokkal fontosabb azonban a másik irányzat, amely lényegében az öntudatos munkástömegek állásfoglalását tükrözi, és főként az évenkénti szakszervezeti kongresszusokon és pártkonferenciákon kap hangot. Igen határozottan fejezte ki ennek az irányzatnak a nézeteit a Labour-párt 1962. évi brightoni konferenciájának számos felszólalója is. Ernest Patterson, az építőgép-ipari szakszervezet küldötte például kijelentette: „A jövendő Labour-kormányzatnak nem elég pusztán arra törekednie, hogy csak megreformálja, jobban irányítsa a kapitalizmust, mint a tőkések. Ha a jövő Labour-kormány el akarja érni a szocializmus következő szakaszát, akkor az ipar további 20 százalékát államosítania kell."[13] A kérdés előadójának, James Callaghannak a párt vezetősége nevében meg kellett ígérnie, hogy a legközelebbi Labour-kormány ismét köztulajdonba fogja venni az acélipart és a közúti szállítást. (A háború utáni első munkáspárti kormány államosította ezeket, de a konzervatív kormány visszaadta tőkés tulajdonosaiknak.) Kétségtelenül a baloldali erők állásfoglalása akadályozta meg eddig, hogy a Labour-párt *formálisan* lemondjon a szocializmusnak erről az utolsó alapelvéről is, hiszen a *valóságban* a labourista vezérek már régóta csak üres formaságnak tekintik programjuknak ezt a pontját, s mindent elkövetnek azért, hogy az is maradjon.

A „demokratikus szocializmus" második világháború utáni fejlődésének kétségkívül az az egyik leglényegesebb vonása, hogy miután gyakorlati politikájában már régen szakított a termelőeszközök köztulajdonba vételével, most már ideológiájában is a tőkés társadalmi rend alapjának, a termelőeszközök magántulajdonának a védelmezése vált uralkodóvá. Ezzel az utolsó fontos választóvonal is eltűnik a reformista és a burzsoá ideológia közül, s a mai reformizmus ideológiája még jobban összefonódik a burzsoá ideológiával.

A termelőeszközök társadalmi tulajdonáról való többé-kevésbé nyílt lemondással a jelenkori reformizmus ideológiájából eltűnt a két társadalmi rendszert, a szocializmust és a kapitalizmust elválasztó minden éles határvonal. A modern reformizmus szerint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet a társadalmi-gazdasági viszonyoknak semmiféle radikális megváltoztatásával nem jár együtt. „Vannak olyan szocialisták — írja Laurat —, akik komolyan azt gondolják, hogy úgy lehet átmenni a kapitalizmusból a szocializmusba, mint egy határt átlépni: ezen a ponton végződik az egyik gazdasági rendszer és kezdődik a másik! Semmi sem abszurdabb és nem áll távolabb a valóságtól. A különböző társa-

[13] The Times. 1962. október 5.
[14] L. Laurat: Problèmes actuels du socialisme. 108. l.
[15] K. Czernetz: Braucht die sozialistische Bewegung eine Ideologie? Die Zukunft. 1960. január 15—16. l.

Digitized by Google

dalmi rendszerek nemcsak egymás mellett léteznek, hanem áthatják egymást. Az egész történelem nem más, mint „vegyes gazdaságok" egymásutánja, állandó átmenetek."[14] Az osztrák Czernetz pedig mindjárt a „vegyes gazdaság" indokolását is megadja a „gazdasági hatékonyság" szempontjából: „A jövőbeli gazdaság nem a totális államosítás vagy a szocializálás irányába fog haladni, hanem a társadalmi tervezés keretében vegyes gazdasági rendet fog létrehozni... Teljes egyenlőségű társadalom könnyen gazdasági stagnáláshoz... vezethet."[15] Igaz, hogy a szocialista országok fejlődésének tapasztalatai már régen megcáfolták ezeket az „érveket", és a gazdasági fejlődésnek olyan ütemét érték el, hogy még a burzsoázia számos képviselőjét is elismerésre késztették ezzel — a mai reformizmus egyes teoretikusai azonban a valóságos szocializmussal szembeni mérhetetlen elfogultságukban úgy vélik, hogy nem kötelességük tudomásul venni azt, ami a világ egyharmadán végbemegy.

A mai reformizmus fő igyekezete arra irányul, hogy meggyőzze a munkásokat: a tulajdonviszonyok megváltoztatása nem feltétele szociális követeléseik megvalósításának. Gaitskell szerint „az elmúlt tizenöt év tapasztalata fölveti azt az elgondolást, hogy vegyes gazdaságban fenn lehet tartani a teljes foglalkoztatottságot anélkül, hogy a nacionalizált szektor hatókörét ki ne terjesztenék."[16] Crosland hozzáteszi: „Teljesen lehetséges, hogy a jövedelem-elosztás nagy változáson menjen keresztül a tulajdon nagyobb változása nélkül."[17]

A reformizmus felfogása szerint a mai feltételekhez igazodó, „modern szocialista" gondolkodásban a termelőeszközök társadalmasításának követelését a burzsoá kormányok által végrehajtandó tervezéssel és ellenőrzéssel működő „vegyes gazdaság" koncepciójának kell felváltania. Az osztrák szocialisták új pártprogramja azt mondja: „Ma is fennáll a dolgozóknak a termelőeszközök tőkés birtoklásától való függése. A politikai egyenjogúsítás korában ez még jobban érezhető, mint eddig bármikor. A szocializmus feladata, hogy a szabadság e hiányát megszüntesse. A szocialisták ezt a célt a gazdasági tervezéssel és a termelőeszközök fölötti rendelkezés demokratikus ellenőrzésével, valamint a népgazdasági hozam elosztásával kívánják elérni."[18] Ollenhauer, a német szociáldemokrata párt elnöke, a párt célját annak elérésében jelölte meg, hogy az ipar magántulajdona társadalmi ellenőrzéssel párosuljon. Az angol Labour-pártnak már idézett „Ipar és társadalom" c. kiadványa szerint a közösségi tulajdont a monopóliumok társadalmi

[14] H. Gaitskell: Socialism and Nationalisation. 31. l.
[15] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. 72. l.
[16] Arbeiter-Zeitung 1955. május 14.

Digitized by Google

ellenőrzésének kell helyettesítenie, kiegészítve az államnak a tőkeberuházásokban való részvételével. Találóan jegyezte meg erről az állásfoglalásról a New Statesman, amely szemléletében egyébként közel áll a Labour-párthoz: „Ez az új politika olyan kísérlet, amely a kapitalizmussal való kiegyezésre irányul, nem pedig a társadalmi szervezetnek egy új formájával való helyettesítésére."[19]

Kétségtelen, hogy a szociáldemokrácia e „követelései"-nek iránya teljesen egybevág a fejlett tőkésországok monopolista burzsoáziájának azzal a törekvésével, hogy az állammonopolista kapitalizmus rendszerének kiépítésével, a burzsoá államnak a gazdasági életre gyakorolt befolyásának kiszélesítésével oldja meg időlegesen a mai kapitalizmus ellentmondásait. Ezért nem is az általuk javasolt intézkedések jellegében, hanem ezek méreteiben, módszereiben stb. van köztük eltérés. A mai reformizmusnak valóban nem az a célja, hogy újjal cserélje fel a fennálló tőkés társadalmat, hanem csak az, hogy biztosítsa annak funkcióképességét. A szocializmus „átértékelésének" valóságos értelme tehát: a kapitalizmus felváltása helyett annak megreformálása, szocialista színezetet adva az állammonopolista intézkedéseknek. Gazdasági tervezés, de a termelési eszközök társadalmi tulajdona nélkül, demokratikus ellenőrzés, de olyan, amelyet burzsoá kormány valósít meg — ez minden, amit a jelenkori reformizmus programja kínál a dolgozóknak. Nincsen ebben semmi olyasmi, amit bármely burzsoá kormány el ne fogadhatna.

A jelenkori reformizmus úgy tünteti fel a tervezést, mintha ez a termelési viszonyoktól teljesen független, pusztán technikai probléma volna. A Szocialista Internacionálé 1951-es frankfurti nyilatkozata még csak azt tartalmazta, hogy „a szocialista tervezés összeegyeztethető a magántulajdon létezésével olyan fontos területeken, mint például a mezőgazdaság, a kisipar, a kiskereskedelem és a középipar". A szociáldemokrata pártok új programjai — túlmenve ezen — már egyöntetűen azt vallják: a tervezés összeegyeztethető azzal, hogy a gazdaság különböző ágaiban fennmaradnak a magánmonopóliumok. A „tervezésnek" ilyen felfogása már nem egyéb, mint a tőkés gazdaság állammonopolista szabályozásának ideológiai igazolása.

Ami viszont a mai reformizmus által oly buzgón propagált „demokratikus ellenőrzés" hatékonyságát illeti, erről a már említett utrechti konferencia egyes részvevői is — enyhén szólva — nem túl hízelgően nyilatkoztak. A holland Ameringen szerint „még távol vagyunk az ipari demokráciától. A legtöbb, amit elmondhatunk az, hogy jelenleg a felvilágosult ipari despotizmus időszakában élünk". A belga Stoel hozzátette: „Ahogy az idő halad, úgy

[19] New Statesman. 1957. július 20.

Digitized by Google

egyre kevesebb kézben koncentrálódik a gazdasági hatalom. És ami a dolgot még rosszabbá teszi, e hatalom felhasználásának nagyon kicsiny és nagyon elégtelen az ellenőrzése."[20]

Végül: a modern reformizmus képviselői azt bizonygatják, hogy nem a tulajdonviszonyok megváltoztatása, hanem az „igazságos elosztás" a lényeges a dolgozók számára. Tagadják, hogy az elosztás módját végeredményben a tulajdonviszonyok határozzák meg. Szerintük a mai kapitalizmusban nem a tőkés—bérmunkás viszony szabja meg a nemzeti jövedelem elosztását, hanem az egyes osztályok politikai befolyása. Crosland és társai szerint a munkásmozgalomnak nem kell a tulajdonviszonyok megváltoztatására törekednie, hiszen a gazdasági viszonyok átalakítása nélkül is a politikai hatalom birtokosává lehet a munkásosztály, s a politikai hatalom (értsd: a parlamenti többség) felhasználásával elérheti a nemzeti jövedelem „igazságos elosztását".

De minden elméletnek a gyakorlat a próbaköve; ebben az esetben a reformista elméletnek — a hatalomra jutott szociáldemokrata pártok gyakorlata. Azokban az országokban, amelyekben rövidebb-hosszabb időre szociáldemokrata kormány jutott kormányra, lényegében semmit sem változott a nemzeti jövedelemnek a burzsoázia és a proletariátus közötti elosztása. Egyes országokban a szociáldemokrata kormányok megvalósítottak ugyan néhány reformintézkedést, de ezek az intézkedések általában még csak nem is mérsékelték a nemzeti jövedelem elosztásának kiáltó aránytalanságait, s bármelyik burzsoá kormány is elfogadhatta volna (mint ahogy el is fogadta) őket. Crosland egyébként — a reformista ideológusok jellemző következetlenségével — könyve elején még minden módon azt akarja bizonyítani, hogy egyáltalán nem a tulajdonviszonyok határozzák meg a nemzeti jövedelem elosztását, könyve második részében viszont — a tények alapján — maga is kénytelen megcáfolni ezt az álláspontot: „A vagyon jelenlegi megoszlása Angliában botrányosan igazságtalan... a tulajdon egyenlőtlen megoszlása még mindig a fő oka a vásárlóerőben meglevő egyenlőtlenségeknek."[21] A Szocialista Internacionálé 1962. június 2—4.-i oslói értekezletén elfogadott nyilatkozat pedig a fejlett nyugati országokkal kapcsolatban kimondja. „A néptömegek életszínvonalának jelentős javulása ellenére fennmaradnak a nagy egyenlőtlenségek a vagyon és a jövedelem elosztásában."[22]

A szocializmusnak a „vegyes gazdasággal" való azonosítása, az állammonopolista intézkedéseknek olyan magyarázata, mintha ezek a modern szocializmus elveinek megvalósítását segítenék, arra szol-

[20] Orientation. Socialism to-day and to-morrow. 45. l. és Part two. 47. l.
[21] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. 296, 293. l.
[22] The World to-day — The Socialist Perspectives, Socialist International Information. 1962. június 16. 355. l.

Digitized by Google

gál, hogy bizonyítsa a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek egy, a marxizmus—leninizmus felfogásától elvileg különböző lehetőségét. Sok reformista azt hangoztatja, hogy ma már tulajdonképpen nem is lehet tiszta kapitalista rendszerről beszélni, mert minden tőkésnek tartott ország a szocializmusba való átmenetnek valamilyen fokán van. E felfogás szerint a szocializmus megvalósításának van egy, a Szovjetunióétól elvileg különböző útja; ez lényegében spontán folyamat, automatikus következménye a mai kapitalizmus bizonyos fejlődési tendenciájának, s nem teszi szükségessé, hogy a munkásosztály megszerezze magának a hatalmat. A mai reformizmus számos képviselője Angliát tekinti annak a fejlett tőkésországnak, amelyben a legmesszebb ment ez a fajta „szocialista" átalakulás. A német Sternberg még az ötvenes évek első felében ezt írta: „A jelenkori Anglia az az ország, amelyben megkezdődött a szocialista átalakulás."[23] A Szocialista Internacionálé új nyilatkozata ugyanezt hangsúlyozza és hozzáteszi: „Sok országban szocialista intézkedéseket hoztak és kialakultak a tulajdon és a termelés ellenőrzésének új formái... Azokban az országokban, amelyekben a szocialista pártok ellenzékben maradtak, illetve ellenzékbe kényszerültek, a konzervatív kormányzatok a közvélemény nyomására szintén kénytelenek voltak szocialista intézkedéseket tenni a teljes foglalkoztatottság és a társadalmi jólét problémájának megoldása végett."[24]

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet marxista és reformista felfogása között az egyik legfontosabb választóvonal: az államkapitalista tendenciák értékelése. Lenin kimutatta, hogy az állammonopolista kapitalizmus a termelés társadalmasításának a kapitalizmusban elérhető legmasabb foka, amelyben a legteljesebben alakulnak ki a szocializmusra való áttérés anyagi feltételei. A reformizmus szerint viszont az állammonopolista kapitalizmus már olyan foka a termelés társadalmasításának, amely automatikusan túlvezet a kapitalizmus keretein s nemcsak a legteljesebb anyagi feltételeit teremti meg a szocialista átalakulásnak, hanem már annak a kezdete, az első szakasza. Az utrechti konferencián Crosland azt mondta erről: „Ha elfogadjuk a kapitalizmusnak és a szocializmusnak csak a termelőeszközök tulajdonának terminusaival való marxi meghatározását, akkor a jelenlegi Angliát — feltételezésem szerint — úgy írhatnánk le, mint 75 százalékban kapitalista, 25 százalékban szocialista országot."[25] Crosland — a reformizmus hagyományos álláspontjának megfelelően — a tulajdon jellegének meghatározásánál eltekint az államhatalom jellegétől, és

[23] Fritz Sternberg: Marx und die Gegenwart. Köln. 1955. 58. l.
[24] The World to-day — The Socialist Perspectives, Socialist International Information. 1962. június 16. 355. l.
[25] Orientation. Socialism to-day and to-morrow. 39. l.

Digitized by Google

az államkapitalista tulajdont azonosítja a szocialista tulajdonnal, s ráadásul még a marxizmussal összhangban levő állásfoglalásnak nevezi ezt.

A „szocialista fejlődésnek" ez a koncepciója csak arra alkalmas, hogy teljesen torz megvilágításba helyezze korunk alapvető tartalmát: a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet. Ebben a koncepcióban teljesen eltűnik ennek a történelmi folyamatnak a legfőbb tényezője, a világ összes szocialista erőinek vonzási központja: a szocialista világrendszer; háttérbe szorul a szocialista erők tudatos harca a tőkésországokban a kapitalizmus megdöntéséért, s döntő tényezővé válik a társadalmi és gazdasági viszonyoknak a szocializmus felé való spontán fejlődése az államkapitalista tendenciák erősödése révén.

*

A reformizmus ideológiai fejlődésére egyre jobban rányomja bélyegét az, hogy mind nehezebbé, sőt gyakran lehetetlenné válik szavakban helyeselni, a gyakorlatban azonban elutasítani a szocializmus követelményeit, elméletileg áthidalni a radikális frazeológia és az opportunista politika közti ellentmondást. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában a mai reformizmusnak szinte napról napra állást kell foglalnia olyan kérdésekben, amelyek a legszorosabb kapcsolatban vannak a szocializmusért való harc gyakorlati követelményeivel. Ez az objektív helyzet követeli meg tőle, hogy elméleti nézeteiben igazolja politikáját, amely a valóságban elutasítja a szocializmust.

Ebből szükségszerűen következik az, hogy fejlődése során a reformista ideológia fokozatosan leszűkíti a szocializmus tartalmát, s ezen belül csaknem teljesen üressé teszi ennek gazdasági tartalmát. A „szocializmus" így mindinkább üres fogalommá válik a reformizmus szájában. A szociáldemokrácia azonban nem teljesíti sajátos funkcióját, ha szavakban is lemond a szocializmus követeléséről: Létszükséglet tehát számára, hogy új értelmet adjon a szocializmus fogalmának, amelyet megfosztott régi tartalmától.

A jelenkori reformizmus úgy próbálja teljesíteni ezt a feladatát, hogy a társadalmi és gazdasági átalakulás szükségessége helyett mindinkább a kulturális és morális változás szükségességéről beszél. E felfogás szerint a szocializmus nem a fejlődés objektív folyamata, nem a társadalom gazdasági fejlődésének szükségszerű következménye, hanem kulturális és erkölcsi követelmény. A munkásmozgalom központi feladatává tehát a munkások morális tökéletesítéséért való harcnak kell válnia — állítják. Crosland a „modern szocializmus" programjában így próbálja bizonyítani, hogy a társadalmi és gazdasági célok másodlagos jelentőségűek: „A szocializmus célja egyszerű: a társadalmi előítéletek eltörlése, s helyükbe az érdekközösség és az igazi egyenlőség érzésének meg-

Digitized by Google

teremtése. Ez a cél nemcsak az életszínvonalnak és az esélyeknek nagyobb egyenlősítésére irányuló új gazdasági rendszabályokat követel meg, hanem szociális-lélektani intézkedéseket is igényel... ebben az irányban kell a szocialistáknak erőfeszítéseket tenniük."[26] Még erőteljesebben képviseli ezt az irányzatot Czernetz: „A szocialista mozgalom döntő feladata a szocialista emberré nevelés, egy szocialista történelmi tudat felébresztése és kifejtése... a szocializmus fő feladatává a kultúrpolitika válik."[27] A francia Pagosse pedig szinte epigrammatikus tömörséggel foglalja össze a modern opportunizmus hitvallását: „Azt mondhatjuk, hogy a szocializmus a XX. század erkölcse."[28]

Ez tehát a reformizmus konklúziója: az emberi tudat megváltoztatása — a társadalmi és gazdasági viszonyok megváltoztatása helyett; a kapitalizmus által okozott morális és kulturális torzulások megszüntetése — azoknak az objektív okoknak a megszüntetése nélkül, amelyek ezeket a torzulásokat előidézik; lemondás a szocializmusért való tényleges harcról, amely nemcsak a társadalmi és gazdasági viszonyok átalakításának, hanem a benne részt vevők kulturális és morális megváltoztatásának is legfőbb ereje.

Hiba volna azonban, ha ellentmondás nélkülinek és befejezettnek tekintenők a jelenkori reformizmusnak a szocializmusról a legutóbbi évtizedben kialakított álláspontját. A szociáldemokrata pártok tagságának jó része objektíve érdekelve van a *valóságos* szocializmus létrehozásában. Ezekben a pártokban tehát állandóan jelentkeznek — a körülményeknek megfelelően hol kisebb, hol nagyobb erővel — olyan irányzatok, amelyek elutasítják a burzsoá ideológiával és politikával való azonosulást, s a hagyományos szocialista célok megvalósítását követelik, ha nem is mindig következetesen. Rendkívül nagy az ideológia hatásuk — az osztályharc egyéb formái mellett — azoknak az igen erős sztrájkmozgalmaknak is, amelyek a tőkésországokban a legutóbbi időkben is lefolytak, s amelyek kiáltó ellentétben vannak a tulajdonviszonyok megváltoztatásáért vívott osztályharc elvetésével. Perspektíváját tekintve még ennél is fontosabb az a hatás, amelyet a szocialista világrendszer tesz a tőkésországok dolgozóira és rajtuk keresztül a szociáldemokrata pártok ideológiájára és politikájára. A szocialista országok mind nagyobb eredményeket érnek el a szocializmus megvalósításában — a tőkésországok szocialista pártjai viszont mind nyíltabban vetik el a szocializmus céljait; olyan, egyre élesebbé váló ellentmondás ez, amelyet a jelenkori reformizmus ideológiája és politikája egyre nehezebben képes akár csak időlegesen is áthidalni.

[26] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. 98. l.
[27] K. Czernetz: Braucht die sozialistische Bewegung eine Ideologie? Die Zukunft. 1960. január 16—17. l.
[28] La Revue Socialiste. 1959. május. 196. l.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A két rendszer békés versengése és az ideológiai harc

Hogy a legsarkalatosabb ideológiai kérdésekben helyesen ragadjuk meg a lényeget, ahhoz rendszerint az igazságot eltorzító legszélsőségesebb álláspontokat kell összehasonlítási alapul választanunk. A címül írt téma esetében röviden a következőképpen vázolhatjuk fel a szélsőségeket:

1. Ha békésen egymás mellett él a két szembenálló társadalmi és gazdasági rendszer, ha ez az együttélés kölcsönös engedményeket és kompromisszumokat kíván korunk alapvető kérdéseiben, akkor ez egyszersmind fegyverszünetet jelent a két szembenálló ideológia, a két szembenálló világnézet harcában, törekvést ezeknek a kibékítésére, az élek letompítására, s ez végeredményben az osztályfeletti és rendszerek feletti ideológia kialakítása felé vezet.

2. Meg kell valósítani a békés együttélés elvét, el kell kerülni a nemzetközi viták és konfliktusok háború útján való megoldását, de minél nagyobb haladást érünk el ezen a téren, annál élesebb ideológiai harcot kell folytatni *mindaz* ellen, amit a kapitalista világ teoretikusainak, publicistáinak, tudósainak, művészeinek elméje, tehetsége és kutatómunkája teremt meg.

Ezek a szélsőséges álláspontok természetesen ritkán jelentkeznek tiszta formájukban. Kisebb-nagyobb mértékben mégis ilyen irányzatokkal találkozhatunk. Létérdekünk, hogy a békés egymás mellett élés korunk győztes eszméjévé legyen. Ezért ennek az eszmének megfelelő összekapcsolása a helyesen értelmezett és helyesen vívott ideológiai harccal jelentős mértékben elősegítheti a béke és a szocializmus ügyének győzelmét a két világrendszer békés versengésének körülményei között.

Amint a békés egymás mellett élés szükségességét korunk élete és jellege diktálja, éppúgy az ideológiai harc szükségességét is objektív tényezők határozzák meg. A legfőbb ilyen tényező az, hogy világviszonylatban két alapvetően eltérő társadalmi és gazdasági rendszer létezik, az osztálytársadalmakban pedig alapvetően különböző érdekű társadalmi osztályok állnak szemben egymással. Ezeknek az objektíven szembenálló rendszereknek és osztályérdekeknek a kifejezője: két ideológia, két világnézet, amelyek lényegükben különböznek egymástól

* A Nowe Drogi, a Lengyel Egyesült Munkáspárt elméleti folyóirata 1963. évi 2. számának szerkesztőségi cikke.

Digitized by Google

és összeegyeztethetetlenek egymással. Az egyik: a korlátlan társadalmi haladás ideológiája, amely természeténél fogva optimista, s arra törekszik, hogy a társadalmi és magánélet minden területéről teljesen eltűnjenek azok a jelenségek és folyamatok, amelyek a háborúk, a kizsákmányolás, az elnyomás, a sötétség, a bizalmatlanság és az emberek iránti megvetés korszakában gyökereznek. A másik: az az ideológia, amely alapjában véve a magántulajdon és a kizsákmányolás rendszerének örökös fenntartására törekszik, annak a rendszernek a fenntartására, amelynek fő célja nem az ember és a társadalom érdeke, hanem a monopoltőkések egyre nagyobb profitja.

Ez a két ideológia tehát alapvetően ellentétes, antagonisztikus, összeegyeztethetetlen, ahogyan a szocializmus összeegyeztethetetlen a kapitalizmussal, a proletariátus érdekei összeegyeztethetetlenek a monopoltőke érdekeivel.

Miből erednek mégis azok a kisebb-nagyobb erővel jelentkező irányzatok és nézetek, amelyek a burzsoá ideológiával és ennek különféle megnyilvánulásaival szembeni harc gyengítését követelik, s amelyek a békés egymás mellett élés eszméjének megerősítése és elterjesztése érdekében tett, egyre fokozódó erőfeszítéseinkhez kapcsolódnak?

Úgy látszik, az ilyen nézetek hirdetői legalábbis két tényezőt nem értenek meg:

1. A nemzetközi politikában a „hidegháborúról" a békés egymás mellett élés politikájára való áttérés következetes ideológiai harcot követel meg. A kérdés csupán az, hogy milyen módon, milyen helyes és eredményes formák között kell ezt az ideológiai harcot vívni, s korántsem az, hogy érdemben enyhíteni kell e harc élességét.

2. A két rendszer békés egymás mellett élése — amelynek, mint szocialista rendszer és mint kommunista mozgalom, eltökélt hívei vagyunk — nemcsak számunkra elfogadható, hanem a tőkés országok középrétegei számára, sőt különböző kapitalista köreik és vezető köreik számára is. Ez az egyedüli kiút a jelenlegi világhelyzetből, amelyben az a választás áll előttünk: békés egymás mellett élés, vagy atomháború következtében az egész emberi civilizáció megsemmisülése. A kapitalizmus azonban nem akar lemondani rendszeréről. Minthogy nem tudja feltartóztatni bázisa leszűkülésének világviszonylatban végbemenő történelmi folyamatát, minthogy nem tudja háborúval rákényszeríteni országainkra a maga rendszerét, azon igyekszik — bár eközben az agresszív háború tervéről sem mond le —, hogy ideológiai harcot vívjon a szocializmussal és a kommunizmussal a kapitalista rendszer fenntartásáért, azon igyekszik, hogy akadályozza az új rendszer építését, a szocialista gazdaság és kultúra fejlesztéséért folyó alkotó munkát.

A szocializmus győzelme a kapitalizmus felett az egyes országokban és világviszonylatban is elkerülhetetlen. Ez a történelem objektív menete. A marxizmus—leninizmus elismeri az objektív törvényszerűségeket, de elutasítja a történelmi fatalizmust. A győzelem tehát végső soron lehetetlen az eszmék harca nélkül, anélkül, hogy az emberek százmillióiban a burzsoá tudattal szembenálló szocialista tudat ki ne alakuljon. Nehéz lenne kivívni a győzelmet a burzsoá ideológia leleplezése nélkül, anélkül, hogy a tömegek mélységesen meg ne győződnének a szocializmusnak a kapitalizmussal szembeni, az új rendszernek a ré-

Digitized by Google

givel szembeni fölényéről. A szocialista országokban a szocializmus építésének minden területén nagymértékben attól függ az előrehaladás, hogy a társadalom legszélesebb rétegei mennyire sajátítják el a szocialista ideológiát.

Mind a szocialista, mind a kapitalista országokban tehát az emberek nagy tömegeinek szívéért és meggyőződéséért folyik az ideológiai harc, bár teljesen különböző körülmények között. Nálunk kedvezők a körülmények, mert az állam egész politikája olyan rendszer felépítésére irányul, ahol az egész társadalomban tudatosodik a szocialista ideológia. A tőkés országokban mások a körülmények: ott az egész államapparátus nagymértékben a kommunizmus és a szocialista ideológia elleni harc célját szolgálja, a propagandaeszközök túlnyomó többsége a szocialistaellenes eszmék hirdetőinek kezében van, a közoktatás, a kultúra és a tudomány fő központjai a kapitalizmust dicsőítik, s a szocializmusnak és a kommunizmusnak országainkban folyó építését gyalázzák.

*

Viszonylag egyszerű volna a probléma, ha csak ezekre az alaptételekre korlátozódna. A gyakorlatban azonban nem efféle általános jellegű vita folyik: melyik rendszer jobb, melyiké a jövő stb? Hiszen még a burzsoá ideológusok közül is mind többen vallják be, hogy a szocializmusnak mint rendszernek egyre növekszik az életereje, hogy a szocializmus optimista életfelfogást ad a népeknek, hogy a kapitalizmus mint rendszer túlélte önmagát. A tőkés rendszert védelmező ideológia fő jellemzői: a reménytelenség, az egy helyben topogás és az elvtelenség.

Csakhogy az ideológia tulajdonképpen nem jelentkezik tiszta alakjában. A burzsoá ideológusok eszméiket — amelyek rászolgálnak alapos bírálatunkra — az egyes tudományágak terén mozgó tudományos művekben, az irodalomban, a filmekben, a színdarabokban stb. hirdetik. A probléma az, hogy igen gyakran jelentős tudományos vagy művészi alkotás fonódik össze hamis és káros ideológiai tétellel, olyan ügyesen és bonyolultan, hogy nem könnyű ezt a tételt különválasztani, kiemelni az egészből, és alapvető bírálatban részesíteni anélkül, hogy a mű pozitív oldalának bántódása ne esnék. Az ideológiai harc tehát gyakran az ideológiai ellenfelek megnyilvánulásainak alapos elemzését követeli meg, s nemcsak a tárgy ismeretét, hanem jóakaratot is, nehogy az eszmék harcának helyébe valamely tudományos vagy művészi vívmány abszurd tagadása kerüljön.

Az ideológiai harc lényegéből következik, hogy az eszmék és elvek szembenállása elsősorban politikai, társadalmi, filozófiai nézetekre vonatkozik, tehát arra, ami közvetlenül vagy közvetve a rendszerbeli, világnézeti és módszertani alapokkal van kapcsolatban. Már kinőttünk abból az időszakból és abból a gyakorlatból, amikor a szocializmustól és a marxizmustól idegen nézetek minden hirdetőjét nemcsak ellenfelünknek, hanem osztályellenségünknek tekintettük, aki ellen minden lehetséges eszközzel harcolnunk kell.

Ma már jól tudjuk, hogy nem egy ideológiai ellenfelünk szövetségesünk is lehet a békéért, a monopoltőke urainak politikája ellen, a gyarmati vagy félgyarmati népek szabadságáért és függetlenségéért folyó harcban. Annál figyelmesebben kell azzal törődnünk, hogy ez a

Digitized by Google

harc helyes formákat öltsön, hogy az ádáz eszmei ellenfelet, aki gyűlöli a munkásosztályt és eszményeit, a szocialista országokat és fejlődésüket, megkülönböztessük attól az eszmei ellenféltől, aki legmélyebb meggyőződését követve más módszertani vagy világnézeti álláspontra helyezkedik, de kész arra, hogy a mi felfogásunkkal való összevetés során tisztázzon problémákat.

Hogy a békés egymás mellett élés politikájával kapcsolatban megértsük az ideológiai harc lényegét, az annál inkább is szükséges, mert figyelembe kell vennünk, hogy e politika következetes folytatásának légkörében a szocialista országok és a kapitalista országok között egyre több olyan kapu nyílik, amelyen keresztül természetesen egyre nagyobb mértékben hatolnak be kölcsönösen az eszmék, a nézetek, az élet különféle területeinek képviselői által vallott álláspontok. A kapcsolatok nyilvánvaló megélénkülése, a közös konferenciák, találkozások, viták, a tudományos, technikai és kulturális vívmányok kölcsönös összevetése — mindez együtt jár a békés egymás mellett élés politikájának következetes folytatásával.

Szocialista ország vagyunk, amelynek egyre élénkebbek a kapcsolatai a kapitalista világgal. Most nem a gazdasági együttműködésen alapuló kapcsolatokra gondolunk, nem a külkereskedelemre, vagy az államok közti diplomáciai kapcsolatokra stb., hanem azokra a kapcsolatokra, amelyek különösen közel állnak az ideológiai problémákhoz. Tény, hogy a nézetek közvetlen összevetésének eredményeképpen ma már objektívabban értékel bennünket, sőt sokszor igazat is ad nekünk a kapitalista országok tudományának és kultúrájának számos olyan képviselője, akinek téves nézetei voltak országainkról, a marxizmusról s különböző kérdésekben vallott felfogásunkról. Másrészről a nézeteknek ez az összevetése arra kényszerít bennünket, hogy mélyítsük el érveinket, alaposan ismerkedjünk meg az ellenfél álláspontjával és következésképpen alkotó módon fejlesszük a magunk álláspontját, a magunk kutatómunkáját.

Minden esélyünk megvan arra, hogy győzzünk ebben a harcban, a nézeteknek ebben az összeütközésében, mert az igazság a mi oldalunkon van, mert helyes ügyet védelmezünk. Ezért nem is félünk a nézetek összevetésétől és az ellenféllel való ideológiai csatától. Számot kell azonban vetnünk azzal, hogy az ellenfél cselekedeteink és érvelésünk minden gyenge oldalát, érdembeli felkészültségünk minden hiányosságát ki akarja használni.

Az ideológiai harc tehát elsősorban érvek harca, az ellenfél hamis és káros nézeteinek visszaverése, az ideológiai osztálytartalom kíhámozása mindazok alól a rétegek alól, amelyek gyakran éppen a lényeges osztálytartalom álcázására valók.

A legerősebb érvünk ebben a harcban: a szocialista országoknak a gazdasági, a tudományos és kulturális életben elért eredményei. Végső soron ezek az eredmények döntik el a két világrendszer versenyének kimenetelét, s ezek a legfontosabb érveink a szocializmusnak a kapitalizmussal szembeni magasabbrendűségéről, a marxista—leninista tanítások helyességéről folyó vitában.

Kölcsönösen összefügg tehát egymással a békés egymás mellett élés, a két rendszer gazdasági versengése, a szocialista rendszer fejlődésének

Digitized by Google

meggyorsítása és az ideológiai harc sikere. A versengésben elért eredmények felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak az ideológiai harchoz, ugyanakkor az ideológiai harc minden győzelme megerősíti rendszerünk helyzetét a gazdasági versengésben, s megkönnyíti a szocialista országok fejlődését.

A békés egymás mellett élés — mint ismeretes — korántsem azt jelenti, hogy világviszonylatban megkövesednek a ma fennálló társadalmi és politikai erőviszonyok, hogy megáll a társadalmi fejlődés elkerülhetetlen folyamata. Ellenkezőleg: a békés egymás mellett élés az egyetlen helyes út, amely következményeiben arra vezet, hogy a béke és a szocializmus javára tolódnak el a fennálló erőviszonyok. A békés egymás mellett élés tehát a nemzetközi osztályharc sajátos formája.

Ennek az osztályharcnak egyik frontja a két szembenálló ideológia küzdelme, amely alapjában véve a két különböző társadalmi és politikai rendszer képviselői között, a tőkésországokon belül pedig a szembenálló társadalmi osztályok képviselői között folyik, de amelynek a szocialista országokon belül is megvannak az elágazásai és visszatükröződései.

Az ideológiai harcnak ez a három színtere a legszorosabban összefügg egymással, jóllehet mindegyiknek megvannak a maga sajátos törvényszerűségei, mindegyikben más kérdések merülnek fel, és az azonos kérdések is másképpen jelentkeznek. Bizonyos egyszerűsítéssel, ezektől a különbségektől elvonatkoztatva azonban beszélhetünk az ideológiai harc néhány közös eleméről.

•

Amikor ideológiáról és ideológiai harcról van szó, természetes, hogy a társadalomtudományok problematikája nyomul előtérbe. Itt a legközvetlenebb a kapcsolat az eszmék harcával és az osztályviszonyokkal. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a természettudományoknak vagy a műszaki tudományoknak ne volna befolyásuk az eszmei álláspontok kialakulásának folyamatára.

Amikor a társadalomtudományok terén harcba szállunk az ideológiai ellenféllel, akkor tudnunk kell, hogy szembekerülhetünk a valóság misztifikálására irányuló kísérletekkel és a valóság sajátos hamis tükrözésére irányuló tudatos vagy öntudatlan próbálkozásokkal. Szembekerülhetünk teljesen reakciós, vagy pedig eklektikus nézetekkel. A marxista módszertannak, amelyet a társadalomtudományokra alkalmazunk, minden más módszertani irányzattal szemben megvan az a vitathatatlan fölénye, hogy alapvető filozófiai premisszája a megismerés korlátlan lehetőségének elve, hogy a marxistát nem irányítja osztálykorlátozottság, mint a burzsoá ideológusokat, akiknél ez főleg abból fakad, hogy nem akarják megvilágítani az osztályellentéteket, s nem akarják objektívan szemlélni a történelem előremutató fejlődésének folyamatát. A marxista tudós a tudományos kutatásban ezt a marxi jelmondatot követi: „Pusztuljon itt minden gyávaság."

Az osztályát képviselő burzsoá ideológus kutatásainak korlátot ezab az a félelem, hogy olyan objektív igazságot talál bizonyítani, amely a tőkés termelési mód történelmileg átmeneti jellegét, a tőkés rendszer

Digitized by Google

belső ellentéteit, a burzsoáziának mint társadalmi osztálynak elkerülhetetlen letűnését állapítja meg. Ezért vagy misztifikálja, vagy hamisan tükrözi a valóságot. Az efféle nézetek elleni harcunkban rá kell mutatnunk — mégpedig a valósággal és a szaktudományok eredményeivel összevetve az ellenfél nézeteit — ezeknek hamis és káros voltára.

Amint a munkásmozgalom nem mentes a kispolgári vagy burzsoá ideológia elemeinek behatolásától, éppúgy a társadalomtudományok területén is megfigyelhetjük a burzsoá teoretikusoknak vagy az eklekticizmus képviselőinek marxistákra gyakorolt módszertani befolyását. Egy másik komoly veszély a társadalomtudományok fejlődése számára az az irányzat, hogy a tudományt egy időleges politika apologetikájává változtassák, vagy a valóság tudományos elemzését voluntarista felfogáson alapuló doktriner tételgyűjteménnyel helyettesítsék.

A marxizmus—leninizmus e két irányzat elleni harcban fejlődik. A hamis nézetek elleni ideológiai harc megköveteli a vitaszellem fejlődését a tudományban, a széles körű kapcsolatot a nemzetközi tudománnyal, függetlenül a kutatások irányától és objektivitásuk fokától, megköveteli a bátorságot az új témák felvetésében, még akkor is, ha ezek az új témák egy olyan irányzat keretei között születtek, amely ellen harcolunk. Érdekünk ugyanis az, hogy szüntelenül élénkítsük az intellektuális életet, állandóan fejlesszük a társadalomtudományokat. Sohase feledjük azonban el, hogy célunk mindig a marxista—leninista ideológia teljes győzelemre vitele a társadalomtudományok minden ágában, a tudomány minden frontján. Ez feltétlenül szükséges a társadalmi tudat átalakulásáért vívott harcban, mind a szocialista építés érdekében az országon belül, mind pedig a szocializmus győzelme érdekében a tőkés világgal vívott békés versengés során.

Ezek az elvek irányítják a Lengyel Egyesült Munkáspárt ideológiai tevékenységét, különösen a társadalomtudomány terén. „A társadalomtudományok — állapítja meg pártunk III. kongresszusának határozata — különleges helyet foglalnak el a többi tudományág között, mert szoros kapcsolatban vannak az ideológiával és a politikával, tehát a szocializmus győzelméért hazánkban folyó harccal... Pártunk tevékenységének célja a tudomány területén: a teljes győzelem biztosítása a marxizmus—leninizmusnak, mint az egész lengyel tudomány módszertani alapjának... Pártunk álláspontja a tudományos viták szabadsága, a tudományos nézeteltérések szabad eldöntése a tudósok által. Pártunk biztosítja a nem-marxista tudósok munkakörülményeit is. Nem engedi azonban a szocializmussal ellenségesen szembenálló magatartást, sem pedig azt, hogy az oktató tevékenységet és a tudományos publikációkat a párt politikájával és a szocialista rendszerrel szembeni támadásra használják fel."

A világtudomány fejlődési folyamatában két párhuzamos irányzatot figyelhetünk meg. Egyrészt — a szakosodás fejlődése következtében dezintegrálódik, egyre jobban tagolódik a tudomány, s ennek eredményeként a tudósok alaposabban behatolhatnak az újabb meg újabb kutatási területek mélységeibe; másrészt — a dezintegrációs folyamat természetes következményeképpen — integrációs irányzatok bontakoznak ki, amelyek arra törekszenek, hogy különféle tudományágak kapcso-

Digitized by Google

latba kerüljenek egymással, s az egyes tudományágak közös módszertani irányelveket kövessenek, vagy közös kutatási eszközöket alkalmazzanak. Ilyen szerepet tulajdonítanak például a kibernetikának, vagy a matematikai konstrukcióknak, mint az összes tudományágak — köztük a társadalomtudományok — eszközeinek.

Kétségtelen, hogy az e körül folyó viták egyre inkább világnézeti jellegűek. Támogatjuk és szükségesnek tartjuk, hogy egyre több részlet-tudományág választódjék ki, ami a megismerés folyamatának objektív feltétele; ugyanakkor jól látjuk valamennyi tudomány — a filozófia és a természettudományok, a társadalomról és a természetről szóló tudományok — egységét. Marxista számára nem is lehet ezek között ellentét, mert közös módszertani alapjuk a dialektikus materializmus, s elsősorban azért, mert a szocializmus és a kommunizmus építői számára minden tudományos kutatásnak az ember, az ember szükségletei és minden irányú fejlődése a célja.

A társadalomtudományokban — ahogyan magától értetődően a természettudományokban és a műszaki tudományokban is — ma egyre nehezebb már matematikai apparátus nélkül, kibernetikai modellek nélkül meglenni. Ez azonban nem változtatja meg a társadalomtudományok alapvető jellegét; kutatásaik fő célja és tárgya: a társadalmi viszonyok, az emberek közti viszonyok. Csak a marxista módszer lehet az alapja az összes tudományok egységének. Csak a szocialista rendszerben szolgálja minden tudomány a közös ügyet: a társadalmat és annak minden irányú fejlődését.

A burzsoá társadalomtudományban sok „izmus" születését figyelhettük és figyelhetjük meg; egyesek közülük valóban új kutatásokra törekszenek, többségük azonban valójában nem egyéb, mint régen lejárt irányzatok felfrissítése. Hazánkban széleskörűen ismeretesek ezek a művek, s tudósaink különféle alkalmakkal gyakran találkoznak ezeknek az irányzatoknak a képviselőivel. Megvan tehát a természetes folyamata az ő eszméik és nézeteik behatolásának. Helyes, ha az ilyen érintkezés eredményeként gazdagítjuk megismerésünk eszközeit, kibővítjük a tárgyról alkotott empirikus tudásunkat, új forrásokat és dokumentumokat ismerünk meg. De az érintkezés nem mindig áll csupán ennyiből. Nem egyszer olyan nézetek kerülnek át hozzánk, amelyek ellentétesek az objektív valósággal, a marxizmus—leninizmus alaptételeivel, rendszerünk alapelveivel. Ilyenkor ideológiai harcra, ideológiai offenzívára van szükség. Nem tűrhetjük el a két ellentétes módszertani és világnézeti álláspont összebékítgetését, mert ezek összeegyeztethetetlenek egymással, s minden ilyen próbálkozás káros a tudományra és a társadalom szocialista tudatának fejlődésére.

Az egyik legfontosabb, az új, szocialista tudat kialakításában döntő szerepet játszó terület: a kulturális tevékenység, a haladó kultúra terjesztése a társadalomban. Ismeretes, milyen nagy szerepet tulajdonít a tőkés országokban a burzsoázia a filmnek, a színháznak, a televíziónak és hasonlóknak, mint a maga érdekeinek védelmében való eszmei befolyásolás eszközeinek. Sok országban azonban a haladó alkotó értelmiség tevékenységének, sok író és művész haladó társadalmi és politikai állásfoglalásának eredményeképpen egyre inkább megelevenedik a szocialista és demokratikus tartalom, különösen a kizsákmányolás és

Digitized by Google

elnyomás rendszerére jellemző negatív vonások és jelenségek leleplezése tekintetében. Figyelemre méltó a munkássága sok olyan tőkés országban élő alkotóművésznek, akik hatalmas hozzájárulással gazdagították az egész emberiség kultúráját, a demokratikus kultúrát. Ha műveiknek nincs is határozott szocialista tartalmuk, általános haladó jellegük folytán közel állnak hozzánk.

A hazánkban végbemenő kulturális forradalom megköveteli, hogy az irodalom és a művészet, a film és a színház a szocializmus ügyét szolgálja. Segítse a szocializmus építőinek általános fejlődését, tágítsa ki gondolataik horizontját, formálja erkölcsi arculatukat, szépérzéküket, s elégítse ki a kulturált szórakozás és pihenés iránti szükségletüket is. A kulturális forradalom célja, hogy azokat a még mindig számottevő társadalmi köröket is felemelje, amelyek babonában, sötétségben, a burzsoá és klerikális hagyaték bűvkörében élnek.

Az e téren folyó ideológiai harc tehát nem irányul az újítás, a kísérletezés, a mind tökéletesebb művészi kifejezés keresése ellen. A harc a káros eszmei mondanivaló ellen folyik, az igazságot eltorzító, antihumanista irodalom és művészet ellen, amely a kétségbeesés, a reménytelenség filozófiáját terjeszti, s nem hisz a haladásban, a szocializmusban, az emberben.

Egyre szélesebb körűek a kapitalista világgal való kulturális kapcsolataink. Ez a kölcsönös kapcsolat bizonyára szolgálhatja a jó ügyet: a békés egymás mellett élés megszilárdításának ügyét, a népek testvériségének ügyét, függetlenül társadalmi és politikai rendszerüktől. Fenntartjuk és fejlesztjük ezt a kölcsönös kapcsolatot, de határozottan szembeszállunk a szocialistaellenes irodalommal és művészettel, a burzsoá ideológia reakciós befolyásával. A kapitalista országokból azt a kulturális termést kell átvennünk, amely a haladásban, az emberiségben való hitet hirdeti, életörömet ad az embernek és fejleszti szépérzékét. Kíméletlenül harcolnunk kell mindaz ellen, ami a kultúrában maradi, reakciós és antihumanista, mert ezek a szocializmussal, a társadalmi haladás érdekeivel ellentétes jelenségek.

•

A társadalomtudományokról és a kultúráról példaképpen szóltunk, mint olyan területekről, amelyeken harcban áll egymással a két ellentétes ideológia, képviselve a két szembenálló rendszer érdekeit: a haladás erőinek és a társadalmi reakció erőinek érdekeit. Ideológiai harc azonban mindenütt folyik, ahol az új és haladó összeütközik a régivel és maradival. Mindenütt, ahol vita folyik a szocializmus vagy a kapitalizmus magasabbrendűségéről. Mindenütt, ahol az újítás összeütközik a megcsontosodással és konzervativizmussal.

Kétségtelen, hogy ésszerű és célszerű kompromisszumok nélkül elképzelhetetlen a békés egymás mellett élés politikája, különösen, ha a választ: béke vagy atomháború. A szocialista tábor az imperialista államokkal való kapcsolatában Lenin útmutatásait követi, aki nem egyszer hangoztatta az ilyen kompromisszumok lehetőségét a politikában. Ezt az elvet azonban nem szabad az ideológia területére átvinni. Mert

Digitized by Google

tünk és meríteni fogunk a nyugati tudomány és kultúra vívmányaiból, átvesszük mindazt, amit az emberi értelem és tehetség teremtett, s ami továbbfejleszti a világkultúra eddigi eredményeit. Világnézeti és módszertani álláspontunkból azonban nem engedünk az ideológia terén, s alkotó módon továbbfejlesztjük a szocialista ideológiát.

Az új pápai enciklikáról*

A „Pacem in Terris" című pápai enciklikát szokatlan ünnepélyességgel hirdették ki. Első ízben fordult most elő, hogy a pápa nemcsak a katolikus világhoz intézett enciklikát, hanem XXIII. János pozitívan egybefoglalta mindazokat az elméleti és gyakorlati meggondolásokat — lényegükben újító értékeléseket —, amelyek pápasága alatt megérlelődtek.

Különösen jelentős az a tény, hogy ez az enciklika — a jelenlegi pápa nyolcadik körlevele — bevezetőjében elismeri, hogy a mai korszakot a következő jelenségek jellemzik: a dolgozó osztályok fokozatosan eljutottak a szociális és gazdasági követelésektől a politikai jogoknak és a kultúra javaiban való megfelelő részesedés jogának követeléséig: a nők megjelentek a közéletben, azzal a tudattal, hogy többé nem lehet eszköznek tekinteni és mint ilyeneket kezelni őket; s végül — csődbe jutott a kolonializmus és a faji felsőbbrendűség mitológiája.

Ez az enciklika valósággal igazságszolgáltatás, ha ezeket a megállapításait szem előtt tartva végigfutjuk — csak egy századra visszamenőleg is — a pápai dokumentumokat. Azok egészen másképpen beszéltek a dolgozó osztályok emancipációjáról, s másképpen értékelték azokat az eszméket, amelyek segítségével a kisemmizettek hozzákezdtek a szörnyű nyomorból való küzdelmes felemelkedésükhöz. A történelmi igazság nem hallgathatja el, hogy az egyház a gyarmatosító burzsoáziát (főként a franciát) támogatta, előbb a világi hatalom fenntartása nevében, majd olyan összefogásra hivatkozva, amely a váltakozó események közepette az imperialista terjeszkedésnek kedvezett. A nőknek a társadalmi és politikai életben való megjelenésével kapcsolatban jellemző, hogy 1919-ben még a katolikus nőegyletek egyik legfőbb vezetője, Armida Barelli, örömmel látta, hogy Velence tartomány lakói tiszteletben tartották és gyakorlatban keresztülvitték X. Pius sommás és reakciós alapelvét: „A nő főzzön, mosson és maradjon otthon."

A strukturális változások és mélyről elinduló mozgalmak néhány évtized alatt valóban megváltoztatták a világot. A legfelsőbb egyházi hierarchia állhatatosan és kitartóan ezekkel a változásokkal ellenté-

* Az Olasz Kommunista Párt hetilapjának, a Rinascitának 1963 évi 15. számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

tes, visszahúzó álláspontot foglalt el; az idők ereje és a jelenlegi pápa politikai tudatossága módosítani igyekszik ezt.

Az enciklika — részletesebben, mint a „Mater et Magistra" című enciklikában láttuk — felhívja a figyelmet arra a követelésre, hogy a szocialista haladást is a gazdasági fejlődésnek megfelelővé kell tenni.

Ez az okmány bizonyos értelemben a tanúságtétel és a figyelmeztetés erejével körvonalazza azt az aggasztó állapotot, amely az egész emberiséget fenyegeti, s amely az atomkorszak fegyverkezési hajszájának következménye. Határozottan elítéli a fegyverkezés egyensúlyán alapuló béke gondolatát, amelynek olasz vezető politikai körökben is sok híve van. Mint az enciklika mondja, e körülmények következtében az emberek olyan vihar lidércnyomása alatt élnek, amely minden pillanatban kitörhet és elképzelhetetlen pusztítást végezhet. A fegyverek készen állnak: már egy szikra is elég alkalmas, hogy működésbe hozza őket. A „háborús célú nukleáris kísérletek folytatása" már magában véve is végzetes következményekkel járhat az emberiség életére. Az enciklika szerint „szinte elképzelhetetlen, hogy az atomkorban a háborút az igazságszolgáltatás eszközeként lehessen felhasználni". Az igazság, a bölcsesség és az emberség nem mutathat más utat, mint a fegyverkezési hajsza megszüntetését, a kísérleti atombombantások betiltását, a már meglevő atomfegyverek kölcsönös és egyidejű megsemmisítését — mindezt az általános és teljes leszerelés útján, hatékony ellenőrzéssel. A sokoldalú és becsületes együttműködés, amelyet egyébként a tudományok és a technika haladása is sürget, elvezetheti az együttműködéshez az embereket.

Mint Thomas Merton mondotta, az emberiség már évek óta „apokaliptikus vízválasztón" él, s mint a múlt októberben történt, időről időre felmérheti, milyen közel került az örvény széléhez. A „Pacem in Terris" enciklika tiszteletet parancsoló és ünnepélyes figyelmeztetése csatlakozik azokhoz az intelmekhez, amelyek — nemesak a katolikus világban — ismételten felhangzottak a béke érdekében.

Kilenc éve annak, hogy abban a drámai pillanatban, amelyben úgy látszott egy hajszálon függ a béke sorsa, Központi Bizottságunk szónoki emelvényéről Togliatti végigpillantott az atomkorszak gyökeresen új kilátásain, s felhívást intézett az emberi civilizáció fenntartásáért és az emberiség fennmaradásáért. A munkásmozgalomnak vállalnia kellett, hogy sok más tennivalóján kívül előtérbe, sőt mindenek elé helyezze ezt a feladatot. Éppen ez határozza meg a munkásosztály stratégiájában beállott irányváltozást. Olaszországban a munkásosztály élcsapata szilárdan és realista módon vállalta ezt, s megjelölte — különösen a katolikus tömegekkel kapcsolatban — azt az utat, amelyen ellenállhatatlan mozgalmat kell indítani az emberiség megmentésére.

Az a sokoldalú harc, amely más országokban is több fronton folyik különböző erők között, még nem tudta megakadályozni az atompotenciál félelmetes növekedését. Genfben legutóbb 250 ezer megatonnára becsülték ezt az atompotenciált, több mint 80 tonna robbanóanyag jut tehát a Föld egy-egy lakójának megsemmisítésére!

Digitized by Google

Az új pápai dokumentum másik — talán legeredetibb és legjellemzőbb — vonása az, hogy teljesen új kifejezésekkel beszél a katolikusok és nem-katolikusok gazdasági, társadalmi és politikai kapcsolatairól (az utóbbiak között semmiféle megkülönböztetést nem téve). Ez a megfogalmazás összhangban áll XXIII. János legutóbbi cselekedeteivel, a zsinat által kezdeményezett „új légkörrel", és mindenekelőtt azzal a revízióval, amelyet a katolicizmus és az egyházi hierarchia kiemelkedő személyiségei nyilvánosan is helyeseltek, legalábbis a kulturális értékelés síkján.

Kudarcba fulladtak a nagy hévvel megkezdett keresztes hadjáratok. Maga a történelem logikája diktálja azt, hogy másképpen ítéljék meg azokat az utakat, amelyeket az emberi gondolat nyitott magának, hogy előkészítse és végrehajtsa mai hódításait, s amelyeket az egyháznak is el kell ismernie. Időközben új társadalmi erők emelkednek fel a nemzeti közösségek vezetéséig, hajdan megtagadott és elutasított eszmények nevében. Ez jelzi, hogy ha nemcsak az egyházi doktrínák, de legalábbis a gyakorlati módszerek revíziójára van szükség.

Az enciklika azt állítja, a hívőknek és nem hívőknek, vagy nem ugyanúgy hívőknek a találkozása és megértése a világi hatalom különböző területein alkalmat adhat arra, hogy felkutassák és tiszteletben tartsák az igazságot. „Szem előtt kell tartani — mondja az enciklika —, hogy a természetről, a világegyetem és az ember eredetéről és sorsáról hangoztatott helytelen filozófiai tanokat nem lehet azonosítani gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai célú történelmi mozgalmakkal, akkor sem, ha ezek a mozgalmak az említett tanokból eredtek, s abból kapták és kapják ma is ihletüket. Az egyszer kidolgozott és meghatározott tantételek mindenkor változatlanok maradnak. Ezzel szemben a mozgalmak, amelyek állandóan alakuló történelmi körülmények között folynak, szükségszerűen érzik ezeknek a befolyását, feltétlenül mélyreható változásnak vannak tehát alávetve." S ebből következőleg kertelés nélkül felteszi a kérdést: „Ki tagadhatja, hogy ezekben a mozgalmakban — abban a mértékben, amelyben a józan ész követeléseivel összhangban állnak és az emberi személy jogos törekvéseit tolmácsolják — pozitív és helyeslést érdemlő elemek is vannak? Ezért bebizonyosodhat tehát, hogy a tegnap még nem kívánatosnak vagy terméketlenek ítélt gyakorlati célzatú közeledés vagy találkozás ma már eredményes lehet, vagy holnapra ilyenné válhatik."

Megjelenésének történelmi pillanata, valamint a benne foglalt új motívumok következtében, a „Pacem in Terris" bizonyára a legjelentősebb XXIII. János írásai közül. A katolikusok és a nem-katolikusok figyelmének és vitájának feltétlenül a középpontjába kerül. Kétségtelen, hogy az enciklika olyan dokumentum, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, sőt optimisztikusan kell értékelni azt mindazoknak, akik kézzelfogható pozitív megoldást akarnak találni az egyes nemzeti közösségeken belüli együttélés és a demokratikus haladás kiélezett kérdéseire, valamint a népek közötti békés együttélés drámai problémáira.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az államkapitalizmus sajátos formája Fekete-Afrikában

Napjainkban, a fejlődés legkülönbözőbb fokain álló egykori gyarmatok függetlenné válása során, gyakran keletkeznek különös és sajátos, a történelemben eddig soha még elő nem fordult helyzetek. Új országok alakulnak, olyanok, amelyeknek eddig soha nem volt — legalábbis jelenlegi határaik között nem volt — önálló, szuverén állami létük. Ezeknek új gazdasági struktúrát kell létrehozniuk egy olyan gazdaság helyén, amelynek addig egyetlen feladata egy fejlett kapitalista rendszer kiszolgálása volt. Évtizedeken, egyes esetekben évszázadokon keresztül erre az egyetlen feladatra szerveződött gazdaságuk egész rendje, s most hirtelen új feladatoknak kell megfelelniük: el kell látniuk a maguk felszabadult népét, tekintet nélkül az egykori imperialista „gazda" érdekeire.

Ez az új feladat többnyire nem máról holnapra jelentkezik. A legtöbb esetben nem hirtelenül következik be a függetlenné válás, hanem tartós folyamatként, s ez a folyamat nem fejeződik be. inkább csak megkezdődik azzal az aktussal, amikor valamely ország új nevet, himnuszt, zászlót és esetleg ENSZ-tagságot kap.

Hogy valamely függetlenné vált, új országnak nem kell szükségszerűen áthaladnia a kapitalizmus fokán, az elméletileg is, történelmileg is be van már bizonyítva. A történelem bebizonyította ezt Mongólia vagy az ázsiai szovjet köztársaságok esetében; az elmélet terén többek között Lenin vonta le a következtetést: „Helyesnek tarthatjuk-e azt az állítást, hogy elkerülhetetlen a nemzetgazdaság fejlődésének tőkés szakasza azoknál az elmaradott népeknél, amelyek most felszabadulnak és amelyeknél most, a háború után, azt tapasztaljuk, hogy a haladás útjára léptek. Mi erre a kérdésre tagadólag válaszoltunk. Ha a győztes forradalmi proletariátus rendszeres propagandát fog köztük folytatni, a szovjet kormányok pedig minden rendelkezésükre álló eszközzel segítségükre sietnek, akkor nem helytálló az a feltevés, hogy a fejlődés tőkés szakasza az elmaradott népeknél elkerülhetetlen..." „Az előrehaladott országok proletariátusának segítségével az elmaradott országok áttérhetnek a szovjetrendre és bizonyos fejlődésfokokon keresztül — a kommunizmusra, a' tőkés fejlődési szakasz elkerülésével."[1]

S hogy Lenin 1920-ban nemcsak a Szovjet-Oroszországot környező területekre és az egykori orosz gyarmatbirodalom országaira érti ezt, azt ő maga világosan

[1] Lenin Művei, 31. köt. Szikra 1961. 243—244. old.

Digitized by Google

megmondja, amikor ugyanebben a beszédében felhívja a Kommunista Internacionálé II. kongresszusát, hogy a szovjetek eszméjének „a kapitalizmus előtti társadalmi rend viszonyaihoz" való „hozzáidomítását" „*az egész világon*" haladéktalanul kezdjék meg.* Csak mellékesen jegyezzük meg (mert ennek részletezésére és bizonyítására itt nincs helyünk), hogy Guineában már a függetlenné válás előtt, a francia főnöki rendszer („chefferie") likvidálása során, 1957-ben létrejött a kizsákmányoltak tanácsának, a paraszti tanácsoknak sajátos fekete-afrikai formája.

Mali és Guinea társadalma a francia gyarmatosítás periódusában nem jutott el a kapitalista társadalmi rendig. Saját, honi, nemzeti burzsoázia itt gyakorlatilag egyáltalán nem volt és ma sincs, s ha reális veszély is annak a lehetősége, hogy ilyen osztály létrejön, tény az, hogy az új, független Mali és Guinea rendjének megszervezése jelenleg nem burzsoá vezetés alatt és nem kapitalista társadalom szervezése céljából történik.

Mali és Guinea sajátosságai közé tartozik, hogy ott az imperialista uralom alatt is kifejezetten *paraszti gazdasági* jellegű maradt a mezőgazdasági termelés, mégpedig primitív közösségi jellegzel, magántulajdoni rendszer, földtulajdonjog nélkül. Csak maguk a termékek változtak: az élelmezésre szolgáló növények helyébe a gyarmatosítók kivitelre szánt növényeket telepítettek, de a termelési viszonyok vagy a termelési mód nem változott meg. Az imperializmus így főként *kereskedelmi* úton folytatta kizsákmányoló tevékenységét, termelvényeinek felvásárlásával vagy eltulajdonításával béklyózta meg és terelte a maga érdekeinek megfelelő utakra ezeknek az országoknak a gazdaságát. Mindkét ország gazdasága néhány cikk világpiaci árától függött, Guineáé elsősorban a bánánétól és a kávéétól, Malié főleg a földimogyoróétól, s az imperialista Franciaország számára a két ország elsősorban e cikkek egyik legfőbb termelője volt. Csak némileg módosított ezen a képen az, hogy az utolsó gyarmati évben Guineában bauxit- és vasérc-lelőhelyeket tártak fel.

Hogy a francia nagytőke menynyire e gyarmatok kereskedelmi csatornákon keresztül való kizsákmányolására törekedett, azt bizonyítja, hogy már 1945-ben is egész Francia Nyugat-Afrikában (amelynek jelentős részét — területének 30 százalékát, lakosságának 33 százalékát — ez a két ország tette) a francia tőkés vállalatok által beruházott összes tőkének 71 százalékát a *kereskedelmi* cégek ruházták be. (Eltérően pl. Indokínától, ahol főleg „fehér" ültetvények és bányák munkája révén folyt a kizsákmányolás, s ahol a beruházott francia tőkének csak 3 százaléka volt kereskedelmi tőke.)[2] Mali és Guinea gazdasági struktúráját tehát az jellemezte, hogy a termelés ősi, kisparaszti termelés, a kizsákmányolás viszont kapitalista, imperialista kizsákmányolás volt.

Ilyen körülmények között ezeknek az új országoknak szükségszerűen az volt az első teendőjük, hogy a maguk kezelésébe vegyék a gazdasági értékesítést. Ezzel ellenőrzésük alá vonhatták gazdasá-

* Kiemelés K. I.-től.

[2] Robequain: Les richesses de la France d'Outre-Mer, Payot, Paris 1949. 207. old.

Digitized by Google

guk túlnyomó részét és egyben magukhoz ragadhatták az imperialista kizsákmányolás egykori fő emeltyűit, mert fő jövedelmi forrásuk elsősorban a mezőgazdasági termelés maradt és marad is egyelőre. Az első lépésnek tehát afelé, hogy az imperialista tőkétől való függőség alól kikerüljenek, annak kellett lennie — s ez gazdasági reformjaik között kétségtelenül elsődleges fontosságú volt —, hogy *kiragadják a kereskedelmet az imperialisták kezéből.* Az adott helyzetben ez elsősorban a külkereskedelemre vonatkozott, jóllehet a belső kereskedelem kulcspozíciói is a gyarmatosítók kezén voltak.

Ennek megfelelően ezeknek az országoknak legfőbb gazdasági feladata: egyrészt — emelniük a mezőgazdasági termelést, hogy ezzel növeljék devizabevételüket, fedezzék költségvetési deficitjüket, javítsák az ellátást, másrészt — a maguk kezébe venniük a kereskedelmet, hogy ne az imperializmus fölözze le ennek a hasznát, egyben a termelést is irányítva vagy befolyásolva. Iparosítási feladatok is vannak ezekben az országokban, de ezek csak később és lassú fokozatossággal valósíthatók meg.

Sem Guineában, sem Maliban gyakorlatilag *nincs honi magántőkés szektor:* a jelentősebb gazdasági szektorokat tehát — a mezőgazdaság kivételével — vagy kizárólag *állami* vonalon, vagy pedig honi *magántőkés* szektor tudatos szervezésével kell kifejleszteni. De tőke híján még ez utóbbi is csak állami, vagy idegen, imperialista segítséggel jöhetne létre. Ez utóbbi helyett, az első reformok egyikeként, mindkét államban *államosították,* illetve állami szinten megszervezték előbb a külkereskedelmet, majd részben a belkereskedelmet, s később más gazdasági szektorokat is.

Guineában 1959 januárjában hozták létre a külkereskedelem állami monopolszervét (Comptoir Guinéen du Commerce Exterieur, CGCE), Maliban pedig 1960. októberében (Société Malienne d'Importation et d'Exportation, SOMIEX). Mindkettőnek jellemző vonása egyrészt az *állami,* másrészt a *monopol-jelleg.* Egyetlen más volt francia-fekete-afrikai ország sem követte Malit és Guineát ezen az úton, s így már ez a lépés is azt mutatja, hogy lényegbe vágó elvi különbség van a volt francia-fekete-afrikai országok kétféle gazdasági rendje és politikai felfogása között. Más síkon egyébként Guineának és Malinak a „casablancai", a többi országnak pedig a „monroviai" csoporthoz való tartozása szentesíti ezt a kettősséget.

A külkereskedelem állami monopolizálásával Guineából és Maliból eltűntek az ország gazdaságának túlnyomó részét kezükben tartó, a terméket, termelési mennyiséget, árat, átvételi feltételeket diktáló, a gazdasági élet egészét irányító hatalmas, főként francia kereskedelmi cégek, s megszűnt a befolyásuk. E két ország gazdasági életének jelentős része így nemzeti-állami kézbe került; import szempontjából is az állami szektoron keresztül érvényesül ez országok felvevőpiac funkciója. Az adott esetben a külkereskedelem államosítása volt az a legfontosabb gazdasági lépés, amelyet az ország a dekolonizálás felé elsőként megtehetett és meg kellett hogy tegyen, s egymagával ezzel a lépéssel is jelentős mértékben függetlenné vált.

Mint mondottuk, ezeknek az országoknak az eddigi kizsákmá-

Digitized by Google

nyolása lényegében kereskedelmi síkon folyt, s az egész külkereskedelem külföldi monopólium volt. A külkereskedelem államosítása tehát *nemcsak a gyarmati gazdaság egyik legfőbb pillérét döntötte le, hanem egyben a gazdaság egyik legfőbb ágát is építette állami alapon;* ez az ország egész gazdaságát jellemző alapvető vonássá lett.

A külkereskedelem átalakítása automatikusan felveti a belkereskedelem problémáját is. Guinea kezdetben radikális megoldással próbálkozott ezen a téren. Alighanem a kapitalizmus megszületése elleni védekezés jegyében, valamiféle romantikus antikapitalista elgondolásként — ami Guineában kétségtelenül jellemző volt a kezdeti időkre — a belkereskedelem teljes és monopolisztikus átalakítását is elkezdték. A törekvésük eredetileg az volt, hogy — megnehezítendő bármiféle hazai burzsoázia kialakulását — az összes kereskedelmet, le egészen a piaci kiskereskedelemig, állami monopóliummá tegyék. E célból több szervet is létrehoztak; ezek állami bolthálózat szervezésével, a belkereskedelmi árak rögzítésével kezdték, de távolabbi, monopolisztikus terveik is voltak, s hozzá is fogtak ezek megvalósításához. A belkereskedelmi monopóliumtörekvések azonban hamarosan zsákutcába jutottak. Amilyen mértékben igyekezett a belkereskedelem azon, hogy állami eszközökkel felszámolja a főleg piaci-termelői jellegű magánkiskereskedelmet, olyan mértékben kezdett akadozni is. A túlbürokratizált szerv ugyanis nem tudta ellátni a hatalmas területen szétszórt, viszonylag ritka lakosságot, s így azt a kezdeti fellendülést, amelyet a külkereskedelmi monopólium létesítése eredményezett, visszaesés követte.

Ennek láttán a guineai államvezetés — helyesen — visszalépett. Bizonyos korlátok között ismét teret nyitott a magánkereskedelemnek, és szűkítette az állami belkereskedelmi funkciókat. A nyugati sajtó a magánszektor győzelmeként ünnepelte ezt, s bár óvakodott attól, hogy túl messzimenő következtetéseket vonjon le belőle, végeredményben nagy fordulatnak tekintette ezt az intézkedést. A magánkereskedelem jogainak bizonyos mértékű visszaállítása azonban nem volt egyéb, mint a kezdeti, romantikusan túlzó elképzelések reális síkra terelése. Mert igaz ugyan, hogy a változásokat indokoló beszédében Sekou Touré elnök kijelentette: „az állami kereskedelmet a magánkereskedelemmel való teljes egyenlőség alapján kell kezelni és fogjuk kezelni", de az állami és a magánszektor működési területét erőteljesen és jellemzően körülhatárolták: „Az állami kereskedelem csak import—export tevékenységet és nagybani meg közepes (demi-gros) kereskedelmet folytat... Kicsinybeni eladásra... a nemzeti és regionális vállalatok nem kapnak engedélyt."[3] A helyi közületi és szövetkezeti szektor vette át a kiskereskedelmi jogokat az államtól, bár nem monopolisztikus jelleggel. A rendelkezések célja az volt — ahogyan Sékou Touré idézett beszédében megfogalmazta —, hogy a hibák kiküszöbölésén kívül „rehabilitálják az állami kereskedelmet". Ezzel tehát Guinea

[3] Sékou Touré beszéde a kereskedelmi káderek értekezletén. 1961. okt. 19. Horoya, 1961. okt. 19—24.

Digitized by Google

nem tért le az állami kereskedelem elvéről, sem arról, hogy állami kézben tartsa a gyarmatosítók fő hasznát nyújtó szektort, csak enyhített a kezdeti túlzó intézkedéseken.

Malinak nem kellett hasonló vargabetűt tennie: állami belkereskedelmi szervezete már eleve csak a hazai kereskedelem meghatározott területein tevékenykedik; feladata a szövetkezeti termelvények felvásárlása, az állami szervek ellátása stb. Ez a körültekintőbb és mérsékeltebb rendezés nem valami politikai engedmény Mali részéről, hanem a guineai tapasztalatokon való okulás eredménye.

A kereskedelmi, illetve külkereskedelmi szektor államosításával azonban a gazdasági tevékenységnek csak egyik, bár egyelőre legfontosabb része rendeződött némileg. A bank-, az ipari és bányatőke szintén kizárólag a külföld kezében volt, s az új, független állam létrehozása természetszerűleg ebben a vonatkozásban is felveti a függetlenség kérdését, s szükségessé teszi az álláspont kialakítását. Különösen Guineában fontos ez a kérdés, mert ott egy nagy jelentőségű, a nemzetközi külföldi tőke kezében levő nagyipari létesítmény is működik, a friai timföld-kombinát (bauxitbánya és timföld-feldolgozó üzem, saját, a kikötőig vivő vasútvonallal és külön kikötővel) és más, egyre jelentősebbé váló bányászati szektor is.

A friai kombinát megmaradt a nemzetközi (francia, amerikai, stb.) tőke kezében, jóllehet csak Guinea függetlenné válása után, 1960 márciusában kezdte meg termelését, évi 480 ezer tonna timföld kapacitással. De az eredetileg tervezett fejlesztés (évi 1440 ezer tonna kapacitásra és alumínium előállítására) már aligha fog a nemzetközi konzorcium birtokában végbemenni, különösen azért nem, mert szó van arról, hogy az ehhez szükséges Konkouré-erőművet szocialista segítséggel és guineai nemzeti tulajdonként építik fel. „Az a tény, hogy a Szovjetunió veszi kézbe a Konkouré-tervet, menthetetlenül rendkívül ingatag helyzetbe hozza a guineai alumíniumot kiaknázó Fria nemzetközi csoportot" — írta már 1960 őszén a France Observateur.[4] Így az államosítás valójában csak az iparra nem terjedt ki teljesen, ennek azonban Frián kívül nincs nagyobb létesítménye, kivéve néhány, még egészében vagy részben külföldi kézen maradt bányaművet.

Végeredményben mind Guinea, mind Mali számos állami vállalat megszervezésével építette ki gazdasági életének legtöbb szektorát. A külkereskedelmi „egykéz" megszervezése után Guineában 11 állami kereskedelmi vállalat jött létre, továbbá a nemzeti bank és négy másik állami bank, illetve biztosítási vállalat, valamint 9 állami ipari vállalat (így gyémánttermelő, energiatermelő, szállító stb. vállalatok). Maliban az 1960 novemberében megalakult állami bank a pénzügyi és hitelélet szinte minden lényegesebb területén monopol-funkciókat tölt be, majd megalakultak a kereskedelem és az ipar jelentősebb területeit felölelő egyéb állami vállalatok, szám szerint 11. Az állami vállalatok létrehozása — mint Modibo Keita Mali függetlenségének első évfordulóján kijelentette — „a

[4] France Observateur 1960. szept. 22.

Digitized by Google

gyarmati struktúra likvidálását jelenti".[5]

Guinea és Mali gazdaságának életét és szerkezetét tehát alapjában az jellemzi, hogy *gazdasági rendjüket állami vonalon építették ki, az állami szektort gyorsan felfejlesztették, az állami monopóliumokat,* bár korlátozott mértékben, *de gyorsan bevezették,* s emellett bizonyos koncessziókat is engedélyeztek, illetve továbbra is tiszteletben tartanak egyes régebbi jogokat.

Az intézmények államosítása, vagy működésüknek monopóliumok útján való elhalatása itt minden esetben azzal járt — és ez a fő vonásuk ezeknek az intézkedéseknek —, hogy csökkent vagy éppen megszűnt az imperialista tőke hatása. Az állami szektor így nem egyszerűen felsorakozott — gyenge vetélytársként — az imperialista szektor mellé, hanem a legtöbb esetben gazdája lett az illető nemzet gazdasági tevékenység egész területének, kiszorítva onnan a külföldi imperialista, illetve mindenféle magánszektort is.

A gazdasági élet így mindinkább állami jellegűvé válik, s eközben ereje és jelentősége egyre növekszik. Ami egyéb szektor még van, az többnyire imperialista nagytőkés szektor, ez azonban veszít erejéből és jelentőségéből. Egyes esetekben az imperialista gazdaság még beléphet ugyan új létesítményekkel, koncessziókkal a gazdasági életbe, de semmi esetre sem a gyarmati időkéhez hasonló joggal, hanem csak szabad gazdasági megállapodások útján. Gazdaságilag jelentős hazai magánszektor továbbra sem alakul ki, bár ennek a veszélye megvan.

Ez a Guineában és Maliban előállott helyzet meglehetősen *sajátos.* Eltér azoknak az országoknak a helyzetétől, amelyekben radikális társadalmi átalakulás eredményeként szocialista gazdaság vette át az egykori imperialista-kapitalista gazdaság helyét (mint Kubában), s azokétól is, amelyekben a függetlenség kivívása után antiimperialista, de határozott tőkésrendszer szerveződött meg, s amelyekben a külföldi tőke hatása is érvényesül, emellett hazai állami és magánszektor is részt vesz a gazdasági életben (mint Indonéziában).

A mali és a guineai állami szektor kiépítéséhez természetesen számottevő tőkére van szüksége az államnak. Ezt a tőkét — kölcsön, hitel, segély formájában — különféle forrásokból meríti: a szocialista táborból csakúgy, mint a nyugati kapitalista országokból, arra törekedve, hogy ezek ne érintsék gazdaságának jellegét és rendjét, s adjanak lehetőséget a gazdaság tervszerű építésére.

E két ország gazdasági építési módszerének jellemző vonása *a tervezés.* Mali és Guinea terve az *egész* gazdasági életet felöleli, eltérően a kapitalista országok, felszabadult egykori gyarmatok terveitől. Ennyiben tehát *nem kapitalista* tervek. Hogy azonban *szocialista* terveknek tekinthetők-e, azt a *hatalom jellege* dönti el, nem pedig a tervezésé, amely itt (mint a szocialista országokban) az egész gazdaságra vonatkozik. A hatalom jellege ismét sajátos kérdések egész sorát veti fel, ezekre azonban itt nem térhetünk ki. Meg kell elégednünk azzal a sommás meghatározással, hogy a hatalom semmi esetre sem kapita-

[5] Modibo Keita beszéde, Bamako 1961. szept. 22. Bulletin de l'Afrique Noire. 1961. okt. 4. 4136. oldal.

Digitized by Google

lista hatalom, minthogy nincs is burzsoá osztály. Nem tekinthető azonban proletárdiktatúrának sem, márcsak a proletariátus szinte teljes hiánya miatt sem. Inkább a *paraszt-munkásdiktatúrának sajátos formája,* amely feltétenül átmeneti jellegű, mert még nem dőlt el a végső kérdés: az, hogy milyen rendszerbe fog torkollni e két ország útja. A sajátosságot jellemzi az a körülmény is, hogy a parasztság itt, eltérően az általunk ismert munkás-paraszt diktatúráktól, nem birtokos, s *földbirtokigénye, földreform-törekvése nincsen.*

Ezek a tervek azonban tényleges és nagy fejlődést irányoznak elő, olyant, amely jellegében is, méreteiben is erősen eltér az addigi gyarmati idők gazdasági tevékenységétől és „terveitől". A méretek különbségét mutatja az utolsó „francia" évek és az első guineai tervévek beruházásainak összehasonlítása is. Igaz, hogy az utolsó „francia" években meggyorsult a beruházás üteme, mert a francia tőke akkor már vagy kiszorult egyéb gyarmatairól (Indokínából), vagy nem mert jelentős beruházásokba kezdeni egyes ingatag területeken (Algériában). Mégis, bár 1948 és 1958 között a francia beruházási tervben 2,4 millió dollár volt az évenkénti guineai beruházások átlaga, az első guineai hároméves terv évi 60 millió dollárnyi beruházást irányzott elő.[6] (A gyakorat azóta bebizonyította, hogy ez a magas tervezés túlzott volt. A mali terv szerényebb és reálisabb volt, ezért feltehető, hogy realizálódik is: Maliban a tervezés öt esztendejének beruházásai az utolsó négy gyarmati év beruházásainak 3,5-szeresére rúgnak.[7]

Mindkét államban a termelést növelő tényezőkre fordítják a beruházások oroszlánrészét. Guineában 47,2, Maliban 54,5 százalékát. Ezen belül Guinea a mezőgazdaság, Mali az ipar fejlesztésére fordítja az erők nagyobbik részét. (Guinea: mezőgazdaság 25,6 százalék, ipar 21,6 százalék — Mali: mezőgazdaság 25,6 százalék, ipar 28,9 százalék.)[8]

A mali tervnek egy külön szakasza szól a magántőke szerepéről, s kimondja, hogy „a feldolgozó iparok a jelenlegi szakaszban még egyrészt köz-szektorbeliek, állami vállalatok formájában;... másrészt magánszektorbeliek, amely szektor fennállhat, amennyiben alkalmazkodik a tervhez, elfogadja a jövedelmek átutalásának a kormány által előírt módozatait, elfogadja a kormány ellenőrzését tevékenysége és eladási árai felett, valamint elfogad egy képzési programot, amely afrikai személyzet betanítását szolgálja.[9]

A függetlenné vált új államoknak fontos jellemzőjük, hogy létrejön az állami tőke és az állam kezében összpontosul a gazdaság kisebb-nagyobb részének irányítása. Guinea és Mali helyzete azonban nem csak abban különbözik egyes más fekete-afrikai országok helyzetétől (pl. Szenegálétól vagy Elefántcsont-partétól), hogy itt nagyobb és jobbára monopolisztikus jellegű az állami szektor, hanem abban is, hogy Guineának és Malinak az állami

[6] Sékou Touré közgyűlési beszéde az ENSZ XV. ülésszakán 1960. okt. 10. A/PV. 896. sz. jkönyv 66. old.

[7] Bulletin de l'Afrique Noire. 1961. XI. 15 No. 210. 4274. old.

[8] Cahiers Internationaux 1961. 117. sz. 48—79. old. és Handelsblatt 1961. aug. 8.

[9] Le plan quinquennal de developpement économique et social de la République de Mali.

Digitized by Google

szektora egészen *más értelemben* államkapitalista szektor, mint amilyennek a példaként említett két ország állami szektorát tekintenünk kell.

Napjainkban *az imperialista országokban az államkapitalizmus*, amely monopolista jellegű, „erősítve a monopóliumoknak a nemzet élete feletti hatalmát, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti abból a célból, hogy megmentse a tőkés rendszert és maximálisan növelje az imperialista burzsoázia profitját."[10] A felszabadult gyarmati országokban *más céllal* szerveződött meg az államkapitalizmus. A fiatal felszabadult országok államkapitalizmusának a feladata általában az, hogy *megvédje a nemzeti burzsoáziát* az imperialista burzsoázia konkurrenciájától és elősegítse nemzeti burzsoá vállalatok létesítését, termékeik elhelyezését stb. A mai mali és guineai államkapitalizmusra azonban ez sem vonatkoztatható, mert ennek ma *nem célja az*, hogy hazai kapitalista magánszektor létesüljön, nemzeti burzsoázia fejlődjék ki. Lenin szerint a szocializmus is „nem más, mint államkapitalista monopólium, amely az egész nép javát szolgálja és ennyiben már meg is szűnt kapitalista monopólium lenni".[11]

A guineai és mali államkapitalizmusra tehát nem mondható el sem az, amit az imperialista országo, sem az, amit más fiatal nemzeti államok államkapitalizmusáról mondottunk. De nem vonatkozik rá az idézett lenini megfogalmazás sem: az állami monopólium kapitalista jellegét itt egyelőre nem szünteti meg az ország szocialista jellege. Az állami szektor tehát itt feltétlenül *az államkapitalizmusnak olyan új válfaja*, amely nem törekszik a honi burzsoázia megteremtésére vagy védelmére. *Új típusú államkapitalizmus* ez, amely éppen úgy *átmeneti jellegű*, mint maga az állam is, amely megteremtette: nem tekinthető sem szocialistának, sem kapitalistának, államkapitalizmusa sem tekinthető tehát sem ennek, sem annak. Amilyen mértékben fejlődik majd egyik vagy másik irányban az állam, államkapitalista monopóliumai is olyan mértékben alakulnak majd át: vagy olyanokká, hogy már nem is lesznek kapitalista monopóliumnak tekinthetők, vagy pedig éppenséggel ezzé válnak, egy kialakuló nemzeti burzsoázia védelmére és ennek érdekében.

Lenin az államkapitalizmus hasznosságát vizsgálva ezt mondja: „Az államkapitalizmus gazdaságilag összehasonlíthatatlanul magasabb rendű, mint mostani (ti. 1918-as) gazdaságunk ... A Szovjethatalomnak nincs miért tartania az államkapitalizmustól, hiszen a Szovjetállam olyan állam, amelyben biztosítva van a munkások és a szegényparasztság hatalma.[12]

A guineai és mali államkapitalizmus is nyilvánvalóan *„összehasonlíthatatlanul magasabb rendű"* az eddigi gyarmati gazdaságnál. Ennek az államkapitalizmusnak a jellegét, mint tervezését is, az dönti el: *milyen osztály* válik majd a hatalom birtokosává. Itt azonban csak magának a szóban forgó *osztálynak a kialakulásával*

[10] Moszkvai nyilatkozat 1960. nov, Kossuth. 15. old.

[11] Lenin: A fenyegető katasztrófa és hogyan harcoljunk ellene. Művei 25. köt. Szikra, 1952. 385. old.

[12] Lenin: A termékadóról, Művei 32. kötet, Szikra 1953. 356. old.

Digitized by Google

egyidőben dőlhet el ez a kérdés, mert ma nincs burzsoázia, amely a hatalmat a kezébe vehetné, s proletariátus is alig van, amely majd egy proletárdiktatúra későbbi megalapozására éretté nőhet.

Emellett egyelőre maga az is vitatható (Mongólia más szempontból sajátos példája is indokolttá teszi ezt a meggondolást), hogy ilyen sajátos körülmények között, ahol a parasztság is egészen különleges, nem magántulajdonos és nem is tulajdonra törekvő osztály, ahol a fő gazdasági szektorban, a mezőgazdaságban, ősi kollektivizmus uralkodik, ahol burzsoázia talán soha nem is nő számottevő erővé — ilyen körülmények között a proletariátus szervezett és jelentős osztállyá alakulása ma valóban elengedhetetlen feltétele-e a szocialista rend kialakulásának.

Kende István

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A. M. Gyeborin: Az újkor társadalmi és politikai tanai

A marxista társadalomtudománynak jelentős sikere, hogy az utóbbi időben egyre több átfogó, materialista szemléletű egyetemes és nemzeti-történelmi munka jelenik meg. Ezek azonban majdnem kizárólag a társadalom objektív viszonyainak és politikai eseményeinek történetét tárgyalják. Igaz, hogy ez alapvető feladat, a történelmi materializmuson alapuló értékelés azonban ennél teljesebb képet kell, hogy nyújtson. Marx és Engels ismételten hangsúlyozta, hogy pusztán a gazdasági viszonyokból nem lehet teljesen megérteni a jelenségeket. A gazdaság elsődleges és meghatározó, de nem egyetlen tényezője a történelemnek. A társadalmi fejlődés mozgatóerőinek vizsgálata nem merülhet ki az anyagi, társadalmi és politikai viszonyok elemzésében, hiszen az emberi tevékenységnek kiemelkedő jellegzetessége a tudatosság. Ezért emeli ki a marxista társadalomtudomány az eszmék szerepét és viszonylagos önállóságát a történelemben. Az eszmékből nem lehet ugyan levezetni, de nélkülük sem lehet megérteni a társadalmi változásokat.

A marxista filozófiának ezt a fontos felismerését tette magáévá A. M. Gyeborin, amikor arra vállalkozott, hogy megírja a társadalom-elmélet és a politikai eszmék fejlődésének történetét. E munkájának első kötete nemrég magyarul is megjelent; ez a kötet 1793-ig követi a társadalmi eszmék fejlődését. Nagy értéke a műnek, hogy bár — a maga elé tűzött célhoz híven — az eszmék szerepét és jelentőségét akarja kiemelni, soha nem téveszti szem elől az objektív viszonyokból való kiindulás materialista alapelvét.

Ha meg akarjuk érteni a politikai eszmék valóságos forrását és természetét, akkor el kell vetnünk azokat a polgári elméleteket, amelyek azonosítják az államot a társadalommal. Az állam nem örök és természetes szervezete a társadalomnak, hanem az ősközösségi (nemzetségi, faluközösségi) viszonyok felbomlásával kialakult különleges politikai szervezete; a magántulajdon létrejöttével született meg, s az osztályok létével függ össze. A politikai eszmék forrása nem a társadalom általában, hanem ezen belül konkrétan az osztályrend. Ezt igazolja Arisztotelész tevékenysége is. Ő — a politikai elmélet első rendszeres művelője — azt igyekezett bebizonyítani, hogy az osztályrend örök és természetes állapot, s az állami élet kialakulása a természeti törvényből következik. E munkája köz-

Digitized by Google

egyidőben dőlhet el ez a kérdés, mert ma nincs burzsoázia, amely a hatalmat a kezébe vehetné, s proletariátus is alig van, amely majd egy proletárdiktatúra későbbi megalapozására éretté nőhet.

Emellett egyelőre maga az is vitatható (Mongólia más szempontból sajátos példája is indokolttá teszi ezt a meggondolást), hogy ilyen sajátos körülmények között, ahol a parasztság is egészen különleges, nem magántulajdonos és nem is tulajdonra törekvő osztály, ahol a fő gazdasági szektorban, a mezőgazdaságban, ősi kollektivizmus uralkodik, ahol burzsoázia talán soha nem is nő számottevő erővé — ilyen körülmények között a proletariátus szervezett és jelentős osztállyá alakulása ma valóban elengedhetetlen feltétele-e a szocialista rend kialakulásának.

Kende István

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A. M. Gyeborin: Az újkor társadalmi és politikai tanai

A marxista társadalomtudománynak jelentős sikere, hogy az utóbbi időben egyre több átfogó, materialista szemléletű egyetemes és nemzeti-történelmi munka jelenik meg. Ezek azonban majdnem kizárólag a társadalom objektív viszonyainak és politikai eseményeinek történetét tárgyalják. Igaz, hogy ez alapvető feladat, a történelmi materializmuson alapuló értékelés azonban ennél teljesebb képet kell, hogy nyújtson. Marx és Engels ismételten hangsúlyozta, hogy pusztán a gazdasági viszonyokból nem lehet teljesen megérteni a jelenségeket. A gazdaság elsődleges és meghatározó, de nem egyetlen tényezője a történelemnek. A társadalmi fejlődés mozgatóerőinek vizsgálata nem merülhet ki az anyagi, társadalmi és politikai viszonyok elemzésében, hiszen az emberi tevékenységnek kiemelkedő jellegzetessége a tudatosság. Ezért emeli ki a marxista társadalomtudomány az eszmék szerepét és viszonylagos önállóságát a történelemben. Az eszmékből nem lehet ugyan levezetni, de nélkülük sem lehet megérteni a társadalmi változásokat.

A marxista filozófiának ezt a fontos felismerését tette magáévá A. M. Gyeborin, amikor arra vállalkozott, hogy megírja a társadalom-elmélet és a politikai eszmék fejlődésének történetét. E munkájának első kötete nemrég magyarul is megjelent; ez a kötet 1793-ig követi a társadalmi eszmék fejlődését. Nagy értéke a műnek, hogy bár — a maga elé tűzött célhoz híven — az eszmék szerepét és jelentőségét akarja kiemelni, soha nem téveszti szem elől az objektív viszonyokból való kiindulás materialista alapelvét.

Ha meg akarjuk érteni a politikai eszmék valóságos forrását és természetét, akkor el kell vetnünk azokat a polgári elméleteket, amelyek azonosítják az államot a társadalommal. Az állam nem örök és természetes szervezete a társadalomnak, hanem az ősközösségi (nemzetségi, faluközösségi) viszonyok felbomlásával kialakult különleges politikai szervezete; a magántulajdon létrejöttével született meg, s az osztályok létével függ össze. A politikai eszmék forrása nem a társadalom általában, hanem ezen belül konkrétan az osztályrend. Ezt igazolja Arisztotelész tevékenysége is. Ő — a politikai elmélet első rendszeres művelője — azt igyekezett bebizonyítani, hogy az osztályrend örök és természetes állapot, s az állami élet kialakulása a természeti törvényből következik. E munkája köz-

Digitized by Google

ben elméleti általánosító leírást adott az államformákról és a politikai élet viszonyairól. E gondolatai évezredekig hatottak a politikai eszmék fejlődésére. A teológia egyeduralma ellen harcoló reneszánsz gondolkodás is ebből merített, s így jutott el a társadalom természeti törvényeinek elméletéhez.

Az újkor haladó társadalomelmélete két úton haladt előre: az utópizmusnak és az objektív törvények kutatásának az útján. Az előbbi iskola megalapítói Morus Tamás és Campanella voltak. Az ő eszméik teljesedtek ki és váltak általánossá az utópista szocializmusban. Bár nem a reális viszonyokat elemezték és általánosították, nem azt vizsgálták, ami van, hanem azt, aminek lennie kellene, utópiáik igen kemény kritikái voltak az akkori társadalmi viszonyoknak. A másik iskola megalapítója, Machiavelli, az övékkel gyökeresen ellentétes alapelvet követett: elvetette az igazságos társadalomról való spekulatív okoskodást, s csak az érdekelte őt, ami van. A reális viszonyokat meghatározó törvényeket kereste, és a skolasztika terméketlen módszerével, teleológiájával szemben determinista társadalomfelfogást alakított ki. Munkássága fordulópont a gondolkodás történetében, mert ő szakított a szabad akarat szubjektivista elméletével, s az emberek cselekedeteit az érdekekre, a tulajdonra vezette vissza.

Gyeborin rendkívül szemléletesen mutatja be, hogy a feltörekvő burzsoáziának ideológiailag hatalmas ellenféllel kellett megbirkóznia: a vallással, amely az isteni mindenhatóságra hivatkozott és túlvilági büntetéssel fenyegetőzött, a tradícióval, amely a feudális államot istentől származtatta le. Hogy győzhessen, a skolasztika fegyvereivel velük egyenlő értékű és hatású erőt kellett szembeállítania, s ezt az erőt a természetben, a természeti törvényekben találta meg. Ez azzal függött össze, hogy abban a korban a termelőerők és a kereskedelem fejlődésével a mechanika és a csillagászat is fellendült. A polgárság — érdekeinek megfelelően — a természeti szükségszerűség és szabályszerűség eszméjét szögezte szembe az isteni csodákkal és véletlenekkel, a természetjogot a történeti joggal. Így a burzsoázia — meglepő újszerűséggel — tudatosan az értelemre támaszkodott és hivatkozott a politikai, ideológiai küzdelemben. A természetjogi elmélet központi magva, a társadalmi szerződés gondolata, naiv és a tényeknek ellentmondó elmélet ugyan, történelmileg mégis fontos szerepet töltött be, mert a népszuverenitás eszméjének forradalmasító hatása volt a tömegekre.

A szerző itt is — mint műve többi részében is — arra törekszik, hogy bemutassa: a társadalmi érdekek eszmékben fejeződnek ki, s ezek közül a haladó irányúak mozgósítják, tömörítik a tömegeket az új megteremtésére. Így válik a tömeg, a nép a történelem akotójává. A természetjogi elmélet művelői (J. Althusius, H. Grotius és mások) a polgári tömegmozgalomnak olyan eszmei fegyvereit kovácsolták ki, amelyek elősegítették az angol és a francia forradalom győzelmét.

Széles áttekintést adva a XVII. századbeli angol burzsoázia ideológiájáról, Gyeborin bemutatja O. Cromwell, J. Lilburne, G. Winstenly, J. Milton, J. Harrington,

Digitized by Google

T. Hobbes, J. Locke, T. Toland elméleti nézeteit, s egyúttal megrajzolja a radikalizmusból a kompromisszumba hajló útjukat. Nemcsak a politikai eszmék keletkezését és fejlődését írja le, hanem azt is megmutatja, hogy az elmélet hogyan jelent meg a valóságos politikai történetben; elemzése tehát nemcsak a vizsgált elmélet okát és forrását, hanem következményeit is elénk tárja. Az angol társadalom fejlődése azonban politikai kompromisszumot és ennek megfelelő elméletet eredményezett, s ezért a társadalomelmélet nem fejlődhetett ezen a talajon tovább.

A szerző a XVIII. századbeli francia felvilágosodást rajzolja meg a polgári elmélet fejlődésének legdicsőségesebb fejezeteként. Ennek az irányzatnak a kiindulópontja J. Meslier; az ő gondolkodása válik az alapjává a század materializmusának, vallás-kritikájának és utópizmusának is. A legnagyobb hatása mégis Voltaire-nek és Montesquieu-nek volt. Az első: a forradalom legnagyobb akadályának, a vallási előítéleteknek a lerombolója, a második: a pozitív oldalnak, a polgári politika elméletének a megteremtője, akinek gondolkodásában kiteljesedik a természeti törvény eszméje, s aki eljut a társadalom objektív törvényeinek hipotéziséhez. Vele egyidőben a fiziokraták már konkrét gazdasági törvényeket keresnek; ezeket tartják alapvető és meghatározó tényezőknek. Hozzájuk hasonlóan Rousseau is a tulajdont tekinti az egyenlőtlenség forrásának, szerinte azonban a társadalmi bajokat nem lehet megszüntetni, csak az általános demokratizmus keretében enyhíteni. Rousseau pesszimizmusával szemben Morelly és Mably az optimista utópizmust képviselik: hisznek az egyenlőségben, de a társadalom fejlődését, mint Rousseau, ők is az ész fejlődéséből magyarázzák.

Helyesen mutat rá Gyeborin, hogy a társadalom-elméletben is a materialisták (Diderot, Holbach, Helvetius) iskolája a felvilágosodás csúcspontja. Ők fejezik ki a legjellegzetesebben azt, hogy milyen ellentmondásos helyzetben volt a burzsoázia (egyfelől a feudalizmussal, másfelől a saját kizsákmányoltjaival való ellentéte miatt) és a tudomány (a mechanika fejlettsége és a társadalmi nézetek fejletlensége következtében). Ez az oka annak, hogy társadalom-szemléletükben még a legnagyobbak is idealista talajon maradtak, s nem voltak képesek feltárni a társadalmi mozgás okait. A polgári politika és demokratizmus elméleti megalapozásában azonban mégis nagyot alkottak. Ideológiájuknak a kort kifejező haladó tartalma a francia forradalom elméleti alapjának részévé vált, a felvilágosodás más nézeteivel együtt behatolt a tömegekbe, és történelmet formáló erővé lett. E filozófusok gondolatai erős hatást tettek az amerikai és a francia forradalom vezetőinek nézeteire, cselekedeteire, s Gyeborin részletes elemzése teljesen világosan kimutatja ezt.

A könyvnek nagy értéke a francia polgári forradalom korszakában (1789—1793) ható eszmék elemzése. A szerző a kor társadalmi és politikai körülményeiből kiindulva mutatja be az olyan nagy forradalmárokat, mint pl. Marat, Robespierre, vagy a francia forradalom radikális világnézetének csúcsát alkotó Babeuf ideológiáját. Kimutatja, hogy nézeteik miképp fejeződnek ki az

Digitized by Google

„Emberi és polgári jogok deklarációjá"-ban, hogyan tükröződnek a forradalom eredményeiben, s milyen hatalmas lépést tett meg az ideológia fejlődése Marat-tól Babeuf-ig. Tehát nem egyszerűen a polgári nézetek fejlődését követi, hanem különös hangsúlyt helyez a korai szocialista nézetek elemzésére.

Gyeborin könyve rendkívül értékes minden olyan ember számára, aki meg akarja érteni a marxizmus lényegét. Hiszen éppen világnézetünk megalapítói hangsúlyozták azt, hogy forrásai, előzményei nélkül semmiféle elmélet sem érthető meg. Bár a marxizmus gyökeres fordulatot jelent az őt megelőző elméletekhez képest, mégis ezeken épül fel, ezeknek értékeit fejleszti bíráló módon tovább. A szerző széles történeti anyag felsorakoztatásával bizonyítja be ezt, s nemcsak leírja a nézetek fejlődését, de a marxizmus nézőpontjából értékeli is őket. Vitatkozik a helytelen polgári értékelésekkel, s bemutatja azokat a csomópontokat (Arisztotelész, Machiavelli, Spinoza, Montesquieu, Holbach és Babeuf elméletét), amelyeknek ténylegesen nagy szerepük volt az ideológia előrehaladásában. Egy-egy részletet hiányolhatunk ugyan a könyvből, de koncepcióját el kell fogadnunk, mert a dialektikus materializmus módszerével a szerző megtalálja a társadalmi élet objektív, meghatározó tényezőinek szociális, politikai és eszmei közvetítőit. Gyeborin elveti a dogmákat, sokoldalúan és dialektikusan elemez; nemcsak az alapmozzanatot tárja fel, hanem azon igyekszik, hogy teljes gazdagságukban mutassa be a jelenségeket.

Sajnos, ezeket a méltató szavakat inkább múlt időbe kellett volna tennünk, hiszen nemrég jött híre annak, hogy A. M. Gyeborin, a nagy szovjet tudós, Marx elméleti tevékenységének egyik legkiválóbb ismerője, életének 81. esztendejében elhunyt. S amikor módszeréről írtunk itt, nem is csak erre a könyvére, hanem egész tudományos tevékenységére gondolunk. Már a század elején jelentős műveket alkotott, s munkásságát Lenin is igen nagyra becsülte (bár Filozófiai Füzeteiben csípős megjegyzéseket fűzött Gyeborin egy tanulmányához). Nagy veszteség volt a marxista filozófia számára az, hogy a személyi kultusz 25 évre elzárta őt az alkotó munkától. A legutóbbi évtizedben újra kibontakozhatott tehetsége, s egész sor könyve és tanulmánya jelent meg. Különösen sokat tett a filozófia és a valóság egységének, a tudomány és a szocialista politika összhangjának megteremtéséért.

Dr. Balogh József

A modern természettudományok filozófiai problémái

1958 októberében hosszas előkészítő munka eredményeként Moszkvában össz-szövetségi tudományos konferenciára hívták egybe a legkiválóbb szovjet természettudósokat és filozófusokat a modern természettudományok filozófiai problémáinak megvitatására. Az értekezleten 10 referátum hangzott el és 113-an jelent-

• Akadémiai Kiadó, 1962.

Digitized by Google

keztek hozzászólásra. A konferencia résztvevői értékelték, mi a jelentősége Lenin filózófiai hagyatékának a modern természettudományos kutatásokban, megvitatták a kvantummechanika, a relativitás-elmélet, a kibernetika és a kozmológia egyes filozófiai és módszertani problémáit, a fizika és a kémia szerepét a biológiai problémák kutatásában, az élet keletkezésének legfontosabb kérdéseit. Az Akadémiai Kiadó gondozásában a múlt év végén magyar nyelven is megjelent a konferencia anyaga csaknem 900 oldal terjedelemben, „A modern természettudományok filozófiai problémái" címmel. A könyv tartalmazza a referátumok teljes szövegét, az előadók felszólalásait és zárszavait, a konferencián elhangzott 37 felszólalást, az írásban benyújtott felszólalások rövid kivonatát, a konferencia két megnyitó beszédét, záróbeszédét és a természettudományok filozófiai problémáinak kidolgozása terén lévő feladatokról szóló határozatát, s végül utószót a magyar kiadáshoz.

A konferencia egyik központi kérdése, amely minden referátumban és felszólalásban helyet kapott, *a természettudományok és a filozófia kapcsolata* volt.

E probléma felvetődését mindenekelőtt a természettudományok gyors fellendülése indokolja. Mint ismeretes, a XIX. század végén, a XX. század elején forradalmi változás indult meg a természettudományokban, különösen a fizikában. Ez a hatalmas fejlődés, amely még napjainkban is tart, gyökeres változásokat idézett elő ismereteink minden területén. A természettudományok egyre gyorsuló haladása gyakran meglepő, nem várt eredményekhez vezetett s ezeknek a hatására egymás után dőltek meg a régi elképzelések. Új, a régiekkel ellentétes elméletek és tudományos irányzatok bontakoztak ki, kiszorították a régieket, vagy legalábbis korlátozták ezek érvényesülési körét. Korunkban hatalmas mennyiségű új tényanyag halmozódik fel, új tudományos fogalmak és hipotézisek keletkeznek, s egy sor, egymásnak gyakran ellentmondó nézet, irányzat és iskola alakult ki.

A fejlődés egyik legjellemzőbb vonása: *a tudományok differenciálódása.* A differenciálódás folyamata áthatja a természettudományokat, s így a modern tudomány a megismerés különböző területeinek bonyolult szövedékévé vált. Egymás után fejlődnek ki újabb meg újabb tudományok, az eddig egységes tudományok pedig különféle diszciplinákra oszlanak. A differenciálódás hatására az anyagnak egyre mélyebb rejtekeibe hatol be az emberi tudás, s ezzel együtt fokozatosan leszűkülnek az egyes tudományok területei.

A tudományok differenciálódása mellett egy ezzel ellentétes irányú folyamat is végbemegy: *a tudományok összefonódásának, egymásba hatolásának folyamata.* A határproblémák vizsgálata során közelebb kerülnek egymáshoz a különböző tudományok területei. Létrejönek az ún. határtudományok (a fizikai kémia, a biofizika, a biokémia, geofizika stb.), amelyek az egyik tudomány területéről a másik területére, az egyik mozgásformából a másikba való átmenetet vizsgálják. Sőt, az utóbbi évtizedekben kialakult a kibernetika, amely egymástól távoli, egymással látszólag semmilyen kapcsolatban nem lévő tudományoknak (a matematikának,

Digitized by Google

az elektronikának, a biológiának, a fiziológiának, a szociológiának stb.), illetőleg az összes alapvető mozgásformáknak bizonyos közös, elsősorban a rendszerek irányításával és vezérlésével összefüggő tulajdonságait tanulmányozza. A tudományoknak ez az összefonódása, egymásba hatolása azonban a tudományok további differenciálódásával jár.

A természettudományok gyors fejlődése és differenciálódása következtében szükségessé vált az egész folyamat megértése és egységes irányítása, fellépett az *integráció* igénye. A természettudományok elméleti alapjainak forradalmi átalakulása, az új tudományos elméletek, fogalmak és hipotézisek kialakítása megkövetelte az új elméletek és tudományos irányzatok világnézeti megalapozását. E feladatok megoldása *a filozófiára* hárul. A filozófia a természettudományokra támaszkodik, ezek eredményeit szintetizálja és általánosítja; egységes, általános világképbe foglalja összes az objektív valóság egyes részterületeinek törvényszerűségeit visszatükröző tételeket és törvényeket, s egyben *elméleti alapot* és *tudományos módszert* ad a szaktudományoknak.

Az értekezlet résztvevői arra törekedtek, hogy az egyedüli helyes tudományos filozófia, a dialektikus materializmus szempontjából oldják meg a természettudományok világnézeti problémáit. A konferencia anyagából világosan kitűnik, hogy a szovjet természettudósok elsajátították és magukénak vallják a dialektikus materializmust, s alkalmazzák az egyes szaktudományok világnézeti problémáinak megoldására. Másfelől az is látható, hogy a szovjet filozófusok ismerik a modern természettudományok eredményeit, s ezeknek ismeretében nyúlnak hozzá filozófiai problémáihoz. A szovjet filozófusok és természettudósok e megbeszélésének egyik leglényegesebb vonása, ismertetőjegye éppen ez a *világnézeti egység* volt. Mind a filozófusok, mind a természettudósok azt a meggyőződésüket fejezték ki, hogy napjainkban — éppen a természettudományok rohamos fejlődése következtében — még nagyobb szükség van a köztük levő szoros baráti-elvtársi és tudományos együttműködésre, mint bármikor ezelőtt.

Az értekezlet résztvevői ugyanakkor rámutattak arra is, hogy a filozófusok és a természetkutatók kapcsolata nem volt mindig kielégítő, sőt egy időben viszály is támadt a filozófusok és a természettudósok között, s ez akadályozta a termékeny és alkotó együttműködést. Több felszólaló utalt arra, hogy a személyi kultusz éveiben bizonyos dogmatikus hibák, a kölcsönös bizalom hiánya, sőt egyes esetekben bizonyos előítéletek megléte is gátolta a helyes kapcsolat kialakulását.

A személyi kultuszból fakadó dogmatizmusnak és bizalmatlanságnak volt a következménye az, hogy egyes vezető filozófusok — nem értve meg egy-egy új tudományos elmélet vagy éppen tudományág lényegét — az egész elméletet, illetve tudományágat elutasították. Ilyen sorsra jutott például a kibernetika. A Szovjetunióban hosszú ideig bizonyos fokig háttérbe szorították a kibernetikusokat, s ezt a tudományt „áltudomány"-nak, „idealista spekuláció"-nak kiáltották ki, pusztán azért, mert nyugaton a kibernetika eredményeit idealista módon próbálták értelmezni. Nem

Digitized by Google

azt vizsgálták meg, hogy mi az elmélet tényleges tartalma, hanem megmaradtak a felszínnél, annál a ténynél, hogy a burzsoá filozófusok idealista következtetéseket vontak le ebből az elméletből, vagy hogy ennek megalkotói és legjelentősebb képviselői idealista nézeteket vallottak. Nagyon találóan és szellemesen mondta erről a konferencián D. I. Blohincev: „... elég volt valakinek megjegyezni, hogy ez vagy az a tény, vagy elmélet az idealizmus vagy a pozitivizmus szellemében értelmezhető — ahhoz, hogy mindent elvessenek, ami ezzel a ténnyel vagy elmélettel volt kapcsolatos. Azt lehet mondani: ha volt egy jó, materialista levessel telt lábas, akkor elég volt azt mondani: de itt egy idealista svábbogár, hogy az egész lábast azonnal kiöntsék —, s azután nagyon nehéz volt megmondani, hogy milyen volt a leves, és volt-e benne svábbogár". (517. oldal.)

A személyi kultusznak és következményeinek megszüntetésével a Szovjetunióban gyakorlatilag már eltűnt ez az álláspont, de nem tűnt el teljesen minden következménye. A filozófusok itt vázolt dogmatikus magatartása *pozitivista reakciót keltett* egyes természettudósokban. Néhányan közülük elzárkóztak a filozófia elől és azt hirdették: „avatatlan személyek" ne szóljanak bele a természettudományok kérdéseibe, majd ők maguk megoldják problémáikat. Még a konferencián is megmutatkoztak ennek a felfogásnak bizonyos maradványai.

Mások azt vetették a filozófusok szemére, hogy elmaradtak a természettudományok fejlődése mögött, s még mindig olyan problémákon vitatkoznak, melyeket a szaktudomány már évtizedekkel ezelőtt felvetett és megoldott. D. D. Ivanyenko professzor például „hátországi csatározásnak" nevezte a konferencián folyó vitát, mert például a nem-relativisztikus kvantummechanikát (amely az egyik referátum témája volt) 1927-ben, az általános relativitáselméletet pedig (amely egy másik fő téma volt) 1916-ban alkották meg. Hasonlóképpen vélekedett E. Kolman csehszlovák professzor is: „A fizika napjainkban szakadatlanul növekvő gyorsasággal fejlődik. Lehetséges, hogy éppen ez a körülmény az, amely legalábbis részben megmagyarázni — de semmiképpen sem igazolni — képes azt a tényt, hogy a filozófiai gondolkodás erősen lemarad a fizika fejlődése mögött". (460. old.) Ezt azzal igyekezett bizonyítani, hogy a tanácskozás előadásaiban nem kapott elegendő teret az elemi részecskék elmélete.

Ezek a nézetek egyrészt arra vallanak, hogy egyes filozófusok még mindig idegenkedve fogadják az új elméleteket; másrészt még inkább arra, hogy egyes természettudósokban még megvan az említett afilozófikusság, a filozófia lebecsülése. Hiszen nemcsak a filozófusok, hanem a természettudósok is vitatkoznak még a kvantummechanika és az általános relativitás-elmélet kérdéseiről; az előbbieket illetően például az össz-szövetségi konferencián is három, egymással szembenálló álláspont rajzolódott ki. Ezért az értekezlet legtöbb résztvevője nem is osztotta Ivanyenko és Kolman álláspontját. Az értekezlet olyan kérdésekről tárgyalt, amelyek ha nem is a legújabb, de a legfontosabb problémái a természettudományoknak; ezért tanácskozása igen eredményes volt. Joggal mondta B. M. Kedrov: „És az,

Digitized by Google

hogy ezen a tanácskozáson új eszmék hangzottak el — amelyek talán a jövő letéteményei —, arról tanúskodik, hogy tanácskozásunk nem a természettudományok XIX. század végi vagy XX. század eleji színvonalán áll, hanem lépést tart a modern természettudományok színvonalával, azaz a szó szoros értelmében a modern természettudományok problémáinak tanácskozása". (714—715. old.).

Az elmondottakból is kitűnik, hogy a konferencia egyik igen fontos jellemző vonása *a felszabadult légkör és az alkotó vitaszellem* volt. Igen eleven viták alakultak ki egyes kérdések körül, és ezek a dialektikus materializmus talaján folytak. Az egyes filozófusok és természettudósok más-más úton közelítették ugyan meg a kérdéseket, de mindnyájan marxista megoldást igyekeztek adni rájuk.

Az is megállapítható, hogy a konferencia a filozófusok és a természetkutatók közötti együttműködés megszilárdításának jegyében zajlott le, s egy jelentős lépéssel előbbrevitte ennek az együttműködésnek az elmélyítését, a még meglevő hiányosságok kijavítását. Mint több hozzászóló rámutatott, a feladat kettős: a filozófusoknak is mélyrehatóbban kell tanulmányozniuk a természettudományokat, s a természettudósoknak is jobban el kell sajátítaniuk a marxista filozófiát. A filozófusok mélyedjenek el annyira a természettudományok elvi kérdéseinek megoldásában, hogy olyan fáklyákat gyújthassanak, amelyek bevilágítják a modern természettudományok előtt megnyíló új utakat; a természetkutatók viszont vessenek véget a filozófia lenézésének, s maguk is mélyedjenek el az általuk vizsgált tudomány elvi kérdéseiben.

Kocsondi András

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Halldór Laxness:

AZ ÉNEKLŐ HAL

(Kossuth Kiadó, 1962)

Laxness a 180 000 lakosú kis Izland egyszerű halászai és parasztjai közül emelkedett világhírre, a Nemzetközi Lenin-békedíjasok és Nobel-díjasok köze. Élete jelentősen át megmerevedett, keservesen nehéz patriarchális viszonyokban gyökerezik, amelyeket születése (1902) tájan kezdtek megbontani a kapitalizmus könyörtelenül céltudatos módszerei. Nincs még egy ország Európában, ahol a jelen olyan tartósan konzervált múlttal találkozott volna, mint Izlandon. A patriarchális életforma nehezen és lassan tért ki az új elől, és húzódott a még kietlenebb északra a kapitalizálódó délről. Ennek a találkozásnak, múlt és jelen bonyolult frontjainak lett krónikása az emberi és művészi igazságot bátran kereső Laxness.

Az izlandi nép századeleji patriarchális viszonyai nem csak elmaradottságot, anakronisztikus életformát szültek. A megközelítően változatlan társadalmi viszonyok között a nép csorbítatlanul őrizte meg sok szép régi hagyományát, mindenekelőtt ősi irodalmát. A hat-nyolcszáz évvel azelőtti hőskor mondái, dalai, hőskölteményei olyan elevenen éltek a századfordulón túl is, hogy Laxness joggal nevezte népét túlságosan literátusnak, hiszen ez a magas színvonalú költészet át-meg áthatja az egész népet, és fontos szerepet játszik modern műalkotásaiban, s így Laxness leglírikusabb regényében, „Az éneklő hal"-ban is.

A regény egyik főalakja az öreg Björn apó. Dolgos, becsületes, melegszívű, mint sorstársai, a többi halász és paraszt. Kiemelkedő helyét a regényben a Dombon épült ház adja meg, amelynek padlásán napokra vagy évekre is szállást találhat a kívánkozó, a szülő nő, a beteg, a koldus. Így marad nála és válik unokájává az otthagyott csecsemő: Grimur, aki tehetséges, művészi hajlamú ifjúvá serdül. Példaképe Gardar Hólm, az éneklő hal: a halászparaszt fiúból világhírre emelkedett énekes — legalábbis ez hírlik róla Izlandban. Gardar egy dúsgazdag kereskedő támogatásával vágott neki a világnak, a külföldi tanulmányútnak. Jövőjét könnyunek, gondtalannak vélte. De a nagy ígéretekből csak alkalmi, rendszertelen adományok lettek, és Hólm életerejét felőrölte a csalódás, a küzdelem. A kapitalistában bízó népfi útja tragikus fordulatokon át az öngyilkosságba vezet. Az ifjú Grimur nem érti meg sorstársa tragédiáját, pedig csak ő ismeri annak indítóokait. De mentes a nagyravágyástól, nem álmodozik könnyű dicsőségről, élete elválaszthatatlanul fonódott össze az egyszerű, becsületes emberek életével. Ezért nem esik kísértésbe, amikor ugyanattól az embertől ugyanolyan ígéretet kap, mint Hólm. És ott áll mögötte az öreg Björn, aki nem ismeri Hólm útjának részleteit, de ismeri az élet és a társadalom törvényeit, és sziklaszilárdan tudja, hogy a szegény csak önmagában és a többi szegényben bízhat. Boldog, nyugodt öregségének egyetlen zálogát, a Dombot adja el, hogy Grimur elutazhasson tanulni.

Álom és valóság ötvöződik egybe ebben a regényben, mintha a régi hősmondák és énekek korában élnének Björn apóék. Évszázados erkölcsök és szokások, ízek és hangulatok lengik körül az olvasót. De az eleven múltnak a kapitalista jelen valósága áll vad, éles kontrasztú hátteret. Jóság, becsület, kemény munka és régi ének az egyik oldalon, hatványozódni kívánó tőke a másikon. Hólm élete megtörött, a szabad Domb Björn apója pincela-

Digitized by Google

kásban várja halálát, de Grimur nekivág az új életnek, annak az útnak, amelyre népe küldte. „Az éneklő hal" álomszerű hangulatataival is, kimondatlanul is ugyanazt az utat sejteti, amely a városi cselédsorba sodródott Uglát a kommunisták közé vitte („Az északi lány"), hogy harcoljon az igazságért, a békés függetlenségért, azt az utat, amelyet Laxness járt, s amelyről tavaly, Magyarországon, így nyilatkozott: „1938-ig, amikor beléptem az izlandi Szocialista Egységpártba, amelynek ma is tagja vagyok, számos kisebb írással, cikkel, rövid elbeszéléssel közvetlenül is együttműködtem azzal a forradalmi átalakulással, amely az Izlandi Kommunista Párt 1930-ban történt megalakulását követte. 1938-ban, amikor a Kommunista Párt egyesült a Szociáldemokrata Párt balszárnyával s felvette a Szocialista Egységpárt nevet, magam is beléptem a pártba, mert mindenképpen elő akartam mozdítani a munkásosztály erőinek egyesítését. Sajnos, ezt a feladatot csak részben sikerült megoldanunk. A második világháború után legfőbb gondunkká az amerikai befolyás elhárítása vált. Az amerikai légi támaszpontok az egész világra veszedelmet hozhatnak; ami viszont sajátosan Izland népét illeti, még a támaszpontoknál is veszedelmesebb az amerikai jellegű civilizáció által fokozottan rákényszerített életforma."

Az az út, amelyről ez a nyilatkozat is szól, igaz út. Erről vall a maga sajátos költői eszközeivel ez a regény is.

Sz. P.

Alekszandr Tvardovszkij:

EGYRE MESSZEBB

(Európa Könyvkiadó, 1962)

Tvardovszkij, a „Vaszilij Tyorkin" című nagysikerű elbeszélő költemény szerzője új poémával lépett az olvasók elé. Érdekes változás, átalakulás történt azonban nála a poéma műfaján belül. Az eseménysorozat, a mese háttérbe szorult, s ezúttal a líra, a személyes érzelmek kifejezése kapott nagyobb hangsúlyt.

Az „Egyre messzebb" alapvető élménye: egy korszak lezárása a szovjet történelemben s az emberek, így a költő lelkében is. A személyi kultusz idejének tévedéseit, zsákutcáit tárja fel az író, visszatekintve és összegezve, mintegy szembenézve a múlttal s múltbeli önmagával. A keretet ehhez egy távol-keleti utazás adja meg. Nemcsak a valóságban, hanem a költő lelkében is utazás folyik. Visszatekint a múltra, hogy kitapinthassa a jövő új távlatait. A gyorsvonat ablaka előtt Szibéria, a Volga, az Ural változatos tájai peregnek, s mindezt egy vívódó, a múlt emlékeivel s a jövő problémáival küzdő egyéniség lelkének viharzása nyomatékosítja. Az utazás pillanatképeinek filmszerű egymásutánját sajátosan egészíti ki az önmagával küzdő ember belső harcának művészi érzékeltetése.

A költemény érzelmi tartalmában a hazaszeretet az uralkodó. Tvardovszkij szemében a haza nemcsak a szeretett tájak, a megszokott falusi képek, a moszkvai élet rohanó sodrása, hanem elsősorban az emberek, a nép, a munkások és parasztok közössége, a megvalósuló szocializmus világa. Nagy család számára a nép: érzései és eszményei kötik hozzá. Ugyanaz a boldogságkereső, igazságra törekvő szenvedély él benne, mint a dolgozó emberek tömegében. „Egy vagyok a többi között" — vallja a költő.

A poémában nagy szerep jut a sztálini személyi kultusz problémakörének. Megérezzük ebből, hogy a költőt mélyen megrázó, neki is sok szenvedést és őrlődést okozó konfliktus ez. Tvardovszkij szembenéz a múlt örökségével. Az elmúlt évtizedek mérlege azonban nála nem válik egyoldalúvá: a személyi kultusz törvénysértései, politikai és erkölcsi torzulásai mellett felmutatja a megvalósult forradalom négy évtizedé-

Digitized by Google

nek nagyszerű tetteit, az első szocialista ország heroikus építőmunkáját is.

Tvardovszkij rendkívül egyszerűen, mintegy az olvasóval beszélgetve, vele gondolatokat cserélve alkotja művét. Írás közben is emberek, társak kellenek neki, különben megfakul, kiszikkad benne a versbe kívánkozó érzés. A vitának, a nézetek kicserélésének szellemét igyekszik felkelteni: mindenképp le akar szállni a „költői emelvény"-ről. Vallani akar, számot vetni, szót érteni olvasóival, a szovjet néppel: megnyilatkozásának őszinteségével ragad meg, nem pedig valamiféle „költői" alakítással.

Tvardovszkij műve — amelyet Váci Mihály közvetlen természetességgel ültetett át magyarra — nálunk is bizton számíthat sikerre. Humanitása, forradalmi eszmeisége, a megnyilatkozás szuggesztív ereje és lendülete az utóbbi évtized egyik legjelentősebb szovjet lírai alkotásává emeli.

F. L.

NAGY LAJOS VÁLOGATOTT MŰVEI

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962.)

A Magyar Klasszikusok sorozatában jelent meg Nagy Lajos műveinek legújabb válogatása. S helyes, hogy itt jelent meg, hiszen Nagy Lajos ma már kivívta magának a köztudatban a klasszikusoknak kijáró elismerést. Hosszú út vezetett idáig. Egy világnak kellett megváltoznia ahhoz, hogy hazára találjon az író, s a nép is, amelynek jobb sorsáért egy életen át küzdött ritka finomságú tollával. „Törvénytelen" gyermekként született 1883-ban, s a kínzó szegénység volt osztályrésze éveken át. Nem csoda hát, ha mint művész is tudatosan kiállt az elnyomottak, a kizsákmányoltak, az alulmaradtak érdekeiért. Már korai írásaiban ott tükröződik a falu és a város életét egyként átfogó társadalmi nyugtalanság; nyers színek és fojtott indulatok parázslanak a látszólag szabályosan gördülő elbeszélésekben. Gorkijt vallotta mesterének a fiatal Nagy Lajos, mások később a magyar Csehovnak nevezték őt, mert a nagy oroszokhoz hasonlóan, a hétköznapok áramából, a jelentéktelennek látszó mozzanatok sokaságából is mindig ki tudta emelni és fel tudta villantani a lényegeset, a sokatmondót. Stílusa dísztelen, a szikár gondolat önmagára mutat, s nem szépíti a valóságot, ha az riasztó és sivár. Ezzel sokban új csapást vágott a huszadik századi magyar elbeszélés számára.

Igazi nagy korszaka az ellenforradalmi korban bontakozott ki. Nagy Lajos szembenáll a fasizmussal, a népelnyomás minden formájával. Eredendően mély igazságérzete és az igazság kimondására törő fékezhetetlen indulata hatotta át akkori műveit, heves áradású, szabadversekhez hasonló írásait, amelyek közül pl. a „Lecke" a munkásmozgalom kultúrestjeinek állandó műsorszáma lett. A húszas évek végén Nagy Lajos közel kerül a munkásmozgalomhoz. Szatirikus kedve még fokozódik, írásainak gúnyos malíciával telt leleplező ereje megnövekszik. A világválság évei ezek. A nyomor nő, s nő a forradalmi hullám is; ez emeli fel pályája magaslatára Nagy Lajost. Elbeszélő művészete új színekkel, új módszerekkel gazdagodik. Szellemét megtermékenyíti a kor nemzetközi szocialista irodalma, a szovjet és német proletárirodalom látásmódja. Nagy Lajosnak mindig fő erényei közé tartozott a rideg józanság, ő mindig óvakodott az elomló álmoktól és a romantikától. A tények szigorú tisztelete és a valóság könyörtelen feltárásának szándéka mégsem fojtotta el, hanem még tisztábban és lelkesebben éltette írásaiban a kétségtelen bizonyossággal közeledő nagy felszabadulás hitét. A proletárforradalom fényei villóztak a „Razziá"-ban, az „1919 május"-ban, s az új küzdelmeket megelőző tárgyilagos helyzetelemzés bontako-

Digitized by Google

zott ki az egyszerű, hemesveretű stílussal megírt elbeszélésekben, szociográfiákban. A tényfeltáró objektivitás és a meghiggadt realizmus szerencsés találkozásából született meg 1934-re egyik legnagyobb alkotása, a „Kiskunhalom"; ez indította el az ezután kibontakozó ún. népi irodalom szociográfiai áramlatát is.

A fasizmus előretörése visszaszorítja az öregedő író heves támadó kedvét, de a néphez és a haladás eszméihez való hűségét nem tudja kikezdeni. A felszabadulást már betegen érte meg, mégis szép novellákkal üdvözölte az új életet, amelyért egy életen át oly tántoríthatatlanul és konokul küzdött. 1948-ban az elsők között kapott Kossuth-díjat, 1954-ben halt meg, s életművének jelentősége azóta is egyre tisztább fénnyel bontakozik ki előttünk. Bizonyos, hogy Mikszáth óta ő volt a legnagyobb szatirikusunk, a század magyar elbeszélő irodalmának Móricz Zsigmond mögött legjelesebb alakja, s hazai szocialista prózairodalmunkban nincs senki nagyobb nála. Írói stílusa, szemléletmódja máig ható örökség. Fiatal novellistáink írásaiban gyakran fedezzük fel az ő szellemujját.

A Magyar Klasszikusok kötete — amely elé Kardos Pál írt bevezetőt — ízelítőt ad az életműből. Sok értékes és jellemző írását megtaláljuk itt Nagy Lajosnak, de bizonyos, hogy a helyes arányok csak ennél nagyobb terjedelmű válogatásban bontakoztak volna ki igazán.

L. L.

Lengyel József: IGÉZŐ

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961)

„Negyven esztendő előtt — írta Lengyel József 1956-ban, Kulcs c. novelláskötetének előszavában — jelent meg először nyomtatásban írásom. Most, mikor módomban volna összegyűjteni a termést, most eszmélek rá: milyen megdöbbentően kevés, amit adhatok." S ha az azóta eltelt idő némileg változtatott is e szavak érvényén, Lengyel József életműve valóban tragikusan kevés más kortársaihoz képest. Ez a terjedelemre szűk életmű ma mégis a figyelem középpontjában áll, mert — mint minden jelentős irodalom — olyan kérdésekre ad választ, amelyek a kor nagy kérdései.

A Vörös Újság egykori kultúrfelvat-vezetőjének a sorsa azoknak a sorsa is, akiknek a párt hibáktól és tévedésektől megtisztult politikája az elmúlt években szolgáltatott igazságot. Azok közé tartozik ő, akik a legnehezebb utat járták meg: elviselve a méltánytalanságot, a legnehezebb helyzetekben látták túl a személyi kultusz éveinek torzulásain, s keserű megpróbáltatások között őrizték a szolgált ügy igazába vetett hitüket. Lengyel József élete és munkássága így vált példává és tanulsággá sokak számára is.

S amikor e rendíthetetlen meggyőződésről beszélünk, lehetetlen nem utalnunk az író életpályájának régebbi, sokszor homályban maradó szakaszaira: a „Visegrádi utcá"-ra, amelyben a KMP születéséről, harcáról, a forradalomról és a proletárdiktatúráról szól, s a „Prenn Ferenc hányatott élete" c. regényére, amelyben szintén a Tanácsköztársaság korát idézi fel. Mert ezek a művek — a bennük feldolgozott élmények, a munkásmozgalommal való mély összeforrottság — magyarázzák Lengyel József töretlen meggyőződését.

Ennek az életútnak a folytatásáról szólnak az „Igéző"-ben összegyűjtött elbeszélések. A kötet három ciklusa az író pályájának további szakaszait tükrözi: a „Kulcs"-ban a két háború közötti időszakra emlékeztet, az „Igéző"-ben élete nehéz megpróbáltatásairól vall, s az „Oldás és kötés"-ben e két komor ciklus feloldásaként mai életünk problémáira ad őszinte válaszokat.

Lengyel József számára az irodalom mindig a cselekvés eszköze volt. Ez a forradalmi elkötelezettség határozza meg a kötet tematikáját. Mindig a legsúlyosabb kérdé-

Digitized by Google

sekről szól: a munkanélküliek kilátástalan sorsáról, arról az időről, amikor „felabajgatták magukat egy tüntetésre, kiáltoztak — mint nehéz álomban, amikor fel akarunk ébredni és nem megy", a munkásmozgalom problémáiról, a számüzetés éveiről, majd a néphez való hűség, a hatalom és a hatalommal való visszaélés, a vezetés problémáiról. S ugyanez a forradalmi elkötelezettség magyarázza meg azt az állandó formai keresést is, amely egész életművén végigvonul. Ahány kötet, ahány elbeszélés, annyi megújuló formai kísérlet. Lengyel egy egész történelmi korszak részese volt, s ha ebben az ellentmondásokkal teli korszakban nem akart tévedni, mindig az egész folyamatot kellett maga előtt látnia, sohasem csak a részt: számára az alkotás is nehezebb volt, mint azoknak, akik részigazságokkal is beértek. Ő a *teljes* történelmi igazság kimondására vállalkozott. A „történelmi riportázs", aminek a „Visegrádi utcá"-t nevezi, különös szerkezetű esszé-regénye, a „Három hídépítő" és az „Igéző" elbeszéléseinek változatos megoldásai a komor életképtől a levélformán át a filmszerű látomásig és az emlékiratig: szüntelen viaskodás, hogy megtalálja azt a szerkezeti elvet, írói látószöget, amelyből a bonyolult életanyagot forradalmi állásfoglalásának megfelelően, félreérthetetlenül rendezheti. S ha nem is mindig sikerült a leghatékonyabb formát megtalálnia, ez a lankadatlan és példamutató küzdelem olyan gyémántfényű remekművet szült, mint a kötet és a ciklus címadó írása: az „Igéző". A szigorúan zárt szerkezet, a lassú, a feszültséget fokozatosan növelő építkezés, a szűkszavú, érzékletes előadásmód a mű minden sorában jelenvalóvá teszi azt a felelősségtől áthatott, fegyelmezett szenvedélyt, amellyel az elmúlt évek legfájóbb kérdéseiről beszél.

Az olvasó az irodalmi műben a maga életének kérdéseire keres magyarázatot. Ezért a keletkező irodalmi élményt, a hatást nemcsak a mű határozza meg, hanem az olvasó nézetei is: ez a magyarázata annak a sokszor ellentmondásos visszhangnak, amely — ebben az átmeneti időszakban — Lengyel József műveit kíséri. De az író egyenes életútja és a műveiben megnyilatkozó pártos állásfoglalás minden belemagyarázást és félreértést visszautasít. S ahogy előrehaladunk az időben, Lengyel József írásainak fénye mind tisztábban ragyog.

S. A.

KIOLTOTT FÁKLYÁK

EMLÉKEZÉSEK A FEHÉRTERROR PEDAGÓGUS ÁLDOZATAIRÓL

(Tankönyvkiadó, 1963)

Harminc pedagógus emlékét idézi fel ez a könyv. Harminc kioltott fáklya fényét lobbantja fel újra az értékelő történelem, hogy megőrizze az utókor számára a mártírok emlékét. A kortársak, szemtanúk visszaemlékezéseit rögzíti, hogy megmentse a feledéstől a szájhagyományt. S bár a kötet a népszerűsítést tekinti elsődleges feladatának, számos új adalékkal is gazdagítja a szocialista tanítómozgalomra vonatkozó ismereteinket. Megvilágítja, hogy 1919-ben a magyar pedagógusok nagy tömegei tettek hitet a proletárhatalom mellett.

Harminc pedagógus-portré: harmincféle ember. A közös történelmi és társadalmi talaj, a közös hivatás mégis valamiképpen kirajzolhatóvá teszi azokat a vonásokat, amelveknek alapján összetartozónak tarthatjuk őket. Nem mindnyájan voltak kiforrott kommunista forradalmárok, mégcsak ideológialag képzett gondolkodók sem. Sokan közülük egyszerűen csak hivatásukat igazán átérző, népüket szerető, becsületes emberek voltak. Akadnak közöttük olyanok is, akik még egyházi szolgálatot teljesítettek, vagy felekezeti iskolában működtek, de eközben már keresték a helyes utat. Dr. Fáber

Digitized by Google

Oszkár például szerzetesből vált antiklerikális agitátorrá, szociáldemokrata párttitkárrá, majd a Tanácsköztársaság idején az állam és az egyház szétválasztását végrehajtó intézmény elnökévé. Egy valami mégis egyesítette őket, s végső fokon hasonlóvá tette sorsukat: mindannyian becsületes, humanista gondolkodású emberek voltak, s szenvedélyes hittel igyekeztek szolgálni a haladást. Így találták meg az utat a munkásosztályhoz, a szocializmushoz. Ki előbb érkezett el odáig, kit az 1918/19-es forradalmi harcok, a munkásosztály hatalomra jutásával feltáruló távlatok ragadtak magukkal.

A munkásosztály ügye mellé álltak, s ezzel féktelen gyűlöletre lobbantották maguk ellen az 1919 augusztusában újra felülkerekedő reakciót, amely a terror kegyetlen eszközeivel számolt le velük. Aki túlélte közülük a fehérterrort, nem állt félre, hanem tovább folytatta a küzdelmet az ellenforradalmi rendszer ellen, s mint a haladás harcosa esett áldozatául a fasizmusnak. Varga Tibor húszesztendős korában a Tanácsköztársaság eszméit hirdette, majd elszenvedte az ellenforradalmi bíróság által rá kiszabott börtönbüntetést, s Dachauban halt meg elveiért, 1944-ben, mintha halálbüntetését csak 25 évre felfüggesztették volna. Joó György és mások sorsa is hasonló volt.

A kötet bevezető írása (L. Nagy Zsuzsa tollából) színvonalas tanulmány, amely tudományos igénnyel ábrázolja az ellenforradalmi terrort. A tanulmány és az egyes áldozatokról szóló igényesebb fejezetek is rámutatnak arra, hogy mik voltak a magyar tanítók legjobbjainak legfőbb oktatásügyi követelései, a forradalmi iskolapolitika programpontjai: az iskolák államosítása, a vallásoktatás fakultatívvá tétele, a pedagógusok gazdasági, társadalmi és jogi helyzetének megjavítása.

Az egyes pedagógusokról szóló megemlékezések különböző színvonalon mozognak, ahogyan maguk a felidézett fények sem egyforma intenzitással világítanak; vannak köztük meleg fénnyel hunyorgó mécsesek és útjelző fáklyák. Az emlékező cikkek sorából kiemelkednek a Kelen Jolán által írt fejezetek, különösen a Somogyi Béláról és a Buday Dezsőről szóló írás. De elismerés illeti a szerkesztőbizottság többi tagját is: Bihari Mórt, Bors Andrást, K. Bartos Erzsébetet és Wilhelm Jenőt.

A személyes jellegű visszaemlékezéseken kívül a kötet dokumentumokat is közöl az ellenforradalmi korszak irataiból. Az értékes kiadványt elsősorban az iskolák és az ifjúsági szervezetek figyelmébe ajánljuk.

V. Zs.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ИРЕН КОМЬЯТ: Итальянский народ левеет — — — — — — 1
ИШТВАН ДАРВАШИ: Мирное сосуществование и советско-американское отношение — — — — — — — — — — — 12
БАЛИНТ САБО: 15-ая годовщина объединения двух рабочих партий 21
БЕЛА САБО — ЯНОШ БОДОЧ: Проблемы технического развития предприятий — — — — — — — — — — — — 30
Д-р ФЕРЕНЦ ВАРИ: Об одном спорном вопросе себестоимости в сельскохозяйственных кооперативах — — — — — — — — — 43
ГЕЗА РИПП: Реформисты и социализм — — — — — — — 54

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Мирное соревнование двух систем и идеологическая борьба — — — 67
О новой папской энциклике — — — — — — — — — — — 75

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Специфические формы госкапитализма в Черной Африке (ИШТВАН КЕНДЕ) — — — — — — — — — — — 78

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

А. М. Деборин: Социально-политические учения нового и новейшего времени (Д-р ИОЖЕФ БАЛОГ) — — — — — — — — — 87
Философские проблемы современных естественных наук (АНДРАШ КОЧОНДИ) — — — — — — — — — — 90

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

IRÉN KOMJÁT: Italiens Volk auf dem Wege nach links — — — 1

ISTVÁN DARVASI: Friedliche Koexistenz und das amerkanisch—sowjetische Verhältnis — — — — — — — — — — — — 12

BÁLINT SZABÓ: Zur 15. Jahreswende der Verschmelzung der beiden Arbeiterparteien — — — — — — — — — — — — 21

BÉLA SZABÓ—JÁNOS BODOCS: Betriebliche Probleme der technischen Entwicklung — — — — — — — — — — — — 30

DR. FERENC VÁGI: Über eine umstrittene Frage der Selbstkostenberechnung in den Produktionsgenossenschaften — — — — 43

GÉZA RIPP: Die Reformisten und der Sozialismus — — — — — 54

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Friedlicher Wettbewerb zwischen den zwei Systemen und der ideologische Kampf — — — — — — — — — — — — — 67

Die neue päpstliche Enzyklika — — — — — — — — — — — 75

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Eigenartige Form des Staatskapitalismus in Schwarz-Afrika (ISTVÁN KENDE) 78

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

A. M. Deborin: Die gesellschaftlichen und politischen Doktrine der Neuzeit (DR. JÓZSEF BALOGH) — — — — — — — — — 87

Philosophische Probleme der modernen Naturwissenschaften (ANDRÁS KOCSONDI) 90

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

IRÉN KOMJÁT: Le peuple d'Italie prend à gauche — — — — — 1

ISTVÁN DARVASI: La coexistence pacifique et les rapports soviéto—américains — — — — — — — — — — — 12

BÁLINT SZABÓ: Au 15e anniversaire de la fusion des deux partis ouvriers — — — — — — — — — — — — — 21

BÉLA SZABÓ—JÁNOS BODOCS: Les problèmes du développement technique à l'échelle d'entreprise — — — — — — — — 30

Dr. FERENC VÁGI: A propos d'un problème en suspens du calcul des frais de revient dans les coopératives de production — — — 43

GÉZA RIPP: Les réformistes et le socialisme — — — — — — 54

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

L'émulation pacifique entre les deux systèmes et la lutte idéologique 61

De la nouvelle encyclique du pape Jean XXIII — — — — — — 75

REVUE INTERNATIONALE

Une forme spécifique du capitalisme d'État en Afrique noire (ISTVÁN KENDE) 78

COMPTES-RENDUS

A. M. Déborine: Les doctrines sociales et politiques des temps modernes (Dr. JÓZSEF BALOGH) — — — — — — — — 87

Les problèmes philosophiques des sciences modernes (ANDRÁS KOCSONDI) 90

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RECENTS

Digitized by Google

CONTENTS

IRÉN KOMJÁTH: Italy' people striding towards left — — — — 1

ISTVÁN DARVASI: Peaceful coexistence and the Soviet—American relations — — — — — — — — — — — — — — — 12

BÁLINT SZABÓ: The 15th anniversary of the two worker parties' fusion — — — — — — — — — — — — — — — 21

BÉLA SZABÓ—JÁNOS BODOCS: The problem of technical development in the enterprises — — — — — — — — — — — 30

DR. FERENC VÁGI: About a much debated question of self-cost accounting in the producers' cooperatives — — — — — — 43

GÉZA RIPP: Reformists and socialism — — — — — — — — 54

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Peaceful competition between the two Systems and the ideological dispute — — — — — — — — — — — — — — — 67

The Pope's new encyclic — — — — — — — — — — — — 75

INTERNATIONAL REVIEW

A peculiar form of state capitalism in Black Africa (ISTVÁN KENDE) 78

BOOK REVIEWS

A. M. Deborin: Modern times' social and political doctrines (DR. JÓZSEF BALOGH) — — — — — — — — — — — 87

The philosophical problems of today's natural sciences (ANDRÁS KOCSONDI) — — — — — — — — — — — — 90

NOTES ON NEW PUBLICATIONS

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

KOMJÁT IRÉN: a Társadalmi Szemle szerkesztő bizottságának tagja; **DARVASI ISTVÁN:** az MSZMP K. B. Agit. prop. osztályának helyettes vezetője; **SZABÓ BÁLINT:** a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa; **SZABÓ BÉLA:** közgazdász, a Transzvill üzemgazdasági osztályának vezetője; **BODOCS JÁNOS:** az MSZMP XIII. ker. Bizottsága ipari csoportjának vezetője; **Dr. VÁGI FERENC:** kandidátus, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági tanszékének vezetője; **RIPP GÉZA:** kandidátus, a Közgazdasági Szemle főszerkesztője; **KENDE ISTVÁN:** kandidátus, a Külügyminisztérium osztályvezetője; **Dr. BALOGH JÓZSEF:** az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Történelmi materializmus tanszékének megbízott adjunktusa; **Dr. KOCSONDI ANDRÁS:** a Szegedi Tudományegyetem Filozófiai tanszékének tanársegédje

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF**

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

MEGJELENT!

LENIN ÖSSZES MŰVEI

Első kötet

Ezzel a kötettel indul meg Lenin Összes Műveinek 55 kötetre tervezett második magyar kiadása. Az első kötet azokat a műveket foglalja magában, amelyeket Lenin forradalmi tevékenységének kezdeti időszakában, 1893—1894-ben írt.

596 old. Ára: 30,— Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 805

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RETURN TO the circulation desk of any
University of California Library
or to the
NORTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
Bldg. 400, Richmond Field Station
University of California
Richmond, CA 94804-4698

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS

- 2-month loans may be renewed by calling (510) 642-6753
- 1-year loans may be recharged by bringing books to NRLF
- Renewals and recharges may be made 4 days prior to due date.

DUE AS STAMPED BELOW

FEB 26 1998

12,000 (11/95)

Digitized by Google

YD 28316

Digitized by Google

Digitized by Google